

VUKAŠIN KARANOVIĆ

MOSLAVAČKI
PARTIZANSKI
ODRED

1941-1945.

VUKAŠIN KARANOVIĆ

MOSLAVAČKI PARTIZANSKI
ODRED

1941 -1945.

KUJINA, 1981.

REDAKCIJSKI ODBOR

Pavle Mrvoš (predsjednik) Pavle Birač, Tomo Buden-Hitri, Božo Kušec,
Duro Kuzmić, Marijan Lačan-Lazo, Stanko Leš-Danko, Andrija Lustig-
Dado, Marko Nježić, Đuro Pazdrijan i Branko Sruk

UREDNIK

Dr Pero Nasakanda

RECENZENTI

Dr Pero Nasakanda i Dr Josip Sruk

LEKTOR

Živko Vnuk

LIKOVNA OPREMA

Akademski slikar Ivan Milat

IZDAVAČ

Skupština općine Kutina i Općinski odbor SUBNOR-a Kutina

TISAK

Narodna tiskara i knjigovežnica — Kutina

(ficedgovac

O razvoju NOB-a u Moslavini do sada je nedovoljno pisano, pa i u historiografskim radovima koji obuhvaćaju šire područje. Ovom dijelu sjeverne Hrvatske ne pridaje se značenje i doprinos koji je taj kraj dao narodnooslobodilačkoj borbi. Monografija »Moslavački partizanski odred«, koja ima i neke karakteristike zbornika o narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji kao cjelini u Moslavini, najvećim će dijelom upotpuniti tu prazninu.

Već u uvodu, koji je opće poznat a ipak nezaobilazan, autor je u malo riječi sažeo korisne, zanimljive i za razumijevanje nastanka Odreda neophodne podatke. To se naročito odnosi na one podatke koji svjedoče o posebnosti prilika na tom području, kako prije rata, tako i u pripremi i za cijelo vrijeme narodnooslobodilačke borbe.

Vukašin Karanović prati razvoj Moslavačkog partizanskog odreda od prvih akcija Komunističke partije na podizanju oružanog ustanka, formirajući prvi partizanski grupa, zatim Odreda i kronološkim redom niže brojne akcije ove jedinice, bilo samostalne ili u suradnji s drugim jedinicama – sve do oslobođenja. Djelo je rezultat autorova dugogodišnjeg mukotrpog rada na prikupljanju i obradi povijesne grude, a zatim konzultiranja velikog broja neposrednih učesnika najznačajnijih događaja nastanka i borbenog puta Odreda. Takav rad, uz činjenicu da je i sam autor nosilac partizanske spomenice 1941, dakle aktivni sudionik NOP-a u Moslavini od njegovih prvih dana i neposredni učesnik mnogih dramatičnih okršaja i epizoda Odreda, omogućuje mu da tehnikom mozaika uspješno ugrađuje brojne detalje u cjelinu rasta i uzrasta Moslavačkog odreda. U svemu tome prisutno je i autorovo vlastito viđenje i ocjena svih činjenica značajnih za ostvarivanje zadatka Moslavačkog partizanskog odreda. Rad je temeljen na izvornoj građi, ali nije opterećen formalizmom i znanstvenom aparaturom, napisan je živim stilom i osobnim tonom kazivanja, pa unatoč mnoštву činjenica, koje će preživjele borce podsjetiti na najznačajnije stranice njihova života, svoje će čitaocu naći i među mlađima kojima je blizak samoprijegor i heroizam učesnika narodnooslobodilačke borbe.

Na razmeđi povijesnog kazivanja i feljtonističkog prikazivanja, u nizanju akcija i svestranoj obradi, susrećemo se i s borcima, komandirima, komandantima, partijskim aktivistima i s njihovim unutrašnjim dilemama i dramama, pa se stranice ove knjige doimaju i kao dijalog s onima kojih više nema, a kojima je sloboda i bolja budućnost naših naroda bio jedini i tako velik cilj da nisu žalili ni svoje živote samo da se ostvari. To je ujedno i inspiracija i putokaz generacijama koje će narodnooslobodilačku borbu Moslavine upoznati sa stranica ove knjige.

Neposredno sam učestvovao u pokretanju ustanka u Moslavini, osobito u garešničkom dijelu čija je partijska organizacija tada ulazila u sastav OK KPH Bjelovar, za koju sam bio zadužen prema odluci CK KPH. Nakon poznatih sastanaka CK KPJ i CK KPH u Zagrebu u prvoj polovici travnja, kojima sam prisustvovao, krenuo sam na područje sjeveroistočne Hrvatske. U toku lipnja i srpnja 1941. godine, zajedno s Kasimom Čehajićem-Turčinom, tada sekretarom OK KPH Bjelovar održao sam nekoliko sastanaka s cijelim KK KPH Garešnica ili s njegovim dijelom. Nakon provedenih priprema 23. srpnja 1941. godine u malom gaju zvanom Carev Jarak, tik kraj Garešnice, upoznao sam KK KPH Garešnica s vojnopolitičkom situacijom i odlukom CK KPJ od 4. srpnja o pokretanju oružane borbe. Tada je odlučeno da se na kotaru Garešnica formira partizanski odred od članova KK Garešnice i Ivanjske. Za rukovodioca odreda određen je Kasim Čehajić. Održana su uskoro još dva sastanka jer se kod dijela članova KK KPH Garešnica pokazalo izvjesno kolebanje, a u prvi partizanski odred, formiran u selu Gornja Šušnjara 4. kolovoza 1941., otišla su s ovog kotara umjesto desetak samo dva borca: Tomo Buden i Ivan Bobinac. Uskoro su navedeni drugovi došli k meni u »Jamu« i obavijestili me o razbijanju jedinice kod sela Carevdara. Postalo mi je jasno da us-

pješnog razvoja ustanka na tom području ne može biti dok se s osloncem na selo ne stvore organizacije NOP-a kao prepostavka oružanog ustanka. Takvu ocjenu potvrdilo je i razbijanje Zagrebačkog i Bjelovarskog partizanskog odreda. Stvaranjem organizacija NOF-a pod raznim nazivima stvarano je uporište NOP-a koje je omogućilo postupan ali stabilan i uspješan razvoj oružanog ustanka u Moslavini. Pošto sam često dolazio u svoju stalnu bazu »Jamu«, inzistirao sam da uhapšeni članovi KK KPH Garešnica što prije bjekstvom izđu iz zatvora i krenu u partizane. Do ponovnog formiranja garešničke partizanske grupe od 15 boraca dolazi potkraj studenog i ona se 21. prosinca spaja s isto tolikom čazmanskom grupom kade je oformljen jedinstveni Moslavački partizanski odred. Ovaj odred održao se u Moslavačkoj gori za čitavo vrijeme NOB-a, uspješno izvršavajući svoju ulogu i zadatke. Kroz Odred je prošlo više hiljada boraca iz Moslavine, sjeverne i sjeverozapadne Hrvatske, posebno iz Zagreba, Siska, Bjelovara i drugih gradova. Kroz čitavo vrijeme postojanja Odreda, Partija je imala situaciju u svojim rukama i bila je pokretačka snaga njegove cjelokupne vojno-političke aktivnosti.

Dr Pavle Gregorić-Brzi

(Rijcc autoca

Povodom dana komune Kutine 4. maja i proslave domicila MPO 1974. godine, donijeta je odluka da se pride prikupljanju historijske građe i pisanju knjige.

Nakon višegodišnjeg rada na prikupljanju dokumenata i podataka, moglo se pristupiti pisanju. Bilo je nužno obaviti razgovore sa više od stotine drugova boraca i rukovodilaca, koji su bili u MPO. Najviše dokumenata pronašao sam u vojno-istorijskom institutu u Beogradu. Veliku pomoć su mi pružili drugovi iz instituta osobito puk. Vinko Branjica, Nikola Siavica i puk. Pašalić. Koristio sam materijale Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Muzeja Revolucije u Zagrebu i Kutini, te arhiva i muzeja u Bjelovaru.

Nije bilo moguće razrađivati detaljnije neke događaje, niti spomenuti mnoge znane i neznane borce i starještine, kako zbog nepostojanja dokumenata, tako i zbog prostora. Osnovna tema je MPO kao partizanski Odred u ovom dijelu zemlje, njegova uloga, mjesto i zadaci u sklopu NOB-e i revolucije.

Knjiga o Moslavackom partizanskom odredu napisana je na osnovu naših i neprijateljskih dokumenata. Tamo gdje nije bilo dokumenata, a trebalo je bolje osvjetiti pojedine događaje, veliku su pomoć dali starještine i borci Odreda svojim kazušnjima. Zahvaljujem svim drugaricama i drugovima koji su dali svoj prilog da se napiše ova knjiga. Zahvaljujem prije svega Tomi Budenu-Hitrom, Marijanu Cvetkoviću, Vjekoslavu Janiću-Capi, Nikoli Sušnjaru-Geni, Andriji Lustigu-Dadi, Stjepanu Barilić-Vagi, Anti Bušljeta-Buši, Boži Kušec, Stanku Leš-Danku, Ankici Kežman-Veseloj, Pavlu Mrvošu, Zvonku Pregaj, Boži Roje, Marijanu Lačanu-Lazi, Đuri Kuzmiću, Dragi Brezinšćaku i drugima, te dr profesoru Peri Nasakandi, dr profesoru Josipu Sruk i novinaru Živku Vnuku.

Posebno se zahvaljujem Skupštini općine Kutina, OOSUBNOR-a, Komitetu OK SKH, OK SSRN i drugim DPO i pojedincima.

Nastanak, razvoj i borbena djelovanja MPO-a data su na osnovu političke linije KPJ i konцепcije vođenja NOR-a. Mjesto, uloga i zadaci Odreda vide se jasno u svim fazama borbe.

Knjiga je koncipirana tako da posluži kao prilog historiji NOB-e i socijalističke revolucije u ovom dijelu naše zemlje. Namijenjena je prije svega mladima, borcima NOR-a, rezervnim vojnim starješinama, školama s ciljem da se otme od zaborava jedan naš PO, borci i narod ovoga kraja i njihov doprinos NOB-i. U knjizi ima dosta iskustava iz vođenja borbe partizanskih jedinica, koja se mogu koristiti u primjeni koncepциje ONO i DSZ.

MPO je jedan od manjeg broja PO kod nas, koji je postojao od 1941 – 1945. godine. On je jedan od onih naših Odreda koji neprijatelj nikada nije uspio razbiti i uništiti, što pokazuje veliku žilavost, borbenu vrijednost, gipko i uspješno komandiranje. S druge strane to je dokaz da je naša Partija uspješno organizirala i rukovodila NOP-om i oružanom borbom i na prostoru Moslavine.

Uvjeti u kojima je nastao i borio se MPO, bili su veoma složeni i teški. Neprijatelj je posvećivao punu pažnju ovom prostoru, posebno u drugoj polovini rata. Iz teksta, šema i dokumenata vidljivo je kakve snage ima neprijatelj na prostoru sjevero-zapadne Hrvatske i Moslavine. Nije bilo lako, ali borilo se, ginulo i pobijedilo.

O MOSLAVINI

Pojam: Kao naseljeno mjesto koje se nalazilo nešto sjeveroistočnije od današnje Popovače, Moslavina se pominje još negdje u 10. stoljeću. Ime mesta nastalo je po nekom Moislavu.¹⁾ Kasnije, od 12 — 14. stoljeća to je veći feudalni posjed Moslavina koji obuhvaća šire područje Lonjskog Polja od rijeke Česme, Črnece, Save, Odre, s. Osekova i Jelen-Grada. Među vlasnicima pominje se knez Makarije. Popovača kao veće naseljeno mjesto postaje kasnije sjedište feudalaca, a u novije vrijeme općinski centar. Iako je Moslavina kao naselje davno nastala, pod tim imenom ostao je naziv za željezničku stanicu Moslavina — Popovača sve do danas. Osim toga, nisko gorje nosi naziv Moslavačka gora za čitav kompleks. Inače ima perioda kada se pretežno upotrebljavaju nazivi Garjevica i Garić planina, ali u cijelini Moslavačka gora je dominantan naziv. Kao zemljšna prostorija, pod Moslavinom je do NOR-a smatran širi rejon Popovače s poznatim vinogorjem i grupom sela (10—15 sela).

Moslavina u NOR-u: Radi lakšeg razumijevanja razvoja NOB-a i djelovanja Moslavačkog partizanskog odreda (u daljem tekstu: MPO), evo nekih podataka o Moslavini koja je sada sasvim nešto drugo, jer se pod tim pojmom razumijeva šira teritorija gdje su NOP i NOB doživjeli snažan razvitak i neke svoje osobitosti. U toku NOB-a Moslavina je obuhvaćala relativno široko područje. Na sjeveru granica je išla od mosta na r. Česmi (Čazmi) kod s. Pavlovcia, a zatim rijekom Česmom do s. Blatnice i dalje linijom: s. Srpska Kapela — s. Zabrdje; granica je na zapadu u grubom potezu vodila od s. Zabrda, preko s. Prečeca i Obo-rova, te s. Turopolja, Ogulinca, Letovanića; na jugu r. Kupom od s. Letovanića — Siska — r. Save do ušća r. Lonje u Savu. Istočna granica bila je na r. Ilovi do s. Velikih Zdenaca, a dalje putem na sjever do s. Pavlovca.

Ova teritorija obuhvaćala je oko 3.000 km², što nije malo s obzirom na njezin vojno-geografsko-operativni značaj i položaj. U »ratnu« Moslavinu ulazili su tadašnji kotari Garešnica, Čazma i Kutina u cijelini, te veći dio kotara Sisak, kao i dijelovi kotara Dugo Selo i Vrbovec.

Stvaranjem operativnih zona²⁾ Moslavina je ušla u sastav II OZ i činila njen jugoistočni dio. Iako je jedno vrijeme 1942. i početkom 1943. i Štab III OZ naređivao rukovodstvima i štabovima, Moslavina je ostala u sastavu II OZ do siječnja 1944, a poslije operativno pod komandom Štaba X korpusa NOVJ zagrebačkog, odnosno u sastavu Zagrebačke oblasti koju čini sjeverozapadna Hrvatska.

¹⁾ Samo ime Moslavina nastalo je po nekom Moislavu (prof. Pavičić, Zbornik Moslavine, str. 44 — 45).

²⁾ Operativna zona u daljem tekstu OZ. Čitava teritorija Hrvatske podijeljena je na pet OZ radi bolje organizacije rukovođenja i komandiranja.

Podjela ove teritorije na kotarske komitete KPH, OK KPH Bjelovar, Sisak, Virovitica i zatim Čazma, odnosno Moslavina, u početku NOR-a bila je različita sve do sredine 1942. Zbog toga neka pitanja, pojmove područja, jedinice i drugo valja uzeti uvjetno bez strogih granica preciziranja i si. To znači, ne treba se kruto držati teritorijalne podjele i naziva pri razmatranju NOB-a na pojedinim područjima i u raznim fazama razvoja.

Budući da ne raspolažemo točnim demografskim podacima, uzet ćemo samo neke osnovne ocjene koje će ipak poslužiti svrsi. Broj stanovnika na teritoriji Moslavine kretao se uoči rata od 180.000 — 190.000 ljudi, što nije malen ljudski potencijal.

Sastav stanovništva je višenacionalan. Golemu većinu čine Hrvati, zatim dolaze Srbi, a od narodnosti su najbrojniji Česi, Mađari pa Nijemci. Na svim kotarima stanovništvo je u osnovi mješovito, u svakom selu ima po nekoliko kuća (ili desetak kuća u većim selima) pripadnika naroda i narodnosti osim Hrvata. Pored toga u pojedinim kotarima bilo je naseljenih mjesta koja su pretežno nastanjivali Česi, Mađari, Nijemci, Talijani itd. Npr., Hrastovac kod Garešnice (Nijemci), Katoličko Selište — Ludina (Česi) i Ciglenica (Talijani) na kutinskom kotaru. Slično je i s Romima, kojih ima još tada grupiranih u posebnim naseljima, dijelovima naselja ili grupama kuća u selima, ili su pak nomadi.

U svim kotarima, kotarskim i općinskim centrima pa i većim selima mnoge trgovine su imali Židovi, koji će pored komunista 1941. godine biti prve žrtve fašističkog progona i terora. Najviše stanovnika bilo je u kotarima Čazma, Kutina i u onom dijelu kotara Sisak koji je u toku rata pripao Moslavini.

Struktura stanovništva u cjelini:

- osnovnu masu sačinjavali su seljaci, 75 — 80%, zavisno od situacije u kotaru. Sisak je imao najviše radnika, slijedi Čazma i ostali,
- industrijski su radnici, s obzirom na ukupan broj, sačinjavali glavninu, a među njima posebnu kategoriju predstavljali su šumski radnici,
- dolaze radnici kod privatnih obrtnika, obrtnici i službenici, kao posebna kategorija, te oni u organima vlasti i službama.

Stručna spremna bila je slaba jer je golema većina odraslog stanovništva imala samo osnovnu školu. Velik broj bio je nepismen. Od dijela sa školskom spremom najviše je sa srednjom stručnom spremom (učitelji, službenici u općini i kotarskim upravama, šumarstvu itd.). S višom i visokom stručnom spremom bilo je vrlo malo ljudi, u nekim kotarima svega 10—15.

Znači da je na prostoru ratne Moslavine bilo gotovo 200.000 stanovnika, od kojih većina čine Hrvati, zatim su najbrojniji Srbi pa ostali. Radnika je relativno malo, osnovnu masu naroda čine seljaci, inteligencija je malobrojna. Zanatstvo i sitni prerađivački pogoni razvijeniji su tamo gdje je zaposlen veći dio radnika. Sve to valja imati u vidu kada se razmatraju opći i posebni uvjeti nastanka i razvoja NOP-a u ovom dijelu zemlje.

DRUŠTVENO-EKONOMSKE I POLITIČKE PRILIKE UOČI RATA 1941. GODINE

Neke opće karakteristike ekonomike u Moslavini.

Najrazvijenija industrija bila je u Sisku, koji pored rafinerije nafte ima »Segestiku«, »Tanin« i čitav niz drugih tvornica, razvijenu trgovinu, riječno brodarstvo i drugo. Stoga ima i najviše radnika, koji su organizirani, jaku organizaciju KP i napredni pokret. Inače Sisak treba smatrati centrom, važnom raskrsnicom putova i uvjetno moslavačkim, jer je istovremeno i banijski i zagrebački u određenom pogledu. Napomijem to zbog toga ne da bismo kruto shvatili ulogu i pripadnost Siska kao grada u NOB-u, jer je Sisak dao velik doprinos ravoju NOB-a u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, kao i na Baniji i šire.

Po značenju i broju radnika slijedi šumarstvo kao grana koja je radila pretežno za izvoz. »Našička« DD i »Nihag« DD eksplorirali su šume u Moslavackoj gori sa 1000 — 1500 radnika u punoj sezoni. Bilo je i manjih privatnih poduzeća s pilanama koje su zapošljavale 5 — 10 pa i 30 radnika. Šumarije su činile poseban sektor, slijede tzv. šumske imovine i, na kraju, seoske zajednice i privatni vlasnici šuma. Šumarstvo je bilo značajno i po tome što su se prvi politički kontakti seljaka s radničkom klasom odvijali preko šumskih radnika. Mnogi su radnici iz Dalmacije, Bosne, Like, Gorskog kotara i drugih krajeva, radeći u Moslavackoj gori više godina, napokon tu i ostali, zasnovali porodicu ili se nastanili na obodu gorja. Oni su se našli pod snažnim utjecajem Komunističke partije, pa su iz te sredine izišli prvi borci Moslavackog partizanskog odreda i velik broj pristalica NOP-a.

Pored relativno povoljnih prirodnih uvjeta za razvoj, pretežan broj stanovnika je siromašan, a 1/3 je jako siromašna mahom bez posla, gola, bosa i neishranjena. Nadnlice radnika bile su vrlo niske, a izrabljivanje, maltretiranje i progoni svakodnevna pojava. Uvjeti rada bili su izvanredno teški, osobito u pogledu smještaja, ishrane i higijene. Ove ocjene vrijede i za veći dio radnika kod obrtnika, jer su vlasnici težili da što manje plate, prisiljavajući radnika da radi 12 i više sati dnevno. Istovremeno su izbjegavali da ih socijalno osiguraju. Zbog toga radnici i danas snose posljedice pri dokazivanju radnoga staža.

Poseban vid eksploracije siromašnih seljaka sprovodili su jači srednjaci i bogatiji seljaci koji su uz jeftinu radnu snagu razvijali svoja gospodarstva. U svakom selu bilo je nekoliko »slugu« kod imućnijih seljaka, koji su zapravo radili od »jutra do sutra«, za komad kruha i nešto odjeće. Zadrugarstvo je bilo slabo razvijeno, osim u Čazmi i nekim drugim mjestima. Bogati seljaci i obrtnici bili su u pravilu oslonac buržoazije i kapitalističkog sistema, nosioci politike građanskih stranaka i fašističkih organizacija. Razumije se postojali su časni izuzeci, ljudi iz takvih sredina. Predstavnici toga bogatog sloja bili su na vlasti načelnici, bilježnici, zastupnici, poslanici, organizatori i rukovodioци HSS-a, SDS-a, JRZ³), Mačekove zaštite, Kulturbunda i drugih organizacija. U

³) HSS (Hrvatska seljačka stranka), SDS (Samostalna demokratska stranka), JRZ (Jugoslavenska radikalna zajednica).

NOR-u smo s njima dugo ratovali, dok nisu razbijeni kao organizacije. U poslijeratnoj izgradnji zemlje i socijalističkom samoupravljanju neki od takvih došli su pod udar naših zakona, bilo zbog izdaje naroda ili kriminala svake vrste. Siromašni i srednji seljaci i poluradnici bili su baza za stvaranje NOP-a i masovnog učešća naroda u NOR-u, prije svega omladine.

RADNIČKI POKRET, ŠTRAJKOVI I ORGANIZACIJE SINDIKATA

Pored malobrojnosti radnika, osobito industrijskih, za Moslavinu je karakteristično da je radnički pokret jak, solidno organiziran i pod utjecajem KP. Ovo i pored toga što su reakcionarne snage uspjele razbiti URS⁴⁾ i nametnuti HRS⁵⁾ i njegovu kapitulantsku politiku, jer su radnici i dalje djelovali napredno i u masi nisu podržavali profašistička rukovodstva. To se najbolje pokazalo 1941. godine, i poslije, u mnogim sredinama. Radnici su ostali pod jakim utjecajem KP te ubrzo i odlučno prišli NOP-u. Za to ima mnogo karakterističnih primjera.

Velik broj radnika koji su ranije bili članovi URS-ovih sindikata, pred rat su pod raznim pritiscima ušli u HRS. Iako je manji broj rukovodećih ljudi u HRS-u bio politički negativan, većina radnika bila je progresivna. Mnogi radnici, klasno orijentirani, rano su prišli NOP-u, što je Partija iskoristila u svom organizacionom i agitaciono-progapanđnom radu. Takvi su radnici predstavljali prve naše punktove u organizacijama NOP-a u Moslavini, kako šumski i pilanski radnici tako i mnogi zanatski radnici. Takvih drugova imali smo po nekoliko u svakom selu, u svakoj sredini, i oni su postali naši oslonci naročito u prvoj fazi NOB-a.

Sindikalni pokret je jak u Sisku, Garjevici — Moslavačkoj gori, u Novoselcu i Garešničkom Brestovcu. Sredinom i potkraj 30-ih godina organizirano je i provedeno više uspješnih štrajkova. I ovdje je borba radničke klase bila teška i složena: progoni, šikaniranja, hapšenja radnika i članova KP. Aparatu bivše jugoslavenske vlasti aktivno su pomagali reakcionari iz Mačekova rukovodstva HSS-a, rukovodioci HSZ (Hrvatska seljačka zaštita), budući ustaše. Drastičan je primjer u kotaru Čazma gdje su 1939. godine kotarski rukovodioci HSS-a i Zaštite tukli radnike u Garjevici zajedno sa žandarima.

Zahvaljujući radu KPJ odnosno KPH sindikatima, posebno radnicima, političkim aktivistima, članovima KP i onima koji nisu bili članovi ali su širili komunističke i napredne ideje — stvarni utjecaj Partije među radnicima bio je vrlo snažan, posebno posljednjih godina uoči rata. To se odnosi prije svega na Sisak kao industrijski centar i na još neka manja mesta, a posebno na šumske radnike u Moslavačkoj gori.

Poznato je da je KPH imala jak utjecaj i organizaciju u Garešničkom Brestovcu, kao važnom središtu borbe radničke klase.

Klasna svijest je rasla, bratstvo i jedinstvo stvarano je u borbi protiv reakcionarne vlasti bivše Jugoslavije, građanskih stranaka i fašističkog utjecaja. Činjenica je da je bilo relativno malo

⁴⁾ Ujedinjeni radnički savez.
⁵⁾ Hrvatski radnički savez.

ekstremista među radnicima. Već 1941. godine radnici su prvi borci MPO-a, prije svega radnici iz Moslavačke gore, 1942. masovno odlaze u partizane, a na kraju golema većina sudjeluje u NOB-u. Mnogi radnici postaju prvi saradnici Partije na terenu, prve partizanske veze a njihove kuće s ono malo hrane prva utočišta i baze. Specifičnost takvog organiziranog radnika je u tome što je i kao član KP i kao simpatizer djelovalo samoinicijativno, stvarajući širok krug poznanika, prijatelja i istomisljenika i šireći utjecaj Partije. Koriste se rodbinske veze i drugovanja radnika raznih nacionalnosti da bi se stvorilo povjerenje, bratstvo i jedinstvo. Bilo je nepismenih radnika koji su prije rata vrlo uporno širili napredne ideje, a u ratu su se izobražavali i brzo prišli NOP-u, slali i svoje sinove u borbu. O tome govore mnogi primjeri u selima Andigole, Podgarića, Novog Sela, Velikog Prokopa i drugih.

GRAĐANSKE FAŠISTIČKE I PROFAŠISTIČKE POLITIČKE ORGANIZACIJE I STRANKE

Kao i drugdje u Hrvatskoj i Jugoslaviji, i na području Moslavine postojale su organizacije građanskih stranaka te fašističke i profašističke organizacije. S obzirom na to što je politička situacija uvijek zavisila od općih i posebnih uvjeta, reći ćemo nešto više o tim organizacijama.

HSS (Hrvatska seljačka stranka). Uoči rata bila je glavna, najmasovnija stranka s velikim utjecajem na narodne mase. Golema većina seljaka bila je učlanjena u tu organizaciju, prije svega pripadnici hrvatske nacionalnosti. To je bila masovna građansko-seljačka stranka, organizirana od vrha do dna, od glavnog odbora preko kotarskih, gradskih i općinskih do mjesnih organizacija. Dolaskom na vlast vlade Cvetković-Maček, fašizacija vlasti i političkih organizacija sve se više osjećala na terenu. Istovremeno je jačao progon komunista i naprednih ljudi. Maček je koncentracione logore za komuniste 1941. predao ustашama i njemačkim fašistima.

U periodu 1939 — 1940. godine vodstvo HSS-a, na čelu s drom Vlatkom Mačekom, stvara svoju vojsku Hrvatsku seljačku zaštitu (HSZ). Posebna pažnja poklanja se širem prostoru Zagreba, Karlovca, Siska, Varaždina, Bjelovara i Osijeka, dakle centralnom i sjevernom dijelu Hrvatske. Obuhvaćen je svaki kotar, svaka općina, gotovo svako selo. Postojali su komandiri i komandanti, satnici i pukovnici. Izvođena je obuka, naoružavane su jedinice, organizirane smotre i zborovi s punim blagoslovom vlasti i u saradnji sa žandarmerijom i policijom. Zaštitari su zajedno sa žandarima proganjali komuniste i napredne ljude, rasturali zborove i slično. Po dogovoru s reakcionarima iz HSS-a, ili uz njegovu prešutnu saglasnost, Pavelić ubacuje svoje ustаше emigrante kao instruktore u organizaciju HSZ (primjer Abzera⁶). Zajedno s glavarima reakcionarnog dijela HSS-a, oni sprovode fašizaciju Hrvatske seljačke zaštite, koja će odigrati ulogu »pete kolone«, masovno razoružavati vojnike i jedinice bivše jugoslavenske vojske, predavati ih njemačkim fašistima, a često i ubijati pojedince i grupe.

⁶) Abzer je Duro Radanović, ustashički kotarski logornik za kotar Čazmu.

Mačekov ideološki kurs u cjelini je antikomunizam, reakcionarna politika malogradanske megalomanije, oportunizma i liberalizma. To je izdajnik hrvatskog naroda velikog kalibra koji zavodi široke narodne mase, laže, obmanjuje i postaje višestruki izdajnik. Sporazumom s vrhovima velikosrpske buržoazije dolazi na čelo vlade koja uvodi konilogore za komuniste po uzoru na njemački i talijanski fašizam i potpisuje Trojni pakt. Maček priznaje Pavelića i NDH, pozivajući hrvatski narod na poslušnost i suradnju s okupatorom i ustašama.

Kada bi to bila samo njegova lična izdaja, ne bi bilo toliko teških posljedica. Međutim, takvom dugogodišnjom aktivnošću Maček je stvorio svoj štab u Zagrebu i u svim kotarima izgradio kadrove tipa Uroča, Haglana, Blažaka, Mrazeka, Adrineka, Rogulje i sličnih koji će postati tabornici, logornici, kotarski poglavari, komandiri i komandanti zaštite, veliki župani, podžupani i ustaški koljači, što je najgore, oni će Mačekovom politikom poslati na tisuće hrvatskih sinova na istočni front da pod Staljingradom izginu u borbi protiv Sovjetske armije. Pavelić će iskoristiti neupućenost običnih ljudi i formirati ustaške i domobranske bojne zahvaljujući pomoći reakcionarnog dijela HSS-a.

Međutim, važno je istaći činjenicu da je pravilnim radom KPH uspjela organizirati mnoge istaknute ljude iz lijevoga krila HSS-a, koji su dali svoj doprinos NOB-u. Oni su i na području Moslavine mnogo pomogli uključivanju seljaka u NOP. Takvi su Oskar Kučan i Ivan Škeco, Josip Novosel, Ivan Kosak iz kotara Čazma, Franjo Antolić i Galeković iz kotara Kutina, Nikola Batrenjak i Tomo Vojković iz kotara Garešnica. Za aktivan i organiziran rad bili su, zajedno s drugima, birani u organe NV (narodne vlasti), od MNOO-a, KNOO-a, ONOO-a do vijećnika ZAVNOH-a i AVNOJ-a.

Na prostoru Moslavine, Partija i njena rukovodstva, članovi SKOJ-a, NOO-a, AFŽ i drugih morali su voditi veliku bitku protiv reakcionarnog rukovodstva HSS-a i njegova utjecaja. Tek 1943. razbijena su glavna uporišta Mačekove politike i utjecaj njegovih sljedbenika na narod. Došlo je do masovnog učešća moslavačkog stanovništva u narodnooslobodilačkom ratu.

SDS (Samostalna demokratska stranka). Također je imala organizacije u velikom broju sela, osobito tamo gdje je bilo pripadnika srpske nacionalnosti. Organizacije nisu tako brojne i masovne, ali su postojale svuda gdje je bilo uvjeta. Karakteristično je da nemaju čvrstog kursa i orijentacije, već laviraju čas u jednu, čas u drugu stranu, za i protiv režima, ali oportunizam je osnovna značajka, a nacionalna naglašenost stalno prisutna. Rukovodioci organizacija SDS-a uglavnom su bogatiji ljudi, trgovci, popovi, obrtnici, mali industrijalci i slično. Oni su raznim metodama osloncem na crkvu i narodne običaje, putem zborova, svetkovina (krsnih slava), kramova (proštenja), zatim po kavanama i na druge način stalno utjecali na narod. Mnogi su se u praktičnim mjerama približili Mačekovojoj politici, bili su u opoziciji, pomagali su vlasti, saradivali su sa žandarima, ometali rad komunista, služeći se demagogijom i lažima. U toku NOR-a dugo vremena nisu pristajali da sarađuju sa NOP-om. Naprotiv, mahom su bili nosioci politike »slušanja vlasti«, pa makar ona bila ustaška, tj. okupatorska. Parolom »čuvanja glave« kočili su razvoj NOP-a i podsticali dezterterstvo iz NOV i POJ. Na kraju

su pokušali stvarati četničke organizacije. Izvjestan broj, razumije se, pripadao je naprednom pokretu.

JRZ (Jugoslavenska radikalna zajednica). Ova stranka imala je organizacije uglavnom u većim naseljenim mjestima, kotarskim i općinskim centrima, dok je znatno slabija bila na selu, gdje je bilo pojedinača i grupa.

To je režimska stranka koja se oslanja na buržoasku vlast, njene organe i nosioce. Njen nacionalni sastav pretežno je sprski ali ima članova i ostalih nacionalnosti i narodnosti.

To je ekstremna antikomunistička organizacija. Njena politika, okrenuta fašizmu, slijedila je kurs vrhova bivše jugoslavenske države. Kosturi stranke bili su žandari, policajci, činovnici i vodeći ljudi u organima vlasti i državnim službama. Nazivali su ih režimljama. Pojedinci su poselima bili vrlo aktivni, često ekstremni, u načelu stalni saradnici žandara i policije. Bili su i seoske starještine, produžena ruka vlasti. Iz tatkve stranačke sredine regrutirali su se žandari, panduri, popovi, financi i slični, koji su u praktičnom djelovanju koristili svoj povlašteni položaj za lično ekonomsko jačanje i politički utjecaj.

Mnogi su u tim strankama bili skloni neutralnosti, liberalizmu i oportunitizmu jer su ih uvjeti i nerealnost politike na to gonili. Zahvaćeni prije svega manipuliranjem, gubili su se u nejasnoćama, obmana, demagogiji i neupućenosti. Progresivni, lijevo orijentirani ljudi u tim strankama snažno su uticali na običnog radnika i seljaka, posebno u HSS-u što je KP koristila za širenje utjecaja NOP-a.

Fašističke i profašističke organizacije na području Moslavine nisu brojno jake ni masovne, izuzev Kulturbunda koji je masovan⁷⁾, ali nije brojan. Organizacije ustaša i četnika, koje su postojale prije rata i u toku NOR-a, odigrale su do kraja negativnu ulogu.

Ustaše. Začeci ustaškog pokreta datiraju sredinom 20-tih i početkom 30-tih godina. Dolaskom Mussolinija a zatim Hitlera na vlast, fašistički utjecaj jača i u Jugoslaviji. Pavelić širi fašističke ideje i stvara organizacije. Malo je poznato da je već 1932, kao ranije i kasnije, Pavelić boravio u Moslavini: u Garešnici, Kaniškoj Ivi, Kutini, Repušnici, Ludini, Osekovu i drugim mjestima. Pored toga što nije ostvario veće uspjehe na širem političkom planu, ipak je svuda vrbovao pojedince, a ovi druge. Boraveći u Moslavini legalno 30-tih godina, posijao je svoje sjeme. Zanimljivo je da je svuda ostavio traga, njegovi prijatelji postali su organizatori ustaša već prije rata, a 1941, kada je on došao na vlast, takvi su ubrzo postali glavari (Rogulja, Adrinek, Uročić, i dr.) od općinskih tabornika do velikih župana. Iako malobrojni, poslužili su kao jezgra budućih ustaških organizacija i jedinica. Najveći uspjeh postigao je Pavelić s ustaškim pokretom u tome što je, paktirajući s vodama desnog krila HSS-a, stvorio u toj organizaciji svoja uporišta, posebno u HSZ, koja će 1941. omasoviti ustašku organizaciju. Činjenica da su ustaše odmah po-

⁷⁾ Kulturbund je masovan u smislu što je obuijavatuo gotovo sve pripadnike njemačke narodnosti, ali u Moslavini ta organizacija nije brojno jaka

slijе okupacije uspjele stvoriti svoje organizacije i jedinice u najvećem broju sela, u općinskim i kotarskim centrima ukazuje na to:

- da u datim uvjetima, zahvaljujući pravovremenim pripremama i mali broj ljudi može bitno utjecati na mase,

- da je došlo do euforije nacionalizma i šovinizma širokih razmjera zato što su fašisti samo na taj način mogli postići takve uspjehe,

- da politika Mačeka i njegovih sljedbenika, u suštini antinarodna i profašistička, zakonito potpomaže ustaše i daje im u prvi mah oblike organiziranosti i masovnosti,

- karakteristično je da se Pavelić, njemački fašisti i Maček služe obmanom, lažima, demagogijom, pritiscima i prijetnjom sile pri stvaranju ustaških organizacija i jedinica,

- uspjesi Hitlera u Evropi 1940/41. godine, snažna i dobro organizirana propaganda i psihološki rat, izdaja u zemlji, pomogli su fašistima, posebno Paveliću, da relativno lako i brzo organizira svoju NDH i dovede ustaše na vlast.

Radi boljeg razumijevanja situacije kada je riječ o ustašama, nužno je iznijeti još neke činjenice iz prvog perioda NOR-a, posebno 1941/42. Ustaški pokret bio je slab, ali je dobio veliku pomoć od organizacija Hrvatske seljačke zaštite, koja je u svim većim i kotarskim mjestima i na prostoru Moslavine odigrala ulogu »pete kolone«, što se ogledalo piće svega u:

- razoružavanju manjih jedinica, grupa i pojedinaca bivše jugoslavenske vojske koja se povlačila,

- preuzimanju vlasti u bivšim jugoslavenskim općinskim centrima (na svakom kotaru bilo ih je 5 — 6 i više.),

- razoružavanju žandara, koji su imali svoje stanice u svakoj općini, u zauzimanju mostova, čuvanju objekata i raskrsnica putova,

- stvaranju ustaške vlasti i ustrojstva NDH (upravni dio, sudstvo, oružnici i drugo),

- organizacionom učvršćenju HSZ u svim naseljenim mjestima kao oslonca ustaške vlasti u jačini grupe, odjeljenja, do voda, zavisno od veličine sela. Tako je bilo bez obzira na činjenicu što svi pripadnici HSZ nisu bili za ustaše, naprotiv, veći dio bio je protiv njih. Ali kako je utjecaj Mačeka bio jak a situacija takva da je fašizam naglo bujao kao oružana sila i kao pokret, ljudi su se pokoravali i izvršavali naređenja ustaških zapovjednika od rojnika naviše, do tabornika, logornika itd.

- razoružavanju naroda (oduzimano je svako vatreno oružje svakom koji nije prišao ustašama, posebno simpatizerima komunista).

- prvim hapšenjima, kontroli teritorije i stalnoj pomoći ustaškoj vlasti i mjesnim ustaškim jedinicama po selima i većim općinskim i kotarskim centrima. Ulogu kolovoža u izdaji svoje zemlje i naroda igrali su pojedinci i grupe, počevši od Pavelića, velikih župana, kotarskih i općinskih rukovodilaca do onih u selima, raznih »uglednih« zapravo loših ljudi, koji su se nametnuli kao vodeće i glavne ličnosti. Njima su pomagali razni kolebljivci i oportunisti da ostvare svoje namjere. Onaj brojan dio slušao je i izvlačio se iz zlodjela, ali je ipak sudjelovao na

razne načine, da bi kasnije napustio ustaše, distancirao se od njih, pa bi još kasnije, prelazio na stranu NOP-a. Karakterističan je primjer sela Osekova u kotaru Kutina. 1941. godine bilo je 50-ak zaštitara ustaša na čelu s Adrinekom⁸⁾, da bi već potkraj te iste godine njihov broj opao na polovicu, a kasnije na svega 15 — 17 pojedinaca koji su do kraja ostali i zaglavili s ustašama. Selo je dalo oko 200 boraca i velik doprinos NOB-u. Slično je bilo u najvećem broju mjesta u Moslavini jer je ustaški pokret ubrzo izgubio brojnost iz 1941. Ustašama su ostali vjerni pojedinci i grupe u malom broju sela. Nešto više pristalica imali su u kotarskim centrima. S ustašama je ostao ološ malobrojnih izdajnika raznih boja, što jasno govori da nikada nisu postali masovan politički pokret, čak ni u vrijeme najvećeg uspona Trećeg Reicha i ustaške strahovlade u NDH. Riječ je u osnovi o terorističkoj i zločinačkoj fašističkoj organizaciji čiji izdanci i danas žive u raznim oblicima u SRNJ, Australiji i drugdje pod okriljem istih ili novih gospodara. Ustaške su metode: zločin, sijanje straha, gangsterizam, podvale, laži, ucjene do genocida i masovnog klanja nedužnih ljudi. Evo samo nekoliko podataka:

Ustaše emigranti, pavelićevci, najavili su klanjem Srba u selu Gudovcu kraj Bjelovara, 28/29. travnja 1941, svoj način vladanja, obučili nove koljače, koji više nisu mogli ni htjeli natrag. To je bio početak, a onda je slijedio masovan teror, pljačkanje i ubijanje i logori smrti u Jasenovcu, Staroj Gradiški i drugdje.

Iako na prostoru Moslavine nije bilo masovnih progona kao u Bosni, Baniji, Kordunu i Lici, treba da znamo da je na ovom terenu bilo i onih koji su ogrezli u zločinima. Npr., iz Jelenske je bilo nekoliko ustaša koljača u Jasenovcu, od kojih su neki već 1942. zaslужeno kažnjeni. Nekoliko ustaša bilo je iz Kaniške Ive, Osekova, Zdenčaca, Kapelice, Potoka i još nekih sela.

Ovo moramo imati u vidu zato da više nikada ne dođe do novih izdaja i zločina. Najveća je zasluga KP što je već prije rata ostvarila utjecaj u masama i borila se za bratstvo i jedinstvo. Samo je tako moguće objasniti činjenicu da ustaše nisu uhvatile dubljeg korijena.

U cilju razbijanja neprijateljskog djelovanja u organizaciji HSS-a i HSZ bilo je i dosta članova KP, SKOJ-a i naprednih ljudi, koje je Partija koristila da osigura svoj utjecaj. Npr. Ivan Bolt bio je član KPH i predsjednik kotarskog odbora HSS-a za kotar Garešnicu. Oskar Kučan je član KP, radi u HSS-u u kotaru Čazma. Miško Gec i drugi u kotaru Sisak bili su članovi HSZ kao članovi KP koji su oružje »zaštitara« odnijeli u partizane. Sličnih slučajeva bilo je i u drugim kotarima. Anti-fašističko raspoloženje naroda bilo je u mnogim selima jako izraženo: npr. u kotaru Čazma u selima Šarampov, Dereza, Opatovac, Andigole i Pobjenik; u kotaru Garešnica u selima Veliki i Mali Prokop, Podgarrić, Kutinica, Srpsko Selište, Stupovača, Rogoža i druga; u kotaru Kutina u selima Osekovo, Mikleuška, Banova Jaruga itd.

⁸⁾ Vjekoslav Adrinek, gostioničar prije rata, osobni prijatelj i saradnik Pavelića, od općinskog tabornika postao je ustaški logornik za kotar Kutina. 1945. godine uspio je pobjeći iz zemlje u Argentinu, gdje je i umro.

Kolika je stvarna snaga Komunističke partije bila na području Moslavine može se vidjeti i iz činjenice što je na kotarima Garešnica, Čazma, Dugo Selo, dio koji je gravitirao Moslavini, i Kutina bilo svega oko 120 članova KP, od čega je izbačeno iz stroja (hapšeno, strijeljano) oko 1/3. To znači da je NOB-u organiziralo oko 80 članova KPH na oko 180.000 stanovnika. Međutim, i tako brojno slabe partijске organizacije uspješno su izvršile sve osnovne zadatke u početnoj fazi borbe. Neprijatelji svih boja bili su u teškoj zabludi u pogledu snage i sposobnosti Komunističke partije na ovom terenu.

Ovome treba dodati još i ovo. Na području Moslavine djeluju OK KPH Čazma i Bjelovar (1941.) a posebno sekretari OK Vulinac Alojz-Sloga i Kasim Čehajić-Turčin. Tu su četiri KK KPH (Čazma, Dugo Selo, Kutina i Garešnica), koji veoma snažno utiču na pripreme za oružanu borbu, organizaciono učvršćuju i jačaju partijske organizacije. CK KPH daje svoj doprinos i vrši stalni uticaj na rad Partije. Kao što se zna tu se angažira i sekretar CK KPH Rade Končar, a posebno član CK dr Pavle Gregorić. Velike zasluge imaju organizatori NOB-e Grga Jankes, Zvonko Brkić, Antun Biber, Ivan Božićević i drugi.

Ovaj nešto širi uvod bio je nužan radi boljeg razumijevanja situacije i uvjeta u kojima je djelovala KP na ovom području. To je osobito važno za mladu generaciju koja iz takvih i sličnih knjiga, kroz kazivanja učesnika NOB-a, dolazi do spoznaje što je narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija. Bila je potrebna stvarno divovska snaga da u tim, teškim i sudbonosnim danima pokrene i organizira narodne mase u NOP i borbu. Kada danas s vremenske distance pogledamo rad Partije u Moslavini, a to je bio rad članova KP i njenih rukovodstava, izgleda kao skaska, zar je bilo moguće učiniti tako nešto. A bilo je i učinjeno je.

**MOSLAVAČKI PARTIZANSKI
ODRED
I DIO**

S obzirom na to da je Moslavački partizanski odred (u dalnjem tekstu MPO) nastao 1941. i da je uglavnom sam djelovao - operirao na prostoru Moslavine, osim kada je saradivao s grupom bataljona Banjaskog i Slavonskog PO 1942. te jedinicama 4. slavonske divizije početkom 1943, do formiranja Prve moslavačke brigade rujna 1943, to ćemo razdoblje 1941 — 1943. obraditi kao cjelinu, a zatim 1943 — 1945. po godinama. Uloga, mjesto i zadaci MPO-a nešto su drugačiji u drugom dijelu NOB-a.

1941. G O D I N A

1. Partija priprema ustanak

Godine 1941. odigrali su se krupni i značajni dogadaji u svijetu, posebno u Evropi. Jugoslavija je okupirana za svega 12 dana i raskomadana na sedam dijelova. Svi naši narodi i narodnosti pali su u ropstvo tada najmoćnije i najbrutalnije sile svijeta, fašističke Njemačke i Italije i njihovih saveznika. Da nevolja bude veća, fašisti su osloncem na petu kolonu, na izdajnike naših naroda — ustaše, četnike, belogardiste, VMR-ovce, baliste i druge organizirane antinarodne snage, a prije svega na buržoaziju — stvorili kvislinške tvorevine kao što su Pavelićeva NDH, Nedićeva Srbija, Rupnikova Slovenija, koju su podijelili Hitler i Mussolini. Horthyjevoj Mađarskoj pripadaju Međimurje, Bačka i Baranja te dio Banata, a Trećem Reichu Banat, Bugarima jugoistočna Srbija i veći dio Makedonije, a zapadni dio Makedonije, Kosovo i Metohija »Velikoj« Albaniji, Crna Gora fašističkoj Italiji, čijim je kraljem proglašen Emanuelo Victorio III.

Sile Osovine raskomadale su bivšu Kraljevinu Jugoslaviju između sebe i svojih satelita dajući lažnu nezavisnost Srbima i Hrvatima stvaranjem marionetskih država i raspirujući svim sredstvima nacionalnu mržnju. Narodnostima je namijenjena sramotna uloga da posluže kao oslonac okupatoru u borbi protiv naroda. Primijenjen je princip starorimskih osvajača: divide et impera (razdvoj pa vladaj), što je bila osnova okupacionog sistema vlasti.

U proljeće 1941. cijela je Evropa okupirana. Zavladao je strašan teror. Nema svjetlosti. Svuda je tama. Hitler je uspio zajedno s fašističkom Italijom porobiti Evropu bez velikih bitaka. Države su padale kao zrele kruške. Stvorena je tzv. Nova Evropa. Svaka država, počev od Norveške, preko Belgije, Francuske itd., imala je svoje kvislinge. Hitler i Mussolini na vrhuncu su svoje moći.

Međutim, u Jugoslaviji je bila KPJ, na čelu s Josipom Brozom Tитom, koja se usudila povesti rat protiv okupatora i njegovih slugu. Bila je to jedina komunistička partija Evrope koja je digla narod na ustanak već 1941. godine i pune četiri ratne godine vodila NOB i socijalističku revoluciju, dajući velik doprinos antihitlerovskim snagama.

Već 10. travnja 1941. — kada njemačke fašističke trupe ulaze u Zagreb, Eugen Kvaternik proglašava tzv. NDH, dr Maček daje podršku

Paveliću i fašističkom okupatoru — u Zagrebu je održana sjednica dijela **CK KPJ pod rukovodstvom** Tita na kojoj je odlučeno:

- Otpočinje ustanak i NOR, do pobjede nad okupatorom i domaćim izdajnicima, do stvaranja nove Jugoslavije.
- **Stvara** se vojni komitet (GŠ) na čelu s Titom,
- **CK KPJ** premješta se **u Beograd**,
- **Sva rukovodstva i članovi KPJ** treba da odmah otpočnu pripremama za ustanak i NOP, a to je značilo da oko 12.000 članova KPJ i oko 45.000 članova SKOJ-a krenu u akciju na čitavom prostoru Jugoslavije u **svim** njenim dijelovima.

0 tom historijskom sastanku dr Pavle Gregorić iznio je autoru između ostaloga slijedeće. »Drug Tito je bio veseo, raspoložen i odlučan. Iznio je vojnopolitičku situaciju tako da smo svi bili uvjereni u našu **pobjedu**. Vojске još nema, nema oružja, a Tito vidi pobjedu. Od nas prisutnih na sastanku samo smo trojica imali pištolje, Tito, Končar i ja.«

Da, stvarno, kada se to shvati šire, znači da je odluka na oružani **ustanak** donijeta već tada kada se nitko drugi na to ne bi usudio. Ali **Titu, koji je budno pratilo razvoj situacije još od 1937. i pripremao KPJ za revoluciju**, bilo je jasno što treba učiniti. Raspad bivše jugoslavenske **države** je neizbjegoran, kucnuo je čas kada treba poći u odlučujući boj, **u revoluciju**. Samo takav čovjek je mogao stati na čelo naših naroda i narodnosti. Sva rukovodstva KPJ, s Partijom u cijelini, otpočela su pripreme za ustanak.

CK KPH održao je više sastanaka u travnju i svibnju u cilju provođenja u život odluka CK KPJ. Članovi CK KPH, sekretari okružnih i kotarskih komiteta i ostali krenuli su na teren da stvaraju organizacije NOP-a.

1 na prostoru Moslavine Partija je krenula u akciju. Održano je više savjetovanja na nivou okruga i kotara, više sastanaka s okružnim i **kotarskim** komitetima, partijskim čelijama i pojedinim komunistima, **skojevskim** rukovodstvima, simpatizerima i naprednim ljudima, da **bi** se:

- sprječilo razbijanje Partije,
- objasnilo narodu tko je okupator, što želi, kako radi, tko su mu **sluge**: ustaše, mačkoveci, četnici i slični,
- organiziralo prikupljanje oružja, ratnog materijala i sredstava,
- stvorile organizacije NOP-a, tajna skloništa, punktovi za ljudе, materijal i drugo.

Poslije izvršenih priprema u cijeloj zemlji došlo je do napada na SSSR, **čime** su stvoreni povoljni uvjeti za početak ustanka. Četvrtoga srpnja, **usred** okupiranog Beograda (gdje se **u** to vrijeme već nalazi i **štab** zapovjednika za Srbiju generala Bōmea), Politbiro CK KPJ na čelu s **Titom** donosi historijsku odluku da na čitavoj teritoriji Jugoslavije otponne oružana borba u cilju nacionalnoga i socijalnog oslobođenja i stvaranja nove Jugoslavije.

Ustanak je počeo:

- 7. srpnja u Srbiji,
- **13. srpnja u Crnoj Gori**,

- 22. srpnja u Sloveniji,
- 27. srpnja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini,
- 11. listopada u Makedoniji.

To su datumi kada su pukle prve ustaničke puške u Beloj Crkvi, Drvaru, Srbu itd.

U Moslavini su izvršene pripreme koje nisu mogle odmah dići narod i sela masovno na ustanak, ali je učinjeno mnogo da se NOB razvija postupno i kontinuirano.

U razdoblju travanj — srpanj 1941. održani su sastanci okružnih komiteta KP Čazma i Bjelovar. U to su vrijeme pod OK KPH Čazma potpadali kotari Čazma, Dugo Selo i Kutina. Kotar Garešnica pripadao je OK KPH Bjelovar. U prvoj fazi borbe Moslavina nije pod jedinstvenim partijskim rukovodstvom, što je imalo negativnih posljedica.

Održani su sastanci kotarskih komiteta KPH Garešnica, Čazma, Kutina i drugih kotara, zatim sastanci s rukovodstvima i partijskim organizacijama u Gornjem Šarampovu, kod Grabovnice kraj Čazme, u šumi Matetinki zapadno od Čazme, u Kaniškoj Ivi, Carevom Jarku, Banovoj Jaruzi, Velikom Prokopu, Andigoli, Ivanskoj, čuvenoj Jami i u mnogim drugim selima.

Od sastanaka i savjetovanja posebno su bili važni slijedeći: 20. V 1941. u selu Gornji Šarampov kod Ivanić-Grada, u kući Alojza Vulinca-Sloge, sekretara OK KPH Čazma, pod rukovodstvom Pavia Gregorića održana je partijska konferencija za okrug Čazma. Na konferenciji su bili svi članovi okružnog komiteta i delegati partijskih organizacija. Za konferenciju su izvršene sve potrebne pripreme na kojima je posebno radio Alojz Vulinec. Organiziran je dolazak delegata tako da ništa ne bude sumnjivo. Osiguranje je bilo u kući, oko nje i u selu, pa čak i po pravcima prema Ivanić-Gradu, Kloštru Ivaniću i u tim mjestima. To je bio visok stupanj organizacije tajnih sastanaka, a istovremeno rizik i odlučnost da se skupe rukovodeći komunisti okruga s članom CK KPH zapravo u Ivanić-Gradu, jer je (selo) Gornji Šarampov 1 — 2 km sjeverno.

Na savjetovanju je data ocjena vojnopolitičke situacije, razrađena je linija i stav CK KPJ i CK KPH s obzirom na pripreme oružane borbe.

U nedjelju, 5. VI 1941., na Kalniku, u kući Josipa Vilhelma-Vilića, u njegovom ateljeu, održana je okružna partijska konferencija za okrug Bjelovar, također pod rukovodstvom Pavia Gregorića, koji je kao član CK KPH bio zadužen za taj dio sjeverne Hrvatske⁹⁾.

Konferenciji je prisustvovalo oko 20 delegata iz kotara Virovitica, Grubišno Polje, Garešnica, Bjelovar, Koprivnica i Križevci. Izloženi su stavovi CK KPJ i KPH o pripremama za oružanu borbu i zadaci na tom širokom prostoru. Jedno od važnih pitanja bilo je stvaranje novih partijskih organizacija i rukovodstava i učvršćenje postojećih. Izabran je novi okružni komitet KPH Bjelovar, s dotadašnjim sekretarom Kasimom Čehaićem-Turčinom. Iz kotarskog komiteta KPH Garešnica, koji je tada

») Dr Pavle Gregorio, kao član CK KPH, direktno je organizirao ustanak 1941. godine i dijelom 1942. godine u Moslavini, Bilogori i Slavoniji.

u sastavu OK Bjelovai, prisustvovali su Branko Horvat, politički sekretar, i Valent Bolt-Zelenko, organizacioni sekretar kotarskog komiteta.

Poslije okružnih konferencijskih sastanaka i konferencije po kotarima na okrug Bjelovar i Čazma. Tako je potkraj svibnja 1941. održan proširen sastanak kotarskog komiteta KPH Garešnica u Brestovcu, Ivanskoj sastanak čl. KP i SKOJ-a, pod rukovodstvom Kasima Čehaića-Turčina i više sličnih sastanaka u cilju priprema za borbu. Najvažniji sastanak održan je 23. srpnja u šumi Carev Jarak, 1—2 km istočno od kotarskog centra Garešnice. Sastanku su prisustvovali Pavle Gregorić i Kasim Čehaić. Pošto je analizirana opća situacija u svijetu.

u Jugoslaviji i sjevernoj Hrvatskoj te na kotaru Garešnica, prenijeti su stavovi CK KPJ o početku oružane borbe. Pročitan je proglaš CK KPJ koji narode i narodnosti Jugoslavije poziva u borbu pod rukovodstvom Partije. Donijeta je odluka da se formiraju prve partizanske jedinice manjeg sastava i da na području Moslavine otpočne oružana borba. Date su direktive za rad. Odlučeno je da svi istaknutiji članovi Partije što prije pođu u partizane. Bilo je diskusije o tome da se izvrši napad na ustaški stožer (stab) u Garešnici. Međutim, odluka nije donijeta jer su neki članovi KK bili protiv te akcije zato što su smatrali da nema dovoljno ni snaga ni oružja.

Taj sastanak zaista je bio važan. Ali nije precizirano koji članovi KK KPH treba da idu u Odred, a koji da ostanu na terenu, pa su iz Garešnice otišla samo 2 člana KP, Torno Buden-Hitri i Ivan Bobinac-Čelo. Oni su bili prvi partizani u Moslavini jer su krenuli u sastav prve borbene jedinice noću 1/2. kolovoza 1941. prema s. Ivanska.

U kotaru Čazma, koji je bio znatno veći od Garešnice i Kutine, također je održano više sastanaka kotarskoga, općinskog i mjesnog značaja. Za razliku od Garešnice, partijska organizacija u kotaru Čazma bila je dvostruko jača po broju čelija i članova KP. Karakteristično je da se tu ide postupno na formiranje partizanskih borbenih jedinica. Bilo je više udarnih grupa koje su poduzimale razne akcije; one su bile sastavljene od članova Partije koji su se nalazili kod kuće ili u okolici i povremeno su se okupljali. Pored sastanaka u rejonu Ivanić-Grada (Šarampov, Bregi, Opčevac i dr.) održan je jedan širi sastanak kod s. Grabovnice, 5 km istočno od Čazme, već 24. lipnja (22. lipnja po nekim podacima) — organizirao ga je Josip Radanović, org. sekretar KK KPH Čazma s oko 30 članova KP, kandidata i simpatizera — na kojem se govorilo o oružanoj borbi, istjerivanju okupatora, nacionalnom i socijalnom oslobođenju i o pomoći SSSR-u koji je tih dana napala fašistička Njemačka¹⁰⁾.

Odlučeno je da se počne s manjim akcijama udarnih grupa (koje se tada nisu tako zvali). Grupa s. Andigole — Pobjenik dobila je zadatak da presječe telefonske linije na pravcu Čazma — Ivanić-Grad, a grupa Čazma — Grabovica na pravcu Čazma — Bjelovar. Organizacija sastanka bila je dobra, osiguranje je bilo potpuno, pa neprijatelj nije mogao intervenirati.

9. srpnja, oko podne, prikupljali su se članovi KK i rukovodioci čelija u šumi Matetinki, 3—4 km jugozapadno od Čazme, na sastanak na koji je u ime CK došao Stjepan Kendel-Sijedi. Sastanak je organiziran u gustoj šumi samo s jednim osmatračem na pravcu Čazme. Osim vojno-političke situacije analizirano je stanje u kotaru Čazma; dogovoren je da se i dalje odvijaju pripreme za oružanu borbu i formiranje borbenih jedinica. U rejonu Andigole sagradit će se tajno sklonište da bi se partizani mogli skloniti od jačih neprijateljskih snaga. Zadatak je povjeren čeliji Andigole.

Budući da je sastanak potrajavao oko 3 sata, a nije bio dobro osiguran, došlo je do otkrivanja. Obrtnik kefar iz Čazme otkrio je sastanak

¹⁰⁾ Na tom su sastanku mnogi saznali da je izvršen napad na SSSR, pa se smatra da je održan 22. lipnja 1941. kod crkve Sv. Vid.

i na biciklu otišao u Čazmu da o tome obavijesti ustaše i žandare. Oko 15 sati, prevezavši se autobusom, ustaše su pokušale opkoliti i likvidirati učesnike. Kada je Kendel-Sijedi, koji je rukovodio sastankom, otkrio taj pokušaj, naredio je da se po grupama brzo razilazi na sve strane. Većina je drugova uspjela. Ustaše su otvorile vatru iz pušaka i uspjele uhvatiti četiri druga, među kojima i Sijedog. Odveli su ga u zatvor u Čazmu.

U istrazi je jedan član Partije odao mnogo podataka.

Iz ovoga kratkog prikaza vidljiv je čitav niz mjera koje poduzimaju rukovodstva i organizacije Partije. Odluke i zaključke CK KPJ i Tita sprovodi CK KPH, okružni i kotarski komiteti te članovi KP. Bilo je kolebanja, oportunizma i otpadanja od Partije, ali osnovni su zadaci ipak izvršeni uz velike teškoće i žrtve.

Potrebno je istaći kako je to bio pionirski rad Partije, koji će tek poslije dati pune rezultate. Uvjeti rada i borbe u Moslavini bili su veoma složeni i teški, pa nije moglo ni biti govora o masovnosti ustanka 1941. Na specifičnom prostoru sjeverozapadne Hrvatske, Partija je morala početi prije svega od sebe, od svojih članova i prekaljenih boraca, a zatim od naprednih pojedinaca i grupa u selu, ulici i gradu, stvarajući NOP, koji postupno ali sigurno narasta u moćnu i masovnu organizaciju ustanka i socijalističke revolucije.

Bez obzira na to što 1941. glavni dio kotara Sisak nije u sastavu Moslavine (već je to u drugoj polovini i potkraj 1942), treba spomenuti Sisački partizanski odred koji je formiran 22. lipnja 1941. u šumi Lisje — Šikara (blizu kote 98), sjeverno od Žabna i 3 — 4 km sjeverozapadno od Siska. To je zapravo prvi partizanski odred u Jugoslaviji sastavljen od komunista. Na čelu odreda bio je Vlado Janjić-Capo-Stari, a komesar Marijan Cvetković. Drugi (istočni) dio Sisačkog odreda formiran je u šumi Brezovici (kod Debelog briješta), a na čelu mu je Franjo Smolčić. Uskoro se oba dijela spajaju u Sisački PO, koji potkraj srpnja ima oko 70 boraca i predstavlja značajnu partizansku jedinicu.

Sisački PO spominjemo, prvo, zato što će velik dio toga odreda sredinom i potkraj 1942. ući u sastav Moslavačkog PO; drugo, jer će glavni dio kotara Sisak ući u sastav okruga Čazma, odnosno Moslavine i, treće, borci odreda i rukovodioci velikim su dijelom već iskusni članovi KP pa će predstavljati kadrovsku bazu za MPO i rukovodstva KPH u Moslavini.

2. FORMIRANJE MOSLAVAČKOG PARTIZANSKOG ODREDA (MPO)

Prvo formiranje MPO-a u kotaru Garešnica

Poslije intenzivnih priprema, rukovodstva KPH na području Moslavine uspjela su konsolidirati i povezati partijske organizacije bez obzira na niz slabosti, grešaka, hapšenja, osipanja i kolebljivosti jednog dijela članova, nekih rukovodstava i rukovodilaca.

U svakom kotaru stvorena je organizacija NOP-a, iako ne tako brojčano i organizacijski jaka i sposobna. Oformljene su prve grupe saradnika u velikom broju sela, stvoren oslonci i punktovi, što je omogućavalo rad rukovodstava i zaštitu kadrova. Ove se ocjene uglavnom odnose

na kotar Garešnicu i Čazmu, nešto manje na kotar Kutinu, a još manje na okrug Čazmu i Bjelovar, gdje je situacija složena i teška.

Odluke CK KPJ i KPH provode se u život. Počinje formiranje PO u sjevernoj i sjeverozapadnoj Hrvatskoj, koji su u pravilu malog brojnog stanja, sastavljeni od članova Partije, SKOJ-a i simpatizera, u glemoj većini Hrvata. Na čelu tih partizanskih odreda najodgovorniji su članovi KP, u konkretnom slučaju sekretari okružnih komiteta Čazma i Bjelovar, Alojz Vulinec-Sloga i Kasim Čehaić-Turćin.

Na osnovu odluke KK KPH Garešnica od 23. srpnja 1941. donijete u Starom Jarku na sastanku koji je održan pod rukovodstvom Pavia Gregorića, člana CK KPH, i Kasima Čehaića-Turćina, sekretara OK KPH Bjelovar, na židovskom groblju (sjeverna grupa kuća u Garešnici) prikupili su se istaknutiji članovi KP s kotara radi dogovora tko treba da ide u partizane.

Sastanku su prisustvovali slijedeći drugovi: Kasim Čehaić-Turćin, sekretar OK KPH Bjelovar, Valent Bolt-Zelenko, org. sekretar KK Garešnica, Andrija Lustig-Dado, član KK, Tomo Buden-Hitri, član KP i KK iz Brestovca, Ivan Bobinac-Čelo, iz Brestovca, član KP, Josip Kezele-Čiko, Garešnica, Slavko Kezele-Slavni, Petar Petrov-Vanča, Ivan Hodak, Duro Pribanić, Marko Kljakić i Duka Divjak.

Na sastanak je stiglo 11 drugova iz Garešnice, Brestovca i Kaniške Ive od ukupno 28 članova. Branko Horvat nije bio prisutan jer se već nalazio u zatvoru. Nije ustanovljeno jesu li svi članovi KP bili pozvani na sastanak, iako neki drugovi kažu da jesu. Vjerovatnije je da su pozvani samo određeni članovi jer se neki nisu odazvali. Kasim Čehaić je najprije objasnio situaciju i zadatku da se formiraju partizanske jedinice. Budući da je situacija u kotaru Garešnica bila nepovoljna za stvaranje i djelovanje partizanskih jedinica (ocjena na osnovi diskusije), nije bilo dovoljno odlučnosti da se veći broj komunista uputi u partizanski odred. Prevladalo je mišljenje da se na terenu i dalje radi politički s glavnim snagama Partije, a da manji dio ide u partizane, prije svega oni drugovi koji su bili kompromitirani. Tako je te ljetne noći odlučeno da na formiranje PO krenu Tomo Buden, Ivan Bobinac i Petar Petrov, članovi KP i radnici s Brestovca. Josip Kezele i Slavko, otac i sin, koji su zapravo već bili partizani (živjeli su u ilegalstvu i imali su oružje), također su trebali poći u PO odmah, no na kraju su ipak ostali na političkom radu na terenu.

Sastanak se otegao jer je bilo dogovorenog da iz partijske organizacije Banova Jaruga kurir donese tri vojničke puške po odluci Pavia Gregorića i nešto eksploziva za prve partizane. Ali veza nije stizala, pa je Čehaić odlučio da određeni drugovi krenu prema s. Ivanskoj po vezi na formiranje partizanskog odreda, a da se ostali učesnici sastanka vrate i nastave s radom. Sekretaru OK bilo je teško jer se plan nije ostvario. Broj boraca mogao je biti veći. Iako oružje nije stiglo, odlučno je krenuo da ostvari odluku o formiranju prve borbene partizanske jedinice u Moslavini, stavljajući joj se na čelo. Taj obućarski radnik, rodom od Bihaća, već tada istaknuti partijski funkcioner, uporno ostvaruje zadatke CK KPH. S Pavlom Gregorićem je u stalnoj vezi. Na sastanku je objasnio da je oružana borba osnovni uvjet za pobjedu revolucije, da je

zadatak KK Garešnica da uporno stvara organizacije NOP-a i da svi članovi pripremaju jačanje MPO-a. Iako nije bio vojni rukovodilac, pa nije mogao donositi odluke kao komandant PO, vrlo je dobro znao stav CK da se na ovom području u početnoj fazi moraju formirati mali partizanski odredi koji će postepeno jačati i prerastati u krupnije jedinice.

Noću 1/2. kolovoza 1941. krenuli su prvi moslavački partizani Tomo Buden i Ivan Bobinac na svoj prvi partizanski marš pomoću veza na terenu pravcem židovsko groblje u Garešnici — s. Kostanjevac — s. Šimljjanica — s. Babinac — s. Donja i Gornja šušnjara. U toku 2, 3. i 4. kolovoza u rejonu s. Gornja šušnjara prikupljali su se prvi borci MPO, istočni dio, od kojih je formirana prva borbena partizanska jedinica 5. VIII 1941. u šumici kod kuće Drage Čanadije u Gornjoj šušnjari.

Odred je brojao 11 drugova:

1. Kasim Čehajic, radnik, Musliman, sekretar OK KPH Bjelovar, 2. Stjepan Iveković, Bjelovar, član KP, Hrvat, 3. Ivan Vardaj, sekretar će lije u Ivanskoj, Hrvat, 4. Tomo Buden, Garešnički Brestovac, član KP, Hrvat, 5. Ivan Bobinac, Garešnički Brestovac, član KP, Hrvat, 6. Franjo

Horvatić, član SKOJ-a, Hrvat, Ivanska, 7. Rudolf Lukčić, Hrvat, Ivanska, 8. Đuro Gašpar, s. Paljevine, Hrvat, 9. Slavko Palošika, član KP, Ivanska, Hrvat, 10. Josip Pesmeg, član KP, Ivanska, Hrvat, 11. Drago Čanadija, Gornja šušnjara, Hrvat.

Svečano formiranje 30. VIII trajalo je pola sata, od 22 do 22,30. O značenju i zadacima Odreda govorio je Kasim Čehaić i objasnio prvi borbeni zadatak: razoružati pripadnike škole ustaške mlađeži koji se nalaze u Domu na Kalniku, i na taj način doći do oružja, spojiti se s kalničkim partizanima, zatim mobilizirati nove borce, osobito Srbe, koji se već kriju oko svojih sela i na Kalniku; po izvršenom zadatku vratiti se u Moslavинu, ojačati i djelovati spajajući se s ostalim borbenim snagama. Marš izvršiti procem s. G. šušnjara — Žabno — Križevci, s. Vojakovac — Kalnik. Marševski cilj: s. Vojakovački Osjek. Odred je imao tri pištolja i tri revolvera, 18 kg eksploziva, zatim pisaci stroj, šapirograf i papir za pisanje propagandnog materijala.

Neposredno pred polazak na marš, Kasim Čehaić je objasnio da se ide bez vodiča. On će voditi po topografskoj karti i kompasu. U toku noći treba prijeći prugu i cestu Koprivnica — Križevci, sjeverno od Križevaca. Moraju se brzo kretati. U Vojakovcu će se povezati s ilegalcima od kojih će dobiti nešto oružja, prije svega pušaka. 4. VIII, oko 22 sata, krenula je kolona partizana. Čanadija je izostao iza kolone, na čelu je bio Kasim. Kolonu jedan po jedan uhvatio je dan prije nego što je prešla prugu i cestu Križevci — Koprivnica. Moglo je biti između 7 i 8 sati 5. VIII kada je kolona izbila pred prugu i cestu u rejonu s. Majurac sjeverno od Križevaca. Iako obučeni u civilna odijela, partizane su opazili pripadnici ustaške radne službe (koji su u blizini nešto radili u šumi). Jedan ustaša uzjahaо je konja i otišao u Križevce da prijavi sumnjive ljude koji su prešli prugu i cestu. Nakon 2 sata kretanja prema Gornjem Carevdaru partizani su se smjestili u šumu Magljenik da predane. Oko 17 sati Kasim Čehaić naredi prebacivanje po grupama prema s. Vojakovcu. Odlučio je da otpočne pokret smatrajući da nisu otkriveni. Međutim, neprijatelj je već obuhvatio rejon u kojem je bila raspisana partizanska jedinica. Na Čehaića i Ivekovića, koji su prvi pošli prema Vojakovcu, neprijatelj je otvorio vatru. Međutim, oni su ipak stigli na Kalnik. Na zapadnoj strani kose Magljenik, žandari i ustaše opkoljavali su šumu u kojoj je Odred bio na predanku. Kada je došlo do borbe, od šest pištolja pet je zatajilo jer je municija bila stara. Samo je pištolj Tome Budena bio ispravan. Buden je otvorio vatru na žandare i jednog ranio, koji je poslije umro. Kad je neprijatelj otvorio vatru, većina je počela bježati. Grupa od pet boraca uspjela se povući. Dok je grupa Tome Budena (Buden, Horvatić i Pesmeg) vodila borbu sa žandarima prilikom prebacivanja preko čistine, omladinac Franjo Horvatić bio je ranjen, zarobljen i dotučen. Bio je to prvi borac koji je poginuo u MPO-u.

Franjo Horvatić rođen je 28. 1. 1923. u Ivanskoj, Hrvat, đak. Otac Šimo bio je član KP od 1935. godine. Član SKOJ-a Franjo je postao 1939. godine.

U borbi sa žandarima kod Carevdara je bio teško ranjen u noge i uhvaćen. Držao se hrabro, nije odao ustašama nikoga, pa je poslije zvijerskog mučenja u Koprivnici strijeljan već 8. 8. 1941. godine.

Odred je bio razbijen. Grupa drugova iz Ivanske, s Bobincem Ivanom, vratila se pješke nakon nekoliko dana. Buden-Hitri je sutradan, 6. VII, sjeo na vlak za Bjelovar, a zatim, pošto je pištolj dao Pesmegu, koji je otišao za Ivanskiju¹¹), Buden odlazi u Garešnički Brestovac. Istog dana otišao je u »Jamu« i podnio izvještaj Pavlu Gregoriću-Brzom o razbijanju Odreda.

» J A M A «

Jedna je od karakterističnih činjenica, koja svjedoči o snazi, hrabrosti i pravilnoj orientaciji partijskih rukovodstava, da se svi važniji sastanci, skupovi i razmještaji rukovodstava i prvih PO zbivaju u blizini kotarskih i općinskih centara, pred nosom ustaške i okupatorske vlasti. OK KPH za Baniju — Sisak formira Sisački PO 22. lipnja tako reći u predgrađu Siska. Slično je i s mnogim drugim rukovodstvima kotara i općina OK KPH Čazma i šire.

Članovi KP dobivali su u toku ilegalnog rada prije rata tajne nadimke, pa su i partizani 1941 — 1942. na ovom području u većini slučajeva imali konspirativna imena. Pravo ime i prezime u javnosti se nije znalo, osim izuzetno i u užim sredinama. Bilo je pravilo da svaki borac dobije nadimak, koji je često bio smiješan ali i adekvatan ličnosti.

Bit će zanimljivo da nešto kažemo o »Jami« koju često spominje Pavle Gregorić-Brzi i drugi organizatori ustanka i prvoborci Moslavine. Gregorić-Brzi kaže da je odmah po dolasku iz Zagreba na područje Moslavine i zapadne Slavonije razmišljaо o tajnom skloništu odakle bi mogao rukovoditi pripremama za ustanak. Tako je već potkraj svibnja 1941, poslije sastanka mjesnog komiteta Banova Jaruga i OK KPH za Novu Gradišku, koji je održan 28. V 1941. u Banovoј Jaruzi u kući Jaspisa Vojačeka, konkretno o tome razgovarano. Sastanku je prisustvovao i sekretar CK KPH Rade Končar. Brzi je upoznao Vojačekova brata Bohumila, koji mu je ispričao da je kupio mlin u Kumljenima, ali da ga još nije pokrenuo, pa se privremeno smjestio kod roditelja u ketuški mlin¹²) je na rijeci Toplici, blizu Garešnice. Kada je Brzi čuo kakav je to mlin i kakva okolica, odlučio je da se tu smjesti. Kada je nakon nekoliko dana preko veze (trgovca Matušina iz Uljanika) došao u mlin, Gregorić je ustanovio da je to pravo mjesto za rad, nazvavši ga »Jamom«, a Bohumila: Jamarom, što mu je ostao trajan nadimak u toku čitavoga rata.

»Jama« je bila KM (komandno mjesto) gdje se nalazio partijski štab na čelu s Gregorićem-Brzim. To je bilo sigurno tajno sklonište za mnoge partijske kadrove i glavni punkt u smjeru Zagreb — Moslavina — Slavonija i obratno. »Jama« se nalazila svega 4 — 5 km od kotarskog mjesta Garešnice sa stalnim i jakim garnizonom. 2 — 3 km južno od »Jame« nalazio se Hrastovac, naseljen uglavnom Nijemcima, naoružanim kulturbundašima, koji su selo prekrstili u Eichendorf. I baš tu, ispred neprijateljskog brloga, Brzi je smjestio svoj štab. Bilo je to za-

¹¹) Pesmeg je bio uhapšen u Bjelovaru kod postolara Saibola, kasnije suđen i strijeljan.

¹²) Ketuški mlin je služio seljacima da melju u određeno vrijeme, po redu.

ista originalno i hrabro. U »Jami« su donijete mnoge važne odluke koje su provodili okružni komiteti KPH Bjelovar, Čazma, Nova Gradiška i svi kotarski komiteti u zapadnoj Slavoniji, Bilogori i Moslavini. Odатле je Brzi odlazio s krivotvorenom legitimacijom autobusom i vlakom u Bjelovar, Zagreb, Ivanić-Grad, Kutinu, Banovu Jarugu, Novsku, Pakrac, Daruvar, Viroviticu, Garešnicu i u mnoga druga mjesta na sastanke OK i KK KPH i na savjetovanja s komunistima. Prilikom tih putovanja bilo je raznih zgoda i nezgoda.

U lipnju 1941 — priča Pajo Gregorić — »došlo je do veoma neugodne situacije, naime, došao sam u Garešnicu i sastao se s članom KK KPH Garešnica Andrijom Lustigom-Dadom. Tražeći mjesto za sastanak, gdje bismo mogli sigurnije razgovarati, Dado me odveo u gostonicu Markulin blizu željezničke stanice. Uđemo, a gostonica puna njemačkih vojnika. Sjeli smo za jedan stol. Pitao sam Dadu: »Što si me tu doveo, vidiš da je puno Nijemaca?« »Ništa za to, tu je najsigurnije«, odgovorio je Dado. Sjedimo za jednim stolom u kutu i gledamo te fašističke vojnike koji se tako bahato drže, a sada jedu tako halapljivo pržena jaja i piju pivo kao divljaci, zamazani oko usta, bez imalo pristojnosti i stida. Mislim ja u sebi: pijte, žderite, gadovi, doći će i vama kraj, pobijedit ćemo mi vas. Raste u meni srdžba, ali i snaga i optimizam. Nastavili smo razgovor, zapravo smo održali sastanak, član CK i KK KPH, u prostoriji punoj fašističkih vojnika i starješina i dogovorili se o zadacima KK na pripremanju borbe.«

Ili drugi primjer: 26. I 1942. Pavle Gregorić-Brzi i Zvonko Brkić-Dorat¹³⁾ održali su sastanak s rukovodstvom MPO-a u bazi kod Piramide (tt 489) i istu večer vratili se u »Jamu« pod veoma surovim zimskim uvjetima. Sjećajući se te noći, Gregorić-Brzi kaže da je nedaleko od »Jame« bio toliko iscrpljen od dugoga i teškog marša po visokom snijegu (preko pola metra) i na —35°, da nije mogao dalje, pa je počeo tonuti u san koji prethodi tzv. »bijeloj smrti«. Zvonko Brkić-Dorat, visok, koščat i malo poguren, probija se naprijed, teško mu je i samom, ali se vraća podiže Brzog, pa opet naprijed. Zahvaljujući njemu, Brzi je te Voči ostao živ. »Sigurno bih se bio smrzao da nije bilo Dorata. To nikada neću zaboraviti, dok sam živ.«

»Jama« je ostala neotkrivena do kraja rata, iako je kroz nju prošlo mnogo boraca i rukovodilaca 1941/42. Valja istaći da je organizacija veza i osiguranja u »Jami« bila na visokom stupnju, gotovo bez greške. Komunist Petar Ham, Nijemac, mehaničar iz Hrastovca¹⁴⁾, bio je posebno zaslužan za sigurnost »Jame«. Kao glavna veza prikupljaо je podatke i obavještavao Brzoga i Jamara o situaciji. Kuriri su veoma često bili njegova djeca. Radi toga specijalnog zadatka, Ham nije bio povezan ni s jednom partijskom organizacijom. Bio je na ličnoj vezi Pavlu Gregoriću.

Iz »Jame« su vodile nevidljive linije veza na sve strane kao s pravog KM, odakle je Pavle Gregorić-Brzi rukovodio ustankom i organizacijom.

¹³⁾ Zvonko Brkić-Dorat, sekretar KK KPH Garešnica.

¹⁴⁾ Petar Ham je ostao čitav rat u Hrastovcu i radio aktivno i organizirano za NOP. Bio je nosilac Partizanske spomenice 1941. umro je prije nekoliko godina i sahranjen na groblju u Garešnici.

cijom NOB od 1941. do 1942. godine. Radi značenja »Jame« za nastanak i razvoj MPO-a napisali smo ovih nekoliko rečenica, neka se i to zna kao historijska činjenica i iskustvo u eventualnom budućem ratu. Uloga Gregorića-Brzog, člana CK KPH i rukovodioca KPJ, izvanredno je značajna za razvoj NOB-a na prostoru Moslavine, nastanak i razvoj partizanskih jedinica, osobito MPO-a, iz kojeg su nastali bataljoni, brigade i divizije.

Poseban doprinos Gregorića-Brzog NOB-u je stvaranje organizacija KP, SKOJ-a, NOO-a, NOP-a u cjelini, između Drave i Save. Odlučnost, upornost i elastičnost u organizaciono-političkom radu Brzog odlučujuće su utjecali na razvoj svih komponenata NOB-a. Njegovo poznavanje situacije na jugoslavenskom ratištu u Hrvatskoj, posebno prilika u ovom kraju, omogućilo je da KP kao organizator pronalazi najadekvatnija rješenja, bez obzira na greške, slabosti i oportunitet nekih partijskih rukovodstava i rukovodilaca. To se posebno odnosi na uspješan rad Partije u širokim narodnim masama, na razbijanje ustaškog pokreta i pobjedu nad reakcionarnim snagama HSS-a na čelu s Mačekom. Bilo je to od strategijskog značaja za našu pobjedu.

PRVA ISKUSTVA

Nakon 7—8 dana poslije razbijanja prvoga i malog MPO-a, u »Jamu« je stigao i Ivan Bobinac-Čelo. Izvjestio je Brzog da su drugovi iz Ivanske: Vardaj, Pesmeg, Lukčić, Gašpar i Palošika ostali u rejonom sela. Nisu htjeli ući s njim u »Jamu«, kako im je predlagao, već su odlučili da se kriju oko Ivanske. Tako se dio boraca privremeno sakriva u ciljem da se poslije, kad nastupe povoljniji uvjeti, naoružaju i ponovo krenu u Odred.

Grupa se danju skrivala u šikari, a noću je odlazila kući, održavala vezu, snabdijevala se hranom i ostalim duže vrijeme. Budući da drugovi nisu bili dovoljno budni i predugo su ostali u jednom prebivalištu, otkrili su ih domaći ustaše i žandari. Nakon višemjesečne istrage i mučenja, osuđeni su 2. I 1942. Pokretni prijeki sud osudio ih je na smrt 2. I 1942. Strijeljani su 5. I 1942.¹⁵⁾

U vezi s ovim periodom mogli bismo istaknuti slijedeće zaključke:

— Rukovodstva KP ostvarivala su direktive CK KPH o stvaranju malih PO bez obzira na veoma teške uvjete u to vrijeme.

— PO i od 10 boraca, da se uspio održati, pridonio bi razvoju jačih snaga.

— I pored smjelosti odluke da se MPO, nedovoljno naoružan i bez iskustva, prebaci na Kalnik, razoruža ustaše i otpočne borbu, a zatim da se vратi u Moslavinu, činjenica je da procjena situacije nije bila potpuna, a pripreme nisu bile odgovarajuće. Trebalo je ostati u kotaru Garešnica i izvršiti manje akcije, oduzimati oružje od aktivnih ustaša po selima, napadati na žandarmerijske patrole i sli.

¹⁵⁾ Ivan Vardaj uhvaćen je od ustaša i žandara 13. 9. 1941. kod sela Pačljevina blizu r. Cesme. Rudolf Lukčić u Ivaniskoj, a Đuro Gašpar i Palošika Slavko u selu Paljevina.

— Prije formiranja PO trebalo je imati osigurane veze i valjalo je znati gdje će se Odred sklanjati i kako će manevrirati. Osnovnu grešku napravio je Kasim Čehaić-Turćin zato što je kasno krenuo na marš dug 40 — 45 km. Da je Odred uspio noću stići u rejon s. Vojakovca (sjeverozapadno od Križevaca) i povezati se s drugovima na Kalniku, izvršiti akciju na ustaše i naoružati se, situacija bi bila bitno drugačija. Međutim, nije bilo dovoljno ni znanja ni iskustva. Udaljenost od Gornje Šušnjare, mjerena marš-rutom MPO-a, iznosi po karti 40 — 45 km, a po zemljištu čitavih 50 km. To znači da je marš bio usiljen i da se kretalo lutajući, a borci su bili uznemireni.

— Pokret kolone nepoznatih civila danju izvazvao je sumnju ustaški raspoloženih pojedinaca i ustaša. Marš se mogao nastaviti prema Kalniku jer je pokrivenost zemljišta to omogućavala. Ako se već od toga bilo odustalo, moglo se bolje prikriti u šumi i sačekati noć. Valja reći da je ustaška vlast uglavnom već bila konsolidirana u kotarima, općinama i selima. Već su postojale ustaške jedinice, odnosno ustaške pripremne bojne. Neprijateljska propaganda bila je jaka, narod nije bio obaviješten, tako da je gotovo normalno da seljak prijavi nepoznate osobe neposredno ili posredno, pričajući da ih je vidoio ili čuo za njih.

— Neprijatelj je alarmirao sve ustaške organizacije na širem prostoru Križevaca, Carevdara, Apatovca, pretresajući i osmatrajući. Budući da nije otkrio grupu, zaključio je da su partizani negdje u rejonu šume Magljenik. Zatim je organizirao potjeru i blokirao šumu. Kada su Čehaić i Ivezović izšli iz šume, otvorio je vatru na njih. Nakon toga produžio je čistiti teren. Partizani su bili iznenadeni, slabo naoružani i neiskusni.

Neprijatelj je reagirao veoma oštro i surovo, što se vidi iz činjenice da je strijeljao petoricu drugova iz Ivanske, bez milosti. UNS (Ustaška nadzorna služba), žandari i ustaše, oslanjajući se na doušnike, pokrili su teren i budno pratili što se zbiva.

Da zaključim, iako se mali PO nije uspio održati i izvršiti svoj prvi veći zadatak, on je dao svoj doprinos razvoju NOB-a u Moslavini time što su:

- stečena dragocjena iskustva,
- organizacije i rukovodstva KP koristeći ta iskustva uporno su nastavljale pripremama, stvarajući partizanske jedinice i jedinstveni MPO potkraj godine,

— žrtve date u prvoj borbi Odreda snažno su odjeknule u narodu. Ustaška NDH pokazala je svoje zločinačko lice, a ljudi su se ubrzano počeli distancirati od ustaša, što je stvaralo povoljniju klimu za razvoj NOP-a.

Sredinom 1941. godine neprijatelj je uspio razbiti naše prve borbene jedinice na Kalniku, kod Zagreba, Bjelovara i u Moslavini. Slično su prošli i ostali manji PO na ovom području. Budući da su odredi bili sačuvani od članova KP, često i od sekretara i članova KK i OK KPH, gubici su bili još osjetljiviji za Partiju. Neprijatelj je uspio pohapsiti mnoga rukovodstva i rukovodioce Partije, razbiti neke prve partizanske jedinice i otpočeti surov progon svega što je napredno. Ustaške glavne bile su zadovoljne ocijenivši da je narod uz njih i da u ovom dijelu

Hrvatske neće biti NOP-a koji bi ih ozbiljnije ugrožavao. Bila je to pogrešna procjena situacije i samoobmana, što će se ubrzo vidjeti.

Period od kolovoza do studenog 1941. godine karakterističan je po žilavoj borbi Partije i NOP-a s neprijateljskim snagama koje se nalaze svuda. Ustaše žestoko reagiraju na svaku akciju KP. Hapse čitav komitet KPH Garešnice, Čazme i Kutine. Međutim, KP ipak uspijeva srediti organizacije i izvršiti pripreme za stvaranje oružanih formacija. Već dje luju udarne grupe, otima se i nabavlja oružje.

Drugo formiranje MPO-a, prosinac 1941.

U toku studenoga u kotaru Garešnica formira se partizanska jedinica koja nije odred u smislu ukupnog borbenog djelovanja, već su to naoružani partijski aktivisti koji neumorno rade na stvaranju organizacija NOP-a. Međutim, u početku prosinca to je već mali partizanski odred koji poduzima razne akcije. Poslije napada na kulturbundaše u Garešničkom Brestovcu 8/9. XII 1941, dolazak nove četvorice boraca povećava brojno stanje na 13 boraca s oružjem. Tako je zapravo nastao istočni dio¹⁶⁾ MPO-a.

Sredinom prosinca 1941. MPO su sačinjavali:

- Tomo Buden-Hitri,
- Ivan Bobinac-Čelo,
- Slavko Kezele-Slavni,
- Josip Kezele-Čiko,
- Mile Kukić,
- Mile Nenadović-Bosanac
- Petar Petrov-Vanča,
- Jakov Valjevac-Hrabri,
- Mile Mršić-Bičo,
- Stjepan Rek-Alija,
- Ferdo Ajnšpigel-Sivi,
- Stevo Milaković-Aco,
- Andrija Sačarić-Mali,
- Milan Vuksanović-Brzi,
- Obrad Rakić,
- Pane Rakić,
- Pero Rakić,
- Tomo Matijević-Malarija.
- Ilija Marić-Ciklon.

Sada je situacija sasvim drugačija nego sredinom ljeta. Partija je stvorila uvjete za razvoj partizanskih jedinica. Odred se kreće na širem prostoru. Boravi u selima, najviše u Velikom i Malom Prokopu, u Krajiskoj Kutinici. Stvorene su veze, uporišta i oslonci organizacija NOP-a, postoje odbori, saradnici i grupe saradnika.

¹⁶⁾ Radi lakšeg razumijevanja za istočni dio MPO, uvjetno je upotrebljen ovaj naziv koji je poznatiji kao Garešnička grupa. To su dijelovi budućeg odreda za čitavu Moslavinu.

Istovremeno, poslije temeljitijih priprema i niza akcija prvih grupa i u Čazmanskom kotaru dolazi do formiranja MPO-a — zapadni dio u rejonu s. Andigole 14. XII 1941.

Prilikom formiranja ovog dijela MPO-a, situacija je nešto drugačija nego u garešničkom kotaru. Najprije je stvorena organizacija NOP-a, uređena »baza«, tajno sklonište u vidu zemunice, pa je tek onda otpočelo prikupljanje boraca, da bi na kraju bila formirana partizanska jedinica.

Kako je Partija prikupljala oružje i ljude? Kakve su sve mјere poduzimane da bi došlo do formiranja borbene jedinice od 14 boraca, gotovo iste jačine kao i istočni dio MPO?

14. prosinca 1941., u skloništu broj 1 (partizani su ga zvali »bunker«), izvršeno je formiranje zapadnog dijela MPO-a pod rukovodstvom sekretara OK KPH Čazma Alojza Vulinca-Sloga. Formiran je vod s desetinama. Za komandira je postavljen Ivan Pokas-Bosi, za komesara Alojz Vulinec-Sloga¹⁷⁾. Partizani su položili zakletvu. Održan je sastanak sa svim borcima i poseban sastanak partijske celije.

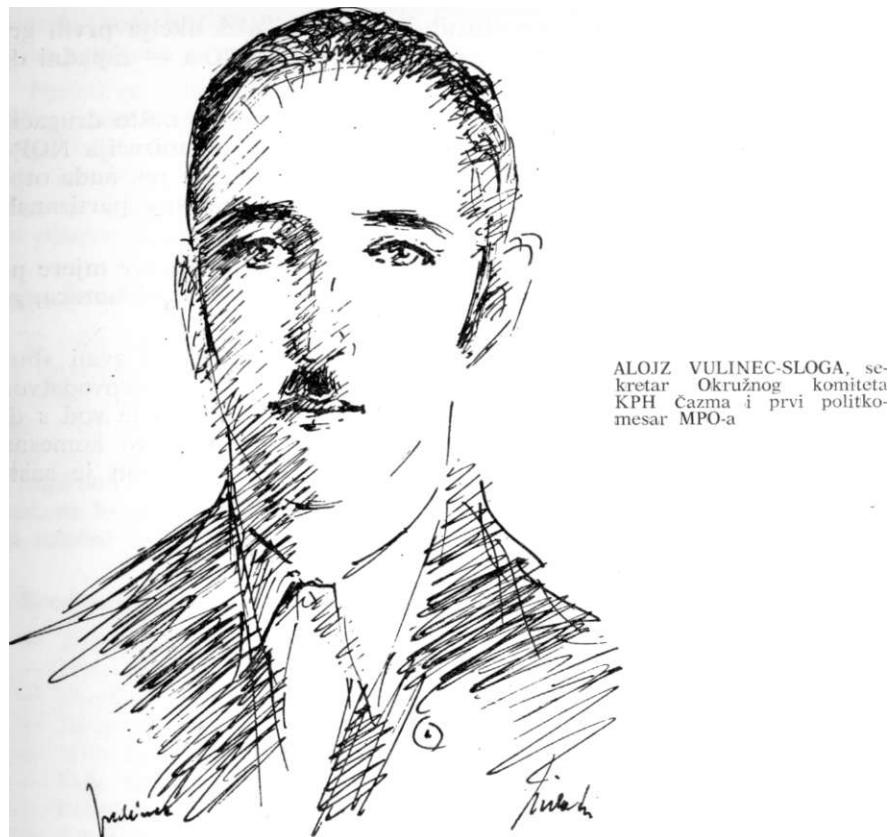
Evo sastava toga dijela MPO:

- Alojz Vulinec-Sloga,
- Ivan Pokas-Bosi,
- Mato Svetličić-Svetli,
- Ante Bušljeta-Buso,
- Pavle Maričić-Pjetika,
- Stjepan Barilić-Vago,
- Josip Turčinec-Tuk,
- Stjepan Srac-Malča,
- Ivan Muškon-Neža,
- Mato Šantek-Crni,
- Vilko Golubić-Golub,
- Josip Augustinović-Dugo,
- Ivan Miletić-Brada,
- Marko Čuljak-Mak.

Postavlja se pitanje: zašto već ranije nije došlo do ujedinjavanja svTfi borbenih grupa i malih PO u jedinstveni MPO. Osim teške situacije na području Moslavine u toku 1941, odlučujući faktor bio je u tome što nije objedinjeno rukovodstvo NOP-a. OK KPH Čazma ima u sastavu kotar Čazmu, Dugo Selo i Kutinu. Kotar Garešnica pripada pod OK KPH Bjelovar. Partija je pokretač i organizator NOP-a, stoga njeni shema organizacije i rukovođenja bitno utječe na svu aktivnost i konkretnе mјere u svakom kotaru i dijelu Moslavine.

Nepostojanje direktnih veza između ta dva okružna komiteta (Bjelovara i Čazme) negativno je utjecalo na razvoj partizanskih jedinica u prvoj fazi.

¹⁷⁾ Alojz Vulinec-Sloga bio je sekretar OK KPH Čazma i sigurno je znao da MPO treba da obuhvati cijelu Moslavinu. Pri formiranju odreda »Sloga« postavio je Pokasa za komandira, sebe za komesara a Miletića za partijskog sekretara. Vulinec je bio bez neposredne funkcije, čekajući ulogu komesara jedinstvenog odreda jer je tražio da mu se posalje iskusni vojni rukovodilac za komandanta odreda.

Međutim, sazreli su uvjeti da se odlučnije krene u borbu, da se ide u akcije većeg opsega. Upravo je Alojz Vulinece-Sloga naredio pripreme i napad na domobransku stražu kod Prećeca i zahtijevao da se uspostave veze s istočnim dijelom MPO i organizira jedinstveni partizanski odred u Moslavini. U tom cilju krenuo je Tomo Buden s drugom Vančom preko Moslavačke gore iz Krajiške Kutinice na Kopčić brdo, odnosno u Andigolu. Poslije veoma napornog marša u zimskim uvjetima, 18. XII 1941. stigao je u logor zapadnog dijela Moslavačkog partizanskog odreda i tako uspostavio vezu.

Toga dana ujutro, oko 9 sati, Mato Svetličić-Svetli, nepažnjom i nesretnim slučajem smrtno ranjava Alojza Vulinca-Slogu. Radi sigurnosti i bolje njege, Sloga je bio sklonjen u Andigolu kod naših saradnika. Tomo Buden-Hitri obavio je razgovor s rukovodiocima ovog dijela Odreda i obavijestio ih o stanju istočnog dijela Odreda. Dogovoren je da se on odmah vrati i dovede partizane s kotara Garešnice radi organiziranja zajedničkog Odreda. Istog se dana Buden i Vanča s još jednim Irugom vraćaju grebenom Moslavačke gore u Krajišku Kutinicu i organiziraju marš za Andigolu.

Tako je 21. prosinca 1941. došlo do spajanja istočnoga i zapadnog dijela u jedinstveni MPO, koji je imao 26 vojničkih pušaka, 2 lovačke

puške i desetak pištolja. Rukovodstvo MPO-a je u osnovi onakvo kako ga je odredio Vulinec-Sloga. Komandant, odnosno komandir, Ivan Pomas-Bosi, zamjenik Marko Čuljak-Mak, komesar Mato Svetličić-Svetli i zamjenik Ivan Miletić-Brada (partijski sekretar, tada još nije bilo zamjenika komesara). Ipak glavni rukovodilac bio je Svetličić-Svetli.

Pored radosti što su jedinstveni, jaki, naoružani i raspoloženi za borbu, moslavački partizani bili su istovremeno tužni i zabrinuti zbog ranjavanja Vulinca-Sloga.

Taj dan uzet je kao datum formiranja Moslavačkog partizanskog odreda¹³⁾, koji će postojati do kraja rata, sve do 1945. Taj datum smatram najrealnijim kada je riječ o MPO-u, što ni u kom slučaju ne negira postojanje garešničkoga ili istočnog dijela MPO-a, odnosno zapadnog ili čazmansko-ivaničgradskog dijela. Nije bitno što MPO prosinca 1941. nema više boraca, nema klasičan štab PO, što će poslije sve imati. Važno je da potkraj te godine imamo između Save i Drave u Hrvatskoj, do linije Ilove i Pitomače, samo jedan takav partizanski odred¹⁹⁾. To je veoma važno za ocjenu rada KPH na ovom području. MPO će samo dva dana nakon toga uspješnim napadom na domobrane kod Prečeca najaviti rat okupatoru i domaćim izdajnicima kraj samog Zagreba, u centru ustaške NDH.

Mnogim čitaocima, pa i učesnicima NOR-a koji su bili u MPO-u, bit će jasnije što je KP na ovom području morala raditi i koliko je žrtava dala da bi pokrenula široke narodne mase u borbu.

NAJVAŽNIJE AKCIJE MPO-a 1941. **Sukob sa žandarima kod Carevdara**

Iako je već bilo riječi o ovom sukobu koji nije imao veće vojno značenje, ipak treba još nešto kazati o tom događaju.

Poslije prebacivanja preko ceste i pruge Koprivnica — Križevci, južno od s. Majurca, nešto poslije 7 sati, 5. VIII 1941, borci Odreda pod rukovodstvom sekretara OK KPH Bjelovar Kasima Čehaića-Turčića, već iscrpljeni od dugoga i napornog marša, produžili su kretanje prema sjeveru u pravcu Gornjeg ili Malog Carevdara. Žurili su, ali su sporo odmicali jer je umor bio veći od želje, činjenica da ih je opazila ustaška radna služba i neizvjesnost što će se dalje dogoditi, pritiskala je svakog borca, posebno Kasima Čehaića, koji je bio najodgovorniji. Moral je bio visok, disciplina također. Nakon dva sata hoda, penjući se pošumljenom kosom, stigli su u šumu Magljenik u malo udolje. Kasim je na čelu kolone, zastaje, gleda kartu i kaže: »Ovje ćemo predati, a predveče oko 18 sati krenut ćemo dalje na vezu u Vojakovac.« U selo se nije smjelo ići danju zbog domaćih ustaša, pa je uspostavljanje veze s ilegalcima bilo teško izvodljivo. Zbog toga se Kasim Čehaić

¹³⁾ Na sastanku rukovodstava moslavačkih komuna 28. II 1974., u prisustvu rukovodilaca Partije i MPO-a iz NOR-a, donijeta je odluka da se 21. XII 1941. proglaši Danom MPO-a, čiji domicil ima komuna Kutina.

¹⁹⁾ U to vrijeme od Zagreba na istok, u međurječju Drava — Sarva, do linije r. Ilove — Pitomača, postoji samo MPO kao organizirana partizanska jedinica.

JU

i odlučio da Odred prikrije, odmori borce i onda nastavi pokret prema cilju. Pošto su se razmjestili u dubinu šume, nešto pojeli od hrane koju su nosili sa sobom, borci su pozaspali kao zaklani, ostavljajući dežurnog koji je ujedno bio stražar i osmatrač. Samo je Kasim budan, razmišlja, stvara plan kako uspostaviti vezu s drugovima na Kalniku i napasti ustaše u školi, naoružati Odred i proširiti pokret. Već zamišlja stotine partizana i slobodnu teritoriju. Zna da se oko Drvara, Petrovca i blizu njegova Bihaća vode borbe s ustaškim krvnicima. Odlučan je da ostvari ideju Partije o revoluciji. Bдije tako Kasim, čeka sat-dva, sve je mirno, neprijatelja nema. Onda izvrši smjenu dežurnih i legne na toplu zemlju pokrivenu lišćem.

Za to vrijeme ustaški logornik i komandir žandarmerije (oružnika) dižu uzbunu, organiziraju kontrolu u svim selima u pravcu: Križevci — s. Carevdar, Križevci — s. Apatovac i Križevci — Kalnik. Ustašama po selima, a posebno njihovim zbirnicima²⁰), naređeno je da dobro paze na sumrake ljudi koji su tu negdje u blizini. Budući da u toku dana potraga nije uspjela, komandir žandarmerije prepostavlja da »odmetnici« nisu mogli otići daleko. Dobivši obavještenje od neke žene iz Mičićevca da joj se čini kako je dva nepoznata čovjeka vidjeli u Magljeniku, žandar je zaključio da bi tu negdje mogla biti i grupa ilegalaca. Žandari postave zasjedu na zapadnoj ivici Magljenika, a s glavninom krenu od istoka, pretresaju šumu idući prikriveno, polako i oprezno. Oko 17 sati Kasim Čehaić odluči da se kreće. Počelo je prebacivanje (po dvojica) prema Vojakovcu preko otkrivenoga zemljišta. Tako se poklopilo vrijeme pretresa s pokretom partizana. Tek što su Čehaić i Ivezović osmotrili prostor ispred sebe, krenu prema slijedećoj šumi. Nisu prešli ni kilometar, a žandarska zasjeda otvorila vatru iz pušaka. To je bio znak glavnini da su otkriveni »odmetnici« — četnici²¹) Fijući zrna, čuju se glasovi. Kasima nema, vjerojatno je ubijen, pomisle partizani koji se još nalaze u grupi. Položaj je sve teži. Žandari su u streličkom stroju. Partizani Vardaj, Lukčić, Palošika i Gašpar povlače obarače pištolja, škljoc, neće da opale. Ponovo povlačenje obarača, opet ništa. Žandari su sasvim blizu. Strašno. Municipija ne valja. Šta sad? Nagnu bježati niz pošumljeni jarak u dolje i s druge strane kose u šumu, gdje se sakriju i pritaje do mraka. Nisu ih našli. Bili su to strašni trenuci, zamalo da izginu ili budu uhvaćeni. Kuda dalje, ne znaju. Šta je s ostalima? Nikoga ne poznaju. Nema druge nego se vratiti u Ivansku. Stigli su za nekoliko dana i skrivali se od neprijatelja.

Čehaić i Ivezović uspjeli su se probiti na Kalnik, gdje su sutradan saznali da je Odred razbijen, da je poginuo omladinac Franjo Horvatić, a za ostale se ne zna. Kasim Čehaić ilegalno otputuje u Bjelovar i stupi u vezu s Pavlom Gregorićem.

Grupa partizana: Tomo Buden-Hitri, Josip Pesmeg i Franjo Horvatić bili su zajedno kad je došlo do borbe sa žandarima. Pošto se Vardaj s grupom uspio povući i zakonspirirati, Buden je s Horvatićem i Pes-

²⁰⁾ Ustaški zbirnik je rukovodilac ustaša u selu, tabornik u općini, logornik u kotaru.

²¹⁾ Ustaše su u svojoj propagandi i u ovom dijelu zemlje govorili da su partizani četnici, kako bi obmanuli narod.

megom, koji su bili bez oružja, čekao dolazak žandara. Kolona žandara išla je pravo na njih. Vide ih, tu su na svega petnaestak metara, spuštaju se prema udolini gdje su zaledli. Čekaju, sekunde su duge kao vječnost, žandari se sve više primiču. Netko ne izdrža napetost i zapovjedi: »Pali!« Dok se Vardaj s grupom pod vatrom žandara uspio izvući. Buden je rekao Pesmegu i Horvatiću neka se povlače dok će ih on štititi vatrom. Nanišanio je na čelnog žandara i ispalio 4—5 metaka jedan za drugim. Žandar je pao ranjen, ali su ostali otvorili brzu paljbu. Nije bilo druge nego se povući preko čistine i udolja na drugu stranu u šumu. Buden i Pesmeg su uspjeli, dok je Horvatić teško ranjen pao. Smrtno ga je ranio žandar Kostelac.

Bila je to kratka borba u kojoj je pala i prva partizanska žrtva: skojevac Franjo Horvatić iz Ivanske. Značenje sukoba sa žandarima bilo je u tome što je pukao glas da su se i na tom terenu, eto, pojavili šumski ljudi, »odmetnici«, a ne samo u Bosni, Lici i drugdje. To je značilo da neće biti mira ustašama i njihovim gospodarima ni u ovom kraju. Valja reći da Odred zapravo i nije bio naoružan, nije imao borbenog iskustva u sukobu s dobro naoružanim i iskusnim protivnikom, koji je još postigao iznenadenje, poznaje teren i ima svu vlast. Pravo je čudo, iako čuda nema, da je Odred ostao zapravo čitav. Vatra iz samo jednog pištolja kalibra 6,35 zadržala je žandare. Cak su imali i gubitaka. I pored toga što je razbio Odred, neprijatelj je pretrpio neuspjeh u širem smislu. Valja istaći zaista visok moral prvih moslavačkih partizana koji se ne predaju, goloruki se probijaju kroz redove žandara i ustaša i uspijevaju se izvući.

Slabost partizana bila je komandiranje, loš raspored, neispravnost oružja i nepotpuna procjena situacije. Da je bivak (mjesto predanka) bio na grebenu, a ne u udolini, neprijatelj ne bi tako lako postigao iznenadenje. Neposredno osiguranje bilo je dobro.

Akcije partizanskih udarnih grupa

Pored općih i posebnih priprema, organizacije NOP-a pod rukovodstvom KP izvršile su u razdoblju srpanj — studeni u prostoru Moslavine niz manjih akcija:

^t— Udarne partizanske grupe presjekle su u više navrata tt linije na pravcima Čazma — Bjelovar, Čazma — Ivanić-Grad i Zagreb — Kutina.

— 16 VII 1941. udarna grupa iz Gornjeg Šarampova, pod rukovodstvom Nikole Jankovića, u kojoj su bili Karlo Remenar-Cibo, Stanko Leš-Danko i još neki drugovi, došla je na originalnu ideju kako da dođe do oružja. Uočeno je da se ustaše dolaze kupati na Lonju u visini Ivanić-Grada. Toga dana sunce je žestoko pržilo. Grupa ustaša dolazi da se rashladi u rječici. Bili su to Pavelićevi i Mačekovi sljedbenici koji su najednom postali vlast u selu, sila. Kao da je došlo njihovo zlatno doba. Kupaju se ustaški dlikoši, viču, vesele se. Oružje su ostavili na obali pored živice. I ne pomišljaju da bi se netko drznuo uzeti te puške. Zar nije njihov poglavnik zabranio posjedovanje oružja svima koji nisu ustaše, ili nisu u službi NDH. Tko će dirnuti u zakon, mislili su.

Ali tako nisu mislili članovi KP, naravno. Otpočela je borba protiv okupatora i njegovih slugu koji su silni kad naoružani teroriziraju

narod, kada hapse i ubijaju goloruke ljude. Omladinci Remenar i Leš Stanko-Danko osmatraju ustaše, vide da su nebudni. Janković daje znak, a omladinci hitro uzimaju 7 vojničkih pušaka s municijom i brzo odmiču s dragocjenim plijenom. Sada puške treba dobro sakriti. Dobit će ih prvi partizani.

Prvi ustaša koji je izišao iz rijeke gleda i ne vjeruje svojim očima. To se valjda netko našalio da bi se imalo što pričati po selu. Priklaze i ostali, gledaju, ali pušaka nema. Rastrče se okolo, nigdje nijedne puške, nema opasača, nema municije. Znači, to je učinio netko tko je protiv NDH. Ubrzo krenu u Ivanić kao pokisle kokoši, oborenih glava. Što će reći zbirnik, a što ustaški tabornik, rodaci, selo? Teška sramota!

Tako je partijska organizacija Gornjeg Šarampova, ona koju je stvorio Alojz Vulinec-Sloga, točnije: njena partizanska udarna grupa, došla do 7 novih vojničkih pušaka. Bez opaljenog metka, što bi rekao narod: bez zrna baruta. Bila je to smjela akcija komunista, jedna od mnogih na prostoru Moslavine u pripremnom razdoblju. Udarne grupe bile su jedan od veoma djelotvornih oblika borbe na ovom području u toku čitavog NOR-a.

Prve puške otete od ustaša

Nakon analize borbe kod Carevdara u »Jami« odlučeno je da Tomo Buden-Hitri i Ivan Bobinac-Ćelo odu na kotar Čazmu, da tamo rade na pripremama za oružanu borbu. Dogovoreno je s Pavlom Gregorićem-Brzim da će im se javiti pismom kada treba da se vrate. Lozinka je bila: Da li su plugovi gotovi.

Oko 15. 8. 1941. godine krenuli su Buden i Bobinac biciklima iz Brestovca preko sela Popovac, Oštrog Zida, Šimljanika, Miklouša obišli Čazmu prešli rijeku česmu gazom i stigli u selo Mostare. Budući je Buden bio rodom iz Mostara to je poznavao kraj i ljude. Hitri je »zaposlio« kao kolarskog pomoćnika Ćeću kod svoga brata Jože, koji je imao svoju kovačko-kolarsku radnju. Tako su ovi prvi moslavački partizani produžili organizacijske pripreme za borbu. Ali, biti bez oružja i raditi opasan posao bilo je teško. Zato je Hitri otišao u Zagreb na partijsku vezu, da se zna za njega i Ćelu, gdje su i šta rade. Kod brata Hitrog, Franje krojača, radio je kao pomoćnik, Husein Muftić, koji je imao pištolj. Dogovoreno je da Husein dođe u s. Mostare čim mu Hitri javi.

Tako je i bilo. Pošto je isplanirana akcija na ustaše u selu Marinkovac, Hitri je uputio omladinca Milivoja (sin Budenove sestre) u Zagreb po Muftića 20. 11. 1941. Istoga dana navečer je Husein Muftić stigao u selo Mostare kod Hitrog i Ćele.

Grupa partizana zakonspirirala se kod Mate Budena također brata Hitroga. Tu je napravljen plan akcije. Naime, stigla je dopisna karta Pavia Gregorića s lozinkom, pa je trebalo nabaviti oružje. Noću 22. treba izvršiti prepad na ustaše u selu Marinkovac. Hitri je sve pripremio.

22. 11. oko 19 sati stigla je grupa do kuće ustaše sa ciljem da mu otmu vojničku pušku. Muftić je imao pištolj, Bobinac bombu, dok je Buden bio bez oružja. Odlučeno je da u kuću upadnu Muftić i Ćelo, a

da Hitri lupa po prozorima i na taj način predstavi kako je kuća opkoljena.

Te večeri kod navedenog ustaše došla su trojica njegovih pajtaša, od kojih jedan s puškom, da malo posjede i popiju koju čašu vina. To Hitri nije znao. Veče je tu, sjede seoski ustaše Marinkovca za ovećim stolom i piju mладо, tek »kršteno« vino. Raspoloženi su, a domaćica im nešto priprema za jelo. Najednom se vrata od sobe naglo otvore i dva nepoznata čovjeka snažnim glasom povikaše: »Ruke u vis, narodna vojska«. Jedan je uperio pištolj, a drugi drži u uzdignutoj ruci bombu. Ustaše se ukočiše od straha. Zanijemili su, ali podigose ruke u vis. »Puške ovamo«, naredi Muftić ženi. Ona prinese dvije vojničke puške. »Daj i municiju ovamo«, reče Ćelo. Za to vrijeme čulo se lupanje po prozorima. Pri oskudnoj svjetlosti petrolejske lampe sve je izgledalo nestvarno, kao u snu. »Mi smo narodni borci, borimo se protiv fašističkog okupatora i izdajnika«, govore Muftić i Ćelo, što ustaše vrati stvarnosti. Šta će biti sad, pobiće nas ti odmetnici misle ustaše. Ali kad jedan od tih strašnih moćnih ljudi reče. »Nećemo vam sada ništa ne smijete služiti fašistima«, svima laknu oko srca, jer eto ostaše živi.

Nešto kasnije sada već naoružani partizani krenuše kod još jednog ustaše u Marinkovcu. Iznenadeni ustaša bi brzo razoružan.

Tako su borci MPO-a oteli prve puške od neprijatelja. Bio je to dragocjeni plijen, nešto najvažnije za borce Budena, Bobinca i Muftića. Iste te noći grupa je krenula za selo Andigole, gdje se povezala s Antonom Klepicom i Pavlom Maričićem-Pjetikom. Poslije jednodnevnog odmora, grupa je otišla za garešnički kotar kod Gregorića, gdje je tih dana formiran istočni dio MPO.

Napad na kulturbundaše u Garešničkom Brestovcu

Kulturbund je u Jugoslaviji obuhvatao sve pripadnike njemačke narodnosti s veoma malo časnih izuzetaka. To je bila totalitarna organizacija u službi »pete kolone«, čak više od toga. Od njenih najekstremnijih pripadnika formirana je po zlu čuvena Princ Eugen SS divizija zločinaca najgore vrste, ujedno i najbolja Hitlerova divizija na jugoslavenskom ratištu i šire. Među njima bio je i po koji pošten čovjek, ali kao izuzetak.

Članovi Kulturbunda odgajani su kao fašisti, kao mali fireri, zapravo fanatici. Smatrali su da su pripadnici »više rase«, pa su se tako i ponašali.

U Garešničkom Brestovcu bilo ih je 10—15, neki su bili naoružani vojničkim puškama i predstavljali su stalnu opasnost za svakog pripadnika NOP-a.

Znatno prije napada na kulturbundaše u Brestovcu, izvršene su sve pripreme za akciju.

Istočni dio MPO-a, garešnički, koji su sačinjavali dobrim dijelom borci iz Garešnice i Brestovca, blagovremeno je prikupio potrebne podatke. U »Jami« je donijeta odluka da se izvrši napad na kulturbundaše i tako dođe do oružja. Grupa omladinaca, u kojoj su bili Ferdo i Ivica Einšpigel, Stevo Mileković, Andrija Sačarić i Slavko Vujić, bila

je aktivna kao skojevska grupa, iako tada organizacijski nije bila oformljena. Omladinci su izvršavali sve zadatke kao skojevci. To je važno istaći, jer u velikom broju moslavačkih sela 1941. godine imamo omladinaca koji veoma aktivno rade za NOP, hrabri su i sposobni, a formalno nisu članovi SKOJ-a. Zato nije potrebno izmišljati postojanje organizacija gdje ih nije bilo, ali ne treba negirati rad omladinaca, mlađih komunista. Borci istočnog dijela MPO-a došli su 7/8. XII 1941. u kotarski centar Garešnica i smjestili se u kući Josipa Kezele-Čike i sina Slavka te u kući Jankovića. Ove kuće nalaze se u sjevernom dijelu Garešnice, na samoj raskrsnici putova za Brestovac, Hercegovac i Bjelovar, dakle na nepovoljnem mjestu, ali u blizini pilane Brestovac. Bilo je hrabro i dovitljivo, zapravo drsko, predaniti u Garešnici i naveče krenuti u akciju na kulturbundaše.

Istoga dana kada je uveče izvršen napad na kulturbundaše, u kojtar Garešnicu stigao je Stjepan Pižeta, stožernik Veličke župe Bilogora²²⁾, radi zvaničnog formiranja jedinica ustaške pripremne bojne. To ga dana Pižeta je bio veoma aktivan. U 11 sati zakleo je u Garešnici 70 ustaša na vjernost poglavniku i NDH, u 15 sati prisustvovao je polaganju zakletve 15 ustaša u Velikim Zdencima, u 18 sati u Hercegovcu se zaklelo 45 pripadnika ustaškog pokreta. Zaklinjali su se čak i vatrogasci.

Gospodin stožernik bio je raspoložen. Ostao je taj ustaški glavar na priredbi u Hercegovcu. Te večeri bilo je veselo u Hrvatskom domu. Po red Pižete bili su ustaški tabornik, načelnik općinskog poglavarstva, bilježnik, zapovjednici ustaških rojeva i vodova, ustaša Kaurić i drugi uzvanici iz Hercegovca i kotara. Kada se gospodin stožernik malo jače nakresao, počeo je da zagleda u žene svojih ustaša i u njihove prijateljice. Odabra mladu snašu čiji je muž bio u domobranstvu, a ona zgodna, vragoljasta, prosto izaziva. I tako ustaše slave, nitko im nije ravan, na vlasti su, odlučuju o svemu. Tako misle oni istaknutiji, šefovi, vodnici, rojnici i ostali vrući pristaše fašizma. Međutim, ima i onih koji nisu baš oduševljeni. Veseli se i oni, ali nešto im ne štima, vrag zna što će od svega toga još biti. Dobro je rekao gospodin Pižeta, pripadnici ustaške pripremne bojne bit će kod svojih kuća, neće ići u Bosnu i Liku, čuvat će svoje kuće i svoja sela i povremeno će ići u akcije. »Dobro je ako tako bude, ali tko zna, vidjet ćemo«, reče Ivan P. svi me susjedu. U to vrijeme u Radničkom domu u Brestovcu odvijala se kino-predstava.

U ranim večernjim satima, 8. XII 1941., sedam partizana sastaje se s omladincima iz Brestovca u hrastiku blizu pilane. Radi sigurnosti neki su se drugovi maskirali vještačkim brkovima. Poslije kraćeg dogovora napravljen je plan napada. Budući da su kulturbundaši bili kod svojih kuća, određene su grupe boraca s omladincima koje će izvršiti prepad. Sve je isplanirano do detalja. Grupe su krenule, svaka prema svom objektu, kući u kojoj je bio Nijemac kulturbundaš. Zborno mjesto: mala šuma jugozapadno od pilane.

²²⁾ Stjepan Pižeta bio je ustaša emigrant koji je već 1941. postavljen za stožernika — načelnika Veličke župe Bilogora; dogurao je do čina ustaškog pukovnika.

Noć je, oko 20 sati, snijeg lagano pada. Pravi zimski ugodaj. Hladno je, ali podnošljivo. Grupe partizana pažljivo se kreću i osmatraju. Neke vode omladince, a neke ne treba voditi jer poznaju Brestovac. Upadaju u kuću Polhamera: »Ruke uvis, narodna vojska, predaj pušku!« Partizan uzima pušku i municiju. Kulturbundaš je u smrtnom strahu, ne zna sanja li, ili je to stvarnost. Ali partizan s trorogom kapom i crvenom petokrakom zvijezdom stoji s uperenom puškom. To nije utvara! Partizan kratko objašnjava ciljeve NOB-a, govori da ga sada neće stići kazna što služi fašizmu, ali ako nastavi i ogriješi se o narod, bit će strijeljan. Oružje pripada narodu i njegovoj partizanskoj vojsci kojom rukovodi KP.

Akcija je bila gotova za nepun sat. Oko 21 sat Odred je bio na zbornom mjestu. Zaplijenjene su četiri vojničke puške i jedna lovačka. Te večeri u partizane su stupili Ferdo Einšpigel-Sivi, Petar Petrov-Vanča, član KP Andrija Sačarić-Mali i Stevo Milaković, kojega su ustaše uhvatile, ali je uspio uteći i poslije se priključiti partizanima. Uspjeh je bio velik. Samo je jedan kulturbundaš uspio iskočiti kroz prozor kada su mu partizani upali u kuću. Otrčao je do doma usred kino-predstave i podigao uzbunu. No, bilo je kasno.

Kolona partizana kretala se prema šumi Petkovači, zatim industrijskom prugom do osmog kilometra. Snijeg je uporno padao i pokrivaо tragove. Na čelu kolone smjenjuju se Slavko Kezele-Slavni i Tomo Buden-Hitri. Dobro poznaju šumske staze. Samo su su se na kratko zadržali u vaktarni kod Julijusa Erdeljija, ali tu se nije smjelo ostali, treba ići što dalje od Garešnice. Neprijatelj će sutra sigurno krenuti u potjeru. Uskoro će ponoć. Odred stiže do kuće Mihajla Karanovića, člana prvoga mjesnog NOO-a u Velikom Prokopu, čiji je sin aktivan omladinac. Borci su raspoloženi, ali gladni i umorni. Kraći odmor i večera dobro će doći. Ulaze jedanaestorica partizana u toplu radničko-seljačku kuću, soba je osrednja, potjesna je, ali stali su svi. Stražar je ostao napolju. Većina boraca stari su znanci obitelji Karanović, ali eto i novih boraca, među kojima se ističe Braco. Hitri za nj kaže da je Nijemac, a on došao u partizane. Radost zbog susreta partizana i saradnika. Domaćin časti rakijom, ima tu slanine i suhog mesa, kruha i mlješka. Hrane se partizani, razgovara se o akciji, čuju se i šale. A onda pada komanda za polazak, treba ići dalje. Borci izlaze iz kuće i kolona uteče u noć. Ide se na sigurnu vezu u Mali Prokop Stevi čupurdžiji, koji ima sina Milana, vrsnoga omladinca i aktivnoga saradnika NOP-a.

U Garešnici uzbuna. Ustaški logornik Štreger, tabornici i drugi doglavnici, s komandirom žandarmerijske stanice, vijećaju što da učine. Drskost je razoružati kulturbundaše u Brestovcu kraj same Garešnice. Odmah u potjeru, vele neki. Noć je, kažu drugi, mogli bi izgubiti puno ljudi, bolje je da se to sutra organizira.

U zoru 9. prosinca kotarski logornik podiže na noge svoje ustaše iz Garešnice i okolnih sela i sa žandarima kreće u pretres najprije Brestovca i okolice, a onda šume Petkovače pa prema selima Dišniku, Velikom Prokopu, Popovcu. Nigdje nikakvog traga. Snijeg je visoko napadaо, nema obavijesti gdje bi mogli biti »odmetnici« partizani. Ustaške patrole jačine voda pretresaju sela. Jedna od njih stigla je u Veliki Prokop oko 10 sati, na kosu koja se zove Balkan. Pretresaju sve kuće

redom. Stigoše i do Karanovića, opkoljavaju je s puškama na gotovs. Oprezno se kreću. Vidi im se strah na licima. Trojica dođu pred kuću. »Ruke uvis«, viće jedan. Ukućani dignu ruke. »Ima li kod vas netko strani?« »Nema«, odgovaraju. »Ima li odmetnika?« »Nema nikoga, mi smo siromašni ljudi, ne bavimo se politikom«. Vodi patrole je lagnulo, ali još nije siguran da nije klopka. Sin reče: »Izvolite, pogledajte kuću, nema tu nikoga.« Ulaze dvojica u srednji dio kuće s puškama na gotovs. Jedan se polako penje uz seljačke stepenice (lotre) od lipovog drveta da pogleda na tavan. Noge mu drhte, strah ga je. Sin mu reče: »Idite slobodno, nema nikoga, zbilja nema nikoga.« Ustaša stekne dojam o lojalnosti obitelji i naredi da se ide dalje.

Potraga je ostala bez rezultata, pa je kotarski logornik mogao samo izvijestiti velikog župana Velike župe Bilogora da su »odmetnici« razoružali pripadnike njemačke narodnosne skupine u Brestovcu i oduzeli 4 vojničke i jednu civilnu pušku. Logornik čak ukazuje na mogućnost napada na Garešnicu.

Vijest o uspjehu partizana pronijela se već sutradan cijelim kotarom Garešnica poput jeke eksplozije. Pripadnici NOP-a se raduju, narod raspravlja o snazi i hrabrosti partizana, a neprijatelj počinje strahovati. Spoznaja da su ustaše sluge okupatora sve je jača, mnogi se seljaci još više distanciraju od izdajnika, izbjegavaju primanje oružja i učešće u akcijama. Oportunizam HSS-a taj dojam još pojačava, jer je među članovima HSS-a u svakom selu bilo ljudi koji su uvijek bježali od otvorenijeg konfrontiranja, pa su sada zapravo nemamjerno pomagali NOP-u.

Akcija je izvedena bez žrtava, a rezultat je bio: 5 pušaka i 4 nova borca. Bio je to velik doprinos jačanju Partizanskog odreda i političkom osvješćivanju narodnih masa, velik podstrek organizacijama NOP-a zbog solidnog planiranja, pripremanja i načina izvođenja akcije. Svuda se govori o sposobnostima članova KP. Osobito je značajno što postoje solidne veze, punktovi, gdje će se Odred sklanjati. Činjenica da je MPO — istočni dio išao od veze do veze: Erdelji — Karanović — Čupurdija, odnosno vaktarnica u Petkovači — Veliki Prokop — Mali Prokop — Krajiška Kutinica, dokaz je visokog stupnja organizacije NOP-a i čvrstog opredjeljenja saradnika i aktivista na terenu, posebno omladinaca.

Odlazak prema selu Andigoli i spajanje sa zapadnim dijelom Odreda u jedinstveni MPO predstavlja završnu fazu oformljavanja prvoga partizanskog odreda u Moslavini i jednoga od prvih u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Napad na domobransku stražu kod Prečeca

Odluka o napadu na domobransku stražu kod s. Prečeca, zapadno od Ivanić-Grada, donijeta je sredinom prosinca, točnije 18. XII 1941. Inicijator akcije bio je Alojz Vulinec-Sloga, koji je već duže vrijeme prikupljaо podatke o neprijatelju. Kada je 18. XII stigao Hitri s Vančom i Pjetikom na vezu i dogovor o spajanju oba dijela u jedinstveni MPO, Sloga je odlučio da se ide u napad na domobranu. Iako smrtno ranjen, bodrio je borce da se krene na zadatak. Čak se prilikom njih-

vog odlaska s većinom pozdravio. Rukovao se jer je znao da će mu to vjerojatno biti posljednji susret s drugovima koje je uzdigao do članova KP, do boraca revolucije. Svojim hrabrim držanjem ulijevao je povjerenje borcima. Odlazili su svjesni da već sutra mogu poginuti. Ionako visok moral, Sloga je još više podigao.

IVAN POKAS-BOSI, prvi K-t.
MPO-SLOGA 1941. godine

Znao je Sloga što će značiti razoružanje vojne jedinice kraj Zagreba uoči Božića i Nove godine. Bit će to snažan i dalekosežan udarac po neprijatelju. Izbor objekta napada bio je vrlo dobar, i u vojnem i u političkom smislu. Za slučaj da se ne bi mogla napasti domobranska straža, Sloga je planirao napad na žandare i ustaše u Posavskim Bregima (južno od Ivanić-Grada), jer je prethodno izvršio potrebne pripreme i prikupio podatke.

Zima je uvelike počela, snijeg je padao sad jače sad slabije, ali još nije visok i prohodnost je dosta dobra. U šumi Lugarici, u blizini Andjole, tihu sniježi, a potišteni partizani (zbog teškog ranjavanja Sloge), ozbiljnih lica, pripremaju se za borbu. Čisti se oružje, pregledava municija, održava se sastanak partijske ćelije, zatim sastanak sa svim boricima Odreda, kojih ima 30 na okupu. Osnovni zadatak je jasan: izvršiti napad, oteti oružje, postići politički uspjeh.

Noć je, 20. XII 1941, MPO kreće pravcem: Andigole — Rečica — Bunjani — Gornji Šarampov — Opatinec — Prečec. Kolona kreće prema Ivanić-Gradu i obilazi sela s domaćim ustašama. Odred ne smije biti otkriven, zato se kreće izvan putova, preko polja, ispod voćnjaka. Na čelu su kolone Svetličić-Svetli i Pokas-Bosi, komandir i komesar. Kolona od 26 boraca prolazi sjeverno od Križa, većeg neprijateljskog uporišta i općinskog centra u kojem su ustaše. Na čelu im je Mrazek, tabornik, koji će usred Križa dobiti zaslужenu kaznu. Žmirkaju sijalice slabe ulične rasvjete, oglašavaju se psi u sjevernom dijelu Križa, ali ubrzo prestaju lajati. Kolona prelazi glavnu cestu kod Bunjana i južnije nastavlja marš između pruge i ceste prema Gornjem Šarampovu i dalje za Opatinec, kraj uporišta, ispred nosa tolikog broja ustaša, ali nije bio otkriven.

Između 1 i 2 sata Odred prelazi prugu sjeverozapadno od Ivanić-Grada i stiže u Opatinec, gdje se razmješta po grupama kod članova KP i saradnika. Tu je Odred predanio. Sutradan je odmoren, a Svetli i Bosi s još nekim borcima pripremaju plan napada. Izviđači provjeravaju kakva je situacija kod mosta na rijeci Lonji koji se nalazi kraj Prečeca, što rade domobrani, je li sve onako kako je bilo jučer. Toga dana prikupljeno je dosta podataka, ali ne i svi koji su bili potrebni, pa je odlučeno da se u napad kreće 23/24. prosinca.

Promjenivši mjesto bivaka i približivši se cilju napada, Odred je u noći 22/23. prosinca izvršio pokret i stigao u Prečec. Selo se nalazi u neposrednoj blizini željezničkoga i cestovnog mosta na rijeci Lonji. Znači da je MPO prišao sasvim blizu objektu koji će napadati. Bilo je to veoma smjelo i riskantno. U toku 23. prosinca izvršene su posljednje pripreme. Uveče istog dana Odred je krenuo sjeverno od komunikacije i na vrijeme izbio ispred drvenog mosta na cesti Zagreb — Beograd, u neposrednu blizinu domobranske straže. MPO je puna dva dana i noći boravio u blizini neprijateljske posade a nije bio otkriven. Bio je to rezultat upornoga i ozbiljnog rada komunista u pripremanju borbe u toku 1941. Od neprocjenjive je važnosti bila i prijeratna izgradnja ljudi i njihovo patriotsko držanje u borbi. Među takvima su bili Stjepan Barilić-Vago, Josip Turčinec-Tuk, Stjepan i Đuro Srac, Mato Šantek i mnogi drugi koji su ne samo prihvatali partizane i aktiviste nego su i sami bili organizatori i borci.

Radi iskustva danas i sutra: taj je primjer značajan jer pokazuje da se i pored stotina ustaških i njemačkih vojnika i agenata može uspješno izvršiti razmještaj PO kraj Zagreba, pod uvjetom da je NOP dobro organiziran i jedinstven a povjerenje u ljudе potpuno, vodeći, naravno, računa o oprezu i provjeravanju.

U cilju osiguranja toga važnog željezničkog mosta na pruzi Zagreb — Beograd, neprijatelj je rasporedio straže tako da je jedno odjeljenje (roj) bilo kraj samog mosta u baraci na desnoj obali Lonje, a glavnina voda sjeverozapadnije za 150 m, u seljačkoj kući kraj glavne ceste. Patrole su upućivane duž ceste i pored pruge. Postavljane su i zasjede. Običan zaklon za stražara nalazio se u blizini barake kraj mosta. Neprijatelj je imao dva puškomitrailjeza, nekoliko pištolja, ostalo puške. Dakle, riječ je o relativno slaboj posadi, ali MPO je bio upola slabiji, slabije naoružan, bez vojničkoga i borbenog iskustva. Pored toga, kre-

tanje vlakova, nailazak patrola i blizina većih neprijateljskih uporišta: Zagreba, Dugog Sela i Ivanić-Grada, još je više komplikiralo situaciju. Moralo se dobro planirati i djelovati brzo i energično.

Plan napada:

- Grupa 1 imala je zadatak da presiječe tt linije i osigura zaštitu pravca iz Zagreba.
- Grupa 2 napada na domobrane kraj mosta.
- Grupa 3 napada kuću u kojoj su stanovali domobrani s komandirom voda.

Svaka je grupa imala svoj zadatak, raspored snaga bio u osnovi dobar. Međutim, kao i inače u životu, tako je i u borbi: uvijek se nešto poremeti. Te noći došlo je do nekoliko nepredviđenih teškoća. Najprije je naišao vlak i omeo početak napada; ustanovljeno je da svi domobrani nisu kraj mosta u baraci, već i u selu, ali se točno ne zna kuća, sastav, raspored itd. čuvan pruge iznenada se pojavio i otkrio jednu grupu prije vremena. Sve to ometalo je izvršavanje zadatka. Dvije grupe, jedna za drugom, krenule su u napad na domobrane u kući a da to nisu znale.

Partizani se u grupama privlače, zaliježu pa se opet kreću. Ivan Miletić-Brada s Grgom Vukelićem-Malim dolazi do pruge, ali ide vlak iz pravca Zagreba. Najprije se čuje tutnjava i kloparanje kotača. Tajac, legni, prilijepi se uz nasip pruge, još malo niže, da nas netko ne otkrije — glasila je komanda.

Vlak se zaustavlja na željezničkoj stanici Prečec, zatim polako kreće, ubrzava i prolazi pored partizana prema Ivanić-Gradu i dalje. Većina je boraca uz prugu. Zar je baš sada morao naići taj prokleti vlak, razmišljaju borce. Grupa za napad na stražu kraj mosta oprezno kreće. Naprijed je Stjepan Barilić-Vago u domobranskoj uniformi, za njim su još dva druga. U baraci je desetak domobrana. Jedan je na straži, hladno mu je i dosadno. Vlak je prošao, sad je bez brige, pomisli. Ali nešto kao da se miče po pruzi. Gleda, ne vidi dobro, ali netko ide, čovjek je, sigurno vaktarnik, on često dolazi. Ne, to je vojnik. To je netko od naših, razmišlja domobran na straži. »Stani! Tko ide?« »Domobranska jnjatrola, vodnik«, odgovori Vago. »Naprijed«, reče stražar i stavi pušku o desno rame iz stava na gotovs koji je prilikom zaustavljanja patrole zauzeo. Uto mu prilazi »domobranski« vodnik i uperi pušku u njega. »Ruke uvis!« Domobran pretrnu od straha. Oduzme mu pušku. Vago i Brada upadaju u baraku obarajući vrata: »Narodna vojska, ruke uvis, izlazite!« Nasta metež među tek usnulim domobranima. Poslušno izlaze iz barake. Vago uzima puške iz improvizirane soške pokraj vrata i dodaje ih Bradi i Malom. Osam pušaka i jedan puškomitrailjer. Pokupe opasače s municijom i uniforme te održe kratak govor o ciljevima NOB-a, o tome da su narodni borce, partizani i Hrvati, koji se bore za slobodu protiv okupatora i domaćih slugu. »Ne bojte se, nećemo vam ništa kad niste pružili otpor. Idite svojim kućama, sakrivajte se i dodite u partizane.« Domobrani šute, ne vjeruju, boje se da će ih »odmetnici-komunisti« poubijati sve do jednoga, još gore: poklati. Tako im je govorio gospodin satnik. No, pada komanda: »Uz prugu, pravac Zagreb, brže!« Svi se okrenu i brzim koracima odmaknu od mosta.

sretni što su živi. A bili su u rukama tih »strašnih partizana«. Partizani uzimaju opremu i svaki po dvije-tri puške te brzim koracima idu preko mosta na zborni mjesto. Odjednom pucnji u selu, ispred njih i lijevo. Što je s drugovima Dugim²³⁾, Bušom, Kezelom, Sačarićem i ostalima. Jesu li uspjeli? Da nije netko poginuo? Idu brzo, vode sa sobom zarobljenog čuvara pruge da im pokaže kuću u kojoj su se smjestili ostali domobrani i komandir voda. Stižu do kuće, mrak je, nikog nema. Željezničar kuca na prozor, nitko se ne javlja. »Zovi«, naređuje mu Vago. Budući da je znao vlasnika kuće, zove ga po imenu. Javi se žena. Pita tko je. Željezničar reče da je to on, žena otvori prozor i odgovori da se tu pucalo i da u kući nema više nikoga. Ali kada opazi nepoznate ljudi u uniformi, doda pušku kroz prozor i reče da je samo ta jedina ostala. Međutim, tu je bilo još pušaka i jedan puškomitrailjez te ubijeni domobran koji je pružio otpor. Partizani puštaju željezničara i nestaju u noći.

Dok je grupa 2 razoružavala straže na mostu i postigla pun uspjeh, grupa 3 je naišla na otpor i ubila domobrana koji je otvorio vatru iz kuće, zaplijenila 4 puške i povukla se. Kako je u kući bio potpun mrak, borci nisu vidjeli puškomitrailjez jer ga je poklopio ubijeni domobran. U kuću je najprije upao Dugi s pištoljem, i povikao »ruke uvis«, ali domobran je opalio. Svetla nije bilo te je nastala gužva. Dugi je otvorio vatru iz pištolja ispalivši 5 — 6 metaka. U kuću je upao i Andrija Sačarić-Mali, koji je bio bez oružja.

Odjednom ga nešto žestoko udari u glavu, krv šiknu, smrači mu se pred očima. Gotovo izgubivši svijest, Andrija potrči iz kuće, prijeđe cestu, zanese se i padne. Pagine omladinac iz Garešničkog Brestovca, partizan MO, borac koji nije bio ni član Partije, ni organiziran član SKOJ-a, ali je bio mladi komunist i rodoljub, spremjan da se bori protiv fašističkog zla, za slobodu, bratstvo i jedinstvo.

Toga trenutka kada je Andrija pao naišao je kamion s upaljenim svjetlima. Borci su to ocijenili kao intervenciju neprijatelja koja je uslijedila nakon pucnjave. Stoga odluče da se povuku k zbornom mjestu. Međutim, sve grupe boraca nisu se prikupile na zbornom mjestu, pa je došlo do razdvajanja. Glavnina je u zoru stigla u rejon Andigole, a grupu s Vagom, koja je stigla nešto kasnije, opazili su neki seljaci koji su o tome odmah izvijestili ustaše. Sada je neprijatelj znao da se tu negdje nalaze partizani.

Već je sutradan čitava okolica Ivanić-Grada, Dugog Sela i šire saznala za akciju partizana. Susjed je susjedu pričao što se dogodilo. »Šumari« su razoružali domobrane kod Prečeca, odnijeli puške i puškomitrailjez. Sve su ih pustili, samo je jedan poginuo zato što je pružio otpor. Kažu da je to narodna vojska, da su to Hrvati komunisti. Takav je otprilike bio sadržaj vijesti koje su se širile po selima. Ustaše su prijetile. Ekstremniji su govorili da će sve »odmetnike« pohvatati, pobiti i objesiti. Većina seljaka ustaša, koji su se prisilno ili stjecajem okolnosti našli u ustaškim postrojbama, osobito u pripremnim bojna-

²³⁾ Josip Augustinović-Dugi, rodom od Travnika, Hrvat, prvoborac Moslavine, poslije rata živio u Milasevcu, gdje je i umro 1972. Sahranjen na groblju u Cazmi.

ma, ozbiljno je počela razmišljati i govoriti među sobom, da će biti najbolje ako napuste ustaše i rade svoj posao.

Ako se bude moralo, u domobrane će ići, njih partizani ne ubijaju ako se ne bore. Zbog divljanja i zločina ustaša, seljaci su počeli postepeno pojedinačno i grupno napuštati ustaški pokret, osobito 1942. godine, kada su se borbe rasplamsale i na ovom prostoru.

Uspješan napad na domobransku stražu kod Prečeca odjeknuo je do Zagreba i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj podižući borbeni moral. Zaplijenjeno je 13 pušaka, 1 puškomitrailjez, 300 metaka i nešto ostale opreme²⁴⁾. Bio je to najveći uspjeh MOP u 1941. godini i snažan podstrek na nove borbe. Politički uspjeh bio je utoliko veći jer se do tada tako nešto nije dogodilo, i to uoči Božića koji je neprijatelj želio proslaviti posebno svećano, osobito u Zagrebu i široj okolici. Tamo u Bosni i Lici vodi se borba protiv Srba, četnika-odmetnika, njih ćemo lako, govorili su ustaški glavari. Ali eto, i tu kraj Zagreba već se vode borbe. Suradnici NOP-a radovali su se uspjehu koji je bio konkretan dokaz da je oslobođilačka borba otpočela.

Da nije poginuo omladinac Andrija Sačarić bila bi to puna pobjeda. Ali borba za slobodu traži svoje žrtve.

Kada je naišao kamion, a partizani su se povukli, začula se galama, uzbunilo se selo. Prilaze seljaci, ustaše rastjeruju ljude. »To je bandit, reče jedan, njegovi su napali domobrane.« Stiže i potporučnik, zapovjednik domobranske straže, i naredi da se tijelo prebací na čistinu kraj puta, postavi stražu i zasjedu u blizini mosta, zajedno s ustašama. Leži omladinac Sačarić na mrtvoj straži do sutradan. Ustaše nisu uspjeli da im mrtav partizan posluži kao mamac. Došao je i liječnik da secira leš. Andrija je sahranjen, kao nepoznat, na mjesnom groblju.

Te iste noći, 23/24. prosinca, u kući Mate Petrilića u Andigoli, sekretar OK KPH Čazma i prvi komandant MPO Alojz Vulinec-Sloga bio je za život. Sav pomodrio od gangrene proživljavao je posljednje trenutke života. Svjestan do posljednjeg časa, držao se hrabro, kako i dolikuje članu KPJ, bodrio drugove oko sebe, šalio se i davao uputstva što treba raditi. Bila je to teška noć za drugove u njegovoj blizini. Nije bilo spasa. Ranjen je u desno bedro i preponu, zrno je nabilo i zašljifnik ustaši cijev i u meso. Rana je bila strašna. Propali su svi pokušaji da se pronađe liječnik iz Dubrave i Popovače. Došlo je do otrovanja krvi, i to je bio kraj najistaknutijeg člana KP na čazmanskom kotaru, sekretara OK KPH Čazma i člana CK KPH²⁵⁾. Bio je to težak gubitak za Partiju, MPO i narod ovoga kraja. Te noći stoji nad mrtvim Slogom sekretar partijske celije Andrigole stari radnik Josip Klepac. Suze mu teku. Reče: »Mato, Ivica! (Mato Petrilić, Ivica, sin Josipov). Idite brzo tu dolje u šumarak i iskopajte raku, a ja odoh da pravim kovčeg, moramo brzo sahraniti našega druga Slogu još u toku noći. Sutra može neprijatelj naići i eto zla.« Mato i Ivica odu do obližnjeg šumarka, koji se nalazio stotinjak metara niže, i dadu se na posao.

²⁴⁾ Prema izvještaju, koji je najvjerojatnije pisao Svetličić-Svetli, zaplijenjeno je 9 pušaka, ali prema izjavici boraca učesnika, riječ je o 13 pušaka,

²⁵⁾ Alojz Vulinec bio je poznati komunist, organizator KP ina širem području Moslavine. Nije dokumentom utvrđeno da je bio član CK KPH.

tö

Oko 3 sata 24. prosinca grupa komunista sa svojim sekretarom obavila je tužan ispraćaj Alojza Vulinca zakopavši ga tu na južnim padinama kose na kojoj se nalazi selo Andigola. Bilo im je neizmjerno teško, zapravo im je sada bila potrebna Vulinčeva čvrstina, hrabrost i veliko iskustvo. Stoje komunisti Andigole nad rakom pognutih glava, potreseni smrću voljenoga i cijenjenog druga.

U to vrijeme borci MPO prelaze Česmu vraćajući se s oružjem otežim od neprijatelja. Puškomitrailjez »brnac« nosi prvi mitraljezac Turčinec-Tuk. Na čelu kolone je Svetli, zadovoljan uspjehom, ali nesretnan i zabrinut što je sa Slogom koga je on, njegov najbolji drug, teško ranio nesretnim slučajem. Što ako Sloga umre, razmišlja Mato. A onda opet hrabri samoga sebe da će preživjeti, da će doći liječnik, da će ga spasiti. Možda je već došao!²⁶⁾). Kada su stigli u bazu kod Lugarice saopćeno im je da je Sloga prevezen u bolnicu pod tuđim imenom i da će ga liječiti. To je rečeno svima koji nisu znali da je Sloga umro, posred ostalog i zato što je Svetli bio u teškom depresivnom stanju zbog nesreće koju je prouzročio pa su se drugovi bojali da ne bi što sebi učinio.

AGITACIONO PROPAGANDNI RAD

U toku NOB-a jedna od važnih komponenata djelatnosti partizanskih odreda u čitavoj Jugoslaviji bila je i agitaciono-propagandna djelatnost, politički rad. Zavisno od situacije, veličine odreda i njegovog organizacionog ustrojstva, prije svega od uvjeta i snage Partije, taj vid aktivnosti bio je uspješniji ili manje uspješan. Na prostoru sjeverozapadne Hrvatske, znači i na području Moslavine, PO su imali veoma naglašen zadatok na političkom planu. To se osobito odnosi na 1941. pa i 1942. godinu. Za 1941. mogli bismo reći da je MPO čak imao težište na političko-propagandnom planu i da je postigao zavidne usjehe. To potvrđuju ove činjenice:

— U jesen 1941. borci udarnih grupa, ilegalci, zapravo partizani, izvršavaju čitav niz manjih akcija koje, kada se zbroje, daju značajne rezultate: oko 20 pušaka i desetak pištolja, osnovno oružje MPO.

— Sabotažne akcije nanosile su štetu neprijatelju i stvarale dojam partizanske nazočnosti.

— Pisanje parola u toku cijele godine jedna je od važnih moslavačkih akcija. Parole ispisane krupnim slovima osvitale bi na javnim zgradama, tako reći kraj ustaških stražara na svim većim građevinskim objektima. Ta je aktivnost žestoko uzinemiravala ustaše zato što nisu uspijevali otkriti one koji pišu te parole.

— Posebno je značajna bila usmena propaganda. Partizani su, posred aktivista, u većem broju sela, čak i više od nekih članova KK KPH, širili ideje NOB-a. Slavko Kezele i njegov otac Josip-Čiko (učesnik oktobarske revolucije, krojački radnik iz Garešnice, veliki poznavalac priroda i naroda) u toku 1941. godine radili su neumorno u mnogim selima

²⁶⁾ Kada je Sloga ranjon, upućeno je više druigova, a posebno Tomo Buden-Hitri, da pokušaju uspostaviti vezu s liječnicima iz Dubrave, Čazme i Popovače. Međutim, u tome nisu uspjeli.

kotara Garešnice, organizirajući prve saradnike i grupe a zatim oboze NOP-a. Slično su radili Tomo Buden, Ivan Bobinac i drugi partizani. Svaki partizan bio je naoružani politički radnik, a Odred ili grupa partizana naoružani komitet. Oni su održavali sastanke po selima, vodili razgovore, formirali odbore i organizacije. Izraziti je primjer rad Odreda poslije akcije na kulturbundaše u Garešničkom Brestovcu i na domobrane kod Prečeca. U kotaru Garešnica, potkraj 1941, formirani su prvi NOO-i u Velikom i Malom Prokopu, Krajiškoj Kutinici, Podgariću i Kaniškoj Ivi, a punktovi, grupe i pojedini saradnici postojali su u gotovo svim selima. Rad je strogo ilegalan i sasvim je normalno da u jednom selu postoji odbor od 3—5 ljudi, ili grupa od 2—3 druga i s više pojedinaca koji jedan za drugoga nisu ni znali. Ili, otac ilegalno radi, ali je bio povezan i sin, a jedan za drugog ne znaju. Taj za oko nevidljiv rad bio je toliko intenzivan da je potkraj godine u Moslavini postojala čitava mreža saradnika i organizacija NOP-a, koja je omogućavala komuniciranje partijskih radnika, grupa i cijelog MO.

Raspoloženje naroda za NOB-u naglo je raslo, čak je bilo veće nego što su rukovodstva NOP-a i organizacije ocjenjivale. Drugo je pitanje zašto takva klima nije bolje iskorištena. Razumije se, bilo je više razloga. Ilija Strika²⁷⁾ kaže: »Stupovača je imala velik broj ljudi, oko 50, koji su 1941. i početkom 1942. bili spremni da odu u partizane. Većina ih je živjela ilegalno i mjesecima se krila na raznim mjestima i bila sposobna da brojno brzo ojača MPO. Ljudi su spremno davali pomoć u novcu i hrani za prve borce MPO.«

Prilikom neuspjelog napada MPO-a na zgradu žandarmerijske stanice u Velikom Vukovju, ožujka 1942, bilo je prisutno nekoliko desetina ljudi bez oružja, ali spremnih za borbu i odlazak u partizane. U to vrijeme donijeta je odluka da se više od 70 boraca vrati kućama jer nije bilo oružja. To je bilo pogrešno jer se izvjestan broj tih ljudi kasnije pokolebao i nije otisao u partizane. Slična situacija bila je i u drugim selima kotara Garešnice (Rogoža, Kutinica i dr.)

Da zaključimo: izrazito velika aktivnost boraca i čitavog MPO-a na području agitaciono-propagandnog djelovanja, kao oblika političkog rada, u izvjesnom je smislu bila specifičnost rada Partije u ovom dijelu zemlje. Takav metod bio je nužan i najadekvatniji. Nema nikakve suprotnosti između uloge PO i kotarskih komiteta, jer je često, kao što se vidi iz primjera MPO, sekretar OK KPH stajao na čelu partizanskog odreda, stvarao ga i pomoću njega izvršavao osnovne zadatke Partije u razvoju NOP-a. Pojedini drugovi iz drugih krajeva, gdje je ustank bio masovan i eruptivan, ne shvaćaju dovoljno ove specifičnosti.

UVJETI DJELOVANJA MPO-a 1941. GODINE

Mogućnosti za dizanje ustanka uz masovno učešće naroda ovdje nisu postojale s obzirom na političku i vojnu situaciju. Stoga je Partija stvarala izrazito brojno male PO, sastavljene prije svega od članova KP, SKOJ-a i simpatizera. Snaga takvih PO bila je skromna u vojnem pogledu, pa nije ni moglo biti velikih i spektakularnih borbenih akcija.

") Jedan od rukovodilaca MPO-a, pukovnik milicije u penziji.

Zbog toga u knjizi poklanjamo veću pažnju napadu na neprijateljsku stražu kod Prečeca, koja je u ovdašnjim uvjetima imala veće značenje i odjek nego da je izvedena negdje drugdje.

U ljeto 1941. formirano je više manjih partizanskih odreda u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, koje je neprijatelj razbio. Zašto? Prije svega zato što NOP još nije bio dovoljno snažan da osigura postojanje borbenih jedinica. Nije postojala, kao u jesen, mogućnost da pokret PO ide od veze do veze, jer je samo tako mogao opstati. Slučaj MPO-a očito je dokaz tome, a slično je bilo i s prvim slavonskim PO, PO »Matija Gubec« i s drugima.

Is. priložene sheme obostranog rasporeda snaga jasno se vidi kolike i kakve snage ima neprijatelj, kakve su snage i organizacije NOP-a. Odnos snaga je krajnje nepovoljan za nas, ali KPH je u ofanzivi, stvara borbene jedinice, vodi bitku za utjecaj na široke narodne mase, ostvarujući strategiju KPJ i Tita. ^

Stvaranje NOV i POJ pod rukovodstvom KPJ i Tita snažno pozitivno djeluje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, u Moslavini. Borbeni moral stalno raste bez obzira na to što su Hitlerove oklopne divizije pod Moskvom. Bilo je i ovdje kolebanja pojedinaca i grupa, članova KPJ i aktivista NOP-a. Ali velikih plima i oseka nema. NOP kontinuirano napreduje. Osobito jača utjecaj KP na narodne mase, politička klima je sve povoljnija. Stvoreni su uvjeti za sve veće uspjehe u 1942. godini.

Na kraju 1941. imamo jedinstven MPO jačine oko 40 dobro naoružanih boraca, s dragocjenim borbenim iskustvom, koji će postojati do 1945. koji će biti izvor kadrova i jedinica za mnoge partizanske brigade, diverzantske odrede, brigadu OZN-e, Komandu moslavačkog područja, 33. diviziju i 10. korpus NOVJ zagrebački.

Organizacija rukovodenja i komandiranja

Historijsko značenje Savjetovanja u Stolicama 26. rujna 1941. pod rukovodstvom Tita bilo je prije svega u jasno formuliranoj strategiji i taktici oružane borbe i ciljeva socijalističke revolucije u Jugoslaviji.

Formiranje Vrhovnog štaba NOV i POJ, glavnih štabova, pokrajinских štabova i operativnih štabova (štabova zona), bilo je odlučujuće za rukovođenje oružanom borbom, za komandiranje jedinicama NOV i POJ. Odluka da se svi PO na teritoriji Jugoslavije organiziraju kao borbene vojne jedinice trojne formacije od desetina do bataljona i više, imala je pun smisao u cilju vođenja partizanskog načina ratovanja i kombiniranih djelovanja PO i operativne vojske.

PAVLE VUKOMANOVIC STIPE, Španski borac, K-t. MPO u prvoj polovici 1942. godine i K-t. II. OZ Narodni heroj

Sprovodeći u život odluke donijete u Stolicama, CK KPH je ubrzo formirao GŠ NOV i POH, 11. X 1941, a veljače 1942. i štabove operativnih zona kao slijedeći, drugi stupanj komandiranja. Svi PO formirani su kao vojne jedinice. Budući da je imao snagu jačine jedne partizanske čete, MPO je siječnja 1942, odlukom Paje Gregorića-Brzog, bio svrstan formacijski kao treća četa I slavonskog bataljona, koji je bio nešto jačeg sastava. Četa je dobila ime »Kasim Čehaić« (koji je 19. prosinca 1941. strijeljan u Bjelovaru kao sekretar OK KPH Bjelovar). Ti-

me se ništa ne mijenja. MPO djeluje samostalno te nije ukinut tom formacijom. Naime, nikada taj bataljon nije bio postrojen da bi u njega ušla četa, odnosno MPO. Riječ je o neadekvatnoj primjeni odluke donijete u Stolicama, što je samo epizoda u početnoj fazi izgradnje oružanih snaga NOR-a. Bitno je da Partija i njena rukovodstva odlučno sprovode u život postavke CK KPJ, odnosno KPH, o stvaranju PO. MPO je izrazit primjer pravilnosti rada i rukovođenja u NOB-u. Teritoriju Hrvatske GŠH je podijelio na pet operativnih zona, od kojih su druga i treća obuhvaćale sjevernu Hrvatsku sa širim rejonom Zagreba.

Prema toj podjeli, Moslavina je ušla u operativno područje Štaba II operativne zone i činila njen jugoistočni dio. Početkom siječnja 1942. za komandanta MPO-a postavljen je Pavle Vukmanović-Stipe, španski borac, koji je u proljeće te godine postavljen i za komandanta II operativne zone, a Stanko Parmač za komesara. Međutim, dogodilo je da je nešto kasnije formiran još jedan stab II operativne zone na Žumberku, tako su jedno vrijeme postojala dva stabla II operativne zone i djelovala do srpnja 1942., kada je Ivo Lola Ribar u ulozi delegata Vrhovnog stabla i CK KPJ raščistio situaciju. Štab II operativne zone nije odmah u početku bio pune formacije, što je, razumije se, imalo negativne posljedice. Štab III operativne zone, čije je operativno područje obuhvaćalo sjevernu Hrvatsku istočno od linije Ilova — Pitočića, odnosno međurječje Drava — Sava od te linije pa istočnije, bio je organizacijski i kadrovski jači pa je dosta dugo utjecao na aktivnosti MPO-a i druge odrede.

Takva situacija u pogledu organizacije i rada stabova zona negativno se odrazila na komandiranje i razvoj borbenog djelovanja PO u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, a time i na MPO. Unatoč tome, stvaranje operativnih zona bitno je utjecalo na razvoj NOB-a i sigurno značilo nov kvalitet.

POLITIČKA SITUACIJA U MOSLAVINI U PRVOJ POLOVINI 1942. GODINE

Za razliku od 1941. godine, u prvoj polovini 1942. situacija u Moslavini okarakterizirana je, pored ostalog, i slijedećim:

— Partija je uspjela stvoriti solidnu organizaciju NOP-a. Čitava teritorija pokrivena je velikim brojem odbora, omladinskih i seoskih organizacija, a formirane su i mnoge partijske organizacije i grupe aktivista.

— Veći dio sela ima vezu s rukovodstvima NOP-a, bilo da su formirani ilegalni NOO-i, grupe aktivista, partijske i druge organizacije. Obuhvaćeno je 70 — 80% sela u garešničkom i čazmanskom kotaru, dok je na kutinskom situacija nešto slabija.

— Aktivnost MPO je znatno veća. Česte borbe, od kojih nekoliko većih, razbijaju iluzije neprijatelja o miru u ovom kraju, a jačanju moral pripadnika NOP-a i naroda u cjelini, snažno utječe na velik broj seljaka, koji su kao zaštitari 1941. ušli u ustaški pokret, da napuštaju izdajničke redove. U mnogim selima uz ustaše ostaju zločinci, oni koji su okrvavili ruke narodnom krvlju, poput Miškulina, Joceka, Rogulje,

Burzića i drugih s kotara Garešnice, Mrazeka iz Križa, Adrineka iz Osečkova, Uroića iz Repušnice i drugih.

Vodi se intenzivna borba s reakcionarnim dijelom rukovodstava HSS-a na čelu s Mačekom, ali još uvijek pismenom propagandom i agitacijom po selima. Napredni rukovodioci HSS-a već sarađuju, s nama imaju ih i vrlo aktivnih, ali tada još nismo postigli odlučujući uspjeh.

Neprijatelj oštro reagira na svaku pojavu partizana, na svaku aktivnost KP, surovo se obračunava s uhvaćenim pripadnicima NOP-a, osobito s komunistima, hapsi, muči, strijelja i snažnom propagandom nastoji neutralizirati i spriječiti dalji razvoj NOB-a. Ocijenivši da mu sve te mjere nisu dovoljne, UNS intenzivno nastoji otkriti organizacije KP i NOP-a. Zahvaljujući izdaji nekih pojedinaca i ubacivanju agenata u redove KP i pokreta, UNS-u uspijeva s više većih provala, od kojih je tzv. »Borina« najveća i s najtežim posljedicama u sjevernoj Hrvatskoj, a vjerojatno i šire. Dovitljivi agent UNS-a uspio je otkriti a zatim dao uhapsiti više stotina pripadnika NOP-a, velik broj članova KP i SKOJ-a, od kojih je značajan broj članova KK Čazma, Kutina i Križevci. Činjenica što je neprijatelj agenturom i provalama uspio naijeti teške gubitke, veće nego sve njegove jedinice oružanih snaga, govori o tome da je mjerama sigurnosti i samozaštite trebalo posvetiti više pažnje. To nije učinjeno u potrebnoj mjeri. Čini se da za to rukovodstva KP, OK i KK ipak nisu bila dovoljno osposobljena. To se odnosi i na operativno rukovodstvo CK u Zagrebu, jer je, pored toga što se znalo da je imao »slabo držanje pred policijom«, Bora poslan u Moslavini s članom CK i direktno se ubacio u partijsku organizaciju kao tobožnji partijski radnik i sigurna veza. Ali, rat je rat pa su se moglo događati i takve stvari.

PRVA PROTUDJELOVANJA NEPRIJATELJA NA MOSLAVAČKI ODRED

Poslije uspješnih borbenih akcija MPO-a u prosincu 1941. i proglašene situacije da bi bilo nužno prebazirati Odred u istočni dio Moslavačke gore, izvršene su pripreme za marš. Ocijenjeno je da je najpogodnije vrijeme za pokret vrijeme božićnih, odnosno novogodišnjih praznika kada je neprijatelj neoprezan i manje aktivan. Zato je rukovodstvo Odreda odlučilo da 31. prosinca izvrši pokret MPO-a pravcem Andigole — Lugarica — Stara Straža, Mlinska (nastambe šumskih radnika) — Nasip — Kaluderov Grob — Piramida (tt 489 — Krajiška Kutanica). Rano popodne 31. prosinca otpočeo je marš moslavačkih partizana prema istočnom dijelu Moslavačke gore. Snijeg je već povisok, padaju bijele pahuljice, lagano i tiho kao pamuk, hladno je. Uđe kolona partizana u visoku bukovu šumu, ide grebenom prema Staroj Straži, koja, eto, ponovno po tko zna koji put postaje svjedok važnih događaja. Odmiče kolona, na čelu je omalen i čvrsto zbijen borac, Pavle Maričić-Pjetika, jedan od prvih moslavačkih partizana. Došao je Pjetika iz Dalmacije, bilo je to poodavno kada je kao mladić otišao trbuškom za kruhom, i stigao u Moslavačku goru gdje je radio kao šumski radnik nekoliko godina. Odmah iza njega je Josip Avgustinović-Josina-Dugi, mršav, visok i stasit borac rodom od Travnika, ali već dugo u

svijetu, slično kao Pjetika. To su stari poznanici i drugovi. Smjenjuju se na čelu kolone jer odlično poznaju Moslavačku goru i njene staze.

Nakon dva sata marša kolona stiže u rejon radničkog naselja Mlinska. Radnici izlaze pred barake, neki gledaju kroz zamagljena stakla malih prozora. Kakva je to vojska? Imaju čudne uniforme, mnogo različitih kapa s crvenom petokrakom zvjezdom. Neki nose kape sa tri roga, od kojih je zadnji najveći. Mora da su to ti »odmetnici«, kako ih nazivaju ustaše. Znači, stvarno ima partizana, nije to priča. Pojedini se radnici prepoznavaju. »Vidite, eno Josine i Paje, i Ćuljak je tamo.« Partizani prilaze radnicima, pozdravljaju sa »zdravo, drugovi.« Zatim se izdvoji čovjek srednje visine, svijetloplave kose, bio je to Svetli, i počne govoriti: »Drugovi radnici, mi smo narodna vojska, partizani, borimo se protiv okupatora i njegovih domaćih slugu ustaša i ostalih neprijatelja, borimo se za slobodu, bratstvo i jedinstvo, za radnike i narod, pod rukovodstvom KPJ. Mi ćemo u toj borbi pobijediti. U čitavoj Jugoslaviji vodi se velika oslobođilačka borba. Neprijatelj trpi teške poraze. Od ove naše male jedinice izrast će čitava vojska i na ovom području. Smrt fašizmu — sloboda narodu. Sretna vam Nova godina.« Zatim pozvaše radnike: »Tko želi ići u partizane, neka nam se priključi.« Odmah se izdvoje Lazo Volaš-Lako, rodom iz Bosne, i Božo Brezić-Iso, rodom iz Like, krupan i snažan mladi radnik. Oni su već ranije bili uključeni u pokret.

Bio je to prvi javni nastup partizana u Moslavini, prvi partizanski miting, o kome je neprijatelj već sutradan saznao i napisao više izvještaja.

Noć se spustila, Svetli naredi pokret. »Zdravo drugovi, sretna vam Nova godina, mašu iz kolone Iso, Lako i ostali. Radnici gledaju za njima. Partizani odu uz potok Mlinsku i kolona uskoro nesti u zimskoj noći. Ostani radnici da dočekaju Novu 1942. godinu, komentirajući živo izvanredan događaj. »Pa to su radnici, naši drugovi, govore među sobom.

Odmakavši, kolona uz velik napor izbi na Nasip (dio Moslavačke gore). Sada je bilo lakše, idu grebenom. Kolona kreće sporo, ali ipak odmiče. Snijeg pada i pokriva tragove. Bio je to težak marš 35 km uz stalno spuštanje i penjanje, ali svi su borci izdržali. Odred je na marševski cilj, u selo Krajišku Kutinicu, stigao 1. siječnja 1942. naveče i razmjestio se po kućama. Prihvati boraca bio je izvanredan. Sve je funkcionalo. Selo je imalo borce (Rakić Obrad, Pane i Pero i dobre saradnike, a formiran je i odbor koji se o svemu brinuo.

U Krajiškoj Kutinici Odred se zadržao 5—6 dana, za koje je vrijeme po danu iskopana i uređena zemunica u rejonu 371 (Kozara) istočno od Humke tt 489. Stvorena je nova baza, bivak MPO-a, što je omogućilo da se Ored sredi, organizira opskrba i rad. Tih dana stigao je i novi komandant Odreda Pavle Vukomanović-Stipe.

Pored neposrednog osiguranja i patrola, u širem pojasu osiguranja MPO-a sudjelovala je mreža saradnika u selima oko Moslavačke gore, prije svega u Velikom i Malom Prokopu, Krajiškoj Kutinici, Podgariću i Novom Selu, koja je sezala do neprijateljskih uporišta. Takvo osiguranje uskoro se pokazalo vrlo značajnim.

Neprijatelj intenzivno prikuplja podatke. Jasno mu je da na Moslavčkoj gori ima partizana, ali nema podataka o jačini, rasporedu i namerama Moslavačkog odreda. Zato sve žandarmerijsko-oružničke postaje, ustaše po selima, općinskim i kotarskim centrima njuškaju, hapse i čiste teritoriju u obavještajno-izviđačkom smislu. Svi podaci govore da je Odred u Moslavačkoj gori, negdje oko Garić-Grada ili Humke. Neki doušnici tvrde da su partizani u razvalinama samog Garić-Grada. Pomoću lugara, svojih doušnika, domaćih ustaša seljaka, pojedinih službenika i seoskih starješina, neprijatelj s dosta sigurnosti otkriva da se u širem rejonu centralnog dijela Moslavine, oko Humke, nalazi Moslavački odred, vjerojatno u zemunicama. Snijeg je visok preko 60 cm, zima je žestoka, partizani ne mogu nikuda, okružit će ih i sve pohapsiti, govore ustaški zapovjednici, dogovaraju se s kotarskim logornicima i stalno poduzimaju izviđanja.

U vezi sa tim karakterističan je dopis kotarske oblasti Čazma Velikoj župi Bilo-gora od 31. 12. 1941.

KOTARSKA OBLAST ČAZMA

BROJ PRS 390 — 1941.

Čazma, dne 31. pros. 1941.

VELIKOJ ŽUPI BILO GORA

BJELOVAR

Predmet: Maričić Pavao i drugi
radnici u Garjevici—
— komunisti.—

Savezno s dosadašnjim izvješćima broj PRS 380 — 41 od 26. 12. 1941. prs 386 — 41 od 30. 12. 1941. prs 388 — 41 od 30. 12. 1941, nakon vođenih izviđa ustanovljeno je:

1. Da su sudionici svih čina neki šumski radnici iz Garjevice, koji su svojevremeno napustili posao i otišli u planinu.
2. Da im je sjedište u Garjevici i Gariću, f-akle na međi ovog kotara, te Garešničkog, Kutinskog i Bjelovarskog.
3. Da se među njima nalazi Buden Tomo, Muftić Huso i Simunec Ivan, počinitelji djela u Marinkovcu 22. 11. 1941. o čemu je naslovu poslano izvješće pod broj prs 343 — 41 od 24. 11. 1941. i broj 12459 — 4' od 8. 12. 1941.

Dokaz ove tvrdnje:

Prpić Franjo šumski radnik iz Garjevice iskazao je danas (31. 12. 1941) ovo:

Odmjetnuli su se u planinu Maričić Pavao i Čuljek Marko i još neki treći kojega ne poznajem.

Ima tome već neka 4 mjeseca kako sam ga prijavio oružnicima u Čazmi, jer mi je rekao: »Tu su drugovi sa njima ja idem. Crvenaši pobjeđuju cjeli svijet.« Taj čas je i otišao. Sada ga viđaju kako na-vraća u šumu.

Tako je bilo sinoć oko 8 sati. Sinoć su zaustavili mašinu Našičke dd i polupali telefon u

OPIS MARIČIĆ PAVLA:

Kestenjasta kosa, rjetka, češlja se na stranu, oči plave, nos šiljast, brije brkove, lice duguljasto, žut, zubi zlatni 3 ili 4 srednje visine, kapa krznena crna a gore crvena (si. sokol kapi) vojn. kabanica, ovijači vojnički, visoke cipele crne, govori ženskim glasom, dalmatinskim dijalektom, nosi rad. ruksak star oko 28 godina.

OPIS ČULJAK MARKA:

Star oko 26 — 27 godina, visok, crnomanjast, crne kose, lice duguljasto, mršav, nos šiljast oči tamne sive boje, kratki radnički ruksak, cajgane hlače, čarape bijele vunaste, cipele crne visoke, odrešito govori.

Maričić je radio u Garjevici 3 — 4 godine, Čuljak je isto toliko radio. Posao su napustili pred kojih 4 mj. odnosno Čuljak pred 5 nedelja. Bili su članovi URS-e.

Čuljakova žena nalazi se u Mustafinoj Kladi.

Žena mu je kao i on.

Ova dvojica s drugovima nalaze se u razvalinama Garića, a to znam otuda što su oni i njihovi drugovi prilikom prolaska kroz Garjevicu pitali kuda je put u Garić, a jedan je rekao, nemoj ga pitati ti znaš bolje nego on.

Oni često dolaze u Garjevicu na Badnjak i jučer.

Da se Buden Tomo nalazi među njima dade se zaključiti iz opisa, koji je naslovu dostavljen izvješčem broj 12459 — 41 od 8. 12. 41. tim što se nalazi kod njih Buden Tomo, sigurno su i njegovi drugovi Mufić Huso i Šimunec Ivan.

Da su odmetnici u Garjevici i na Gariću, dade se lako uočiti po njihovim činima, gdje ih vide otkuda dolaze i kako se navraćaju. Spomenuti je da se na Gariću nalaze razvaline starog grada Garića, koji je bio prošlih godina popravljen, pa su sada odmetnici ovo upotrijebili u svoje svrhe.

Ja sam sa svoje strane organizirao izvjestan broj pouzdanih osoba, da točno ustanove mjesta, gdje se nalazi njihovo pravo sjedište, kao i kada se tamo skupljaju. I kada se to dozna zatražit će se odmah od nadležne župske redarstvene oblasti pomoći da bi se jednim mahom pohvatili svi odmetnici.

Najbolje bi bilo da se poduzmu jednovremeno sa svih strana akcije (od Čazme, Kutine, Ivanjske, Bjelovara, Garešnice) i opkoli Garić i Garjevicu (u većem razmjeru) i pohvataju odmetnici.

Jedino bi bilo dobro, da župska redarstvena oblast povede jedinstvenu organizaciju, da ne bi svaki na svoju ruku poduzimao akcije i time bi sve bilo upropasti, pošto bi se odmetnici otjerali sa jednog mjesto, ili Kotara na drugi i tako izbjegli hvatanje.

Lugar N. N. otkriva bliži rejon u kojem se smjestio Odred. Jedna ustaška trojka u više navrata izviđa pravac Gornja Jelenska — Pukli Kamen — Garić-Grad (razvaline). Tako je 20. siječnja ponovno poranila da ispita rejon Humke, pošto nije pronašla partizane u rejonu Garić-Grada. Vodi ih zbirnik. Idu u civilu kao lovokradice (raubšiceri, odomačen naziv), ako slučajno naiđu na partizane. Naoružani su, snijega je svuda, vide se tragovi, drveće je bez lišća, golo. Odjednom, nedaleko od njih, patrola u uniformama. Trojica idu prema njima. U prvi mah pomisle da su to partizani. Presječe ih nešto. Ali valjda nisu, to su sigurno oružnici iz Kutine, i oni izviđaju, tako im je rekao tabornik iz Popovače. »Stoj, poviće jedan iz patrole, tko ste, ovdje oružnici iz Kutine.« Dobro je, laknu vođi ustaške trojke, naši su, i podu u susret »oružničkoj« patroli. Zbilja su oružnici, imaju uniforme, kape, oznake na kapama i vođu patrole gospodina vodnika. Pridružuju se bliže. »Vodnik« je strog i otresito vojnički pita: »Tko ste vi, da niste partizani-odmetnici?« »Ne, pohvali se P. I, mi smo ustaše, izviđamo partizane. Tu su negdje. Poslao nas je tabornik.« »Dajte legitimacije, naredi »vodnik«, da vidim.« Vade ustaše legitimacije i utrkuju se tko će prvi. Gleda »vodnik«, stvarno, ustaše su, znači to je izviđačka patrola. Pogleda svoje pratioce koji su stajali sa strane, mnijevidno baci pušku na gotovs i naredi: »Ruke uvis.« Razoružane ustaše uhvati smrtni strah, ali onda Domisle: možda se oružnici šale. Ali kad »vodnik« reče: »Mi smo narodna vojska, partizani, a šta vi izdajice naroda radite ovdje u ovoj planini, izviđate, tražite nas, evo nas. Tko vas je poslao?«

Muča vođa ustaške patrole i reče da su im naredili, da oni nisu prave ustaše, da su ih prisilno upisali itd. Pokušava se bandit izvući. Ali neće, znaju partizani tko su oni, čuli su o ustašama iz Gornje Jelenske da su najgori u čitavom kraju. Poslije kratke ali precizne istrage, kad su ustaše uvidjeli da je vrag odnio šalu, pokušaju bježati, ali snijeg je bio dubok. Stignu ih zrna iz partizanskih pušaka. Partizani pokupe tri vojničke puške i vrate se u bazu Odreda²⁸).

Kad je komandant Odreda saslušao raport o događaju, postane mu jasno da neprijatelj spremi protivakciju te upozori rukovodstvo na mogućnost napada. Dogovor je bio da se pojača budnost, poveća broj uatrola i prikupe novi podaci o neprijateljskim snagama u uporištima oko Moslavačke gore. Odred se spremao za borbu.

Oko 10 sati, 26. siječnja, u Odred su stigli Pajo Gregorić-Brzi i Zvonko Brkić-Dorat. Toga dana održani su sastanci partijske ćelije, čitavog Odreda i rukovodstva. Izvršena je reorganizacija Odreda kao vojne jedinice, formirani su vodovi i desetine, iako jedinice nisu bile brojno potpuno popunjene. Potvrđeno je da je komandant, odnosno komandir Pavle Vukomanović-Stipe, komesar Mato Svetličić-Svetli, vodnici Marko Čuljak-Mak i Duka Prilika-Brko. Određeni su sekretari partijske i skojevske organizacije, Ivan Miletić-Brada partijske organizacije, a Nikola Sušnjari-Geno skojevske²⁹).

²⁸) Dogodilo se da je jedan od ustaša ostao samo ranjen, pa se u donjem vešu sav promzao uspio izvući. Prihvaćen je u Podgariću, ostao živ, umro poslije rata.

²⁹) O tome nema pismenih dokumenata, to je ustanovljeno rekonstrukcijom i na osnovi izjava.

Moslavački partizanski odred toga je dana imao 50 boraca. Odred je bio jačine čete, pa je i formacija odgovarala partizanskoj četi. Na osnovu toga bile su podijeljene dužnosti.

Popis boraca MPO-a 26. siječnja 1942:

- Pavle Vukomanović-Stipe, radnik, Srbin, iz Gornjih Kusonja, općina Podravska Slatina, španjolski dobrovoljac, komandir čete,
- Mato Svetličić-Svetli, radnik, Hrvat, iz Šarampova Gornjeg, komesar čete,
- Ivan Miletić-Brada, službenik, Hrvat, iz Šarampova Gornjeg, sekretar partijske organizacije čete,
- Marko Ćuljak-Mak, šumski radnik, Hrvat, vodnik,
- Nikola Sušnjar-Geno, student, Srbin, iz Stupovače kraj Garešnice, politički delegat voda i rukovodilac SKOJ-a u četi,
- Duka Prilika-Brko, radnik, Hrvat, iz Bjelovara, vodnik,
- Tomo Buden-Hitri, radnik, Hrvat, iz Garešničkog Brestovca, politički delegat voda,
- Andrija Lustig-Dado, radnik, Hrvat, iz Garešnice, najstariji član KPJ u četi,
- Ivan Bobinac-Čelo, radnik, Hrvat, iz Garešničkog Brestovca, ekonom čete,
- Petar Petrov-Vanča, radnik, Bugar, iz Garešničkog Brestovca,
- Ferdo Einspiegel-Sivi, intelektualac, Nijemac, iz Garešničkog Brestovca,
- Stevo Milaković-Aco, radnik, Hrvat, iz Garešničkog Brestovca,
- Slavko Kezele-Slavni, seljak, Hrvat, iz Garešnice,
- Milan Vuksanović-Brzi, seljak, Srbin, iz Mikleuške,
- Pane, Pero i Obrad Rakić-Ljuti, seljak, Srbin, iz Kutinice,
- Stjepan Bek-Alija, radnik, Talijan, iz okoline Daruvara,
- Husejin Muftić-Mujo, radnik, Musliman, živio u Zagrebu, porijeklom iz Bosne,
- Pavle Maričić-Pjetika, šumski radnik u Moslavini, Hrvat, porijeklom iz Like,
- Grga Vukelić-Mali, radnik, Hrvat, iz Ivanić Kloštra,
- Ante Bušljeta-Bušo, radnik, Hrvat, živio u Zagrebu, porijeklom iz Dalmacije,
- Josip Augustinović-Dugi, radnik, Hrvat, iz Milaševca kraj Čazme,
- Karlo Remenar-Čibo, radnik, Hrvat, iz Križa,
- Stjepan Barilić-Vago, seljak, Hrvat, iz Opatinca kraj Ivanić-Grada,
- Josip Turčinec-Tuk, seljak, Hrvat, iz Opatinca,
- Ivan Pokas-Bosi, seljak, Hrvat, iz Opatinca,
- Stjepan Srac-Malča, seljak, Hrvat, iz Opatinca,
- Mato Šantek-Crni, seljak, Hrvat, iz Opatinca,
- Ivan Muškon-Neža, seljak, Hrvat, iz Ostrne kraj Dugog Sela,

- Vinko Golubić-Golub, radnik, Hrvat, iz Velike Gorice,
- Joco Vasiljević-Zmaj, radnik, Srbin, iz Stupovače kraj Garešnice,
- Mile Maršić-Biće, radnik, Srbin, iz Kašljavca kraj Bjelovara,
- Jakov Valjevac-Hrabri, radnik, Hrvat, iz Kašljavca,
- Tomo Matijević-Malarija, radnik, Hrvat, iz okolice Bjelovara,
- Zlatko Glik-Gorki, intelektualac, Hrvat, iz Hercegovca,
- Ivan Ivanović-Rujo, seljak, Hrvat, iz Gornje Garešnice,
- Mile Nenadović-Bosanac, radnik, Srbin, iz Bršljanice,
- Ilica (ime nepoznato), radnik, Slovenac, živio u Zagrebu, poriskloni iz Istre ili Slovenije,
- Božo Brezić-Iso, radnik, Srbin, iz Like,
- Lazo Volaš-Lako, radnik, Srbin, iz Ključa,
- Petar Biškup-Veno, radnik, Hrvat, iz Podgoraca kraj Bjelovara,
- Ante Dobrila-Pepo, radnik, Hrvat, iz Istre,
- Petar Kovač-Lav, radnik, Hrvat, iz Bjelovara,
- Franjo Kokor-Grab, seljak, Hrvat, iz Semovca kraj Đurđevca,
- Nikola Vujčić-Nojo, seljak, Srbin, iz okolice Bjelovara,
- Bogdan Jelača-Zona, seljak, Srbin, iz Lipovčana kraj Bjelovara,
- Stevo Ivančević-Ličan, seljak, Srbin, iz okolice Križevaca,
- Branko Halapa-Braco, seljak, Srbin, iz Javorovca kraj Koprivnice i
- Ilija Marić-Ciklon, seljak, Srbin, iz Mikleuške.

Nacionalni sastav grupe: 29 Hrvata, 16 Srba, jedan Musliman, jedan Nijemac, jedan Bugar, jedan Slovenac i jedan Talijan; socijalni sastav: 28 radnika, 18 seljaka, 3 intelektualca i jedan službenik.

U izvještaju Pavia Gregorića-Brzog pored ostalog piše slijedeće: »Odred čazmansko-garešnički izvršio je 10. XII (zapravo 8/9. XII, op. p.) akciju u Garešničkom Brestovcu gdje je razoružao stražu na pilani (Kultur-bund) i dobio 5 pušaka, nešto municije i nekoliko stražarskih bunda (kabanica). Drugu akciju izvršio je taj odred u Bršljanici (kotar Garešnica). Razoružana 4 stražara, dobito 4 puške i nešto municije» (kod Bršljanice razoružana su 3 »kulturbundovca« i zaplijenjene 3 puške, op. p.)...

U navedenom izvještaju Gregorića govori se i o prethodno iznijetom hvatanju ustaške trojke. Napominjemo da su partizani u **to vrijeme** nosili žandarske, domobranske, ustaške i njemačke uniforme, a na specijalnim zadacima i kape s odgovarajućim oznakama. Ustaše su povjerovale da su to žandari iz Kutine. Patrola ih je legitimirala. Kad je provjerila da su stvarno ustaše, pozvala ih je da odlože oružje.

Na sastanku s rukovodstvom Odreda, Pavle Gregorić i Zvonko Brkić ocijenili su vojno-političku situaciju u svijetu, u Jugoslaviji i Hrvatskoj te na prostoru Moslavine. Bilo je govora o ulozi i zadacima MPO-a,

posebno o tome da prijeđe u ofanzivniju oružanu borbu, da što brže brojno ojača. Rečeno je da će neprijatelj slijedećih dana napasti Odred. Odlučeno je: ako neprijatelj bude napadao jačim snagama, Odred će se prebaciti u Slavoniju, da bi se opet vratio na Moslavačku goru.

Toga dana podveče Brzi i Dorat odu u »Jamu«, a Dado ostane s Odredom. Tih su dana pristigli u MPO i drugovi koji su došli iz Bilogore: Biškup-Veno, Duka Prilika, Bogdan Jelača i drugi.

BORBA NA MOSLAVAČKOJ GORI 27. I 1942. GODINE

Poslije izvršenih priprema, organizirane saradnje između zapovjedništva 1. pješačke divizije u Bjelovaru, zapovjedništva 1. oružničke puškovnije, žandarskog, odnosno oružničkog krila u Bjelovaru, ustaških logornika iz Bjelovara, Čazme, Kutine, Garešnice i Grubišnog Polja, neprijatelj je 26. I krenuo sa šire kružne osnovice Čazma — Kutina — Garešnica, uglavnom u popodnevним satima pročešljavajući sela, i djelom snaga zanoćio u nekim selima, a glavninom u općinskim i kotarskim centrima, da bi sutradan ujutro, 27, krenuo u manjim kolonama prema centralnom dijelu Moslavačke gore da napadne na MPO. Prema neprijateljskim dokumentima vidljiv je cilj: najprije okružiti, zatim uništiti MPO. Jedinice kotarskih ustaških pripremnih bojni i žandari kretali su se prema Moslavačkoj gori na osnovnim pravcima Čazma — Podgarić — Popovača — Jelenska — Garić-Grad — Kutina — Mikleuška, zatim Kutina — Kulinica, Vukovje — Kulinica, Garešnica — Veliki Prokop — Podgarić i Berek — Podgarić. Bila je to akcija širih razmjera, najveća do tada, s više od 1000 domobrana, ustaša, žandara i kulturbundaša.

Obavještajno-operativni organi neprijatelja ocijenili su da na Moslavačkoj gori ima 100—150 partizana. Sva sela u Moslavini bila su blokirana, sve što je bilo za Pavelića bilo je organizirano. Posebnu ulogu imali su veliki župani velikih župa Bilogora i Prigorje. Oni su ne samo koordinirali rad i obavještavali jedni druge već su insistirali da se partizani unište i osigura funkcioniranje ustaške vlasti.

Glavne snage neprijatelja sačinjavala je ustaška bojna (čiji su pripadnici već bili poznati kao zločinci iz Gudovca i drugih mjesta), zatim udarna satnija 31. pješačke divizije te domaće ustaše i žandari. Glavne snage neprijatelj je prikupio u Garešnici. Da bi što prije stigao u rejon bliže MPO-u, neprijatelj je 27. siječnja rano ujutro ukrcao iединice na šumsku industrijsku željeznicu »DD Nihag« u Brestovcu i prevezao ih u Podgarić.

Organizacije NOP-a, partizanski obavještajci i saradnici javljali su o pokretu neprijatelja sa svih glavnih pravaca.

Čim je video da neprijatelj kreće prema Podgariću šumskom prugom, Ljuban Đarić³⁰⁾ iz Velikog Prokopa odmah upućuje svoga starijeg sina Cvijana da ide brzo kroz šumu u Odred i obavijesti Stipu o neprijatelju. Pogleda Cvijo punu kompoziciju ustaša i domobrana, malo se

³⁰⁾ Ljuban Đarić bio je jedan od organizatora NOP-a, član AVNIOJ-a i ZAVNOH-a, čija je cijela porodica bila u partizanima. Umro je 1949. Sahranjen u Pisanici.

zamisli, a zatim utrča u kuću, uzme zimski kaput i brzini koracima krenu pored Ferenčića kljeti grebenom kraj Crkvišta. Gazi dubok snijeg, sav je mokar od žurbe, košulja mu se prilijepila uz tijelo, ali ne "-ustaje. Od kote 309 ide nizbrdo, trči, nekoliko puta pada, ali brzo ustaje i trči dalje.

Oko 8 sati stiže u Odred zadihan i iscrpljen ali zadovoljan. »Druže Stipo, eto bande, reče komandantu, ide na Odred čitava kompozicija od desetak vagona i dva furgona. Idu za Podgarić. Ustaše i domobrani. Od Popovca i drugih sela također idu ustaše.«

Komandant MPO-a sasluša s nogu kratak i u jednom dahu izgovoren raport omladinca Cvije. Nema sumnje, podaci su točni jer je Ljuban Đarić provjereni saradnik. Odred je bio postrojen. Izvršen je raspored jedinica za borbu. Stiže i patrola s pravca Mikleuške i Milan Vuksan-Brzi izvijesti komandanta Stipu da neprijatelj nastupa i sa te strane.

Znači, to je velika neprijateljska protuakcija, bit će teško, ocjenjuje Stipe, ali neka, dočekat ćemo ih kako valja. Reče to borcima i donosi odluku: ne povući već poslata osiguranja, jednim vodom zaposjeti položaj iznad Kozare tt. 371, sačekati kolonu neprijatelja i tući je. Kolona krenu uz greben na položaj.

Ciča je zima, snijeg do grudi, neprohodno je ići van grebena kose, puca drveće u šumi kao pištolj, minus 30°C i više. Vjetar sa sjevera podiže oblake snijega i otežava osmatranje.

Kada[^] u izbili na plato, istovremeno presedlinu, Stipe naredi da zauzmu položaj za obranu, koji je u prvoj fazi zasjeda. Sebi odredi tijesto na desnom krilu, a puškomitraljescu u blizini, ostale borce postavi uljevo, tako da se na krilu našao Tomo Buden-Hitri. Borci su stali iza debelih bukava, njih 11, čekaju, hladnoća je velika, ne smiješ dodirnuti cijev puške, prsti se odmah lijepe. Većini je to prva prava borba. Svima je jasno da šaka boraca dočekuje mnogostruko jačeg neprijatelja. Svaki borac razmišlja za sebe. Napregnuto iščekuje. Misli su isprekidane. Svi su koncentrirali pažnju na to kako će gađati. Stipe će prvi otvoriti vatru iz puške. To će biti znak za paljbu. Tuk, nišanđžija jedinog puškomitraljeza, osmatra, čeka.

Oko 11 sati evo ih, idu. Kolona neprijateljskih vojnika gazi dubok snijeg. Puno ih je, čitav vod na čelu razvio se sjevernom ivicom kose. Osmatraju. Ustaše i domobrani gledaju oko sebe: nema nikoga. Kreću dalje, izbijaju na ivicu visoke šume. Stipe nanišani i opali. Sastavi plolin iz partizanskih pušaka. Tukov »brnac« zataji. Zamrzio se ono malo alja kojim je podmazan. Ništa ne može učiniti. Uzalud povlači ručicu zatvarača. Sukob je kratak i žestok. Neprijatelj iznenaden i kao grom pogoden brzo se uskoleba, a kada padnu prvi, nagne bježati ^Spašavaj se, izgibosmo!, viču ustaše. Stipe krikne: »Juriš«, i partiza[^] krenu. Satnja bježi, strah je golem, ne smeta ni dubok snijeg, voj mei bacaju oružje, ostavljaju puškomitraljez, puške, mrtve i dva zarobljenca. Rijedak je slučaj da se dogodi takvo nešto: zapravo je svaki partizan ubio po jednoga neprijateljskog vojnika. Za svega nekoliko minuta neprijatelj je izgubio desetak ljudi. Tom prilikom dogodi se da neprijateljski vojnik, pogoden prvim zrnom, ostane sjediti u dubokom

JOSIP TURCINEC-TUK, prvi
puškomitrailjezak MPO-a

snijegu. Borci, misleći da je živ, otvore vatru na njega tako da dobije još desetak zrna. Tek kada netko reče: »Mora da je mrtav, majku mu«, kreću na juriš.

Na strani partizana poginuo je skojevac Vinko Golubić-Golub, teško je ranjen Stevo Milaković-Aco.

Puče glas da je izginulo više ustaša nego što ih je stvarno pobijeno. Zapovjednici neprijateljskih jedinica žure da se odmaknu od mješta događaja, divljaju i psuju svoje vojnike. Čuju se glasovi da nema šale, da su stradali Gareščani. »Tako će biti i s nama«, govore seoske ustaše jedan drugome. »Najbolje je što prije napustiti ustaške redove«, reče Ivo S.

Radost partizana pomućena je pogibjom Vinka Golubića-Goluba koji je pao kada je krenuo na otvoren prostor iz zaklona. Poginuo je iza Hitrog pokušavajući prijeći od bukve do bukve. Zrno ga je pogodilo u čelo, pričao je Hitri. Bilo mu je žao toga dobrog druga koji je mnogo obećavao.

Vojni rezultat borbe 27. I 1942. na Moslavačkoj gori: neprijatelj je imao 13 mrtvih i 10 ranjenih, od čega je bilo 7 ustaša iz Garešnice, što će imati teške posljedice za ustaški pokret. Nema potpunih podataka tko su ostali poginuli i ranjeni. Zarobljen je i jedan oficir za kojeg se

najprije mislilo da je domobran, ali se uskoro otkrilo da je poznati ustaša, poručnik, pa je i on strijeljan na licu mesta. Zaplijenjeno je 8 pušaka, jedan puškomitriljez, 8 okvira za puškomitriljez, 2 bombe i nešto opreme.

Kao što se vidi, čelno odjeljenje neprijatelja koje je upalo u zasjedu partizana, prosto je smrvljeno, uništeno. Bio je to strašan šok za neprijatelja koji se sreo s opasnim protivnikom, s moslavačkim partizanima.

Političko značenje pobjede MPO-a nad mnogostruko jačim neprijateljem, prije svega nad ustašama, bilo je znatno veće od vojnog. Fašisti su dobili žestok udarac, težak po posljedicama, a snažan i pozitivan za razvoj NOP-a. Osobito je bilo važno to što su ti bukači i nasilnici nad golorukim narodom, sa slovom U na kapi i reverima, dovezli 7 svojih mrtvaca u Garešnicu kasno uveče istoga dana. Sutradan su ih izložili u Garešnici kao »žrtve odmetnika«. Narod Garešnice je shvatio, iako još ne u potpunosti, da je počela borba za slobodu i da ustaški zlikovci nisu vječni. To je bila najbolja partizanska propaganda. Mrtav neprijatelj, poginuo u borbi, ali ne tamo negdje u Bosni i Lici, već tu u Moslavačkoj gori. Pričalo se da su ih pobili Kezele, Bobinac, Buden, Sačarić i drugi (znalo se tko je u partizanima). U selima podno Moslavačke gore narod je dočekao uspjeh s oduševljenjem, koje je ponekad morao suzdržavati i kriti. Aktivni učesnici NOP-a, omladinci, oni koji su znali što se zbilo, pozdravljali su se na partizanski način podignutom stisnutom šakom.

IZVLAČENJE MPO-a IZ OKRUŽENJA I MARŠ ZA SLAVONIJU

Poslije podne 27. I 1942., zapovjednici neprijateljskih jedinica zaključili su da su loše radili i još gore prošli. Imaju gubitaka u mrtvima i ranjenima, a partizane nisu uništili, ne znaju ni da li su koga ubili i ranili (neprijatelj nije znao da je Golub poginuo a Aco ranjen, rno gao je samo nagadati). Pala je nova odluka: osloncem na borbene dijelove koji su ostali po selima oko Moslavačke gore, svim snagama su tradan, 28., produžiti akcije protiv partizana.

Uhvatit ćemo mi te crvene vragove koji se tako opako tuku, platit će nam sve odjednom kad ih pohvatamo, hvališe se ustaški satnik. Domobranski oficiri skreću pažnju da se mora ići oprezno, sa svim ina gama i bolje grupirano. Plan je načinjen, izdana su naredenja, a gospoda poručnici, natporučnici i satnici, s ustaškim logornicima i tabornicima, pošli su u gostioniku u Garešnici, večerali, nešto popili i otišli na spavanje. Sutra je težak dan, ne zna se tko će poginuti. Sve bi bilo dobro, mumlja ustaški rojnik, samo da nije tih partizana. Ali ići u direktnu borbu, to je već druga stvar. Koji me vrag gonio da idem u te ustaše, razmišlja on. Ako sutra ostanem živ, treba da se iz svega toga izvučem. Slično su razmišljali mnogi seljaci ustaše koji su se zaletjeli ili se sticajem okolnosti našli na krivoj strani. Međutim, oni ekstremni tipa Miškulina, Joceka Jankovića, Rogulje i sličnih, pripremali su nove zločine.

Stvarno, sutradan, 28. I, digao je neprijatelj sve svoje snage i ponovno krenuo iz svih pravaca prema centralnom dijelu Moslavačke go-

re, na Humku ili Piramidu, sa zadatkom da likvidira MPO. »Danas nam neće umaći«, govore ustaške starješine. Ali kako ići naprijed bez zaštite, došaptavaju se pojedinci, ustaše i žandari. Tko ide prvi, njega će prvog i ubiti. I to je riješeno. Ustaški logornik Štreger i ostali doglavnici riješili su to na taj način što su pokupili 8 talaca iz garešničkog zatvora i iz Podgarića i isturili ih ispred sebe, ispred napadnih kolona streljačkog stroja. Ako su partizani, kako kažu, narodni borci, neće pucati u svoje, u civile. Tako ćemo ih zadržati dok ih ne okružimo na uskom prostoru, a onda ćemo pobiti i taoce i partizane, i gotovo. Da, bio je to lukav plan bez milosti. Što bi se dogodilo da su ga uspjeli ostvariti? Teško je reći, ali je sigurno da bi MPO došao u veoma tešku situaciju.

U međuvremenu je i Štab MPO-a, na čelu sa Stipom, analizirao situaciju poslije borbe u rejonu Humka. Zaključeno je da je Odred položio ispit zrelosti, nanio neprijatelju teške gubitke, osobito ustašama, uz minimalne vlastite žrtve, i postigao velik politički uspjeh. Ali svima je jasno da će neprijatelj već sutradan nastaviti ofanzivu svim raspoloživim snagama. Bilo je moguće da se pojave i nove jedinice.

Zbog toga Odred treba izvući iz Moslavačke gore, iz okruženja, prema Slavoniji, a kasnije ga vratiti. Tako su rekli Brzi i Dorat, podsjeti na kraju Stipe. Ali kako to izvesti? Snijeg je dubok, čovjek prosto nestaje pod njim, hladnoća je grozna, sve se smrzava, a tu je i ranjeni Aco. Što ćemo s njim? Padaju prijedlozi, govore Svetli, Hitri, Dado, Geno i drugi. Zaključak je: nema druge, Odred u toku noći izvući u Veliki Prokop i zakonspirirati ga kod saradnika NOP-a. Tamo je odbor veze su sigurne (Ljuban Đarić, Pero Popović, Karanović, Filipović, Ču-Durdija i drugi). Ranjenog Acu skloniti i li iečiti; slijedećih dana Odred preko veza prebaciti za Slavoniju.

Nakon ručka i priprema Odred je krenuo pravcem: kota 371 — kota 309 — Veliki Prokop, kuća Ljubana Đarića. To je relativno kratka relacija, svega 10 — 12 km, ali su uvjeti marša bili surovi i predstavljali su pravi podvig. Ako dodamo opterećenje zimskom odjećom, opremom i naoružanjem, pa nošenje ranjenoga Ace, taj se marš može složno ocijeniti kao najteži za čitavo vrijeme rata. Ni ptice se nisu potretale iz svojih skrovišta. Sve živo sklanjalo se pod krov, u zaklon.

Snijeg je padao cijelo poslijepodne, da bi predveče i u toku noći napadao novih 15 cm. Bio je gust i sitan. Noć je, MPO kreće uz veliki zemljini objekt s kotom 309. Teška uzbrdica. Na čelu kolone smjenjuju se Iso, Vago, Lako, Bićo i drugi fizički izdržljiviji borci i rukovodoci. Čelni gazi dubok snijeg, ide tako 10, 50 i 100 metara pa ga zamijeni slijedeći iza njega. Na začelju je grupa koja nosi Acu i začelna patrola. Napokon se borci uspnu na greben koji vodi od Crkvišta do Ferencića klijeti. Prevalili su veći dio puta. Tu ih sačeka čika Ljuban Đarić sa sanjkama i jednim konjem. Pozdrave se Stipe i Ljuban, zatim pogenu Acu na sanjke. Odred nastavi. Stipe pita kakva je situacija u Velikom Prokopu. Ljuban odgovara da je dobra, za sada, banda je otilla u Garešnicu, ali sutra će sigurno ponovno doći.

Ide partizanska kolona, snijeg uporno pada. Da bi se prtina što boj je uništila i kamuflirala, Ljuban Đarić na začelju zakači za sanjke viku bukovu granu da izbriše tragove. Nov snijeg potpuno zatrjava

partizansku stazu. Poslije pola noći Odred stiže do kuće Ljubana Đarića. »Ulazite, drugovi ogrijte se«, reče Ljuban. Partizani su umorni i Dromrzli. Kuća je mala, ali topla i priyatna. Smjestila se ta stara i slalom pokrivena kuća na rubu šume, tamo gdje završava jedna od kosa grebena Moslavačke gore. Kao da стоји na straži iznad industrijske pruge. Breštovac — Podgarić i zaledene rječice Garešnice.

Stipe naredi da se postavi osiguranje, zatim se sa Svetlim, Slavnim i Ljubanom Đarićem izdvoji radi dogovora u malu sobu. Stipe upita: »Kamo s Odredom, kasno je da idemo dalje, tragovi bi se mogli otkriti, što da radimo?« Ljuban Đarić odgovori: »Stipe, najbolje je da ostanete u Velikom Prokopu, kod mene u kući i štali. U Prokopu ima mješta da se Odred razmjesti po kućama. Organizirat ću izviđanje u sein. Javit ćemo ako banda pode ovamo. Njima neće pasti na pamet da ste vi tu kraj pruge.«

To je najbolja ideja. Ostat će u Velikom Prokopu, tu pokraj pruge, na 200 metara. Ako kakva patrola i zaluta ovamo, treba je pustiti neka pogleda i ode. Ako nešto otkrije, treba je zarobiti i zadržati. U krajnjem slučaju: prihvati borbu u toku dana, do noći, a zatim proluziti marš za Slavoniju.

To je bila pravilna odluka komandanta Štaba i Ljubana, ludo hrabri, do drskosti, koja govori o moralu i sposobnosti partizana, ljubavi 'odanosti naroda. Visoka patriotska svijest Ljubana Đarića i njegove Dorodice svjedoči o dubokim korijenima NOP-a. U većini kuća u Velikom i Malom Prokopu u to se vrijeme Odred mogao sigurno skloniti.

Ranjenog Stevu Milakovića-Acu u toku noći odvoze na saonicama u Mali Prokop i smještaju kod Špire Vekića, rodom iz sela Boboljuske kod Drvara, koji je već bio saradnik NOP-a, davao je hranu i pomagao. Bio je sam. Kupio je imanje, a porodica je ostala u Bosni, nije se stigla preseliti. Aco je smješten na štagalj. Spiro će ga čuvati, previjati i hraniti. Hrana će se spremati kod Laze Pilipovića, susjeda, Bosanca koji se doselio prije nekoliko godina. Tu je i Lazin brat Miloš koji će pomoći ranjeniku (Milaković je tu ostao mjesec dana, zatim je prebačen u selo Dišnik).

Rano ujutro, 28. I 1942, neprijatelj počinje nov pokret. Glavne su snage na pravcu Garešnica — Podgarić, a iz pravaca Kutina — Popovača — Čazma — Berek dolazi više kolona. Ima ih više od 1000. Idu oprezno, zagledaju svaki šumarak. Izbijvši na kružnu liniju Podgarić — Garić-Grad — Mikleuška — Paurska i Krajiška Kutinica — Manastir, oko 10 sati, četiri veće kolone, svaka s dvije do tri pomoćne, kretale su se prema rejonu Humke (tt 489). Idu ustaše, žandari, kulturbundashi i domobrani, penju se, teško je uz strme padine, preko kosa i grebenja. Sada će pobiti sve do jednoga, tako misle zapovjednici i oni najokorjeliji iz te šarene vojske ustaške NDH. Čelni u kolonama nemaju vremena da razmišljaju, dubok je snijeg i velik strah. Zastajkuju. Svakog časa mogu planuti partizanske puške. Zato se brzo »umore«, traže da ih smijene drugi, a ovi nevoljko kreću naprijed, uz povike rojnika vodnika da se ide brže. Oko podne izbijaju sa svih strana na vrh Moslavačke gore. Partizana nigdje. Nema ni tragova. Snijeg je sve zatrpano.

Međutim, kolona koja je vodila taoce (Nikolu Jurišića, Ljudevita Tota i dr.) išla je najkraćim pravcem i najsporije, jer je išla oprezno »pipkajući«. Taoci su prvi izbili na greben gdje se jučer odigrala borba. Tiho je, bjelina svuda, u snijegu zavejani leševi ustaša. Leže i sjede potpi no smrznuti. Prilaze ustaše i gledaju mrtvu sabraču. Strašno, ne ma šta, mrtvi su. Gomila ih šutke promatra i ponovo razmišlja: Nije nam to trebalo, što prije napustiti ustaše, to je zadnja borba. Ali tako ne misle rojnici i najzatucaniji pojedinci. Oni spominju »majku komunističku«.

»Nema ih ovdje, »reče ustaški satnik, idemo prema logoru, mora da su unutra, sigurno nas ne očekuju.³¹⁾ Uskoro opkole rejon zemunica i ospu paljbu iz pušaka i puškomitrailjeza. Nema odgovora. Nitko ne uzvraća. Prikradaju se bliže, oprezno. »Predajte se!« — više satnik. Tajac! »Bacit ćemo bombe, izlazite.« Opet ništa. Nitko se ne javlja. »Bacaj bombe.« Odjeknu eksplozije. Opet tišina. »Nisu unutra«, istovremeno viknu njih nekoliko.

Budući da nisu našli partizane, pada zapovijed da se pretresu sva sela, pohapse svi sumnjivi, pokupe Srbi kao taoci kako bi ih se zastrashilo da ne pružaju pomoć partizanima. Mora da su tu negdje, u srpskim selima, glasno razmišljaju ustaški dužnosnici.

Dok su se kolone vraćale u uporišta, glavne ustaške snage, domobrani i žandari prikupili su se u Novom Selu pa šumskom željeznicom krenuli za Brestovac i Garešnicu. Ide ustaška krema promrzla i nezadovoljna, vozi 7 mrtvih ustaša Gareščana u furgonu. Nisu našli nijednoga mrtvog partizana (Vinko Golubić, zakopan u snijegu, kasnije je sahranjen). »Tko zna, možda nismo nikoga ni ubili«, reče omalen ustaša, obrtnik iz Garešnice. »Vrag je odnio šalu, reče drugi, izlazim iz tog kola.« Te večeri u ustaškim se kućama pričalo, tko zna po koji put, kako su izginule ustaše i kako nisu našli partizane. Mnogo je toga uveličavano po onoj narodnoj: u straha su velike oči. Ušao je nemir u njihove kuće. Žene, očevi i majke govore: »Manite se vi ustaša, to je ološ koji hapsi i ubija nevine ljudi, to neće izići na dobro. Ako jednog dana pobijede partizani, pitat će oni tko je služio Nijemcima i ustašama.>< Tako govore viđeniji i trezveniji ljudi u selu.

Dakle, zaista je snažno odjeknula pobeda MPO na Moslavačkoj gori na početku 1942. godine. Mnoge vruće ustaše i njihove pristalice počinju ozbiljnije razmišljati, hladiti se, a oni koji su među njih slučajno upali, izvlače se iz ustaškog pokreta. Upravo te 1942. ustaše će napuštati svi oni koji nisu ekstremisti, koji nisu idejno vezani, a s ustašama će ostati ološ, primitivci, zločinci, pljačkaši i dio mačekovaca, koji imaju i svoje posebne planove.

Noću 28/29. I 1942. MPO je izvršio veoma naporan marš iz Velikog Prokopa do Tomašice pravcem Veliki Prokop — Veliki Pašjan — Tomašica — mlin Mileković, koji se nalazio između Tomašice i Kajgane, svega nekoliko kilometara od kotarskog mjesta Garešnice. Čitav Oared

³¹⁾ Neprijatelj je dan ranije otkrio rejon zemunica gdje je logorovao Odred, pa je prepostavljač da su partizani tamo i da će ih uspjeti iznenaditi. Međutim, Odred je već bio u Velikom Prokopu.

smjestio se u mlinu na tavanu i predanio 29. I, a slijedeće noći produžio marš i našao se pomoću partizanskih veza u rejonu Daruvara.

Tako se MPO bez većih nevolja izvukao iz okruženja i preko rijeke Ilove prešao u Slavoniju. Jake neprijateljske snage udarile su 23. I u prazno, pokupile poginule i vratile se u uporišta.

MPO je za vrijeme čitavog rata mnogo puta bio u okruženju, vodio žestoke borbe, ali uvijek bi se nakon dan-dva izvukao ili probio. Neprijatelj, koji je raspolagao jakim snagama, nikad nije uspio ni razbiti ni uništiti MPO. Da ne bude sumnje, na čelu 1. gorske divizije, gorskih zdrugova i ostalih neprijateljskih jedinica nalazili su se sposobni vojnici i okorjeli fašisti tipa pukovnika Gusovića i Perišića, koji su visoke činove postigli u borbi protiv partizana.

Krvav pir ustaša

Prema odluci velikih župana Velike župe Bilogora i Prigorje, 1. do mobranskog zbora u Sisku i zapovjedništva 1. pješačke divizije, koja se tada nalazila u Bjelovaru, prepušteno je ustašama i žandarima da »pročešljaju« Moslavинu, posebno sela blizu Moslavačke gore, i unište NOP. Ter, ako se »ta kuga«, kako su znali govoriti ustaški glavari i političari, proširi i u ovom dijelu NDH, neće biti dobro. Sličan zahtjev postavio je i opunomoćeni general u Hrvatskoj Gleise von Horstenau. Izvršena su velika hapšenja Srba u selima Podgarić, Novo Selo, Mikleuška, Krajiška Kulinica, Veliki i Mali Prokop. Uhapšenici su otjerani u Bjelovar. Prilikom hapšenja ustaše su divljale. Postupak je bio kratak: kupiti lične stvari, zavežljaj u ruke i u zatvor.

Toga kobnog dana (28. I 1942) za Milana Mrkšića i Nikolu Bastu, poslije podne dođe grupa ustaša iz Berekia. S njima su Jocek i Miškulini³²⁾ naoružani puškama s bajonetama i bombama. Idu kroz Novo Selo pa kroz Podgarić. Ljudi se sklanjaju i izviruju. Kamo će? Koga će uhapsiti? Prođu čitavim selom i skrenu u zaselak Mišljenovac i zaustave se kod kuće radnika Milana Mrkšića. Mrkšić je bio poznati sindikalista, ursovac i komunist. Bio je u kući. Ustaša Jocek reče: »Tu si, crveni gade, spremaj se, ideš s nama.« »Zašto, ljudi, pa što sam skrivio?« »Brže prodere se Miškulini i udari ga kundakom puške »majku ti srpsku i komunističku.« Bit će zlo, razmišlja Milan, taj skromni radnik kojega je poznavalo stotine radnika u Moslavini. Došao je iz Bosne (rodom od Prijedora) već davno, oženio se, živio teško i borio se za radnička prava i bratstvo među ljudima. Žena i dijete plaču, a on stiska zube i šuti. Počeo je tražiti zimski kaput. »Ne treba ti« dere se Jocek, »izlazi.« Istjeraju ga iz sirotinjske kućice i svežu žicom. Okrene se i umjesto pozdrava samo pogleda suprugu, baci još jedan pogled na kuću, mahne djetetu i podje između Joceka i Miškulina. Gone ga do sredine Podgarića, u kuću Kočnika ga maltretiraju i tuku. Natjeraju Jovu Cvjetojevića, seljaka, da smjesta upregne konje u sanjke. Za kratko vrijeđemo stižu u Novo Selo do trgovine Baste Nikole. Uhapse i njega. Bra-

³²⁾ Jocek Vampi i Ante Miškulini poznati su ustaški razbojnici koji su izvršili čitav niz teških zločina u toku rata. Uhvaćeni su i likvidirani kao izdajnici i neprijatelji naroda.

ni se riječima Basta da ništa nije krv, da je neki dan bio u Bereku kod bilježnika koji mu je rekao da može trgovati i da ga nitko neće dirati. Ne pomaže, ne slušaju ga, vežu ga kao i Mrkšića i brzo kreću niz s-lo. Kod potoka Josipovca okrenu ulijevo. »Što, zar nećemo u Garešnicu, kamo nas vodite«, pita Basta. Jocek ga udari kundakom u led: »Šuti, majku ti twoju, dobit ćeš ti svoje.« Prođu pored kuće Bože Rupčića i dalje uz kosu poljskim putem. Prtina je slaba pa snažni konji Jove Cvjetojevića jedva izvuku saonice na greben kod grupe kuća u rejonus kote 195. Kad priđu šumi Klokočev brijege, Miškulini naredi da stanu. »Izlazite iz saonica.« Basta i Mrkšić ustaju, ali ih ustaše izbacuju iz saonica. »Ti, Jovo, vraćaj se kući i ne govorи nikome ništa, ako pišete, zaklat ćemo te. Jesi li razumio?« upita Jocek Cvjetojevića. »Jesam«, odgovori preplašeni Jovo i brzo okrene sanjke. Gotovi su, ubit će ih lopovi, pomisli.

Tjeraju ustaše Mrkšića i Bastu ispred sebe, stavljaju noževe na puške i idu prema Šimljaniku. Prođu pojas šume. Nakon nekoliko stotina metara skrenu ulijevo kraj puta kod jedne živice. Obojica shvate da će ih tu ubiti, ponovo pitaju zašto. Umjesto odgovora udarci kundakom. Padnu u dubok snijeg. »Sada ćete umrijeti, majku vam vašu, jer ste u vezi s odmetnicima. Nećete više raditi protiv Nezavisne države Hrvatske i poglavnika.« Udare ih još nekoliko puta i onesvijeste. Zatim kleknu na njihove grudi i počnu klati. Snijeg se izmiješa s ljudskom krvlju. Jocek i Miškulini, opijeni krvlju i zakrvljenih očiju, ispale po jedan metak u svakoga i odu: da negdje drugdje počine takvo isto zvjerstvo.

Zločin u Malom Prokopu

Osvanuo je 29. siječanj sunčan ali hladan. Ustaški satnik N. N. pokrene svoju vojsku u lov na ljude i oko 10 sati stiže u Veliki Prokop. Izdužila se ustaška kolona kroz selo, kao da ih je na stotine. Pretresaju kuće i ispituju seljake. »Ima li partizana?« »Nema«, odgovaraju seljaci, »naše selo je mirno.« »Lažete«, deru se ustaški rojnici. Gospodin satnik je na čelu glavnine kolone. Zna on poredak na maršu. »Nema nikog stranog u selu«, izvještavaju gospodina satnika. Tu je i seoski starijina Stevan Jakšić, predstavnik vlasti. »Nema nikog«, ponovi on satniku. A satnik uživa u svojoj moći. On je sila, može da radi što hoće.

Pošto prijeđe raskrsnicu putova koja dijeli Veliki i Mali Prokop, kolona se počne spuštati u Mali Prokop. Opaze ih seljaci i uskomešaju se. Strah i neizvjesnost uvuče se u svaku kuću. Nije dobro. Ne dolaze oni zabadava. Bogdan Čupurdija (22 godine) pita starijeg brata Dušana: »Šta sad, da bježimo?« »Nemoj, ostani, možda nam neće ništa.« »Ne, idem ja stricu Stevi da mu javim i da bježimo za Kutinicu.« Tu izgubi nešto vremena. Evo ustaša, blizu su. Pode saonikom i za desetak minuta stiže do stričeve kuće. »Ustaše«, vikne Bogdan, »eto ih iza mene, ima ih mnogo.« Nasta tajac. Stevo Čupurdija razmišlja kamo će bježati, nema se kuda, zatečen je, snijeg je dubok. Ipak se odluči i istreći iz kuće pa niz selo prema Maloj Bršljanici. Pozva sa sobom Milana i Bogdana, ali oni krenu niz strminu prema Torinama. Nisu stigli daleko. Snijeg je do pojasa, sporo odmiču. Toga časa stiže čelni dio kolone koji spazi bjegunce, i pripuca iz pušaka. Ustaše trče, raspoređuju

se duž seoskog puta i otvaraju vatru. Tu je i satnik. Sjate se oko kuće Đure Čupurdije i ponovo grmnu paljba. Omladinci Milan i Bogdan³³⁾ nastavljaju bježati.

Upravo su u udolju, 250 — 300 m od sela, još samo 100 m do šume i usjeka poljskog puta. Ali snijeg je do grudi, preko 1 m visine. Bauljaju, posrću. Hoće li uspjeti? Teško! Fijuču zrna i zabadaju se oko njih. Snijeg pršti. Izdaje ih snaga. I puškomitraljez otpočne svoju pjesmu smrti kišom zrna. »Pogoden sam«, vikne Bogdan i pade u snijeg. Tstog trenutka i Milana udari nešto strašno. I on pada u snijeg. Paljba utihne, nastane vika. Urlaju ustaše i trče dolje da uhvate bjegunce. Za njima ide satnik. Puškomitraljezac je spreman da ponovo otvorи vatru ako pokušaju bježati. Uhvate ih. »Tko ste, kamo bježite, krivi ste, znači. Gdje su partizani?« navali satnik. Milan i Bogdan teškom mukom ustanu i odgovore da su tu iz sela, da su se uplašili tolike vojske i zato bježe, ne znaju oni ništa o partizanima. »Gоворите одмах« naređuje satnik »gdje su odmetnici, znamo mi da ste njihovi, ništa vam neće biti ako kažete.« Hoće satnik da odaju narodne borce. Milan zna gdje je MPO, sinoć je bio skriven kod Ljubana Darića. Ali Milan nije izdajnik. »Kazujte kad naređujem« dere se satnik, »strijeljat ću vas.« Opet isti odgovor: »Mi ništa ne znamo.« »Rojniče, pripremi roj za strijeljanje.« »Odmah, gospodine satniče«, reče rojnik P. M.

Stoje dva omladinca, dva mlada komunista (iako nisu bili članovi KP) pred puščanim cijevima i šute. »Nišani«, zapovjedi satnik. Podignu se puške, tri na svakoga. »Gdje su partizani«, urla satnik. »Ne znamo«, odgovore omladinci. »Pali!« Plotun planu. Padaju kao pokošeni jedan do drugoga. Ustaše priskoče i bajonetima bodu tijela ubijenih. Svakoga probodu na šest mjesta, kroz stomak.

Bio je to krvav ustaški pir u Malom Prokopu, selu što se smjestilo podno istočnih padina pitome Moslavačke gore.

Toga dana zločinci uhapse Milana Nasakandu s porodicom, njegovog zeta Savu Pilipovića i kćerke te Dušana Čupurdiju s porodicom. Otjeraju ih u Bjelovar, u zatvor velikog župana Župe Bilogora.

Ustaški satnik nije dopustio da se mladići sahrane na groblju, nego na licu mjesta, gdje su i pobijeni. »Njima nema mjesta na groblju«, to je bio stav ustaša koji su provodili dok su god imali vlast, osobito u prvoj fazi rata.

Povratak u Moslavini

Prebacivši se preko Illove, MPO je ostao u selima daruvarskog koštara nepunih mjesec dana. Za to vrijeme sudjelovalo je u manjim akcijama i politički i organizaciono pripremao se za povratak u Moslavini. Valjalo je sačekati da prode surova zima i snijeg bude manji da se može kretati. Neprijatelj je držao čitavu teritoriju pa je svaki pokret izvan putova mogao biti lako uočen. Bila je to u osnovi ispravna ori-

") Milan Čupurdija, sin Steve Čupurdije, jednog od organizatora ustanka, bio je učesnik NOP-a, vrlo aktivni omladinac. Otar Stevo živio je poslije rata u Garešnici, bio je nosilac Partizanske spomenice 1941. Umro je i sahranjen u Garešnici 1974.

ientacija; u protivnom MPO bi mogao doći u tešku situaciju, mogao bi biti i razbijen što bi se veoma nepovoljno odrazilo na razvoj oružane borbe u Moslavini.

Sredinom ožujka MPO se vratio u Moslavинu. Zima je popustila i prohodnost je bila znatno bolja. Nakon boravka od nekoliko dana u Velikom i Malom Prokopu, uspostavlja veze s organizacijama NOP-a, zatim se prebacuje u Krajišku Kutinicu.

NAPAD NA ŽANDARMEJSKU STANICU VELIKO VUKOVJE

Nakon uspješno izvedenih manjih akcija na području kotara Garešnica, Čazma i Kutina, donijeta je odluka da se napadnu žandari i ustaše u općinskom centru Veliko Vukovje.

Rukovodstvo MPO-a pripremalo se za napad prikupljajući podatke desetak dana uz učešće članova KK KPH Garešnice i većeg broja aktivista NOP-a u Velikom Vukovju, Rogoži, Stupovači i Kaniškoj Ivi. Ideja da se likvidira uporište i zaplijeni oružje bila je vrlo dobra. Bez oružja je bilo više od 70 boraca smještenih po selima.

Međutim, u pripreme je bio uključen prevelik broj ljudi pa je neprijatelj otkrio naše namjere. Bilo je čak dogovora s nekim žandarmijskim starješinama i pojedincima da će se predati u toku napada, ali to nije ostvareno. Saznavši za napad neprijatelj je izradio detaljan plan obrane. Po svemu sudeći, komandir žandarmerijske stanice narednik Magolić, zamjenik Petar Kralj i ustaški tabornik Tomo Rogulja znali su sve o predstojećem napadu. Izdajnik je bio J. M., aktivist, kojega je, zbog pokušaja stvaranja četničke organizacije, narodni sud osudio na smrt strijeljanjem. Budući da je on bio zadužen za organizaciju akcije, imao je kontakt sa žandarima i izdao plan napada. Općinski bilježnik Peršen, trgovac Mejašić u dogovoru s Roguljom i s kotarskim logornikom i drugima, organizirali su obranu V. Vukovja.

25. ožujka 1942, pod vodstvom komandanta Odreda Pavia Vukraanovića-Stipe, MPO svojim glavnim snagama (dio je na Kopiću, a dio u akciji na kulturbundaše u Velikoj i Maloj Bršljanici) napada žandare i ustaše. Sudjelovalo je i tridesetak boraca bez oružja. U centralnom dijelu sela Stipe naredi da vodovi i desetine krenu na zadatke. Napad je trebalo izvršiti sa tri strane: sa sjevera, zapada i juga. Ali od iznenadenja ništa. Neprijatelj je bio spreman, otvorio je jaku vatru iz pušaka i puškomitraljeza prije nego što su dijelovi Odreda zauzeli jurišne položaje. Nastojanja da se prodre do zgrade žandarmerijske stanice nisu urodila plodom. Partizani na čistini, noć je vidna, a vatra neprijatelja jaka i precizna. Vidi Stipe da je napad otkriven i neprijatelj premiljen. Već je dosta municije utrošeno, Stipe odlučuje: prekinuti napad i povući se.

Neuspjeh je rastužio borce, osobito one bez oružja koji su pošli u akciju. Narod Velikog Vukovja, Rogože i Stupovače žali što partizani nisu uspjeli. Neprijateljsko uporište u V. Vukovju predstavljalo je »kst u grlu«, bilo je ozbiljna smetnja za brže uključivanje naroda u borbi. Uspjeh dijela Odreda, koji je iste noći u V. Bršljanici razoružao kulturbundaše i zaplijenio 5 vojničkih pušaka (kojom prilikom je ubijen kulturbundaš Komogović), donekle je popravio raspoloženje boraca i

naroda. Neprijatelj je likovao. Osobito su se veselili zapovjednici žand. «tanica, narednik Magdić, Kralj, ustaški tabornik, načelnik općine i bježnik Peršen te ustaša Franjo Mejašić, poznati šovinist. »Tako se bori? a poglavnika i NDH«, hvalili su se Rogulja i Mejašić u selu i u Garešnici. »Samo neka probaju opet, majku im komunističku, dobit će svoje. Ove Srbe ja ču još više pritegnuti. Jest da su se pokrstili, ali ne treba im vjerovati, listom su za partizane«, govorio je ustaški tabornik Rogulja kotarskom logorniku Štergeru. Rogulja dobro poznaje situaciju i sposoban je tabornik. Bio je dobar vojnik i za Franje Josipa I, imao je čin štapsfeldbebla u austro-ugarskoj vojsci, izvodio podvige na ruskom frontu 1914. i 1915. »Stari je to soldat«, hvali ga Mejašić. »Sve sumnjive pohapsiti« naređuje Šterger, »posebno komuniste i Srbe. Od Srba vezati za sebe one bogatije i kolebljive, a masu zaplašiti.«

Zna Rogulja što treba da se radi, ima on svoje ljude u srpskim selima koji ga o svemu obavještavaju. Tu je Sava Misirača³⁴⁾ i drugi.

Analiza neuspjeha u Velikom Vukovju pokazuje: prvo, pripreme su bile površne, neadekvatne; drugo, bilo je naivno povjerovati u predaju žandara u to doba rata (Stipe i ostali nisu uspjeli prozreti namjere i igre Rogulje, Mejašića i drugih, a posebno J. M. Njihov je cilj bio navući MPO na teške gubitke i ozbiljno osujetiti razvoj oružane borbe, odbiti Srbe od NOP-a i učvrstiti ustašku vlast u općini Vukovje i u kotaru Garešnica); treće, neprijatelj je raspolagao podacima o napadu, pripremio se i odbio MPO; prava je sreća što Odred nije imao gubitaka pa je neuspjeh prošao bez većih posljedica. Žandari su imali jednoga mrtvog.

Činjenica da napadi na žandarmerijske stanice ni poslije nisu bili efikasni, osim u slučaju izrazite nadmoći i iznenadenja, govori o tome da je neprijatelj dobro organizirao obranu i raspolagao podacima o partizanima (slučaj Bereka, Ivanske i drugih sela).

Pored toga, važno je istaći:

— Žandari (oružnici) bili su solidno pripremljeni kao pojedinci, odjeljenje ili vod, i dobro plaćeni kao službenici režima; u boroi su predstavljali tvrd orah; takvog neprijatelja moglo se razbiti samo žestokom borbom.

— Na čelu odjeljenja ili vodova, odnosno stanica, bili su u pravilu pravi »žace« narednici, podnarednici, odnosno vodnici, antikomunistički odgojeni. To su oni koji su u bivšoj kraljevini Jugoslaviji hapsili, batinali i ubijali komuniste i napredne ljude i borce za radnička i narodna prava. To su bili tvrdokorni i zakleti neprijatelji NOP-a.

— Kao iskusni poznavaoци prilika, situacija i ljudi na svom području, čak do te mjere da su znali svakog stanovnika u selu, žandari su bili dobro informirani i organizirani. Budući da su u svim selima imali svoje ljude koji su ih obavještavali o svemu, raspolagali su s dosta podataka o partizanima i NOP-u, iako ne uvjek potpunima i pravovremenim. Navodimo primjer: Seoski starješina N. N., iz malog sela blizu

³⁴⁾ Sava Misirača, stariji, uhapsio ga štab MPO u proljeće 1943. Likvidiran kao neprijatelj NOP-a. Bio je povezan s Tomom Roguljom, ustaškim tabornikom, odnosno pomoćnikom kot. logornika za kotar Garešnicu.

Moslavačke gore, dođe u općinski centar po službenoj dužnosti i naručiti kod komandira žandarmerijske stranice, ili njegovog zamjenika, da podnese neku vrstu izvještaja o tome što ima novog u selu. Pored tekućih pitanja obavezno daje podatke o partizanima. Komandir mu postavlja mnoga pitanja, međutim, starješina nije bio spremna dati sve podatke zbog lične sigurnosti. Rekao bi da se »priča po selu« to i to, da se u susjednom selu primjećuju partizani i slično. Dakle, on je davao obavještenja, ali je bježao od toga da bude strogo konkretan, jer ako bi se to saznalo, partizani bi ga osudili i kaznili. Ni komandiri nisu uvek žurili u akcije, već bi slali izvještaje višoj komandi na znanje i odlučivanje. Reagirali su odmah kada se njih neposredno ticalo i po naređenju.

Ali nisu svi pripadnici takvih jedinica bili neprijateljski nastrojeni. Bilo je pojedinaca koji su se rano opredijelili za NOB-u i prešli na našu stranu, ili su postali važni saradnici i aktivisti unutar neprijateljskih redova, npr. komandir stanice u Posavskim Bregima narednik Vuković i drugi. Tako je na primjer žandarski narednik Matija Crnečki uskoro poslije napada na Vukovje otišao u partizane i već u jesen 1942. postao komandant I bataljona MPO-a s nadimkom »Cer«.

Osim vojnih akcija. Odred je u to vrijeme razvio veoma živu organizaciono-propagandno-političku aktivnost. Stvoreni su mnogi NOO-i po selima, brojno i kadrovski su ojačani i organizirani oni iz 1941. Stvorena je široka poluoslobodjena i oslobođena teritorija, uglavnom u zahvatu Moslavačke gore. Razbijena je a dijelom i neutralizirana ustasha vlast, posebno je manje etikasna u velikom broju sela oko Moslavačke gore. Stvorena je nova vojnopolitička situacija u Moslavini. Neprijatelj je bio prisiljen upadati u sela jačim patrolama ili jedinicama jačine od voda naviše, uglavnom danju, radi kontrole teritorije, uspostavljanja narušenog sistema vlasti, držanja naroda u strahu, radi hapšenja, progona i pljačke. Naime, iako je imao podatke o MPO-u, više se nije usudivao slati manje snage u direktnu borbu.

DRUGA VEĆA PROTUAKCIJA NEPRIJATELJA NA MPO

MPO je najveću aktivnost ispoljio u kotarima Garešnici i Čazmi. Upravo je bio u usponu politički rad Partije i NOP-a u cjelini, ali ni neprijatelj nije spavao.

Pored osnovnog cilja, da čvrsto drži u rukama vlast na čitavoj teritoriji, da istovremeno spriječi razvoj NOP-a uopće i MPO-a posebno, neprijatelj priprema akcije na širem planu. Poučen iskustvima iz borbi s partizanima uopće, a posebno u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, nastoji širom akcijom i čitavim nizom mjera i radnji onemogućiti stabilizaciju! razvoj NOP-a, osobito njegovih partizanskih jedinica.

Pavelić i njegovi doglavnici nisu bili zadovoljni razvojem situacije i sjevernoj Hrvatskoj i oko Zagreba pa su već u drugoj polovini 1941. osobito potkraj te godine i početkom 1942. počeli mijenjati taktiku i metode rada u cilju da taj strateški najvažniji dio NDH ne zahvati ustanak, da ovo područje ostane relativno mirno, shvativši da je bitka za narod odlučujuća. Zbog toga ustaše pojačavaju propagandu svim sredstvima, prikazujući se »pravim predstavnicima« hrvatskog naroda,

i poduzimaju mjere za dalju organizaciju države, vojske, policije, pri-vrede i ostalog. S druge strane, u dogovoru s Mačekom i istaknutim šefovima HSS-a u gradovima, kotarskim i općinskim centrima i većim selima, i s njegovim sljedbenicima, organiziraju masovnu političku kam-panju za mobilizaciju u domobranstvo. »Treba ići u domobranu, to je naša hrvatska vojska, ustaše su već kompromitirane«, govorili su Mače-kovi političari na terenu. »Nije vrijeme da se ide u borbu protiv Nije-maca, treba čekati, i treba se spremati«, bile su njihove kapitulantske parole.

Bio je to pravi politički rat, nedovoljno vidljiv za neupućenog gra-danina, koji nije mogao shvatiti sve te smicalice ustaša i Mačeka u bor-bi protiv NOP-a. Težište neprijatelja bilo je: izolirati KPH od naroda, nabacivati se lažima, klevetama, intrigama na NOP u cjelini. Nepri-jatelj vješto koristi svoje protuofanzive u zapadnoj Srbiji, istočnoj Bosni, Lici, Kordunu i Baniji, govoreći kako su partizani uništeni svuda, pa će i ovi u Moslavini biti svi pohvatani i pogubljeni.

Koristeći se prodorom u organizacije KP i NOP-a, posebno u veli-koj »Borinoj« provali³⁵), oštrim mjerama hapšenja, ubijanja, upućiva-nja na rad u Njemačku, neprijatelj je nastojao zaplašiti narod Mosla-vine, odvojiti ga od KP i NOP-a, pripremajući veliku i drugu po redu orotuofanzivu na MPO u cilju okruženja i uništenja.

U takvoj situaciji dolazi do borbi na Moslavačkoj gori 28. i 29. o-žujka 1942.

Štab MPO-a bio je svjestan da će neprijatelj uskoro reagirati pro-tuakcijama. Odred je sada bio brojno jači, imao je dva puškomitralje-za i veće borbeno iskustvo. Već je stvorio i politička rukovodstva na terenu i izveo više borbenih akcija radi podizanja morala naroda. Tih je dana MPO djelovao u zapadnom dijelu Moslavačke gore razvijajući živu aktivnost. Taj dio Odreda povezao se s organizacijama KP i NOP-a, stvarajući istovremeno i nove organizacije.

Bilo je prohladno, snježni pokrivač obukao je u bijelo čitav krajo-lik, prohodnost kroz sela bila je dobra, izvan putova otežana. Oslonci akcija bili su opet u Andigoli i Kopčić Brdu, ali »stalne baze« nije bilo. Radi bolje koordinacije rada na terenu i akcija MPO-a, Ivan Božičević-Bijeli boravio je tih dana na kotaru Čazma i u ovom dijelu Odreda. 27. III partizani su se ulogorili u rejону Stare Straže (1 km južno), nedaleko od razvalina Košut-Grada. Bio je sunčan i lijep dan pa je za ne-koliko sati napravljena nadstrešnica, malo usječena u zemlju, s ležajevima od priručnog materijala. Sa sjeverne strane bila je glavna pokriv-ka od grana, trave, lišća i zasadjenog šiblja (odsječeno se zabode u zemlju) radi maskiranja. Te noći padao je gust snijeg i potpuno prekrio okolicu i tragove, a nastamba se uklopila u ambijent i zakamuflirala partizane. Zato se i dogodilo da je jedan ustaša iz potjere sutradan, 28. ožujka ujutro, došao na desetak metara od partizanskog logora i ni-šta nije opazio.

³⁵) O »Borinoj« provali bit će još riječi. To je bio ubačeni agent UNS-a u organizaciju NOP-a u kotarima Čazma, Dugo Selo i Kutina, koji je uspio nanijeti veliku štetu. Prema nekim podacima, uhapšeno je oko 400 ljudi, "lanova KP, SKOJ-a, NO-a i građana.

Te večeri taj je dio Odreda opskrbljen namirnicama (Ivan Klepac i Duka Pazdrijan donijeli su hranu u rejon Stare Straže, odakle je odnijeta u logor). Održani su sastanci s rukovodstvom i članovima Partije pod rukovodstvom Bijelogog, dogovorene su naredne akcije. Bilo je govor i o tome da se pripremi prihvat boraca iz Zagreba. Razmatrala se i mogućnost da neprijatelj spremi akciju pa zato treba pojačati opreznost i mjere sigurnosti. Međutim, nije se znalo da je već te noći počela velika protuofanziva protiv moslavačkih partizana.

Osvanuo je 28. ožujak. Pravi zimski dan. Moslavačka gora pokrivena je novini snijegom. Bilo je magle, grane su se povijale pod bijelim snježnim teretom. Moslavački partizani sjede kraj vatre, razgovaraju i šale se. Među njima i drugarica Vesela, koja je s terena dan ranije stigla u Odred. U trenutku najboljeg raspoloženja začuje se nekakvo do-riskivanje na stazi koja vodi grebenom od Gornje Jelenske i Popovače prema Staroj Straži. »Idi vidi šta je, tko to galami«, kaže Hitri Isi. Netko reče da su to seljaci iz Mikeljuške koji idu na sajam u Popovaču. Ali Iso ipak izide da izvidi. Ubrzo se vrati i reče: »Drugovi, banda je tu, ustaše, eno ih dolje na presedlini prema Staroj Straži.« Izidu i ostali (bilo ih je 12) i spaze kako se ustaše prikupljaju nedaleko od njih, hoće da doručkuju. Pavelićevi vojnici i ne slute da ih partizani promatraju. Znači, banda je krenula na Odred, razmišlja Hitri koji je rukovodilac. »Da ih napadnemo i razbijemo«, jave se borci. »Opkolit ćemo ih i zarobiti baš sada kada su se okupili«, reče Hitri. Grupa kreće prema ustašama preko širokog grebena Stare Straže na Nasip. Sve bi bilo dobro da niz greben od Nasipa s juga nije naišla grupa vojnika. Hitri zastane. To su naši iz Odreda, pomisli, jer su trebali stići još sinoć. Dok je on zastao i ocjenjivao položaj, dio boraca s Markom Sačuljakom na čelu već je odmakao i iz pokreta otvorio puščanu vatru na ustaše. Tako ih grupa nije uspjela okružiti sa strane na kojoj se nalazio Hitri. Nasta pometnja među ustašama. Većina se razbježi i uteće prema Staroj Straži i dalje, neki prihvate borbu povlačeći se prema Nasipu. Vojnici koji su se pojavili iz pravca Popovače nisu bili partizani, već ustaše. Dode do borbe i s tim dijelom neprijatelja. Partizani su privremeno odbili napad.

Evo što se toga jutra događalo među ustašama.

Toga su jutra ustaše iz općine Križ, pod rukovodstvom ustaškog tabornika Josipa Mrazeka ratoborno i raspoloženo krenule u potjeru za »odmetnicima« u Moslavačku goru. Bilo ih je mnogo. »Idu naši sa svih strana, iz Ivanske, Čazme, Križa, Popovače, Kutine, Garešnice. Odmetnici su u mišolovci, sve ćemo ih pohvatati«, hvalio se Mrazek. Na grebenu Stara Straža — Nasip trebalo je da se spoje ustaše iz Križa s onima iz Čazme i Popovače. Partizana nigdje, ni za lijek. »Utekli su. Šta će drugo šaka jada nego uteći«, govori rojnik I. K. »Naložite vatru«, naredi svojim ustašama pa povuče dobar gutljaj rakije i doda bocu kumu Franji. »Na, potegni, dobra je ko bog.« Griju promrzle prste oko vatre, galame, vade rakiju iz torbi i krijepe se. Odjednom planu puške, odjeknu pucnji i proparaju jutarnju šumsku tišinu. Grom iz vedra neba! Ruke s bocom rakije zastanu u pokretu. Tada se ustaše u smrtnom strahu bace u snijeg i počnu bježati niz strminu. Odbacuju puške, lične stvari, hranu. Bježeći naidu na grupu koja je krenula iz

Mustafine Klade. »Bježite natrag, partizani nas sve pobiše«, viču u sav glas (a oni živi). Ispod kose zaustavi ih tabornik Mrazek, ispušte, ponovo organizira i natjera prema Staroj Straži.

U kratkom ali oštrom sukobu razbijene su dvije grupe ustaša u rejonu Stare Straže. Ranjen je partizan Marko Čuljak-Mak, komandir voda, dok je neprijatelj imao tri ranjena i dva poginula vojnika; zaplijenjene su tri vojničke puške.

Šta dalje? Toga dana bilo je jasno da je neprijatelj jakim snagama krenuo na Moslavački odred okružujući Moslavačku goru. Iz pravaca Čazme, Križa i Popovače nadirale su njegove kolone. Hitri odluči da se krene u sastav Odreda koji se nalazio u rejonu Humka.

Da ne bi upao u neprijateljsku zasjedu, vod se izvukao iz borbe i krenuo pravcem Stara Straža — Srednja Rijeka — kota 204, 303, i 253, gdje je prenasio u napuštenoj radničkoj baraci 28/29. III 1942. Ujutro 29. nastavio je marš prema glavnini Odreda u centralnom dijelu Moslavačke gore. Vod se kretao obilazno preko kote 253 i Bjeljevine. Oko 11 sati izbio je u blizinu objekta Bjeljevine na jedan bezimeni vis. Hitri gleda na dvogled kako se neprijateljska kolona spušta niz kosu. Nabrojio ih je 82. Mnogo za jačinu voda. I neprijateljski oficir gleda na dvogled. Hitri pokrene jedinicu iza grebena i dode s druge strane bezimenog visa. Dolazi do kratke borbe i prepucavanja bez gubitaka.

Bile su to neprijateljske snage s pravca Čazme, koje su se uskoro povukle. Kasnije oko 15 sati ovaj dio Odreda marširajući ka Humci promatrao je ustaško-domobranske kolone, koje su se povlačile pored razvaline Garić-Grada poslije borbe s glavninom MPO na Moslavačkoj gori.

Stigavši naveče u rejon Humka, ovaj dio Odreda nije našao nikoga pa se spustio u Veliki Prokop, gdje je prenasio. Naredne večeri produži za glavninom Odreda koji se već povukao.

Istoga dana, 29. III 1942, glavnina MPO-a našla se u rejonu Humke tt 489 u centralnom dijelu Moslavačke gore. Patrole koje su isturene na sve važnije pravce i saradnici NOP-a iz sela javljali su da je neprijatelj jakim snagama krenuo iz svih pravaca. Situacija je bila znatno drugačija od one potkraj siječnja. Zima je bila snošljivija, pokret i manevar lakši, Odred jači i iskusniji. Nije bilo iznenadenja kao važnog faktora u borbi. Neprijatelj je bio dvostruko jači.

Nastupajući duž glavnih grebena iz četiri pravca: Kaluđerov grob — kota 440 — Humka; Kutina — s. Kutinica — Humka, s. Mala Bršljаницa, Manastir — Kozara — Humka i s. Podgarić — Humka, oko 12,30 sati glavna kolona sa zapada podišla je objektu sa tt 489. Humka, idući u vodnim i odjeljenskim kolonama.

Plan obrane Odreda: glavnim snagama čvrsto držati uži rejon Humka, isturajući osiguranje na sve važnije pravce; jačim snagama sačekati glavninu neprijateljskih snaga s pravca Garić-Grada, tući ih i držati se na položajima u centralnom dijelu Moslavačke gore.

Bilo je -12° , umjereno oblačno, povremeno je padao slab snijeg. Neprijateljski vojnici kreću naprijed, ali sporo, zvjerajući na sve strane. Požuruju ih rojnicu i vodnici. Vojnici požure nekoliko koraka, pa opet uspore. Boje se, jer tu su negdje partizani. Samo da ih ne bude

ispred nas, neka se s njima bore ustaše i žandari, razmišlja domobran. Ako zapuca brzo će se baciti u snijeg i ni makac naprijed. I baš tada prolomi se plotun iz partizanskih pušaka, zaštekta puškomitraljez, začuje se i drugi. Nasta metež, neki padnu, čuju se jauci i psovke. »Bježi, spasavaj se«, viču. Zapovjednici psuju: »Natrag, majku vam seljačku, kamo bježite.« Ali ne pomaže, panika je jača. Ipak se zaustave, srede i otvore jaku vatru. Krenu u protivnapad pod zaštitom puškomitraljeza i minobacača. Kolona izbjiga na kosu i pokušava dalje, ali precizna partizanska vatra prikuje ih za zemlju. Borba potraje dva sata, neprijateljska kolona odustaje od daljeg napada iz ovog pravca. Privremeno prijeđe u obranu.

Odahnu i partizani. »Odbili smo ih«, govore borci. Komandiri i Stipe zaključe da treba ostaviti slabije snage na ovom pravcu i težište borbe prenijeti na pravac Mikleušku, odakle se čuje žestoka paljba. Kada su Stipini borci pristigli, situacija je bila ozbiljna. Neprijatelj je uporno napadao.

Oko 14 sati neprijateljska kolona iz pravca Mikleuške uspjela je prodrijeti do Piramide i pritisniti Odred na uskom prostoru. Veoma je ozbiljno. Odred je okružen sa svih strana. Prašte puške, odjekuju rafali puškomitraljeza. Čuje se to i u dalekim moslavačkim selima. Narod se veseli. Ljudi govore: »Ala grmi, tuku partizani.« Ali oni ozbiljniji počinju brinuti da »banda ne pobijedi naše.« Valjda neće. S druge strane, u nekim selima proustaški pojedinci likuju: »Tuku ustaše, sve će ih pohvatati.«

I dok je tako podno Moslavačke gore, rukovodstvo na čelu sa Stipom i Svetlim nakon kraćeg dogovora odlučuje da se MPO mora probiti iz okruženja i povući u Slavoniju, zatim će se ponovo vratiti u Moslavинu. »Da smo svi naoružani mogli bismo manevrirati na ovom području, ali s tolikim brojem ljudi bez oružja to ne ide«, zaključi Stipe (s Odredom je oko 40 boraca bez oružja, a još ih je toliko u selima).

Poslije kraće vatrene pripreme Odred krene u napad, razbijaju neprijatelja na grebenu Kose i brzo se spušta niz pošumljeno strmo udolje južno od Humke 489.

U toj žestokoj borbi Zona i Mujo³⁶) ostaju mrtvi na položaju, drugovi ih nisu mogli izvući. Bili su hrabri borci, pali su jedan kraj drugoga: Zona, Jelača Bogdan, rodom iz Lipovčana kod Bjelovara, i Mujo, Husein Muftić, rodom iz Banjaluke, krojački radnik. Teško su ranjeni Grga Vukelić, Stjepan Barilić-Vago i Ante Bušljeta-Bušo, ali su ih borci uspjeli izvući iz borbe i ponijeti sa sobom.

Kasno je popodne, magla, pada slab snijeg. Partizanska kolona probija se padinama prema Kutinici, ali ne ide kroz selo, nastavlja i noću stiže do sjeverne grupe kuća sela Čaire. »Ovdje ćemo prenoći i sutra predaniti, a zatim u Slavoniju«, Stipe će komandirima. Borci bez oružja hoće s Odredom dalje, ali rukovodstvo se ne slaže i donosi odluku da se razidu po selima i ostanu kod saradnika i rodbine, da se skrivaju do povratka Odreda iz Slavonije, o čemu će biti na vrijeme obaifiye-

") Bio je to težak gubitak za MPO posebno zato što su bili prvoborci od kojih je neprijatelj sljedećeg dana načinio »izložbu« mrtvih partizana u Garešnici.

šteni. Bio je to težak trenutak: vratiti se u svoja sela bez oružja, u neizvjesnost. Teška srca i nevoljko, ali disciplinirano, borci se razdiđu po grupama u raznim pravcima.

Odluka rukovodstva MPO bila je trenutno ispravna, bar u načelu, ali bi sigurno bilo bolje da su nenaoružani borci pravovremeno izvučeni i ostavljeni po selima čvršće organizirani. Tada se ne bi dogodilo da velik broj kasnije ne dođe u partizane dobrovoljno. Neke je neprijatelj pohapsio.

Kada borci bez oružja odu, Stipu izvijeste da domaćin ne želi primiti partizane na konak i boravak. »Stradat će mi familija i selo«, jadao se seljak. »Ne boj se ti ništa, mi ćemo ostati noću i sutradan, a zatim ćemo dalje«, reče mu Stipe. Odred se razmjesti u štaglju i postavi straže. Seljak se pomiri sa situacijom. Ocjenjujući položaj s ostatlim drugovima, komandant odluči da predani nepunih desetak kilometara od Kutine zato što je smatrao da su glavne neprijateljske snage došle iz Bjelovara i Garešnice i da su još u Moslavackoj gori, pa je bolje naći se bliže Kutini. Dođe li do otkrivanja Odreda, to mogu učiniti samo slabije snage koje će Odred razbiti i nastaviti marš u Slavoniju. Takva procjena pokazala se pravilnom. MPO je predanio u Čairama 30. III 1942., nešto sjevernije od jakog neprijateljskog uporišta Kutine.

Slijedeće noći MPO nastavlja marš pravcem s. Čaire — s. M. Bršljanica — kota 150 — Pudljikovac — šuma Međuvode — potok Toplica — šuma Toplica, istočno od Garešnice. Iako je to svega 18—20 km udaljenosti, marš je bio veoma naporan kako zbog raskvašenog zemljista (seoski putovi, staze, najčešće njive), tako i zbog zamorenosti boraca i slabe ishrane. Stigavši na marševski cilj u močvarnu i gustu šumu tik kraj neprijateljskoga kotarskog centra Garešnica (svega 3 km), MPO predani 31. ožujka bez hrane, u vodi i blatu. Neprijatelj je toga dana dovršavao pretres Moslavacke gore i sela osobito na obroncima bližim šumi, ali nije ni slutio da su partizani kraj same Garešnice. To je absurd, rekli bi neprijateljski zapovjednici. Ali to je bila smjelost i taktika partizana.

Kada je pao mrak, Odred je krenuo i iste noći stigao u »Jamu« kod jamara Bohouša Vojčeka. Borci su se odmorili, večerali, zatim nastavili marš u Šibovac. Veći dio boraca nije znao da je to »Jama«, ni što ona predstavlja za NOB-u.

U Slavoniji Odred se zadržao svega desetak dana. Dio koji je bio u zapadnom dijelu Moslavine u vrijeme II protuakcije stigao je i ušao u sastav glavnine.

Dok se Odred povlačio s Moslavacke gore, što se događalo s neprijateljem?

Kada su oko 14 sati 29. III glavne snage neprijatelja izbile u rejon Humka, partizani su se već probili iz okruženja. Istina, ostavili su dva mrtva nad kojima se sada cereka i iživljava grupa ustaša. »Opet su nam izmakli«, ljutili su se časnici i donijeli odluku da se jedinice povuku svaka na svome pravcu, a sutra će nastaviti akciju. »Bogami, partizani «dobro tuku, nikako da s njima izidemo na kraj«, reče domobranski poručnik. »Šutite« brecnu se ustaški satnik, »udesit ćemo mi njih.« Pokupivši svoje mrtve, vrate se niz padine. Posebna grupa vojnika nosila je mrtve partizane.

Istoga dana vraćaju se kolone u polazne garnizone, u Bjelovar, Čazmu, Kutinu i Garešnicu, a domaće ustaše u svoja sela i općinske centre, u Berek, Ivansku, Štefanje, Čazmu, Križ, Ludinu, Popovaču, V. Vukovje i Hercegovac. Kod šumske manipulacije u Novom Selu skupila se oveća gomila, tu su domobrani, dvije satnije ustaša, nešto radnika 'službenika DD Nihag i stanovnici sela. Ustaše izlože mrtve partizane Zonu i Muju. »Evo ih, majku im komunističku, vidite ih! Tako će proći svi oni koji se usude da rade protiv nas«, govorio je ustaški logornik š. V. Gledaju ljudi, većina šuti, ne izjašnjava se, prilaze seljaci, radnici, ima žena i djece. Pogledaju i sklanjavaju se. Priđu i neki radnici iz HRS-a i glasno psuju komuniste, podržavajući ustaše i NDH. »Treba ih sve pobiti, osobito ove koji ih pomažu«, dere se Tona Baričević-Kocijančić i počne gaziti mrtve partizane (uskoro je otiašao u ustaše; poginuo je).

Sutradan, 30. ožujka, ustaše organiziraju »izložbu« u Garešnici, ali c malo uspjeha. Slično kao u Novom selu, većina je šutjela, a ustaše su divljale. Grupa starijih i ozbiljnijih ljudi potiho razgovara među sobom. »Kako se fale nad dvojicom mrtvih partizana, a oni su imali više od 20 mrtvih«, reče Duka Divjak. »Neka, proći se i njihova sila«, private poznanici.

Kad je lakrdija bila završena, mrtve partizane odvezu na Brestovac pa ih i tamo izlože narodu, zatim ih sahrane na židovskom groblju, u jednom kutu. »Komunistima nema pokopa na groblju. Neka ih sa Židovima, tamo im je mjesto«, govorili su logornik Šterger i njegov pomoćnik Rogulja. Jedan ustaša iz Garešnice, koji je utovarivao mrtve partizane u saonice, stavio im je glave na šeringu (zadnji dio ograde kola) da se klate, rekavši »to će im pasati«. Grobovi mrtvih partizana ostali su bez ikakvih oznaka. A da su i znali imena, ne bi ih obilježili.

Tako je završila II neprijateljska protivakcija na Moslavačku goru ' MPO, zapravo bez rezultata, uz osjetne gubitke. Prema prikupljenim podacima, neprijatelj je imao 18 mrtvih i 25 ranjenih, što znači da su iz stroja izbačena 43 vojnika. Moslavački odred imao je 2 mrtva i 4 ranjena druga, svega 6 izbačenih iz stroja.

Zapovjedništvo I domobranskog zbora i I pješačke divizije, te veliki župani Velike župe Bilogora i Prigorje s ustaškim kotarskim logorinicima, žandarmerijske komande i rukovodstva ustaša u moslavačkim selima učinila su sve da »očiste« Moslavačku goru. Međutim, ništa od svega toga. Brojčana nadmoć nije mogla uništiti jedan relativno mali partizanski odred.

Angažirajući neposredno oko 1500 vojnika, a posredno, s čitavim aparatom i većinom ustaških pripremnih bojni, više od 3000 ljudi, neprijatelj je imao ogromnu nadmoć u živoj sili i vatrenim sredstvima, čak 20 : 1. Da ne bude nejasnoća, i u neposrednoj borbi taj je odnos ostao u osnovi isti, ali ni to nije bilo dovoljno za pobjedu. I ovaj pu(raznorodna banda s nesposobnim rukovodstvom doživljava težak poraz na bojnom polju. MPO, kao borbena jedinica, bio je mnogo superiorniji, što će ostati osnovna karakteristika kroz čitav rat. Da su borci Odreda bili izvježbaniji kao vojnici i da su komandiri desetina i vodova bolje znali što je sistem vatre, neprijateljski gubici bili bi još veći.

Brzina i pravilnost odlučivanja u rukovodstvu Odreda, iako ono još nije klasičan štab, odlučujuće je utjecala na uspjehost akcija. Ali valja napomenuti da je već tada postojao dobro organiziran narodnooslobodilački pokret s mrežom organa i organizacija na području Moslavine i sjeverne Hrvatske koju je stvorila KP. Organizacije NOP-a bile su osnovna pretpostavka razvoja i djelovanja MPO-a. Sada više nije bilo većih problema u vezi s izvlačenjem Odreda iz okruženja u Moslavačkoj gori i prebacivanjem u Slavoniju. Primjena partizanskog načina djelovanja u našim uvjetima dala je pozitivne rezultate. Neprijatelj je bio nemoćan. MPO je po vezama NOP-a stizao do Daruvara i Papuka bez većih teškoća: dođe u selo, razmjesti se u nekoliko kuća, odnosno štag-Ijeva, tu predani, a slijedeće noći kreće dalje, u drugo selo, pomoću organiziranih veza.

Da zaključimo: u početku 1942., u dva mjeseca, neprijatelj je organizirao dvije veće akcije na MPO u cilju okruženja i uništenja, ali je doživio potpun i vojnički i politički slom. MPO je položio ispit zrelosti i stvorio solidnu osnovu za dalji razvoj NOB-a u Moslavini, u centru NDH.

PRESJEK DJELOVANJA MPO-a DO SREDINE 1942. GODINE

Zadaci i rad Odreda u razvoju NOP-a.

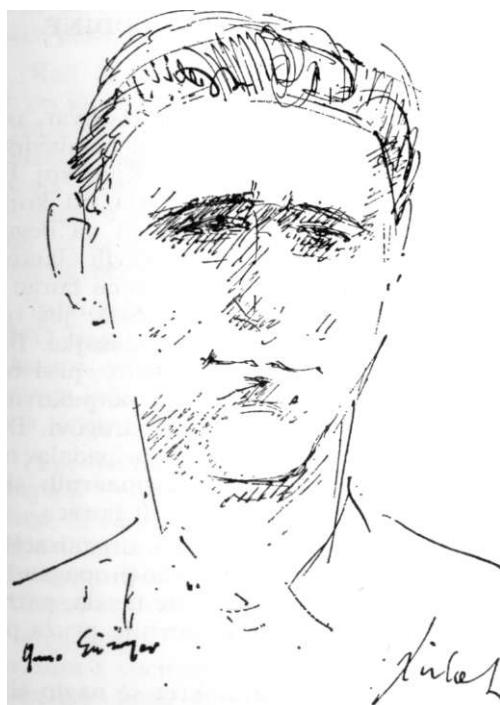
Nakon kraćeg boravka u selima na području kotara Daruvar, odmora i organizaciono-političkih priprema, MPO se vratio u Moslavinu. Prešavši rijeku Ilovu na ribnjacima, Odred se zadržao u Kaniškoj Ivi gdje mu se priključuje u sastav oveća grupa novih boraca, od kojih je izvjestan broj već nekoliko mjeseci bio u partizanima ili na ilegalnom radu, ali se do sada nisu uspjeli spojiti. Bilo je tu starih članova KP, kao što je Ivan Panda-Tatek i drugi. Do tada jedina žena borac u Odredu bila je Ankica Kežman-Buden-Vesela, a sada su došle još tri: Dobrila Jurić-Fatima, Slava Šepak-Šojka i Marija Maušević-Bojka. Bio je tu i krčmar Stjepan-Časni, Ivo Buden-Zrik i Ivan Kiš-Figaro, prvi borac mađarske narodnosti iz Moslavine (umro 1951. kao potpukovnik TNA u Šapcu), zatim Smajo Ruščuhić-Muftija i još neki drugovi. Dio boraca bio je naoružan uglavnom pištoljima. Većina je pripadala na prednom radničkom pokretu, neki su bili članovi revolucionarnih sindikata i omladinskih organizacija. Sada je Odred imao 70 boraca.

Za kratko vrijeme Odred je uspostavio stalnu vezu s organizacijama KP i NOP-a na terenu. Otpočeo je intenzivan političko-propagandni organizacioni rad. Partizani se više ne kriju, danju ulaze u sela, patrole se sve češće danju kreću kroz sela, narod sve masovnije pruža pomoć u hrani i opskrbљuje svoje borce.

Situacija na garešničkom kotaru je povoljnija, pokret se naglo širi, partizani drže prve javne skupove u selima Veliki i Mali Prokop i u još nekim. Prvi odbori formirani u Moslavini 1941. sada postaju NOO-i, stvaraju se i druge političke organizacije, najprije manje a kasnije i jače organizacije SMG (Savez mlade generacije), SKOJ-a itd. Rukovodioci Odreda rade neposredno s rukovodstvima KP na terenu. Svaki je borac politički radnik. To je osnovna karakteristika u radu Partije u MPO-u i KK KPH na terenu.

Dok je tako na kotaru Garešnica, na čazmanskom i kutinskom kotaru situacija je znatno lošija i teža, izuzev u nekim selima. Naime, tzv. velika »Borina« provala desetkovala je partijske organizacije i rukovodstva na čazmanskom i kutinskom kotaru. Neprijatelj je pohapsio čitava rukovodstva, na stotine članova KP i SKOJ-a. simpatizera i saradnika NOP-a.

Zbog takve situacije i potrebe da se oružana borba brže razvija i iača, odlučeno je da se dio snaga Odreda uputi na kotar Čazmu u cilju aktivnijeg djelovanja borbenih jedinica MPO-a. Pod rukovodstvom Tome Budena-Hitrog, omanja partizanska četa odlazi u zapadni dio Moslavine. Izvršena je reorganizacija Odreda, Pavle Vukmanović-Stipe postavljen je za komandanta II OZ (operativne zone), za komesara Stanko Parmač, a za člana Štaba Vjekoslav Janjić-Capo. Parmač i Janjić stigli su nešto kasnije u Moslavini, tako da je štab zone bio krnj i nepotpun, pa takav nije ni mogao dati ozbiljnije rezultate. Taj Štab neposredno rukovodi akcijama MPO-a, koji u jačini dvije partizanske čete razvija intenzivnu aktivnost u cijeloj Moslavini. Za komandira čete postavljen Ivan Turčinović-Suri, za političkog komesara Nikola Sušnjar-Geno.

NIKOLA ŠUSNJAR-JGENO, pol
lit komesar MPO-a u ljeto
1942. i 1943/44. godine

Dakle, glavnina Odreda, koji još uvijek nema štaba ni bataltona, pod komandom Surog djeluje u kotarima Garešnica i Kutina, a dva voda ili jedna osrednja partizanska četa u kotaru Čazma, što znači da je druga manja četa u zapadnom dijelu Moslavine. Medutim, po tadašnjoj formaciji sve je to četa, odnosno Moslavački partizanski odred jačine veće partizanske čete. Taj dio Odreda sređuje partijske organizaci

je, obnavlja razbijene i stvara nove. Može se slobodno reći da jedinice MPO-a i grupe rukovodilaca rade kao naoružana rukovodstva KPH, ali tako da čitavom aktivnošću rukovode kotarski komiteti Partije.

U tom razdoblju posebne su zadatke imali članovi CK, kao što je Pajo Gregorić, sekretari i članovi okružnih komiteta i instruktori CK, Dušan Čalić-Cule, Ivan Božičević-Beli, Antun Biber-Tehek i drugi. To je jedna od specifičnosti u radu Partije, posebno u radu brojno manjih partizanskih odreda u ovom dijelu zemlje.

AKTIVNOST ODREDA U RAZDOBLJU TRAVANJ — LIPANJ 1942. GODINE

U tom je razdoblju MPO, angažirajući se po dijelovima, desetinama, vodovima i četama, izveo velik broj manjih akcija, napada, preprada, gotovo bez gubitaka, zaplijenivši mnogo oružja, municije i ratne opreme. Organiziraju se udarne grupe omladinaca, koje poslije kraćeg vremena odlaze u Odred, tako da se njegovo brojno stanje stalno povećava.

Takva djelovanja Odreda na širem prostoru Moslavine izazivaju zabunu kod neprijatelja, koji sada svuda vidi partizane. Likvidacije većeg broja ustaških agenata, špijuna, istaknutijih dužnostnika i izdajnika unose strah u njihove redove. Velik broj bivših zaštitara, kasnije ustaša seljaka, napušta ustaški pokret, pasivizira se, da bi na kraju potpuno napustio fašiste. Mnogi su počeli saradivati s NOP-om.

Jedna od takvih akcija Odreda bila je u Posavskim Bregima. Poslije solidnih priprema, uz pomoć i saradnju žandarnika Vukovića, izvršen je noćni prepad na žandarnicu. Stražar je bio brzo savladan, svezan, usta zapušena, a ostali žandari uhvaćeni su na spavanju i razoružani. Tom je prilikom zaplijenjeno devet vojničkih pušaka, municija, uniforme i drugo. Nekoliko dana ranije, 9. svibnja 1942, taj dio Odreda razoružao je ustaše u Opatincu i likvidirao dvojicu izdajnika. Oslonac za djelovanje toga dijela Odreda bila je šuma Žutica. Stalan manevar saradnje sa Sisačko-banijskim odredom (dijelom u Brezovici), koji je aktivno djelovao oko Siska, izazvao je strah kod neprijatelja, ali je, razumije se, izazvao i protivakciju njegovih snaga. Zbog zauzetosti glavnih snaga NDH u Bosni, Lici na Kordunu i Baniji (priprema za tzv. III ofanzivu, posebno na Kozaru), na prostoru Drava — Sava nema velikih operacija čišćenja, već su to akcije s ograničenim ciljevima na pojedine rejone (Brezovica, Žutica, dio Moslavačke gore, dijelovi Slavonije, Bilogore i Kalnika). Tako su uvjeti za brzi razvoj borbe u Moslavini postali veoma povoljni. Međutim, snage MPO-a još su uvijek bile nedovoljne za krupnije pothvate. Ova ocjena vrijedi i za čitavo međurjeće Drava — Sava. Da smo tada imali krupnije i jače snage, mogli smo izvesti velik broj većih operacija i postići značajnije uspjehe.

U cilju stvaranja jačih partizanskih odreda u međurječju Drava — Sava, a zatim operativnih jedinica, brigada i divizija, GŠH (Glavni štab Hrvatske), provodeći u život direktive Vrhovnog štaba NOV i POJ i Tita, izvodi temeljitiju organizaciju rada operativnih zona, štabova, partizanskih odreda te zahtijeva ofanzivnija borbena djelovanja. Iako su operativne zone već bile formirane, rad nekih nije bio dobro organiziran.

ran. Nije bilo dovoljno saradnje, koordinacije, nisu jasno precizirane granice i obaveze. Tako je u Moslavini formiran Štab II operativne zone na čelu s Pavlom Vukmanovićem-Stipom i Stankom Parmačom kao političkim komesarom, ali nepotpun, uz postojanje još jednoga takvog Štaba II operativne zone s komandantom Većom Holjevcem i komesаром Markom Belinićem. Nešto kasnije, dolaskom Ive Lole Ribara kao delegata i člana Vrhovnog štaba NOV i POJ, situacija je raščišćena pa je napokon formiran jedan štab II operativne zone (26. VII 1942).

Štab III operativne zone dugo vremena je rukovodio sa MPO, sve do 13. travnja kada je za komandanta II operativne zone postavljen Pavle Vukmanović-Stipe. Taj Štab je naredivao Štabu MPO-a i kasnije, povremeno sve do jeseni 1942, kada je Štab II operativne zone funkcionirao u potpunosti. Da je tako bilo moguće učiniti ranije, npr. u ožujku izvršiti razgraničenje između zona, kako bi štab II operativne zone funkcionirao na čitavom njenom području — onda bi razvoj NOB-a u Moslavini vjerojatno bio još uspješniji i dinamičniji. Stoga je pravilna ocjena da MPO nije bio dovoljno ofanzivan i aktivovan, nedostajale su veće akcije. Čitav niz elemenata utjecao je na stanje, jačinu i aktivnost borbenih jedinica u ovom dijelu zemlje, pa i na MPO.

Potkraj lipnja u Moslavini su trebali doći član GŠH operativni oficir Franjo Ogulinac-Seljo i Stanko Parmač, komesar II operativne zone, u cilju da se organizira rad Štaba zone, daju direktive, izvrši reorganizacija jedinica, njihovo okrupnjavanje i da otpočnu ofanzivnije aktivnosti. No, komesar Parmač stigao je tek poslije dva mjeseca u svoj štab, jer je od naredbe GŠH trebalo (u ovom i u mnogim drugim slučajevima) proći dosta vremena dok se odluka realizira u praksi.

Valja istaći da su dolazak Selje, formiranje Štaba II operativne zone i mjere koje su poduzete pozitivno utjecali na jačanje oružane borbe i brži razvoj Odreda.

Vruće ljeto

Uspješna djelovanja MPO-a u prvoj polovini 1942, vrlo intenzivan rad Partije, formiranje mnogih rukovodstava, stvaranje široke mreže organizacije NOP-a, osobito omladinskih, omogućili su brži razvoj NOB-a na čitavom prostoru Moslavine. Gotovo nije bilo sela gdje NOP nije prisutan, makar u malom opsegu. Djelatnost Odreda narasta: nižu se akcije, borbe, sudari patrola. Citava lepeza raznovrsnih aktivnosti. Poslije obuke diverzanata i formiranja diverzantskog voda, Odred je aktivovan na glavnoj željezničkoj pruzi Beograd-Zagreb. Izvedeno je više diverzantskih akcija pod rukovodstvom Ivana Hariša-Gromovnika, koji je i lično obučavao prve moslavačke diverzante u Velikom Prokopu. Evo jedne zgode: U voćnjaku Emila Jakšića, čija se kuća nalazila usred sela na blagoj padini, okupila se veća grupa partizana, sve odabrani borci diverzanti, njih 17—18. Tu su Orsi (Ivan Svetličić, rodom iz Gornjeg Šarampova) i drugi, budući komandiri i komesari diverzantske *fćete*, bataljona i III diverzantskog odreda. Među njima je i skojevac Pero Pilipović iz Velikog Prokopa. Ivan Hariš, tada poznatiji kao Ilija Gromovnik, objašnjava u nekoliko rečenica što je partizanski diverzant, kakav mora biti kao ličnost i kakvi zadaci očekuju diverzante. Ilija pokazuje diverzantima antimagnetnu drvenu minu za rušenja vlakova (na-

pravljenu od jelovih daščica), čija je snaga ogromna. Muči se tako čika Ilija s poklopcom mine, lula mu je u ustima, a niz bedro visi dugi »mautzer« pištolj automat. Priče mu nekoliko mlađih drugova da vide što on to radi. Jedan reče: »Ilija, daj da vidimo taj pištolj« (mnogi su ga prvi put takvog vidjeli). On šuti. Oni opet pitaju: »Daj samo malo da vidimo.« Ilija, onakav kakav je bio, brecnu se na njih: »Idite za poslom, ako vas raspalim po riti bute vidli kakav je to pištolj.« Svi prisutni prasnu u smijeh, ali se i okane daljih zahtjeva. S Gromovnikom nije bilo šale, onako mrzovoljnim i šutljivim, stalno zabavljenim oko opasnih mina.

Napad na domobransku stražu kod mosta na Česmi blizu Velikog Grđevca

Nakon prikupljenih podataka o pogodnim objektima za napad, rukovodstvo Odreda, uz učešće komandanta II operativne zone, odluči izvršili napad na domobransku stražu kod željezničkog i cestovnog mosta na rijeci Česmi kraj Pavlovcu u blizini Velikog Grđevca. Naši obavještajni organi i politički radnici pripremili su akciju tako da se zapuca na domobrane, a oni će se zatim predati. Među domobranima nalazio se i rojnik (desetar) B. J., koji je održavao vezu sa NOP-om i bio spreman da prijede u partizane. Tih dana Odred se našao u širem regionu Velika Trnovitica — Stara Ploščica — Trnovitički vinogradi. Da bi se našao bliže objektu napada, Odred je 8. srpnja bio u Novoj Ploščici, s njim je i štab II operativne zone. Iz log sela uzeti su vodiči i Odred je krenuo u akciju. Dužina marša iznosila je svega 10 — 12 km, ali je zemljište pored Česme bilo jako blatinjavo jer je prethodnog dana padala kiša. Trebalo je više od tri sata da kolona stigne u blizinu mosta. Prema planu napada postavljene su zasjede na pravcima Veliki Zdenci — Hercegovac i Veliki Grđevac, a jedan vod se privukao zgraditi u kojoj se nalazila domobranska posada.

Uskoro će ponoć, domobrani spavaju, samo je stražar na dužnosti, i rojnik B. J., zamjenik komandira straže. On je sav napet, očekuje partizane. Uskoro će ponoć, a njih još nema. Da se nije što izmijenilo, razmišlja B. J., to ne bi valjalo, mogli bi me otkriti, a onda teško meni. Opet, po tko zna koji put te večeri, B. J. odagna tu misao. U tom trenutku spazi partizane, privlače se, razoružavaju stražara i otvaraju vatru iz pušaka i puškomitrailjeza. Razliježe se jeka paljbe dolinom Česme u tihoj ljetnoj noći, čuje se nadaleko. Domobrani skaču iz ležajeva, metež je u stražari, neki otvore vatru iz pušaka, pršte stakla na prozorima. »Gotovi smo, pobit će nas sve«, više domobran. »Nema druge nego da se predamo, već ste čuli da partizani ne ubijaju domobrane ako se predaju«, javi se B. J. »Tako je«, rekoše neki. Odjednom pucnjava prestane. »Predajte se, domobrani«, prolomi se partizanski glas. »Izlazite napolje, s rukama uvis«, ponovi isti glas. I domobrani se predaju. Samo su neki znali da je njihov rojnik B. J. kumovao čitavoj stvarri. Partizani zaplijene 8 pušaka francuskog porijekla sa 170 metaka, svuku domobrane i puste ih kući u gaćama. Stipe naredi Surom da se četa povuče. Akcija je uspjela. Nije bilo gubitaka. U povratku kretalo se brže, više prečacem, pa je četa stigla u Novu Ploščicu rano u zoru, razmjestila se po štagljevima i usnula. Postavljeno je samo neposredno

osiguranje jedinice. Saradnici NOP-a dobro su obavili posao, prijem je bio kako treba, pa je izostala potreba osiguranja šireg rejona razmještaja jedinica Odreda.

Toga dana, 10. srpnja, u Novoj Plošći skupio se Štab II operativne zone s komandantom Stipom, komesarom Parmačem, članom štaba Janjićem-Capom i Štefom Roginom. Tu je i Seljo član Glavnog štaba Hrvatske, i brat mu Duka Ogulinac. Otpočeo je sastanak Štaba zone. Prva točka dnevnog reda bila je vojnopolitička situacija u sjevernoj Hrvatskoj, posebno u Moslavini. Osvanuo je lijep i sunčan dan, jedinice Odreda po desetinama razmještene su u selu, ljudstvo se odmara. Rukovodstvo analizira situaciju i donosi odluke. Na primjedbu da može doći do napada na Ploščicu, Štab zone odlučuje da Odred ostane u selu. Ne brinu ga mnogo te glasine.

U međuvremenu, dobivši točne podatke o partizanima (posebno od izdaj lika ustaše N.), neprijatelj je već nastupao iz triju pravaca prema Novoj Plošći. Odmah po odlasku partizana iz rejona mosta na Česmi, neprijatelj je poduzeo čitav niz mjera da »odmetnike« kazni. Tako se iz Bjelovara približavao dio poznate 37. ustaške bojne, iz Velikog Grdevca ustaše i žandari. Dobivši podatke od ustaše Ivana N. da su partizani juče bili u selu i da su se jutros vratili, ustaški je satnik očekivao lak plijen. Zato je bio u punom zanosu. Njegove ustaše mahom su stari koljači i pljačkaši. Obuhvaćajući selo već su sasvim blizu. Sigurno će ih iznenaditi, ali će biti veselo, pokazat će ja tim komunistima što su ustaše, razmišlja satnik. Trebalо je još samo deset minuta pa bi se ta prijetnja i ostvarila. Ustaški satnik razvio je kombiniranu jedinicu ustaša i žandara, jačine 200 vojnika, u strelnički stroj i obuhvatajući selo sa sjevera, istoka i juga nastupao sve bliže sredini sela. »Sad će nam platiti crveni davoli«, reče satnik komandiru žandara. Ali partizanski stražari opale iz pušaka. »Otkriše nas, majku im«, procijedi satnik i naredi paljbu. Dode do žestoke vatre iz svih oružja. »Hvataj žive«, više ustaški vodnik. Partizani iskaču iz štagljeva i dvorišta, javi se i puškomitrailjer. Nasta kolebanje ustaša, neki bježe prema Česmi, padaju mrtvi i ranjeni. »Majku im banditsku, ne daju se«, psuju ustaše. »Povlačite se«, naredi ustaški satnik komandirima. Žandari se povuku bez gubitaka zahvaljujući vlastitoj vatrenoj zaštiti.

Plan ustaškog satnika bio je: po prelasku Česme razviti jedinice u odjeljenske kolone i što prije izbiti na sjevernu i južnu ivicu sela, a zatim, stežući kliješta, postepeno okružiti selo i pohvatati partizane. Međutim, plan je jedno, a stvarnost drugo.

Partizanima je bilo vruće. Neprijatelj je u prvi mah postigao iznenadenje jer nije bilo plana obrane. Moglo je biti većih gubitaka da je neprijatelj odlučnije nastupao, ili da je neopaženo uspio ubaciti snage iznad sela i zatvoriti obruč sa zapada. Sva je sreća što su stražari u posljednji čas otvorili vatru i istog trenutka uzbunili sve jedinice. Snalažljivost partizanskih komandira i boraca došla je i ovaj put der punog izražaja. Opor je pružen djelovanjem pojedinaca i grupa, a zatim desetina i vodova. Došlo je do bliske borbe u kojoj su partizani opet bili pobjednici. Neprijatelj je imao dva mrtva i tri ranjena. Partizani su prošli bez gubitaka. Jedino je jedna puška ostala u štaglju.

Suri je povukao Odred na greben. Stara Ploščica — Trnovitički vinogradi i sa Štabom zone produžio marš prema s. Veliki Prokop — Crkviše, gdje je tada obično logorovao Odred.

Pošto su se partizani počeli povlačiti, neprijatelj je sredio redove i ispratio ih vatrom, zatim je ponovo ušao u selo, izvršio pretres i maltretirao ljudе zapalivši štagljeve radi odmazde.

Rukovodstva Odreda i Zone nisu bila dovoljno budna. Naime, 15 — 20 km oko rasporeda MPO-a nalazio se čitav niz neprijateljskih uporišta: Veliki Grđevac, Kovačica, Ivanska, Berek, Velika Mlinska, Garešnica, Hercegovac i Veliki Zdenci. U svim većim selima postojale su ustaške jedinice. Moglo se očekivati da će neprijatelj intervenirati poslije razoružanja domobrana na Česmi, ako otkrije Odred. Dugo bavljenje u Novoj Ploščici, gdje je bilo ustaša, bila je greška. Bilo bi pravilnije da se Odred nalazio u selu s dijelom snaga uz potrebna osiguranja, a da su štabovi Odreda i Zone bili razmješteni na dominirajućem grebenu Trnovitičkih vinograda, u šumi, odakle je bilo pogodnije rukovoditi akcijama.

Crkviše

Pošto se Odred prikupio u rejону kote 309 — Crkviše, u šumi iznad Velikog i Malog Prokopa, nastavljen je sastanak Štaba II c operativne zone s rukovodstvom MPO-a. Dogovoren je što treba učiniti u narednom periodu. Sutradan, 11. VII 1942, član GŠH Franjo Oguiinac-Scljo otisao je u Baniju. U rejону Crkvišta organiziran je partizanski logor. Tu je bilo i KM (komandno mjesto) Štaba II operativne zone. Jedinice Odreda su na terenu, dijelom snaga izvode manje akcije, a patrole čiste teritorij od ustaških doušnika. Na Crkvištu, koje je velikim dijelom prikrivala visoka šuma sa sjevera i istoka, pod krošnjama stoljetnih hrastova i bukava, proradio je i narodni sud, izrečene su i smrtnе presude narodnim izdajnicima. U agitaciono-propagandnom odsjeku izdaju se radio-vijesti i leci različitog sadržaja. Narod Moslavine obaveštava se o likvidaciji pojedinih narodnih neprijatelja i izdajnika i o realizaciji parole: NI ZRNA ŽITA OKUPATORU. Opskrba jedinica MPO-a je potpuna, život u partizanskom logoru bio je dobro organiziran i planski. Jedinice bi odlazile u akcije na širem moslavačkom prostoru i nakon nekoliko dana opet bi se vraćale u partizanski logor na Crkvištu.

Crkviše je osrednji vis u blizini kote 309 u istočnom dijelu Moslavacke gore, koji je predstavljaо pogodan rejон za razmještaj partizanskih jedinica. Taj zemljinski objekt služio je dosta dugo za razmještaj Štaba II operativne zone, Štaba MPO-a i jedinica, a zatim i kao oslonac u borbi protiv jačih neprijateljskih snaga. Stariji borci Moslavine veoma dobro pamte Crkviše kao partizanski logor.

Zajedno sa Siščanima

18. srpnja četa Odreda dijelom svojih snaga izvodi uspješan napad na domobransku patrolu kod Volodera i Gračenice. Tom je prilikom zaplijenjeno 8 vojničkih pušaka i uništene su tt linije na željezničkoj stanici Gračenica.

Već se sredinom lipnja dio Moslavačkog odreda, koji se nalazio u zapadnom dijelu Moslavine, spojio s dijelom Sisačko-banijskog odreda u šumi Brezovici i zajedno s njim izvodio borbene aktivnosti u tome rejonu. Od svih snaga formirane su dvije čete Moslavačkog odreda, jedna Sisačka u Brezovici i ova u Moslavini, s ciljem da se od njih uskoro formira partizanski bataljon. Taj plan nije mogao biti odmah ostvaren jer je neprijatelj organizirao veću operaciju čišćenja šume Brezovice relativno jakim snagama iz Siska, Popovače, Ivanić-Građa i općinskih centara uz Savu. Angažirajući dio operativnih jedinica, ustaše i žandari okruže 17. srpnja šumu i prijeđu u napad. Opkoljeni partizani našli su se u složenoj situaciji pa je došlo do žestokih okršaja s pojedinim dijelovima neprijateljskih snaga.

Bojnik Ilić, komandant opkoparskog-inženjerijskog bataljona, odnosno bojne I domobranskog zbora u Sisku, koji je rukovodio akcijom, već je video uništene i zarobljene partizane, a sebe kao pobjednika koji prima odlikovanja od svojih glavara. Ali partizani u Brezovici već su bili prekaljeni i iskusni borci i rukovodioci, među njima i onaj dio Sisačkog partizanskog odreda koji je formiran 22. lipnja 1941. Izvršen je probor na slabo branjenom pravcu i neprijatelj je ostao praznih šaka. Nakon toga, tako objedinjene snage Sisačko-banijskog odreda i dijela Moslavačkog odreda izvršile su marš prema Moslavačkoj gori. Na tom putu izvršena je akcija na šumska postrojenja DD Našička u Mikleuški 20. srpnja, a sutradan, 21. i u Podgariću. Akcije su prekinule rad na izradi drva u Moslavačkoj gori i eksploataciju šumskog blaga za okupatora. Ove dvije akcije odjeknule su veoma snažno. Mnogi šumski radnici stupili su u partizane. Poslije tih akcija i nešto kasnije akcije na pilani u Garešničkom Brestovcu, potpuno je obustavljena eksploatacija šuma do kraja rala. Fašisti više nisu uspjeli organizirati sjeću. Nekoliko stotina radnika i osoblja DD Našička i Nihag nisu više imali posla, ali su stvoreni uvjeti da se još više uključe u NOP.

Stigavši u Moslavini, Sisačko-banijska četa i dio Moslavačkog odreda jačine partizanske čete, koja je djelovala na zapadnom dijelu i spajanjem s glavninom Odreda, u jačini snažnije partizanske čete, naše borbene jedinice u Moslavini prvi su put narasle do jačine partizanskog bataljona. Budući da su to bili već iskusni borci i rukovodioci, moglo se prijeći na krupnije akcije. Već je bilo odlučeno u GŠH (Seljo) i u Povjereništvu CK KPH za sjevernu Hrvatsku, da se ide na okrupnjavanje partizanskih jedinica i jačanje NOP-a. Zato će uskoro doći do formiranja Moslavačkog partizanskog bataljona u sastavu MPO-a.

AKCIJA NA GAREŠNIČKI BRESTOVAC

Iako još nema štaba, MPO postaje snaga jačine bataljona, dvije velike partizanske čete, svaka izrasla u kvalitetnu borbenu jedinicu. Komandir Moslavačke čete je Ivan Turčinović-Suri, a Sisačko-posavske. Mišo Bobetko. Ulogu Štaba odreda imao je Štab II operativne zone" Tu u već iskusni ratnici i rukovodioci Stipe, Parmač, Štefek, Capo, Suri, Bobetko i drugi, pa je aktivnost partizana naglo porasla. Zbog većeg broja uspješno izvedenih akcija, neprijatelju je to bilo zaista vruće ljetoto u Moslavini.

Rukovodstvo Partije sa Š—II OZ (u Moslavini) odlučilo je napasti neprijatelja u G. Brestovcu s ciljem: onesposobiti pilanu i ostala postrojenja i u potpunosti spriječiti dalju eksploataciju šuma u Moslavčkoj gori; zarobiti veće količine hrane, osobito brašna, masti, ulja, soli, slanine i ostalog; likvidirati neprijateljsko osiguranje. U vezi s grupiranjem snaga odluka je bila: glavnim snagama osigurati izvršenje akcije, zasjedama spriječiti intervenciju neprijatelja iz uporišta Garešnice, Hercegovca i Velike Mlinske. Posebno značenje bilo je političko-Dropagandno.

Osnovni podaci o snagama neprijatelja u Garešnici i okolnim garnizonima i o situaciji na pilani u Brestovcu već su bili prikupljeni. Odluka o napadu donijeta je brzo i odlučno je provedena u djelo. Neprijatelj ništa nije saznao, pa nije mogao ni poduzeti ozbiljnije mјere zaštite svojih objekata.

Neposredne pripreme izvršene su u toku 23. srpnja s komandama četa, razrađen je detaljan plan djelovanja, određeni su zadaci svakoj jedinici i grupi. Svaki vod imao je vodiča izabranog između boraca Odreda koji su poznavali situaciju i teren.

I ovaj put bio je to smion napad na objekt kraj Garešnice (udaljen 3 km od centra Garešnice), tada kotarskog centra s dosta jakom posadom pretežno sastavljenom od domaćih ustaša i žandara. Faktor iznenađenja igrao je glavnu ulogu.

Toga dana, 23. srpnja, u rejonu Crkvišta kasno popodne, 200 partizana, razmještenih po četama i vodovima u visokoj hrastovoj i bukovoj šumi, sprema se za akciju. Raspoloženje je odlično, spremnost za borbu na visini. Održani su sastanci čelija, skojevskih organizacija i komandi četa. Sunce se polako spušta i uskoro će nestati iza Moslavčke gore. Partizani kao prava vojska prilaze kazanu. Pada komanda »spreman za pokret«. Prvi vod, drugi vod — četa zbor. Postroje se na proplanku grebena nešto istočnije od kote 309. Čitava masa partizana. Gledaju je komandiri i komesari. To je vojska, većinom uniformirana, naoružana, 6 puškomitrailjeza, uglavnom vojničke puške. Slika impozantna. Osim nekoliko starijih, sve sama mladost, kršni momci, preplanuli od sunca. Ulijevaju povjerenje. Stipe i komesar Zone Parmač ukratko objasne osnovni zadatak. Nije potrebno mnogo govoriti. To su svjesni borci, svaki je politički izgrađen, shvaća ciljeve NOB-a, politiku KPJ i svoje zadatke. Suri objasni politički značaj akcije. Svaki borac treba da uspješno izvrši svoj zadatak. Naglašava potrebu upornoći zasjeda prema Garešnici i Hercegovcu ako neprijatelj pokuša priteći u pomoć osiguranju u Brestovcu. Zasjede moraju ostati na svojim položajima tako dugo dok zadatak na pilani u Garešničkom Brestovcu ne bude izvršen i sav materijal evakuiran.

Jedinice krenu na marš dug 18 km. Ide se lako, zemlješte je pogodno, postepeno se spušta prema istoku, šuma je visoka. U to more zelenila ulazi partizanska kolona. Spušta se tiha ljetna noć. Borci su pod plaštem mraka sakriveni od očiju izdajnika. MPO se kreće pravcem Crkvište — Veliki Prokop (pokraj sela) — Mali Pašijan — industrijskom prugom do Brestovca. Na komunikaciji Garešnica — Bjelovar jedna četa skreće udesno, cestom izbjija na vrh Garešnice i postavlja zasjedu. Druga četa glavnim snagama presijeca komunikaciju Ga-

rešnica — Hercegovac postavljajući zasjedu u visini Zdenčaca. Prema Velikom Pašijanu i Mlinskoj isturene su patrole. Glavnina Banijsko-sisačke čete kreće na zadatku u pilanu i stovarište Brestovac.

Bliži se ponoć 23/24. srpnja. Partizani upadaju u Brestovac. Kul-turbundaši i ustaše bježe. Neki su već otišli u Garešnicu. Uhvaćena su samo tri kulturbundaša. Nisu pružili otpor (već su imali iskustvo: predati se i preživjeti). Razoružani su i pušteni. Ubijeni su činovnik Antun Boras i skladistić Andrija Špirelja jer su se držali agresivno neprijateljski prilikom napada. Grupe za evakuaciju plijena radile su svoj posao u skladistu krcatom namirnicama (brašno, mast, šećer, ulje i drugo), alatom i drugim materijalom. Sve vrvi. Partizani odnose plijen u vagonе šumske željeznice. Pronaden je još jedan skladistić, bliјed kao kreč, boji se za robu koju, eto, odnose partizani. U jedan se mah osmjeli i upita partizana koji izdaje naredenja: »A šta ёu ja, mene ћe ustaše zbog robe?« »Ništa se ti ne boj, reci im da je sve odnijela narodna vojska. Dat ћemo ti potvrdu«, odgovori mu partizanski komandir. To ga malo umiri. Zatim objasni gdje se što nalazi i koliko ћega imati. U isto vrijeme patrola pronade vlakovodu Štimca i naredi mu da se obuče. »Šta ёu vam ja«, upita preplašeni Štimac, »ja nisam kriv.« Pode sav prestrašen. Kad stignu do ložionice, partizani mu narede da pripremi lokomotive za vuču.

Kada je materijal bio natovaren u vagone, grupa za uništenje i onesposobljavanje izvrši svoj dio zadatka. Sve instalacije bile su polupane, onesposobljeni su glavni elementi galera pomoću radnika saradnika, uništen je pogonski kompleks, zapaljeni su objekti i gotova grada. Požar je osvijetlio cijelu okolicu, dim se dizao visoko u nebo. Spektakl! Zora sviće, a partizani u dugoj kompoziciji šumskoga vlaka napuštaju Brestovac. Gromko se ore partizanske pjesme »Po šumama i gorrama«, »Padaj silo i nepravdo«, »Bilećanka«.

Nitko ne ide pješke, svi se voze. Probudio se Brestovac. Bude se radnici i građani. Gleda Garešnica. A brestovačka pilana gori. Partizani zamiču u šumu Petkovaču, čuje se pjesma i kloparanje kotača šumske željeznice. Promatraju to neke ustaše iz prijajka, a njihovi saradnici komentiraju. »Boga im, ne boje se oni nikoga, sila je to.«

Te noći Garešnica je bila propisno uzbunjena. Stizali su sve strasni glasovi. Jedan ustaša u gaćama, sav zadihan od bježanja, izvještava logornika Štergera da je na Brestovcu partizana na stotine i da će sigurno napasti Garešnicu. »Eno ih, već kreću ovamo.« (Uočio je pokret partizana prema vrhu Garešnice). Skupljaju se zapovjednici i doglavnici. Šterger izdaje zapovijed da se organizira obrana centra Garešnice. »Sačekati jutro da vidimo šta će dalje biti«, zaključuju ustaše. Svi su u strahu. Šta ako stvarno upadnu ti komunisti u Garešnicu? Šterger zove velikog župana po savjetu gospodina kotarskog predsjednika, ali никакo da uspostavi vezu. Psiuje Šterger tu gospodu koja samo ljenčare. Napokon dobiva vezu s Bjelovarom, ali samo s dežurnim koji obeća da će obavijestiti gospodina velikog župana. Na tome se i završio telefonski razgovor.

Iako je neprijatelj imao dosta snaga u Garešnici i okolnim uporištima, nije se usudio intervenirati ni u toku noći niti narednih dana. Učestale partizanske akcije, uveličani podaci doušnika o broju boraca

naoružanju stvorili su takvu atmosferu da je svako ustaško zapovjedništvo u kotaru prije svega osiguralo sebe. Radije se ograničilo na obranu nego da krene u borbu protiv »tolike partizanske sile.«

Osvanulo je prekrasno sunčano jutro, 24. srpanj. Ispred Velikog Prokopa po šumskoj pruzi gmiže dugačak šumski vlak, dvije lokomotive dahću ostavljujući iza sebe gust plavičast dim. U visini sjevernog dijela sela uspore vožnju i zaustave tu čudnovatu šarenu kompoziciju »na rampi« točno na 13. km pruge. Vlak je pun raspoloženih partizana.

Na dočeku su neki članovi štaba zone iz MPO-a i Ljuban Đarić, predsjednik MNO-a Velikog Prokopa. Povisok i malo pogrblijen stariji čovjek s lijepim prosijedim brcima gleda, oči mu pune radosti. »E, to je već vojska, nismo se badava toliko namučili. Od nekoliko boraca 1941, sada čitav bataljon«, reče Ljuban Đarić. Tu je i Pero Popović, jedan od najzaslužnijih organizatora NOP-a u ovom dijelu garešničkog kotara. Ozbiljan i poslovan, izdaje kratka naređenja vozarima zaprežnih kola da prilaze vlaku radi utovara materijala. Partizani su brzo istovarili i dio plijena koji je predviđen za Odred i seljačkim zaprežnim kolima odvezli ga u šumu, nešto u logor na Crkvištu, a veći dio u tajna skladišta.

Ubrzo je čitavo selo saznalo o velikom uspjehu partizana, ljudi su se prikupljali kod kompozicije najprije manja grupa, zatim se skupilo gotovo čitavo selo. Capo iskoristi priliku i održi govor o ciljevima borbe, pozove na saradnju i stupanje u partizane i na kraju reče: »Sada ćemo, drugovi i drugarice, podijeliti dio plijena koji smo oteli od neprijatelja. To pripada narodu, a vi ste zaslужili da dobijete nešto od toga, oskudni ste, dobro će vam doći.«

Intendant Ado (Stjepan Vučković, umro 1961. kao potpukovnik JNA), sada glavni, Tomo Dozet i još neki počnu dijeliti namirnice i robu. Većina je disciplinirano primala vreću brašna, tablu slanine, mast, šećer i drugo, ali kao i drugdje u sličnim situacijama, bilo je i onih koji su više puta dolazili i odnosili. Očevici kažu da je neki stariji čovjek odnio kući nekoliko desetina kg slanine (bio je to moslavački Jovica Jež, koji je u prvo vrijeme, bio protiv partizana jer »remete mir u selu«). Neka mu je prosto. Poslije je hvalio partizane.

Akcija je široko odjeknula u narodu posebno zbog toga što je izvedena u Garešnici, a neprijatelj nije smio m pušku opaliti. To je ulilo povjerenje i mnogima pomoglo da postanu saradnici NOB-a i borci s puškom u ruci.

Na Brestovcu su zaplijenjene tri vojničke puške, malo ako je riječ o oružju, ali je odnjeto mnogo materijalnih sredstava, posebno hrane. Prema izvještaju Župske redarstvene oblasti u Bjelovaru od 22. rujna 1942 (original u Vojnoistorijskom institutu, kutija 172-a, fascikl 9/6), partizani su zaplijenili: 3300 kg slanine suhe, 1600 kg šećera, 1200 kg brašna, 340 kg ulja, 300 kg masti i čitav niz drugih artikala prehrane te razne robe i alata.

Akcija na pilanu i skladište u Garešničkom Brestovcu potpuno je uspjela. Značila je mnogo u to vrijeme, prije svega na političkom i propagandnom području. Sasvim je jasno pokazala slabosti neprijateljskog komandiranja i njegovu nemoć da brzo intervenira ili poduzme

veći broj mjera i radnji. Iako je akcija bila prije svega ekonomsko-propagandnog karaktera, posredno je bila i vojno značajna u smislu mobilizacije novih boraca, a time i jačanja MPO-a.

FORMIRANJE MOSLAVAČKOG PARTIZANSKOG BATALJONA

Potkraj srpnja, nakon akcije na Brestovcu, Banijsko-sisačka četa vratila se u Posavinu i bazirala u šumi Brezovica. Ali za kraće vrijeme, nešto više od 20 dana, opet se vratila u Moslavačku goru. Na putu je izvela nekoliko manjih akcija. Glavnina MPO-a izvela je za to vrijeme čitav niz manjih akcija zaplijenivši nešto oružja, opreme i drugog materijala.

Prema ranije donijetoj odluci, izvršeno je prikupljanje svih snaga MPO-a, pa je 23. VIII 1942. upravo na Crkvištu formiran prvi Moslavački partizanski bataljon od snaga koje su do tada djelovale na prostoru Moslavine i Banijsko-sisačke čete. Za komandanta bataljona postavljen je Mijo Bobetko, za političkog komesara Ivan Turčinović-Suri. Bataljon je imao tri partizanske čete i manje prištapske dijelove, ukupno oko 200 boraca. Štab MPO-a još uvijek ne postoji, pa je tu ulogu imao Štab Moslavačkog bataljona. U praksi to je sada Moslavački partizanski odred jačine bataljona koji na prostoru Moslavine izvršava za-

datke kao partizanski odred. Bio je to važan trenutak u razvoju MPO-a jer je sada došlo do nove, kvalitetne promjene. Stvoreni su uvjeti za ofanzivnije akcije Odreda na širem prostoru Moslavine, za veće učinke i brži razvoj pokreta u cjelini.

Na području Moslavine, posebno na garešničkom kotaru, rukovodstva i organizacije KP rade vrlo intenzivno. Stvaraju se mnogi novi NOO-i, omladinske i skojevske organizacije, obnavljaju ili stvaraju novi kotarski komiteli KPH i SKOJ-a, nove organizacije NOP-a. Kombinirajući borbena djelovanja: prepade, zasjede, diverzantske akcije i odlučne likvidacije izdajnika sa snažnim i raznovrsnim političko-propagandnim radom, stvoreni su uvjeti za naglo jačanje NOP-a. Postignuti su krupni uspjesi u razbijanju ustaškog pokreta, otpočela je i ozbiljna borba protiv reakcionarnog dijela HSS-a na čelu s Mačekom. Nije bilo pukih deklaracija i parola, već je neprijatelj konkretno raskrinkavan, osobito nosioci takve politike u kotarima Čazma, Kutina, Sisak i Garešnica. Razumije se, nismo svuda postizali potpune uspjehe, bilo je i slabosti, sporosti, neodlučnosti i grešaka.

Svaka naša uspješna borbena akcija imala je političko značenje. Kada su, npr., uhvaćena dva ustaška koljača iz Jasenovca i strijeljana (priznali su da su osobno ubili stotine logoraša), to se pozitivno odražilo u narodu: krvnici su kažnjeni za zlodjela. Kada su ustaše, špijuni i izdajnici čuli da su takvi zbirnici, tabornici, rojnici, vodnici i slični kao što su oni, strijeljani, hvatao ih je sve veći strah. Jednog će dana i oni odgovorati za svoja nedjela. Jedan dio takvih postao je bezobziran još više se vežući za okupatora i ustaštvo, ali velik dio počeo se izvlačiti iz fašističkog kola. To se posebno odnosi na seljake ustaše, članove ustaških pripremnih bojni.

GOILSKA OPERACIJA

Iako naslov nije u potpunosti adekvatan, s obzirom na jačinu snaga, to ipak nije samo diverzantska akcija ili akcija na Goilo, jer je u to vrijeme u ovom dijelu Hrvatske to najkrupniji objekt od vitalnog interesa za okupatora. Sudjeluje grupa bataljona, snaga od dvije partizanske brigade, zato je upotrijebljen termin operacija, što valja uzeti uvjetno.

Sprovodeći u djelo direktive CK KPJ i Vrhovnog štaba, a posebno Titove stavove, CK KPJ i GŠH postepeno prenose težište na centralni i sjeverni dio Hrvatske u cilju mobilizacije širokih narodnih masa, razbijanja reakcionarne politike Mačekovog rukovodstva HSS-a i njegovih sljedbenika na terenu. Štabovi I, II i III operativne zone dobili su direktive i zadatke da koordiniraju rad i intenziviraju borbena djelovanja između riječke Drave i Save. Tako je u svibnju 1942. iz Banije preko Moslavine otišla u Slavoniju proleterska četa pod komandom legendarnog Nikole Demonje i tamo mnogo pridonijela razvoju borbe. Bio je to mali marš — manevr proleterske jedinice. Sada dolazi do grupiranja jakih snaga koje će čitav mjesec i po djelovati na širem prostoru Moslavine, Bilogore i Slavonije. To je nužno uočiti jer jasno potvrđuje Titovu strategiju i taktiku koja je dosljedno ostvarivana ovdje kao i drugdje u Jugoslaviji. To je značilo grupirati jake snage na iz-

brani objekt napada, ostvarujući nadmoć, i uz primjenu iznenađenja razbiti i uništiti neprijatelja, a zatim pogodnim manevrom, šireći slobodnu teritoriju, napadati slijedeće objekte, ne dopuštajući da neprijatelj zahvati i tuče naše snage. Napad je osnovni vid djelovanja, obraća se samo kao potreba i nužda, bez krutih frontova i podmetanja snaga.

U goilskoj operaciji, i kasnije u akciji grupe bataljona, ove Titove postavke veoma se uspješno primjenjuju u praksi, što će se vidjeti prateći borbeni put MPO-a, koji je tih dana sa svojim bataljonom ušao u sastav grupe bataljona i pod komandom operativnog štaba sudjelovao u izvršenju niza zadatka.

Potkraj kolovoza Štab III operativne zone, u saradnji sa Štabom II operativne zone, poduzeo je mjere u cilju prikupljanja podataka o neprijateljskim snagama na području Moslavine radi izbora cilja i objekta napada. Izbor je pao na neprijateljsko uporište i ujedno izvore nafte na Goilo. Petnaestak dana prikupljali su obavještajni organi MPO-a, članovi KK KPH Garešnica i Kutina detaljne podatke o neprijatelju na Goilu. Posljednjih dana kolovoza u Moslavini je došao i zamjenik komandanta III operativne zone Bogdan Crnobrnja-Tolja s grupom drugova. Odmah se povezao s rukovodiocima MPO-a i članovima KK KPH Garešnica (Valent Bolt-Zelenko, Vjekoslav Janjić-Capo i drugi) i upoznao se sa situacijom u Moslavini, posebno u uporištu Goilo, Kutina i Garešnica. Obavijestio je da će 1 slavonski PO sudjelovati u napadu na Goilo. Tolja tada nije znao da u pravcu Moslavine maršira i Banijski PO, koji se tih dana nalazio sjeveroistočno od Siska. To je organizirao GŠH. Kao zamjeniku komandanta III operativne zone, Tolji je bilo poznato da će preko Save prijeći Banijski PO radi saradnje s našim snagama u međurječju Sava — Drava. O tome je bilo govora još u srpnju kada je u Slavoniji boravio Seljo, op. oficir GŠH. Pošto je sve dogovorenno, Tolja se preko naših veza vratio u Slavoniju, ali će kroz nekoliko dana opet doći sa I slavonskim PO (I i II bataljon) i bosanskim proleterima³⁷⁾.

Prvih dana rujna stigao je na područje Moslavine I slavonski PO pod komandom Vicka Antića-Pepea u sastavu: 1. i 2. partizanski bataljon, nepotpun bataljon bosanskih proletera s četom banijskih proletera Nikole Demonje i dijelom Bilogoraca. Preko Illove Odred je prešao u rejonu kote 106, sjeverni dio šume Lug, nedaleko od Kaniške Ive, južno od Garešnice. Dan-dva kasnije s jugozapada je preko Save došao

Banijski PO sastava I udarni bataljon, III i V partizanski bataljon, pod komandom Nine Marakovića, komandanta Odreda, i Đure Čižmeka, polit, komesara Odreda. Tako su se u Moslavini za ono vrijeme okupile vrlo jake partizanske snage prvi put u toku NOB-a. Bila je to grupa od 7 — 8 partizanskih bataljona sa oko 1600 boraca, što je zaista impoznatna snaga.

Neprijatelj je saznao za pokrete partizana iz više pravaca, ali nije imao točne podatke. Njegovi doušnicijavljali su o partizanskim kolo-

³⁷⁾ Jedinica bosanskih proletera dio je proleterskog bataljona »Zdravko Čelap«, koji se pod pritiskom neprijatelja u proljeće te godine pod veoma teškim uvjetima prebacio preko Save u Slavoniju i tu ostao više mjeseci. Bila je to prekaljena proleterska jedinica dobro naoružana i sposobna za najteže zadatke.

nama koje su kretale prema Moslavini, govorilo se o hiljadama odmetnika, pa čak i o tome da će biti napt 'nuto Goilo, Kutina i Garešnica. Ustaške glavešine su se ustrašile, pa su i sami uveličavali podatke tražeći pomoć od prepostavljenih (kotarski logornik i predstojnik kotara u Garešnici i dr.).

Izbor objekta i moment napada bili su sretno odabrani.

Nešto o Goilu

Naseljeno mjesto Goilo nalazi se u centralnom dijelu grebena koji čine zemljavišni objekti Mišinka i Dišnica i relativnom visinom od 200 — 220 m sačinjavaju omanju zemljavišnu pregradu. To je posljednji jači objekt na jugoistočnom dijelu Moslavačke gore koji se završava na rijeci Ilovi. Sjeverna strana je pošumjena, a južna posuta vinogradima i manjim gajevima, čije mnogobrojne kose padaju prema cesti Kutina — Banova Jaruga, čineći posljednje izdanke Moslavačke gore na jugu. Nekada je tu bio rudnik mrkog ugljena koji je zbog malih rezervi radio kratko vrijeme. Već 30-ih godina otkrivena je nafta i plin, pa je tako Goilo postalo naftndonosno polje, jedno od glavnih u bivšoj Jugoslaviji. Nijemci su već prije rata imali sve potrebne podatke, stoga je Goilo odmah poslije okupacije otpočelo eksploracijom povećavajući proizvodnju. Nema točnih podataka o dnevnoj proizvodnji nafte, ali se smatra da je iznosila gotovo 100 tona, što je fašistima u ono vrijeme mnogo značilo. Zbog toga je neprijatelj stalno pojačavao snage za osiguranje eksploracije.

Uoči napada neprijatelj je na Goilu imao kompletну satniju (četu) domobrana jačine 170 vojnika i starješina, ojačan vod Nijemaca sa 50 vojnika i dvadesetak ustaša i žandara s kulturbundašima. Znači oko 240 vojnika i starješina dobro naoružanih. Solidno organizirana obrana predstavljala je jako neprijateljsko uporište. Komandant njemačkog bataljona, koji se tada nalazio na prostoru Kutina — Popovača, izradio je plan obrane i organizirao fortifikacijsko uređenje uporišta. Osobno je obišao Goilo nekoliko dana ranije i bio je sasvim zadovoljan s onim što je našao. Organizacija obrane Goila počivala je na vanjskom pojasu koji su činila predstražna odjeljenja i patrole, te na unutrašnjem pojasu u vidu otpornih točaka vodova i čete promjera svega 150 — 200 metara. U fortifikacijskom pogledu osobito je bio uređen centralni dio Goila, oko raskrsnice putova, trafostanice i zgrade u kojoj su bili Nijemci. Pored odjeljenskih rovova sa zaklonima punog profila izvršeno je i zakrčavanje (žičana ograda od tri reda kolja) i miniranje. Organiziran je vatreni sistem dnevni i noćni, osvjetljavanje i signalizacija. Plan obrane predviđao je da se posada Goila uporno brani u toku noći, jer je za to sposobljena, a u slučaju potrebe komandant bataljona intervenira! će svojim i ostalim snagama iz rejona Kutine i Garešnice. Takvo rješenje njemačkog komandanta bilo je u osnovi ispravno, ali pod prepostavkom da na Moslavačkoj gori nema jakih partizanskih snaga. Upravo tu je podbacio gospodin hauptman, potcijenio je partizanske snage. Neprijatelj nije znao da je riječ o brojnijim i kvalitetnim partizanskim jedinicama.

Eto, takav je bio neprijatelj na Goilu 5/6. rujna 1942. To je zahtjevalo velike snage za osiguranje, a za sam napad jedinice visokoga bor-

benog morala i sposobne da slome i takvog protivnika. Upravo su tukve bile proleterske čete Nikole Demonje, bosanski proletari i jedinice I slavonskog odreda koje su napadale Goilo.

Radi uspješnog rukovođenja i komandiranja sa združenom grupom bataljona formiran je operativni štab. Komandant je Bogdan Crnobrnja-Tolja, zamjenik komandanta III op. zone, polit, komesar Đuro Čizmek, polit, komesar Banijskog PO, zamjenik komandanta Nina Maraković, tada komandant Banijskog PO. Članovi Štaba iz MPO-a: Capo i Suri.

Nakon izvršenih priprema već su u toku 5. rujna sve jedinice kre-nule prema objektima i rejonima djelovanja. Neke jedinice već su bile primaknute bliže tako da su mogle pravovremeno stići u svoje rejone, odnosno na polazne položaje. KM operativnog štaba uveče toga dana bilo je u Stupovači. U Štabu je vrlo živo, dolaze i odlaze komandanti, daju se posljednja uputstva, kuriri svaki čas donose izvještaje i odno-se naredenja u jedinicu. Sve je dogovorenno, pripreme su izvršene i mo-že se početi. Tolja ispraća Demonju koji napada s juga. »Ne brini, dru-že komandante«, reče Demonja, »brzo ćemo mi to raskarikati, vidjet će oni što su proletari, nedelju im svetu.« Osmjehne se, nabi titovku na bujnu neposlušnu kosu, nakrivivši je malo udesno po starom običaju, i ode. Gleda Tolja za njim i razmišlja: Uspjet ćemo sigurno dok je tak-vih kao Demonja. Uđe u štab. »Idem i ja, Tolja«, reče Pepe, komandant I slavonskog odreda, zatim ustane i ode u mrak.

Noć je bez mjesečine, tiha i topla kao usred ljeta, pogodna za pri-kriveno dovodenje jedinica. Stotine boraca idu u kolonama kroz šumu Dišnicu, na čelu su komandiri i komandanti s vodičima. Većina vojni-ka su borci i rukovodioci MPO-a i naši saradnici s terena te radnici s Goila koji poznaju zemljište i raspored neprijatelja. Ih, da znade ne-prijatelj tko mu se sprema »u goste«, pobjegao bi glavom bez obzira u Kutinu. Ali ne zna, čak i ne sluti da tolika narodna vojska ide na nje-ga. Gospoda satnici, poručnici i hauptmani izdali su uobičajena nare-denja, obišli položaje i naglasili zadatke u slučaju napada. »Partizana je malo, to su priče da su ih pune šume, ne mogu oni nama ništa, vi ste u zaklonima, a Kutina je blizu«, kaže komandir satnije svojim ko-mandirima vodova. Straže su na svojim mjestima, patrole u pokretu, tu su ustaše i kulturbundaši s oružnicima. Oni su još bezbrižniji.

Moslavački bataljon dobio je zadatak da spriječi prodor snaga in-tervencije iz pravca Kutine. Zaposjeo je položaje na liniji Novo Brdo — kota 217 — Debela Kosa — Velika Kosa. Neprijatelj se ne smije ni po koju cijenu probiti prema Goilu na pravcu Kutina — Goilo, s. Ilova — Goilo i Zbjegovača — Goilo, glasilo je naredenje Tolje, komandanta operativnog štaba. Komandant bataljona Mijo Bobetko i komesar Suri ove su zadatke još preciznije postavili pred komande četa i borce. Ba-taljon je relativno brzo i lako izbio na greben Mišinka — Goilo, zapad-no od tt 243, ali sada je kretanje bilo otežano. Da bi se našao na odre-denim položajima, bataljon je zapravo morao izvršiti obilazak oko Goila spuštajući se i penjući u velika udolja i zaposjeti položaje na njegovim kosama. Posebno je bilo teško sići u duboko pošumljeno u-dolje jugozapadno od tt 243, a zatim se popeti na kosu s kotom 217 i ići dalje ulijevo. Neprijatelj je s vremenem na vrijeme ispaljivao signal-

ne rakeie. Ide kolona partizana neposredno pored neprijateljskog uporišta, polako, oprezno, u velikoj tišini, odmiče sporo, ali stalno naprijed. »Sagni se, puži preko čistine«, govore šapatom komandiri, prenosi »partizanski telefon« (veza od borca do borca). Pošto su se dobro namučili, borci Moslavačkog bataljona stignu na svoje položaje. Iako nerado, partizani se ukopavaju, ne baš »po propisu«, ali ipak izrađuju zaklone za ležeći stav. Sve jedinice bataljona dobile su precizne zadatke, borci su upoznati s važnošću uloge bataljona. Jedan vod isturen je u zasjedu iznad s. Illove, da tu u ulozi predstraže dočeka neprijatelja i najavi njegov dolazak.

Kako se vidi iz sheme 1—3, grupiranje snaga u goilskoj operaciji izgledalo je, grubo uzeto, ovako:

— Jače snage imati na osiguranju napada: V bataljon BPO (Banjaskog partizanskog odreda) na pravcu Popovača — s. Mikleuška — s. Srpsko Selište — s. Šartovac, sa zadatkom da spriječi prodor neprijatelja prema Goilu sa te strane i napad s leda.

— III bataljon bez čete osigurava pravac Kutina — Mišinka — Goilo i Kutina — Šartovac, sa zadatkom da spriječi bilo kakav prodor neprijatelja sa te strane i udar u bok određenih snaga za napad na Goilo.

— Moslavački partizanski bataljon zatvara pravac Kutina — Gojio, preko s. Husaina, i Banova Jaruga — Goilo sa zadatkom: da upornom obranom ne dopusti prodor neprijateljskih snaga i intervenciju prema Goilu, stvarajući potrebno vrijeme za likvidaciju neprijateljskih snaga na Goilu.

— Prvi udarni bataljon BPO-a orijentiran je prema Garešnici sa zadatkom da zatvori pravce Garešnica — s. Kaniška Iva — s. Veliko Vukovje (gdje su žandari i ustaše) i Garešnica — s. Rogoža — Goilo.

— Za napad su bile određene slijedeće snage:

— Prvi slavonski odred, pod komandom Vicka Antića-Pepea (španski borac), napada sa sjevera preko tt 243 s prvim bataljom, drugi će biti u rezervi.

— Bosanski proleteri (oslabljen bataljon), oko 114 boraca, napada duž grebena Goilo s istoka.

— Četa banjiskih proletera pod komandom Nikole Demonje napada s juga i rasijeca obranu neprijatelja na dva dijela.

Odluka je sprovedena gotovo u potpunosti jer su sve jedinice uspješno izvršile svoje zadatke.

Početak napada planiran je u zoru 6. rujna u 0,4h,30'.

Međutim, neprijatelj je otkrio neke dijelove jedinica, grupe bombaša, pa je otvorio vatru. Tog su trenutka sve jedinice prešle u napad. Grupe bombaša pod zaštitom vatre puškomitrailjeza i pušaka brzo su napredovali i bacile bombe u prve rovove. »Juriš«, zaori sa svih strana. »Naprijed«, čuju se komande. Prašte bombe. Snažna vatra pješadijskog naoružanja pretvori se u grmljavinu koja odjekuje udoljima oko Goila do Kutine, Banove Jaruge i Garešnice. Partizani brzo probiju vanjsku obranu, a neprijatelj se povuče u centar. Jedan vod domobrana ubrzo je bio zarobljen. Bili su iznenadeni pa su se predali. Gospodin

satnik bježi i razmišlja kako će se predati ako zagusti. »Stoj, ruke uvis«, čuje se iz grupe partizana s desne strane. »Predaj se.« Satnik je razoružan. Oko centra sve gori, vodi se žestoka borba. U zaklonu na rubu hrastove šume domobranski oficir odahne sretan što više nije u tom paklu, svega 100 metara udaljenom odatle. Spazi veću grupu zarobljenih domobrana. Satnija je razbijena, zaključi.

S juga su Demonjini proletari u prvom naletu razbili neprijatelja ' zauzeli prve rovove, ali kad su izbili pred raskrsnicu putova, 80—100 metara, četa zastane. Poginula su dvojica, ranjeno ih je nekoliko. »Šta je, svetu ti nedjeljicu, naprijed!« »Ne ide, druže Nikola, neprijatelj je ukopan. Vidiš onaj grm, to je puškomitraljez, a eno drugoga s desne strane puta«, reče komesar Proleterske čete Ivan Bujić³⁸). »Vidim«, reče Demonja, »dajde bombe ovamo, ja ču na ovog lijevog a ti na onog desnog, komesare, a vi puškomitraljesci štitite nas vatrom, majku im fašističku, to su Švabe. Kad mi neutrališemo puškomitraljeze, juriš, jeste li razumjeli«, komandira Demonja komandirima I i III voda. »Jesmo«, odgovore oni i otpuzaju svaki na svoju stranu. I tako pod žestokom vatrom dvije grupe bombaša na čelu s komandirom i komesarom čete krenu naprijed. Vidi to gefrajter Hane i čudi se kakva je to luda vojska. »Fajer«, komandira nišandžiji desnog puškomitraljeza, koji otvori paklenu vatru, ali nije precizan. Ne daju mu partizani nišaniti, jer vatra njihovih puškomitraljeza prosipa kišu zrna po grudobranu zaklona. Odjednom nešto sijevnu i podiže ga. Gine nišandžija njemačkog puškomitraljeza. Leži raširenih ruku sav krvav i umrljan zemljom. Probija Demonja obranu Nijemaca, izbija na put koji vodi grebenom i zaustavi se. Neprijatelj jakom i preciznom vatrom iz zgrade preko puta ne dopušta ni koraka naprijed. Zna Demonja faštiste. Krvnici će se boriti uporno. Naredi da se jedinice srede i pripreme za juriš. Šalje kurira po komesara da čuje kako je na desnom krilu. Kurir se ubrzo vrati i suznih očiju saopći mu pogibiju komesara. »Eno ga dolje, leži mrtav«, reče kurir i pokaže Demonji pravac. Jurnu Demonja kao opaljen i u nekoliko skokova nađe se ispod puta. Mrtav leži Ivo Bujić, njegov komesar ,divan drug. Žao mu ga je kao brata. Demonja steže vilice. »Iznesite ga u pozadinu, a mi čemo na juriš, platit će mi to ovi banditi.«

U međuvremenu Slavonci su, boreći se, takoder izbili sa sjeverne strane pred zgradu u kojoj su se ušančili Nijemci. Svi pokušaji da se neprijatelj razbije i da se osvoji ova posljednja točka otpora, ostaju bez uspjeha. Tolja naredi da se neprijatelj mora likvidirati, to su već naredili Pepe i Demonja. Priprema se posljednji juriš. Tu je i Milivoje Vujinović, puškomitraljezac I slavonskog odreda. Vidi on: ne daju se banditi, tuku se žestoko, tko pokuša naprijed, preko brisanog prostora, tko se približi zgradu, gine ili biva ranjen. Tada mu pogled odluta preko šupe prema krovu zgrade u kojoj su Nijemci. Brzo se uzvere na krov i nađe se na tavanu zgrade. Faštisti, njih dvadesetak, rasporedili se na sve strane i tuku iz puškomitraljeza, pušaka i automata (šmajsera). Uzme ih na nišan pa iz puškomitraljeza osu preciznu i ubitačnu vatru, ubije nekoliko, rani još više. Nastane pometnja. Utihnu vatra,

³⁸) Ivan Bujić, poginuo juoačkom smrću na Goru, proglašen je narodnim herojem.

jauk ranjenika, kaos. Toga trenutka grupe bombaša jurnu naprijed. Vujinović se zakloni iza dimnjaka, zatim brzo siđe pa s grupom bombaša prodre sa zapadne strane u zgradu. Flaše s benzinom, bombe, zgrada plamti, neprijatelj je likvidiran.

Tako je slomljen posljednji otpor neprijatelja na Goilu Zarobljeno svega 7 Nijemaca od 50. Ni glasnik nije mogao pobjeći u Kutinu da javi što se zbiva na Goilu.

Grupe za uništavanje tornjeva i ostalih uređaja miniraju i pale sve što bi neprijatelju moglo koristiti. Izbijaju golemi požari kao ogromne buktinje, dižu se visoko u nebesa. Gore izvori nafte i plina. Slika je strašna i veličanstvena. Sve tutnji. Unutrašnje eksplozije potresaju čitavo brdo. Odbjesci i vatreni stupovi dižu se više stotina metara u visinu. Vide se na desetine kilometara uokolo. Vijest o tome da su izvori nafte i plina na Goilu zapaljeni proširila se brzo i nadaleko.

Baš u vrijeme žestoke borbe oko glavnog otpora neprijateljskih snaga u centru Goila, kada su puškomitrailjezi izvodili svoju simfoniju, začuje se oštra paljba oko s. Ilove. Borci Moslavačkog bataljona slušaju iza leđa žestoku vatru i osmatrajući ispred sebe očekuju napad neprijatelja iz pravca Kutine. Čuje se paljba, evo bande, samo neka idu, neće proći. Moral je visok, položaji dobri, i spremno očekuju nailazak neprijatelja. Stiže kurir iz voda isturenog prema s. Ilovi i izvijesti komandanta bataljona Miju Bobetku da je neprijatelj sa dva kamiona Nijemaca i ustaša naišao na zasjedu i da je odbijen. Bila je to zapravo izviđačka patrola neprijatelja iz Kutine. Ustaški logornik Adrinek i katarski predstojnik s ostalim je dužnosnicima uspio prikupiti 150 ustaša, pripadnika pripremne bojne, lovačke bojne, žandara i dio čete Nijemaca koja se nalazila u Kutini, pa je krenuo da pomogne svojima u Goilu. Ali, ovako dočekan kod s. Ilove od moslavačkih partizana, zadovoljio se priputcavanjem i obranom Kutine. Iz dokumenta koji je katarski predstojnik poslao velikom županu vidi se da je i sam bio uplašen i konfuzan. Jadikuje, traži pojačanja jer je partizana puno u Moslavini i nije isključen napad na Kutinu. Njemački komandant bataljona, onaj isti koji je nekoliko dana ranije bio zadovoljan organizacijom obrane na Goilu, nije imao dovoljno snaga na raspolaganju pa se morao zadovoljiti samo djelomičnom intervencijom prema Goilu. Uspio je nešto kasnije, kada su se naše jedinice povukle, da stigne na Goilo i da se lično uvjeri da su ovdje nekada bili izvori nafte i plina.

Koliko je bila žestoka borba na Goilu vidi se i po gubicima, osjetnim za obadvije strane, osobito za neprijatelja. Poginulo je 50 — 60 neprijateljskih vojnika i starješina, ranjenih je oko tridesetak, znatno manje nego mrtvih. Zarobljeno je 120 domobrana, 7 Nijemaca, nekoliko ustaša i kulturbundaša. Zaplijenjeno je 120 pušaka, 2 puškomitrailjeza, 1 laki mitraljez, 6 automata, 10.000 metaka, dosta ručnih bombi, mnogo razne opreme i drugog materijala. Zapaljene su bušotine i 23 tornja, uništena su gotovo sva postrojenja.

Naši gubici bili su dosta veliki: 14 mrtvih i 20 ranjenih drugova, među kojima je poginuo i komesar Banjiske proleterske čete Ivan Bujić.

Svaki bataljon, koji je bio na osiguranju napada od intervencije neprijatelja uspješno je izvršio svoj zadatok.

Peti banjški bataljon stigao je poslije podne 5. rujna u Gornju Jelensku, gdje je poslije postavljenih osiguranja prikupljenim brojnim seljanima — među kojima je bilo porodica iz čijih su sredina mnogi bili u ustašama, a neki i u Jasenovcu kao koljači — održan uspio miting.

To je bio i prvi javni nastup partizana u tome selu. Neke su ustaše pobegle u uporište Popovaču izvijestivši ustaški tabor i Nijemce da je u Jelensku stiglo na stotine partizana, da su je zaposjeli i da će napasti samu Popovaču. Zbog toga je komandant njemačkog bataljona, čiji se štab tada nalazio u Popovači, poduzeo opsežne mjere za obranu Popovače. Dogodilo se upravo ono što je odgovaralo partizanima: vezati neprijateljske snage iz Popovače. Stoga i nije bilo veće intervencije Nijemaca na Goilo. Dok su se oni snašli i vidjeli o čemu se radi, Goilo je već palo. Treći bataljon BPO-a odbio je pokušaj ustaša i žandara i nešto Nijemaca da iz Kutine preko grebena Mišinke interveniraju (u Kutini je tada bila samo jedna četa Nijemaca, iz čijeg je sastava jedan ojačan vod bio na Goilu).

Prvi udarni bataljon BPO-a osiguravao je da neprijatelj ne bi intervenirao iz pravca Garešnice preko Kapelice i Rogože prema Goilu. Jedna četa bataljona zaposjela je položaje južnije na putu Veliko Vukovje — Goilo na nepun kilometar i po od sela u kojem je još tada bila žandarmerijska stanica, općinska uprava i nešto ustaša. Između 10 i 11 sati, 6. rujna, krenula je jedna kombinirana ustaško-žandarmerijska jedinica iz Vukovja i Garešnice prema Goilu, valjda u pomoć napadnutom uporištu. To je organizirao Tomo Rogulja, ustaški tabornik općine V. Vukovje, s komandirom žand. stanice narednikom Magdićem. Skupivši nešto ustaša iz V. i M. Vukovja, Kaniške Ive i Garešnice, sa žandarima iz V. Vukovja, njih 50 — 60, krene prema Goilu. Spustivši se niz blagu padinu seoskim putem iz centra V. Vukovje kretali su se po odjeljenjima, čak su se razvili u streljački stroj. Strah je na licima, kreću se oprezno i pipavo, ali idu naprijed. Pridu gotovo do potoka Dišmce, kad se osu vatru iz šume. Preko potoka zuje zrna oštroski i prijeteci. Zastade ta šarena vojska, blene šta je to, a kada shvati da su to partizani, okrene u bijeg koliko su je noge nosile. Prsnu vojsku Ante Pavelića po kukuruzima, uz živice i uteče ne okrećući glavu. Za nekoliko minuta stignu do općinske zgrade i crkve u V. Vukovju, ali nitko se ne zaustavlja, bježe dalje, jer za njima idu partizani. Utakoše. Napuste i općinsku upravu i žandarmerijsku stanicu, jer su jutros čuli od gospodina općinskog načelnika i tabornika da je Moslavacka gora puna partizana. Bježi s njima i trgovac Mejašić. »Nije dobro«, veli on Rogulji, »bolje je odmah otići u Garešnicu.« Eto tako neslavno završi pohod vojska Tome Rogulje. Zamaknu ustaše i žandari za Kosu između Velikog i Malog Vukovja, ispraćeni vatrom iz pušaka i puškomitrailjeza I čete Banjškog udarnog bataljona. Četu vode Stevo Dejanović i Stevo Lukač, borci MPO-a rodom iz Vukovja.

Bio je rutinski zadatak za banjške partizane da spale općinsku zgradu, žand. stanicu i arhivu, što su veoma brzo i učinili u Velikom Vukovju. Lukač i Dejanović predlagali su da se ti objekti ne pale, ali komandir čete Udarnog bataljona ogluši se o njihov prijedlog. Partizani pokupe plijen što je zatečen u općinskoj upravi i žand. stanici. Toga

dana prestala je funkcionirati ustaška vlast u općinskom centru Velikom Vukovju i više nikada nije uspostavljena do kraja rata.

Da zaključimo: goolska operacija izvedena u toku 5. i 6. rujna 1942. združenim snagama slavonskih, banijskih, bosanskih, bilogorskih i moslavačkih partizana, bila je u to vrijeme najveća i najuspješnija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Bila je to blistava vojnička pobjeda, a istovremeno težak ekonomski i politički udarac okupatoru i njegovim snagama. To je bio pravi zemljotres koji je otrijeznio mnoge zavedene sejlake Moslavine i opredijelio ih za NOP.

Iz neprijateljskih dokumenata vidi se da je zavladao strah u kotarskim centrima Garešnici, Kutini i drugima. Kotarski predstojnici govore o hiljadama partizana i o tome da će sigurno napasti i njih (Garešnica, Kutina), te traže hitnu pomoć. Da je ta Pavelićeva kotarska i općinska bratija sa svojom vojskom bila u stanju totalnog straha može se zaključiti i po činjenici što čitavih 15 dana nisu ozbiljnije reagirali, sve dok MINORS (Ministarstvo oružanih snaga) NDH i I domobrinski zbor u Sisku nisu na prostor Moslavine i zapadne Slavonije doveli po zlu čuvenu I gorskiju diviziju.

NOP je bujao poput tijesta s dosta kvalitetnog kvasca. Osjećao se polet na širokom prostoru. Goolska operacija i mnoge aktivnosti grupe bataljona ubrzali su razvoj NOB-a u ovom dijelu Hrvatske. Budila se snaga naroda.

NAPAD NA KULTURBUNDAŠE U VELIKOJ MLINSKOJ

U zoni djelovanja grupe bataljona pod rukovodstvom operativnog štaba našlo se čitav niz manjih i srednjih objekata napada. Izvodeći marš — manevar preko Moslavine prema Bilogori i poslije prema zapadnoj Slavoniji, grupa bataljona pregazila je neka neprijateljska uporišta.

Osim Garešnice, Hercegovca, Bereka i V. Vukovja, kao općinskoga i kotarskog centra, neprijatelj je u svim većim selima još imao manje jedinice ustaške pripremne bojne (načelno, u svakom kotaru ustaše su organizirale jednu pripremnu ustašku bojnu čija je uloga bila da od pripadnika Mačekove Zaštite stvari ustašku seljačku vojsku, miliciju, koju će postupno uvući u ustaški pokret). Ove jedinice, bez obzira na kvalitet, bile su dio oružane sile i predstavnici ustaške vlasti kao sistema, bez obzira na to što su mnogi pojedinci bili protiv ustaških metoda i zlodjela, pa su kasnije napuštali taj pokret.

Pored tih jedinica, u garešničkom kotaru postojale su i posebne jedinice kulturbundaša u svim selima gdje je bilo Nijemaca. U nekima su bile jačine od pola do jednog odjeljenja, prije svega u Hrastovcu, Palešniku, Hercegovcu i Mlinskoj. Najekstremniji su bili folksdojčeri iz Velike Mlinske koji su počinili mnoga nedjela. Budući da ih je bilo 60—70 naoružanih, postali su ozbiljna smetnja razvoju NOP-a u tom dijelu garešničkog kotara. Operativni štab u saradnji sa štabom II i III operativne zone donio je odluku da se napadne kulturbundaška posada u Velikoj Mlinskoj. Organizacija napada povjerena je MPO-u i Kotarskom komitetu KPH Garešnica. Glavna snaga napada bit će Moslavački partizanski bataljon pojačan s vodom bosanskih proletera. To

je bilo potrebno iz više razloga: prvo, zadatak je bio ozbiljan i dosta težak, pa je trebalo da MPO, odnosno Moslavački partizanski bataljon, položi ispit zrelosti; drugo, narodu se moralo pokazati kolika je snaga moslavačkih partizana, treće, valjalo je ravnomjerno opteretiti jedinice.

Već ranije prikupljeni podaci o neprijatelju u čitavom kotaru ukazivali su da je zaista neophodno likvidirati leglo fašista u Velikoj Mlinjskoj.

Glavne snage operativnog štaba imale su zadatak da odsijeku sva •stala uporišta neprijatelja od Velike Mlinske i spriječe njihovu intervenciju. Pomoćne snage bit će angažirane za napad i likvidaciju nje mačkih fašista, i to Moslavački bataljon i dio proletera.

Raspored snaga za osiguranje napada bio je slijedeći:

— Peti banjaski bataljon presjekao je i zaposjeo komunikaciju Bjelovar — Ivanska — s. Berek — s. Popovac — Garešnica u visini s. Kostanjevca, zaposjedajući objekt Gradinu jednom četom, a glavnim je snagama organizirao obranu na grebenu Trnovitički vinogradi — Sveti Jakob (tt. 187). KM bataljona i operativnog štaba u rejonu kote 180, Mlinjanski vinogradi.

— Kompletan udarni bataljon BPO-a zaposjeo je polaže prema kot. centru Garešnici na liniji isključno kota 160 — želj. pruga — šuma Brestovac Krljanuše i istočni dio s. Pašjan, sa zadatkom: najprije sa zasjedom, a potom upornom obranom spriječiti prodor neprijateljskih snaga na pravcu Garešnica s. Velika Mlinska.

— Treći banjaski bataljon imao je dvojak zadatak: prvo, zaposjeti pogodne položaje istočno od s. Mlinske na liniji s. Veliki Pašjan — kota 151, Kućište, obuhvaćajući u polukrugu uporište s. Velika Mlinska, drugo, spriječiti izvlačenje neprijatelja prema Garešnici. Tako će se zatvoriti obruč i spriječiti eventualni prodor neprijatelja iz pravca Hercegovca preko s. Palešnik i s. Male Mlinske.

Bataljon I slavonskog odreda bio je u rezervi s glavnim snagama u rejonu komandnog mjesta i operativnog štaba. Jedna njegova četa (lovčeva) presjekla je željezničku prugu sjeverno od Hercegovca zato da spriječi dovođenje rezervi neprijatelja iz pravca Bjelovara. Jedna desetina čete Milana Kovačevića izvršila je fingiran napad na Garešnicu u cilju obmane neprijatelja, u čemu je potpuno uspjela.

Snage za napad: Moslavački bataljon i dva voda proletera imali su zadatak da unište neprijateljske snage lolsdjočera u Velikoj Mlinskoj!

Odluku operativnog štaba, koja je donijeta zajedno s komandantom i komesarom bataljona, bila je: glavnim snagama bataljona napasti neprijateljske jače snage i u centru sela sa sjevera, a pomoćnim likvidirati dijelove neprijatelja isturene na krajeve sela. Početak napada u 0,4,15 (10. IX 1942). Dakle, napad u ranu zoru u cilju iznenadenja. Naime, neprijatelj je bio preko noći budan, bojao se napada, pa je gotovo redovito ujutro skidao dio osiguranja smatrajući da je opasnost prošla.

Neprijateljske snage u Velikoj Mlinskoj sačinjavali su uglavnom domaći Nijemci, a jedan dio bio je i iz drugih sela. Prema dokumentima Štaba MPO-a, bilo ih je ukupno 62. Budući da su to bili hitlerovci već ogrezli u izdaju, zločin i pljačku naroda, znali su da ne mogu oče-

kivati ništa dobro. Stoga je komandir folksdojčera izradio plan obrane koji se sastojao od isturenih odjeljenja na istočnom i zapadnom dijelu sela sa po jednim puškomitralskom, od mrtvih straža i patrola sjeverno i južno od sela, te OT (otpornom točkom) voda u centralnom dijelu sela. U fortifikacijskom pogledu obrana je bila dosta solidno uređena izradom zaklona punog profila, a u centru sela osposobljavanjem jakih zgrada za obranu, posebno osnovne škole. Za ono vrijeme bilo je to utvrđeno naseljeno mjesto. Fašisti su odlučili da ga uporno brane. Zbog slijepе mržnje, šovinizma, iluzija o novom poretku i teorije o ibermenšu, većina je Nijemaca u Velikoj Mlinskoj bila na strani Hitlera i nacizma. Bili su naduveni i oholi pripadnici Trećeg Reicha, jer su i pravno u NDH dobili taj status. U to vrijeme Hitlerove glavne snage na istočnom frontu bile su pred Volgom, pa se ovima u Mlinskoj činilo da su nepobjedivi. Time se može donekle objasniti njihov fanatizam i upornost u borbi.

Zapoviješću Štaba operativne grupe bataljona, koja je izdana pisano, precizirani su zadaci, uloga i način djelovanja svim jedinicama. To je na prostoru Moslavine prva potpuna zapovijest koja može poslužiti i kao primjer osposobljenosti, zrelosti i kvalitete naših štabova. Raspored snaga, način djelovanja, elementi pozadine i komandiranja, sve je dato kako treba. I još jedna važna karakteristika: naređena je likvidacija neprijatelja, i stvoreni su svi uvjeti da se zadatak izvrši.

Pošto su u toku noći 9/10. IX sve jedinice operativne grupe izvršile marš i do određenog vremena zaposjele svoje položaje, sve je bilo spremno da se počne napadom. Te tihe noći bez mjesečine, potkraj ljeta, kretale su se najprije kolone partizanskih bataljona, a onda četa i vodova, tako da je prostor oko šireg rejona Velike Mlinske bukvalno bio pokriven desetinama tih malih kolona partizana najboljih sinova naroda iz Slavonije, Banije, Bosne, Bilogore i Moslavine.

Rosa je bila velika pa su borci bili mokri preko koljena, ali to im nije smetalо. Posebno su raspoloženi Moslavčani. Idu narodni osvetnici da zgaze zmiju prisojkinju, po onoj narodnoj, koja je već mnoge ujela za srce. Ozbiljnost trenutka. Želja da se uništi neprijatelj. Svaki je borac bio spremjan. Komandant bataljona Mijo Bobetko ide na čelu prve čete koja ima najteži zadatak. Kolona prijede potok Mlinsku, počne razdvajanje čete po vodovima. Još malo uz sjevernu padinu Kose i bit će u selu. Sve je mirno, počinje praskozorje, sve se više vidi, ali još je dosta mračno pa se borci kreću slobodnije, malo pognuti naprijed. Kad se četa razvije u strijelce i dohvati prvi voćnjaka, neprijatelj otvoriti vatru (to je straža na sjeveru od centra sela). Odmah odgovore partizani jakom vatrom i jurnu naprijed. Uhvate se prvi štagljeva i počne žestoka borba. Neprijatelj brani svaku kuću, štagalj, svinjac i druge pomoćne zgrade. Dan brzo osvoji, a borba sve žešća. Neprijatelj, sabljen u osnovnu školu i dvije kuće pored nje, brani se grčevito, već ima dosta mrtvih i ranjenih, ali se ne predaje. »Moramo zapaliti zgradu«, reče komandant bataljona komandiru čete. U blizini je i komesar bataljona Suri. »Moramo ih likvidirati, doda, sve je drugo gotovo.« Bombaši pripreme flaše s benzinom te pod zaštitom vatre puškomitraljeza počne juriš. Među prvima su komandant bataljona Mijo Bobetko, komesar Suri s već ranije otetim njemačkim automatpm zvanim šmajser

MP, zatim komesar II čete i drugi. Planu škola, gore fašisti, ginu pri **po-kušaju** proboga iz obruča na južnu stranu. Samo je nekolicini uspjelo. **Ostaje** još jedna kuća iz koje se pruža otpor. Bobetko naredi dvojici **partizana** da se privuku kući i likvidiraju neprijatelja, zatim sam podje za njima. Umjesto da se predaju, fašisti ospu žestoku vatru. Odjednom Mijo Bobetko dobije snažan udar u grudi i padne. Priskoče partizani i **izvuku** teško ranjenog komandanta. Zatim jurnu na faštite i likvidiraju ih **do** posljednjeg.

Sunce je već odskočilo, umuknu posljednji pucnji i označe kraj kratke ali veoma žestoke borbe. Neprijatelj je bio okrutan i žilav, ali je uništen. Poginulo je više od 35 neprijateljskih vojnika i starješina, ranjenih je malo, zarobljenih svega trojica. Na strani partizana poginuo je komesar II čete i jedan borac, ranjena su tri borca, teže komandanat bataljona³⁹⁾.

Rezultati borbe u Velikoj Mlinskoj bili su katastrofalni za neprijatelja. Bio je to potpun poraz kulturbundaša u kotaru Garešnica. Nešto kasnije te godine fašisti su iselili ogromnu većinu Nijemaca u istočne dijelove otetog poljskog teritorija, iz kojih su poslije svršetka rata morali otići u Zapadnu Njemačku.

Pored 30 pušaka, municije i druge ratne opreme, zaplijenjeno je mnogo drugog materijala iz mjesne trgovine i opljačkane imovine koja se našla kod kulturbundaša.

Bojeći se za svoju kožu, neprijatelj iz Garešnice nije ni pokušao intervenirati. Osim toga, desetina iz I slavonskog odreda, koja je izvršila demonstrativni (fingirani) napad, dovela je u zabludu ustaške glavare. Iz ostalih pravaca također nije bilo intervencije, što govori o slabosti i neaktivnosti neprijatelja. Dokaz je i izvještaj kotarske oblasti Garešnica Velikoj župi Bilogora u kojem se traži pomoć za obranu Garešnice oko koje ima više od 3000 partizana.

Slijedećih dvadesetak dana, koliko je još zajedno djelovala grupa bataljona pod komandom operativnog štaba na čelu s Bogdanom Crnobrnjom-Toljom, izveden je čitav niz važnijih akcija i vodene su žestoke borbe, od kojih je ona za Španovicu bila najteža. Moslavački bataljon je uspješno izvršio sve zadatke na tom borbenom putu grupe bataljona. Evo samo nekih podataka.

NAPAD NA VLAK KOD HERCEGOVCA

Ujutro, 11. rujna, jedinice operativnog štaba našle su se u šumi Trupinski gaj zapadno od Hercegovca. Dio snaga već je prešao prugu sjeverno od željezničke stanice Hercegovac. Operativni štab razmatrao je mogućnost napada na neprijateljsko uporište Hercegovac, pa je poduzeo mjere za prikupljanje podataka. Tako se te noći, 10/11. rujna, grupa bataljona našla zapadno od Hercegovca u očekujućem rejonu. Međutim, u toku pokreta jedinica stigli su podaci da je neprijatelj ojačao

³⁹⁾ Komesar II čete koji je poginuo u Velikoj Mlinskoj bio je Špoljar Josip, jedan od starih moslavačkih boraca.

uporište, pa je odlučeno da se odustane od napada i kreće prema Bi-logori. Rano ujutro krenule su jedinice na marš iz Trupinskog gaja prema Trnavi. Upravo je glavnina bila u visini željezničke stanice Hercegovac, kada je naišao vlak iz Bjelovara. Komandant udarnog bataljona BPO odluči da se vlak napadne, jer u njemu »mora biti neprijateljskih vojnika, ustaša i pratnje, pa čemo ih zarobiti«, reče on Nini Man koviću i Tolji. »Navali«, odgovore oni komandantu udarnog bataljona. Vlak je upravo ulazio u stanicu. Ali, vidi davola, u njemu nije pratnja od nekoliko vojnika, već čitava satnija domobrana I pješačke pukovnije iz Bjelovara, koja je upućena kao pojačanje u Garešnicu. Došlo je do oštrog i kratkog sukoba. Borci Bosanske proleterske čete i dio I slavonskog odreda i Banijskog udarnog bataljona otvore vatru iz desetaka puškomitrailjeza. Domobrani su razbijeni. Borci uskoće u kompoziciju. Ubijeno je 8 neprijateljskih vojnika, desetak ranjeno, nešto je zarobljeno, a većina je pobegla u željezničku stanicu u kojoj je već bila stalna posada. Žestoka vatra branila je pristup stanicu. Uskoro poslije toga većina domobrana utekne u Hercegovac. Bio je to nesvakidašnji događaj: kompozicija od 17 vagona putničkog vlaka je zapaljena. Zaplijenjeno je desetak pušaka i drugog materijala, pokidane tavanice, srušeno 8 stupova itd. Sve to odigralo se u roku od pola sata, kao na filmu, kod same željezničke stanice.

Nešto kasnije, oko 8 sati, jedna domobranska satnija s desetak domaćih ustaša naišla je na III banijski bataljon i jednu četu Moslavačkog bataljona u sjevernom dijelu šume Trupinski gaj, koji su bili na osiguranju prelaska glavnine grupe bataljona preko pruge. U kratkoj borbi od svega 10—15 minuta domobrani su bili razbijeni tako da su preko Ladislava pobjegli u Veliki Grđevac. Zarobljeno 16 domobrana i ubijen 1 ustaša. Od plijena Moslavački odred-bataljon dobio je 5 pušaka, 300 metaka i nešto opreme; dva borca bila su lakše ranjena. Dakle, neprijatelj je pretrpio osjetne gubitke, više od 40 izbačenih iz stroja.

Istog dana poslije uspješnih okršaja operativna grupa bataljona nastavila je marš po danu prešavši prugu Bjelovar — Garešnica i dvije ceste Bjelovar — Garešnica, odnosno Bjelovar — Daruvar, i stigla u region Velike i Male Barne i Velike Peratovice.

Združena grupa bataljona, pod komandom operativnog štaba, djeliće planski, organizirano, odlučno i efikasno, naprsto je smrvila čitav niz neprijateljskih uporišta. Iz rejona Kutina — Garešnica pa dalje na sjeveroistok, a zatim na jug do Španovice, grupa bataljona djeluje u zoni prosječne širine od 20 km u dubini 150 km. Smjelim nadiranjem jakih partizanskih snaga prema Dravi postignuto je operativno iznenadenje. Neprijateljsko komandiranje koje uočava da se radi o jakom protivniku, ne zna što su slijedeći ciljevi akcija te se orientira na defanzivu uz ispadne manjih snaga u pojedinim pravcima. Neprijatelj radi upravo suprotno od onoga što bi trebalo. Umjesto da grupira glavne snage I pješačke divizije pa da aktivnim djelovanjima osujeti planove operativne grupe bataljona, on postupno uvodi snage i nalazi se u stanju iščekivanja. Zato nije efikasan. On će poduzeti ozbiljnije mјere nešto kasnije, ali tada će situacija biti drugačija. Reagirat će sa zakašnjnjem i neuspješno.

U PODRAVINI

Poslije odmora ljudstva i jedinica i vrlo žive političke propagandne djelatnosti na Bilogori, grupa partizanskih bataljona izbila je noću 16. i 17. rujna preko grebena u Podravinu. Presjekavši podravske komunikacije istočno i zapadno (prugu i cestu) energičnim djelovanjem, naše su snage 18. IX razbile neprijatelja u nekoliko manjih uporišta, od kojih su Pitomača i Podravski Kloštar bili posebno važni. Iako se uporno branio, neprijatelj je bio savladan i potpuno razbijen. Ustaški dužnosnici i glavari, bježeći prema Virovitici i Đurđevcu, i nehotice su širili vijesti o velikoj sili partizanskoj.

Jedna četa Moslavačkog bataljona napala je rudnik ugljena Babičku nedaleko od Pitomače. Budući da osiguranja nije bilo, ustaše su pobjegle, akcija je izvedena brzo i bez borbe. Uništena su postrojenja, 400 m industrijske pruge, 800 m tt linija i drugo. Zaplijenjeno je mnogo raznog materijala, živežnih namirnica i, što je najvažnije, 550 kg eksploziva. Poslije akcije narodu je podijeljena veća količina zaplijenjenih živežnih namirnica i odjeće, zatim je održan narodni zbor na kojem su objašnjeni ciljevi NOB-a.

Prodor grupe bataljona u Podravinu, uspješne akcije i pravilan odnos prema narodu dali su velike rezultate, koji se, razumije se, nisu odmah ispoljili. Narod je prvi put video snagu partizana, ne male grupe ili pojedince, već na stotine boraca, što se pozitivno odrazило na širenje NOB-a. Svi postupci partizana bili su na liniji oslobođilačke borbe, tako je ustaška propaganda zadobila ozbiljan udarac. Naime, neke uhvaćene ustaše, za koje nije bilo podataka da su zločinci, partizani su pustili kućama, što je demantiralo ustašku propagandu kako partizani ubijaju zarobljenike. Putnici iz dvaju putničkih vlakova, koji su se zatekli na željezničkoj stаници Kloštar Podravski, bili su zamoljeni da izidu iz kompozicije, nitko ih nije dirao, pa su širili propagandu u korist NOP-a. Radničke porodice u rudniku ugljena Babička i siromašni seljaci dobili su hrane i raznih predmeta od partizana. Narodu je podijeljeno 800 litara petroleja. Slijedilo je intenzivno političko objašnjavanje ciljeva NOB-a i raskrinkavanje okupatora i njegovih slугу.

OBRAČUN S USTAŠAMA U GRUBIŠNOM POLJU

Desetak dana kasnije (28. IX 1942), nakon izvršenih priprema, jedinice grupe bataljona našle su se u predjelu Grubišnog Polja spremne za napad. Ustaše iz Grubišnog Polja bile su već do tada izvršile teške zločine nad narodom jugoistočnog dijela Bilogore. Pala je odluka da se razoriti zločinačko ustaško uporište, jedno od najzloglasnijih u sjevernoj Hrvatskoj. Zločini ustaških jedinica iz Grubišnog Polja, posebno nad Srbima, a onda i nad drugim pripadnicima naroda i narodnosti, posebno onima koji su se uključili u NOP, bili su zaista gnusni. Osim domaćih ustaša bilo je tu i onih sa šireg prostora pa i jedan dio emigranata koji su došli s Pavelićem iz Italije. Nije bilo sela na ovom dijelu Bilogore gdje te zvijeri u ljudskom obliku nisu pljačkale, mučile i ubijale.

Osim ustaša, žandara oružnika, policije i naoružanih organa kotarske oblasti, u Grubišnom Polju nalazila se i jedna satnija iz sastava I pješadijske pukovnije kao stalna posada. Bio je to jak garnizon s go-

tovo 500 neprijateljskih vojnika i starješina, kotarski centar s više većih građevinskih objekata pogodnih za obranu. Neprijatelj je mogao intervenirati i iz jakog garnizona Bjelovara, zatim iz Velikog Grđevca, Zdenaca, Daruvara i Virovitice. Zbog svih tih okolnosti operativni je štab izvršio solidne pripreme u angažiranju snaga i uspostavljanju veze sa zapovjedništvom domobranske satnije radi predaje domobrana.

S obzirom na jačinu neprijatelja i očekivanu žilavost u pružanju otpora, operativni je štab odlučio: da glavnim snagama napadne neprijatelja u Grubišnom Polju, a pomoćnim da izvrši osiguranje na pravcima moguće intervencije (Veliki Grđevac, Zdenci, Daruvar, Đulaves). U sastavu snaga za napad bio je i Moslavački bataljon.

Napad je otpočeo koncentričnim djelovanjem bataljona i četa prema centru s težnjom da se što prije razbije domobraska jedinica, zatim ustaše. Vanjska obrana neprijatelja bila je brzo razbijena i borbe su se rasplamsale u svoj žestini u centru Grubišnog Polja odmah poslije ponoći. Bile su to prave ulične borbe u kojima su ustaše i žandari branili svaku zgradu, a bosanski, banijski, slavonski, bilogorski i moslavački partizani jurišali otimajući zgradu po zgradu. Neprijatelj je u zoru bio nabačen u svega nekoliko većih zgrada iz kojih je pružao ogorčen otpor. Svi glavni objekti su pali, domobrani su zarobljeni, pobijeno je mnogo ustaša, zarobljeni su čuveni krvnici, zapaljen je mlin, oslobođeno oko stotinu zatvorenika i zaplijenjeno oružje, municija i oprema. Ali u centru Grubišnog Polja neprijatelj je pružao žilav i organiziran otpor pa je svaki pokušaj likvidacije po danu dobro branjenog objekta tražio sve veće žrtve. Operativni štab je ocijenio da je cilj postignut te da ne bi trebalo insistirati na potpunoj likvidaciji ustaša uz velike vlastite gubitke. Osim toga, bilo je realno očekivati intervenciju neprijatelja iz više pravaca, zato je odlučeno da se prekine napad i jedinice operativne grupe povuku sjeverno i istočno od Grubišnog Polja, u Veliku i Malu Peratovicu i Barnu u cilju sređivanja i odmora. Naši gubici iznosili su 12 mrtvih i 22 ranjena, što govori o žestini borbe i snazi neprijatelja.

U žestokim borbama za Grubišno Polje neprijatelj je pretrpio teške gubitke: više od 100 mrtvih i velik broj ranjenih. Zarobljeno je više od 100 domobrana i 19 ustaša. Zaplijenjeno je mnogo ratnog materijala, 145 pušaka, 4 puškomitrailjeza, dosta minicije, ručnih bombi i oko 200 kompletova odjeće. Moslavački odred, odnosno njegov bataljon, dobio je 52 puške, jedan puškomitrailjez, 1800 metaka i 25 kompletova vojničke odjeće i razne druge opreme. Odred je imao 2 mrtva i 2 ranjena druga.

Zarobljenim ustašama održano je suđenje u Velikoj Peratovici. Od 19 pušteno je 7 jer nije bilo podataka da su zločinci. Ostali su osuđeni na smrt i strijeljani. Među onima koje je stigla zaslužena kazna našao se i Franjo Peršin, općinski bilježnik u Velikom Vukovju 1941. i 1942. gdje je počinio mnoga nedjela. Mislio je da će promjenom mjesta boravka prikriti zločine, ali nije mu uspjelo jer su borci s narodom Moslavine znali tko je on.

Marš preko Papuka

Osim djelovanja grupe bataljona pod komandom operativnog štaba, dijelovi MPO-a, I slavonskog odreda i druge snage svojom su aktivnošću u Moslavini, Bilogori i Slavoniji prisiljavale neprijatelja na protudjelovanja. Dolazi do jačeg angažiranja jedinica iz Bjelovara, ali su im snage nedovoljne. Neprijatelj, već poučen iskustvom iz drugih dijelova zemlje, u cilju sprečavanja razvoja NOB-a u međurječju Drava — Sava privlači svježe snage na taj prostor. Naša aktivnost je ubrzala te mjere neprijatelja i prisilila ga da privuče s Banije i sjevernog dijela Bosanske krajine nove svježe trupe, tada elitnu Pavelićevu I gorsku diviziju⁴⁰).

U cilju obmane neprijatelja o pravim namjerama, naše su jedinice često poduzimale fingirane (demonstrativne) napade. Tako je i poslije napada na Grubišno Polje jedan vod izvršio »napad« na Veliki Grđevac. Nekoliko sati trajalo je prepucavanje, pri čemu su neprijateljske jedinice nemilice trošile municiju.

Poslije odmora, sređivanja jedinica i priprema, grupa bataljona krenula je na marš pravcem: s. Velika Peratovica — s. Turčević Polje — s. Koreničani — Petrov Vrh — s. Bijela. Zbog pokreta jačih neprijateljskih snaga prema Daruvaru (dijelovi I gorske divizije), bataljoni su se zadržali dan-dva u rejonu Turčević Polje i s. Đakovac, zatim po danu prešli komunikaciju Daruvar — Virovitica u s. Koreničanima i uz doista napora izbili na greben planine Papuk. Dok je operativni štab prikupljao podatke i ocjenjivao situaciju, jedinice su se sredivale za nadrene akcije. U rejonu s. Gornji i Donji Borki, s. Bijela, s. Zaile, tih je dana bilo veoma živo. Narod je oduševljeno dočekao svoju vojsku dajući sve što joj je bilo potrebno. Operativni štab je sa štabom III OZ razmatrao situaciju i plan daljeg djelovanja. Bilo je ideja da se napadne neprijatelj u Daruvaru, ali to je otpalo jer je upravo tih dana na taj prostor pristigao IV gorski zdrug iz sastava I gorske divizije. Odluka da se odustane od napada na Daruvar bila je pravilna jer su snage neprijatelja naglo narasle i pitanje je kakav bi bio ishod borbe.

Zato je odlučeno da se likvidira čuveno ustaško uporište u Španovici, 10 km istočno od Pakrac na komunikaciji Pakrac — Slavonska Požega.

NAPAD NA USTAŠKO UPORIŠTE U ŠPANOVICI

Radi boljeg razumijevanja tadašnje situacije, nekoliko napomena o Španovici.

⁴⁰) Prva gorska divizija u vrijeme operacija ina Kozari predstavljala je glavne snage NDH, jer je tada imala u svom sastavu pod neposrednom komandom štaba divizije I, II, III i IV gorski zdrug. Brojno stanje divizije: oko 15.000 vojnika i starješina. Divizija je po ustrojstvu bila slična elitnim divizijama fašističke Njemačke. Komandni kadar bio je dobro odabran, jer su sve važnije funkcije imali Paveliću i ustašama odani oficiri i podoficiri. Ljudstvo je bilo dobrom djelom odgojeno u fašističkom duhu i proustaški. Među domobranima bilo je i ustaša. Ta po zlu čuvena divizija pobila je na hiljadu ljudi na Kozari. Eto takva je divizija sa svojim prvim i četvrtim gorskim zdrugom pristigla tih dana u centralni dio sjeverne Hrvatske, Moslavini i zapadni dio Slavonije. Ostali zdrugovi, II i III, ostali su i dalje formalno pod komandom Staba divizije, ali su zapravo bili van njenog neposrednog sastava.

Pored kotarskih centara, ustaše su dolaskom na vlast stvarale svoja uporišta po tadašnjim općinskim centrima i većim selima, kao oslo-nac strahovlade. Na svakom kotaru bilo je i takvih mjesta gdje je neprijatelj uspio stvoriti jak utjecaj i organizirati jedinice za teror nad narodom.

Španovica pripada najustaškijim mjestima između Save i Drave, a po zločinima je među prvima u ustaškoj NDH. Zbog masovnih zločina koje su ustaše izvršile nad Srbima u široj okolici, zaprijetivši im istrebljenjem, protivustaško raspoloženje širokih narodnih masa bilo je izra-zito, posebno kod Srba i ljudi organiziranih u NOP-u. Likvidacija zloglasnog ustaškog uporišta postala je aktualna. Kažnjavanje ustaša koljača iz Španovice, kao izdajnika hrvatskog naroda i vjernih slugu oku-patora, jačalo je bratstvo i jedinstvo Hrvata i Srba. Tome valja dodati da je Španovica, jer se ispriječila na sredokrači između planina Papu-ka i Psunja na važnoj komunikaciji Pakrac — Požega, jako ometala brži razvoj NOB-a, posebno pokreta partizanskih jedinica. Tom akcijom tu-čena je zmija u glavu, jer nikada više poslije toga ustaše u Španovici nisu imale takav oslonac.

Osilivši se, »junačkim« djelima: pljačkom, ubijanjem i hapšenjem nevinih ljudi, ustaše su se hvalile na sav glas da im partizani ne mogu ništa. Govorili su da će prije pasti Zagreb nego Španovica. U slijepoj šovinističkoj mržnji, postavši banditi u punom smislu riječi, nisu ni mogli realno ocjenjivati svoj vojnopolitički položaj. Budući da je narod bio pi-otiv njih, nisu ni mogli dobiti podatke o tome da im se piše smrt-na presuda na Papuku.

Oko Španovice, na južnim padinama Papuka i sjevernim padinama Psunja, skupila se do tada nevidena u tom kraju velika partizanska voj-ska. Bilo je tu više od 1700 partizana svrstanih u bataljone. Već za mraka krenule su partizanske čete iz rejonata prikupljanja na polazne položaje, a jedinice za osiguranje na položaje za obranu. Da je neprija-telj mogao vidjeti što se kreće s Metle, V. Javornika, preko Grahovlj-a, pobegao bi što dalje.

Noću 4/5. listopada 1942. otpočeo je napad na Španovicu i do jutra su vanjska obrana i dijelovi sela pali u ruke partizana. Međutim, usta-še su se povukle u utvrđeni centar sela i odatle pružale veoma žilav otpor. Partizani su se borili za svaku kuću pa je najuži centar pao tek nakon 30 sati borbe. Neprijatelj se nije predavao sve dok nije ubijen ili izgorio u kući. Cijelo selo je gorjelo.

Moslavački partizani imali su zadatak da spriječe prodor grupe ne-prijatelja prema jugozapadu. Prema izvještaju Štaba MPO-a od 8. X., u-bijeno je oko 25 ustaša i zarobljeno 9, zaplijenjeno je 10 pušaka, 620 metaka i nešto opreme; bez vlastitih gubitaka.

Napadom na Španovicu završeno je jednomjesečno zajedničko dje-lovanje grupe bataljona Banijskog partizanskog odreda, I slavonskog odreda, MPO-a, bosanskih i banijskih proletera. To je zaista bio uspje-šan pohod partizanskih bataljona u međurječju Drava — Sava.

Tih je dana formirano čitav niz krupnijih jedinica: XII slavonska brigada, koja je poslije dobila naziv udarna i proleterska, formirana je 11. listopada u s. Budiću, na čelu s komandantom Bogdanom Crnobr-njom-Toljom i komesarom Rankom Zecom; od Banijskog odreda for-

mirana VII banijska brigada s komandantom Ninom Marakovićem i komesarom Đurom Čizmekom, koja se uskoro poslije toga vratila u Baniju. Napokon je oformljen MPO po formaciji sa dva partizanska bataljona, prištapskim dijelovima i štabom. Istovremeno je formiran i Kalnički partizanski odred sa dva bataljona. Prema tome, ojačale su snage u cjelini u Slavoniji, Bilogori, Kalniku i Moslavini. Odluka GŠH i CK KPH, dobra saradnja operativnih zona i posebno uspješan rad operativnog štaba koji je rukovodio grupom partizanskih bataljona, dali su bogate rezultate i snažno utjecali na razvoj NOB-a u sjevernoj Hrvatskoj. Od jedinica treba posebno istaći Banijsku i Bosansku proletersku četu, koje su u pravilu napadale tamo gdje je bilo najteže i time znatno pridonijele općem uspjehu i borbenoj izgradnji partizanskih jedinica, osobito u borbama za naseljena mjesta.

Ako uzmemo samo neke osnovne podatke o djelovanju grupe bataljona u toku rujna i prvih dana listopada, možemo slobodno reći da su postignuti veliki rezultati. Neprijatelj je imao više od 500 mrtvih i još više ranjenih. Zarobljeno je 203 domobrana, 89 ustaša, 17 žandara oružnika i 14 Nijemaca, svega 323 neprijateljska vojnika i starješina. Neprijatelj je imao oko 200 nestalih. To znači da je u živoj sili i oružju pretrpio veoma teške gubitke. Imao je oko 1500 izbačenih iz stroja. To što je od neprijatelja oteto toliko oružja (447 pušaka, 7 puškomitrailjeza, 1 laki mitraljez, 10 automata, 550 kg eksploziva, 25.000 metaka i više stotina bombi) značilo je dvostruki gubitak. S jedne strane, izgubio je oružje, a s druge, partizani su naoružali 500 novih boraca. Uništene su 4 željezničke stanice, 2 lokomotive, 57 vagona i mnogo druge opreme. Nasuprot tako velikim gubicima neprijatelja, posebno ustaša, partizani su imali relativno male gubitke, čak minimalne, iako su i to za nas bili teški gubici u smislu gubljenja ljudi: mrtvih 37, ranjenih 75, nešto više od 100 izbačenih iz stroja. Ako se uzme u obzir da su to uglavnom bila napadna djelovanja na naseljena mjesta i organiziranu obranu, opći uspjeh je još veći.

Značajni su i politički rezultati razbijanja sistema ustaške vlasti i uništenja važnih uporišta i čvorova obrane. Ustaški pokret dobio je težak udarac, što je ubrzalo njegovo raslojavanje i propadanje. Sve je više gubio masovnost.

Moslavački odred, odnosno Moslavački partizanski bataljon, dao je svoj prilog djelujući u sastavu grupe bataljona čije se djelovanje zaista dobro isplatilo. Kroz borbene akcije Odred je ojačao i izgradio se u sposobnu partizansku jedinicu koja će nastaviti uspješne borbe na širem prostoru Moslavine u narednom periodu.

TREĆE FORMIRANJE MPO-a

Ako uzmemo da je MPO 5. kolovoza 1941. u s. Gornjoj šušnjari formiran prvi put od 10 boraca na čelu s Kasimom Čehaićem, tada sekretarom OK KPH Bjelovar (iako malen, bez štaba i većih jedinica, ali sastavljen od komunista), spajanjem istočnog i zapadnog dijela u partizanski odred »Sloga«, 21. prosinca 1941, u rejону s. Andigole kod Čazme, sada se MPO organizira po drugi put. To je zvaničan dan formiranja Moslavačkog odreda.

I eto, 7. listopada 1942, u s. Bijeloj, desetak km jugoistočno od Daruvara, MPO se organizira po formaciji:

Štab Odreda:

Komandant: Marijan Cvetković
 Zamjenik komandanta: Vjekoslav Janjić-Capo
 Polit, komesar: Franc Knebl
 Zamjenik polit, komesara: Ivan Turčinović-Suri
 Šef Štaba (zapravo načelnik Štaba): Milan Crnobori
 Informativni oficir Štaba: Slavko Kezele-Slavni
 Šef saniteta: Smajo Rušuhić-Muftija
 Operativni oficir — nije ga bilo, ali je na tu dužnost predviđen
 Nikola Božić-Jug, operativni oficir f bataljona.

MARIJAN CVETKOVIC K-t.
 MPO-a listopad—prosinac 1942.
 Narodni heroj

Prištapske jedinice:

Od jedinica, Moslavački partizanski odred imao je pri štabu: štapsku stražu (zaštitni vodi jačine 31 borca i starješine i bolnički vod.

Štab I bataljona:

Komandant: Mato Crnečki-Matija-Cer
 Zamjenik komandanta: Ilija Strika, Svib

FRANC KNEBL politkomesar
MPO-a listopad-prosinac 1942.
godine Narodni heroj

Polit, komesar: Drago Bobetko-Maga
Zamjenik polit, komesara: Marija Lauščević-Bojka
Operativni oficir: Nikola Božić-Jug
Informativni oficir: Joco Vasiljević-Zmaj
Bataljon je imao 1, 2, i 3. četu, ukupno 167 boraca i rukovodilaca.

Štab II bataljona:

Komandant: Stevo čučković
Zamjenik komandanta: Pero Basara
Polit, komesar: Ivan Panda-Tatek⁴¹⁾
Zamjenik polit, komesara: Zlatko Glik-Gorki
Operativni oficir: Stjepan Brkljačić-Busa
Informativni oficir: Stjepan Krčmar-časni.

II bataljon je imao tri čete s ukupno 151 borcem i rukovodiocem.
Toga lijepog dana rane jeseni u s. Bijeloj postrojili su se partizanski bataljoni iz Banije, Slavonije, Moslavine, Kalnika i Bilogore s banij-

⁴¹⁾ Ivan Panda-Tatek, rodom cd Šibenika, već je kao dječak morao otići trbuhom za kruhom i živjeti teškim životom proletera. Rano se uključio u napredni radnički pokret i bio aktivni sindikalni borac. Došao je u partizane kao član KP. Umro je 1973., sahranjen na groblju Mirogoj u Zagrebu.

III

skim i bosanskim proleterima. Bila je to impozantna slika partizanskih snaga okupljenih u jednom rejonu. Na smotri partizanskih jedinica govorili su komandant III operativne zone Grga Jankes i komesar Karlo Mrazović-Gašpar, zatim je nastalo veselje i rastanak. Borci su se grlili, opraštali jedan od drugoga kao najrodeniji, zaželjeli puno sreće i uspjeha jedni drugima u borbi. Borbeni moral bio je na zavidnoj visini, vjera u pobjedu nad okupatorom i domaćim izdajnicima nepokolebljiva. Borcima je bilo jasno da je to borba za novu i drugačiju Jugoslaviju. Partizani su se u ogromnoj većini osjećali komunistima iako nisu bili u velikom broju članovi KP i SKOJ-a.

Slavonci odu na formiranje XII brigade BPO u Baniju kao VII banjska brigada, Bilogorci na Bilogoru, Kalnički PO od II bataljona, u čijem su sastavu i banjški proleteri s Demonjom kao komandantom bataljona, krenuli su na Kalnik, MPO prema Moslavini. Od grupe bataljona jačine 7 bataljona, ako brojimo i proleterske čete kao prosječne partizanske bataljone, sada su na rastanku 3 banjska, 4 slavonska, 2 moslavačka i 2 kalnička bataljona, svega 12 bataljona, odnosno snaga za tri partizanske brigade. Vraćajući se na Kalnik, Baniju, Moslavinu i Bilogoru, partizanski bataljoni tukli su i usput neprijatelja i zadali mu dosta posla.

Pošto su u toku 9. i 10. listopada jedinice MPO-a sredile vodove, čete i bataljone, sada je to bila prava vojska koja je imala organe za komandiranje, opsluživanje i borbu. Komandiranje je organizirano od desetine naviše, preko četa i bataljona do štaba odreda. Svi komandiri stavili su oznake dužnosti, funkcije na lijeve rukave bluza, svi su bili uniformirani, dobro naoružani, mladi i kršni momci preplanula lica, da ih je bila milina vidjeti.

Štab MPO-a je na okupu i radi se neprekidno. Održani su sastanci štaba Odreda, štabova bataljona, komandi četa, te partijski i skojevski sastanci, na kojima su formirane ove organizacije, i na kraju vodni i četni sastanak s borcima. Na čelu odreda je komandant Marijan Cvetković, iskusni vojni i politički rukovodilac, koji je već 22. lipnja 1941. bio komesar Sisačkog partizanskog odreda, u jesen 1941. zamjenik komandanta Banijskog partizanskog odreda (čuvenog »Vasilja Gačeše«), pa sekretar KK KPH Sisak. Već pri formiranju partizanskog bataljona u MPO, kolovoza 1942, Marijan je bio predviđen za prvog komandanta tog bataljona, ali je zadržan na partijskom radu u KK Sisak. Došao je u Moslavinu nekoliko dana poslije napada na Veliku Mlinsku, a u Slavoniju je stigao ujutro 5. listopada, baš kada je završen napad na Španovicu.

Primivši dužnost komandanta MPO-a, Marijan Cvetković je znao da ga očekuju veoma odgovorni i teški zadaci. Odred je trebalo izgraditi u solidnu vojnu partizansku jedinicu, proširiti slobodnu teritoriju Moslavinu, ubrzati mobilizaciju novih boraca radi stvaranja krupnijih operativnih jedinica NOV i POJ, te jačati odlučujući utjecaj NOB-a u ovom dijelu zemlje. Ide Marijan od bataljona do bataljona, od čete do čete, povisok, plav i naočit čovjek, dobro obučen, opasač, pištolj, torbiča i dvogled na njemu. Razgovara s komandirima i političkim rukovodiocima, većinu ih poznaje, a poznaje i velik broj boraca.

Raspoložen je dobro, jer to je već prava vojska, dva partizanska bataljona u stroju. Moramo što prije u akciju, razmišlja Marijan i već vidi Odred u borbama u Moslavini. A partizani ga pozdravljaju, oni koji ga već znaju, drugi također, svida im se komandant. Tu je i politički komesar Odreda Franc Knebl, iskusni rukovodilac, koji Marijana poznaje od prije rata. I ostali članovi Štaba su tu: Capo, Suri, Slavni, njih poznaju gotovo svi borci.

Povratak u Moslavinu

Ovaj put povratak u Moslavinu bio je sasvim drugačiji od onih na početku godine. Sada se vraćaju partizani s pobjedonosnog marša, ide ih na stotine. To je velika kolona. Svi su imali osjećaj da su već jaki i sposobni da se suprotstave svakom neprijatelju.

Iz rejona s. Bijele, MPO je izvršio marš pravcem: s. Bijela — S. Šibovac, s. Tomašica — s. Veliki Prokop — Crkvište. Dio Odreda koji je ostao u Moslavačkoj gori spojio se s glavninom.

Toga dana, 13. X. poslije podne, bilo je još uvijek lijepo vrijeme. U rejonu Crkvišta razmješten je MPO jačine gotovo 400 boraca. Ori se pjesma

Sred pušaka bajoneta, straže oko nas«...

»Padaj silo i nepravdo, narod ti je sudit zvan«...

»Po šumama i gorama naše zemlje ponosne, idu čete partizana slavu borbe pronose«...

Odjekuje partizanska pjesma, čuje se daleko, u selima istočnih padina Moslavačke gore, milina je slušati.

U Štabu MPO-a (šator) je živo. »Kuriri«, viknu Crnobori, »zovite komandante i komesare bataljona da odmah dođu u štab, zove Marijan.« Iskoče kuriri iza velikog hrasta. Jedan od njih je Pajo Popović, iz Velikog Prokopa, mali rastom ali živahan, ispala mu kosa ispod partizanke pa leprša pri žurnom hodu. Uskoro stignu komandanti i komesari bataljona, pozdrave se stisnutom šakom: »Smrt fašizmu« »Sloboda narodu«, odgovore im drugovi iz Štaba. »Drugovi«, počne Marijan, opći zadaci su vam poznati, ali sada treba da se ide u akciju. Odlučili smo napasti neprijateljsku posadu u Čazmi, tamo ima oko 70 domaćih ustaša i žandara. U akciju ide I bataljon i I četa II bataljona. Sutra po danu krenuti kroz Moslavačku goru i predveče stići u rejon s. Grabovnice. Detalje plana napraviti ćemo tamo. Sada izvršite potrebne pripreme, sutra krećemo.« Dogovore se još o nekim pitanjima i sastanak završi. I-nače, Marijan Cvetković bio je u pravilu kratak, nije volio mnogo pričati.

NAPAD NA ČAZMU

Na blagoj i širokoj kosi čije padine završavaju na zapadnoj i jugozapadnoj strani, na r. Česmi smjestila se Čazma. To je veoma staro naselje koje je promijenilo u svojoj dugoj povijesti mnoge gospodare, od srednjovjekovnih feudalaca, biskupa, austrougarskih kapetana križevačke pukovnije, do bivših jugoslavenskih sreskih i kotarskih načelnika, odnosno predstojnika. Od travnja 1941. u Čazmi su gospodarili us-

taše. Glavni je kotarski logornik Ivan Radanović-Abzer, ustaša emigrant, koji je uoči rata 1939. stigao ovamo da u HSZ stvori ustašku jezgru. Predstavnik ustaške države je predstojnik Fridrih. Tu su i ostali dužnosnici: pomoćnici kotarskog logornika, općinski tabornik, načelnik, bilježnik, zapovjednici ustaškog i oružničkog voda. Čuli su oni da su partizani u Moslavini ojačali, palo je Goilo, Mlinska, Grubišno Polje i Španovica, ali to je tamo, daleko od Čazme. »Mi smo ove naše komuniste na čazrnanskom kotaru smirili«, kaže Fridrih, »nećemo imati situaciju kao Garešnica i drugi.« »Vrag bi ga znao«, govori Abzer, »moramo paziti da nas ne bi napali ti odmetnici.« »Znaš šta«, opet će Abzer Fridrihu, »danas je ovdje bio Mrazek, tabornik iz Križa, kaže da je naša silna vojska stigla u Popovaču, puno ih je svuda, sve do Ludine, možemo mirno spavati.«

Taj prividni mir bio je zatišje pred buru koja će uzdrmati i ovu ustašku gospodu u staroj Čazmi. Nisu kotarski glavari ni razmišljali, a kamoli znali, da u rejonu s. Vučani i Grabonica, u šumi Voćin, već ima puno partizana. Tu je glavnina MPO-a od 250 boraca.

Stigavši u rejon Sv. Vida (crkvica u r. šume Voćin) 14. X 1942, Štab MPO-a organizirao je i neposredno osiguranje, zatim je otpočeo pripremama za napad na neprijatelja u Čazmi. Iz rejona Sv. Vid s crkvicom na grebenu koji se proteže duž potoka Grabovnice pruža se lijep vidik prema Čazmi sjeverno i južno. Komandant MPO-a izvršio je KI (komandantsko izviđanje) razrađujući detalje plana napada. Dogodilo se to baš u rejonu gdje je već 22. ili 24. lipnja 1941. održan sastanak komunista Čazme u cilju pripreme za borbu. Mnogo će puta taj dominantni zemljistički objekt biti oslonac partizanima. Vodit će se oko njega česte i žestoke borbe. I eto, Sv. Vid je ponovo poslužio kao očekujući rejon MPO-u pri prvom napadu na neprijateljsko uporište u Čazmi.

Pripreme za napad na Čazmu izvršene su u potpunoj tajnosti pa je faktor iznenadenja bio osiguran. Trebalo je postići uspjeh bez većih gubitaka jer je to prva borba MPO-a takvog sastava, samostalna, a objekt napada kotarsko mjesto Čazma u Moslavini. Zbog toga je Štab odreda poklonio punu pažnju solidnim pripremama.

Odluka za napad na Čazmu Štaba MPO-a bila je: glavnim snagama napasti žandarstvu, a pomoćnim ustaše, dijelom snaga sa po jednim vodom osigurati se iz pravaca Bjelovar i Ivanić-Grad. Način djelovanja: energičnim i brzim napadom savladati neprijatelja, evakuirati plijen i napustiti Čazmu. U toku priprema osiguran je potreban broj vodiča kako bi sve jedinice Odreda pravovremeno i bez problema stigle na svoje polazne položaje.

Na osnovu takve odluke razrađen je plan djelovanja tako da su svaka četa i vod dobili konkretan zadatak. Organizirana je saradnja između jedinica. Veliku pomoć u pripremama za napad na Čazmu dali su članovi i rukovodioci KP na terenu. Osim partizana iz Odreda koji su poznavali Čazmu, za svaku jedinicu uzeti su i vodiči s terena.

Snage neprijatelja u Čazmi brojile su oko 90 vojnika i starješina i nešto onih iz aparata ustaške vlasti, tako da je ukupan broj naoružanih neprijatelja bio oko 120 vojnika. Od toga bilo je oko 20 žandara oružnika, koji su predstavljali najbolju borbenu jedinicu. Ustaša je bilo oko 70, od toga 50 kao posada u zgradu Ajzlera, a ostali po kućama

pripadali su ustaškoj pripremnoj bojni Čazma. Budući da u Čazmi tada nije bilo drugih neprijateljskih snaga, jedinice žandara i ustaša činile su i posadu neprijateljskog uporišta. Rukovodeći aparat, činovnici i razni dužnosnici, bili su većinom naoružani pištoljima. Ustaša je bilo nešto više nego inače jer se izvjestan broj nalazio na nekoj vrsti kursa u Čazmi. Ustaše su bile raspoređene kao straža kod važnijih objekata (kotarske i općinske zgrade, vatrogasno spremište, gdje je bila oprema) u zaklonima izrađenim oko centra Čazme. Inače su bili smješteni u zgradi.

Organizacija obrane Čazme kao uporišta bila je osrednja, više slaba nego dobra, komandiranje heterogeno. Osim nešto malo zaklona za stražare, nije bilo drugih fortifikacijskih objekata. Veza s drugim uporištima i centrima bila je jedino kurirska i sa tt linijom, ali slaba. Borbeni moral, osim kod jednog dijela žandara i manjeg broja ustaša, bio je slab. Međutim, raspored snaga neprijatelja bio je nepovoljan za MPO. Žandarmerijska stanica, kao glavni objekt napada, nalazila se u jugozapadnom dijelu Čazme, ustaški logor u kući Ajzlera, zatim kod pošte, zgrade kotara, općine itd. Znači da je bilo više objekata na koje je trebalo napasti istovremeno. Bilo je dosta teškoća da se sve obuhvatiti snagama jednog partizanskog bataljona. Prema tome, neprijatelj se mogao izvući iz pojedinih objekata i pobjeći, što se dobrom dijelom i dogodilo, zato svih nisu bili zarobljeni.

Naveče, 14. listopada, poslije pripreme i odmora jedinice MPO-a bile su spremne za zadatak. Raspoloženje i borbeni moral bili su na visini, borci su se radovali, jedva su čekali da razbiju ustaško uporište i pokažu narodu Čazme snagu N^oOB-a i partizana. Posebno su se oduševljavali borci s čazmanskog kotara.

Pokret jedinica otpočeo je 14. X oko 21 sat. Idu ćeete moslavačkih partizana prema Čazmi. Mrak je pao, samo je lavež pasa iz Grabovnice i Milaševca te Draganaca i Suhaje remetio tišinu. Čazma je zapravo u mraku jer malen broj uličnih sijalica ne može da je osvijetli, pa se 'z daljine činilo da tu i nema naselja. Ponoć je, gluho doba noći, sve jedinice stigle su na vrijeme. Komandiri gledaju na satove (neki imaju satove s fosforecentnim kazaljkama) i čekaju vrijeme određeno za napad. Čazma je usnula, samo su stražari budni i ustaše u zaklonima kod sjajništa, jer noć je prohladna pa svježina ne da da drijemaju. »Vidiš li, rojniče, tamo netko ide«, reče ustaša I. L. Ovaj pogleda i vidi da se netko miče te naredi da otvore vatru. Odmah zatim zapucaju partizani i jurnu na ustaše. »Bježimo u ustaški logor«, više rojnik i pobiježe s nekoliko prestrašenih vojnika. Neki su se predali. Četa koja je napala centar brzo upadne u grad i opkoli ostale ustaše u zgradama logora. Oni ispalje nekoliko metaka i predaju se. Mnogi bježe preko vrtova, partizani za njima, hvataju ih i prikupljaju. Straža kod vatrogasnog spremišta brzo je savladana. I dok je sve išlo filmskom brzinom, u centru grada kod žandarske stanice bilo je drugačije. Oružnici su organizirali obranu pa preciznom vatrom ne dopuštaju prilaz zgradama. »Bit će oni mekši«, reče borac N. K., rodom iz Bosne, šumski radnik, i otpuza prema zgradama. Borci ga štite vatrom, tu su Lako komesar bataljona Maga, Pavle Mrvoš i drugi. Puže Nikola. Hrabar je to borac. Kad pride na desetak metara aktivira malu krmaču (tako se zvala bomba bačena iz neprija-

teljskih aviona, pa kako nije eksplodirala, adaptirana je kao ručna bomba) i ubaci je kroz prozor među žandare. Prolomi se snažna eksplozija i potrese cijelu zgradu, a detonacija odjeknu niz Česmu u noć u šumu Jantak. Žandari pomisle da je top. Presta vatra. »Predajte se, oružniči.« I stvarno, narednik Mešić preda svoje oružnike partizanima. Podignutih ruku izlaze žandari u dvorište, partizani ih zarobe, pokupe oružje i zapale zgradu.

Bila je to oštra i kratka borba u kojoj je MPO postigao uspjeh bez ikakvih gubitaka. Neprijatelj je imao dva mrtva i jednog ranjenog. Zarobljeno je 18 žandara i 50 ustaša, zaplijenjena veća količina oružja, vojničke opreme i raznog materijala, 34 puške, jedan (p)m, nekoliko pištolja, više hiljada metaka, oko 100 bombi, dva automobila, nekoliko motocikla i oko 130 kompletata uniformi i druge opreme. Partizani su pronašli tajno skladište u trgovini Polanšček (bila su dva zida), zaplijenjeno je nekoliko pisačih strojeva, mnogo uredskog materijala i ostalog. Bio je to bogat plijen: 10 punih zaprežnih kola.

Pošto je otpor skršen brzim i energičnim djelovanjem, zarobljenici su prikupljeni u centru, razoružani i većim dijelom svučeni. Tu je sedamdesetak žandara i ustaša, stoje u stroju pokunjene glave, bez oružja i kapa. Svaki razmišlja što će biti dalje. Eto, još juče su bili sila i jedina vlast u Čazmi, vojska Ante Pavelića i NDH, a sada su zarobljenici partizana. »Hoće li nas sve postrijeljati«, pita jedan ustaša. »Budu nas sve potukli«, odgovori šapatom rojnik Ivan S. »Svemu su krivi prokleti Gibanjek, Hagljan i Abzer, koji nas je vrag u sve to upetljao, reče Štef P. Ako sad izvučemo živu glavu, dalje od ustaša, s njima više nikako.«

Uto komandant partizana počne govoriti: Mi smo narodna vojska, partizani, borimo se za slobodu, protiv okupatora i domaćih izdajnika. Vi ste, ustaše i žandari, sada naši zarobljenici. Služili ste neprijateljima hrvatskog naroda. Vi ste seljaci iz čazmanskog kotara, postali ste izdajnici svoga naroda. Nije vam tu mjesto. Ali, većina vas je došla u ustaški pokret bez puno razmišljanja, pod pritiskom i na prijevaru, i niste počinili zločine nad svojim narodom, zato ćemo vas pustiti žive i zdrave kući, ali više nemojte služiti Paveliću i okupatoru. Ako vas ponovo nađemo u ustašama i budete li opet vodili borbu protiv partizana, milosti neće biti, odgovarat ćeće.

Kad završi govor, Marijan Cvetković naredi da se zarobljenici puste na slobodu, ali da ostanu tu prikupljeni do jutra. Nasta žagor među zarobljenicima, gotovo veselje, ostali su živi i zdravi. Ništa im se nije dogodilo. Ne bi poginula ni ona dvojica da nisu pružili otpor. »Jesam li vam rekao da partizani ne ubijaju one koji se ne bore protiv njih, ponovno reče Štef. »Dečki, sad pamet u glavu i bježmo doma.«

Oko 4,30 sati jedinice MPO-a napuštaju Čazmu. Duga kolona partizana s velikim plijenom veselo maršira kroz sela Grabovnicu, Vučane, Miklouš i Samaricu. U Samarici je veliki odmor, održan je narodni zbor i narodu je podijeljeno mnogo živežnih namirnica i razne robe. To je učinjeno u Podgariću i Novom Selu, pošto su jedinice podveče stigle u rejon razmještaja, na Crkvište.

U vezi s napadom na neprijatelja u Čazmi valja istaknuti još dvije stvari. Prilikom marša iz rejona Crkvišta do Grabovnice, a posebno za vrijeme boravka u očekujućem rejonu, Štab odreda je posebnu pažnju poklonio mjerama borbenog osiguranja i tajnosti pripreme. U cilju potpune tajnosti napada, komandant Odreda naređuje da se sve civilne osobe na koje Odred nađe prilikom marša zadrže do noći tako da nemaju mogućnosti nikome ispričati da su vidjele partizane. Tako je i učinjeno, zadržano je nekoliko civila. Ova mjera pokazala se opravданom, pa neprijatelj nije imao od koga saznati o dolasku MPO-a u blizinu Čazme. Veoma je značajan bio javni nastup partizana prilikom napada na Čazmu, pokreta prema istočnom dijelu Moslavačke gore i dodira s narodom. U svakom selu jedinice Odreda, posebno starještine jedinica, intenzivno su objašnjavali ciljeve NOB-a, demonstrirajući postupak partizana prema narodu, koji je bio bespriječoran i na visokom nivou u smislu ophodenja, stavova i ponašanja prema ljudima. U Samarici to je bilo posebno značajno jer je veći dio seljaka bio pod vrlo snažnom propagandom neprijatelja. Izmišljale su se čitave priče, velike laži o zvjerstvima partizana, o bezbožnicima i komunistima koji ubijaju, siluju itd.

Dakle, pored vojnog uspjeha Odreda, u prvom napadu na Čazmu postignut je, možemo slobodno kazati, još veći politički uspjeh, to više jer je napadnuto kotarsko središte. Zarobljene ustaše širile su priče kako su s njima postupali. Nitko nije bio maltretiran, tučen, mučen itd., što je pozitivno odjeknulo u selima iz kojih su bili ti seljaci.

Toga dana, 15. X 1942, osobito poslije podne, bilo je naročito veselo na Crkvištu. Oko 400 partizana smjestilo se po četama u I i II bataljonu MPO-a. Štab odreda u centru je raspoređala jedinica. Tu su i članovi KK KPH i KK SKOJ-a Garešnica, mnogi istaknuti aktivisti NOP-a. Svi su raspoloženi i zadovoljni uspjehom. Moslavački odred sada je velika jedinica, narasla je iz malog odreda u krupnu vojnu formaciju. Vri kao u košnici. Komande četa i štabovi bataljona drže sastanke, dijeli se plijen, sređuju jedinice i vode drugarski razgovori, šali se. Neki se odmaraju, dio jedinica i boraca pjeva, opće raspoloženje je odlično. Stigli su i novi borci. Suri, zamjenik komesara Odreda, objašnjava novom borcu da je premlad i malen (sitan, bos, noge ispucale), a on odgovara Surom da je dovoljno velik. »Ja sam došao dobrovoljno, druže komesare, i ne vraćam se kući.« Vidjevši kako je uporan, Suri se nasmije i reče: »U redu, primljen si, evo ti cipele iz Čazme«, i dade mu veći broj od njegova. Mladi borac sav radostan ode u četu,

Uspješan napad MPO-a na neprijatelja u Čazmi izveden je zahvaljujući čvrstoj odluci i pravilnom izboru objekta za napad. Tog časa Čazma je bila zaista najpogodnija za napad zbog: relativno slabih snaga u Čazmi, slabog komandiranja, niskog borbenog morala (osim oružnika) i loše organizacije obrane; pripreme za napad bile su kratke ali potpune, izvedene u punoj tajnosti, tako da je postignuto totalno iznenadenje.

Raspored snaga i tok akcije pokazao je umješnost komandiranja kako u Štabu tako i na nivou bataljona i četa. Odluka u borbi pala je za svega jedan sat.

Kako je neprijatelj ocijenio napad MPO-a na Čazmu vidi se iz izveštaja komandanta I gorske divizije, ustaškog pukovnika Gustovića (kasnije unaprijeđen u čin generala) koji u svom izvještaju od 15. X 1942. pod točkom 5. daje potpuno negativnu ocjenu ustaškim pripremnim bojnama, koje nisu dorasle partizanima. Od svojih pretpostavljenih zahtijevao je da se svi pripadnici ustaških pripremnih bojni uniformiraju i stave pod zapovjedništvo štabova operativne vojske, koja bi se na taj način znatno ojačala. Ocjena je na mjestu kad se radi o vojnoj vrijednosti tih ustaških jedinica, ali je pitanje koliko bi to politički bilo ispravno, gledano s neprijateljske strane. Iz toga se vidi kakvo je stanje u toj šarenoj vojsci NDH u kojoj ima svega i svačega.

TREĆA PROTUAKCIJA NA MOSLAVAČKU GORU (16 — 18. listopada 1942)

Pripremni tok djelovanja:

Sticajem raznih okolnosti, prije svega zbog razvoja situacije i uspješnog djelovanja naših snaga između Drave i Save, neprijateljsko zapovjedništvo poduzelo je niz mjera i na ovom prostoru. Sredinom listopada situacija u Moslavini je slijedeća:

— Snage VII banjiske brigade s komandantom Ninom Marakovićem i Đurom Čizmekom vraćaju se na Baniju. Po prelasku puta i pruge Zagreb — Beograd u rejonu Voloder — Gračenica dolazi do žestokih borbi s jedinicama I gorskog zdruga iz sastava I gorske divizije, koja je upravo pristizala u Moslavinu. Borbe su se vodile 13. i 14. listopada i bilo je gubitaka s obje strane. Posebno žestoke borbe vođene su u rejonu Osekovca i Kostrinja. Neprijatelj je poduzimao sve da banjiskim bataljonima spriječi prijelaz preko Save, ali nije uspio. Naročito žestoke borbe vodile su se 13. listopada kada su se sukobile glavne snage 1 gorskog zdruga s bataljonima VII banjiske brigade.

— MPO je poslije uspješnog marša iz Slavonije u Moslavinu napao neprijatelja u Čazmi 14/15. listopada i efektnim djelovanjem postigao važan uspjeh bez vlastitih gubitaka. Situacija u Moslavini bila je povoljna za razvoj NOP-a. MPO se 16. X našao u predjelu Crkvište — Veliki i Mali Prokop u gotovosti za narednu akciju. Međutim, Štab MPO-a nema podataka o protuofanzivnom pothvatu neprijateljskih snaga na Moslavačku goru i Moslavački partizanski odred, pa je bezbrižno zanoci u rejonu razmještaja 15/16. listopada ušavši u okruženje.

— Da je štab MPO-a imao točne podatke o neprijateljskim snagama i namjerama, mogao je mirne duše izvršiti manevar u stranu pa bi neprijatelj udario u prazno. Može se postaviti pitanje, zašto obavještajna služba MPO-a nije imala podataka. To je bilo realno, jer dodatašnje neprijateljske snage na prostoru Moslavine nisu bile u mogućnosti da aktivnije djeluju. Jedinice I gorske divizije tek su tih dana pristizale u Moslavinu pa nije bilo mogućnosti da se pravovremeno otkrije raspored i namjera neprijatelja.

— Neprijatelj je znao da na Moslavačkoj gori ima partizana i da Moslavački odred ima oko 500 boraca (nije bio daleko od istine), pa je prema općoj odluci Ante Pavelića, Glavnog ustaškog stana, MINORS-a i komande I domobranskog zbora u Sisku naređeno pregrupiranje sna-

ga početkom listopada 1942. Radi razbijanja NOP-a, osobito u zapadnoj Slavoniji i Moslavini, upotrijebljena je tada najbolja ustaško-domobranska I gorska divizija. Kako je izgledala formacija te divizije? Zapovjednik je ustaški pukovnik Gustović, načelnik štaba potpukovnik (dopukovnik) Marković. Od prištapskih jedinica divizija je imala jedinice veze, inženjerijsku četu, sanitetsku četu, intendantsku četu, odnosno satniju, artiljerijski divizion, oklopno-tenkovsku četu i druge jedinice. U sastavu divizije bili su I, II, III i IV gorski zdrug, od kojih su sa štabom divizije stigli I i IV; I je pokrivaо teritoriju Moslavine, a IV zapadni dio Slavonije. II i III zdrug ostali su u svojim ranijim rejonima.

Gorski zdrugovi bili su jačine brigade; u sastavu su imali jedinice za komandiranje i vezu te borbeno osiguranje i podršku, npr.: štab — stožernu satniju, satniju veze, opkoparsku satniju (inženjerijsku), artiljerijski divizion, izvidačku satniju, sanitetsku satniju, intendantsko-mesarsku itd. U zdrugu su tada bile po četiri bojne, (bataljon) prosječne jačine od 700 ljudi. Prema tome, I gorska divizija, bez II i III gorskog zdruga, imala je oko 10.000 vojnika i starješina, što je bila velika snaga neprijatelja koja je pridošla na prostor Moslavine odnosno Slavonije.

Zapovjednik divizije pukovnik Gustović dobio je jasne zadatke i pune ovlasti da neutralizira NOP na ovom prostoru, točnije, u zoni djelovanja divizije. Pod njegovo zapovjedništvo stavljene su i sve druge ustaško-domobranske jedinice, oružnici i ostali, osim njemačkih jedinica.

Operaciju kao treću protuofanzivu protiv MPO-a neprijatelj je nazvao »Pothvat Moslavačka gora, listopad 1942«. Cilj operacije: okružiti jedinice MPO-a, razbiti ih, zatim po dijelovima uništiti, tako da duže vrijeme neutralizirati NOP i spriječiti razvoj NOB-a u ovom dijelu NDH, zatim čvrsto zaposjeti sva važnija mjesta i uspostaviti narušenu vlast. Nakon toga razbiti dijelove partizanskih jedinica koje se eventualno izvuku iz okruženja snagama I gorske divizije uz sarađnju s jedinicama I pješačke divizije iz Bjelovara, ustaškim jedinicama i dijelovima oružnika te njemačkim jedinicama. Istovremeno osigurati mobilizaciju novog ljudstva za oružane snage NDH, organizaciju privrede te glavne komunikacije, i tako učvrstiti vlast.

Plan »Pothvata Moslavačka gora« bio je:

— U toku 13. i 14. listopada 1942. izvršiti dovođenje jedinica I gorske divizije na kružnu osnovicu oko Moslavačke gore, ojačavajući bojne s ustašama i žandarima kotara Čazma, Kutina i Garešnica.

— Izvršiti pretres terena i stezanje obruča na padinama Moslavačke gore.

— 15. listopada ujutro s užeg prstena oko Moslavačke gore krenuti u napad na MPO i u toku dana okružiti ga u središtu Moslavačke gore, u širem rejonu Humka (neprijatelj je procijenio da se glavnina MPO-a nalazi upravo u rejonu Humke tt 489).

— Slijedećeg dana, 16. X., postići taktičko okruženje, razbiti Odred, zatim ga goniti po dijelovima.

— Главне snage za napad jesu jedinice I gorskog zdruga, a ustaše i žandari bit će u međuprostorima za kontrolu i pretres terena te vezivanje operativnih jedinica; istovremeno će strogo kontrolirati sve komunikacije i veća naseljena mjesta oko Moslavačke gore.

Da je sve išlo po planu zapovjednika I gorske divizije, MPO ne bi uspješno izveo napad na Čazmu jer bi 14. listopada bila jedna bojna iz I gorskog zdruga u rejonu Čazme, pa bi se Odred morao s njom sukobiti. Međutim, dogodilo se da je VII banjiska brigada — formirana od 3. i 5. bataljona te udarnog bataljona Banjiskog PO, koji se nalazio u sastavu grupe bataljona nešto više od mjesec dana, posredno sarađivala s MPO. Zbog toga što je I gorski zdrug morao voditi borbu u rejonu Osekova i Kostrinja, 13. i 14. listopada, s jedinicama VII banjske brigade, neprijatelj je izgubio dva dragocjena dana u vezi s »Pothvatom Moslavačka gora«, što je značajno utjecalo na ishod operacije od koje se mnogo očekivalo.

Tok operacije i djelovanje MPO-a

Iz sheme rasporeda snaga vidi se tok operacije u »Pothvatu Moslavačka gora, listopad 1942.«

Osvanuo je 16. listopad lijep i sunčan, kao da je tek početak jeseni. Stotine i hiljade neprijateljskih vojnika kretalo se u dugim kolonama svim osnovnim pravcima koji vode prema centralnom dijelu Moslavačke gore: od Čazme, Križa, Popovače, Kutine, Goila, Garešnice, Hercegovca i Berekia. Između tih glavnih kolona ište su manje ustaško-žandarske skupine, da bi se i jedne i druge raščlanjivale u streljačke strojeve približavajući se Moslavačkoj gori, ili za vrijeme pretresa sela i šumaraka. Idu oprezno, zaziru iako ih je mnogo, više nego ikada do tada. Bila je to strašna slika za narod moslavačkih sela, osobito onih čiji su sinovi i kćeri bili u partizanima ili u organizacijama NOP-a, članovi KP, SKOJ-a, SMG (Saveza mlade generacije) NOO-a itd. Samo dva primjera: od kote 185 (jugoistočno od Oštrog Zida), pa duž s. Trnovitički Popovac, do vodenice Varga na r. Garešnici, razvila se kompletna ojačana bojna I gorskog zdruga prema s. Veliki Prokop. Ista je slika na liniji s. Velika i Mala Bršljanica. Neprijateljske kolone i streljački strojevi pod okom su partizanskih izviđačkih patrola, naroda i aktivista NOP-a koji iz sela žure prema Crkvištu u Štab MPO da izvijeste: »Ide banda.«

U ŠMPO veoma je živo. Sve je na nogama. Od ranog jutra stižu kuriri, obavještajci i partijski aktivisti i izvještavaju o nailasku neprijatelja. »Idu od Kutine i Banove Jaruge«, govori Valent Bolt-Zelenko, sekretar KK KPH Garešnica. »Stigli su do kuće Srdićke u Dišniku«, izvještava Nikola Vrančić-Bajda i Mile Ognjenović. »Pun ih je Oštri Zid i Šimljanik«, izvještavaju izviđačke patrole.

Komandant Marijan Cvetković održi kratak sastanak Štaba odreda. Tu su Franc Knebl, Capo, Suri, Slavni, Crnobori i drugi. »Drugovi, neprijatelj je krenuo vrlo jakim snagama na nas, kao što vidite ima ih mnogo, okružili su čitavu Moslavačku goru. Tući ćemo se uporno, ali uz aktivno djelovanje. U toku dana moramo sprječiti prodor neprijatelja do Crkvišta, a noćas ćemo se probiti iz obruča. Sutra ne smijemo ostati na Moslavačkoj gori jer to bi bilo opasno i jako rizično.« U

kratkoj diskusiji svi se slože s komandantom. Zatim se donosi odluka, iako tada nije formulirana ovim riječima:

Snagama I bataljona organizirati obranu na pravcima s. Veliki Prokop — tt 257 — kota 309 i s. Gornja Garešnica, kota 279, kota 309, te s. Novo Selo, kota 309. Glavne snage bataljona imati na pravcu s. Veliki Prokop, k. 257, k. 309.

— II bataljon zatvara pravce s. Velika Bršljanica, k. 166, Promina Kosa, Crkvište i s. Dišnik, s. Mali Prokop — Crkvište. Glavne snage bataljona imati na pravcu s. Mali Prokop — Crkvište. Jedna četa toga bataljona s prištapskim jedinicama bit će u rezervi kod ŠMP u rejonu Crkvište, čijim patrolama treba kontrolirati međuprostor, posebno koje se vode prema Crkvištu i koti 309.

Dakle, iako odluka nije doslovno ovako glasila, niti je pisana kao zapovijest, ona je po zadacima datim bataljonima i u toku borbe bila upravo takva i pravilna.

Na pitanje autora ove knjige, Marijan Cvetković, tadašnji komandant Odreda, odgovorio je da je takvu odluku donio na osnovu situacije.

»Čim sam video da je neprijatelj koncentrirao jake snage iz svih pravaca, jer su izvještaji stizali neprekidno, bilo mi je jasno da se radi o velikoj protuofanzivi. Imajući već ranije stečena iskustva na Baniji, gdje sam jedno vrijeme 1941. bio zamjenik komandanta Banijskog partizanskog odreda »Vasilja Gačeše«, bio sam kao komandant MPO-a svjestan situacije da se upornom i elastičnom obranom na pogodnom posumljenom zemljištu moramo održati u toku dana, a zatim se noću probiti iz obruča ili izvući bez borbe. Vjerovao sam u borce i starještine jer su to bili iskusni ratnici i jedinice. Naša prednost bila je u tome što su komandiri jedinica i partizani poznavali teren, znali su da se tuku. Moral jedinica i boraca bio je na visini, štab odreda i ja lično imali smo pregled situacije i reagirali smo onako kako je trebalo i bilo neophodno. Budući da neprijatelj nije bio dovoljno uporan i snalažljiv, to mi je olakšavalo da ostvarim odluku štaba MPO-a u borbi toga dana na istočnom dijelu Moslavačke gore«, rekao je Cvetković.

Komandant Odreda Marijan Cvetković, s ostalim članovima Štaba, uspješno je rukovodio obrambenim akcijama MPO-a u toku 16. X 1942. stalno prateći situaciju i povremeno izdajući dopunska naređenja jedinicama. Odluka, način djelovanja i reagiranja na promjenu situacije konzektventno su provođena u toku dana i onako kako je zapravo bilo najcjelishodnije postupati u jednom partizanskom odredu u datoј situaciji.

Iz sheme odluke komandanta I gorske divizije (vidi shemu br. 5) vidi se grupiranje snaga i osnovni pravci djelovanja. Što se događalo na istočnom dijelu Moslavačke gore gdje se našao MPO?

I pored toga što je zapovjednik I gorske divizije, pogrešno procjenio da je glavnina MPO-a u rejonu Humka tt 489 (Odred se nalazio istočnije za 6 — 7 km), pa je morao shodno tome angažirati velik dio snaga u prazno, on je već oko 10 sati ustanovio da su glavne snage Odreda u širem rejonu s. Veliki i Mali Prokop, k. 309, Crkvište. Zbog toga je bio prisiljen izvršiti pregrupiranje snaga na taj pravac, izdajući na-

ređenje zapovjedniku I i IV gorskog zdruga. Držeći se pravila RS (ratne službe) i koristeći iskustva s Kozare, taj ustaški pukovnik je grupirao jake snage na pravcu Trn. Popovac, Veliki Prokop, t. 309, koje su bile snažno podržane artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Istovremeno su ostale snage postepeno nastupale prema istočnom dijelu Moslavačke gore s ciljem da je potpuno okruže.

Borba je otpočela oko 7 sati 16. listopada na pravcu Veliki Prokop, k. 309. Otpor partizana bio je snažan pa je neprijatelj organizirao napad »po svim borbenim pravilima«. Jedinice neprijatelja razvile su se u besprijeckorne streljačke strojeve, vršeći pokret naprijed postepeno uz podršku artiljerije i minobacača. Valja istaći da je, prema odluci komandanta divizije i zapovjednika zdruga, neprijatelj uputio svoje glavne snage na pravcu s. Veliki Prokop, tt 257, k. 309. Dakle, glavnim grebenom istočnog dijela Moslavačke gore najdužim i najnepogodnijim pravcem. Greben je veoma uzak i pokriven visokom starom hrastovom i bukovom šumom, s kojeg svakih 100 — 200 m strmo padaju kose prema sjeveru i jugu. Protiv glavnih snaga partizanskog bataljona, čije se čete i vodovi zamjenjuju lagano odstupajući uz primjenu kraćih protivnapada, neprijatelj je uputio svoje glavne snage, koje se nisu imale gdje razviti, pa onda ni ispoljiti svoju stvarnu snagu. Tako se dogodilo da je tempo napada neprijatelja na glavnom pravcu napada iznosio svega oko 300 m/sat, gotovo bez gubitaka po partizane. Svega jedan mrtav i četiri ranjena partizana zaista su minimalni gubici u borbama cijelog jednog dana pri ogromnoj nadmoći neprijatelja koji ima dosta artiljerije, minobacača i podršku avijacije.

Tek padom mraka, oko 19 sati 16. X, neprijatelj je uspio potisnuti jedinice MPO-a bliže zemljinišnim objektima Crkvištu i koti 309. i postići taktičko okruženje, iako nepovezano, jer su ostali veliki međuprostoći između njegovih jedinica. Taj uspjeh protivnik je postigao i zbog toga što su se jedinice Odreda, prema odluci Štaba, polako prikupljale u predjelu Crkvišta radi pripreme za izvlačenje iz okruženja.

Neprijatelj je imao više od 10 mrtvih i znatno više ranjenih, ne postigavši svoj osnovni cilj. Međutim, u Štabu I gorske divizije ocjena je bila sasvim drugačija. Zapovjednici I i IV gorskog zdruga dali su dnevne izvještaje prema kojima je:

— MPO okružen u širem rejonu kote 309 i s. Veliki i Mali Prokop, pa je obruč uspostavljen na liniji s. Veliki Prokop — Gornja Garešnica — s. Novo Selo — Manastir — Mala Bršljanica.

— Partizani su opkoljeni, imaju velike gubitke, moral im je oslabljen, postoje svi uvjeti da se u toku 17. X 1942. uništi taj Odred.

To je ukratko izvještaj u kojem se očigledno potcjenjuje snaga Odreda i krajnje nerealno ocjenjuje situacija, prepostavljajući da će MPO ostati cijelu noć u okruženju, da bi ga sutradan razbili i uništili.

Svim zapovjednicima bojni I i IV gorskog zdruga naređeno je da ostanu na dostignutim linijama i da rano ujutro 17. X krenu u odlučan napad na partizane.

IZVLAČENJE MPO-a IZ OKRUŽENJA

Na drugoj strani, u ŠMPO, u isto vrijeme dok je zapovjednik I gorske divizije donosio svoju odluku za 17. X 1942. u cilju uništenja, komandant MPO-a Marijan Cvetković s ostalim članovima Štaba, nakon procijenjene situacije i dogovora, donosi odluku:

— Koristeći noć i nezaposjednuie međuprostore između neprijateljskih jedinica, izvući Odred iz okruženja prema Bilogori.

— Izvlačenje izvesti općim pravcem: kota 309 — Crkvište, s. Veliki Prokop — šuma Petkovača — Lipovo brdo — k. 129 — šuma Pašijanski gaj — Trupinski gaj — s. Trnava — s. Velika Jesenovača.

— S obzirom na to da je već 21 sat 16. X, osnovni je zadatak da se Odred izvuče iz okruženja izvan glavnog obruča u toku noći.

— Ako bude moguće, izvući se bez borbe, bez dodira s neprijateljem i tako onemogućiti da neprijatelj goni Odred i izvrši cjelishodan manevr svojim snagama. Ako to ne bude moguće, izvršiti probobe na pravcu kretanja i obavezno se izvući iz obruča.

Baš kada je sve bilo spremno za marš MPO-a prema odluci ŠMPO, stiže izviđačka patrola koja je izviđala raspored neprijatelja u rejonu s. Veliki Prokop. Komandir izviđačke patrole Božo Brezić-Iso izvijestio je Marijana: »Neprijatelj je zaposjeo liniju tt 357 — Ferenčića klijet — Tavanak — Trinkule — s. Velika Bršljanica. Ima snage u s. Veliki i Mali Prokop. Drži sve važnije kose i grebene na toj liniji. Moguće je jedino prolaz kroz potok Jazavčina, pa između »križanja« i s. Veliki Prokop, ispod šume i dalje kroz šumu Petkovaču. Što se dalje nalazi nismo mogli otkriti.«

Saslušavši izvještaj, komandant Odreda se zamisli: znači, neprijatelj je svuda, drži sve važne objekte u vojničkom pogledu i sutra će krenuti u odlučan napad, prema tome Odred se mora izvući baš kroz raspored neprijatelja.

Odluči se i naredi da se krene.

Noć je tamna, duga kolona partizana, oko 400 boraca sa pedesetak novih boraca, s rukovodiocima KP i SKOJ-a te aktivistima NOP-a, koji su se tu zatekli, krene oprezno i tiho naprijed. Ide borac iza borca na nekoliko koraka, gladni su i umorni, toga dana nije bilo ni ručka ni večere, ali su disciplinirani i spremni na borbu i najveće napore. Svi borci znaju da se Odred mora izvući iz obruča. Probit će se borbom ako ne uspije manevar. Nema kolebanja. Svi su povezani u vodove, čete, bataljone, na čelu kolone je komandant MPO sa Surim, ostali članovi Štaba nalaze se s jedinicama. Prvi bataljon je u prvom ešalonu, s isturenim ČO (čelnim odjeljenjem), vode ga partizani iz s. Veliki Prokop i članovi KP (Pero Popović i drugi), koji odlično poznaju zemljiste, svaki grm, i vode Odred sigurno, kao po danu, iako je noć izrazito mračna. U šumi se ne vidi ni prst pred nosom.

Vijuga duga kolona moslavačkih partizana, kreće se, zastaje, pa se opet kreće, uglavnom lagano naprijed. Napokon, čelo kolone izbjiga na čistinu ispred s. Veliki Prokop. Situacija je napeta, neprijatelj je u blizini, tu je, južno na kosi Balkan. »Tiše, drži vezu«, šapatom prenose borci naređenja komandanata i komandira.

Prode čitav Odred između dviju satnija zdrugovaca i začelje kolone zamače u šumu Petkovaču. Laknu svima, osobito komandantu Odreda jer je najopasnije prošlo. Ponoć je, mora se požuriti. Kreće kolona kraj potoka Petkovače trasom stare šumske pruge. »Stoj«, stiže naređenje preko partizanskog »telefona«. »Cer naprijed«, »Čelo i Spiro naprijed.« Kolona stane. Borci se spuste na vlažnu zemlju da se odmore. Neki su žedni, traže vodu, nema je, samo ponešto u rupama i otiscima konjskih kopita. Piju najžedniji. Voda je hladna i kisela, valjda od johovog lišća koje je već opalo.

Komandiri i komesari obilaze čete, provjeravaju brojno stanje, izdaju naređenja i napominju: »Pred nama je cesta Bjelovar — Garešnica, budite spremni. Ako nađemo na bandu, odstupanja nema, samo naprijed.« Za to vrijeme izviđačka patrola izbjiga na cestu Bjelovar — Garešnica u rejonu Pašnjanskog mlina (južno od s. Trn. Popovac 1 km) i ustanovljuje da nema neprijatelja. Odmah zatim četa Tome Matašića presječe cestu postavivši zasjede prema Garešnici i Popovcu u cilju prelaska kolone preko rijeke Garešnice i ceste koja se krivinom gotovo dotiče rijeke i ruba visoke šume Petkovače. Zalajaše psi vlasnika vodenice. Da ne bi odali prisutnost partizana, on ih zatvori u štalu i umiri. Partizani prelaze rijeku preko dasaka na brani vodenice, zatim na nekoliko desetina metara cestu. Izlazi kolona iz hrastove šume, prelazi cestu i seoskim putem ode prema k. 129 — šuma Johovača.

Oko 2 sata čitav Odred ulazi u šumu Pašnjanski gaj istočno od k. 151 oko 2 km, u visini k. 146. To je sjeverno od Garešnice, svega 5 — 6 km, i zapadno od Hercegovca samo 4 km, zapravo kraj uporišta neprijatelja. Prilikom prelaska seoskog puta i ulaska u visoku stoljetnu hrastovu šumu Pašnjanski gaj, zadnja četa ušla je natraške, tako da su tragovi vodili iz šume, a ne u šumu. Bila je to mala lukavost da ustaški dousnici ne otkriju Odred.

U tom rejonu MPO ostao je prikupljen sve do 11 sati 17. XI, istrajući samo neposredno osiguranje i izviđačke patrole u užem prostoru. Iako je noć bila hladna, većina boraca spavala je čvrstim snom nekoliko sati. Odred je bez hrane, već drugi dan, glad osjećaju svi, ali nema gundanja. Disciplina je besprijekorna.

Štab odreda održao je sastanak s komandantima i komandirima I i II bataljona, ocijenio situaciju i naredio da se srede jedinice i izvrše pripreme. Krene se oko 12 sati kroz šumu Trupinski gaj, uz prugu Garešnica — Bjelovar, a oko 15 sati prelazi se pruga u visini s. Trnave, zatim se produžuje marš po danu prema s. Pavlovac — s. Velika Jasenovača. Odred kreće danju, pa bi mogao biti otkriven. Dobro je što se mijenja rejon razmještaja, jer nije isključeno da su ga već otkrili izviđački organi neprijatelja i njegovi doušnici.

Komandant Odreda koristi šumu, lagano pokreće jedinice prema sjeveru i na taj se način približava mjestu prelaska preko pruge. Borci su istovremeno angažirani, lakše podnose pokret nego čekanje, manje osjećaju glad.

Marševska kolona MPO-a kretala se blizu željezničke pruge tako da je vidjela vlakove u prolazu. Tko je god video partizane, pobočnice, čelno odjeljenje i začelne patrole imale su zadatak da ga zadrže i kasnije puste. Ta je mjera bila efikasna i prilikom napada na Čazmu.

Bila je to zaista smjela i drska odluka Štaba MPO na čelu s komandantom da se izvlači iz Moslavačke gore prema Bilogori preko tri ceste i dvije pruge, još i pokraj neprijateljskih uporišta. Ali bila je to sasvim pravilna odluka, najcjelishodnija u onoj situaciji. Rizik je bio vrlo velik, ali se isplatio. Tajnost, čvrstina i borbeni moral, umješno komandiranje i nadasve visoka svijest boraca omogućili su to. Neprijatelj nije imao pojma gdje se nalazi MPO u toku te noći i dana, 16/17. X. Naprotiv, iz depeše potpukovnika Markovića, načelnika Štaba I gorske divizije, jasno se vidi da on izvještava Glavni stan domobranstva kako »razbijeni partizani« odstupaju preko s. Velike Bršljanice prema jugu (radio-depeša od 17. X 1942. u 13,15 sati).

Da neprijatelj pogrešno ocjenjuje situaciju i da još slabije radi, vidi se i iz podataka da su dvije satnije koturaša (biciklista) upućene od Goila preko Vukovja prema Rogoži da zaposjednu Rukavinsku kosu (koja se nalazi u visini Rogože) i da sačekaju odstupajuće partizane radi zarobljavanja. U izvještaju se navodi da je partizanima zaplijenjeno 30 pušaka i 1 p/m, strojopuška, što je laž. Zapovjedništvo I gorske divizije moralno je pred pretpostavljenima izmisliti nekakav uspjeh.

U sastavu I gorske divizije u operacijama je sudjelovala i koturaška bojna koja je brojila više od 600 vojnika i starješina i važila kao elitna jedinica pokretljivija od pješadije. Zbog toga je upotrebljavana kao udarna snaga u svakoj većoj operaciji, odnosno pothvatu, kako je neprijatelj nazivao svoje veće operacije protiv partizana na moslavačkom prostoru, u Bilogori, Kalniku i Slavoniji.

Odnos snaga bio je krajnje nepovoljan za Moslavački odred. Evo samo nekih osnovnih elemenata:

Naše snage: MPO.

- Štab MPO s prištapskim dijelovima, oko 40 ljudi.
- I partizanski bataljon, oko 180 boraca i starješina.
- II partizanski bataljon, oko 170 boraca i starješina.
- Bolnički vod, 15 boraca.
- Specijalni pozadinski vod, 15 boraca.
- Rukovodioci KP i aktivisti, 20.

Svega: 440 vojnika-boraca i starješina.

Neprijateljske snage: I gorska divizija.

- Prištapski dijelovi divizije, oko 100 vojnika i starješina.
- I gorski zdrug, oko 3000 — 3500.
- IV gorski zdrug, 3000 — 3500.
- Koturaška bojna, oko 600.
- Njemački 714. bataljon, oko 750 vojnika i starješina.
- Sve oružničke stanice oko Moslavačke gore, oko 350 vojnika i starješina.
- Sve pripremne ustaške bojne kotara Ćazma, Kutina i Garešnica, oko 1500 vojnika i starješina.

Prema tome, neprijatelj je angažirao više od 10.000 vojnika i starješina u »Pothvatu Moslavačka gora, listopad 1942«. Opći brojni odnos je veći od 20 : 1 u korist neprijatelja.

Razumije se da je većina tih snaga, osobito ustaških, bila izvan djelovanja protiv partizana, ali je odigrala svoju ulogu. Neposredno u bor-

bi s Odredom neprijatelj je angažirao 4 bojne, s artiljerijskim i minobacačkim jedinicama, ili oko 3000 vojnika i starješina, što je prema 250 partizana, koji su bili direktno u borbi, odnos 12 : 1. Ili, ako uzmemo svih 440 partizana, opet je odnos krajnje nepovoljan, 6 : 1 u korist neprijatelja. Ali sve to nije bilo dovoljno ni presudno za ishod borbe s jedinicama MPO-a.

Iz svega izloženog i neprijateljskih dokumenata jasno je da je on, angažirajući I gorsku diviziju i ostale snage u »Pothvatu Moslavačka gora 42«, doživio potpun vojni i, još više, politički slom. Neprijatelj je izveo operaciju čišćenja Moslavačke gore od partizana u trajanju od tri dana, a nije polučio praktično nikakav uspjeh. Iako je 16. X okružio MPO u istočnom dijelu Moslavačke gore, vodio žestoku borbu cijeh dan, postigavši, gledano prostorno, taktičko okruženje, nije uspio ništa jer se Odred u toku noći izvukao iz okruženja. U toku 17. i 18. X neprijatelj je tukao artiljerijom i minobacačima »po partizanima« u Moslavačkoj gori, pješadijskom vatrom je pročešljavao šumarke i na kraju završio operaciju bez valjanih rezultata. To je već treći put kako je MPO okružen u Moslavačkoj gori, da bi se nakon jednog dana borbe izvukao, a neprijatelj bi zatim udario u prazno. Već smo rekli da je to karakteristično za MPO u toku čitavog rata nije bio razbijen od mnogo jačih neprijateljskih snaga koje su, objektivno gledano, imale mnogo šansi da to ostvare da je Štab MPO-a loše radio. Otuda i izvjesne kritike Moslavačkog odreda da u pojedinim periodima nije dovoljno aktiviran i slično. To je samo djelomično točno. Činjenica je da MPO ne prijatelj nikada nije razbio, a kamoli uništio.

MPO NA BILOGORI

(listopad 1942)

Poznato je da Bilogora kao geografski pojam obuhvaća dosta široku i dugu zemljiju površinu od linije Koprivnica — Križevci na jugoistok sve do s. Čelića i Miokovićeva. Međutim, mnogi moslavački partizani i narod zvali su Bilogorom njen istočni dio koji pokrivaju današnje općine Virovitica i Grubišno Polje, pa će se i ovdje uvjetno koristiti taj naziv.

Dok je neprijatelj djelovao artiljerijom i minobacačima po Moslavačkoj gori, trošio municiju na pustu planinu, MPO je danju produžio marš iz š. Trupinski gaj prema Jazmaku, tt. 144, sjeverno od s. Trnava — Zdenački gaj. Kasno je popodne 17. X, sjeverno od željezničke stanice Veliki Zdenci oko 200 — 300 m prelazi kolona MPO-a cestu Daruvar — Veliki Zdenci — Bjelovar. Šuma je s obje strane puta, nema jačih bočnih osiguranja. Odjednom iz pravca V. Zdenci (općinski centar i važna raskrsnica putova) juri kamion pun vojske. »Banda«, vikne netko. Kolona se prekida i nastaje mala zabuna. Uto stiže i kamion s ustašama. Partizani otvore vatru, neprijatelj također, ali kamion ipak pobegne (jedan ustaša ubijen, dva ranjena) prema s. Pavlovcu i dalje. Partizani nisu imali gubitaka.

Te večeri čitav se Odred prikupio u Velikoj Jasenovači. Borci su umorni, još više gladni, nisu jeli puna dva dana. Intendant Ado, intendanti bataljona i ekonomi četa rasporede borce po kućama na večeru.

Narod Velike Jasenovače je dobar, MNOO je aktivan i brz te ugosti moslavačke partizane kao svoje rođene. Tu je Odred zanoćio, a sutradan i nekoliko narednih dana ostao u rejonu Velike i Male Barne, istražujući osiguranja prema neprijateljskim uporištima Grubišno Polje i Veliki Grđevac.

U jedinicama Odreda izvršene su kadrovske promjene i razvrstani novi borci po četama. Vrijeme predaha iskorišteno je za sređivanje stanja i partijsko-politički rad. Istovremeno su izvršene pripreme za zajedničko djelovanje s Bilogorcima i I bataljonom 12. slavonske NO brigade. Ovaj bataljon djelovao je na Bilogori samostalno u cilju jačanja NOP-a, naročito poslije zvjerstava početkom listopada na kotaru Grubišno Polje.

Shodno odluci Pavelića, njegovih doglavnika, komande I domobranskog zbora u Sisku i komande I pješačke divizije u Bjelovaru, uz punu podršku velikih župana Velike župe Bilogora i Prigorje i raznih ustaških glavešina, neprijatelj je izveo operaciju čišćenja na širem prostoru Bilogore i Moslavine. Jedinice I gorske divizije, koristeći odsustvo naših jačih snaga, već su početkom listopada jakim snagama pročistile jugoistočni dio Bilogore, posebno područje kotara Grubišno Polje. Za desetak dana počinile su mnoge zločine po selima kotara Grubišno Polje, ubijeno je više stotina ljudi, preležno žena, djece i staraca, a još više otjerano u logore.

18. ili 19. listopada ~*P0 je stigao u Mali Grđevac. Bilo je popodne. Prethodne noći padala j^ jaka kiša. Budući da je zemlja bila natopljena i topla, isparavanje je bilo intenzivnije. Spušta se kolona I bataljona putem koji iz Velike Barne vodi u Mali Grđevac. Naprijed je pretvodnica, lijevo pobočnica, iznad sela na kosi stalno bočno osiguranje, jer je neprijateljsko uporište Veliki Grđevac u blizini. Vijuga duga kolona moslavačkih partizana i ulazi u selo. Slika stravična, nigdje žive duše, stoka po livadama, ovce u baštama, svinje, guske, kokoši i pokoji pas, sve je rastureno, luta selom i pustim dvorištima. Kuće prazne, nema stanovnika, sve razbacano, perje prosuto, namještaj polomljen. U nekim kućama ima i sačuvanog namještaja. Ipak je ostalo 5—6 porodica madarske narodnosti. Srbi su pobijeni ili otjerani u logor.

Jedinice MPO rasporede se po četama i vodovima. Prizor ogorči partizane. Usred sela razmjestila se I četa I bataljona. Komandir je Toma Matašić, radnik od Siska, komesar Lazo Volar-Lako, komandiri vodova Marko Opačić i Stevo Vuković-Plan. Bilo je 16,30 sati. Komanda čete okupila se u jednoj kući s lijeve strane puta prema Topolovici. Ekonom čete spremi večeru. Ima svega, čak i meda po kućama. Nadjednom upade vodnik Vuković-Plarnen, visok i plečat, sav usplahiren, 'reče: »Dođite, drugovi, da vidite što je krvava ustaška banda uradila.« Skoče komandir, komesar, komandiri vodova i borci, Plamen ispred svih žuri, gotovo trči. Nakon prelaska puta, u voćnjaku malog udolja, Vuković pokaže rukom. »Vidite, drugovi.« Seosko perilo (pralo) puno je zaklanih, vide se ruke, zgrčena tijela djece, staraca i žena. Užas! Strašan zločin. Partizani gledaju. Na licima žalost, mržnja i odlučnost. Nitko ne govori. Potraje to minutu-dvije, a tada vodnik Vuković, crven u licu, reče: »Kunem se partizanskom čašću, kao Hrvat nad grobom poklanih Srba, da će se osvetiti zlikovcima koji ovo počiniše. Borit će

se do posljednje kapi krvi.« Progovori Plamen iz srca prisutnih partizana. Poginuo je junački 1944. kao komandant bataljona u 16. omladinskoj brigadi, vraćajući se iz Žumberka u svoju Moslavinu.

U vezi s tim dogadjajem karakterističan je izvještaj komandanta 1 gorskog zdruga i pukovnika Peričića kasnije ustaškog generala, koji u općoj bojnoj »Relaciji« za listopad 1942. (operativni izvještaj) za I bojnu navodi slijedeće:

Kao što se vidi, I bojna I gorskog zdruga »Ante Pavelić« čistila je Bilogoru i izvršila zločin u s. Malom Grđevcu. Ubijeno je 28 ljudi, žena i djece, zapravo poklano.

Tih je dana Moslavački odred razvio široku aktivnost na ovom dijelu Bilogore u saradnji s I bataljonom 12. brigade i bilogorskim partizanima. Organiziran je napad na neprijateljsko uporište u Velikoj Pisanici, zatim u Velikom Grđevcu.

Radi bolje koordinacije rada i borbenih djelovanja tih snaga, na Bilogori je formiran operativni štab.

Napad na općinsko mjesto i domobransku posadu u Velikoj Pisanici (22. X 1942) nije uspio jer je neprijatelj 21. povukao satniju u Bjelovar. Tako su MPO i bataljon 12. slavonske brigade udarili u prazno. Zaplijenjeno je dvije tone brašna, jedna tona sira, nešto maslaca, vrhnja i ostalog, od oružja ništa. Naši obavještajni organi površno su obavili posao, a ni komanda nije pratila situaciju u Velikoj Pisanici.

Napad na neprijateljsko uporište Veliki Grđevac

Veliki Grđevac bio je važna karika u lancu obrane teritorije NDH u ovom dijelu sjeverne Hrvatske. Iz Velikog Grđevca ustaše su često polazile u krvave pohode na bilogorska sela. Bojeći se partizana i naroda, općinska ustaška vlast insistirala je da Veliki Grđevac bude stalni garnizon. U tome su imali podršku velikog župana Velike župe Bilogora Do dolaska jedinica I gorske divizije, u Grđevcu su kao stalna posada bili dijelovi I pješadijske pukovnije iz Bjelovara, jačine 1 do 2 satnije. Poslije operacije čišćenja Moslavačke gore, u Grđevac su došli dijelovi IV gorskog zdruga.

23. listopada, dok su Operativni štab, ŠMPO i Štab bataljona završavali pripreme za napad na Veliki Grđevac, neprijatelj je na osnovu dobivenih podataka odlučio pojačati snage IV gorskog zdruga jednom pohodnom satnjom iz I pješačke pukovnije. Tako se dogodilo da je 23. listopada naveče u Velikom Grđevcu neprijatelj imao snagu jednog bataljona, i to jednu ojačanu satniju II bojne IV gorskog zdruga, pohodnu stanicu I pješačke pukovnije i oko 100 ustaša, žandara i ostalih. Veliki Grđevac je bio pogodan za organizaciju obrane s obzirom na zemljiste i vještačke objekte. Otpornim točkama, vodova i četa, on je predstavljao tvrd orah i za napadače težak zadatak.

Stoga se dogodilo da MPO sa dva bataljona, I bataljon 12. brigade i Bilogorski odred nisu imali uspjeha. Napad je odbijen uz osjetne gubitke partizana.

Plan napada na neprijatelja u Velikom Grđevcu:

— na sjeverni dio i centar, napada I bataljon 12. brigade i Bilogorci,

- na južni dio 1 bataljon MPO-a,
- II bataljon osigurava od intervencije na pravcima Bjelovar i Veliki Zdenci, odnosno Hercegovac.

Cilj takvog grupiranja snaga bio je: u prvom naletu razbiti vanjsku obranu neprijatelja, rasjecajući je, a zatim po dijelovima slomiti otpor i zauzeti čitavo mjesto.

Dovođenje jedinica izvršeno je noću 23. X 1942, pa je napad otpočeo 24. u 00,30 sati. Kod većine četa podudarao se polazni i jurišni položaj, tako da je napada bio juriš na dobro organiziranu obranu. Iznenadenja nije bilo. Neprijatelj je očekivao napad i nalazio se na položajima. Zato juriši partizanskih četa nisu dali željene rezultate.

Borbeni moral, hrabrost i upornost bili su na visini u svim jedinicama, o čemu rječito govore podaci:

- poginulo je 13 boraca, ranjeno više od 20, što je mnogo za taj nivo borbe;
- naši drugovi savršeno su se držali, gotovo se može reći da su suviše hrabro jurišali na neprijatelja, kaže se u izveštaju I bataljona 12. slavonske brigade od 25. X 1942;
- jedan vod I bataljona MO, s Jugom i Isom, upao je u neprijateljski rov i pobjio 5 neprijateljskih vojnika (Zlatko Glik, Partizanska godina, str. 173).

Neprijateljski gubici bili su približno isti. Zarobljeno je 25 domobrana na želji stanici, zaplijenjeno: 23 puške, nešto municije i bombi.

Natrag u Moslavinu

Pogibija većeg broja partizana i mnogi ranjenici u neuspjelom napadu na Veliki Grdevac izazvali su potištenost boraca i rukovodilaca MPO-a, ali i srdžbu i spremnost da krenu u nove borbe.

Vijest da se ide natrag u Moslavinu unijela je živost u jedinice Odreda.

Štab MPO-a razmjestio se u Velikom Prokopu s prištapskim dijelovima. Prvi bataljon našao se u slijedećem rasporedu: Štab bataljona na čelu s Cerom i Magom i 1 četa u Malom Prokopu,

- II četa u Maloj Bršljanici i
- III četa u Dišniku, od koje jedan vod u Velikoj Bršljanici.

Raspored bataljona bio je u osnovi takav, ali se i mijenjao, tako da je u Dišniku bila četa I i II partizanskog bataljona, ili je II bataljon nekad imao četu u Oštrom Zidu, a ponekad nije. Zadatak I bataljona bio je da djeluje na slabije snage neprijatelja na pravcima Kutina — Goilo i Garešnica zasjedama, prepadima i elastičnom obranom slobodne teritorije, isturajući patrole što bliže uporištima. Jedan od ciljeva bio je sprječiti prođor neprijatelja na slobodnu teritoriju i stvoriti povoljnije uvjete za rad rukovodstva NOP-a.

Raspored II bataljona: Štab bataljona s komandantom Stevom Ćučkovićem i polit. komesarom Ivanom Pandom-Tatekom nalazio se u Velikom Prokopu s pozadinskim dijelovima. Jedna četa u Trnovitičkoj Popovači, a jedna u Gornjoj Garešnici, jedan vod u Oštrom Zidu i III četa bez voda kod Štaba odreda u rezervi u Velikom Prokopu. Zadatak

bataljona: rasporedom snaga i kontrolom pojedinih pravaca spriječiti iznenadan prodor neprijatelja iz pravaca Garešnice i Bereka. Na taj način osigurati nesmetan rad komandi i rukovodstava na oslobođenoj teritoriji, zatim zasjedama, prepadima i napadima na manje dijelove neprijatelja razvijati aktivnost, izviđati itd.

Narednih dana, kada bi glavne snage I bataljona išle u akciju prema Kutini i dalje, izvršeno je pomicanje četa II bataljona na rejon I bataljona, ili obratno. Takvim rasporedom jedinica Odreda omogućeno je:

- držanje i osiguranje slobodne i poluslobodne teritorije,
- uspješan rad Partije, SKOJ-a, Narodnog fronta,
- uspješna organizacija i funkcioniranje pozadine,
- intenzivan agitaciono-propagandni rad na terenu u cjelini i stvoreni oslonac za aktivna djelovanja prema neprijateljskim uporištima u Kutini, Goilu, Garešnici, Hercegovcu, Bereku i Čazmi.

Dakle, bilo je moguće da se iz rejona rasporeda partizanskih četa i bataljona upućuju jedinice u raznim pravcima na izvršenje akcija. Za svega nekoliko dana Odred je postao gospodar situacije na relativno širokom području Moslavine. Neprijatelj se bojao upućivati manje dijelove daleko od glavnih uporišta⁴²⁾ jer su redovno postajali pljen partizana.

Svakog dana bilo je dodira s neprijatcjem: sukobi patrola, napadi naših novih jedinica na izviđačke patrole neprijatelja, upadi u veća naseljena mjesta, razoružavanje pojedinaca i grupa neprijateljskih vojnika i starješina. U nizu manjih okršaja i akcija bilo je i takvih koje su imale veće značenje zbog plijena u oružju i malih vlastitih gubitaka ili zbog važnosti objekta napada. Bataljoni MPO-a razvili su u studenom 1942. veoma živu borbenu djelatnost. Gotovo svakog dana izvedena je poneka akcija. Tako je I bataljon izvršio kombinirane akcije zasjedama, prepadima i upadima, donoseći neprijatelju dosta gubitaka. Smjenjivali su se napadi na prugu, na straže i patrole neprijatelja, zarobljeno je mnogo oružja i opreme sa zaista malim vlastim gubicima. Stalan manevar jedinicama od čete do bataljona po čitavoj Moslavini stvorio je zabunu kod neprijatelja o jačini i rasporedu naših snaga. Takvoj intenzivnoj aktivnosti Odreda pridonijela su i rukovodstva KPH, prije svega OK KPH Čazma — Moslavina, te KK KPH Čazma, Sisak, Kutina, Garešnica, koji suinicirali mnoge akcije u cilju stvaranja boljih uvjeta za politički rad i razvoj NOB-a na moslavačkom području.

Kakva je aktivnost jedinica Odreda u studenom 1942. može se vidjeti iz slijedećih podataka:

1. XI 1942. Sovari, zaplijenjeno 7 pušaka,
2. XI 1942. sukob sa žandarima, zaplijenjeno 9 pušaka,
4. XI 1942. sukob s ustašama kod mosta na Lonji u rejonu Strušca, zarobljeno 12 ustaša i 2 žandara,

") Termin »uporište«, iako nije adekvatan našoj vojnoj terminologiji, jer uporište može biti protivtenkovsko i drugo, ipak ga upotrebljavam zato što je odomaćen u ovom kraju i podrazumijeva naseljeno mjesto i neprijateljske snage u njemu, bez obzira na stupanj utvrđivanja.

11. XI 1942. u Kapelici ubijeno 3 ustaše, zaplijenjene 3 puške,
 13. XI 1942. Voloder, zaplijenjeno 8 pušaka,
 18. XI 1942. zaplijenjeno 8 pušaka i 1 puškomitraljez,
 29. XI 1942. sukob sa žandarima kod Krivaje, zaplijenjene 3 puške, i
 30. XI 1942. u Ivanskoj zarobljeno 18 žandara i zaplijenjeno 18 pušaka, u Novoj Rači 3 puške.

Osim toga, izvedeno je više desetina manjih akcija na čitavom području Moslavine snagama MPO-a i udarnih grupa kao isturenih jedinica Odreda. Zaplijenjeno je ukupno oko 100 pušaka, nekoliko p/m 20-ak pištolja i druge razne opreme, što je oružja za dvije prosječne partizanske čete.

Evo nekih akcija:

Marš I bataljona prema Čazmi i Posavini

U cilju ostvarivanja odluke Štaba MPO-a (intenziviranje borbenih djelovanja u čitavoj Moslavini, jačanje NOP-a, mobilizacija novih boraca, zapljena novog oružja i opreme), jedinice Odreda prešle su u šire ofanzivne akcije s osloncem na Moslavačku goru.

II bataljon sa Štabom odreda i prištapskim dijelovima ostao je na kotaru Garešnica, izvršavajući čitav niz raznih akcija.

Prvi bataljon pod komandom komandanta Odreda Marijana Cvetkovića krenuo je 30. listopada na duži marš ili mali marš-manevar (marš-manevar je manevar bataljona i brigada i djelovanje na tom putu) na zapadni dio Moslavine u cilju izvođenja borbenih djelovanja i širenja NOB-a. Bilo je veoma značajno da se na kotarima Čazma i Sisak pojave jače partizanske snage, izvedu više akcija, nanesu neprijatelju veće gubitke i razbiju iluziju o miru i čvrstini ustaške vlasti.

Prvi dan marša protekao je bez posebnih događaja. Bataljon je krenuo iz Malog Prokopa pravcem Crkvište, Humka — Stara Straža, s. Vrllinska. Dužina marš-rute iznosila je oko 35 km, što je s dosta uspona i padova bilo naporno. Stigavši navečer u Vrllinsku, bataljon je ostao na večeri, zatim je produžio marš preko sela Pavličani, šume Jantak, prešao Česmu i komunikaciju Čazma — Ivanić-Grad. Prešavši daljinu od oko 12 km od Vrllinske, toga je dana Odred prevadio oko 50 km, što je bilo dosta i za partizane. Odmor u Sovarima i Marčanima, gdje se bataljon razmjestio noću 30. listopada na 1. studenog, dobro je došao svima. Osvanuo je prvi studeni, prohladan i lijep dan. To je katolički praznik Svi sveti, kada se ide na groblje, obilazi grobove rođaka, kiti 'i cvijećem pali svijeće, itd. U Marčanima i Sovarima je živo, puna sela partizana. Mnogi prvi put vide toliko partizana. »Pa to je stvarno vojska«, govori Štef K. svom kumu Ivi. »Bogme je, moj kume, buju oni pobedili, narod je uz njih«, odgovori Ivo. »Vidiš, većina su naši Hrvati, bore se protiv Nijemaca i ustaša, ima ih svih nacionalnosti, svi su kao braća, nikoga ne diraju. Puno mi je o tome govorio jedan partizan, od onih koji su spavalj kod mene u štaglju.«

Osim napada na Čazmu sredinom listopada, to je bilo puni put da krupnija partizanska jedinica boravi danju u selima kotara Čazma. Neki izdajnik ipak je otišao u Čazmu i obavijestio štab I bojne I gorskog

zdruga da u Sovarima ima partizana. Nije znao sve, već je pretpostavljao da je to manja grupa, pa je bojnika izvijestio pogrešno. Zato je oko 10 sati jedna satnija domobrana iz Čazme krenula u Sovare da pohvata tu »manju grupu«. Ali na njihovu nevolju, četa je spremno dočekala zdrugove vatrom iz pušaka i puškomitrailjeza. Bila je to kratka borba u kojoj je neprijatelj razbijen i natjeran u paničan bijeg. Koliko je bilo straha kod neprijatelja govori podatak da je zaplijenjeno 7 pušaka koje su domobrani pobacali bježeći glavom bez obzira.

Istoga dana poslije podne bataljon je izvršio marš još zapadnije i razmjestio se u s. Marči i s. Obreški. Naveče su održani zborovi u oba sela i narodu su objašnjeni ciljevi NOB-a. Odaziv ljudi bio je dobar, prijem boraca također. U tom rasporedu bataljon je ostao i sutradan 2. studenog.

Oko podne, 2. XI naišla je oveća grupa od 60 ustaša i žandara iz uporišta Kloštar Ivanić na partizansku četu koja se nalazila u s. Obreški na položaju. Došlo je do kraće i oštре borbe. Neprijatelj je ubrzo pobegao ostavivši na položaju 4 puške i 400 metaka.

U oba slučaja jedinice I bataljona MO-a nisu imale nikakvih gubitaka. Nije poznato da li je neprijatelj imao mrtvih i ranjenih, najvjerojatnije je imao. Neprijatelj je bio iznenaden. To znači da nije imao podataka o jačini, rasporedu i namjerama partizana pa je poslao slabije snage da te »grupice partizana« pohvataju. Narod je rado primao partizane pa nije bilo veće izdaje, osim eventualnih pojedinaca i ustaških funkcionera. Politički odjek bio je snažan, svuda se pričalo o partizanima, što je stvaralo povoljnu klimu za rad organizacija NOP-a.

Bataljon je prenoćio u lim selima, što je također bilo značajno. Rano ujutro 3. XI krenuo je prema s. Žutici obilazeći sa zapada kako neprijateljsko uporište Ivanić-Grad. Loše proračunavši vrijeme, bataljon danju prelazi prugu Zagreb — Beograd između želj. stanica Prečec i Ivanić-Grad. Obilazeći sela produžava pokret prema s. Žutici. Ispalo je čak dobro da se tako prijeđe cesta i pruga jer neprijatelj to nije očekivao. Nešto kasnije, uočivši prebacivanje partizana u s. Žuticu, neprijatelj je upozorio svoje komande. O tome štab I domobranskog zbora izvještava Ministarstvo oružanih snaga i žali se da nema snaga za intervenciju. Plaši se da će partizani napasti zemljišnu zajednicu i njene objekte u Budaševu, gdje je tada bilo poljoprivredno dobro. Dakle, neprijatelj se bojao partizana i bio je krajnje neaktivran. Svi su slali izvještaje svojim pretpostavljenima (ustaše, žandari, domobranske jedinice, kotarske oblasti i drugi) »na nadležnost«. Jedan je od razloga tome, pored lošeg komandiranja, slaba pokretljivost neprijateljskih jedinica. Suprotno tome, I bataljon MO-a našao se u toku jednoga dana marša u zapadnom dijelu Moslavine, boravio je dva dana zapadno od Čazme i treći dan naveče stigao u s. Žuticu, sjeveroistočno od Siska 10—15 km, a dva dana nakon toga bio je već na Moslavačkoj gori.

NAPAD NA STRAŽU KOD STRUŠCA

Budući da je bataljon 3. XI podveče stigao u Žuticu u rejon Pleso, stalno marširajući, toga dana nije bilo hrane. U šumi je nađeno divljih jabuka. Poneki borac imao je nešto hrane pa su je borci podijelili. Sa-

stav boraca i rukovodilaca 1 bataljona bio je dobar, moralno-političko stanje i borbena gotovost na visini. Bilo je tu starih boraca iz Sisačkog partizanskog odreda koji su, eto, nakon dužeg vremena ponovo došli u Posavinu (Posavina je u užem smislu sjevero-istočni dio kotara Sisak između Save i Lonje, odnosno Česme.) Većina boraca je prvi put došla u nepoznat kraj. Svuda pusta ravnica, šuma, voda, pa se borci uzbiljili, drže se svojih jedinica i komandira. S bataljonom je pored komandanta Odreda i komesar. Štab bataljona s komandantom Cerom, komesаром Bobetkom-Magom, operativcem Jugom te komandirom III čete bili su iskusni partizanski borci i rukovodioci, »stari lijači« kako bi znali reći Cvetković i Knebl.

I dok se bataljon odmarao i pripremao za slijedeće akcije, Štab od reda i bataljona organizirali su prikupljanje podataka o jačini i rasporedu neprijatelja. Toga popodneva u Štab stiže grupa drugova iz Siska. Stražar zaustavi tu grupu civila zaklonjen iza starog hrasta. »Stoj.« »Stali smo.« »Tko ide?« »Svoji smo«, odgovori čelnici atletski razvijen čovjek spremjan da brzo reagira ako to nije partizanski stražar. Ali opazi trorogu kapu partizanku s crvenom petokrakom zvijezdom. Stražar ih pusti bliže i upita koga traže. »Ja sam Smolčić, sekretar KK Sisak, vodi nas u štab.« Uto pristiže komandir straže sa dva borca. Odmah krenu u šumu, kojih stotinjak metara. Kraj vatre je veća grupa partizanskih oficira. Svi su u uniformama s oznakama na lijevim rukavima. »Smrt fašizmu«, ozbiljno će Franjo. »Sloboda narodu«, odgovore članovi Štaba MPO-a i bataljona. Zatim je usljedilo čvrsto stezanje ruku i grljjenje. Partizanski rukovodioci odavno se nisu vidjeli. Tu su Marijan Cvetković, Franjo Knebl, Maga-Bobetko, Vlado Smolčić (rođeni brat Franjin) i drugi.

Franjo Smolčić upozna Štab odreda i bataljona sa situacijom na sisačkom kotaru: »Ustaško-žandarska straža na Lonjskom mostu kod Stručca ozbiljna je smetnja, moramo je daleko obilaziti prilikom povezivanja s Moslavom. Oni nam ometaju svaki rad, legitimiraju ljudi, kontroliraju promet na pravcu Sisak — Popovača i obratno. Naši ljudi iz Budaševa, Hrastelnice i drugih sela, koji imaju vinograde u Moslavini, teško mogu da nam pomažu. Bandu treba likvidirati. Nisu baaš borbeni, sigurno će se predati, naročito ako ih iznenadimo. Ja ću sutra prikupiti potrebne podatke pomoću naših saradnika, a vi ih naveče napadnite. Naći ćemo se u Brezovici, sjeverozapadno od mosta 2 km, čekat ću vas kraj Lonje.«

Franjo sa svojom grupom ode, a Štab odreda i bataljona razrade plan napada:

- jačim snagama presjeći komunikaciju Popovača — Sisak, postavljajući zasjede sjeverno i južno od mosta sa zadatkom: sjeverna zasjeda ima spriječiti pokušaj neprijatelja da iz pravca Popovače pritekne u pomoć straži u rejonu mosta. Zasjeda mora pohvatati sve pojedince i grupe koje bi naišle putem i osigurati tajnost napada s te strane;

- južna zasjeda presijeca komunikaciju južno od mosta i sprečava neprijatelju da intervenira iz pravca Siska; spriječiti prolaz pojedinača i pohvatati ustaše koji bi pokušali bježati na tu stranu;

- manjim, pomoćnim snagama, tj. prvom četom, izvršiti iznenadan i energičan napad na posadu kod mosta na Lonji i likvidirati je.

Sutradan, 4. XI 1942. poslije podne, bataljon je izvršio marš pravcem Pleso — k. 105 — Malo i Veliko Polje — k. 99, lijevom obalom r. Lonje — Glavica tt 100 — Lipovac k. 96. Već je pala noć kada su partizani stigli na r. Lonju kod natpisa Lonja, zapadno od mosta oko 2 km. Rijeka Lonja je porasla tako da je prijelaz ceste, odredene za napad, predstavlja problem. Sreća je bila što je tu inače bilo brvno. Ribari su na više mjesta opleli jak plot s otvorima za ispuštanje vode, odnosno za hvatanje ribe. Međutim, to noću nije bio pogodan prijelaz za četu, pa je bilo potrebno da se izradi prijelaz preko rijeke od priručnog materijala. Četa je morala prijeći Lonju da bi došla do objekta napada, neprijateljske posade kod mosta. Komandant MPO-a, svijetleći baterijskom lampom, naredi da se izradi prijelaz preko Lonje. Vojničkim noževima brzo je nasječeno šiblje. Grupa za izgradnju prijelaza završila je posao za nepun sat.

Noć je tamna, ali se s vremena na vrijeme nešto vidi jer mjesec proviruje između oblaka. »Pokret«, naredi komandir I čete I bataljona Toma Matašić i krene preko partizanskog mosta na desnu obalu rijeke. Lonja, ta nizinska mutna rijeka, tromo teće pred noćnim posjetiocima koji neće na most cestom, već se tiho prebacuju ovdje. Prijeđe četa Lonju i uputi se desnom obalom prema cesti Popovača — Sisak. S Matašićem je i Pavle Borovnjak, koji vodi četu i poznaje teren, te mu je komandant Cvetković naredio da ide s Matašićem na čelu. Kada kolona stiže nadomak lugarnice, ostavi drugi i treći vod, a prvi s komandirom Matašićem i Borovnjakom krene južnije prosjekom i izbije na cestu, prijeđe je i oprezno pored nasipa stigne u visinu mosta na Lonji. Borci su pognuti, hoće neopaženo stići do mosta istočno od lugarnice gdje je neprijateljska posada. Svaki borac je napet jer akcija mora uspjeti. »Samo da se neopaženo privučemo do mosta i zatvorimo potkovicu oko bande«, Matašić šapće Borovnjaku. Još malo, eno mosta, nema nikoga, naprijed.

Tišina. Već je 21 sat. Znak za početak napada bit će vatra prvog voda s istočne strane. Okružio Matašić neprijateljsku četu sa zapada, juga i istoka, a mutna Lonja sa sjevera. Kraj mosta u jugozapadnom trouglu, koji čine cesta i rijeka Lonja, smjestila se oveća zgrada na čardak s podrumom od tvrdog materijala i drvenim katom. To je lugarnica zadruge Budašovo koju su ustaše pretvorile u kasarnu.

Pred lugarnicom je I. K. ustaša iz Strušca. Stražari i korača ispred zgrade, osmatra nasip s cestom i most, zatim gleda uz šumu, a ona tiha i mračna. Što ako su tu negdje partizani, mene će prvo ubiti, zgrozi se pri toj pomisli, neka jeza mu se penje uz kičmu, čini mu se da mu se kosa diže. Još se bolje zagleda naokolo, ali nigdje nikoga, samo mjesec proviri iza oblaka. Stražar odagna zlu misao i pride bliže lugarnici pa proviri kroz prozor. Unutra su ustaše iz Strušca, njegovi seljani, njih 15-ak, i gospodin oružnički podnarednik Paško sa dva žandara-oružnika. Neki sjede oko stola, piju vino iz čupa i kraj petrolejke nešto pričaju, a većina legla i drijema. Okrene se Ivan i pode prema cesti, kad planu pušku, zatim odjekne snažan pucanj i prolomi tišinu Lonjskog polja. Zapraštaju puške sa svih strana. Pade Ivan od straha, zatin skoči kao da ga nešto ponese te uteče u lugarnicu i vikne: »Partizani!« Strah ovlađa svima, nitko ne komandira niti puca. Oko lugarnice par-

tizani. »Predajte se, ovdje partizani, opkoljeni ste.« Tajac. »Ako se predate, ništa vam se neće dogoditi.« Podnarednik Paško, komandir ustaško-žandarske posade, grozničavo razmišlja. Ako pruži otpor, nema šanse, nadmoć partizana je očita, a ustaše pripremne bojne nisu bogzna kakvi borci. Bolje je da se predaj. Ovaj što traži predaju čini mu se poznat po glasu. Da to nije Crnečki, isti njegov glas, ta poznaje ga, bili su zajedno na službi za vrijeme bivše Jugoslavije. »Matija, jesu li ti?« »Jesam«, oglasi se, »predaj se i ne boj se, ništa vam nećemo. Oružje i opremu predajte nama, a vas ćemo pustiti.« »Predajemo se«, vikne Paško. Posada ga posluša i dignutih ruku izide. Partizani, naviknuti na takav posao, za nekoliko minuta razoružaju posadu na mostu. Pokupivši nešto ćebadi i druge opreme, grupa za uništenje zapali lugarnicu. Kako je bila uglavnom od drveta, posuta petrolejom plane i ubrzo se pretvorila u veliku buktinju, osvjetljavajući šиру okolicu mosta koji je rušila druga grupa partizana.

Uskoro nakon toga krenu jedinice I bataljona MO-a u s. Stružec. Na čelu je druga četa, na začelju treća, u sredini kolone prva četa sa zarobljenicima. U sredini sela, kod seoske gostonice, kolona stane. Cer naredi komandirima da postave osiguranje i organiziraju večeru. Zarobljene ustaše i žandare prikupi komandir 1 čete Matašić ispred gostonice i postavi stražu.

Bilo je to pravo čudo za stanovnike sela: pučjava kod mosta, gori lugarnica i evo njihovih seljana ustaša, zarobljenih stoje pognutih glava kao pokisle kokoši i čekaju što će biti s njima. Strah je obuzeo mnoge čiji su sinovi ili muževi ovdje pod partizanskom stražom. »Sused Ivo, šta će biti s njima«, pita seljak F. P. u pola glasa, »zar će ih ubiti. Vrag ih je odnio među ustaše, šta će tamо. Čuo sam od partizanskog oficira malo prije da ih neće potući. Oficir je rekao da su partizani narodna vojska, da se bore za slobodu protiv fašističkog okupatora i njihovih slugu ustaša, četnika i drugih. One koji nisu izvršili zločine i predaju se, neće ubiti. On veli da će i ove seljake ustaše pustiti doma, ali da više ne smiju ići u neprijateljsku vojsku. Ako je tako, onda je dobro, pustit će i moga sina. E, neće više služiti tim gadima ustašama. Vidio sam da to nevalja čim su počeli činiti zla. Pamet u glavu, susjed.« Kod gostonice prikupi se oveća grupa partizana i jedan oficir počne govoriti zarobljenicima i seljacima o ciljevima NOB-a. Na kraju pozove zarobljenike u partizane. Nitko se na javlja. Zatim reče: »Slobodni ste, idite svojim kućama, ali nemojte više ići u ustaše i neprijateljsku vojsku. Ako vas ponovno uhvatimo, bit ćete kažnjeni. Mi smo narodna vojska, borimo se i za vašu slobodu.«

Bilo je smiješno gledati te seljake koji su prije dva sata bili ustaše pripremne ustaške bojne, čuvari »novog poretka« i Pavelićeve NDH, kako su sada šaka jada koja u gaćama hita svojim kućama sretna što je živa. Većini je lagnulo, oslobođili su se teškog bremena službe ustašama, sada ih više neće tako lako dobiti na tu stranu. Istina, neki su loše procijenili situaciju pa su ostali s ustašama, što su na kraju platili glavom. No, takvih je bilo malo. Ovim napadom MPO je postigao velik politički uspjeh. Za ljude u Stružcu bio je to prijeloman događaj jer je razbijen ustaški pokret i počelo je naglo osipanje njihovih redova.

va. Porastao je ugled NOB-a i partizanskih jedinica. Više nikada, do kraja rata, neprijatelj nije imao stalnu posadu u selu.

Iako neprijatelj nije pružio otpor, uspjeh je bio potpun. Zaplijenjeno je 18 vojničkih pušaka, 2 pištolja, oko 2000 metaka, odjeće, obuće, čebadi i druge opreme. Partizani nisu imali gubitaka.

Kako je neprijatelj ocijenio ovu akciju partizana vidi se iz izvještaja Vrhovnog oružničkog zapovjedništva NDH od 6. studenog 1942., u kojem pored ostalog piše:

»Oružničko krilo Zagreb, 5. studenog pismeno javlja:

4. XI oko 21 sat, jača skupina partizana izvršila je napad na most Breberovec kod Strušca (8 km jugozapadno od Popovače). Došli su iz Brezovice kotar Sisak. Nakon kraće borbe partizani su uspjeli zapaliti nastambu i zarobiti cijelu stražu od tri oružnika i 20 ustaša pripremne bojne koje su razoružali, svukli ih i pustili. Sabiraju se između Vodoljera i Gračenice. Postoji opasnost za Popovaču i skladišta ZEMPRO u Potoku (4 km južno od Popovače).«

Sličan je izvještaj I domobranskog zbora u Sisku koji navodi da su zarobljena tri oružnika i 15 ustaša. U depeši iste komande od 5. XI 1942. piše još i to da I domobrani zbor nema snaga za intervenciju te da je ova pojava partizana opasna, pa traži od MINORS-a brze mjere.

ČETVRTO PROTUDJELOVANJE NA MOSLAVAČKOJ GORI

Do sredine studenog MPO je postigao čitav niz uspjeha u borbama. Pored vojne aktivnosti, zarobljavanja neprijateljskih vojnika i starješina, te zapljene oružja i opreme, razbijene su mnoge manje jedinice ustaških pripremnih bojni po selima Moslavine. Stvorena je široka slobodna teritorija i organizirana pozadina uz istovremeno razbijanje sistema vlasti NDH.

Zbog toga, da razbije MPO, spriječi naglo širenje NOP-a, ojača poljuljani moral ustaša i uspostavi narušeni sistem vlasti, neprijatelj je organizirao IV po redu akciju čišćenja Moslavačke gore od partizana.

Pored toga što se i sam Pavelić ljunio na svoje doglavnike, komandu I domobranskog zbara, I pješačke divizije i I gorske divizije, na velike župane Velike župe Bilogora i Prigorje, njemački opunomoćeni general u Hrvatskoj Glaise von Horstenau zahtijeva pacifikaciju ovog dijela NDH, osobito šireg zemljишnog pojasa uz glavnu komunikaciju Zagreb — Beograd, prugu i cestu.

Budući da nije imao dovoljno snaga da jednom širokom operacijom čišćenja u međurječju Drava — Sava ozbiljno ugrozi jedinice NOV i POJ, neprijatelj je bio prisiljen da, eto, već četvrti put u 1942. godini, obuhvaćajući Moslavačku goru s jedne kružne osnovice, pokuša okružiti i razbiti Moslavački odred. Dakle, ponovno je morao angažirati snage jačine divizije protiv dva partizanska bataljona, odnosno protiv jedinica Moslavačkog odreda.

Zapovjednik I gorske divizije pukovnik Gustović već je prvih dana studenog naredio zapovjedništвima I i IV gorskog zdruga da pokupe detaljne podatke o partizanima i organizacijama NOP-a, jer opet jačaju ti vražji partizani. »Vi, gospodine Peričiću (potpukovnik Peričić je

taj raspored noću. To je bilo vrlo značajno za štab Odreda koji je znao gdje se neprijatelj nalazi.

Te večeri u rejonu Crkvišta ŠMPO, poslije procjene situacije i znaajući raspored neprijatelja, donosi odluku: ostati u dodiru s neprijateljem i sutra produžiti obranu u šumi, a zatim izvući Odred prema centralnom dijelu Moslavačke gore, rejon Humka, i tako izbjegći taktičko okruženje i veće gubitke. Shodno toj odluci, sutradan 15. XI 1942. jedinice Odreda vode borbu s neprijateljskim snagama na liniji s. Podgarić — s. Gornja Garešnica — s. Veliki i Mali Prokop — Torine i uspijevaju spriječiti veće prodore u visoku šumu, osim na pravcu Veliki Prokop, tt 257 i s. Mala Bršljanica — Promina Kosa k. 198 — Crkvište.

Poslijepodne komandant Odreda naredi da se jedinice dijelom izvlače prema zapadu u centralni dio Moslavačke gore, ostavljajući slabije dijelove u dodiru s neprijateljem. Tako se čitav Odred našao u rejonu k. 208 š. Butkovac, jugoistočno od Humke. U toku noći izvršeno je pomicanje jedinica nešto zapadnije, gdje su ostale čitav slijedeći dan, tj. 16. XI.

U toku 16. XI neprijatelj je, izgubivši dodir s partizanima, izvršio pretres terena i sela, djelujući pješadijskom i artiljerijskom vatrom po sumnjivim prostorima. Pošto su jedinice I gorske divizije tako pročesljale Moslavine, MPO im je, po njihovoj ocjeni, izmakao, pa je zapovjednik divizije naredio da se jedinice povuku u garnizone i usput pretresaju teren i sela.

Tako je završena i ova operacija »Pothvat Moslavačka gora, čišćenje Moslavine od partizana«, bez većeg uspjeha. Neprijatelj nije ostvario nijedan od glavnih ciljeva. Postavlja se pitanje zašto?

Prvo, MPO je tada već jaka borbeno sposobna partizanska jedinica koju nije lako tući.

Dруго, ŠMPO je pravilno ocijenio situaciju, dobro komandirao i rukovodio, osobito s obzirom na elastičnost borbenog poretka, na fleksibilno vođenje obrane i izvođenje manevra. Bila je značajna smjelost odluke, umještost i hladnokrvnost komandanta i komandira, počev od Štaba odreda naniže. Nije bilo krize ni u komandi ni u jedinicama.

Treće, neprijateljsko zapovijedanje bilo je nedovoljno odlučno i nedoraslo, nije znalo postići veće uspjehe iako je imalo realnih šansi s obzirom na golemu nadmoć u živoj sili, posebno u tehnicu. Tempo kretanja neprijateljskih bojni iz prvog dana borbe iznosio je svega 600 do 700 m na jedan sat. Umjesto da grupira snage na dva osnovna pravca: s. Gornja Garešnica — Crkvište — k. 309 sa sjevera i s. Mali Prokop — Promina kosa — Crkvište s juga, i na taj način rasiječe jedinice Odreda na dva dijela, neprijateljski zapovjednici zdrugova i bojni lagano su potiskivali naše jedinice na širokom frontu.

Četvrti, Moslavačka gora, sva ošumljena i jako ispresijecana, omogućavala je manevr jedinica MPO-a, a istovremeno otežavala neprijatelju da pročišćava svaki dio zemljišta zbog nedostatka snaga. Naime, kada bi se htio izvršiti temeljit pretres Moslavačke gore bile bi potrebne možda dvije divizije snaga samo za taj zadatak. To neprijatelj nije imao. Zato je prokrstario Moslavačkom gorom samo po glavnim gre-

benima, putovima i kosama, ostavlјajući čitava kompleksna područja nedirnuta.

Ni ova operacija čišćenja Moslavine od partizana, koju neprijatelj dobro pripremao i sistematski izvodio po svom planu, nije dala odlučujuće rezultate. Naprotiv, ponovno je doživio vojni i, još više, politički neuspjeh. Čak nije ozbiljnije ugrozio ni organizacije NOP-a, koje su tih dana radile u svim selima s nešto smanjenim intenzitetom, da bi već 18. XI sve funkcionalo kako treba. Bilo je teško boriti se protiv partizana koji su imali podršku naroda.

Međutim, valja istaći da je neprijatelj ipak počinio dosta štete i zla u nekim selima. Pohapšeno je nekoliko desetina aktivista, među kojima i članova KP, bilo je ubijeno nekoliko naših ljudi, a neke su organizacije razbijene, razumije se privremeno.

Neprijatelj je očigledno respektirao jedinice MPO-a jer ustaško-domobranci zapovjednici nisu pokazali naročitu hrabrost i upornost u borbi. Ali zato su divljali i iživljavali se nad golorukim stanovništвом ili pojedincima kada bi im pali u ruke. Kakvi su to zločinci bili vidjet će se iz slijedećeg primjera.

Ujutro 15. studenog u zaseoku Trinkule (dio s. Mali Prokop) nalazio se na osmatranju Pavao Gorički u ulozi partizanskog seoskog stržara bez oružja. Bio je simpatizer NOP-a, koji je poput mnogih drugih seljaka pomagao partizanima. Jedna satnija I gorskog zdruga, krećуći se od Dišnika, približavala se grupi kuća Trinkule. Voda izviđačke patrole vidi seljaka kako стоји na kraju sela i gleda niz put. Brzo se prikrade sa dva pratioca i obišavši ga poviče: »Stoj, ruke uvis!« Iznenaden Gorički diže ruke i problijedi od straha. »Šta tu radiš, odakle si, kako se zoveš, ti si partizan«, obaspe ga pitanjima vođa patrole. »Tu sam iz sela, zovem se Gorički Pavao, seljak sam, ne radim ništa.« »Šta, majku ti partizansku, lažeš.« Uto stiže zapovjednik satnije T. S. i upita: »Šta je novo, vodničе?« »Gospodine satničе, uhvatili smo ovoga ovđe, sigurno je partizanski kurir ili osmatrač«, raportira vodnik. Počnu ispitivanja i udarci kundakom. Satnik nije mnogo saznao od Goričkog pa naredi da se uhapšeni preda ustašama. Garešničke ustaše jedva dočekaju da se iživljavaju nad golorukim seljakom Pavlom Goričkim. Nakon mrvarenja odvode ga u Garešnicu i u šumu zvanoj Žirovnjak istoga ga dana, poslije teškog mučenja, zvјerski ubiju. Ostalo je troje djece bez hranioca i žena Sava Velie bez supruga.

POGIBIJA PERE POPOVIĆA

U istom području odigrao se događaj kojim je nanijet težak gubitak organizaciji KP i NOP-u.

Pero Popović, iz Velikog Prokopa, pođe na izviđanje pravca s. Veliki Prokop — s. Dišnik prenoseći direktive organizaciji NOP-a u Dišniku. Nosi partijski materijal za druge u Dišniku i pištolj. Taj vrsni čovjek, član KPH i jedan od organizatora NOP-a u Velikom i Malom Prokopu, krenuo je da lično vidi kakva je situacija na terenu. Odred *ae* povukao dublje u Moslavačku goru, neprijatelja ima po okolnim selima, ali ga još nema u Prokopu. Ići će sporednim putem, nije mi to prvi put, razmišlja Pero i krene pošumljenom stazom iz Velikog Prokopa prema zaseoku Trinkule.

Bio je iskusan partijac, odlučan i čvrst komunist, koji neumorno radi od rane jeseni 1941. Omalen je rastom, ali čvrsto građen, plav, ispod gustih vjeda plave oči, pogled oštar i ozbiljan. Ide Pero uz Kućišta, penje se stazom kraj križanja, klizavo je, uspon osrednji, ali to ne izaziva teškoće. Izbija u Trinkule do kuće Dure Karanovića i Jovana Pilićovića i pogleda prema kućama Đarića koje su se pripile uz rub visoke šume. Nigdje nikoga. Zadrži se minutu-dvije osmatrajući presjedu uske kose, zatim kreće seoskim putem grebenom Trinkule prema jugu. Ide sigurno, jer ako nema bande ovdje, nema je ni kod Đarića kuća. Greška, strašna, kobna. Čitav vod ustaško-domobranski iz I bojne I gor-skog zdruga leži prikriven iza živice s obje strane puta. Vide ga i čekaju da pride. Tu je i satnik T. S., gleda na dvogled. »Civil je, ali je sigurno izvidač«, reče satnik. »Tišina, dok ne stigne do nas.« Popović, ne sluteći ništa, ide sredinom puta, ne skreće stazom, već uđe u usjek pravo u zasjedu. »Stoj, ruke uvis, predaj se«, prolomi se oštar glas. Iskočiće trojica na put s uperenim puškama i automatom. Zasjeda, sinu mu kroz glavu. Uhvatit će ga banditi. Stane. Neprijatelj je bio s obje strane puta, puškomitrailjer uperen u njega, bježati ne može, partijski materijal ne može baciti, otpor je uzaludan. Ne bi stigao ni da se makne, a kamoli da izvadi pištolj i puca. Polako diže ruke iznad glave i odluči da im ništa ne kaže, neka ga strijeljaju, komunisti ginu junaci.

Počne pretres. Sigurno je izdaja, razmišlja Pero, jer se satnik osmješnu čim je čuo da je to Pero Popović iz Velikog Prokopa. »Vežite ga«, naredi. »Vidi, vidi, pištolj, evo i komunističkog propagandnog materijala, gospodine satniče«, više ustaški vodnik R. P. Satnik ošamari Popovića. »Govori kamo si pošao, komunistički gade, gdje su partizani?« »Ne znam«, odgovori Pero, »ništa ne znam.« »A ovo«, pokaže satnik na propagandni materijal, »šta ovo znači?« »Toga ima svuda po selima gdje su prešli partizani«, odgovori Pero. »Reci nam tko sve sarađuje s partizanima pa čemo te pustiti«, reče satnik. »Ne znam«, kratko odgovori Popović. »Lažeš«, drekne vodnik i udari ga u leđa kundakom automata. Pero posrne i stisne zube.

»Vodite ga«, naredi satnik i kreće za jedinicom. »Ti razmisli, za pola sata da propjevaš, ili će te strijeljati«, reče satnik zarobljeniku. Kolona ide grebenom Trinkule prema sjeveru. Popović je svezan između dva pratioca i korača uzdignute glave, ne očajava, neka vide gadovi kakvi su partizani. Ne, ništa im neću reći, neka me ubiju, to bi uradili i kada bi im rekao sve što znam, našli su kopromitirajući materijal i pištolj, nema mi spasa, učinio sam sve što sam mogao, ne žalim, razmišlja Pero. Eh, da sada otkud naši zapucaju, možda bi uspio pobjeći. Prođu kraj Sladića Ilike pustare, ništa se ne dogodi. Ako prođemo po kraj provalije (nedaleko je vrh strmog udolja počinjao provaljom, odmah kraj puta, dubokom nekoliko desetina metara) pokušat će bježati, bacit će se dolje pa šta bude. Uto stigoše u dužinu raskrsnice putova i provalje, ali vodič naredi da skrenu uljevo u šumu pored puta. Kao da čita Popovićeve misli. Nema šanse, zaključi Popović.

Uskoro stignu na križanje (raskrižje seoskih putova s. Veliki i Mali Prokop — s. Dišnik). »Stani«, naredi satnik i pride bliže svezanom Peri Popoviću, »jesi li se predomislio, kazuj sve što znaš, ili ti nema spasa.« »Ne znam ništa«, odgovori Pero. »Govori, budalo, strijeljat će te«, reče

satnik sav crven u licu od ljutine. Pero podiže glavu, pogleda u oči fashiističkog oficira i reče: »Strijeljajte, nemam što da vam kažem.« »Maju ti komunističku, nećeš da odaš, svejedno bismo te strijeljali. Vodniče R. P., vodite ga tamo, pokaže rukom na rub šume kraj raskrsnice, i strijeljajte ga odmah.« Krene grupa za strijeljanje, Pero naprijed, a petorica s puškama na gotovs iza njega i s obje strane. Krenu šumskim putem, koji usporedo ide sa seoskim za Mali Prokop. Nakon desetak metara vodnik naredi: »Skreni lijevo«, zatim nakon 20 koraka zapovjedi da stanu. Gleda Pero zločince, stisnuo vilice, mišići igraju na licu, šuti i čeka kraj kao pravi komunist, borac i član KP. »Nišani, pali.« Pero Popović padne mrtav na vlažno lišće.

Zločinci ga zatrpuju glumeći humanost da mrtve treba sahraniti.

Tako pogine jedan od istaknutih članova KP iz Velikog Prokopa, jedan od onih koji se među prvima odazvao pozivu KPJ. Znao je Pero Popović zašto se treba boriti. Uoči rata pripadao je naprednom radničkom pokretu, bio je komunist po uvjerenju. Njegova je velika zasluga što su mnogi stanovnici Velikog i Malog Prokopa rano stupili u NOP i borbu. S Ljubanom Đarićem i drugim prvoradnicima zdušno je osnivao organizacije NOP-a već 1941, skojevske a zatim partijske organizacije rano 1942. godine. U trenutku pogibije bio je jedan od partijskih aktivista i u određenom smislu obavještajni oficir Odreda. Išao je na zadatak da se sretne sa Slavkom Martinićem iz Dišnika, koji je tada radio na obavještajnim zadacima za MPO, i da s njim prikupi podatke o neprijatelju, zatim da ih dostavi Štabu odreda.

Ovo su samo dva izrazita primjera zločina koje je neprijatelj izvršio tih dana u Moslavini.

Već 18. studenog sve su se jedinice Odreda našle u svojim rejonima rasporeda u istočnom dijelu Moslavine. Ne gubeći vrijeme, bataljoni su izvršavali zadatke. Neprijateljska operacija čišćenja je prošla, kao da je nije ni bilo, bitno se ništa nije izmjenilo. Redali su se napadi na slabije objekte, patrole i grupe neprijatelja. Od značajnijih akcija, koje je potkraj studenog izvršio Odred, treba istaći uspješne napade na žandare u Ivanskoj i Novoj Rači, kotar Bjelovar.

IVANSKA

Oveće selo, Ivanska, nalazi se na komunikaciji Bjelovar — Garešnica — Banova Jaruga. Za bivše Jugoslavije tu je bila općina, centar grupe sela južno od velike okuke rijeke Česme. Ustaše su po dolasku na vlast organizirale svoj općinski centar i u Ivanskoj. Bila je to tipična seoska općina, s upravom, poštrom i obaveznom žandarmerijsko-oružničkom stanicom, postajom, kako su je zvali.

Ostvarujući svoj operativni plan, ŠMPO odluči da likvidira općinski centar u Ivanskoj i Novoj Rači. Noću 27. studenog 1942. izvršen je istovremeni napad na ova dva manja neprijateljska uporišta.

Drugi bataljon MPO-a nakon dužeg marša iz rejona Veliki Prokop — Popovac stigao je u predio Ivanske do 22 sata, prešavši 20 km. Radi osiguranja djelovanja dijelova za napad, glavne snage bataljona presjekle su komunikaciju Bjelovar — Garešnica sjeverno i južno od Ivanske. Za napad na žandarsku stanicu i općinsku zgradu određena je jedna

četa, od čega glavnina na žandare. Imajući dosta iskustva sa žandarima, Štab bataljona posvetio je pažnju pripremi napada i izboru čete. Pošto je zgrada žandarske stanice opkoljena, otvorena je vatrica na objekt.

Bilo je 23,30 sati, noć je, žandari spavaju, samo je dežurni budan. Nisu očekivali partizane, pa su kao vojska u mirno doba složili odijela, puške i sve ostalo »po propisu«. Dežurni oružnik S. D. bio je više po spanu nego budan. Čak ni u zgradama nisu imali stražara. I baš tada, kada pred zgradom nema stražara, dežurni oružnik drijema. Skoro će vrijeme smjene paće i on na spavanje. U tom trenutku oko zgrade su partizani. Čekaju ono poznato »Č«, koje tada teoretski nije bilo dovoljno prisutno, to jest moment početka napada. Sat na tornju crkve počne otkucavati 23,30 sati. Istog trenutka prolomi se snažna jeka od vatre partizanskih pušaka i puškomitrailjeza, pršte stakla na prozorima zgrade, dežurni oružnik skoči, pride prozoru, opali dva metka jedan za drugim, ali ga nešto ujede, ranjen je i pada na pod. Žandari — su iznenadeni, bunovni, ne znaju što će. »Partizani«, više ranjeni oružnik, »ranjen sam pomažite.« Odjednom utihnu pucnjava oko zgrade, nastala tišina, a zatim iz više grla odjeknu poziv: »Predajte se«, »Opkoljeni ste«, »Ovdje narodna vojska«, »Ako se predate, neće vam se ništa dogoditi.« Komandir oružnika narednik N. brzo razmišlja: najbolje se predati. To saopćiti ostalima. »Ako se budemo borili, svi ćemo izginuti.« »Tako je«, potvrde neki oružnici, ali većina šuti. Paljba ponovo otpočne, zatim naglo prestane. Opet pozivi na predaju. »Zapali lampu«, naredi narednik, »predajemo se.« Partizani odmah upadaju u zgradu i počne razoružavanje. Zaplijenjeno je 10 vojničkih pušaka, dva pištolja, 10 kompleta uniformi i više od 1000 metaka, dva pisača stroja, čebad i ostalo. Jedinica za uništenje općinske arhive, telefona i telefonske centrale izvršila je zadatku. Čitava akcija trajala je dva sata, uključujući neposredne pripreme za napad. Oružnici su pušteni, općinska arhiva je spaljena, pokidane su tuteveze.

Prvi bataljon je desetak kilometara istočnije likvidirao općinski centar u Novoj Rači, zarobivši 5 žandara i 3 financa, bez otpora, pa neprijatelj nije imao ni mrtvih ni ranjenih. Zaplijenjeno je 8 pušaka, više od 2000 metara i druge opreme.

Odred se vratio u rejon s. Veliki i Mali Prokop, Trnovitički Popovac, Gornja Garešnica i Dišnik, da bi poslije nekoliko dana njegovi bataljoni krenuli u nove akcije i borbe.

NAPAD NA BEREK

Berek se nalazi na pravcu Bjelovar — Garešnica i južnije od Ivanske 2 km. To je također bio općinski centar čija se teritorija protezala više prema jugozapadu, sve do Šimljanika i Podgarića. Budući da je dio toga prostora već bio slobodna partizanska teritorija, to su se u Bereku prikupile grupe ustaša iz Gornje Garešnice, Oštrog Zida, Šimljanika, Šimljanice, Šimljane i drugih sela. Bila je to jača ustaška posada s oružnicima.

Nakon likvidacije neprijateljske posade u Ivanskoj, Štab odreda odlučio je da napadne i Berek te na taj način protjeri neprijatelja sa šireg područja sjevernog dijela Moslavine.

Odluka o napadu na općinski centar Berek bila je dobra i aktuelna, ali pripreme i izvođenje napada nisu bili na potrebnoj visini. Iz prikupljenih podataka znalo se da neprijatelj ima oko 50 ustaša i 10 žandara, s općinskim aparatom ukupno oko 70 naoružanih vojnika i starješina. Ustaše su jednim dijelom pripadale ustaškoj pripremnoj bojni, ali većina je bila ekstremna, pa je posada imala karakter stalne neprijateljske posade. Važno je istaći da su pojedinci iz navedenih sela, zatim još iz Ruškovca, Nove Ploščice i drugih zapravo bili poznati pljačkaši i ubojice. Oni bi danju upadali u sela oko Berek-a, pljačkali, hapsili i ubijali seljake. Bili su tu i poznati zločinci, ustaške starještine Miškuline, Jocek, Vlajnić i drugi, koji su već do tada bili ogrezli u krvi naroda, pa je trebalo očekivati žestok otpor. Prema nekim podacima, došlo je do izdaje. Zna se da su neki neprijateljski nastrojeni pojedinci dostavili podatke o pripremi napada partizana na Berek. Bilo je i nepotpuno u prikupljanju podataka. Neprijatelj se solidno pripremio i dočekao partizane vatrom pješadijskog naoružanja. Nije bilo iznenadenja, toga posebno važnog faktora u borbi.

Raspored neprijatelja bio je jednostavan: u centru sela zaposjeo je općinsku zgradu, oružničku stanicu i ustaški tabor. To su bila dva najjača građevinska objekta, od kojih jedan na kat, što je omogućavalo dobar pogled i dobру organizaciju vatrene sistema. Zahvaljujući tome, uređenje svih tih objekata za obranu omogućavalo je organizaciju unapredne i višekatne vatre, što je pored žilavog otpora bilo odlučujuće. Neprijatelj je oružničku zgradu u kojoj se nalazila jedinica propisno utvrdio. Zidovi su bili od tvrdog materijala, pa puščana i mitraljeska vatra nije imala nikakvog učinka.

Pod rukovodstvom ŠMPO-a jedinice I i II bataljona krenule su 2. prosinca 1942. na marš za mraka, svaka iz svog rejona razmještaja. Srednja udaljenost od Berek-a iznosila je oko 15 km, dok je za neke čete bila i znatno veća, od 20 do 25 km. Za napad je određen II partizanski bataljon bez jedne čete i I četa I bataljona. Dakle, čitav jedan bataljon. Ostale snage imale su zadatak da osiguravaju napad i spriječe eventualnu intervenciju s pravaca Bjelovara i Garešnice. Dio snaga kontrolirao je pravac Cazma i Stara Ploščica.

Napad je otpočeo oko 00,10 sati 2. prosinca uz jaku vatu iz pušaka i puškomitraljeza. Neprijatelj je odmah odgovorio žestokom vatrom ne dopuštajući iznenadenje i prilaz objektima. Jedan vod I čete I bataljona uspio je na prepad upasti u zgradu općine, zarobiti 7 ustaša i zapaliti objekt. Međutim, ustaše i oružnici zabarikadirali su se u najvećoj zgradi i pružali žestok otpor. Budući da je teren svuda okolo bio ravnan i otkriven, glavne snage II bataljona nisu mogle prići objektu da bocama sa zapaljivom smjesom i bombama pokušaju prodrijeti u zgradu. Tako je došlo do višesatne žestoke borbe, ali bez uspjeha. Nastojanja komande bataljona i Štaba odreda da se slomi otpor nisu urodila plodom. Ranjeni su Ivan Dončević i Ilija Tatomir, komandir i komesar II čete, te Nikola Pilipović-Nina iz Velikog Prokopa, kasnije još četiri druga. Poginuo je borac Pero Glavaš iz Oštrog Zida. Noć se bližila kraju, bilo je rajenih, te komandant Odreda sa Štabom odluči da se napad prekine a jedinice povuku u rejon Velikog Prokopa.

Postignut je samo djelomičan uspjeh uz prilično velike gubitke. Neprijatelj nije savladan. Brojni odnos snaga bio je povoljan za MPO, borbenost je bila na visini, upornost da se pobijedi također, ali uspjeh je izostao. Zašto?

Procjena situacije nije bila dobra. Bio je to sasvim drugačiji neprijatelj od onoga u Ivanskoj i Novoj Rači. Pripreme nisu bile potpune, detalji plana napada nisu dobro razrađeni. Neprijatelj je otkrio naše namjere. Velik broj ustaša već je bio toliko ogrezao u zločinima da je njihova upornost u borbi bila logična, kako iz ideološko-političkih razloga, tako i zbog straha da će biti strijeljani ako padnu u ruke partizana. Među njima bilo je i ustaša emigranata, rukovodeći kadar općine te dobro organizirana oružnička jedinica.

Ipak, napada na neprijateljsko uporište Berek imao je pozitivan učinak bez obzira što te noći neprijateljska posada nije bila likvidirana. Bojeći se novog napada partizana i mogućnosti da padnu u ruke narodne vojske, ustaše i žandari napustili su Berek već sutradan 3. XII 1942. oko 18 sati. Berek više nikada nije bio uporište. Upadi su bili povremeni, u okviru većih neprijateljskih operacija čišćenja. Puštanje na slobodu 7 zarobljenih domaćih ustaša, za koje se provjerilo da nisu počinili zločine, bio je važan politički potez. Time je i u Bereku, kao općinskom centru, počeo ozbiljniji raspad ustaške vlasti i organizacije. Mnogi pripadnici ustaške pripremne bojne počeli su se distancirati od ustaškog pokreta, pasivizirati, a kasnije prelaziti na stranu NOP-a.

Neke akcije krajem 1942. godine

U toku prosinca Odred je razvio živu i uspješnu aktivnost na čitavom području Moslavine. Evo važnijih akcija:

2. XII 1942. izvršen je napad na ustaše i žandare u Bereku. Zarobljeno 7 ustaša, zaplijenjeno 10 pušaka, oko 1000 metaka, dva pisača stroja, kancelarijski materijal i 20.000 kuna gotovog novca. Uništena je općinska zgrada, poštanski uredaji i drugo. Neprijatelj je pobjegao u Nartu i Bjelovar. Odred je imao 7 ranjenih i 1 mrtvog druga. Neprijatelj nije imao mrtvih.

Istog dana naveče III četa II bataljona MPO-a uništila je ž. stanici Pavlovac — Dražica, porušila skretnice, vodocrp, ptt uređaje, zapalila zgradu i skladište.

7. XII na pruzi Zagreb — Beograd, između ž. stanica Popovača — Voloder, dignut je u zrak teretni vlak. Tom prilikom uništena je lokomotiva i 15 vagona. Saobraćaj je prekinut.

8. XII 1942. u selo Potok, 4 km jugozapadno od Popovače, došlo je 20 partizana i iz blagajne kreditne zadruge odnijelo 90.000 kuna, a od noćne straže 4 vojničke puške sa 150 metaka i 4 lovačke puške sa 10 metaka.

14 — 15. XII 1942.

Partizani su razoružali žandarmerijsku stanicu Križ, a da žandari nisu opalili ni jedan metak. Zapovjednik stanice, koji je bio u svom stanu, nije do jutra ništa znao. Ni satnija kod pilane, udaljena 2 km od stanice, nije bila obaviještena. Opljačkana pošta. Cijela stvar vrlo misteriozna i sumnjiva. Svi žandari i zapovjednici pritvoreni.

14—18. XII 1942.

Jedinice Drugog bataljona Moslavačkog NOP odreda izvršile su nekoliko uspješnih akcija u okolini Čazme.

U tom razdoblju je 1. četa I bataljona Moslavačkog NOP odreda izvršila akciju na žandarmerijsku stanicu u Gušću, a jedna četa II bataljona na žandarmerijsku stanicu u selu Ljubljanci. U te dvije akcije partizani su zarobili 2 puškomitrailjeza, oko 30 karabina i dosta municije.

19. XII 1942.

Dijelovi Moslavačkog NOP odreda napali su stražu od 10 domobrana, koji su na Česmi čuvali željeznički most, koji je bio još u popravku, kao i drveni most u neposrednoj blizini. Mostovi su bili udaljeni 4 km od Velikog Grđevca. Domobrani su otvorili vatru.

Zarobljeno je svih 10 domobrana i srušen je drveni most, koji je tek prije par dana bio popravljen. Partizani su domobrane razoružali, svukli i pustili.

24. XII 1942.

Izvršen je napad na željezničku stražu na pruzi između Banove Jaruge i Kutine. Borba je trajala 15 minuta. Zarobljeno je 11 domobrana s puškama i svom ratnom spremom.*)

Zbog specifičnosti evo kratkog opisa dviju akcija MPO-a u prosincu 1942."

UPAD U KUTINU**18/19. XII 1942.**

Upad u neprijateljsko uporište Kutinu izvršen je »vanplanski« na inicijativu komandira III čete I bataljona Mate Božića. Prema kazivanju Božića i sada pokojnog Dušana Komlenca-Kadrije, akcija se odvijala na slijedeći način:

Na inicijativu KK KPH Kutina i na osnovu prikupljenih podataka, ŠMPO raspolagao je podacima da se u zatvoru u Kutini nalazi zarobljeni partizan M. S. koji se slabo držao pred ustaškom policijom pa ga je trebalo izvući da ne bi i dalje provaljivao organizaciju NOP-a (kasnije strijeljan) Prema tome, valjalo je izvršiti specijalan zadatok. U tu svrhu formirana je posebna jedinica od I voda I čete i I voda III čete I bataljona. Za rukovodioca je određen Mato Božić zato što je rodom iz Kutine i poznavao je teren i ljude. Pošto se I četa nalazila u Velikoj Bršljanici, to je njegov I vod s komandirom Dušanom Komlencem došao

*) Izvještaj zapovjedništva Prve oružničke pukovnije od 15. XII 1942. Tom V, knj. 10, dok. 134, dok. 11/1-28 i 11/1-17 K 16. Originali u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu

Izvještaj Župske redarstvene oblasti u Bjelovaru od 23. XII 1942. Toni V, knj. 10, dok. 152 i 161; izjava Pavla Mrvoša i Milana Vuksanovića.

Izvještaj Župske redarstvene oblasti u Bjelovaru od 23. XII 1942. Tom V, knj. 10, dok. 152.

u Mali Prokop, gdje je formirana specijalna jedinica. L' Štabu bataljo na našli su se komandiri I čete Tomo Matašić i III čete Mato Božić s komandirima vodova. Komandant i komesar bataljona, Cer i Maga, objasnili su komandirima zadatku. Trebalo je upasti u Kutinu i izvršiti zaista delikatan zadatku, izvući iz zatvora zarobljenog partizana, a to i pored dogovora s komandirom straže kod zatvora nije bio lak zadatku. Borcima je objašnjeno da idu na važan zadatku. Izvršene su sve organizacione i tehničke pripreme. Oko podne 18. XII 1942. jedinica kreće pravcem Mali Prokop — Mala Bršljanica — Čaire — Srpsko Selište, kamo je stigla kasno popodne, prevalivši oko 15 km. U tom selu je organiziran odmor, večera i izvršena organizacija marša za drugu etapu puta od Srpskog Selišta do Kutine. Komandir I čete Tomo Matašić ostao je u Selištu jer se razbolio. Nikome od saradnika NOP-a nije rečeno ništa, osim Miši Puljariću i Pavlu Mrvošu.

Padom mraka jedinica je produžila put pravcem Srpsko Selište — Kleti, te — Lipa — Kutina, zapadna grupa kuća. Sjeverno od ceste za Zagrebo, na oko 150 m, čekala je veza iz Kutine. Prema dogovoru, kod zatvora je trebao da ostane samo ključar-nadstražar.

Međutim, došlo je do promjene bitne za cilj akcije. M. S. je izišao iz zatvora i navodno pomoću nadstražara pušten. Međutim, partizani su ga sreli i zadržali. Mato Božić je odlučio da dio jedinice ostane u tom rejonu sa M. S., rekavši komandiru desetine da dobro pazi da mu ne pobegne. Mato je znao da M. S. mora biti živ sproveden u Štab bataljona, odnosno odreda, pa je radi toga naredio mjere sigurnosti. Budući da je taj zadatku, radi kojeg je specijalna jedinica Odreda došla u Kutinu, otpao, odlučeno je na prijedlog žand. narednika Vjekoslava Matoga (koji je bio vrlo dobar saradnik i spremao se da prijeđe u partizane, što je uskoro i učinio) da se napadne domobremska straža u blizini centra Kutine koja je imala zadatku da s jugozapada osigurava zapovjedništvo i ustanova.

Pošto je ostavio Đuru Gostovića, komandira I voda III čete, Mato Božić je sa I vodom I čete pod komandom komandira voda Dušana Komlenca prešao cestu Zagreb — Kutina i stigao u rejon želj. stanice Kutina, neposredno u blizini prijelaza u Kutinsko Selo. Tu je uspostavio vezu s predsjednikom MNO-a Štefančićem (kojeg je neprijatelj uhvatio i strijeljao). Naime, Božić je s jednom patrolom otišao Štefančićevu kuću koja se nalazila 1 km južnije od pruge. Štefančić je dao podatke Božiću o zatvoru u Kutini i ispričao što je sve M. S. odao ustaškoj policiji. Tom prilikom dobio je detaljne podatke o domobremskoj straži koja se nalazila u privatnoj kući nedaleko od doma u kojem je tada bio smješten ustaški zatvor.

Tada je u Kutini stalno boravilo zapovjedništvo I gorskog zdruga »Ante Pavelić« na čelu sa zapovjednikom tada još potpukovnikom Stjepanom Peričićem koji će uskoro postati pukovnik a na kraju rata i general. Osim vanjskog pojasa osiguranja u vidu predstražarskih odjeljenja, izviđačkih patrola i patrola, neprijatelj je na pravcu centar Kutine — Kutinsko Selo i južnije isturio jedno odjeljenje domobrana kao dio unutrašnjeg osiguranja u Kutini. Ova straža bila je smještena preko puta od fiskulturnog doma, 150 — 200 m od centra mjesta. Dio te straže s puškomitraljezom ostao je u kući broj 56 sa stražarom ispred kuće, a

dio je odlazio u patrolu prema želj. stanici i Kutiiskom Selu (danас Radićeva ulica). Saznavši sve to, Božić se s vodnikom Komlencom odluči da napadne tu stražu i zarobi je.

Upad u Kutinu 18/19. 12.1942. godine

Noć je bila prohladna, pao je mraz, polusvijetla na mahove, vidljivost dovoljna za pokret partizana. Stigavši s vodom blizu pruge u jedan voćnjak, Božić reče Komlencu. »Ti ostani ovdje i malo sačekaj vođića, ja ћu ti ga poslati iz one kuće« i pokaza kuću ispred sebe u Kutinskom Selu ispod pruge, »a kad on dođe, ti sačekaj do 23 sata pa kreni prema kući gdje se nalazi domobraska straža. Pazi dobro da ne bude buke, napadni u pogodnom trenutku, zarobi domobrane i dodi ovamo na zborni mjesto, onda ћemo se zajedno izvući iz Kutine. Vodi računa o puškomitrailjezu koji je tamo, baš nam je potreban.« Božić s nekoliko boraca i Štefančićem ode preko pruge u Kutinsko Selo da zarobi domobransku patrolu uz pomoć članova MNOO-a. Zarobio je 5 domobrana sa 5 vojničkih pušaka. Domobrani su bili iz sastava straže. Dogodilo se da je zapovjednik straže, podnarednik, obišao patrolu i nakon toga se vraćao u stražaru u kući broj 56 s namjerom da obide stražu i zatim ode na odmor. Međutim, za to je vrijeme Komlenac s većim dijelom voda već razoružao stražara, zarobio puškomitrailjez i pomoćnika koji su spavalii u jednoj sobi. Zapovjednik straže, ne sluteći ništa, išao je bezbrižno putem, skrenuo ulijevo i ušao u dvorište gdje je bila straža. Komlenac ga sačeka u sjeni kuće. »Ruke uvis.« Zapovjednik straže kreće korak naprijed i reče: »Šta se zajebavaš, ja sam zapovjednik.« Komlenac će oštrijim glasom: »Ruke uvis, ovdje partizani.« Podnarednik stane kao ukopan. Otkud sad partizani, pomisli, kad su tu bili moji vojnici. Uto priskoče dva partizana i razoružaju ga. »Ovuda«, naredi Komlenac i povede 4 zarobljenika (stražara, mitraljesca, pomoćnika i zapovjednika straže, podnarednika) prema zbornom mjestu u voćnjaku,

gdje ih je već čekao Božić s ostalim dijelom voda i sa 5 zarobljenih domobrana. Malo kasnije, nakon što su svukli i pustili zaroobljene domobrane, vod partizana prešavši cestu Kutina — Popovača, krene prema sjeveru natrag u sastav bataljona.

Na prvi se pogled čini da je sve išlo glatko i lako. Gotovo bezazleno. Ali nije tako. Specijalna jedinica upala je u Kutinu, tada jako neprijateljsko uporište, što je samo po sebi predstavljalo uspjeh. Stjecajem okolnosti M. S. je izišao iz zatvora, pa je otpao zadatak radi koga se išlo u Kutinu. No, partizanski komandiri Mato Božić i Dušan Komlenc ispoljili su samoinicijativu, upali u centar uporišta, zarobili 9 domobrana s podnarednikom na čelu, bez opaljenog metka. Bila je to smjela i dobro izvedena akcija, sočan zalogaj za partizane, a nemio događaj za zapovjednika I gorskog zdruga potpukovnika Peričića.

NAPAD NA POLUOKLOPNI VLAK KOD GRACENICE

Nakon dužih priprema, koje je izvršio ŠMPO i KK Kutina, donijeta je odluka da se na želj. stanici Donja Gračenica napadne transportni vlak, zaplijeni tovar, uništi stanica i prekine saobraćaj na toj za neprijatelja glavnoj pruzi. Glavni organizator veza i priprema za napad bio je sekretar KK KPH Kutina Ivan Frgec-Pilot, koji je već ranije uspostavio vezu sa željezničarima, ustanovio vozni red i tih dana bio organizator čitave akcije na terenu. Predviđalo se da će biti potrebno 50-ak zaprežnih kola da prevezu plijen.

Na osnovu prikupljenih podataka i procjene situacije, ŠMPO donosi odluku da zadatak izvrši I bataljon, koji je inače bio orientiran da djeluje na toj komunikaciji.

20. XII 1942, prema odluci ŠMPO-a i Štaba I bataljona, bataljon je krenuo oko 11 sati iz Malog Prokopa pravcem: Mali Prokop — Mala Bršljanica — Čaire — Srpsko Selište. Već je ranije poslano konačarsko odjeljenje u Srpsko Selište s Dušanom Komlencem na čelu (koji je rodom iz tog sela) da pripremi smještaj i prehranu bataljona i da organizira prikupljanje zaprežnih vozila. Bataljon je stigao u Srpsko Selište poslije podne, razmjestio se i pripremao za akciju. Kao za inat, toga popodneva, a osobito uveče, padala je jaka kiša. Više desetina zaprežnih vozila kretalo se iz Srpskog Selišta i Mikleuške prema Gračenici. Čete bataljona prišle su komunikaciji na predviđeno odstojanje. Međutim, nije se moglo okrenuti u napad jer sekretara KK Pilotu nije još bilo, a on je bio organizator akcije. Moralo se čekati. Oko 21 sata stigao je Pilot i izvijestio da je došlo do promjene i vlak nije krenuo toga dana, već se očekuje sutradan, 21. XII, u isto vrijeme.

Tako je bataljon sa čitavom masom kola krenuo natrag i razmjestio se u Mikleuški s glavninom, a sa I četom u Srpskom Selištu. Bila je to mučna situacija, borci pokisli, umorni i gladni vraćaju se neobavljenom poslu. Cer, komandant bataljona, inače staloven i odmijeren, umirujuće je djelovao na komande, a ove na jedinice. »Nemojte se sekirati, sutra naveče zapržit ćemo im čorbu«, govorio je, No, kako to biva u ratu, naređenja se izvršavaju bez puno gundanja, tako mora biti i gotovo.

Solidan odmor, dobra ishrana i politički rad popravili su raspoloženje boraca i bataljon je opet bio spremjan da izvrši zadatak.

Štab bataljona uspostavio je vezu s Pilotom. Sve je precizirano. Kiša je prestala, ali je zahladilo i zemlja se smrznula. Pokret jedinica bio je olakšan.

Kad je pao mrak, jedinice bataljona kreću na kraći marš od 100 minuta i stižu u rejon prikupljanja 200 — 300 m sjeverno od ceste Kutina — Popovača. Komanda bataljona radila je na neposrednoj organizaciji napada. Na jedan kilometar odstojanja iza bataljona kretala se duga kolona zaprežnih vozila predviđena za evakuaciju plijena.

Plan napada na transportni vlak: Prva četa prikuplja se u rejonu želj. stanice Gračenica i napada vlak kada ga prometnik zaustavi (bilo je dogovorenog da prometnik vanplanski zaustavi vlak) i da ga partizani napadnu. Druga četa imala je zadatku da presječe cestu i prugu zapadno od Gračenice, ispred Krivaja, sa zadatkom da spriječi prodor neprijateljskih snaga intervencije iz pravca Popovače. Treća četa pod komandom Mate Božića imala je zadatku da presječe komunikaciju i izbjeg prema pruzi 1 km istočno od želj. stanice Gračenica, spriječi prodor neprijatelja iz pravca Kutine i ne dopusti mu da ometa napad na transportni vlak.

Oko 19,30 sati sve su jedinice stigle u rejone prikupljanja na jedan do jedan i pol kilometar od mjesta zasjeda, a I četa I bataljona na 300 — 400 m od želj. stanice Gračenica. Na rubu šume Lug, kod južne grupe kuća u Ciglenici, nalazilo se komandno mjesto I bataljona. Tu je i operativni oficir ŠMPO-a Ilija Strika. Štab provodi posljednje pripreme. Komandant bataljona Cer, komesar Maga, zamjenik kom;ara Smolčić i operativni oficir, ujedno zamjenik komandanta bataljona, Nikola Božić-Jug, vode živ razgovor o tome kako da djeluje četa u napadu. Tu je i Pilot, sekretar KK KPH Kutina. »Sve je dogovorenog s prometnikom«, rekao je on, »prometnik će zaustaviti vlak, a vi ga napadnite. Vlak će naići oko 21 sat«, zaključi Pilot. »Da se rasporedimo«, reče Cer, ti Maga idi sa II četom, ti Vlado sa III.« »Ja ću na prugu«, upade Jug, »ja idem na želj. stanicu s Dušanom« (Dušan Vučković, komandir I čete). »Dobro«, složi se Cer, »ja ću biti sa štabom kod kuće Pitner sa Strikom i ostalim da organiziramo dolazak kola kad zaustavimo vlak.«

Svaki krene sa svojom jedinicom, koje su već bile ispred njih na 100 — 200 m očekujući naređenja.

Noć je hladna i polumračna, mirno je, samo lavež pasa remeti tisu. Seljaci su u svojim kućama, večeraju, a mnogi su već legli na počinak. Tu i tamo svijetli lampič u dvorištu, to seljak kontrolira je li stoka u štalama rasula sijeno. Nikola Božić-Jug žurnim koracima odmiče, jedva ga sustiže Ilija Strika-Svib. »Laganije, kamo žuriš, ima još dosta vremena«, reče Strika Jugu kad ga sustiže. »Požuri da stignemo do čete, eno je«, pokaže ispred sebe. Krupan partizan diže se iza živice i pode im u susret. Bio je to Dušan Vučković, komandir I čete koja napada. »Gdje ste do sad, bogamu, vrijeme je da idemo«, reče u pola glasa Vučković Jugu i Striki. »Dušane, kreni odmah s četom stanicu i dodi kod stanične zgrade«, reče Jug. »Razumijem«, odvrati komandir čete Vučković, okrene se i ubrzavši korak ode prema četi koja krene u strejljačkom stroju prema pruzi. Lijevo I vod, desno II, a III pozadi. Jug se okrene Striki i reče: »Da se pozdravimo, imam osjećaj da se noćas

IJU

živ neću vratiti iz akcije, ako, ne mari.« »Ajde, bogati, Nikola, nema to veze«, reče Strika i htjede mu još nešto reći, ali Jug trčeći ode na prugu. Upravo u tom trenutku jasno se čulo da dolazi vlak.

Za koju minutu bit će 21 sat. Na želj. stanici su otpravnik vlakova, Dušan Vučković i Nikola Božić-Jug. Lijevo od zgrade I vod čete s komandirom Dušanom Komlencem zaposjedao je položaj za napad. Borci su još u pokretu. Desno uz prugu II vod, komandir Brezić Božo-Iso. III vod je upravo završio razvoj preko čistine između pruge i ceste.

Vlak ulazi u stanicu i prometnik ga zaustavlja. »Hoće li stati?«, upita Vučković. »Hoće«, odgovori željezničar, »kad mu dajem znakove mora stati.« Lokomotiva izranja iz mraka, postaje sve veća, uđe u stanicu puštajući velike mlazeve pare. Gleda Jug golemu lokomotivu, zatim brzo okrene glavu uljevo i ima što vidjeti. Nije to transportni civilni vlak, nego vojni transport sa dva oklopna vagona, u kompoziciji ima tenkova i artiljerijskog oružja. Što da radi? Okolo je čistina, sve ravno kao na dlanu. Dok organizira povlačenje, izginut će četa. Odluci u tenu: napasti vlak. Vikne: »Pali, juriš partizani.« Zapraštaju partizanske puške i puškomitrailjezi. Jug uskoči u službena kola, otvori vatru na Nijemca, obori ga i jurne prema oklopnom vagonu. S njim su Ivo (borac s Goila) i Iso. Sretne se s Nijemcem na platformi oklopnog vagona, nema kad pucati, trže nož i udari ga u grudi, a fašist padne kraj pruge.

Oko želj. stanice Gračenica pakao, uraganska vatra iz poluoklopnog vlaka, rakete osvjetljavaju polja iza stanice, čuju se jauci ranjenih partizana, vlak polako kreće. Vidi Jug da neće uspijeti, okreće se, mora siti. I taman kad se odlučio da iskoči iz vlaka, osjeti žestoke ujede u grudima. Padne pokraj pruge bez snage u tijelu. Krv teče, gubi svijest. Tako pogine junačkom smrću poznati moslavački komandir i borac. Mnogo je puta gledao smrti u oči, ali, eto, padne u napadu na oklopni njemački vlak u svojoj Moslavini.

Te večeri poginulo je još 5 partizana, među njima komandir I čete Dušan Vučković i zamjenik komandira Stevo Mujađin. Ranjenih je 6. Među njima i komandir I voda I čete Dušan Komlenac, a teško je ranjen borac Stevo Masleša iz Velikog Prokopa. I neprijatelj je imao gubitaka.

Bili su to teški gubici za I bataljon, osobito za I četu. Tako nešto nije se do tada dogodilo u Moslavačkom odredu. To je gore nego na Bereku, Ali rat je rat. Na mjesto poginulih stupaju novi borci i rukovodioci. Borba za slobodu je velika stvar, valja i ginuti za nju.

Zašto je došlo do takvog neuspjeha? Napad je organiziran na transportni vlak bez pratinje koji se ne zaustavlja na želj. stanici Donja Gračenica. Sve je bilo dogovorenog, ali zaustavljen je »krivi« vlak, i to njemački vojni transport koji je imao dva oklopna vagona, nekoliko oklopnih automobila i tenkova u sastavu kompozicije te artiljerijska oružja. Vatra partizanske čete nije predstavljala opasnost za neprijatelja koji je bio zaštićen oklopom. Međutim, vatra iz oklopnih vagona i jedinice koja je pratila transport uhvatila je na brisanom prostoru čitavu četu. Veliki gubici realna su posljedica događaja. Neprijatelj nije imao velikih gubitaka osim onih koje je nanio Jug s grupom koja je upala u poluoklopni vlak.

NIKOLA BOŽIĆ-JUG opera-
tični oficir I-og bataljona MPO
listopad—prosinac 1942. Na-
rodni heroj

Da li je netko izdao akciju? To nije otkriveno, ali nije isključeno da se upravo to dogodilo. Postavlja se pitanje zašto je zaustavljen poluo klopni vlak, a ne teretni? Poznato je da su Nijemci na većim želj stanicama u Kutini, Popovači, Banovoj Jaruzi i drugim imali svoje dispečere, vojne starještine. Kada je nailazio njemački vojni transport, željezničari NDH morali su ga puštati mimo vozognog reda, onako kako bi Nijemci naredivali. Moguće je da je i ovaj vlak upao izvan vozognog reda, vanplanski. Budući da je zaustavljen izvan plana, komandant vojnog transporta reagirao je prema situaciji i nanio ozbiljne gubitke partizanima. Bila je to pogrešna upotreba partizanske čete, jedan od većih neuspjeha jedinica MPO 1942. godine, s velikim i teškim gubicima od 6% za bataljon, ili 20% za četu.

Te noći bataljon se vraćao neobavljen posla.

Prilikom planiranja takve akcije bilo je nužno izvršiti detaljnije pripreme. Nije bilo varijanti djelovanja, npr. što će se učiniti ako to ne bude transportni vlak? Kako izvući četu iz vatre oklopnog vlaka? Odgađanje napada i inače je problematično. Neprijatelj je imao mogućnost da osujeti napad i umjesto nezaštićenog transporta ubaci poluo klopni vojni transport. Neki podaci govore u prilog takve ocjene.

Neprijateljski izvještaji iz tog vremena govore o ovom događaju i žale se na djelovanje partizana na komunikacijama. U ovoj akciji loko-

motiva je bila oštećena partizanskom vatrom pa je nakon 200 m od stanice Gračenica morala stati. To Štabu I bataljona Moslavačkog odreda nije bilo poznato. Njemački komandant je naredio da se pošalje lokomotiva iz Popovače s pratnjom. Tek je onda vlak krenuo do želj. stanice Popovača, gdje je osposobljen, zatim je nastavio za Zagreb.

Zbog situacije, tijelo Nikole Božića-Juga nije moglo biti izvučeno, ostalo je kod želj. stanice Donja Gračenica, nešto sjevernije, i sutradan 22. XII 1942. Tek 23. XII jedna žena saradnik NOP-a (Ana, kasnije ubijena u jasenovačkom logoru), kada je dobila odobrenje od ustaških vlasti prevezla je mrtvo tijelo Juga do Ciglenice. Odatle je organiziran prijevoz u Veliki Prokop, gdje je Jug i sahranjen.

Na povratku u Prokop, vozeći u više kola mrtve i ranjene partizane, bataljon je prošao kroz sela Mikleušku, Srpsko Selište, Paursku i Kraišku Kutinicu te Mali Prokop. Kolona je bila smrknuta ali odlučna da osveti svoje pale drugove. Narod se zaustavlja i raspituje što se dogodilo. Žao im je njihovih boraca. Vijuga kolona I bataljona, čas se penje, čas se spušta preko kosa na južnim padinama Moslavačke gore i u Veliki Prokop stiže 22. XII 1942, gdje su pod rukovodstvom Štaba odreda sahranjeni pогинули drugovi. Zatim svaka jedinica ode u rejon svoga rasporeda, u Veliku i Malu Bršljanicu i Mali Prokop.

ODLAZAK GLAVNIH SNAGA MPO U SLAVONIJU

MPO je u toku 1942. narastao u solidnu vojnu snagu. Ojačao je snažno tako da je od 50 boraca na početku godine sada imao oko 500 iskusnih partizana svrstanih u dva partizanska bataljona i ostale jedinice. Moslavački je odred početkom godine bio jačine partizanske čete, bez štabova, prištapskih dijelova i pozadine. Međutim, na kraju 1942. Odred je imao štab: komandant Marijan Cvetković, zamjenik komandanta Vjekoslav Janjić-Capo, komesar Franc Knebl, zamjenik Ivan Turčinović-Suri; ostali članovi su isti, osim što je Ilijan Strika bio operativni oficir umjesto Nikole Božića-Juga, koji je ostao u I bataljonu do pogibije. Dakle, Štab odreda bio je kompletan, imao je sve rukovodiće osnovnih funkcija, što mu je omogućavalo normalan rad.

Prištapske jedinice sada su nešto brojnije nego početkom listopada. Osim štapske straže, zaštitnog voda, Odred ima vod za vezu, bolnički vod, diverzantski vod te pozadinsku četu koja ima intendantski vod, od koga su formirane sve intendantske radionice, uključujući radionicu za preradu kože. Drugi dio intendantske čete činio je poseban specijalni vod TZ bunkeraša. Vod je podizao tajna skladišta i tajna sklopišta za ranjenike; rukovodilac je Duka Ogulinac.

Partizanski bataljoni izrasli su u solidne borbene jedinice s izgrađenim štabovima bataljona i komandama četa. Svaki bataljon imao je, kao i prilikom formiranja, po tri partizanske čete. Pri Štabu bataljona postojale su male zaštitne jedinice jačine odjeljenja do odjeljenja i pol, koje su se brinule o materijalnom osiguranju, opskrbi i fizičkom osiguranju jedinica i komandi. Sastav štabova bio je isti kao i u početku listopada. Brojno stanje bataljona znatno je poraslo, kretalo se od 200 — 230 boraca. Naoružanje je dobro, svi borci imaju vojničke puške. Svaka četa imala je 3 do 4 puškomitrailjeza, što je prema jednom puš-

komitraljezu, koji je Odred imao 27. 1. 1942, bila golema razlika. Municije i bombi bilo je u prosjeku dovoljno za takve formacije koje imaju malo automatskog oružja. Težeg naoružanja nije bilo.

Pored naoružanja koje se nalazilo u Odredu, članovi KP, članovi KK SKOJ-a i mnogi aktivisti na terenu imali su stotinjak komada oružja, pretežno pištolja.

Intenzitet borbenih djelovanja stalno se povećavao, tako da je u drugoj polovini godine, osobito u periodu listopad — prosinac, bio zadovoljavajući. Bez obzira na to što nije imao mnogo većih, krupnijih, spektakularnih akcija, npr. višednevnih borbi u okruženju, obrana, izrazito dugih i teških marševa, MPO je svojom aktivnošću, svrshishodnim manevrom i masom manjih akcija jačao i nanosio neprijatelju osetne gubitke, zaplijenivši 500 komada raznog oružja.

Na početku 1942. Moslavački odred živio je ilegalno u selima kod naših saradnika ili zakonspiriran u bivacima dan-dva u centralnom dijelu Moslavačke gore. Sredinom godine javno se kreće selima Moslavine, bori se i stvara prve oaze slobodne teritorije, da bi od rujna imao široku slobodnu teritoriju. Na početku 1942. neprijatelj čvrsto drži teritoriju Moslavine u svojim rukama, svuda ima vlast, organizira ustaške jedinice u kotarskim i općinskim centrima te većim selima, ali nema krupnijih jedinica osim u većim garnizonima kao što su Bjelovar i Sisak. U drugoj polovini godine, međutim, zbog djelovanja MPO-a i saradnje snaga u goilskoj operaciji (grupa bataljona), neprijatelj je bio prisiljen vezati za Moslavinu kompletan I gorski zdrug, često i glavne snage I gorske divizije, stvarati jake garnizone u većem broju mjesta jačine čete do bataljona. Morao je napustiti veći dio općinskih centara i zadržati uglavnom kotarske centre i još poneko uporište duž glavne komunikacije, kao što su Ivanić-Grad, Križ, Popovača, Banova Jaruga itd. Ustaška vlast je razbijena na većoj polovini teritorije i u jednoj trećini sela, osobito u kotarima Garešnica, Čazma i Kutina. Primjer iz kotara Garešnice: neprijatelj je držao vlast u svega 16 sela, ili na 1/3. Jedna trećina sela na kotaru bila je poluoslobodena teritorija na kojoj je neprijatelj povremeno održavao vlast i djelomično utjecao na situaciju. Trećina sela na kotaru bila su potpuno slobodna teritorija s organizima narodne vlasti. Ako uzmemmo da smo već tada u svakom naseljenom mjestu imali organizacije NOP-a, ili grupe saradnika, možemo zaključiti da je neprijatelj na području Moslavine pretrpio veoma teške gubitke, a NOP je postigao krupne uspjehe u razvoju.

Iz sheme obostranog rasporeda snaga (vidi shemu br. 6.) potkraj 1942. može se vidjeti slobodna teritorija i razmještaj jedinica MPO, organa narodne vlasti i drugo.

I baš tada dolazi do odluke CK KPH i GŠH da se grupiraju jače snage u Slavoniji radi formiranja I partizanske divizije između Drave i Save.

Provodeći u život odluke CK KPJ, Vrhovnog štaba i druga Tita o jačanju NOB-a u sjevernoj Hrvatskoj, CK i GŠH dali su direktive za formiranje divizije u međurječju već znatno ranije, ali je realizacija uslijedila potkraj prosinca 1942. Postoje mišljenja da je MPO i Kalnički odred trebalo ostaviti u njihovim rejonima djelovanja u Moslavini i na Kalniku te od njih formirati partizanske brigade već u proljeće 1943,

jer da su ovi odredi, odlaskom njihovih bataljona u sastav divizije, naločili i usporili razvoj NOB-a, posebno krupnijih jedinica, brigada pa i divizija. Ima tu istine, gledano uže na Moslavini i Kalnik, ali sigurno je bilo pravilnije grupirati bataljone iz Moslavine, Bilogore i bataljone iz partizanskih odreda Slavonije te formirati 30. XII 1942. diviziju sastava 12., 16. i 17. brigade, zatim sredinom svibnja 1943. 6. slavonski korpus i samo 8 mjeseci nakon toga 10. zagrebački korpus. Uostalom, na ovom primjeru jasno se vidi primjena koncepcije NOB-a, razvoj organizacija, NOV i POJ. Neposredan utjecaj na grupiranje jakih partizanskih snaga u Slavoniji imao je Vlado Popović, vršilac dužnosti sekretara CK KPH.

Radi sprovodenja ove odluke u život, otpočeo je radom ŠMPO u duhu direktiva Štaba II operativne zone i rukovodstva KP. Najprije su održani sastanci Štaba odreda sa štabovima bataljona, pa komandi četa, partijskih, skojevskih i drugih organizacija u cilju izbora ljudstva i reorganizacije. Odabранo je 305 boraca i rukovodilaca Odreda s najboljim oružjem, među kojima je bilo mnogo članova KP, osobito SKOJ-a, i od toga ljudstva formiran je bataljon koji ćeći u sastav 16. omladinske brigade »Joža Vlahović« (brigada je dobila taj naziv nešto kasnije). Bio je to zaista omladinski bataljon. S batajonom su otišli mnogi ru-

kovodioci na čelu s Marijanom Cvetkovićem i Francom Kneblom. Marijan je postavljen za komesara 16. brigade.

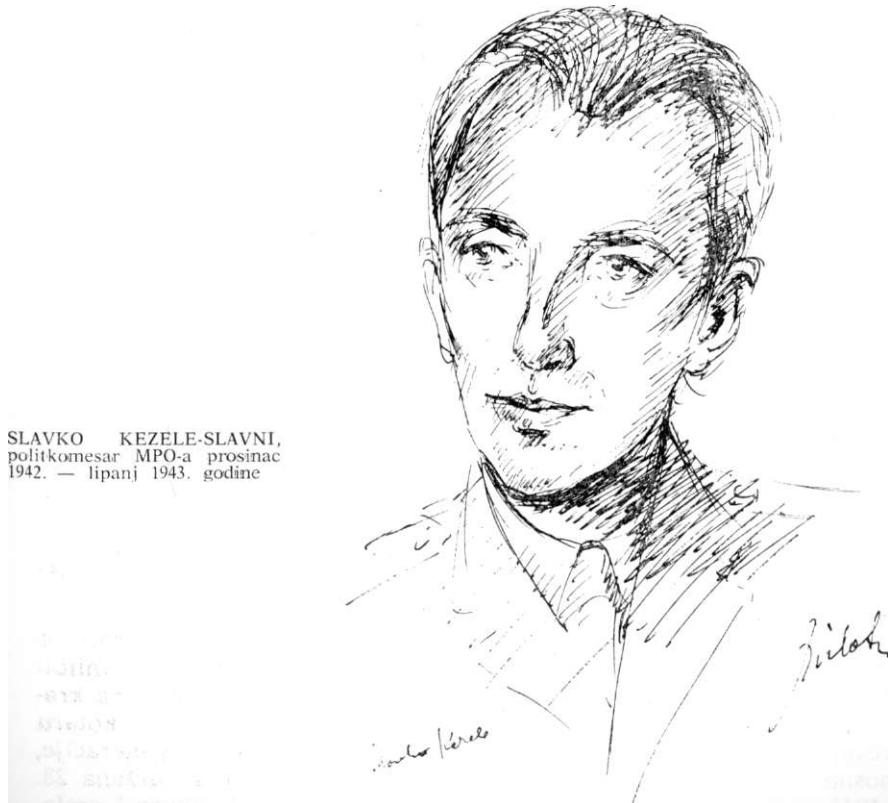
Noću 25/26. XII 1942. bataljon je preko s. Tomašice krenuo u rejon s. Bijela, s. Borki, Zaile, gdje je dobro došao jer je neprijatelj jakim snagama pokušao razbiti naše snage i spriječiti formiranje divizije, ali nije uspio.

Preformiranje Odreda

Budući da je glavnina snaga MPO-a otišla u sastav 16. omladinske brigade u Slavoniju, od ostalih dijelova formiran je jedan oslabljeni bataljon od 150 boraca i starješina. Nije bilo u pitanju samo brojno stanje ljudstva u bataljonu, već posebno količina kvaliteta oružja. Naime, MPO-u je ostalo svega stotinjak vojničkih pušaka tipa »mauzer-zbrojovka«, a ostalo su bile »manliherke«, francuske, talijanske i druge, nešto civilnih pušaka i svega tri puškomitrailjeva.

Od članova Štaba odreda veći je dio otišao u Slavoniju s komandantom i komesarom, pa je formiran novi štab u sastavu: komandant Vjekoslav Janić-Capo, zamjenik komandanta Ilija Strika-Svib, komesar Slavko Kezele-Slavni, zamjenik komesara Vlado Smolčić (kasnije Ivan Perković-Crni), operativni oficir Matija Crnečki-Cer, obavještajni oficir

SLAVKO KEZELE-SLAVNI,
politkomesar MPO-a prosinac
1942. — lipanj 1943. godine

Radovan Vukelić-Raco, načelnik Milan Crnobori, intendant Tomo Dozet.

Od prištapskih jedinica Odred i dalje ima šapsku stražu, odnosno zaštitni vod, vod za vezu jačine odjeljenja, sanitetski vod koji razvija bolnicu Odreda, intendantski vod, nešto smanjen, i poseban pozadinski vod bunkeraša te diverzantski vod. Prištapske jedinice brojno su manje nego ranije, ali pozadina je ostala gotovo ista.

Prema tome, Odred je nakon reorganizacije imao jedan nešto slabiji partizanski bataljon, diverzantski odred jačine voda i osnovne prištapske jedinice, ukupno oko 250 boraca i rukovodilaca.

Uloga i zadaci MPO-a u razvoju NOB-a

Osim osnovnog zadatka da borbenim djelovanjima nanosi što veće gubitke, razvija i jača nove jedinice, MPO je imao važnog udjela u stvaranju uvjeta za dalji i snažniji razvoj NOB-a u Moslavini.

Zbog situacije u ovom dijelu zemlje, posebno u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, naši PO morali su u 1941. i u prvoj polovini 1942. izvršavati višestruke i specifične zadatke. Jedna od specifičnosti bila je i to da je Odred bitno utjecao na stvaranje prvih organizacija NOP-a, prije svega organizacija KPJ, SKOJ-a, prvih akcionalih odbora, odnosno NOO-a, zatim organizacija SMG-e, USAOH-a (naziv koji je kasnije dobila omladinska organizacija), AFŽ-a i uopće Narodnog fronta u cjelini, pod rukovodstvom okružnog i kotarskog komiteta KP. U toku 1942. postignuti su zaista veliki rezultati. Kada nije bilo vojnih aktivnosti, radilo se na organizaciono-političkom i propagandnom planu. Nije se mirovalo ni dana, dijelovi Odreda bili su na širem prostoru, bilo kao vod, odjeljenje, grupa, čak i pojedinci, radeći na organiziranju NOP-a. Npr., ako je glavnina MPO-a bila u rejону Velikog Prokopa, onda su po dijelovima i grupama partizani bili u Trnovitičkom Popovcu, Dišniku, Bršljanicima, Velikoj i Maloj, Rogoži, Stupovači, Kutinici, Podgariću Plošćici, i u drugim selima, ili u predjelu Andigole, Vrtlinske, Grabovnice na kotoru Čazma.

Evo samo nekoliko osnovnih podataka o ulozi i zadacima MPO-a i razvijanju NOB-a u Moslavini 1942. godine.

Pod neposrednim rukovodstvom organizatora ustanka, partijskih rukovodilaca i članova KK, izvršena je konsolidacija organizacija KP, stvorene su mnoge nove organizacije, očišćene su postojeće od oportunističkih i onih koji su postali pasivni, kao i od pojedinaca koji su izdali pokret. Formirani su svi kotarski komiteti KPH i OK Čazma, tako da Partija organizira i rukovodi čitavim pokretom. NOP je stalno u usponu, osigurana je čistoća partizanskih redova i pravilna primjena linije KPJ.

Najveći uspjeh postignut je u organiziranju omladine, formirane su brojne skojevske organizacije na svim kotarima, kotarski komiteti SKOJ-a i Okružni komitet Čazma. Prema nepotpunim podacima, na kraju 1942. bilo je oko 300 članova SKOJ-a, od toga velik broj na kotaru Garešnica. Još masovnije su bile organizacije Saveza mlade generacije, odnosno USAOJ-a i USAOH-a (prva konferencija USAOH-a održana 28. VI 1943. u Otočcu), koje su okupljale više od 1500 omladinaca i omla-

dinki organiziranih u NOP-u. Taj je broj još i veći ako se uzme da je u velikom broju sela omladina listom bila za NOB-u. U selima gdje su bile razmještene naše jedinice, dijelovi Odreda, štabovi ili rukovodstva Partije i SKOJ-a, više od 80% omladine bilo je aktivno. Najveći dio posla u opskrbi, smještaju i osiguranju partizanskih jedinica obavljala je omladina.

Prilikom organiziranja prvih odbora, mjesnih narodnooslobodilačkih odbora i drugih organizacija u 1942., članovi Štaba odreda, štabova bataljona, komandi četa, politički komesari i delegati dali su veliki lični doprinos radu Partije. Zato je i razumljivo da na području Moslavine imamo organe narodne vlasti u velikom broju sela, da oni stvarno drže vlast i da je aparat ustaške NDH razbijen.

Da zaključimo: velik je doprinos Moslavačkog odreda, njegovih štabova, komandi i članova na stvaranju organizacija NOP-a u Moslavini. Stvorena je slobodna teritorija na užem području (središnji dio Moslavine uspješno su branile jedinice Odreda i omogućavale brži razvoj NOB-a u cijelini). Djelovanje jedinica Odreda na širokom prostoru Moslavine i dalje je snažno utjecalo na opredjeljenje naroda za NOP, osobito omladine. Svaki dolazak, boravak i svaka borba jedinica Odreda u selima Moslavine urodila bi odlaskom u partizane novih boraca. 1942. godina, kada se uzima u obzir uloga i doprinos MPO-a razvoju NOB-a, ima prijeloman značaj, dok će 1943. biti karakteristična po tome što se učvrstila i dalje razvila narodna vlast, a NOP je obuhvatio široke narodne mase.

Likvidacijom ustaških špijuna i agenata, organizatora ustaškog potresa te prvih pokušaja stvaranja četničke organizacije, jedinice MPO-a pod rukovodstvom KPH bitno su utjecale na razbijanje okupatorske vlasti.

Još nešto o rukovodenju NOB-om

Potkraj 1942. godine NOP je potpuno organiziran i u ovom dijelu Hrvatske. CK KPH i GŠH, donose odluke u duhu direktiva CK KPJ, VŠ i Tita, ocjenjuju situaciju i snažno utječe na tok i razvoj NOB-a u cijelini.

Sredinom 1942. izvršeno je razgraničenje između štabova III i II operativne zone, što je posebno važno kada se radilo o Moslavačkom odredu. Naime, Štab III operativne zone dugo je utjecao i na djelovanje MPO-a, čak i u vrijeme kada to čini i Štab II operativne zone. Nužno je imati u vidu činjenicu da ni Štab II operativne zone nije stalno imao pun utjecaj na razvoj NOP-a u Moslavini, posebno kada se radilo o rukovodenju i komandiranju. Pored kadrovske problema, slabosti u organizaciji rada i slično, bilo je i drugih faktora koji su otežavali efikasniji rad Štaba II operativne zone:

- Štab II op. zone dugo je imao sjedište u Zagrebu, pa nije mogao neposrednije utjecati na djelovanje MPO-a i drugih u zoni djelovanja,

- 3 do 4 mjeseca postoje dva štaba II operat. zone, što dovodi do dualizma utjecaja u čitavoj zoni,

— II operativna zona veoma je velika teritorijalno jer je obuhvaćala međurječje Drave i Save kod linije Pitomača — r. Ilova, na istoku do r. Sutle na zapadu — Međimurje — Žumberak — Vukomerički gorice — Turopolje, razumije se i Zagreb. Kraće rečeno, to je čitava sjeverozapadna Hrvatska. Ako se još istakne da je Zagreb sa širom okolicom bio centar tzv. NDH, važan strategijski objekt, da su u ovoj zoni bile grupirane jake neprijateljske snage, onda je bilo veoma teško uspešno rukovoditi jedinicama II operativne zone.

Bio je to veoma složen, opsežan i težak zadatak. Znamo da je okupator posvećivao posebnu pažnju baš ovom prostoru, težeći spriječiti bar ovdje razvoj NOB-a. Međutim, CK KPH i GŠH direktivno su i ne-posredno utjecali preko svojih članova na razvoj NOB-a u međurječju Drava — Sava i posebno u II operativnoj zoni, što je mnogo pojednostavnilo složenost rukovođenja NOP-om.

VOJNOPOLITIČKO SAVJETOVANJE U ZVEĆEVU (25 — 27. XII 1942)

Potkraj prosinca, točnije od 25 — 27. XII 1942. godine održano je vojnopolitičko savjetovanje u Zvečevu, za sjevernu Hrvatsku. To je prvo savjetovanje takvog karaktera, opseg i značenja u sjevernoj Hrvatskoj organizirano od početka NOB-a. Održano je na slobodnoj teritoriji Slavonije uz učešće najvećeg broja sekretara KK KPH, KK SKOJ-a te sekretara OK Partije i SKOJ-a, članova CK KPH, Glavnog štaba Hrvatske, Štaba II i III operativne zone, partizanskih odreda i brigada. Savjetovanjem je rukovodio Vladimir Popović, delegat Vrhovnog štaba, član CK KPJ i vršilac dužnosti sekretara CK KPH (Andrija Hebrang nalazio se u logoru Stara Gradiška).

U toku tri dana izvršena je analiza rada i ocjena situacije u svijetu, na jugoslavenskom ratištu, u Hrvatskoj i posebno u sjevernoj Hrvatskoj. Date su konkretnе i precizne ocjene razvoja NOB-a u međurječju Drava — Sava, istaknuti su uspjesi, ukazano je na greške, propuste i slabosti, preuzeti su zadaci u narednoj 1943. godini.

Radi osobitog značenja savjetovanja za dalji razvoj NOB-a u ovom dijelu zemlje, a time i u Moslavini, istaknut ćemo važnije komponente sadržaja njegova rada i zaključke.

1. Svi vodeći članovi rukovodstva KP i SKOJ-a, kao i borbenih jedinica, od PO do brigada i divizije (koja se upravo tih dana formirala i u neposrednoj blizini vodila borbu u širem rejonu Metla — Veliki Javornik) upoznati su s tokom NOB-a u Jugoslaviji, Hrvatskoj i njenom sjevernom dijelu, kao i s uvjetima borbe u pojedinim regijama, kao što su Slavonija, Hrvatsko zagorje, Međimurje, Žumberak, Moslavina i Bilogora.

2. Postalo je mnogo jasnije kako dalje razvijati NOP i ostvarivati ciljeve NOB-a i socijalističke revolucije. Dati su jasni stavovi kako razbiti negativan utjecaj HSS-a, na čelu s Mačekom, na široke narodne mase i kako osigurati njihovo uključivanje u NOP. Posebno je ukazano na značenje intenzivnijeg stvaranja organa narodne vlasti, obuhvaćanja omladine, jačanja organizacija SKOJ-a i Narodnooslobodilačkog fronta u cjelini.

zauzet je stav da treba odlučno formirati i borbeno izgradivati krupnije operativne jedinice, od brigada, do divizije i korpusa, uz istovremeno snažno jačanje postojećih i stvaranje novih partizanskih odreda na čitavoj prostoriji sjeverne Hrvatske. Organizirati solidno rukovođenje i komandiranje te saradnju od partizanskih odreda do GŠH.

4. Odlučeno je da treba NBO-u dati planski i organizirani karakter u cjelini i u pojedinim dijelovima teritorije, u svim osnovnim komponentama, vodeći računa o specifičnoj situaciji u pojedinim regijama, pa i u Moslavini.

5. Pored grupiranja jakih partizanskih snaga i formiranja divizije u međurječju, što je značilo novu kvalitetu u razvoju NBO-a u sjevernoj Hrvatskoj, izvršene su mnoge veoma korisne organizacijsko kadrovskе promjene, npr.:

- formiran je oblasni komitet KPH za Slavoniju i oblasni komitet SKOJ-a za Slavoniju,
- izvršena je reorganizacija okruga, formiran je novi okružni komitet KP i SKOJ-a, popunjena su upražnjena mjesta u KK,
- data su uputstva za rad, organiziranje veze i koordinaciju rada s povjereništvom CK KPH za sjevernu Hrvatsku.

Savjetovanje je bilo izuzetno značajno za Moslavinu i MPO. Prisustvovali su mu brojni rukovodioци iz Moslavine, okruga Čazme, u čiji je sastav ušao i kotar Garešnica (do tada je bio u sastavu okruga Bjelovar). Pored većine članova biroa OK KPH Čazma — Moslavina i članova OK SKOJ-a, na savjetovanju su bili sekretari KK KPH i SKOJ-a kotara Garešnica, Čazma, Sisak i Kutina, te članovi štaba MPO-a.

Ocjene i stavovi date na savjetovanju u Zvečevu dali su širinu pogleda, obezbjedivali jedinstvenije kriterije i u mnogom doprinijeli općoj ofanzivnosti rada rukovodstava na terenu i u jedinicama. Svaki učesnik savjetovanja vraćao se pun poleta za daljnji rad sa još većom vjerom u pobjedu i znanjem šta i kako raditi. Za rukovodenje i dalji razvoj NBO-e na području Moslavine ovo je savjetovanje imalo zaista veliki značaj.

Odluka da OK KPH-a i OK SKOJ-a za Moslavinu (Čazmanski okrug) odmah prijeđu na slobodnu teritoriju u selo Veliki Prokop kao i KK KPH i SKOJ-a Garešnica imala je poseban značaj za brži razvoj i veću aktivnost rada organizacija KP i njenih rukovodstava a time i rada Partije u cjelini. Na taj način omogućen je neposredan kontakt između OK KPH-a i štaba MPO što se pokazalo veoma pozitivno.

Organizaciji i uspješnom toku savjetovanja poseban je doprinos dao Vlado Popović. Budući da je tada bio vršilac dužnosti sekretara CK KPH, to je praktički značilo da je CK KPH neposredno pripremao savjetovanje. Formiranje I partizanske (IV slavonske) divizije između Drave i Save, samo nakon dva i po mjeseca pošto su formirane I, II, III, IV, V, VI i VII divizija NOV, govori o širini i snazi NOP-a. Savjetovanje je neposredno pozitivno utjecalo na jačanje i borbena djelovanja MPO-a, osobito u 1943. godini, kada će on postići nove velike uspjehe i kada će se održati mnoga važna savjetovanja u Moslavini, što će još više ubrzati razvoj NOP-a.

1 9 4 3. G O D I N A

Početkom godine dolazi do nešto manje borbene aktivnosti partizanskih snaga na prostoru Moslavine. Prije svega zbog toga što su glavne snage MPO-a otišle u Slavoniju, pa oslabljeni **MPO** nije imao dovoljno snaga za veće akcije. Trebalo je izvršiti čitav niz promjena, reorganizaciju komandiranja, držati slobodnu teritoriju itd. Međutim, u to vrijeme dolazi do snažnijeg širenja NOP-a, obilato je iskorištena uspešna djelatnost MPO-a u drugoj polovini 1942. Stvorena je široka slobodna teritorija, i sva rukovodstva, kotarski komiteti KP i SKOJ-a, brojni NOO-i, omladinske organizacije i AFŽ na terenu. OK KPH Čazma i OK SKOJ-a došli su na slobodnu teritoriju gdje su uvjeti rada bili bolji i rukovođenje NOP-om postalo kvalitetnije.

Istovremeno neprijatelj je bio prisiljen angažirati glavne snage I gorske divizije i drugih jedinica protiv IV slavonske divizije koja je formirana posljednjih dana prosinca 1942. Zato je na prostoru Moslavine u osnovi bio u defanzivi, što je MPO-u i NOP-u omogućilo da lakše izvrši zadatke.

Tako su se već prvih dana siječnja 1943. u Velikom Prokopu, udaljenom od kotarskog centra Garešnice svega 13 km, našli:

- OK KPH Čazma — Moslavina, punog sastava: pored članova biroa komiteta, OK ima svoj agitprop i tehniku — štampariju koja je normalno radila;
- OK SKOJ-a za Moslavinu punog sastava,
- KK KPH Garešnica,
- KK SKOJ-a Garešnica,
- Štab MO s prištapskim jedinicama i
- Štab I bataljona s prištapskim dijelovima.

VELIKI PROKOP — PARTIZANSKA REPUBLIKA

Budući da je to malo selo dugo vremena bilo centar NOB-a u Moslavini, golema većina moslavačkih partizana boravila je u selu ili je tu započela svoj partizanski i borbeni put.

Nema pouzdanih podataka o nastanku sela, ali je sigurno da je nastalo na prijelazu 16. u 17. stoljeće, najvjerojatnije kao zaselak, odnosno grupa kuća od doseljenika za turskih osvajanja. Potkraj 19. i početkom 20. stoljeća selo je oformljeno u današnjem izgledu sa 10—15 kuća. Tek 30-ih godina, dolaskom (doseljavanjem) šumskih radnika, većim dijelom iz Bosne, naraslo je na 43 kuće sa 250 stanovnika. Po sastavu starosjedioci su sačinjavali 60% stanovnika u velikoj većini srpske nacionalnosti. Najveći dio bili su siromašni seljaci, odnosno sezonski radnici, bilo da su radili kao nadničari ili kao šumski radnici. Selo nije imalo škole, crkve ni dućana (trgovine), pa nije bilo učitelja, popa ni trgovca. Ali je, imalo seoskog starješinu i poštara (boktera).

Od političkih stranaka u bivšoj Jugoslaviji u selu nije bilo nijedne organizacije. Ali su utjecaj ispoljavale gotovo sve građanske stranke. Karakteristično je da su imale pristalice osobito za vrijeme izbora.

Važno je istaći da je pretežan dio stanovnika bio progresivno nastrojen. Nije bilo ekstremista, izuzev jednoga. Bilo je razlika između stansjedilaca i »došljaka«, prije svega u materijalnom pogledu. Dosejenici su imali veoma malo zemlje, i to lošije, stoga su krčili šumu i tako proširivali svoj posjed, bolje rečeno okućnicu. U pravilu, dosenjenici nisu imali zaprežne stoke pa su morali odradivati »oranje i druge usluge« imućnjim seljacima. Inače su Prokopljani živjeli složno i skromno, onako kako su mogli u teškim uvjetima kapitalističke Jugoslavije. Prijateljske veze s ljudima iz okolnih sela i dobrosusjedski odnosi dobro će doći u toku NOB-a.

Napredne ideje prodirale su u selo pomoću šumskih radnika na koje je utjecala KP preko sindikata i naprednih ljudi koji su dolazili u selo. Taj utjecaj posebno se odražavao na mlađim ljudima.

KP je 1941. veoma rano i relativno lako stvorila snažan oslonac i organizacije NOP-a u Velikom Prokopu. Već sredinom 1941. ljudi se aktivno uključuju u NOP. Posebno su aktivni član KP Petar Popović i Ljuban Darić, pa grupa omladinaca. Jedan od prvih MNO-a na kotaru Garešnica osnovan je upravo u Velikom Prokopu potkraj studenoga 1941. Odbor je aktivno provodio zadatke pokreta. Selo je dalo mnogo boraca i rukovodilaca, jednog člana AVNOJ-a i ZAVNOHA-a (Ljuban Darić), dva pukovnika i više drugih oficira. Nosilaca Partizanske spomenice bilo je 5, boraca 1942. 21, boraca i učesnika NOB-a prije 9. IX 1943. 25, a 1944. desetak je boraca mobilizirano u jedinice NOV. Znači, u jedinicama Odreda i u brigadama bilo je više od 40 boraca s puškom u ruci, ili ukupno sa statusom borca oko 70 ljudi. Svi stanovnici sela dali su svoj doprinos NOB-u, izvršavajući mnogobrojne zadatke u toku oslobodilačkog rata.

Skojevska organizacija osnovana je travnja 1942, a partijska lipnja iste godine. Organizacija Saveza mlade generacije osnovana je lipnja 1942, a AFŽ u studenom. Kroz MNO i ostale organizacije prošla je većina stanovnika sela, jer su zbog odlaska drugova u jedinice organizacije stalno popunjavane novim ljudima. U borbi na bojnom polju poginulo je 6 drugova, bilo je 6 žrtava fašističkog terora, ukupno 12 mrtvih i mnogo više ranjenih.

U Prokopu su donijete mnoge važne odluke, jer je u tom rejonu proveo duže vrijeme Štab II operativne zone u ljeto 1942. i Štab MO-a od 1941. do 1943. OK KPH, OK SKOJ-a i drugi. Jedno vrijeme u Prokopu je boravio i Vlado Popović, vršilac dužnosti sekretara CK KPH.

Evo kako je izgledala ta »partizanska republika« siječnja 1943.

Selo se smjestilo na istočnim padinama Moslavačke gore u vidu latinskog slova S s grupama kuća na sjeveru i jugu, koje su na grebenima kosa bile kao predstraže (baš u tim kućama stvoreni su prvi punktovi, oslonci i organizacije NOB-a jer su bile gotovo u šumi i izdvojene).

Snijeg je pokrio čitavu okolicu. Zbog hladnog zraka dizali su se pramenovi dima iz seoskih kuća, označavajući da je selo puno života. I zaista, tih je dana u Velikom Prokopu bilo vrlo živo. U kući Petra Mišlenovića, u sjevernom dijelu sela, smjestio se ŠMPO-a. U ovećoj sobi komandant Vjekoslav Janjić-Capo i komesar Slavni, zamjenik komandanta Strika i načelnik štaba Milan Crnobori. Sjede za velikim se-

ljačkim stolom od masivna hrastova drveta, analiziraju situaciju i prave plan djelovanja jedinica MPO. Donijeta je odluka, s obzirom na to što se tu nalazi OK Partije, OK SKOJ-a, kotarski komiteti, štamparije i drugo, da treba više budnosti i bolja organizacija obrane slobodne teritorije. Zato Odred ima dvojak zadatak. Štabu I bataljona naređeno je da svoje čete rasporedi na liniji s. Mala i Velika Bršljanica — s. Dišnik — s. Trnovitički Popovac i zatvori sve pravce koji iz Kutine, Garešnice i Bjelovara vode u Veliki i Mali Prokop, odnosno u centar slobodne teritorije. Dijelom snaga povremeno je kontroliran pravac Bjelovar — Samarica — Podgarić, odnosno Čazma — Podgarić. Snagama jačine voda do čete išlo se u akcije i napadno zasjedna djelovanja u cilju zapljene oružja i nanošenja gubitaka neprijatelju. Aktivnim djelovanjem i elastičnom obranom štitila se slobodna teritorija.

Nešto južnije u sredini sela, u kući Dmitra Sedramca i Pere Bobica, smješteni su OK KPH i OK SKOJ-a Čazma. Tu je politički sekretar Partije Vinko Jedut, čovjek mršav, osrednje visine, tihih manira i prijazan. Čitav OK je na okupu, tu su drugovi: Tomo Buden-Hitri, Ivo

Altić-Jovo, Marijan Laćan-Lazo, Katica Kušec, Vlado Smolčić, Zlatko Glik-Gorki, Danko, Vukašin, Fadila, Josip Božić-Mali, Ico Simčić i Mali Ico te Popović Pero i Nata.

Tu je izvršena, po odluci CK KPH i Vlade Popovića, reorganizacija partijskih rukovodstava prema zaključcima savjetovanja u Zvečevu, pa je OK okruga Čazma, Moslavina, obuhvaćao kotar Garešnicu, Čazmu i Kutinu u cijelini te dio kotara Dugo Selo i veliki dio kotara Sisak. Tih dana razradena je organizaciona shema s dugoročnjim zadacima svih rukovodstava u okrugu i u svim kotarima. Odluke i zaključci OK KPH i ostalih rukovodstava omogućili su brži razvoj NOB-a u Moslavini 1943. godine, čak bismo mogli reći da je taj rad imao odlučujuće značenje za razvoj MPO-a u krupniju vojnu jedinicu, za mobilizaciju mnogih boraca, osobito omladine, stvaranje političkih organizacija i organa narodne vlasti od općine do okruga. Samo u prvim mjesecima 1943, posebno u prvom polugodištu, organizirano je i otvoreno u partizane više stotina omladinaca iz Siska, Zagreba i čitave Moslavine, po odluci rukovodstava KP i SKOJ-a. Svakih nekoliko dana stizale su grupe novih boraca u Veliki Prokop, a odatle su poslije kraćeg vremena odlazile u MPO ili u Slavoniju u brigade IV slavonske divizije.

KP je na terenu razvila živu političku aktivnost. Gotovo svako veče održavani su zborovi po selima (mitinzi), sastanci organizacija KP, SKOJ-a, AFŽ, omladine i MNOO-a. Sve je pod zaštitom jedinica MPO. OK Partije je centar rukovođenja borbom u Moslavini u punom smislu riječi. Od tada će stalno boraviti na oslobođenoj teritoriji do kraja rata, što je bilo značajno za jačanje NOB-a u cijelini.

Moslavački odred izveo je za to vrijeme više veoma uspješnih akcija nanijevši neprijatelju mnogo gubitaka. Međutim, bilo je i propusta u organizaciji rada i komandiranju, pa je i Odred imao gubitaka.

NAPAD NA DOMOBRANSKU STRAŽU NA PRUZI KOD REPUSNICE

I akon izvršenih priprema i prikupljenih podataka, po odluci ŠMPO-a prva četa I bataljona MPO izvršila je marš iz s. Mala Bršljanica pravcem s. Mala Bršljanica, s. Čaire — Kletište, s. Repušnica uveče 13. siječnja 1943. i oko 0,1 sati izbila u rejon želj. stanice Repušnica. Dužina marš-rute iznosila je oko 20 km, što je bio velik napor, ali i faktor iznenadenja.

Komandir Vjekoslav Matok (naš dobar saradnik kao žandarmerijski narednik u Kutini do prosinca 1942) rasporedio je četu tako da je jednim vodom presjekao prugu istočno i zapadno od bunkera (blokhauz) kod želj. stanice Repušnica, gdje se nalazio jedan vod domobrana.

Za napad je određen jedan vod. Moral domobrana nije bio na visini, mnogi su bili protiv ustaša, ali, eto, služili su u domobranstvu jer nisu bili spremni ići u partizane. Većina ih je bila za predaju ako ih partizani napadnu. »Budu nas pustili doma ako nećemo pucati, reče Zvonko P, uzet će nam puške i odoru i nikom ništa.« »Bogami, ako do toga dode ja idem doma svojoj Barici,« reče Mato V. »To ne bi bilo loše, pa da se nekako izvučem iz ove rupe,« dopuni Vinko H. »A što ako baš noćas napadnu partizani,« opet će Zvonko skidajući opasac. To su trojica domobrana iz smjene koja se upravo vratila s dužnosti.

»Kasno je, neće«, odgovori Vinko i opruži se na ležaj. Toga trenutka zagrmi puščana paljba i oglasi se puškomitraljez neposredno kraj bunkera. Zatim nastupi tišina. Začuje se snažan glas: »Predajte se, domobrani, ovdje narodna vojska, partizani.« Nasta komešanje u bunkeru. »Eto, već su tu«, veli Mato V., »ja se predajem«. »I ja«, reče T. Zapovjednik straže narednik N. reče: »Dečki, da se predamo, ne vredi gubiti glave.« Tako odluči većina. U to se začuje onaj isti glas i ponovo ih pozove na predaju. Komandir čete priđe bunkeru i naredi domobranima da izlaze uzdignutih ruku. Za kratko vrijeme zarobljeno je 20 domobrana s puškama i jednim puškomitraljezom, zaplijenjeno je 3000 metaka, odjeća, čebad i druga oprema. Grupa za onesposobljavanje želj. stanice izvršila je svoj zadatak (pokidala tt veze, skretnice i drugo). Matok naredi da se krene prema cesti. Bilo je prošlo 0,2 sata kada četa prijeđe cestu i krene u sastav bataljona u polazni rejon s. Mala Bršljanica. Nešto sjevernije od ceste četa stane, komandir Matok i komesar Ivo Šeparović narede da se prikupe zarobljenici. Održe im kratak govor o ciljevima NOB-a i pozovu ih da ostanu u partizanima. Nasta kratka šutnja. Zarobljenici izraze želju da bi radije isli kući. Kad se nitko ne javi da ostane u partizanima, Matok naredi da se svuku. Domobrani to brzo urade, neki veoma spretno. »Sada idite svojim kućama, krije se, a kad se odlučite dodite u partizane, tu vam je mjesto, u borbi za slobodu. Nemojte služiti fašizmu i Paveliću«, reče partizanski komandir.

Rano je jutro 14. siječnja 1943. Mala Bršljanica tek se budi, a iz pravca Čaira ulazi četa partizana i pjeva borbenu pjesmu: »Padaj silo i nepravdo.« Izlaze seljaci i omladina i pozdravljaju partizane. Gotovo svaki drugi nosi dvije puške. Tako je bez žrtava, uz solidan rad naše obavještajne službe i aktivista Partije, uspješno izvršena i ova akcija. MPO je bio bogatiji za 20 pušaka i 1 puškomitraljez. To je naoružanje za 1 vod novih boraca koji svakodnevno pristaju u Odred.

HLSAIN

Ocijenivši uspješnim djelovanja I bataljona, Štab MPO (komandant Capo i komesar Slavni) pozove komandanta bataljona Busu i komesara Grgu Vukelića-Malog i s njima razradi plan borbenih djelovanja za drugu polovinu siječnja 1943. godine. Štab bataljona bio je popunjeno od važnim ljudima i onima koji su dobro poznivali teren oko Kutine (Perko Basara, Grga Vukelić, posebno Ivo Perković, Matok i drugi). Tako su komandant bataljona Stjepan Brkljačić-Busa, a komesar Grga Vukelić-Mali, u zamjeniku komandanta Peri Basari i Ivi Perkoviću, operativnom oficiru bataljona, te Vjekoslavu Matoku, komandiru I čete, imali dobre saradnike, ljude od akcije i drsko hrabre koji ne prezaju upasti u svaku situaciju.

U Štabu I bataljona odlučeno je da se noću 18/19. I 1943. izvrši napad na domobransku stražu na glavnoj željezničkoj pruzi kod s. Hусaina 1 — 2 km istočno od Kutine, sa zadatkom da se zaplijeni oružje, nanesu gubici i postigne efekt na političko-propagandnom planu. Znači, 14. I razoružan je vod domobrana kod Repušnice zapadno od Kutine, a 18. I treba razoružati stražu istočno od Kutine, gotovo u uporištu Kutini.

Zbog iskustva kako se radi smjelo i organizirano u prvom dijelu akcije, a slabo u drugom dijelu i uz velike žrtve, zadržat ćemo se detaljnije na toj akciji I bataljona Moslavačkog odreda. I četa I bataljona MPO-a nalazila se toga dana u svom rejonu raspoređa, isturena na pravcu s. Veliki Prokop — s. Velika Bršljanica — s. Vukovje, odnosno Kutina, sa zadatkom da isturajući izviđačke patrole i zasjedama sprijeći eventualan prodor neprijatelja prema centru slobodne teritorije. To je bio njen dnevni zadatak, a drugi da aktivnim napadnim djelovanjima nanosi neprijatelju gubitke u živoj sili i oružju.

Štab bataljona naredio je komandiru I čete Vjekoslavu Matoku da pod rukovodstvom zamjenika komandanta bataljona Pere Basare i operativnog oficira Ivana Perkovića izvrši napad na domobransku stražu kod s. Husain. Zapravo to je bio njihov prijedlog da se na taj način dođe do oružja. Toga prohладnog i sunčanog zimskog dana, u prvim popodnevnim satima, izvršene su pripreme za akciju i održani sastanci partijske ćelije, skojevske grupe i čete kao cjeline, na kojima su borci i starješine upoznati sa zadatkom u općem smislu. Komandni kadar detaljno je upoznat kakav zadatak predstoji. U cilju postizanja iznenadenja i boljeg maskiranja, borci i rukovodioci dobili su ogrtače od bijelog platna.

Poslije večere, za mraka, glavnina čete (dio je ostao u bazi) kreće na marš pravcem s. Velika Bršljanica — s. Rogoža — s. Stupovača — k. 171. k. 200 — Mišinka — s. Husain, kamo stiže oko 21 sat. Stigavši kod sjeverne grupe kuća u s. Husain, četa je zaustavljena. Preciziran je ovaj plan djelovanja: Jačim snagama čete izvršiti napad na domobransku stražu postavljajući dio snaga u zasjedu prema Kutini s dvojakim zadatkom, osigurati snage koje napadaju s te strane i pohvatati domobrane koji uspiju pobjeći iz stražare prema Kutini. Manjim snagama organizirati zasjedu u s. Husain kod crkve sa zadatkom da se osigura izvršenje zadatka glavnog dijela čete i njeno izvlačenje sjeverno od ceste Kutina — Banova Jaruga, bilo poslije akcije ili u slučaju neuspjeha. Plan je bio vrlo dobar, s napomenom da je bilo bolje da sa zasjedom u s. Husainu ostane komesar čete ili zamjenik komandanta bataljona, a ne samo zamjenik komandira čete.

Pošto je grupu skojevaca u s. Husainu, među kojima i Miju Posavčića, sekretar partijske organizacije u selu Mijo Vuković odredio da budu vodići, četa je otpočela izvršenje zadatka. U dogovoru s Vukovićem a na prijedlog Perkovića, zamjenik komandanta bataljona Basara složio se da se u prvom dijelu zadatka razoružaju domobrani, u drugom zaplijene vatrogasne uniforme i stoka Nijemaca koji su nedavno iseljeni u Njemačku.

Sve je teklo po planu, vod određen za napad privukao se baraci gdje je bila domobranska straža i pod rukovodstvom zamjenika komandanta bataljona izvršio prepad na stražu. Domobran koji se nalazio na straži bio je iznenaden naglom pojavom partizana, i samo što je viknuo »stani« već je bio razoružan. Domobrani su tek bili pozaspali, tako da ih je uhvatila panika, pa se većina predala bez otpora. Tom prilikom dva su domobrana uspjela izići iz barake kroz prozor i pobjeći prema Kutini. Partizani nisu pučali za njima jer se nedaleko nalazila zasjeda na čelu s komandirom čete Matokom. Upavši u zasjedu, domo-

brani su se grdno preplašili i počeli moliti milost. Jasno, bili su zarobljeni.

Kada je izvršeno prebrojavanje pušaka, jer se brojno stanje znalo, nedostajao je jedan domobran. Basara naredi da se ponovno pretraži stražara. Kad tamo, ispod »palača« (ležaja od dasaka) vire noge s vojničkim cipelama. »Evo ga«, poviće partizan. »Izlazi odatle«, vikne komandir voda. Domobran blijeđ i prestrašen izvlači se ispod ležaja i pomisli sad sam gotov. Ali kad začuje komandu »pokret«, laknu mu u duši, možda mu neće ništa, nisu loši ti partizani, i domobran Vlado S. krene u koloni s ostalim zarobljenicima.

Čitava akcija trajala je pola sata, sve je išlo po planu. Međutim, kao što često biva, u borbi sve ne ide glatko, osobito ako svaki dio borbenog poretka ne izvrši svoj zadatak. Tako je bilo i te vedre siječanske noći. Mjesecina. Vidi se kao danju. Četa se vraća u s. Husain, vodi 10 zarobljenih domobrana, plijen je 10 vojničkih pušaka, uspjeh potpun. Stigavši bliže sredini sela, Perković naredi Matoku da izvede stoku iz staja i uzme vatrogasne uniforme. Matok izda naređenje komandirima vodova, ovi desetarima, te ubrzo počne izvršenje drugog dijela zadatka. Naime, taj zadatak nije postavio Štab bataljona, već je bio samoinicijativni prijedlog operativnog oficira bataljona Ive Perkovića. Partizanska četa, zabavljena izvođenjem stoke, postala je neoprezna, razvukla se po selu te više nije bila borbena jedinica, kompaktna kao kada je u rukama komandira.

U međuvremenu je došlo do promjene situacije. Dok je četa išla na prugu, izdajnik Ivančić, vidjevši partizane, brzo je otiašao u Kutinu i obavijestio komande I gorskog zdruga. Pored toga ima elemenata vjerojatnosti da je i u I bataljonu bio špijun jer je neprijatelj imao neka obavještenja o namjerama partizana. Komandant I gorskog zdruga Peričić naredi dežurnoj satniji da odmah krene u s. Husain i postavi zasjedu partizanima kada se budu vraćali. Drugu satniju šalje da napadne partizansku četu na maršu s boka i da je natjera da upadne u zasjedu u visini glavne ceste Kutina — Banova Jaruga. Angažirao je ustaše i žandare, svega oko bataljon vojske. Istovremeno je naredio da dio snaga iz uporišta Banove Jaruge zatvorи taj pravac i uništi partizansku četu. Izdajnik je, prema podacima, prebrojio partizane. Neprijatelj je znao točan broj.

Da nevolja bude veća, dio čete, koji se nalazio u centru sela kod crkve sa zamjenikom komandira čete, nije izvršio svoj zadatak. Kada je kolona neprijatelja jačine satnije prišla partizanskoj zasjedi na 200 — 250 metara glavnom cestom, zamjenik komandira naredio je povlačenje zasjede sjeverno od puta, ocjenjujući da je neprijatelj suviše nadmoćan. Umjesto da otvori vatru, nanese neprijatelju gubitke, prisili ga na borbu i tako obavijesti četu i zamjenika komandanta bataljona o situaciji, on je povukao zasjedu i doveo u težak položaj glavninu čete. Sjeverna kolona neprijatelja ušla je u gornji i srednji dio sela Husain, zaposjela cestu i nešto južnije postavila zasjedu.

Gotovo istovremeno južna kolona neprijatelja izbila je preko polja u donji dio sela u trenutku kada su partizani po grupama bili u dvoristima i stajama razasuti po selu. Snažnom vatrom neprijatelj je unio

zabunu među borce čete, tako da su se neki počeli povlačiti bez komande istočno od sela. Ali kako je to bila dobra četa, ubrzo je sređena pa je po naređenju Basare i Perkovića krenula kroz voćnjake prema sjeveru u namjeri da što prije prijeđe preko ceste i povuče se.

Pretpostavljajući da je zasjeda na svome mjestu, zamjenik komandanta bataljona Basara naredi da četa brzo kreće kroz voćnjake prema cesti. Na čelu je Basara, iza njega Perković, pa komesar čete Šeparović, borci Dadasović Mrvoš i drugi. Hitaju partizani naprijed i ne brinu mnogo zbog vatre s lijevog boka. I baš kad čelo kolone stigne ispred oveće gospodarske zgrade, prešavši ogradi, iz šljivika zapraštaju neprijateljske puške i nekoliko puškomitrailjeza. Uragan! Basara, Perković i Šeparović otvore vatru iz automata, ali istovremeno osjete žestoke udarce po tijelu. Pero se pokuša uspraviti i ponovno otvoriti vatru, ali nešto ga snažno udari, prožeže kroz grudi i on izdahne. Do njega desno padne Perković, taj smjeli i prkosni partizan. Pagine Hrvat do Srbina, Operativni oficir do zamjenika komandanta bataljona, nadomak rođnom selu. Iza njih padne mrtav komesar čete Šeparović, borci Dadasović i Pavlović.

Videći da je četa upala u zasjedu, komandir voda naredi grupi boraca iza sebe da se izvlače udesno. Delegat voda Pavle Mrvoš okupi oko sebe grupu boraca i otpočne izvlačenje preko polja, istočnije od sela i pod žestokom neprijateljskom vatrom. Glavnina čete uspjela se izvući iz rejona zasjede neprijatelja i prijeći cestu Kutina — Banova Jaruga.

Komandir čete Matok s grupom boraca na začelju izvukao se iz sela istočnije kada su upali u zasjedu, ali je u toj gužvi ostao sam u polju. Tu je sačekao da pucnjava prestane. Da li se četa izvukla sjeverno od komunikacije, što je s Basarom i Perkovićem, trebalo bi u izviđanje, razmišljaо je Matok.

Poslije pola noći Matok se vrati u s. Husain da izvidi šta se dogodilo. Izbivši iz voćnjaka pred Kolaricevom kuću spazi vojsku u bijelim ogrtačima. To su moji, pomisli. A gdje je Perković? Ali avaj, prekasno shvati da tu nisu partizani. Posegne za automatom da puca, ali već ga pogodi više zrna istovremeno. Matok padne. Tako je hrabro poginuo komandir I čete I bataljona MO-a.

Matok je upao u zasjedu neprijateljske jedinice koja je došla iz Banove Jaruge. To je dio jedinica I gorskog zdruga koji je zbog udaljenosti zakasnio kada su satnije iz Kutine već otišle. Sticajem okolnosti jedinica se našla u Husainu. Zapovjednik te ustaško-domobranske jedinice ocijenio je da će se možda netko od partizana vratiti u selo. Procjena je bila pravilna, a za komandira partizanske čete Matoka kobna.

Kada je prešla cestu, partizanska četa produži natrag prema Velikoj Bršljanici i rano ujutro vrati se u svoju bazu, tužna zbog teških gubitaka. U četu ubrzo stignu i komandant Odreda Capo, komandant bataljona Busa i drugi. Održan je sastanak i izvršena analiza uzroka neuspjeha.

Ova akcija MPO-a bila je veoma poučna. Kratak prepad na domobrane dao je pun uspjeh jer je postignuto iznenadenje. Da je u zasjedi u cilju osiguranja povratka čete bio Basara, Perković ili Matok, sigurno

ne bi došlo do povlačenja. Pri povratku je trebalo ići u marševskom poretku s čelnim i bočnim izviđačima, pa četa ne bi upala u zasjedu. Da se četa nije rasula po selu radi stoke i vatrogasnih uniformi, situacija se ne bi tako odvijala. Da je na čelu čete bila izviđačka patrola, zamjenik komandanta bataljona i ostali drugovi ostali bi živi. Pravilnom upotrebotom čete mogli su napasti neprijatelja, ili se organizirano izvući sjeveroistočnije preko komunikacije.

Izginulo je toliko rukovodilaca da bi se od njih mogao formirati štab bataljona. Uskoro je trebalo da se formira i II bataljon Odreda. Stoga je gubitak bio utoliko veći, naročito poslije gubitaka prilikom neuspjelog napada na vlak kod Gračenice. Neprijatelj je likovao u Kutini i okolicu. Izložili su poginule partizanske rukovodioce. Bilo je ti takvih koji su svoj bijes iskaljivali na mrtvima tijelima.

Toga jutra 19. I 1943. u Kutini je bilo živo. Fašisti se vesele. Narod šuti. Saradnici NOP-a tuguju, posebno u Husainu i Ilovi. U štabu ustaški pukovnik Perićić raspoloženo izdaje naređenja i kaže svom stožerniku (načelniku štaba) i ostalima: »Vidite, gospodo časnici, kako se mogu tući partizani banditi kad se dobro zapovijeda. Stožerniče, predložite za pohvalu zapovjednike satnija a satnika za odlikovanje.« Zatim nastavi: »Naš zdrug nosi ime Ante Pavelića, moramo opravdati to povjerenje. Izložite ubijene partizane neka ih narod vidi. To je naš veliki uspjeh. Pobili smo im važne ljude. Taj Perković je napokon dolijao, a i Matok, taj izdajnik. To treba iskoristiti u našoj promidžbi.«

Poviše zgrade gdje se smjestilo zapovjedništvo I gorskog zdruga bila je velika spahijska staja u kojoj su zdrugovci izložili zamjenika komandanta I bataljona Peru Basaru, rodom iz Srpskog Selišta, Ivu Perkovića, operativnog oficira bataljona, Vjekoslava Matoka, komandira I čete, komesara Ivu Šeparovića i ostale mrtve partizane. Tu su ustaški glavari općine i kotara, logornik Adrinek i drugi. Raspoloženo komentiraju događaj. Ima i građana, zavire unutra, pogledaju i odlaze bez riječi. Međutim, bilo je nekih koji su se veselili i nogama gazili po mrtvima partizanima, udarali ih cipelama u glavu, iskaljujući svoj bijes i iskazujući odanost Paveliću. Neke od tih stigla je zaslужena kazna, kao Plaka i slične. Za zločine se mora odgovarati, osobito ako su učinjeni protiv vlastitog naroda.

Slijedećih dvadesetak dana Moslavački odred izveo je više manjih akcija bez većih gubitaka, zaplijenivši nešto oružja i opreme. Neprijatelj je više puta pokušao prođrijeti prema Dišniku, Popovcu i Prokopu, ali je bio odbijen.

Radi razvijanja NOP-a, širenja slobodne teritorije, mobilizacije novih boraca i zapljene oružja, Štab odreda uputio je dio snaga jačine oslabljene partizanske čete na područje zapadnog dijela Moslavine, pod rukovodstvom Mate Svetličića-Svetlog i Tome Budena-Hitrog, člana OK KPH Čazma i sekretara KK KPH Čazma. Komandir čete je Božo Kušec. Uloga ovog dijela Odreda: pomoći organizaciji KP i SKOJ-a, i ostalima, stvaranje novih organizacija, organiziranje udarnih grupa, snažnije djelovanje MPO-a prema Zagrebu.

Četa je bila sastavljena od izgrađenih boraca i rukovodilaca, pretežno s terena Čazme i Ivanić-Grada.

ANKICA KEŽMAN-VESELA,
prva žena borac MPO — po-
litički radnik 1941 — 45.

Takva odluka OK KPH Čazma i ŠMPO bila je pravilna iz više razloga, a posebno zato da manja partizanska jedinica aktivno djeluje na širokom prostoru primjenjujući partizansku taktiku. Veća bi teže manevrirala. Neprijatelj nema podataka, doveden je u zabludu s obzirom na jačinu i namjere partizana te ne može efikasno odgovoriti. Narod aktivno surađuje i sve aktivnije i masovnije pomaže partizanima. Važan zadatak ove čete bio je i likvidacija istaknutijih ustaških saradnika po selima, raznih zbirnika, špijuna, agenata, općinskih tabornika i si. Zatim rušenje ustaške vlasti, stvaranje organa narodne vlasti i omogućavanje njihovog djelovanja. Orientacija da dio snaga MO-a stalno bude u zapadnom dijelu Moslavine i da se formira veći broj udarnih grupa, učinila je pokret širim i fleksibilnijim, intenzitet borbenih djelovanja Odreda naglo je porastao.

Djelovanje ove čete, odnosno dijela Odreda, bilo je veoma uspješno, što je pored ostalog omogućilo da MPO uskoro formira svoj drugi bataljon.

Spomenut ćemo neke važnije akcije samostalnog djelovanja ove čete.

BOGAT PLIJEN U GORNJEM ŠARAMPOVU

Pošto su naši obavještajni organi i članovi KK KPH Čazma i OK Čazma prikupili detaljne podatke o neprijatelju, odlučeno je da četa izvrši napad na satniju domobranske željezničke bojne u Gornjem Šarampovu. Selo se nalazi sjeverno od Ivanić-Grada, tik uz njega. Neposredno na pripremama napada radio je Ivo Svetličić-Orsi, poznati diverzant. Neprijatelj je bio zaskočen. Naime, njegovo komandiranje bilo je veoma složeno i heterogeno te nije mogao pomno pratiti situaciju, očjeniti je i donositi pravilne odluke. Sve je zavisilo od čitavoga spleta okolnosti. Neprijatelj je u garnizonu Ivanić-Grada i Kloštra Ivanića, a posebno u Gornjem Šarampovu bio bezbrižan i nebudan, što je olakšalo djelovanje jedinice Odreda.

Odluka da se napadne čitava satnija, dakle brojno jači protivnik, zapravo na periferiji Ivanić-Grada, kraj glavne pruge i ceste i u neposrednoj ziblini Zagreba, bila je veoma smjela, pravilna i donijeta u pravom času. Akcija je počivala na iznenadenju i prepadu.

11. II 1943. samostalna četa, kao dio MPO-a, pošto je prethodnog dana prišla objektu napada, približila se školi i zadružnom domu u G. Šarampovu, ali ne toliko blizu da bi bila prije vremena otkrivena. Četa je raspoređena za napad na tri dijela: prvi vod za neposredan napad, jedna desetina na osiguranje iz pravca Ivanić-Grada, a druga iz pravca Kloštra Ivanića.

Komandir čete Božo Kušec, s odabranom grupom boraca i vodnikom voda Bogumirom Vaupotićem, Slovencem, prišao je oko 22 sata zgradi sa zadnje strane i kroz jedan hodnik ušao u unutrašnjost zadružnog doma u kojem se nalazila satnija domobrana. Našavši se na glavnom ulazu, koji nitko ne čuva, pogleda okolo i spazi stražara ispred zgrade. Brzo se odluči i pode prema njemu. Budući da je Kušec bio obučen u domobransku uniformu s činom satnika, došao je do stražara bez teškoča.

Stražar je brzo razoružan. Nije se opirao jer je bio iznenaden. Grupa sa Božom Kušecom, u kojoj su Bogumir Vaupotić-Slovenac i Ivo Svetličić-Orsi, ubrzo je ušla u zgradu doma i na katu, gdje su se nalažili domobrani, iznenadila ih, razoružala čitavu satniju. Zarobljeno je 82 domobrana i zaplijenjeno 80 pušaka, 2 puškomitrailjeza, 5000 metaka, 100 ručnih bombi i drugog materijala. Među zarobljenima nije bilo komandira satnije, pa je jedna patrola dobila zadatak da ga zarobi u stanu. Komandir satnije bio je iznenaden kada su u stan upali partizani s uperenim puškama. Digao je gospodin satnik ruke u vis i pokorno pošao u noć. Nedugo iza toga, stigao je među svoje vojnike, čitava je satnija tu ali bez oružja.

Te noći zaplijenili su partizani i rezervno oružje i opremu, tako da je ukupno zaplijenjeno 108 voj. pušaka. Bio je to zaista bogat plijen u G. Šarampovu.

Duga kolona partizana i zarobljenih domobrana iste je noći krenula prema Moslavackoj gori. Rano ujutro prešavši rijeku Česmu, zarobljenici su stigli u Andigolu. Partizani su veseli jer su izvršili veoma uspjelu akciju, zarobili čitavu satniju domobrana i veliku količinu oružja koje je posebno tada bilo potrebno MPO-u. U toku dana sa zarobljenim

domobranima održano je više razgovora kojima je rukovodio član OK **KPH** Čazma Tomo Buden-Hitri. Osnovni je cilj bio objesniti zarobljenicima ciljeve NOB-a. Na poziv da priđeu u partizane koji to žele, niko se nije javio, pa su zarobljenici, pošto su im skinute uniforme, pušteni na slobodu.

Oružje je poslano u štab odreda, osim onog koje je bilo potrebno četi. Važno je istaći da je to naoružanje omogućilo brzo jačanje jedinica Moslavaca odreda. Uspjeh partizana odjeknuo je veoma pozitivno na čitavom prostoru oko Ivanić-Grada, Čazme, Križa i Dugog Sela. Fašisti su još više izgubili ugled. Mnogi omladinci su se odlučili da odu u partizane. Četa je narasla na 100 boraca pa je dio upućen u sastav Odreda u Veliki Prokop.

DEANOVAC

Selo je zapadno od Križa (koji se ranije zvao Vojni Križ), sa želj. stanicom koju je stalno čuvala domobrantska posada jačine odjeljenja do voda. Radi objašnjenja i lakšeg shvaćanja sadašnje situacije moramo dati nekoliko ocjena o neprijateljskim snagama koje su osiguravale željezničku prugu Zagreb — Beograd, strategijski vrlo značajnu za Nijemce na Balkanu. Glavne čvorove, koji su istovremeno bili i veća naseljena mjesta na pruzi, čuvali su pored ostalih i njemački vojnici. Na svim važnijim želj. stanicama Nijemci su imali svoje jedinice jačine odjeljenja do voda ili čete pa i više. Za osiguranje pravilnog funkciranja želj. prometa, svaka stanica imala je njemačkog podoficira kao glavnog dispečera i drugo osoblje koje je zapravo komandiralo, davalo prioritet vlakovima svojih jedinica i onima koji su odvozili opljačkana dobra u Treći Reich. Međutim, sve to nije bilo dovoljno da osigura glavnu prometnicu pa je neprijatelj stalno pojačavao mјere i jedinice gomilajući nove snage. Pored stalnih posada, kod željezničkih stanica postojali su i bunkeri sa stalnim posadama koje su slanjem patrola, odnosno ophodnji jednih prema drugima osiguravale prugu. Oklopni vlakovi bili su glavno sredstvo za intervenciju na ugroženim mjestima. Patrolirali su na dužim dionicama. Ali, pored svih tih snaga, jedinice NOV i POJ stalno su rušile prugu, dizale u zrak vlakove, onesposobljavale uređaje i likvidirale neprijateljske posade jednu za drugom. Nije bio rijedak slučaj da su upravo ove male posade domobranskih bojni postajale lak plijen partizanskih jedinica. Ljudstvo tih posada bilo je slabijeg morala i borbenosti. Pripadnici operativnih jedinica, kao što je bila I gorska divizija i slične, predstavljale su dugo vremena elitne Pavelićeve trupe koje su se žestoko borile protiv naših snaga i divlački se ponašale prema narodu.

Jedinice MPO-a u prvim godinama rata, i poslije, zarobljavale su svakih nekoliko mjeseci domobrantske straže kod želj. stanice Deanovac. Tako je bilo i noću 20. III 1943. Pošto su izvršene pripreme, samostalna četa MPO-a napala je posadu na želj. stanici Deanovac i zarobila 25 domobrana s oružjem, bez vlastitih gubitaka. Akcija je izvedena u vrijeme kada snage I gorske divizije, posebno I gorskog zvuka, poduzimaju protuofanzivu na MPO. To znači da neprijatelj nije imao snaga da obuhvati šire područje Moslavine, već samo njen centralni

dio. Operirajući dijelom snaga u zapadnom dijelu Moslavine, MPO je izvršavao zadatke nezavisno od jačine neprijateljskih snaga i njihovog nastojanja da unište Odred. Takvim načinom djelovanja u praksi je primjenjivana taktika partizanskih odreda, što se pokazalo veoma korisno. Iako je akcija izvedena kasnije od garešničke operacije, o njoj se govori na ovom mjestu radi sagledavanja cijeline djelovanja ovog dijela Moslavačkog odreda, čija je glavnina na području garešničkog kotara, odnosno istočnog dijela Moslavine.

Odluka Štaba MPO-a da dijelom snaga izvede čitav niz akcija u zapadnom dijelu Moslavine dala je bogate rezultate prije svega na vojnem planu, a posebno na političkom. Stvoreni su znatno povoljniji uvjeti za razvoj organizacija NOP-a na čazmanskom kotaru.

GAREŠNIČKA OPERACIJA (22 — 25. II 1943)

Vrhovni štab NOV i POJ i GŠH naredili su da sve partizanske snage između Drave i Save prijeđu u ofanzivna djelovanja radi razvlačenja i vezivanja što većih neprijateljskih snaga za sebe. Upravo tih dana počela je bitka za ranjenike u okviru IV neprijateljske ofenzive na Neretvi, pa je bilo posebno važno onemogućiti neprijatelju veću koncentraciju snaga i slobodu manevra.

Kao što znamo, IV slavonska partizanska divizija lormirana je 30. XII 1942. u širem rejону s. Bijela — s. Borki — Petrov vrh — Veliki Javonik. Pokušaji neprijatelja da glavnim snagama I gorske divizije, čiji je štab u Daruvaru, razbijje naše snage, nije uspio. Naprotiv, brigade divizije razbile su neprijatelja, očistile široku teritoriju i uništile jako neprijateljsko uporište u Voćinu početkom veljače te godine.

Nakon toga IV divizija orijentirala je svoja djelovanja prema sjeveru i sjeverozapadu, odnosno Bilogori i Moslavini u cilju razvlačenja neprijateljskih snaga, razbijanja manjih garnizona-uporišta na pravcu djelovanja i širenja slobodne teritorije. Uočivši to, neprijatelj je — angažirajući glavne snage I gorske divizije, dio snaga I pješačke divizije i 187. njemačku tzv. rezervnu diviziju te ustaše i žandare — organizirao »Pothvat Bilogora« (neprijateljski termin, primjedba autora) s ciljem: izbaciti diviziju s jačih objekata zapadne Slavonije, Bilogore i Moslavačke gore, okružiti je u dolini r. Ilove i postupno stezanjem obruča izvršiti razbijanje i uništenje po dijelovima. Istovremeno razbiti partizanske odrede, među kojima i MPO. Dakle, ciljevi su dijametralno suprotni, ali je zemljjišni prostor isti. Pored toga, neprijatelj je imao podatke da se u Moslavini nalazi visoki štab partizana ili čak CK KPH i jedan visoki rukovodilac NOP-a, pa je nastojao zarobiti taj štab. To je, pored izrazitije borbene djelatnosti MPO-a, bio jedan od razloga obuhvata i Moslavine u toj operaciji neprijateljskih snaga. Jedan od važnih ciljeva neprijateljskog »Pothvata Bilogora« bio je likvidacija partizanske slobodne teritorije u Moslavini.

Poslije vojnopolitičkog savjetovanja u Zvečevu, potkraj prosinca 1942., formirana je partizanska divizija u medurječju Drava — Sava. Vršilac dužnosti sekretara CK KPH Vlado Popović, član Vrhovnog štaba i CK KPJ, stigao je iz Slavonije u Moslavinu. Održao je sastanak sa

OK KPH Čazma i kotarskim komitetima KPH u Moslavini, a sa KK Garešnica čak dva sastanka, zatim sa Štabom MPO-a, na kojima je dao direktive i pomogao da se bolje organizira rad partijskih rukovodstava u masama te pridonio ofanzivnjem djelovanju i jačanju partizanskih jedinica. No, dogodilo se da je Vlado Popović potkraj siječnja naglo obolio od tifusa. Liječio se u Velikom Prokopu, kamo je dolazio i liječnik iz Garešnice dr Aleksandar Koharević, inače naš saradnik. Neprijateljska ofanziva zahvatila je Vladu Popovića u Velikom Prokopu.

Štab MPO-a i OK KPH Čazma, na čelu s političkim sekretarom Vinkom Jcđutim-Čukom, ocijenili su da nije uputno prihvatići borbu s nadmoćnjim neprijateljskim snagama, osobito kada je tu visoki rukovodilac Partije, uz to i bolestan, te su donijeli odluku da se MPO privremeno izvuče na Bilogoru u predio sjeverno od Grubišnog Polja (s. Velika i Mala Barna — s. Topolovica).

ODSTUPNO-NASTUPNI MARŠ MPO-a ZA BILOGORU

Shodno toj odluci od 12. II 1943, glavnina je MPO-a (dio Odreda nalazi se u zapadnom dijelu Moslavine u izvođenju akcija) u toku dana vodila sa I bataljonom zaštitničke borbe protiv jedinica I gorskog zdruga na pravcima Kutina — Bršljanica i Garešnica — Dišnik — Prokop. Za to je vrijeme u Velikom Prokopu sve bilo pripremljeno za marš prema Bilogori. Kada je pao mrak, duga kolona jedinica MPO-a, s članovima OK KPH i dijelom članova KK KPH Garešnica, te pozadinom, krenula je pravcem — s. Veliki Prokop — s. Popovac — s. Trnovitica — s. Ladislav — s. Pavlovac — s. Grbavac — s. Velika Barna. Kolona je sporo odmicala jer je često trebalo postavljati osiguranja na cesti Garešnica — Bjelovar (3 osiguranja na cestama i prugama), ljudstvo je bilo umorno zbog napornih marševa i akcija. Pored partizana u koloni je bilo naroda koji se povlačio s Odredom, što je usporavalo kretanje. Čitava noć prošla je u maršu bez odmora.

U zoru 13. II 1943. Odred je stigao u s. Grbavac (sjeverno od Velikih Zdenaca). Naša zasjeda, postavljena kao bočno odjeljenje u cilju osiguranja iz pravca Velikih Zdenaca, zaplijenila je kamion topljenog sira »Zdenka« s nešto maslaca i zarobila vozača i pratnju.

Budući da je ljudstvo bilo umorno, naročito civili te ranjenici i bolesnici, rukovodstvo OK KPH i Štab odreda odlučili su da se Odred odmori u Grbavcu nekoliko sati pa da se onda produži u Veliku Barnu. Međutim, neprijatelj je pratio kretanja Odreda. Zarobljavanje kamiona uputilo ga je na prisutnost u području Grbavac — Pavlovac. Osim toga, neprijateljski nastrojeni seljaci iz Pavlovcia obavijestili su zapovjedništvo neprijatelja u Velikom Grđevcu da je velika kolona partizana prešla cestu i otišla u Grbavac. Neprijateljski je zapovjednik o tome izvijestio Štab IV gorskog zdruga, u čijem se sastavu toga časa nalazila i II bojna I gorskog zdruga na čelu sa satnikom Milanom Brađačem. Neprijatelj je iz Grbavca dobio podatke od domaćih ustaša o dolasku MPO-a u selo. Neki dijelovi neprijatelja već su bili u selu (nekoliko desetina ustaša i jedan dio jedinica I gorskog zdruga, koji su se razmjestili u štagljevinama, dok su partizani bili razmješteni u kućama u istim dvorištima).

Pored loše odluke da se Odred razmjesti u Grbavcu, koji je veoma blizu neprijateljskim uporištima Velikim Zdencima i Grubišnom Polju, nisu poduzete sve mjere borbenog osiguranja, iako je Štab bataljona uputio jednu četu na pravac Grbavac — Grubišno Polje sa zadatkom da ga zatvori i osigura MPO na odmoru. Dovoljna pažnja nije poklonjena pravcu Grbavac — Veliki Zdenci, gdje se nalazila II bojna I gorskog zdruga. Poduzete mjere nisu bile dovoljne. Borci, razmješteni po kućama da se odmore i doručkuju, velikim su dijelom ospali sjedeći za stolovima ili su polijegali na sijeno u stajama. Opreznost je stjecajem okolnosti oslabila.

Komandant I gorskog zdruga, čija se II bojna na čelu s Bradačem nalazila u Zdencima i sjevernije nedaleko od Grbavca, naredio je komandantu bojne da odmah kreće u napad na MPO, da ga razbije i zapravi visokoga partizanskog rukovodioca. Oko 8 sati, obuhvaćajući krilima selo sa zapada i istoka, II bojna I gorskog zdruga izvršila je oštar napad na jedinice MPO-a. Postigavši u dobroj mjeri iznenadenje, neprijatelj je upao u selo i u saradnji s dijelovima koji su već bili u selu zaprijetio da razbije Odred. Nadirući prema centru sela, gdje je bio Vlado Popović teško bolestan, neprijatelj je ozbiljno ugrozio MPO, posebno njegov Štab, OK i vršioca dužnosti sekretara CK KPH. Došlo je do određenog stupnja pometnje u redovima partizana u prvi mah. Razvila se žestoka borba uz obostrane velike gubitke. Komandant Odreda Capo s komandantom I bataljona Stjepanom Brkljačićem-Busom i još nekim drugovima, energičnim nastupom organizirao je kružnu obranu u centru sela. Odmah nakon toga, komandant bataljona, pošto je sredio neke dijelove bataljona, izvršio je protivnapad i odbacio neprijatelja koji je najdublje prodrio u selo prema jugu.

Međutim, nakon sređivanja svojih jedinica zapovjednik II bojne I gorskog zdruga izvršio je ponovni napad na MPO u cilju da izvrši posljednji zadatak. Četa bataljona, koja je bila isturena na pravcu Grubišno Polje, brzo se vratila prema Grbavcu i bočno napala neprijateljske snage koje su namjeravale da presijeku odstupnicu MO-a prema Velikoj Barni. Svi pokušaji neprijatelja da se probije ostali su bez uspjeha. Pošto nije uspio da u početnom rasporedu okruži selo, ostao je širok otvor prema sjeveru i sjeveroistoku.

Toga je dana u žestokoj borbi u Grbavcu neprijatelj izgubio oko 20 vojnika i starješina, što mrtvih, što ranjenih. Gubici MPO-a bili su teški. Poginulo je desetak partizana, ranjenih je bilo još više. Tom prilikom junački je poginuo borac Dragutin Silberštajn-Židov, koji je 1942. došao u MPO izbjegavši logor u Jasenovcu. Toga jutra, našavši se okružen od neprijatelja, Drago je podmetnuo pod sebe ručnu bombu koja ga je usmrtila. Nije se dao živ neprijatelju u ruke.

Čim se situacija u selu stabilizirala pod zaštitom glavnih snaga I bataljona, ŠMPO je naredio izvlačenje jedinica. Najprije je išao jedan vod kao prethodnica, odnosno čelno odjeljenje, da zaposjedne kosu sjeveroistočno od sela i osigura izvlačenje Odreda prema Velikoj Barni. Zatim je evakuiran Vlado Popović, OK KPH, Štab odreda, pozadina i narod, a nakon toga jedinice I bataljona u vlastitoj zaštiti.

Gubici Odreda (više od 20 izbačenih iz stroja) bili su veoma teški za tadašnja naša mjerila. Ali, važno je istaći, MPO je bio žilav i borbeno izgrađen i zato je izdržao snažan i iznenadan napad trostrukog jačih snaga, odbacio ih i zatim organizirano odstupio prema Velikoj Barni sačuvavši rukovodioča CK KPH, OK KPH i narod.

Zbog iskustva iz NOR-a u eventualnom budućem ratu, treba istaći slijedeće:

— marševska kolona i marš u cjelini mogao je biti bolje organiziran,

— pogrešno je bilo dati veliki odmor (dva do tri sata) u selu kao što je tada bio Grbavac, nadomak neprijateljskog uporišta V. Zdenci, Grubišno Polje, V. Grđevac i Hercegovac, odakle je neprijatelj za pola do jednoga sata mogao intervenirati i dovesti Odred u težak položaj (što se i dogodilo),

— nisu poduzete sve mjere borbenog osiguranja u takvoj situaciji,

— organizacija obrane nije bila adekvatna niti razmještaj jedinica, nije bilo dežurne jadinice, rezerve za brzu intervenciju i pariranje neprijatelju.

No, i pored toga došla je do izražaja partizanska snalažljivost, borbenost i brzina djelovanja. U osnovi neprijatelj nije postigao odlučujući uspjeh, nije ostvario nijedan od svojih glavnih ciljeva. Jest, nanio je osjetne gubitke Odredu, ali je i sam imao znatne. Borba je bila žestoka, hvatalo se za gušu, tuklo se u kućama, po dvorištima i voćnjacima.

Još da kažemo i ovo. Kada je neprijatelj izvršio prodor do centra sela s boka i otvorio žestoku vatru po kući u kojoj je ležao teško bolestan Vlado Popović, on je hladnokrvno, kao da se ništa ne događa, podigavši se na laktove izdavao naređenja i uputstva. Takav je bio i u vrijeme izvlačenja pod jakom vatrom neprijatelja.

MPO je ostao u rejonu s. Cremušina — s. Topolovica — s. Velika Bara svega nekoliko dana, tako da se ponovno 18. II 1944. našao u Moslavini. Odred je zapravo bio u prethodnici snaga IV slavonske divizije. Osnovni mu je zadatak nakon povratka bio da što prije zaposjedne što širu slobodnu teritoriju radi svog djelovanja, razvoja narodne vlasti i NOP-a, a posebno radi stvaranja uvjeta i priprema za napad na kotarski centar i kako uporište u Garešnici.

Pošto je u garešničkoj operaciji sudjelovao i MPO sa svojim I i II bataljonom, to ćemo uglavnom o njemu govoriti, dajući elemente operacije samo u glavnim crtama.

Odmah po povratku u Moslavini, MPO je preko svojih obavještajnih organa i onih na terenu otpočeo prikupljati podatke o neprijateljskim snagama u uporištima Garešnica, Čazma i Kutina. Tada nije bilo jasno da je neprijatelj namjeravao obuhvatiti, a zatim i opkoliti, IV diviziju i naše snage. Pretpostavljalo se da je ofanzivna aktivnost na izmaku. Nije ni neprijatelj (zapovjedništvo I domobranskog zbora, I gorske divizije, I pješačke divizije i 187. njemačke) znao prave namjere, ali je napadom na Garešnicu shvatio osnovni cilj djelovanja naše divizije na prostoru Moslavine.

Tih je dana od jedinica 1 bataljona i ostalih snaga formiran i II bataljon, tako da je MPO ponovno imao dva iako nešto slabija bataljona.

Tokom 20. i 21. veljače pristigle su u Moslavinu sve jedinice IV slavonske divizije pod komandom Petra Drapšina. Raspored brigada bio je u grubom slijedeći: 17. brigada sjeverno od Garešnice, s. Mlinjska, s. Kostanjevac; 16. brigada u s. Dišniku i s. Velikoj Bršljanici; 12. brigada u s. P. Jgoži i s. Velikom Vukovju.

Odluka za napad: jakim snagama (12. brigada, I bataljon, 16. brigade i MPO) izvršiti napad na neprijatelja u Garešnici i likvidirati ga. Snagama 16. i 17. brigade blokirati širi rejon Garešnice i spriječiti snagu intervencije prodror i spajanje s onima u Garešnici. Na taj način stvoriti uvjete i osigurati potrebno vrijeme snagama za napad da izvrše svoj zadatok.

Plan djelovanja u garešničkoj operaciji u grubom:

Snage za napad: 12. brigada napada glavnim snagama: sa I bataljonom na pravcu s. Ciglenica — s. Garešnica, željeznička stanica — centar. Jednim bataljom iz pravca zapada s. Kapelica — ciglana, Garešnica. Sa III i IV bataljonom osigurava napad iz pravca Kutine i Pakraca, s tim što je bataljon na pravcu Pakraca u rejonu s. Hrastovaca. Sa sjevera, duž mjesta napada, II bataljon 16. brigade sa zadatkom da se probije u centar Garešnice i u saradnji s glavnim snagama 12. brigade i MPO likvidira neprijatelja. MPO napada neprijatelja na pravcima s. Crkvenci — centar Garešnice i s. Kajgana — Gaine — Garešnica, sa zadatkom da razbije isturene dijelove neprijatelja i zaposjedne položaj na liniji pruge, a zatim spriječi njegovo izvlačenje na tu stranu, stvarajući obruc oko neprijatelja u Garešnici.

Jedinice za osiguranje napada: 17. brigada zaposjela je položaj na liniji s Kajgana, južni dio s. Tomašica — s. Zdenčac — Palešnik — k. 146. Trupinski Gaj — s. Pašian i to sa II bataljonom položaje u rejonu Kajgana — Tomašica, sa I bataljom u predjelu Zdenčac — Palešnik i sa III bataljom položaj u rejonu Trupinski Gaj. Brigada je imala širok front i zatvarala je tri važna pravca: s. Veliki Zdenci — s. Klokočevac — s. Tomašica, Garešnica — Bjelovar — Hercegovac — Garešnica i Bjelovar — Berek — Garešnica. 16. brigada, bez bataljona, zatvarala je pravac Kutina — Rogoža — Kapelica — Garešnica. Jedan je bataljon ove brigade u divizijskoj rezervi u Kapelici. I i III bataljon 12. brigade na pravcu Goilo — s. Kaniška Iva — Garešnica, odnosno Banova Jaruga — Garešnica.

Grupiranje snaga bilo je u osnovi dobro, s napomenom da je front širok i ima mnogo pravaca za zatvaranje. Međutim, prilikom postrojavanja borbenog poretku jedinica za napad, uočljiva je tendencija okruženja, nema ubacijanja snaga i čvrste težnje za rasijecanje neprijateljskih snaga, što bi bilo korisnije. Iz sheme broj 7 vidi se raspored naših snaga.

Uloga jedinica MPO-a bila je u tome da kao pomoćne snage jedinica za napad prodru s istočne strane prema centru, povežu jedinice 12. i 16. brigade i spriječe djelovanje neprijatelja iz uporišta preko pruge

Garešnica — Brestovac. Tu svoju ulogu Odred je izvršio u cijelosti, osobito prvog dana borbe.

Pri donošenju odluke i procjeni situacije nisu dobro sagledani svi elementi kako s obzirom na snage u Garešnici tako i na mogućnost I gorske divizije i ostalih neprijateljskih snaga. Odluka je bila smjela i rizična jer je odnos snaga uskoro prevagnuo u korist neprijatelja. Iz zapovijedi komandanta IV slavonske divizije vidi se da neprijatelj u Garešnici ima relativno male snage, svega satniju domobrana iz I gorskog zdruga, 50 ustaša i žandara. Neprijatelj je zapravo imao bojnu I gorskog zdruga, te s ustašama i žandarima i nešto Nijemaca činio jak garnizon od 600 vojnika i starješina. Tome treba dodati da je riječ o jedinici iz sastava I gorskog zdruga, odnosno I gorske divizije, gdje je među domobranima bilo mnogo ustaša. Odnos snaga nije bio ni 2:1 u našu korist, pa je pored ostalog i to jedan od razloga što napad nije potpuno uspio. Žilav otpor koji je pružio neprijatelj u Garešnici uzrokovani je i činjenicom da je zapovjednik bojne I gorskog zdruga znao da će zapovjednik I zdruga i zapovjednik I gorske divizije učiniti sve za deblokadu Garešnice. Pored toga, izostalo je iznenađenje, što je u ovoj situaciji bilo osobito značajno.

Vremenski uvjeti bili su povoljni, nije bilo snijega, ali noći su bile dosta hladne i s jutarnjim mrazevima. Noći s osrednjom vidljivošću bile su povoljne za dovodenje naših jedinica na polazne položaje. Iz podataka neprijatelja vidi se da je zapovjednik I bojne I gorskog zdruga očekivao napad na Garešnicu. Čitav dan 21. II stizali su izvještaji u Štab bojne o tome da su jake partizanske snage došle u Moslavинu. Izviđačke patrole, »doušnici« iz Kapelice, Dišnika i drugih sela dostavljali su podatke o velikom broju partizana zapadno i sjeverno od Garešnice. Te podatke dobio je zapovjednik I bojne od svoga pretpostavljenog zapovjednika I gorskog zdruga »Ante Pavelić«, tada već pukovnika Peričića, koji je dao i uputstva da se garnizon dobro pripremi za obranu te da će u slučaju napada čitav zdrug priteći u pomoć. Dakle, neprijatelj je očekivao naš napad iako nije imao potpune podatke o jačini snaga i vremenu napada, jer bi u tom slučaju ojačao garnizon s još jednom bojnom.

Napad na Garešnicu otpočeo je 22. II u 21 sat iz četiriju pravaca: sa sjevera, zapada, juga i istoka, kako je bilo naređeno zapoviješću komandanta IV divizije i komandanata brigada. Vanjski pojas obrane, koji su branile slabije snage, brzo je pao. Bataljoni iz brigada za ne-pun su sat-dva izbili pred unutrašnji pojas obrane, koji je bio solidno fortifikacijski uređen, kombiniran zaprečavanjem i čitavim nizom bunkera na križanjima i oko većih građevinskih objekata. Svi veći objekti (zgrade) bili su uređeni za obranu. Napad je zaustavljen. Došlo je do žestokih borbi u čitavoj Garešnici uz obostrane gubitke. Napredovalo se sporo, borba se vodila oko otpornih točaka (ustaški tabor, logor, žend. stanica te veće zgrade koje su držali zdrugovci). Prošla je čitava noć u borbi, pale su neke otporne točke u centru, neprijatelj je organizirao obranu u zgradi gimnazije i žand. stanice u centru, gdje je na uskom prostoru grupirao jake snage s dovoljno automatskog oružja. Zaštićen jakim objektima pružao je žilav otpor čitav dan 23. II i nadne noći.

Jedinice MPO-a prve su noću uspješno izvršile svoj dio zadatka u klinivši se u obranu na pravcu s. Kajgana — Gaine — centar i s. Crkvenci — centar mesta. Uspostavljena je veza između jedinica 12. i 16. brigade. Bio je to težak ispit za Odred ovog sastava koji je sada prvi put sudjelovao u jednoj takvoj operaciji u napadu na veće naseljeno mjesto, na jakog protivnika i protiv dobro organizirane obrane. Prodžetek borbe po danu 23. II donio je mnoge teškoće jer se borbeni poredak četa velikim dijelom našao na otkrivenom zemljištu pod organiziranom vatrom neprijatelja, što je donijelo i više gubitaka. Borbenost naših jedinica bila je na visini, upornost također, ali je komandiranje, evakuacija ranjenika i opskrbljivanje bilo složeno i nepotpuno. Sve bi bilo u redu da jaka kolona IV gorskog zdruga nije probila položaje II bataljona 17. brigade na pravcu Klokočevac — Tomašica i nagle izbila u Kajganu zaprijetivši da se probije u Garešnicu i dovede naše jedinice u znatno teži položaj. U takvoj situaciji komandant MPO-a odlučio je povući glavne snage Odreda s dostignute linije na istočni dio Crkvenci — Gaine i u saradnji s dijelovima II bataljona 16. brigade i IV bataljona XII brigade prijeći u protivnapad na pravcu Garešnica — Kajgana — Tomašica s ciljem: odbaciti neprijatelja koji je uspio duboko prodrijeti i ugroziti čitavu akciju.

U žestokom sudaru naše su snage zaustavile dalji prodor neprijatelja i čak ga odbacile nekoliko kilometara natrag. Nakon toga ponovno je MPO glavnim snagama krenuo u napad i izbio pred potok Sovicu, ali dalje nije mogao. Borci MPO-a, komandiri i komandanti pokazali su visok stupanj borbenosti u protivnapadu, nanijevši neprijatelju mnogo gubitaka. Komandant Odreda Capo i komandant I bataljona Busa lično su predvodili jedinice u jurišu.

Što se dogadalo na širem planu operacije?

Kada je rano ujutro 23. II 1943. neprijateljskom zapovjedništvu bilo jasno da je IV divizija s MPO-om i Bilogorskim odredom napala snage u kotarskom centru Garešnica u cilju likvidacije, zapovjednik I domobranskog zbora, zapovjednik I pješačke i 187. njemačke divizije, a posebno zapovjednik I gorske divizije, pukovnik Gustović, odlučili su: grupirajući jake snage na ostalim pravcima prema Garešnici, šire obuhvatiti IV partizansku diviziju i ostale snage, a zatim brzim prodrorima sa sjevera s dvije napadne kolone rasjeći naše snage, razbiti ih i tući u garešničko-hercegovačkoj ravnici, odnosno srednjem toku r. Ilove. Time nanijeti odlučujući poraz partizanskim snagama između Drave i Save. Ovo utoliko više jer nije uspjelo okruženje i razbijanje divizije na zapadnim slavonskim planinama, (pa ni kasnije na Bilogori). Zato pukovnik Gustović u izvještaju MINORS-u i zapovjedništvu I domobranskog zbora zahtijeva dalje izvidanje iz zraka i brzo angažiranje dijelova I pješačke divizije i 187. divizije. Pošto mu nije uspio prodor jakih napadnih kolona na pravcu Hercegovac — Zdenčac — Garešnica u toku 22., jer je 17. brigada odbila sve napade, pa i tenkovsku četu, zapovjednik I gorske divizije prenio je 23. II ujutro glavni udar na pravac s. Veliki Zdenci — s. Klokočevac — s. Tomašica — s. Kajgana s ciljem: da razbijje naše na tom pravcu, spoji se s braniteljem u uporištu Garešnica i sa snagama I gorskog zdruga koje su napadale iz pravca

Kutine. Na taj će se način partizanske jedinice dovesti u težak položaj, ostvariti cilj i razbiti divizija. Eto, zbog toga je došlo do situacije u kojoj se MPO morao pregrupirati i najprije odbiti napad opasnijeg neprijatelja. Neki smatraju, ponegdje se i piše, kako zbog toga nije u potpunosti likvidirano neprijateljsko uporište u Garešnici (zbog toga što je MPO izvršio protivnapad na pravcu Garešnica — Kajgana). Većko je pitanje da li je tako. Ako bi kolona IV gorskog zdruga, koja je izbila u s. Kajganu na 1 — 2 km od centra Garešnice, probila našu obranu i upala u uporište s istoka, što bi onda bilo? Najvjerojatnije bi se naše snage morale izvlačiti, ali po danu, pod nepovoljnim uvjetima uz mnogo veće gubitke. Jedinice Odreda našle bi se između dvije vatre i u veoma teškom položaju, posebno I bataljon, koji bi se morao povlačiti sjevernije uz prugu potpuno otkrivenim zemljишtem usred dana i pod ubitačnom vatrom neprijatelja, kako onog u Garešnici, tako posebno onog koji je napadao s leđa kod Kajgane.

Tako se dogodilo da je u toku 23. II oko Garešnice formiran obrnuti front. Centar u Garešnici oko opkoljenog neprijatelja držala je 12. brigada sa 1. bataljom 16. brigade, a odmah, na 2 — 3 km, dijelovi 12. brigade i MPO-a. Toga dana stvoren je front koji se protezao od r. Ilove u rejonu Tomašice na liniji s. Tomašica — s. Palešnik — s. Trnovitica — s. Begovač — Oštri Zid — Šimljanik. Sutradan, tj. noću 24/25. II, sve naše jedinice izvukle su se iz Garešnice i organizirale obranu na pravcima prema centru slobodne teritorije Veliki Prokop — Popovac — Podgarić. Čitav dan 25. vodile su se žestoke borbe osobito protiv snaga mtevencije iz pravca Bjelovara. Naime, toga dana ujutro pročeo je napad dviju napadnih kolona mješovitog sastava jedinica I pješačke i 187. njemačke divizije, svaka jačine do puka. Borbena grupa »Scholtz« napadala je na pravcu Bjelovar — Stara Ploščica — Trnovitički Vinograd — Velika Mlinska, a druga kolona na pravcu Bjelovar — s. Narta — s. Berek — s. Oštri Zid — s. Veliki Prokop. U svakoj od tih napadnih kolona djelovalo je po jedan njemački bataljon. Protiv tih snaga komandant IV divizije Drapšin organizirao je obranu snagama 17. i 16. brigade, koje su žestokim borbama uz primjenu protivnapada uspjele spriječiti brz prodor neprijateljskih snaga.

Da je neprijatelj uputio navedene snage iz pravca Bjelovara 23. II umjesto 25., situacija za nas bila bi veoma ozbiljna, a za njega jako povoljna, pa bi i opći rezultat garešničke operacije bio drugačiji, znatno nepovoljniji za nas.

i. ako napad na neprijatelja u Garešnici nije uspio u potpunosti, jer je svojim glavnim snagama ostao u dijelu mjesta izdržavši napad, ova je operacija (riječ je o širem zadatku, jakim snagama s obje strane), u cjelini gledano, uspjela. Da je tome tako evo samo nekih osnovnih elemenata, koji to ilustriraju:

— Izvršen je zadatak vrhovnog komandanta Tita od 12. II 1943. da sve jedinice NOV i POJ prijeđu u ofanzivna djelovanja i vežu što veće snage neprijatelja za sebe, rasterećujući na taj način našu glavnu operativnu grupu pri Vrhovnom štabu. U vezi s tim, garešnička operacija je bez obzira na ishod u samoj Garešnici potpuno uspjela. Neprijatelj je angažirao svoju I gorsku diviziju u cjelini, jake dijelove I pje-

šačke i 187. rezervne njemačke divizije, ustaše, žandare i druge snage, ne postigavši praktično nikakav ozbiljniji uspjeh.

— Vodeći dvomjesečne borbe s jakim neprijateljskim snagama, IV divizija je dokazala čvrstinu i žilavost nanijevši neprijatelju osjetne gubitke. Istovremeno djelujući na širokom prostoru Slavonije, Bilogore i Moslavine, razbila je mnoge manje i srednje neprijateljske posade, širila slobodnu teritoriju i jačala razvoj NOB-a.

— Napad na jake jedinice neprijatelja pokazao je veliku snagu NOV i POJ u ovom dijelu zemlje i snažno utjecao na opredjeljenje naroda za NOP. Većina stanovnika Garešnice vidjela je tih dana snagu partizana i narodne vojske koje je kadra da tuče ustaše i Nijemce. Mnogi su građani donijeli odluku da se opredijele za NOB. Istina, neki ustaški elementi čvrsto su se vezali za fašizam i ostali su naši protivnici do kraja rata. To se odnosilo prije svega na rukovodeće ustaše, logornike, tabornike, zbirnike, zapovjednike i one koji su ogreznici u zločine te im nije bilo povratka.

— Moral pripadnika I gorske divizije počeo je osjetno slabiti, za malo pa bi i I bojna I gorskog zdruga u Garešnici dijelila sudbinu bojne IV gorskog zdruga u Voćinu i Siraču, bez obzira na strukturu, kvalitet kadra i posebnu brigu neprijatelja da spriječi osipanje svojih jedinica.

Borbeni moral naših jedinica nije opao naprotiv porastao je, svima je bilo žao što Garešnica nije sasvim pala. Dakle, nije bitno u ovoj operaciji da li je uporište bilo sasvim likvidirano ili nije. Bitno je da su ciljevi našeg djelovanja ostvareni. To je bilo osobito važno na planu izgradnje komandi i starješina te organizacije suradnje⁴³). Za MPO osobito značajno. I još da navedem: slanje najboljih jedinica i oružja u Slavoniju iz Moslavine, Zagorja, Kalnika i Bilogore u sastav I partizanske divizije između Drave i Save pokazalo se veoma korisnim. Uskoro će u Slavoniji biti formiran VI korpus i jake snage izvršit će uspije marš-manevr prema širem regionu Varaždin — Le-poglava, što će veoma pozitivno, a u određenom stupnju i odlučujuće, djelovati na razvoj NOB-a u sjevernoj Hrvatskoj. Iz ovoga se jasno vidi i sprovođenje direktiva CK KPJ i Tita o stvaranju NOV i POJ, strategiji i taktici borbe na ovom prostoru. Znači, naše krupne operativne snage (brigade, divizija i korpsi) djelovat⁴⁴) će na širem operativnom prostoru, a PO, uz potreban manevar, na svojim užim područjima. Izrazit primjer je upravo MPO koji još od 1941. uspješno djeluje u Moslavini. Mogao je postići i više, ali, kao što se vidi, bilo je onako kako je bilo. Bez kadrova, općih i posebnih uvjeta nije se moglo učiniti više.

Zadržali smo se nešto duže na garešničkoj operaciji zato da se šire vidi uloga operativnih jedinica i partizanskih odreda, u ovom slučaju IV divizije i MPO-a.

GORI SELA MOSLAVINE

Osvanuo je 25. veljača 1943. prohладan i sunčan zimski dan. Već od ranih jutarnjih sati čuje se paljba pješadijskog naoružanja, a s vre-

") Saradnja = sadejstvo jedinica (p. a.)

") Djelovati = dejstvovati — borbeno dejstvo jedinica.

mena na vrijeme i artiljerije. Stvoren je čitav front od Rogoze na jugu, preko Kapelice — Dišnika — Velike Mlinske — Trnovitičkih vinograda

Šimljanice pa do Oštrog Zida i Šimljanika na sjeveru, u dužini od čitavih 40-ak kilometara. To jedinice IV slavonske divizije, MPO i bilogorski partizanski odred vode obrambene borbe protiv I gorske divizije, dijelova 187. njemačke divizije i I pješačke divizije, radi obrane slobodne teritorije Moslavine, pozadine, ustanova i ranjenika.

Štab divizije donio je odluku da se divizija vrati u Slavoniju. Međutim, to sada nije bilo lako, pa je naređeno: u toku 25. II 1943. braniti se na navedenoj liniji, a u toku noći 25/26. II izvući diviziju prema istoku, i to glavne snage južno od Garešnice pravcem s. Rogoža — s. Kaniška Iva — s. Duhovi i dalje, a pomoćne prema Bilogori općim pravcem Trnovitički vinograđi — s. Velika Barna. Štab divizije nalazio se toga dana u Popovcu.

U toku dana sve do ranih popodnevnih sati jedinice 17. i 16. brigade uspješno su odolijevale napadima snaga I pješačke divizije i jedinica 634. puka iz sastava 197. njemačke divizije, iz pravca Bjelovara, čije su dvije jake kolone nastojale probiti obranu i izbiti zapadno od Garešnice, spojiti se s jedinicama I gorskog zdruga i dovesti naše snage u težak položaj.

Najkritičnija situacija u ranim popodnevnim satima bila je na pravcu Bjelovar — s. Narta — s. Berek — s. Oštri Zid — s. Popovac i s. Berek — tt. 207 — s. Šimljanik — s. Podgarić. Uvodeći svježe snage, neprijatelj je sve više potiskivao naše jedinice uz osjetne vlastite gubitke.

Oštri Zid

Taj dan, 25. veljače 1943, bio je kovan za mnoge stanovnike Oštrog Zida. Pod jakim pritiskom svježih njemačkih snaga, oko 15 sati jedinice 16. omladinske brigade »Joža Vlahović« bile su potisnute iz sela prema jugu, pružajući uzastopan otpor sve do k. 185. Selo Oštri Zid, srednje veličine, leži na kosi koja se proteže općim pravcem sjever — jug. Stanovnici su po nacionalnosti većinom Hrvati, zatim dolaze Srbi, Mađari i ostali.

Sprovodeći u djelo poznate naredbe Hillera, komandant 187. njemačke rezervne divizije naredio je potčinjenima da izvrše odmazdu nad narodom u Moslavini uz saradnju s ustaško-domobranskim snagama.

Komandant njemačkog bataljona naredio je komandiru čete II linije da izvrši odmazdu nad stanovništvom sela. »Alle Partisanen«, »Alle Banditen«, viće gospodin hauptman i zapovjedi komandiru da počne. A ovaj, kao da se radi o počasti, naredi svojim komandirima voda, koji bez dvoumljenja otpočnu krvav pir modernih križara. Za njih su seljaci ljudi niže rase, slavensko đubre, kojima će oni pokazati snagu III Reicha.

Grupa njemačkih fašista upada u dvorišta Jove Vezmara i Todor Popovića. »Rückzug«, kriješti gefrajter i tjera ih u dubinu dvorišta. Podiže automat. Jovo i Todor se pogledaju i problijede. Pa valjda neće, htjede reći Jovo, ali rafal ga obori na zemlju. Padne i Todor. »Zlikovci,

majku vam va... šu«, reče, a gefrajter opali još nekoliko metaka na žrtve, nonšalantno se okrene i pođe dalje naredivši svojem vojniku Hansu da zapali kuću, što ovaj odmah i učini. Grupa ubojica stiže do kuće Ivana Šetida, ubija i njega, zatim kreće dalje. Pedantno! Jedna grupa za ubijanje na lijevoj, druga na desnoj strani sela, iza njih grupa za paljenje. Najprije se čuju kratki rafali, jauk, zatim se javе mali plameni jezičci koji se ubrzo pretvaraju u veliki oganj.

Četvrti po redu pogine Martin Kućan, poznati seljak, Hrvat, saradnik NOP-a. Ostao mu je sin jedinac od 11 godina. Grupa stiže do kuće Mate Vlajnića. »To su naši«, reče Mate, »neće nam ništa.« (Sin Ivan-Ican bio je poznati ustaša). Ali grdno se prevari, Nijemac baci bombu, otvorи vatru iz automata i ubija Matu bez obzira što mu je sin Pavelićev vojnik i sluga III Reicha.

Gori selo, ljudi ginu na pragu svojih domova, perad bježi preko plotova ispuštajući krikove, stoka muče u stajama ili bježi po dvorištima, svinje rokču jer gore i svinjci. Užas jedan, pakao. Pojedini seljaci bježe niz padinu kose, a fašisti otvaraju vatru iz pušaka, automata i puškomitrailjeza, gađaju ih kao zečeve, smiju se i zabavljuju.

Idu zvijeri u ljudskom liku Oštrim Zidom, ubijaju odreda, ubijaju ljude na putu, u dvorištima, voćnjacima, gdje stignu. Prizor je sti ašan. Ljudi leže kao snopovi u lokvama krvi, neki zgrčeni, neki raširenih ruku i nogu. Zločin do zločina. Selo gori. Neke kuće dogorijevaju, druge tek zahvata plamen. Dimi se i okolica. Ali na donjem kraju sela sve sve ječi od vatre pješadijskog oružja. Fašisti su zaustavljeni. Borci 16. omladinske brigade i MPO-a tuku žestoko, ne daju dalje, iza njih su ranjenici, narod i pozadinske ustanove.

Bilansa Oštrog Zida je jeziva. Izgorjelo je gotovo čitavo selo. Spaljene su 23 kuće i 50 štagljeva, staja i drugih objekata. Ubijen je 31 čovjek, od čega jedno dijete i jedna žena, ranjeno 24 Hrvata, 5 Srba i 4 Mađara. To su većinom saradnici i simpatizeri NOB-a. Međutim, među mrtvima su i neki koji nisu pomagali NOB, pa i oni koji su bili na strani ustaša. No, fašistički banditi precizno su izvršavali naređenje svojih generala i gefrajtera, ubijali su, palili, metodički i hladnokrvno, pokazujući tko zna po koji put svoje pravo krvničko lice osvajača.

Palikuće su imale olakšan posao jer su mnogi seljački domovi građeni od drveta bili pokriveni slamom. Nijemci su spaljivali sve. Najprije bi se izvio gust crno-bijeli dim, onda su plameni jezici brzo obuhvaćali čitavu kuću ili štagalj, zatim se sve pretvaralo u stravičnu buktinju. »Gori Oštri Zid«, pronese se glas od usta do usta, od sela do sela. Seljaci iz okolnih sela vide to svojim očima. Strah za imovinu i život ovlada mnogima, osobito onima koji nisu aktivno radili za NOP. Naši su govorili: neka pale, pobijedit ćemo mi i napraviti sve iznova. To je bio stav aktivnih saradnika u Velikom i Malom Prokopu, Dišniku, Popovcu i u drugim selima. Sve je to ubrzalo odluku da se ide u »zbijeg« u Slavoniju s jedinicama IV divizije i MPO-a. Seljaci brže bolje pukupe najnužnije, zakopaju mast, slaninu i druge namirnice te se naveče 25. II priključe jedinicama i spreme za pokret.

Šimljanik

Istoga dana, nešto kasnije, desna napadna kolona Nijemaca izbila je pred malo selo Šimljanik, nekoliko kilometara zapadno od Oštrog Zida. Došlo je do oštре борбе измеđу jednog bataljona 16. omladinske brigade i neprijatelja jačine oslabljenog bataljona mješovitog sastava (Nijemci, ustaše i domobrani).

Pošto je razbio predstražu 16. brigade na objektu sa tt 207, između Samarice i Šimljanika, neprijatelj je produžio prema Šimljaniku. Pod pritiskom jačih snaga naše su se jedinice povukle u južni dio sela i osloncem na pogodno zemljište zausUvile dalje napredovanje neprijatelja. Budući da je selo kratko (svega 300 — 400 m), Nijemci su ubrzano izbili u njegov južni dio goneći seljake iza svojih prednjih dijelova. Kao i u Štrom Zidu, tjerali su ljudi van iz kuća i prijetili da će ubiti svakog desetog ako se netko usprotivi naredbi da napusti svoj dom. Mnogi su pobegli prije napada neprijatelja, dok su neki bježali čim je budnost fašističkih vojnika popustila zbog borbe s partizanima. Počela je paljevina sela. Izgorjela je većina seoskih kuća, štagljeva i staja, svega 23 — 25 objekata, jedna trećina sela. Izgorjelo je i oteto oko 50 grla krupne stoke, što je bila velika šteta za narod. Neke kuće fašisti nisu zapalili ako je seljak imao dokument da mu je sin ili otac u domobranima ili u nekoj drugoj neprijateljskoj jedinici. Dogodio se i ovakav slučaj: grupa Nijemaca došla je do kuće Josipa Mravunca, starijeg čovjeka, i hoće da mu zapali kuću. A on kaže: »Kamaradi, nemojte pali, ja sam siromah i star«, zatim im iznese rakije i tako spasi kuću.

Veliki Prokop

Uveče 25. veljače neprijatelj je izbio na liniju: s. Šimljanik — s. Oštri Zid — s. Begovača — s. Kostanjevac — Trnovitički vinogradi, gdje je privremeno prešao u obranu. To je olakšalo odvajanje naših snaga i povlačenje u Slavoniju. Glavne snage IV divizije s glavninom MPO-a i velikim brojem izbjeglica prešle su r. Ilovu u rejону Kaniška Iva — Ribnjaci noću 25/26. II 1943. i povukle se za Slavoniju. 17. brigada obrazovala je s Bilogorskim odredom pomoćnu kolonu divizije i slijedeće noći prešla na Bilogor. U Moslavini su ostali manji dijelovi Odreda i onaj dio na zapadnoj strani, kao i kotarska rukovodstva KP, SKOJ-a i ostalih organizacija.

Inače ŠMPO i OK KPH Čazma, koji su se nalazili u Velikom Prokopu, poduzeli su potrebne mjere da se materijalno-tehnička sredstva i živežne namirnice Odreda sakriju u tajna skladišta. Velik broj stanovnika Velikog Prokopa već je ranije imao izgrađena tajna skloništa za svoje potrebe, pa je evakuacija glavnih dobara bila dobro organizirana.

Bližio se trenutak obračuna s ovim malim selom koje se pripilo uz istočni obronak Moslavačke gore kao lastino gnijezdo. To se dogodilo sutradan 26. veljače. Jedinice neprijatelja krenule su naprijed radi čišćenja teritorije kao kaznena ekspedicija. Neprijatelj je ocijenio da se divizije povlače iz Moslavine, ali je računao da će zahvatiti MPO i pozadinu. Inače, to je bio posljednji dan njegove operacije »Pothvat Bilogora« koji se produžio na Moslavinu. Više nije imao snaga ni mo-

gućnosti da parira diviziji, pa se zato vraćao u svoje garnizone radi odmora ljudstva, popune opskrbe i uspostavljanja svoje vlasti oko većih mjesta, smatrajući da će NOP malaksati barem privremeno.

To jutro bijaše lijepo i priyatno, gotovo ne vjeruješ da je rat. Tišina oko Velikog Prokopa. U selu je malo ljudi, većina je otišla s Odredom i divizijom za Slavoniju, jedan se dio sklonio u susjedna sela. Kod kuća su ostali stariji i nešto onih koji su smatrali da nisu ništa skrivili ustaškoj vlasti. Ali svi su streljani. Mir u selu bio je lažan kako s obzirom na seljake koji su šuteći očekivali nailazak neprijateljske vojske i ono što će ona donijeti, tako i s obzirom na neprijateljske komandante.

U štabu I PD⁴⁵⁾ i 187. njemačke divizije te u štabovima nižih jedinica veoma je živo, izdaju se naređenja: sve što se uhvati s oružjem na licu mjesa strijeljati. Veliki Prokop spaliti. Alle Partisanen, kaže komandant 634. grenadirskog puka potpukovnik H. E. »Ubiti moral tim šugavim seljacima, neka vide našu snagu«, reče gospodin potpukovnik Scholtz svom komandantu bataljona.

Oko 10 sati uđe u raščlanjenom poretku glavnina njemačkog bataljona u selo Veliki Prokop, centar »partizanske republike«. Selo je opustjelo, nigdje nikoga, samo ponegdje u dvorištu poneka baba, a ono nešto ljudi što je ostalo izviruje iza zavjesa sa strahom u očima. »Nema otpora«, raportira komandir čete komandantu bataljona, »šta da radimo, gospodine hauptman?« A on naduven i silan na konju, veseo što nema otpora pa može da pokaže svoju silu, naredi: »Palite selo, ubijte svakog tko se suprotstavi.« »Brzo«, reče Haiser, komandant bataljona. Fric se okrene nalijevo krug i naredi vodu za paljenje: »Na zadatak.« Palili su kao da je riječ o najobičnijem poslu. Planu jedna pa odmah druga kuća, dvije-tri na početku sela, zatim na sredini pa na kraju. Nakon toga planu čitavo selo. Ostane pošteđeno svega nekoliko kuća onih koji su imali sinove u neprijateljskoj vojsci ili na radu u Njemačkoj. »Imam sina u domobranima«, govori K. I., a Stevan K. vadi pisma sina iz Njemačke i pokazuje njemačkom oficiru. Kad ih pročita, fašist naredi da se kuća ne pali.

Njemački vojnici pljačkaju robu, mast, meso, stvari, jaja. Sve. Što nisu ponijeli, prosuli su i zapalili. Odveli su i stoku.

Gledaju Prokopljani, selo u plamenu. Propalo je sve što su imali. Žene plaču upola glasa, muškarci sa suzama u očima šute pognutih glava, čine se što manjima jer začas mogu ostati bez glave na ramenu. »Trebali smo sve zakopati«, reče P. B. svom susjedu, »to rekoše drugovi iz Odreda, ali eto nismo poslušali. Pravo je rekao Capo da sve stvari i namirnice sklonimo.« »Šuti, Petre, ako nam glava ostane živa sagradit ćemo novi štagalj.«

Zanimljivo je da u Velikom Prokopu nisu zapaljene neke kuće komunista i rukovodilaca NOP-a, baš one koje su trebale prve izgorjeti. Bio je to stjecaj okolnosti. Fašisti su zapalili selo kao ustaničko bez podataka o svakom pojedincu.

") Prva pješačka divizija — njen štab je u Bjelovaru.

Odred jača

Aktivnost naših jedinica na prostoru Moslavine bila je u veljači vrlo intenzivna. Borbe jedinica MPO-a gotovo su svakodnevne, uspješne i bez većih gubitaka. Djelovanje jedinica IV slavonske divizije u garešničkoj operaciji povoljno je utjecalo na razvoj NOB-a. Narod je video naše krupne operativne snage brigade i divizije kojima neprijatelj nije mogao ništa. Zločini, pljačke, paljevine, hapšenja i proganjanja ljudi samo su ubrzala odlazak u NOV i PO.

I dok je glavina MPO-a izvodila borbena djelovanja u istočnom dijelu Moslavine, samostalno i poslije u saradnji s jedinicama IV slavonske divizije, dotle je već spomenuta četa PO razvila živu aktivnost u zapadnom dijelu postigavši vidne rezultate. Pokazalo se da je bila pravilna odluka SMPO i OK KPH Čazma o upućivanju dijela snaga Odreda na zapad. Uspjeh je bio iznad očekivanja. Omanja partizanska četa narasla je na jačinu dvije dobre čete ili osrednjeg partizanskog bataljona. Evo o tome nekoliko podataka:

Zarobljeno je oko 130 neprijateljskih vojnika, zaplijenjeno 146 pušaka i 3 puškomitrailjeza, ubijeno nekoliko desetina neprijateljskih vojnika, osobito rukovodilaca, ustaša, špijuna i sabotera. Istovremeno se na kotaru Čazma i Kutina snažno razvija NOP, osnovane su brojne organizacije KP, SKOJ-a, USAOH-a, odbori NF, AFŽ, formirana su sva kotarska i veći broj općinskih rukovodstava. Velik broj omladinaca odlazi u partizane. Ovaj dio MPO-a, primjenjujući partizanski način djelovanja u punom smislu, postigao je značajne uspjehe. Sve su akcije solidno pripremene, odlučnost je spojena s drskošću i elastičnošću u primjeni metoda i specifičnih formi za svaku situaciju. Kada je ojačala, četa djeluje po vodovima, desetinama i grupama, što stvara zabunu kod neprijatelja i nemogućnost da otkrije, obuhvati i tuče partizane.

Jedan od važnih zadataka toga dijela Odreda bio je razbijanje ustaške vlasti i likvidacija istaknutijih ustaša, tabornika, zbirnika i sličnih koji su, iako malobrojni, provodili politiku okupatora i Pavelića. Njihovom likvidacijom narod se riješio straha koji je ometao razvoj pokreta. Budući da su u pravilu takvi ustaški glavari bili zločinci koji su batinali, hapsili i progonili sve što je napredno, NOP je stekao ugled i snagu. Strah je zahvatilo ustaške perjanice za vlastite glave tako da su se mnogi demoralizirali i počeli odstupati i tražiti izlaz iz izdajničkog kola. S druge strane, rukovodstva NOP-a vodila su borbu za ljudе, nastojeći pružiti ruku onima koji su se opredjeljivati za borbu, a doglede su služili neprijatelju. S onima koji su okrvavili ruke nije bilo razgovora. Takvi su hvatani, ispitivani i osuđivani na smrt za zlodjela koja su počinili.

Partizanski pucnji u Križu

U Vojnom Križu, kako se još tada zvao Križ, općinski centar na kotaru Čazma, tih je dana bio na vlasti ustaški tabornik Josip Mrazek, jedan od rukovodilaca HSS-a, aktivan organizator i mali »firer« Mačekove zaštite, proustaški element, nacionalist i šovinist odavno. Radosno je dočekao okupatora ističući se u razoružavanju vojnika bivše jugoslavenske vojske i u stvaranju ustaške vlasti. Mrazek je organizator

ustaške pripremne bojne, učesnik u pohodima protiv moslavačkih partizana, onaj što vedri i oblači nad golorukim narodom. To je zločinac većeg formata. Zbog toga je zapažen, a vrhovi ustaške vlasti najavljivali su mu unapređenje i odlazak u Zagreb.

Već je ranije bilo pokušaja i namjera da se taj izdajnik kazni, ali je uvijek izbjegao da se nađe sam. Imao je jaku pratnju. Baš tih dana kada je dio MPO-a razvio živu aktivnost u zapadnom dijelu Moslavine, donijeta je odluka da se zlikovac likvidira. Pošto je sve analizirano u OK KPH Čazma i u ŠMPO, riješeno je da se Mrazek likvidira u samom Križu u trenutku kada će se osjećati najsigurnijim.

Izbor je pao na R. B., koji je do tada bio sekretar SKOJ-a u Odredu, a sada je član OK SKOJ-a Čazma. On će otići u Križ i likvidirati Mrazeka. Sjećajući se toga, R. B. priča:

»Jednog dana pozove me član OK KPH drug L. M. i kaže: »Hoćeš li dati život za Partiju?« »Zašto pitaš, a šta ja radim već godinu i više dana u partizanima.« Zatim sam ga upitao može li se ostati živ na tom zadatku. »Govori već jednom o čemu se radi.« R. B. i L. M. znali su se odavno, radili su zajedno u naprednom pokretu i već dugo su obojica u partizanima. Na pitanje R. B. može li se ostati živ, L. M. je rekao: »Može se ostati živ, ali i lako poginuti. Treba da odes u Vojni Križ i ubiješ ustaškog zlikovca tabornika Mrazeka. Taj je bandit počinio mnogo zla, pobio je mnoge naše ljude i namjerava otići u Zagreb na veću dužnost. Sada se hvali da će prije nego podje u Zagreb pohapsiti sve partizanske saradnike koje poznaje, da će ga oni zapamtiti. Osilio se ustaški gad, postavlja zasjede partizanima, ide po selima i traži naše saradnike. Naše udarne grupe nekoliko su ga puta pokušale ubiti, ali nisu uspjele. Poveži se s udarnom grupom i skojevcima.«

Odustao sam od akcije s udarnom grupom. Odlučio sam da idem s drugom Frantom iz Draganca, koji je sa mnom jedno vrijeme radio i išao u sve akcije.

R. B. i Franta otpočeli su pripremama za akciju u Andigoli gdje je tada bila slobodna teritorija i baza naših snaga. Tu je bio OK KPH Čazma, koji se kasnije smjestio nedaleko u šumi. R. B. je dobio pištolj »štajer«, za koji nije imao dovoljno municije pa je nekako skupio dva okvira. Pištolj je bio star, municija takoder. Franta je imao pištoj 6,35. Plan je bio: po danu otići u Vojni Križ u civilu s pištoljima i u centru sačekati Mrazeka, ubiti ga i pobjeći, ako se uspije. Nevolja je bila u tome što nijedan od ove dvojice nije osobno poznavao Mrazeka. Zato je »Sokol« sa skojevcima osigurao djelovanje grupe koja će im pomoći da izdi u Križ nakon izvršenog zadatka.

Već se spustila noć, osrednje tamna, kada su R. B. i Franta, vođeni od »Sokola«, prošli šumu Jantak pa preko r. Česme stigli u Križ i tu prenoćili. U posebnoj prostoriji R. B. je uvježbavao izvlačenje pištolja ispod lijevog pazuha. Naime, on je zavio lijevu ruku, povezao je poveškom, da bi izgledao kao bolesnik i nesposoban. Oko 8 sati obreli su se R. B. i Franta u centru Vojnog Križa. Prema planu Mrazek je trebao da nađe iz sela Bunjana u svoj ured. Nekoliko skojevacaca, koje nisu poznavali, trebali su biti u blizini i najaviti dolazak tabornika. Međutim, nema ni Mrazeka niti se javlja netko od omladinaca. Čekajući ne-

loo

ko vrijeme, R. B. reče Franti: »Hajde da sjednemo tamo na onu klupu u parku, ovdje smo suviše upadljivi.« Franta je bio snažan, visok čovjek, a R. B. mali rastom⁴⁶) i mladolik. Bili su sušta suprotnost i baš zato lako uočljivi. Taman su se smjestili na klupu kod crkve u parku, kad eto ti dolazi vojska u stroju, čitava satnija, idu pravo prema njima. Vrlo neprijatno! Ali nema se kud. »Tišina«, R. B. reče Franti. Međutim, domobranski oficir zaustavi satniju i dade voljno. Domobrani odlože oružje u kupe i odu u crkvu na misu. Kod oružja ostane jedna desetina s narednikom. Narednik s još jednim domobranom pride klupe na kojoj su sjedili R. B. i Franta, upita ih odakle su i šta tu traže. Rekoše da su iz susjednog sela, došli su poslom. Zlo pomisli R. B., propala stvar. Napetost se poveća. Narednik sjedne kraj R. B. i upita ga: »Šta ti je ruci?« »Čir«, odgovori mu R. B. Franta im ponudi cigarete. Pokušavaju sve samo da se nekako izvuku iz nezgodne situacije. Onda R. B. pozva domobranskog narednika u gostonicu na piće, a ovaj mu reče da ne smije. »Na dužnosti sam, čuvam oružje.« Zatim R. B. i Franta podu prema gostonici na sjevernoj strani trga, ali otud nailazi žandar, a ispred njega ide lijepa djevojka. Šta sad? R. B. i Franta dobace nešto djevojci, a ona se ljudito obrecnu na njih. Dok se to odigrava stiže i žandar koji je čuo dobacivanje, okrenu se i on i reče: »Bogami, lijepa cura«, i ode dalje. Tako prođe i ta opasnost.

U gostonici naruče po rakiju i gostoničar im donese dva čokanja (flašica od pola deci u kojoj se obično posluživala rakija ili likeri u to vrijeme). Polako počnu piti osmatrajući trg. U gostonicu uđe općinski pandur s jednim civilom i naruči piće. Franta reče: »Nema Mrazeka, deknut ćemo ovu dvojicu i to su njihovi.« Kad ova dvojica izidu iz gostonice, gostoničar će tiho: »Majku im njihovu, opet idu da optimaju od naroda. To su okrutni derikože.« Gostoničareve riječi učvrste ih u odluci da treba likvidirati tu dvojicu službenika ustaške vlasti. Izidu za njima prateći ih na odstojanju. Dogovore se i presude: »Ja ću pandura, reče R. B., a ti ćeš, Franta, onog civila. Moramo nešto učiniti, naši bi mogli pomisliti da smo se uplašili i da zato nismo izvršili zadatak.« Idući iza njih 15 — 20 koraka, R. B. i Franta krenu glavnom ulicom prema sjeveru. Dvojica osuđenih na smrt nastave cestom za Bunjane. Nakon 200 — 300 m hoda, kad su stigli blizu oštре lijeve krvine, iz pravca Bunjana pojavi se grupa od 5 — 6 ustaša. U sredini je krupan, visok ustaša, lijepo obučen, nosi konjički karabin na lovački način, desná mu je ruka na futnoli pištolja. Poreznici ih mimoidu. R. B. reče Franci: »Ove ćemo, ti desnog, a ja ću ovog u sredini, čini se da je to Mrazek.« Po bahatosti i odjeći, okružen svitom, mogao je biti Mrazek, pomisle. Tog trenutka stignu nekoliko koraka do ustaša. Franta i R. B. dignu ruku i pozdrave na ustaški način »Za dom«. Mrazek dignu desnú ruku, ostali odgovore »Spremni.« R. B. se munjevito okrene poludesno da izvuče pištolj, ali ruka mu za tren zapne (poveska je omela izvlačenje). To je trajalo sekundu-dvije, a onda izvuče pištolj i opali dva metka u grudi krupnog ustaše. Međutim, pištolj odjednom zataji jer je municija bila loše kvalitete. R. B. se presječe. Ustaše se razbjere, a krupni

⁴⁶) Franta je bio moslavački borac, hrabar i snalažljiv, poginuo je u borbi.

ustaša zanese se prema naprijed psujući: »Jebem vam majku, odakle ste došli!« Načini nekoliko koraka i sruši se u grabu kraj puta. R. B. mu pritrči i uzme pušku. Htjede mu skinuti opasač s pištoljem, ali se nije dao. Izvuče samo pištolj iz futrole. Uto se i Franta stvori kraj njega, žaleći se da nije stigao pucati, pištolj mu je ispašao kroz hlače, nosio ga je za pojasom ispod kaputa. Neka je žena nešto radila u bašti, od straha joj motika ostane u zraku. Sva se ukočila. Začuju se sirene. U Križu je data uzbuna. Partizani istrče preko puta u jedno dvorište i sretnu ženu S. F. »Ne tuda«, reče im ona, »tamo su žandari, bježite ovuda«, i pokaza im pravac prema sjeveroistoku. »Hvala, drugarice«, reče R. B., i nasmije se. »S nama je« (to je ustaška krilatica kada netko pogine). »Jeste li ga zbilja ubili? Neka ste, to mu i treba«, dovikne žena za njima. Bježali su prema Prnjarevcu.

Hoće li ih potjera stići? U blizini rijeke Česme u Donjem Prnjarevcu jedna žena im pomogne da se orijentiraju pokazavši im gaz na Česmi. Nije bilo vremena, ušli su u hladnu rijeku. Franta, onako visok, podigne odjeću i gazi, a R. B., rastom niži, morao je plivati desetak metara. Voda je hladna, ali oni to ne osjećaju. Glavno da je zadatak izvršen i da su živi.

U bazi na Andigoli dočeka ih Hitri, Vesela i L. M., član OK KPH. »Sta vam je, što ste se tako zadihali, i mokri ste.« »Ubili smo ustašu u Križu.« Još nisu bili sigurni tko je ubijeni ustaša. Usred priče stiže kurir i izvijesti: »Ubijen je Mrazek.« Nastalo je veselje. Tako je kažnjen poznati neprijatelj naroda.

U povodu atentata Štab MPO-a izdao je letak:

ŠTAB MOSLAVAČKOG ODREDA
Narodno oslobodilačke vojske

(Mjesto crvene zvijezde)

O B J A V A :

OBJAVLJUJEMO DA JE DANA 20. TRAVNJA 1943. GODINE IZVRŠENA SMRTNA OSUDA PO NARODNOM SUDU NAD RAZBO, NIKOM I KRVNIM NARODNIM IZDAJNIKOM USTAŠKIM TABORNIKOM JOSIPOM MRAZEKOM

Banditu Josipu Mrazeku, taborniku iz Križa sudio je narod.

Cijeli kotar bio je svjedokom niza sustavnih zločinačkih zlodjela koja je izvršio taj Pavelićev sluga u podpunoj odsutnosti osjećaja odgovornosti.

Nad banditom Mrazekom izvršena je osuda.

Uklonjena je razularena zvjer u ljudskoj spodobi, uklonjen je veliki zlotvor, koji je na najgrozniji način mučio i tlačio nevini hrvatski narod, čiju je krvavo stečenu imovinu otimao i prisvajao.

Znajmo, da će narod uvijek ovakovim zločinačkim izdajicama na isti način suditi kao i zloglasnom Mrazeku.

Ne smijemo nikada zaboraviti zlodjela toga bandita. Neka nam ta zlodjela budu uvijek poticaj u našoj borbi protiv okupatora i njegovog

plaćenika Pavelića, koju borbu vodimo za novi pravedni poredak i za sretnu budućnost našu.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Dana 20. travnja 1943.

ŠTAB

MOSLAVAČKOG PARTIZANSKOG ODREDA HRVATSKE

(Mjesto crvene zvijezde)

Da se ovaj prijepis slaže sa svojim izvornikom tvrdi:

KOTARSKA OBLAST

U Čazmi, dne 1. svibnja 1943.

Upovititelj kotara:
Fridrik, v. r.

M. P.

MPO OPET IMA DVA BATALJONA

Nakon odlaska glavnine MPO-a u Slavoniju potkraj prosinca 1942. u sastav IV slavonske divizije, za nešto više od dva mjeseca jedinice Odreda brojno su narasle i oteto je mnogo novog oružja od neprijatelja. Tako je formiran i II bataljon. S pozadinskim dijelovima Odred ima oko 400 boraca, većinom mladih ljudi koji su došli u partizane kao članovi SKOJ-a, a dijelom i kao članovi KP. Osim s područja Moslavine, mnogo ih je iz Zagreba i drugih većih gradova sjeverozapadne Hrvatske. Štab Odreda je sređen, razumije se u svoj posao, dobro saraduje sa OK KPH Moslavina, OK SKOJ-a i kotarskim rukovodstvima koja pomažu razvoj i jačanje borbenih jedinica. Istovremeno je stvoren čitav niz udarnih grupa na terenu. Istina, ove grupe još nisu toliko jake i dobro naoružane kao što će to biti kasnije.

Da je bilo dovoljno oružja već smo tada mogli imati više bataljona u Odredu, tri, pa i četiri, ali je »višak« dobrovoljaca, pretežno omiljene, upućivan u Slavoniju za popunu tamošnjih brigada.

Na političkom planu Partija je bila u ofanzivi. Ustaše su kao pokret već bile razbijene. Odlučujuća borba vodila se protiv negativnog utjecaja reakcionarnog dijela HSS-a i Mačeka. Jedinice Odreda izvršavale su mnoge zadatke i pomagale u tom važnom političkom poslu svim snagama.

Radi lakšeg razumijevanja situacije valja znati da je u prvom tro-mjesečju 1943. došlo do kvalitetnih promjena u odnosu snaga. Formiranjem partizanske divizije u Slavoniji i većeg broja jačih PO u međurječju Drava — Sava, neprijatelj više nije imao mira i nije mogao, kao 1942., grupirati jače snage na užem prostoru, okruživati partizanske odrede i poduzimati pothvate čišćenja, odbacujući naše snage od glavnih komunikacija i većih naseljenih mesta. U to vrijeme neprijateljska zapovljedništva gaje iluzije da će poduzimanjem većih operacija čišćenja razbiti naše glavne snage. Zato je gotovo svaki mjesec a ponekad i češće organizirao veće operacije i »pothvate« Bilogora, Moslavina, Kalnik i veliku protufanzivu na naše snage u Slavoniju pod

šifrom »Braun«. Zapovjednik I gorske divizije pukovnik Gustović i zapovjednik I gorskog zdruga pokušali su da okruže, a zatim razbiju i uniše Moslavački odred u više navrata. Evo samo glavnih datuma:

- 13—17. veljače 1943,
- 25 — 28. veljače u sklopu »Operacija Garešnica«,
- 4 — 6. ožujka,
- 18 — 20. ožujka,
- 5 — 7. travnja i
- 18 — 20. travnja.

Dakle, svakih 15 dana neprijatelj je organizirao protiv-djelovanja na MPO, težeći svaki put okruženju naših snaga i njihovom razbijanju. Već je postao običaj da neprijatelj prvoga ili drugog dana obuhvati Odred ili bataljon, gotovo ga okruži, na relativno uskom prostoru, i zaključi da će ga sutradan, jer je višestruko nadmoćan, razbiti. Ali upravo te noći MPO bi se probio i izvukao iz okruženja, odmakavši se od neprijatelja 15 — 20 km daleko. Sutradan je neprijatelj nastavljao nastupanje i konstatirao da su partizani »nestali«. O čemu je riječ? Naša služba i organizacije NOP-a, s osloncem na narod, saznavale su najčešće što se priprema i kakvi su planovi neprijatelja. Ako ne sve i uvijek pravovremeno, a ono na sam dan pokreta jedinica iz neprijateljskih uporišta. Ispred neprijateljskih kolona žurile su desetine kurira, obaveštajnih organa, rukovodilaca KP i SKOJ-a i običnih ljudi prema centru Moslavačke gore, javljajući Štabu MPO-a da neprijatelj nastupa. Naše jedinice, predstraže, partizanske straže, udarne grupe, zatim čete i bataljoni prihvaćali su borbu ili na svim pravcima ili u većem broju pravaca, tako da je neprijatelj gotovo uvijek rano morao razvijati svoje jače snage na naše slabije, gubeći vrijeme. Tako razvučen nije brzo stizao u centar objekta napada. Kada bi se jake neprijateljske snage, obično 3000 — 5000 vojnika, našle u užim rejonima, dolazilo je do ozbiljnijih borbi duž grebena i kroz šumu, što je uz pipavo nastupanje neprijatelja omogućavalo jedinicama Odreda da se čitav dan drže na relaciji od svega 5 — 10 km.

Slično kao i sredinom listopada 1942, MPO je bio okružen 4. ožujka 1943. u širem rejonu Crkvišta na istočnom dijelu Moslavačke gore. Cijeli dan vodila se borba od linije s. Gornja Garešnica, Podgarić, s. Mala Bršljanica, s. Velika Bršljanica i s. Veliki Prokop, do 2 — 3 km od objekta sa k. 309 i Crkvišta. Činilo se da je situacija kritična.

Štab odreda je na samom Crkvištu. Komandant je Vjekoslav Janjić-Capo, komesar Slavko Kezele-Slavni, zamjenik komandanta Strika, načelnik Crnobori. Tu su i drugi članovi Štaba. Nedaleko odatle jedinice vode borbu. Od vatre pješadijskog naoružanja ječe udolja Moslavačke gore, ponekad se zbog gustoće sve spoji u huku isprekidanu reskim rafalima puškomitrailjeza. Taj ritam djelovanja pješadijskog naoružanja remeti, s vremenom na vrijeme, eksplozija artiljerijskih i minobacačkih granata. Neprijateljska avijacija kruži iznad Odreda i mitraljira ga. Koliko je djelovanje avijacije bilo neprijatno, toliko je bilo i smiješno. Borci bi se zaklanjali za debla hrastova i bukava, kojih je bilo dovoljno, tako da bi jednostavno kružili oko njih. Oko 16 sati spu-

iyz

štala se jaka kolona neprijatelja s Humke⁴⁷⁾ prema istoku, što je značilo da je neprijatelj ovladao centralnim dijelom Moslavačke gore. »Opkoljeni smo«, reče netko komandantu Capi, a on odgovori: »Ništa za to, probit ćemo se iz obruča.« Zatim naredi da se posebno osmatra raspoloženje neprijateljskih snaga uveče. Tako se završi taj dan. Odred je imao nekoliko ranjenih i tri mrtva, neprijatelj je imao znatno veće gubitke.

Pala je tamna noć. Neprijatelj je zaposjeo sve kose. Zdrugovci su naložili vatre da se griju jer je bilo hladno. Odred je opkoljen sa svih strana, nema kuda umaći, razmišljaju neprijateljski zapovjednici. Međutim, baš tamo gdje se ne nadaju, između dviju satnija, koje drže dve kose obostrano, čitav je Odred dolinom potoka prošao neopažen između 21 i 23 sata, izvukavši se prema jugozapadu bez borbe, izvan obruča, u nekontroliran prostor.

Znači, neprijatelj je ostao sam na Moslavačkoj gori, a MPO mu je zašao iza leđa, između njegovih glavnih snaga i manjih dijelova koji su ostali u Kutini, Popovači i drugim garnizonima. Mjesec dana nakon toga situacija se ponovila, ali s tom razlikom što je ŠMPO s jednini bataljonom bio na istom prostoru, a s drugim, koji se dobro tukao, sjeverno od Čazme, a zatim se izvukao u dubinu Moslavačke gore. I taj je pothvat pao u vodu. Nije neprijatelj bio slabog morala i borbenosti. Riječ je o sposobnosti naših štabova i komandi četa koje se nisu bojale okruženja, niti su se kruto držale obrambenih djelovanja. Smatramo da je upravo MPO zadržao za cijelo vrijeme rata taktiku partizanskog načina djelovanja, vitalnost i elastičnost, što mu je omogućilo da opstane i stalno se razvija. Svoju ulogu uspješno je odigrao 11 svim fazama borbe. Razumije se, bilo je slabosti, nedovoljne aktivnosti i nepotrebni gubitaci, ali je činjenica da nikada za četiri godine rata MPO nije bio razbijen i desetkovani. Manevar, djelovanje na šireni prostoru, aktivnost velikog broja manjih dijelova uključno, tzv. udarnih grupa, i oslonac na organe narodne vlasti i organizacije NOP-a, bili su osnova uspješnog djelovanja. Rukovodstvo Odreda položilo je ispit zrelosti bez obzira na to što pun uspjeh nisu postigli svi pojedinci u određenom vremenu.

Aktivnost jedinica MPO-a bila je veoma živa baš u razdoblju veljače — ožujak — travanj, što je dalo nov polet razmahu NOB-a u Moslavini. Raznovrsnost djelovanja, kombinacija vojnih, političkih, propagandnih i organizacijskih mjera dala je zaista značajne rezultate u svim osnovnim komponentama borbe. Velika slobodna teritorija, a još veća poluoslobodena, omogućavale su organiziran rad pozadine i fleksibilnost rada organa narodne vlasti i svih političkih organizacija.

Evo kraćih pregleda akcija jedinica MPO-a u ožujku 1943, osim onih sitnjih koje nisu ni registrirane ili o njima nema podataka.

2. III napad na stražu i most kod s. Deanovca,
5. III napad na žandare u Posavskim Bregima,
6. III napad na stražu kod Sesveta,
13. III napad na stražu u duševnoj bolnici u Popovači,
14. III napad kod Čazme,

⁴⁷⁾ Humka je najviša točka na Moslavačkoj gori (tt 489) — ujedno središnji dio ove niške planine.

- 13/14. III likvidacija općine u Ludini,
 15. III organizacija mobilizacije omladine u Palićanima,
 17. III borba s jedinicama I gorskog zdruga,
 18. III rad na mobilizaciji u selima Razljev, Rečica, Mustafina Kla-
 da, Vrtlinska i Pobjenik na kotaru Čazma, usput razoružava pojedine
 pripadnike neprijateljski jedinica,
 20. III napad na željezničku stražu kod želj. stanice Deanovac,
 20. III napad na ustaško uporište u selu Okoli kod Popovače,
 23. III akcija u selima Šartovac i čaire,
 23. III napad dijela Odreda na žand. stanicu u Kloštru Ivaniću,
 24. III akcija u Vučanima, zaplijenjeno oružje i oprema,
 28. III napad na vlak kod Hercegovca po danu,
 26. III u š. Brezovici zaplijenjen jedan kamion, ubijen jedan na-
 rednik i jedan domobran, tri domobrana zarobljena,
 28. III napada na vlak kod Hercegovca po danu,
 30. III mobilizirano oko 200 omladinaca i upućeno za Slavoniju.

Aktivnost jedinica Odreda je velika i odvija se na čitavom prostoru Moslavine. To je prijelomna situacija za velik dio moslavačkih sela ko-ja do tada nisu bila izrazito aktivna u NOB-u. U isto vrijeme to znači raspadanje ustaške vlasti na širem području. Mobilizacija više stotina omladinaca u kotarima Čazma, Sisak i Kutina znači jačanje Odreda i popunu jedinica u Slavoniji, što potvrđuje brz razvoj NOP-a i svih njegovih elemenata na području Moslavine i sjeverozapadne Hrvatske.

TAKO SE NE POZDRAVLJA

(Napad na vlak u željezničkoj stanici Hercegovac)

Željeznička stanica Hercegovac nalazi se zapadno od s. Hercegovca za 1,5 km, na istočnom dijelu stare hrastove šume Trupinski gaj, na pruzi Bjelovar — Garešnica, vrlo značajnoj za neprijatelja. Naime, neprijatelj je tada imao slab transport motornim vozilima pa mu je željeznica bila glavna. Kako je pruga vodila kroz žitorodno područje i bogato stokom, to su ustaška i okupatorska vlast nastojale prugu što duže držati u svojim rukama. Jedinice I gorske divizije, osobito njenog I gorskog zdruga, kao i jedinice I pješačke divizije te dijelovi 187. njemačke divizije često su prevoženi ovom komunikacijom. Zbog toga je plinska industrija u Hercegovcu, Grubišnom Polju i Garešnici zahtijevala da neprijatelj ima garnizone u tim mjestima, a posebno u Hercegovcu. Glavnina neprijateljskih snaga u Hercegovcu pripadala je poljoprivrednoj domobranskoj bojni ojačanoj s četom, odnosno s dvije čete ili satnije iz I gorskog zdruga, žand. stanicom i ustašama.

Bilo je važno spriječiti korištenje te pruge i eksploraciju dobara od strane neprijatelja. Radi toga je MPO izveo više akcija i na želj. stanicu Hercegovac, spalivši glavne zgrade već potkraj 1942.

Poslije prikupljenih podataka i priprema, Štab MPO-a je odlučio da se izvrši napad na vlak, koji saobraća na relaciji Bjelovar — Garešnica, u samoj želj. stanci, da se zarobi pratinja i uništi kompozicija. Zadatak je povjeren Boži Kušecu, komandiru čete. Zamisao je bila da jedinica za napad dođe u domobranskim uniformama kao ophodnja (patrola) na čelu s oficijom (Kušecom), a dio snaga da bude na osiguranju napada.

Sjećajući se te akcije (prepada), Božo Kušec je rekao:⁴⁸⁾ »Bio sam komandir III čete I bataljona MPO-a u Malom Prokopu, gdje se nalazio i Štab odreda. Dode kurir iz Štaba odreda i prenese naređenje da je komandant Odreda Capo naredio da dođem. U Štabu našao sam i Capu Starog⁴⁹⁾. Pozdravili smo se i odmah prešli na stva. »Treba napasti neprijateljski vlak koji saobraća na relaciji Bjelovar — Garešnica svakog dana i to u želj. stanici Hercegovac i likvidirati pratnju. Jediniču za napad obući u domobranske uniforme. A ti, Božo, bit ćeš natporučnik i vodit ćeš je u napad. Sačekat ćeš vlak u stanici, u kojem se nalaze dvoja blindirana kola s pratnjom. Neprijatelja se može likvidirati na prijevaru. Za likvidaciju vlaka posebno smo zainteresirani«, reče Capo Stari. »Za izvršenje zadatka pripremi vod od 20 boraca iz svoje čete«, reče komandant Odreda Capo-Mladi.

Pošto sam primio zadatak, otisao sam u četu, održao kratak sastanak s komandom i rekao da idemo na specijalan zadatak. Detalje sam prešutio radi tajnosti. Odabrao sam 20 boraca, dobre desetare i vodnike, odvojio ih i naredio da se opreme kao domobrani. Budući da sam poznavao domobranske komande, činove i drugo, izveo sam preobuku ljudstva da lakše izvršim zadatak.

Podrobne podatke o neprijatelju prikupio je Petar Petrov-Vanča koji se bavio obavlještajnim radom za Odred. Naš saradnik Peter, vlasnik velikog parnog mlina u Hercegovcu, dao je točne podatke o kretanju i dolasku vlakova u želj. stanici Hercegovac. Rečeno je da vlak stiže oko 0,9 sati i staje zbog putnika. Inače, taj dijelom blindirani vlak imao je zadatak da održi promet i osigura prugu pokretnom, zbog čega je imao stalnu pratnju ustaške jedinice.

Specijalan vod pod mojom komandom s ostalim snagama krenuo je poslije pola noći 27. III 1943. pravcem s. Mali Prokop — š. Petkovaca — Lipovo Brdo — k. 129. š. Josipovača — k. 151 — Pašijanski gaj — Trupinski gaj, za oko 1,5 km južnije od želj. stanice Hercegovac. Specijalan vod s ostalim snagama stigao je noću, nitko nije znao za njega. Budući da smo bili obućeni kao domobrani, bilo je opasno sresti se s partizanima, moglo bi doći do sukoba, a ni susret s neprijateljskom jedinicom nije bio poželjan. Postavivši neposredno osiguranje, otpočeo sam pripremom ljudstva, podjelom u grupe, dajući svakoj zadatake. Sebi sam dao ulogu domobranskog natporučnika Rukavine (koji je stvarno postojao u Garešnici ili negdje drugdje). Za mene osobno bio je lak zadatak da odigram ulogu domobranskog oficira. Ali kada je vod stigao na želj. stanici, neposredno prije 0,9 sati, stvar je postala ozbiljnija jer je vlak kasnio 45 minuta. Na mjestu gdje je bila zgrada stanice (ranije smo je zapalili) našao se jedan domobranski satnik sa tri domobrana kao patrolom koja je sačekivala vlak ili je obilazila stanicu. Domobrani su bili iz sastava poljoprivredne bojne iz Hercegovca. Šta sad, brzo sam razmišljao, pridem satniku i pozdravim ga rekavši:

⁴⁸⁾ Božo Kušec bio je posljednji komandant MPO-a, živi u Zagrebu kao umirovljeni pukovnik JNA.

⁴⁹⁾ Vlado Janjić-Capo-Stari, narodni heroj, član CK KPH od 1941. godine i sekretar OK KPH Sisak, te komesar VI korpusa NOV, general-pukovnik JNA u penziji. Rođeni je brat Vjekoslava Janjića-Cape-MLađeg.

»Gospodine satnice, naporučnik Rukavina, nalazim se u ophodnji pruge, natrag ču vlakom za Garešnicu.« Moj vod »domobrana« našao se prikupljen na stanici, ali raspoređen tako da može izvršiti zadatak. Jedna grupa boraca je na rampi sjeverno od stanice radi osiguranja. Satnik otpozdravi, rukova se s »natporučnikom Rukavinom«, tj. sa mnom i reče: »Drago mi je da ste tu, ja ču otići za koji čas.« Tako je i bilo.

Susret sa satnikom je završio sretno, ali tu je i šef želj. stanice koji me čudno gledao. Nije dobro, možda me prepoznao. Odjednom nestane. Ode u vaktarnu (gdje je bio telefon) koja je služila kao prometni ured i stan šefa stanice. Posumnjao sam da će nas taj šef stanice izdati, javiti telefonom da su u domobranskim uniformama partizani, zato brzo podoh za njim ispričavši se satniku. Kad udoh u vaktarnu, žena šefa stanice me pogleda i razrogači oči: »Ju, jeste li to vi, partizanski komandir! Sada ste domobranci časnik! Poznala me. Kada smo u prosincu 1942. palili staničnu zgradu, naredio sam borcima da iznesu namještaj i lične stvari šefa stanice. Eto ti problema. Rekoh: »Ne, ja sam partizan, došli smo da napadnemo vlak. Vi budite mirni, ležite na pod ako dođe do pucnjave.« Žena se sruši na stolici i reče: »Joj, svi ćete 'zginuti, to su opasne ustaše, imaju oklopni vagon u vlaku.« »Ne brinite se, samo budite mirni«, odgovorim ženi. A šef stanice reče: »Ja moram na peron da dočekam vlak.« Odgovorim mu: »Ja ču to učiniti, vi ostanite unutra.« Na taj sam način neutralizirao šefa i njegovu ženu.

Toga trenutka začuje se otegnut žvižduk lokomotive vlaka koji je ulazio u stanicu iz pravca Bjelovara. Mašinovoda je zaustavljaо lokomotivu ispuštajući paru koja začas napravi zavjesu, ali se brzo razide. Vlak stane.

Na peron izide ugladeni ustaški oficir. Držao je jednu nogu na stepenici, imao je lijepo žute čizme. »Hercegovac«, vikne. Istog časa moj specijalni vod po grupama izvrši napad. Vidim vodnika Galića (jednog od starih boraca) kako uskače u lokomotivu. Ja ulazim u vagon, a na prozoru visok ustaša pozdravi: »Za dom spremni, ja mu odgovorim: »Tako se ne pozdravlja.« On će na to: »Gospodin natporučniče, ja sam pravilno pozdravio.« A ja mu odgovorim: »Nisi. Kaže se: Smrt fašizmu«, i istovremeno otvorim vatru iz automata askerice. Ustaša padne. Uto Galić ubije ustaškog oficira. Za nekoliko minuta sve je bilo gotovo. Posada je savladana, dijelom poubijana zarobljeno je 19 domobrana, 1 satnik i 2 podooficira, zaplijenjen jedan puškomitrailjer, 20-ak pušaka, sanduk bombi i mnogo municije. Ubijeno je 7 ustaša. Poginula su dva ili tri civila. Bilo je i nekoliko ranjenih. Na našoj strani nije bilo gubitaka. Putnicima je održan govor o ciljevima NOB-a, zatim su pušteni kućama. Citava akcija odigrala se za svega petnaestak minuta. Trebalo je žuriti. Ispružjeni vlak smo oštetili. Zatim sam kao strojopravnik iskoristio znanje, uskočio u lokomotivu, otkvačivši je, i pod punom parom pustio da ide prema Garešnici. Pravovremeno sam iskočio. Lokomotiva se zaustavila negdje u rejonu Garešničkog Brestovca, na usponu.

Među zarobljenim domobranskim podoficirima bio je i Petar Krupljan, narednik iz domobranske radne pukovnije u Bjelovaru⁵⁰). Rekao je da radi za našeg obavještajca Vanču pa je jedno vrijeme ostao pri Štabu odreda. Međutim, poslije se ustanovilo da je organizirao četnike

u Moslavini, pa je nakon istrage osuđen na smrt strijeljanjem kao izdajnik.

Evo što o tom napadu kaže u izvještaju velikom županu Velike župe Biogora dru Saboliću, kotarski predstojnik iz Garešnice Skojić:

Prijepis!

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
KOTARSKA OBLAST GAREŠNICA
Taj. Broj 135/43.

Garešnica, 29. ožujka 1943.

Predmet: Napadaj partizana na vlak u Hercegovcu.

VELIKOJ ŽUPI BILOGORA	BJELOVAR
ŽUPSKOJ REDARSTVENOJ OBLASTI	BJELOVAR
DIENSTSTELLE DER DEUTSCHEN DIVISION	NOVA GRADIŠKA
4ÜSSENSTELLE NORD	NOVA GRADIŠKA
AUSSENSTELLE WAEST	BOS. KOSTAJNICA
ZAPOVJEDNIŠTVU I GORSKOG ZRUGA	KUTINA
KOTARSKOJ OBLASTI	1 — 7

Dana 28. ožujka 1943. g. oko 10 sati jedna grupa do 100 naoružanih partizana izvršila je napadaj na vlak koji je došao iz Bjelovara na željezničkoj postaji u Hercegovcu, čim je vlak ušao u postaju partizani su odmah otvorili puščanu vatru na vlak i u isti bacili nekoliko bombi. Jedan ustaša pripadnik željezničke vojnica, koji je izašao iz vlaka na mjestu je ubijen. Odmah nakon toga partizani su uskočili u vlak i brzo svaldali još tri pripadnika željezničke vojnica, koji su pratili vlak, te iste ubili. Putnici su istjerani iz vlaka i pušteni slobodno da krenu u Hercegovac.

Prigodom ovog napadaja ubijena je od bombe putnica Mlinarić Kata iz Kajgane, a Markuli Anka iz Garešnice izčašila je jednu nogu prigodom skakanja iz vagona, a lakše su ranjeni Kopun Štefanija, Piškur Jelena iz Garešnice te Mlinarić Milan iz Kajgane, općine Garešnica. Teško je ranjen jedan domobran, koji je išao na dopust u Hercegovac.

Osim toga partizani su sobom odveli Šimunović Andriju rizničkog stražara iz Garešnice i Novačić Matu rizničkog stražara iz Surčica, koji su također bili među putnicima.

Partizani su odnijeli oružje i streljivo ubijenih ustaša, zapalili su poštu u službenim kolima, koja međutim nije sva izgorjela, a zatim prazan vlak pod parom pustili prema Zdenčacu.

Nakon toga brzo su napustili želj. postaju Hercegovac te pošli pravcem sela Pašijan prema selu Popovac, obćine Garešnica.

⁵⁰⁾ Narednik Petar Krupljan, rodom iz Brinjana kod Kutine, otkriven je kao jedan od organizatora četnika na prostoru Bjelovara, koji je tom prilikom upravo pošao izvršiti zadatku na kotaru Garešnica.

Ova grupa partizana pripada Moslavačkom odredu.

Navedeni vlak ostao je u Zdenčacu. Čim je primljena obaviest o predmetnom napadaju u Garešnici upućen je jedan odred vojske u Zdenčac da se spasi vlak. Isti je zaista oko 15 h. istog dana doveden u Garešnicu.

Napominje se da pratnja vlaka na pruzi Bjelovar — Garešnica ne-ma posebno uređen vagon za borbu, pa je ovakva pratnja bez koristi. Moli se poduzeti potrebno, da se ovo uredi.

Ujedno se izvješćuje, da se u Hercegovcu nalazi Poljopriradna boj-na, a dana 28. ožujka 1943. nije izvršeno osiguranje željezničke po-staje u Hercegovcu.

Moli se prednji izvještaj primiti na znanje.

ZA DOM SPREMNI!

V. d. kotarskog predstojnika
Skojić v. r.

M. P.

DALJE JAČANJE SNAGA MPO-a (Udarne grupe)

I u toku travnja MPO je aktivan. Bataljoni i čete stalno su u po-kretu, izvode se napadi na želj. prugu Zagreb — Beograd, spaljeno je više stanica, pruga je porušena na više mjesta, napadnute su manje kolone neprijatelja. Na Moslavačkoj gori Odred je izdržao dvije veće neprijateljske protuofanzive, 4. i 18. travnja 1943, bez većih gubitaka.

Velika aktivnost jedinica Odreda omogućila je vio intenzivan rad KP, SKOJ-a, i ostalih organizacija. Tih se dana formiraju kotarski NOO-i na kotarima Garešnica, Čazma i Kutina, kotarski odbori USAOH-a te okružni odbor USAOH-a za Moslavini, odnosno okrug Čazma. Formira-ju se mnoge udarne grupe, osobito na kotarima Čazma, Kutina i Sisak, koje imaju specifičan zadatak. To su male borbene grupe od 3 — 5 omladinaca, s jednim do dva člana KP ili SKOJ-a, kojima rukovode KK KPH, odnosno KK SKOJ-a, i u vojnem pogledu Štab MPO-a, oso-bitno s onima koje su jačeg sastava.

Poznato je da su rukovodstva KP formirala velik broj tzv. udarnih grupa u gradovima, većim selima, na neoslobodenom i poluoslobodenom teritoriju. Opći pojam udarna grupa je jasan, to je mala borbena grupa za izvršenje raznovrsnih akcija protiv okupatora, domaćih izdaj-nika i njihove vlasti. Međutim, na području Moslavine, UG postojale su čitavog rata različitog sastava i namjene, specijalističke, kombini-rane ili kao borbene jedinice opće namjene. U pogledu komandiranja, organizacije rada i rukovodenja njima, postoje neke karakteristike, u pojedinim razdobljima djelovanja.

1. Od 1941. na 1942. to su UG koje isključivo formiraju komiteti KP. Oni ili pojedini organizatori ustanka rukovode tim grupama. Neke od njih zapravo su mali MPO koji spajanjem u cjelinu to kasnije i postaju. Primjer sa MPO koji je 21. prosinca 1941. konačno objedinio dvije jače borbene jedinice u cjelinu, tj. u Odred.

2. U 1942. godini na području Moslavine postoji desetak UG, koje organizirano djeluju na svim kotarima, ali odvojeno, što neprijatelja dovodi u zabunu da ocjenjuje pogrešno kako svuda ima mnogo partizana. Zbog toga čuva sve svoje objekte (općinske centre, veze, ekonom-ske objekte, prugu, mostove i drugo) što paralizira njegove snage i tje-rira ih u defanzivu. Istina, u prvo vrijeme poduzima potjere, pretresa šume i sela, ali rezultati su veoma slabi.

3. U 1943. i kasnije postoje UG veoma različite jačine i kombinira-nog sastava. Neke su još uvijek male 3 — 5 ili 5 — 7 boraca, a ima ih i jačih od desetine do voda, pa i čete. Zadatke im daje Štab MPO-a, sin-hronizirajući njihov rad i organizirajući zajednička djelovanja. Npr., kada su bataljoni Odreda ili čete iz bataljona na maršu prema Čazmi, Vrbovcu, Dugom Selu, Zagrebu, Sisku ili Kutini, onda UG, jedna ili vi-še njih, sarađuju s jedinicama Odreda u izvršavanju većih akcija. Pošto jedinice MPO-a odu dalje, UG produžavaju svojim aktivnostima.

U sastavu UG bili su mahom omladinci ili mlađi ljudi, a na čelu su iskusniji drugovi. Naoružanje je različito, pretežno pištolji, bombe, puške i poneki automat, a veće jedinice imaju jedan do tri puškomitra-ljeza. Odjeća manjih UG bila je u načelu civilna, ali je bilo i ustaških, domobranskih i njemačkih uniformi, prema potrebi. Mnogi članovi UG bili su danju kod kuća normalno obavljali uobičajene poslove, a noću su išli u akcije. Gotovo je bilo pravilo da su članovi KK KPH, pogoto-vu KK SKOJ-a ili općinskih komiteta, sami išli u akcije u sastavu UG, ili su rukovodili.

Teško je preciznije definirati sve naše UG, ali je sigurno da su to svojevrsne male borbene grupe i jedinice, mali PO, zapravo dijelovi MPO-a, čime je osigurana prisutnost partizana i pokrivenost teritorije našim snagama na širem prostoru.

UG u pravilu su bile mobilizacijske jezgre koje, čim narastu, odla-ze čitave ili njihovi dijelovi, u čete i bataljone MPO-a, a otuda u brig-a-de u Slavoniju, Kalnik i Moslavinu. Mnogi drugovi iz sastava tih grupa postali su vrsni diverzanti. Iz UG izrasli su mnogi dobri rukovodeći kadrovi, od kojih neki i do funkcije komandanta bataljona pa i briga-de⁵¹).

Zadaci UG bili su brojni i raznovrsni:

- napadi na manje neprijateljske jedinice iz zasjede;
- prepadi, upadi u uporišta i sl.;
- likvidacija istaknutih saradnika okupatora, ustaških zločinaca vodećih funkcionera ustaške vlasti u općinama i velikim selima;
- ometanje funkcioniranja neprijateljskog sistema vlasti;
- razoružavanje i svlačenje neprijateljskih vojnika i starješina na odsustvu ili u prolazu;

⁵¹) Ivan Kosak je po dolasku u partizane bio u Udarnoj grupi Žutica na dužnostima od komandira voda do komandira čete, zatim je bio komandant bataljona, komandant MPO i na kraju komandant 2. brigade 33. divizije. Pored njega izrastao je velik broj drugova u visoke rukovodioce jedinica NOV i POJ.

- prikupljanje obavještajnih podataka i dostavljanje rukovodstvima KP i ŠMPO;
- ometanje prometa neprijatelja, rušenje tt linija, manjih mostova i paljenje važnih objekata;
- osiguravanje partijskih rukovodstava i rukovodilaca te sastanka, savjetovanja, konferencija i sl.;
- održavanje kurirske i drugih veza na terenu i između rukovodstava i jedinica, vodići jedinica u akcijama itd.
- skupljanje i otpremanje materijala potrebnog za borbu i rad (lijekovi, sanitetski materijal, novac, živežne namirnice, odjeća, posteljina itd.).

Neprijatelj je gotovo redovito precjenjivao brojno stanje naših snaga. U izvještajima se navodi da je bilo više desetina »odmetnika« u nekoj akciji, a radilo se o nekolicini članova udarnih grupa i aktivista. Zbog toga se i danas dogada da neki drugovi, koji ne poznaju situaciju, čitajući neprijateljske izvještaje zaključuju da je velik broj partizana izvršilo tu i tu akciju. To je zapravo bila UG, a ne partizanska četa ni bataljon.

Iz ovoga se dovoljno jasno vidi kako se stvarala koncepcija općenarodne obrane i društvene samozaštite u ratu na prostoru između Drave i Save. To nam je omogućavalo vođenje borbe u različitim veoma teškim uvjetima, kako s obzirom na jačinu i organizaciono ustrojstvo neprijateljskih snaga, tako i s obzirom na činjenicu da je zemljište u većini ravničarsko, gusto naseljeno i spresjecano komunikacijama i s neprijateljskim jedinicama u svakom većem naseljenom mjestu.

UDARNA GRUPA —ČETA

Evo jednog od primjera kako od UG nastaje partizanska četa. Početkom ožujka izvedeno je u širem rajonu Ivanić-Grada više uspješnih akcija kojima je oteto od neprijatelja više desetina vojničkih pušaka, dosta municije i opreme. Član OK KPH Čazma Tomo Buden-Hitri posvetio je tih dana puno pažnje baš UG, lično učestvujući u akcijama. Poslije akcije na domobransku stražu kod sela Deanovca izvršen je napad na žand. stanicu u selu Posavski Bregi u kojoj učestvuje dio MPO i UG i s njom i drugarica Vesela. Buden istovremeno organizira napad na domobransku stražu u Sesvetama kraj Zagreba. Tih dana pošao je iz domobranstva u partizane Miloš Subotić (narednik), koji je bio na službi u Sesvetama, Budući je Subotić poznavao situaciju, to je Tomo Buden-Hitri odlučio da napadne domobransku stražu i zarobi oružje.

Noću 4/5. 3. 1943. Hitri je s desetak boraca UG i Subotićem krenuo na zadatak. Idući ka Sesvetama s jugoistoka u rejon sela Jelkovac učinilo se partizanima da je neki čovjek šmugnuo u jedan oveći grm. Brzo su opkolili to mjesto i gle, zaista, bio je to civil koji se sakrio. Uhvaćeni je⁵²⁾ kod sebe imao legitimaciju UNS-e »Bandit« rekoše njih nekoliko uglaš. »Ubiti ga treba, ustaški je špijun. »Nemojte drugovici« reče čovjek, »ja sam vaš, radim za NOP.« Nasta dilema. Što je sad. Hitri odluči da se zarobljenik sveže i povede, pa će kasnije vidjeti što će s njim. I zarobljenik je u nevolji: iako je glavna opasnost prošla,

IUU

nije strijeljan, ali kako dokazati da nije ustaša. Dok svaki razmišlja o svojim problemima mala kolona je stigla do grupe kuća u selu Jelkovač. Bilo je već kasno da se ide u napad, pa je odlučeno da se UG smjesti kod jednog našeg saradnika, čija je kuća bila u šumi izvan sela. Tu je grupa predanila 5. 3. i slijedeće noći napala je domobransku stražu u samim Sesvetama. Zaplijenjeno je 10 pušaka tipa »Manliher«, municiju i nešto opreme. Uhvaćeni je pušten da preko veze ide za Sisak i Turopolje.⁵³⁾

Dakle za svega nekoliko dana zarobljeno je dosta oružja i opreme, pa je od boraca UG, omladinaca i nešto onih koji su došli iz domobranstva ili ostali poslije zarobljavanja formirana u selu Sovari veća partizanska četa. Za komandira čete Hitri je postavio druga Miloša Subotića. Kasnije je ta četa otišla u V. Prokop u sastav MPO. Dio boraca je otišao s Businim bataljonom u Slavoniju.

Djelujući tako po UG, vodovima i četama na širem prostoru Mo-slavine MPO je brzo rastao i jačao svoje jedinice.

Dio MPO-a u selu Sovari kod Čazme, proljeće 1943.

ODLAZAK BUSINOG BATALJONA

Provodeći u djelo Titovu strategiju oružane borbe, GŠH i CK KPH poklonili su punu pažnju razvoju NOB-a u sjevernoj Hrvatskoj. Došlo je do snažnog razmaha oružane borbe u međurječju Sava — Drava 1943. godine, točnije u njenoj prvoj polovini. Nakon formiranja IV slavonske divizije, sredinom svibnja 1943, formirat će se i VI slavonski

⁵² i ") Utvrđeno je da je taj uhvaćeni bio naš saradnik u nep. redovima, pa je pušten da ide na zadatak preko naših veza.

korpus NOV, što je predstavljalo krupan uspjeh Partije u ovom dijelu zemlje, osobito u mobilizaciji hrvatskih masa, Srba i pripadnika narodnosti, Čeha, Mađara i drugih.

Članovi ŠMPO i Štaba 1 bataljon u proljeću 1943. godine
IVO PERKOVIĆ i ŽLATA,
EMA BRKUĀČIC, JOSIP
RUŽICKA, ZVONKO PRA^AJ
i IVAN KOLACKO

Potkraj travnja donijeta je odluka da se iz MPO-a u Slavoniju uputi I bataljon u sastav 12. brigade, kasnije čuvene 12. proleterske slavonske brigade. Tih dana bilo je živo u Štabu MPO-a, jedinice Odreda su aktivne, centralni dio Moslavine je slobodan, NOP je organiziran od vrha do dna, od sela do okruga, situacija je povoljna. Ali Capo-Stari i još neki drugovi iz Štaba III i II operativne zone kažu: »Dajte taj bataljon radi formiranja novih brigada i divizija te korpusa u Slavoniji, to je jako važno.« »Znam«, govori Capo-mladi, »ali ja bih radije formirao brigade u Moslavini.« Komesar Odreda Slavni misli isto. Ipak je odlučeno da se bataljon uputi u Slavoniju. Izabran je Busin I bataljon. Bio je tada običaj da se bataljon zove i po komandantu, osobito ako je bio dobar. A Stjepan Brkljačić-Busa upravo je bio takav komandant. Da se ne zaboravi taj robusni partizan, komandir čete i operativni oficir bataljona 1942. i komandant bataljona od kraja 1942. u MPO-u i poslije u 12. proleterskoj brigadi, posvećujemo mu nekoliko redaka.

Njegovi su porijeklom iz Like. Rat ga je zatekao u Sisku gdje je bio radnik. Kao napredan mlad čovjek uključio se rano u NOP. Već 1. rujna 1941. god. uhapsio ga UNS s još 45 omladinaca u Sisku i otje-

rao u logor Jasenovac — Krapje. U logoru su ga maltretirali i tukli više nego druge. Neki ustaša bockao ga je do krvi bajonetom i govorio: »Treba te ubiti, ti si Ličanin, a nisi u ustašama.« Na sreću, zbog nedostatka dokaza i intervencije nekih ljudi iz Siska bio je s ostalima pušten, iz logora. Zatim stupa u partizane, u dio sisačkog PO, a ljeti 1942. dolazi u Moslavinu u MPO, gdje se ističe kao borac i rukovodilac. U prosincu 1942. postaje komandant I bataljona MPO i do svibnja 1943. uspješno ga vodi iz borbe u borbu.

Jedne večeri, studenog 1942., bio je u Trnovitičkom Popovcu s četom svoga bataljona, koja je odbila napad neprijatelja iz pravca Garešnice, i tom se prilikom upoznao s mladom Slovenkom (Emom Vaupotić), izbjeglicom iz Vlaškog kod Celja, koju su Nijemci s porodicom protjerali 1941. godine. Zagleda se partizanski oficir u zgodnu plavu curu i rodi se ljubav na prvi pogled. Od tada su se češće vidali, a uskoro je Ema otisla u partizane u Veliki Prokop i ubrzo nakon toga postala supruga Stjepana Brkljačića-Buse. Održana je svadba s mnogo veselja i šale. Bio je to prvi partizanski brak u Moslavini. Neki su ga drugovi kritizirali, ali ŠMPO ga je odobrio. I ostali su se složili. Od tada je Ema bila u jedinici Buse gotovo stalno, sve do onoga dana kada je kao komandant bataljona 12. slavonske proleterske brigade junački poginuo u borbi u Đulovcu, danas Miokovićevu.

Busa je bio jedan od istaknutih komandanata partizanskih bataljona, smiren, ali oistar na riječi i djelu, omiljen među borcima i starešinama, osvjedočeni borac za slobodu, bratstvo i jedinstvo.

1. maja 1943., na tromedi sela Dišnika, Velike Bršljanice i Malog Prokopa, održan je veliki narodni zbor. Dan je bio sunčan i topao. Šuma izlistala. Već rano ujutro jedinice I bataljona MPO-a i prištapski dijelovi prikupili su se u tom rejonu, dio snaga je na osiguranju (II bataljon nalazio se u zapadnom dijelu Moslavine i vodio borbu s neprijateljem u predjelu Kopčić brdo, s. Andigola i Vrtlinska). Bilo je živo na području razmještaja jedinica, izvršene su pripreme za smotru, za defile, kako netko reče. Proslava je 1. maja, prva takva u Moslavini. Osim toga, narod će ispratiti svoje borce, tj. Busin bataljon koji ide u Slavoniju.

Osim rukovodstva kotara Garešnice, članova OK KPH i OK SKOJ-a Čazma, tu su i drugovi iz Štaba II operativne zone. Naroda je mnogo, oko 2000 ljudi, došli su iz velikog broja sela. Zbor je održan u šumi kod partizanskog zdanca pod krošnjama visokih mladih bukava zato da ga neprijateljska avijacija ne bi ometala.

Nakon zbora, na putu koji rubom šume vodi prema Dišniku, stoji svečana tribina. Na okupu su članovi štaba II operativne zone, MPO-a, članovi Okružnog i kotarskih komiteta Partije i SKOJ-a. Sve je spremno za svečanost. Masa naroda je duž puta na rubu šume. Pojave se četni ešalonii, gaze partizani strojevima korakom, na čelu je Busa, iza njega članovi štaba bataljona, I četa, II četa, III četa i pozadinski dio. »Pozdrav nadesno«, komandira Busa kad stiže ispred tribine. Bilo je lijepo vidjeti partizanski bataljon od 260 boraca, dobro naoružan, kako u svečanom stroju defilira ispred svog naroda i rukovodstva.

Istovremeno, na drugoj strani Moslavačke gore II bataljon MPO-a vodi oštru borbu s neprijateljskim snagama koje su nadirale iz pravaca Čazme i Križa. Na čelu bataljona je Ferdo Ajnšpigel-Sivi, njegov zamjenik je Josip Ružička, Čeh po narodnosti, koji je već duže u partizanima. Ružička je bio operativni oficir bataljona. Već je bilo više Čeha u partizanima. I upravo tih dana stigla je oveća grupa omladinaca češke narodnosti u MPO, koja je zatim otišla s Businim bataljonom i ušla u sastav partizanskog bataljona »Jan Žiška«, iz kojeg će nastati čehoslovačka brigada pod istim imenom. Josip Ružička našao se toga dana na tromedi i zajedno s Busom otišao u Slavoniju. Već je tada bio istaknutiji partizanski rukovodilac pa je postavljen za komandanta češkog bataljona, a poslije i čehoslovačke partizanske brigade, na kojoj je dužnosti i poginuo 1944. godine. Proglašen je narodnim herojem. Dakle, Ružička je planski išao u Slavoniju na formiranje čehoslovačkog bataljona, a na njegovo mjesto u štabu II bataljona došao je Miloš Subotić.

Od tada na tom mjestu, »tromedi«, svake se godine poslije rata na Dan borca proslavlja taj događaj od 1. V 1943. što je postala tradicija.

JOSIP RUŽIČKA, borac, KPČ, operat. oficir i zamjenik komandanta bataljona, te prvi K-t. čehoslovačkog bataljona i brigade »JAN ŽIŠKA«, Narodni heroj

DJELOVANJE MPO a U SVIBNJU — LIPNJU

Eto, opet je MPO ostao s jednim bataljonom. Ispraćaj je bio svečan i rastanak dirljiv između onih koji su otišli i onih koji su ostali u

Moslavini. Naređenje je naređenje, disciplina i moral su na visini, borići s pjesmom idu u nove borbe. Bio je to već izgrađen partizanski bataljon kao solidna borbena jedinica. Istina, Odred je znatno oslabljen, ali je zato u Slavoniji uskoro formiran VI korpus NOVJ, što je bio krušan događaj u razvoju NOV i PO u ovom dijelu Hrvatske i Jugoslavije.

ŠMPO je razradio plan djelovanja i odmah nakon odlaska I bataljona u Slavoniju otpočeo sređivati svoje jedinice. Drugi bataljon, Ferdinand, dobio je naziv I bataljon. Komesar bataljona je Ivan Bobinac-Ćelo, a operativni oficir Miloš Subotić. Došlo je i do promjena u sastavu članova Štaba bataljona. U tjesnoj suradnji sa OK KP i kotarskim komitetima, Štab odreda poduzima mjere da se formiraju nove udarne grupe. Bataljon djeluje pretežno po četama i vodovima na širem prostoru Moslavine, što se pozitivno odrazilo na razvoj pokreta i jačanje snaga Odreda.

FERDO EINSPIEGEL-SIVI
K-t I bataljona MPO (svibanj 1943.)

Svibanj je bio bogat događajima, navest ćemo samo glavnije i karakterističnije.

Štab odreda vodio je računa pri izradi plana djelovanja o snagama neprijatelja, svojim snagama i situaciji na terenu. Evo nekih osnovnih elemenata koji karakteriziraju vojno-političku situaciju.

Uloga MPO-a kao partizanskog odreda pravilno je shvaćena, pa je i njegova djelatnost tako usmjerena. Bilo je potpuno jasno da MPO

treba stalno jačati kroz borbu, tormirati nove jedinice, zatim brigade i druge više jedinice. Međutim, imajući samo jedan bataljon za borbu s neprijateljskim snagama, nije se moglo uspješno tući i još izvršavati druge zadatke na širenju NOP-a na čitavom području Moslavine. Budući da su na terenu bili već postignuti krupni rezultati u stvaranju organa narodne vlasti, organizacija KP, SKOJ-a, omladine, AFŽ, i stvoreni čitavi sistemi veza, bilo je veoma važno kako će se dalje raditi. To nije bilo jednostavno u onim uvjetima, to više što je bilo i različitih gledanja, ocjena i htijenja. Odluke viših štabova i partijskih rukovodstava bitno su utjecale na glavne pravce djelovanja, dinamiku i raznovrsnost čitavog pokreta koji se brzo razvijao. Može se slobodno reći da Štab MPO-a radi u cjelini dobro, bez obzira na slabosti kojih je, razumije se, uvijek bilo.

Komandant MPO-a je Capo, komesar Slavni, zamjenik komandanta Ilija Strika, zamjenik komesara Ivo Perković-Crni, načelnik štaba Milan Crnobori, a obavještajni oficiri Nikola Vrančić i Radovan Vukelić-Raco.

Dobra saradnja Štaba odreda sa OK KPH Čazma, posebno sa sekretarom Vinkom Jeđutom-Ćukom, dala je veoma značajne rezultate.

Osnovno grupiranje snaga Odreda:

Komandno mjesto Štaba odreda s prištapskim dijelovima u Velikom i Malom Prokopu, odakle se rukovodi svim jedinicama.

Štab I bataljona u Velikoj Bršljanici, Dišniku, Popovcu, svagdje po nekoliko dana, zavisno od situacije.

Jedna četa na prostoru kotara Čazma borbeno djeluje na manje posade neprijatelja, želj. stanice, izvodi prepade i napade u saradnji s udarnim grupama i s osloncem na organizacije na terenu; čisti teritoriju od neprijateljskih špijuna i ustaša.

II četa na prostoru kotara Kutine i Siska djeluje sa sličnim zadacima kao I četa.

III četa na kotaru Garešnica na istim je zadacima kao i ostale čete, a ima i posebno važan zadatak da brani slobodnu teritoriju. Uglavnom je danju na osiguranju osnovnih pravaca koji vode prema komandnom mjestu Odreda, a noću je s glavnim snagama u akcijama.

Diverzantska četa po vodovima ili odjeljenjima, a nekad i skupno, djeluje na glavnoj želj. pruzi Zagreb — Beograd. U izvršenju zadataka s diverzantima saraduju čete bataljona, ponekad udarne grupe, ili oni djeluju samostalno, rušeći objekte na prugama.

Pozadina, tada već potpuno organizirana, radi punim kapacitetom tako da je Odred, i ne samo on, potpuno osiguran.

Kratak presjek pozadinskih dijelova:

— Intendantura i svaki bataljon i četa imaju svoje organe, Štab odreda svoje, diverzanti svoje itd.

— Intendantne radionice: krojačka, postolarska, mesarska, pekačka i druge, kožara (za šavljenje kože), tajna skladišta, koja većinom nikad nisu otkrivena,

zu u

- Bolnica s malom apotekom i prihvatnim ambulantama, 2 — 3 ili 3 — 5, ovisi o tome gdje su bataljoni,
- Štamparija (radi za OK KPH, ŠMPO itd.),
- Kotarske tehnike u svakom kotaru.

Sve te ustanove i jedinice bile su locirane u širem rejonu s. Veliki Prokop s. Mali Prokop, s. Mala Bršljanica i nešto kasnije u Novom Selu i Podgariću. Istovremeno jedan dio takvih radionica i ustanova egzistirao je na području Andigole — Kopčić brdo — Stara Straža.

Brojno stanje Odreda brzo se mijenjalo jer su, kao što se vidi, odazili borci i jedinice, a dolazili novi drugovi. Uoči 1. V Odred je u bataljonima imao više od 400 boraca, a u prištapskim jedinicama, diverzantskim i pozadinskim oko 120 — 130. Poslije odlaska I bataljona u Slavoniju ostalo je oko 300 boraca, što nije malo ako se zna da smo na terenu, kod partijskih rukovodstava, u udarnim grupama i kod aktivista, aktivnih boraca i rukovodilaca imali više od stotinu komada raznog oružje.

U cilju bržeg širenja NOB-a, jačanja borbenih jedinica i mobilizacije novih boraca, održan je sastanak u ŠMPO uz učešće sekretara OK KPH Jeđuta-Ćuka, na kojem su razrađeni zadaci udarnih grupa i jedinica MPO-a. Odlučeno je da se i dalje organizira veći broj manjih UG, ali i da se formiraju veće koje će biti direktno pod komandom Štaba MPO-a. Paftijski komiteti i dalje će utjecati na rad UG na svojim područjima. Za rukovodioce takvih jačih grupa upućeni su neki komandiri četa iz Odreda, jedan član OK SKOJ-a i manji broj komandira vodova i desetara te nešto boraca.

Na osnovu te odluke formirana je UG Osekovo na kotaru Kutina s komandirom Josipom Božićem-Malim i s komesarom Ivom Kneževićem. Taj dio Odreda imao je u početku 18 — 20 boraca, a poslije 40 — 45. Nešto kasnije u š. Žutici formirana je jedna veća UG na čije je čelo došao Ivan Kosak. Slična je situacija i na kotaru Čazma gdje je također formirana jedna jača udarna grupa, odnosno terenska četa Ivančan.

Termin UG nije uvijek adekvatan jer su to udarni vodovi a poslije i čete MPO-a koje djeluju na širem prostoru, na neoslobodenoj teritoriji. Ove jedinice izvršavaju osnovne zadatke PO i čitav niz drugih često specifičnih i specijalnih zadataka. Smatramo da su naša iskustva s tom vrstom jedinica, a napose s načinom njihova djelovanja, veoma korisna u eventualnom ratu u primjeni koncepcije općenarodne obrane i društvene samozaštite. Zbog cilja knjige, prostora i vremena ovo pitanje dotičemo samo djelomično, iako ima i zahtjeva da se detaljnije obradi. Mnogi detalji, forme i metode djelovanja bile bi vrlo korisne i danas prilikom obuke jedinica TO.

ZASJEDA KOD HERCEGOVCA

Po naređenju komandanta poljoprivredne bojne u Hercegovcu satnika J. S., poslije izvršenih priprema upućen vod domobrana na želj. stanicu Hercegovac, udaljenu od uporišta oko 3,5 km, radi osiguranja prolaska vlaka iz Bjelovara. Vlak je trebalo osigurati da prođe kroz š. Trupinski gaj i provjeriti jesu li partizani opet porušili prugu.

Noću, 18/19. V 1943, III četa I bataljona MPO-a izvršila je marš iz s. Popovca, pravcem s. Popovac — s. Mlinska — š. Trupinski gaj i porušila želj. prugu Bjelovar — Garešnica, južno od želj. stanice Hercegovac, u dužini od 100 m. Pruga je potpuno porušena, tako što su šine i pragovi skinuti. Neprijatelj je sutradan 19. V cijeli dan s pomoću vojske popravlja prugu. Promet je bio potpuno obustavljen.

Radi barem djelomičnog osiguranja pruge, neprijatelj je upućivao jače patrole običnog voda u rejon želj. stanice Hercegovac. Tako je bilo i 20. svibnja 1943.

Sunce je odskočilo, dan je lijep, ide kolona domobrana poljskim putem iz Hercegovca prema zapadu. Na čelu je patrola, iza nje zapovjednik voda koji požuruje i upozorava na odstojanje. Vod se približi želj. stanicu Hercegovac. S lijeve strane šuma, desno je čistina, oranica. Još malo i čelo će stići na prugu. Planu puška, zatim paljba po čelu voda. »To su partizani, pucaj«, više rojnik Avdo P. i otvori vatru. Ali partizani otvore puščanu paljbu iz šume, zaštekti i puškomitraljez, zatim još jedan. Metež. Domobrani bježe, neki padaju, a oni sa začelja hoće prema Hercegovcu. Oveća grupa partizana s puškomitraljezom presijeće im put. »Predajte se, domobrani«, zaori se iz više grla. Oni dižu ruke, bacaju puške i sve je bilo gotovo za desetak minuta. Partizani pokupe oružje i pretresu domobrane. Komandir partizanske čete naredi da se kreću u sredini kolone pod stražom.

U vodu domobrana bilo je 20 vojnika i 1 starješina. U kraćoj i oštroti borbi jedan je domobran poginuo, a jedan je ranjen, zarobljeno ih je 19. Partizani nisu imali gubitaka. Zasjedu je organizirao Božo Kušec koji se specijalizirao za zarobljavanje domobrana. Bilo je to oko 8 sati ujutro. Odmah nakon toga partizanska četa se je vratila u bazu. Zarobljenici su sprovedeni u Štab MPO-a koji se nalazio u Malom Prokopu u kući Sime Jakšića.

Kako je neprijatelj prikazao ovaj dogadjaj i borbu s partizanima vidi se iz izvještaja Trusića, upravitelja kotara Garešnica, tajni broj 471/43 od 21. svibnja 1943. godine.

Priepis!

KOTARSKA OBLAST GAREŠNICA
Taj, broj 471/43.

Garešnica, dne 21. svibnja 1943.

Predmet: Pojava partizana kod sela
Hercegovac i Palešnik.

VELIKOJ ŽUPI BILOGORA

B j e l o v a r

U noći na 19. o. mj. razrušili su partizani željezničku prugu u dužini od oko 100 m. između željezničke postaje Hercegovac i Palešnik tako, da toga dana nije mogao uobće vlak u Garešnicu. U sudjelovanju vojske pruga je već istoga i sutrašnjega dana popravljena, te se željeznički promet na pruzi Bjelovar — Garešnica odvija opet pravilno.

Dana 20. ov. mj. oko 8 h. sačekala je u zasjedi u šumi kod želj. postaje Hercegovac jedna jača grupa naoružanih partizana jedan vod

ZUÖ

domobrana domobr. bojne iz Hercegovca koji svakodnevno polaze na osiguranje navedene postaje.

Između domobrana i partizana došlo je do borbe u kojoj je jedan domobran poginuo i jedan ranjen, dok gubitci kod partizana nisu poznati.

Budući su partizani bili brojčano nadmoćniji jer je domobrana bilo svega 21, uspjelo im je ostalih devetnaest domobrana zarobiti i otjerati u Mali Prokop gdje se nalazi partizanski štab.

Za sudbinu zarobljenih domobrana za sada se ne zna.

Moli se izvještaj uzeti do znanja.

ZA DOM SPREMNI!

Upravitelj kotara:
Trusić v. r.

M. P.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA — VELIKA ŽUPA BILOGORA
Broj Taj. 1972/43. Bjelovar, dne 24. svibnja 1943.
Predmet: kao gore.

MINISTARSTVU UNUTRAŠNJIH POSLOVA — UREDU MINISTRA
MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA NOVINSKI ODSJEK
za Dra. E. Bauera

Z a g r e b
NJEMAČKO MJESNO VOJNO ZAPOVJEDNIŠTVO
USTAŠKI STOŽER BILOGORA

B j e l o v a r

Radi znanja

ZA DOM SPREMNI!

Zamjenik vel. župana
podžupan:
(Dr. I. Stahuljak)

Iz dokumenta se vidi da neprijatelj točno zna gdje se nalazi Štab MPO-a i kamo su sprovodeni zarobljeni domobrani. Bit će da je izvještaj pisan prijepodne i da je bombardiranje Malog Prokopa izvršeno bez znanja ustaške kotarske oblasti u Garešnici.

ŠTUKE

Slučaj je htio da domobrani zarobljeni kod Hercegovca loše prođu, Kada su zarobljenici dovedni u Mali Prokop, dat im je ručak, zatim su u toku prijepodneva saslušani. Komesar odreda Slavni govorio im je o ciljevima NOB-a, potom ih je pozvao da prijeđu na našu stranu jer im je kao sinovima hrvatskog naroda mjesto u borbi za slobodu, protiv okupatora i izdajnika. Javila su se svega dvojica domobrana koji su ostali u partizanima, dok se većina odlučila da ide kući. Rečeno im je da do sutra još promisle i odluče. Zatim su smješteni u štagalj Branka Čupurdije čija se kuća nalazila nasuprot Štabu MPO-a.

Mali Prokop, selo od svega 19 kuća, smjestilo se na dvije široke kose na čijim je stranama niz blagih udolja i malih padina s ograncima obradivog zemljišta. Selo je na većoj krčevini, svuda okolo visoka je bjelogorična šuma. Prije rata malo se znalo o njemu, kao i o mnogim selima oko Moslavacke gore. Već 1941. Stevo Ćupurdija radi na organizaciji NOP-a u koji se 1942. uključuje čitavo selo osim jednog izdajnika. Slično kao u Velikom Prokopu, ovdje je često KM, ŠMPO, sjedište KK KPH i KK SKOJ-a Garešnica, a poslije i kotarskog NOO-a i drugih rukovodstava. U selu je održano više raznih sastanaka, savjetovanja i slično. Pročulo se nadaleko. Mali Prokop znaju svi partizani, pa i neprijatelj.

Po svemu sudeći, neprijatelj je imao dosta podataka o rasporedu naših snaga u Malom Prokopu. Znao je gdje ima partizana, ali nije znao sve o jedinicama, rasporedu i namjerama. Zbunjivalo ga je što su akcije izvođene na više udaljenih mjesta, nije znao gdje će uslijediti slijedeći napadi. Uspješna obrana slobodne teritorije i nemogućnost da nas ozbiljnije ugrozi, natjerala ga je da upotrijebi i druga sredstva.

Osvanuo je 21. svibanj 1943. izvanredno sunčan, nije mogao biti ljepši. Već od ranog jutra u selu je bilo veoma živo. Sve veće kuće, štagljevi, dvorišta i voćnjaci su zauzeti. Osim ŠMPO, koji je kompletan, s pozadinskim dijelovima i prištapskim jedinicama, tu je i bolnica, KK KPH, i KK SKOJ-a Garešnica, dio OK KPH Čazma, agitrop i tehnika OK KPH, članovi OK SKOJ-a i druga rukovodstva. Toga dana održana su savjetovanja SKOJ-a s delegatima iz svih kotara Moslavine, savjetovanje predstavnika kotarskih NOO-a i drugi sastanci. Puno selo partizana, uglavnom rukovodstava i rukovodilaca, odlična meta za napad iz zraka. Mjere PVZ (protuzračne zaštite) nisu poduzimane jer do tada neprijateljska avijacija nije napadala sela, osim što je izvidala ili učestvovala u borbi, uglavnom izvan naseljenih mjesta. Budnost je zatajila. Disperzijom svih komandi i ljudstva u šumu mogao se izbjegći neprijateljski udar. Čak je i jedna »roda« (tako su zvali PO—2) oko 10 sati tога dana izviđala selo.

Sve je teklo po planu. U Štabu MPO-a pišu se propusnice za zarobljene domobbrane. Odlučeno je da se puste kućama. A oni, preko puta Štaba, svučeni u gaće ili u poneki dio seljačke odjeće, čekaju ručak i propusnice. Skojevci su upravo završili rad i krenuli u selo, jer su savjetovanje održavah u voćnjaku.

Bilo je 13,15 sati, kad se začula huka u zraku s juga. »Avioni«, povikaše mnogi, ali nitko se ne sklanja. »Ovi će bombardirati«, rekoše neki. »Neće«, odgovoriš drugi. Međutim, na visini od oko 1200 m pojavi se jedan »dornier«, a desno i lijevo te pozadi deset »štuka«⁵⁴). Tog trenutka, kad su avioni bili iznad šume čičin jarak, počne obrušavanje, »štuke« se strmoglave na selo uz jeziv zvuk sirena. »Lezi«, čuju se komande. Neki počnu bježati prema šumi. Bombe malo ukoso padaju na selo. Snažne eksplozije. Padaju bombe oko kuća gdje je Štab odreda, komitet bolnica. Tuku fašisti obje kose sela na kojima se nalazi Mali Prokop, točno, kao da znaju gdje je što. Dim i prašina začas su pokrili

") »Štuka« je njemački oborušavajući laki bombarder koji je imao ugrađene snažne sirene u cilju zastrašivanja i postizanja psihološkog efekta.

čitavo selo, strka, jauci, komande. Narod bježi, gosti i drugi hitaju prema šumi koja je svuda oko sela. Bila je to slika istovremeno strašna i smiješna. Jedna RAB-a od 250 kg pala je među zarobljene domobrane i ubila jedanaestoricu. Eksplozija velike bombe zbrisala je ljude, a dijelovi tijela, ruke, noge letjeli su više desetina metara daleko. Poginula su četiri partizana, među njima jedan komesar čete. Ranjenih je bilo sedmoro. Na drugoj kosi, gdje se nalazila bolnica, ispred kuće Lazo Pilipovića pala je jedna RAB-a od oko 80 — 100 kg. Na sreću, nije pogodila kuću jer bi napravila masakr međa ranjenicima, ali je ubila Jeku, suprugu Janka Karanovića i njihovu kćerku. Neposredno prije napada Lazo Pilipović, tada potpredsjednik MNO-a u Malom Prokopu, u čijoj je kući bila bolnica, pošao je da ubere nekoliko prvih trešanja ranjenicima i bolesnicima. I baš su tada naišli avioni. On je tek bio sišao s drveta kada je pala bomba, dvadesetak metara od njega. Pogoden je. Lazo padne ispred svoje kuće i trešnje. Pritrča mu žena Cvijeta. »Jao, pogibe moj Lazo.« Uto stiže i bolničarka. Brzo ga odnesu u potok koji rotiče ispod sela. Lazo izdahnu na rukama svojih drugova i supruge. Lazo Pilipović bio je izvanredan saradnik NOP-a od 1941. godine. Brat Miloš, puškomitrailjezac u MPO-u, otišao je u Slavoniju potkraj 1942. i poginuo u žestokoj borbi za Viroviticu 16. II 1943. Bili su to odani i izvanredno pošteni ljudi.

Eskadrila »štuka« produži dalje da dio tereta baci na Podgarić minutu-dvije kasnije, gdje je ranila nekoliko drugova. »Dornier« je ostao iznad sela i mitraljirao ga u više navrata. Bilo je smiješnih scena. Prema šumi bježi više desetina muškaraca, žena i djece. Kad avion naide, svi legnu kao po komandi. Čim odmakne, svi ustaju i nastavljaju trčati prema šumi. Panike nije bilo. Borci i svi ostali sklanjah su se sa moinicativno i po komandama starješina.

Samo desetak minuta nakon napada situacija je bila sređena. Poduzimane su mjere spašavanja i organizacije života i rada. Bio je to težak psihički udar za mnoge jer su prvi put doživjeli »štuke« i pravo bombardiranje na uskom prostoru. No, partizani kao partizani, kao da se ništa naročito nije dogodilo. Svaki ode svojim poslom. Rukovodioči ŠMPO izvukli su pouku. Od toga dana više se vodilo računa o neprijateljskoj avijaciji. Poduzimane su mjere da se pozadinske ustanove razmještaju rastresitije. Donijeta je odluka da se bolnica premjesti u Podgarić, gdje je u blizini sela izgrađena stara zatim i nova »konspiracija«, koje će tu ostati do kraja rata.

Neprijatelj je prikupio točne podatke o rasporedu MPO-a i ostalih faktora NOP-a u Malom Prokopu. Bombe su pale u neposrednoj blizini KM, Štaba odreda i KK KPH Garešnica, jedna ispred i nešto lijevo, druga samo 15 m sjevernije od kuće. Nije bilo direktnih pogodaka, osim na zarobljene domobrane, inače bi naši gubici bili mnogo veći. Neprijatelj je kasnije sve češće upotrebljavao avijaciju protiv naših centara na slobodnoj teritoriji a u borbi kao neposrednu podršku trupama.

Napad eskadrile »štuka« na Mali Prokop bio je do tada najveći u Moslavini u jednom danu.

TEŠKO IZDAJNICIMA

Nakon svili mjera upozoravanja, mnogi ustaški dužnosnici, zbirniči, tabornici i drugi i dalje su činili nedjela i zločine pa su bili likvidirani, što je bilo veoma značajno u razbijanju ustaške vlasti. Na svakom našem kotaru likvidirani su najistaknutiji ustaški propagatori i glavari, načelnici, špijuni, doušnici, izdajice i zločinci. Toga ratnog proljeća 1943. godine kažnjeni su razni Blažaki, Mrazeki, Pavičići i drugi. Naša obavještajna i kontra obavještajna služba radila je sve bolje, dobila je sasvim određene organizacione forme i rukovodstvo. Partija, koja je putem skojevskih i drugih organizacija i naroda uopće saznavala mnogo toga o neprijatelju, organizirala je specijalnu službu koja će se time baviti kao prvostepenim zadatkom. Rezultati su bili izvanredni, ali bilo je i slabosti, osobito zbog nestručnog vođenja istrage.

Na kotaru Garešnica dosta su rano uočene pojave tude NOB-u, otkriveni su i početni oblici organiziranja četnika. Ali sve nije bilo raščišćeno. Istina, uočeno je grupašenje na pročetničkoj liniji u nekim srpskim selima, strijeljan je biv. žand. narednik Košić, zatim Sava Misirača iz Velikog Vukovja. Prema tome, moglo se očekivati da će neprijatelj pokušati ponovno, pa je oprez dao dobre rezultate. Sprječen je prodor četnika, svaki njihov pokušaj je osuđen. Srbi su se listom opredijelili za NOP, pa pojedinci ili grupe neprijatelja u nekim selima nisu mogli bitno utjecati na raspoloženje naroda. Bilo je sporadičnih negativnih pojava, osobito kasnije kod starijih ljudi, dok je među mlađima toga bilo vrlo malo.

Međutim, valja znati cijelu istinu: ustaše (UNS) pokušale su organizirati četničke organizacije u Moslavini i oko Bjelovara. Cilj je bio da ubacuju svoje ljude na teren i u Odred. Ali nisu uspjeli. U Bjelovaru je bila komanda tzv. domobranske radne pukovnije s dijelom jedinica. U toj neprijateljskoj jedinici bilo je dosta Srba oficira i podoficira bivše jugoslavenske vojske koji su postali izdajnici i služili Antu Pavelića i NDH. Tu je stvorena četnička organizacija koja je uz podršku ustaša i na širem prostoru Bjelovara trebala djelovati i stvarati nove organizacije. Član te grupe bio je i narednik Petar Krupljan koji je, na svoju nesreću, bio u onom vlaku što su ga zapalili partizani na želj. stanici Hercegovac 29. ožujka 1943. Zapravo je krenuo u Garešnicu na sastanak s Tomo Roguljom, ustaškim tabornikom općine Vukovje i zamjenikom kotarskog logornika za kotar Garešnicu, sa zadatkom da pomоću njega uspostavi vezu s četnički orientiranim ljudima u Velikom Vukovju. Trebalо je da se s njima poveže preko Rogulje, da ih organizira i opskrbi s oružjem.

S druge strane, četnici iz Bjelovara u više su navrata uspostavljadi vezu sa Štabom MPO-a i nudili saradnju. Zahtijevali su da članovi ŠMPO dođu na sastanak bez vojske, sami, što je mirisalo na zamku. Kada je doveden u ŠMPO, Krupljan je tobože izrazio zadovoljstvo što je stigao u partizane, ponudio je saradnju i mnogo toga što će on, navodno, učiniti sa svojima u Bjelovaru. Privremeno je ostao pri Štabu odreda, gdje je bio pod paskom, zatim je uhapšen. U istrazi je dao

detaljne podatke o ljudima koji su sačinjavali četničku organizaciju, naveo njihova imena i namjere. Otkrio je i Tomu Rogulju, a zatim je kao izdajnik osuden na smrt i strijeljan.

Štab Tome Rogulje nalazio se u Garešnici jer je morao pobjeći iz Vukovja već 1942. godine. S njim su 1942. dva puta razgovarali sekretar KK KPH Garešnica i članovi Štaba MPO-a. Zahtijevali su da se okani ustaša i prijede na stranu NOP-a. On je to obećavao, ali je do kraja ostao na neprijateljskoj strani. Jedan takav razgovor održan je u Kaniškoj Ivi neposredno prije hapšenja u proljeće 1943. S njim je razgovarao Komandant odreda. Međutim, kada je pomoću Petra Krupijana otkriveno da radi za UNS i organizira četnike, a i inače je počinio već mnoga zla, odlučeno je da se uhvati i sproveđe u Štab odreda.

Valent Bolt-Zelenko, sekretar KK KPH Garešnica, dobio je zadatak da organizira hvatanje Rogulje. Iako je Rogulja radio u Garešnici, jer mu je tu bila općinska uprava i ustaški logor, često je dolazio kući u rodno selo Kanišku Ivu. Naši saradnici pratili su njegovo kretanje, pa se znalo kada je u selu a kada u Garešnici.

14. V 1943. opet se pojavio u Kaniškoj Ivi s pratnjom. Obilazio je selo da vidi što se radi, da osokoli ustaše i njihove saradnike, a još više da prikupi podatke o partizanima, jer »vrag im majku komunističku, tu ih uvijek ima«, znao bi reći taj ustaški glavar. Ide on kroz selo lijepo obučen, kao ustaška vlast, i može raditi što hoće. Poslije napada partizana na Garešnicu čvrsto je odlučio da s komunistima neće sarađivati. Što uopće hoće ti šumari, državu stvoriti? Kada se još tako nešto dogodilo? Veliki će odlučivati, to je bar jasno. Tako je razmišljao Tomo Rogulja.

Te večeri ostao je kod kuće, popio dobrog vina poslije jela i zadovoljan sobom spremao se leći. Odjednom se otvore vrata i pomole se cijevi automata: »Ruke uvis!« Otpor je bio uzaludan. Rogulja digne ruke. Upadnu dva partizana, pretresu ga, uzmu oružje i naredi da dode s njima. Oko kuće ima još partizana. »Kam ćete s njim, on nije ništa kriv«, reče njegova žena, ali ne dobije odgovor. Tomo Rogulja, praćen grupom partizana, na putu je za Rogožu, Bršljanicu i Mali Prokop, kao zarobljenik. Rogulja zna da to nije dobro, ali već će se nekako izvući, obećat će im sve samo da ga puste. Više ga neće iznenaditi. Ali ovaj put se prevario u procjeni taj lukavi ustaški tip. Partizani su znah gotovo sve. Pokušao se izvlačiti i obećavati, ali sve to nije pomoglo. Bio je osuđen na smrt i kao izdajnik i zločinac.

Evo letka Štaba MPO o izdaji Tome Rogulje što ga je prepisao njegov naslijednik ustaški tabornik Ilija Mlinac (i njega je uskoro stigla kazna) i poslao starijem ustaškom glavaru velikom županu Velike župe Bilogora dru. Stjepanu Saboliću. Neprijatelj je, došavši do letka napravio p: ijepis koji je pronađen u arhivi i pohranjen u Vojnoistorijskom institutu Beograd — kutija 156, fascikla 5, dokumenat broj 3.

Letak ŠMPO, povodom presude nad ustaškim tabornikom i pomoćnikom kotarskog logornika Tomom Roguljom, glasi:

Š T A B
MOSLAVAČKOG N.O.P.H. ODREDA
DNE, 19. V. 1943.

N A R O D U M O S L A V I N E

Na dan 19. V. 1943. streljan je čuveni ustaša i terorista TOMO ROGULJA. Osuđen od suda pri štabu Moslavačkog odreda za ponovljene izdajničke i razbojničke delikte usprkos obećanja da će postati čovjek i da će sa svojim radom da opere blatni obraz ustaškog silnika. »Vuk dlaku mijenja ali čudi nikada« kaže narodna poslovica.

Tako i izdajnik svoga naroda TOMO ROGULJA padajući iz zla u gore, čuvajući vjerom pokornog pseta ustaštvo, sprovodajući sve od njih naređeno u život, kao na primjer: tjeranje 300 Srba u logor, oduzimanje i pljačkanje njihove imovine, te kočenje razvitka misli kod najnaprednijih slobodoljubivih Hrvata, stupa po naređenju ustaških glavešina u saveznički rad sa četnicima. Tako specijalnim naređenjem treba da se poveže sa četnikom Misiračom Savom, bilježnikom iz Vel. Vukovja, koji je osuđen i strijeljan od suda pri štabu Moslavačkog odreda. Tomo Rogulja trebao je najprije da provjeri da li je Misirača Savo dobar četnik, a onda da mu preko svoje ruke dade potreban broj oružja za naoružanje Misiračinih istomišljenika. O toj stvari saznah smo još od samoga Misirača Save, što smo narodu ovoga kraja objavili, samo nismo znali tada tko se nalazi u direktnoj vezi od lica sa strane ustaša. Misirača Savo izjavio je samo, da su preko Ustaškog logora u Garešnici i tabora Kaniška Iva trebali dobiti oružje. Ova stvar postala je jasnom uhićenjem Petra Krupljana, četničkog narednika Domobranske vojske u Bjelovaru. Poslije smaknuća Misirača Save trebao je Petar Krupljan kao stari podržavaoc vezu sa njime i višim četničkim funkcionerima naći opet dobrog čovjeka mjesto Misirače, koji će raditi po četničkim sporazumašima, pa je bio upućen na Tomu Rogulju. Poslije likvidacije četnika Petra Krupljana, koji je imao zadatak oživljavanja četnika po srbskim selima i organizaciju četničke grupe u našoj partizanskoj vojsci, praćen je Tomo Rogulja u stopu, da bi tako doznali i njegove najbliže. Na osnovu zaključka i prikupljenih podataka povrh iskaza četnika Petra Krupljana, Rogulja Tomo je uhapšen. Tomo Rogulja, kod postavljanja ovih stvari pred njega, brani se da nije sa Misiračom imao veze zbog njegovog ličnog prijateljstva nego po naredbi njegovih ustaških glavešina. Evo djela izdajice Hrvatskog naroda, našao se na istoj liniji sa izdajicama srbskog naroda u cilju služenja okupatoru i prvim njegovim slugama Paveliću i Draži Mihajloviću.

NISU IH KOSNULE OĆI TRIČETVRTINE MILIJUNA POBITIH
NEDUŽNIH LJUDI SUZE NJIHOVIH MILIH I DRAGIH, NI PALJENA
NAŠA PREKRASNA SELA, NEGO SU NEMILOSRDNO TO POMAGALI:

SMRT IZDAJICAMA HRVATSKOG I SRBSKOG NARODA!

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU:

Komesar: v.r.

Komandant: v. r.

Za točan prijepis jamči:

Ustaški tabor Vukovje u Garešnici 25. svibnja 1943.

Za Dom spremni!

Tabornik: v. r.

M. P.

Taj je letak razdijeljen narodu čitave Moslavine, neka se zna kako će proći izdajnici i zlotvori naroda.

Kada je riječ o zločincima tipa Rogulje, valja reći, bez obzira na njihov lični udio, da su kao načelnici općina, ustaški tabornici i slično stvarno odlučivali o sudbini velikog broja ljudi. Takvi su krivi za brojna hapšenja, ubojstva, progone u logore, pljačku i smrt desetina i stotina nedužnih ljudi, krivi su i za one koje su otjerali u ustaše i domobrane da se bore protiv vlastitog naroda.

Nešto ranije jedna patrola MPO uhvatila je trojicu ustaša iz Gornje Jelenske kraj Popovače, koji su otkriveni kao koljači. Međutim, u vezi s njihovim hapšenjem ima nekoliko zanimljivih činjenica pa će ih zato nešto detaljnije obraditi.

Bilo je lijepo proljetno jutro, sunce je već odskočilo pa se borci u boriku, ispred kojeg je bagremar, osjećaju prijatno. Odličan položaj za partizansku zasjedu. Tu je I četa I bataljona Moslavačkog odreda iznad ceste i s. Krivaj (zapadno od Kutine) sa ciljem: da sačeka i napadne neprijateljsku kolonu, patrolu ili grupu. Ali kao za inat nema nikoga. S četom je i Božo Kušec. Sve je mirno, samo se kos i krejajavljaju s vremenom na vrijeme.

Tri čovjeka u civilnim odijelima spuštaju se niz kosu Borik preko kote 204. Jedan plav i drugi smeđ i nešto manji, treći više crn. Idu oprezno, gledaju oko sebe, boje se da ne nađu na partizane. Izbiju na plato Raskrižje, kad jedan reče: »Sad možemo mirnije, nigdje nema odmetnika«. Ali kad stignu nekoliko stotina metara niže, idući strmim i lošim kolskim putem prema cesti, oistar glas ih presjeće: »Stoj, ruke uvis«. Poslušaju. Strah ih obuze. Pojavi se grupa partizana s velikim i crvenim petokrakim zvijezdama na kapama. »Kamo ćete?« pitaju partizani. »Idemo u selo Krivaj«, gotovo u glas odgovore sva trojica. Pretresavši ih, i ne našavši ništa, komandir patrole reče komandiru ćete, koji upravo stiže do njih pošto je čuo glasove, da su to civili koji nemaju ništa od oružja. Nastavi se kratko saslušanje: tko ste, odakle ste, kamo ćete, — mi smo seljaci iz brda, pošli smo tu u Krivaj kod kuma, onaj drugi kod strica itd. Nitko ih od partizana ne poznaje. »Što ćemo s njima«, upita komandir ćete člana Štaba odreda. »Neka ostanu tu dok se ne povučemo, a onda ih pusti«, odgovori Božo Kušec. Tako je i bilo. Nakon jednog sata partizanska se četa povukla jer je već dugog bila u zasjedi, pa kako nitko nije naišao, nije imala razloga da dulje ostane u tome rejonu. Četna kolona krene uz greben objekta Borik i uputi se prema Mikleuški.

Trojica civila ostanu sami, a onda brzo potrče niz kosu, izbiju na cestu, zatim stignu kući ustaše I. R. »Jaga, daj odore i puške, majku im partizansku, bili smo im u rukama«. Obuku se i naoružaju, civilna odijela ostave tu kod svojih. Na opasačima, pored fišeklija, kama za klanje, na kapama slovo U. Bile su to ustaše. Pozdrave se i požure na željezničku stanicu te prvim vlakom otpisuju za Jasenovac.

Bili su to poznati ustaški koljači iz Gornje Jelenske, zločinci, ljudi — zvijeri.

Nedugo nakon toga oni ponovo dođu u Gornju Jelensku, sada na dopust. Pa šta, oni su već nekoliko puta dolazili kućama, hvalili se po

selu i uživali u napljačkanoj imovini svojih žrtava. Ali, ovaj put partizanska patrola iznenadi ih noću i uhvati kod kuća. Povežu ih i odvedu u šumu. Zločinci nisu znali da su u Štabu MPO saznali tko su oni i da su od tada pomno pazili kada će ponovno doći u Jelensku. Naime, kada je komandant MPO-a saznao da su zlikovci sticajem okolnosti izmakli pravdi, naredi posebnoj desetini, u kojoj je i P. I., da obavezno uhvate bandite čim se pojave u selu.

Nad izrodima izvršena je detaljna istraga. Ustanovljeno je da su osobno pobili na stotine ljudi u Jasenovcu. Pleše je priznao da je ubio oko 900. Strašan zločin.

»Kada se danas toga sjećam«, kaže V. J. Capo, »kosa mi se diže. Čovjek prosto ne vjeruje da je moguće učiniti tako nešto. Pri Štabu odreda imali smo sud koji je vodio postupak i nad ovim zločincima. Nakon istrage odlučili smo da te ljude — zvijeri pokažemo narodu. Patrola ih je provela kroz velik dio sela Moslavine, među ostalim i po selima čazmanskog kotara. U Vrtlinskoj se okupilo mnogo ljudi jer smo puteni narodnooslobodilačkog odbora i drugih organizacija obavijestili seljake i iz susjednih sela. Kada sam završio govor narodu u Vrtlinskoj, pride mi mjesni pop i upita: »Je li moguće da su ovi ljudi učinili takve zločine?« »Velečasni, pitajte ih vi!« Pop se okrene ustašama i upi'a ih: »Djeco je li istina da ste pobili tolike ljude?« Oni pokunjeno Himnu glavama, zatim dvojica, Majnarić i Pleše odgovore: »Jesmo morah smo, tako su nam naredili!« Pop se okrene i reče: »To je zaista grozno!« »Šta biste vi učinili s njima, velečasni?« upitam ga. »Krist je milostiv pa neka im oprosti, pa bih im i ja oprostio!« »Mi im kao ljudi ne možemo oprostiti zločine!«.

Bilo je teško zadržati narod da ih ne linčuje, čuvala ih je čitava desetina partizana. Bilo je dilema kod nekih drugova: kako ih kazniti. Treba ih mučiti, govorili su neki, neka polako umiru. Ali mi smo bili partizani, narodna vojska. Sud je donio presudu da se strijeljaju. Toga dana, koji je bio određen za egzekuciju, pitao sam Plešu i drugu dvojicu imaju li što reći. A oni, potpuno utučeni odgovore da su krivi. »Izvršili smo teške zločine i sud nas je pravedno osudio na smrt!«. Gledam te bijednike koji su od radnika i seljaka u Pavelićevoj NDH postali monstruoznici zločinci. To još više učvrsti moje uvjerenje koliko je važno objašnjavati narodu ciljeve NOB-a i boriti se za slobodu i jednakost ljudi!«.

Poslije povratka u Mali Prokop izvršeno je javno čitanje presude i strijeljanje zlikovaca. O tome je izdan letak da se narodu objasni sva grozota ustaške strahovlade i tako spriječi da drugi postanu novi kojkači. Već 1942. godine ŠMPO je objavljivao presude nad narodnim neprijateljima javno, često u vidu kratkih letaka ili na zborovima. Takav naš stav ubrzao je razbijanje ustaškog pokreta i njegovu izolaciju od širokih narodnih masa koje su sve više prilazile NOB-u.

ODRED PONOVO JAČA, IMA DVA BATALJONA

Izvođenjem čitavog niza napada, zasjeda, rušenja pruge i sličnih akcija, jedinice Odreda zaplijenile su mnogo novog oružja. Udarne desetine i vodovi imali su vidnih uspjeha, tako da je početkom lipnja,

9. VI 1943. formiran po treći put II partizanski bataljon Moslavačkog odreda. Mobilizacijom novih boraca, pretežno skojeveaca, dobrovoljaca i članova USAOH-a, Odred je brojčano ojačao. Radi formiranja II bataljona sve snage Odreda, osim partizanskih udarnih grupa, odnosno vodova, prikupljene su u širem rejonu s. Velika Bršljanica — Dišnik — s. Mali Prokop.

Tih dana, po naređenju Štaba II operativne zone, došlo je do promjena u Štabu MPO. Za v. d. komandanta postavljen je Ilija-Strika, dotadašnji zamjenik komandanta, a Janjić Vjekoslav-Capo za političkog komesara Odreda. Dotadašnji komesar Odreda Slavko Kezele-Slavni stavljen je privremeno na raspolaganje Štabu II OZ. Pored toga, na neke funkcije došli su novi ljudi.

Stab 1 bat. MPO, svibanj — lipanj 1943. godine

Osim borbenih dijelova, Moslavački odred ima i drugih jedinica, pa je organizacijsko-formacijska slika bila slijedeća:

1. Štab odreda je imao:
 - komandanta,
 - zamjenika komandanta,
 - političkog komesara,
 - zamjenika političkog komesara,
 - načelnika štaba,
 - operativnog oficira,
 - obaveštajnog oficira (dva)
 - intendanta, i
 - referenta saniteta.

2. Jedinice za komandiranje i veze:

- vod za vezu,
- zaštitni vod,
- štapsku stražu.

3. Borbene jedinice:

- a) I partizanski bataljon,
- b) II partizanski bataljon,
- c) diverzantsku četu — odred,
- d) partizanske udarne grupe, desetine, vodove i čete nešto kasnije.

Bilo ih je više na Moslavini.

4. Pozadinske jedinice i ustanove:

- bolnička četa — jedan vod razvija partizansku bolnicu a drugi sanitetske stanice, odnosno ambulante,
- radnu četu — sa tri voda. Od toga vod za formiranje radionica (krojačka, postolarska, stolarska, mesarska i druge).
- vod za izradu bolnica i
- vod za izradu tajnih skladišta.

5. Vojno-teritorijalni organi.

Iako još tada nije bila formirana komanda područja, pri Štabu odreda postojala je radna grupa koja se bavila mobilizacijom, organizacijom seoskih straža i mnogim drugim zadacima. Na tom sektoru djelatnosti bio je angažiran brojan aparat. U sastavu je bila i omladinska četa koja je zapravo predstavljala nastavni centar. Svi novi borci prolazili su petnaestodnevnu obuku u toj četi, da bi poslije bili raspoređeni u jedinice.

Kao što se vidi MPO je pored borbenih jedinica imao i čitav niz jedinica specijalne namjene za razvijanje pozadinskih ustanova, za osiguranje rukovodstava NPO-a (OK KK) jedinice veze, specijalne kurirske stanice (relejne stanice)⁵⁵), jedinice za hvatanje neprijateljskih špijuna itd.

Narasle snage, sve šira slobodna teritorija organizacijsko-mobilizacijski problemi i osiguranje funkcioniranja sistema vlasti zahtjevalo je novu organizaciju MPO-a, čija uloga pored osnovne — borba protiv okupatora i domaćih izdajnika — dobiva i čitav niz novih elemenata.

U izvještaju od svibnja 1943. godine Štabu II operativne zone, ŠMPO se žali na složenost i obim poslova i traži formiranje posebnih organa i komande područja. Dakle, trebalo je organizirati čitav život i rad u novim uvjetima. To je zahtjevalo širu i bolju organizaciju komandiranja i rukovodjenja u Moslavini i sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Partija je uspjela razbiti jak utjecaj Mačeka i reakcionarnog dijela HSS-a na narod, tako da je NOP dobio masovan karakter. Intenzivan

") Relejne stanice u prvoj polovini rata, a i kasnije, imale su veliko značenje i kod nas u Moslavini. S vremenom su proširivale djelatnost dobivši nove organizacijske oblike, organe i oružane dijelove. Dijelovi tih relejnih stanica jedno su vrijeme obavljali funkciju budućih jedinica OZN-e.

organizaciono-politički i propagandni rad na terenu rukovodstava KP, SKOJ-a, USOH-a, AFŽ-a i NOO-a dao je do tada krupne rezultate. Upravo sredinom 1943. na području Moslavine rade sve naše organizacije od mjesnih do okružnih i kotarskih. Posebno je rad SKOJ-a i omladine bio dobar, što je omasovilo stupanjem mlađih u partizane. Prema podacima OK SKOJ-a Čazma, sredinom 1943. otišlo je u jedinice oko 1000 novih boraca.

Likvidacijom istaknutih ustaških kolovođa Mrazeka, Rogulje i sličnih, u općinama i većim selima ozbiljno je narušen sistem vlasti neprijatelja. Strah je zavladao kod svih onih koji su se vezali za fašizam. Ali je zato sve više dolazilo do rasula u ustaškom pokretu, izoliranom u narodu, koji je gubio tlo pod nogama.

BORBE MPO-a SREDINOM 1943.

Nije nam svrha da općimo obrađujemo sve borbe i sav rad MPO-a sredinom godine. Bitno je to da su jedinice Odreda stalno u ofanzivi u čitavoj Moslavini, djelujući po četama, vodovima i odjeljenjima, odnosno udarnim grupama, tako da neprijatelj nema uvjeta da okruži Odred i da ga tuče na užem zemljишnom prostoru. Nekoliko puta, neprijatelj je uspijevao zahvatiti sad jedan, sad drugi bataljon, ali nakon nekoliko sati ili dan — dva pokušavanja da ga okruži, naše bi se snage izvukle, ili bi se probile iz okruženja, pa se neprijatelj morao vraćati u polazne garnizone neobavljen posla. Takav razvoj dolazi posebno do izražaja poslije formiranja VI slavonskog korpusa i jakih partizanskih odreda u sjevernoj Hrvatskoj. Nisu to više mali i nejaki partizanski odredi, već protivnik za čije je pomicanje iz Moslavine i Kalnika trebalo imati sve veće snage. Događalo se da neprijatelj počne operaciju čišćenja Moslavačke gore, pa je brzo prekida jer ga je prodor naših snaga u Hrvatsko zagorje prisilio da izvrši pomicanje jačih snaga prema tom rejonu. Manevarska sposobnost, žilavost i upornost, uz primjenu adekvatnih taktičkih postupaka omogućavali su da MPO i njegove jedinice uspješno izvršavaju zadatke. Od mnogobrojnih, evo samo nekih:

DEANOVAC

Bilo je to noću 29/30. svibnja 1943. godine, kada je I bataljon Moslavačkog odreda, bez jedne čete, marširajući prema Posavini (obično se smatralo da je to prostor na lijevoj obali Save od s. Dubrovčaka, pa jugoistočnije, šume Žutice i Brezovice) izvršio napad na domobransku stražu na pruzi Zagreb — Beograd. Kada je planiran pokret bataljona prema Posavini računalo se da na tom pravcu izvrši više akcija.

Prikupljeni podaci i veze s našim ljudima u neprijateljskim jedinicama olakšali su izvršenje zadatka. Marševski poredak za prijelaz preko željezničke pruge i ceste bio je ujedno i borbeni poredak pri napadu na domobransku stražu kod Deanovca. Isturena su bočna odjeljenja, a glavnina je izvršila napad. Kratak vatreni prepad i sve je bilo gotovo za kratko vrijeme. Zarobljeno je 25 domobrana, od kojih je jedan ostao u partizanima, ostali su svučeni i pušteni. Plijen: 24 puške i oko 1000 metaka, nešto bombi i ostale opreme.

Bilo je to po treći put da je zarođen vod domobrana u rejonu s. Deanovca i željezničke stanice Deanovac.

Iste noći porušena je i pruga. Rano ujutro na taj porušeni dio navelio je teretni vlak. Prevrnula se lokomotiva i 5 vagona čime je pruga još više oštećena. Saobraćaj je bio prekinut čitav taj dan. Uzalud su Nijemci i ustaše bjesnjeli, prijetili domobranima, postavljali zasjede, slali oklopni vlak i svoje patrole, partizani su prugu i dalje rušili.

TRUPINSKI GAJ

To je oveća hrastova šuma koja se proteže zapadno i istočno od pruge Garešnica — Bjelovar u širini od oko 1 km i dužine oko 7 km. Željeznička stanica Hercegovac nalazila se u centru toga lijepog gaja, koji je često bio sklonište i oslonac partizanima, već 1942. Tu je bilo žestokih okršaja i dobro izvedenih prepada i zasjeda. 4. VI 1943. jedna četa I bataljona dočekala je satniju domobrana koja je samo đelimično upala u zasjedu. Tom prilikom zarođen je jedan oficir, jedan podoficir i 12 domobrana, bez vlastitih gubitaka. Neprijatelj je uputio još jednu satniju iz Hercegovca da odbaci partizane, ali u tome nije uspio. Od jake vatre pješadijskog naoružanja odzvanjala je jeka Trupinskim Gajem i okolicom. Neprijatelj je smatrao da će partizani napasti i sam Hercegovac, a radilo se samo o vezivanju neprijateljskih snaga za sebe. U svojim izvještajima neprijatelj govori o tome da su partizani odbijeni i da im je bio cilj napad na Hercegovac. (Zbornik dokumenata NOB-a, tom. 5, knjiga 16, dokument 124).

BORBA S NIJEMCIMA KOD BRŠLJANICE

Tek što je bio formiran i II bataljon Odreda, a jedinice još nisu bile brojne ni borbeno dovoljno izgrađene došlo je do žestoke borbe s Nijemcima na pravcu Goilo — s. Veliko Vukovje, odnosno Goilo — s. Rogoža — s. Velika Bršljanica. Da je neprijatelj imao više uspjeha u toj borbi ne bi bilo nenormalno s obzirom na svježe formirane čete, osrednje naoružanje, mlađi kadar. Međutim, rukovodeći kadar bio je iskusni, a borački sastav dobar, tako da je uspjeh toga dana bio potpun, čak izvanredan.

Jedinice I partizanskog bataljona bile su glavnim snagama na položajima na pravcu Velika Bršljanica — Rogoža Veliko Vukovje, a dijelom snaga na pravcu s. Dišnik — Garešnica. Štab bataljona nalazio se u s. Dišniku, a Štab MPO u s. Malom Prokopu.

12. lipanj 1943. bio je lijep i sunčan dan. Sve je zeleno, žito izdžikaljalo, seljaci rade na njivama. Komandant I bataljona je Ferdo Einspigel, s njim je Ivan Bobinac-Ćelo, oba su borci od 1941. Ferdo mlad, visok, plav, stasit i lijep čovjek, komunist. Nijemac po narodnosti. Još rano ujutro rasporedio je jedinice bataljona. Getu s komandirom Vučićevim Tumbasom-Tigrom uputio je u rejon Velikog Vukovja sa zadatkom da postavi zasjedu na putu s. Veliko Vukovje — Gojio i daочекa neprijatelja ako podje u selo, nanese mu gubitke i zaplijeni oružje.

3. četa zaposjela je položaje na kosi južnog dijela Velike Bršljanice, a jedan vod u rejonu Knežević-brdo, sa zadatkom da prihvate 1. četu koja se našla ispred njih, ako zatreba, i da zatvori pravac Goilo — s. Rogoža — s. Velika Bršljanica — s. Mali Prokop. Četa bez voda nalaziла се у рејону Дишника и сјеверног дијела Bršljanice у резерви код Штаба баталјона. Било је неких информација од наших органа обавјештајне службе да ће непријатељ из Goila наступати у циљу напада на Одред. Čini се да је имао доста података о нама, можда је чак зnao да је izvršena reorganizacija jedinica. Pratio је кretanje naših snaga i tukao сe s njima proteklih dana, nastojeći prodrijeti dublje na slobodnu teritoriju, u čemu никако nije uspijevao.

I dok je I bataljon imao navedeni raspored, komandant njemačkog fašističkog bataljona, čiji je štab bio тада на Goilu, odlučio је да jednom ojačanom četom od око 200 vojnika i starješina izvrši dublji prodor на slobodnu teritoriju, razbijе naše jedinice i podigne moral svojim slugama, opljačka što više jaja, slanine itd, као обично. Budući да је gospodin hauptman bio školovan vojnik, uz то је имао добро obučenu i naoružану единицу и команде, odlučio је да: isturajući jaku izviđačku patrolu на правцу Goilo — s. Stupovača — s. Rogoža — s. Velika Bršljanica i slabiju izviđačku patrolu као боčно osiguranje на правцу Goilo — s. Veliko Vukovje, главнијом чете што прије овлада са Rogožom, razbijе partizanske snage и produži наступање према Velikoj Bršljanici. Taj naduvenko nije ni razmišљao да bi тога дана могао бити тућен. Naprotiv, bio је увјeren да ће он те комунистичке bandite naučiti pameti. Slično је mislio и njegov komandir чете, а komnadiri vodova, zna сe: befel je befel.

Jutro је, idu njemački fašisti u bespriјekornom marševskom по-ретku. Prve kilometre puta prešli су без проблема, nigdje ni traga partizanima, seljaka је мало на njivama, а и они које су видјeli на kosama које воде у Stupovaču ubrzo су се izgubili.

Manja kolona od два одјелjenja u уlozi боčног одјелjenja i помоćnih snaga nije žurila, спуштала се seoskim путем од Goila према потоку Dišnica i Velikom Vukovju. На ћelu је gefrajter Hans с automatom (m/p) за njim на propisном одстојању војници у пуној ratnoj spremi. Šljemovi svjetlucaju на suncu. »Idu Nijemci«, reče Duro Lemić, puškomitraljezac rodom из Rogože. »Tišina«, просикта komandir чете Tigar, »čekajte komandu, neka приђу што блиže.« То је била главнина I чете I баталјона у засједи, западно од Vukovja у висини centralnog dijela sela. Partizani zalegli i napregnuto чекају да се fašisti приблиže. Сваки борач је са својим mislima. Puškomitralјesci су хладнокrvni, стари су то борци, сигurni су у своје »brnce«. Само да ih Švabe не открију прије времена. Kako се колона neprijatelja приблиžавала, напетост од iščekivanja pred борбу је rasla. Nijemci осматрају naprijed, lijevo и desno, nigdje nikoga. Nije им ни пало naum да bi tu nadomak Goila, njihovога utvrđenog uporišta, била partizanska zasjeda.

Komandir voda feldvebl Johan ide са стране kolone и pogledом контролира своје vojnike. Zadovoljan је, poredak је bespriјekoran. Sada ће он tim ušljivim seljacima pokazati nadmoć više rase. Neka vide шto је njemačка vojska. Lijevo и naprijed је gospodin komandir чете. On ће rastjerati partizane ako ih има u s. Rogoži i Velikoj Bršljanici, а ja

ću, razmišlja Johan, pročistiti selo Veliko Vukovje i s juga izbiti u Rogožu, spojiti se s gospodinom hauptmanom. Zadatak nije težak, nпротив lak je. Mora da nabavi jaja, špeka i šljivovice za komandanta bataljona i komandira čete, ali i za sebe, razmišlja komandir voda. A onda: iznenadna vatrica s lijeve strane i fijuk zrna prekine mu misao. »Nieder, feuern!« viknu Feldvebl i baci se na vlažnu zemlju. »Zasjeda, partizani, bože moj.« Vidi kako mu čelno odjeljenje gine, čuju se jauci. »Rückzug!« naredi i s grupom od 5—6 vojnika pobježe glavom bez obzira uz potok. Kiša zrna ga prati, ali on je već u mrtvom uglu, zatim u Goilo.

Partizanska zasjeda je dobro postavljena i vođena, uspjeh je bio odličan. Pustivši neprijatelja na blisko odstojanje, partizani su preciznom vatrom u kratkoj i oštroj borbi ubili 5 neprijateljskih vojnika, zarobili 5 vojnika, zaplijenili 9 pušaka i 1 puškomitrailjez M. 34 — »šarac« (prema nekim podacima zarobljeno je 8 vojnika, 9 poginulo, uteklo 5, zaplijenjeno 16 pušaka i više od 1000 metaka, 1 puškomitrailjez i druga oprema, Zbornik dokumenata NOB-a, knjiga 16, dokument 59).

Od partizana iz zasjede nitko nije ni poginuo niti ranjen. Od zatalog zrna poginuo je komesar I čete Franjo koji je s dijelom čete ostao u Rogoži. Borbu je promatrao iz voćnjaka.

Glavna kolona Nijemaca izbila je u Rogožu iz Stupovače. Kratko-trajna paljba u Velikom Vukovju nije mnogo zabrinjavala njemačkog komandira čete. To je Johan otvorio vatru na nekoga u selu, pomisli on i naredi da se brže kreće. »Vorwärts!, čuje se komanda komandira vodova. Kolona živilje krenu. Ubrzo izbije na put Stupovača — Rogoža, jer je komandir izviđačke patrole (jačina patrole bila je oko 40 vojnika i starješina), već ovладao vrhom sjevernog dijela Rogože, pa je glavnina mogla naprijed.

Izbivši na greben iznad mlina Antolin, koji se nalazi u donjem dijelu Velike Bršljanice, komandir izviđačke patrole jačine kompletног voda osmotri teren ispred sebe. Pošto ne uoči ništa sumnjivo, naredi pokret: pravo u klopku. Na povijenoj kosi s naseljem bila je u zasjedi II četa I bataljona MPO, a lijevo i bočno još jedan vod. Gledaju partizani kako Nijemci idu u pođugoj koloni, naprijed su čelni izviđači, pa čelna patrola, onda glavnina izviđačke patrole. Sve ih prebroje komandiri vodova, a borci nestrpljivo čekaju da se l'ašisti primaknu bliže. Čelni izviđači stižu do prvih kuća, a glavnina voda nađe se u udolju u rejonu mlina Antolin. Tu je i komandant bataljona koji upravo dade znak komandiru II čete da počne. Pali. Osu se vatrica iz partizanskih pušaka i dva puškomitrailjeza, padnu prvi mrtvi i ranjeni, nastala pometnja. »Rückzug!, deru se preplašeni gefrajteri i cuksfireri. Tada zaori se ono strašno: »Juriš, drugovi, naprijed!« Nijemci su se branili, ali silina partizanskog juriša bila je prevelika. Osvajači Evrope dižu ruke. Sa svih strana partizani s crvenim petokrakama na kapi. Bio je to žestok i kratkotrajan okršaj. Žito zgaženo, rasuti leševi, razbacano oružje. Grupa partizana vodi zarobljenike, borci nose po tri puške, neki već svlače mrtve faštiste, dobro će se obući i obuti. Jedinice bataljona izbijaju na greben Knežević — brdo s. Rogoža i otuda odbiju napad glavnine neprijatelja, koji se oko 11 sati povukao u Goilo.

U borbi su pогinula 2 partizana, 2 su ranjena. Njemački fašisti imali su 7 mрtvih i 33 zarobljena. Zaplijenjena su 3 puškomitraljeza, 4 automata M. P. i 29 pušaka tipa »mauzer«. Bilo je oružja za dva partizanska voda novih boraca koji će uskoro stići. Zaista bogat plijen! Nijemci su tučeni u direktnom sudaru, uništen je kompletan vod. Bila je to jedna od veoma uspešnih borbi jedinica MPO-a (veliki gubici neprijatelja vide se iz dokumenta broj 59, knjiga 16, tom 5, Zbornik dokumenata NOB-a).

To prijepodne bilo je veoma živo u Velikoj Bršljanici. Najprije je bilo straha kod seljaka: ide banda, bit će borbe, ako prođu Nijemci, spalit će selo, pobiti ljudе, govorili su stariji, kao što su uradili u Oštrom Zidu. Mnogi su bili spremni pobjeći ako neprijatelj prodre. Ali, sada idu Nijemci prema gornjem dijelu sela kao zarobljenici, puknili glave, pokisli bez kiše, narod ih gleda i veseli se pobjedi partizana. Istina, ima nekoliko onih koji ne vole partizane, oni šute i ne izjašnjavaju se.

U Štabu veselje, neprijatelj je dobio po glavi. Vijest je brzo stigla u sva sela ovog dijela Moslavine.

Uspjeh Moslavačkog odreda dobro je došao jer je uslijedio kada je od I bataljona, udarnih grupa i omladinske nastavne čete formiran i drugi partizanski bataljon. Moral je, razumije se, porastao, a to je bilo posebno dobro kad je riječ o komandiranju. Štab MPO-a i bataljona solidno su radili. Hrabrost i sposobnost komandanta I bataljona Ferde Einšpigla i komandira četa došlo je do punog izražaja. Štab bataljona, komandiri i komesari svih jedinica radili su dobro, uspjeh je bio izvanredan. Solidno obučeni neprijatelj tučen je partizanskom taktikom. Šablon nije položio ispit. Njemački fašisti nisu još shvatili naš rat i naš način djelovanja. Valja reći da je partizanska četa bila na položaju u žitu uglavnom bez ukopavanja. Bila je u polju, tamo gdje je neprijatelj nije očekivao. Da je to bila visoka šuma, neprijatelj bi sigurno izvršio detaljno izviđanje pa bi jedinica bila otkrivena i on ne bi upao u klopku. Doživio je istog dana dva potpuna iznenadenja koja su ga skupo koštala.

Za taj uspjeh, Štab odreda i I bataljon pohvalio je načelnik Štaba II operativne zone koji se tom prilikom našao u Moslavini.

Iskustva iz zasjednih djelovanja MPO-a govore da su najuspješnija bila tada kada se postiglo iznenadenje, prije svega u rejonu gdje je zasjeda postavljena. U pravilu su uspijevale sve one zasjede koje su bile bliže uporištima, u polju, tamo gdje ih je neprijatelj najmanje očekivao.

POGIBIJA KOMANDANTA I BATALJONA

Nešto kasnije dogodila se nesreća u I bataljonu MPO-a: poginuo je komandant Ferdo Einšpigel-Sivi.

Ferdo je otišao u partizane noću 8/9. prosinca 1941., a njegov brat Ivica stigao je za njim u MPO 1942. lako im je otac bio član Kulturbunda, više formalno, sinovi su bili napredni omladinci. Nisu se dali zavesti fašističkom propagandom, već su se opredijelili za NOB i kao Nijemci učinili častan izuzetak.

Ferdo je od borca, koji se stalno isticao, ubrzo postajao desetar, vodnik, komandir čete, operativac u bataljonu i komandant bataljona. Poslije odlaska I Businog bataljona u Slavoniju, Ferdin II bataljon postao je I bataljon Moslavačkog odreda.

Bio je izgrađeni partizanski rukovodilac koji je završio oficirski kurs kao jedan od najboljih. Kao komandant bataljona pokazao je u-mješnost i dovitljivost u komandiranju, hladnokrvnost u borbi i visok stupanj drugarstva. Njegove sposobnosti došle su do punog izražaja baš na toj dužnosti. Gotovo svi sudari s neprijateljem završavali su se loše po fašiste. Više od dva mjeseca neprijatelj nije uspio dublje prodrijeti na oslobođenu teritoriju. Svaki put bio je odbijen, a često je najuren natrag u Garešnicu, u Hercegovac ili neki drugi garnizon, u uporište.

Toga sunčanog ljetnog dana I bataljon je vodio borbu sa snagama intervencije iz Garešnice u širem rejону Dišnika. Svi pokušaji neprijatelja da ovlada tada već čuvenim Kovačić-brdom, Tromedom i Ćukovcem, ostali su bez uspjeha. Bilo je oko 10 sati, sunce je visoko odskočilo, a s kosa i grebena u vidu potkovice oko Dišnika odjekuju rafali puškomitraljeza i plotuni partizanskih pušaka. Neprijatelj ne može naprijed. Ferdo na komandnoj osmatračnici u vrhu sela Dišnika promatra dvogledom borbu jedinica bataljona. Vedar je i zadovoljan. Tuku se partizani muški, dobar je bataljon, pomisli, fašistička gamad neće proći. »Avion druže komandante«, najednom viknu kurir, »sklonimo se«. Ferdo pogleda, bila je to »roda«, odmahne rukom i produži da osmatra borbu.

Međutim, neprijateljski avion nadleti rejon komandnog mjesta I bataljona, otvori vatru iz mitraljeza i odmah baci bombu. Snažna eksplozija podiže Ferdu od zemlje, nešto ga udari u grudi i trbuhi, ujede ga žestoko i on padne izgubivši svijest. »Pogibe komandant bataljona, majku im fašističku«, viknu kurir B. M. i pritrča Ferdi. Sav krvav, dove svijesti i podiže se na laktove, zatim klone na zemlju. Ubrzo ga prebiju, ali krv se nije mogla zaustavili, jer je parčad bombe nanijela teške rane u trbuhi. Zamjenik komandanta K. B. naredi da se spreme kola i komandant bataljona preveze u ambulantu Odreda u Malom Prokopu. Ferdo blijed i malaksao, ali hladnokrvan i ozbiljan, reče svom zamjeniku da preuzme komandu i sprječi prodro. Tu se nade i Ćelo, žao mu divnog druge i vrsnog oficira. Ferdu ubrzo ukrcaju u zaprežna seljačka kola i odvezu u Mali Prokop. Ćelo gleda za njim, a suze napune oči starog člana Partije, radnika Ivana Bobinca. Odgajao ga je kao rođenog. Hoće li preživjeti. Malo je nade!? Kad kola zamaknu u šumu, Ćelo ode na položaj.

Dva dana nakon toga u teškim je mukama umro Ferdo Einšpil-Sivi, komandant I bataljona MPO-a. Zaklopio je oči u malom partizanskom selu, u Malom Prokopu. Sahranjen je na mjesnom groblju među svojim borcema i komandirima koji su poginuli u borbi za slobodu, bratstvo i jedinstvo.

Toga dana malo moslavačko selo bilo je tužno. Mnoštvo boraca i naroda sakupilo se na seoskom groblju da isprati Ferdu na vječni počinak. Govorili su komesar Odreda Capo i Ćelo. Dirljivim riječima is-

takli su zasluge Einšpigela u oslobođilačkom ratu, u borbi protiv fašizma, ističući ga kao Nijemca koji je položio svoj mladi život za slobodu naroda. Na kraju je počasni vod paljbom odao poštu svome komandantu.

Ilija Strika, tada na dužnosti komandanta Odreda, rekao je sjećajući se Ferde-Brace: »Bila je to nesreća, ako se tako može reći. Ferdo je bio sposoban komandant bataljona. Upravo se vratio s oficirskog kursa gdje je bio najbolji. Hrabar, sposoban da vodi jedinicu u borbu, mlađ, Nijemac i komunist. Gledao sam ga dok je umirao, borio se za život hrabro do posljednjeg trenutka. Svima su nam suze same tekle niz obraze, meni, Capi, Čeli i ostalim drugovima. Bio je perspektivan oficir koji bi sigurno izrastao u visokog rukovodioca da je ostao živ. Ali eto, rat je takav, često uzima najbolje između nas.«

Volio je Ferdu i narod i borci kako zbog hrabrosti i sposobnosti, tako i zbog finoće u ophođenju s drugovima, čvrstoće karaktera i čestosti.

Nedugo zatim poginuo je i Ferdinand brat Ivica Einšpigel, također kao član KP. Neka ovi reci sačuvaju od zaborava svjetli lik braće Einšpigel iz Garešničkog Brestovca.

U toku ljetnih mjeseci MPO je bio aktivan, opet je ojačao i nastao u jaku borbenu jedinicu. Partizanski bataljoni bili su veoma pokretljivi, pojedine čete djelovale su u saradnji s udarnim desetinama i vodovima. MPO je istovremeno bio operativna jedinica, dok su čete s udarnim grupama i vodovima igrale ulogu manjih partizanskih odreda. Stoga neprijatelj realno procjenjuje da u Moslavačkoj gori ima znatno više partizana nego ih je stvarno bilo u bataljonima Odreda. Ako bismo pribrojili sve desetine i vodove na terenu Moslavine, tzv. udarne grupe, onda je MPO u tom dijelu godine imao oko 750 boraca.

Kako je Štab ocjenjivao djelovanje Odreda vidi se i iz izvještaja od 13. lipnja 1943.

Original u arhivi V. I. I, lond NOB-e,K. 1472, 40—2/3

Štab Moslavačkog N. O. P. Odreda
13. VI. 1943.

IZVJEŠTAJ O AKCIJAMA

Od dana kada smo poslali zadnji izvještaj akcije koje smo spuščali kako na starom sektoru Garešnica tako i na Čazmanskom i Ivančić Gradskom sektoru.

U našim akcijama imali smo i par proluakcija neprijatelja od kojih jedna veća gdje je na uzak sektor Čazme bacio na nas 1.200 vojnika. Učinili smo jednu akciju na prugu gdje smo srušili jedan teretni voz. Učinili bi više da smo imah eksploziva.

AKCIJE

24. V. krenuli smo sa celim odredom na Kopčić Brdo s tim da im postavljamo zasjede i da izvršimo par akcija na rušenju pruge i akcija manjih neprijateljskih uporišta koje bi mi sa našim snagama mogli da likvidiramo.

25. V. jedna četa je bila u zasjedi kod Selišta. Banda je naišla **u** jačini od jedne satnije Gorskog Zdruga, koja je navodno pošla da pljačka sela. Naši su otvorili brzu paljbu, uslijed nadmoćnosti neprijatelja morali smo se povući. Neprijatelj je imao 10 mrtvih i ranjenih, na našoj strani nema ništa. Zarobljena su dva neprijateljska vojnika. Utrošeno oko 200 komada metaka. Pljen 4 puške, 2 bombe i 300 komada municije. Jedna četa je bila u Mustafinoj Kladbi. Banda je naišla **u** jačini jedna satnija, primili smo borbu, banda je u paničnom bijegu pobegla. Neprijatelj je imao 3 mrtva i 2 ranjena, pljen jedna puška, na našoj strani gubitka nema.

27. V. dvije čete krenule su za Žuticu, a ostale snage bile su na Kopčiću.

28. V. Dvije čete bile su na zasjedi na Kopčiću, nije naišao nitko.

29. V. dvije čete bile su na zasjedi na Kopčiću, naišao nije nitko. One dvije čete koje su krenule za Žuticu izvršile su akciju na željezničku prugu Dejanovac. Zarobili smo 35 domobrana. Jedan je ostao, a ostale smo pustili. Pljen 24 puške, oko 1.000 komada metaka, utrošeno 130 komada metaka. Gubitaka nema.

30. V. Bila je reakcija na Kopčić u jačini oko 1.000 bandita. Uslijed jačine neprijatelja nismo primali borbu. Banda se uveče povukla **u** svoje polazne baze. Dvije čete razrušile su prugu na stanicu Dejanovac, naišao je teretni vlak prevrnuo se.

31. V. Dvije su čete bile na položaju Kopčić, a one dvije iz Žutice bile u Marči.

1. VI. Dvije su čete bile na položaju Kopčić, a ostale dvije stigle na Kopčić.

2. VI. cijeli odred krenuo i to dvije čete u Prokop, a dvije **u** Mikleušku.

4. VI. Dvije su čete bile na položaju Prokop, ostale dvije na zasjedi na cesti Popovača Kutina, nije naišao nitko.

5. VI. Sve čete bile na položaju.

6. VI. bila je reakcija manjeg stila, mi smo bili u zasjedi, banda nije naišla.

7. VI. sve su čete bile na položaju.

8. VI. bili u zasjedi, nitko nije naišao.

10. VI. Sredivali bataljon i čete.

11. VI. bili na položaju.

12. VI. Bili u zasjedi Vukovje — Rogoža — Bršljanica. Banda je naišla na zasjedu u Vukovje u jačini 10 vojnika. Naši su otvorili paljbu, 5 mrtvih, 5 zarobljenih, pljen jedan prsni mitraljez 9 pušaka star. Srpskih oko 400 komada metaka. Istoga dana banda je nastupala preko Stupovače Čaire u Bršljanicu u jačini 40 vojnika. Mi smo otvorili paljbu. Naši hrabri borci na juriš ih opkolili 7 ubili 33 zarobili. Pljen 3 puško-mitraljeza belgijskih prerađeni na municiju mauzer 4 prsna mitraljeza, 6 pištolja, 29 pušaka star. srpskih i mnogo municije i ostanog materijala. Na našoj strani 2 mrtva, jedan teško i jedan lako ranjen.

OPĆE STANJE U ODREDU

9. VI. Provedena je reorganizacija našega odreda u sporazumu Štaba Odreda i druga načelnika Štaba II. Operativne Zone. Od jednog bataljona što smo ga imali organizirali smo još jedan. Čete nisu velike, svaka 30—40 partizana. Komandni i komandantski sastav je u glavnom popunjen, osim nekoliko zamjenika komandira i vodnika.

Mišljenja smo novo postavljeni kada odgovarat će početnim zadatacima, a razvijanjem njihovih četa i bataljona razvijat će se i oni.

Rasparčavanje partizana po samim četama nije naišlo na jače negodovanje partizana. Ono malo što je bilo već je potpuno nestalo.

PERSPEKTIVE

Što više akcija na prugu.

tacat se opet na sektor Ivanić Grad — Čazma. Imamo u vidu više akcija koje ćemo izvršiti.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Komesar:
Vjekoslav Janić
Prekuca: T/F

V. D. Komandanta:
Ilija Strika

Politički čas u jeđnoj četi

OBAVJEŠTAJNA I K. O. SLUŽBA

Iako u drugom dijelu knjige ima priloga na ovu temu, nužno je nešto više reći o organizaciji i radu obavještajne i kontraobavještajne službe MPO-a. Prije formiranja MPO-a, Partija je vodila računa o pri-

kupljanju podataka o neprijatelju, njegovu rasporedu, cilju i načinu djelovanja. Istina, taj rad je bio skromnih mogućnosti, pa ni rezultati nisu uvjek bili dobri. Velika hapšenja članova KP u Čazmi, Kutini i Garešnici 1941. mogla su se dobrim dijelom izbjegći da je naš obavještajni i kontraobavještajni rad bio bolje organiziran. To posebno vrijedi u slučaju čuvene »Borine provale«, koja je najviše pogodila partijske kadrove u Moslavini i sigurno je bila najveći uspjeh neprijatelja na tom području u toku čitavog rata.

Međutim, odmah valja istaći činjenicu da je MPO imao veoma dobro organiziranu obavještajnu i kontraobavještajnu službu za sve vrijeme svoga postojanja, bez obzira na slabosti i propuste. Najbolji dokaz da je tako govori podatak da naš Odred nije u toku NOR-a nijednom bio razbijen, a kamo li uništen. Naprotiv, uspio se održati, razvijati i odigrati svoju ulogu zahvaljujući i dobrom radu obavještajne službe.

S obzirom na uvjete, stupanj organiziranosti, na snage i sredstva u radu obavještajne i kontraobavještajne službe, ističu se tri faze: prva, 1941 — 1942, kada u Odredu nema oficijelnog posebnog organa koji se bavi tim pitanjem. To je radio komesar, a dobrim dijelom i svi rukovodioci i borci u jedinici. Na terenu je to radila Partija, organizatori i rukovodioci NOP-a, ali ne specijalistički, već kao sastavni dio općeg zadatka. Da ne bi bilo nejasnoća, točno se znalo tko je neprijatelj, tko su glavni ustaški ljudi, organizatori, zločinci, a tko to nije. U svakom su selu naši saradnici prikupljali i davali sve potrebne podatke i dostavlјali ih. Točno je i to da su mnogi podaci propadali jer nisu stizali na vrijeme. No, to je bilo realno jer je u rukovodstvima KP i MPO-a bilo nepovezanosti, neorganiziranosti, početnih slabosti, grešaka, ljudi su se kolebali itd. Sve se to odražavalo na obavještajni rad. Sve je zavisilo od kadrova i njihove sposobnosti, od shvatanja linije KPJ kako organizirati NOP, NOB-u, partizanski odred, kako voditi borbu kakvu pažnju posvetiti obavještajnom radu i borbi protiv neprijateljske obavještajne službe. Velik broj članova KP i komiteta bio je na vrijeme obavještavan da mora ići u ilegalnost ili bježati jer će neprijatelj hapšiti, ali neki to nisu poslušali, neki su se pokolebali, drugi su sami sebe zavarivali pa su pali u zatvor. Na sreću, takve su greške ispravljane, pa je spašeno mnogo drugova da ne zaglave u logoru.

Sekretar OK KPH Čazma Lojz Vulinec organizirao je »bazu«⁵⁶⁾ MPO-a u šumi blizu Kopčić-brda i u Andigoli kolovoza 1941. Izrađene su tajne zemunice, skloništa, pa je to bio oslonac Odreda do kraja prosinca. Puna četiri mjeseca neprijatelj ih nije otkrio, što znači da je budnost, konspiracija, bila na visini.

Prilikom prve velike operacije čišćenja Moslavačke gore od partizana potkraj siječnja 1942. godine (27 — 29. I 1942.), naša obavještajna služba dala je podatke o koncentraciji neprijatelja i njegovim namjerama da uništi Odred. Da taj podatak nije stigao na vrijeme (najprije su ga dali Pajo Gregorić i Zvonko Brkić 26. I, a sutradan 27. I oko 9 sati stigao je i kurir iz Velikog Prokopa da obavijesti o nailasku neprijatelja), pitanje je kako bi se događaji odvijali. Bez obzira na opću bud-

") Baza može biti: a) tajno sklonište, b) skladište raznog materijala i c) rejon, bivak — kantoman, u kojem se nalaze jedinice duže vrijeme.

nost moglo se dogoditi da neprijatelj iznenadi Odred, a onda bi situacija bila sasvim drugačija: komandant Odreda Stipe ne bi 27. rano ujutro poslao patrole na sve važnije pravce da se osigura od iznenade-nja. Međutim, on je bio taj koji je iznenadio neprijatelja i uspješno završio borbu. Karakteristično je da je rad znatno bolje organiziran u obavještajnom nego u kontraobavještajnom smislu. Uglavnom je bio okrenut Odredu i donekle organizacijama NOP-a. Još nije riječ o organiziranoj obavještajnoj službi u klasičnom smislu, već se na tome radi kao na jednom od zadatka. Budući da su prvi partizani bili članovi KP, SKOJ-a, napredni radnici, nije ni bilo velikog posla na kontraoba-vještajnom planu, niti se to izražavalo. Svaki borac bio je odabiran i provjeravan. Povjerenje, drugarstvo i metode rada, posebno konspirativnost, učvršćivali su moral i snagu.

Ubacivanje neprijatelja u naše redove gotovo da je u takvoj situacijski bilo isključeno.

Druga faza počinje sredinom 1942. tako da ob. služba ima prve organe koji se bave tom djelatnošću, ali još uvijek ne u potpunosti. Formiranjem Štaba, koji ima i sve druge elemente, Odred je dobio i zvanično obavještajnog, odnosno informativnog oficira, kako se tada zvao. koji isključivo rješava te probleme, organizira rad na terenu i u bataljonima, gdje također postoji poseban oficir zadužen za rad kontraoba-vještajne prirode.

Podaci o neprijatelju organizirani se prikupljaju, više se pažnje poklanja sastavu ljudstva u Odredu, vodi se računa o rovarenju neprijatelja. U ovoj fazi, za razliku od prve, borba protiv petokolonaša, organa ustaškog pokreta, špijuna i istaknutih saradnika okupatora i ustaša postaje sve važnija. Ob. služba, koja je istovremeno i kontraoba-vještajna, nekad manje, nekad više, počela je ozbiljno raditi. Likvidacija istaknutih neprijateljskih elemenata po selima i općinskim centrima odlučno je doprinijela razbijanju sistema neprijateljske obavještajne službe na terenu. O čemu je riječ? Dolaskom na vlast ustaše su preuzele sav bivši aparat jugoslavenski, odstranivši one u koje nisu imali povjerenja. Nakon toga uspijevaju da od jedinica Mačekove Zaštite postepeno formiraju ustaške jedinice po selima pod vidom ustaških pri-premnih bojni. Svaki kotar — jedna ustaška pripremna bojna. Po selima su imali odjeljenja — rojeve ili vodove. Parola pod kojom su zaveli mnoge naivne ljude bila je: Bit ćeš ustaša u selu, u pripremnoj bojni, kod svoje kuće, nećeš ići u vojsku niti na front, ako se upišeš u pripremnu bojnu, nećeš ići u Bosnu, u Liku itd; oružje ćete dobiti kad zatreba. Jednom dijelu ustaše su odmah dale oružje, svak je dobio pušku, fišeklike i kapu sa slovom U. Naoružani su oni koji su se pokazali privrženi ustaškoj vlasti, takvi su u pravilu bili rojnici, komandiri vodo-voda, doušnici, šovinisti, ljudi bez karaktera. Svi ti pripadnici ustaških pripremnih bojni imali su zadatak da prijave sve sumnjive ljude, strance, nepoznate i slično. Zbog toga je u početku bilo veoma teško raditi za NOP na terenu. Seoske starještine imale su službeni zadatak da daju podatke o svemu što se događa u selu. Tako su radili lugari, oružnici, pisari, panduri. Općinski bilježnici posebno su radili na tom zadatku po službenoj dužnosti, a neki su se u tome naročito isticali. Međutim, masovnost onih koji daju podatke neprijateljskim rukovodstvima nije

dala željene rezultate. Narod je ubrzo prozreo namjere izdajnika i sve više im je okretao leđa.

Eto, u takvim uvjetima djeluje naša obavještajna služba, koja nije bila izdvojena samo u MPO-u, već je radila za NOP, za komitet i druga rukovodstva. Partizanski, partijski i vojni rukovodioci davali su zadatke, primali izvještaje i donosili odluke. Bilo je pametno, kada je strijeljan izdajnik, da ŠMPO to objavljuje, da se o tome javno govori na skupovima. Na taj se način neprijatelj konkretno raskrinkavao, izdajnik je bio politički izoliran, što je ubrzavalo distanciranje od ustaškog pokreta. Dakle, oštrica obavještajnog i kontraobavještajnog rada i borbe bila je uperena protiv pravog protivnika. To je bio udar u glavu, pa su rezultati bili zaista dobri.

Takvim radom Partija je osigurala čistoću svojih redova, moralnu čvrstinu i jedinstvo u partizanskim jedinicama.

Pokušaji UNS-a i Gestapoa da u Moslavini stvore četničke organizacije bio je na vrijeme osuđen. Već u jesen 1942. ŠMPO sprovodi detaljnu istragu i raščišćava situaciju u Odredu. Na terenu je uhapšen a zatim strijeljan jedan odbornik MNO-a koji je pokušao da nešto uradi na liniji četničkog pokreta. Kao što znamo u proljeće 1943. strijeljani su Košić, Misirača, Krupljan, Rogulja i još neki. Na taj su način u začetku sasjećeni korijeni pokušaja da se na prostoru Moslavine organiziraju organizacije D. M. (Draže Mihajlovića). Što bi značilo da je neprijatelj uspio pocijepati Srbe na dvije strane? Imali bismo i ustaše i četnike. Neprijatelj nije uspio zahvaljujući pravilnom radu rukovodstva KP. Zahvaljujući pravilnom radu partijskih rukovodstava, Srbi su se u golemoj većini opredijelili za NOP. Bilo je mnogo partizana, članova KP, SKOJ-a, omladinskih organizacija AFŽ-a i NOO-a u NOV iz sastava srpske nacionalnosti. Ni kasniji pokušaji nisu urodili plodom, iako je bilo pojedinaca i grupica koje su radile protiv NOB-a i uspjele pasivizirati izvjestan broj ljudi, izazvati dezterstvo u drugoj polovini rata, ali takvi nisu mogli bitno utjecati na tok događaja i razvoj borbe.

Veliku pomoć u organiziranju obavještne i kontraobavještajne službe dala su i viša partijska rukovodstva, Štab II operativne zone, CK KPH, Okružni komitet itd. Tome je mnogo pridonio Vlado Popović razbijši oportunitizam nekih rukovodilaca i rukovodstava, zaoštravajući borbu protiv klasnog neprijatelja i neprijateljskih obavještajnih službi, protiv reakcionarnog dijela HSS-a i sličnih.

Uputstvom GŠH i Štaba II operativne zone od srpnja 1943, ob. i kontraob. služba u MPO-u napokon je dobila sasvim konkretnе organizacijske oblike. Evo šta o tome kaže Nikola Vrančić-Bajda, obavještajni oficir Odreda, u svom izvještaju Štabu TI i III operativne zone:

ŠTAB

Mosi. N. O. P. O. Hrvatske

Inf. br. 26/43.-

4. IX. 1943.- -

Štabu

Položaj

I. Organizacija, odnosno napredak informativne službe.

Kako je poznato Štabu, nalazim se u inf. rajonu br. III. kojeg sam upravo organizirao. Za kratko vrijeme dostaviti ču Štabu izvještaj o njegovom radu. Infor. rajon br. I. je dosta dobar, izvještaje šalje redovno, a i u pogledu veze sa neprijateljem postigli su neki uspjeh. Infor. rajon br. II. također je dobar u slanju dnevnih izvještaja, ali u sklapanju veze sa neprijateljem, nijesu do sada postigli ništa. Radi toga, a u vezi sa Štabom Odreda, uputio sam inf. rajonu II. pomoćnika infor. oficiru, spomenutog rajona. Sada krećem na sektor Gradec — Križevci — Bjelovar, da organiziram inf. rajon br. IV.

II. Veza sa neprijateljskim oficirima.

Pored već spomenutog sastanka u III. rajonu, održao sam još jedan sastanak u istom rajonu sa neprijateljskim oficirom i postigao sledeće: po sporozumu do 10. IX. imade mi se isporučiti 1. sanduk mina za teški bacač 81 mm. i nešto puščane municije. Po isporučenoj pošiljci tražiti ču mine za lake bacače, jer su nam iste potrebne. 5. IX. ov. g. imadem sastanak u istom rajonu sa jednim oficirom, o rezultatu izvještavam naknadno.

III. Transportni vlakovi.

Transportni vojni vlakovi nemaju neki stalni vozni red, već se aviziraju pola sata prije samog kretanja. Dati ču pregled voj. vlakova na pruzi Zagreb — Beograd od 21. VIII. do 27. VIII. 1943.-

prema Zagrebu

- 21. VIII. 1. transport Nijemaca
od 8 vagona
- 2. transport sa Nj. automobilima i 10 vagona za vodu.
- 3. transport o 13 vagona Talijana.
- 22. VIII. 1. transport Nijemaca
sa mostnom radijonom
- 23. VIII.
- 24. VIII. prekid pruge.
- 25. VIII. 1. talijanski transport
bez oružja.
- 26. VIII. 1. Njemački transport
polupani avioni.
- 27. VIII. 1. Njemački transport
sa praznim automobilima.
2. talijanski transport
sa cisternama.

prema Beogradu

1. Njemački trasport sa praznim automobilima i konjima.
1. Njemački voj. transport, prekid pruge.

Vojni transporti na pruzi Zagreb — Koprivnica dostaviti će, dok organiziram rajon br. IV.-

IV. Brojno stanje neprijatelja i dislokacija.

1. **Veliki Zdenci:** ukupno posade 165 ustaša.
2. **Hercegovac:** I poljoprivredna bojna (400), 1 satnija G. Z. svega 550.
3. **Garešnica:** 3 satnije I. G. pukovnije (treće bojne), 111 gestapovaca i nešto žandara, svega oko 600.
4. **Poljana:** 1 satnija 3 bojne I. G. P. oko 150.
5. **Banova Jaruga:** 1 satnija želj. straže (100), 1 satnija biv. 1 bojne I. G. Z. (120), i 200 Nijemaca. Svega 420.
6. **Gojilo:** 1 bojna Nijemaca (600) i 50 dom. opkopara, svega 650.
7. **Husain:** 150 Nijemaca.
8. **Batina:** 100 Nijemaca.
9. **Ilova:** 100 Nijemaca.
10. **Kutina:** ukupno posade 865. ljudi Nijemaca i nešto domobrana.
11. **Repušnica:** 50 Nijemaca i domobrana.
12. **Gračanica:** 45 Nijemaca.
13. **Popovača:** 9. satnija 3. bojne V. G. P., 215 Nijemaca i 120 »vražje divizije«, svega 415 ljudi.
14. **Ludina:** 10. i 11. satnija 3. bojne V. G. P., svega oko 300.
15. **Stanica Ludina-Vidrenjak:** 30 Nijemaca u 2 bunkera.
16. **Most Česme na pruzi Zagreb — Novska:** 30 domobrana u 2 bunkera.
17. **Križ:** 12 satnija 3. bojne V. G. P., 120 dom. želj. straže, svega oko 300 ljudi.
18. **Ivanić Grad:** 1 satnija dom. (175), 1. Landesschutzt bataljon (200), svega oko 400.
19. **Kloštar:** oko 60 žandara.
20. **Čazma:** 120 gestapovaca, 40 žandara i 200 domobrana, svega oko 360.
21. **Ivanska:** oko 26 žandara.
22. **Narta:** 1 satnija biv. pohodna (prije bila u Ivanskoj) 120 ljudi.
23. **Pisanica:** 300 žandara.
24. **V. Grđevac:** 600 Nijemaca.
25. **Most Česma na pruzi Bjelovar — Garešnica:** 80 domobrana.

U rajonu I. i II. neprijatelj vrši sa manjim snagama izviđanja, dok Nijemci sa tenkovima u III. rajonu hapse ljudi (Kloštar, Sobočani, Križci i t. d.) i vode ih sa sobom, kao taoce, zbog velike aktivnosti naših diverzanata na pruzi.

Dostavljan noćne znakove za Nijemce do 10. IX. 43.

1. IX. KRAKAU	6. IX. MADRID
2. IX. MAILAND	7. IX. BUG
3. IX. RIGA	8. IX. ROM
4. IX. AFRIKA	9. IX. KAIRO
5. IX. KRETA	10. IX. PRAG

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Informativni oficir:

Treća faza u organizaciji i radu obavještajne i kontraobavještajne službe počela je stvaranjem centara na terenu, sektoru, što će biti osnova i za IV fazu poslije godinu dana.

U prve tri faze jedinice Odreda, udarne grupe i vodovi tjesno saraduju s organima obavještajne službe i izvršavaju dio njihovih zadataka. 1944. godine formiraju se jedinice PPK i Ozne.⁵⁷⁾ Naša ob. služba u Moslavini organizirana je tada od vrha do dna u vojsci i na terenu, u svim komandama, štabovima, jedinicama i ustanovama.

Prvi ljudi koji su se više bavili obavještajnim radom bili su Alojz Vulinec-Sloga, Mato Svetličić-Svetli, Pavle Vukomanović-Stipe, Vjekoslav Janjić-Capo, Milan Crnobori i drugi. Prvi ob. informativni oficiri Štaba odreda bili su: Slavko Kezele-Slavni, zatim Crnobori, Radovan Vukelić-Raco, Nikola Vrančić-Bajda, Nikola Cvitaš, Joco Vasiljević-Zmaj i ostali.

Organizacija obavještajne službe sredinom 1943. godine u MPO:

- ŠMPO,
- informativni oficir 1, pomoćnika 2,
- informativni oficir u svakom partizanskom bataljonu.

Na terenu su postojali obavještajni sektori koji su imali svoje ofi- cire, među kojima su bili i: Pavle Mrvoš, Mirko Puljarić, Nikola Cvitaš, Slavko Martinić, Joco Vasiljević i drugi. Znači sredinom 1943. imamo organiziranu obavještajnu službu u jedinicama MPO-a i na terenu Mo- slavine koje se dopunjaju u radu i veoma uspješno prikupljaju podatke o neprijatelju, njegovu rasporedu, namjerama i djelatnosti.

DIVERZANTSKA DJELOVANJA

Jedan od važnih zadataka MPO-a u toku čitavog rata bila su diver- zantska djelovanja. Kada je riječ o tome, moramo imati u vidu nekoliko osnovnih elemenata, u protivnom slika ne bi bila potpuna. Prvo, od formiranja MPO izvodi mnoge diverzije, osobito 1942. i 1943. Drugo, glavni objekt djelovanja je magistralna pruga Zagreb — Beograd s ciljem da se ometa upotreba kraće ili duže vrijeme. Treće, prekidi saobraćaja na prugama bili su vrlo česti, u trajanju od nekoliko sati do nekoliko dana, što je ozbiljno remetilo planove neprijatelja. Četvrto, izvršene su diverzije na svim drugim objektima, kao što su mostovi, zgrade, borbena i neborbena vozila itd. Peto, MPO je već sredinom 1942.

") PPK = Protiv pete kolone, OZNA = Odjeljenje zaštite naroda.

imao vod diverzanata, a 1943. četu koja djeluje u sastavu Odreda kao specijalna jedinica.

Potkraj 1943. formiran je diverzantski bataljon u Moslavini, a nešto kasnije i III diverzantski odred u čijem su sastavu borci iz Moslavačkog odreda. Tu je i Štab diverzantskih odreda Hrvatske na čelu s Ivanom Harišem-Gromovnikom. Tako na prostoru Moslavine imamo veoma jake diverzantske snage, koje uspješno djeluju u toku čitavog rata.

Iako su u drugoj polovini rata stasale naše diverzantske jedinice, PO pa i brigade, čak i cijela 33. divizija stalno djeluje na komunikacijama. Tako je i Moslavački odred dao velik doprinos rušenju komunikacija kao partizanski odred i njegove diverzantske jedinice. Valja istaći da neprijatelj nikada nije uspio nanijeti ozbiljne gubitke diverzantskim jedinicama u Moslavini. Bilo je gubitaka, ali ne i kriza. Neprijateljska obavještajna služba nije postigla odlučujuće uspjehe u borbi protiv naših diverzantskih snaga.

Sredinom 1943. diverzanti MPO-a izveli su mnoge akcije samostalno ili u suradnji s ostalim jedinicama Odreda, nanoseći neprijatelju mnogo gubitaka. Izvršeni su napadi na desetine želj. stanica, straža, mostova i vlakova. Odred je zaplijenio stotine pušaka, desetke puškomitrailjeza i drugog oružja i zarobio više stotina neprijateljskih

MTRKO PALČIĆ, jedan od prvih diverzantskih starješina. K-t. III. dve: odreda Hrvatske

vojnika baš na prugama, zapalio je ili razrušio velik broj želj. stanica i drugih objekata.

Zbog toga što će u posebnoj knjizi biti obrađena diverzantska djelovanja u Moslavini, opisat ćemo samo izuzetne diverzantske akcije.

Ima drugova koji danas hoće suviše izdvojiti naše diverzantske odrede i jedinice iz sastava NOV i POJ, što je nepravedno. Diverzantska djelovanja jedna su od komponenata u vođenju oružane borbe u toku čitavog NOR-a. U prvoj fazi u PO imamo mali broj diverzanata, da bismo poslije stvorili desetine, vodove, čete ili, kraće rečeno, diverzantske odrede različite jačine i sastava. Međutim, sve je to organizirala KP, sve su to jedinice u sastavu PO, brigada, divizija ili korpusa, pod komandom štabova, glavnih štabova, tj. dijelovi cjeline. I još nešto, diverzantska djelovanja treba shvatiti šire, kako po onome što je sve rušeno, tako i po onome tko je sve u tome učestvovao, počev od prikupljanja podataka, pripreme, organizacije do izvođenja, nabavke minsko-eksplozivnih sredstava i svih materijalno-tehničkih sredstava, do učešća pojedinaca, jedinica i naroda koji su tome doprinijeli.

Ovome valja dodati i uvjete s obzirom na snage neprijatelja, zemljiste i vrijeme. Kada sve to imamo u vidu, moramo biti veoma zadovoljni onim što su borci MPO-a i drugih naših jedinica, osloncem na organizacije NOP-a, dali na području Moslavine.

NEŠTO O ZAGREPČANIMA U MOSLAVINI I DRUGIMA

Pored boraca s teritorije Moslavine, u jedinicama MPO-a bilo je mnogo boraca iz Zagreba, Siska, Bjelovara i ostalih mjesta sa šireg prostora sjeverne i sjevero zapadne Hrvatske. Bilo ih je iz Bosne, Like, Slavonije, Dalmacije, i drugih dijelova zemlje. Može se reći i za naš MPO da je po nacionalnom sastavu bio Jugoslavija u malom.

Eto nekih podataka o tome: već 1941. na čelu prvog iako malog PO nalazi se Kasim Čehaić-Turčin, tada sekretar OK KPH-a Bjelovar, Bosanac, Musliman. Imamo Bugarina Petra Petrova-Vanču, borca od 1941, Ferdu Einšpigla, Nijemca. Među prvim partizanima u Moslavini je Pavle Maričić-Pjetika, rodom iz Dalmacije, i Ante Bušljeta-Bušo. Iz Bosne je još Josip Augustinović-Dugi, borac od 1941. Mnogi drugovi došli su u Moslavini kao članovi KP i rukovodioci koji su dali velik doprinos razvoju NOP-a u Moslavini, stvaranju organizacije KP, SKOJ-a, USAOH-a, AFŽ-a, NOO-a itd. Ako bismo isli redom kako su u Moslavini stizali rukovodeći drugovi 1941. i 1942. godine, i kasnije, mogli bismo spomenuti ova imena:

- Stjepan Barilić-Vago,
- Pavle Vukmanović-Stipe,
- Duka Prilika-Brko (general JNA),
- Vjekoslav Janjić-Capo,
- Ivan Turčinović-Suri,
- Milan Crnobori,
- Mijo Bobetko, komandant I bataljona MPO,
- Marijan Cvetković,
- Franc Knebl,
- Vlado Smolčić,

- Franjo Smolčić,
- Drago Bobetko,
- Ivan Panda-Tatek,
- Marijan Lačan-Lazo,
- Stevo čučković,
- Nikola Kličković,
- Zvonko Pragaj,
- Božo Roje,
- Ćiro Karlović,
- Vlado Hus,
- Pavao Žukina,
- Ivo Sarajčić, i

mnogi drugovi koji su bili rukovodioci u bataljonu, odredu, brigadi, ko-tarskom ili okružnom komitetu Partije ili u nekim drugim rukovodstvima, a bili su u Moslavackom odredu. Ovo su samo neki od velikog broja drugova koji su izrasli u rukovodioce u toku NOR-a. Nema točnih podataka, ali je sigurno da je kroz Moslavacki odred prošlo na stotine i stotine boraca, prije svega iz Zagreba, od kojih su mnogi postali rukovodioci u Odredu, a zatim u brigadama, diviziji i korpusu, diverzantskom odredu i drugim jedinicama.

Moslavina je bila otok slobode, prva etapa na borbenom putu mnogih boraca izvan Moslavine, posebno iz Zagreba. Opskrba sanitetskim materijalom, papirom, bojom, tuševima i drugim sredstvima odvijala se prije svega iz Zagreba. Davali su, sakupljali i prenosili naši ljudi iz Zagreba, koji su se i na taj način borili protiv fašističkih okupatora i ustaške NDH. Rukovodstvo NOP-a, od 1941. sve do sredine 1942, nalazi se upravo u Zagrebu, gdje živi i radi zahvaljujući znanim i neznamim Zagrepčanima. Mnogi su sinovi i kćeri Zagreba pali na tlu Moslavine. Prema tome, MPO je dobrom dijelom i zagrebački i sisački itd.

Grad Sisak i njegova šira okolica dali su veliki broj boraca i rukovodilaca u NOR-u, od kojih su mnogi bili na ključnim funkcijama u Moslavackom odredu, komitetima KPH i u drugim organizacijama narodne vlasti i fronta. Kao kotar, Sisak je pripadao najvećim dijelom rata okrugu Čazma, odnosno Moslavina. Prema tome, Moslavina u NOB-u ne bi mogla dati ono što je dala sama, bez boraca i naroda sa šireg prostora sjeverozapadne Hrvatske.

JOŠ NEŠTO O UDARNIM JEDINICAMA

U dogovoru sa OK KPH Čazma i štabom II operativne zone, Štab odreda preuzeo je zadatak da objedini djelovanja svih udarnih grupa, odnosno vodova, da ih usmjerava, daje posebne zadatke i organizira saradnju. To je bila pravilna odluka jer je situacija znatno drugačija. U cilju osiguranja veće aktivnosti, ofanzivnijeg djelovanja i pravilnog provođenja u život linije KP, iz Odreda su upućeni iskusniji rukovodioci za komandire i komesare ovih jedinica. Bilo je to prvi put da su te jedinice dobine i političke komesare. Brojno stanje udarnih vodova bilo je u početku 20 — 25 boraca, ali se ubrzo povećavalo tako da je dostiglo 40 — 45 boraca i više. Udarne jedinice, kao što je kutinska, ona u Žutici i druge, imale su nešto drukčiji tretman nego ranije.

Bile su to udarne čete manjeg sastava, koje su zapravo zamjenjivale bataljone Odreda jer su djelujući u širim rejonima Siska, Čazme, Ivanić-Grada i Kutine vezivale za sebe znatne neprijateljske snage i izvršavale osnovne zadatke partizanskog odreda. Ove jedinice razlikovale su se od udarnih četa (proleterских) u drugim krajevima, koje su bile prije svega brojno vojnički i naoružanjem znatno jače, namijenjene za manevar na širem prostoru. Naše jedinice imale su važnu ulogu i izvršavale su raznovrsne zadatke, ali nisu bile na stupnju proleterских jedinica, niti im je to bila namjena. To je bilo sretno pogodjena organizacija, formacija, koja je omogućavala šire i brže uključivanje omladine u NOB-u. Bili su to svojevrsni borbeni nastavni centri kroz koje su mnogi borci prolazili na putu za MPO ili brigade.

Nema podataka o broju akcija udarnih grupa i vodova, niti je mjesto da ovdje detaljno o tome govorimo. Ali je bitno ustvrditi da su u toku NOR-a na moslavačkom prostoru naše udarne grupe, desetine, vodovi i čete, izvele više tisuća raznih akcija. Svučeno je više od 1000 domobrana koji su dolazili na odsustvo ili su bili u prolazu. Oduzeto je na stotine komada raznog oružja.

UDARNA ČETA OSEKOVO — KUTINA

Najprije nešto o Osekovu. To je veliko hrvatsko selo, jedno od većih na kotaru Kutina, sa oko 1700 stanovnika 1941. godine, u kojem je bilo i nešto Srba, Mađara, Čeha i Nijemaca. Selo ima oblik trolista i čini ga gornje, srednje i donje selo. Prije II svjetskog rata stanovništvo se uglavnom bavilo poljoprivredom, posebno stočarstvom. Kažu da je bilo gospodara sa 10 — 15 konja. Budući da se nalazilo na sjeveroistočnom dijelu Lonjskog polja, seljaci su po načinu života i drugom bili slični onima oko rijeka Save i Lonje. Poznavali su čudi rijeka, kanala, posebno plavnog područja kakvo je često bivalo Lonjsko polje. Od ekonomski jačih i politički istaknutijih ističe se gostioničar Vjekoslav Adrinek. Kod njega je još 1924. boravio dr Ante Pavelić. On je dolazio i kasnije, održavao tajne sastanke i sijao sjeme izdajnika. Adrinek je bio i jedan od aktivnijih članova HSS-a i vodeći u Hrvatskoj seljačkoj zaštiti, koja je i u Osekovu razoružavala grupe bivših jugoslavenskih vojnika početkom travnja 1941. Otetim oružjem Adrinek je naoružao svoju Zaštitu, a zatim formirao ustašku jedinicu. Taj Pavelićev sljedbenik ubrzo je postao općinski tabornik, zatim i kotarski logornik u Kutini. Jedan je od onih koji su pomogli Paveliću da relativno brzo organizira svoju vlast na kotaru Kutina. Međutim, kao što je već rečeno, ipak je većina njegovih zaštitara, kasnije ustaša, napustila ustaški pokret i distancirala se od njega. Međutim, Osekovo je dalo i velik doprinos NOB-u i revoluciji. Poginulo je nekoliko desetina boraca, mnogi su zاغlavili u logorima, bilo je ranjenih. Od oko 200 učesnika NOR-a, selo je dalo i velik broj članova KP, SKOJ-a, starješina u jedinicama Odreda i drugdje.

Upravo je takvo selo Osekovo bilo baza i oslonac za djelovanje jedne od udarnih jedinica MPO-a, popularno zvanih UG. U širem rejonu Osekova duže vremena je boravila kutinska udarna jedinica pod komandom Josipa Božića-Malog, kao komandira, i Ive Kneževića kao

komesara. Djelovanja ove udarne jedinice bila su veoma uspješna u svakom pogledu, pa su i rezultati bili pozitivni za razvoj borbe i jačanje jedinica MPO-a. Više o tome bit će riječi u prilogu Ive Kneževića u Trećem dijelu knjige.

AKTIVNOST ODREDA U SRPNJU I KOLOVOZU

Pošto je prekinuo izvođenje pothvata »IVAN« na MPO 6. VII 1943. neprijatelj je morao hitno pregrupirati snage i krenuti ka rejonu Varaždin, Krapina i Zelina. Jedinice MPO-a prikupile su se u Moslavačkoj gori, a zatim su krenule u ofanzivna djelovanja. Srpanj je bio veoma bogat po akcijama koje su izvele jedinice Odreda. Manevar jedinica MPO po unutrašnjim pravcima u Moslavini bio je veoma zanimljiv. Izvođena je akcija za akcijom, napadi, prepadi, zasjede, obrana teritorije, čitav splet aktivnosti. Radi toga da se vidi što je sve učinjeno i kakvi su rezultati, evo djelovanja jedinica Odreda u srpnju i kolovozu 1943:

1. i 2. VII 1943.

Prvi bataljon Moslavačkog partizanskog odreda održao je mitinge u selima Okoli i Osekovo, južno od želj. pruge Zagreb — Beograd.

(Tom V, knj. 17, dok. 56).

2. VII 1943.

Postavljena je mina na željezničkom mostu u Moslavačkoj Gračenici između Kutine i Popovače. Prilikom eksplozije uništена je lokomotiva i 4 vagona, a teško je oštećen i željeznički most. Akciju je izvela diverzantska četa Moslavačkog NOP odreda.

(Tom V, knj. 19, dok. 38).

3. VII 1943.

3 km jugozapadno od Popovače partizani su (dijelovi Moslavačkog NOP odreda) iz zasjeđe napali oružničku ophodnju jačine 6 oružnika. 4 oružnika su ranjena, 2 su uspjela s oružjem pobjeći.

(Izvještaj zapovjedništva Glavnog stožara domobranstva od 4. VII 1943. Tom V, knj. 17, dok. 109).

Bataljoni Moslavačkog NOP odreda sastali su se u Velikoj Bršljanici, u kojoj su se idućeg dana odmarali.

(Tom V, knj. 17, dok. 56).

3. i 4. VII 1943.

Pripreme njemačke vojske i domobrana Gorskog zdruga za veliku protuakciju na Moslavačku goru. Neprijatelj je načinio obruč zaposjedanjem svih bližih šumskih sela i najvišeg vrha Moslavačke gore, Humke (kota 489).

(Izvještaj Moslavačkog odreda, reg. br. 25/3 K 1474. Original u Vojnoist. institutu, Beograd).

5. VII 1943.

Započela je neprijateljska ofenziva, nazvana »Pothvat Ivan« na Moslavačku goru. U ofenzivi je sudjelovalo 20 — 25.000 Nijemaca i domo-

brana Gorskog zdruga, a vodila ga je neposredno »Gruppa West«. Moslavački NOP odred se prebacio u Posavinu, te su se već 6. VII neprijateljske snage povukle.

(Tom V, knj. 17, dok. 56, neprijateljski dok. 106, 113, 115, 118, 122, 124, Izvještaj Moslavačkog odreda, reg. br. 25/3 K 1474. Original u Vojnoist. institutu, Beograd.)

9. VII 1943.

Jedna domobraska satnija napala je Moslavački NOP odred u selu Osekovo prigodom razvidanja. Došlo je do kratke borbe. Partizani su izvršili juriš, zarobili 7 domobrana, a ostali su se morali povući u Popovaču. Ranjeni su jedan domobranski zastavnik, 3 domobrana i 1 partizan. Partizani su zaplijenili 6 karabina, 2 pištolja i oko 400 metaka.

(Tom V, knj. 17, dok. 56 i 124.)

12 — 26. VII 1943.

Štab Druge operativne zone boravio je na području Moslavine.

(Tom V, knj. 17, dok. 35)

12. VII 1943.

»12. VII na južnom izlazu s. Lupoglavlje (10 km s. z. od Ivanić-Grada) partizani su iz pripremljene zasjede iz šikarja napali povjereništvo za otkup konja. Tom prilikom nestao je njemački potpukovnik Pockaj, naš potpukovnik Smodek, 1 njemački dočasnik i upravljač samovoza, dok su tri njemačka vojnika poginula, 3 su ranjena, a 4 već zarobljena pobjegla. 1 teretni samovoz je spaljen, a blagajnu sa 25.000.000 kuna partizani su odnijeli.«

(Izvještaj zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 13. VII 1943. Tom V, knj. 17, dok. 133)

15. VII 1943.

Osnovan je u Mikloušu Okružni NOO Čazma, kasnije Moslavina. Osnivačkoj konferenciji prisustvovali su 84 delegata čazmanskog i garešničkog kotara, dok delegati kutinskog i sisackog nisu stigli radi zareaka vojničke prirode.

Prvi predsjednik ONOO Moslavina bio je Ivan Turković-Škeco, a tajnik Valent Bolt-Zelenko.

(»Narodna pravda« br. 1 od 12. VII 1943. Jedan primjerak u Muzeju Moslavine u Kutini. Broj 3 B—9)

15. VII 1943.

Vršena su prisilna izviđanja neprijatelja na moslavačko područje. Partizani su prihvatali borbu, ali uslijed nadmoći protivničke strane, povukli su se u šumu. Partizani su imali dva, a protivnička strana tri ranjena vojnika.

(Tom V, knj. 17, dok. 56. Izvještaj Moslavačkog odreda, reg. br. 6/10 K 1602. Original u Vojnoist. institutu, Beograd.)

17. VII 1943.

Jedan vod terenske udarne čete kutinskog područja od 16 boraca, u 9 sati do podne dočekao je u zasjedi domobrane kod željezničke stanice u Moslavačkoj Gračenici. Nakon vatrene okršaja domobrani su raspršeni tako da se u njihovu bazu vratio samo zastavnik. Od partizana je poginuo Ivan Fumić, komandir voda, a ranjen nije nitko.

(Izvještaj zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 18. VII 1943. Tom V, knj. 17, dok. 153) Izjava Josipa Božića.

20. VII 1943.

»20. VII zorom oko 30 partizana upalo je u s. Lupoglav (8 km ist. od Dugog Sela), odveli 5 osoba, opljačkali općinu i povukli se u sjeveroistočnom smjeru.«

(Izvještaj zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 21. VII 1943. Tom V, knj. 17, dok. 162)

20. VII 1943.

»20. VII prigodom osiguranja nakupa stoke u s. Osekovo (12 km s. z. od Kutine) došlo je do okršaja s manjom part. skupinom. Partizani su raspršeni, 2 partizana su poginula (među njima sekretar komunističke omladinske organizacije »SKOJ« za kotar Kutina.«)

(Izvještaj zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 22. VII 1943. Tom V, knj. 17, dok. 165)

19/20. VII 1943.

»Noću 19/20. VII na pošti u s. Bregi (4 km j. z. od Ivanić-Grada) partizani su spalili pismohranu.«

(Izvještaj zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 24. VII 1943. Tom V, knj. 17, dok. 169)

22/23. VII 1943.

»Noću 22/23. VII partizani su opljačkali drž. dobro Božjakovinu (15 km s. z. od Ivanić-Grada), odnijevši veću količinu živežnih namirnica i 80.000 kuna.«

— »Noću 22/23. VII s. Oborovo (11 km z. j. z. od Ivanić-Grada) partizani su spalili općinske spise.«

(Isti izvještaj. Tom V, knj. 17, dok. 169)

25 — 26. VII 1943.

Moslavački NOP odred izvršio je akciju na 5. sat središ, oružničke škole u selu Dubravi, 20 km od Križevaca. Radi netačnih podataka akcija nije uspjela po planu, ali se sat ipak povukao u Bjelovar. Partizani su zaplijenili 1 mitraljez, 1 pušku sa 330 metaka i imali su 1 mrtvog, 10 lakše i 1 teže ranjenog. Protivnička strana 1 mrtvog i 15 nestalih.

(Tom V, knj. 17, dok. 61, 65, 177, 179, knj. 18, dok. 35, knj. 19, dok. 3 i dok. 19/4, 21/4, 20/4 K 1472. Originali u Vojnoist. institutu, Beograd.)

26 — 27. VII 1943.

Između željezničkih stanica Repušnica i Moslavačka Gračenica naišao je na minu talijanski teretni vlak. Lokomotiva i 4 vagona su uništена, a pruga u manjoj mjeri oštećena. Promet zaustavljen 18 sati.

Moslavački NOP odred izvršio je manji vatreni prepad na Banovu Jarugu. Gubitaka nije bilo.

(Tom V, knj. 17, dok. 182, knj. 18, dok. 77) 29. VII 1943).

29. VII 1943.

Između Križa i sela šušnjara partizani su napali žandarsku patrolu jačine 7 žandara. Jedan žandarski narednik je poginuo, a ostali su se povukli.

Na željezničkoj stanicici Deanovec kraj Ivanić-Grada partizani su zaustavili teretni vlak te stroj u punoj pari pustili na stopeći vlak. 7 vagona je slupano i spaljeno. Željeznička stanica je zapaljena. Promet je bio obustavljen 16 sati.

1. VIII 1943.

Na željezničkom mostu nedaleko sela Moslavačka Gračenica kraj Kutine, na željezničkoj pruzi Zagreb — Beograd, naišao je na minu njemački transportni vlak. Dva zaštitna vagona su izbačena iz tračnica.

(Tom VI, knj. 18, dok. 77 i 147)

1. VIII 1943.

Zaključkom štaba Druge operativne zone, a u suglasnosti s OK KP11 Čazma, formirana je Udarna četa Moslavačkog partizanskog odreda. U četu ulaze sve udarne grupe svih kotarskih komiteta. Za komandira Udarne čete imenovan je Ivan Kosak, a za zamjenika komandira Antun Bartol. Za komesara je postavljen Ivan Knežević, a za zamjenika komesara Ivan Trajbar.

(Naredba štaba Moslavačkog odreda, reg. br. 15/9 K 1472 — A, original u Vojnoist. institutu, Beograd.)

1. VIII 1943.

30 boraca Moslavačkog NOP odreda upućeno je u 13. udarnu NO proletersku brigadu »Rade Končar«.

Propusnica Moslavačkog NOP odreda od 1. VIII 1943. godine. Original u Vojnoistorijskom institutu, Beograd, reg. br. 1/7 K 724, tom V, knj. 18, dok. 17.

2. VIII 1943.

Jača partizanska skupina Moslavačkog NOP odreda napala je Križ i nakon kraće borbe upala u mjesto u kom je zapalila školu i spise u općinskom sudu. Pred zorou su se partizani povukli.

(Izvještaj zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva. Tom V, knj. 18, dok. 147 i 148)

2/3. Vili 1943.

Prvi bataljon Moslavačkog NOP odreda izvršio je napad na Popovaču. Nakon kratke pucjave posada željezničke stanice, koja se sastojala od 35 domobrana i 2 oficira željezničke bojne, predala se. Zarobljeni su 33 domobrana, 2 oficira, 1 puškomitraljez, 1 laki mitraljez, **30** pušaka raznog tipa, 2 šmajsera i za njih 600 metaka, 20.000 puščanih metaka, 270 bombi, 150 uniformi i dosta druge spreme.

(Tom V, knj. 18, dok. 35, 149 i 150. knj. 19, dok 3 i dok. 29/4 K 1472. Original u Vojnoist. institutu, Beograd.)

3/4. VIII 1943.

Drugi bataljon Moslavačkog NOP odreda izvršio je napad na željezničke stanice Božjakovinu i Prikraj kraj Dugog Sela, gdje se nalazilo 35 domobrana. Akcija je uspjela. Zarobljeno je 18 domobrana, a zaplijenjeno 32 puške, 5.000 metaka, 1 parabela sa 100 metaka, 120 bombi i veća količina ostale vojne spreme. Gubitaka nije bilo ni na jednoj strani.

(Tom V, knj. 18, dok. 35 i 155, knj. 19, dok. 3, dok. 29/4 K 1472)

5/6. VIII 1943.

Partizani su izvršili tri vatrena napada na Popovaču. Gubitaka nije bilo. Iste noći partizani su pripucali na domobranske postaje kod Ljudine. Gubitaka nije bilo.

(Tom V, knj. 18, dok. 160 i 163.)

6. VIII 1943

Kod sela Repušnice, na pruzi Zagreb — Beograd, dignut je u zrak njemački teretni vlak. Uništena je lokomotiva i 8 vagona. Promet je bio zaustavljen 36 sati. Prugu je minirala diverzantska četa Moslavačkog NOP odreda.

(Tom V, knj. 18, dok. 77 i 163, knj. 19, dok. 38.)

7. VIII 1943.

U Mikloušu kraj Čazme partizani su napali žandarsku patrolu. Zarobljeni su: jedan žandarski narednik i jedan žandar, dok su se ostala šesnaestorica povukla pod borbom.

(Tom V, knj. 18, dok. 166)

9. VIII 1943.

Izvršena je reorganizacija Moslavačkog NOP odreda. Formiran je Udarni bataljon Moslavačkog NOP odreda pod čiju komandu su potpale sve udarne grupe uključivši i udarne grupe OK KPH Zagreb. Za komandanta Udarnog bataljona postavljen je Miloš Korač, za zamjenika Valent Đuričić, za komesara Branko Dadasović a za zamjenika komesara Milivoje Mičić. Izvršene su izmjene rukovodećeg kadra i kod ostalih jedinica Moslavačkog NOP Odreda.

(Tom V, knj. 18, dok. 27, dok. 1 — 3/III K 1471, 29/4 K 1472. Originali u Vojnoist. institutu, Beograd.)

10. VIII 1943.

Drugi bataljon Moslavačkog NOP odreda u zasjedi na cesti između Moslavačke Gračenice i Volodera zaustavio je kamion sa 11 domobrana. Zaplijenjen je 1 puškomitrailjez tipa »Brno«, 8 mauzer pušaka, 1200 metaka i odjevne spreme. Pet domobrana bilo je mrtvih, dok su partizani prošli bez gubitaka.

(Tom V, knj. 19, dok. 5. knj. 18, dok. 176)

11/12. VIII 1943.

Drugi bataljon Moslavačkog NOP odreda izvršio je akciju na bolničku u Popovači. Zaplijenjeno je 400 pokrivača, 120 dolamica, 80 svinja te manje količine riže, kave i šećera. Gubici partizana nisu poznati, dok je 18 domobrana ranjeno.

Izvještaj zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva.

(Tom V, knj. 18, dok. 172, knj. 19, dok. 3 i 5)

12. VIII 1943.

Prvi bataljon Moslavačkog NOP odreda napao je na cesti Bjelovar — Ivanska kod sela Paljevine, četiri kamiona ustaša i žandara. Zarobljen je 1 žandar, a zaplijenjen je jedan puškomitrailjez i 5 karabina s municijom. Dva su partizana bila ranjena. Ova akcija nije sasvim uspjela, jer su se kamioni kretali u velikom rastojanju.

(Tom V, knj. 19, dok. 3 i 5)

14. VIII 1943.

Na cesti između Ivanić-Grada i Kloštar Ivanića partizani su napali žandarsku patrolu. Pritekla je u pomoć njemačka posada iz Ivanić-Grada, pa su partizani odbijeni. Jedan ustaša i jedan legionar su poginuli, 2 žandara su ranjena.

(Izvještaj zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 18. VIII 1943. Tom V, knj. 18, dok. 180)

17. VIII 1943.

Dignut je u zrak transportni vlak na glavnoj pruzi Zagreb — Beograd kod željezničke stanice Popovača. Lokomotiva i 3 vagona su uništeni, dok ih je više bilo oštećeno. Broj žrtava nije poznat. Promet je bio zaustavljen 24 sata. Akciju je izvela diverzantska četa Moslavačkog NOP odreda.

(Tom V, knj. 18, dok. 117 i 182, knj. 19, dok. 38)

19. VIII 1943.

Između željezničkih stanica Prečec i Ivanić-Grad, na pruzi Dugo Selo — Banova Jaruga, partizani su porušili 600 m želj. pruge. Promet je bio prekinut.

(Tom V, knj. 18, dok. 182)

Između 21. i 27. VIII 1943.

Udarni bataljon Moslavačkog NOP odreda razoružao je žandarmensku stanicu Poljana na pruzi Bjelovar — Križevci zarobivši 10 žan-

dara, i žandarmciju stanicu Sv. Ivan Žabno, gdje je zarobio 9 domobrana i 5 ustaša, te zapalio 50 vagona sijena koje je bilo namijenjeno Njemačkoj. Udarni bataljon je imao 3 lakše ranjene borca. Zaplijenjeno je 30 pušaka raznog tipa uz odgovarajuću municiju.

(Tom V, knj. 19, dok. 3)

22. VIII 1943.

Na teritoriju Moslavačkog NOP odreda formirana je Komanda moslavačkog područja Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske.

Za komandanta Komande moslavačkog područja imenovan je Ilija Strika, za zamjenika komandanta Jovan Carić, a za pomoćnika komandanta Slavko Kezele.

Sjedište Komande moslavačkog područja bilo je u Novom Selu, zatim u Samarici u kojoj je ostala do oslobođenja.

(Tom V, knj. 18, dok. 94)

23. VIII 1943.

»Kod željezničke postaje Novoselec Križ (na pruzi Dugo Selo — Banova Jaruga) naišao je putnički vlak na minu. Lokomotiva i 4 vagona su uništeni. Ima neutvrđen broj mrtvih i ranjenih.«

(Izvještaj zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 23. VIII 1943. Tom V, knj. 18, dok. 179)

24. VIII 1943.

Komandant Drugog bataljona Moslavačkog NOP odreda Alojz Kovačić izvršio je u 15 sati s još petoricom boraca u civilu smion podvig. Likvidirao je vod zdrugovaca u bolnici Popovača. Jedan domobran je ubijen, 2 su ranjena, a 8 zarobljeno. Zaplijenjena su 2 puškomitrailjeza »Brno«, 1 šmajser, 14 pušaka i 4000 metaka. Partizani nisu imali gubitaka.

(Tom V, knj. 18, dok. 194, knj. 19, dok. 3 i 5)

26. VIII 1943.

Fašisti su, pod motivacijom odmazde za dvojicu njemačkih »redarstvenih« vojnika, zarobljenih prilikom napada na Čazmu, upali u selo Vrtlinsku kraj Čazme. U selu su izvršili pokolj, pljačku i palež i odveli sa sobom 30 civila kao taoce.

(»Glas slobode«, broj 7 — 8 od 12. IX 1943. Jedan primjerak u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu.)

27. VIII 1943.

Hrvatske SS trupe izvele su iznenadan prepad na Udarni bataljon Moslavačkog NOP odreda u Vrtlinskoj kraj Čazme. Prepad je izvršen s četvora oklopna kola. Napad je bio usmjeren na Štab bataljona, ali nije uspio. Prilikom napada lakše su ranjeni komandant Udarnog bataljona Miloš Korač i tri borca, dok se jedan partizan predao. Jedna je partizanka od zadobivenih rana umrla.

(Tom V, knj. 19, dok. 3)

31. Vili 1943.

Prvi bataljon Moslavačkog NOP odreda izvršio je oko 2 sata noću akciju na željezničku stanicu Božjakovina. Posadu željezničke stanice sačinjavalo je 40 domobrana i 19 žandara. Zbog nepovoljnog, ravnog terena partizani nisu mogli opkoliti cijelu zgradu, jer su bili rano primijećeni, pa je jedan dio posade uspio pobjeći.

Zbrojimo li samo važnije akcije i rezultate, vidjet ćemo da su jedinice Odreda veoma uspješno djelovale u ova dva ljetna mjeseca. Bilo je to zaista vruće ljeto za neprijatelja na području Moslavine. U navedenim akcijama zarobljeno je mnogo neprijateljskih vojnika s oružjem i opremom.

Eto nekih osnovnih podataka:

Zarobljeno je oko 100 domobrana, od čega desetak oficira i podoficira,

- 27 žandara, od čega 5 podoficira,
- 10-ak Nijemaca, među njima i 1 potpukovnik i 1 major,
- zaplijenjeno 195 pušaka,
- 7 automata,
- 4 puškomitraljeza,
- 2 mitraljeza,
- 397 bombi,
- 200 uniformi,
- oko 35.000 metaka za pješadijsko naoružanje i
- 25.000.000 kuna (novac NDH).
- uništeno 8 lokomotiva i oko 30 želj. vagona,
- oko 50 vagona sijena; porušena je pruga na velikom broju mesta.

O SNAGAMA NEPRIJATELJA

U medurječju Drava — Sava sredinom 1943. godine snažno se razvila NOB, formirane su krupne jedinice NOV, brojno i borbeno jaki partizanski odredi. Neprijatelju je postalo vruće pa je odmah nakon protuofanzive protiv glavnih snaga NOVJ poduzeo operacije širih razmjera u sjevernoj Hrvatskoj, angažirajući svoje jake snage. Najprije je pokušao razbiti naše snage u Slavoniji, pa kada to nije uspio, produžio je napad na partizane u Bilo-gori, Moslavini i Kalniku.

Od operativnih snaga neprijatelj je na tom prostoru imao 3 divizije: 187. tzv. rezervnu njemačku diviziju, koja je bila brojno i borbeno najbolja i najjača. Npr., neprijatelj je imao u svakom odjeljenju jedan puškomitraljez, što je jako povećavalo vatrenu moć voda, čete i bataljona. Jačina bataljona u brojnom stanju približno je odgovarala našoj partizanskoj brigadi. Stoga nije čudno što su prodori bataljona te divizije bili izrazitiji kada je dolazilo do većih operacija. Divizija je imala oko 15.000 ljudi, nekad više, nekad manje. U svom sastavu imala je čak 6 pukova. Pokrivala je široko operativno područje sjeverne Hrvatske ' šireg rejona Zagreba. Osim ove divizije Nijemci su na ovom prostoru imali i jedan SS puk te više samostalnih i specijalnih jedinica jačine čete do bataljona. Osim djelovanja na glavnim pravcima pri napadu

na naše snage, to je zapravo bila divizija specijalne namjene. U osnovi je upotrebljavana:

- za borbu protiv jedinica NOV i PO u operacijama čišćenja, kojima su davali različite nazive: »Pothvat Moslavina«, »Bilo-gora«, »Papuk«, »Braun«, »Ivan« i slično,
- za organizaciju okupacionog sistema vlasti svojim i dodatnim specijalnim snagama,
- za osiguranje glavnih komunikacija i objekata na njima,
- za eksploataciju bogatstava i pljačku narodne imovine, posebno stoke i žita,
- za obuku i upotrebu specijalnih jedinica protiv partizana (trupovi i slično),
- za policijske akcije uopće.

Komanda divizije bila je nadređena svim komandama ustaško-domobranskih jedinica u operativnoj zoni, čime je pored ostalog osiguravala i poslušnost kvislinga.

Pripadnici (vojnici i starješine) divizije počinili su mnoge zločine u ovom dijelu zemlje: ubijali su, pljačkali sela, hapsili i strijeljali na licu mjesta.

PRVA GORSKA DIVIZIJA

Iako je o njoj već bilo riječi, radi boljeg razumijevanja situacije evo još nekih podataka o toj jedinici. Bila je elitna Pavelićeva divizija dobrih borbenih kvaliteta. Po zlu čuvena, počinila je teške zločine na Kordunu, Baniji, osobito na Kozari, pa i na području Moslavine, Bilogore, Kalnika i Slavonije. Kao što je već iznjeto, divizija je imala 1, 2, 3. i 4. gorski zdrug 1941. i u prvoj polovini 1942., a kasnije je iz njenog sastava izišao II i III gorski zdrug. Kada je bila kompletna, imala je oko 15.000 ljudi, a kasnije bez II i III gorskog zdruga njeno brojno stanje također je bilo veliko, od 7 — 10.000 vojnika i starješina. Međutim, zbog stalnih gubitaka njeno je brojno stanje opadalo tako da je ljeti 1943. imala oko 7.000 ljudi.

Eto još nekih podataka:

	pri kom. diviz.	I GZ	IV GZ	Ukupno
— oficira	33	83	58	174
— podoficira	81	234	133	448
— vojnika	806	3136	2384	6326

Dakle, divizija je neposredno u svom sastavu sredinom ljeta 1943. imala oko 7.000 vojnika, ili točno 6948.

Divizija je za one prilike imala dobro naoružanje, prije svega sve savremeno oružje od pušaka nadalje.

Kratak pregled naoružanja divizije:

	Kom. divizija	I GZ	IV GZ	Svega
— pušaka	748	2817	2124	5689
— puškomitriljeza	25	154	94	272

automata	30	161	144	330
mitraljeza	1	24	18	43
mnb—81	2	12	2	16
mnb—60	—	6	27	33
PTT—37 mm	—	4	3	7
topova 65 mm	—	2	1	3
topova 75 mm	—	4	4	8
haubica 100 mm	3	—	—	3
oklopnih izviđ. automobila	4	—	—	4
tenkova	8	—	—	8
automobila, putničkih	4	1	1	6
teretnih	10	3	3	16
sanitetskih	1	2	2	5
motocikla	3	5	7	15
bicikla	3	27	38	68

Ako samo letimično pogledamo ove podatke, vidjet ćemo da je I gorska divizija bila formacijski dobro postavljena. Imala je istu formaciju kao i njemačke divizije. Gledamo li brojno stanje, u ovo vrijeme divizija je bila jaka koliko naš X. korpus sredinom 1944. godine. I gorski zdrug, koji je nosio i naziv »Ante Pavelić«, bio je jači u svakom pogledu od IV gorskog zdruga. Na čelu zdruga bio je po zmu čuveni potpukovnik, zatim pukovnik i na kraju general Stjepan Peričić. Valja imati u vidu i to da su naše jedinice u Slavoniji (znatno jače) brže smanjivale brojno stanje i naoružanje IV gorskog zdruga, a time i 1 gorske divizije.

Kada je riječ o vodećem komandnom kadru jedinica I gorske divizije, važno je napomenuti da su komandanti bojni, pukovnija, zdrugova i divizije bili izraslji vojni starješine NDH. Inače sve su to bili oficiri bivše jugoslavenske vojske, a nekolicina je bila čak i u austro-ugarskoj vojsci. Komandant I gorskog zdruga Stjepan Peričić bio je potpukovnik 1942., 1943. pukovnik, na kraju rata ustaški general. U toj jedinici ostao je čitavo vrijeme rata. 1945. uspio je pobjeći do Dravograda, gdje je napokon pao u naše ruke i morao platiti ceh za sve što je učinio protiv vlastitog naroda.

I PJEŠADIJSKA DIVIZIJA

Divizija je imala sjedište u Bjelovaru. Formirana je 1941. godine, odmah nakon dolaska ustaša na vlast. Jedinice njenih pukovnija bile su razmještene u sjevernoj, posebno sjeverozapadnoj Hrvatskoj, u Bosnu i druge krajeve. Brojno stanje divizije kretalo se oko 10.000 ljudi, ali je u toku rata opadalo, tako da je 1943. i ona imala od 7000 — 8000 vojnika i starješina. Kvaliteta jedinica i starješinskog kadra bila je znatno slabija nego u I gorskoj diviziji.

Osim operativnih snaga na širem prostoru sjeverozapadne i sjeverne Hrvatske, dakle i u Moslavini, neprijatelj je imao mnogo drugih jedinica. Bile su tu razne ustaške pukovnije, bojne, specijalističke jedinice, zatim željezničke bojne, poljoprivredna bojna i razne druge. U Bjelovaru je čitavo vrijeme rata postojala domobranska radna pukov-

nija koja je svoje bataljone imala na širem prostoru NDH. Sastav tih jedinica bio je prije svega takav da je komandni kadar pored Hrvata bio popunjen velikim brojem oficira srpske nacionalnosti koji su izrazili lojalnost Paveliću i dugo mu služili. Vojnički sastav u prvoj polovini rata pretežno je bio od obveznika srpske nacionalnosti. Osnovne jedinice nisu imale osobnog naoružanja, već su bile samo uniformirane i izvršavale radne zadatke.

Bjelovar je bio veliki vojni garnizon u kojem je sjedište komandi pukova i divizije, ali su osim njih tu često boravile i komande njemačkih pukova. U Bjelovaru je već 1941. formirana centralna oružnička škola kroz koju su prošli svi oružnici NDH. Poslije obuke upućivani su u razne oružničke čete, bojne, krila i stanice.

U kotarskim i općinskim centrima nalazile su se stalne posade različitog sastava. Pored pripadnika operativnih jedinica, tu su po pravilu ustaške, žandarmerijske, policijske i druge jedinice.

Neprijatelj je bio brojno višestruko nadmoćniji, posebno u vatrenim sredstvima i tehnicu. Npr., Nijemci su u jednom odjeljenju, odnosno desetini, imali obavezno po jedan puškomitrailjez M. 34, a poslije i M 42, što znači da je jedna četa imala 9 — 12 puškomitrailjeza, dok je naša u to vrijeme, 1943, imala svega 2 — 3 puškomitrailjeza. Međutim, sve mu to nije pomoglo i on je trpio sve veće gubitke, gubio živu silu i oružje, zbog čega je njegova moć postepeno opadala, dok je naša u stalnom porastu. Neprijatelj nije mogao sve te snage koncentrirati na uži prostor jer se morao svuda braniti. Ali za vrijeme operacija, pot hvata, znao je prikupiti i oko 10.000 vojnika i starješina na prostoru Moslavine i upotrijebiti ih protiv jedinica MPO-a. Gotovo je redovito težio da okruži, a onda da uništi Odred. No, u tome nikako nije uspijevao.

Početkom srpnja 1943. godine (5 — 6), u »Pothvatu Ivan« na MPO u Moslavackoj gori — uz učešće jednog puka Nijemaca iz 187. divizije i čitavog I gorskog zdruga — neprijatelj nije uspio okružiti i uništiti Odred. Odred, odnosno njegov I bataljon, izvukao se iz okruženja. Nakon svega dva dana došlo je do prekida »Pothvata Ivan« jer su Nijemci morali hitno pregrupirati snage prema sjeverozapadnom dijelu Hrvatske zbog prodora naših jakih snaga u tom rejonu (12. slavonska divizija). Dogodilo se da je neprijatelj pored njemačkih jedinica morao angažirati i glavninu I gorskog zdruga, pa je Moslavina ostala nedovoljno pokrivena njegovim dijelovima. I dok je on pomaknuo svoje glavne snage prema sjeverozapadu, naše su jedinice u Moslavini razvile ofanzivna djelovanja. Na taj je način težište naših djelovanja prenošeno iz centralnog dijela sjeverne Hrvatske prema sjeverozapadu, zbog čega je došlo do razvlačenja neprijateljskih snaga i stvaranja povoljnijih uvjeta za razvoj borbe u ovom dijelu Hrvatske. To treba uočiti kao iskustvo iz NOR-a. Okupator-agresor nikada nema dovoljno snaga, ne može sve braniti niti svuda napadati. Zbog toga dolazi u bezizlaznu situaciju u kojoj će biti pobijeden i uništen.

Moram reći da se i 1943. godine često događalo da neprijatelj, iako brojno jak, udara zapravo u prazno, ili samo okrzne partizane. Sesto je bilo gotovo smiješnih situacija: pri povlačenju bojni I gorskog zdruga

zto

ga iz Moslavačke gore prema Čazmi, Popovači, Kutini i Garešnici, poslije tzv. pothvata, iza neprijatelja nastupaju naše patrole već istog dana, odnosno slijedećega, i ponovo zaposjedaju širu slobodnu moslavačku teritoriju. Da nije bio rat i da se nije ginulo, čovjek bi se morao smijati.

Dakle, već sredinom 1943. godine MPO je bio snažna partizanska jedinica u Moslavini koja se nosila s jakim snagama neprijatelja, stalno jačajući svoje redove i šireći NOB-u. Neprijatelj je morao biti prikupljen oko glavnih komunikacija i u većim naseljenim mjestima. Njemački su fašisti stalno zahtijevali od svojih komandi, posebno od kvislinga (ustaša i domobrana) da osiguraju glavnu prugu i cestu. Svi zajedno morali su angažirati za taj zadatok sve više satnija i bojni, vezivati ih za objekte na komunikacijama, pa tako nikada nisu imali dovoljno snaga za aktivna djelovanja. Već tada su svi zajedno stekli loša iskustva u borbi s partizanima. Gotovo svaka patrola ili posada često je postajala lak plijen jedinica MPO-a. Zbog toga su bojne I gorskog zdruga morale biti sve prikupljene u rejонима Čazme, Ivanić-Grada, Popovače, Kutine i Garešnice.

FORMIRANJE UDARNOG BATALJONA

Nakon uspješnih djelovanja MPO-a u ljetnim mjesecima, mobilizacije novih boraca, prije svega omladine, članova SKOJ-a i USAOH-a, jedinice Odreda prosto su bujale. U takvoj situaciji došlo je do formiranja Udarnog bataljona MPO-a (9. VIII 1943).

Bataljon je formiran od udarnih vodova i četa te boraca iz određenskih bataljona i omladinske čete. Za komandanta bataljona postavljen je Miloš Korač, za polit, komesara Branko Dadasović-Cane⁵⁷), zamjenik komandanta bataljona je Valent Đuričić, zamjenik polit, komesara Milivoj Mičić. Bio je to dobar štab i dobar bataljon, koji se iskazao u borbama. Možda bi bilo bolje da je Udarni bataljon formiran ranije (u travnju) jer su uvjeti to omogućavali.

Sada je MPO imao I, II i Udarni bataljon sa svim ostalim prištapskim jedinicama. Na terenu su i dalje ostale pojedine udarne grupe kao manji dijelovi Odreda s ciljem da i dalje prerastaju u vodove i čete.

Udarne jedinice bile su nov kvalitet u organizaciji naših snaga u Moslavini, časno je biti borac, a još više rukovodilac u takvom bataljonu. Kao što i naziv kaže, to su bile udarne jedinice koje su lomile otpor neprijatelja i isle iz borbe u borbu. Po sastavu to je istovremeno bio i omladinski bataljon s velikim brojem članova SKOJ-a i brojnim članovima KP. Naoružanje, oprema i sve drugo bilo je na višem stupnju.

Površan promatrač rekao bi da je šteta što taj bataljon nije duže ostao u sastavu MPO-a kako bi s jedinicama Odreda postigao još veće rezultate. Da, s jedne strane to bi valjalo, ali privremeno, jer je trebalo

⁵⁷) Branko Dadasović živi kao penzioner u Sisku, Milivoj Mičić poginuo kao komesar III moslav. brigade kod Vagovine 1945.

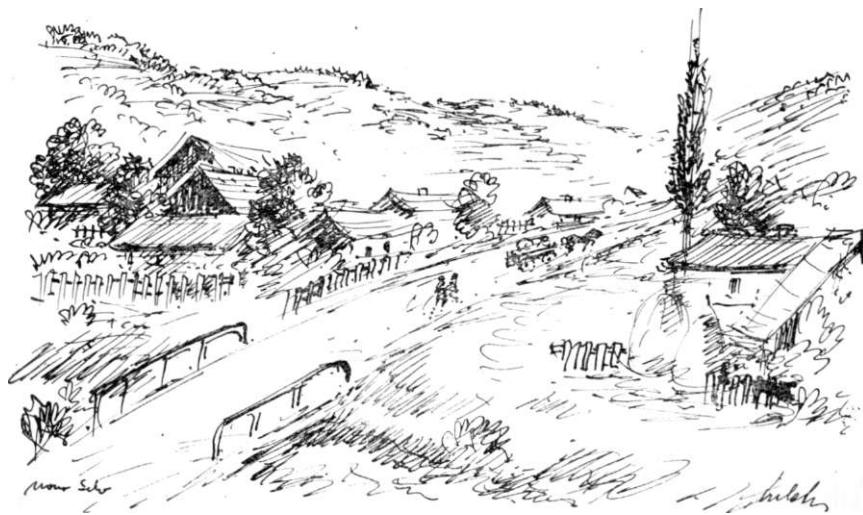
stvarati krupnije snage, brigade i divizije, bliže Zagrebu i sjeverozapadnoj Hrvatskoj, što je bilo ispravnije.

KOMANDA MOSLAVAČKOG PODRUČJA (KMP)

Snažan razvoj NOB-a u Moslavini zahtijevao je čitav niz novih mjera i radnji u vođenju oružane borbe, u organizacijsko-formacijskim pitanjima, pozadini u cjelini. U mnogim našim krajevima već su odavno funkcionalne komande područja i komande mjesta, kao VTO (vojno-teritorijalni organi) i nosioci organizacije i rada vojne pozadine. U Moslavini se to moglo učiniti znatno ranije, vjerojatno s užom formacijom, ali nije. Razloga ima više: osnovni je odluka koja je zavisila od razvoja borbe, shvaćanja u Štabu II operativne zone, posebno u Štabu MPO-a u prvo vrijeme. Zatim slaba veza između Štaba II operativne zone i ŠMPO te čest odlazak dijelova Odreda i boraca izvan Moslavine, nedostatak kadrova i drugo, uvjetovalo je sporost u rješavanju toga važnog problema. No, nije bilo ni kasno. Istina, Štab II operativne zone poslao je jedno uputstvo Štabu MPO-a kako formirati komande područja i mjesta. Pri realizaciji ovog zadatka s obzirom na situaciju, KMP (Komanda moslavačkog područja) bila je u prvoj fazi pri Štabu MPO-a, ili, bolje rečeno, oslanjala se u svemu na Odred tako dugo dok se nije osamostalila, oformila kao posebna vojno-pozadinska komanda sa svim elementima.

Komanda moslavačkog područja zvanično je formirana 23. VIII 1943. i otpočela radom u Novom Selu blizu Podgarića.

Potkraj svibnja 1943. gotovo cijela pozadina MPO-a predislocirana je u Podgariće i Novo Selo. To je učinjeno iz više razloga: prvo, jer su uvjeti smještaja i razmještaja bili mnogo povoljniji s obzirom na broj seoskih kuća i na zemljишne uvjete. Tu je bilo više pogodnih rejona za

Novo Selo gdje je bila KMP od kolovoza 1943. pa na dalje dok nije premještena u s. Samaricu

bolnicu, radionice, smještaj i razmještaj jedinica i ustanova. Ta sela bila su zapravo u centru Moslavine, udaljena od Garešnice i Čazme i drugih mjesta, što je sa stanovišta sigurnosti bilo znatno bolje rješenje nego Veliki i Mali Prokop, Bršljanica i druga sela u istočnom dijelu Moslavine.

Zbog formiranja KMP i drugih jedinica i ustanova došlo je do većih kadrovskih promjena u MPO-u.

Za komandanta Odreda postavljen je Nikola Kličković⁵⁸), za polit. komesara Đuro Blaha. I na ostalim funkcijama u Štabu došlo je do znatnih promjena.

K-t. MPO NIKOLA KLICKOVIC, K-t. KMP STRIKA ILIJA i JOCO VASILJEVIC u Podgariću kolovoza 1943. godine

Za komandanta Moslavačkog područja postavljen je Ilija Strika, do tada vršilac dužnosti komandanta Odreda. Njegov zamjenik je Jovo Carić, a pomoćnik komandanta Slavko Kezele-Slavni.

⁵⁸) Nikola Kličković došao je sjeverno od Save u sastavu proleterske čete pod komandom Izidora Stroka. U Moslavini je postavljen za komandanata MPO-a, u rujnu iste godine za komandanta I moslavačke udarne brigade i, na kraju, za komandanta Štaba istočne grupe odreda, na kojoj je dužnosti ostao do kraja rata. Živi u Beogradu kao pukovnik JNA u penziji.

ILIJA STRIKA, operat. oficir
kom. K-te i K-t. MPO

Od organa, KMP je u prvi mah imala:

- zaštitni vod — straža,
- vod za vezu,
- vojno-mobilizacijski odsjek,
- sudski odsjek (sa zatvorom) i
- intendanturu.

Pozadinske jedinice i ustanove KMP:

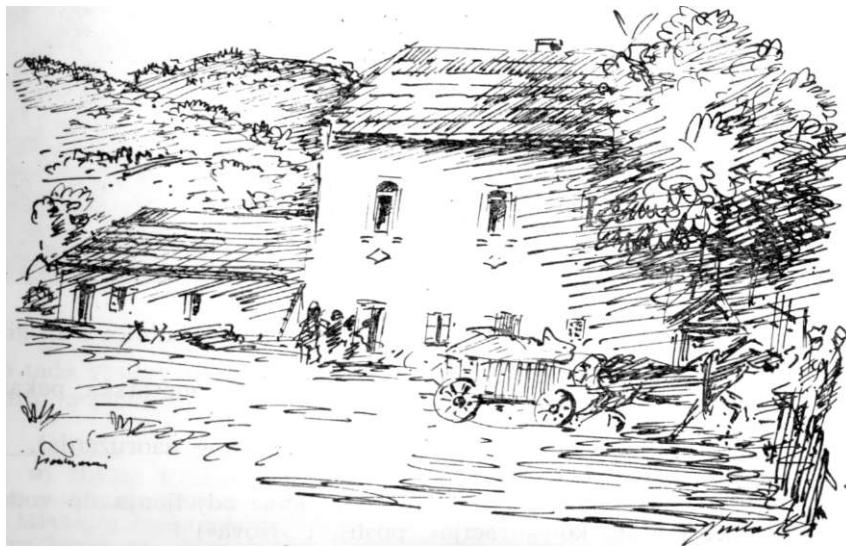
- radna četa za izradu tajnih skladišta, skloništa, bolnica i drugih objekata,
- intendantske radionice: krojačka, postolarska, mesarska, pekar-ska, praoonica rublja,
- tehnička radionica (za popravak art. tehničkog naoružanja),
- radionica za štavljenje kože,
- partizanske straže, jedan, dva i tri, jačine odjeljenja do voda,
- bolnice (»Stara konspiracija«, poslije i »Nova«) i
- ambulante.

Clanovi SMPO i štabova bataljona poslije sastanka u štabu Odreda u Podgariću kolovoza 1943. godine

Uskoro nakon toga formirane su komande mesta Garešnica, Berek, Dubrava, zatim Čazma i Kutina.

Formiranjem KMP i njenih nižih komandi, ustanova i jedinica, ŠMPO oslobađa se čitavog niza poslova, opskrbe jedinica, zbrinjavanja

Kuća Vlaića u s. Podgarić gdje je bio smješten SMPO u ljeto 1943.

ljudi i stoke, remonta te organizacije mobilizacijskih poslova i suđenja uhvaćenih neprijateljskih špijuna, vojnika i starješina. O pokrivenosti našim snagama slobodne teritorije vodila je sada računa prije svega komanda MPO-a. Ona je čitav život i rad vojne pozadine organizirala s osloncem na organe narodne vlasti, počev od MNO-a do okružnog NOO-a, koji je već tada imao sve potrebne organe. To je značilo da je MPO sada još više operativna jedinica koja će moći slobodnije manevrirati i nanositi neprijatelju još veće gubitke.

Prelaskom štaba II operativne zone sjeverno od Save, a poslije boravkom u Moslavini, bitno se poboljšala organizacija komandiranja i rukovođenja. Rezultat je bio formiranje KMP.

PARTIZANSKA BOLNICA NA MOSLAVAČKOJ GORI

Sanitetska služba MPO-a u početku je bila slaba, osobito 1941. i do sredine 1942. Od tada je uz Štab MPO-a postojala i mala partizanska bolnica, bolje rečeno ambulanta, najprije pod šatorima u rejonu Crkvišta, a onda u klijeti Ferenčića iznad Velikog Prokopa. Poslije toga nalazila se u Velikom i Malom Prokopu sve do 21. svibnja 1943, kada je preseljena u Podgarić.

U slučaju potrebe ranjenici su sklanjani u tajna skloništa. Tako su u dva maha ranjeni partizani bili skriveni u tajnom skloništu u zemlji blizu kote 309 Crkvište. Neprijatelj ih nije otkrio. Grupa tzv. zemuničara (vod za izradu tajnih skladišta pod rukovodstvom Duke Oglulince) dobro je izvršavala zadatke. Tajna skladišta za smještaj živežnih

Glavne zgrade partizanskih bolnica kod Podgarića (Stara konspiracija) u jesen 1943. godine

Partizanski bunker u rejonu
Stare konspiracije 1943.

namirnica, opreme, municije i oružja te za smještaj ranjenika bila su solidno izrađena i neprijatelj ih nije mogao otkriti.

Poslije bombardiranja Malog Prokopa 21. V 1943, ŠMPO je odlučio da se čitava pozadina razmjesti u širem rejonu Podgarića i Novog Sela. Odmah poslije toga vod za izradu tajnih skladišta, tzv. bunkeraša, u čijem je sastavu bilo stolara, tesara i drugih zanatlija, dobio je zadatak da izradi bolnicu u šumi nedaleko od Podgarića. U relativno kratkom roku izrađeni su osnovni građevinski objekti, barake, a nešto kasnije i drugi, tako da je u jesen 1943. bolnica imala sve osnovne elemente:

- upravu bolnice (upravnika, komesara, stražu i dr.),
- intendanturu sa svim elementima,
- odjeljenja: kirurško, interno, zarazno,
- trijažni punkt,
- mrtvačnicu i ostalo.

U posebnom objektu bila je straža, osoblje bolnice, kuhinja i drugo. Poseban bunar, koji je kaptiran, osiguravao je dovoljno kvalitetne vode.

Kapacitet bolnice, tzv. »Stare konspiracije«, bio je velik, mogao je zbrinuti oko 200 ranjenika i bolesnika, prije svega teških i težih. Laki ranjenici i bolesnici liječeni su u tri veće ambulante koje su se nalazile u rejonu Podgarić — Gornja Garešnica, ili u ambulantama u rejonu Čazme i drugih mesta. Prema tome, kapacitet bolnice u predjelu Podgarića s ambulantama iznosio je oko 300 pacijenata.

Osim zbrinjavanja i liječenja boraca NOV, bolnica s ambulantama pružala je zdravstvenu pomoć velikom broju građana. U sastavu ambulanti radile su i Zubne stanice, tako da je narod Moslavine velikim dijelom koristio partizanske zdravstvene ustanove u toku rata, posebno od 1943. nadalje.

U rejonu bolnice izgrađeno je više tajnih skloništa za teške ranjenike kako bi u slučaju prodora jakih neprijateljskih snaga bili spašeni.

Potkraj 1943. godine bolnica je imala rendgen, uređaje za transfuziju krvi, sve osnovne instrumente, struju za rad instrumenata. Bolnica je bila važan element u organizaciji vojne pozadine. Imala je više liječnika, kirurge, internista i druge. Ishrana je bila dobro organizirana. Bolnica »Stara konspiracija« nalazila se tik kraj Podgarića, udaljena svega 450 — 500 m od zapadne grupe kuća. Režim izlaska i ulaska u rejon bolnice bio je strog. Svakom borcu zavezivane su oči prilikom ulaska i izlaska, pa je osim malog broja ljudi većini bilo nepoznato točno mjesto gdje se nalazila. To nisu znali ni komandanti jedinica. Znali su oni koji su morali znati.

Prema tome, KMP je preuzeila pozadinsko osiguranje, kontrolu slobodne teritorije i sve organizacijsko-mobilizacijske poslove, zatim i zadatak borbe protiv rada neprijatelja na terenu, kako na slobodnom teritoriju, tako i na čitavom prostoru Moslavine. Hapšenja špijuna, neprijateljskih propagatora, sabotera, zločinaca, kriminalaca i desertera

Panorama Mosi, gore (Humka tt 489 sa piramidom, razvaline Garić grada, Bolnica St ra konspiracija).

iz partizana bio je posao posebnih organa, obavještajnih oficira i suda. Na tim zadacima radio je posebno i vojni sud, ali je glavni dio organizacije obavljala Komanda moslavačkog područja.

SVETOPISMAŠI

Ne ulazeći dublje i detaljnije u analizu ove pojave, dotaknut ćemo i to pitanje koje je u Moslavini postalo gotovo problem. Već u prvoj polovini 1943. bilo je pojedinačnog deserterstva iz partizana. Nije bilo odmah jasno zbog čega se dešavaju. Malo-pomalo već se sredinom 1943. u nekim selima, gdje pretežno žive Srbi, javljaju novovjerci, tzv. svetopismaši. Pod parolom da im vjera zabranjuje nositi oružje i pomagati NOB, ozbiljno su počeli kočiti rad organa narodne vlasti i organizacija NOP-a. To se posebno osjetilo u selima Velika Bršljanica, Kraiška Kutinica i Srpske Čaire. Neprijatelj je umiješao svoje prste. Bilo je nužno razbiti ga već u početku. Među svetopismašima bilo je kavгадžija koji su se svađali i tukli po seoskim gostonicama i u općinskim i kotarskim centrima, koji su imah pištolje prije rata i uvijek su bili orni za okršaj.

Postalo je ozbiljno kada su takvi počeli odbijati svaku saradnju s NOP-om. Na primjer, kada bi odvezli materijal u zaprežnim kolima pod pritiskom naše patrole, došavši kući prali bi kola. Na pitanje susjeda zašto Peru kola, odgovarali bi: »Vozili smo vragove, partizane, zato peremo.«

Provedena je istraga i ubrzo je otkrivena politička pozadina takvog ponašanja. Usljedila su hapšenja kolovoda, suđenja i kazne. Osnovni cilj ove neprijateljske rabote bio je dvojak: spriječiti odlazak i uključivanje Srba u NOB-u i izazvati kolebanja među onima koji su već bili u partizanima i u pokretu. Dezerterstvom i pasivizacijom razbijali su jedinstvo Hrvata i Srba i nanosili veliku štetu NOB-u. Međutim, odlučnom intervencijom organa, snažnim političkim radom na terenu te drugim mjerama, svetopismaši su bili na vrijeme razbijeni.

BORAVAK ŠTABA II OPERATIVNE ZONE U MOSLAVINI

Formiranjem KMP jedan dio kadra otišao je iz MPO-a, pa je došlo do većih promjena u ŠMPO i komandama partizanskih bataljona i četa. Sve te organizacijske promjene i pojačane djelatnosti MPO-a odvijale su se pod neposrednim utjecajem Štaba II operativne zone. Naime, pojedini članovi Štaba II OZ, komandant Vlado Matetić, polit, komesar Marko Belinić i načelnik Rade Bulat, dolazili su više puta u MPO i svojim iskustvom pridonosili bržem razvoju Odreda. Međutim, poslije vojno-političkog savjetovanja u Zvečevu potkraj 1942. godine, poslije boravka sekretara CK KPH Vlade Popovića u nekoliko navrata u Moslavini i prelaskom Štaba II OZ sjeverno od Save, sve bolje je organizirano rukovodenje i komandiranje. Boraveći u Moslavini, Štab II OZ (uži dio) bitno je utjecao na niz pozitivnih promjena u planiranju aktivnosti jedinica Odreda i u pogledu jačanja njegove borbene sposobnosti.

Početkom kolovoza u Podgariću je održan veoma značajan sastanak između komandanta VI korpusa Petra Drapšina, komandanta II opera-

livne zone⁵⁹), članova CK KPH (Anka Berus), sekretara OK KPH Čazma, ostalih vojnih rukovodioca i jednog člana VŠ. Na tom sastanku ocijenjena je vojnopolitička situacija i donijeto više značajnih odluka.

1. Dogovoreno je da se organizira tijesna saradnja između VI korpusa i II OZ, prije svega zajednička borbena djelovanja krupnijih jedinica.

2. Formirat će se brigade u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, zatim i divizija u sastavu II OZ.

3. Novi partizanski odredi djelovat će do kraja rata kao teritorijalne jedinice u saradnji s brigadama i divizijama. Od partizanskih odreda i dalje će se stvarati brigade i popunjavati jedinice. Odredi će braniti slobodnu teritoriju.

4. 12. slavonska divizija zamijenit će 28. diviziju (17. i 21. brigada) koja će duže ostati u operativnom području II OZ u cilju bržeg razvoja NÖB-a i oružanih jedinica, prije svega brigada.

5. U zajedničkim napadnim djelovanjima razbiti, likvidirati što više neprijateljskih uporišta u općinskim i kotarskim centrima i tako prisiliti neprijatelja na defanzivu. (Očekivala se kapitulacija Italije i angažiranje jačih njemačkih jedinica na Jadranu, što se uskoro i dogodilo.)

6. Odluke su donijete i o mnogim drugim pitanjima, od operativnog planiranja do izmjene podataka o neprijatelju i zbrinjavanja ranjenika.

U duhu tih odluka i konkretnih naređenja došlo je do čitavog niza mjera i u MPO-u. Izvršeno je preformiranje jedinica Odreda tako da je MPO 9. VIII 1943. imao: Štab odreda na čelu s komandantom Kličkovićem i polit. komesarom Blahom.

- načelnika štaba, ujedno zamjenika,
- operativca,
- obavještajnog oficira i pomoćnika,
- intendanta,
- referenta saniteta,
- načelnika veze, odnosno komandira čete za vezu,
- komandu stana, komandira straže i stražu,
- kancelariju, šefa kancelarije, pomoćnika načelnika štaba i
- kuhinju.

Jedinice za komandiranje:

- četa za vezu, kuriri,
- štapski, zaštitni vod (za osiguranje ŠMPO).

Jedinice za borbu:

- udarni bataljon,
- I partizanski bataljon,
- II partizanski bataljon,
- diverzantska četa,
- udarni vodovi (Kutina, Žutica, Brezovica i dr.).

") Petar Drapšin, španjolski borac, bio je u toku NOR-a komandant VI korpusa, zamjenik komandanta GSH i komandant IV armije. Poginuo nešretnim slučajem poslije oslobođenja kao general-potpukovnik. Vlado Matetić je generalpukovnik JNA u penziji.

Pozadinske jedinice,
 — pozadinska četa,
 — intendantski vod,
 — intendantske radionice (krojačka, postolarska, mesarska).

1. VIII 1943. godine iz sastava Odreda upućena je omanja četa od 30 boraca u sastav 13. proleterske brigade na Žumberak. U Istru je krenulo oko 40 boraca omladinaca.

Kolovoza 1943. bio je veoma bogat na organizacijskom području, rujan će biti također jer će doći do formiranja I moslavačke brigade.

Aktivnost jedinica Odreda je rasla, izведен je čitav niz aktivnih djelo anja u toku kolovoza i rujna.

KRAJ I GORSKE DIVIZIJE

12. kolovoza 1943. godine u 24 sata, prema naredbi MINORS-a, odnosno I domobranskog zbora, prestala je postojati komanda 1 gorske divizije. Ova ustaško-domobraska divizija, formirana 1941, rano je pošla na put pljačke, paljevine i zločina. Nijemci su joj poklanjali veliku pažnju u organizacijskom pogledu i u opskrbi oružjem. Velike masovne zločine počinila je 1942. na Kozari, gdje je predstavljala glavne snage NDH. Nakon Kozare I GD ostala je praktično bez III, a kasnije i bez II gorskog zdruga, iako su i dalje administrativno bili u njenom sastavu. Operativni prostor divizije bio je dugo vremena sjeverna Hrvatska, prije svega zapadni dio Slavonije, Moslavina, Bilo-gora pa i Kalnik. Nije fraza da je od početka riječ o ustaško-domobraskoj diviziji. Naime, potkraj 1944. sve jedinice NDH i divizije nosile su naziv ustaško-domobranski jer je u njihovom sastavu bilo ustaških i domobranskih pukovnija. Međutim, I gorska divizija imala je u svom sastavu od početka dio ustaša kako među starješinama tako i među vojnicima. Kadar u jedinicama I gorske divizije bio je posebno biran. Do viših položaja doprli su oni koji su bili vjerni ustašama i okupatoru. To se u punoj mjeri odnosi na komandante divizija i zdrugova.

Još nešto o udarnim jedinicama MPO-a.

I prije definitivnog dogovora s rukovodstvom Partije, ŠMPO je stvarno rukovodio udarnim grupama, stvarao ih i organizirao saradnju s njima. Primjer s dijelom MPO-a, jedne manje partizanske čete u periodu veljača — svibanj, ukazuje na korisnost takvih formacija koje su ubrzo narastale u bataljone. Toga je bilo i kasnije. U više navrata glavnine udarnih grupa, odnosno udarnih vodova, odlazile su u partizanske čete i bataljone Odreda, da bi ubrzo opet narastale nove udarne grupe, odnosno jedinice.

U cilju bolje organizacije saradnje, rukovođenja i komandiranja borbenim jedinicama, Štab II OZ naredio je da štabovi partizanskih odreda u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, gdje god za to postoje uvjeti, stave pod svoju komandu sve partizanske grupe (udarne grupe), desetine, vodove i čete. To je učinjeno u dogovoru s Povjerenstvom CK KPH za sjevernu Hrvatsku i s okružnim komitetima KPH. I ranije su te jedinice zapravo bile dijelovi MO i djelovale su zajednički i samostalno, ali više pod neposrednim utjecajem KK KPH. ŠMPO je već u svibnju

formirao udarni vod u rejonu Osekova s komandirom Josipom Božićem i polit. komesarom Ivom Kneževićem. Poslije su formirane slične jedinice u Žutici i Brezovici te Ivančanima na kotaru Čazma. Sve te jedinice stavljene su posebnom naredbom pod neposrednu komandu MPO-a u duhu stavova Štaba II operativne zone.

UDARNA GRUPA KUTINA

Budući da su organizacije NOP-a u Osekovu dobro radile, to je i ova naša udarna grupa, odnosno vod, a kasnije četa imala dobar oslo-nac u tom našem selu. Ova jedinica izvela je veći broj akcija na neprijatelja i kao dio MPO-a veoma je dobro izvršila osnovne zadatke. Imala je više uspjeha, od kojih su neki veoma dobri. Udarna jedinica brzo se jačala kroz borbu i od omanjeg voda prerasla u jaki vod, zatim u osrednju partizansku četu. Djelovanje jedinice bilo je najčešće po dijelovima, tj. po grupama, odjeljenjima i vodovima, tako da je izvodila dvije do tri akcije iste noći na različitim mjestima.

KK KPH Kutina i KK SKOJ-a imali su veliku pomoć baš od ove jedinice MO-a u provođenju u život linije Partije. Neprijatelj je često pokušavao uhvatiti ovu jedinicu u škare i uništiti je. No, svaki upad u selo bio je pravovremeno otkriven, pa je neprijatelj poduzimao druge mjere, služio se obavještajnim snagama da bi postigao uspjeh.

POGIBIJA BOŽE PERLINA

Božo Perlin rođen je u Skopju, gdje mu je otac službovao (kasnije je premješten u Zagreb). Božo je došao u partizane iz Zagreba rano 1943. godine, da bi početkom srpnja bio upućen iz Moslavačkog odreda za sekretara KK SKOJ-a Kutina. Božo se nešto prije toga dogadaja oženio s Mirjanom Babić, rodom iz Kostrinja, koja je u to vrijeme bila sekretar KK SKOJ-a Kutina, član Okružnog komiteta SKOJ-a i Okružnog odbora USAOH-a.

Našao se Božo u Osekovu, ali toga dana nije bio pod zaštitom udarne grupe. Pripremao je i održao sastanak skojevskih rukovodilaca u centralnom dijelu sela.

Toga toplog srpanjskog dana bio je na sastanku u kući Marice Grizl-Branke, člana KK SKOJ-a Kutina. Kuća Marice Grizi nalazila se usred sela, gotovo neprimjetna, mala, šćućurena pored kuće s gospodinicom logornika Adrineka. Odmah tu u blizini počinjala je »gmajnak«, seoska utrina. Taman je sastanak bio u toku, kad Branka, pogledavši kroz prozor, uzvikne: »Bježite, eto bande.« Bez mnogo razmišljanja Perlin i jedan borac Udarne grupe iskoče napolje, vatrom prokrče put i počnu bježati prema rijeci Lonji. Nisu napravili ni dvadesetak koraka od puta, kad se vatra neprijateljskog puškomitrailjeza ospe po njima. Božo povije tijelo i padne raširenih ruku na golu ledinu. Nedaleko od njega pogine i borac Udarne grupe. Neki članovi komiteta uspjeli su se probiti i uteći u gornje selo kroz jarak ispod vrtova.

Ostalo je nejasno kako je neprijatelj saznao za sastanak, jer je очigledno išao na sigurno. Najvjerojatnija je izdaja. Pogibija Perlina teško se dojmila rukovodstva Partije i SKOJ-a kao i boraca Udarne grupe Kutina i naroda Osekova. Razumije se, ustaški logornik Adrinek je

likovao: ubio je partizana i sekretara KK SKOJ-a. Taj gubitak naplatila je Nijemcima Udarna grupa. Evo kako:

Nekoliko dana nakon pogibije Bože Perlina, Udarna grupa došla je rano ujutro iz akcije u rejon Osekova. Te noći bila je u akciji u rejonu Popovače. Radi konspiracije grupa se razmjestila u štagalj našeg saradnika da predani. U selu je bilo oko 30-ak dobrovoljaca koji su iz Zagreba pošli u partizane. Oni su bili raspoređeni u drugim kućama. Međutim, četa njemačkih feldžandara imala je zadatak da upadne u Osekovo i pohvata partizane, zatim da opljačka stoku. Toga jutra fašisti su poranili i stigli usred sela s izviđačkim automobilom. Počeli su se razmještati upravo ispred kuće u kojoj se nalazila Udarna grupa, zapravo samo jedan dio s komesarom čete Ivanom Kneževićem. Iznenadeni partizani brzo su odlučili što će uraditi: napasti neprijatelja dok se još nije sredio i organizirao. Uspjelo je. Neprijatelj je razbijen, ubijeno ih je nekoliko, ranjeno još više, zaplijenjeno je oružje i specijalna amfibija marke »opel«.

Kako se odigrao taj sudar udarne partizanske jedinice i Nijemaca vidi se iz priloga Ivana Kneževića, komesara čete.

U sastavu MPO-a dolazi do stalnih organizacionih promjena. Odred je bio u posebnim uvjetima u mnogo čemu. Izdržao je sva iskušenja i stalno jačao uspješno izvršavajući sve svoje osnovne zadatke i ulogu u cjelini. To je dokaz njegove vitalnosti i sposobnosti, ne osporavajući mnoge slabosti, povremeno nedovoljnu aktivnost, oštrinu i upornost u pojedim periodima. Moramo istaći činjenicu da je taj naš Odred bio žilav, fleksibilan i veoma opasan po neprijatelja, iako nije imao mnogo velikih i izrazito spektakularnih akcija. Zbog toga je i u ratu i poslije njega ponekad i jednostrano ocjenjivan. Nemaju pravo oni drugovi koji od takvih partizanskih odreda traže više i drugačije nego što su dali. Zar je Kalničko-zagrebačkom partizanskom odredu bilo lakše? Zbog toga i danas moramo poštovati i pravilno vrednovati doprinos partizanskih odreda.

ODLAZAK UDARNOG BATALJONA NA KALNIK

Na osnovu naređenja Štaba II operativne zone, u cilju provođenja u život odluka VŠ i GS na širenju NOB-a i stvaranju taktičko-operativnih jedinica, Udarni bataljon MPO-a dobio je zadatak da se spremi za odlazak na Kalnik. Bataljon je vojnički pripreman za dugi marš kroz teritoriju koju neprijatelj još drži. Trebalo je prijeći više cesta i pruga, razbiti manje dijelove neprijatelja i stići na formiranje brigade na Kalnik u punoj borbenoj gotovosti. U Štabu MPO-a održan je sastanak s komandantom i komesarom bataljona Milošem Koračom i Brankom Dadasovićem-Canom. Dogovoren je da se izvrši solidna vojnopolitička priprema u jedinicama bataljona. Komandant Odreda Kličković znao se već od ranije s Koračem te im nije bilo teško da se dogovore. »Ne brini ti, Nikola, ništa, dobar je to bataljon«, reče mu Korač. Održani su sastanci štabova bataljona, komandi četa, partijskih i skojevskih organizacija te sastanci u četama. Svima je objašnjeno da Udarni bataljon ide na Kalnik gdje će se formirati partizanska brigada, da oni kao stari i svjesni borci moraju biti primjer u borbi. »Tamo će biti teško — gvorio je Korač — ali na muci se poznaju junaci.«

Udarni bataljon ispratili su komandant Kličković i komesar Blaha s ostalim članovima Štaba.

Stoje borci Udarnog bataljona postrojeni po četama, na desnom krilu je štab bataljona, zatim prištapski dijelovi, pa I, II i III četa. Prava vojska. Raspoloženje je dobro, iako je većini žao ostaviti pitomu Moslavinu, ali neprijatelja treba tući svuda gdje ga ima. Poslije svečanog stroja zaori se partizanska pjesma »Po šumama i gorama«. Ovi veseli i naoko bezbrižni mahom mladi ljudi uskoro će na marš u nepoznato, u borbu u kojoj će mnogi poginuti. Mnogi više nikada neće vidjeti svoju Moslavinu. Borci su bili rodom i sa šireg prostora sjeverozapadne Hrvatske, pa i iz drugih krajeva. Npr., komandant je s Kordunom, komesar od Siska, zamjenik komandanta iz Zdenčaca krov Gašenice, zamjenik komesara iz Bosne.

U rejonu Ivana, sjeverozapadno od Križevaca, Udarni bataljon je 4. IX ušao u sastav I brigade II operativne zone. Pored Udarnog bataljona Moslavačkog odreda u brigadi su ušli: Udarni bataljon Kalničkog partizanskog odreda i njegov I bataljon. Brigada je imala 750 boraca, 24 puškomitrailjeza, 4 mitraljeza, 1 minobacač 81 mm i 2 minobacača 60 mm.

Tako je iz MPO-a po treći put otišlo oko 250 boraca, najbolji bataljon. Bio je to važan datum i krupan događaj, stvorena je partizanska brigada u trokutu Varaždin — Zagreb — Koprivnica, što će znatno ubrzati formiranje 32. divizije na tom području.

DRUGI NAPAD NA ČAZMU

Čazma je početkom rujna 1943. jako neprijateljsko uporište. Osim jedne oslabljene bojne iz V gorske pukovnije I gorskog zdruga (oko 250), tu su bili i Nijemci u jačini jedne čete te 50-ak ustaša i nešto žandara.

Naši obavještajni organi prikupili su detaljne podatke o neprijatelju. Bilo je jasno da Odred nema snaga da sam likvidira uporište, stoga je odlučeno da se izvrši napad na Čazmu s ograničenim ciljem: zarobiti domobrane i doći do oružja i opreme, Nijemce samo blokirati.

Snažan razvoj NOB-a već je ozbiljno uzdrmao moral pripadnika I gorskog zdruga, koji su se rijetko predavali u dosadašnjim borbama s Moslavačkim odredom i drugim našim jedinicama. Ali među oficirima i podoficirima te elitne Pavelićeve jedinice bilo je i onih koji su već odavno pomicljali da prijedu na stranu NOP-a. Neki su već sarađivali s našim obavještajnim organima, rukovodstvima KP, SKOJ-a i NOV. Mnogi bivši neprijateljski vojnici već su odavno bili u partizanima. Povezanost, rodbinske veze i stalni politički utjecaj organizacija NOP-a na roditelje davali su nove i dobre rezultate u radu među neprijateljskim vojnicima i starješinama. Naša agitacija i propaganda djelovala je sve razornije na neprijatelja, budeći u njegovim jedinicama osjećaj patriotizma, antifašističko raspoloženje i odluku da prijedu na našu stranu.

Tako je uspostavljena veza i s nekim domobranskim starješinama u Čazmi koji su pridonijeli da otpor ne bude tako žilav.

Štab MPO-a imao je u planu borbenog djelovanja Čazmu već ranije, ali uvjeti nisu dopuštali da se ostvari. Zato je poduzeo sve pripreme

za napad. Bilo je veoma važno imati točan raspored neprijatelja, njegovo moralno-političko stanje i biti realan s obzirom na to što se može postići.

Komandant Kličković bio je uporan u tome da se Odred jača kroz borbena djelovanja. Ljutio ga je polovičan uspjeh u akcijama u toku srpnja i kolovoza. Najradije bi smrvio neprijatelja u Čazmi. Samo da mu je nešto više snaga. »Da je tu Udarni bataljon brzo bismo ih raskarikali«, reče Kličković članovima Štaba⁶⁰⁾. Štab je ocijenio da će i zatroljavljivanje domobrana biti velik uspjeh. U Štabu odreda, koji se nalazio u Podgariću, vodila se o tome žučna rasprava. Kličković, iskusni vojni rukovodilac, na kraju reče: »Dobro, nedeljicu vam vašu, neka bude tako.«

Bila je topla ljetna noć 23. rujna 1943. Čitav MPO našao se u širim rejonom Grabovnice, Vučana i Svetog Vida, istočno od Čazme, u gotovosti da krene u napad.

Plan djelovanja bio je, kratko rečeno, slijedeći:

Glavnim snagama napasti domobrane, dijelom snaga blokirati Nijemce i jakom vatrom zadržati ih dok se likvidira domobradska posada. Manjim snagama osigurati se iz pravaca Bjelovara i Ivanić-Grada.

Pored I i II bataljona u napadu su učestvovali i dvije terenske čete »Ivančani« i »Čazma«. Starješine i borci tih četa dobro su poznavali teren i raspored neprijatelja.

I bataljon u ulozi glavnih snaga napadao je s juga i sjeveroistoka prema centru, s čazmanskom terenskom četom, a II bataljon sa sjevera i sjeveroistoka, saradujući s jednom četom I bataljona.

Podilaženje jedinica i zaposjedanje polaznih odnosno jurišnih položaja, koji su se kod većine jedinica podudarali, izvršeno je bez problema.

Noć je mračna. U udoljima oko Čazme magla. Tišina. Samo se nekad u okolnim selima oglasi poneki pas. Zatim opet sve utihne. Čazma je utonula u san. Samo ravnomjeran bat cokula remeti tišinu malog moslavačkog gradića. To patrole prolaze glavnom ulicom, jedna nješmačka, do centra, druga, domobradska, dalje prema Bosiljevu. U izrađenim zaklonima dežurni vodovi na položaju. Vojnici drijemaju, neki su zaspali. Rojnici i vodnici osmatraju okolicu i sve češće pogledavaju na sat. Uskoro će smjena. »Nebuju nas noćas napalić«, kaže domobran Ivan vodniku Avdi. »Ne zna se, bolan, nego pazi na svoj pravac«, odgovori mu komandir voda i kreće da obide roj na lijevom krilu. Puške zapucaju najprije u blizini crkve, onda sastavi sa svih strana. Odjekuju rafali puškomitrailjeza, a eho im vraća Jantak (šuma u dolini Česme). Partizani upadaju u prve rovove i razbijaju najprije jedan Avdin roj, onda i drugi. Žestoke borbe vode se oko zgrade u kojoj su Nijemci. Oni pružaju organiziran i žestok otpor zajedno sa žandarima. Komandiri vodova prate rad vojnika i s vremenom na vrijeme izdaju komande: »Vatra«, »donesi municiju«, »pazi na pravac« itd. Odbit će oni napad

⁶⁰⁾ Raskarikati je partizanski termin prenijet vjerojatno s Korduna i Banije u ove krajeve; značio je: razbiti neprijatelja.

»komunističke bande« jer se nalaze u zgradama i u solidnim zaklonima punog prolila. Plan obrane precizno je izrađen, sistem vatre razrađen, razmišljaju starještine Nijemaca. Sve gori od vatre pješadijskog naoružanja. »A što je s domobranima«, upita potporučnik Hans komandira čete. »Neka se bore sami, mi izvršavamo svoj dio zadatka, ostanite na svojem položaju.« »Razumijem«, odgovori Hans i ode na desno krilo voda prema Česmi, vješto se prebacujući od zaklona do zaklona, pognut i puzeći.

Nakon dva sata oštре borbe, zdrugovci su se branili bez obzira na pojedince, III bojna V gorske pukovnije I gorskog zdruga bila je razbijena. Jedan dio vojnika se razbježao, drugi se priključio Nijemcima, neki su se posakrivali po zgradama, u grmlju itd. Dio garnizona, koji su sačinjavali domobrani, bio je likvidiran. Bilo je i zarobljenika.

Evakuacija zarobljenika i plijena tekla je sustavno jer su partizani pravovremeno osigurali zaprežna kola. Poduga kolona zarobljenika kretala se od Čazme prema Grabovnici. Za to je vrijeme II bataljon još uvijek držao blokirane Nijemce i žandare, stvarajući potrebno vrijeme za evakuaciju plijena i zarobljenika.

Otpor domobrana bio je osrednje žilav, slabiji nego inače. Tome su pridonijeli iznenadenje, silina juriša, borbenost partizana te upornost komandanta, članova Štaba odreda, štabova bataljona i komandi četa.

Plan napada na Čazmu je ostvaren uz male gubitke. Odred je imao 7 ranjenih i 1 mrtvog, koji je poginuo nesretnim slučajem, od našeg stražara: nije slao na dati znak.

Neprijatelj je imao teške gubitke, prije svega zato što mu je glavnina bojne razbijena i zarobljena s oružjem. Ranjena su svega dva domobrana. Odnos je 2 : 7 na štetu partizana, što je razumljivo jer su se domobrani nalazili u zaklonima, a zatim su se predavali, dok su partizani napadali preko otvorenog prostora, između kuća i po ulicama. Pljenjen je bio bogat i veoma koristan za MPO.

Zarobljeno je 160 neprijateljskih vojnika i starješina, od toga: 150 domobrana, 6 oficira i 4 podoficira.

Zaplijenjeno je sve naoružanje nađeno kod vojnika i starješina:

- 140 pušaka,
- 3 mitraljeza,
- 2 puškomitraljeza,
- 3 minobacača 60 mm i
- 8 automata, šmajsera.

— 40.000 metaka za pješadijsko naoružanje i 40 mina za minobacač 60 mm, mnogo bombi i drugog materijala, 4 pištolja s municijom, 3 poljska telefona sa 4 km kabla i 6 zaprežnih kola raznog materijala.

Zarobljenicima su protumačeni ciljevi NOB-a, objašnjen je postupak partizana prilikom zarobljavanja, na kraju je upućen poziv svima koji žele ostati u partizanima. Odaziv nije bio bogzna kakav, ali je ipak desetak bivših domobrana ostalo u partizanima, među njima neke starješine. Svi ostali su svučeni i u gaćama pušteni na slobodu, upućeni su kućama. Neki su se vratili u svoje jedinice, dok je velik broj pobje-

gao kući. Svi oficiri i podoficiri su zadržani, neki su ostali u Odredu, pojedini su upućeni u Glavni štab Hrvatske na dalji postupak.

Tako je završio drugi po redu napad na neprijateljsko uporište u Čazmi. Bilo je pravilno što je ŠMPO odlučio razbiti domobransku bojnu, a njemačku jedinicu samo blokirati i držati u šahu. Da je napad izvršen na sve snage neprijatelja, uspjeh ne bi mogao biti mnogo veći, ali žrtava bi bilo znatno više.

Ovaj napad na Čazmu karakteriziraju solidne pripreme, jasnoća zadatka jedinicama, pravilna odluka o grupiranju snaga, upornost, dobro komandiranje i aktivnost jedinica, zrelost i borbena vrijednost Odreda, to više što je sam izvršio krupan zadatak uz minimalne vlastite gubitke.

Štab bataljona i VUKELIĆ
RADOVAN-RACO, JOCO VASI-
LJEVIĆ-ZMAJ i ALOJZ KOLE-
TIC

HERCEGOVAC

ŠMPO je već od ranije imao točne podatke o neprijateljskim snagama u Hercegovcu. Osnovu garnizona sačinjavala je poljoprivredna domobraska bojna, koja je tu već od početka 1942. Namjena bojne bila je prije svega u tome da osigura nesmetanu proizvodnju i ubiranje hrane, žitarica i ostalih poljoprivrednih kultura, posebno prerađevina. Veliki parni mlin, s onima u Garešnici i Grubišnom Polju, bio je solid-

na osnova za proizvodnju brašna, toga već tada strateškog artikla. Hercegovac je, osim toga, veća raskrsnica putova i važna karika sistema ustaške vlasti: općinski centar sa svim organima vlasti, ustaškom posadom i žandarmerijskom stanicom. Budući da poljoprivredna bojna nije bila za operativna borbena djelovanja, već više stražarska jedinica, u Hercegovcu je gotovo stalno bila satnija do bojne domobrana iz sastava I gorskog zdruga, ponekad i iz IV gorskog zdruga.

I pored toga što su jedinice MPO-a u više navrata vodile borbu s jedinicama poljoprivredne bojne i zarobile više desetina, ranile i ubile mnogo neprijateljskih vojnika i starješina, ta je bojna imala konstantno brojno stanje i nije se bitnije osipala. Relativno povoljni uvjeti služenja u toj domobranskoj jedinici (dobra hrana, malo borbi, dosta samostalnosti) utjecali su na to da se dugo održi. Prilikom demonstrativnih napada na Hercegovac pokazalo se da se ta jedinica zna tući. Zemljiste je pogodovalo obrani naseljenog mjesta koje se nalazilo na širokoj blago izraženoj kosi usred ravnice. Jaki građevinski objekti, parni mlin i ljevaonica omogućavali su višekatnu vatru.

Početkom rujna neprijatelj je u Hercegovcu imao slijedeće snage:

- 1. poljoprivrednu bojnu, oko 450 vojnika i starješina,
- 9. satniju 3. bojne I gorske pukovnije I gorskog zdruga, oko 150 domobrana i starješina, i
- 20-ak ustaša i žandara.

Dakle, to nije bio baš mali garnizon, jer je neprijatelj imao više od 600 vojnika i starješina. Početkom godine bilo je planirano da se Hercegovac napadne i likvidira, ali nepotpun uspjeh u garešničkoj operaciji odgodio je napad. Kada je ponovno odlučeno da se u Moslavini nađe 10. kasnije 28. slavonska divizija, bilo je dogovoren na nivou Štaba korpusa i Štaba II operativne zone da se izvrši napad na neprijatelja.

Dok su jedinice 28. divizije bile u pokretu prema Moslavini, ŠMPO je izvršio pripreme za napad, prije svega intenzivno je prikupljaо podatke o jačini i rasporedu neprijateljskih snaga.

Noću 12. IX jedinice 21. partizanske brigade s glavninom MPO-a napale su uporište Hercegovac, dok je 17. brigada s dijelom Odreda osiguravala napad. Iako je odnos snaga bio povoljan za nas, napad nije dao planirane rezultate. Nije postignuto iznenadenje, koncentričan napad bataljona nije dao željeni učinak. Neprijatelj je, posebno pripadnici I gorskog zdruga, zaposjeo glavne otporne točke u centru, gdje je osloncem na zaprečavanje, na jake vještacke objekte, pružio žilav otpor odbivši sve naše napade. Još je jedna okolnost pridonijela da uporište nije potpuno likvidirano: naši podaci o rasporedu, utvrđenjima, političkom raspoloženju i borbenoj gotovosti neprijateljskih snaga ipak su bili dobrim dijelom uopćeni. Činilo se da je sve poznato, a nije bilo tako. Pregovori s nekim domobranskim starješinama i vojnicima upućivali su na to da će se neprijatelj predati, a to se nije ostvarilo. Nije trebalo ispuštati iz vida da je skelet poljoprivredne bojne ipak sačinjavao starješinski kadar, gdje je bilo i fašista, a među domobranima bilo je takvih koji su bili ustaški nastrojeni. Posebno je bila važna činjениčka da je satnija I gorskog zdruga bila spremna na jači otpor i da je

utjecala na pripadnike poljoprivredne bojne samim svojim prisustvom. Kada se organizira obrana, vojnici se rasporede u jedinice, odjeljenja i vodove, pa počne borba, predaja postaje teži problem, bez obzira na raspoloženje mase vojnika koji bi u drugoj situaciji drugačije postupili.

Razvila se žestoka borba, ispaljeno je na desetine tisuća metaka, odjekivali su rafali širokom ravnicom i njihov se echo odbijao od visokih šuma Zdenačkog i Trupinskog gaja. Prvi juriši bataljona uspjeli su slomiti vanjsku obranu neprijatelja i zahvatiti dio poljoprivredne bojne, koja je bila razbijena i dobrim dijelom zarobljena. Ali onaj dio bojne koji je bio u centru zajedno sa IX satnjom 1 gorskog zdruga pružio je snažan otpor. Nastojanje komandi bataljona da se prođorom manjih grupa bombaša što dublje uklini u neprijateljski borbeni poredak, nije dalo očekivane rezultate. Nakon višesatne borbe donijeta je odluka da se izvuče plijen i zarobljenici, a jedinice povuku iz Hercegovca. Situacija je bila takva da se nije smjelo produžiti napadom danju zbog mogućih većih gubitaka, posebno zbog toga što bi se cijela divizija vezala u dnevnim borbama sa snagama intervencije iz Velikih Zdenaca, Velikog Grđevca, Garešnice, pa i iz pravca Bjelovara.

Odluka da se taj manji dio neosvojenog uporišta ostavi, jedinice izvuku i odmore, a zatim krenu na slijedeće zadatke, najvjerojatnije je bila toga časa dovoljno cijelishodna. Tu su bile naše jake snage, dvije brigade 28. divizije i Moslavacki odred jačine brigade, cijela divizija. Da se forsiralo, te snage mogle su zauzeti Hercegovac, ali s mnogo većim brojem poginulih i ranjenih. Da smo htjeli držati slobodni Hercegovac barem nekoliko dana, to bi za diviziju i Odred značilo defanzivu, što nije bio naš cilj. Naprotiv, cilj 28. divizije bio je razviti ofanzivna djelovanja u Moslavini i sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Da je lako, pokazat će događaji u slijedeća tri mjeseca.

Rezultat napada na Hercegovac bio je u cjelini veoma pozitivan. Uz relativno male gubitke naših snaga, neprijatelju su nanijeti ozbiljni i teški gubici. Specijalna jedinica, I poljoprivredna bojna, bila je razbijena tako da se više nikada nije oporavila od udarca. Zarobljeno je 160 domobrana i 3 oficira. Zaplijenjeno je 176 pušaka, 2 laka mitraljeza, 1 puškomitrailjer, 40 bombi i više od 20.000 metaka, više od 200 kompletova uniforma i mnogo druge opreme. I poljoprivredna bojna je više nego prepovoljena jer je značajan broj vojnika pobjegao iz Hercegovca i otišao svojim kućama.

Bio je to težak udarac za ustaške glaveštine. Posebno se ljunio gospodin pukovnik Stjepan Peričić, zapovjednik I gorskog zdruga u Kutini. Izgrdio je komandanta III bojne I gorske pukovnije zato što nije pojačao snage u Hercegovcu kad se već naslućivao napad. Između ostalog rekao mu je i ovo: »Ta poljoprivredna bojna je niš koristi, služi za opskrbu partizana oružjem.« Nedugo iza toga i njega će snaći slična situacija, i njegove će bojne slično proći (slučaj II bojne u Popovači).

Naši gubici bili su 3 mrtva, 2 teže i 8 lakše ranjenih. Nije točno poznato koliko je neprijatelj imao gubitaka, najvjerojatnije znatno više nego što su imali partizani. Jedinice Moslavackog odreda izvršile su svoje osnovne zadatke s uspjehom.

POPOVAČA

To je veoma staro naselje koje se nekad zvalo Moslavina. Prije rata bilo je općinsko središte poznato po vinogorju i velikoj duševnoj bolnici. Budući da se nalazi na glavnoj željezničkoj pruzi Zagreb — Beograd, istovremeno i na magistralnoj cesti, Popovača je kao raskrsnica putova rano postala garnizon sa stalnom posadom. Najprije je tu bila žandarmerija i satnija ustaša, da bi ljeti 1942. i Nijemci držali jednu četu, nekad i više. Početkom listopada u Popovači je bila komanda I gorske divizije, a poslije i drugih neprijateljskih jedinica. Od tada je tu štab jedne od bojni I gorskog zdruga, odnosno njegove V gorske pukovnije.

Koristeći pogodan položaj Popovače, neprijatelj je prilikom svakog svog pothvata protiv jedinica MPO-a iskoristio taj garnizon za nastupanje prema centralnom dijelu Moslavačke gore, prema tt. 489, u cilju rasijecanja naših snaga. Zato bi uporište trebalo likvidirati. Ali prijetila je brza intervencija jakih snaga. Težište djelovanja s obzirom na Popovaču bilo je na upadima, prepadima i »omekšavanju« neprijatelja u rejonu. Do tada je izvršeno više uspješnih upada u duševnu bolnicu koja se nalazila neposredno kraj same Popovače. Svaki put je razoružana straža, zaplijenjeno 20-ak pušaka, automatskog oružja, vojne i bolničke opreme te lijekova. U bolnici smo imali dobre saradnike među lijećicima koji su nam pružali dragocjenu pomoć. Posebno se ističe bračni par Polak, koji su te godine otišli u partizane i bili među najboljim našim lijećicima u partizanskoj bolnici u Podgariću. Dr Vera Polak bila je dugo rukovodilac internog odjeljenja bolnice savjesno obavljajući odgovoran posao.

Naša obavještajna služba imala je uspjeha u prodiranju u neprijateljske j-edove. Među oficirima i podoficirima neprijateljskih jedinica bilo je naših saradnika koji su davali dragocjene podatke o namjeraima i ciljevima I gorskog zdruga. Između ostalih tu su tadašnji zapovjednici satnija, među kojima Ivo Vulić, satnik Marjanović i bojnik Milan Bradač.

Štab MPO-a bio je uporan u ostvarivanju saradnje i u prodiranju u neprijateljske redove, čak i kod onih oficira koji su komandirali satnjom i bojnom. Zanimljiv je slučaj Milana Bradača, bivšeg jugoslavenskog oficira koji je postao domobranski satnik i uspješno komandirao satnjom, odnosno bojnom. Od satnika do bojnika dotjerao je u I gorskog zdrugu. Iako je bio profesionalni vojnik, oštar u borbi s nama, ipak je i u njemu sazorila odluka da počne saradivati s Moslavačkim odredom. Poslije prvih dodira s našim ljudima i obavještajnim organima došlo je do direktnih sastanaka. Jedan takav sastanak s komandanatom MPO-a održan je 5. VI 1943. u Zdenčacu nedaleko Garešnice u stanu učitelja Franje Fanjeka. Već tada je dogovoren da Bradač izvrši pripreme u svojoj bojni i da je dovede u položaj za predaju. Pristao je ali to nije bilo tako lako izvesti. Trebalo je više vremena. Jedan od razloga bio je veoma čest pokret jedinica I gorskog zdruga, reorganizacija jedinica, prepotčinjavanje pojedinih satnija i bojni. Stoga je prelazak bojnika Bradača s jedinicom ostvaren tek sredinom rujna.

IUU

Bio je u pravu žandarmerijski narednik, komandir stanice u Garešnici, kada je posumnjao u nadsatnika Bradača. Kao pravi žaca izvijestio je zapovjedništvo I oružničke pukovnije u Sisku, a komandant pukovnije pukovnik Emil Dufek depešom je obavijestio Glavno zapovjedništvo oružništva, odjel sigurnosti u Zagrebu, kao i komandanta I domobranskog zbora u Sisku. Evo izvoda iz tog dokumenta:

ZAPOVJEDNIŠTVO
1. ORUŽNIČKE PUKOVNIJE
J. S. Br. 769. Taj.
U Sisku, dne 1. lipnja 1943.

TAJNO

PREDMET: Sastanak posadnog
zapovjednika sa partizan-
skim vodama.

GLAVNOM ZAPOVJEDNIŠTVU ORUŽNICTVA'Sig. odjel.
Z A G R E B
ZAPOVJEDNIČTVU I. DOMOBRANSKOG ZBORA.
S I S A K

Zapovjednik oružničke postaje Garešnica sa Broj 241/taj. od 5. lipnja 1943. izvješće,

»Dne 5. lipnja 1943. u 8 sati došao je u Garešnicu upravljač lukušnog samovoza vlastničto Petri Vaclava mlinara iz Hercegovca i u 8.30 sati dovezao je zapovjednika posade IV. bojne I. gorskog zdruga, 1. gorske divizije u Garešnici, nadsatnika g. Bradač Milu, u selo Zdenčac, obćine i kotara Garešnica, istočno od Garešnice 6 km.

U pomenutome selu svratio se je nadsatnik g. Bradač u pučku školu kod učitelja Fofonjke Franje, kod kojega su se prije kratkog vremena dovezla dva partizanska komandanta, koji su bili ogrnuti u kišne kabanice. Partizane dovezao je sluga mlinara Pajan Mate iz sela Pašijana, iztočno od Garešnice 6 km.

Sluga nepoznatog imena i prezimena odmah nakon što je dovezao partizanske komandante vratio se kolima i konjima kući, dočim nadsatnik g. Bradač sa ova dva partizanska komandanta ostao je u školi kod učitelja Fofonjke, na razgovoru. Nakon kratkog vrijemena nadsatnik g. Bradač i učitelj Fofonjka sjeli su u samovoz i sa upravljačem samovoza došli u Garešnicu. Partizanski komandanti ostali su u školi kod učitelja navodno na objedu, a učitelj Fofonjka sa upravljačem samovoza povratio se je iz Garešnice kući u Zdenčac, dočim nadsatnik Bradač ostao je u Garešnici.

Koliko vremena su se zadržavah partizanski vode kod učitelja, što su razgovarali i kuda su otišli nije poznato. Prama izjavi očevideca jedan od partizanskih voda bio je komandant Moslavačkog partizanskog odreda Vjekoslav Janić zvani »CAPO«, a drugoga ime nije se moglo ustavoviti.

Ovaj sastanak između nadsatnika g. Bradača, učitelja Fofonjke i partizanskih komandanata jeste dosta sumnjivog izgleda. Nije poznato

da li je za ovaj sastanak nadsatnik g. Bradač imao odobrenje od svojih nadređenih.

Ovaj sastanak vidili su ustaše 37. ustaške bojne i to: Josip Sačarić, Nikola Srebrnarić i Vinko Jambrišak, koji su se nalazili u pomenutom mjestu na dopustu, te su odmah nakon toga pobegli u Garešnicu.

Ovaj dogodaj povodom ovoga sastanka neugodno je djelovao među mještanima u Zdenčacu i Garešnici, pošto su se nedavno prebacili neki odredi partizana iz Bilogore, Papuka i Krndije, sa namjerom da napadnu mjesto Garešnicu, osim toga slobodno se kreću i traže videnje i političke osobe.

Molim da se u buduće ovakovi i slični sastanci u koliko su od mjezdavnih oblasti odobreni učine sa znanjem zapovjednika postaje, kako bi se putem oružništva spriječila ovakova štetna i uznemiravajuća pričavanja.

Predlažem prednje na znanje.

Zapovjednik pukovnik,
(Emil Duffek)

Dolaskom 28. divizije (zvala se i iO) u Moslavini stvoreni su povoljni uvjeti da se izvede planirana akcija prelaska glavnine III bojne V gorske pukovnije I gorskog zdruga. Plan je bio u osnovi slijedeći:

Jedinice 21. brigade djelovat će prema Narti i Bjelovaru i usput likvidirati posadu u Ivanskoj, koja je jako smetala daljem razvoju NOB-a u tom dijelu Moslavine.

Dio snaga MPO-a orijentirati prema Kutini i Garešnici radi vezivanja i zavaravanja neprijatelja.

Glavnim snagama, 17. udarnom brigadom, pod komandom čuvenog Nikole Demonje, tada već proslavljenog komandanta proletera, s glavninom MPO-a obuhvatiti rejon Popovače presijecajući cestu i prugu sjeverozapadno i jugoistočno. Zatim jednim bataljonom brigade i dijelom MPO-a upasti u Popovaču i zarobiti odnosno osigurati prihvat glavnine III domobranske bojne V gorske pukovnije i njenu predaju. I sa žandarima u Popovači postojala je veza te su i oni tom prilikom razoružani.

Iz dnevnih izvještaja komande I gorskog zdruga vidi se da je neprijatelj znao da se u Moslavini nalazi 28. divizija sa dvije brigade. O Moslavačkom odredu je također imao približne podatke. Živa aktivnost MPO-a i jedinica 28. divizije ukazivala je na nove napade, naročito poslije napada na Čazmu i Hercegovac. Međutim, neprijatelj je bio slab da ofanzivno djeluje protiv tako jakih snaga. Zbog toga je naša aktivnost povećana, a neprijatelj je bio prisiljen na defanzivu, da brani prugu, cestu i veća naseljena mjesta, poduzimajući ispade na našu slobodnu teritoriju snagama od satnije do bojne.

Raspored snaga I gorskog zdruga:

I i V gorska pukovnija osiguravale su i danju i noću glavnu prugu od isključno Dugog Sela do Novske. To je bio jedan od stalnih zadataka jedinica I gorskog zdruga i naredenje komandanta 187. njemačke divizije. I gorska pukovnija imala je zonu osiguranja i kontrolu na teritoriju.

riji Kutina — Banova Jaruga — Poljana — Hercegovac — Garešnica. V gorska pukovnija, čija se komanda nalazila u Križu, imala je I bojnu u Čazmi (koju je MPO razbio 23. rujna), slabu II bojnu, s komandom u Ivanič-Gradu, do Križa, a III bojna te pukovnije, Milana Bradača, nalazila se u Popovači. Pored toga što je u svim tim mjestima bilo Nijemaca, nešto ustaša i žandara, ove su snage bile prisiljene da osiguravaju komunikacije i svoja uporišta, odnosno rejone razmještaja.

U takvoj situaciji neprijatelj nije znao gdje će uslijediti partizanski napad, iako su podaci kojima je raspolagao ukazivali na to da bi garnizon Popovača mogao biti napadnut. Posebno je bio indikativan podatak pod točkom 3. dnevnog izvještaja komande I gorskog zdruga od 14. IX u kojem se govori da se satnik Marjanović, zapovjednik satnije, udaljio iz Popovače i da su ga vidjeli s partizanima u Gornjoj Jelenskoj.

Jedinice 17. slavonske brigade i MPO-a pristigle su 14. IX u popodnevnim satima na zapadni dio grebena Moslavačke gore, 8 — 10 km sjeverno od Popovače, gdje su izvršene sve pripreme. Padom mraka bataljoni su krenuli. Snage za osiguranje dobine su zadatka da odsjeku Popovaču od Čazme i Ivanič-Grada, odnosno Križa, te Siska i Kutine.

U Štabu brigade bilo je živo i veselo. Komandant Demonja provjerio je još jednom da li je sve učinjeno, zatim je naredio da krenu jedinice za upad u Popovaču. »Sve je dogovoren, ali đavo će ga znati šta se može pošeremetili«, rekao je komandantu bataljona. »Budi spremna da se tučeš. Ako zatreba, nagari bandu. Moramo biti brzi i odlučni.«

Bila je tiha rujanska noć. Toplo je. Kolone 17. brigade sruštale su se grebenima kosa prema uporištu Popovači s obje strane puta Gornja Jelenska — Popovača. Ispred jedinica patrole i obavještajni organi sa zadatkom da uspostave vezu s domobranskim oficirima. Sve je teklo po planu. Dolje ispred kolona žmirkaju sijalice u Popovači, stanovnici ne znaju ništa, dio domobrana takoder. Međutim, štab bojne je na okupu, zapovjednik Bradač izdaje posljednja uputstva. Ozbiljan je ali raspoložen. Samo da mu je ovo preturiti preko glave, da ga ne otkriju prije vremena. Prvi put u toku rata želio je da ga partizani što prije napadnu. Ali ovaj put je to fingirani napad. Svi koji su bili upućeni u dogovor s partizanima bili su u puni strepnje.

Bataljoni 17. brigade ušli su u Popovaču, povezali se s domobranima, zatim su uz kratki vatreni prepad otpočeli njihovo izvođenje iz uporišta. »Što je ovo, pa to je izdaja«, javili su se pojedinci kad su vidjeli da od otpora partizanima nema ništa, potom su se pokorili i ušutjeli. Razoružani su i žandari, dok je s Nijemcima došlo do okršaja samo radi vezivanja njihovih snaga. Nijemci su držali želj. stanicu Popovaču. Napad na njih nije ni planiran, samo su ih zavaravali. Uzalud je njemački poručnik okretao ručicu telefonskog aparata, veze nije bilo. Bataljoni Moslavačkog odreda presjekli su sve linije i porušili prugu kod Novoselca Križa u dužini od 800 m i 1200 m te linija te likvidirali posadu u bunkeru kod željezničkog mosta na Česmi. Neprijatelj nije mogao intervenirati prugom. Kod Novoselca vodila se borba s Nijemicima čitava dva sata. Jedinice Odreda na taj su način stvorile potrebno vrijeme snagama 17. brigade da izvrše zadatku u Popovači.

Plijen je bio bogat i dobijen je bez gubitaka. Ovom akcijom, koju je solidno pripremio Štab pod komandom Nikole Klićkovića, MPO je dobio mnogo oružja. NOP je dobio nov podsticaj.

Prelazak glavnine III bojne V gorske pukovnije iz I gorskog zdruga na stranu NOV (većina je ostala u partizanima), značio je početak krize i ove elitne Pavelićeve jedinice. Ozbiljno je uzdrman moral protivnika. U nepunih 15 dana pukovnik Stjepan Peričić, zapovjednik I gorskog zdruga, izgubio je gotovo dvije bojne, a partizani su dobili mnogo novog oružja. Kada je u Kutini saznao za događaje, to jutro, 15. rujna 1943., pohitao je iz svog stana u štab. Žurnim koracima popeo se uz stepenice stare ali očuvane zgrade usred parka. Glavar stožera, nadsatnik Šimoković, izide na raport i reče: »Gospodine pukovniče, pokorno javljam, bojnik Bradač predao se partizanima i preveo sa sobom više od pola bojne.« »Čuo sam«, procijedi pukovnik i uđe u kancelariju. Posivio je od bijesa, ushodao se tamo-amo. »Zar meni da se to desi, da me prevari taj Bradač. A ja budala još ga predložio za promaknuće. Platit će mi kada ga uhvatim«, razmišljaо je Peričić misleći na Bradača. Zatim glasno reče Šimokoviću koji je za to vrijeme stajao mirno: »To je izdaja, taj bojnik Bradač me prevario, trebao sam ga u lipnju uhapsiti kad se sastao s partizanskim komandantom. Ali ako ga uhvatim, neće biti milosti. Sramota, u zdrugu »Ante Pavelića« izdaja! Pozovite mi komandante gorskih pukovnija da mi se odmah jave. Moram očistiti jedinice od sumnjivih i kolebljivaca, osobno ću ih sve prekontrolirati. Uzmite papir i pište.« Stožerni nadsatnik zapiše:

IZVOD IZ DEPEŠE

Noćas partizani porušili između VOLODERA i KRIZA 600 m. pruge i 1200 m. bb. stupova.

Zapovjednik III. bojne 5. gor. puk. bojnik BRADAČ izvršio izdajstvo i prevarom je iz POPOVAČE odveo oko 160 ljudi sa oružjem k partizanima sa čim je uspjelo rušenje u vezi.

Lokalna krugovalna šifra već je poništена a od Njemaca je tražena zamjena znakova spoznavanja,
k, Op. broj 11501/tajno

1. GORSKI ZDRUG

Da, komandant I gorskog zdruga pukovnik Peričić imao je mnogo razloga da se razljuti. U Popovači je zarobljeno:

- 160 domobrana,
- 6 oficira,
- 14 podoficira,
- 15 žandara, oružnika,
- ukupno 195 neprijateljskih vojnika i starješina.

Zapljenjeno je:

- 165 pušaka sa 30.000 metaka,
- 4 mitraljeza,
- 4 puškomitoljeza,
- 6 automata,

- 1 minobacač 60 mm,
- 1 minobacač 81 mm,
- 80 mina,
- 30 bombi i
- mnogo opreme.

Moslavački odred zaplijenio je 10 pušaka, 1 automal i 1000 komada municije.

Istoga dana 21. brigada 28. divizije likvidirala je žandare u Ivan-skoj, kojom su prilikom ubijena 3 žandara i zarobljena 32, zaplijenjene su 33 puške i 1 puškomitraljez. Prema tome, neprijatelj je te noći ostao kraći za dvije dobre čete vojske s naoružanjem, a mi bogatiji za naoružanje od jednog partizanskog bataljona.

Tih dana u rujnu formiran je i III bataljon MPO-a. Dogadaji su se nizali jedan za drugim velikom brzinom. 28. divizija krenula je na Kalnik i u zapadni dio Bilo-gore radi zajedničkih akcija s brigadom »Braće Radića« i Kalničkim partizanskim odredom.

21. IX 1943. godine, jugoistočno od Čazme, na omanjoj presedlini grebena Stara Straža — Andigole, prikupljali su se brojni partizani. To su jedinice MPO-a, ima ih oko 1000 boraca i starješina. Nikada ih nije toliko bilo u Odredu⁶¹).

Prikupljene su terenske čete i vodovi. Pored Štaba MPO-a s komandantom Kličkovićem, prisutni su članovi Štaba II OZ, članovi Povjereništva CK KPH za sjevernu Hrvatsku, Anka Berus i drugi, sekretar OK KPH Čazma te rukovodioci Okružnog komiteta SKOJ-a, NOO-a, USAOH-a i ostali. »Odred mirno«, »Bataljoni mirno«, začuje se komanda. Ozbiljna lica boraca. Komandiri četa predaju raport komandantima bataljona, a ovi komandantu Odreda Kličkoviću. »Na mjestu voljno«, začuje se komanda.

»Drugovi i drugarice«, otpočne govor Joža Horvat, »skupili smo se ovdje da danas formiramo našu 1 moslavačku brigadu. To je II brigada II operativne zone Hrvatske. Velik je to dan za nas borce Moslavine i ovoga dijela naše domovine. Neće dugo proći pa ćemo formirati i partizansku diviziju...«

Nakon govora pročitana je naredba o formiranju brigade. Za komandanta je postavljen Nikola Kličković, do tada komandant MPO-a, polit, komesar je Josip Horvat-Joža, načelnik štaba Božo Kušec.

Brigada je formirana od I, II i III bataljona MPO-a. Imala je 700 boraca u stroju, od oružja 18 puškomitraljeza, 3 laka mitraljeza, 6 mitraljeza, 1 minobacač 81 mm i 2 minobacača 60 mm.

Moslavački odred ponovo je ostao, tko zna po koji put, samo s jednim bataljonom. Komandant Odreda postao je Stevo čučković, polit, komesar Đuro Blaha, koji se i dотле nalazio na toj dužnosti.

") Pod komandom SMPO bile su tada brojne udarne grupe, vodovi i terenske čete, kao što su »Kutina«, »Žutica«, »Ivančani«, »Čazma« i druge. Od tih jedinica formirani su novi bataljoni, što je omogućilo formiranje brigade i ojačanje MPO-a, koji je uskoro opet imao dva partizanska bataljona.

DURO BLANJA, politkomesar
MPO u ljeto 1943. godine

Stab bat. MPO, IVAN KOSAK, MIRKO FAJDIGA sa borcima 1943. godine

Igrom slučaja, I moslavačka brigada formirana je samo nekoliko stotina metara dalje od Lugarnice, mjeseta gdje je 21. prosinca 1941. formiran MPO od pedesetak boraca, s malo oružja i bez puškomitraljeza.

Eto, za nepune dvije godine rata na Moslavačkoj gori stvorena je i partizanska brigada od bataljona Moslavačkog odreda. Da su toga dana mogli biti ovdje i oni bataljoni koji su otišli u druge naše jedinice i divizije, bilo bi ih još za dvije brigade. Ništa zato, Odred se stalno pmlaćuje i popunjaje. Uskoro će se formirati i 33. moslavačka divizija.

»Šta vi partizani iz Odreda hoćete, mi smo brigada, vojska, dragi moj«, govori P. S. u šali svom drugu Nikoli R. dok sunce polako nagnje zapadu.

Cijelo poslijepodne orila se partizanska pjesma u dubokoj hrastovoj šumi. I dok se borci zabavljaju, komande četa i bataljona imale su pune ruke posla. Zatim su održani kraći sastanci partijskih i skojevskih organizacija.

STEVO CUCKOVIĆ, K-t MPO
od rujna 1943.

ZNAČENJE FORMIRANJA BRIGADE U MOSLAVINI

Formiranje brigade na području Moslavine bilo je vrlo značajno za dalji razvoj NOB-a u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Bez obzira na vojnu terminologiju, brigada je u to vrijeme bila operativna jedinica NOV,

koja je s brigadom »Braće Radića« na Kalniku sačinjavala jezgro 32. i 33. divizije X korpusa zagrebačkog, koji će biti formiran za nekoliko mjeseci. Bila je to kvalitetno nova situacija u Moslavini. MPO i dalje postoji, raste razvija se i bori, a za širi manevr i veće akcije tu je sada partizanska brigada.

NIKOLA KLIČKOVIĆ, K-t
MPO u ljeto 1943, prvi K-t
1. Mosl. brig. (2. II OZ) i
K-t ŠIGO 1944/45.

Izlaskom Povjereništva CK KPH na slobodnu teritoriju Moslavine, boljom organizacijom saradnje između štabova VI korpusa i II operativne zone te formiranjem KMP, stvoreni su povoljni uvjeti za još šire uključivanje naroda u NOP. Sada je pokret masovan i dobro organiziran, a neprijatelj nemoćan da zaustavi pobjedonosan hod revolucije.

Bez pretenzije na konačne ocjene, smatram da je Partija na prostoru Moslavine već tada dobila bitku za mase. Sav mukotrpni rad 1941, osobito 1942. godine, žrtve i povremeni neuspjesi isplatili su se višestrukom. Stvorene su jake partizanske snage, oslobođena je široka teritorija, organizirana narodna vlast na čitavom prostoru. Život i rad pozadine organiziran je u potpunosti. Narodna se borba razigrala, teško o-

kupatoru i izdajnicima. Politika reakcionarnog dijela HSS-a na čelu s **Mačekom** doživljela je poraz. Istina, on još ima utjecaja, ali je slabiji. Ustaše su sve malobrojnije, čvršće se drže samo u većim uporištima, i **to** privremeno.

Prošlo je I zasjedanje ZAVNOH-a, a već ranije održane su okružne konferencije NOO-a, USAOH-a, AFŽ-a i drugih organizacija. OK KPH **Čazma** i OK SKOJ-a organizirali su niže i srednje partijske i skojevske kursove s polaznicima iz borbenih jedinica. Kadrova nikad dosta.

Kod neprijatelja je sve gore. Nigdje nema dovoljno snaga. Prisiljen je da prikuplja jedinice sa šireg prostora za pothvate »Moslavačka gora«, »Bilo-gora«, »Kalnik« i dr. Ali to više nije dovoljno. Nema on snaga za okruženje Moslavačke gore, za stezanje obruča kao nekada. Ako ne grupira snage jače od jednoga ili dva bataljona, nema prodora u dužinu slobodne teritorije. Partizanski bataljoni tuku se oštiri, ne dopuštaju brze prodore.

Zapovjedništvo I gorskog zdruga ne može izvršiti sve zadatke. I baš kada je njegova V gorska pukovnija pretrpjela teške gubitke (u Čazmi 2/3. IX i u Popovači 14/15. IX), gospodin pukovnik Peričić dobiva naređenje od grupe West da čuva glavnu željezničku prugu. Evo što u tome dokumentu između ostalog piše:

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

5. GORSKA PUKOVNIJA

Broj: 271/43.

U Križu, dne 12. IX. 1943.

Zapovjedničbu I. II. i III. bojne
Zapovjedničtvu III. bojne V. gorskog
zdruga
Sastavak

Predmet: Osiguranje željezničkih pruga.

Zapovjedništvo I. gorskog zdruga s br. 674/taj. od 25. VIII. o. g. dostavilo je slijedeće:

»Grupa Wenst sa brojem 6043/43. taj. dostavlja«:

1.) Zadaća sigurnostne službe na željeznicama je zaštita naprave i osiguranje saobraćaja.

2.) Mora se raditi prema situaciji i važnosti objekata.

Bezuvjftno moraju se sačuvati važni objekti kao mostovi veći **kolodvori** sa bogatim napravama čija popravka iziskuje mnogo vremena **ako** je uopće moguće.

Mora se računati na napade na ove objekte jačih snaga, kao i padobranaca i trupa spuštenih zrakoplovima.

3.) Za osiguranje ovakvih objekata podignuti su ili se podižu **tornjevi**. Postavljanje mina mora se produžiti kao i prepreka i zamka. Španski jahači za zatvaranje šupljina u prepreki noću, naprave za uzbušnu sa zvoncima i slično.

Opasati rovove stražnika koji se nalazi izvan tornja sa žicom.

Prepreke imaju samo onda vrijednost ako su pod vatrom pušaka i strojnica iz tornja i ako se nalaze u dometu ručnih bombi. Prepreke oko tornjeva na slobodnoj štreci koje su presjećene prugom nisu zgodne i samo uslovno djelotvorne.

4.) Posada oslonih točaka je niže vođe i ljudstvo željezničarskih stražarskih bojni. Dok će se oslonci kod važnih objekata posjeti i dodieljenom momčadi (»landešvicbataljon«).

5.) Pruga se čuva noću između oslonaca sa jakim štaflima koji se šalju nepravilno u vremenskim razmacima.

Osobito se ima pojačati krstarenje na osobito opasnim mjestima.

Pojačanje krstarećih odjela hrvatskih željezničkih stražarskih bojni s ljudima »Landešvic bataljona« dužni su regulirati zapovjednici apšnita (odsjeka).

Postupak krstarećih odjela ne smije biti šematičan (šablonski). Krstareći odjeli ne idu na samoj pruzi nego pokraj pruge s puškom spremnom za upotrebu, zastaje, sluša, povrati se izvjestan komad natrag i opet ide naprijed, izvjesno vrijeme ostaje u zasjedi (rad kao potretna zasjeda).

Željeznička pruga mora se krstariti s obje strane osalone točke. Jedan dio krstarećih odjela treba da ima i pse.

U svemu mora se pruga pretražiti da nisu postavljene mine.

Kontrola krstarećih odjela vršit će se časničkim odjelima a u osobito ugroženim odsjecima njemačkim časničkim odjelima.

Danju čuva se pruga u odsjeku »C« sa stražnicima na preglednim mjestima i na tornjevima. Pošto se izrade tornjevi i na ostalim odsjecima ima se isto tako po danu vršiti nadgledanje-čuvanje.

6.) Na jače ugroženim odsjecima postavit će se u skloništima neposredno uz prugu postrojbe »landešnicbataljon« jačine voda ili sati. Oni moraju u najkraće vrijeme da se upotrebe na napadnutom mjestu i da stupe u borbu s banditima.

Ova odjeljenja smiju se upotrebiti samo sporazumno sa njemačkim ajzban-ziherumštabom i to onima koji se odnose indirektno na osiguranje željeznice.

Upotreba za podhvate izvan osiguranja pruge je zabranjena.

Svrha upotrebe je pojačanje za osiguranje ili povišena sigurnost željeznice-pruge.

Radi brzine upotrebe stoje na pojedinim kolodvorima pripravni vlakovi pod parom. Mogu se predviđati uzimanje na otvorene vagone prenciranih vlakova

Stvaranje dijelova podhvavnih jedinica za osiguranje vlastitih ubikacija - stanova ima se pod svim prilikama izbjegavati.

7.) Kod svake upotrebe oklopnih vlakova treba povesti i pješadiju i upotrebiti pozadi nalazećih se vagona. Može se pružiti prema situaciji prilika da se pješadija dalje od mjesta događaja skine sa oklopnog vlaka i upotrebi zamobkoljavanje i da im prostor za taj rad i razvoj. U kome slučaju po planu okloplni vlak pomaže svojim težkim oružjem pješadiji.

Kod svih ovih podhvata treba težiti za uništenjem i zarobljivanjem bandi.

II.

Grupa West sa svojim br. 6136 od 15. VIII. dostavila je:

1. Četa za osiguranje u pogledu upotrebe podčinjene su zapovjednicima divizije.

2. Grupa West određuje uspostavu sigurnostnih odsjeka u kojima nalazeće se čete upućuju na zajednički rad sa djelovima za osiguranje pruge, one imadu u međusobnom sporazumjevanju da učine sve za pojačanu sigurnost željezničke pruge i željezničkih objekata.

a) Odsjek Zagreb — Novoselec (željeznička postaja Novoselec — Križ i slično) kroz hrvatsku I. generalkomandu, operativno područje Zagreb.

b) ODSJEK NOVOSELEC (uključeno) — BANOVA JARUGA DO UKLUČIVO POLJANA NA PRUZI ZA DARUVAR KROZ I. GORSKI ZDRUG.

c) Odsjek Banova Jaruga (izključivo) do uključeno Okučani kroz IV. Gorski Zdrug.

f) Odsjek Poljana izključeno preko Pakraca i t.d. IV. gorski zdrug.

h) Za sve ostale pruge u I. generalkomandi je odgovorna I. generalkomanda sa težištem na prugu Zagoreb — Sisak — Blinski Kut.

Kad se radi o izvršenju prednjeg naloga i suradnji sa djelovima stožera za osiguranje pruge u Hrvatskoj (ajzenbanziherungsštab) upućuje se na gornje upute.

Suradnja ovih odsjeka sa vojničkim područnim zapovjednicima ima cilj da se kroz zgodno grupiranje snaga postigne pojačanje postojećih njemačkih i hrvatskih djelova za osiguranje pruge.

III.

1. Osiguranje pruge spada u dužnost djelovima za osiguranje pruge i to: Ajzenbanziherungsštab Kroacen sa stožerima A. B. E. na glavnoj pruzi kao i sa hrvatskim četama za osiguranje pruge na ostalim željeznicama.

2.) Ovo osiguranje kroz dijelove specijalno za osiguranje pruge na to, da pojedini zapovjednici odsjeka prime taktično osiguranje pruge i odgovornost t.j. oni grupiraju svoje snage tako da se sigurnosne mjerne specijalnih jedinica za osiguranje pruge upotpunjaju i brinu se kroz podjelu pričuva da mogu u slučaju jačeg napada na željezničke naprave pričuve što brže za njihovu zaštitu uputiti.

z/y

4.) Osim toga imaju zapovjednici odsjeka dužnost da blagovremeno doznaju namjeravane akcije sabotaže na prugu, kroz izviđanje i krstarjenje predjela s obje strane pruge, za koje se predpostavlja da služe za prikupljanje bandita.

Ovo krstarjenje ima se upotpuniti dobro organiziranom obaveštajnom službom, a osobito suradnjom s policijom i oružnoštvom.

5.) Zapovjednici odsjeka imaju održavati kontakt sa zapovjednicima dielova za osiguranje pruge i zapovjednicima susjednih odsjeka da se sabotaža na željeznicama bezuvjetno spriječi.

Povodom toga zapovedam:

1.) Dodeljeni odsjek za čuvanje pruge dielima na dva diela i to:

Od želj. postaje Novoselec — **Križ uključivo do Popovače** zaključno zapovjedništvu III. bojne 5. gorske pukovnije.

Od Popovače isključivo do Poljana zaključno zapovjedništvu I. gorske pukovnije, koju će dionicu zapovjednik pukovnije podijeliti na svoje dielove na dotičnoj pruzi.

2.) Prema prednjem odgovornost za događaj na pruzi pada na ove zapovjednike koji će specijalno u duhu prednjeg naloga pod III. grupe West preduzeti sve mjere da ne dođe do rušenja pruge i objekata, noćne zasjede krstarjenja, obslužbe i t.d.

3.) Upoznati se sa rasporedom i radom dielova na pruzi.

Dostavljajući gornje, a obzirom na promjenu dislokaciju jedinica ove pukovnije

Z A P O V I E D A M

- 1.) Dodeljeni odsjek za nadziranje želj. pruge dielim:
 - a) **II. bojni 5. gorske pukovnije od Dugog Sela** (izključeno) do želj. stanice Deanovac (izključeno).
 - b) **Od Deanovca (uključivo) do mosta na rieci Česmi** (uključivo)
 - c) **Od rieke Česme do sela Krivaj (izključeno)** III. bojni 5. gorske pukovnije.

ZA POGLAVNIKA I ZA DOM SPREMNI!

Z A P O V I E D N I K
Podpukovnik (Brkić)
Brkić v. r.

Perićić je izvršio zamjenu II i III bojne. III bojna, poslije prelaske velikog dijela domobrana s bojnikom Bradačem u partizane, pre-dislocirana je iz Popovače na sektor Ivanić-Grad — Križ. Izvršena je popuna bojne, ali ne do pune formacije, jer nije bilo dovoljno ljudstva na raspolaganju. U Popovaču je stigla II bojna V gorske pukovnije sa zapovjednikom potpukovnikom Sočaninom. Situacija se izmijenila. Potpukovnik Sočanin je oštro reagirao, poduzeo čitav niz mjera u cilju veće sigurnosti svojih jedinica u Popovači i okolici. Optužio je žandare i predložio ukidanje žandarmerijske stanice u Popovači.

AKCIJA U VRBOVCU

Radi napada na neprijatelja u Vrbovcu formiran je zajednički štab koji je izvršio sve pripreme: od izviđanja, prikupljanja obavještajnih podataka, dogovora s domobranskim oficirima da predaju jedinicu, do evakuacije plijena.

I moslavačka brigada razmjestila se u širem rejonu sela Vrtlinske, Pobjenika i Pavličana. Samo nekoliko dana poslije formiranja krenula je u napad na Vrbovec. To je zapravo dojučerašnji jaki MPO.

MPO je sada imao samo jedan bataljon, ali s brigadom koja se rodila iz Odreda i on ide u napad na Vrbovec.

Cilj napada na Vrbovec: razbiti neprijatelja u uporištu, zaplijeniti oružje uz što manje žrtava, pokazati snagu NOV u tom kraju i pozitivno utjecati na opredjeljenje ljudi za NOB-u. Na taj način stvoriti povoljne uvjete za brži razvoj narodne vlasti i za mobilizaciju novih boraca.

Budući da je tvornica mesa Predović u Vrbovcu radila punom parom za Nijemce, njena skladišta bila su puna robe. Glavni je cilj bio zaplijeniti što veće količine prehrabnenih artikala. Akcija je bila planirana ranije, ali nije mogla biti izvedena iz objektivnih razloga. Štab II operativne zone instistirao je na akciji baš sada zato što su jače neprijateljske snage bile angažirane protiv 28. slavonske divizije, brigade »Braće Radić« i Kalničkog partizanskog odreda, pa je prostor oko Vrbovca ostao bez jačih jedinica.

Plan napada bio je ambiciozan ali realan, posebno s obzirom na vrijeme i snage neprijatelja. Objekti borbenog djelovanja jedinica bili su odvojeni. Zbog toga je I bataljon I moslavačke brigade dobio zadatku da glavnim snagama (ojačanim bataljonom) napada glavne neprijateljske snage, Nijemce i žandare, jačim snagama da presječe komunikaciju na pravcu Vrbovec — Bjelovar i Vrbovec — Križevci, a dijelom snaga napadne domobrane u željezničkoj stanici Vrbovec.

MPO je dobio zadatku da iznenadnim i energičnim napadom brzo savlada domobransku stražu kod tvornice mesa a zatim evakuira plijen iz tvorničkog skladišta, da dijelom snaga s diverzantima poruši most i prugu jugozapadno od Vrbovca i osigura se iz pravca Zagreba.

Neprijatelj je u rejonu Vrbovca imao relativno male snage. U centru mjesta vod žandara i jednu četu njemačkih feldžandara (oko 70), a na željezničkoj stanici stražu od 40 domobrana. Kod tvornice mesa bila je satnija domobrana bez voda. Prema tome, neprijatelj je imao ukupno oko dvije satnije.

Nijemci i žandari pružili su žestok otpor iz jakih objekata (stara škola). Pošto prvi napadi nisu uspjeli, komandant brigade odluči blokirati neprijatelja u tim objektima i držati ga što duže, dok se ne postigne osnovni cilj akcije. Napad dijela brigade na domobrane kod željezničke stanice je uspio, za kratko vrijeme zarobljena su 22 domobrana s oružjem. Tako su stvoreni povoljni uvjeti za djelovanje MPO-a na tvornicu. Brigada je zarobila još 4 žandara i zaplijenila 3 vagona šećera i mnogo drugih namirnica.

I bataljon Moslavačkog odreda izvršio je napad na domobransku stražu kod tvornice mesa i za dvadesetak minuta uspio ju je razbiti zarobivši 35 domobrana i zaplijenivši 32 puške. Jedan dio domobrana se razbjegao (Tom V, knj. 19, dok. 173, 251, 253 i knj. 20, dok. 9, 54).

Da je u pitanju bilo samo zarobljavanje domobrana, akcija brigade i MPO-a bi se isplatila jer je zaplijenjeno oružja i opreme za jednu partizansku četu, a to nije malo u takvoj akciji. Takva je ocjena ispravna bez obzira što žandari i Nijemci nisu likvidirani. Oni su bili neutralizirani jer je težište napada bila tvornica i njena skladišta mesa.

Bila je to spektakularna akcija koja je pokazala da neprijatelj ne-ma snaga da intervenira. Ustaške i domobranske bojne imale su pune ruke posla nešto sjevernije na Kalniku i u zapadnom dijelu Bilo-gore. A oni iz rejona Zagreba nisu se usudili noću žuriti u pomoć Vrbovcu. Sve veze bile su im pokidane tako da više komande nisu ni znale o čemu je zapravo riječ. Garnizon u Čazmi nije reagirao jer se bojao za sebe. Eto, to je bio pravi izbor trenutka djelovanja. Iskorišteni su u-vjeti u kojima se nadmoćnim snagama napada slabiji protivnik, tuče dijelom, a dijelom blokira; u cilju velike ekonomске akcije. Te noći oko Vrbovca je sve vrvjelo od partizana i naroda u južnim selima. Većina seljaka bila je budna, mnogi su prvi put vidjeli partizane izbliza i išli s njima. Većina seljaka dobro je izvršila svoje zadatke. Trebalo je zaista mnogo napača da uspije mobilizacija ljudi i prijevoz plijena. Uglavnom su uzeta zaprežna kola iz susjednih sela oko Vrbovca (Luka, Brkčevac, Prilesje i Poljana). Uzeta su na licu mjesta, što je bilo pravilno i treba služiti kao iskustvo. Kada bi se zaprežna vozila, upotrije-bila iz Vrtlinske, to bi zasigurno bilo teško izvesti, udaljenost je velika, izgubilo bi se mnogo vremena, a neprijatelj bi mogao otkriti na-mjere.

Odmah čim je domobraska straža likvidirana, jedinice Moslavač-kog odreda otpočele su evakuirati plijen. Bilo je posla napretek, ali partizani su radili brzo i odlučno. Bilo je velikih količina obrađenog svinjskog mesa (Nijemci su čak iz Rumunjske dovozili svinje za klanje), masti, slanine i drugog. Radilo se udarnički. Desetine i desetine seljačkih zaprežnih kola prilazile su i izlazile iz kruga tvornice u Đurdi-štu. Formirala se duga kolona od preko 150 kola punih plijena. Nikada dotle, pa ni kasnije, MPO nije zaplijenio toliko dobara.

Intendanti su imali pune ruke posla. Bilo je dosta problema da se putem ne razvlači zaplijenjen materijal. Neki predsjednici mjesnih NOO-a bili su hapšeni jer su uzimali mesne prerađevine za selo, pa i za sebe.

Te noći iz tvornice je izvučeno samo mesa, masti i drugog 135 zaprežnih kola. Ukupan plijen iz Vrbovca prevozilo je više od 300 zaprežnih vozila i jedan kamion. Sav taj materijal-roba odvezен je u širi re-jon Vrtlinske, Andigole i Kopčić Brda. Međutim, posao time nije bio završen. Glavni dio plijena trebalo je seljačkim zaprežnim kolima pre-vesti u Baniju, odnosno Kordun, i odatle dalje za Liku. Nedugo zatim krenula je duga kolona, partizanski transport, od oko 100 kola za Ba-niju i dalje, na dalek i težak put preko rijeke, glavnih pruga i cesta. Nije potrebno reći koliko je to bio složen zadatak kada se najprije morala prijeći cesta pa pruga Zagreb — Beograd sjeverno od Save, zatim

Sava i slijedeća pruga i cesta južno od Save. Prijelaz preko pruga, cesta i rijeke Save bio je složen i u tehničkom smislu, posebno zbog prolaska partizanskog transporta pored velikog broja neprijateljskih uporišta, zasjeda, straža i patrola. Ali uspjelo se. Transport je pratio I bataljon Moslavačkog odreda do Save, zatim su ga preuzele naše jedinice južnije od Save.

U međuvremenu, 30. IX 1943. formiran je II bataljon MPO-a, koji je dobio zadatak da osigura velike količine plijena koji je još uvijek bio sklonjen u tajnim skladištima u širem predjelu Andigole i Kopčić brda. Postojala je opasnost da neprijatelj dođe do toga plijena.

Što je o toj akciji napisao veliki župan Velike župe Bilo-gora, poznati zločinac dr Vjekoslav Sabolić, vidi se iz dopisa tajno 4302/1943. od 7. X 1943. godine, koji dajemo u cijelini.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

Broj: Taj. 4302/1943.

VELIKA ŽUPA BILOGORA U BJELOVARU
Bjelova,r dne 7. X. 1943.

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA URED MINISTRA
MINISTARSTVO VANJSKIH POSLOVA NOVINSKI ODSJEK
(Za Dr. Bauera)

Z a g r e b

PREDSJEDNICTVO VLADE URED DRA LORKOVIĆA
USTAŠKI STOŽER GORA — PRIGORJE

Z A G R E B

Kako je već izvješteno napadnut je u noći između 26 i 27 rujna Vrbovac, tvornica Đurđište i željeznička postaja Vrbovec. Računa se, da je partizana bilo od 3 do 4.000 te su obkolili selo Vrbovec, željezničku postaju i tvornicu Đurđište, a prije samog napada porušili su na želj pruzi prema Prikraju tračnice i jedan manji most, a zatim neke mostove na cesti prema Zagrebu i Križevcima. Jedna skupina partizana stupila je u borbu sa njemačkim i našim oružničtvom držeći jaku vatru, a u isto vrieme bila je napadana željeznička postaja, gdje se je nalazilo 40 domobrana, koji su nakon kratke borbe partizani svladali i djelom zarobili dok su neki domobrani pobegli. Na tvornicu poduzeća Vrbovec d.d. u Đurđištu istodobno su napali partizani te su svladali dombrane, neke zarobili, a nekima je uspjelo pobjeći. Tokom iste noći partizani su sve vozno blago u selima Vrb. Poljana, Prilesje, Brečec, Luka i jedan dio Vrbovca pokupili tako da je bilo spremno oko 350 stigli u Đurđište probudili su sve činovnike i namještenike i odredili, da stigli u Đurđište probuli su sve činovnike i namještenike i odredili, da im otvore sve prostorije, te su činovnici i namještenici morali tovariti u kola sve što su partizani zarobili. Odnjeli su 8 i pol vagona masti slanine i mesa i oko 10 hl. vina, a u samom podrumu su pustili iz bačva oko 35 hl. vina. Otjerali su sobom oko 60 kom. rogate stoke, 13 kom. teladi, 80 kom. debelih svinja i tri para teških konja zajedno sa kolima. Sve su ovo odvezli u pravcu sela Poljane pa dalje navodno prema šumi Grabrić.

U mjestu Vrbovcu partizani su vodili borbu od 23 sata do 5 i pol u jutro kada su se povukli, jer im nije uspjelo da svladaju njemačko i naše oružničtvo.

Dana 28. rujna u noći došli su iznenada ponovno u Vrbovec partizani te su upalili obćinsku zgradu u kojoj se je nalazilo njemačko oružničtvo i državnu zgradu u kojoj se je nalazilo naše oružničtvo. U samom obćinskom uredu poskidali su slike Poglavnika uzeli neke vojničke zabilježnice pocijepali neke spise. Odnjeli pisaci stroj, stražarske lance, stare stražarske sablje i dve obćinske zastave.

Ostali kancelarijski materijal i glavne vojničke knjige nisu odnjeli, jer ih je obć. poglavarstvo već prije sklonilo na sigurnije mjesto. Iz veterinarske ambulante su uzeli sve instrumente i 35.000 Kuna a kod obć. veterinara Dr. Neumana uzeli su njegove vlastite instrumente, a iz skladišta Zempra nekoliko vreća pšenice i oko 15.000 Kuna.

U noći između 30. rujna i 1. ov. mj. došla je ponovno jedna skupina partizana u tvornici Đurdište te pokupila što prvog dana nije i natovarila nekih 40 kola i odvezla u više pravaca prema Kalniku. Ovom zgodom uzeli su sol, nešto slanine mesa i zaklane svinje. Dana 2. ov. mj. došlo je pet partizana u ljekarnu Vrbovec tražili su neke liekove i iste platili.

U noći od 3 na 4 ov. mj. došli su ponovno u Vrbovec provalili u kuću obćinskog liečnika Dr. Franje Puškovića, te su na trojim kolima odvezli sve vriedne stvari između ostalog njegov rengenski aparat sve instrumente, nešto živežnih namirnica (brašna, šećera, cigareta) ali mu nisu dirali pokućstvo. Odnieli su mu međutim nešto tekstilne robe i odjevne predmete.

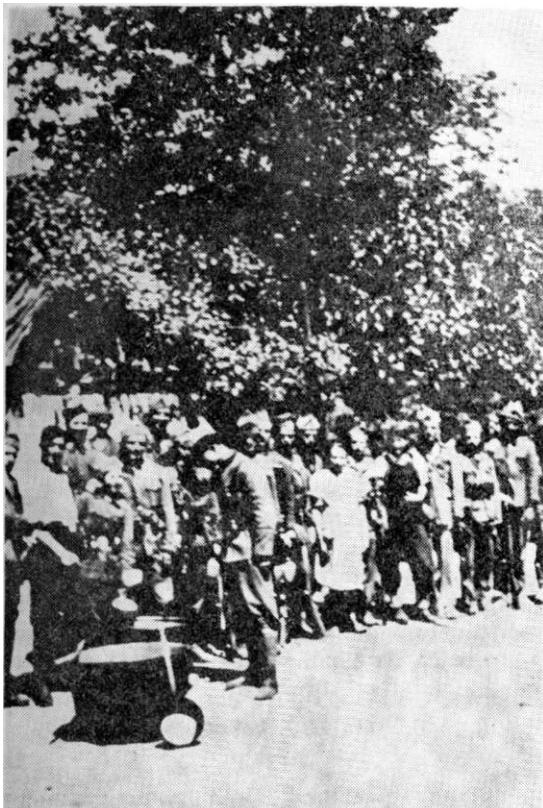
ZA DOM SPREMNI!

VELIKI ŽUPAN:
(Dr. V. Sabolić)

O toj veoma uspješnoj akciji evo i izvoda iz petnaestodnevnnog izvještaja komandanta Moslavačkog odreda Steve čučkovića od 15. X 1943. Štabu II OZ.

Iako je veći dio plijena u nekoliko transportnih kolona prebačen preko Save na slobodnu teritoriju Banje i dalje, ostalo je mnogo toga i u Moslavini. Naše bolnice, ambulante, komande i ustanove dobine su što im je bilo potrebno. Sol je bila najvažnija, pa šećer. Mnogi partizani, osobito oni koji su duže bili u borbi, imali su prilike da se dobro zaslade (dobili su šećera koliko su mogli pojesti). Brojni stanovnici nekih sela dobili su svoj dio. Bilo je tu i rasipanja, ali to je ubrzo spriječeno. Štab II OZ kritizirao je zbog toga Štab odreda. Bilo je propusta pri transportu, skladištenju i otpremi tolikog plijena. Nije bilo dovoljno ljudi za prihvatanje velikih količina materijala. Radilo se o 50 vagona plijena ukupno, ako se uračuna stoka, brašno i sve drugo. Loši vremenski uvjeti još su više ometali tehničke poslove. Ipak se sve dobro završilo. Otpremanje hrane iz Moslavine za Liku ostati će jedan od stalnih zadataka organa narodne vlasti iz sjeverozapadne Hrvatske, a time i jedinica MPO-a koje su često osiguravale partizanske transportne kolone.

Prva zajednička akcija I moslavačke brigade i Moslavačkog odreda na Vrbovec završila se veoma uspješno.

Podjela hrane u MPO-u

ULOГA I ZADACI MPO-a

Osnovna uloga MPO-a nije se promijenila, samo je broj zadataka znatno porastao. Pored osnovnog zadatka: borbe protiv neprijatelja napadima, prepadima i zasjedama te akcijama na komunikacijama, Odred je imao i čitav niz drugih zadataka kao što su obrana široke slobodne teritorije od upada neprijateljskih jedinica, omogućavanje rada naših pozadinskih ustanova i funkcioniranje organa narodne vlasti. Te zadatke izvršavale su jedinice Odreda u saradnji s jedinicama KMP i dijelovima operativnih jedinica kada su se tu nalazile.

Odred je osiguravao transportne kolone prema Baniji, Kordunu i Lici, prevoženje živežnih namirnica i plijena te dopremu oružja u povratku. Saradivao je s diverzantskim jedinicama u rušenju pruga ili u samostalnom djelovanju na pruzi. Upravo u jesen 1943. bilo je više rušenja većih dionica pruge uz pomoć naroda. Pruga bi se presjekla pa bi se onda na ho-ruk prevrtale šine zajedno s pragovima. Tako bi se odjednom porušilo više stotina metara. Po pravilu su rušeni mostovi na cestama, preko rijeka i drugdje. Odred je osiguravao mobilizaciju novih boraca na području Moslavine, osobito na oslobođenoj i poluoslobođenoj teritoriji. Organizacije KP, SKOJ-a, USAOH-a i organi narodne vlasti od mjesta do kotara izvršili bi političke pripreme, zatim

bi ugovorenog dana jedinice Odreda jačine od čete do čitavog bataljona došle u selo i tobože otjerale u partizane desetine mlađića i ostalih. Tako se radilo često i planski iz više razloga. Osnovni je bio da se ne prijatelja prevari. Rodbina bi se, naime, žalila kako su partizani otjerali sinove silom. To je bila neka vrsta alibija koji je štitio barem dječiće. Drugi je razlog bio u tome što su roditelji nekih omladinaca i omladinki bili protiv odlaska u partizane, čak i protiv saradnje s NOP-om. Zato bi partizanska patrola upala u kuću i odvela Ivicu, Jagiću itd. Oni bi čak odglumili tu ulogu, pa su neki očevi i majke zaista mislili da su im sinovi i kćeri odvedeni na silu. Treći je razlog bio u tome što je skojevska organizacija u cilju zaštite porodica svojih članova ponekad namještala igru tako da se pored dobrovoljaca odvedu i oni koji baš nisu bili »za partizane« iz bilo kojih razloga. Razumije se, bilo je tu raznih kompromisa, grešaka i promašaja. Ali u cjelini ljeti i jesen 1943. bili su uspješni. Riječ je zapravo o dobrovoljnoj mobilizaciji u većini slučajeva, uz primjenu odgovarajućih formi i metoda. To nije isto što i mobilizacija u jesen 1944. godine. To će biti drugo, tada smo mobilizirali na osnovi odluka organa narodne vlasti i vojnoteritorijalnih komandi, sve od reda, bez obzira na njihovu želju.

MPO u rejonima svoga rasporeda izvršavao je i ulogu jedinica sigurnosti, kontrolirao teritorij i osobe, hapsio, pretresao i si.

Tijesna saradnja komandi i starješina jedinica MPO-a sa KK KPH i KK SKOJ-a te s odborima narodne vlasti, AFŽ-om i s drugim, bila je jedan od najvažnijih zadataka. To je dogovoreno sa Štabom II OZ, OK KPH, ONOO i drugim rukovodstvima.

PREFORMIRANJE ODREDA

Dva dana nakon toga što su tri bataljona Moslavačkog odreda otišla u I moslavačku brigadu, tj. 23. IX 1943, ŠMPO je od udarnih četa i nešto kadrova koji su ostali formirao svoj prvi bataljon jakog sastava sa 4 partizanske čete. Samo nekoliko dana poslije povratka iz akcije na Vrbovec, 30. IX 1943. formiran je i II bataljon.

Istina, bataljoni su bili slabijeg sastava s prosječnim brojnim stanjem od 140 do 150 boraca i starješina. Međutim, to je bila pravilna mjera jer su jedinice bataljona brzo ojačale i izrasle u solidne borbe-ne kolektive.

Na dužnost komandanta I bataljona postavljen je kapetan Janko Ljubojević (prešao iz domobranstva), za zamjenika komandanta Savo Flego, politički komesar bataljona je Ivan Knežević, do tada komesar Kutinske udarne čete, za njegovog zamjenika postavljen je Ivan Trajber, komesar terenske čete »Žutica«, operativni oficir bataljona postao je Ranko Jelović.

U II bataljonu komandant je Slavko Biškupec, zamjenik komandanta Drago Čižek, politički komesar Branko Barlović, njegov zamjenik Zvonko Dejanović, operativni oficir Ivan Petto.

Štab odreda je poslije formiranja II partizanskog bataljona poslao dopis Štabu II OZ s pregledom kadra na odobrenje. To je bila ustaljena praksa. Naime, Štab II OZ utjecao je neposredno na kadrovske promjene u partizanskim odredima. Kada je bilo dovoljno vremena, pisa-

ne su naredbe o postavljanju na dužnost koje su potpisivali komandant i komesar, a kada nije bilo dovoljno vremena, to je rečeno usmeno, zatim je dostavljano na odobrenje.

Poslije formiranja I moslavačke brigade i zajedničkih akcija u listopadu došlo je do snažnog razvoja jedinica Moslavačkog odreda. Brojno stanje i naoružanje Odreda stalno je bilo u porastu. Otimanjem od neprijatelja novog oružja i dobivanjem od glavnog štaba Hrvatske, MPO je naglo ojačao. Imao je čak i jedan top u I bataljonu. Komandant I bataljona je Vukašin Tumbas-Tigar, rodom iz Rogože kod Garešnice. Tendencija jačanja Odreda nastavila se tako da su neposredno pred čazmansku operaciju formirani III i IV bataljon. Na dužnosti komandanta Odreda ostao je Stevo Ćučković, dok je politički komesar postao Nikola Šušnjar-Geno, rodom iz Stupovače kod Garešnice. U toku listopada bataljoni Moslavačkog odreda prelazili su Savu nekoliko puta, prateći transporte tamo i vraćajući se s oružjem u Moslavini.

Da se vidi opseg zadatka MPO-a evo i dva dopisa Štaba MPO-a Glavnog štabu Hrvatske u vezi s oružjem.

Valja imati u vidu da je GŠH težio stalnom jačanju jedinica u međurječju Drava — Sava, osobito u širem rejону Zagreba. Nije bilo jednostavno u ono vrijeme prikupiti mast, brašno i ostale živežne namirnice, formirati zaprežni transport i prebaciti ga preko više cesta, pruga i Save, da sve to ne padne neprijatelju u ruke, a u povratku osiguravati veće količine oružja i municije.

U operativno rukovođenje Moslavačkim odredom unijet je novi element. Štab II operativne zone postavio je zadatak da Štab I moslavačke brigade izdaje naređenja Štabu odreda za zajednička borbena djelovanja dok se brigada nalazi u Moslavini. U prvi mah to je bilo čudno nekim članovima Štaba MPO-a, ali je brzo riješeno. Znači da je primjenjen princip da štab najjače operativne jedinice rukovodi, u operativnom smislu, svim jedinicama na svom operativnom prostoru, odnosno u zoni borbenog djelovanja.

DJELATNOST MPO-a U LISTOPADU I STUDENOM

U toku listopada i studenog jedinice MPO-a izvele su veći broj raznih akcija (napada, upada, prepada, napada na prugu itd.). Najviše borbi bilo je oko pruge. Odred je rušio prugu s diverzantima uz pomoć naroda i samostalno. To je bio osnovni zadatak I diverzantskog bataljona koji je istovremeno minirao i rušio. Uspjeha je bilo, ali neke jedinice Odreda imale su gubitaka. Kod Volodera je poginuo komandir čete s trojicom boraca jer je napadnut krivi vlak.

U ova dva mjeseca vodila se prava borba za prugu. Neprijatelj je osjetio snage naših jedinica, posebno diverzanata. Gotovo svaki drugi dan promet je morao biti obustavljen. Pruga se više nije rušila na jednom ili dva mjesta, već u dužini od više stotina metara. Čitave dionice bile su izbacivane iz upotrebe.

Od važnijih akcija spomenut će samo nekoliko. Težište djelovanja bila je pruga, garnizoni i pružni objekti.

Napad na domobransku stražu kod Prikraja

Noću 14/15. X 1943. godine I bataljon Odreda poslije akcija oko Ivanić-Grada i Križa našao se u rejonu s. Dubrava — s. Marča, gdje su izvršene pripreme za marš i naredne zadatke. ŠMPO je odlučio da sa I bataljonom napadne domobransku stražu kod želj. stanice Prikraj na pruzi Dugo Selo — Vrbovec, odnosno Zagreb — Bjelovar. Stražu od 40 domobrana trebalo je razoružati, želj. stanicu Prikraj zapaliti, pokići tt linije i razrušiti željeznički most na Lonji.

Bataljon je po planu stigao do objekta napada. Raspored jedinica bataljona bio je takav da su za svaki objekt napada određene snage, način djelovanja i vrijeme. Jedna četa napadala je željezničku stanicu Prikraj, druga željeznički most i tt linije, treća je osiguravala iz pravaca Dugog Sela i Vrbovca.

Napad na domobrane bio je oštar ali kratak jer je otpor u osnovi bio slab. Zarobljeno je 23 domobrana, ostali su se razbježali jer svi nisu bili u objektu. Zaplijenjeno je 20 pušaka mauzer, oko 1000 metaka i oprema. Već je rečeno da je moral željezničkih domobranskih jedinica bio znatno slabiji od onih iz I gorskog zdruga, ustaških bojni, osobito Nijemaca. Naši napadi na takve objekte bili su redovita pojava. Tamo gdje su podaci bili točni, napad iznenadan i oštar, neprijatelj se obično predavao. Ali bilo je slučajeva kada su i takve domobranske jedinice odbile napade nanoseći nam mnogo gubitaka. To iznosim zato da se ne bi shvatilo kako je razoružavanje neprijateljskih straža šala. U međuvremenu su i ostali dijelovi bataljona izvršili svoje zadatke. Zapaljena je želj. stаница Prikraj, polomljeni su i onesposobljeni uređaji, porušena pruga i most na Lonji te prekinute tt. linije. Uspjeh je bio potpun. Odred nije imao gubitaka.

22. X 1943. isti je bataljon sa I i II bataljom I brigade porušio prugu između željezničkih stanica Ivanić-Grad i Dugo Selo, kod Prečeca, u dužini od 660 m. Jedan vod toga bataljona iste je noći napao domobransku stražu kod transformatorske stанице u Božjakovini (30 domobrana). Tom prilikom zarobio je 12 domobrana i zaplijenio 11 pušaka, 2 automata te drugu opremu. Dvije čete II partizanskog bataljona izvršile su upad u duševnu bolnicu u Popovači i zaplijenile veću količinu sanitetskog materijala i opreme.

Približio se kraj studenog 1943. godine. Zaplijenjeno je mnogo oružja. Veći dio automatskog i težeg oružja dobiven je od Glavnog štaba Hrvatske, između ostalog i 1 top 37 mm koji je pripao I bataljonu. Priliv novih boraca bio je dobar jer je rad omladinskih rukovodstava, posebno skojevskih, bio kvalitetan. Bataljoni su brzo rasli, čete također. I i II bataljon imali su po 4 jake partizanske čete. Zbog toga je već 26. i 27. studenog izvršena reorganizacija MPO-a tako da je formiran III i IV bataljon, što znači da je Moslavački odred imao u sastavu 4 partizanska bataljona. Predstavljao je jaku partizansku borbenu jedinicu sposobnu da izvrši veće zadatke.

Za to vrijeme 28. slavonska divizija sa I i II brigadom II OZ te Kalničkim i Bjelovarskim PO djelovala je na Kalniku i zapadnoj Bilogori nanoseći neprijatelju osjetne gubitke. Izvršen je napad i na Koprivnici, što je neprijatelja zapanjilo. Partizani su već toliko jaki da napa-

daju gradove. Pruga Koprivnica — Zagreb bila je potpuno isključena iz prometa.

ČAZMANSKA OPERACIJA

Nakon višemjesečnog djelovanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, slavonska 28. udarna divizija, bez jedne brigade, krenula je u Slavoniju preko Moslavine. Njena pomoć razvoju NOB-a u ovom dijelu Hrvatske bila je dragocjena, što je ubrzalo jačanje jedinica II operativne zone. U duhu odluka Vš, GŠH i drugova prilikom dogovora u Podgariću, Štab II operativne zone planirao je da se izvrši napad na kotarsko mjesto Čazma.

Budući da je u Moslavini stvorena široka slobodna teritorija, kao i na Kalniku i zapadnoj Bilo-gori, bilo je nužno likvidirati Čazmu kao uporište. Držeći Čazmu neprijatelj je držao i komunikaciju Zagreb — Ivanić-Grad — Bjelovar i time kako-tako održavao svoj sistem vlasti. Neprijateljsko uporište Čazma smetalo je NOP-u u svakom pogledu, pa i jedinicama. Morali smo je stalno obilaziti. Npr., teritorija u trossuglu Vrbovec — Ivanić-Grad — Čazma bila je većim dijelom poluoslobođena ili oslobođena, osim sela neposredno uz uporišta. Likvidacijom Čazme, toga oslonca, situacija bi se bitno izmjenila.

Da bi držao Čazmu, neprijatelj je morao pojačati garnizon. Tako su se potkraj studenog 1943. u Čazmi našle slijedeće snage:

- I bojna V gorske pukovnije I gorskog zdruga sa oko 500 vojnika i starješina, popunjena odanim sastavom i dobro naoružana;

- ojačana četa njemačkih feldžandara sa štabom, brojno stanje oko 220 vojnika i starješina. Ova jedinica pripadala je 187. diviziji i imala je zadatku da ojača snage u Čazmi, da poduzima ispade na slobodnu teritoriju i da se bavi obavještajnim radom, hapsi saradnike NOP-a itd.; to je bila jedinica dobrih borbenih kvaliteta;

- oko 60 — 70 žandara (povučeni oružnici iz Dubrave, Štefanja i još nekih mjesta radi pojačanja žandarmerijske stanice u Čazmi) koji su trebali pomagati Nijemcima;

- oko 20 ustaša te nešto činovnika, svega 30 — 40 naoružanih pripadnika ustaške vlasti.

Poslije napada na Čazmu početkom rujna, neprijatelj je odlučio da više ne dopusti osvajanje Čazme i razbijanje svojih bojni. Komandant I gorskog zdruga pukovnik Peričić s komandantom V gorske pukovnije obilazi tih dana Čazmu i naređuje mjere u cilju sređivanja jedinica, organizacije obrane kao i načina saradnje i pritjecanja u pomoć ako dođe do napada. Planom djelovanja jedinica I gorskog zdruga bilo je predviđeno da u cilju deblokade posade u Čazmi najprije interveniraju jedinice V gorske pukovnije, zatim dijelovi I gorske pukovnije. Predviđeno je da iz Bjelovara intervenira dio snaga I pješadijske divizije, a po potrebi i snage iz Zagreba.

Komandantu I bojne V gorske pukovnije, Peričić je naredio da utvrdi Čazmu, da je uporno brani i da veže što više partizanskih snaga za sebe, dok on, Peričić, s jačim snagama ne pristigne da tuče »komunističku bandu«. »Nema bježanja, pokazat ću ja njima«, govorio je Peričić komandantu I bojne.

Za razliku od ranije, Čazma je sada bila jak i dobro utvrđen neprijateljski garnizon. Osim osposobljavanja za obranu svih jačih građevinskih objekata-zgrada, izrađen je čitav sistem zaslona povezan s rovovima. Postavljena je i žičana ograda s djelimičnim miniranjem. Kad dodamo povoljan topografski sklop zemljišta, Čazma je postala tvrd orah obrambenog sistema. Studeni je bio kišovit, nabujali su svi potoci oko Čazme, osobito rijeka Česma, koja je sa zapada izolirala Čazmu. Neprijatelj je to ocijenio kao povoljne elemente u svoju korist. Dogadaji će, međutim, pokazati da nije bilo tako.

Narod Moslavine, posebno kotara Čazme, borci MPO-a i I moslavacke brigade jedva su čekali da oslobole Čazmu. Odluka da se napadne i likvidira ustaško uporište podudarala se sa željama svih pripadnika NOP-a. Pozdravljenje je da napad izvedu I moslavacka brigada i Moslavacki odred. Bilo je to utoliko pravilnije što je MO već dva puta uspješno napadao Čazmu. Ovaj put cilj je bio trajno oslobođenje.

Operacijom je rukovodio Štab II operativne zone uz puno učešće Štaba 28. divizije, štabova brigada i partizanskih odreda. Iako s obzirom na jačinu snaga termin Čazmanska operacija nije sasvim adekvatan, ipak sam ga upotrijebio. Bile su to najjače naše snage prikupljene i angažirane u Moslavini.

Idejni dio odluke da se napadne neprijateljsko uporište donijet je u kolovozu u Podgariću na sastanku komandanta VI korpusa Petra Drapšina i komandanta II operativne zone Vlade Matetića te sekretara Povjereništva za sjevernu Hrvatsku. Poslije napada na Koprivnicu odlučeno je da se napadne na Čazmu.

Zapovješću Štaba II operativne zone precizirani su zadaci brigada i partizanskih odreda, koji su u svojim zapovijestima razradili zadatke bataljona. Sačuvane su sve zapovijesti jedinicama i svi izvještaji pa je vidljivo da je operacija bila solidno planirana, pripremljena i izvedena.

Čazmanska operacija imala je četiri faze:

Prva faza — idejni dio odluke da se Čazma oslobodi. Priključeni su podaci o jačini, rasporedu i namjerama neprijatelja. Pošto napad MPO-a od 2/3. IX 1943. nije potpuno uspio, bilo je neophodno prikupiti sve potrebne podatke i izvršiti potpune pripreme. Čak je i formiranje I moslavacke brigade bio element priprema za operaciju.

Druga faza — obuhvaća dovođenje jedinica prema planu u toku borbenog djelovanja u studenom. Pala je konačna odluka da se ide na Čazmu i izvrše neposredne pripreme jedinica. I te kako važan trenutak bilo je plansko dovođenje jedinica u širi rejon Čazme. Jedinice određene za Čazmansku operaciju znaju se unaprijed, svaki štab brigade, odnosno njegov uži dio, znao je osnovne elemente pa je vodio računa o zadacima jedinica i podešavao sve radnje tome cilju.

Pokreti tolikih naših snaga, posebno pravci kretanja i rejoni priključivanja, ostali su nedovoljno zapaženi od neprijateljskog zapovjedništva. Iako nigdje nije posebno isticana, niti je bila izvedena u klasičnom smislu, ova je faza ostvarena na specifično partizanski način kroz duže vrijeme i borbu, što je najvjerojatnije i zavaralo neprijatelja.

Treća faza — napad na Čazmu i borbe.

Četvrta faza — osiguranje napada, odnosno borba sa snagama intervencije.

Prema zapovijedi Štaba II operativne zone, plan izvođenja čazmanske operacije, grupiranje snaga i osnovni zadaci jedinica bili su slijedeći:

— Jedinice za napad na Čazmu: I moslavačka brigada i Moslavački odred; I brigada u ulozi glavnih snaga, a I bataljon Moslavačkog odreda u ulozi pomoćnih snaga;

— jedinice za osiguranje: 28. divizija (17. i 21. brigada), MPO i Zagrebački partizanski odred.

Glavne snage za osiguranje od intervencije sačinjavaju jedinice 28. divizije:

— 21. brigada iz pravca Bjelovar — Čazma,

— 17. udarna brigada iz pravca Zagreb — Ivanić-Grad — Čazma,

— pomoćne su snage za osiguranje Zagrebački PO iz pravca Vrbovec — Dubrava — Čazma, i

— MPO iz pravca Popovača — Ludina — Čazma.

Zadaci jedinica bili su jasni: jedinice za napad (I brigada i Moslavački odred) imaju likvidirati neprijatelja, osloboediti kotarsko mjesto bez obzira na žrtve i otpor neprijatelja. Sve jedinice na osiguranju napada odsudnom obranom ne smiju dopustiti prođor neprijatelju prema Čazmi.

Sve radnje predviđene za prvu i drugu fazu izvedene su uspješno, tako da su se 27. XI 1943. godine naveče jedinice našle u slijedećem rasporedu:

— Jedinice za napad istočno i južno od Čazme u selima Grabovnici, Milaševcu, Suhaji, Pobjeniku,

— 21. partizanska brigada u širem rejону Štefanja,

— Zagrebački partizanski odred sjeverno i sjeverozapadno od Čazme i Dubrave,

— 17. partizanska brigada u rejoni Gruberja i Palančana i

— MPO sa dva bataljona u rejoni Komptator — Ruškovica — Mustafina Klada.

Dakle, sudbina neprijatelja u Čazmi bila je zapečaćena. Među oficirima Gorskog zdruga bilo je i takvih koji nisu baš vjerovali u neosvojivost Čazme, ali i onih koji su u to bili sigurni, hvaleći se kako su ovđje ili ondje potukli partizane.

Te kasne jesenje večeri kiša je sipala a oblaci su se nadvili nad čitavom okolicom. Česma se izlila i poplavila polja oko Dereze. Prijeći je možeš samo preko mosta i u čamcu, ako ga ima. Kod mosta u Bosiljevu, gdje se u Česmu ulijeva voda potoka i kanala Glogovnice, sve je pod vodom. Most čuva vod domobrana. U Štabu I bojne V gorske pukovnije zapovjednik bojne prima izvještaj od zapovjednika satnija da je sve poduzeto prema planu obrane. Dio jedinica je na položajima, patrole domobrana, Nijemaca i oružnika na svojim su zadacima. Nema sigurnih podataka o napadu partizana.

»Nije isključeno, gospodine bojniče, da nas noćas napadnu ti crveni vragovi«, reče zapovjednik I satnije D. M.

»Ne vjerujem«, odvrati zapovjednik bojne, »ali budite spremni za svaki slučaj. Neka napadnu, ali ovaj put dobro ćemo im potprašiti, neće uspjeti.«

Zazvoni telefon u Štabu bojne. Bojnik I. K. podiže slušalicu. — Halo, halo, tko je, a vi ste gospodine hauptmane, da, sve je u najboljem redu, da, da, moje postrojbe su na svojim mjestima, laku noć.

Bojnik pogleda potčinjene i reče: »Bio je to komandant feldžandara, pravi se važan, sutra planira pohod do Vrtlinske, a od mene traži da mu dam jedan kod domobrana, idu i oružnici.«

U Štabu ostaje dežurni časnik, a zapovjednik bojne i zapovjednik I satnije krenu u birtiju, koja se nalazi u blizini, da popiju po dva gemitka. Zatim odu spavati. Bila su 22 sata.

I dok je tako bilo u Čazmi, bataljoni I brigade i Moslavačkog odreda približavali su se Čazmi u četnim kolonama. Da je kapetan feldžandara video tko mu dolazi u goste, ne bi mu bilo ni na kraj pameti da ode na spavanje. Ali na njegovu nesreću on to nije znao.

Istoga dana, prema planu obilaska, zapovjednik I gorskog zdruga pukovnik Peričić obišao je dijelove I gorske pukovnije u Banovoj Jaruzi i Novskoj. Osobno je provjeravao kako je organizirano čuvanje pruge i objekata i kako se izvršavaju stroge mjere budnosti u I gorskoj pukovniji. Što se Čazme tiče, bio je zadovoljan. Nedavno ju je posjetio, naredio je još neke dopune u planu obrane i pojačao I bojnu na račun ostalih bojni iz V gorske pukovnije. Vraćajući se naveče toga dana u Kutinu, pukovnik je ipak bio neraspoložen. Nešto mu je nedostajalo. Našao je stanje uglavnom dobro, ali kopkao ga je neki nemir u duši. Htio bi biti veliki vojskovoda, što on to po vlastitom sudu i jeste, ali nikako da već jednom dobije taj čin generala. A zaslužio ga je odavno, smatrao je taj okorjeli fašist. Možda će ga uskoro dobiti, već su ga mnogi dobili. Sve lijepo isplanira, naredi, ima i uspjeha, ali »šumski odrpanci« uvijek mu poremete plan. Uto stiže u Kutinu. Dežurni raportira o stanju u V gorskoj pukovniji i na pruzi. Situacija povoljna, ništa osobito novo. To ga malo oraspoloži pa ode u stan. Nade gospodu Peričić u društvu gospode B., koja se sva zacrveni kada ude. Ta ona ga tako cijeni, čak i simpatizira. Bude mu draga. Pošto se raspoloži, ode u kupaonicu, osvježi se i sjedne da večera. Dobro se najeo. Popio je i kvalitetnoga moslavačkog vina. Vrati mu se dobro raspoloženje pa ostane u razgovoru s gošćom, ženom svoga odanog oficira. Časkaju. Napokon, pošto ga dežurni izvijesti da je uspostavio red među kozacima (to ga je jako ljutilo), ode spavati. »Laku noć, gospodine pukovniče«, poželi mu gospođa B. otprativši ga dugim pogledom.

Zapovjednik I gorskog zdruga nije dobro spavao. Mučili su ga teški snovi. Sve nešto nejasno i mutno. Oko 4,30 probudi ga žena i reče: »Ustaj, traže te u stožeru zdruga.« »Šta se dogodilo?« »Ne znam, kažu da je hitno.« Peričić brzo ustane, obuče se i hitrim koracima izide iz stana. Svi su bili na okupu. Glavar stožera nadsatnik Šimoković izvijesti da su jake partizanske snage napale Čazmu i da se vodi žestoka borba. Ima mrtvih i ranjenih. Bojna se dobro brani. To je javljeno pu-

tem radio-stanice iz 187. divizije. Zamisli se pukovnik Peričić zbog napada jakih snaga partizana. Otkud njima tolike snage. Razvidanjem sa zemlje i zraka nisu otkrivene. »Pošaljite poruku preko krugovala neka se posada u Čazmi uporno brani, poslat ćemo joj pomoć. Dopukovnik Brkić (zapovjednik V gorske pukovnije, op. p.) neka izvrši sve pripreme i svim raspoloživim snagama krene prema Čazmi. Partizane u rejonu s. Dabei razbiti, probiti se što prije u Čazmu, pojačati posadu, zajedno s njom odbaciti komuniste.« Tako je naređivao pukovnik Peričić.

Ali to je bilo lakše reći nego učiniti. Potpukovnik Brkić izvršio je prvi dio zadatka, krenuo je prema Čazmi, ali je upao u zasjedu 17. partizanske brigade i uz teške gubitke je odbijen. Kada je to saznao, pukovnik Peričić naredi zapovjedniku I gorske pukovnije da intervenira i deblokira Čazmu. Tražio je pomoć od Ministarstva oružanih snaga, od zapovjednika I domobranskog zbora, I pješačke divizije i, razumije se, od 187. divizije.

Tako je bilo u Štabu pukovnika Peričića.

Međutim, na drugoj strani dogadaji su se odvijali na slijedeći način:

Sve jedinice za osiguranje napada na Čazmu zauzele su položaje. Bile su u gotovosti da odbiju svaki napad. Čazma je potpuno odsječena, sve komunikacije presjećene, tt linije pokidane, ceste prekopane, mostovi porušeni. Jedinice za napad zauzele su polazne položaje na vrijeme i sada su čekale početak.

Iz zapovijedi Štaba II operativne zone vide se zadaci svih jedinica u čazmanskoj operaciji:

Komandno mjesto Štaba II operativne zone i 28. divizije bilo je u Suhajima (južno od Čazme 2 km), a KM brigada u rejonima jedinica, KM partizanskih bataljona u borbenom poretku bataljona. Vrijeme početka napada određeno je u početku zapovijesti. Valja reći još i to da je zapovijed izdana već 25. XI, čime je dato dovoljno vremena potčinjenim komandama i jedinicama da izvrše sve pripreme. U zapovijedi je dat zadatak da Čazma mora pasti. Nema odstupanja. Istiće se zadatak jedinica na osiguranju da onesposobe komunikacije (sruše mostove, prekopavaju ceste, izrade zapreke itd.). Zapovijed je kratka ali jasna i precizna. Može služiti kao primjer iz NOR-a. Komandiranje i veza riješeni su vrlo dobro. Dok je zapovijed pisana, MPO je imao tri bataljona, a u toku 26. i 27. XI izvršena je reorganizacija pa je formiran i četvrti bataljon, koji je ostao u rezervi kod Štaba zone. To je također bilo pravilno.

Napad je otpočeo u 3 sata 28. studenog, kako je planirano. Najprije se čulo ono poznato pik, puk, to su pucale puške, a odmah nakon toga tr, tr, to su rafali puškomitrailjeza, ubrzo zatim bljuvale su vatru desetine i desetine puškomitrailjeza i mitraljeza, da bi se sve to stopilo u gromoglasnu tutnjavu oko stare Čazme. Odjekivala su okolna brda Moslavačke gore, posebno šumovita Marča i Jantak. Snažna jeka širila se daleko niz Česmu. Eksplozije ručnih bombi, a potom minobacačkih i topovskih granata, potresale su Čazmu. »Ala se tuče u Čazmi«, govorili su borci na osiguranju. Sve gori. Stanovnici okolnih sela poustajali

su i onako neobučeni otvaraju prozore, istrčavaju iz kuća i gledaju prema Čazmi. Čuju sve. Puca se strašno. Većina se veseli. »Neka, neka, treba srediti tu bagru.«

Pri napadu na Čazmu nije postignuto opće iznenađenje. Neprijatelj je prepostavljao da je napad moguć. Ali se iznenadio kada je napad nastavljen i danju. »To nije dobro«, reče vodnik Ivan S. kolegi Ismetu H., »Čazma je puna partizana.« »Ne boj se, odbit ćemo mi njih, dobro smo utvrđeni, a stići će nam i pomoći, samo drži momke pod komandom, ne daj im da se povlače, nema se kud, treba se tući«, odgovori Ismet.

U prvim jurišima bataljoni brigade uspjeli su savladati vanjsku obranu i ukliniti se na više mjesta u otporne točke četa. Dalje je išlo teško. Neprijatelj je pružao ogorčen otpor. Svanulo je. Prilaz točkama otpora bio je veoma težak.

Prvi bataljon MPO-a uspio je probiti dosta duboko i rasjeći obranu s jugoistoka i istoka, tako da su sada Nijemci bili odvojeni od domobrana iz I bojne V gorske pukovnije, što je bilo veoma važno za ostvarenje osnovnog cilja. Napredovalo se jako sporo, borba je vođena za svaki metar zemlje, ugao i zgradu. To je borba u naseljenom i dobro utvrđenom mjestu. Svaki pokret napadača izazivao je bjesomučnu vatru neprijatelja. Bilo je dovikivanja s obje strane i psovki.

Borba je nastavljena čitav dan 28. studenog i noću 28/29. i trajala je sve do 11 sati toga dana. Noću 28/29. XI pritisak bataljona I brigade i I bataljona MO bio je sve jači, borbeni moral jedinica i pojedinaca je rastao, žilav otpor sve više je slabio. Rano ujutro 29. XI slomljen je otpor I bojne V gorske pukovnije I gorskog zdruga. Zauzeta je gotovo čitava Čazma. I dok je prestala vatra u centru, oko zgrade kotarskog poglavarstva vodila se još uvijek žestoka borba. Kiša, niski oblaci, tmurno vrijeme, ali borcima nije hladno. Napadali su sve žešće. Zbog upotrebe topa i snažne vatre minobacača i pješadijskog naoružanja, i Nijemci su napokon poklekli. Bilo ih je mrtvih i ranjenih. Njemački komandant odlučio je oko 10,30 sati da izvrši proboj iz Čazme prema zapadu. Bila je to kobna odluka i kraj. Napustivši tvrdu zgradu, našli su se na zemlji sa svih strana opkoljeni partizanima. Prvi direktni sudar značio je smrt za desetine njemačkih vojnika. U panici odstupaju prema Česmi, a ona je široka i duboka, mutna i namrgodenja. Čekala je osvajače Evrope. Bila je to strašna slika. Deseci Nijemaca u plavim uniformama bježe niz padine kose i pokušavaju preplivati preko rijeke Česme. Lica izobličena od straha, oči zakrvavljene i izbuljene. Bacaju oružje i opremu. Mnogi ne stižu do obale ili ne mogu od straha. Skaču u nabujalu rijeku, zaplivaju desetak metara, a zatim počinju tonuti, nestaju jedan za drugim.

Najednom sve utihnu. Još se s vremena na vrijeme čuje poneki pučanj ili rafal iz puškomitrailjeza koji ispraća posljednje neprijateljske vojnike što se dave u Česmi.

Čazmu su oslobodile jedinice I moslavačke brigade pod komandom Nikole Kličkovića i MPO-a pod komandom Steve čučkovića. Štab brigade i MPO-a, zatim i Štab II operativne zone visoko su ocijenili borbenost i junaštvo boraca i starješina.

Ništa nije pomoglo neprijatelju što se branio žestoko 31 sat. Nije izdržao. Iako je avijacija tukla partizanske položaje u Čazmi, omča se sve više stezala. Nikada nije bilo tako žestokih borbi za Čazmu i oko nje. Ispaljena je golema količina municije s obadvije strane.

I moslavački bataljon imao je jednog mrtvog i 5 ranjenih. Naši ukupni gubici u borbi za oslobođenje Čazme bili su 15 mrtvih, 48 ranjenih, ili 63 izbačenih iz stroja.

Gubici neprijatelja bili su katastrofalni:

- poginulih 270,
- ranjenih 80,
- zarobljenih 240,
- nestalih oko 150 (većina se utopila).

Zaplijenjeno je:

- topova 37 mm, 2 komada,
- minobacača 81 mm, 2 komada,
- minobacača 60 mm, 9 komada,
- mitraljeza, 6 komada,
- puškomitraljeza, 24 komada,
- automata, šmajsera, 30 komada,
- vojničkih pušaka, 500 komada.

Čitavih desetak dana poslije oslobođenja Čazme, kada je Česma nešto opala, vadeno je oružje iz rijeke. Tako je prikupljeno oko 50 pušaka, 6 puškomitraljeza, 2 mitraljeza, nekoliko automata, pištolja i drugog, što treba pribrojiti ukupnim podacima.

Bila je to puna pobjeda, jedna od blistavih u ovom dijelu zemlje, a najveća u Moslavini. I moslavačka brigada dobit će naziv udarna. Ne ka, zaslužila je. Neprijateljski garnizon u Čazmi bio je brojno samo nešto slabiji od snaga napadača. Brigada s I bataljonom Moslavačkog odreda imala je oko 1000 boraca, dok je neprijatelj imao oko 800 vojnika i starješina. U naoružanju je bio jači. Osim toga bio je u obrani, pa je odnos snaga 1,2:1 u korist naših snaga u ljudstvu. Kvalitet jedinica neprijatelja bio je dobar, ali partizani su se borili za slobodu, a protivnik se branio i bio u strahu za vlastitu kožu. Cijepanje snaga na dva glavna dijela bilo je presudno, kao i umještost u korištenju sredstava podrške u borbi u naseljenom mjestu.

Jedinice na osiguranju napada vodile su veoma žestoke borbe, osobito 17. udarna brigada na čelu s Nikolom Demonjom, koji je pokazao čuda od majstorstva u borbi i do nogu potukao jake neprijateljske snage. Imajući duboko ešeloniran borbeni poretk kombiniranim djelovanjem, Demonja je najprije potukao dijelove V gorske pukovnije ujutro prvog dana Čazmanske operacije, zatim i jedinice PTS-a i Nijemce, a sutradan i dijelove I gorske pukovnije iz I gorskog zdruga, koji su se pokušali probiti na pravcu Križ — Dabe — Čazma. Kolika je bila upornost neprijatelja da se probije u opkoljenu Čazmu govore visoki gubici njegovih jedinica. Evo jednog primjera. Iz mitraljeske čete I gorskog puka iz Kutine, koja je 29. XI djelovala na pravcu Križ — Dabe, izbačeno je iz stroja 48 vojnika i starješina, ili 2/3 sastava.

Zapovjednik I gorskog zdruga pukovnik Peričić razmjestio je komandno mjesto u Križu i odatle rukovodio svim snagama. Pošto nije uspio prodor preko Dabaca, pokušao se probiti na pravcu s. Ljudina — s. Kompatör — s. Mustafina Klada. Međutim, glavnina Moslavackog odreda upornom obranom spriječila je svaki prodor i na tome pravcu.

Dobivši podršku avijacije i iakih snaga za intervenciju na svim osnovnim pravcima prema Čazmi, Peričić je računao da će slomiti otpor obrane, osobito u rejonu s. Dabeijer se tu stvorio čitav front. Jedinice 17. slavonske udarne brigade žestoko su branile rejon s. Dabeijer ne dopuštajući prodor jakim snagama. Borba je bila žestoka, učestvalo je s obje strane više stotina vojnika i starješina, oko 200 puškomitrailjeza i mitraljeza, velik broj minobacača i artiljerijskog oružja, umiješala se i avijacija. Bio je to front, razumije se na relativno uskom prostoru. Pukovnik Peričić na komandnoj osmatračnici sjeverno od Križa pratio je borbu dvogledom, primao izvještaje potčinjenih i izdavao neposredna naređenja svojim zapovjednicima. Bio je grub, tjerao je samo u napad, u proboj. »Nema povlačenja«, naređivao je preko telefona i u ličnim susretima. Kada je avijacija počela djelovati, ponadao se preokretu. Šta je to? Da mu se ne pričinjava! Skida dvogled. »Uh, majku im komunističku, srušiće avion, eno i drugi. Blijed u licu, zaleda se u jednu točku i promrlja: »Ne daju se.« Propala mu još jedna bojna. Istina, nije bilo ni lako tom ustaškom komandantu. Za nepuna dva i po mjeseca izgubio je gotovo tri bojne, ili cijelu pukovniju vojske iz sastava zdruga. To mu se nikada do sada nije dogodilo. Što će reći oni u Zagrebu? Naredi da se ostane na dostignutim položajima i prijeđe u obranu.

Taj revnosni sluga okupatora naredio je svom glavnostožernom nadsatniku Šimokoviću (načelniku štaba) da od njemačke komande u Zagrebu zatraži dio snaga za osiguranje pruge i oklopni vlak, jer on, Peričić, neće stići da svojim jedinicama zaposjedne određene rejone. To se jasno vidi iz njegovog izvještaja operativnom odjelu Glavnog stožera domobranstva.

Kako su partizani i narod doživjeli našu pobjedu u čazmanskoj operaciji i oslobođenje Čazme, veoma se lijepo vidi iz posebnog saopćenja koje u cjelini glasi:

POSEBNO SAOPĆENJE

Dana 28. XI. o. g., jedinice II. Operativne Zone i jedinice XXVIII. Divizije, napale su neprijateljski garnizon u Čazmi. Neprijateljski garnizon bio je sastavljen od 1 bojne Gorskog Zdruga, 200 feldžandara, 30 Nijemaca i 22 oružnika.

Nakon ogorčene borbe koja je trajala punih 30 sati, jedinice jučake II. Moslavacke Brigade i Moslavackog Narodno-oslobodilačkog Partizanskog Odreda likvidirale su neprijateljski garnizon koji je bio djelomično uništen, a djelomično zarobljen. Čazma je bila oslobođena.

Borba u samom uporištu bila je krvava i ogorčena. Neprijateljska posada sastavljena od okorjelih zlikovaca, koji su već ranije ogrezli u nevinoj krvi golorukog stanovništva Korduna i Banije, pokušavala je u-

pornim kontranapadima, pod svaku cijenu suzbiti junački nalet naših jedinica, ali je morala pokleknuti i kapitulirati pred junačkim jurišem naših boraca.

Od neprijateljske posade nije se spasio gotovo nitko. Za vrijeme borbe u uporištu ubijeno je oko 250 neprijateljskih vojnika i oficira, dok ih je preko 300 zarobljeno. U ruke naših boraca pao je ogroman ratni plijen, i to: 2 protukolska topa 37 mm sa većim brojem granata, 2 teška minobacača sa većim brojem mina, 6 laka minobacača sa velikom količinom mina, 8 teških mitraljeza, 500 pušaka, velika količina puščane i mitraljeske municije, 1 vojnički automobil, 60 konja i mnogo drugog ratnog materijala koji se još prebrojava.

U isto vrijeme, jedinice XXVIII. Divizije, to jest XVII. Udarne Brigada i XXI. Brigada, vodile su vrlo uspješne borbe na položajima prema pravcima Ivanić grad — Križ i Narta — Bjelovar, sa jakim neprijateljskim kolonama koje su pokušavale da pod svaku cijenu prodrnu u Čazmu.

Dana 28. XI. borci XVII. Udarne Brigade razbili su neprijatelja koji je nadirao iz pravca Ivanićgrad — Križ, nanijevši mu gubitke od nekoliko desetaka mrtvih, ranjenih i zarobljenih neprijateljskih vojnika i oficira.

Dana 29. XI. neprijatelj je ponovo iz istog pravca pokušao da prodre pod zaštitom od nekoliko tenkova, 6 aviona i nekoliko topovskih baterija. Junački borci XVII. Udarne brigade, vještim manevrom udarali su neprijatelja bočno, do nogu ga potukli i razbivši ga nagnali u panican bijeg, tako da je na bojnom polju ostavio gotovo sve svoje naoružanje. U toj borbi plotunskom paljbom naših boraca oboren su i 2 neprijateljska aviona tipa »Hajnkl 126«, koji su se pogodeni survali pred naše položaje.

Dana 30. XI., neprijatelj je u snazi od 500 — 600 Nijemaca sa 15 kamiona i dosta artiljerije i minobacača, ponovo iz istih pravaca nastupio na položaje junačke XVII. Udarne Brigade, sa namjerom da pod svaku cijenu prodre u Čazmu. Ponovnim vještim manevrom, junačka XVII. Udarne Brigade udarila je neprijatelja bočno i s leđa, do nogu ga potukla i nagnala u bijeg tako, da je na bojnom polju ostavio svih 15 kamiona i mnogo mrtvih i ranjenih vojnika i oficira.

U svim tim pobjedonosnim naletima junačke XVII. Udarne Brigade, neprijatelj je pretrpio ogromne gubitke u ljudstvu i ratnom materijalu, i to:

300 mrtvih neprijateljskih vojnika i oficira,
40 zarobljenih neprijateljskih vojnika i oficira, dok je velik broj mrtvih i ranjenih, neprijatelj uspio da izvuče sa bojnog polja.

U ruke naših boraca pao je ogroman ratni plijen u oružju i municiji:

- 2 brdska topa 75 mm, sa 150 granata
- 2 protukolska topa 37 mm, sa 170 granata
- 2 laka minobacača sa većim brojem mina
- 7 teških mitraljeza
- 7 puškomitraljeza
- 6 prsnih mitraljeza
- 100 karabina

8 kara za topovsku municiju
 200 bombi
 80 mina za teške minobacače
 300.000 puščane i mitraljeske municije i 2 radio-stanice
 Uništeno je: 17 kamiona
 2 aviona tipa »Hajnkl 126«

U isto vrijeme na položajima prema Narti — Bjelovaru, junački borci XXI. Brigade vodili su uporne i ogorčene borbe sa jakim neprijateljskim kolonama, koje su pokušale da prođu u Čazmu.

Dne 28. XI. jedinice junačke XXI. Brigade razbile su neprijatelja nagnavši ga u divlji bijeg, tako da je jedan dio snaga XXI. Brigade upao u samu Nartu.

Dana 29. XI., neprijatelj je na istim položajima potučen i odbačen na svoje polazne položaje.

Dana 30. XI., pri svom ponovnom pokušaju da prođe u Čazmu, neprijatelj je ponovo potučen i prognan do svojih polaznih položaja.

U svim tim bojevima junački borci XXI. Brigade uništili su mnogo neprijateljskih vojnika i oficira i zaplijenili izvjesnu količinu ratnog materijala, među ostalim: 1 laki minobacač, 2 vojnička automobila, 3 puškomitraljeza i 4 prsna mitraljeza.

U borbi za oslobođenje Čazme sudjelovali su i Zagrebački i Bjelovarski Narodno-oslobodilačci Partizanski Odredi, koji su držali položaje prema Križevcima.

Oslobodenjem sreskog mesta Čazme izbijeno je iz ruku neprijatelja važno strateško čvoriste u neposrednoj blizini Zagreba, Čazma je mjesto od vanrednog političkog i strateškog značaja. Politički ona pretstavlja centar Moslavine, dok strateški, oslobođenjem Čazme, povezuje se oslobođeni teritorij Bilogore i Moslavine.

Neprijatelj je iz Čazme vršio stalne pljačkaške i razbojničke pohode na mirna sela čazmanskog kotara. Stanovništvo tih sela oduševljeno je pozdravilo i dočekalo oslobođenje Čazme, udivljeno junaštvom i snagom naših jedinica.

Pobjede, koje su u ovih nekoliko dana izvođevane u borbama oko Čazme, zamašne su i od neprocjenjive važnosti za razvoj Narodno-oslobodilačke borbe u ovim krajevima. Veličina tih pobjeda po broju uništenih neprijatelja i zadobivenog ratnog materijala i oružja, nadmašila je sve dosadašnje pobjede i uspjehe Narodno-oslobodilačke vojske u krajevima između Save i Drave.

ОВА ЏЕ ВЕЛЕБНА ПОБЈЕДА ДАТИ ПОТСТРЕКА СВИМА ОНИМА, КОЈИ СУ ЈОШ НЕОДЛУЧНИ ДА СТУПЕ У REDOVE НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ, ДА НОВО ЗАДОБИВЕНИМ ОРУŽЈЕМ СТВАРАЈУ НОВЕ БРИГАДЕ И ДИВИЗИЈЕ, ПРОШИРУЈУЋИ ПЛАМЕН НАРОДНОГ УСТАНКА ДИЉЕМ ЦИЈЕЛЕ НАПАЋЕНЕ НАШЕ ДОМОВИНЕ, У УПОРНОЈ БОРБИ ПРОТИВ ОКУПATORA И NJEGOVIH SLUGУ УСТАША И ЧЕТНИКА, DO KONAČNE ПОБЈЕДЕ.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Štab

II. Operativne Zone
 Narodno-oslobodilačke vojske i Partizanskih Odreda
 Hrvatske

Tako je, eto, MPO po treći put napadao neprijatelja u Čazmi i časno izvršio svoj dio zadatka. Od tada će Čazma biti jedno od rijetkih kotarskih mjesta u sjevernoj i sjeverozapadnoj Hrvatskoj koje će gotovo stalno biti slobodno, sve do ožujka 1945. godine, izuzev svega nekoliko puta kada je neprijatelj uspijevaо prodrijeti u rejon Čazme i zadržati je nekoliko dana, da bi se opet povukao napuštajući je.

Oslobođenjem Čazme i njene uže okolice znatno se proširila slobodna teritorija u Moslavini. Kao veće naseljeno mjesto, Čazma je postala naš centar s Komandom mjesta. U Čazmi su se smjestila sva kotarska rukovodstva:

Svečani ulazak u oslobođenu Čazmu jedinica I. Mosi, brigade i MPO. (29. 11. 1943.)

- KK KPH Čazma,
- KK SKOJ-a Čazma,
- Kotarski NOO Čazma,
- Kotarski odbor USAOH-a,
- Kotarski odbor AFŽ-a,
- Štamparija, omladinske i druge ustanove.

Padom Čazme neprijatelj je izgubio i jednu od direktnih veza između Zagreba i Bjelovara preko Moslavine, isto tako i direktnu vezu Sisak — Popovača — Bjelovar, odnosno Sisak — Kutina — Bjelovar. Njegova vlast je razbijena ili u najvećoj mjeri uzdrmana. Zarobljen je i kotarski predstojnik kotara Čazma Vjekoslav Fridrih, kojemu je sudeno. Morao je u Čazmi odgovarati za svoja nedjela. Bio je veoma uporan u iznalaženju svjedoka o nedužnosti, htio je dokazati da je, inačice, naš aktivni saradnik. Bilo je peticija pojedinih seljaka da ga se izvuče. Ali preveliki je grešnik u službi okupatora. Na vlasti je glumio

velikog vlastodršca. Demagog kao i njegova sabraća. Istina, učinio je on i neke usluge pojedincima, ali s računicom, da mu posluže kao alibi ako zatreba. Evo Fridrihovog dopisa šefovima ustaške vlasti, posebno velikom županu Velike župe Bilo-gora dru Stjepanu Saboliću.

Priepis!

KOTARSKA OBLAST U ČAZMI
Broj Taj, 645/43. Čazma, dne 23. V. 1943.

Predmet: Ratković Milan tabor, pobočnik
ubijen od partizana

VELIKOJ ŽUPI BILOGORA

B j e l o v a r

Savezno s ovostranim brzjavom od 19. VI. 1943. odaslanim župskoj redarstvenoj oblasti. Velikoj župi Bielogora u Bjelovaru. Glavnom ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu i Njemčkom mjesnom zapovjedništvu vanjski ured u Novoj Gradiški izvješće se:

Dne 19. lipnja 1943. Ratković Milan ust. tabor, pobočnik iz Kloštra Ivanića, kao zidarski majstor pravio je betonsku jamu za dubre kod Koščal Franje iz Kloštra Ivanića kbr. 96.

Oko 11 sati dok je Ratković jamu betonirao s Koščalom došla su im iz polja iza leđa dva partizana u civilnom odjelu na razmaku od tri koraka te povadili iz džepova jedan gaser, a drugi štajer pištolj i tako počeli na Ratkovića pucati bez ikakovog razloga. Koščal ih je molio, da ga ne ubiju, ali se oni na tu molbu nisu uobče osvrtali, nego su na istoga opalili oko 15 naboja, dok se Ratković nije strušio mrtav u Koščalovoj štali, pošto ga je pogodilo 10 naboja u grudi i ruke.

Po ovome su provedeni izvidi od oružničke ophodnje, ali se banditima nije moglo ući u trag.

ZA DOM SPREMNI!

Upravitelj kotara:
Fridrih v. r.

M. P.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA — VELIKA ŽUPA BILOGORA
Broj Taj. 2492/43. Bjelovar, dne 27. lipnja 1943.
Predmet: kao gore.

MINISTARSTVU UNUTARNJIH POSLOVA — UREDU MINISTRA
MINISTARSTVU ORUŽANIH SNAGA — operativni odsjek
POGLAVNIKOVOM VOJNOM UREDU

Z a g r e b

NJEMAČKOM Mjesnom vojnem ZAPOVJEDNIŠTVU
B j e l o v a r

Radi znanja savezno s izvješće, broj Taj. 2488/43. od danas.

ZA DOM SPREMNI!

Veliki župan:
(Dr. V. Sabolić)

Izvlačeći iskustva iz borbi za Čazmu, neprijatelj se napokon uvjedio da na stari način neće moći intervenirati u cilju deblokade napadnutih posada. U tom smislu je zanimljiv sadržaj dopisa zapovjedništvu I gorskog zdruga koji je izdala komanda 187. njemačke divizije:

Priepis!

KOTARSKA OBLAST U ČAZMI

Broj 657/43. Taj.

Čazma, dne 24. VI. 1943.

Predmet: Djelovanje i pojava partizana.

VELIKOJ ŽUPI BILOGORA

B j e l o v a r

1.) Dne 23. lipnja 1943. izviestila je oružnička postaja u vojnem Križu da su dne 13. lipnja 1943. oko 14 sati došla dvojica naoružanih partizana u selo Novoselec i odveli istaknutog člana bivše HSS Blažek Josipa kojemu su već davno prietili, a naročito su od njega tražili da otvoreno pristaje uz njih. Do danas se za istoga ništa nezna, ali se predpostavlja da je stradao životom.

Nadalje se izvješćuje oružnička postaja da su 5. lipnja 1943. odveli partizani iz sela Deanovca seljaka Buturac Franju i Školić Ljubu. Buturaca su navodno odveli s toga što je prijavljivao oružnicima vojne ne poslušnike.

2.) Dne 19. lipnja 1943. u selu Vezišću napali su partizani Trčak Franju domobrana, koji se nalazio na dopustu, te ga odveli sobom.

3.) Juče poslije podne oko 19 sati napali su partizani u jačem broju autobuse i to Dragutin Stekla i Zgrebec Stjepana kod mlina Krejči Franje podno sela Dabaca na cesti Bjelovar — Čazma — Zagreb Pregledali su sve putnike nekoje izuli, a potom održali govor psujući Ustašku Hrvatsku Dr. Mačeka i govorili da se više neće vratiti niakova Jugoslavija, a da su oni partizani faktor, s kojim računaju saveznici. Nakon toga govora pustili su autobuse, a držu se da su jednoga putnika sobom odveli.

Ovi partizani pripadaju grupi Moslavačkog odreda a novo osnovanoj jedinici u Marčanskoj šumi.

Dogodaj pod toč. 3) potvrđuje niz ovostranih izvještaja a tako i ovostrano izvješće od 22. VI. 1943. br. Taj. 649/43. gdje je navedeno o ugrožavanju javnog prometa od partizana na cesti Bjelovar — Čazma — Zagreb.

Moli se ponovno da se što žurnije od mjerodavnih poduzmu potrebite mjere da se unište partizani, jer ovako se dalje ne može i ne smije dopustiti, da partizani preuzmu maha na području ovoga kotara.

Z A D O M S P R E M N I !

Upravitelj kotara:
Fridrik v. r.

M. P.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA — VELIKA ŽUPA BILOGORA
Broj Taj. 2493/43. Bjelovar, dne 27. lipnja 1943.

Predmet: kao gore.

MINISTARSTVU UNUTARNJIH POSLOVA — UREDU MINISTRA
MINISTARSTVU ORUŽANIH SNAGA — operativni odsjek
POGLAVNIKOVOM VOJNOM UREDU

Z a g r e b

NJEMAČKOM MJESNOM VOJNOM ZAPOVJEDNIČTVU
B j e l o v a r

Radi znanja savezno s izvješćem broj Taj. 2488/43. od danas.
Tosip Blažek bio je jedan od istaknutijih članova bivše HSS.
ZA DOM SPREMNI!

Veliki župan:
(Dr. V. Sabolić)

5. Gorska Pukovnija
op. br. 431, 8. XII. 1943.

Predmet: priticanje u pomoć
opkoljenim posadama

Zapovjedničtvu II. i III. bojne

Zapovjedničtvu I. Gorskog zdruga »Poglavnika Dr. Ante Pavelić«
dostavlja:

Zapovjedničtvu 187. njemačke divizije sa Ia/E br. 9318/taj. od 11.
XI. 1943. dostavilo je:

Pri pokušajima oslobođavanja vlastitih obkoljenih dielova posada načelno ne treba pokrete vršiti najkraćim i najboljim putevima, jer se sa sigurnošću može pretpostaviti, da će odmetnici te puteve zatvoriti jakim snagama, baš da bi time sprječili priticanje četa u pomoć obkoljenoj postrojbi posadi. Duž takovih kraćih ili dužih cesta, treba radi demonstracije uputiti redovito samo slabije snage, koje treba neprijatelja napasti i vezati ga. Stvarna i glavna snaga za priticanje u pomoć mora nastojati, da bez obzira na gubitak u vremenu, daleko zaobilaznim, ali i PRIKRIVENIM putevima dođe u oblast u kojoj su vlastite čete obkoljene, iznenadnim udarcem u pozadinu neprijatelja i snažnim zahvatom oslobođeni obkoljene čete i posade.

Do sada je u svim pokušajima oslobođanja obkoljenih posada, osim kod oslobođanja Pakraca dne, 13. i 14. XI. 1943. g. pokazao je da čete upućene u izravno nastupanje ka ugroženoj odnosno obkoljenoj četi posadi t.j. najboljim i najkraćim putem uvijek nailazi na jak neprijateljski otpor.

Prednje se dostavlja na znanje i proučavanje UNAPRED mogućnosti priticanja u pomoć susjednim posadama. Naprijed iznjeti podatci pokazali su se vrlo točnim pri pokušajima priticanja u pomoć.

Tri dana uzastopno upućivane su obćim smjerom duž puteva u pomoć po tri kolone, koje se ali nijesu uspjele probiti do obkoljene posade, koja je prije toga svladana.

Zapovjednici će podrobno proučiti i pripremiti (na konferencijama sa častnicima) sve mogućnosti priticanja u pomoć susjednim posadama na sve strane, a prema ovim poukama.

Prednje se dostavlja na znanje i točan postupak.
Za poglavnika i dom spremi!

Zapovjednik, p. pukovnik:
Brkić

Zapovjednik bojnik: Križanec

Primili—

III. bojna 5. gor. pukovnije
br. 1988

Ivanić Grad, 9. XII. 1943.

Zapovjednik poručnik: Cvetković

9 sat, 5. gorske pukovnije
broj 475 taj.

Ivanić Grad, 13. XII. 1943.

Osim ovoga, neprijatelj je bio prisiljen izdati i mnoga druga uputstva, npr. o partizanskim avionima, kako da ih se prepozna, zatim o opskrbljivanju NOV iz zraka, o našoj obavještajnoj službi i sistemu obavještavanja i javljanja, o raznim drugim pitanjima.

Nakon oslobođenja Čazme stvorena je još šira slobodna teritorija koju je trebalo još bolje organizirati. Pored Štaba MPO-a i njegovih jedinica, KMP, njegovih ustanova i jedinica, na slobodnoj teritoriji boravila su i djelovala sva rukovodstva narodne vlasti od MNO-a, preko općinskih i kotarskih do okružnog NOO-a Čazma, odnosno Moslavina. Osim veoma rijetkih izuzetaka, sva sela Moslavine imaju mjesne NOO-e, bez obzira da li su bila na oslobođenoj, poluoslobodenoj ili neoslobodenoj teritoriji. Dakle, MNO-e imamo tada, i mnogo ranije, u Kutini, Popovači, Križu, Ivanić-Gradu, Zdencima i drugim mjestima, bez obzira na to što je neprijatelj u njima imao svoje stalne posade i nominalnu vlast. Nije bilo sela u kojem nismo imali neku od naših političkih organizacija: čeliju KP, skojevsku grupu, odbor USAOH-a ili AFŽ.

Razumije se, nismo baš u svakom selu imali sve te organizacije. U većem broju sela imali smo većinu tih organizacija, što znači da ih je pokret obuhvatio u potpunosti. U kotarima Garešnica i Čazma veći je dio sela imao sve ove naše političke organizacije, uključujući mjesne NOO-e. Rad NOO-a i naših organizacija bio je široko razgranat na svim nivoima od mjesta, sela, do okruga i naviše. Trebalo je sada, potkraj 1943. i nakon oslobođenja Čazme, još solidnije organizirati čitav život i rad jedinica, fronta i pozadine.

KMP imala je pune ruke posla, posebno kao vojnoteritorijalni organ, pa su prvi dana prosinca izvršene organizacijsko-formacijske promjene u komandama mjesta. Naime, poslije oslobođenja većeg broja općinskih centara, zatim i kotarskih kao što je Čazma, bilo je nužno imati vojne komande, odnosno komande mjesta u tim centrima. Još u rujnu formirane su KM u Garešnici, Kutini i Dubravi, odnosno za te općine i kotare, iako im sjedište nije bilo u Garešnici i Kutini, već u selima u blizini tih centara. Sada kada je oslobođena Čazma kao kotarsko mjesto bilo je potrebno formirati i komandu mjesta. Ali kadra nije bilo dovoljno pa je došlo do pomicanja nekih drugova iz ranije

formiranih komandi mjesta kao i iz sastava MPO-a. Za komandanta KM Čazma postavljen je Karlo Remenar-čibo, za njegovog zamjenika Mijo Dometar, za pomoćnika Ivo Perković-Crni. Dotadašnji komandant komande mjesta Dubrava Jovan Marko postavljen je za komandanta KM Berek, a za njegovog zamjenika Radovan Vukelić-Raco itd.

Formacija komandi mjesta, odnosno vojnih komandi, kako su se kasnije zvali, bila je jedinstvena, ali je imala varijante, pa su veće imale i veći broj članova komande, jedinica, ustanova i službi, dok su manje imale samo osnovne funkcije. Uži dio komande mjesta sačinjavali su komandant komande, zamjenik komandanta za opće poslove i pomoćnik za političko-pravne poslove. Komande nisu imale političkog komesara, kao ni komanda područja, tu ulogu imao je pomoćnik komandanta koji je ujedno bio i partijski rukovodilac. Na te dužnosti postavljeni su iskusni partijsko-politički radnici, dijelom i oni čije zdravstveno stanje nije bilo dobro pa su zbog toga bili upućivani iz operativnih jedinica u komande područja i komande mjesta.

Part, bolnica kod Podgarića »Nova konspiracija«

Za svega tri do četiri mjeseca postojanja, Komanda moslavačkog područja izrasla je u solidnu VT komandu i sistem s više stotina boraca i starješina i čitavim nizom službi i sektora rada. Napominjem to zbog toga da se vidi koliko je bila široko razgranata aktivnost u vojnoj pozadini. Sve komande, jedinice i ŠMPO obraćale su se KMP, KM i partizanskim stražama u vezi s raznim potrebama. U pravilu sve probleme opskrbe jedinica i mobilizacije novih boraca jedinice su rješavale preko KMP. Ova vojno-teritorijalna komanda sve se više brinula o suzbijanju neprijateljskog rada na terenu i u jedinicama. Iz dopisa

JUT

ŠMPO od 7. XII 1943. godine vidi se da komanda područja hapsi izdajnike, špijune i zločinice.

Štab
Moslavačkog N. O. P. Odreda
Hrvatske
7. XII. 1943.

KOMANDI MJESTA ČAZMA

Po primitku ovoga dopisa uhapsite Zrinski Ivana iz Čazme dotični je bio Ustaša. Kada je bio u Bosni na službovanju on sa još tri bandita ubijo (zaklao) je 6 žena a jedna im je pobjegla zvana Danica Zrinjanin. Dotičnu je spasio drug Radanović Drago.

Molim ispitajte slučaj i povedite daljni postupak.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Obav. oficir:

Pored neospornih uspjeha bilo je i slabosti, neuspjeha i težih gubitaka u jedinicama MPO-a, KMP i u Moslavini uopće kod organa narodne vlasti i političkih organizacija. Jedan od problema koji će se čas jače slabije javljati bilo je deserterstvo iz partizana. Indikativan je izvještaj obavještajnog oficira ŠMPO za prosinc 1943. u kojem piše da je Odred tada imao poginulih 2, ranjenih 3 i desertera 71, što znači izbačeno iz stroja 76 vojnika i starješina. Sigurno je da je među njima trećina pa i polovina onih koji nisu pravi deserteri (otišli su u razne jedinice. Komandu moslavačkog područja, kotarske NOO-e i druge političke organizacije i ustanova), ali je oko 35 — 40 desertera iz Odreda i drugih struktura, Komande moslavačkog područja, što nije malo. To je postalo ozbiljno političko pitanje kako komandi i jedinica, tako i rukovodstava narodne vlasti i političkih organizacija.

Dakle, uređenju i obrani slobodne teritorije Moslavine sada se morala poklanjati znatno veća pažnja. Razmještaj Povjereništva CK KPH za sjevernu Hrvatsku, povremeni boravak Štaba II operativne zone i drugih komandi i rukovodilaca zahtijevao je posebne napore i drugačiji odnos.

Radi toga je MPO bio angažiran na zadacima obrane i uređenja STM (slobodne teritorije Moslavine). Težište djelovanja MPO-a u prosincu 1943. bilo je na manjim akcijama po bataljonima, samostalno i u saradnji s jedinicama I moslavačke brigade i Diverzantskog odreda. Bataljoni su bili orijentirani: jedan prema Garešnici i Hercegovcu, drugi prema Kutini i Popovači, treći prema Ivanić-Gradu, odnosno Zagrebu. Za aktivna djelovanja upotrebljavan je jedan bataljon, pretežno u suradnji s Diverzantskim bataljonom čija je aktivnost bila znatno pojačana. Svakih dan-dva izvršene su jedna do dvije diverzije na pruzi Dugo Selo — Banova Jaruga.

Treći bataljon Odreda dočekao je u rejonu Štefanja oko dvije satnije domobrana iz sastava I pješadijske pukovnije i vodio s njima oštru borbu u prosincu. Bilo je dogovorenno da se ta bojna zarobi. Međutim, do toga nije došlo iako su pregovori s oficirima uspješno završeni. Ustaše su nešto saznale. Neprijatelj je uputio ustaše i ojačan vod

Nijemaca da spriječe predaju. Zbog toga je došlo do oštре borbe sjeverno od Štefanja. III bataljon imao je 3 mrtva i 2 ranjena borca zato što nisu poduzete mjere osiguranja i izviđanja. Neprijatelj je imao znatno veće gubitke, oko 15 mrtvih i ranjenih. Zarobljena su 32 domobrana, 3 oficira i 1 podoficir, zaplijenjena su dva mitraljeza, 1 puškomitrailjez, 5 automata, 1 pištolj i 30 pušaka te nešto ostale opreme. Bio je to solidan uspjeh III bataljona Moslavačkog odreda, ali mogao je biti i veći. Međutim, kao što biva u ratu, nije sve onako kako se isplanira i dogovori.

Tom prilikom poginuo je Zeko. Bio je to veliki gubitak jer je Zeko kao politički i partijski radnik dao velik doprinos izgradnji jedinica, posebno u organiziranju SKOJ-a i omladine u Odredu i na terenu. Mnogi omladinci tada, danas već stariji ljudi, sjetit će se toga malog rastom, mršavog ali veoma prijatnog i sposobnog komuniste Zeke koji je uporno širio ideje Komunističke partije i NOB-a.

Kurir MPO RAJKO KOVACEVIC, rodom iz Kozare (pionir-borac)

ODLAZAK JOŠ JEDNOG BATALJONA IZVAN MOSLAVINE

Po odluci štaba II operativne zone, početkom prosinca krenuo je na Kalnik I bataljon MPO-a i 12. XII 1943. ušao u sastav partizanske brigade »Matija Gubec«. Brigada je formirana od 2 bataljona iz Kalničkog PO, I bataljona MPO-a te jednog bataljona iz Bjelovarskog PO.

Tako je sada formirana i II partizanska brigada na Kalniku, a tih dana, od 15 — 16. prosinca, i I divizija II operativne zone, odnosno 32. divizija NOVJ. To je bio najbolji bataljon MPO-a kako brojno tako i kao borbena jedinica, pa je bilo normalno da takav ide u brigadu »Matije Gupca«. Formiranje 32. divizije sjeverno od Zagoreba bio je velik uspjeh KP i NOP-a. Svi pokušaji neprijatelja da razbije partizanske odrede u tom dijelu sjeverozapadne Hrvatske nisu uspjeli. Naše su jedinice jačale kroz borbu sa snagama okupatora i domaćih izdajnika. Dobili smo partizansku diviziju na prostoru veoma osjetljivom za protivnika. Uskoro će biti formirana takva divizija i na prostoru Moslavine, 33. divizija, NOVJ, a zatim X korpus NOVJ zagrebački.

Iz sheme obostranog rasporeda snaga potkraj 1943. godine vidi se kakve snage imamo mi, a kakve neprijatelj. Pri tom valja uočiti dvije stvari. Prvo, neprijatelj je stvarno sabijen u veća naseljena mjesta mahom na glavnoj pruzi i cesti Zagreb — Beograd, u Bjelovaru, Varaždinu, Zagrebu, Sisku i manjim garnizonima oko njih. Naše snage u sjeverozapadnoj Hrvatskoj drže veliku slobodnu teritoriju i stalno su u porastu. Drugo, sada neprijatelj jača svoje snage. Rokirajući dio snaga 187. tzv. rezervne njemačke divizije prema Slavonskom Brodu i Slavoniji, on privlači novu veoma jaku I konjičku kozačku diviziju u širi rejon Zagreba — Siska — Križevaca. Divizija je brojno i borbeno put 187. njemačke divizije, a po nekim elementima je i jača.

Nova neprijateljska po zlu čuvena divizija ostat će na ovom području do kraja rata. Upoznali su je narodi Moslavine, jedinice partizanskih odreda i korpusa. Pripadnici te fašističke divizije počinit će mnoge zločine u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, kao što su to već učinili u Srijemu, sjevernoj Bosni, na Baniji i drugdje.

1943. je bila prijelomna godina II svjetskog rata, pa i za NOR i socijalističku revoluciju u Jugoslaviji. Početkom godine uništена je u velikoj Volgogradskoj bici 6. armija von Paulusa. Slomljena je kičma glavnih hitlerovskih snaga na istočnoj fronti i odlučena sudbina Trećeg Reicha. Hitler je morao prijeći u strategijsku defanzivu, a Crvena armija počela je strategijsku ofanzivu za istjerivanje okupatora iz SSSR-a. Do kraja godine razbijene su i uništene desetine fašističkih divizija. U čuvenoj Kursko-orelskoj tenkovskoj bici slomljena je oklopna snaga Nijemaca, čitav front se pomakao na zapad za više stotina kilometara. No, i dalje su vodene žestoke borbe na čitavom istočnom frontu.

Iste godine najprije je razbijen čuveni Rommelov ekspedicionalni korpus u sjevernoj Africi, zatim je slijedilo iskrcavanje na Siciliji jakih angloameričkih snaga i kapitulacija fašističke Italije. Otvoren je novi front u Italiji.

Na jugoslavenskom ratištu odigrali su se presudni događaji. Pod rukovodstvom KPJ na čelu s Titom, NOVJ i POJ odnosi historijske pobjede na bojnom polju. Slomljena je neprijateljska IV i V protuofanziva, oslobođeno je više od polovine državne teritorije, organizirana je nova narodna vlast, stvorene su političke organizacije na čitavoj teritoriji, formirana je snažna narodna revolucionarna armija od 350 hiljada boraca svrstanih u više od 30 divizija i korpusa NOVJ. Održano je II zasjedanje AVNOJ-a i donijete čuvene odluke historijski značajne za stvaranje i izgradnju nove, Titove Jugoslavije.

U okviru budućih republika već su izabrani organi narodne vlasti od mjesnih NOO-a do okruga i oblasti.

Za nas u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, a time i u Moslavini, godina 1943. je bila prijelomna, odlučujuća. NOB zahvaća čitavo područje, definitivno je slomljen ustaški pokret kao politička snaga i razbijen je negativan utjecaj reakcionarnog dijela rukovodstva HSS-a na čelu s Mačekom. Široke narodne mase opredijelile su se za NOB-u i revoluciju. Stvorene su krupne vojne jedinice, brigade, divizija i jaki partizanski odredi i sve je pripremljeno za formiranje korpusa. Svi ti uspjeli postignuti su zahvaljujući KP koja je uspjela organizirati narod i voditi ga u borbu za slobodu, nezavisnost, bratstvo i jedinstvo, za novi i bolji život.

Treće ratne godine svoga postojanja. Moslavački odred uspješno je izvršio svoju ulogu i zadatku. Vodio je mnoge žestoke borbe u toku cijele godine i izveo na stotine manjih akcija. Imao je mrtvih i ranjenih, ali je zato bio borbeni nastavni centar kroz koji je samo te godine prošlo oko 2500 boraca i rukovodilaca. Izrasli su iz Odreda dijelovi više partizanskih brigada i cijela I moslavačka brigada, diverzantski bataljon, Komanda moslavačkog područja sa svojim jedinicama i ustavama. Borbe su bile sve češće i teže, ali i naše snage bile su jače, brojnije i bolje naoružane. Dobro organizirana pozadina i život na slobodnoj teritoriji Moslavine pružio je zaštitu stotinama rodoljuba i boraca koji su iz Zagreba, Siska, Bjelovara i mnogih drugih većih mjesta izmakli ustaškoj strahovladi, logorima smrti i teroru. Na kraju te godine partizani su mogli slobodno ulaziti u najveći broj sela kao narodna vojska. Bili su smješteni i nahranjeni od svoga naroda. Ono malo ustaških ili neprijateljski nastrojenih pojedinaca i grupa u selima uvlačilo se u mišje rupe i djelovalo prikriveno. Dizali bi glave samo onda kada bi jača neprijateljska jedinica privremeno zauzela dijelove STM.

OK KPH Čazma, OK SKOJ-a i druga okružna rukovodstva (ONO, 00 USAOH-a, OO AFŽ) dali su ogroman doprinos daljem jačanju pokreta u cjelini i svakoj njegovojo komponenti posebno. Omladina Moslavine pod rukovodstvom KP i SKOJ-a dala je stotine novih boraca u Moslavački partizanski odred, a preko njega u Slavoniju, na Kalnik, u 13. hrvatsku proletersku brigadu »Rade Končar« i omanju četu skojevaca u Istru.

Kroz partijske, vojne, skojevske i druge kursove prošlo je nekoliko stotina boraca i rukovodilaca. To su bile škole kadrova u ratnim uvjetima. Izrasli su i stasali brojni kadrovi kroz jedinice MPO-a, u radu na terenu, u organizacijama KP, SKOJ-a i u drugima. Oni su zamijenili pale komandire vodova, partizanskih četa, komandante bataljona i komesare, sekretare KK KPH i KK SKOJ-a, sve pale drugove. One koji su ginuli, zamjenjivali su novi borci i rukovodioci, prije svega mlađi. Omladina je bila najbrojnija. Uvijek prva, smjela i odlučna. Upravo su se omladinci i omladinke brzo odlučivali za borbu, često i protiv volje svojih roditelja.

1944. GODINA

Iako su početkom 1944. godine već bili odbrojeni dani fašizmu i hitlerovskoj koaliciji u cjelini, to nije značilo da je rat završen, niti da će biti ubrzo završen. Glavne bitke bile su završene i pad je bio neizbjegjan, ali trebalo je dati još mnogo žrtava do konačne pobjede.

U Jugoslaviji vodit će se velike borbe i operacije, s mnogo mrtvih i ranjenih, ali u sve povoljnijim općim uvjetima i sve bliže konačnom oslobođenju. Fašisti će biti prisiljeni stalno jačati svoje snage, povećavajući broj čisto njemačkih divizija, jer su ostali bez cijele II talijanske armije. 1944. godine komandant za jugoistok von Lohr morat će izvlačiti sve više snaga prema Podunavlju kako bi spriječio brzo napredovanje Crvene armije u Mađarskoj i Austriji, a time i u centralnom dijelu Njemačke. Naša NOV i POJ borbenim je djelovanjem stalno angažirala 35 — 40 divizija neprijatelja. Ali okupator i pored toga nikada nije imao dovoljno snaga da ostvari svoje ciljeve. Narodi i narodnosti Jugoslavije, predvođeni KPJ na čelu s Titom, nisu se mogli pobijediti. Poraz okupatora i svih domaćih izdajnika bio je neminovan.

1944. godine uvjeti vođenja oružane borbe na prostoru sjeverne i sjeverozapadne Hrvatske bili su veoma povoljni s obzirom na razvoj NOB-a, jačanje borbenih snaga i podršku širokih narodnih masa, ali teži i složeniji s obzirom na jačinu neprijateljskih snaga i intenzitet borbenih djelovanja, osobito u drugoj polovini godine.

Neprijatelj je bio prisiljen jakim snagama držati glavne komunikacije u dolini Save i sva mjesta u zahvatu, kao i okružne centre Osijek, Bjelovar, Varaždin, Karlovac, Sisak i posebno Zagreb sa širom okolicom, kao važan strategijski objekt. Poslije neuspjeha V protuofanzive protiv glavnine NOVJ i POJ, komande grupe armija i armija s kvinslinskim glavnim komandama više nisu mogle poduzimati velike obuhvate naših snaga u cilju okruženja i uništenja. Nisu im mogli pomoći ni povijesni ni savremeni generali. Pali su na ispit u Jugoslaviji.

Radi obrane šireg rejona Zagreba i glavnih komunikacija, Nijemci su, dakle, bili prisiljeni dovlačiti nove snage. Već sredinom 1943. godine njemačka Vrhovna komanda donijela je odluku da ojača svoje snage u sjevernoj Hrvatskoj jednom jakom i odgovarajućom jedinicom. Izbor je pao na I kozačku konjičku diviziju (I KKD), koja je poslije izvlačenja s istočnog fronta svibnja 1943. popunjena, preformirana, premljena u Poljskoj i u rujnu prebačena u Jugoslaviju.

Zloglasna divizija formirana je od jedinica Crvene armije koje su se predale Nijemcima pod rukovodstvom generala Vlasova. Čak je jedan cijeli puk Crvene armije, na čelu s komandantom koji je prešao Nijemcima kompletan, ušao u sastav divizije.

Kratak presjek organizacije i formacije jedinica I kozačke konjičke divizije:

Nijemci su formirali diviziju od pripadnika ruske, ukrajinske, bjełoruske, poljske i drugih nacionalnosti, koji su činili osnovnu masu vojske. Viši komandni kadar bili su Nijemci, a niži su ruski fašisti koji nisu bili ništa bolji od svojih gospodara. To je divizija posebne formacije s nizom specifičnosti. Propagandni rad je vrlo dobro organiziran,

a dril i surova disciplina uz primjenu batinjanja, vješanja i strijeljanja, dobra uvježbanost jedinica, starješina i komandi te solidno naoružanje učinili su diviziju jakom i u borbi značajnom operativnom snagom. S približno 20.000 ljudi bio je to manji korpus. Brojno je bila jaka koliko su bile snage našeg VI i X korpusa zajedno.

Kada kozačkoj diviziji dodamo već poznate neprijateljske snage, I pješačku diviziju, samostalne bataljone, pukove, jedinice I gorskog zdruga i dijelove 187. divizije, onda je odnos snaga za nas opet bio nepovoljan. To bi i te kako došlo do izražaja u narednim borbama da je neprijatelj mogao slobodno manevrirati svojim jedinicama. Ali on to nije mogao zato što je bio prikovan za veća naseljena mjesta i glavne komunikacije. Zbog toga je i pored tolikih snaga bio u podređenom položaju, uglavnom u defanzivi. Situacija će se još nešto izmijeniti u drugoj polovini i potkraj 1944., kada će neprijateljske jedinice biti na terenu u borbi s našim snagama. Stvarat će se se čitavi frontovi, vodit će se višednevne borbe na pojedinim pravcima.

Za MO, koji će i ove 1944. godine odgovarati svojoj namjeni, ulozi i zadacima, bit će prilike da se bori na području Moslavine i šire. On će jačati i slabiti jer mu bataljoni idu u brigade, divizije i u druge specijalne jedinice. S jedne strane mu je lakše, više nije sam u Moslavini, ali zadaci su mu brojniji, raznovrsniji, a uloga u izvjesnom smislu promjenjena, naglasak je na nekim novim komponentama. Jedinice Odreda orijentirane su na određenim pravcima, s težistem djelovanja na komunikacijama.

Početkom godine MO ima tri partizanska bataljona, djeluje samostalno i u saradnji sa I moslavačkom brigadom i Diverzantskim bataljonom. To znači da smo u siječnju imali 6 partizanskih bataljona i jedan diverzantski bataljon, to su snage dviju partizanskih brigada. Uz memo li da Komanda moslavačkog područja ima oko 1100 ljudi u svom sastavu, onda je u Moslavini u početku godine ukupno 2600 — 2700 boraca pod oružjem. Ovdje nisu uzeti u obzir svi oni koji su naoružani u političkim organizacijama, KK KPH, SKOJ-a, okružnim komitetima, organima narodne vlasti, udarnim grupama i drugdje.

Zaključimo uvod u 1944. godinu: Moslavina je imala široku slobodnu teritoriju, organiziran čitav život i rad, izgradene organe narodne vlasti na čitavoj teritoriji, gotovo u svim naseljenim mjestima, sva rukovodstva političkih organizacija od sela do okruga i jake borbene snage. No, borbi će biti više, sukobi će trajati duže, bit će višesatnih i višednevnih. Naše jedinice izvodit će više obrambenih djelovanja zatvaraјući važnije pravce. Prijelazi preko pruga i cesta bit će sve teži. Čete i bataljoni najčešće dolaze u situaciju da razbijaju neprijatelja na datom pravcu i pod borbom prelaze glavne komunikacije. To su osnovne karakteristike vojnopolitičke situacije i uvjeti djelovanja MPO-a u 1944. godini.

AKTIVNOST ODREDA U SIJEČNJU I VELJAČI

Osnovna karakteristika borbenih djelovanja MPO-a u siječnju 1944. bila je ravnomjernost, standardnost. Nije bilo velikih uspjeha, ali je izvedeno više manjih akcija četa i bataljona. Većina borbi vodena je oko

glavnih komunikacija (rušenje pruge, rušenje mostova na putovima, zasjede, napadi na manje kolone, upadi u naseljena mjesta, na dijelove neprijatelja te obrana slobodne STM na većim i važnijim pravcima u trouglu Bjelovar — Ivanić-Grad — Kutina). Za razliku od prije godinu dana (početkom 1943), sada Odred nije sam u obrani STM, tu je i brigada u slučaju napada jačih neprijateljskih snaga. Bataljoni Odreda redovno su odbijali neprijateljske snage jačine do bataljona. Partizanske straže iz sastava KMP zatvarale su manje-više sve pravce i svojim patrolama kontrolirale čitavu teritoriju. Patrole su isturane sasvim na periferiju slobodne teritorije i po pravcima, tako da je neprijatelj, čim bi se pojavio iz uporišta jačine voda i čete pa i jači, morao potiskivati te naše slabije snage čitave kilometre unazad i na taj način utrošiti vrijeme ne postigavši veći uspjeh. Obično bi taj ispad trajao nekoliko sati ili pola dana, nakon čega je dolazio do povlačenja u Garešnicu, Ivanić-Grad, Popovaču, Kutinu i u oveća uporišta oko Moslavačke gore.

Odred je, dakle, bio prisiljen izvoditi i obranu, doduše djelujući elastično i aktivno, braneći slobodnu teritoriju, čija je širina sjever-jug oko 30 km, a istok-zapad oko 40 km, pa čak i 50 km.

Budući da nećemo obrađivati velik broj aktivnosti i akcija koje su izvele jedinice MPO-a u siječnju, navest će samo neke:

- djelovanja na pruzi,
- zasjede,
- obrana teritorije,
- jačanje jedinica MPO-a i
- formiranje II moslavačke brigade, odnosno divizije.

MPO je braneći STM bio i sam prisiljen na često izvođenje obrane na važnijim pravcima koji su vodili prema centru Moslavine. I pored toga što je ta obrana bila uglavnom čisto manevarska pa i aktivna, ipak je to u osnovi značilo defanzivu u pojedinim periodima dugim i po čitavih 10—15 dana. Otuda nije moglo ni biti više napadnih i ofanzivnih djelovanja. To se vidi iz rasporeda bataljona Odreda u većem dijelu siječnja. Treći bataljon bio je u širem rejonu Štefanja orijentiran na zatvaranje pravca Bjelovar — Čazma i Bjelovar — Garešnica. Drugi bataljon nalazio se u rejonu Mustafina Klada — Katoličko Selište orijentiran na pravcu Križ — Čazma i Popovača — Čazma, te je djelovao na pruzi. Prvi bataljon nalazio se u selima Velika Bršljanica — Dišnik — Popovac, zatvarajući pravce Kutina — Podgarić i Garešnica — Podgarić, djelujući na komunikaciji Banova Jaruga — Garešnica — Bjelovar.

Naglašena uloga MPO-a u obrani STM i sistema NV proizišla je iz situacije, stupnja razvoja NOB-a, što je sve bilo i naredeno. Braniti STM imalo je dubok smisao sa stanovišta političke situacije na terenu, provođenja mobilizacije novih boraca i osiguranja uvjeta rada visokih rukovodstava KPH (Povjerenstvo CK KPH za sjevernu Hrvatsku, OK KPH Čazma, OK SKOJ-a, OK AFŽ-a, USAOH-a i OK NOO-a), te kotarskih rukovodstava, kao i KMP i njenih organa, ustanova i jedinica. Postoji još jedan krupan razlog za takvu situaciju u drugoj polovini prosinca 1943. i u početku 1944. godine. Odred je imao tri partizanska bataljona koji su bili još mladi i nedovoljno borbeno izgrađeni, politički neučvršćeni (ima deserterstva, osipanja, slabe discipline i sl.), što pored obra-

ne slobodne teritorije nije objektivno dopušтало veću ofanzivnost. Na drugoj strani, neprijatelj je grupirao svoje snage uz glavne komunikacije i veća naseljena mjesta, pa je napad na Popovaču, Križ, Ivanić-Grad bio neizvodiv za jedinice Odreda. ŠMPO se žali Štabu II operativne zone na takvu dobrim dijelom defanzivnu ulogu.

Zbog svega toga nema dovoljno većih napadnih djelovanja i krupnijih akcija u siječnju 1944. Prostor ne dopušta da navedem desetine manjih akcija i borbi koje su izvodili partizanski bataljoni Odreda. Dat će samo nekoliko ocjena i podataka.

Prvo, težište djelovanja MPO-a bilo je na obrani STM i borbama s neprijateljskim snagama zbog povremenih ispada i prodora prema centru teritorije. Taj zadatak Odred je uspješno izvršio. Vodilo se nekoliko desetina većih i manjih borbi s neprijateljskim snagama jačine satnije do bojne. Svi su napadi odbijeni.

Pored osnovnog uspjeha: odbijanja neprijatelja i relativno malih žrtava, bilo je i slabosti. Statičan odnos i neaktivnost umrtnjavali su jedinice. Dugo bavljenje u istim mjestima, stražarenje, zabave, dobra ishrana i negativni utjecaji neprijateljskih elemenata slabili su budnost i borbenost. Komandni kadar bio je velikim dijelom nov, mlad i neiskusan, nije se uvijek dobro snalazio pa je počesto bilo mrtvih i ranjenih te gubitaka u oružju, suviše je potrošeno municije, bilo je slabih efekata u borbi. Evo jednog primjera.

BORBA KOD PALEŠNIKA

U težnji da bataljoni ispolje veću aktivnost, Štab odreda naredio je početkom siječnja III bataljonu da djeluje na prugu jugoistočno od Bjelovara, a I bataljonu sjeverno od Garešnice. Tako je 4. siječnja III bataljon presjekao prugu Bjelovar — Garešnica u rejoni želj. stanice Kokinac, ali vlak nije naišao jer je nešto ranije prugu porušio II bilogorski odred. Neprijatelj je uputio satniju domobrana u cilju osiguranja i popravka pruge. Došlo je do kraće borbe (25 — 30 minuta) u kojoj bataljon nije imao gubitaka, dok je neprijatelj imao nekoliko izbačenih iz stroja.

Istoga dana I bataljon postavlja zasjedu u visini Brestovca (sjeverno od Garešnice 3 km), ali neprijatelj nije naišao, vlaka također nije bilo zbog toga što je pruga bila porušena sjevernije. Neprijatelj nije izlazio iz uporišta, zbog čega je bataljon povučen s komunikacije.

6. I 1944. godine I bataljon rano ujutro postavlja zasjedu na pruzi Bjelovar — Garešnica u rejoni želj. stanice Palešnik. Pošto vlaka nije bilo (prekinut promet), štab bataljona orientira bataljon na cestu Garešnica — Hercegovac, izvršivši korekcije u borbenom poretku. Izbor položaja, raspored snaga, posebno organizacija vatrengog sistema i komandiranje, sve je bilo slabo. Tajnosti i iznenadenja kao osnove uspjeha zasjede nije bilo. Iz Zdenčaca bilo je ustaša čije su porodice bile neprijateljski raspoložene, pa se izdaja mogla očekivati, što se i dogodilo. Neprijatelj je imao i podatke o jačini naših snaga, bio je detaljno obaviješten o zasjedi od prije dva dana u rejoni Brestovac i Zdenčac, zato je poduzeo mjere opreza.

Osvanuo je prohладан сiječанjsки дан, snijeg osrednje visine, jutro je, mraz štipa za lice partizane koji u voćnjacima iza kuća u Palešniku očekuju nailazak »bande« (naš izraz za neprijatelja). Mnogi još nisu imali vatreно krštenje, a većini zadatak nije dovoljno jasan, uopćen je u smislu »kad nađe banda treba pucati«. U toj prilici to nije bilo dovoljno.

Komandant I bojne I gorske pukovnije iz Garešnice uputio je ojačanu satniju na pravac Garešnica — Hercegovac sa zadatkom da izvrši izvidanje, razbijje partizane, pročisti teren i odbaci ih od komunikacije. Osim toga, time će otkloniti učmalost kod domobrana, podići moral onim seljacima koji su za NDH, zastrašiti one koji su za partizane. Satnik P. S. dobio je detaljna uputstva, ima mitraljeze i minobacače, nije mu to prvi put, ta on je stari borac protiv partizana. Lako će on s »golaćima«. Dobivši obavještenja od ustaše I. S. da su partizani u Palešniku, naredi komandiru čelnog odjeljenja da poveća odstojanje i krene prema selu, komandiru I voda da duž pruge izbjige što prije u rejon želj. stanice Palešnik, komandiru minobacačkog voda da bude spreman za otvaranje vatre po zapadnom dijelu Palešnika i po rejonu želj. stanice, zatim po šumi Pašnjanski Gaj. Nedugo nakon toga dolazi do kratke borbe. Partizani su otvorili vatru na izviđačku patrolu čelnog odjeljenja. Međutim, glavnina satnije izvršila je obuhvat s obje strane te vatrom minobacača i jakom vatrom pješadijskog naoružanja zbumila neke borce I bataljona. Nastala je pometnja. »Bježi, izgibosmo«, povikali su neki borići (pala su dva druga) i napuste položaj. Nastalo je kolibanje lijevokrilne čete koja se povukla bez naređenja, zapravo pobegla s položaja. Vidjevši to, neprijatelj pojača vatru i krene u napad. Pritisak je bio jak i I bataljon morao se povući i izvući svoje jedinice prema Popovcu.

Tom prilikom poginula su 2 borca koji su mrtvi pali u ruke neprijatelja (što se kosilo s partizanskim etikom), 2 su ranjena i 4 nestala. Izbačeno je iz stroja 8 partizana i izgubljeno 5 pušaka. Neuspjeh je bio očit. ŠMPO u izvještaju od 15. I piše o tome slijedeće:

Štab
Moslavačkog N. O. P. Odreda
Hrvatske
15. I. 1944. god.

Štabu II. Oper. Zone N. O. V. i P. O. Hrvatske
(operativni izveštaj)

Od prošlog izvještaja t.j. od 1. do 15. I kako je bilo naglašeno u prošlom izvještaju u pogledu akcije, neke su akcije izvršene, ali ni jedna nije u podpunosti kako je bilo predviđeno. Razlog je tome kako smo u prvom izvještaju naglasili, što su naše snage jako razbacane, za osiguranje oslobođenih teritorija, a neprijatelj izlazi iz svojih uporišta jačim snagama, a tako isto i neprijateljska uporišta su jaka. Molimo Vas da nam javtie jeli mi možemo da povučemo bataljon koji je za osiguranje Komande Područja, a isto tako da možemo da krenemo bataljon iz Štefanja, da nisu na jednom mjestu, tako da bi mogli sa cijelim Odredom, ili sa dva bataljona da vršimo akcije. Kako smo u

prošlom izvještaju javili da smo predali teške mitraljeze u XXVIII diviziju koji su bili kod nas. Danas smo iz Komande Područja dopremili dva teška mitraljeza, a kad se vrati II. bataljon sa puta odmah ćemo da uzmemo i za njega mitraljeze iz Područja.

Naše snage sada se nalaze; jedan bataljon u Štefanju, odnosno dve čete u Štefanju, a dve u Lamincu, jedan bataljon je otišao u Baniju po Vašem naredenju, a jedan bataljon je na sektoru Garešnice, isti krstari po okolnim selima.

A K C I J E :

Dne 28. XII. upućena je jedna patrola u selo Kapelicu, gdje je naišla na neprijateljsku zasjedu blizu Garešnice, otvorili su jaku vatru na njih tom prilikom je jedan naš drug poginuo, a jedan teško ranjen koji je za neko vreme umro.

Dne 4. I. — III. bataljon krenuo je u zasjedu na vlak Bjelovar — Garešnica, došli smo na stanicu Kokinac, gdje smo trebali da postavimo zasjedu, iste noći su Bilogorski Partizani razrušili prugu tako da vlak nije mogao da prolazi. Naišla je vojska iz Bjelovara za popravak pruge u jačini oko 200 pustili smo ih na 30 — 40 m. blizu, otvorili vatru na njih, borba je trajala oko 25 minuta, mi smo se povukli pošto je ravan teren i zbog njihove mino-bacačke vatre. Tom prilikom neprijatelj je imao oko 30 mrtvih i ranjenih, na našoj strani jedan lakše ranjen. Istoga dana I. bataljon je postavio zasjedu na Brestovcu kod Garešnice, nije naišlo ništa.

Dne 3. I. jedna četa III. bataljona krenula je u zasjedu u selo Paljevinu kod Narte, naišla su dva žandara, koji su pozvani na predaju, isti su dali odpor i obadva su potučeni. Pljen je dva karabina i oko 140 metaka.

Dne 6. I. — I. bataljon krenuo je u zasjedu na vlak Bjelovar — Garešnica. Vlak nije naišao, pa je postavljena zasjeda na cesti između Hercegovca i Garešnice kod Palešnika. Neprijatelj je naišao iz Garešnice u jačini jedne satnije u velikom odstojanju, patrola je puštena blizu i otvorena je vatra na njih, neprijatelj je dao jaki odpor naši su se povukli, razlog tome je, što su sve novi drugovi, kao i rukovodioci i neiskusni borbi, komandiri su slabo držali borce u rukama tako da su se povukli bez ikakove komande, Neprijatelj je primjetio neorganizovanu vatru sa naše strane, te je tako došao našima iza leđa i tom prilikom su naša dva mrtva druga pala njima u ruke. Prema izvještaju banda je imala oko 19 mrtvih i ranjenih, na našoj strani dva mrtva, dva lakše ranjena, dok su četiri nestali, gubitak 5 pušaka.

Dne 13. I. banda je krenula od Narte a navodno su došli nemci iz Bjelovara da poprave most između Štefanja i Narte, kojega su naše jedinice porušile. Tom prilikom zbog neopreznosti i nevršenja pravilne dužnosti naših osmatrača, neprijatelj se je privukao u Staro Selo, kod Štefanja gdje je našeg jednog druga ubio, a jednog su ranili, koji su bili kao osmatrači. Naše su jedinice odmah krenule za njima, a sa dve čete, koje se nalaze u Lamincu odmah smo krenuli da im presječemo put i da ih udarimo sa leđa. Dok su čete stigle tamo već se je neprijatelj povlačio, tako da mi nismo mogli da stignemo na mjesto koje

smo trebali, bili još dosta daleko od njih udarili smo ih s boka i odmah su se povukli u svoje uporište. Prema izvještajima neprijatelj je imao 5 mrtvih i ranjenih. Na našoj strani, 1 mrtav i 2 teže ranjenih.

Prema gore navedenim izvještajima kako smo već gore naveli, da su borci kao i rukovodioci, još uvjek neiskusni. Poduzeti ćemo sve mogućnosti koliko god budemo mogli da dademo od sebe, da što prije usposobimo vojne rukovodioce kao i borce na pravilno vođenje borbe, da bi što uspješnije mogli da izvršavamo akcije.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Polit. KOMESAR:
I. Altić

KOMANDANT:
I. Kosak

Naši podaci o gubicima neprijatelja dati su na osnovi procjene i nisu točni. Prema izvještaju zapovjedništva I gorskog zdruga o toj borbi, neprijatelj je imao samo jednoga ranjenog doombrana, zaplijenio je 5 pušaka i 899 naboja. Ni njegovi podaci o 8 mrtvih i 14 ranjenih partizana također nisu točni. Ali je točno da je zbog niza slabosti to bio loš dan za I bataljon MPO-a.

13. I 1944. zbog naše neopreznosti neprijatelj je ubio partizanskog osmatrača i njegovog pomoćnika iz III bataljona u rejonu Starog Sela sjeverno od Štefanja.

Neprijatelj je koristeći svoja ranija iskustva u borbi s partizanima počeo postizati i neke uspjehe u pojedinim sukobima. Kreće se oprezno, izviđa, ima elastičan borbeni poredak, postavlja zasjede našim jedinicama, grupama i pojedincima, njegovi gubici su mali.

Borba je tražila žrtve, iskustvo se u ratu plaća krvlju i životima, svaka se neopreznost kažnjava. Tako je bilo i s Odredom. To je logično jer je MPO u određenom smislu borbeni nastavni centar. Dolaze novi i neiskusni borci, jedinica je isto takva, zatim se borci obuče, ozrele jedinice u vatri borbe, naraste sposoban bataljon i borbena jedinica, ode u Slavoniju, Kalnik, u brigadu. To je bio period sazrijevanja partizanskih bataljona Odreda koji će uskoro otići u brigade 33. divizije. I još nešto, već se osjećalo da je NOR prešao u svoju drugu polovinu, boraca je sada na stotine i tisuće, nisu to uvijek čisti dobrovoljci, ni komunista nema tako mnogo, stoga ni svijest ni moral nisu isti kao prije. Zato je politički rad bio imperativ za organizacije KP i SKOJ-a, posebno za rukovodioce.

FORMIRANJE 33. DIVIZIJE I X KORPUSA ZAGREBAČKOG

I dok je situacija oko MPO-a takva, na širem planu stanje je veoma pozitivno. Duži boravak jedinica 28. partizanske divizije iz sastava VI korpusa na prostoru sjeverozapadne Hrvatske i u Moslavini pridonio je bržem razvoju NOP-a i borbenih jedinica. Poslije formiranja brigade »Braće Radića« na Kalniku formirana je i I moslavačka brigada (II operativne zone), sredinom prosinca i 32. divizija na Kalniku te su stvoreni uvjeti za formiranje divizije u Moslavini.

Naredbom Vrhovnog štaba NOV i POJ i GŠH, u širem području Koprivnice došlo je do formiranja 33. divizije i X korpusa zagrebačkog. To je bio krupan uspjeh NOB-a u ovom dijelu zemlje, to više što

je u širem rejonu Zagreba formirana krupna operativna jedinica NOV, u blizini tako važnog strategijskog objekta za okupatora.

Potkraj prosinca 1943. i početkom siječnja 1944. godine Stab II operativne zone izvijestio je GŠH o tome da će formirati svoju drugu diviziju i korpus.

Napomena: Štab II operativne zone imao je široku, veliku operativnu zonu, znatno veću nego neke druge zone. Ali ova je zona bila najteža po mnogo čemu, specifična i različita, što stalno valja imati u vidu kada je riječ o NOR-u. To je centralni dio tzv. NDH s jakim snagama neprijatelja. U toj je zoni Maček bio najjači, tu se vodila prava politička bitka sa žilavim i prepredenim protivnikom koji je tada bio razbijen, ali nije bio uništen.

Naziv II moslavačka brigada udomaćio se kod boraca, naroda pa i neprijatelja. Riječ je o tome da je ona II brigada II operativne zone, zapravo prva moslavačka brigada u Moslavini. Isto je s formiranjem divizija. Štab II operativne zone u prvo je vrijeme 32. diviziju NOVJ vodio kao I partizansku diviziju a 33. kao II partizansku diviziju. Vrhovni štab dao je naknadno numeraciju 32. i 33. divizija NOVJ i X korpus. Naziv »zagrebački« dobio je po naređenju Tita da se naglasiti to »zagrebački« i mobilizira što više boraca. Pokazalo se da je to bilo ispravno.

Već sredinom siječnja Štab II operativne zone naređuje jedinicama predviđenim za formiranje 33. divizije i X korpusa da otpočnu prikupljanje u širem rejonu Koprivnice. Radio-depešama Vrhovnog štaba i Glavnog štaba Hrvatske od 17. i 18. I 1944. data je saglasnost Štabu II operativne zone da formira korpus. 19. I 1944. izvršeno je i zvanično formiranje jedinica X korpusa i štaba.

Zbog velikog značenja toga dogadaja valja reći nešto više o tome. Sredinom prosinca 1943. formirana je 32. divizija NOVJ od brigada »Braće Radića«, »Matije Gupca« i Zagorske brigade. Jedan, tada I bataljon Moslavačkog odreda, ušao je u sastav brigade »Matije Gupca«, a još ranije Udarni bataljon početkom rujna u sastav brigade »Braće Radića«. 21. IX 1943. od tri bataljona MPO-a formirana je i I moslavačka brigada. 19. I 1944. od III i IV bataljona I moslavačke brigade i jednog bataljona Bjelovarskog partizanskog odreda formirana je II moslavačka brigada. A prvi i drugi bataljon MPO-a ušli su u sastav I moslavačke brigade. Tako je nova 33. divizija imala dvije partizanske brigade prilikom formiranja. Moslavački odred je po četvrti put za godinu i mjesec dana ostao samo s jednim bataljom. Diviziju je narod nazvao Moslavačka divizija.

Tako je na teritoriji II operativne zone početkom 1944. formiran X korpus zagrebački sastava 32. i 33. divizije NOVJ. Da, od onih malih partizanskih odreda i uvjetno nazvanih borbenih i udarnih grupa stvorena je prava vojska, taktičke i taktičko-operativne snage. Partizanski odredi veoma su uspješno odigrali svoju ulogu. Takva ocjena vrijedi i za MPO koji konstantno postoji od 1941 — 1945. godine. Stvaranjem X korpusa zagrebačkog u sjeverozapadnoj Hrvatskoj završena je i faza formiranja partizanskih brigada i divizija, odnosno stvorene su jedinice NOV u ovom dijelu Hrvatske. Iz malih partizanskih odreda evo

sada i krupnih formacija, uz istovremeno postojanje partizanskih odreda.

Radi bolje organizacije komandiranja i većeg utjecaja Štaba korpusa na djelovanje partizanskih odreda, tih je dana formirana Zapadna grupa partizanskih odreda Hrvatske, pod čiju su komandu stavljeni Zagrebački, Zagorski i Kalnički partizanski odred. MPO je privremeno stavljen pod komandu Štaba 33. divizije u operativnom smislu, do formiranja štaba Istočne grupe partizanskih odreda, pod čijom će komandom MPO ostati do kraja.

Narod sjeverozapadne Hrvatske, dajući svoje najbolje sinove i kćeri, mnogo žrtava i prolivenu krv, stvorio je svoje divizije i korpus. Bila je to krupna pobjeda KPJ i KPH. Pored velikog uspjeha da u NOP uključi široke mase Hrvata i Srba, KP je uspjela obuhvatiti i sve priпадnike naroda i narodnosti. Strategija KPJ i Tita da okupi sve što je rodoljubivo, antifašističko i progresivno u borbi protiv okupatora i domaćih slugu, na široj platformi NOB-a, i ovdje je urodila plodom. U tome je pored vojnoga i veliko političko značenje formiranja X korpusa zagrebačkog i doprinos svih rukovodstava KP, partizanskih odreda, narodne vlasti i političkih organizacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. To je ujedno pobjeda nad reakcionarnim dijelom HSS-a s Mačekom na čelu i nad ustaškim pokretom u cijelini.

ODLAZAK BATALJONA MPO-a U 33. DIVIZIJU

Sredinom siječnja ŠMPO dobiva od Štaba II operativne zone naređenje da izvrši organizacione, vojne i posebno političke **pripreme** jedinica za formiranje divizije. Održani su sastanci štabova bataljona, bataljonskih komiteta Partije i SKOJ-a te četni sastanci s borcima. Objašnjeno je značenje formiranja II brigade, divizije i korpusa. Izvršeno je organizaciono sređivanje jedinica, uređenje opreme i naoružanja. Bataljoni su bili pripremljeni na odlazak u I brigadu, odnosno na formiranje divizije.

Tih dana bilo je živo u svim jedinicama i na slobodnoj teritoriji Moslavine. Glavnina MPO-a je, eto, četvrti put za godinu dana otišla u narodnooslobodilačke brigade. I i II bataljon Odreda odmarširali su iz rejona Čazme prema Koprivnici bez teškoća. To je bila slobodna teritorija koja je jedino u centru presječena prugom Zagreb — Bjelovar na dva dijela. Toga dana kolona moslavačkih partizana vijugala je seoskim putovima prema sjeveru. Snijeg je osrednje visine, prohodnost relativno dobra, nije hladno, bilo je gotovo priyatno marširati.

Ide kolona moslavačkih partizana onako kako je trase vode. Borci veseli, većinom mladići. Svi su uniformirani, na kapama crvene petokrake zvijezde. Milina ih je gledati. Ima i partizanki, većinom su plavuše, kosa im uokvirila lica. Mnoge su sasvim mlade. Ori se pjesma »Partizan sam, tim se dičim, to ne može biti svak, umrijeti za slobodu može samo div junak«, zatim pjesma: »Kud narodna vojska prođe, sretna će se zemlja zvat, hajde naprijed i vi stari gdje su vaši sinovi.« Narod izlazi ispred kuća ili na put. Većina je na strani NOB-a. Vesele se. Pozdravljaju svoje borce, mnoge i lično poznaju. U koloni su i njihovi rođeni.

Kad začelje kolone nestane iza brežuljka povrh Draganca, seljak Ivan K. reče svom susjedu Mati: »Bokibogme, to je prava vojska, gde su sad ti gadi ustaški, vrag im mater lopovsku, neće dugo. Ode i moj sinovac Štef, jesi ga videi, sused, nosi puškomitraljez, idu nekam u akciju. Sretan im put!« Čelo kolone prelazi rijeku Česmu.

Moslavački odred je opet reorganiziran, ostao mu je samo jedan bataljon, koji je sada postao I bataljon. Izmijenio se gotovo čitav sastav, većina je novih boraca. I Štab odreda pretrpio je izmjene. Za komandanta je postavljen Ivan Kosak, zamjenik je Ilija Strika, za polit, komesara određen je novi drug koji, međutim, nije mogao doći pa je tu dužnost obavljao Ivo Altić-Jovo, stari član KP i partijski rukovodilac. Novi su i u štabu bataljona, komandant je Tigar, zamjenik komandanta Branko Bosna.

Jedan od važnih zadataka Štaba odreda bio je vojnostručno uzdizanje boraca, starješina i komandi, posebno politički rad. U siječnju je u jedinice došlo mnogo novih boraca, mahom mlađih, čak ispod 17 godina. Među njima bio je veći broj omladinki. Velik je broj novih

boraca organiziran. Skojevske organizacije mobilizirale su izvjestan broj omladinaca i omladinki kojima se baš nije išlo u borbu, ili su išli samo volje svojih roditelja. Međutim, ubrzo je opet sve bilo u redu. I takvi su se borci prilagodili i postali dobri partizani.

Kakva je situacija kod neprijatelja?

Na širem prostoru Moslavine već duže vremena nema jačih operativnih snaga, osim I gorskog zdruga, dijelova 187. divizije rasutih po bataljonima i četama, nekih ojačanja iz I konjičke divizije, željezničke domobranske jedinice, ustaša i žandara. Te snage nisu bile dovoljne za ozbiljnije operacije jer su velikim dijelom bile angažirane na osiguranju komunikacija. Komandant I gorskog zdruga pukovnik Peričić bio je na muci. Prepun vruće želje da tuče partizane, ali bez snaga da ih ozbiljnije ugrozi. Morao se zadovoljiti povremenim ispadima na slobodnu teritoriju u cilju uznenemiravanja, odbacivanja naših isturenih dijelova što dalje od pruge i ceste te pljačke živežnih namirnica. Ispade bi obično organizirao prijepodne tako da su jedinice u toku noći mogle ići na osiguranje komunikacija.

Pavelićev pukovnik bio je veoma nezadovoljan situacijom. Ljutio se i na saveznike Nijemce: kako to da ne mogu uništiti »crvene«? U MINORSU i njegovom oper. odjelu video je mnogo nesposobnih koji tamo u Zagrebu lijepo žive, daleko od borbe, a često zapravo sabotiraju njegove planove. Ta mnogo je on toga predlagao: kako organizirati vojsku, kako postati rigorozniji prema neposlušnicima i narodu, lično je obilazio sve potčinjene jedinice u Križu, Popovači, Kutini, Novskoj, Okučanima i drugdje, uspio je srediti jedinice i povećati njihovu borbenu gotovost zahvaljujući podršci odanih časnika i dočasnika.

Iz bojne relacije I gorskog zdruga za mjesec siječanj 1944, koju je pripremio potpukovnik Die, načelnik stožera, a potpisao pukovnik Peričić, vidi se da je neprijatelj u defanzivi, brani prugu, ceste i veća naselja uz njih, od Ivanić-Grada do Novske. Bio je primoran da dobija pomoć od IV gorskog zdruga (kompletну bojnu) radi obrane Kutine i organizacije ispada na STM.

Ovome valja dodati i aktivnost neprijatelja na STM. Neprijateljski su elementi u nekim selima bili aktivni iako su više ilegalno radili protiv NOP-a. Borbu protiv »pete kolone« vode KP, SKOJ, narodna vlast, USAOH, AFŽ i druge organizacije na ideoološko-političkom području, a KMP i njeni organi fizički gone istaknutije neprijateljske elemente.

Očito je da je NOP pobijedio, ali neprijatelj se nije predavao, na-protiv, bio je oštiri protiv naroda. Opća ofanzivnost NOV i POJ i povoljan razvoj situacije na glavnim ratištima utjecali su na opredjeljenje masa za NOB, ali razni politički špekulantи dizali su glave, kombinirali i djelovali podmuklo i lukavo u međuprostoru, prema situaciji i događajima.

Letak ŠMPO domobranskim oficirima, podoficirima i domobranima izraz je naše snage i težnje da se što više zavedenih seljaka u uniformi domobranske vojske pridobije na stranu NOB.

Priepis!

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!
peterokraka zvjezda

**UNIŠTIMO ZAJEDNIČKOG NEPRIJATELJA!
DOMOBRANI, DOCASNICI I CASNICI!**

Rat švabskog luđaka Hitlera sa Sovjetskom Rusijom ušao je u treću godinu. Treću već godinu traje oružana borba podjarmljenih naroda Jugoslavije, koji su se s oružjem u ruci digli protiv njemačke talijanskih okupatora i njihovih slugu ustaša i četnika. Naskoro će se pak navršiti četiri godine, odkako je Fašistička njemačka započela rat protiv slobodoljubivih naroda Evrope, da ih podjarmi, da ih učini svojim robljem.

Od toga vremena su i najzavedenijima i najprostodušnjim postale jasne mnoge stvari. Prije svega postalo je svakome jasno, da je ovaj rat izazvan zbog porobljavanja slobodnih i miroljubivih naroda Evrope od strane Fašističke Njemačke i Italije. Zbog pljačke i izrabljivanja njihove imovine i zemaljskih dobara u korist fašističkih razbojnika. Najbolje dokaze imamo za to u našoj zemlji i to na svakom koraku. Okupatori su iz Hrvatske odvukli i odvlače sve što su mogli i sve što mogu: žito, stoku razne tkanine, šećer, drvo, rudno blago, tako da je naša zemlja ostala pusta i poharana, kao da je njom prošlo sedam oluja i poplava.

Drugo što je danas u četvrtoj godini rata svakomu jasno, jest, da su Hitler i Musolini sa svojim satelitima neopozivo izgubili ovaj rat. Na istočnoj fronti Crvena vojska slomila je zauvek ofenzivnu moć fašističkih hordi. Svaka se je njihova ofenziva skršila o neprobojni, čelični zid armije radnika i seljaka. Crvena armija je do danas u jurišu i obrani zadala hitlerovcima strahovite gubitke u živoj ljudskoj snazi i ratnom materijalu, od kojih se nikad više neće i ne mogu oporaviti. Stalingrad je postao simbol. Stalingrad je postao grobnica međunarodnog fašizma. Istovremeno zračna jata naših velikih saveznika Engleske i Amerikanaca, uništavaju sustavno i nemilosrdno iz zraka hitlerovske industrijske centre, prometna čvorista i moral Švaba, koji nagle opada. Naši su saveznici najzad započeli invazijom Sicilije, koja neposredno predstoji invaziji Evrope.

Poroobljeni narodi čitave Evrope sve sustavnije, sve masovnije počinju iznutra razarati Hitlerovu tzv. »Evropsku tvrdavu«, koja je u stvari Evropska tamnica. Zidovi te tamnice zaljuljali su se iz temelja. To je početak konca.

DOMOBRANI, DOCASTNICI I CASTNICI!

I vi zar još uvjek polažete svoje živote za propalu stvar fašizma? Vas guraju napred. Vas guraju u bratoubički rat, vas odvlače na

istočni front, da se borite protiv svoje slavenske braće Rusa, međutim Vi znadete, da iz Rusije povratka nema — sjetite se samo sudbine 12.000 legionara kod Staljingrada! Vas dakle guraju u sigurnu smrt! Nedajte, da Vas ustaški psi, koji za plaću služe Hitlera i rade na uništenju hrvatskog naroda — tjeraju protiv naše junačke Narodno oslobođilačke vojske i Partizanskih odreda! Baš vi ste imali prilike da upozname našu herojsku vojsku, vi ste imali prilike da gledate naše legendarne junake, kako u borbama, s mnogo bolje naoružanim neprijateljem krše čelične tenkove, obaraju avione, pliene topove, bacače i mitraljeze. Vi ste vidjeli, da ni najtvrdi bunker, rovovi i žice nisu u stanju zaustaviti snažne nalete naših udarnika. Gledali ste, kako smo lomili sve neprijateljske ofanzive na oslobođeni teritorij i još poslije svake izašli smo ojačani. Slomili smo bezbrojne Paveličeve bojne, četničke pukove, pa i njemačke i talijanske divizije, koje su se nalazile i nalaze u našoj zemlji uništenje i smrt.

Mi se borimo za istjerivanje okupatora iz naše zemlje za oslobođenje naroda ispod robskog jarma fašističkih osvajača, za ljepšu i sretniju budućnost naših naroda, i ti ideali daju nam snagu, koju ne može nadvladati ni jedna sila na svijetu.

DOMOBRANI! U ovim sudbonosnim časovima, u kojima se odlučuje sudbina hrvatskog naroda ne smije biti ni jednog Hrvata, a pogotovo ni jednog domobrana, koji se nebi borio za oslobođenje naše potlačene domovine. Danas je vaše mjesto među nama, među svojom braćom i drugovima, koji se bore za slobodu hrvatskog naroda. Još nije kasno. Zato ne čekajte ni časa, nego odkazujte poslušnost, organizirajte pobune i s oružjem prelazite na našu stranu, da se zajedno s nama borite za svoj narod, da tučemo zajedničkog neprijatelja-njemačko-talijanski fašizam i njegove sramotne sluge ustaše i četnike.

DOCASTNICI I CASTNICI! Pozivamo Vas, da prelazite na stranu naše Narodnooslobodilačke vojske, jedino prave narodne hrvatske vojske. Jamčimo vam isti čin, koji ste imali u domobranskoj vojsci.

Danas, kada se već nazrijeva zora novog dana slobode i mira, bio bi najveći zločin i najteža izdaja i jedan hrvatski život prolići i jednu kap hrvatske krvi za propalu stvar fašizma. Odbijte zato odlučno svaki poziv u vojsku, dolazio on s koje mu god strane. Ne dajte se mobilizirati. Ne dajte ni jednog vojnika besnomučnom ludaju Hitleru ni jednog vojnika ogavnom sluzi Paveliću. Stupajte svi smjelo pod pobjednosnu zastavu Narodnooslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Hrvatske. Neka plamen svetog oslobođilačkog rata zahvati sve krajeve naše porobljene domovine Hrvatske.

Svi u borbu protiv krvoločnog fašizma! Svi u borbu za konačno oslobođenje Hrvatske i Naprijed k pobjedi!

ŽIVJELA NARODNO OSLOBODILAČKA BORBA HRVATSKOG NARODA!

ŽIVJELO ORUŽANO BRATSTVO HRVATA I SRBA!

ŽIVJELA NARODNO OSLOBODILAČKA VOJSKA I PARTIZANSKI ODREDI HRVATSKE!

ŽIVJELO ZEMALJSKO ANTIFAŠISTIČKO VIJEĆE NARODNOG OSLOBODENJA HRVATSKE!

ŽIVIO NAŠ VRHOVNI KOMANDANT DRUG TITO!
 ŽIVJELI NAŠI SAVEZNICI, SOVJETSKI SAVEZ, ENGLESKA I AMERIKA!
 ŽIVJELA BRATSKA CRVENA ARMIIA I NJEZINI VELIKI VOJSKOVOĐA STALJIN!
 ŽIVJELA KOMUNISTIČKA PARTIJA HRVATSKE, PREDVODNIK BORBE ZA OSLOBOĐENJE!

Štab
 MOSLAVAČKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG
 I PARTIZANSKOG ODREDA

Pored osnovnih zadataka koje je MPO izvršavao u toku siječnja (napadi na komunikacije i manje kolone, obrana STM), u veljači je imao još neke zadatke. Pošto je I, ranije III bataljon imao četiri čete, uskoro je došlo do formiranja i drugog bataljona MPO-a. Tako je nakon 15 — 20 dana od odlaska glavnine Odreda u 33. diviziju, MPO ponovo imao dva partizanska bataljona. Istina, bili su osrednje jačine, ali su ubrzo narasli brojno i kvalitetno.

BORBA NA SAVI KOD DUBROVČAKA LEVOG

Budući da više nije bilo akcija Odreda kao 1942. i 1943, u kojima je zaplijenjeno na desetine pušaka, naoružanje je primano dobrim dijelom od GŠH. Radi toga je II bataljon Odreda prvih dana veljače išao po oružje na Kordun. Veoma složen i težak zadatak. Trebalо je prijeći rijeke Kupu i Savu i komunikacije Sisak — Karlovac i Sisak — Zagreb, na kraju i komunikaciju Zagreb — Beograd, tj. glavnu prugu i cestu. Poseban je problem bio prijelaz preko pruge Zagreb — Beograd. U cilju prihvata II bataljona koji je pratio oružje, I bataljon je sretno prešao glavnu prugu i cestu kod Ivanić-Grada i stigao u rejon s. Dubrovčak Levi — s. Topolje, sjeverno od Siska za oko 18 km, noću 5/6. veljače 1944. Kako II bataljon nije stigao te noći, to je u toku 6. veljače I bataljon bio u širem rejonu navedenih sela, gdje je predanio i izvršio pripreme za prihvat oružja i II bataljona slijedeće noći.

Večeralo se rano, borci su raspoređeni po kućama dobili hranu, uglavnom dobru, bilo je dosta graha, krumpira, sira i mlijeka. Partizani su bili zadovoljni jer ih je većina seljaka prihvatile dobro, ali bilo je nekih koji su ih hranili preko volje. Ukućani takvih uglavnom su šutjeli, odgovarali bi samo na pitanja i uzgred bi sami ponešto zapitali. Neki su otišli iz sela (to su bili ustaški doušnici), a na pitanje gdje je gazda kuće, partizani su dobili odgovor da je otišao kumu, susjedu i slično. Takve neprijatnosti partizani su jednostavno zanemarivali, poнаšali su se prirodno i otvoreno, kao što postupa narodna vojska.

Zimska noć spuštala se na posavsko selo, ima snijega, prohладno je, ima i magle. Mirno je, samo se čuju psi kad nađe patrola. Na obali Save, koja ovdje čini veliku okuku, neobično je živo. Četa partizana za prihvat oružja je spremna. Tu su i seljaci s čamcima. Nalaze se na desnoj obali i čekaju. Iako noć nije svijetla, vidi se dobro. Sava je široka oko 80 m i bijeli se u noći poput posrebrenog tepiha. Odbornici

MNOO-a, članovi SKOJ-a i omladine svesrdno pomažu partizanima. Ni je im to prvi put.

Radi osiguranja isturene su patrole i predstražna odjeljenja sjeverno i južno od odsjeka prijelaza. Stigli su kuriri i izvijestili komandanta Kosaka, zamjenika komandanta Odreda Striku i komandanta I bataljona. Nedugo zatim pristiže kolona zaprežnih kola u pratinji II bataljona Odreda koji je imao poseban marševski poredak: prethodnicu, bočne patrole, zaštitnicu i glavninu koja je sama neposredno osiguravala oružje.

U toku noći 6/7. II 1944. izvršen je prijelaz Save, oružje je prebačeno na lijevu obalu rijeke. Zaprežna kola s vlasnicima vraćena su natrag. Prelaženje je potrajalo i više nije moguće da se produži prema Moslavačkoj gori. Zbog toga je donijeta odluka da se 7. II ostane u selu, a onda da se kreće na marš pravcem s. Dubrovčak Levi — š. Žutica — s. Vezišće — s. Vidrenjak. Štab divizije obavijestio je Štab odreda da će njegova brigada izvršiti prihvatz Odreda prilikom prelaska pruge u rejonu s. Vidrenjak — s. Ludina — s. Okoli.

IVAN KOSAK K-t MPO-a u prvoj polovini 1944. godine

Međutim, neprijatelj je saznao gdje je Odred s više strana. Nije imao sve podatke, a ni vremena da skupi jače snage i okruži njegove jedinice, ali je intervenirao već rano ujutro 7. II. Snage intervencije bile su jake, čitav bataljon Nijemaca iz Ivanić-Grada i iz pravca Dugog Sela napao je jedinice MPO-a u s. Dubrovčak Levi.

Došlo je do žestoke borbe. Bataljoni su organizirali obranu oko Dubrovčaka. Toliko oružja nije smjelo pasti u ruke neprijatelja. Nijemci su nasrtali da se probiju u selo i razbiju Odred, ali dobro organizirana vatrica partizanskih četa spriječila je prođor. »Vorwärts, Vorwärts«, čule su se komande, vojnici su kretali, ali su odmah zatim zalijegali zbog jake partizanske vatre. Nije išlo. Svuda je pusta ravnica, a partizani su iza kuća u zaklonima i tuku se žestoko. Borba je potrajavačitava tri sata, zaista dugo za takve prilike. Bilo je žrtava s obadvaju strana. Štab odreda i štabovi bataljona drže situaciju u svojim rukama, ali borba se otegla, neprijatelj ne odustaje. Vrijeme odmiče, moglo bi doći i pojačanje, razmišljaju partizani. Nakon kraće procjene situacije, zamjenik komandanta Strika i zamjenik komesara Altić, zajedno s komandantima bataljona, odlučuju da se Odred izvuče prema Š. Žutici na pravcu marša. Pod zaštitom I bataljona, koji je čvrsto držao svoje položaje, otpočelo je izvlačenje prema istoku. Išlo je to brzo, partizanski, jer su pripreme za marš već bile gotove. Pošto se II bataljon s oružjem povukao iz sela, i I bataljon izvukao je svoje jedinice iz borbe pod vlastitim zaštitom u šumu Žuticu za II bataljonom. Nijemci su nakon toga ušli u Dubrovčak.

U oštrosti borbi ranjen je komandant bataljona i još nekoliko boraca, dva su borca poginula. Neprijatelj je imao znatno više gubitaka (15 — 20 izbačenih iz stroja) zbog upornosti da prodre u selo. Prosto je nasrtao. Prema izvještaju ŠMPO toga je dana neprijatelj imao 9 mrtvih. Situacija je bila takva da je žestina borbe često dovodila do krizne točke tko će koga. Nijemci su uspjeli zaplijeniti jedan mitraljez, čiji je zatvarač borac, koji je pratio oružje, uspio baciti. Izgubljeno je i nekoliko pušaka koje nisu mogle biti izvučene. Dva partizana su nestala.

MPO je uspješno izvršio zadatok, iako uz žrtve i u teškim uvjetima. Nijemci su postigli djelomičan uspjeh, ali nisu razbili nijednu četu. Može se postaviti pitanje: kako to da je MPO u ravnici, na relativno nepoznatom terenu i opterećen oružjem, s uspjehom vodio višesatnu borbu s brojno i tehnički jačim njemačkim bataljonom. Prvo, bilo je presudno to što su jedinice MPO-a bile na svojim položajima i u rejonima obrane, a neprijatelj nije postigao iznenadjenje. Bilo bi kobno da je u tome uspio. Drugo, napad Nijemaca bio je frontalni, nije bilo obuhvata ili okruženja. Treće, borbeni moral bio je na visini, odgovornost štabova i njihov rad također. Slabost je bila u odluci da se ostane u selu. Bilo bi bolje da je MPO odmah čim je prešao Savu krenuo u šumu Žuticu i tu se razmjestio, predanio i naredne noći nastavio marš.

Svaćanja su tada već bila drugačija. Našim štabovima nije se išlo u šumu ako se već može biti u selu gdje su uvjeti za razmještaj, ishranu i odmor znatno povoljniji. I ovaj put, kao i kasnije u mnogim prilikama, naši štabovi i komandanti bili su sigurni u sebe i u svoje jedinice, nisu se sklanjali iz sela. Uostalom, to je bilo normalno. »Ako dođe do borbe, tući ćemo se«, bio je odgovor komandanata i komesara.

U osnovi to je pravilno razmišljanje, ali u konkretnoj situaciji nije trebalo tako postupiti. No, tako je bilo, drsko i smiono. MPO je u novom sastavu opet pokazao vitalnost, borbenost i snalažljivost. (Kritičko gledavanje ove odluke vrijedi kao iskustvo iz NOR-a i za budućnost.)

Našavši se u šumi Žutici MPO je organizirao bivak i otpočeo pripremama za prijelaz preko glavne pruge i ceste u rejonu s. Ludina — s. Vidrenjak. U toku 8. II izvršene su neposredne pripreme za prijelaz preko tih komunikacija. Plan je bio slijedeći: glavno osiguranje davalna je I moslavacka brigada sa zadatkom da presiječe komunikaciju sjeverno i južno od želj. stanice Ludina — Vidrenjak i tako omogući nesmetan prolaz jedinica MPO-a s oružjem. Zadatak diverzanata: porušiti prugu obostrano od mjesta prijelaza. Odred je neposredno osiguravao transport oružja, isturajući čelno, bočno i zaštitno odjeljenje. Jedna četa neposredno je osiguravala oružje.

BORBA NA PRUZI KOD LUDINE

U ranim popodnevnim satima bilo je veoma živo u rejonu razmještaja Odreda u š. Žutici. Izvršene su posljednje pripreme za pokret. Transport oružja je postrojen, još jednom je sve pregledano i provjeroeno. Određeni su pratioci za svaka zaprežna kola, komandanti kolona i jedinice za neposredno osiguranje. Štabovi bataljona izdavali su posljednja naređenja četama. Intendanti su užurbano pripremali večeru. Vrijeme je brzo prolazilo. Večeralo se još za dana, zatim je uslijedilo naređenje za pokret.

Budući da je rejon razmještaja MPO-a bio u sjeveroistočnom dijelu š. Žutice, kolona je ubrzo izšla iz šume i nastavila marš pravcem k. 98 — s. Vezišće — s. Okoli — s. Ludina. Marš-ruta je bila izlomljena jer je u Vezišću postojao most na rijeci Česmi, koja je bila široka i duboka u to vrijeme pa se nije mogla gaziti. Kretanje je bilo sporo i otežan, i zbog mekanog terena.

Nakon tri sata marša čelo kolone izbilo je pred glavnu željezničku prugu Zagreb — Beograd kod želj. stanice Ludina-Vidrenjak. I tek što je čelno odjeljenje prešlo prugu, došlo je do pucjave s lijeve strane kolone, a nedugo nakon toga naišao je »pancer«, kako smo nazivali oklopni vlak, i otvorio jaku paljbu po koloni.

Od iznenadne vatre uplašili su se konji pa su prevrnuli čelna kola s oružjem. Konjski njisak, dovikivanja i jaka vatra još su više povećali pometnju. Seljaci koji su upravljali zaprežnim kolima, nenavikli na takve situacije, počeli su okretati kola i bježati natrag. Poremećena je marševska kolona i onemogućen prijelaz preko pruge. Nije bilo druge nego da se odustane od prelaska i čitava kolona vrati u selo Okole. Tako je naređeno komandama bataljona.

Najteže je bilo kraj same pruge gdje je došlo do najveće gužve. Zamjenik komandanta Odreda Ilija Strika i operativac Josip Salvador ličnim su angažiranjem osigurali utovar rasutog oružja iz prevrnutih kola. Moralo se raditi veoma brzo i pod vatrom neprijatelja. Napetost je rasla. Svakog je časa mogao naići oklopni vlak koji se kretao od Novoselca Križa, i oružje bi palo neprijatelju u ruke. To se nije smjelo dogoditi. Situacija je donekle bila snošljiva, dok se nije približio oklop-

ni vlak. Poginula su dva borca, ranjeno 15 boraca i starješina. Bilo je jako teško. Ranjen je i komandant bataljona Ljuban Čolak. Tu se našao i operativni oficir ŠMPO Josip Salvador, Talijan, koji izdaje kratka naređenja i neposredno rukovodi utovarom oružja. Kada je sve bilo gotovo, oružje ponovno u kolima, a kolona se već prilično udaljila od pruge, neprijatelj otvorio još jaču vatru po grupi partizana. Ranjenog komandanta bataljona Čolaka izvlače borci. Salvador se okrenuo prema Novoselcu Križu da osmotri dolazak oklopnog vlaka, i baš tada, na kraju izvršenja zadatka, bude ranjen u trbuhi. Borci ga izvuku iza nasipa pruge i odnesu prema selu Otoklima. Izvlačenje ranjenika i povlačenja zadnjih dijelova Odreda ispratio je oklopni vlak žestokom vatrom.

Josip Salvador, operativni oficir Štaba MPO-a, rodom iz Ciglenice, nedaleko od Kutine, bio je otpremljen u bolnicu u Podgarić, gdje je nakon mjesec dana umro od teške rane jer mu je zrno uništilo bubreg. Sahranjen je na groblju u Voloderu. Salvador je bio podoficir u bivšoj jugoslavenskoj ratnoj mornarici, napredan čovjek koji se rano opredjelio za NOP. U domobranstvu je saradivao s našim organizacijama u Zagrebu, odakle je došao u partizane. U MPO-u je bio na raznim dužnostima, ponajduže u ulozi obavještajnog oficira štaba.

Dakle, prijelaz nije uspio. Poznati su i uzroci. Jedinice I moslavačke brigade nisu na vrijeme presjekle prugu, već samo cestu. Četa koja je imala zadatak da presijače prugu u blizini željezničkog mosta na Česmi naišla je na zasjedu pa se povukla. Jedna satnija iz V gorske pukovnije, koja je bila u zasjedi, odbivši partizane produžila je pokret niz prugu i napala kolonu i transport Moslavačkog odreda kod željezničke stanice Ludina-Vidrenjak upravo u trenutku kada je čelo kolone počelo prelaziti. Odmah nakon toga krenuo je i njemački oklopni vlak u pomoć drugovcima i vatrom podržao napad domobranske satnije. Diverzanti nisu uspjeli porušiti prugu.

Da je naše izviđanje bilo dobro i potpuno, ne bi došlo do iznenadenja. Ni organizacija saradnje između jedinica nije bila dobra. Nije se točno znalo kada prelazi kolona, niti je Štab MPO-a znao trenutak kada su sva osiguranja na svojim mjestima. To se moralo platiti osjetnim gubicima. Po svemu sudeći, neprijatelj je očekivao naš prijelaz baš te noći, na što ukazuje i činjenica da je Odred slijedeće noći prešao prugu na istom mjestu bez borbe.

Evo nekih podataka o tome što je neprijatelj poduzimao da obrani i osigura prugu u to vrijeme. Već je bio izradio jake višekatne bunkere s stalnim posadama. Rasporед bunkera (blokhauza) bio je takav da je danju omogućavao vatrenu vezu između dva bunkera i time potpunu kontrolu pruge. Noću su se između bunkera u raznim vremenjskim razmacima kretale patrole, ophodnje, postavljane su zasjede jačine voda i veće, a u Križu ili Popovači bio je pod stalnom parom oklopni vlak koji je za 5 — 10 minuta stizao na mjesto borbe i bitno utjecao na ishod jakom vatrom. Oklopni vlak je u naoružanju imao dva do četiri oruđa PIA topova, tzv. flak četverocijevne topove 20 mm, neko pt oruđe, minobacače te mitraljeze i, razumije se, lično naoružanje posade.

Da bi osigurale prijelaz preko pruge, naše su jedinice morale desno i lijevo od mjesta prijelaza, odnosno istočnije i zapadnije, porušiti prugu i na taj način privremeno isključiti upotrebu oklopnog vlaka. U takvoj je situaciji jedna četa morala protjerati neprijateljske patrole i zasjede. Inače, prijelaz manjih jedinica i grupa bio je znatno lakši, ali uvijek riskantan i praćen velikim naporom i uz moguće gubitke. Svaki prijelaz preko pruge bio je mali podvig, znak hrabrosti i odlučnosti.

Znamo da je čitav I gorski zdrug, njegova I i V gorska pukovnija, bio orijentiran na obranu pruge već od listopada 1943. godine, osobito noću. Na relaciji Dugo Selo — Novska bile su angažirane i dvije željezničke bojne i dio njemačkih jedinica. Ovi podaci pokazuju da su naša borbena djelovanja na komunikacijama prisilila neprijatelja da veže jake snage za obranu pruge. Sada ni diverzanti nisu išli sami na rušenje pruge, osim izuzetno. Diverzante na pruzi osiguravali su bataljoni, čitav odred ili brigada. Stoga je svaki prijelaz preko pruge Zagreb — Beograd bio borbena radnja za svaku našu jedinicu.

VOJNOPOLITIČKO SAVJETOVANJE U ČAZMI

Sredinom veljače 1944. godine, MPO je glavnim snagama na sektoru Štefanje — Ivanska — Narta bio orijentiran prema jakom uporištu Bjelovaru. Držeći Nartu kao bataljonski objekt na velikoj okuci r. Čazme, neposredno ispred Bjelovara, neprijatelj je sprečavao naš prođor u sam rejon grada. Osloncem na posadu u Narti poduzimao je ispadne na našu slobodnu teritoriju na pravcu Čazma i Bjelovar — Garešnica. Na taj je način omotao rad naše pozadine. Međutim, pored toga općeg razloga bio je i jedan posebni zbog kojeg je MPO boravio na tome prostoru, gdje je manje-više bio u obrani pravca Čazma — Bjelovar. Naime, u Čazmi je organizirano veliko vojnopolitičko savjetovanje za sjevernu Hrvatsku na kojem je data ocjena vojnopolitičke situacije u svijetu, na glavnim frontovima, na jugoslavenskom ratištu, u Hrvatskoj i, razumije se, još detaljnije u sjevernoj Hrvatskoj. Izvršena je temeljita ocjena situacije u Slavoniji, Bilo-gori, Kalniku, Hrvatskom zagorju, Zagrebu i Moslavini.

Bio je to veliki skup uz učešće visokih rukovodilaca, članova CK KPH, Glavnog štaba Hrvatske, ZAVNOH-a, Povjerenstva CK KPH za sjevernu Hrvatsku, štabova VI i X korpusa, Oblasnog komiteta za Slavoniju i svih okružnih komiteta KPH i SKOJ-a, do rukovodilaca brigada, partizanskih odreda i nekih kotarskih komiteta bliže Čazmi.

Savjetovanje je održano u oslobođenoj Čazmi u kino-dvorani u toku 16. i 17. II 1944. godine. Lično prisustvo sekretara Povjerenstva CK KPH za sjevernu Hrvatsku Anke Berus, sekretara partijskih komiteta te komandanta VI korpusa Petra Drapšina i komandanta X korpusa Vlade Matetića te Antuna Bibera-Teheka, Ivana Božičevića i drugih visokih vojnopolitičkih i partijskih rukovodilaca, dalo je specifičnu težinu savjetovanju. Pored razvoja i borbenih djelovanja jedinica i njihove uloge i zadatka u narednom periodu do oslobođenja zemlje, bila su na dnevnom redu i pitanja revolucije, izgradnje organa narodne vlasti, jačanje JNOF-a i borba protiv neprijatelja svih vrsta.

Govoreći o vojnopolitičkoj situaciji i zadacima jedinica VI i X korpusa, Petar Drapšin je već tada ukazao da će poslije oslobođenja istočnog dijela Jugoslavije i Beograda vjerovatno doći do stvaranja fronta između Drave i Save i dalje na jug te da će se naše jedinice u međurječju Drava — Sava naći iza fronta neprijatelja u veoma teškim i složenim uvjetima. Zbog toga je nužno stalno jačati i izgradivati nove jedinice i komande. U referatu je posebno ukazano na zakulisne planove ustaša i reakcionarnog dijela HSS-a s Mačekom na čelu, na potrebu političke borbe za mase i njihovu još širu mobilizaciju, na jačanje jedinica NOV i partizanskih odreda, na jačanje NOB-a u cjelini. Razrađeni su stavovi i zaključci o narednim zadacima KP, političkih organizacija i organa vlasti. Posebno je objašnjena važnost stvaranja organizacija JNOF-a u svim selima na čitavoj teritoriji.

Izvršavajući osnovni zadatak: osiguranje STM sa sjevera, jedinice MPO-a imale su nekoliko oštih sukoba s neprijateljem u širem rejonu Narte. Jednom prilikom neprijatelj se probio čak do Draganca, 6 km sjeverno od Čazme, ali je tu zaustavljen i vraćen u Nartu. Inače, tih dana nije bilo većih sukoba, više je bilo sudara patrola i manjih okršaja.

NAPAD NA VLAK KOD LADISLAVA

26. II 1944. SMPO se sa I bataljonom nalazio u Ivanskoj. Jedinice su dijelom bile na položaju, a većim dijelom u samoj Ivanskoj. II bataljon Odreda nalazio se u rejonu Štefanja.

Svuda dokle je oko dopiralo bilo je bijelo. Snijeg visok 20 — 30 cm pokriva pitome brežuljke i kose. Sume su isključivo listopadne pa se crne gajevi usred bijelih polja i livada. U Ivanskoj je živo, puno selo partizana. Sve jedinice imaju svoj raspored. Stab odreda je u grupi kuća u centru sela, nedaleko je Stab I bataljona, malo dalje su komande četa, vodovi i desetine. Jedna četa je ispred sela Utiskani sjeverno od Ivanske na predstrazi iz pravca Bjelovar — Narta — Ivanska.

U ovećoj kući je zakazan sastanak bataljonskog komiteta SKOJ-a. Uozbiljio se Ante, sekretar komiteta. Stigao je novi sekretar SKOJ-a Odreda koji će prisustvovati sastanku pa je Anti stalo da bude sve kako treba. Uskoro stižu sekretari SKOJ-a I i III čete, nakon njih sekretar prištapskih dijelova i II čete, drugarica Lj. P. Osrednje je visine, plava, s dugom lijepom kosom pod titovkom, ljepuškasta, rumena u licu od brzog hoda i hladnoće, o ramenu vojnička puška »zbrojovka«. Uđe, pozdravi i reče: »Druže sekretaru, stigla sam.« Zatim pode prema ostalim četnim sekretarima SKOJ-a. Sekretar Odreda upita Antu: »Što ste toj maloj dali karabin, treba joj dati ,talijanku'!« Ante odgovori: »Ne, ona je dobar i hrabar borac, jedna od najboljih omladinki u bataljonu, zato smo joj dali karabin.« (Naziv karabin upotrebljavani je za svaku vojničku pušku tipa »mauzer«, iako to u potpunosti nije pravilno jer je riječ o skraćenoj, tzv. vojničkoj puški tipa »mauzer«). Nakon toga počne sastanak bataljonskog komiteta SKOJ-a.

Dnevni red standardan:

1. Politička situacija.
2. Organizaciona pitanja.
3. Naredni zadaci.
4. Razno.

Sastanak je bio plodan, sekretari SKOJ-a četa, istovremeno članovi bataljonskog komiteta SKOJ-a, podnijeli su konkretne izvještaje o stanju u svojim jedinicama i o planovima daljeg rada. Sekretar SKOJ-a Odreda upoznao je u kraćim crtama članove bat. komiteta s političkom situacijom u svijetu i kod nas te sa zaključcima vojnopolitičkog savjetovanja u Čazmi koji su se odnosili na Odred i njegove jedinice. Posebno je bilo govora o predstojećem napadu na neprijateljske komunikacije i obavezama skojevaca u borbi. Svaki sekretar SKOJ-a u četi dobio je zadatku da još u toku dana održi sastanak skojevske grupe u cilju neposredne pripreme članova za sutrašnju akciju.

Napomena: Sekretar SKOJ-a u MPO-u uvedena je kao funkcija već 1941. godine. Na toj dužnosti smjenjivali su se mnogi drugovi: Nikola Sušnjar-Geno, Zlatko Glik-Gorki, Božo Roje, Zvonko Pragaj, Vukašin Karanović, Stipe, Dečec i drugi. Iako nije bio pomoćnik komesara, ili zvanično član užeg dijela štaba, on je stvarno bio član odreda i član OK SKOJ-a.

Poslije odmora u Ivanskoj, I bataljon je po odluci ŠMPO krenuo na marš pravcem: s. Ivanska — s. Berek — s. Gornja Ploščica, tt 184 — s. Mala Trnovitica — tt. 140 — s. Ladislav, sa zadatkom: postaviti zasjedu na željezničkoj pruzi Bjelovar — Garešnica u rejonu tt 140 i napasti mješoviti vlak. Naši obavještajni organi prikupili su podatke da će toga dana iz Bjelovara krenuti mješoviti putničko-teretni vlak s raznom robom uz malu pratinju domobrana.

Bataljon je krenuo odmah poslije ponoći, oko 0,30 sati 27. II, i stigao na mjesto zasjede oko 7 sati. KM ŠMPO-a bilo je u rejonu tt 140, odakle se mogla vidjeti pruga između željezničkih stanica Dražice i Ladislava. Komandant bataljona dobio je zadatku da postavi jednostranu zasjedu s desne strane pruge idući iz pravca Bjelovara.

Raspored jedinica:

- na desnom krilu II četa s diverzantima,
- mitraljeski vod ulijevo od II čete,
- I četa u sredini i
- III četa na lijevom krilu.

Desnokrilna četa i mitraljeski vod zaposjeli su položaj na ivici rijetke hrastove šume, na udaljenosti 80 — 90 m od pruge, zaklonjeni grebenom male kose koja se tu završavala. Glavnina bataljona bila je nešto dalje od pruge i povijena unazad na otkrivenom zemljistu.

Plan djelovanja zasjede: u visini desnog krila nalazio se manji most na poljskom potoku, gdje je ujedno bila osrednja krivina na pruzi. Kad lokomotiva dode do mosta, diverzant će aktivirati minu i dići lokomotivu (mina je postavljena na vrijeme, jedna avio-bomba ojačana većom količinom trolita), zatim će uslijediti napad bataljona na vlak kada se stiša let parčadi od eksplozije.

Po redu vožnje, prema podacima, vlak je trebao stići u 9 sati. Bataljon je zaposjeo položaje u 8, sat ranije. Nastala je tišina. U cilju osiguranja boka bataljona isturen je desno i lijevo manji dio snaga. Međutim preko, s druge strane pruge, nije bilo naših snaga.

Snijeg je pokrivaо njive, livade i šumarke. Jutro je bilo svježe, slab mraz. Kako je dan sve više osvajao, bivalo je toplije. Partizani, zaledli u snijeg čekaju napregnutom pažnjom. Prođe 9 sati, vlaka nema. Znači nešto će zakasniti. Prođe još čitav sat, opet ništa. Komandant bataljona, visok i plav, u šinjelu, postaje nestrljiv, izviruje sa svog mesta, zapitkuje osmatrača ide li vlak. Nema ga. Uh, što ćemo ako ne dođe? Komandant odreda je iza njega, naredio je da čeka do 11 sati, pa ako do tada vlak ne nađe da povuče bataljon. Na desnom krilu bataljona je življe, tu je II četa, s njom je i zamjenik komandanta bataljona Branko Bosna, crn i visok, obilazi položaj i provjerava je li sve u redu, s vremena na vrijeme izda poneko naredenje. I on postaje nestrljiv, izviruje iza drveća ide li već jednom taj vlak. Komandir diverzantska, mlad i lijep oficir, lično rukuje aparatom za aktiviranje mine, čeka kao zapeta puška, ili kao dobar alas, miran je i strljiv. Dobro vidi prugu, neće mu promaći lokomotiva. Malo ulijevo je Jovica Krančević, rodom iz Krivaje, mlad je i treći je partizan iz kuće, otac i brat takoder su u partizanima. Bio je dugo kurir u Štabu odreda, i evo ga u prvom borbenom redu, čeka da nađe »banda«. Odmah do njega je teški mitraljez »švarcloze« s nišandžijom Franjom H., kraj njega je omladinac Škvorc. Tu su i partizanke Ljubica P., Katica Š. i još neke, kao i sekretar SKOJ-a Odreda.

I dok je tako bilo kod partizanske zasjede, na drugoj strani, kod neprijatelja, bilo je drugačije. Prvo, vlak je kasnio jer je čekao da dode jedan ojačani njemački vod koji će se ukrcati pored stalne pratinje. Drugo, u sastav predviđenog mješovitog vlaka neprijatelj je ubacio tri blindirana vagona (iznutra su podstavljeni zaštitnim betonskim pločama). »To je iznenadenje za partizane«, kako reče stožernik Velike župe Bilo-gora. Treće, vlak je krenuo po danu iz Bjelovara te je opasnost od napada bila znatno manja. Noću je inače promet bio prekinut, danju je održavan samo izuzetno i s pratinjom. Dakle, obje strane pripremale su se za susret, međutim, neprijatelj nije baš vjerovao glasinama da oko pruge ima partizana.

Oko 10 sati kompozicija specijalnog vlaka prijede most na Česmi sjeverno od Pavlovca i stiže u stanicu Pavlovac - Dražica. Prometnik ga dočeka i reče da nema ništa novoga. »Ali nikad se ne zna«, odgovori ustaškom oficiru na pitanje ima li partizana. Strojovoda dade sirenom znak za polazak i vlak krene najprije polako, čik, čuk, pa sve brže i brže, vozeći prema zapadu do šume, a onda se kompozicija povi ulijevo i krene pored čistine na jug. Još malo i ući će u šumu Gredu ispred željezničke stanice Ladislav. I baš kad lokomotiva pride mostu, a mašinovoda se nagne van da pogleda kako ta grdosija savladuje zavoj, nešto sijevnu i izbací ga visoko u zrak. Mina je eksplodirala baš pod lokomotivom. Nasta lom. Nekoliko vagona iskoči iz šina i stropošta se uz lomljavu kraj pruge. A onda, dok se eho snažne eksplozije još nije sašvimi utišao, zapraštaju puške i puškomitraljezi partizanske zasjede. Mitraljezac Franjo ispalí cijeli redenik na vagon ispred sebe, daske na G-kolima pucaju, lete komadi, a iza njega neprijatelj otvara paklenu vatru. »Što je to«, pita Franjo Branka Bosnu, zamjenika komandanta bataljona. »To je blindirani vagon, gadaj po platformi«, naredi Branko Franji i podiže se da bolje vidi o čemu se radi. Uto se mitraljez zagla-

vi. Franjo podiže poklopac da otkloni zastoj. Tek što je to učinio, jeknu i padne na leđa. »Uh, pogodi me.« Krv mu curi iz čela. Pogledaju ga Branko i sekretar SKOJ-a i pomisle da ga je pogodilo zrno. Ali da je to pogodak zima, Franjo bi bio mrtav. Kad mu pridu, Franjo ustane. Šta mu je, gdje je ranjen? Zrno neprijatelja udarilo je u poklopac mitraljeza i odbilo komad koji je povrijedio nišandžiju u čelo, a zrno je rikošetiralo.

To je trajalo svega 5 — 6 minuta. Vatra partizana bila je jača. Ubijeno je i ranjeno mnogo neprijateljskih vojnika. Ali poslije toga, kada je prošao prvi šok, Nijemci zauzmu položaj iza nasipa pruge i preciznom vatrom iz podešenih G-kola preuzmu inicijativu vatre.

Padnu prve žrtve na lijevom krilu bataljona, teško je ranjen komandant bataljona (u grudi, poslije nekoliko dana umire u bolnici), lijevo krilo počne se povlačiti iza ivice kose jer se na čistini nije moglo opstati. Borci su se samoinicijativno povukli. Uzalud je komandant bataljona, dok još nije bio pogoden, vraćao borce na položaj. Situacija je bila loša. Ništa od juriša na vlak. Zamjenik komandanta bijesno je naredivao juriš, ali poslije prvih pokušaja boraca dalje nije išlo.

Na desnom krilu rasporeda bataljona situacija je u početku borbe bila dobra. Ali pošto se glavnina bataljona povlačila, u borbi je ostao samo veći dio II čete koji je vatrom štitio izvlačenje bataljona unazad. Ostalo je svega oko vod boraca na položaju koji je bio nešto povoljniji za obranu. Bilo je očigledno da se i taj dio bataljona mora povući iz borbe.

Žestina vatre neprijateljskih puškomitraljeza povećavala se kako je vrijeme odmicalo. Jedan se borac podiže iz zaklona, nanišani, opali u stojećem stavu i ubije Nijemca na platformi vagona, ali istovremeno i on padne pogoden u grudi. Imao je zimsku željezničarsku bundu, mogao je imati oko 35 godina, nedavno je došao u partizane. Kad su ga iznijeli iz borbe, umro je od teške rane.

Sve je grmjelo i slivalo se u potmulu tutnjavu, kao raštimani orkestar. Jovica Krančević podiže se iza grabovog debla da bolje osmotri neprijatelja. Sekretar SKOJ-a Odreda obori ga na zemlju, a sekundu nakon toga rafal zrna puškomitraljeza iscijepa grabovo deblo iznad Krančevićeve glave. Sav blijeđ pripije se uz zemlju pokrivenu snijegom. »Lezi dok se vatra ne smanji«, dovikuje mu sekretar SKOJ-a. »Povlačite se po grupama«, naredi zamjenik komandanta bataljona Branko. Tako i ovaj dio bataljona otpočne izvlačenjem koristeći veoma malo udolje, bez novih gubitaka. Tom je prilikom omladinac Škvorc ranjen u ruku.

Neprijatelj je vatrom ispratio partizane čije su se manje kolone povlačile prema Maloj Trnovitici i Trnovitičkim vinogradima.

Zasjeda je djelomično uspjela s obzirom na postavljeni zadatak, ali uz osjetne gubitke, što je, gledano s tog stanovišta, bio neuspjeh. Poginulo je 6 drugova, ranjeno 7, tj. 13 izbačenih iz stroja, među kojima i komandant bataljona.

Prema tada prikupljenim podacima, neprijatelj je imao 17 mrtvih i oko 30 ranjenih, uništena je lokomotiva i 3 vagona, dok je nekoliko vagona oštećeno. Promet na pruzi bio je duže vrijeme prekinut.

Razlozi neuspjeha Odreda u smislu gubitaka i postrojavanja borbenog poretku bili su raznovrsni:

— Odluka je donijeta na osnovu nepotpunih pa i netočnih podataka;

— izbor rejona zasjede bio je loš jer je glavnina bataljona postavljena na brisani prostor kraj pruge bez zaklona, izložena ubitačnoj vatri, zadatak je shvaćen olako; pretpostavljaljalo se da će biti potreban samo kraći vatreni prepad i juriš, pa će se neprijatelj predati; o tome je bilo govora u toku priprema za akciju;

— raspored jedinica bataljona u zasjedi bio je neadekvatan zemljištu, pa je jednostranost bitno utjecala na ishod borbe; da je preko pruge bilo barem jedno odjeljenje ili vod s jednim do dva puškomitrailjeza, neprijatelj ne bi mogao koristiti nasip pruge kao grudobran; otpor bi bio znatno slabiji;

— napad je izvršen na organiziranu i jaku pratinju specijalnog vlastika ojačanog podešenim vagonima za borbu na otvorenom prostoru.

Da je netko pogledao rejon oko pruge u visini tt 140, poslije borbe toga dana, slika bi bila slijedeća:

Na snijegu gdje je bio partizanski bataljon ostali su svježi tragovi krvi kao crveni cvjetovi nepravilnog oblika. Male kolone partizana jačine desetine ili voda bez žurbe su se udaljavale prema zapadu noseći ranjene i mrtve drugove. Lica su ozbiljna, borci su umorni, tuga ih obuzela. Žao im je tolikih drugova. Uz prugu ostaju polomljeni vagoni i lokomotiva, mrtvi i ranjeni neprijateljski vojnici i starješine. Vagoni izbušeni zrnima, iscjepana opłata.

Iako MPO nije imao velik broj borbi i više većih akcija, mjesecni gubici bili su visoki: više od 10 mrtvih i 30 ranjenih, previše za partizanski odred. Ali i neprijatelj je imao velikih gubitaka. Tuklo se, nije bilo lako. Krv se proljevala. Bio je to uvod u novu ratnu godinu koja je najavljujivala još oštريje sukobe i izmijenjene uvjete borbenog djelovanja za sve, pa i za MPO.

Čitav mjesec ožujak prošao je u sličnoj situaciji. Jedinice MPO-a djeluju na komunikacijama i povremeno vode borbu sa snagama koje poduzimaju ispade iz uporišta.

Brojno stanje Odreda sada je slabo, svega 250 — 300 boraca u dva partizanska bataljona, od kojih drugi ima svega oko 100 boraca i rukovodilaca. U to vrijeme svaki je bataljon imao po dvije čete. Situacija s kadrom je nepovoljna brojno i po kvaliteti.

Štab odreda već duže vrijeme nije imao političkog komesara pa je pomoćnik komesara Ivo Altić obavljao obje dužnosti. Nedostajali su operativni i obavještajni oficir. Komandant Ivan Kosak još uvijek nema dovoljno iskustva s takvom vrstom jedinice, to više što su se uvjeti djelovanja Odreda znatno izmijenili. ŠMPO je pod komandom Štaba 33. divizije koja, razumije se, ima svojih problema, ne stiže na sve, ili nedovoljno shvaća potrebe drugih.

Odlazak 7 partizanskih bataljona iz Odreda u brigade i divizije, od rujna 1943. do siječnja 1944, s najboljim kadrom i oružjem te borbeno izgrađenim jedinicama i ljudstvom, morao je ostaviti traga. Grupiranje jakih snaga u uporištima duž magistralnih komunikacija (nigdje nije

bilo malih posada) stvorilo je sasvim novu situaciju. Napad na tako velika uporišta-garnizone nije dolazio u obzir. Ostalo je da se borbeno djeluje na prugu i cestu zasjedama, prepadima i obranama STM. Otuđa se u ŠMPO osjeća sputanost, što se vidi iz operativnih izvještaja od 16. i 19. III 1944. u kojima, pored ostalog, piše slijedeće:

Štab
Moslavačkog N. O. P. Odreda
Hrvatske
Oper. br. 13/44.
16. III. 1944.

Predmet: Opći vojno organizacioni izvještaj:

ŠTABU XXXIII DIVIZIJE X KORPUSA »ZAGREBAČKOG« NOV I POJ
P o l o ž a j

Dostavlja se naslovu opći vojno organizacioni izvještaj od 27. II. 1944. tj. od zadnjeg operativnog izvještaja do 5. III. 1944. godine.

a) Operativna situacija:

Operativna situacija na sektoru na kojem je ovaj Odred je dosta otežana, radi toga što sva uporišta koje drži neprijatelj su dosta jaka i utvrđena. Kod samih vršenja operacija smeta dosta i to, što je velika voda, koja je nastala rastapanjem snijega. Sa uporišta iz kojih neprijatelj izlazi, izlazi sa jakim snagama, pošto naš Odred je brojčano dosta malen i mlađ, kod čega su još za sad otežane operacije.

Na sektoru, kojim operiše ovaj Odred neprijateljska uporišta jesu: Ivanić-Grad, Križ, Popovača, Kutina, Goilo, Garešnica, Hercegovac, Veliki Zdenci i Narta, nadalje Križevci, Vrbovec i Dugoselo.

Uporište Ivanić-Grad broji oko 900 vojnika. Od toga 460 Njemaca i 440 domobrana. Od 27. II. do 5. III. 1944. broj neprijateljskih vojnika u tom izvještaju bio je bez promjene.

Uporište Križ broji 950 vojnika, od toga 40 milicije, a ostalo domobrani Gorskog Zdruga. Promjene u tom uporištu nije bilo. Napominjemo da se posebno u Novoselcu nalazi 315 vojnika, koji su svi domobrani od Gorskog Zdruga.

Uporište Popovača broji 500 vojnika od toga 130 Njemaca koji se nalaze na stanici, 50 ustaša, dok su ostali vojnici domobrani Gorskog Zdruga koji se nalazi u mjestu Popovači. U tom uporištu nije bilo promjena osim dolaska milicije, čiji je broj nepoznat.

Uporište Kutina broji oko 1400 vojnika, od toga 120 gestapovaca, a ostalo Gorski Zdrug. Do promjena u tom uporištu nije došlo. Milicije je isto pribjeglo.

Uporište Goilo broji 715 Njemaca, od toga 650 Njemaca i 65 domobrana. Do promjena u tom uporištu nije došlo.

Uporište Garešnica broji 830 vojnika, od toga 250 gestapovaca a ostalo domobrani Gorskog zdruga. U tom vremenu došlo je do promjene kod koje je pojačano uporište za 40 vojnika i to domobrana.

Uporište Hercegovac broji oko 470 vojnika sve domobrani, ali se je smanjio za 40 vojnika, tako da sada broji 430 vojnika.

Uporište Veliki Zdenci broji 160 vojnika sve domobrana. Promjena je bila, ali je ostao isti broj vojnika, isto tako domobrana.

Uporište Narta broji oko 500 vojnika od toga oko 20 Njemaca a ostalo domobrani i žandari. U uporištu nije bilo promjene.

Uporište Križevci broji oko 3.000 vojnika od toga oko 1600 Njemaca, 430 Ustaša, 250 gestapovaca, 100 žandara a ostalo domobrani. U uporištu nije bilo promjene.

Uporište Vrbovec broji oko 1270 vojnika od toga 1200 njemaca, 30 milicije i 40 domobrana Željezničke Straže. Do 5. III. 1944. promjene nije bilo.

Uporište Dugo-selo broji 960 vojnika, od toga 684 Njemaca, 120 gestapovaca, 14 žandara i 150 domobrana željezničke straže. Do promjene u uporištu nije došlo.

Kod svih uporišta zapaženo je, da neprijatelj izlazi u obljižna sela, radi zastrašivanja naroda, kod čega ima i uspjeha radi toga što su iz istih sela otišli neki u uporišta, pričem su i sami domobrani u manjoj mjeri a skoro i nikako ne prelaze u N.O.V. Isto tako zapaženo je da neprijatelj ima dobru informativnu službu. To je zapaženo radi toga čim se mi približimo kojem uporištu više ne šalje svoje snage u obljižna sela gdje se mi nalazimo.

Naše jedinice u vremenu od 27. II do 5. III 1944. bile su oko uporišta Narta, Hercegovac i Garešnica sa zadatkom da postavljaju neprijateljsku zasjedu i da mu spreče nadiranje prema Podgariću.

Štab
Moslavačkog N. O. P. Odreda
Hrvatske
Oper. br. 15 44.
19. III. 1944.

Predmet: Operativni izvještaj.-

ŠTABU XXXIII DIVIZIJE X KORPUSA »ZAGREBAČKOG« NOV I POJ
P o l o ž a j

Kako je već ranije u prošlom izvještaju navedeno da ćemo krenuti prema Kutini u pogledu neke zasjede na prugi, nismo mogli da krenemo, pošto je neprijatelj iz Narte izlazio u selo Ivanjsku, Berek i druga okolna sela gdje smo morali da krenemo prema njima da im sprečimo izlaz iz uporišta, a ujedno smo i sređivali bataljone odnosno podpunjavali komandni kadar.

7. III. 1944. godine formirali smo iz I. Bataljona i udarne grupe, II Bataljon.

9. III. 1944. godine jedan Bataljon krenuo je u pravcu Kutine, a jedan u pravcu Križa sa zadatkom da svaki na svom sektoru postavlja neprijatelju zasjedu i ako bi bila kakova akcija manjeg stila.

11. III 1944. II Bataljon krenuo je na prugu da postavi zasjedu između Gračenice i Repušnice sa zadatkom da uništi, odnosno pohvata ophodnju koja se kreće u jačini oko 30 vojnika od Kutine do Popovače i obratno. Ista akcija nije uspjela pošto su mineri isti dan digli vlak na tom mjestu. Prilaz k prugi bio je onemogućen pošto je cijelo vrijeme pancer bio kod prevrnutog vlaka. Prema dobivenim podacima da će neprijatelj 13. III. dizati prevrnuti vlak, a ujedno da će krenuti prema Kljetištu sa nekim snagama kao u pobočnicu postavili smo zasjedu sa II. Bataljonom iznad vlaka na cesti i u šumi Tucilača i koti 130 do Kutine gdje smo ostali do U sati ali nitko nije naišao.

15. III. 1944. I Bataljon sa jednom svojom četom porušio je most na Česmi na glavnoj cesti Križ — Popovača.

17. III. 1944. II Bataljon sa jednim vodom postavio je zasjedu na cesti Kutina — Husain da dočekaju radnike koji idu iz Kutine u Gojilo, isti su ih dočekali gdje je bilo dva činovnika iz Gojila, 2 domobrana i 25 radnika. Plijen 17 pari cipela, 8 hlača, 5 bluza i 11.500 kuna. Radnici su pušteni a domobrani i činovnici su poslani u Komandu Područja.

Snage neprijatelja, kao što se vidi iz izvještaja od 16. III., zaista su jake. Uz prugu i glavnu cestu u rejonu Ivanić-Grada nalaze se dva bataljona iz sastava V gorske pukovnije i jedan Nijemaca. U Križevcima i Vrbovcu je jedan puk iz 187. njemačke divizije.

Došlo je do velikih kadrovskih promjena u jedinicama Odreda. S dužnosti komandanta 1 bataljona otišao je Vukašin Tumbas-Tigar, umjesto njega došao je novi drug. Komesar bataljona Đuro Čanković stavljen je na raspolaganje KMP, na njegovo mjesto došao je novi komesar. Komandant II bataljona Đuro Gostović-Vuk otišao je na drugu dužnost, da bi nakon kratkog vremena ponovno bio vraćen u bataljon, zatim je ponovo otišao s te dužnosti. Sve se to, zajedno s uvjetima djelovanja, negativno odrazilo na jedinice.

FORMIRANJE ŠIGO

Komanda X korpusa ubrzo je uvidjela da MPO nije ono što mu je namjena, pa je čim su stvoreni uvjeti naredila formiranje ŠIGO (Štab istočne grupe odreda NOV i POH) naredbom broj 6 od 14. III 1944. Znamo da je u siječnju formiran Štab zapadne grupe odreda za rukovodjenje Zagrebačkim, Zagorskim i Kalničkim partizanskim odredom, pa i ostalim manjim snagama u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, zapadno od linije Koprivnica — Križevci — Dugo Selo.

Za komandanta Istočne grupe odreda postavljen je Nikola Kličković, koji je sredinom 1943. već bio komandant MPO-a, zatim je bio komandant I moslavacke brigade od formiranja u rujnu do siječnja, kada je formirana divizija, i dalje do sredine ožujka. Izbor komandanta ŠIGO bio je dobar jer je Kličković bio prekaljen borac i iskusni partizanski komandant. Za polit. komesara grupe postavljen je Vjekoslav Janjić-Capo, koji je dotle bio politički komesar I moslavacke brigade, a kao što znamo, i duže vrijeme komandant MPO-a, dobar poznavalac

situacije i iskusan rukovodilac. Obojica će ostati na toj dužnosti do travnja 1945. godine, odnosno do kraja rata.

Štab je popunjavan postepeno tako da je dobio sve organe: načelnika štaba, operativca, obavještajca, intendantu i kasnije oficira Ozne, prištapske djelove i drugo. Od prištapskih jedinica, štab grupe imao je zaštitni vod i vod za vezu, a poslije intendantske i sanitetske jedinice, zatvor i drugo.

ŠIGO je bio važan element u organizaciji komandiranja i rukovođenja u X korpusu, još više u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Stvoren je poseban štab za rukovođenje i komandiranje partizanskim odredima na širem prostoru. Pod komandu ŠIGO potpali su Moslavački, Bjelovarski, Posavski, a poslije i Podravski partizanski odred. Zona djelovanja i odgovornosti ŠIGO bila je od linije r. Ilova — s. Veliki Zdenci — s. Pitomača na istoku, Drava na sjeveru, do visine Koprivnice, a odatle na jug do Save kod Oborova i zatim Savom do utoka Lonje u Savu.

Sada je ŠIGO bila komanda koja je na širem operativnom prostoru objedinjavala borbenu djelovanja većeg broja partizanskih odreda. Bilo je to sretno rješenje i za MPO. ŠIGO je bio potčinjen neposredno Štabu X korpusa zagrebačkog, a njemu svi partizanski odredi na navedenom prostoru. To što nije bilo čestih promjena u ŠIGO, bilo je veoma značajno. Do kraja NOR-a komandiranje PO bilo je čvrsto i istovremeno elastično, što je pozitivno utjecalo na njihov brzi razvoj. Jačina snaga jedinica ŠIGO bila je različita i velika u cjelini. U prosjeku ŠIGO je pod svojom komandom imao 6—8 partizanskih bataljona, nekad i više. (MPO 2 bataljona, Bjelovarski odred 2 bataljona, Podravski 1—2 bataljona, Posavski 2 bataljona i Udarni bataljon). Dakle, štab je imao snagu za dvije partizanske brigade, nekad i za tri. Razumije se, riječ je o partizanskim odredima koji su djelovali odvojeno na svojim užim teritorijama pa nisu predstavljali snagu partizanske brigade u operativnom smislu, načinu djelovanja, posebno u naoružanju.

Što je značio ŠIGO? Na prostoru sjeverozapadne Hrvatske, odnosno na operativnom području X korpusa postoje brojni partizanski odredi pod komandom štabova grupa odreda koji djeluju na partizanski način, napadaju na komunikacije, sarađuju s operativnim jedinicama i diverzantima. Oni brane ST i omogućavaju organizaciju i rad pozadine te političkih organizacija i organa narodne vlasti. PO obavljaju široku mobilizaciju svojim djelatnostima, pomoći udarnih grupa i vodova, gotovim jedinicama popunjavaju brigade i stvaraju nove (Zagorska brigada, brigada »Pavleka Miškine«, III moslavačka i brigada Ozne).

Na taj su način stvoreni uvjeti za slobodnija operativna djelovanja brigada, 32. i 33. divizije, odnosno X korpusa zagrebačkog, u međurječju Drava — Sava i za njehovu saradnju s jedinicama VI korpusa NOVJ i 7. banjiskom divizijom.

Kada se sve to ne bi istovremeno sagledalo, značenje uloge PO u sjeverozapadnoj Hrvatskoj ne bi bilo dovoljno jasno. To će potvrditi razvoj događaja.

Već u drugoj polovini ožujka, MPO je naglo počeo jačati. Brojno stanje bataljona iznosi gotovo 200 boraca. Izvršene su i pripreme za formiranje udarnog bataljona.

OBOROVO

Iako MPO nije sudjelovao u Oborovskoj operaciji (borbi kod Oborova, što je adekvatniji izraz s obzirom na naše snage), ipak je moram spomenuti u najkraćim crtama zato što je ishod te borbe direktno utjecao na stanje u MPO-u.

Druga partizanska brigada 33. divizije dobila je zadatak da u selu Oborovu, jugoistočno od Zagreba 25 km, izvrši prihvat oružja koje će iz GŠH dopratiti Turopoljski partizanski odred i dijelovi 34. divizije. Ostavivši teško naoružanje i brigadnu pozadinu u rejonu Čazme, brigada je izvršila marš i stigla u Oborovo 23. III 1944. Tu je bio i Posavski partizanski odred, OK KPH Zagreb i ostala okružna rukovodstva te kotarska rukovodstva kotara Dugo Selo, dio vijećnika ZAVNOH-a i drugi rukovodioci. Tih dana održano je partijsko savjetovanje za okrug Zagreb.

Bilo je dobro iskoristiti prisustvo brigade za politički rad i partijsko savjetovanje, ali nije bilo uputno dugo zadržavati brigadu, partizanski odred i okružna rukovodstva u rejonu Oborova. Nije se vodilo računa o osnovnim elementima, o jačini i rasporedu snaga neprijatelja, zemljишtu, vremenu i prostoru. Brigada se zadržala u Oborovu čitavih 7 dana, od 23. do 29. III 1944, zapravo u rasporedu snaga I konjičke kozačke divizije. Naime, I KKD bila je tada u širem rejonu: Križevci — Zagreb — Sisak — Ivanić-Grad. KM divizije je u Sisku. Pored kozačkih tu su bile i druge snage neprijatelja, jaki dijelovi 187. divizije, jedinice V gorske pukovnije I gorskog zdruga i ostale. Bilo je normalno očekivati intervenciju jakih snaga protiv brigade.

GŠH je poslao depešu Štabu X korpusa da organizira prihvat oružja na Savi, ali nije naredio da brigada tako dugo ostane u tome rejonu. Sa II brigadom bio je i načelnik operativnog odsjeka korpusa major Vojko Hohštetner pa je Štab X korpusa bio uvjeren da će operativac voditi računa o položaju brigade. Štab 33. divizije dao je brigadu na raspolaganje pretpostavljenom štabu te nije mogao bitno utjecati na njenu upotrebu i način djelovanja.

Štab brigade i komandant ocijenili su situaciju i bili su spremni da se tuku. Veće opasnosti po brigadu nisu vidjeli. Međutim, neprijateljska obavještajna služba prikupila je potrebne podatke. Komandant I KKD general potpukovnik Pantovich donio je odluku da brigadu i ostale snage okruži u rejonu Oborova, zatim da ih razbije i uništi. Angažirao je dva konjička puka (svaki od oko 3500 vojnika i starješina), dva bataljona Nijemaca, jedan iz pravca Dugog Sela, drugi s juga od Siska, ustaški bataljon Štajcera te bataljon domobrana i manje jedinice ustaša i žandara. Cilj: zatvaranje vanjskog obruča i okruženje. Neprijatelj je angažirao do 10.000 vojnika s dobrim naoružanjem protiv 420 boraca brigade i 120 boraca Posavskog odreda i nešto naoružanih rukovodilaca političkih organizacija.

Već 28. III u popodnevним satima neprijateljske jedinice zaposjele su polazne položaje zatvorivši širi krug oko Oborova. Tokom noći 28/29. i rano ujutro jake neprijateljske snage zaposjele su desnu obalu Save na zapadu i kanal Črnc na istoku i izbile na liniju s. Rugvice na

sjeveru i s. Prevlake na jugu. Tako je bio zatvoren obruč oko jedinica II brigade, Posavskog odreda i rukovodstava okruga Zagreb.

Postigavši totalno iznenadenje (u pogledu cilja, snaga i taktike), neprijatelj je izvršio snažan napad. U višesatnoj žestokoj i neravno-pravnoj borbi, II brigada bila je razbijena. Izlaza nije bilo, nego juriš i proboj po dijelovima. U takvoj situaciji borci i rukovodioci brigade pokazali su masovan heroizam probivši željezni obruč na kanalu Črnc koji su držali Nijemci i kozaci. Poginula su 162 druga, zarobljeno 40, probilo se oko 260, ili 60% sastava brigade. Većina boraca brigade prošla je kroz borbenu obuku u jedinicama MPO-a, gdje je stekla borbeno iskustvo, pa je hrabrost koju su pokazali i žrtve koje su dali dokaz kvalitete jedinica X korpusa. Borci MPO-a, kao borci II moslavačke brigade, junački su se borili i ginuli. Neprijatelj nije postigao pun uspjeh. To je bio jedini slučaj u II operativnoj zoni i kasnije u X korpusu da je neprijatelj nanio toliko gubitaka jednoj našoj jedinici. Iako je to bio naš poraz zbog teških gubitaka, bio je i uspjeh zbog borbene vrijednosti II brigade: da nije bila tako hrabra, neprijatelj bi je potpuno uništio. Drugačije rečeno: da je kojim slučajem bilo obratno, nijedna neprijateljska jedinica ne bi se izvukla iz takve situacije kada bi je okružile tako jake naše snage. Čazma o tome najrječitije govori. Da se i to zna o moslavačkim partizanima kako su se tukli u sastavu II moslavačke brigade, jedan je od razloga što pišem o Oborovu. A drugi je u tome što je već 4. travnja 1944. zbog ovog dogadaja I bataljon MPO-a otišao u sastav II moslavačke brigade da je popuni i ojača snage. Fleksibilnost komandiranja u rješavanju organizacijsko-mobilizacijskih pitanja je očita. Uloga MPO-a da iz njega tokom čitavog NOR-a izrastaju bataljoni, brigade i divizije, pa i korpus, sasvim je vidljiva. Bio je to već 11. bataljon po redu koji je kao gotova borbena jedinica otišao iz sastava Moslavačkog odreda u druge naše jedinice.

Početkom travnja Odred ima dobra dva partizanska bataljona i standardne prištapske dijelove, zaštitni vod, vod za vezu, bolnički i intendantski vod. Štab odreda je popunjeno tako da ima komandanta, komesara, načelnika štaba, operativca, obaveštajnog oficira, intendanta i referenta saniteta. Raspored bataljona je nešto više orijentiran na komunikacije, a s vremenom na vrijeme neki je od partizanskih bataljona i na komunikaciji Garešnica — Bjelovar, odnosno u Posavini. Borbena djelovanja jedinica nešto su intenzivnija, ali to su manje borbe, zasjede, obrana pojedinih pravaca, kao što su Ivanić-Grad — Čazma, Ludina — Čazma, Kutina — Srpsko Selište te Garešnica — Dišnik — Popovac. Pored sukoba na ovim glavnim pravcima, česte su borbe i na manjim pravcima koji su između važnijih.

Neprijatelj je sredinom i potkraj ožujka izvršio dva dublja prodora na našu slobodnu teritoriju na pravcu Bjelovar — Narta — Ivanska — Berek, a odatle prema Samarici i Gornjoj Garešnici, odnosno Popovcu.

Noću 31. III na 1. IV 1944. jedan njemački bataljon iz sastava 432. pp 187. divizije te dva bataljona domobrana, jedan oružnika i nešto ustaša, tj. snage ojačanog puka izvršile su nastupanje iz rejona Narte i ujutro 1. IV oko 10 sati izbile na liniju s. Samarica — s. Šimljanik — s. Oštri Zid — s. Begovača.

Budući da je neprijatelj bio jak, bez većih napora odbacio je jedinice Komande mjesta Berek i Komande moslavačkog područja u rejonu Samarice, dok je s jednim bataljonom MPO-a vodio oštре borbe, što mu je znatno usporilo napad. Jedna kolona jačine ojačanog bataljona nastupala je na pravcu Narta — Štefanje — Čazma, ali nije stigla daleko jer su je snage I brigade 33. divizije zadržale u rejonu Štefanja. Zbog toga i zbog sve jačeg otpora naših snaga, glavna kolona (njemački bataljon), izbivši u Gornju Garešnicu i Novo selo, spalila je naše radionice i nekoliko kuća u kojima su bili razmješteni pozadinski dijelovi, zatim se vratila u Bjelovar ne stigavši u Podgarić i dublje prema bolnicama.

To je bio najdublji prodor neprijatelja za godinu dana, ali bez većeg uspjeha. Naše su jedinice istoga dana, ili već sutradan, opet bile na liniji s. Ivanska — s. Štefanje — r. Česma — s. Dubrava, Komanda mjesta Berek u Bereku, Komanda moslavačkog područja u svojim rejonima u Samarici itd. Barake kod Novog Sela su izgorjele, ali ubrzo su bile podignute nove.

Bio je to »pothvat« s ograničenim ciljem po vremenu, prostoru i s obzirom na sukob s našim snagama. Neprijatelj je htio poremetiti život i rad naše pojedine, osokoliti pristalice okupatora i NDH, pokazati svoju snagu, naplačkati stoku i živežne namirnice. Na tome je posebno insistirao veliki župan Velike župe Bilo-gore dr Vladimir Sabolić. Taj poznati ustaški zločinac potudio se da lično prati svoje i savezničke, njemačke, postrojbe u pothvatu. Evo nekih karakterističnih podataka i stavova iz izvještaja Sabolića od 4. IV 1944. koji je uputio Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH:

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA — VELIKA ŽUPA BILOGORA

Broj Taj. 1125/44.

Bjelovar, dne 4. travnja 1944.

Predmet: Kotar Garešnica obilazak.-

MINISTARSTVU UNUTRAŠNJIH POSLOVA

Ured Ministra

Zagreb

Dne 31. III. i 1. IV. 1944. vršila je njemačka vojska akcije u sjeverozapadnom dielu kotara Garešnica, kod kojih sam i ja sudjelovao.

Na put smo prošli dne 31. III. 1944. u 2 sata u jutro u pravcu Narta, Ivanska, Berek, u kojem potonjem mjestu smo se razdijelili u tri kolone, od kojih je desna (zapadna) išla selima Babinac Petrička, Samarica, Šimljanik, Gornja Garešnica, istočna (lijeva) glavnom cestom Šimljanica, Begovača, Popovac, a ja sam išao sa srednjom kroz sela Krivaja, Šimljana, Oštri Zid, Gornja Garešnica, Podgarić.

Naša zadnja posada nalazi se u Narti, gdje se nalaze i sjedišta obč. poglavarstava Ivanska i Berek. Čitav kraj južno od Narte izložen je upadima partizana, a često zalazi i naša posada u jednodnevne akcije u obližnja sela.

U mjestima južno i zapadno od Bereka nije već dulje vremena bilo naših oružanih snaga, te su se tamo partizani sasvim ugniezdzili, naročito u mjestima Samarici, Gornjoj Garešnici i Samarici i Podgariću, u

kojim potonjim mjestima su smjestili svoje bolnice, o čemu sam podnio izviešće pod br. Taj. 853/44. od 10. III. t. g.

U svim mjestima, kroz koja sam prolazio došao sam u doticaj sa seljacima, koji žive u vrlo teškim prilikama. Partizani ih uobiće ne puštaju iz sela te ne mogu ništa niti prodavati, niti kupovati, a posebno se osjeća nestaćica soli.

Hrvatsko katoličko pučanstvo protivno je partizanima, te nas je radosno i s veseljem dočekalo, dok pravoslavni gotovo svi više manje s njima surađuju, odnosno su njihovi simpatizeri. Naročito se dobro drži naš narod u selima Šimljani, Oštrom Zidu, Šimljaniku i Samarici. U kojima je svima mjestima, osim Oštrog Zida katoličko pučanstvo, dok je u Oštrom Zidu polovica je katolika polovica pravoslavaca. U ovom potonjem mjestu su partizani još lani spalili školsku zgradu, a sada su osnovali svoju partizansku školu u posebničkoj zgradi trgovca Petkovića, u koju polaze samo pravoslavna djeca. Sav namještaj škole je uništen, dočim je učitelj pobjegao.

U Gornjoj Garešnici nalazile su se kako je u pomenutom izvješću navedeno dve bolnice, u kojima su se nalazili lakše ranjenici i bolesnici, koji su svi pobjegli. Bolnica u zgradbi Roze Franjević sa svim stvarima i zgrada potpuno spaljena i uništena, dok su iz bolnice u školskoj zgradbi iznešeni svi predmeti koji se nisu mogli ponesti i uništiti, dočim je zgrada uništena.

U selima imade odbor, ali koji većinom prisilno izabran i dobar je narodu, pa u njih nije dirano. U selu Podgariću odnosno Novom selu nalazila se velika bolnica, koju su partizani sami izgradili, koja je uništena, a isto tako i bolnica u jednoj posebničkoj zgradbi. Uništene su također partizanske radionice, klaonica, pekara, koje su se nalazile u zgradbi Nihag, kao i brzoglasna centrala. Tu je jedino došlo do ozbiljnije borbe, gdje su partizani imali jednog nabrojenog mrtvog, dočim su ostali gubitci nepoznati.

Desna kolona imala je veće borbe sa partizanima u Samarici i Šimljanici, u kojima su partizani imali 15 mrtvih, a sa naše strane četiri ranjena. U Samarici su također uništene partizanske nastambe i njihova takozvana ekonomija. Tu se nalazilo njihovo zapovjedništvo i sud.

U selu Podgariću nalazio se veći broj naših ljudi, koje su partizani bilo zarobili bilo otjerali na prisilnom radu, ali su ih partizani pred našim dolaskom otjerali dalje u šumu, te su spašena samo trojica.

Prespavali smo u selu Popovcu (10 km. sjeverno od Garešnice) drugoga jutra rano pošli u dve kolone i to jedna preko Gor. Garešnice, Oštrog Zida, Šimljane, Krivaje u Berek, (jučerašnja lieva-istočna kolona), dok su se druge dve sjedinile i pošle putem Gornja Garešnica — Šimljani, Samarica a kojom sam i ja pošao. Na rubu sela Šimljani ka opaženo je da dolaze velike skupine partizana od sela Samarice. Oni nas nisu opazili tako, da se je mogla vojska potpuno raspoređiti i neopaženo zauzeti postave i kad su se partizani približili, otvorena je na njih vatra i došlo je do borbe u koje su partizani imali 60 mrtvih, nepoznati broj ranjenih, zapljena jedna teška, jedna laka strojnica, 48 pušaka i 5.000 metaka uz ostale vojne predmete. Ubijen je i politički komesar. U selu Samarici smo saznali od jednog partizana koji se pre-

dao, da je to bila I. Moslavačka brigada. Istim putem vratili smo se natrag u Bjelovar.

Ovaj poraz partizana naišao je u čitavom kraju na povoljniji odjek, a pošto je kod Siska potpuno uništena II. Moslavačka brigada, to su njihove snage u ovom kraju znatno oslabljene, pa je bezuvjetno potrebno, da se ponovno zauzme Čazma, što je obzirom na vojne snage, koje se nalaze u Bjelovaru. Ivanić Gradu, Križu i Kutini potpuno moguće. Partizani su se u Podgariću i Gornjoj Garešnici čutili potpuno sigurni, te navodno govorili da nikada više neće hrvatska i njemačka noga stupiti u ove krajeve, pa bi taj pohod već po samom tonu, kad i ne bi bilo drugih uspjeha, imao veliku važnost.

U selu Samarici poveli smo sa sobom oko 50 vojnih obveznika koji su se javili u vojsku, a na čitavom putu na povratak sretali smo ljude i kola, koja su se vraćali iz grada, jer su istom sada nakon duljeg vremena mogli ići u Bjelovar.

Sa malo oružanih snaga moglo bi se ovaj kraj potpuno zaštiti i to posadama u Popovcu, i Bereku, a što narod ovoga kraja potpuno i zaslužuje i dosta su se napatili trpili od vlasti i pod terorom partizanskih bandita.

Umoljava se ovo izvješće na znanje primiti.

ZA DOM SPREMNI!

Veliki župan:
(Dr. V. Sabolić)

Osim upada i prodora na STM, neprijatelj je izvodio takve akcije i na drugim pravcima. Međutim, na dublje prodore nije se odlučivao, već samo ako je imao dovoljno podataka o rasporedu naših snaga, razmještaju ustanova i komandi. Rad neprijateljske obavještajne službe sve se više osjećao na terenu. Budući da je opći odnos snaga stalno bivao sve povoljniji za nas, nije bilo mogućnosti okruženja i uništenja naših jačih jedinica. Zato je neprijatelj djelovao s ograničenim ciljevima, s djelomičnim uspjehom, nastojeći da NOP-u nanosi gubitke služeći se većim brojem sličnih aktivnosti.

Jedna od takvih akcija bila je i provala naših skladišta hrane i opreme u šumi Marči zapadno od Čazme. Gestapo je saznao za to skladište od svojih obavještajnih organa pa je organizirao napad na STM kotara Čazma. U rejonu Vučja jama u šumi Marči bio je izgrađen veći broj tajnih skladišta za privremeni smještaj žita, krumpira, brašna, masti i dr., radi transporta u Kordun i Liku, ali neprijatelj je otkrio samo manji dio skladišta.

8. IV ujutro jedan divizion kozaka iz I konjičke kozačke divizije izbio je iz rejona Ivanić-Grada u šumu Marču s dvije kolone u namjeri da razbije partizane. Budući da tu nije bilo naših jačih snaga, već samo patrole, neprijatelj je zaposjeo rejon organizirajući obranu i osmantranje. Za to vrijeme Nijemci su, vjerojatno, uz pomoć izdajnika pronašli tajna skladišta i zaplijenili velike količine živežnih namirnica, pšenice, krumpira i nešto opreme. Evo što o tome kaže veliki župan Sabolić u svome izvještaju:

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA — VELIKA ŽUPA BILOGORA
U BJELOVARU

Broj: Taj. 1329/1944.

Bjelovar, dne 18. IV. 1944.

MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA
URED MINISTRA

Z A G R E B

Dne 8. travnja o. g. jedna bojna njemačke vojske — dobrovoljaca Ukrajinaca i kozaka iz Kloštra Ivanića uz suradnju njemačke tajne policije iz Zagreba poduzela je podhvat protu partizana u smjeru Marča šume (10 km zapadno od Čazme). Do sukoba sa partizanima nigdje nije došlo. U Marča šumi između kote 187 i 189 pronadena su 3 podzemna skladišta i to dva sa krompirom u kojima je bilo oko 15.000 kg. krumpira i jedan sa pšenicom oko 20.000 kg. pšenice. Kod ovih skladišta ronadeno još oko 40 raznih automobilskih kotača sa gumama i nešto odiela i obuće.

Od pronađene pšenice uzela je njemačka posada u Ivanić Gradu za sebe 1500 kg. ustaškom taboru u Kloštru Ivaniću ustupljeno je 1500 kg. a pronađeni krumpir, automobilski kotači sa gumama i partizansko odjelo i obuća odpremljeno je u Zagreb.

Radi znanja savezno s izvješćem broj Taj. 1316/1944. od danas.

ZA DOM SPREMNI!

VELIKI ŽUPAN:
(Dr. Vladimir Sabolić)

Pošto je I KKD sasvim pristigla u širi rejon Zagreba, njene su jedinice sve češće izvodile ispadne na našu slobodnu teritoriju ili su poduzimale napadna djelovanja protiv jedinica X korpusa, osobito protiv partizanskih odreda. Ta brzopokretna i dobro naoružana i obučena jedinica zadavala nam je mnogo neprilika, osobito u prvo vrijeme dok se još nismo bolje upoznali.

PRVA BORBA S KOZACIMA

Radi zaštite STM, posebno rejona Čazma — Samarica — Pobjenik — Podgarić, MPO je dobio zadatku od ŠIGO da svojim I bataljonom krstari na širem prostoru, napada neprijateljske kolone i zasjednim akcijama sprečava prodore prema centru slobodne teritorije. I bataljon pod komandom Drage Crnića, v. d. komandanta bataljona, dobio je zadatku da dočeka kozake na južnom obodu s. Marče 10. IV 1944.

Štab bataljona (komandant Crnić, komesar Nikola Subota, pomoć, komesara Stanko Leš-Danko), primivši zadatku, odlučio je postaviti zasjedu s dvije čete u rejonu Sovarski brijež jer se očekivalo da će kozaci ponovno doći i tražiti tajna skladišta. Takvi su bili podaci naših obavještajnih organa.

Bataljon je stigao noću na mjesto zasjede, jedinice su rano ujutro zaposjele položaje u visini kote 104 sjeverno od s. Sovari. Štab bataljona i III četa našli su se na položajima u rejonu Željezno brdo, tt 176 — Marčanski vinogradi, kuda vodi seoski put.

Oko 8 ili 9 sati naišao je neprijatelj na zasjedu koja je loše postavljena pored puta s. Sovari — s. Marča. Došlo je do kratke borbe, zatim do razbijanja zasjede. Pucalo se po čitavoj šumi i za kratko vrijeme kozaci su izbili u rejon tt 176 razbivši i našu III četu.

Nešto prije toga komandir III čete Ivan Tominac pošao je jašući na konju u Štab bataljona koji se nalazio ispred njegove čete. Tominac stiže usjekom puta ispred tt 176. Odjednom ga ospe vatra iz pušaka i automata, dobije snažan udarac u grudi i gotovo padne s konja. »Predavaj se, job tvoju mat«, povikaše vojnici u njemačkim uniformama i sa šubarama na glavama. Kozaci ga skinu s konja i zarobe, nakon toga produže napad i protjeraju njegovu četu s položaja.

Toga dana dogodilo se nešto neuobičajeno za MPO. Za kratko vrijeme razbijena je četa u zasjedi, druga se razvukla po šumi, treća je protjerana sa svojih položaja, zarobljen je komandir III čete, ranjeno je nekoliko boraca, zarobljena su 3 borca i referent saniteta bataljona Vukošić, koji se, čini se, predao, nije ni pokušao bježati, tako se pričalo u bataljonu. Dakle, došlo je do darmara. Cijeli bataljon bio je uzdrman. To mu se nijednom do sada nije dogodilo. Dio bataljona je nabačen preko kanala Glogovnica i da nije bilo jednog voda II čete, neprijatelj bi ga još dalje gonio. Nekoliko sati prikupljali su se dijelovi bataljona po odjeljenjima i vodovima. Članovi Štaba bataljona i Štaba MO-a, koji su se našli na licu mesta zabrinuli su se. A kako i ne bi, razbijen je bataljon. Pa to je strašno. Međutim, malo-pomalo bataljon se prikupljaо južno od s. Lipovčana, bez novih gubitaka.

Što se zapravo dogodilo? Analiza neuspjeha je nedvosmisleno pokazala da je u organizaciji marša i zasjedi bilo niz slabosti:

- ocjenjivanje je bilo površno: kozaci nisu bili domobrani, to je bila konjica, a ne pješadija; neprijatelj je bio brojno jači, čak četiri puta, bolje naoružan i uvježban;
- izbor rejona zasjede i raspored snaga bio je slab;
- dovođenje jedinica nije bilo potpuno tajno; po svemu sudeći, neprijatelj je imao podatke o rejonu zasjede;
- nije organizirano osmatranje šireg rejona pa je neprijatelj nas iznenadio;
- sistem vatre i način djelovanja nisu bili dobri;
- protivnik je bio navikao da oštrot nastupa i goni naše manje jedinice, primjenjujući manevar obuhvata naših bokova.

Komandant kozačkog diviziona primijenio je dobro isprobani taktički postupak: Kada je naišao na partizane, čelno odjeljenje je s konja otvorilo žestoku vatru i zastalo, zatim su ekadroni izvršili obuhvat s oba boka otvarajući vatru nasumce i, razumije se, za kratko vrijeme naša je zasjeda bila dovedena u težak položaj. Došlo je do kolebanja, zatim do povlačenja u šumu po desetinama i vodovima. Četa koja je bila na desnom krilu i nešto pozadi jednostavno se povukla u pošumljena udolja, tu pričekala da kozaci prođu, pa se zatim uredno povukla prema Lipovčanima. Brzina i način djelovanja zbumili su komandire četa i borce jer je to bio prvi vatreni sudar s novim protivnikom. Trebalo nam je više sukoba i iskustva dok se nismo navikli i uvježbali. Poslije smo tukli baš te protivnike, kozake. Inače, bila je to vojska s

mnogo borbenog iskustva, dobro naoružana, drska, silovita, poludivlja, osobito pod utjecajem alkohola. Kada bi uspjeli poljuljati otpor neke **naše** jedinice i dići je s položaja, prelazili bi u gonjenje, omiljenu kozačko-konjičku radnju. Ali kada bi ih sačekala dobro organizirana **vara s naše** strane, bježali bi glavom bez obzira. **O** tome će još biti riječi.

Tako je prošao prvi susret u borbi s kozacima, istina negativno **za MPO, ali** s novim iskustvima.

Pošto je MPO početkom travnja ponovno ostao s jednim partizanskim bataljonom, po odluci ŠIGO formiran je Udarni bataljon od jedinica bataljona i udarnih grupa pomicanjem kadra. Tako je MPO uskoro opet imao dva partizanska bataljona, a jedan je bio udarni. Jedno će vrijeme Udarni bataljon biti izdvojen od MPO-a kao samostalni bataljon pod neposrednom komandom ŠIGO.

Za komandanta Udarnog bataljona postavljen je Dragan Đakula, **rodom** od Vojnića, borac od 1941, s proleterskom četom došao na Kalnik 1943 (pukovnik JNA u penziji, živi u Beogradu). Bataljon je formiran potkraj travnja 1944, brojno stanje je prosječno, imao je oko 170 boraca i starješina, ali je kadar izabran i naoružanje dobro. Formiranjem bataljona Odred je znatno ojačan, dobio je udarnu snagu i borbenu vrijednost.

Travanj je bio mjesec sređivanja jedinica MPO-a, ŠIGO je radio punom parom i rukovodio partizanskim odredima, izrađeni su planovi djelovanja, organizaciono su sređeni svi partizanski odredi, posebno Moslavački PO, koji se nalazio uz ŠIGO, pa je njegov utjecaj na Odred bio veći i djelotvorniji.

Štab MPO-a je popunjeno s komesarom, na koju je dužnost došao Ciro Karlović-Brko, za pomoćnika komesara postavljen je Vlado Hus, komandant je bio Ivan Kosak, za načelnika štaba došao je Božo Kušec. Tako je i taj štab bio popunjeno do formacije i s dobrim kadrom pa je mogao normalno raditi. U drugoj polovini travnja I bataljon nalazio se većim dijelom na sektoru Garešnice i Kutine, a Udarni bataljon nakon formiranja na sektoru Čazma — Ivanić-Grad. Došlo je do više sukoba s patrolama, ali neprijatelj je više puta izbjegao borbu na ovim pravcima. Evo kako je izgledala aktivnost Odreda potkraj travnja i početkom svibnja 1944. godine:

**ŠTAB ISTOČNE GRUPE
P—ODREDA HRVATSKE
Broj Opr. 29/44.
Dne 17. maja 1944.**

PREDMET: Redoviti operativni izvještaj

ŠTABU X. KORPUSA »ZAGREBAČKOG« NOV I POJ

Prema naređenju Op. Br. 136 od 12. III. 1944. godine, dostavlja se operativni izvještaj, za vrijeme od 25. IV. do 10. V. 1944. godine.

MOSLAVAČKI ODRED

25. IV. — Odred se je nalazio u selu Pavličanima, gdje se vršila obuka i uređenje oružja i opreme.

26. IV. — Odred se nalazio u selu Pavličanima.

27. IV. — Vrši se pokret Pavličani — Mikleuš.

28. IV. — Vrši se pokret Mikleuš — Berek. Istog dana jedna četa osigurava rekviriranje blaga u selu Đurdic. 15 drugova vrši osiguranje prevoza 20 metara pšenice iz Ivanjske. 1 desetina upućena u Štab X — Korpusa za pratnju mina u Bjelovarsko Područje.

29. IV. — Izvršen je pokret iz Bereka za Dišnik. Neprijatelj je nastupao iz Garešnice u pravcu Dišnika i sa Goila u pravcu Vel. Bršljanice. Prilikom sukoba kod Kovačić brda i u samom Dišniku ranjen je jedan drug dok neprijateljski gubitci nisu poznati. Neprijatelj se povukao.

30. IV. — Jedna četa nalazi se u zasjedi kod samog uporišta Garešnice ali neprijatelj nije naišao. Ostali djelovi nalazili su se u Popovcu i u Rogoži.

1. V. — Jedinice se nalazile u selu Dišniku na odmaranju.

2. V. — Izvršen je pokret u pravcu Kutinice prema neprijatelju koji je nadirao iz Kutine, ali se prije sukoba povukao.

3. V. — Jedna četa poslana je na sektor Kutine i stavila se je na raspolaganje K.N.O.O. Kutina.

4. V. — Jedinice su se nalazile u Popovcu.

5. V. — Jedinice su se nalazile u Popovcu, vršena je obuka.

6. V. — Neprijatelj je nastupao u pravcu Pašijana pa je zauzet položaj iznad sela Pašijana da bi pružio osiguranje 21. Brigadi koja je stigla na taj sektor. Neprijatelj je odstupio prije dodira.

7. V. — S jednom četom vrši se osiguranje mitinga u selu Ladišlavu. Četa upućena na Kutinski kotar ubila je kod Kutine dva domobrana a dva je zarobila. Zarobljene su dve puške sa priborom 100 kom. metaka i dva para odjeće i obuće.

8. V. — Jedinice su se nalazile u Popovcu i vršeno je sređivanje.

9. V. — Prema traženju XXVIII. Divizije 1 četa osigurava rekvaraciju.

10. V. — Odred vrši pokret za Grabovnicu sa zadatkom osiguranja od Križa, a u vezi sa akcijom XXVIII. Divizije na Hercegovac.

UDARNI BATALJON

25. IV. — Bataljon se je nalazio u selu Ivančanima i napao je 20. čerkeza koji su se nalazili u šumi te uhvatilo 12. živih, 7. je ubijeno, a jedan ranjen uspio je pobjeći u uporište Gradec. Napad je izvršen bez vlastitih gubitaka.

26. IV — Bataljon se je nalazio u Svinjaru i odavle se je povukao u Cerinu.

27. IV — Nalazio se je bataljon u zasjedi i kod Stare Marče i zatim izvršio pokret za selo Lipovčane.

28. IV — Bataljon se je nalazio u Lipovčanima.

29. IV — Bataljon je ušao u sastav II. Moslavačke Brigade te se je nalazio u zasjedi kod sela Hagnja prema Svetom Ivanu Žabnom. Neprijatelj nije naišao, te se je bataljon povukao u Srpsku Kapelu.

JMO

30. IV — U tri sata izjutra izvršen je pokret u selo Kabal, a na veče produženo u pravcu Sv. Ivan Žabno gdje je zajedno sa II. Moslavackom Brigadom napadnuto uporište Sv. Ivan Žabno.

1. V — U dva sata izjutra otpočeo je napad. Bataljon je napadao sa jednom četom dok su dve čete bile u zasjedi. Napad nije uspio zbog pomanjakanja teškog oružja te se je bataljon povukao u Sv. Petar Čvrstec. Gubitaka na našoj strani nije bilo.

Za period travanj — svibanj karakterističano je da neprijatelj izbjegava oštire sukobe. Držeći se uporišta i neposredne okolice, poduzima dublje ispade na STM samo jačim snagama. Jedinice MPO-a postavljale su zasjede tik ispred Garešnice, Kutine, Popovače i još nekih mesta, ali on nije izlazio iz garnizona. Istina, bilo je podataka da će naići njegove jedinice, ali ti podaci nisu bili točni. Bilo je slučajeva da se u zasjedu išlo bez podataka, da se sačeka ako nešto nađe.

Udarni bataljon iznenadio je kozake 25. IV 1944. u šumi kod Ivančana, ubio 7 i zarobio 12 vojnika, pobjegao je samo jedan vojnik u Gradec. Time je bio vraćen dug za poraz I bataljona u šumi Marči. Bio je to dokaz kako se i takav protivnik može uspješno tući. Bataljon nije imao gubitaka.

UDARNA GRUPA »KUTINA«

Pored toga što je već bilo govora o udarnim grupama koje su imale različite formacije i uloge u pojedinim kotarima i periodima, valja reći da one postoje i dalje, iako u novoj i izmijenjenoj situaciji. Ocjena o njima, njihovoj ulozi i zadacima ostaje s napomenom da 1944. godine imaju nove specifičnosti. Ima ih različitih, vrlo dobrih, borbenih i onih koje postaju pomalo »divlje«, nisu uvijek pod kontrolom KK KPH i ŠMPO, pa je bilo neaktivnosti, zastranjivanja i rada na svoju ruku. Čim je to uočeno bile su ili rasformirane ili upućivane u sastav četa MPO-a i pozadinskih partizanskih straža.

Kutinska udarna grupa zaslužuje nešto više prostora. Poslije odlastka Udarnog voda, odnosno Udarne čete Osekovo (čiji je komandir bio Josip Božić-Mali, a komesar Ivan Knežević) u MPO, odnosno u Udarni bataljon i brigadu, na kutinskom kotaru formirano je više manjih udarnih grupa sličnih onima iz 1942. Međutim, prosinca 1943. Kutinska udarna grupa, popularno nazvana Dragecova (po imenu komandira Drage Brezinščaka), bila je najprije zaštitni vod pri kotarskom komitetu KPH Kutina, ali je osim toga osnovnog zadatka poduzimala razne druge akcije, osiguravala je i sjedišta OK KPH Čazma i OK SKOJ-a koja su se nalazila nešto istočnije od Mikleuške u šumskoj kući što se danas zove »Jelen«. Kotarski komitet Partije nalazio se u tzv. Banderijevoj klijeti⁶²). U proljeće 1944. grupa je prerasla u udarni vod, pa četu, da bi zatim otišla u svibnju u I bataljon MPO-a kao III četa.

Ova udarna jedinica, čija jačina postupno raste od desetine do vođa i čete, dio je jedinica MPO-a na raspolaganju KK KPH Kutina. Za-

⁶²⁾ Vlasnik klijeti je Francuz, progresivan čovjek koji je NOP-u dobrovoljno stavio na raspolaganje svoju imovinu.

datke dobiva od ŠMPO, ali i od partijskog komiteta. Kao grupe na garešničkom, čazmanskom i sisačkom kotaru, i ona igra ulogu milicije: vodi borbu protiv petokolonaša, osigurava poredak i funkcioniranje organa narodne vlasti i omogućava rad političkih organizacija. Prema tome, ove su jedinice zapravo preteča ppk jedinica, odnosno jedinica Ozne na prostoru Moslavine.

Zbog toga što su to bile specijalne oružane jedinice u sastavu MPO-a, i bez obzira na to što im često, ponekad i pretežno, daju zadatke kotarski komiteti Partije, valja još nešto reći o njihovom djelovanju. One su vodile posebnu brigu o tome da se hvataju pojedinci i grupe ustaša, policajaca, žandara, zločinaca, špijuna, tako da su u praksi dobrim dijelom bile istovremeno i jedinice sigurnosti.

Kutinska udarna grupa bila je sastavljena od ljudi koji su se većinom poznavali od ranije iz grupe sela zapadno od Kutine i s periferije samog mjesta. Dobrim dijelom to su siromašni radnici i seljaci pa je prirodno što su se opredijelili za oslobođilačku borbu. Neki su izvjesno vrijeme bili u domobranstvu. Oni koji su prvi otišli u NOB, povlačili su za sobom ostale.

Budući da je grupa u prvo vrijeme bila neposredno uz KK KPH Kutina, ideološko-politički rad bio je dobar. OštRNA borbe i likvidacija istaknutijih ustaša prekalila je borce i rukovodioce. Pročula se borbenost, dovitljivost i sposobnost jedinice.

U početku je Udarna grupa »Kutina« imala svega 16 boraca i staračina:

1. Drago Brezinčak-Dragec, komandir udarne grupe-voda,
2. Veno Svoboda, delegat voda (kratko vrijeme),
3. Đuro Kuzmić-Đuka, delegat voda, poslije komesar čete kada je grupa narasla na tu jačinu,
4. Albin Bosnar-Albić,
5. Josip Prglej-Pepić,
6. Stjepan Haludek,
7. Ivan Brlek,
8. Alojz Gregorić,
9. Stevo Glavaš,
10. Josip Đurinec,
11. Mijo Pelegrin,
12. Stevo Pelegrin,
13. Mićo Smrekar,
14. Franjo Režabek,
15. Nikola Adamović,
16. Slavko Babić.

Kada je KK KPH Kutina preselio u Paursku Kutinicu i Selište, a OK KPH Čazma, Moslavina, u rejon Mikleuške (Medno polje), ova udarna jedinica MPO-a razvila je još veću aktivnost jer je bila oslobođena uloge neposredne zaštitne jedinice. Osnovni rejon boravka sada je u Selištu, odakle je četa po dijelovima ili vodovima išla na izvršenje zadataka. Od velikog broja izvedenih akcija spomenut će samo TMeke, iako su vremenski bile izvedene prije svibnja 1944.

PRVI PUŠKOMITRALJEZ

Slično kao i druge udarne grupe, specijalne straže i jedinice, niova, Dragecova (tako ćemo je zvati), nije imala automatskog oružja prilikom formiranja. Osnovni izvor oružja bio je neprijatelj. Odmah nakon formiranja oteto je više vojničkih pušaka, 2 automata, nekoliko pištolja i više bombi. To je bilo solidno naoružanje voda, ali nije bilo puškomitraljeza. Sredinom siječnja u Repušnici se ukazala prilika da se dođe do toga važnog oružja. Patrola u sastavu: Albin Bosnar, Mićo Smrekar i Alojz Gregorić dobila je zadatak da izviđa u rejonu s. Gračenica — s. Repušnica i zarobi domobrana, odnosno da ubije nekog neprijatelja, ako na njega nađe.

Patrola je navečer stigla u Repušnicu i od naših omladinaca i odbornika saznala da je kod Julijane šoštarić sijelo, čijanje. To je skup djevojaka i žena na kojem se čija perje od gusaka i pataka, negdje i od purana, koje se potom stavlja u jastuke i perine (blazine). Takvim sijelima prije i poslije Nove godine prisustvovali su i mladići, seoski bećari i šaljivdžije. Tu se veselilo i pjevalo, ponešto pilo, zbijale se šale i slično. Poslije završetka rada nastala bi zabava, a ples bi potrajavao duго u noć.

Te večeri uđe Albin u Julijaninu kuću, pozdravi prisutne, zatim se sastane sa saradnicima NOP-a. Omladinac I. P. povuče ga za rukav u mračni kut i reče: »Čuj, Albin, gore su na katu dva domobrana, imaju puškomitraljez.« Patrola izide pred kuću od planki, Albin pogleda na trijem (čardak) i reče: »Lojz, ti ostani ovdje i osmatraj, a ti, Mića, podi sa mnom gore.« Popnu se drvenim stepenicama, tih i oprezno.

Na katu u ovećoj sobi, pod sijalicom od 60 svijeća, za velikim drvenim seljačkim stolom sjede dva domobrana iz 7. željezničke bojne. Njihov je vod na osiguranju pruge i željezničke stanice Repušnica. Izisli su u selo da malo popiju. Tu je puškomitraljezac Ivan i njegov pomoćnik Stevo. »Na, pij«, reče Ivan Stevi i natoči iz zemljjanog peharca, već treću čašu moslavca (moslavačko vino iz predjela Mramorbrda). Oružje su stavili nedaleko od sebe, iza vrata. Tek što su prinijeli čašu ustima, vrata se naglo otvore.

»Ruke uvis, ovdje partizani«, zagrimi Albin.

Iznenađeni pred uperenom partizanskom puškom, domobrani se ukipe spuštajući čaše na stol. Vino se prosu, a oni se blijedih lica zabilje u pravcu vrata i podignu ruke. Albin hitro skoči pokupi puškomitraljez, tri okvira za municiju, pušku i opasače s fišeklijama.

»Ako hoćete, možete poći s nama u narodnu vojsku«, reče Albin zarobljenicima. Oni šute pognutih glava i razmišljaju. Tada puškomitraljezac Ivo reče:

»Gospodin partizan, mi ne bi išli k vama ako ne moramo.«

»Dobro« reče Albin, »ali ako se budete borili protiv nas, drugi put ćemo vas strijeljati. Bježite kući pa odanle pređite u partizane.«

»Svlačite se, brzo«, naredi Mićo.

Domobrani odu u gaćama.

Kada je patrola te noći stigla u sastav voda kod Banderijeve klijeti, probude se svi borci udarne grupe. Albin, Mićo i Lojz morali su

detaljno ispričati čitav događaj. Komandir Dragee bio je posebno zadovoljan, već je odavno želio puškomitraljez. Nakon kratke diskusije, Dragee proglaši Albina Bosnara prvim puškomitralscем. Albin, sav radostan, pogladi oružje, stavi ga kraj sebe i zaspi dubokim snom, kao čovjek koji je uspješno obavio važan posao.

VODNIK SE STIDI

U prosincu 1943. godine komandir Udarnog voda Dragee odluči da sa svojim delegatom i desetarima podje u rejon Kutine i zarobi nekliko vojnika. Da bi lakše izvršio zadatku odredi manju grupu drugova koji su bili u civilu. U grupi su bili: Drago Brezinčak, Đuro Kuzmić, Ivan Brlek, Stjepan Haludek i Mićo Smrekar. Prema prikupljenim podacima, grupe domobrana izlazile su iz uporišta u okolicu mjesta da nešto popiju. Jedan od takvih ljudi koji je prodavao vino je i gaza Božiček. Njegova kuća nalazila se sjeveroistočno od Kutine.

Dragee je s grupom krenuo Božičeku da zarobi domobrane i zaplijeni oružje. Božiček je imao dobroga vina, a to su znali i neprijateljski vojnici. Budući da je njegova kuća bila u naselju Ciglenica-Kutinska i u šumi, Dragee je, stigavši kroz šumu u blizinu kuće, najprije organizirao izviđanje rejona sa svih strana. Zasjede nije bilo. Ušli su u kuću. Ali u kući je bio samo gaza, koji se od ranije poznavao s Brezinčakom, znao je Drageca prije rata kao mesarskog pomoćnika i siromaha.

»Ima li kakve vojske? Dolaze li domobrani kod vas? — upita ga Dragee.

Božiček ga pogleda i odgovori: »Posranec jedan, bježi što prije da te ne ubiju. Kutina je puna vojske: zdrugovaca, gestapovaca, ustaša i oružnika.«

Gazda je inače bio osoran. Dragee nije htio zaoštrevati situaciju pa reče: »Mogao bi biti pristojniji, stari.«

Grupa napusti kuću, pode ivicom šume niz kosu i izbije kod kuće I. Copota koji se nalazio u ustašama. Dragee zastane da osmotri okolicu, kad odnekud iskrne ustaša Copot i posegne za puškom. Dragee je bio brži i opali, ali ustaša uspije pobjeći u Kutinu. Grupa nije znala da je ustaša ranjen, to su saznali kasnije. Pošto se to dogodilo nasuprot crkvi Sv. Marije Snježne u Kutini, neprijatelj otvorio vatru po partizanima. Grupa se morala povući u šumu, zatim je nešto sjevernije prešla put Kutina — Garešnica i izbila na greben kose koji od objekta Kletište izvodi u Kutinu.

Izbivši uza strmu padinu kose, koja zapravo predstavlja dugačak greben Lipa — Kletište — centar Kutine, grupa stiže u Vinogradsku ulicu.

»Idemo do groblja pa ćemo pripucati na bandu«, reče Dragee.

Kad su stigli u visinu Kranjčecove kuće, iz dvorišta na put izdiže žena Teruška.

»Koga ima kod Kranjčeca«, upitaju je partizani.

Teruška odgovori da nema nikog i nastavi prema svojoj kući koja se nalazila u blizini.

»Laže baba«, reče Dragee, »da zavirimo.« Priđu kući i Dragee opazi vojnika kroz staklo na vratima. Grupa upadne u kuću. Đuro ostaje vani na straži.

»Ruke uvis«, viknu Dragee uperivši pušku na domobrane, na vojnika i vodnika. Domobran odmah diže ruke, vodnik nešto pokuša izvesti. Međutim, kad Mića uperi pušku direktno u njega, i on podiže ruke. Haludek izvrši pretres i nade samo dvije bombe. Domobrani su bili bez oružja. Što će im, smatrali su, neće partizani u po bijela dana u Kutinu. Bilo je to svega 500 m sjeverno od crkve.

Zarobljenike povedu grebenom pored šume i zaustave se nešto sjevernije, gdje predlože domobranima da prijeđu u partizane, ako nisu okrvavili ruke.

»Nismo«, odgovore obojica.

Međutim, ipak odluče da ne bi u partizane.

»Onda se svucite«, naredi Dragee. Domobran se svuče bez pogovora, valjda mu to nije bilo prvi put, i ostane samo u gaćama. Vodnik je skinuo sve osim hlača.

»Skidaj to, brže«, obrecnu se Haludek.

»Nemojte«, zavapi vodnik, »ne mogu ih svuci.«

»Skidaj se, odmah.« Vodnik spazi uperene puške i polako skine vojničke čakšire, a gaće sve poderane, sve mu se vidi. Nasta smijeh⁶³⁾.

»Možete ići u Kutinu, ali ako vas uhvatimo u borbi, ode vam glava«, reče Haludek. »Sad ste bili bez oružja i sa ženom pa vam nećemo ništa.«

Domobrani odu kao pokisle kokoši. Vodnik zagrabi dugim koracima da što prije odmakne od partizana koji najednom izbiše kao iz zemlje.

Čizme broj 46 obuje Kuzmić koji je bio zapravo bos.

Vijest o prepadu partizana stigla je do komandanta I gorskog zdruga i on se žestoko naljuti na potčinjene naredivši »oštре mjere u cilju jačanja discipline.« Zabranio je izlazak izvan žice bez posebne propusnice. Ali ni to nije pomoglo. Njegova se vojska sve više osipala, partizani su je sve češće zarobljavali i svlačili.

VELIKI ŽUPAN

Kako se kraj rata sve više bližio, borbe su postajale oštije, a neprijateljske jedinice slabije. Ustaške glaveštine morat će odgovarati narodu zbog zlodjela koja su počinili. Bližilo se vrijeme svodenja računa. Ni na prostoru Moslavine narod nije dopustio da ubojice, izdajnici, ustaški vlastodršci i organizatori zločinačke ustaške NDH prođu nekažnjeni. Tako je bilo i sa Stjepanom Uroićem. Izdajnik je bio ponosan titulom Pavelićevog velikog župana, valjda je mislio da će točak historije vratiti nazad. Uvjereni antikomunist, šovinist i fašistički ideolog sa sela Stjepan Uroić neslavno je završio svoj sramni životni put na vješalima, tu u Moslavini, osuđen od naroda.

⁶³⁾ Domobranci vodnik o kome je riječ prešao je na stranu NOV na poziv Tita u rujnu 1944. godine. Bio je dobar borac. Poginuo je.

Uroića su uhvatili moslavački partizani. Tko je bio Stjepan Uroić?

Živio je u Repušnici (zapadno od Kutine 6 km), kuća je dobra i velika, bio je imućan, pripadao je tzv. viđenijim ljudima. Već se u mlađosti počeo baviti politikom. Budući da je bio loše odgojen, rano je ispoljio šovinizam, taštinu, loš karakter i amoralnost. Maštao je o tome da postane veliki čovječak, gazda, političar već 30-ih godina, kada se opredijelio za ustaše, sanjao je da će jednog dana postati veliki glavar. Imao je nesreću da se lično upoznao s Pavelićem, skriva ga je od jugoslavenske policije i žandarmerije, razrađivao s njim strategiju i taktiliku ustaškog pokreta. Fašizam, firerstvo i lična moć zavrti mu mozak pa je već prije rata u svojoj kući organizirao polaganje ustaške zakletve.

U Mačekovoj KSZ Uroić je imao važnu ulogu. Veoma je spretno širio ustašku ideologiju u toj demagoškoj sredini. Njegov primjer jasno govori o Mačekovoj izdaji, koji je preko takvih tipova pridonosio da ustaše dođu na vlast. Nakon više godina ilegalnog rada Uroić je 1941. godine, dolaskom ustaša na vlast, postao ni manje ni više nego veliki župan Velike župe Prigorje. Pavelić je imao velikog povjerenja u njega. Svi progoni komunista, Židova, Srba, Hrvata i svih onih koji su bili napredno orijentirani, išli su preko velikog župana. Dovoljno je pročitati samo nekoliko dokumenata koje je potpisao Stjepan Uroić da se shvati kakav je to bio neprijatelj naroda.

Uroić je donosio krupne odluke. Bez imalo savjesti poslao je u smrt mnoge ljudi. Već je 1941. zasluzio smrt, ali nije bilo uvjeta da se to ostvari. Kao svaki zločinac bio je »hrabar« primjenjujući silu nad golorukim narodom, a kukavica kada je došla u pitanje njegova koža. Iz dokumenata se vidi da je Uroić bio veoma uporan u borbi protiv moslavačkih partizana i MPO-a. Kao i dr Vladimir Sabolić, veliki župan Velike župe Bilo-gora, zahtjevao je od samog Pavelića da kaznenim ekspedicijama uništi partizane u Moslavini, oko Zagreba i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Da bi se osigurao mir u centru NDH, Uroić je od svoga poglavnika i ministra unutrašnjih poslova zahtjevao čitav niz mjera, predlagao je uputstva kako da »smiri« hrvatski narod, kako da seljaštvo postane lojalno NDH. Bio je osobito okrutan proganjajući članove KP. Prisno je sarađivao s komandantom I gorskog zdruga, svojim imenjakom Stjepanom Peričićem.

Početkom 1944. godine Uroić je premješten na dužnost velikog župana Velike župe Livac-Zapolje, gdje je produžio nasiljima i odmazdama nad narodom. Ali svemu dode kraj. Istina, predugo je žario i palio, dugo se šepurio i odlučivao o sudbinama ljudi. Ali zločinac se vraća na mjesto zločina. Tako je i veliki župan potkraj ožujka 1944. došao, na svoju nesreću, kući u selo Repušnicu. Došao je da obide porodicu i organizira nabavku ogrjeva.

Dugo je vremena naša obavještajna služba hvatala toga zlikovca. A kada je saznala da je došao, Ivo Borić-Beli, sekretar KK Kutina, organizirao je hvatanje. Belome je bilo jasno da se takav stari lisac ne može lako uhvatiti. Zato je sa OK KPH Čazma, Štabom MPO-a i Komandom moslavačkog područja izrađen plan. Pokušat će se lukavstvom i na prepad. Uroić je noću bio u Kutini, a danju je znao doći u selo svojoj kući, ali tek onda kada bi se uvjerio da u blizini nema partizana.

Kod kuće se zadržavao kraće vrijeme. Kada bi saznao bilo što sumnji-vo, odmah bi odlazio u Kutinu.

Odlučeno je da Udarni vod »Kutina« izvrši taj delikatni posao. Komandir voda dobio je zadatak da ga uhvati živog. Toga dana u KK KPH Kutina sekretar komiteta Ivo Borić-Beli pozvao je komandira u komitet i upoznao ga s jednim drugom »iz višeg foruma.«

»Poznaješ li ti Stjepana Uroića«, pitao je taj drug komandira.

»Da, poznajem«, odgovorio je komandir.

»Znam da si sposoban da sa svojom jedinicom uhvatiš zločinca, ali pazi, treba nam živ.«

Odabrana je dobro naoružana desetina boraca za taj specijalni zadatak, koja je krenula iz Srpskog Selišta pravcem — š. Ciglenica — tt 253 — Mramor-brdo — s. Repušnica. Odlučeno je da desetina ide na zadatak danju kako bi najprije izvršila izviđanje okolice kuće Stjepana Uroića. Nije bilo sigurnih podataka da li je veliki župan kod kuće ili je u Kutini. Komandir i dva borca bili su u civilu, ostalih sedam drugova iz desetine u uniformama.

Oko 13—14 sati grupa je stigla sjeverno od Repušnice u omanji gaj, koji je obuhvaćao malo udolje kojim bi za kišna vremena tekao mali potok. Udolje je izvodilo na jug do ceste i glavne pruge. Na nekoliko stotina metara od Uroićeve kuće grupa je zastala i detaljno osmotrlila teren. Za to vrijeme komandir je s ostalim drugovima razradio zadatak. Odlučeno je da sedmorica drugova u uniformi ostanu u šumici, a da komandir grupe s dvojicom u civilu uđe u kuću. Oni podu pošumljenim udoljem pa kroz Uroićev voćnjak, osmotre cestu i ustavove da neprijatelja nema.

Za to vrijeme, moglo je biti između 14 i 15 sati, veliki župan sjedi u svom domu. Tek što je završio bogat objed i popio čašu pravoga domaćeg vina. Bio je raspoložen. Rasprčao se sa ženom i sinom. Tog časa nije ni slatio da su partizani pred vratima. U kuću ulaze trojica neznanaca u civilu, ali s automatima. Krupan čovjek s uperenim automatom naredi Uroiću: »Podite s nama.« Uroić blenu. Što je to sad? Kada se pribrao, upita:

»Gospodo, što će vam ja?«

Onaj krupni grunu kao iz puške: »Mi smo partizani. Uhapšeni ste u ime naroda.«

»Vi me poznajete«, nastavi krupni partizan.

Uroić ga bolje pogleda i upita: »Je si li ti sin od... ?«

»Jesam«, odgovori partizan.

Veliki župan problijedi kao krpa. Sada mu je jasno u čijim je rukama. Uhvati ga panika, nikako da smisli kako da se izvuče.

»Dečki, nisam ja ništa kriv«, počne više nego naivno, »ja sam vama mnogo pomogao, nemojte me voditi, ja će vama i nadalje valjati... «

»Dosta, morate s nama«, naredi vođa patrole i istjera Uroića u dvorište. Žena i sin plaču. Znaju koliko je sati.

Grupa se u gaju spoji s ostalima. Išli su oštro pa je gospodin veliki župan spao s nogu. Treba što dalje odmaknuti s takvim uvaženim

plijenom. Nije šala uhvatiti velikog župana NDH i poznatog zlikovca. Istoga dana Uroić je sproveden u Komandu moslavačkog područja u Samaricu i stavljen u istražni zatvor.

Dugo su sudski organi Komande moslavačkog područja vodili postupak. Brojnim dokumentima i svjedocima potpuno su raskrinkali ustaškog zločinca. Zbog posebne uloge u NDH i teških krivičnih djela, odlučeno je da se Uroiću sudi javno, u Čazmi, usred partizanske Moslavine. Narod je izrekao smrtnu kaznu. Od titule velikog župana, ustaškog glavara i Mačekovog političara, ostao je ispuhan balon, izdajnik koji je premirao od straha za svoj život.

PRATNJA RANJENIKA ZA SLAVONIJU

Potkraj svibnja MPO je imao prvi i drugi bataljon, te udarni bataljon, koji je ŠIGO uzeo pod svoju neposrednu komandu. To nije smetalo, naprotiv, udarni bataljon ostao je u Moslavini djelujući na širem prostoru. Sredinom godine u Moslavini se nalaze pored jedinica KMP, Diverzantskog odreda i većeg broja samostalnih manjih straža — i jedinice triju partizanskih bataljona, koji su pored napadnih borbenih djelovanja branili i slobodnu teritoriju Moslavine.

Ojačavši snage jedinicama I konjičke kozačke divizije, neprijatelj je sve češće poduzimao aktivna djelovanja u cilju prodora na STM, nanošenja gubitaka, razbijanja naše pozadine i pljačke dobara. Zbog toga je Štab X korpusa odlučio da se partizanske bolnice u Podgariću rasterete teškim ranjenika i bolesnika prebacivanjem u Slavoniju. Brigada za ranjene drugove pitanje je partizanske časti. Za osiguranje na tako dugu marš-rutu trebalo je uputiti čitav bataljon. ŠIGO je odlučio da ranjenike prati I bataljon MPO-a. To je bio izgrađen partizanski bataljon sa oko 200 boraca. Treća četa bila je Kutinska udarna na čelu s komandirom Dragom Brezinčakom. Komandant bataljona je Drago Crnić, polit, komesar Nikola Subota, zamjenik komesara je Stanko Leš-Danko. S obzirom na važnost zadatka, iz štaba odreda s bataljonom je išao zamjenik komesara Vlado Hus i sekretar SKOJ-a Odreda (u pravilu, članovi Štaba MPO-a bili su s bataljonima i četama kada se išlo na borbene zadatke). Zadatak MPO-a da otprati oko stotinu teških ranjenika u Slavoniju bio je veoma ozbiljan i delikatan, zato je ŠMPO neposredno sudjelovao u realizaciji zadatka.

23. V 1944, poslijepodne, u rejonu Gornje Garešnice formirana je duga kolona od osamdesetak zaprežnih kola sa 103 teška ranjenika i teških bolesnika. Štab I bataljona, uz prisustvo članova Štaba odreda, održao je sastanak na kojem je zadatak detaljno razrađen. Ranjenici moraju stići do slavonskih bolnica u potpunoj sigurnosti. Komandiri četa dobili su opće i posebne zadatke bez pojedinosti i marševskog cilja. Cilj marša bio je prevesti ranjenike u bolnice u Slavoniju, ali raars-ševski cilj, gdje ih treba prevesti, nije saopćen. Komandirima su davanici samo dnevni zadaci.

Marševski poredak bataljona: na čelu prethodnica, jedna partizanska četa, koja je isturila čelne i bočne patrole i odjeljenja prema potrebi. Ranjenici su u transportnoj koloni s jednom partizanskom četom koja se kretala pored zaprežnih vozila. U zaštitnici je jedna četa

koja jednim vodom pomaže drugim četama ili postavlja bočna osiguranja pri prelasku preko komunikacija.

Bataljon je krenuo pravcem: s. Podgarić — s. Trnovitički Popovac — s. Ladislav — s. Pavlovac — s. Velika Barna — s. Mala Peratovica — s. Lončarica, gdje je bio veliki odmor. 24. V naveče stiže u s. Đakovac pravcem s. Lončarica — s. Turčević Polje — s. Đakovac.

U Đakovcu je odmor i prenoćište kako zbog umora ljudi i stoke, tako i zbog toga što je jedna neprijateljska kolona toga dana prolazila komunikacijom Daruvar — Pčelić — Virovitica. Stoga je prijelaz kod s. Đulaves (danas Miokovićevo) bio nesiguran. U toku noći izvršena je zamjena konjskih zaprega. Vraćaju se vlasnici zaprega iz Moslavine, uzimaju se novi iz Turčević Polja i Đakovca. Uspostavljen je kontakt s članovima OK KPH Virovitica i s Komandom područja.

Sutradan, 25. V, duga kolona nastavlja marš. Bio je lijep i sunčan dan. Zbog neprijateljske avijacije odstojanje u koloni bilo je povećano. Sada je kolona znatno dulja nego inače: oko 3 km. Jedna četa bataljona otišla je ranije u rejon s. Đulavec radi pravovremenog zaposjedanja položaja u cilju osiguranja prelaska kolone preko ceste i pruge.

Kolona je odmicala sporo, 2—3 km na sat, zato što je put loš, a i stanje ranjenika tako nalaže. Prošlo je podne kada je začelje sretno prošlo Dulovec. U rejonu Krivaje dat je veliki odmor, narod je nahranio ranjenike, zatim je nastavljen put prema Voćinu. Ovdje je pokret bio još sporiji nego do Đulovca, pored ostalog zbog lošega seoskog i šumskog puta, čestih uspona, spuštanja i mnogih krivina.

SELO LISIČINE

Stigavši u s. Lisičine bataljon je, postavivši neposredno osiguranje, večerao i odmorio se 2—3 sata. Umor je bio očit jer se pješačilo desetine kilometara obilazeći neprijateljska uporišta, kolona se stalno razvijala i savijala i postavljala osiguranja.

Lisičine su bile omanje slavonsko partizansko selo, narod izvanredno gostoljubiv i srdačan. Na pola sata hoda ispred kolone u selo je stigla patrola I bataljona MPO-a s intendantom bataljona i javila se MNO-u i omladinskoj organizaciji. Za to kratko vrijeme doček Moslavčana bio je potpuno organiziran. Bilo je večere za sve, za ranjenike i borce. Mlijeka je bilo za svakog ranjenika, i još ga je ostalo. Poslije večere održana je kratka priredba uz partizanske pjesme: »Po šuma ma i gorama«, »Kud narodna vojska prođe« i »Dvanaesta je majka Slavonije.« Na kraju je otplesan slavonski taraban. U kolu su partizani iz Moslavine, Zagrepčani, Siščani i mnogi drugi. Nema umora, nestao je začas, mladost ga raznese i odagna. Između dva partizana u kolo se hvataju mlade Slavonke iz Lisičina, većinom crnke, žive i okretne.

Moralo se dalje. Ispraćen srdačnim pozdravima, I bataljon kreće prema Voćinu i Dubokoj Rijeci. Noć se spustila i mjesecina srebrnasto obasja put prema Zvečevu. Tandru kotači seoskih kola, poneki glas remeti noćnu tišinu šume. Da nije rat, da u kolima ne leže teški ranjenici, bilo bi to divno noćno putovanje kroz Slavoniju.

Tek oko 2 sata kolona stiže na marševski cilj u rejon Zvečeva i predaje ranjenike slavonskim partizanima. Partizanskom željeznicom

odvoze ih dalje u njedra zelenog Papuka. Rastanak s ranjenicima bio je topao, drugarski i tužan.

U koloni transporta bilo je drugova čije su grudi izrešetane zrnima. Na tom dugom putu od stotinjak kilometara teško ranjeni partizani, ostali su partizani: nije se čuo glasan jauk, samo tiho ječanje, poneko dozivanje. Bolničarke stalno bdiju nad ranjenicima. Na zastancima partizanka pita ranjenika kako mu je, da li mu je teško. »Nije«, odgovara joj borac bez desne noge i s još nekoliko rana. On čak pjevuši a ne zdvaja.

Pošto je predao ranjenike, bataljon se nedaleko razmjesti i prenoći, Sutradan, 26. V, poslije odmora, doručka i analize marša, bataljon se vraća u Moslavini s olakšanjem jer nije bilo borca ni starješine koji se ne raduje što je bataljon uspješno dopratio tako velik broj ranjenih drugova. Spašeno je mnogo života. Stvoreni su uvjeti za ozdravljenje velikog broja starješina i boraca iz Moslavine i sjeverozapadne Hrvatske. Mnogi su drugovi savezničkim avionima otpremljeni u Italiju na liječenje. Bataljon se vraćao istim pravcem. Stigavši naveče u s. Đakovac i s. Turčević Polje, bataljon po četama zanoći isturači osiguranja.

Rano ujutro 27. V izvršene su pripreme za marš. Međutim, oko 8 sati stiže naređenje iz VI korpusa da bataljon ostaje dan-dva pod njegovom komandom radi osiguranja slobodne teritorije i pozadine iz pravaca Grubišno Polje — Daruvar. Bataljon čitav dan ostaje u istom rejonu, s prvom četom u zapadnom dijelu s. Turčević Polje, sa štabom i prištapskim dijelovima u sredini sela, s ostalim četama u srednjem dijelu sela. Održani su partijski i skojevski sastanci, vodni i četni, organiziran je i kulturno-zabavni rad.

SUSRET S PARTIZANSKOM BRIGADOM »JAN ŽIŠKA«

Te večeri u jugozapadnom dijelu s. Turčević Polje našla se i čehoslovačka brigada »Jan Žiška«. Poslije mitinga, koji je organizirala brigada, produžilo se zabavom i plesom kasno u noć. Rukovodioci i borci iz MPO-a također su došli na priredbu. Neki su se otprije poznavali s Česima, pa je to bila prilika za ponovni susret i videnje. Bio je tu i komandant brigade Josip Ružička, koji je prije godinu dana otišao iz Moslavine u Slavoniju, i evo ga sada ponovno sa svojim drugovima. To je bio posljednji susret s tim uviјek veselim i vragolastim partizanskim oficirom. I te večeri plesao je i veselio se lijepo obučen komandanat partizanske brigade. Izrazito plav, kosa mu viri ispod titovke, živo okreće mladu snašu. U razgovoru s članovima Štaba MPO-a u toku predaha Ružička reče da je u Ivanovo Selo i Munije stigao neprijatelj i da će sutra ujutro brigada otići dalje prema Miokovićevu. Rano ujutro 28. V rastali su se Moslavčani od drugova iz čehoslovačke brigade i vratili se u selo na odmor.

BORBA U TURČEVIĆ POLJU

Osvanuo je 28. V 1944. godine, kao da je ljetni dan, toplo je i vedro. Bataljon se odmara, jedino su patrole i stražari budni. Moglo je biti oko 5 sati kada Pjetika (Pavle Maričić), koji je tada bio pri Štabu od-

reda (imao je i svog konja), probudi sekretara SKOJ-a koji je tu noć bio s Česima na priredbi do 2 sata. Sekretar je nezadovoljan. »Šta je, šta me budiš?« »Ajde, gospe ti, ustani, idemo preko onoj snaši na mliko, ne mogu da spavam.« Pošto su se dobro znali od ranije, sekretar se odobrovolji i podje s Pjetikom preko puta u oveću seljačku kuću. Ukućani već poustajali pa posluju, žena pomuzla krave te prelijeva mlijeko iz kante u lonac za kuhanje. »Drugarice, možemo li dobiti malo mlika,« upita Pjetika. »Može, druže, može,« reče žena, »imam i kiseloga ako volite.« »E baš ti hvala, daj kiseloga.« Domaćica donese na stol lonac kisela mlijeka, dva tanjura i svježi pšenični kruh. Pjetika produži razgovor, a neispavan sekretar SKOJ-a Odreda stavi pušku između ruku i nogu, naslovi glavu na stol i zaspi.

Nije prošlo ni desetak minuta, kad planu puščana paljba i propaguju rafali puškomitrailjeza. Sekretar skoči. Pjetika reče: »Banda, gospu ti blaženu.« Iskoče iz kuće. Sekretar reče Pjetiku: »Idi i diži II četu, ja ću u Štab.« A Štab bataljona spava. »Dižite se, banda, vikne sekretar. Komandant Crnić skoči, za njim komesar Subota, pa zamjenik komesara Danko, Magda, - šef kancelarije, Hus, zamjenik komesara Odreda i ostali. Crnić naredi zamjeniku da ode u III četu i zaposjedne kosu južnije od sela. Danko ode u II četu i zaposjedne položaj u visini III čete, a Crnić će u I četu navrh sela. I dok bi udario dlanom o dlan, članovi Štaba MPO-a i bataljona već su u četama, koje spremne za borbu trče na položaje.

U to vrijeme neprijatelj je imao jake snage u rejону Daruvar — Grubišno Polje — Zdenci, Banova Jaruga — Pakrac. Pored jedinica IV gorskog zdruga, čiji se štab nalazio u Daruvaru, tu su I i III bojna I gorskog zdruga i jedan njemački bataljon u Banovoј Jaruzi. U Daruvaru su bile ove neprijateljske jedinice:

- Štab IV gorskog zdruga s prištapskim dijelovima (oklopni vod, sanitetska četa i druge jedinice),
- Štab IV gorske pukovnije s prištapskim dijelovima i 15. stražarska satnija,
- II bojna IV gorske pukovnije,
- Štab I artiljerijsko-topničkog diviziona sa štabnom baterijom i II haubičkom baterijom,
- III bojna IV gorske pukovnije, zapravo 11. ustaška bojna bojnika Bobinca.

Dakle, u širem rejону Daruvar — Pakrac nalazio se kompletan IV gorski zdrug, čije se brojno stanje nešto smanjilo, ali je još uvijek imao oko 5000 vojnika i starješina. Valja uočiti da je u IV gorskoj pukovniji sada i 11. ustaška bojna kao III bojna te pukovnije sa zvaničnim nazivom III domobranska bojna. U sastavu VIII gorske pukovnije, koja^ se nalazila u predjelu Pakraca, nalazi se zloglasna koljačka 37. ustaška bojna. To znači da je IV gorski zdrug dobio u svoj sastav radi ojačanja morala i vrijednosti dvije ustaške bojne. To je zapravo početak reorganizacije oružanih snaga NDH, kada samostalni ustaški bataljoni, zatim pukovi, ulaze u sastav domobranskih divizija. Stoga one i nose naziv ustaško-domobranske divizije, koji adekvatno odražava organizacijsko-formacijsko stanje jedinica NDH.

Snage neprijatelja koje su napale I bataljon Moslavačkog odreda u Turčević Polju pripadale su IV gorskoj pukovniji IV gorskog zdruga (III bojna, odnosno 11. ustaška bojna). Neprijatelj je dio snaga uputio i iz pravca Grubišnog Polja i podržao djelatnost pojačanog bataljona sa I artiljerijskim divizionom iz Daruvara.

Odnos snaga bio je 4:1 u živoj sili u korist neprijatelja, u naoružanju mnogo veći, čak 8:1, kada se uzmu u obzir minobacači i topovi.

Prva četa je prva stupila u borbu s kolonom koja je nadirala iz pravca Ivanovo Selo — Munije. U ostroj borbi za bezimeni vis partižani su je razbili i odbacili niz padinu kose. Napad I čete bio je iznenadan i silovit, što je neprijatelja zbulilo, pa se Bobinčeva satnija pokolebala i povukla za 300 — 400 m nazad. Za to vrijeme II četa zapošjela je bezimenu kosu koja se spušta prema potoku Removici, tj. gornjem toku Ilove s ostalim pritokama. Bio je to odlučujući trenutak u borbi za Turčević Polje toga dana. Bataljon je s dvije čete zaposjeo jače položaje i zaustavio dalji prodor imajući III četu u rezervi.

Naime, neprijatelj je iskoristio odlazak brigade »Jan Žiška« i krenuo prema s. Turčević Polje — s. Đakovac da dublje prodre na slobodnu teritoriju. Bojnik Bobinac nudio se uspjehu. Poranio je i ispraćajući začelje brigade na kosi u Miletincu vatrom mitraljeza, napravio grešku: dao je znak za uzbunu jedinicama I bataljona Moslavačkog odreda, o kojem on, čini se, ništa nije znao. I eto ti vraga: kad je satnija na glavnom pravcu već upala u jugozapadni dio Turčević Polja, iznenadno su se pojavili partizani i na juriš odbacili satniju unazad. »Naprijed, gospodine satniče«, naredi Bobinac zapovjedniku satnije koja se povlačila, »imate prodrijeti u Turčević Polje.« Satnik sredi jedinicu i pokuša protivnapad. Žestok otpor partizana i ubitačna vatra većeg broja puškomitrailjeza natjera ga da se zaustavi. »Izvršit ću prodor na desnom krilu uz potporu topništva i minobacača, a kad to ostvarim, napada vaša satnija«, reče Bobinac.

Na položaje bataljona sruče se desetine mina minobacača 81 mm i granate topova 75 mm. Nakon desetak minuta neprijatelj napadne lijevo krilo bataljona. Koristeći zemljische neravnine i usjeve (pšenica je već dobro porasla), neprijateljevo desno krilo probije se do mlinu i zaprijeti obuhvatom. I i II četa čvrsto su držale položaje, ali ovaj prodor mogao bi ugroziti obranu bataljona. Članovi štaba MPO-a i Štaba bataljona, vidjevši situaciju, slože se s komandantom Crnićem da je sada čas da III četa izvrši protivnapad. Komandant Crnić naredi kuriru da ode III četi: »Trči do Drageca i reci da napadne bandu kod mlini, da je razbijie i vrati.« Kurir Ivan P., sav zajapuren od borbe i trčanja, sjuri se niz kosu pored živice i ubrzo stiže do komandira Drageca Brezinčaka i prenese mu naređenje komandanta bataljona. »Javi komandantu da ćemo ih brzo srediti«, reče Dragee kuriru i okreće se komesaru čete: »Idi s trećim vodom, ja ću s prvim, a zamjenik s drugim.« Za to vrijeme jedan vod domobrana i ustaša probio se do mlini i počeo tovariti žito i svinje ne vodeći računa o niskom žbunju koje se na padini kose nadvilo nad Ilom (gdje je bila III četa). »Ura, juriš, naprijed!« To se III četa u protivnapadu sruči kao malj na ustaše, ubije ih 7 a 13 zarobi. Ostatak voda spasi se bijegom koristeći raslinje pored rijeke i drveće.

Borbeni moral partizana je visok, štab je zadovoljan. Pokušaji prodora na krila uz podršku artiljerijske vatre nije uspio. Vatra II čete bila je precizna. Puškomitralsac Nikolaj Bondarenko, ukopavši se u žitu, nije pružao nikakve šanse za prodor. Čim bi grupa vojnika pokušala krenuti naprijed, Nikolaj ju je preciznom vatrom prisiljavao na povlačenje. Mnogi su ostali pogodeni.

Poslije toga zaustavljeni neprijatelj vodi višesatnu borbu, ali bez uspjeha. Potrajalo je to do 13 sati, kada se neprijatelj morao povući pretrpjevši osjetne gubitke. Točnih podataka nema, ali prema onom što se zna mrtvih je bilo više od deset, vjerojatno nešto više ranjenih, zarobljenih trinaest, što znači da je toga dana I bataljon MPO-a izbacio iz stroja oko 40 vojnika i starješina.

»OPŠAJ DIRI, DIRI DA«

Toga dana zbilja su se još dva zanimljiva događaja. Prvi je poseban i doista nesvakidašnji. Grupa partizanki iz II čete s nekoliko je boraca zaigrala posavsko kolo drmež uz pjesmu »Opšaj diri, diri da« na položaju pod neprijateljskom puščanom i puškomitralskom vatrom. Nedaleko su se nalazili članovi Štaba odreda i bataljona, gledali su i čudili se postupku i junaštvu partizana. Ali ubrzo je uslijedila intervencija komandira II čete da se kolo prekine, moglo bi doći do nepotrebnih gubitaka bataljona.

Drugi događaj: za vrijeme artiljerijsko-minobacačke vatre, koja je, na sreću, bila neprecizna (granate su preko grebena prebacivale položaje), komandiri, komesarji, članovi Štaba, najčešće su stajali zaklonjeni iza hrastova, krušaka, jabuka i trešanja i promatrali borbu pucajući i sami po neprijatelju. U trenutku opaljenja artiljerijskih oružja i minobacača, svi bi polijegali. Poslije eksplozije mina i granata, opet bi ustali. I tako redom nekoliko puta. Nema komandanta, ali se poliježe i ustaje kao po komandi. Kao na filmu. Kao da je režirano.

Bataljon je toga dana imao samo jednog teže i jednog lakše ranjenog druga. Pošto je neprijatelj odbijen, bataljon je za njim uputio patrole. I četa je ostala na položaju još neko vrijeme, glavnina se razmjestila u Turčević Polje pjevajući.

Dok se vodila žestoka borba s ustašama, narod je u početku bio napet jer je očekivao da neprijatelj izvrši nasilje u selu, hapsi i ubija. Ljudi su se spremali da bježe i evakuiraju imovinu. Ali kako je borba sve duže trajala, ljudi su postajali sve sigurniji da se neprijatelj neće probiti u selo. Kada se bataljon vratio u selo, ljudi su izlazili i čestitali Moslavčanima na borbenosti govoreći: »To su borci«, »Takvi se ne povlače.« Da se nekako na svoj način oduže moslavačkim partizanima, domaćice su toga dana priredile bogat ručak za čitav bataljon. Bilo je jela u izobilju, od suhog mesa do kolača i gibanice.

Borba kod Turčević Polja pokazala je solidnu borbenu izgrađenost i sposobnost komandiranja. Istoga dana oko 17 sati bataljon je krenuo za Moslavinu poslije naređenja VI korpusa. Marš pravcem: s. Turčević Polje — s. Mala i Velika Dabčevica — s. Barna — s. Grbavac — s. Klokočevac — s. Mlinska.

Sve je bilo normalno do Grbavca i Zdenačkog gaja. Marš-ruta je vodila od Zdenačkog gaja za Ladislav i dalje prema planu. Štab bataljona uzeo je dva vodiča u Grbavcu, koji su u š. Zdenački gaj uspjeli pobjeći ostavivši partizane da se sami snalaze (nije isključeno da su bili neprijateljski elementi). Komandant bataljona imao je topografsku kartu, ali u velikoj šumi i tamnoj noći nije se najbolje snašao. Trebalo je prijeći prugu nešto sjevernije i onda skrenuti ulijevo, no Crnić je bio uporan da treba prijeći prugu odmah i krenuti pravo na zapad. Tako se dogodilo da je bataljon u zoru izbio na komunikaciju Veliki Zdenci — Hercegovac, odnosno u južni dio š. Zdenački gaj.

Svitalo je i nije moglo biti ni govora o vraćanju bataljona preko otkrivenog zemljišta pored uporišta u Velikim Zdencima. Oko 5,30 bataljon je izbio u Crni Lug kod mlina na rijeci Ilovu u istočnom dijelu Klokočevca.

Dan je osvojio. Borci su umorni od dugog marša. Livade oko Illove zelene i pune cvijeća, osobito žute boje. Milina jedna. Ali partizani nemaju kad da to opažaju i da se dive. Na čelu kolone je Štab bataljona, zamjenik komesara Odreda Hus i drugi. Komandant bataljona nije bio siguran u kojem su selu, premda su mu neki drugovi govorili da je to Klokočevac (sekretar SKOJ-a Odreda). »To ne može biti Klokočevac«, ljutio se Crnić. Da provjeri, zatražio je dobrovoljca da prepliva Illovu. Javila se partizanka Slovenka s još jednim drugom. Ubrzo se vratila s izvještajem da je to selo Klokočevac. To ne valja. Situacija je opasna. Bataljon je između tri uporišta, gotovo u centru udaljenosti, na sredokrači. Šta sad? Grupa seljaka iz Kločevca, ustaša i ustaških saradnika, trči preko polja prema Hercegovcu da izvijesti neprijatelja. Pada odluka da se bataljon okreće natrag i privremeno razmjesti u južnom dijelu šume Zdenački gaj koji se nalazi 2—3 km jugoistočno od Hercegovca. Grupa seljaka je vidjela da se partizani vraćaju prema cesti Zdenci — Hercegovac, a neprijatelj, pošto je o tome obaviješten, ocjenjuje da se partizani vraćaju u Bilo-goru. Stoga postavi zasjedu u šumi Zdenački gaj na mjestu gdje je komunikacija presijeca na dva dijela.

To je bilo veoma važno. Da bataljon nije »tobože« krenuo nazad, da je neprijatelj kojim slučajem postavio zasjedu u rejonu Palešnika na putu Hercegovac — Garešnica i na čistini uhvatio umoran bataljon, situacija bi bila veoma teška, sigurno je da bi bilo ozbiljnih gubitaka.

Nakon dvadesetak minuta odmora i savjetovanja odlučeno je da bataljon nastavi pravcem Zdenački gaj — k. 146 — s. Palešnik — š. Pašijanski gaj — Mlinska, dakle, da produži pravcem kojim je išao, bez obzira što je dan a borci su na kraju snage. Bila je to smjela ali realna odluka. S nešto zbijenijim marševskim poretkom radi bržeg kretanja, bataljon je nastavio iznad Klokočevca pa preko polja do Palešnika. Čelo kolone izbjija na cestu Garešnica — Hercegovac u Palešniku, čelna četa postavi po desetinu za osiguranje prolaza, komandant naredi bataljonu: »Trčećim korakom naprijed.« Padaju komande »brže čelo«, »brže naprijed.« Prvi metri ili koraci su brži i duži, zatim su sve sporiji i kraći. Umor je velik. Bio je to jedan od teških marševa MPO-a. Napokon, četa na čelu izbjija pred željezničku prugu Hercegovac — Garešnica. Kad tamo, na pruzi neka vojska. Dode do kratkog puškaranja.

Kolonom se pronese: banda na pruzi. Međutim, to je bila samo patrola **neprijatelja koja** se ubrzo povukla prema Hercegovcu, pa je put bio **slobodan**. **Uskoro** se prethodnica bataljona susrela s patrolom Slavonaca jer se jedna brigada nalazila u rejonu Mlinske. Bataljon je prešao prugu. Kad je stigao u Pašijanski gaj, komandant naredi odmor. **Umorni** borci odmah poliježu po zemlji. Nakon desetak minuta pre-daha bataljon krene dalje.

Susret sa Slavoncima bio je srdačan. Bataljon stiže u Mlinsku. Pošto su se borci napili vode, spontano počne partizansko kolo. Gle čuda, **moslavacki** partizani i partizanke igraju u kolu i pjevaju s borcima 21. slavonske brigade 28. divizije. Zar poslije 16—17 sati gotovo neprekidnog marša i oko 50 km puta može da se igra? Može, jer to su partizani! Taj veliki napor izdržali su mahom omladinci od 16—18 godina, gotovo djeca s puškom o ramenu, municijom oko pasa, bez jela tolike sate. Zapravo je to bio omladinski bataljon s velikim brojem članova SKOJ-a i KP. Samo jedinica visokog morala mogla je uspješno osigurati **ranjenike**, razbiti neprijatelja u Turčević Polju i izvesti tako **težak marš** na povratku u Moslavini.

LIPANJ 1944.

U toku lipnja 1944. godine MPO je djelovao protiv snaga (koje su poduzimale ispadne na STM) na komunikacijama, napadajući manje dijelove i njegovu pozadinu. I bataljon (jači, imao je 4 čete početkom lipnja) bio je pokretniji i djelovao je na širem prostoru Moslavine. S Udarnim bataljonom sačinjavao je manevarsku snagu ŠIGO. II bataljon, »Češki«⁶⁴), bio je još slab, imao je svega 70—80 boraca pa se orijentirao prema glavnoj komunikaciji na relaciji Križ — Popovača. Taj je bataljon rješavao tri zadatka: obranu STM iz toga pravca, akcije na komunikacijama i mobilizaciju novih boraca u NOV, prije svega Hrvata i Čeha u tom kraju.

Jedinice Odreda uspješno su izvršile osnovne zadatke u toku lipnja. Neprijatelj je bio nešto aktivniji, poduzimao je nasilna izviđanja svakoga dana, a svakih dva do tri dana i napade na STM u cilju što dubljeg prodora. Stoga je MPO, u saradnji s predstražama stražarskih **jedinica** KMP, imao dosta posla da spriječi dublje prodore na slobodnu teritoriju i remećenje rada pozadine.

Evo izvoda iz izvještaja (bojne relacije) I gorskog zdruga za nekoliko prvih dana lipnja 1944.

IZVOD IZ IZVJEŠTAJA I. GORSKOG ZDRUGA

I. DIO OPERACIJE I AKCIJE

1. VI. 1944. 29. V. 1944. u borbi u oblasti: Rečica — Kompartor (5 km. i. i. 6 km. i. j. od Križa) koju je vodila posada Križ i ustaška

") U »Češkom bataljonu« bilo je više desetina Čeha pa ga je narod nazivao »Češkim«, iako je riječ o II bataljonu MPO-a. Komandni kada bataljona u većini, pa i u četama, bili su drugovi češke narodnosti.

milicija iz Križa sa II. moslavačkom brigadom, naši gubitci iznose: 5 mrtvih, 9 ranjenih (od toga 2 Njemca i ustaša) a 1 domboran je nestao;

1. VI. 1944. Zapovjednik zdruga službeno otputovao u stožer (KM) 1. kozačke divizije u Novu Gradišku.

2. VI. 1944. Jače partizanske snage povukle su se 1. VI. 1944. iz Dišnika u sjevernom smjeru.

Dielovi 1. gorskog zdruga iz Kutine i Garešnice izvršili su razviđanje oblasti Dišnik (6 km. s. z. od Garešnice) slabiji partizanski dielovi raspršeni su nakon kratke borbe. Zarobljen je kotarski šumar N.O.O. iz Garešnice i njegov lugar.

Istog dana dielovi 1. gorskog zdruga iz Kutine izvršili su razviđanje smjerom: Kutina — Brinjani — Stupovača — Rogoža (6, 8, 10. km. s. i. od Kutine bez dodira sa neprijateljem).

Dielovi 1. gorskog zdruga iz Križa izvršili su istog dana razviđanje oblasti Palnčani — s Dabei (7 km. s. od Križa), bez dodira sa neprijateljem.

Iste noći između želj. postaje Ivanić Grad i Deanovec (5 km. j. i. od Ivanić Grada) prekinuta je želj. pruga.

39. mina je uspjelo demontirati i tako sprečiti veće rušenje.

4. VI. 1944. U noći između 0100 i 0300 sati nadlietao je jedan strani zrakoplov području Moslavačke planine.

Noću 4/5. VI. 1944. između želj. postaje Popovača i Novoselec Križ prekinuta je na dva mjesta želj. pruga u neznatnoj mjeri. Kvar je popravljen.

Noću 4/5. VI. 1944. između 23,30 sati i 00,15 sati nadlietala su područje Moslavačke planine 4 strana zrakoplova te se potom udaljila u južnom smjeru.

5. VI. 1944. Dielovi 1. gorskog zdruga iz Ivanić Grada i Križa razviđali su oblast: Dabei — Marčani (7 i 10 km. s. od Križaj). Kod s. Dabei raspršena je skupina od oko 60 partizana. Ubijen je 1 partizan i predsjednik N.O.O. iz s. Palančani (7 km. s. i. od Križa), a 1 partizan je zarobljen.

Istog dana na večer dielovi 1. gorskog zdruga izviđali su do šume V. Jantek (5 km. s. i. od Križa) bez dodira sa neprijateljem, jače partizanske snage odstupile su na sjever.

6. VI. 1944. Noću 5/6. VI. 1944. godine između želj. postaje Banove Jaruge i Rajić prekinuta je želj. pruga.

7. VI. 1944. Noću 6/7. VI. 1944. između želj. postaje Gračenice i Volodera (8 i 10 km. s. z. od Kutine) obhodnja za osiguranje želj. pruge 1. gorskog zdruga sukobila se je sa skupinom komunista koja je namjeravala rušiti želj. prugu. Partizani su raspršeni jednom bačenom, minom pruga je u maloj mjeri oštećena i popravljena odmah iza toga.

Iste noći između želj. postaje Popovača i Voloder (4 km. j. i. od Popovače) raspršena je skupina partizana i sprječeno miniranje želj. pruge.

Obostrana aktivnost bila je živa, ali nema velikih i oštih borbi, nema krupnijih rezultata. MPO brani STM. Takav osnovni zadatak diktira situacija i naređenje X korpusa, odnosno ŠIGO. II bataljon Odreda, iako još slabog brojnog stanja, sukobio se 10. VI rano ujutro sa satnijom ustaša i žandara ispred Katoličkog Selišta. Došlo je do oštре borbe u kojoj je bataljon razbio satniju i natjerao je u bježstvo. Zarobljen je 1 ustaša, zaplijenjena 1 puška i 60 metaka. Neprijatelj je bježao do Ludine, i dalje. Prema izvještaju ŠIGO, od 10. VI, Štabu X korpusa, ubijeno je 6 i ranjeno 11 neprijateljskih vojnika.

Izvedeno je više napadaja na objekte na pruzi i u predjelu Ivanić-Grada — Križ — Popovača — Kutina, uglavnom u saradnji s Diverzantskim odredom. Jedinice Moslavačkog odreda veoma su često osiguravale diverzante prilikom rušenja pruge. Morali smo sve češće najprije rastjerati domobranske patrole, pa smo tek onda mogli rušiti prugu. Takvu jednu akciju izveo je I bataljon Moslavačkog odreda potkraj lipnja u rejonu Krivaje u kutinskom kotaru.

Plan je bio slijedeći: desno i lijevo od Krivaje, tj. prema Voloderu i Gračenici, postaviti zasjedu od jedne čete sa zadatkom da se izvrši napad na prugu. III četa, odnosno jedna od četa, ima zadatak neposrednog osiguranja diverzanata. Četa se našla s diverzantima u velikom bagremiku sjeverno od ceste. Kada su čete za osiguranje na cesti zaposjele položaje, krenule su i jedinice za rušenje pruge. Bila je ljetna noć, žito gotovo zrelo, vidljivost slaba. Pokret od ceste do pruge tekoao je normalno, sve do 30—50 m od željezničkog nasipa. Tada je došlo do pucjave. Neprijateljska ophodnja, koja se kretala između dva bunkera, otvorila je vatru, četa je brzo izbila na prugu i rasjerala patrolu. Zarobljeno je nekoliko domobrana. Na taj je način zauzet dio pruge od 300—400 m. Diverzanti su mogli otpočeti svoj dio posla. Međutim, tada je došlo do nesporazuma. Razbivši dombrane, lijevokrilni vod čete prešao je preko pruge, zatim je krenuo prema istoku, odnosno u pravcu Kutine, da zaposjedne položaj s te strane i osigura diverzante. Ali diverzanti to nisu znali. Hitro su izbili na prugu i postavili već pripremljene tzv pružne mine. Budući da su diverzanti radili brzo, aktivirali su mine i odmah se povlačili nazad i u zaklone. Vod boraca, idući po red nasipa s južne strane odjednom se našao u čudu: blijesak vatre, pa eksplozija. Borci potrče naprijed, kad opet isto. Srećom je vod bio zaklonjen nasipom pa su komadi tračnica i kamenja letjeli iznad glava. Bilo je nekoliko slučajeva da je komad zemlje ili drva ponekog i pogodio, ali sve se dobro završilo, nitko nije ranjen.

Neprijatelj je iz bunkera, s obje strane mjesta gdje je izvršeno rušenje pruge, otvarao daljinsku vatru koja nije bila efikasna. Čitav zadatak bio je izvršen za svega 30—35 minuta. Neprijatelj nije dospio intervenirati. Primjer govori o tome da smo najprije morali voditi borbu, osvojiti dio pruge, pa je tek onda rušiti.

SRPANJ 1944.

Potkraj lipnja opće stanje MPO-a je bolje, osobito u I bataljonu, ali situacija u II je složena. Pored uspjeha u borbi s ustašama i žandarima 10. VI, u nekoliko slijedećih sukoba borbeni moral nije bio na visini. Organizacija rada i komandiranja nije bila dobra, bilo je loših

akcija, neaktivnosti, slabe upornosti u borbi. Rukovodstvo bataljona nije doraslo zadatku. Zato su ŠMPO i ŠIGO intervenirali. Naredbom ŠIGO broj 3 od 2. VII 1944. godine razriješen je dužnosti komandant II bataljona Dragutin Čižek, a na njegovo je mjesto kao v. d. postavljen Gajo Bešlić. Na dužnost v. d. političkog komesara II bataljona postavljen je Nikola Borić, za njegovog pomočnika Ivan Janko, operativni oficir je Stevo Marković (poslije intendant bataljona). Zamijenjen je čitav štab zato da se bataljon sredi, ojača i borbeno sposobni. Međutim, do bitnih promjena nije došlo. Bataljon je životario do polovine kolovoza, kada je promijenjen i taj štab.

Bilo je izmjena i u I bataljonu. Komandant je postao Dragutin Crnić, koji je do tada bio v. d. Štab odreda je popunjeno, jer u proljeće nije imao komesara, pa je na tu dužnost postavljen Ivan Karlović, pomočnik je ostao Vlado Hus. Komandant Odreda postao je Božo Kušec, načelnik Štaba, operativni oficir je Miloš Popović⁶⁵). U ŠIGO je otisao Dragan Đakula komandant Udarnog bataljona. Oficir Ozne u Štabu istočne grupe odreda postao je Nikola Subota, komesar I bataljona. Štab odreda razmjestio se u s. Pobrđani, južno od Čazme, u neposrednoj blizini ŠIGO.

BOZO KUSEC, K-t MPO od sredine 1944. do kraja rata.

") Miloš Popović, rodom s Korduna, i Dragan Đakula došli su u sjevernu Hrvatsku s Proleterskom četom pod rukovodstvom Izidora Stroka još 1942. godine.

PPK BATALJON

Godina 1944. bila je u mnogo čemu drugačija i u Moslavini. To se vidi kada je riječ o ulozi i zadacima Odreda, KMP i drugih jedinica. Sredinom godine X korpus zagrebački, kao viša taktičko združena jedinica, postao je jača operativna jedinica (imala je relativno malo brojno stanje). Formirana je i korpusna vojna oblast. Čitav vojnopožadinski sektor potpao je pod tu komandu. Diverzantski odred sa Štabom grupe diverzantskih odreda bio je u Pobjeniku i odatle je išao na zadatke: rušenje i miniranje pruge, ceste i objekata na njima.

Iako su neprijatelju dani bili odbrojeni, borbe su bivale sve oštije i složenije. U jedinice NOV i PO neprijatelj je ubacivao svoje ljudе, a javljali su se i drugi oblici neprijateljskog rada, bilo je kolebanja i otpora. Dezerterstvo je postalo stalnom pojmom. U štabovima je bilo sve više oficira i podoficira koji su došli iz neprijateljske vojske bilo dobrovoljno bilo kao zarobljenici. Naravno, sa sobom su donijeli tuđa shvatanja. Trebalо je zaštititi naše jedinice, organe narodne vlasti i političke organizacije od njihovoga utjecaja.

Stoga je potkraj svibnja pored organa Ozne 1, 2 i 3, formiran i PPK bataljon s komandantom Markom Jovanom. Najveći broj ljudstva dali su MPO, Komanda moslavačkog područja i nešto brigade. Taj je bataljon preuzeo dio zadataka MPO-a, osobito KMP. Ozna 3 otpočela je radom. Situacija u MPO-u zahtijevala je organizaciju djelatnosti te službe.

Iz ovog bataljona, i izborom iz jedinica Odreda, KMP, brigada i 33. divizije, formirana je 3. brigada Ozne Hrvatske.

Zgrada u S. D. Miklouš, gdje je bila smještena OZN-a

ČIRO KARLOVIĆ, politkomesar MPO sredinom 1944. god.

Kako se rat bližio kraju, tako su i neprijatelji raznih boja počeli dizati glavu, rovariti i širiti svoje parole među Hrvatima, Srbima i ostalima. U lipnju je formiran I srpski bataljon u Moslavini, pretežno od boraca s kotara Garešnice i Kutine. Cilj formiranja: mobilizacija Srba koji su se jednim manjim dijelom pasivizirali u nekim selima, prikupljanje onih koji su ranije bili u partizanima, ali su otišli na razna »bоловanja« izvan jedinica i slično.

Zanimljivo je pismo Vjekos'ava Janića-Cape, polit, komesara ŠIGO, od 7. srpnja 1944, u vezi s odnosom boraca i rukovodilaca prema Srbima i jačanju bratstva i jedinstva. Evo toga pisma štabovima partizanskih odreda.

Štab Istočne Grupe
P. Odreda Hrvatske
K. Br. 22
7. jula 1944. god.

POLITKOMESARU MOSLAVAČKOG P. ODREDA

Mnogi naši borci i rukovodioci pogrešno i nepravilno se odnose prema Srpskom djelu pučanstva u našim krajevima. Taj nepravilan odnos doveo je do toga, da Srbici u našoj oblasti gledaju na N.O. borbu

sa stanovitom rezervom i nepovjerenjem. U čemu se očituje taj nepravilan stav:

1.) Zaista, čak i kod mnogih rukovodioca osjeća se neki šovinizam, te skloni svakoga Srbina smatrati četnikom, velikosrbinom itd. premda za to nema nikakove osnove, jer su baš Srbi u Hrvatskoj najzaslužniji za razvitak N.O. borbe.-

2.) Postupak naših boraca i rukovodioca u Srpskim selima i Srpskim kućama često je grub i naredbodavan. Zahtjeva se bolja hrana, a ne vodi se računa, da su baš Srbi oni, koji su snosili i još uvijek snose najveći teret borbe, da su oni izloženi najžešćem progona okupatora i ustaša, da su popaljeni, opljačkani i.t.d.

3.) Mnogo puta naše jedinice, kada treba da obrane neko selo, (Srpsko) od neprijatelja, prilikom svog boravka u njemu, ne vode ni malo računa o tome, kakav će politički učinak imati njihovo držanje u borbi, tj. da li će primiti borbu, ili se bez borbe povući. (Slučaj Brigade »Matija Gubca« u V. Botinovcu. Na taj način daje se mogućnost harangerima da ubace u narod, kako se hotimično ostavljaju Srpska sela na milost i nemilost neprijatelju.

4.) Naši rukovodioci ne znaju da ožive ponos Srpskog naroda na slavnu prošlost i herojsku borbu u toku ovoga rata. Ne znaju da ožive njihovu visoku nacionalnu svjest i nacionalni ponos, nego ih obično zovu Pravoslavcima, prepriru se s njima jesu li Srbi ili Hrvati nazivaju ih Pravoslavnim Hrvatima i.t.d.

Prije izvjesnog vremena formiran je »Srpski bataljon« u Moslavini. Taj bataljon broji danas oko 200 ljudi. Ovih dana održan je i na Bilogori sastanak Srba, te se upravo i tu formira »Srpski bataljon.

Te činjenice treba iskoristiti i popularizirati kod boraca, a naročito kod Srpskog naroda u našim krajevima.

Drugovi politkomesari neka obrate pažnju na to, kako će borci Hrvati misliti o borcima Srbima i uopće o Srpskom narodu i obratno. Treba nastojati da borci pjevaju pjesme u kojima se podvlači i ističe bratstvo Srpskog i Hrvatskog naroda. Na pr.

Kad se slože Srbi i Hrvati
Fašisti će iz zemlje bježati.

i druge prigodne pjesme.

Bratstvu Hrvata i Srba treba posvetiti veliku pažnju i stvarno ga učvrstiti i kod boraca i u narodu. To bratstvo najveći je zalog naše pobjede i najveća je tekovina naše borbe.

Na taj način ostvariti će se novi uslovi za mobilizaciju, a što je glavno parirati će se svakom pokušaju četničkog i petokolonaškog rovarenja.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkomesar:
Janić Vjekoslav

Sporazum Tito-šubašić trebalo je objašnjavati. Stoga je komesar ŠIGO uputio Štabu MPO-a i ostalim još jedno pismo.

Srpanj je bio sličan lipnju: vodeno je više borbi s neprijateljem u obrani STM ili prilikom napada na prugu. Izvršen je čitav niz drugih zadataka.

NAPAD NA ZBJEGOVAĆU

Banovu Jarugu neprijatelj je čitavog rata dobro branio. Od 1942. godine posvećivao je sve veću pažnju toj važnoj putnoj i željezničkoj raskrsnici. Nalazeći se između dviju rijeka, Pakre i Illove, s važnom željezničkom stanicom, skladištem nafte, drveta i drugog materijala, Banova Jaruga bila je dio trougla Kutina — Goilo — Banova Jaruga. U tom sklopu predstavljala je važnu kariku u lancu obrane šireg rejona Kutina — Novska. Osim što je imao gotovo čitav bataljon Nijemaca na Goilu, neprijatelj je u rejonu Banove Jaruge gotovo stalno držao snage jačine od čete do bataljona.

Radi kružnog osiguranja Goila, Banove Jaruge i Kutine, u Zbjegovači je organizirana stalna posada od jednoga ojačanog voda Nijemaca iz 187. njemačke divizije. Selo nije bilo izrazito za neprijatelja, ali nije bilo ni za NOP. Tada je imalo samo jednog partizana, Josipa Bišofa (umro 1976. kao pukovnik JNA u penziji). Vod se nastanio u školi. Budući da je to bila obučena jedinica s dobrim kadrom, organizirana je obrana u fortifikacijskom smislu. Uređeni su zakloni s vanjskim rovovima. Kako partizani nisu ovdje duže vrijeme djelovali, neprijatelju je popustila budnost.

Noću 29. VII Prvi bataljon MPO-a i I srpski bataljon pristigli su u rejon Vukovje — Kreševine, odakle su po četama krenuli na zadatke -I srpski bataljon imao je zadatak da odsječe posadu u Zbjegovači od Banove Jaruge i sprječi intervenciju s te strane. Napadao je I bataljon MPO-a, koji je imao zadatak da likvidira neprijateljsku posadu. Štab bataljona odluči da glavnim snagama napadne posadu u školi i da se dijelom snaga osigura iz pravaca Goila i Kutine. Ojačan vod neprijatelja imao je 45 vojnika (odjeljenje 15), odjeljenje mitraljeza 5 vojnika i komandira te jedno odjeljenje minobacača 4 vojnika i 1 komandira odjeljenja, ukupno 55 vojnika i starješina. Te noći dio voda bio je na osiguranju s dvije patrole i jednom zasjedom jačine odjeljenja. Tako se u školi za vrijeme napada našlo svega 30 — 35 vojnika.

Dovođenje jedinica za napad išlo je sporo zbog nepoznavanja terena, pokrivenosti zemljišta i rijeke Illove. Noć je bila tamna. Polazni i jurišni položaj se poklapao pa nije bilo moguće zatvoriti obruč oko rejona škole. Napad je otpočeo 30. VII 1944. u 2 sata, a završio se za 15 minuta. Iznenadeni neprijatelj pružio je otpor odjeljenjem koje je bilo na straži, a ostatak snaga izvukao se pod zaštitom stražarskog odjeljenja. Juriš boraca I bataljona bio je silovit. Naprsto ih je pregazio. Posebno su se istakli komandant bataljona Drago Crnić, puškomitrajčezac Nikolaj Bondarenko, Dragica Delija i Magda Margetić, koje su prve upale u rovove i bacile bombe.

Iako posada nije uništena, postignut je uspjeh. Bez vlastitih je gubitaka razbijena, a plijen je bio velik. Iz kratkog izvještaja ŠIGO vide se rezultati.

STAB ISTOČNE GRUPE
P. ODREDA HRVATSKE
Broj Op. 77
Dne 31. VII 1944.

Predmet: Operativni izvještaj

ŠTABU X. KORPUŠA »ZAGREBAČKOG« NOVJ

Noću između 29. i 30. VII o. g. izvršen je napad na neprijateljsko uporište Zbjegovaču, gdje se nalazilo oko 30 neprijateljskih vojnika, naoružanih sa jednim mitraljezom »maksim«, 1 laki bacačem mina, 2 trunblona, 1 puškomitraljezom i puškama. Vojnici su spavali u školskoj zgradi a oko te zgrade imali su sedam bunkera i tri stražarska mjesta.

Zapovjed za napad izdana je po sekciji na licu mjesta i to I. bataljonu Mosi. Odreda i Srpskom bataljonu, koji se nalazio na zasjedama. Napad je započeo 30. VII. o. g. u 0.20 sati i trajao do 0,35 sati kada je uporište likvidirano. U samoj zgradi nađena su 3 mrtva, dok se vjerojatno nalaze u kukuruzi, a nekim je uspjelo da pobegnu na Gojilo. Zarobljen je slijedeći ratni materijal:

1 mitraljez »maksim«,	15 gaća,
1 laki bacač, »talijanski«	21 par cipela,
60 komada mina za bacač,	2 para čizama,
2 trunblona,	25 bluza,
15 mina za tronblon,	43 hlače,
5.000 komada municije »mauser«	61 košulja,
2 karabina,	13 šinjela,
3 pištolja »vis«	2 šport odjela,
1 šmajser sa 12 šanžera,	13 sviterâ,
30 ručnih granata,	41 vojnička deka,
1 poljski telefon,	16 šatorskih krila,
1 sanduk sanitetskog materijala,	i ostalog raznog
21 ranac,	pribora za umivanje itd.

Vlastitih gubitaka nije bilo. Utrošeno je 1250 komada metaka raznog modela, dve defenzivne bombe i jedna ručna granata, 2 fosforne bombe i dve bombe iz engleskog minobacača.

Neprijatelj iz Banove Jaruge pokušao je priteći u pomoć napadnutoj posadi, ali je naišao na zasjedu Srpskog Bataljona koji ga je u kratkoj ali vrlo žestokoj vatri rastjerao, vjerojatno da i tamo ima gubitaka jer se čuo jauk, samo se to još do sada nije moglo provjeriti.

Prilikom napada na uporište Zbjegovača naročito su se istakli X komandant I. bataljona drug Crnić Drago i Nikolaj Bandarenkov Nikiforović mitraljezac kao i njegov pomoćnik drugarica Margetić Magda, koji su prvi upali u bunker i bacali bombe u zgradu. Isto tako istakla se drugarica Delija Dragica, borac I. bataljona MPO.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Operativni oficir:

Politkomesar:
V. Janić

Komandant-major:
N. Kličković

Iz izvještaja se vidi da podaci o neprijatelju nisu bili točni i nije bio dovoljno jasan raspored neprijatelja. Zaplijenjeni mitraljez »mak-sim« i minobacač 60 mm govore da je vod bio ojačan i da cijeli vod nije bio u zgradici i oko nje. Nađena su 3 mrtva vojnika. Neprijatelj je bezglavo bježao, ali je pružao žestok kratkotrajan otpor. Gubici neprijatelja: 5—6 mrtvih i 7—9 ranjenih, što je realno s obzirom na iznenađenje i odnos snaga.

Uspjeh bataljona osvježio je borce, koji su zadovoljno krenuli na izvršenje sljedećih zadataka.

Pokušaj da se pritekne u pomoć posadi u Zbjegovači iz rejona Banove Jaruge nije uspio jer je Srpski bataljon odbio napad.

Napad na ojačan vod u Zbjegovači, koji se nalazio unutar organizirane obrane rejona Kutina — Gojio — Banova Jaruga, natjerao je neprijatelja da još više okrupnjava posade, jer, eto, iako su u raspolodu jakih snaga, manje dijelove partizani nadu i razbijaju. Fašisti su razbijeni za nekoliko minuta jer su iznenađeni. Da nije bilo iznenađenja, ishod bi bio sasvim drugačiji, bilo bi više žrtava. Primjena partizanske taktike dala je dobre rezultate.

Organizacija opskrbe i ishrane jedinica X korpusa, uključujući partizanske odrede i komande područja, bila je dobra. Evo dopisa Štaba X korpusa zagrebačkog od 31. VII 1944. godine u kome se propisuje tablica sljedovanja ljudske hrane, iz koje se jasno vidi kakva je bila ishrana jedinica X korpusa.

ŠTAB ISTOČNE GRUPE
P. ODREDA HRVATSKE
Broj A. 217
Dne 3. VIII 1944.

ŠTABU BJELOVARSKOG ODREDA

Od Štaba X. Korpusa »Zagrebačkog« pod br. A. 790. od 31. VII. dobili smo sljedeće saopćenje:

»Sada postoje mogućnosti da se hrana borcima poboljša kao i da im se za hranu priprema što više povrća, stoga naređujem:

Da se od danas na u buduće izdavanje artikala hrane ima vršiti po sljedećem:

Kruha po jedan kg. na borca.

Zelenog povrća (krompir, mahune, grašak, mrkva i drugo) po dva kgr. dnevno na borca.

Masti po 20 grama dnevno borcu.

Soli po 10 grama dnevno na borca.

Sve navedene, kao i ostale artikle hrane, niže intendanture će ih uzimati odnosno izuzimati od viših intendantura, a ovi će dalje djeliti ekonomima.

Jedinice koje se nalaze na stalnim nastambama u pojedinim mjestima, primati će povrće od intendantura, koje će se snabdjevati putem prehrambenih komisija N.O.O.

Operativne jedinice, sa povrćem će se snabdjevati putem mjesnih N.O.O. na čijem se terenu nalaze, a gdje Odbora nema, onda putem mjesnih seoskih starješina.«

Prednje vam se dostavlja na znanje.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

v. d. načelnika štaba,
potporučnik

JOŠ NEŠTO O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI SREDINOM 1944.

Neprijatelj je u periodu svibanj — srpanj i u kolovozu često poduzimao israde i prodore na STM i nametao našim jedinicama obranu, statičnost i defanzivnost. To se osjećalo sve više, posebno u partizanskim odredima. Bilo je pokušaja aktiviranja jedinica ŠIGO i MPO, ali bez izrazitijih uspjeha. Taktika neprijatelja da čvrsto drži komunikacije i veća naseljena mjesta u zahvatu i jaki garnizoni u Bjelovaru, Križevcima, Zagrebu, Sisku, Kutini, Novskoj, Pakracu, Daruvaru i Virovitici — omogućavali su mu da kombinirajući obranu s aktivnim djelovanjima sputava u određenom stupnju naše akcije.

Vrhovni štab i GŠH uočili su to pa je GŠH uputio direktivu Štabu X korpusa, a ovaj ŠIGO, u kojoj se ukazuje na namjere i taktiku neprijatelja.

Uočljivo je da se ti stavovi odnose i na MPO koji će u jesen 1944. i zimi 1944/45. opet djelovati ofanzivnije do rasformiranja.

BORBE U KOLOVOZU

Borbna djelovanja MPO-a u kolovozu 1944. bitno su se razlikovala od akcija u toku svibnja — srpnja zato što je MPO, pored više uspješnih samostalnih akcija saradivao s jedinicama 12. slavonske i 7. banijske udarne divizije. Obadvije divizije našle su se sredinom kolovoza na prostoru Moslavine. GŠH je naredio taj manevr i direktno se angažirao organizirajući saradnju VI i IV korpusa. Dok je X korpus (32. i 33. divizija) razvijao aktivnost sjeverno i sjeveroistočno od Zagreba i prema Podravini, dотле je 12. slavonska divizija već od početka kolovoza djelovala istočnije i južnije od X korpusa na Bilo-gori i u Moslavini, a sredinom kolovoza pridružila joj se i 7. banijska udarna divizija.

Borbe koje su se vodile na prostoru Moslavine bile su zaista žestoke i intenzivne. Aktivnost jedinica, prije svega 12. i 7. divizije te jedinica X korpusa, natjerat će neprijatelja da dovlači nove i jake snage.

Sve do sredine kolovoza neprijatelj je uglavnom držao jake snage na kretama trougla Bjelovar — Dugo Selo — Novska — Bjelovar, poduzimajući israde na slobodnu teritoriju Moslavine i Bilo-gore. Međutim, grupiranjem snaga VI i X korpusa, te 7. banijske divizije (bile su to sada 7, 12, 32. i 33. divizija), na ovom dijelu sjeverne Hrvatske neprijatelj je bio prisiljen da glavne snage I KKD prebací sjeverno od Save i da s njom te ostalim snagama krene u protuakcije. Neprija-

telj nema više snaga da okruži širi operativni prostor i izvodi klasičnu operaciju opkoljavanja. Sada grupira jake snage na pojedinim pravcima, poduzima prodore na slobodnu teritoriju da zahвати јаћи dio наших jedinica i да ih tuče po dijelovima i u određenim rejonima. Svjestan da takvim načinom neće postići potpun uspjeh, organizira i djelovanja specijalnih jedinica, između ostalog i tzv. trupova.

Prodori napadnih kolona u kolovozu su znatno dublji, cilj je veći, borbe više ne traju nekoliko sati, već su višednevne. Na taj način htjelo se natjerati na defanzivu naše operativne jedinice i povremenim prodorima na STM spriječiti rad organa narodne vlasti i čvrsto držanje teritorija. Time bi se osigurale glavne komunikacije i veća naseљena mjesta. Radi nanošenja gubitaka, u našoj se pozadini napadaju štabovi, rukovodstva KP i narodne vlasti, centri veza i drugi objekti. To je bio zadatak specijalnih jedinica: trupova.

Trupovi su bile specijalne izviđačke divizijske jedinice tipa rendžera, komandosa, koje su obučavali Nijemci i Ustaška nadzorna služba (UNS). Evo izvoda iz uputstva o trupovima, njihovoj namjeni, organizaciji i načinu djelovanja.

ŠTAB ISTOČNE GRUPE
P. ODREDA HRVATSKE
Broj Ob. 32
Dne 12. VIII 1944.

ŠTABU BJELOVARSKOG P. ODREDA

Obavještajni Odsjek X. Korpusa »Zagrebačkog« NOV i POJ svojim dopisom od 8. VIII. 1944. Ob. broj 257, dostavio je slijedeće:

»Od odsjeka za zaštitu naroda za zagrebačku oblast pod br. 59-1 1944. od 3. VIII. dobili smo dopis o obavještajnim trupovima, te o kursu (školi) za izobrazbu informativaca. Radi vašeg upoznavanja do stavljamo vam ovaj dopis niže u prepisu:

I. Organizacija Trupova i njihov raspored.

Trupovi su obavještajno-ubačene jedinice koje se ubacuju na teritorij partizana. Oni su organizacija obavještajne i izviđačke službe, pripadaju posebnoj formaciji u kojoj su oni najmanja jedinica.

1) — Jačina trupa je 35 — 50 ljudi, što zavisi o terenu te o snaga ma partizana na odnosnom sektoru. Tako se trupovi često koncentrišu njih 2 — 3 ako je teren za njih opasan. Ne dolaze u središte oslobođenog teritorija već se kreću na njenoj periferiji ili poluoslobođenom teritoriju.

2) — Sastav: Najvažniji dio trupa je informativno osoblje. Ostalo ljudstvo je iz pojedinih jedinica, te većinom svršila izvidničko (policjsko ili oružnički kurs, Oni koji nisu svršili te kurseve su razni drugi specijalisti) u oružju: puškomitraljezei, golubari sa golubarskim kursom od 3 — 4 mjeseca, radiotelegrafista sa radiotelegrafskim kursom) — Zapovjednik trupa je verzirani radiotelegrafista. Trup se sastoji iz slijedećih lica:

a) Zapovjednik trupa (Njemac) oficir, nemora imati obavještajan kurs, odgovoran je za rad trupa predpostavljenom zapovjedniku Odreda. Prima i daje izvještaje radiotelegrafistom.

b) Zamjenik informativca ima ob. kurs, oficir je, odgovoran je za svoj rad informativcu trupa. Daje podatke i izvještaje informativcu. Informativac daje mu naređenja, upute i zadatke.

Informativac i njegov zamjenik su glavna lica koja organizuju i vrše špijunažu. Oni održavaju vezu sa doušnicima.

c) Informativac trupa (ima ob. kurs, odgovoran je svom predpostavljenom informativcu Odreda i oficir je. On je u stvari zapovjednik trupa i on određuje zapovjedniku kuda trup ima da se kreće,

d) Izvidnici imaju ih 9—10 i više. Svršili su izvidničku ili policijsku školu. Oni prate informativce, ako oni odlaze na veću udaljenost od trupa ili na opasna mjesta. Informativci ih ostavljaju u grupama po 3 i 3 na zgodnija mjesta (prometna) za osmatranje i izviđanje na puteve, staze itd. gdje se kriju i slijede pokrete partizana pojedinica, grupa ili jedinica. Oni su pomoćno osoblje informativaca. Ako nešto osmotre izvještavaju informativca, zamjenika ili zapovjednika. Svaka grupa ima po jedan dalekozor.

e) Radiotelegrafista svršio je radiotelegrafski kurs. Daje i prima preko radio-stanice izvještaje i naređenja. Poznaje »morzeove znakove i šifre. Pomoćno osoblje za nošenje radio-telegrafa sastoji se sa od 3 čovjeka.

f) Golubari. Ima ih 4. Svaki ima po 3 goluba, koji služe za vezu sa bazom. Svršili su golubarski kurs u Zemunu ili Zagrebu.

g) Čuvari pasa. Svaki trup nije snabdjeven sa psima. Tako trup »Sokol« 684 na pr. nije imao pse.

h) Patrolci (stražarsko osoblje) ima ih 10—15 u grupama po 3 služe za osiguranje trupa u pokretu i logorovanju, naoružani su puškomitrailjezima, šmajserima i puškama.

i) Jedan miner. Stručnjak za postavljanje mina.

j) Jedan bolničar.

Jedan od patrolaca služi oficirima kao posilni.

3) Naoružanje: 5 PM, karabine imaju golubari i radiotelegrafista, te pomoćnici nižandije puškomitrailjeza, ostali 8 imaju šmajsera i po neki pištolj. Po neki trup nosi sve svoje oružje. Uz šmajsera imaju po 800 metaka, uz PM po 1000 metaka. Informativci naoružani su pištoljima. Trup je snabdjeven pionirskim, boračkim alatom: piucima i loptama.

4) Odjeća: Trup je odjeven u razna odjela, neki nose domobransko, neki ustaške kape. Engleskih odjela nemaju. Svaki ima bezuvjetno po 1 partizanku. Informativci oblače se prema potrebi i nose slobom civilna odjela.

5) Sredstva za veze: a) radio-telegrafska stanica za primanje i davanje. Domet je do 200 km. »Sokol je radio sa Zagrebom i Brodom iz Bukvika (kod Novske), b) Golubovi (12 komada), c) psi upotrebljavaju se za kurire i izviđače, d) Teklići (kuriri).

Ako se trup otkrije, bilo da nestane neki član trupa (zarobljen, dezertirao ili slično) on odmah mijenja položaje ili odlazi u uporište. Glavnina trupa sastoji se u glavnom od zapovjednika, radiotelegrafiste i golubara, a osigurava se patrolama. Puškomitraljesci idu u patrole i ostaju sa glavninom. Ako je potrebno neko pojačanje u ljudstvu i oružju ono se traži od odreda. Trup bi morao biti snabdjeven partizanskim ispravama. Informativno osoblje snabdjeveno je specijalkama, dalekozorom i busolom.

Plaća informativca sa činom zastavnika 13.000 kuna mjesечно.

Kad je na terenu dobiva još 500 kuna dnevnice.

Trupovi imaju svoja konspirativna imena i broj, na pr. »Sokol« 684.

Oni ubacuju iz pojedinih uporišta sebe na sektor tih uporišta. Hrane se sa suhom hranom, ako ona nestane snabdjevaju se na terenu preko veze. Djeluju od aprila 1944. po inicijativi Njemaca. Mislili su ih upotrebiti u pozadini istočnog bojišta (1942. god.). Trup se formira i kad je gotov, dodjele mu se informativci kao stručna lica. Ljudstvo se podučava za trupnu službu. Vojnici moraju biti svi savršeni.

Napomena: Ovakav dopis upućen je ŠMPO i drugima.

Do kraja rata jedinice X korpusa i sve naše pozadinske jedinice i ustanove imat će vremena da se upoznaju s tim specijalnim jedinicama (upadi na slobodnu teritoriju, prepadi na komande mjesta, napadi na štabove brigada, pogibija Mije Bobetka i sli.).

Po uzoru na Nijemce, UNS je organizirao svoje trupove koji se nisu kruto držali uputstava o bavljenju na partizanskoj slobodnoj teritoriji. Ustaše su radije krstarile poluslobodnom teritorijom i poduzimale tajne i iznenadne upade i prepade na pozadinske jedinice i ustanove. Takav jedan upad ustaškog trupa iz Kutine izvršen je u Srpskom Selištu.

U Selištu (sjeverno od Kutine 10 — 12 km) bila je jača partizanska straža KMP s ekonomijom. Komandir straže bio je Emil Rob. Pošto je trup izvršio sve pripreme, uključujući ubačene saradnike među partizanima, oko pola noći izvršio je iznenadan napad na objekte i stražu u Selištu. Stražara su iznenadili i razoružali, zatim su izvršili kratak vatreni prepad, zarobili dio straže, ranili nekoliko drugova i dvojicu ranjenih dotukli, a jedan dio zarobili i otjerali u Kutinu. Poslije istrage dio zarobljenika je otjeran u Jasenovac, dio na rad u Njemačku, a neki su pušteni iz zatvora.

Ustaše su se u trupovima gotovo redovito presvlačile u partizanske uniforme i u više su mahova uspjele namamiti saradnike NOP-a, pohapsiti ih ili ili poubijati. Istina, to se nije događalo često. Kada se znalo za takve podvale ustaša, bili smo oprezniji pa je neprijatelj imao sve manje uspjeha.

Između niza mjera i aktivnosti, neprijatelj je u područjima koje je čvršće držao pod svojom kontrolom potkraj ljeta i u drugoj polovini 1944, uspio organizirati ustašku miliciju. To su bile jedinice u naseljenim mjestima organizirane od ustaša, pripadnika ranijih pripremljenih bojni, vojnih bjegunaca, desertera iz NOV te ranijih (i iz 1941) pripadnika HSZ. Tu su se našli i mnogi pripadnici desnog krila HSS-a. Brojan odaziv u ustašku miliciju bio je rezultat neprijateljskog rada

reakcionara iz HSS-a, koji su veoma živo pokušavali stvarati uvjete da se po završetku II svjetskog rata osalone na Angloamerikance i tako spriječe pobjedu socijalističke revolucije.

Iako te jedinice nisu bile velike borbene vrijednosti, ipak su ustašama i NDH dobro došle. Milicija je bila lokalna vojska čiji su priпадnici bili kod svojih kuća, patrolirali po selu, kontrolirali kretanje i branili uporišta u saradnji s ustaškim, domobranskim i kozačkim jedinicama. Propagandna oštrica bila je uperena prije svega protiv komunista. Cilj je bio stvaranje hrvatske države pod okriljem Engleske i SAD. Borba za seljačku državu bila je jedna od osnovnih parola. Takva je bila situacija u sjevernoj i sjeverozapadnoj Hrvatskoj, osobito oko Bjelovara, Križevaca, Dugog Sela, Siska i Kutine, u drugim mjestima znatno manje.

Tamo gdje mačekovci nisu uspjeli okupiti omladinu u ustašku miliciju, agitirali su i tjerali svoje sinove u domobranstvo, i to godišta od 27. do 29., a istovremeno su utjecali na susjede da i oni pošalju svoje sinove u domobranstvo, da ih vrate iz partizana. Bilo je slučajeva da su ličnim vezama uspijevali da nedovoljno svjesni borci iz jedinica NOV dezertiraju i priključe se neprijatelju.

Pored opće vojne situacije, sve se više zaoštravala i politička, došlo je do konačnog opredjeljivanja za NOB ili protiv. Naše političke organizacije, posebno KP, SKOJ, USAOH, AFŽ i organi narodne vlasti vodili su zaista veliku bitku za što masovnije učešće naroda u revoluciji, raskrinkavajući najnovije namjere, manevre i metode. Pored neprijatelja iz desnog krila HSS-a, sada se javljaju i pripadnici bivših stranaka JRZ, SDS i drugih.

Jačanje organizacija Narodnog fronta bilo je u punom jeku. NOP je odnio pobjedu i u toj fazi, razbivši neprijatelja svih boja i vrsta. Stanje u MPO-u bilo je u cjelini veoma dobro, ali ne u svim jedinicama. Štab II bataljona nije uspio srediti i ojačati jedinice pa je ŠMPO uz odobrenje ŠIGO donio odluku o rasformiranju bataljona. Od ljudstva II bataljona formirana je češka četa jačeg sastava, koja je djelovala na sektoru Križ — Ludina — Popovača. Bila je to privremena mjeđa. Na tom prostoru formirat će se partizanski bataljon kada budu povoljniji uvjeti.

Budući da je u južnom dijelu Moslavine, oko Kutine, Garešnice i Banove Jaruge, ostao prazan prostor i nije bilo naših jačih snaga osim straža KMP, ŠMPO je odlučio da se 3. četa I bataljona, poznata kao »Dragecova četa«, uputi na taj sektor. Četa je bila jaka, borbeno izgrađena i kompaktna. Do tada je kao udarna četa uspješno djelovala na širem prostoru Kutina nastojeći da što prije preraste u bataljon.

NAPAD NA GUDOVAC

ŠIGO i ŠMPO organizirali su prikupljanje podataka o neprijatelju u Gudovcu. Bilo je to 5/6. kolovoza 1944. U Donjem Gudovcu bila je posada jačine jedne satnije domobrana s nešto ustaša, koja je sa snagama u Narti i Velikom Korenovu sačinjavala spojni pojednostavljeni pojas obrane Bjelovara sa zapada. U cilju narušavanja sistema obrane Bjelovara, nanošenja gubitaka i općeg slabljenja neprijatelja, odlučeno je da se

posada u Donjem Gudovcu napadne. Napadat će Udarni bataljon a osiguravat će ga I bataljon MO-a bez čete.

Napad je organizirao ŠIGO i ŠMPO, štab udarnog bataljona izdao je zapovijest za napad. Akcija se odvijala u tri faze:

1. nastupni marš pravcem s. Draganac — s. Štefanje — s. Blatnica — s. Gudovac,
2. napad na posadu u rejonu Gudovca i
3. odstupni marš pravcem s. Gudovac — desna obala r. Česme — s. Siščani — s. Draganac.

Dovođenje jedinica izvedeno je u dvije etape. Dnevna do s. Štefana i noćna od s. Štefanja do s. Donji Gudovac. Velika pažnja posvećena je tajnosti napada. Jedinice su bile primaknute u toku dana objektu napada na udaljenost od 8 — 10 km, što je bilo pravilno jer duži marš iscrpljuje ljudstvo i umanjuje borbenu sposobnost jedinica.

Jedinice MPO-a stigle su na položaje oko 22 sata i završile zapo-sjedanje i organizaciju napada do 23 sata. Raspored jedinica za osiguranje I bataljona Moslavackog odreda:

— 1. četa sa trećim vodom 2. čete zaposjela je položaj na liniji t. 124 — raskrsnica putova od s. Gudovca, istočna grupa kuća, sa zadatkom: spriječiti prođor snaga intervencije iz pravca Bjelovara i s. Plavnice prema Gudovcu i omogućiti Udarnom bataljonu da likvidira posadu u uporištu Donji Gudovac.

— 2. četa bez trećeg voda zaposjela je položaj jugoistočno od zaseoka Rašće u visini k. 121 sa zadatkom: spriječiti eventualni prođor na pravcu s. Veliko Korenovo — s. Gudovac.

Gudovac je branila posada u jačini oslabljene satnije domobrana iz sastava I pješačke pukovnije (prema zapovijesti za napad bilo je svega oko 70 domobrana) i nešto ustaša, što je iznosilo oko 100 vojnika i starješina. Satnija se nalazila u jačoj zgradi u centru sela kod crkve. Zgrada je bila podešena za obranu sa zaklonima oko objekta. Iako je Bjelovar bio jako neprijateljsko uporište, sva sela oko grada imala su stalne posade (Narta, Veliko Korenovo, Plavnice i dr.), tako i Gudovac. Ali kako je Gudovac bio najslabija karika u lancu obrane i nešto izvučen u polje, izbor je pao na njega.

Raspored snaga Udarnog bataljona koji je imao zadatak da napadne i likvidira neprijatelja u Donjem Gudovcu:

— 1. četa s grupom diverzanata približit će se objektu napada sa zapadne strane sela, prijeći će cestu s. Gudovac — s. Bolč i izvršiti napad sa sjevera u saradnji sa 2. četom.

— 2. četa dolazeći s juga napada s juga i jugoistoka iz s. Gornji Gudovac.

— 3. četa je u rezervi operativnog štaba i jačim patrolama kontrolira pravac s. Rovišće — s. Gudovac i s. Bolč — s. Gudovac iz rejona ciglane zapadno od s. Gudovca.

Za rukovođenje tim snagama MPO-a formiran je operativni štab od članova ŠIGO, ŠMPO i štaba udarnog bataljona. Komandna mješta Udarnog bataljona i 1 bataljona bila su u rasporedu bataljona, a operativnog štaba iza druge čete. Štab I bataljona bio je u rejonu 1.

partizanske čete, a KM operativnog štaba u rejonu k. 119. Zapoviješću za napad regulirana su i sva ostala pitanja. Znaci raspoznavanja bili su Vuk — Strika (Vuk je nadimak Dmitra Gostovića, tada operativnog oficira ŠMPO, a Strika je prezime Ilije Strike, operativnog oficira ŠIGO).

Napad je otpočeo oko 23 sata i trajao 1—2 sata. Neprijatelj je pružio žestok i žilav otpor, ali je bio razbijen. Zaplijenjen je jedan puškomitrailjez, desetak pušaka, nešto municije i druge opreme; gubici: 7 mrtvih i oko 15 ranjenih. Naši gubici: 2 mrtva i 6 ranjenih. Veći dio posade spasio se bijegom jer je ostao otvor između 1. i 2. čete Udarnog bataljona na pravcu s. Donji Gudovac — s. Klokočevac. Odstupni marš i povratak naših jedinica u rejon s. Draganac — Čazma izvršen je bez teškoća.

Uspjeh nije bio potpun i pored priprema koje su bile u osnovi dobre. Dolazak jedinica na jurišni položaj bio je otkriven te nije postignuto iznenadenje, što je bilo presudno. Neprijatelj je imao organiziran sistem vatre. Posada je bila uvježbana prema planu obrane. Jedinice su u svom sastavu imale velik broj ustaša i ljudi koji su se čvrsto opredijelili za okupatora i NDH. Otpor koji im je pružio šansu da se izvuku omogućio je zapovjedništvu satnije da se s glavnim snagama povuče prema sjeveru na pravcu s. Klokočevac. Prema tome, rezultati borbe su realni; neprijatelj je bio razbijen, imao je osjetne gubitke, pa je osnovni cilj napada postignut.

Tom je prilikom zarobljen i poznati ustaški zločinac Jocek Vambl, koji je osuđen na smrt i strijeljan.

Uporna obrana Donjeg Gudovca ne vrijedi i za opću ocjenu stanja u neprijateljskim jedinicama. Upravo tih dana došlo je do većih kolebanja, prije svega u domobranskim jedinicama. Poslije otvaranja drugog fronta, sporazuma Tito — Šubašić i povećane političke i vojne saradnje sa Saveznicima, situacija neprijatelja naglo se pogoršala. Zbog toga je rad Partije, vojnih i političkih rukovodilaca bio usmjeren na pojačan utjecaj na neprijateljske jedinice. Štab X korpusa uputio je kratko ali važno uputstvo u tome smislu komandama potčinjenih jedinica.

Bilo je prvenstveno važno da se što više domobrana opredijeli na stranu NOB-a, da se na taj način oslabi neprijatelj i u znatnoj mjeri stvore uvjeti da u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika sudjeluje što više bivših pripadnika neprijateljskih jedinica, da što veći broj seljaka u domobranskim uniformama prijeđe na našu stranu, odvoji se od okupatora i NDH.

JOŠ JEDAN BATALJON ODE U BRIGADU

Sredinom kolovoza I bataljon MPO-a po naređenju Štaba X korpusa zagrebačkog otišao je u sastav I udarne brigade 33. divizije. On je već bio izrastao u solidnu borbenu jedinicu, pa mu je bilo vrijeme da ide u operativnu jedinicu. To je bio 12. partizanski bataljon koji je otišao u sastav MPO-a kao borbena jedinica. Na čelu bataljona otišao je i njegov komandant Dragutin Crnić (poginuo 1944. god.). To znači da je Odred u gotovim jedinicama dao snaga za tri partizanske

brigade, odnosno za jednu diviziju NOV. Neka, to mu je bila uloga koju je pored osnovne, vođenja borbe, časno izvršavao.

UDARNI BATALJON VRAĆA SE U SASTAV MPO-a

Nakon napada na neprijateljsko uporište Donji Gudovac, pošto je izvršena reorganizacija u jedinicama MPO-a, odlučeno je da I bataljon ide u sastav 33. divizije, u I brigadu, tako da je Odred ostao bez tog bataljona. ŠIGO je zbog toga odlučio da Udarni bataljon ponovno vrati u sastav MPO-a. (Udarni bataljon bio je u proljeće te godine u sastavu MPO-a, ali je u svibnju izuzet iz sastava i stavljen pod neposredni komandu ŠIGO kao samostalna udarna jedinica; vraćen je u sastav Odreda radi toga da ga ojača i omogući upotrebu prema njegovoj ulozi i zadacima.)

U bataljonu su izvršene kadrovske izmjene. Komandant poručnik Mile Krnić (rodom iz Slavonije, poginuo 16. veljače 1945. kao komandant II bataljona III moslavačke brigade u rejonu Šuplja lipa sjeverno od Daruvara) otišao je za komandanta II srpskog bataljona, bjelelovarskog. Za novog komandanta bataljona postavljen je kapetan Alojz Kovačić, koji je došao s bolovanja (bio je ranjen kao komandant I moslavačke brigade), komesar je Ivan Sabolek.

Udarni bataljon bio je izgrađen i sposoban da se bori u raznim situacijama. Pretežno je djelovao u širem rejonu Dubrava — Ivanić-Grad ili u zapadnom dijelu Moslavine. Imao je više borbi s ustašama, Nijemcima, domobranima i pripadnicima dijelova I KKD. Rad organizacije KP i SKOJ-a u bataljonu bio je razvijen, pa je i moralno-političko stanje bilo dobro. Bio je to čvrst i borben kolektiv.

DOLAZAK 12. i 7. DIVIZIJE U MOSLAVINU

CK KPH i GŠH — u duhu direktiva CK KPJ, Vrhovnog štaba, GŠ i Tita, kao i svojih odluka — sve više poklanjaju pažnju sjevernoj Hrvatskoj i razvijanju NOB-a u tom dijelu zemlje. GŠH je organizirajući saradnju VI, X i IV korpusa naredio da se na prostor sjeverozapadne Hrvatske upute 12. i 40. slavonska divizija iz sastava VI korpusa početkom kolovoza, a sredinom i 7. banjamska udarna divizija iz sastava IV korpusa, u cilju razvijanja ofanzivnih djelovanja u Moslavini, oko Zagreba, osobito u Podravini.

I neprijatelj je planirao veću operaciju u Moslavini kako bi dubokim prodorima iz više pravaca ispresijecao STM, razbio pozadinu, natio gubitke jedinicama i vratio svoju vlast i poljuljani moral pristalica i saradnika. Pored snaga I i IV gorskog zdruga angažirao je i jake snage iz sastava 1. KKD te dijelove 1. pješadijske divizije, razumije se i ustaše i oružnike.

Iz neprijateljskih se dokumenata vidi da je imao podataka o našoj pozadini, skladištima hrane, opremi i organima narodne vlasti. Zato je želio da sve to razbije i uzdrma i da istovremeno kroz borbu ojača moral svojih jedinica, jer je više mjeseci bio neaktiviran.

Izvještaj komande I gorskog zdruga za 1. do 21. kolovoza 1944. po mnogo čemu je karakterističan:

IZVOD IZ BOJNE RELACIJE
I. GORSKOG ZDRUGA

I DIO
OPERACIJE I AKCIJE

31. VII. 1944. Posle podne jače komunističke snage (Moslavačka brigada) upale su u Rečicu i Komptator (5 km. i. i 6 km. j. i. od Križa) radi rekviriranja stoke. Brzim zahvatom djelova I. gorskog zdruga iz Križa i Novoselca neprijatelj je odbačen u borbi do večeri.

Neprijateljski gubici: 20 mrtvih.

Vlastiti gubici: 1 poručnik nestao, a jedan domobran nestao.

Zapovjednik zdruga na službenom putu u Kostajnici.

2. VIII. 1944. Nedaleko letilišta kod Samarice (20 km. s. z. od Garešnice) izrađuju se velike peći za pečenje kruha, te se prikuplja blago za vrlo jake sastave, navodno za padobrance koji treba da se tu opuste oko 10.000.

U N. Selu (2 km. j. z. od G. Garešnice) ima velika krojačka radiona i skladište sa raznim tvorivom. U selima: Šimljanica, Šimljana, Samarica, Šimljanik, Podgarić, Novo Selo, G. Garešnica, Oštari Zid, Popovac, V. i M. Prokop, nalaze se skladišta sa velikim količinama živežnih namirnica, a naročito sa pšenicom prikupljenom ove godine. Sva ta sela uključno s. Dišnik spojena su brzoglastnim vodom.

U Podgariću (3 km. j. od G. Garešnice) nalazi se skladište tvoriva dopremljenog putem zrakoplova koji dolaze između 23.00 i 24.00 sata a vraćaju se između 01.00 i 02.00 sati. Povodom prelietanja ovih transportnih zrakoplova tražio sam da se preduzmu mjere što do danas nije učinjeno.

Veće prikupljanje partizanskih snaga primjećeno je na prostoru Ruškovica (7 km. s. od Popovače), i Kat. Selište (5 km. s. od Popovače).

Štab 33. divizije nalazi se u s. Ruškovica.

I. Moslavačka brigada u s. Vrtlinska, Mustafina Klada i Rečica) (oko 10 km. s. z. od Popovače), — podatci utvrđeni borbom.

II. Moslavačka brigada nalazi se u s. Grabričina (ist. od Komptatora).

Češki udarni bataljon je u oblasti V. i M. Ludina.

Navodno će se u toku idućih dana preći u s. Okešinac, Vezišće, Okolik, V. i M. Hrastilnica (oko 4 km. j. z. te j. i. od Križa). Jačina neprijatelja u ovoj oblasti oko 800.

Posada Križ i Popovača (djelovi I. gorskog zdruga), izvršile su 2. VIII 1944. godine razviđanje oblasti: Rečica — Komptator. Naišlo se na vrlo jake komunističke snage.

Neprijateljski gubitci: 20 komunista poginulo, 3 zarobljena.

Plien: 2 puške i jedan engleski strojosamokres (parabelum).

Vlastiti gubitci: 1 ustaša ranjen, a 1 poginuo, 1 dom. doč. poginu i 10 domobrana ranjenih, 2 njemca ranjena, njemački nadpor. i još jedan njemac nestali.

Neprijateljski bataljoni su jačine 80 ljudi no zato naoružani isključivo samoradnim oružjem i opremom engleskog podrietla.

Ovom akcijom ustanovljeno je da su podaci o prikupljanju partizana točni.

3. III. 1944. godine U 10.37 sati putnički vlak br. 12 na ž. pruzi Kutina — Banova Jaruga napadnut je strojničkom vatrom od 3 neprijateljska zrakoplova (lovca).

Ranjeni: 1 njemački vojnik i strojovoda. Stroj onesposobljen.

U okolini Samarice (20 km. s. z. od Garešnice) završeno je neprijateljsko uzletište.

U s. N. Selo (2 km. j. z. od G. Garešnice) nalazi se neprijateljsko uzletište gdje pristaju neprijateljski transportni zrakoplovi.

Primjećena je živa djelatnost partizana (promičba), prisilno odvođenje u redove partizana) u prostorima mjesta obližnjih posada, što prije nije bilo moguće uslied dovoljne jačine tih posada.

3. VIII. 1944. godine pronađeni su sa iskopanim očima i izbodenim kod s. Ruškovice (6 km. s. z. od Popovače) nestali njemački nadporednik Kranz i stož. narednik Kupke, te sa rasječenom glavom pričuvni vodnik dom. 9 sati 5. gorske pukovnije Barušić Mehmed kojega su partizani predhodnog dana uspjeli ranjenog zarobiti.

Istom prilikom pronađen je rasječene lubanje vojničar Mihalić Stjepan rodom iz D. Vlahinjičke koji je pao komunistima u ruke. 2 domobrana iz Križa koji su ranjeni zarobljeni od strane komunista vraćena su seljačkim kolima u Križ, čime su komunisti htjeli vjerojatno ublažiti loš utisak od 29. VII. 1944. godine kada su preklali jednog ranjenog topnika.

4. VIII. 1944. Redovito razvidjanje i osiguranje željezničke pruge.

5. VIII. 1944. godine Djelovi 1. gorskog zruga iz Pakračke Poljane razvidali su oblast s. Gaj (4 km. s. i. od Pakračke Poljane). Na neprijatelja se nije naišlo.

Noću 4/5. VIII. 1944. godine na ž. pruzi između Ludine i Popovače explodiralo je više mina. Oštećeno je 11 tračnica. Popravak željezničke pruge je izvršen.

6. VIII. 1944. Zapovjednik zdruga na obilasku posade u Garešnici. Djelovi 1. gorskog zdruga, ustaše iz Popovače razvidali su područje s. Potok (4 km. j. z. od Popovače), bez dodira sa neprijateljem.

U s. Samarica (12 km. j. i. od Čazme) očeviđac osobno primjetio ogromna skladišta oružja i odjeće. Ovome izvješću se može pokloniti puna vjera.

III. 1944. Kod Lipovljana (6 km. j. od B. Jaruge) oboren je engleski zrakoplov tipa »Spitfire«. Zrakoplov je izgorio pilot (engleski potročnik) zarobljen i upućen zapovjedništvu zrakoplovstva Zagreb.

7. VIII. 1944. godine predvečer između željezničke postaje Novoselec — Križ i Širinec (4 km s. z. od Križa) naišao je teretni vlak na minu. 2 domobrana 1 ustaša i jedna građanska osoba ranjeni. Stroj i vagona oštećeni.

8. VIII. 1944. Djelovi zdruga iz Kutine i Popovače, te jedna ojačana sa njemačke WWI Btl. sa Gojila izvršili su razvidanje područja: Srp. Selište (8 km. s. od Kutine). Otpor komunista (I. Bat. I. Moslav.

brigade) razbijen je kod s. Mikleuška (9 km. s. z. od Kutine) i s. Srp. Selište. Komunisti su protjerani. Neprijateljski gubitci: 9 mrtvih (prebrojano) i veći broj ranjenih. Vlastiti gubitci jedan njemački vojnik ranjen.

U okviru ovog razviđanja izvučeno je iz Srp. Selišta oko 100 kola neovršenog žita.

Noću 8/9. VIII. 1944. godine minirana je ž. pruga između ž. postaje Popovače i Ludina Vidrenjak (5 km. s. z. od Popovače)

15. VIII. 1944. godine. Jaka neprijateljska djelatnost protiv željezničkog saobraćaja miniranjem vlakova i ž. pruge.

Odlazak I. bojne 1. g. p. sprečava uspješno pariranje gornjega.

U 10.00 sati između ž. postaje Popovače i Voloder (4,5 km. van j. i. od Popovače) naišao je osobni vlak na minu udešenu na ručno paljenje. 5 putnika poginulo 25 teže ranjeno, 1 partizan podmetač mine teže ranjen.

U 12.30 sati 4 neprijateljska zrakoplova napala su strojničkom vatrom rezervoare nafte u B. Jaruzi (1 rezervoar zapaljen) i 1 vlak (2 vagona zapaljena).

Stožer I. bojne 1. gorske pukovnije sa 2., 3., i 4. sati 1. gors. pukovnije iz Kutine u Kostajnicu pod zapovjedništvo Eisenbahnsicherungssabschnitta.

Stožer II. bojne i 5. sat 5. gorske pukovnije iz Kostajnice u Novsku, a 6. i 7. sat 5. gor. pukovnije iz Kostajnice u Kutinu, (privatni rasored).

VIII, 1944. Noću 15/16. VIII. 1944. godine oko 24,00 sati 2 neprijateljska zrakoplova nadletala su područje Moslavačke pl.

Iste noći između Popovače i Volodera (4,5 km. j. i. od Popovače) prebacivale su se jače komunističke snage (IV. brigada) preko željezničke pruge na sjever, djelovi za osiguranje željezničke pruge i njemački oklopni vlak iz Popovače prihvatali su borbu.

Ovom prilikom naišao je oklopni vlak na minu te su 4 njemačka vojnika ranjena 1 vagon izkliznuo.

Iste noći između Gračenice i Repušnice (8 i 4 km. s. z. od Kutine) komunisti su napali djelove za osiguranje željezničke pruge ali su protjerani. Jednom minom uspjeli su u maloj mjeri oštetiti ž. prugu.

4 neprijateljska zrakoplova napala su strojničkom vatrom ž. postaju Novska. Bačeno je i 8 bombi. Izgorjelo je 10 vagona.

VIII. 1944. Na području ovoga zdruga je primjećeno veće gibanje komunističkih grupa. Izgleda da su na područje stigle nove snage i tako koje su došle radi prehrane i odmora.

Kao što se vidi izvještaj Komande I. gorskog zdruga za kolovoz 1944. je karakterističan. Prije svega vidi se velika aktivnost naših jedinica, ali i neprijateljskih takodera.

Podaci o našim gubicima su uveličani, ali je očito da su naša dejstva veoma intenzivna i bogata. Napr. izmišlja mnoge podatke na osnovu pretpostavki (o Englezima, o vađenju očiju i slično) ili ulepšava-

nje izvještaja onako kako će se sviđati pretpostavljenima posebno Njemačkim fašistima.

Međutim, datumi su tačni i mogu poslužiti pri obradi pojedinih pitanja iz tih dana 1944. godine.

Dovođenje 12. i 40. slavonske divizije na prostor Moslavine nije predstavljalo veći problem. Divizije su djelovale prema sjeverozapadu težeći razvlačenju neprijateljskih snaga na širem prostoru Bilo-gore i Moslavine, vezujući za sebe što veći broj jedinica i oduzimajući inicijativu neprijatelju na širem prostoru sjeverozapadne Hrvatske u saradnji s jedinicama X korpusa. Djelujući u duhu direktiva, 12. i 40. divizija razbile su neprijateljske snage u širem rejonu Grubišnog Polja. Likvidacijom jačeg uporišta u Grubišnom Polju te bijegstvom neprijatelja iz Velikih Zdenaca presjećena je komunikacija Daruvar — Bjelovar i time ozbiljno uzdrmana obrana šireg rejona Daruvara. Rokiranjem snaga nešto zapadnije i napadom na uporište Hercegovac te pojavom 7. udarne banijske divizije stvorena je nova situacija. Međutim, da bi 7. banijska udarna divizija došla u Moslavinu morala je prijeći prugu i cestu južno od Save, zatim Savu, glavnu prugu i cestu Zagreb — Beograd, što je bio zaista složen zadatak. Budući da je znao situaciju, Štab divizije poduzeo je sve potrebne mjere da divizija bez većih gubitaka privremeno uđe u sastav X korpusa zagrebačkog.

Marš divizije tekoao je na slijedeći način:

13. VIII, padom mraka, otpočeo je pokret prema odsjeku prijelaza s. Bobovac — s. Crkveni Bok. U zoru 14. VIII otpočeo je prijelaz preko Save. Bataljon koji je bio u prethodnici stigao je na vrijeme, prešao Savu i na lijevoj obali organizirao mostobran, prikupivši istovremeno čamce i ljude za prijevoz divizije. U ovim selima imali smo dobro organizirane političke organizacije KP, SKOJ i NOO-e. Narod je listom bio na strani NOB-a. Veze za prijelaz Save veoma su dobro funkcionalne. Neprijatelj je više puta pokušao konfiscirati čamce mještana. Nešto je oteo, ali još je uvjek ostalo dosta za naše potrebe (naši saradnici sakrivali su čamce potapanjem u vodu). Tim pravcem prebacivale su se brojne banijske, slavonske i moslavačke jedinice, grupe rukovodilaca, delegacije na zasjedanja AVNOJ-a, ZAVNOH-a, na kongres USAOJ-a i konferenciju USAOH-a.

Prijelaz 7. divizije tekoao je planski veći dio dana 14. VIII 1944. Kako i ne bi kada je trebalo prebaciti preko velike vodene prepreke čitavu partizansku diviziju s artiljerijom, minobacačima, municijom i drugom opremom. Kolone su se kretale preko Lonjskog polja prema Kostrinji i Osekovu. Naveče 14. VIII cijela se divizija (bez jedne brigade) prikupila u tom rejonu. Bilo je kasno da se produži, pa je štab odlučio organizirati predanak 15. VIII postavivši osiguranje.

Radi organiziranog prijelaza glavne željezničke pruge i ceste Zagreb — Beograd na odsjeku s. Repušnica i s. Voloder upućena je jedna četa III bataljona iz 3. brigade preko pruge da uspostavi vezu s jedinicama MPO-a. S četom je pošla grupa starješina Štaba divizije. Udarna četa MPO-a i članovi Štaba MPO-a sastali su se s prednjim odredom 7. divizije, koji su preko komunikacija preveli naši kuriri iz Osekova sjeverno od pruge Zagreb — Beograd kod Borika.

U Osekovu i Kostrinji Banijci su srdačno dočekani. Bilo je hrane u izobilju, veselja i pjesme. Visok borbeni moral jedinica i boraca divizije i srdačan prijem naroda dali su pečat tome susretu u Moslavini.

Slijedeće noći 15/16. VIII divizija je prešla prugu i cestu bez ozbiljnijih problema. Istina, došlo je do manje zbrke kada je neprijateljski oklopni vlak, pancer, zvan »Grbo« presjekao kolonu IV brigade, ali je uskoro našao na minu. Tom prilikom jedan je vagon oštećen i ranjena su 4 njemačka vojnika. Prugu je digao u zrak »Gromovnik« 7. divizije, kapetan. Tada je odlučeno da se »Grbo« kazni, što će uskoro biti i učinjeno.

Prilikom prijelaza i djelovanja na pruzi, jedinice 7. udarne divizije i Udarna četa MPO-a odlično su izvršili zadatke. Borci i starješine ove čete Odreda bili su vodiči divizije jer su dobro poznavali situaciju i teren i povezali se sa saradnicima NOP-a.

Nakon odmora u Mikleuški i Srpskom Selištu, divizija je 16. VIII krenula i 17. VIII našla se u širem području Samarice i Oštrog Zida. Slijedećeg dana vodila je žestoke borbe s Donskim pukom iz sastava I kozačko-konjičke divizije, koji se htio probiti u dubinu slobodne teritorije na pravcu Čazma — Podgarić.

MPO, posebno njegov Udarni bataljon, tih je dana vodio žestoke borbe s jakim snagama na pravcu Čazma — Suhaja — Vrtlinska — Stara Straža — greben Moslavačke gore. Tokom 18. VIII vodile su se borbe na prilazima Čazmi i oko nje, a 19. VIII od komunikacije Čazma — Križ, odnosno od toka rijeke Česme prema grebenu Moslavačka gora. Toga je dana osobito teško bilo Udarnom bataljonu MPO-a i Češkoj četi, koji su na sebe primili jake snage (jačine puka), glavne snage V gorske pukovnije, 1. i 3. bojne te 30. ustaške bojne i dio snaga (oko jednog diviziona) iz sastava Donskog puka koji je nastupao iz pravca Čazme. Borba je vodena cijelog dana na dubini od 7 — 12 km, negdje i 15 km. MPO, osobito Udarni bataljon, izdržao je sve nasrtaje neprijatelja izvodeći manevarsku ali veoma aktivnu obranu. Neprijatelju nije pomogla ni artiljerija jačine jednog diviziona ni veći broj minobacača. Toga dana nije bilo vremena za hranu, tako da su borci gladovali čitav dan, ali to im nije smetalo.

Noću 19/20. Udarni bataljon izvršio je marš iz rejona Stare Straže u rejon Podgarića i zaposjeo greben kose koja se od tt. 440 spušta prema sjeveru pored potoka Premetska rijeka sa zadatkom neposredne obrane bolnica u rejonu Podgarića i radionica u rejonu Novog Sela.

Bio je to veoma naporan marš poslije višednevnih borbi, gladovanja i nespavanja. Noć je bila tamna, a partizanska staza vodila je preko sjevernih padina Moslavačke gore, preko kosa kroz visoku šumu. Mrak kao u rogu. Da nije bilo starih partizana na čelu kolone i osobne brigade komandanta ŠIGO, pitanje je kako bi marš uspio. S Udarnim bataljonom kretao se i Štab istočne grupe odreda i njegovi dijelovi. Kretalo se sporo ali uspješno. U zoru Udarni bataljon zaposjeda položaje, a ŠMPO i ŠIGO se razmješta u Podgariću.

19. VIII 1944. iznenaden je dio Štaba MPO-a. Njegova intendantura upala je u zasjedu jedinica I gorskog zdrugra. I bojna V gorske pukovnije već je bila zaposjela zapadni dio grebena Moslavačke gore u pre-

djelu Jelen-Grad — Nasip. Sva pozadina Odreda pod rukovodstvom intendantanta bila je na maršu pravcem Vrtlinska — Andigola — Stara Straža — Nasip — Mjesec. Tu su bile radionice intendantskog voda, rezerve hrane, municije te 18 pušaka za popravak i drugo naoružanje, nešto odjeće itd. Kolona sa 7 zaprežnih kola materijala kretala se bezbrižno i ušla je u Moslavačku goru, svoju teritoriju. Sve je teklo normalno, dok čelo kolone nije izbilo na tromeđu putova Greben — s. Gornja Jelenska — s. Peščenica. Iza kolone u rejonu Vrtlinske odjekivali su rafali puškomitrailjeza, eksplozije artiljerijskih i minobacačkih granata. Sve je gorjelo. »Ala se naši tuku«, govorili su borci. Idući nešto istočnije, kolona partizana sa zaprežnim kolima počne se spuštati u predjelu Nasipa. Greben je tu uzak, svega nekoliko desetina metara. Iznenada se ospe vatra po koloni. »Hvataj žive«, viču zdrugovci iz V gorske pukovnije. »Zasjeda«, »banda«, uzviknuli su naši. Intendantanta Odreda zarobe, ubiju šest drugova i jednu drugaricu. Metež. »Bježimo, drugovi«, poviše jedan borac i baci se niz sjevernu strmu stranu Nasipa, za njim grupa boraca. Domobrani su zarobili čitavu transportnu kolonu, ali im partizani većim dijelom umaknu. Zarobili su i nekoliko boraca koji nisu imali kuda. »Trk za njima«, dreknuo je satnik M. P. koji se usplahirio vidjevši da su mu partizani iskliznuli iz ruku. Nakon nekog vremena sve se smiri. Domobrani se okupe oko konjskih zaprega i zarobljenika. Bilo je kasno popodne kada je neprijateljska satnija krenula niz zapadne padine Moslavačke gore prema Popovači i drugim uporištima vodeći zarobljene partizane i pljen.

Tako je zbog krajnje neopreznosti MPO ostao bez intendanture, nešto oružja i opreme, a imao je i desetak poginulih i zarobljenih. Da je marš organiziran kako treba, izviđačka ili čelna patrola pravovremeno bi otkrila neprijatelja, a ako bi i upala u zasjedu, glavnina intendanture bila bi spašena.

Udesno od MPO-a tih su dana vodili borbu dijelovi 33. i 7. divizije na liniji Čazma — Mikleuška — Petrička — Berek i dalje. Stvoren je čitav front od nekoliko desetina kilometara.

Na istoku, u rejonu Hercegovca, jedinice 12. slavonske divizije prikupile su se za treći napad na to veće uporište. Otpočeo je rano ujutro 20. VIII. Dijelovi I bojne IV gorskog zdruga, koji su bili u Velikim Zdencima, probili su se prema Hercegovcu i izbjegli uništenju. Ali su na taj način ojačane jedinice I gorskog zdruga u Hercegovcu.

Budući da je neprijatelj bio jak, Hercegovac je solidno uređen za obranu. Ubrzo je svanulo. Napad nije uspio. Borbe su se produžile veći dio dana. 12. slavonska divizija glavnim je snagama nastojala izvršiti postavljene zadatke i njena 12. udarna brigada dugo je odolijevala napadu snaga intervencije. Ali u popodnevним satima morala je popustiti zbog jakog pritiska. Štab divizije odustao je od daljeg napada na Hercegovac i noću 20/21. VIII izvršio pokret jedinica prema rejonu Daruvara.

Kada je napadnuta posada u Hercegovcu — koju je sačinjavala 3. bojna I gorske pukovnije iz sastava I gorskog zdruga i dio 1. bojne IV gorske pukovnije iz sastava IV gorskog zdruga — komandant I gorskog zdruga general Stjepan Perićić pokrenuo je sve raspoložive snage da deblokira Hercegovac. Bilo mu je jasno: ako ne intervenira, 3. boj-

na bit će likvidirana. Lično je došao u Garešnicu i neposredno rukovodio glavnim snagama intervencije. Tražio je i dobio avijaciju. Angažirao je jedan bataljon iz sastava 187. divizije koji se nalazio u Goilu, u čijem je sastavu bilo i oklopnih automobila. Intervenciju je podržao komandant IV gorskog zdruga i dijelovi snaga iz pravca Bjelovara. Tako energičan nastup dao je rezultate, pa je, kako sam kaže u izvještaju, prodorom u Hercegovac spašena posada. Gubici su bili veliki s obadviјe strane.

Međutim, iako treći napad na Hercegovac nije potpuno uspio, uskoro je ustaški general napustio to svoje uporište, do tada neosvojeno u potpunosti. Nije se usudio da ga i dalje drži jer bi slijedeći put sigurno ostao bez još jedne bojne. Uskoro je odlučio povući snage iz još nekih garnizona, npr. iz Garešnice.

FORMIRANJE I BATALJONA MPO-a

MPO je u svom sastavu od prupnijih jedinica imao Udarni bataljon i dvije samostalne čete te još neke manje udarne jedinice. Međutim, udarna četa MPO-a, koja je djelovala na prostoru Kutine, brzo je narastala tako da je od nje i nekih udarnih grupa ponovno formiran I bataljon. S obzirom na to da je prijašnji I bataljon otišao u brigadu, novoformirani je dobio naziv I bataljon Odreda. To je bio kraj udarne grupe, odnosno udarnog voda i čete Drageca Brezinščaka, koji je postavljen za komandanta bataljona, politički komesar je Ivan Žic, zamjenik komesara Zvonko Lovrić, nešto kasnije za zamjenika komandanta došao je Drago Čižek, informativni oficir bataljona je Ivan Brlek. Bataljon je formiran u rejonu Srpskog Selišta. Osnovni zadatak bio je borba u širem području Kutine i akcije protiv manjih dijelova, kolona, posada, objekata na pruzi te obrana slobodne teritorije.

Bataljon će ostati kao I moslavački bataljon do rasformiranja I. III 1945. godine. MPO je sada imao I partizanski bataljon, Udarni bataljon i samostalnu Češku četu, prištapske dijelove i neke udarne grupe.

OD POPOVAČE DO KUTINE

Posljednjih dana kolovoza obavještajni organi MPO-a, KMP i 7. banjiske udarne divizije izvršili su detaljna izviđanja pruge od Popovače do Kutine. Na osnovu tih podataka i plana operacije X korpusa zagrebačkog donijeta je odluka da 7. banjiska udarna divizija, u saradnji s jedinicama MPO-a, izvrši napad na prugu Zagreb — Beograd na relaciji isključno Popovača, isključno Kutina. Cilj: presjeći glavnu prugu i izbaciti je iz upotrebe na što duže vrijeme, razbiti posade, porušiti instalacije i bunkere, likvidirati pancer »Grbonju«, »Grbu«, kako smo nazivali njemački okloplji vlak, koji je moslavačkim partizanima i jedinicama, posebno narodu, bio više nego dojadio.

U sumrak 30. kolovoza 3. i 4. brigada 7. udarne banjiske divizije i jedinice I bataljona MPO-a spuštale su se niz kose Moslavačke gore koje su široko i krivudavo prelazile u ravnicu u visini ceste Zagreb — Beograd. Niz svih desetak pošumjenih kosa idu kolone boraca. Neprijatelj nije znao što mu se spremi. Obično je očekivao da će neka četa

ili eventualno bataljon s diverzantima sići na prugu ovdje ili ondje, a tada će, raspoređen duž pruge, I gorski zdrug intervenirati uz potporu oklopnog vlaka. Sutradan ili istoga dana pruga bi opet bila ospobljena.

Ove noći nije bilo tako. Napad je izvršen na dužini 10—12 km, pruga je porušena na više stotina mesta, polomljeni su i onesposobljeni uredaji, likvidirane su posade i bunker u rejonima željezničkih stanica Repušnica, Krivaj i Voloder. Poslije pola noći i prvih sati 31. VIII sve je gorjelo. Rafali iz stotina puškomitrailjeza pjevali su svoju ubistvenu pjesmu. Odzvanjalo je Lonjskim poljem sve do Save, Siska i Novske. Eksplozije mina sustizale su jedna drugu. Čitav darmar. Zbrka i metež.

Zapovjednik I gorskog zdruga Peričić probuđen je tek što je zaspao. Saslušao je izvještaj zapovjednika I gorske pukovnije. »Šta kaže, sve su veze prekinute s Popovačom?« — upita načelnika stožera potpukovnika Ditsa. »Pošaljite poruku krušovalom. Kakva je situacija kod V gorske pukovnije?« Poslije nekog vremena potpukovnik Dits raportira: »Gospodine generale, partizani su napali prugu od Popovače do Kutine. Žestoke borbe na željezničkim stanicama Repušnici, Krivaji i Voloderu. Naše pričuve koje su pošle u pomoć vratile su se jer su partizani zaposjeli cestu iza Kutine i sve do kose koja vodi prema Kletištu.« Dok taj razgovor traje, snažna eksplozija potrese prozore na zgradu zapovjedništva I gorskog zdruga. »Šta je to?«, upita Peričić. Dežurni oficir uđe i izvijesti da je to eksplozija negdje kod Popovače. »Izdajte naređenje da se sve jedinice zdruga pripreme za sutrašnji dan«, naredi general svom stožerniku.

GRBO

Kapetan Krnetić zvan Gromovnik 7. udarne banjiske divizije, pravovremeno je obavio svoj posao. Samo dva kilometra istočnije od željezničke stanice Popovača postavio je seriju mina i pripremio zamku čuvenom »Grbi«. Ovaj put, ako nađe, neće mu pomoći ni vagoni ispred njega ni iza njega. Minsko polje aktivirat će diverzanti, mineri 7. divizije.

Bila su 23 sata kada je »Grbo« krenuo iz Popovače. Komandant oklopnog vlaka pošao je te noći kao i obično da potvrdi svoju nadmoć. Istina, nedavno mu je partizanska mina izbacila jedan vagon iz šina, ali to nije bilo ništa osobito.

Klizi »Grbo« prema Voloderu. Nišandžije topova i mitraljeza buduće motre predio oko pruge, čekaju da uoče bilo kakav cilj. Noć je, ništa se ne vidi, samo tamno, niže, komandant čuje paljbu pješadijskog naoružanja i detonacije. »Feuer«, naredi poručnik Hans a grdosija počne rigati vatru iz svojih topova, »Grbo« počinje »štepati« prostor oko pruge da natjera »strah u partizanske kosti«.

Kad je stigao u visinu voloderskog groblja, strašna eksplozija podiže ga, raskomada i baci kraj pruge. Samo je nekoliko teško ranjenih i svega nekoliko živih. Sve ostalo je mrtvo.

Banijci likuju: prokleti »Grbo« nikad više neće presjecati kolone, neće smetati partizanima i narodu Moslavine. Bio je to kraj oklopnog

vlaka čiji su dijelovi ležali kraj pruge do kraja rata, i još neko vrijeme poslije oslobođenja, kao kosti preistorijske životinje.

Sutradan je gospodin general imao šta da vidi!

Bio je to jedan od napada čitave divizije na prugu. Banjci su je na taj način rušili i ranije, na svojoj teritoriji i drugdje. Tako su dje-lovale i jedinice VI korpusa, poslije i X korpusa. Čitave brigade i divizije raskidale su glavnu prugu Zagreb — Beograd u saradnji s diver-zantskim odredima MPO-a i drugim partizanskim odredima. Taj napad bio je uvod u bitku za prugu Zagreb — Beograd na dijelu Dugo Selo — Novska.

RUJANSKI POZIV MARŠALA TITA

30. kolovoza, s važnošću od 1. rujna 1944. godine, Tito je kao vrhovni komandant NOV i POJ uputio posljednji poziv svim pripadnicima kvislinških jedinica na teritoriji Jugoslavije, koji nisu uprljali ruke narodnom krvlju, da prijeđu na stranu NOV i da u borbi protiv fašističkih okupatora i domaćih izdajnika speru sa sebe ljagu služenja neprijatelju.

Poziv je upućen u pravo vrijeme. Bio je to dalekovidan potez vrhovnog komandanta i CK KPJ. Desetine tisuća pripadnika raznih jedinica prešlo je na stranu NOB-a za svega 15 dana. I na prostoru Moravine došlo je do osipanja neprijateljskih jedinica. Uzdrmani su i redovi I gorskog zdruga. Tih je dana pobjeđnjeni ustaški general Peričić hapsio nepoćudnike i prijetio. Uzalud. Bježali su domobrani i iz elitne jedinice I gorskog zdruga »Ante Pavelić.« Prelazili su na našu stranu u grupama, kao pojedinci i kao jedinice iz Ivanić-Grada, Križa, Popovače i Kutine.

Bilo je to posljednje masovnije prelaženje na stranu NOVJ. Poslije toga na s trani neprijatelja ostat će zaista samo oni koji su se oglušili o poziv. Većina će izginuti ili će biti zarobljena sljedećih mjeseci do kraja rata. Mnogi su otišli do Dravograda, gdje su, 14. V 1945, zarobljeni zajedno sa svojim generalom Peričićem.

Međutim, nije bilo tako jednostavno prijeći na stranu NOV. Neke neprijateljske jedinice nisu mogle riješiti taj bitni svoj problem.

PERIČIĆEV TOPNICI U PARTIZANIMA

Evo jednog primjera iz Kutine. VI artiljerijski divizion (sklop) imao je u Kutini stožernu i 2. bateriju haubica, svega 185 vojnika, 10 oficira i 15 podoficira. 11. IX 1944. izdvjili su se oni koji su se odlučili da prijeđu na stranu NOB-a i organizirali izvlačenje tehnike. Sjeverno od Kutine nisu mogli, Nijemci s Goila zarobili bi ih i postriještali. Zato su natporučnici Emanuel Telur i Boris Martinović, u dogovoru s ostalim oficirima i podoficirima, odlučili da se izvuku južno od Kutine. Izveli su jedinicu tobože na obuku i borbenim djelovanjem uspjeli se izvući u Lonjsko polje. Taj dio posla obavljen je uspješno, ali sada su nastali problemi. Kako uspostaviti vezu s partizanima? Kako odvući toliku opremu i ljudstvo? Što ako Nijemci i ustaše navale, a oni su artiljerijska jedinica? ŠIGO i ŠMPO dobio je obavijest da su se

artiljerici odlučili. Poduzeto je sve da se izvrši prihvatanje domobranske jedinice. Dio Posavskog partizanskog odreda prihvatio je domobran. Stab MPO-a uputio je informativnog oficira I bataljona da uspostavi vezu.

Kako je izvršen taj zadatak priča Ivan Brlek, infor. oficir I bataljona Odreda (vidi prilog u III dijelu knjige).

Ivan Perković-Crni bio je komandant bataljona Posavskog odreda i s dijelom snaga našao se u rejonu jugoistočno od Osekova gdje je organizirao prihvatanje dijelova VI artiljerijskog diviziona iz Kutine.

Prijelaz preko pruge i ceste nije bio moguć. Izvlačenje dijelova diviziona izvršeno je obilaznim pravcem: Kutina — Sekulića salaš — s. Mužilovčica — s. Kratečko — čigoč — s. V. Svinjičko — s. Osekovo. Partizani su htjeli pokazati narodu tih sela kako domobrani prelaze u partizane s artiljerijom i kolika je snaga NOV. U rejonu Osekova artiljerija je morala ostati. Štab istočne grupe odreda intervenirao je dijelom snaga. Vodena je borba u rejonu Strušca protiv kozačkih jedinica koje su htjele zarobiti artiljerce. Napokon, prijelaz je uspio.

Pripadnici VI artiljerijskog diviziona namučili su se dok nisu stigli u partizane. Osim 78 pušaka, 4 puškomitrailjeza, 6 automata i 18 pištolja dobili smo i 2 haubice 105 mm. Evo i spiska starješina II baterije VI artiljerijskog diviziona, da se vidi koji su to oficiri, podočići i domobrani prešli na stranu NOB-a 11 — 12. IX 1944. godine. Ostao je veći dio onih koji su svoju sudbinu do kraja vezali na NDH i okupatora.

ŠTAB ISTOČNE GRUPE

P. ODREDA HRVATSKE

Broj

Dne 18. IX 1944.

ŠTABU X. KORPUSA »ZAGREBAČKOG« NOVJ

Upućuju se oficiri podoficiri i domobrana VI topničkog sklopa iz Kutine, a koji prešli na stranu NOV 11 — 12. IX. 44. i to:

Stožerna bitnica:

1) natporučnik Taler Emanuel	15)	"	Gubina Ivan
2) poručnik Sirovatka Antun	16)	"	Jegorvski Mihajlo
3) narednik Mazalović Andrija	17)	"	Bocka Martin
4) vodnik Boro Mato	18)	"	Marčok Valko
5) " Cvitić Ivan	19)	"	Terzić Stjepan
6) " Bodor Andrija	20)	"	Osječanin Josip
7) Antišić Andrija	21)	"	Bulaja Mato
8) razvodnik Miličić Franjo	22)	"	Dragičević Petar
9) " Meštrović Ivan	23)	"	Mihaljević Gjuro
10) desetnik Paska Gabriel	24)	"	Duhovski Stjepan
11) domobran Božić Stjepan	25)	"	Ramljak Stjepan
12) " Dojčić Dragutin	26)	"	Klešić Josip
13) " Đulić Ibro	27)	"	Bogunović Mihajlo
14) " Triva Mato	28)	"	Mesić Pavle

Jöö

29)	Simunji Gjuro	33)	„	Kiš Jano
30)	Lehner Franjo	34)	„	Domanji Mišo
31)	Ljubiantić Abid	35)	„	Borković Lazo
32)	Latković Marko	36)	„	Labaš Nikola

2. bitnica:

1)	nadporučnik Martinović Boris	33)	„	Marjanović Krsto
2)	poručnik Kajnović Milan	34)	„	Salopek Jure
3)	narednik Pavleka Velimir	35)	„	Panković Blaž
4)	„ Babić Andrija	36)	„	Dervišević Derviš
5)	vodnik Dejanović Juraj	37)	„	Kulundjić Franjo
6)	„ Gluić Ivan	38)	„	Klačik Pajo
7)	„ Kurtović Čamil	39)	„	Nerančić Josip
8)	„ Kovčalija Mato	40)	„	Jurković Eduart
9)	„ Knežević Ivan	41)	„	Volovčak Ivan
10)	razvodnik Terek Dezider	42)	„	Suvić Marko
11)	„ Ivelić Franjo	43)	„	Kukučka Pavle
12)	„ Šimić Juro	44)	„	Santa August
13)	„ Crnković Mato	45)	„	Tomičić Vjekoslav
14)	„ Žebić Ivan	46)	„	Žunić Janko
15)	„ Hodalj Josip	47)	„	Berlan Josip
16)	„ Domjan Josip	48)	„	Pavić Stjepan
17)	desetnik Biškup Martin	49)	„	Anušić Ilija
18)	domobran Jureša Stjepan	50)	„	Balaban Nikola
19)	„ Kurtović Advent	51)	„	Čakarić Marijan
20)	„ Neftić Naziv	52)	„	Dević Antun
21)	„ Orešković Tadija	53)	„	Borneković Lovro
22)	„ Velić Sale	54)	„	Jurić Mato
23)	„ Mujčić Džebo	55)	„	Križanović Alokса
24)	„ Maričić Pavao	56)	„	Lešić Mato
25)	„ Grigić Ivan	57)	„	Molnar I.iarko
26)	„ Jurčić Makso	58)	„	Mihić Franjo
27)	„ Plemenitaš Mato	59)	„	Opala Vlado
28)	„ Lepčević Luka	60)	„	Purgar Ivan
29)	„ Crnica Vice	61)	„	Putorak Johan
30)	„ Striško Simo	62)	„	Ribić Josip
31)	„ Burnik Eduart	63)	„	Spajić Rudolf
32)	„ Gregić Mato			

Od naoružanja sa sobom su donijeli:

- 78 Pušaka
- 4 Puško-mitraljeza
- 6 Smajsera
- 18 Pištola
- 2 Haubice

Smrt Fašizmu — Sloboda Narodu!

Zamj. Načelnik štaba

Prema izvještaju ŠIGO od 19. IX 1944. godine, tih je dana prešlo na našu stranu:

- oficira 9
- podoficira 20
- domobrana 207
- žandara 13, iz oružničke škole Bjelovar
- milicionera 11 (ustaška milicija)
- ustaša 2
- kozaka 1
- Ukrajinaca 1

Svega: 264

Prihvat bivših neprijateljskih vojnika i starješina izvršen je uredno i s dovoljno političke širine, ali i budnosti. Svima koji su dobrovoljno prešli na stranu NOV priznati su činovi. Raspored ljudstva izvršen je po jedinicama ŠIGO, MPO i drugima. Starješine su upućene u komande brigada, divizija i korpusa na raspored.

FORMIRANJE III MOSLAVAČKE BRIGADE

25. IX 1944. godine u s. Trnovitički Popovac, na osnovu naredbe br. 40 Štaba X korpusa zagrebačkog, formirana je III moslavačka brigada. U sastav brigade ušli su Udarni bataljon Moslavačkog odreda, I i II srpski bataljon ŠIGO i IV bataljon 12. slavonske udarne proleterske brigade. To je bio onaj bataljon koji je svibnja 1943. otišao u Slavoniju pod komandom Stjepana Brkljačića-Buse. Sada se vratio, razumije se u bitno izmijenjenom sastavu.

Tako je 33. divizija NOVJ dobila i svoju III brigadu. Iz MPO-a otišao je Udarni bataljon, koji je bio posljednji bataljon prije rasformiranja Odreda. Bio je to već 13. partizanski bataljon koji je kao borbena jedinica otišao iz Odreda. Poslije toga partizanski bataljoni više nisu odlazili iz MPO-a, dok nije i on sam prestao postojati. Došlo je do ustaljivanja formacije i komandiranja, što je pozitivno utjecalo na borbene aktivnosti Odreda.

POSLJEDNJA REORGANIZACIJA MPO-a

Odlaskom Udarnog bataljona u sastav novoformirane III moslavačke brigade, MPO je doživio i svoju posljednju reorganizaciju i sređivanje. Nakon formiranja I bataljona, tih je dana od češke čete, mobiliziranih boraca, prikupljenih s bolovanja, zaostalih iza jedinica te nešto prelaznika iz domobranskih formacija, u Ruškovici formiran i II bataljon MPO-a (23. IX 1944).

Štab bataljona bio je potpun jer je situacija zahtijevala kvalitet i čvrstinu. Kako se bataljon nije uspio razviti, privremeno je odlučeno da se smanji na samostalnu tzv. Češku četu, koja je sada poslužila kao jezgro za formiranje II bataljona.

Na dužnost komandanta bataljona postavljen je potporučnik Miloš Popović, do tada operativni oficir u Štabu MPO-a. Komesar bataljona je Josip Bili-čeh, zamjenik komandanta Drago čižek-čeh, operativni oficir Veno Čižek, također Čeh. Za zamjenika političkog komesara po-

stavljen je Vukašin Karanović. Intendant bataljona je Stevo Marković, referent saniteta Maca Svilari.

FORMIRAN U BORBI

Bataljon je imao tri čete, odjeljenje veze, sanitetsko i intendant-sko odjeljenje. Brojno stanje: oko 145 boraca i starješina. Toga dana u bataljonu je bilo svega 9 članova KP, skojevca nijednoga u smislu organiziranosti, iako je skojevac bilo od ranije, jer su jedinice bile tek formirane. U Štabu bataljona bilo je 6 članova KP, u svakoj četi po jedan, komesar ili pomoćnik.

Formiranje je izvršeno na svečan način u zapadnom dijelu Ruškvice. Održali su govore komesar, pomoćnik komandanta i komandant. Miloš Popović, komandant bataljona, bio je pri kraju svoga kratkog go-vora leđima okrenut zapadu. Dan je bio lijep i sunčan. Pred njim partizanski bataljon sluša što govori. Miloš je često bio u sličnom stroju, ali ovaj put to je prvi nastup u ulozi komandanta partizanskog bataljona. Škrat u riječima, rekao je što traži od boraca i bataljona u borbi.

Toga časa dotrči kurir iz desetine na osiguranju prema uporištu Ludini i sav zadihan reče: »Druže komandante, banda iz pravca Ludine, eno ih idu od groblja, naši se povlače.« Miloš zastade u pola rečenice, okrene se, osmotri polje prema Ludini (između Katoličkog Selišta i Ludine), izvadi pištolj »vis«, podiže ga u visinu glave i zapovjedi: »Bataljon u strijelce, za mnom!« Komandant krene prema neprijatelju. Za svega dvije do tri minute čitav se bataljon vratio u streljački stroj. Svi su trčali naprijed, bez izuzetka. Partizanski bataljon slijedi svoga komandanta. Uskoro je streljački stroj prešao udolje i izbio na polje. Uto je stigao i neprijatelj. Došlo je do borbe u susretu koja je potrajala 15 — 20 minuta. Neprijatelj je bio razbijen i bezglavo je bježao prema Ludini, u svoj brlog. Borci su htjeli dalje. To ne bi valjalo jer bi neprijatelj osloncem na utvrđenja pružio jak otpor i nanio teške gubitke. Zato je komandant bataljona naredio prekid gonjenja i povratak u Ruškovicu.

NISU OVO DOMOBRANI

Za vrijeme te kratke borbe jedan se borac od 45 godina, rodom iz Posavine, nije snašao kao puškomitrailjez. Tih dana prešao je iz domobranstva i donio puškomitrailjez »belgijanac«. U borbi je sagnuo glavu zemlji i nasumice ispaljivao rafale visoko u nebo. Od takve vatre nije bilo koristi. Prvi put je kao partizan bio u borbi. U blizini se našao borac Stjepan Špehar rodom iz Kompatora. Kada je vidio što puškomitrailjez radi, istrgne mu puškomitrailjez iz ruku i otvoriti vatu nisko po neprijatelju koji je odstupao. Sav crven od ljutine rekao je puškomitrailjescu: »Jebal-te,bok, nisu ovo domobrani, to su partizani.«

Taj događaj istog je dana prokomentiran na sastanku omladinaca. Pomoćnik komesara bataljona pohvalio je Špehara zbog vatre po neprijatelju, ali ga je kritizirao zbog psovke i nastupa prema borcu I. K. koji je do juče bio u domobranima. Na sastanku je bilo 27 bora-

ca. Formirana je skojevska organizacija bataljona, u svakoj četi bilo je 7—9 članova od onih boraca, omladinaca, koji su se toga dana istakli u borbi ili su izjavili da su već odranije članovi SKOJ-a.

Eto tako je formiran II bataljon MPO-a. Taj sastav Odreda ostat će do kraja. Bila je to završna faza u organizaciji jedinica ŠIGO i MPO. Izvršena je i druga podjela zadataka prema kojima je I bataljon imao sektor djelovanja Kutina — Popovača isključno, a II bataljon Popovača — Križ — Ivanić-Grad isključno. Prema tome, MPO je u osnovi bio orijentiran da djeluje na glavnoj komunikaciji ofanzivno, zasjedama, da ruši prugu i objekte na njoj i na cesti te da tuče manje dijelove neprijatelja i kolone na maršu. To je sada glavni i težišni zadatak Odreda, što je unijelo živost i dinamiku u borbena djelovanja te natjeralo neprijatelja u defanzivu sve do veljače 1945. Tome je, razumije se, pridonjelo i aktivno djelovanje operativnih jedinica X korpusa i diverzantskih odreda. ŠIGO je formirao i jak Posavski partizanski odred koji tada ima dva brojno slabija bataljona. Formirano je Posavsko partizansko područje pa je ozbiljnije obuhvaćen borbom prostor na lijevoj obali Save od Zagreba do Jasenovca. I tzv. donji dio Posavine postao je dobrom dijelom slobodna teritorija s razgranatim organima narodne vlasti. Zanimljivo je pismo Komande posavskog partizanskog područja kotarskom NOO-u Kutina o mobilizaciji i kotarskom komitetu KPH Kutina.

JAČANJE NARODNOG FRONTA

Rad organizacija i rukovodstva KP bio je veoma dinamičan. Oblasni komitet KPH za zagrebačku oblast rukovodio je radom svih okružnih komiteta, a ovi radom kotarskih komiteta. Pored toga što je KP imala svoja rukovodstva od općinskih do oblasnog komiteta, tu su i ostala rukovodstva političkih organizacija (SKOJ, USAOH, AFŽ) objedinjenih u Narodnom frontu. Nova narodna vlast funkcionalala je na čitavoj slobodnoj teritoriji, poluoslobodenom području i unutar rasporeda neprijatelja u većim naseljenim mjestima. Ranije su ove naše organizacije radile ilegalno svuda gdje je bio neprijatelj.

Izgrađivanju rukovodstava i organizacija NOF-a, Partija je u ovom periodu poklanjala posebnu pažnju. Sekretari kotarskih komiteta bili su u pravilu i tajnici odbora Narodnog fronta. U odborima je bilo ljudi iz svih sredina, brojni iskusni kadrovi koji su osiguravali pravilan i efikasan rad organizacija. Mnogi predsjednici kotarskih NOO-a i kotarskih odbora JNOF-a bili su lijevo orijentirani bivši pripadnici HSS-a koji su se iskreno opredijelili za NOB-u. Bilo je i onih koji baš nisu voljeli komuniste, ali su saradivali i davali svoj doprinos borbi protiv okupatora i njegovih slugu. U nekim odborima bilo je onih koji nisu bili iskreni: sjedili su na dvije stolice i špekulirali s prozapadnom politikom. Takvi su sabotirali naše mjere pa smo ih morali smjenjivati. Nije ih bilo mnogo. U procesu borbe dolazilo je do diferencijacije i polarizacije snaga. Pojedinci su padali, kolebali se, opredjeljivali za i protiv NOB-a.

Partija je postigla krupne uspjehe organizirajući široke slojeve naroda u borbu. Iz godine u godinu, iz mjeseca u mjesec narastale su nove revolucionarne snage.

Razobličavanje ustaša kao izdajnika hrvatskog naroda i vjernih slugu okupatora, te Mačeka i reakcionara iz desnog krila HSS-a, omogućilo je KPH da pridobije široke narodne mase za NOB-u. JNOF, okupljujući sve antifašističke snage, postao je stvarna masovna politička organizacija naroda.

NEPRIJATELJ SE POVLAČI

Poslije višegodišnjeg držanja Hercegovca i Garešnice, 13. i 14. IX komandant I gorskog zdruga naređuje komandantu I gorske pukovnije da povuče svoje snage iz tih uporišta. Iako teška srca, taj ustaški glavar morao je povući satnije i bojne iz tih garnizona jer je prijetila opasnost da ih jedinice NOV prvom prilikom likvidiraju. Kolebanja, rasulo jedinica, prelazak satnija na našu stranu natjerali su generala Perićića na taj korak. Slično je bilo i sa IV gorskim zdrugom koji je pod pritiskom naših snaga napustio Daruvar, Pakrac i Lipik. Sada je neprijatelj bio koncentriran na držanje snopova komunikacija u Posavini, odnosno u dolinama Save i Drave. Dok je s manje ili više uspjeha držao glavne komunikacije uz Savu, u Podravini to nije uspijevao jer su X i VI korpus prenijeli težište borbenih djelovanja na taj pravac.

Borba za te dvije važne komunikacije trajat će do kraja rata. Jako neprijateljske jedinice oslanjale su se na svoje snage duž ova dva komunikacijska pravca. Sve češće su vodile čitave operacije s našim operativnim snagama na općem pravcu Zagreb — Čazma — Hercegovac — Daruvar i obratno.

GAREŠNICA

Ulaskom jedinica 33. divizije i KMP u Hercegovac i Garešnicu, čitav je kotar Garešnica sredinom rujna 1944. bio slobodan. Ne gubeći ni časa, organi narodne vlasti i sva kotarska rukovodstva prešla su u Garešnicu. 15. rujan uzet je kao dan oslobođenja kotarskog mjesta Garešnica, koji se poslije oslobođenja slavi kao Dan komune.

Čazma je bila slobodna već od studenog 1943. a neprijatelj je samo izuzetno i povremeno, svega nekoliko puta, u nju upadao zadržavajući se nekoliko dana. I taj je kotar u to vrijeme slobodna teritorija, izuzev užeg rejona Ivanić-Grada i Križa.

Kotar Kutina većim je dijelom slobodan. Neprijatelj drži samo Kutinu, Popovaču i Ludinu te uski pojas oko glavne pruge i ceste širine 5 — 7 km.

I na kotaru Sisak velik je dio sela slobodan ili je poluoslobođena teritorija. Samo je grad Sisak ostao u rukama neprijatelja kao važan operativni centar.

Formiranjem Posavskog partizanskog odreda, koji je djelovao između Save i glavne željezničke pruge Zagreb — Beograd te Posavskog partizanskog područja, stvoreni su povoljniji uvjeti djelovanja MPO-a.

Zbor u Garešnici rujna 1944. godine. Govori Janić Vjekosbv-Capo

Odred je orientiran na komunikaciju i neprijatelja vezanog za nju na relaciji Ivanić-Grad — Banova Jaruga, nasuprot jedinicama I gorskog zdruga koje su bile prikovane za prugu i cestu (postale su posadne jedinice).

Obavještajne podatke prikuplja obavještajni odsjek KMP i njegovi organi. Sve naše jedinice koriste se tim podacima i po potrebi ih dopunjavaju. To je vrijeme kada je rad vojne obavještajne službe potpuno organiziran.

Za borbu protiv upada manjih dijelova neprijatelja na STM, tj. trupova, grupa »bijele garde«, ustaške milicije, za hvatanje dezterera i kontrolu teritorija sada postoje jedinice Ozne. U kolovozu 1944. formirana je 3. brigada Ozne Hrvatske. Ova jedinica nastala je iz PPK bataljona, koji je formiran znatno ranije, i vodit će borbe kao partizanska brigada u pojedinim složenijim situacijama.

Iz dopisa komande I divizije Ozne Hrvatske od 24. VIII vidi se sva oštrina stavova protiv pojedinaca i grupe pripadnika NOV koji su pučali iz veselja u pojedinim prilikama. Evo kraćeg izvoda iz dopisa.

STAB III. BRIGADE I. DIV. O.Z.N.-a

HRVATSKE

1. Broj 2/44.

Dne 8. sept. 1944.

Vojnoj oblasti X. Korpusa Zagrebačkog

Stab I. Divizije O.Z.N.-a Hrvatske pod brojem svojim: službeno (44 od 24. kolovoza 1944.) dostavio nam je slijedeće:

U poslednje vrijeme uhvatilo je sve više maha bezciljno puškaranje i štetno trošenje municije u našim redovima kako u operativnim jedinicama, u pozadinskim stražama i među ostalim naoružanim drugovima tako i u našim pojedinim jedinicama.

Osobito se to dešava poslije naših uspjelih akcija, kao i za vrijeme raznih proslava.

Ovakav nesavjestan odnos prema narodnoj imovini, ili dublje shvaćeno prema muci, krvi i životima boraca koji su svu tu municiju oteli od neprijatelja, svakako je osuditi i zato će ovaj štab biti i ostati nemilosrdan u suzbijanju ovakve kriminalne rasipnosti.

Osmatrano također s etičke strane, ova pojava daje vrlo ružnu sliku. Ovako su se razmetalji prvih dana narodni neprijatelji, kada su prigrabili u ruke narodnu imovinu.

Ovo istodobno razlikovanje discipline koja kod naših naroda i naših prijatelja ostavlja samo loš utisak. Mnogo su puta desilo da je naš narod neobavješten sa slobodnog teritorija bježao u šume, čuvši u blizini pucnjavu, naš narod, koji je toliko prepatio, bježeći pred podivljanim neprijateljem, ne može, pun strašnog iskustva, tu pucnjavu da objasni drukčije nego kao upad bande. Zar smijemo drugovi, dozvoliti da nam naš beskrajno napaćeni narod još i zbog naše obijesti pati. Ne, ne smijemo, to je zločin prema njemu, to je zločin prema onima, koji su beskrajno žrtvovali za svoju vojsku.

Napominjemo još i to, da se već nekoliko puta desilo da su uslijed ovakvog nesavjesnog puškaranja naše uprave bolnice, budući neobavještene počele spremati u bunkere ranjene drugove, što je našim teškim ranjenicima nepotrebno nanosilo velike bolove.

I ne samo to, nego u neredu i metežu u kome se ovakova puškaranja redovno dešavaju imalo je do sada za posljedicu već desetak ranjenih i poginulih drugova i drugarica. Ko odgovara za te žrtve. Mogu li se te žrtve nazvati nesretnim slučajem?

Mi razumijemo ovo oduševljenje naših boraca, drugova i drugarica na našim proslavama ili nakon naših velikih uspjeha, ali ne možemo i ne smijemo dozvoliti da to oduševljenje dolazi na ovakav način do izražaja. Ako već treba da se takvom oduševljenju dade oduška pucnjavom, onda ćemo to učiniti organizovanom, kao prava vojska, ugledat ćemo se u bratsku Crvenu armiju, pa ćemo pod plotunima pod rukovodstvom nekog odgovornog druga da proslavimo neki uspjeh ili svečanost. Time će oduševljenje biti jače izraženo i neće biti zaliveno krvlju naših drugova i drugarica.

U vezi sa tim, ovaj štab

N A R E Đ U J E

1) Niko ne može i ne smije van borbe da utroši ni jedan metak ako nije dobio za to naređenje ili odobrenje od svog starještine.

Ko nasuprot tome spali ma i jedan metak hotimice, biti će smesta razoružan i pozvan pred vojni sud.

Slučajno i nehotice opaljeni metci uzeti će se također u razmatranje i ako se uspostavi da je to učinjeno zbog nedovoljnog opreza, biti će dotični također kažnjeni.

Isto tako će biti pozvani na odgovornost starešine boraca ako se uspostavi da nisu dovoljno uložili truda da se naoružane drugove obući u pravilima rukovanja oružjem.

2) Sve naše jedinice dužne su razoružati svakog onog pojedinca Icoji u prolazu preko njihove teritorije ili pri boravku u njihovom mjestu neodgovorno troši dobivenu municiju.

Oružje dotičnog dostaviti će se u jedinicu kojoj pripada i krvca stražarno predvesti pred štab njegove jedinice ili najbližoj komandi mesta ili područja, da ga ona sprovodi u njegovu jedinicu, te o sve му tome podnijeti izvještaj u ovaj štab.

3) Štabovi brigada neka sa ovom naredbom upoznaju sve naše uzdanove i institucije na ovom području boravka i neka ih zamole da o prednjem obavijeste sve drugove u svojoj nadležnosti, kako bi se u eventualnom nepoželjnem slučaju izbjegle nesuglasice pri razoružavanju.

4) Ovo naređenje pročitati pred čitavim strojem i od vremena na vrijeme to opetovati, kako bi se upoznali sa njegovim sadržajem svi oni drugovi i drugarice koji naknadno dolaze u naše redove.

**NAGLAŠAVAMO JOŠ JEDAN PUT DA ĆEMO BITI NEMILOSRDNI
U KAŽNJAVAČANJU OVAKOVIH PRESTUPA**

Smrt Fašizmu — Sloboda Narodu!

Pol. Komesar
SI. O

Komandant-major
Pekić Dušan v. r.

Tokom listopada aktivnost jedinica MPO-a znatno je porasla. I i II bataljon gotovo su svakodnevno upućivali svoje čete ili vodove u akcije. Najčešće su to zasjede oko komunikacija i u blizini uporišta u cilju nanošenja gubitaka, hvatanja vojnika, ustaša i slično. Izvodenjem zajedničkih djelovanja s diverzantima iz sastava III diverzantskog odreda, u više je navrata porušena pruga Zagreb — Beograd.

Bilo je više borbi s jedinicama koje su pokušavale da snagama jačine čete ili bataljona prodrnu na STM. Odred je sam ili u saradnji s jedinicama KMP, nekad brigadom Ozne ili drugima, odbijao takve napade i osiguravao rad organa narodne vlasti i pozadine.

Budući da neprijatelj nije bio aktivan i nije imao dovoljno snaga za ofanzivna djelovanja, u ovom mjesecu nije bilo većih borbi. Ipak su jedinice MPO-a nanijele dosta gubitaka u mrtvima, ranjenima i zabiljenima. Izbačeno je iz stroja 120 — 130 vojnika i starješina.

Štab MPO-a razmješten je u rejonu Vrtlinske i Pobrđanika a ŠIGO u Pobjeniku. Štab II bataljona obično je boravio u Mustafinoj Kladi i u Ruškovici, ponekad u Katoličkom Selištu, a štab I bataljona u rejonu Srpskog Selišta i Mikleuške. Svi ti štabovi imali su svoje KM povezane direktnim linijama pa je komandiranje neposrednije utjecalo na borbena djelovanja jedinica Odreda.

Budući da je komandant MPO-a kapetan Božo Kušec imao iskustva iz rada štabova (bio je operativni oficir bataljona, načelnik štaba Odreda, načelnik štaba I brigade i 33. divizije), organizirao je rad ŠMPO tako da je aktivno utjecao na borbena djelovanja bataljona. Često se radilo po zapovijestima i naredenjima ŠMPO nekoliko dana uzastopno. ŠIGO, osobito komandant major Nikola Kličković, tražio je punu aktivnost Moslavačkog i drugih partizanskih odreda. Kako mu je MPO bio u blizini, i ovaj je štab davao konkretne zadatke njegovim bataljonima.

Brojno stanje bataljona je raslo; kretalo se oko 150 — 180 boraca i starješina, ponekad i više. Oscilacije brojnog stanja četa i bataljona bile su česte zbog gubitaka u borbi (nisu bili veliki), zbog odlaska starješina i vojnika na razne kursove, posebno zbog toga što je svakih desetak dana zahtijevano da se nekoliko boraca ili desetina uputi u prekomandu: u specijalističke jedinice, pozadinske jedinice, komande, korpusne vojne oblasti, u KMP, na teren u organe narodne vlasti itd.; bilo je i boraca na bolovanju.

Rad partiske i skojevske organizacije u MPO-u bio je veoma intenzivan. Trebalo je podići svijest boraca na viši stupanj, politički izgrađivati borce i starješine. Postignuti su vidni rezultati. To je bilo značajnije utoliko više što je složenija politička situacija i što je ljudstvo obaju bataljona velikim dijelom s ove teritorije. Mnogi su bili baš iz tih sela, pa se stalno moralo voditi računa o borbenoj gotovosti tih jedinica. Znalo se ponešto popiti, zaboraviti, zabaviti i slično, što je negativno utjecalo na disciplinu.

Zahvaljujući dobrom radu štabova bataljona i organizacija KP i SKOJ-a, jedinice MPO-a I i II bataljona postale su čvrsti borbeni kolektivi. Potkraj listopada već je postalo pravilo da svaki sukob neprijatelju donosi mrtve i ranjene. Geslo je bilo: gadati u meso, u neprijatelja. Jedinice su se natjecale koja će biti bolja, koja će postići veće rezultate. Svako veče štabovi bataljona analiziraju rad u toku dana, donose odluke što će raditi sutradan, kamo će ići u akciju, gdje će se potući s neprijateljem.

Drago Čižek ubrzo je otišao iz II u I bataljon za operativnog oficira i ujedno zamjenika komandanta Brezinščaka. Na njegovo mjesto u Štabu II bataljona postavljen je Veno Čižek rodom iz Male Ludine. Bio je to izrazito skroman čovjek, divan drug i odan član KP, Čeh po narodnosti. Izvanredno discipliniran, davao je sve od sebe u borbi i za vrijeme predaha i odmora. Borci su voljeli toga visokoga, plavog i snažnog starješinu.

Zbog toga što su to bili posljednji partizanski bataljoni Moslavačkog odreda, reći ću nešto više o nekim događajima i ljudima.

MILOŠ POPOVIĆ

Miloš Popović rođen je u Klokoću, desetak km južno od Vojnića, na Kordunu. Okupaciju zemlje primio je teška srca, ali prvih dana nije znao što da radi, bio je spreman za borbu, ali nije znao kako da postupi. Jednog dana 1941. godine uhapse ga ustaše i žandari i otjeraju u V. Kladušu. Na saslušanju su ga tukli. Miloš je bio izvan sebe od bijesa što se dao uhvatiti. Nekako poruči majci da mu prilikom posjete do turi sjećivo željezne pile u somunu (vrsta pogače). Miloš, sam u čeliji, prereže šipke i pobegne iz zatvora. Idući prema Veljunu, u jednom selu svrati u prazno dvorište, uzme vile za sijeno i krene dalje. Vile je uzeo radi kamuflaže ako sretne ustašku patrolu. Morao je izgledati kao seljak iz ovdašnjih sela. Bilo je oko 11 sati kad je susreo naoružanog ustašu na biciku. Ustaša ga zaustavi. »Tko si ti, odakle si, kamo ideš«, obaspe ga pitanjima. Miloš je razmišljao što da uradi. »Kad mu rekoh da sam tu iz sela, seljak, on me počeo ispitivati gdje mi je kuća i slično. Vidim nema mi spasa. Naglim trzajem vila, koje sam nosio na ramenu, udarim ustašu u grudi i probodem ga. Srećom nije bilo nikoga u blizini, ogledam se, brzo uzmem pušku, opasač s fišeklijama i nožem, bacim vile i brzo se izgubim desno u putu u šumarak pa preko polja. Eto tako sam otišao u partizane. Bio sam šesnaest partizan u Petrovoj gori«, reče Miloš V. K.-u jedne večeri listopada 1944. u Mustafinoj Kladi u kući bataljonskog pisara Lojza.

Isticao se borbenošću, snalažljivošću i hrabrošću od prvi dana, zato je i stigao u Kordunsko-žumberačku proletersku četu, s kojom je 1942. otišao na Kalnik pod komandu Izidora Štroka. Bio je u mnogim borbama na Kalniku, Bilo-gori, u Slavoniji i Moslavini. Poznavali su ga mnogi drugovi. Posebno su ga voljeli Nikola Kličković i Dragan Đakula.

Bio je visok i plav, širokih ramena i neposlušne kose koja mu je provirivala ispod titovke. Nosio je novu uniformu skinutu s gestapovaca, imao je opasač, torbicu, dvogled i omiljen pištolj »vis«. Kažu da je jednom u Bilo-gori kao puškomitraljezac pustio njemačku kolonu sa svim blizu i preciznom vatrom izbacio iz stroja čitavo odjeljenje. Već od prvi dana kada je na formiranju komandirao »Bataljon u strelice za mnom«, Miloš je bio primjer hrabrosti, i to ne one obične, prosječne, već drske, bezobzirne. Nije se osvrtao na neprijateljsku vatru. Bilo je uzalud ukazivati mu da se mora čuvati, žaleći, skloniti i slično. Kada je otpočela borba zajuškao bi »hi-hi-ju-ju.«

Jednom prilikom snaša iz sela N. N., čiji je muž bio u domobranima, baci oko na partizanskog komandanta. Bila je to zgodna ali iskusna žena koja ni Miloša nije ostavila ravnodušnim. Jedne večeri ode Miloš k njoj u drugu sobu. Ali kuriri kao kuriri, vidjeli su to i rekli komesaru bataljona, koji Miloša opomenu da mu to ne dolikuje kao članu KP i da će se o tome morati raspraviti. Požalio se Miloš pomoćniku komesara, sekretaru baterijskog komiteta Partije: »Ama hoće me ovaj moj partijski komesar kazniti zbog one domobranske žene. A volim Partiju kao život.« »Ne boj se, Miloše, neće te kazniti, ali nisi trebao baš tako postupiti i ići kroz kurirsку sobu u njenu prostoriju.«

Eto, kakav je bio Miloš: volio je Partiju kao život.

JUNKERS

Bio je lijep i sunčan dan potkraj listopada 1944. godine. III četa II bataljona MPO-a bila je u Kompartoru na položaju. Kada bataljon nije bio u borbi, ili nije išao u akciju preko pruge, onda je dio snaga isturao bliže neprijateljskim uporištima. Čete su isturale svoje izviđačke patrole ili predstražna odjeljenja i postavljale zasjedu. Tako je i ova četa dijelom snaga zaposjela Bezimeni vis južno od sela. Glavnina je bila u selu. Štab bataljona nalazio se u Ruškovici, ostale jedinice na pravcu Popovače.

Oko 13 sati četa se prikupila u sredini sela, gdje se nalazila i kuhinja. Pripremao se ručak. Odjednom iza grebena Moslavačke gore u niskom letu prelete dva »spitfajera« prema Novoselcu Križu⁶⁶⁾. Tek što su borci, komanda čete i članovi štaba bataljona vidjeli avione s petokrakim zvijezdama na krilima, nisu stigli ni da se pošteno razvesele našoj aviaciji, dode do borbe iznad Križa. Odnekud se stvorio i avion sa »svastikom« na boku⁶⁷⁾.

Nasta oštra paljba aviometraljeza, zatim se jedan avion, okrenut prema istoku i Kompartoru, počeo naglo spuštati ostavljajući iza sebe dugačak trag dima. »Uh, srušiše naše, majku im banditsku«, reče član štaba bataljona komandiru čete Franti Černom, »brzo s četom dolje i spasite pilota.« Komandir čete okrene se četi (bez voda): »Četa, trkom za mnom.« Borci polete niz strmu padinu kose prema Razljevu.

Četa se približila avionu koji se spustio na livadu blizu šume, na lijevoj obali česme. Borci su trčali koliko su brže mogli. Na čelu je Arnošt Darda, Čeh, sekretar SKOJ-a u četi i član bataljonskog komite-ta SKOJ-a. Visok, na njemu njemačka uniforma, ispred svih je čitavih stotinjak metara. Stigao je u posljednji čas. Ali avion je bio njemački. Gorio je od repa, sav zadimljen, a iz trupa su iskakali Nijemci i bježali prema rijeci Česmi. Potrči Arnošt još brže i sustiže njemačkog majora, zgrabi ga za kožni kaput, ali ovaj se ne da, bježi. Tako uđu u šumu. Nijemac izvuče ruke iz kaputa, naglo potrči i pobegne. Arnošt htjede da ga ubije iz puške, ali u tom trenutku počne borba, zapraštaju puškometaljezi. To je neprijatelj od Novoselca jednom patrodom pritekao u pomoć srušenom avionu. U međuvremenu III četa stiže do aviona i sukobi se s Nijencima. Arnošt se našao u sosu. Brzo skine kapu i kao da je njemački vojnik kreće natrag s Nijencima prema avionu. Zanijeti borbom nitko ga od Nijemaca nije zagledao. Tek kada su dočekani jakom vatrom iz rejona aviona u plamenu, Nijemci su počeli bježati natrag. Arnošt se sklonio iza jednog grma i tako opet došao među svoje, priključivši se četi koja je neprijatelja gonila do Česme.

Poginula su dva člana posade a avion je izgorio. Četa je iz plamena iznijela dva aviometraljeza »šarca« bez klasičnog kundaka i s mnogo municije. Izvučeno je i nešto opreme. Arnošt je zaplijenio kožni kaput plavozelene boje i majorovu šapku. »Uteče mi oficir, majku mu njegovu, prevari me«, jadao se Arnošt drugovima. Prema podacima obavje-

") »Spitfajer«, lovac bombarder engleske proizvodnje.

") »Svastika«, kukasti križ.

štajnih organa, neprijatelj je toga dana imao još jednoga mrtvog i tri ranjena vojnika.

Arnošt je bio pohvaljen pred strojem i četom zato što se posebno istakao. Kožni kaput poklonio je komandantu bataljona Milošu Popoviću, a ovaj njemu njemački automat M/P. Aviomitraljezi bili su zapravo specijalni M. G. — M 42 podešeni za avion. Naši majstori malo su ih prepravili pa su ostali u III četi. Jedan puškomitraljezac bio je Josip Kasik, drugi Stjepan Šplehar, skojevac, koji se više puta istakao u borbi⁶⁸⁾. Čini se da je njemački avion pripadao komandi 187. divizije i letio prema Zagrebu. Uočili su ga naši lovci nad dolinom Save i proto sjurili u rejon Križa iza horizonta Moslavačke gore. Saveznička avijacija u to je vrijeme već djelovala na glavnoj komunikaciji gadajući važnije mostove i ciljeve.

ŠESTI STUDENI

Prva polovica studenog bila je suha, druga je imala više kišnih dana, prema tome: vremenski uvjeti za rad i borbu bili su prosječni. Borbena djelovanja jedinica MPO-a bila su intenzivnija nego u listopadu. Prvi bataljon uspješno je izveo čitav niz manjih napada na neprijatelja u zahvatu komunikacija Kutina — Popovača. Imao je nekoliko uspješnih prepada i zasjednih akcija u Lonjskom polju, ili južnije, u dijelu kotara Kutina između Lonje i Save. U tim akcijama I bataljon je saradivao s Posavskim odredom čiji je komandant bio Ivo Perković rodom iz Hrastelnice kraj Siska. Bataljon je u više navrata odbio neprijateljske snage koje su se pokušavale probiti dublje na slobodnu teritoriju na pravcima Kutina — Mikleuška i Kutina — Selište. Neprijateljski vojnici i grupe upadali su u zasjede jedinica ovog bataljona. Strah je ušao u ustaše. Rijetko su izlazili iz žice⁶⁹⁾. Neprijatelj je imao organiziranu obranu svakog mjesta na pruzi i cesti, uključno inženjersko uredenje, žičane ograde, minska polja i drugo. Odavno se bez kontrole nije moglo ni ući ni izići iz Kutine, Popovače, Križa, Ivanić-Grada i drugih mjesta. Na ulazima su bile postavljene rampe, krstila, ježevi i druge prepreke. Sva ta mjesta bila su uređena za kružnu obranu. U takvim uvjetima bilo je moguće djelovati jedino poput bataljona MPO-a. Nije dolazio u obzir napad na uporišta, ali su dolazile u obzir zasjede, napadi na manje kolone, izviđačke patrole, prepadi, upadi, hvananje pojedinaca i grupa vojnika te napadi na prugu, cestu i objekte na njima.

Dan uoči proslave oktobarske revolucije — koja se vidno obilježavala u to vrijeme, osobito borbom jedinica i II bataljona MPO-a — osvanuo je tmuran i maglovit. Štab bataljona nalazio se sa dvije čete i mitraljeskim vodom u Mustafinoj Kladi. Bilo je predviđeno da se toga dana organizira proslava. Sve komande četa imale su svoj zadatak. Planirani su mitinzi s prigodnim programima u Mustafinoj Kladi, Ruškovici i Katoličkom Selištu.

⁶⁸⁾ Stjepan Šplehar, skojevac, pripadao je poznatim borcima u II bataljona MPO-a, posebno se istakao u borbi za Kompartor.

⁶⁹⁾ »Žica« je izraz koji je upotrebljavan za neprijateljsko uporište, odnosno garnizon, točnije: dio naseljenog mjesta ograđenog bodljikavom žicom.

Moglo je biti oko 6,30 sati. Štab bataljona bio je na okupu u kući Vene Vorela. Veno je bio šef bataljonske kancelarije. Gusta jesenska magla pokrila je dolinu rijeke Česme, sva udolja i niže kose. Vidljivost je veoma slaba, svega 80 — 100 m, ponegdje malo bolja ili još lošija, zavisno od konfiguracije zemljišta. U kući Vorelovih domaćica iznosi doručak. Na širokom seljačkom stolu puše se žganci s vrhnjem, članovi štaba tek su se prihvatali žlice, kada se proloži iznenadna paljba puškomitriljeza ispred Mustafine Klade prema Rečici.

Miloš Popović, komandant bataljona, reče: »Ja i pomoćnik komesara bataljona idemo Prvoj četi da protjeramo bandu, ti, Veno, idi Drugoj četi i što prije zaposjedni Grabričinu i dalje protjeraj bandu ako je tamo bude, zatim zauzmite Kompator radi saradnje s nama na pravcu Rečice. Ti, komesaru, ostani ovdje i izvijesti Štab odreda da nas je neprijatelj napao. Treća četa neka ostane u rezervi u selu.«

U kuću utrča kurir iz 1. čete i izvijesti u jednom dahu: »Druže komandante, puno bande ide iz pravca Rečice, napadaju našu četu.«

Za svega nekoliko minuta članovi Štaba bataljona bili su u pokretu, svaki na svom pravcu.

Komandant V gorske pukovnije potpukovnik Gregorić, sa štabom u Križu, žestoki protivnik NOB-a, organizirao je kombiniranu bojnu od zdrugovaca, ustaša i nešto Nijemaca na pravcu Novoselac Kriz — s. Rečica — s. Mustafina Klada i jednu kombiniranu satniju na pravcu s. Ludina — s. Mala Ludina — s. Kompator. Ocijenio je, dobro obaviješten, da će partizani nešto poduzeti u vezi s proslavom oktobarske revolucije. Znao je i to da će se, pored eventualnih napada na njihove postrojbe, praznik slaviti i po selima na oslobođenoj teritoriji. Zato je uranio i pod zaštitom magle maltene uspio iznenaditi II bataljon MPO-a u Mustafinoj Kladi. Da je bio lukaviji i da nije išao putem s. Rečica — s. Mustafina Klada, već preko njiva, mogao je postići više. Neprijateljska kolona naišla je na vod 1. čete koji je bio isturen na kosu ispred Mustafine Klade u zahvatu puta koji vodi za Rečicu.

Uskoro je cijela 1. četa stupila u borbu. Došlo je do oštrog sukoba duž kose koja vodi za Rečicu. Iznenaden žestokom vatrom i snažnim napadom, neprijatelj se povukao do groblja u Rečici. Magla je bila veoma gusta i vatra je otvarana više po zvuku i buci nego po uočavanju cilja. Neprijatelj se ukopao i nije se povlačio. Partizani također. Borba je potrajala sve do podne. Snažna minobacačka vatra neprijatelja nije imala većeg učinka jer su položaji bili veoma blizu jedni drugima pa su mine padale iza II bataljona.

Za to vrijeme 2. četa izbjiga u Kompator, razbija prednje dijelove slabije kolone i pojavljuje se bočno i iza glavnih snaga koje su djelovale iz pravca Rečice. 3. četa bataljona i komanda mesta Pešćenica — Ludina, koja se nalazila s općinskim komitetom i općinskim NOO-om Ludina u Mustafinoj Kladi, te mitraljeski vod II bataljona pod komandom Vlade Vorela, komandira voda, izbijaju na Rečičko brdo tt 173. sjeveroistočno od Rečice.

Kao naručeno, toga trenutka magla se naglo digne i otkrije neprijatelja. Usljedi snažan nalet bataljona. Ustaše nagnu u bijeg glavom bez obzira, prema rijeci Česmi. Grupa od četrdesetak vojnika našla se

sjeverozapadno od Rečice na otvorenom prostoru. Umjesto da se razviju u strijelce i tako odstupaju, oni se grupiraju po desetak zajedno, duša im, što kažu, hoće da ispadne, bježe bezglavo, padaju mrtvi i ranjeni od vatre pratećeg mitraljeskog voda. Nišandžija mitraljeza tipa »hočhins« dugim rafalima, odozgo s Rečičkog brda, sije smrt i paniku i ispraća »Antinu vojsku« prema Česmi i Križu. Tr-tr-tr, odjekuju rafali mitraljeza i puškomitraljeza. Pošumljeno zemljište, Česma i odmah iza nje organiziran prihvat spašavaju tu šarenu fašističku vojsku od većeg poraza.

Tako je II bataljon odbio napad, vodio višesatnu borbu, zatim odlučnim protunapadom razbio i najurio bandu u Križ.

Toga dana istakle su se sve jedinice, osobito komandiri četa i komanda bataljona. Bataljon je imao jednog teže i tri lakše ranjena druga, neprijatelj oko 7 mrtvih i više od 10 ranjenih. Bila je to prava proglašavanja oktobarske revolucije u rejoni Mustafina Klada — Rečica.

Istoga je dana i I bataljon odbio napad neprijatelja na pravcu Kutina — Srpsko Selište i Gračenica — Mikleuška, ne dopustivši mu da dublje prodre na slobodnu teritoriju Moslavine.

VENO ČIŽEK

Poslije nekoliko dana II bataljon vodio je žestoku borbu sa snagama koje su iz Velike Ludine napadale da podru prema Ruškovici. Cilj napada: pljačka, hvatanje vojnih bjegunaca, mobilizacija u domobrane i hapšenje partizanskih saradnika.

U toj borbi neprijatelj je imao oko 15 vojnika izbačenih iz stroja, ali je i bataljon pretrpio osjetne gubitke: poginula su dva borca a tri su ranjena. Među ranjenima bio je i operativni oficir bataljona i zamjenik komandanta Veno Čižek. Teško je ranjen u trbuš i grudi. Toga dana vodio je bataljon jer je komandant još s nekim članovima bio odsutan. Kada je saznao da neprijatelj nailazi iz pravca Ludine, Veno mu je s četom krenuo u susret. Došlo je do oštре borbe. Veno je lično predvodio napad htijući da izvuče ranjene i mrtve drugove bez obzira na opasnost, pa je i sam teško ranjen nedaleko od svoga sela i rodne kuće.

Borci su razbili i odbacili neprijatelja i izvukli ranjenog Venu s poprišta.

Kada je donijet u Štab bataljona u Mustafinoj Kladi, Veno je još bio živ. Blijed ali miran, samo bi lagano zaječao s vremenom na vrijeme. Bio je smrtno ranjen Borio se za život dostojanstveno, kako dolikuje partizanu i komunisti. Kraj njega su bili komandant bataljona i ostali članovi štaba. Bilo im je teško gledati posljednje trenutke. Kola su bila spremna da ga voze dalje, ali on nije bio sposoban za transport. Pokušalo se telefonirati u Štab grupe odreda da dođe liječnik, ali kao za inat telefonska veza nije radila. Veno nije dugo izdržao, umro je među svojim drugovima kao da je zaspao. Sa suzama u očima i stegnutih vilica gledali su članovi štaba kako se gasi život jednog od divnih čeških boraca iz Male Ludine.

Sahranjen je na mjesnom groblju u Vrtlinskoj sa svim počastima. Pored boraca bilo je mnogo ljudi iz okolnih sela.

Operativni oficir postao je Pero Vuksan, rodom od Bjelovara, a informativni oficir Stanko Tomašić, rodom iz Kompatora. Za komandira 1. čete uskoro je postavljen Franjo Dušek, a za komandira 2. čete Josip Bočan-Pepo, dva mlada druga, oba iz Kompatora. Prilikom formiranja bataljona, Dušek je jedva pristao da primi desetinu, htio je biti samo borac. Isticao se u borbi i brzo je napredovao, postao komandir voda a potkraj studenog komandir čete. U prvo vrijeme nije htio biti ni član SKOJ-a, ali je, razumije se, kasnije postao skojevac, zatim član KP. Dušek je došao na mjesto komandira čete Ivana Grudenica koji je poginuo prilikom prelaska pruge.

DEZERTERI IZ BATALJONA

OštRNA svakodnevnih borbi tražila je velike napore od boraca, posebno od starješina. Ginulo se, bilo je ranjenih, zahtijevala se čvrsta disciplina. U takvoj situaciji pojedini borci, među njima i jedan desetar, nisu izdržali, počeli su raznim ispadima, bili su kritizirani i kažnjeni. Takvih pojava osim u II bataljonu Odreda bilo je i u ostalim jedinicama.

Jedne noći iz II bataljona nestalo je 7 boraca, većinom Čeha. Najprije se nije znalo što je s njima. Bilo je nagađanja jesu li izginuli. Zarobljeni nisu bili, tako su govorili podaci koje smo dobili od saradnika iz uporišta. Poslije nekoliko dana ustanovilo se da su dezertirali, ali ne na stranu neprijatelja. Negdje su se skrivali, zabunkerirali su se, kako smo tada govorili oko svojih kuća, kod rođaka itd. Štab bataljona održao je sastanak i oštrot osudio takav postupak. U opasnosti je jedinstvo bataljona. Komandant Miloš Popović bio je oštar, a posebno pomoćnik komesara V. K. Održani su sastanci bataljonskog komiteta, komiteta SKOJ-a i četa. Odlučeno je da se poduzme akcija, da se posalje izvještaj Štabu MPO-a, da se poduzme sve kako bi se dezterti pronašli, pohvatali i pobili, ako pruže otpor.

Tih dana padala je obilna kiša i zemljjište je bilo veoma raskvasheno. Za dezterterima je tragala posebna grupa sastavljena od članova KP i SKOJ-a: 12 boraca sa 2 puškomitrailjeza i 2 automata na čelu s članom štaba bataljona. Prikupljeni podaci ukazivali su da je grupa dezterta negdje u rejoni Katoličkog Selišta. Jedno popodne specijalna grupa dolazi u Peščenicu i njen voda dobija podatak od jednog skojevca da su dezterti primijećeni oko Jelen-Grada.

Idući preko kosa koje vode od grebena Košut-Grad — Peščenica prema jugu, specijalna grupa prelazi Vojvodića kosu i iznad kuće Ive Vojvodića, predsjednika MNOO-a, u jarku nailazi na svježi trag. Otisci su vodili niz udolje prema Selištu. Drugi trag bio je stariji i otkriva je da je čovjek bio u šumi i da se nedavno vratio u selo. Voda specijalne grupe naredi: »Tišina«, i rukom dade znak da grupa kreće za njim. Podu uz jarak. Bilo kasno popodne i oblačno, vidljivost je naglo opadala, uskoro će mrak.

Krećući se lagano i pažljivo, grupa stiže do malih potoka u blizini razvalina Jelen-Grada. Jedan davno upotrebljavani put vodio je preko

omanje široke kose (bio je to put kojim su se izvlačila drva za vrijeme sječe). Pokraj svježe odsječenog panja mlade lipe grupa stane. Voda naredi da se razgleda okolica. Nakon pažljive pretrage otkrije se da je to daleko od sela i da seljak tu ne sijeće drveće. Dezerteri mora da su u blizini. Ubrzo je otkriveno još nekoliko posjećenih mlađih stabala i ugažena zemlja, a onda otisci vojničkih cipela. Grupa produži desetak metara naprijed. Mrak je pao. Voda zaustavi grupu i sagne se te povuče jednu bukovu šibu. Lako je izvuče iz zemlje. Bilo je to vještački zamaskirano zemljiste. Tu su! Na desetak metara jedva vidljivo svjetlo. Voda grupe naredi da puškomitraljezac Š. S. ode uljevo i zauzme položaj iznad svjetla i da tamo sačeka. Ako bi netko pokušao bježati u tom pravcu, neka otvori vatru. Drugi puškomitraljezac ostaje ovdje.

»Šta ćemo sad«, pita komandir grupe člana štaba bataljona. Ovaj razmisli pa reče: »Idemo k njima«, i pode naprijed. Nije mu bilo prijatno. Odluči pozvati dezertere na predaju. Prišavši tajnom skloništu na nekoliko koraka od ulaza, koji se očrtavao u mraku, oštro reče:

»Tu ste, svetu vam nedjelju, izlazite, ovdje komesar.«

Tišina. Poslije čitave minute oglasi se jedan od dezertera:

»Tu smo, šta hoćete?«

Komesar odgovori:

»Opkoljeni ste, predajte se, nećemo vam ništa.«

Nasta žagor u zemunici. Jedan glas, krupniji od ostalih, (bio je to V. V.), reče:

»Jesi li ti to, komesaru V.?«

»Da, jesam«, odgovori komesar.

»Sidi, ali sam.«

Uči među sedmoricu naoružanih ljudi koji su se odmetnuli iz borbe nije jednostavno.

»Eto me«, javi se komesar, a komandiru specijalne grupe reče da baci bombe u sklonište ako ga napadnu.

Član štaba bataljona spusti se u slabo osvijetljenu zemunicu osrednje veličine od 4 x 5 m. Dezerteri sjede na improviziranim ležajima i oko peći u kojoj bukti vatra.

»Šta tu radite«, upita ih član štaba, sjedne na klupu pored njih i pogleda ih redom. »Kako ste mogli tako nešto učiniti? Zbog čega ste se na to odlučili?«

V. V. odgovori: »Druže komesaru, bilo je nepravde prema nama. Čuli smo da će neke staviti pred vojni sud. Mene zbog sukoba s operativnim oficirom. Nismo mi pobegli bandi. Namjeravali smo jedno vrijeme biti ovdje, pa se onda opet priključiti bataljonu. Hoćete li nas strijeljati ako se predamo?« »Nećemo vas strijeljati, ali bit ćete svi kažneni, svi isključeni iz SKOJ-a, svi lišeni čina. Još ćemo vidjeti kakvom kaznom možete biti kažneni«, odgovori im član štaba bataljona.

»Dobro, imamo puno povjerenje u tvoju riječ«, reče desetar V. V.

Pošto ih poštено izgrdi, član štaba bataljona naredi grupi dezertera da se spreme za pokret, pokupe zalihe namirnica, ugase vatru i izidu.

t u t

»Oružje vam neću oduzeti, imam povjerenje u vas da ćete biti disciplinirani.«

Kada iz zemunice izide čitava grupa, postroji se kolona, naprijed jedan puškomitraljez, na začelju drugi, u sredini dezerteri. Nakon sata hoda stignu u Mustafinu Kladu u Štab bataljona.

Kad je komandant bataljona Miloš Popović saznao da su dezerteri uhvaćeni i dovedeni, zagrli pomoćnika komesara i reče: »Znači, pronašao si ih i doveo.« Odmah naredi da se održi sastanak štaba. Potrajavao je dugo u noć. Komandant telefonom izvjesti Štab MPO-a, a ovaj ŠIGO. U početku je većina bila za to da se svi dezerteri strijeljaju, onda da se strijelja samo vođa grupe a ostali izvedu pred vojni sud. Ali nakon duge diskusije prevladao je stav da se dezerteri kazne disciplinski, da se izvedu pred stroj i javno kritiziraju, ali da im se pruži mogućnost da borbom i izvršavanjem zadataka dokažu privrženost NOB-u.

Sutradan, na grebenu široke kose između Kompratora i Grabričine, na jednoj njivi zarasloj djetelinom, postrojene su čete bataljona osim neposrednog osiguranja. Govorili su komesar bataljona Josip Bili i pomoćnik komesara bataljona Vukašin Karanović. Data je politička ocjena slučaja i opisan način hvatanja dezertera, njihovo kajanje i obećanje da će borbom dokazati svoju opredijeljenost za NOB-u. Grupa dezertera stajala je po strani i bez oružja, pokunjениh glava, čekala što će reći bataljon.

Tada uzme riječ komandant bataljona Miloš Popović. Na njemu je njemački kožni kaput, onaj što ga je zaplijenio Darda Arnošt. Pogleda dezertere, pa cijeli bataljon, i reče: »Čuli ste od komesara i pomoćnika o čemu je riječ. Odlučili smo da im poklonimo život, neka se vrate u bataljon, svaki u svoju jedinicu. Jeste li za to?«

Bataljon grmnu: »Jesmo.«

Svima laknu, najviše dezerterima.

»Stanite u stroj«, naredi Miloš.

Svaki uđe u stroj, na svoje mjesto, u svoju jedinicu. Komandant bataljona nastavi:

»Ovo je partizanski bataljon koji se bori na život i smrt. Tko je kukavica i ne može izdržati, neka izide. Neću mu ništa, neka ide kući, neka plete čarape i šije gaće i košulje.« Zatim pokaže rukom prostor lijevo od sebe.

Nasta tajac. Lica su ozbiljna, svi gledaju svoga komandanta. Kad se nitko ne javi (a tko bi se javio da je kukavica) i ne izide iz stroja, komandant izvadi pištolj »visk i podiže ga iznad glave:

»Ja sam vaš komandant bataljona i kad u borbi kažem naprijed, svi moraju naprijed. Ako netko pokuša natrag, ubit ću ga ovim pištoljem. Vidite li ga? Dobro gađam, to svi znate.«

Tako je zbor drugog bataljona završen jedinstveno i originalno. Siguran sam da je veći utisak ostavio nastup Miloša Popovića na priпадnike bataljona nego bilo kakav govor.

Bataljon se dobro tukao pod Miloševom komandom, dok je god postojao.

§ d VRSTA AKCIJE	Mjesto prostorija (sekcija)	Jedinice koje su učestvovali neprnjatelja	Jačina i sastav akcije	Rukovalac akcije	Uspjeh	Neprijatelj gubici			Vlastiti			Primjedba
						0 č u	ranjeno zarob- ljeno	Zaplijenjeno	poginulo ranjeno nestalo izgublje- no			
1.11. Zasjeda	Repušnica (Čazma)	Jedna desetina I. Batalj. Mos. Odr.	6 čerkeza	Komandant Predalo se	2 3	6 kar. 2 odj. 1 cip. 1 čiz. 1 piš.						
2.11. Akcija na prugu	Vrtljinska (Čazma)	II. Batalj. Mosi. Odr.	nepoznata	Komanda čete	Na mine naletio auto	3 2						
3.11. Akcija	Vrtljinska (Čazma)	II. Batalj. Mosi. Odr.	nepoznata	Kon. čete II. Batalj. Mosi. Odr.	Jest	3 6 2					radi jačine neprijatelj, četa se povukla	
4.11. Zasjeda	Repušnica (Kutina)	I. desetina I. Batalj. Mos. Odr.	2 čerkeza	Vodnik	Uništen auto	4 2 2	Ikar. 2 pa. cip. 1 šinj. 3 deke					
5.11. Zasjeda	Repušnica (Čazma)	II. Batalj. Mosi. Odr.	1 četa	Vodnik		2 4						
6.11 Neprija- telj na- pao	Mustafina Klada (Čazma)	III. Batalj. Mosi. Odr.	200 čerkeza i ustaša	Komanda čete	Neprij. odbijen	5 8			3		Jed. čet. prebač. za G. S. preko pruge	
7.11. Akcija	Mustafina Klada (Čazma)	II. Batalj. Mosi. Odr.		Komanda čete	Jest		2 puš. 800 met. 1 odjelo 1 pištolj				Uništ. 4 šinje	
8.11. Akcija	Mustafina Klada (Čazma)	II. Batalj. Mosi. Odr.	nepoznata		Bez uspjeha			1			poginuo 1 komand.	

10.11. Akcija na prugu	Mustafina Klada (Čazma)	II. Batalj. Mosi. Odr.	Pom. polit, komesar I. batalj.	4 deke 1 kabon. 1 bicikl 40 kg ma i nešto veša 1 pištolj	Presj. pruga na 5 mј. uniš. 10 šinja
12.11. Akcija na prugu	Mustafina Klada (Čazma)	II. Batalj. Mosi. Odr.	Politkom. I. batalj.	Neprij. nije naišao	— Presječ. pruga na 5 mј. uniš. 10 šinja
14.11. Akcija	Selište (Čazma)	I. Batalj. Mosi. Odr.	nepoznata	Komandant Dobar I. Batalj. uspjeh	11 14 odjela čizme 1 piš. opasac munici.
15.11. Akcija na prugu	Repušnica (Čazma)	I. Batalj. Mosi. Odr.	nepoznata	Komandant —	1 1 — 2 2 3 šmajs. Uništена 1 karab. 1 lokomot. 3 vag.
23.11. Akcija na prugu	Mustafina Klada (Čazma)	III. batalj. Mosi. Odr.	čete	Komandir Neprij. nije naišao	— Pres. pr. na 2 mј. Uništено 4 šinje
25.11. Neprij. napao iz Kompartatora	Mustafina Klada (Čazma)	II. Batalj. Mosi. Odr.	350 čerkeza i ustaša	Štab II. batalj. Neprij. odbojen	5 6 — Na večer prebac. preko. pr. puk Canieu
30.11. Zasjeda	Mikleuška (Čazma)	I. Batalj. Mosi. Odr.	1. satnija ustaša 1200 Nijemaca, i Cerkeza	Stab I. batalj. Jest	8 13

Tokom mjeseca studenog 1944. god. jedinice ove Grupe imale su 15 zasjeda, 16 akcija i 4 prepada od neprijatelja.

Ubijeno je 235 neprijateljskih vojnika

Ranjeno je 169 neprijateljskih vojnika

Zarobljeno je 79 neprijateljskih vojnika

Zarobljeno je 14 pušaka d drugog ratnog materijala, kao i 1 puškomitrailjez.

Naši gubici:

Poginulih 3, ranjenih 5 i 2 nestala.

Izgubljeno 3 šmajsera i 1 karabin.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

v d Načelnika Staba:
poručnik:

Jedan od jakih razloga da se deserteri ne strijeljaju i da im se ne sudi bio je i taj što se radilo o 7 boraca, većinom Čeha iz Ludine, Selišta i Mustafine Klade, gdje je bataljon djelovao i boravio.

Bila je to ispravna odluka. Borci su otada izvršavali sve borbene zadatke. Nijedan nije učinio ništa slično.

Sto su još radili bataljoni i čete MPO-a u studenom? Eto nekoliko podataka iz pregleda ŠIGO o aktivnosti jedinica.

Jedinice MPO-a veoma su aktivne, tuku se gotovo svakodnevno ili svakog drugog dana. Suh je podatak o borbi I bataljona u rejonu Srpskog Selišta 14. XI 1944, a bila je to višesatna borba s jakim snagama, oštra zbog nastojanja neprijatelja da prodre u dubinu slobodne teritorije. Zbog toga je imao mnogo gubitaka, čak i pod uvjetom da su naši podaci bili nešto uveličani. Valja reći da tada gotovo i nema predaje i zarobljavanja. Ono što je ostalo kod fašista tuklo se žestoko, uporno i s mržnjom. Zato je i bilo više gubitaka.

U studenom 1944. počela je posljednja reorganizacija oružanih snaga NDH. Sve ustaške jedinice ulazile su u sastav pukova i divizija. Jedinice PTS-a (poglavnikov tjelesni sdrug) znatno su ojačane. U sastav I gorskog zdruga ušla je 33. ustaška bojna, koja je u Ivanić-Gradu sačinjavala glavnu posade V gorske pukovnije. U IV gorsku pukovniju IV gorskog zdruga ušla je zloglasna 37. ustaška bojna.

Formirana je i I hrvatska udarna divizija (HUD) sastavljena od 21. i 22. pješačke pukovnije i 6. ustaške pukovnije. Komandant divizije je komandant PTS-a ustaški pukovnik Moškov. Ta će divizija zajedno sa I KKD predstavljati glavne snage na ovom prostoru sve do ožujka 1945. Bila je to brojno jaka divizija s više od 10.000 vojnika i starješina s iskusnim kadrom. U nju je Pavelić s ustaškim glavarima polagao velike nade.

I KKD našla se u studenom većim dijelom u Moslavini. Štab divizije i 6. puka je u Kutini. Tako se u zahvatu glavne komunikacije posred jedinica I i IV gorskog zdruga našla i glavnina I KKD od Gradiške do Dugog Sela. Komandant I gorskog zdruga dobio je pod svoju komandu i IV gorski zdrug. Glavni mu je zadatak da čuva i brani glavnu željezničku prugu i cestu s naseljenim mjestima i objektima.

RAZMJENA ZAROBLJENIKA

U NOR-u je bilo čestih slučajeva razmjene zarobljenika. Kada bi naše jedinice zarobile važne oficire i ličnosti, osobito Nijemce, dolazio je do pregovora o zamjeni zarobljenika. CK, OK i naše komande organizirale bi pregovore da se puste iz zatvora i logora partijski kadrovi. Na taj su način spašeni mnogi drugovi koji bi sigurno bili ubijeni da ih nismo zamijenili. U drugoj polovini studenog Štab II bataljona MPO-a dobija zadatak da osigura vođenje pregovora s neprijateljskom delegacijom.

Katoličko Selište, istočno od Velike Ludine, bilo je dogovorenog mjesto pregovora. Pregovore je organizirao Štab X korpusa i ŠIGO. Bataljon je nakon procjene situacije i odluke zaposjeo položaje na liniji Grabričina — Katoličko Selište, zapadna grupa kuća — Donja Vlahinička — Ludinica, a po dubini Peščenica.

Oko podne toga dana u Katoličko Selište ulaze Nijemci. Na ulazu u selo zaustavio se »mercedes« kabriolet s istaknutom bijelom zastavom. U delegaciji su bili jedan njemački kapetan, jedan kapetan iz I KKD, njemački podoficir i mlada žena kao tumač. Bilo je dogovorenod da se delegacije sastanu bez oružja. Patrola je otpratila faštiste kroz Katoličko Selište do drugog kraja sela, do izdvojene kuće u kojoj će se pregovori održati. U našoj delegaciji bili su oficir iz X korpusa, oficir Ozne, ŠIGO i komandant bataljona Miloš Popović.

Pored svih dogovora, faštima nismo vjerovali pa su jedinice bataljona bile spremne za borbu na svojim položajima. Otkriveno je prisustvo neprijateljskih jedinica s druge strane. Kada su sve jedinice oko 11 sati zaposjele svoje položaje, članovi Štaba bataljona ostali su kod četa. Dolazi kurir iz Štaba bataljona i reče pomoćnik komesara bataljona, koji se nalazio u Donjoj Vlahinički, da su stigli Nijemci u Katoličko Selište, da imaju oružje u automobilu pa postoji opasnost da zarobe komandanta bataljona i našu delegaciju. Pomoćnik komesara uzjaše konja i za desetak minuta pojavi se kraj kuće u kojoj su se vodili pregovori. Sjaše i pred konja kuriru, pridiše »mercedesu«, podiže ceradu na zadnjem sjedištu i ugleda tri automata M. P. s okvirima. Potom s automatom preko grudi, tzv. »askericom«, uđe u kuću da vidi što se tu događa, kakva je situacija. Njemački oficir odmah je reagirao na njemačkom, kozački kapetan na ruskom, da je dogovor: doći bez oružja. To žena tumač prenese pomoćniku komesara koji je ušao s oružjem. »Da« — odgovori on — »tako je, a zašto su onda članovi njemačke delegacije došli s oružjem? U kolima su tri automata!« Kad tumač to prevede na njemački, gospoda kapetani klimnuše glavama. Nijemac reče: »Gut, gut.«

Razgovori se ubrzo završe. Sve je bilo dogovorenod za razmjenu, zakazan je termin i mjesto. Fašistički oficiri sjednu u automobil i traže da ih netko sproveđe kroz naš raspored. Članovi naše delegacije odgovore da to nije potrebno, neka se ne plaše, nitko ih neće dirati.

Nato će komandant bataljona Miloš Popović: »Dobro, idem ja s vama do kraja sela« i stane na papuču »mercedesa«.

Članovi Štaba bataljona opomenu ga da to ne čini, ali on odgovori: »Ne brinite, ne bojim se ja njih.«

»Pazi da te ne odvedu u Ludinu«, doviknu mu drugovi u šali, a on se nasmije i odmahnu rukom.

Automobil krene, vozeći lagano po seoskom putu, prema Ludini. Na kraju sela Katoličko Selište komandant bataljona siđe s papuče automobila. Desno i lijevo od puta bili su raspoređeni borci sa dva puškomitrailjeza, ublizini je i »džon bul« (ručni bacač), dobiven od Saveznika. Nijemac to sve vidi, salutira, pozdravi partizanskog komandanta i dade znak podoficiru, vozaču, da krene.

Nakon toga neprijateljske su jedinice pokušale prodrijeti na našu ST, ali su odbijene.

Tako su se, eto, na teritoriju II bataljona MPO-a odvijali pregovori o zamjeni zarobljenika na osnovu kojih je pušteno oko 25 naših drugova iz zatvora i logora. Bio je to poseban dogadjaj za partizane: prvi pregovori s neprijateljem bez prisustva nišana i mušice.

KOMPATOR

Prvih dana prosinca snage X korpusa našle su se u rejonu Bjelovara. Odlučeno je da likvidiraju manja neprijateljska uporišta na vanjskom pojasu obrane grada (Nartu, Veliko i Malo Korenovo i druga). Neprijatelj će tako biti natjeran na defanzivu. ŠIGO je dobio zadatak da svojim snagama brani STM i pozadinu. Isti zadatak dobila je i III brigada Ozne, jedinice KMP i III diverzantski odred. Pod komandom ŠIGO ostali su sada još MPO i Posavski partizanski odred. Radi ojačanja oslabljenog I bataljona MPO-a, ŠIGO je naredio da I bataljon Posavskog odreda djeluje sa 1 bataljonom napadajući komunikacije u Moslavini. Svaki bataljon MPO-a imao je odjeljenje diverzanata pa je samostalno rušio prugu bez jedinica Diverzantskog odreda Pruga je rušena svakih nekoliko dana, tako da ni jedan jedini dan nije bila potpuno ispravna.

U Ludini su bile jake snage: čitav divizion kozaka, satnija domobrana i pedesetak ustaša. Duž pruge i ceste bili su zaposjednuti svi veći objekti, mostovi, željezničke stanice, raskrsnice putova i gotovo sva sela. Tih je dana Wehrmacht izvlačio jedinice s jugoistoka prema sjeveru i širem rejonu Budimpešte. Glavna pruga i cesta bile su zaposjednute.

Štab II bataljona dobio je od Štaba MPO-a pismenu zapovijest s osnovnim zadatkom da bataljon zaposjedne položaje na liniji s. Komator — s. Ruškovica i ne dopusti prodor prema Čazmi i dublje. Naređeno je da se taj pravac uporno brani jer su naše snage zauzete borom oko Narte i Bjelovara.

Na osnovu toga Štab se premjestio iz Mustafine Klade u Komator 2. XII 1944. u kuću Josipa Bočana, komandira 2. čete II bataljona. Izvršeno je komandantsko izviđanje i rasporedene su jedinice za obranu. Na desnom krilu bila je 3. četa, u sredini 2. četa u Komatoru, nešto istočnije i lijevo 1. četa bataljona. Detaljan raspored jedinica bataljona vidi se iz sheme. Odluka je glasila: glavnim snagama bataljona braniti pravac s. Ludina — s. Komator — s. Mustafina Klada, a pomoćnim s. Mala Ludina — s. Ruškovica. Osloncem na jače zemljisne objekte spriječiti prodor na općem pravcu Popovača — Čazma. Iako nije ovako definirana, odluka štaba bataljona u suštini je bila takva.

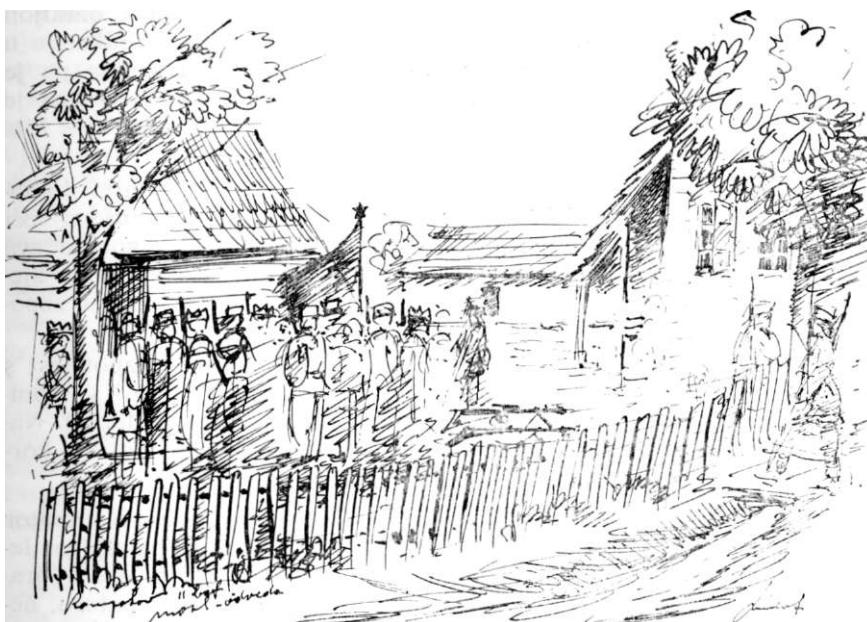
U toku 3. XII jedinice su ukopane na položajima, izvršena je organizacija vatrenog sistema i izviđanja na pravcima Ludina i Novoselec Križ.

Selo Komator proteže se ivicom platoa koji tu naglo prestaje a dalje je ravnica sve do Česme i Save. Relativna visinska razlika je 50 — 60 m, ali to Komator jako izdiže iznad polja koje se proteže zapadno i južno. Netko je selo nazvao ARMAGEDON u vezi s borbom od 4. prosinca i položajem sela. Stanovništvo je uglavnom hrvatsko i češko. Bilo je partizana iz sela, ali i domobrana i ustaša.

TEŽAK DAN ZA II BATALJON

Osvanuo je 4. prosinac, krasan jesenji dan, prohladan i sunčan. Na Bezimeni vis ispred sela isturena je jedna desetina u ulozi predstraž-

nog odjeljenja. Već u 6 sati jedinice su bile na položajima. Štab bataljona održao je kratak sastanak i svaki je član dobio svoj raspored. Sa 1. četom na lijevom krilu nalazi se operativni oficir bataljona u rejonu Grabričine. Zadatak: spriječiti prođor na tom pravcu i osigurati glavninu bataljona da je neprijatelj ne bi nabacio u polje, saradivati sa 2. četom. Pomoćnik komesara bataljona ide s 2. četom, komesar je na desnom krilu sa 3. četom.

Kompator: Kuća Boćan Josipa u kojoj se nalazio Stab II. bat. MOP

U kući Josipa Bočana, komandira 2. čete koja je zapošjela položaje za obranu istočnije od kuće, upravo je završen sastanak štaba bataljona i doručak. Tada se oglase rafali puškomitrailjeza oko Bezinog visa ispred sela. Nailazio je neprijatelj iz pravca Ludine. Miloš Popović, koji je prije nekoliko dana primio Partizansku spomenicu 1941. (prva varijanta spomenice), reče: »Idemo, drugovi, da nagarimo bandu«, i podvrisne. Jedan član štaba zapjeva pjesmu »Bosno moja, moj sevdahu.« Svak ode svojim pravcem. Miloš Popović, komandant bataljona, krene prema spoju 3. i 2. čete na centru rasporeda glavnih snaga bataljona.

Ići tada u borbu zaista je bila obična stvar, čak i veselje u određenom smislu. II bataljon toliko se bio očeličio da ga neprijatelj nije posebno brinuo: samo neka dođe, dobit će svoje! Na položaju su puškomitrailjesci i mitraljesci čekali da neprijatelj pride. Kasik, Šplehar, Vejskala i Vorel s ostalim osmatraju prostor ispred sebe. Neprijatelj nastupa u vodnim kolonama preko čistog prostora ispred Kompartora.

»Ima ih na stotine«, reče komandir desetine koja se povukla s Bezimenog visa.

»Neka ih, neka«, reče komandant bataljona i produži osmatranje. »Pustite bandu što bliže« naredi komandirima 3. i 2. čete Černom i Boćanu, »i ne otvarajte vatru dok ja ne naredim.«

Neprijatelj se približavao polažajima bataljona. Pošto je zaposjela Bezimeni vis, 200 — 300 m ispred položaja bataljona, oveća grupa Nijemaca i kozaka okupila se na zapadnoj strani i nešto se dogovara, a među njima su i oficiri (bila je to grupa komandanata bataljona na komandantskom izvidanju). Miloš pogleda na dvogled i razvuče usne u zagonetan osmijeh, zatim dade znak za otvaranje vatre po toj grupi. Precizna vatra puškomitrailjeza Šplehara i Kašika (iz aviopuškomitrailjeza) i ostalih strijelaca obori petoricu-šestoricu, drugi bježe, neke izvlače u zaklone. Ubijen je i jedan oficir. Prema kasnije primljениm podacima, bio je to komandant bataljona. Veselje u redovima partizana, ali ne za dugo.

Pola sata nakon toga neprijatelj otvoril jaku minobacačku i artiljerijsku vatru po rejonu Kompatora. Desetine mina i granata zasipaju položaje i selo. Zapale se štagijevi i kuće, posvuda dim i snažne eksplozije. »Vorwärts«, deru se njemački oficiri. »Vpered«, viču kozačke starještine. U snažan juriš krenu stotine vojnika. Ali partizanska žestoka vatra prorijedi stroj napadača. Padaju vojnici i stroj se počne kolabati. Na kraju svih zalednu. Neki se povuku nekoliko desetina metara nazad. Nasta paklena paljba mase automatskog oružja. Da nije iskopalnih zaklona, mnogi bi partizani izginuli.

Ni poslije jednog sata borbe nisu uspjeli pokušaji prednjih odjeljenja i vodova da podru preko lijevog krila bataljona.

Poginuo je Herceg i još tri borca iz 3. čete, ima i nekoliko ranjenih. Ali bataljon se drži. Tu je operativni oficir ŠIGO kapetan Dragan Đakula. Pritisak je snažan, selo gori, bataljon ima gubitaka, ali ih ima i neprijatelj.

»Povlačite se«, reče Đakula pomoćniku komesara bataljona. Ovaj mu odgovori:

»Reci to komandantu bataljona Milošu. Nema povlačenja dok on ne naredi.«

Takvo je bilo pravilo ponašanja u tom bataljonu. Upravo tada uslijedi žestok napad uz snažnu artiljerijsko-minobacačku vatru. Neprijatelj je višestruko nadmoćan.

Komandant bataljona Miloš Popović bio je u centru rasporeda zajedno s komandirom 2. čete Josipom Boćanom. U voćnjaku, u stojećem stavu, obilazio je položaje, sokolio borce i s vremenom na vrijeme podriskivao po kordunaški. Na desnom krilu u 3. četi nastala komešanje. Neprijatelj prodire i potiskuje četu unazad. Miloš šalje kurira da prenese naredenje komandiru 3. čete: nema odstupanja. I baš kad to naređuje kuriru, dobi strašan udarac u koljeno desne noge. Padne kao pokošen i jeknu. Pogodili su ga iz puškomitrailjeza vojnici koji su prili sasvim blizu. Ospu vatu borci i komandir 2. čete Boćan na to grupu. Neprijatelj se povuče, ali padne još jedan borac kraj komandanta.

tiz,

Situacija je bila teška, ali nije bezizlazna. Lijevo i pozadi dobro se držao drugi dio 2. čete i mitraljeski vod. Bočan pritrči, tu je i četna bolničarka Maca, Siščanka, i ponese komandanta prema svojoj kući. Vatra je žestoka, stotine zrna pjevaju svoju ubilačku pjesmu. Jedva su uspjeli prijeći put u sredini sela i zakloniti se dvorišnim zgradama. Bočan nosi komandanta bataljona kroz dvorište svoje kuće, odmah iza nje je voćnjak i udolje, padina kose, zatim plato. Tuda će ga izvući, odluči Bočan. U selu je pravi pakao. Prešavši malo udolje, grupa s Milošem stiže do zdanca, kad iza živice, iz pravca Rečice, iskrnsu strelački stroj na nekoliko desetina metara. Bočan kleknu, otvorи vatru iz automata, ali bude pogoden s više zrna.. Padne mrtav kraj teško ranjenog Miloša. Pagine još jedan borac, bolničarka Maca, ranjena, pobegne neprijatelju iz ruku.

Miloš se pridiže na lakat lijeve ruke, oko njega na desetak metara gomila neprijateljskih vojnika, čopor divljih zvijeri.

»Predaj se«, viču.

»Nećete, majku vam banditsku, nećete uhvatiti živog Miloša Popovića, ne predaje se partizan«, reče, opali i ubije najbližeg fašistu iz soga »visa«, zatim opali metak sebi u sljepoočicu.

Vojnici zastanu iznenadeni prizorom. Da, takvi su komunisti, ne daju se živi u ruke. Zatim opljačkaju mrtvog komandanta i komandira, uzmu im torbice i dvoglede te produže dalje.

Neprijatelj je prodro u sjeverni dio sela. Bataljon se povlačio pod borbom. Povlačilo se i lijevo krilo. Kad su članovi Štaba bataljona i Đakula, operativni oficir ŠIGO, saznali da je Miloš Popović ranjen ostao u selu, organizirali su protivnapad i ubrzo razbili neprijatelja koji se bezglavo povlačio prema Ludini i Rečici. Nije bilo vremena da odvucе plijen. Nekoliko kola ukradenih svinja, koje su kozaci i Nijemci već bili utovarili, ostane na putu.

Ali bilo je prekasno. Miloš Popović već je bio mrtav.

Selo Kompator bilo je zaliveno krvlju. Nema točnih podataka, ali prema onome što je prikupljeno, neprijatelj je imao oko 70 izbačenih iz stroja, od toga više od 30 mrtvih. Zapaljeno je 17 štagljeva, kuća i pomoćnih zgrada. Položaje bataljona gadalo je 12 minobacača 81 mm i jedna baterija topova. Neprijatelj je napadao sa dva ojačana bataljona, ili sa 1500 vojnika i starješina.

Drugi bataljon tukao se dobro, i to samo s dvije čete, i nanio neprijatelju velike gubitke. Izvršio je svoj osnovni zadatak: spriječio je prodor jakih snaga na slobodnu teritoriju. Bataljon je imao ozbiljne gubitke: osim 6 boraca poginuli su komandant bataljona i komandir čete, ranjenih je bilo 6 — 7.

Sutradan, 5. XII 1944, na svečan način i uz vojničke počasti sahranjen je Miloš Popović sa svojim borcima na seoskom groblju u Vrtilskoj. Nad rakom je govorio pomoćnik komesara bataljona. Suze su tekle niz obraze Kličkovića, Đakule, Kušeca, Karanovića, Bilog i ostalih drugova.

Tako je poginuo proletar Miloš Popović sa srpom i čekićem na petokrakovoj zvijezdi. To je zvijezda koju je dobio u proleterskoj četi. Nosio ju je ponosno i časno, do smrti.

Smatrao sam svojim dugom prema tome vrsnom drugu i komandanu, prema borcima II bataljona, da ovu borbu i ovu partizansku smrt opširnije opišem: da se ne zaboravi.

Čitav prosinac protekao je u borbi jedinica MPO-a uglavnom u širim rejonima djelovanja. I bataljon djelovao je na prostoru Kutina — Popovača, II na prostoru Popovača — Križ — Ivanić-Grad. Bilo je uspjeha četa i vodova, ali ništa posebno, kako bi se danas reklo: ništa spektakularno. Odbijeni su svi pokušaji dubljeg prodora na SMT. Jedinice MPO-a saradivale su s jedinicama 33. divizije na pruzi i s Posavskim partizanskim odredom i III diverzantskim odredom, čiji su bataljoni i čete stalno napadale komunikacije.

I bataljon Odreda brojno je osjetno smanjen. Njegova treća četa rasformirana je radi popune prve i druge zato što je mnogo drugova upućeno u prekomandu i na kursove i što je popuna novim borcima bila slaba. Popunjavane su novim borcima prije svega jedinice 33. i 32. divizije, koje su zbog stalnih borbi imale gubitaka, pa je Odredu poklonjena manja pažnja.

VATROMET UOČI NOVE GODINE

Naveče 31. prosinca 1944. krenula su iz rejona Vrtlinska — Pojbjenik četiri bataljona, dva partizanska i dva diverzantska. To je III diverzantski odred sa dva bataljona išao na prugu da na svoj način poželi Novu 1945. godinu fašističkom okupatoru i njegovim slugama.

Odlučeno je da III diverzantski odred poruši prugu na više stotina mjeseta između Ivanić-Grada i Križa, na najosjetljivijoj točki. Za osiguranje od Ivanić-Grada određen je I bataljon MPO-a, od pravca Križa II bataljon, dok je s juga zaposjeo položaje bataljon Posavskog odreda.

Tanak snijeg pokrio je zemlju i nije bilo većih mrazeva, osobito uveče. Jedinice su prešle rijeku Česmu, jedne u visini Pavličana, druge su južnije prelazile sporo jer je most bio odavno srušen pa se moralo prelaziti preko brvna. Pojedini su se borci protiv volje okupali u hladnoj rijeci.

Drugi bataljon MPO-a stigao je u Šumećane, zatim je produžio grebenom kose koja ide prema šušnjarima i dalje cestom Križ — Ivanić-Grad. Zadatak bataljona bio je da izbije na cestu u Bunjanima, da je presijače i spriječi eventualnu intervenciju na Deanovac, gdje su diverzanti rušili prugu. Kad je bataljon u koloni ušao u zapadnu grupu kuća u šušnjarima, ustaše su pripucale iz kuća. To je naljutilo članove štaba koji su bili na čelu. Komandant Todorović dogovoril je s obavještajnim oficirom i pomoćnikom komesara da jednim vodom počisti selo od ustaša kako bi bataljon mogao mirno ići na zadatku.

I dok je kolona bataljona vijugajući grebenom kose išla prema glavnoj cesti, vod je upao u nekoliko kuća da pohvata ustaše. Usplahireni seljaci govore da tu ustaša nema, da su tu malo prije bili Nijemci, da je njemačka vojska na cesti. Vod je krenuo prema cesti niz padinu kose koja je išla usporedno s onom kojom je bataljon otišao. I baš kada je trebalo upasti u jednu kuću i zarobiti Nijemaca, došlo je do susreta bataljona i Nijemaca na cesti. Naime, u Bunjanima je zanočila veća kolona Nijemaca iz sastava divizije koja se povlačila pre-

ma Zagrebu. Tako je II bataljon stao zmiji na rep. Došlo je do kraće borbe i povratka bataljona u zapadnu grupu kuća u šušnjarima. Istovremeno je vod prihvatio borbu s jednom četom Nijemaca koja je bila na bočnom osiguranju glavne kolone.

Bataljon je odbio njemački napad. Oko 23,30 otpočeo je vatromet uoči Nove 1945. godine. To su diverzanti rušili prugu. Odozgo s grebenata prekrasno se vidjelo kako odsjevaju eksplozije mina. Bile su to rafalne detonacije. Sve je plamtnjelo. Neprijatelj je otvarao vatru na sumce oko Križa i Ivanić-Grada. Vrilo je kao u velikom kazanu. Progrovila je i artiljerija, ali bez rezultata. Nakon pola sata sve se utisalo. Samo bi odjekivali pojedinačni pucnji i kratki rafali puškomitrailjeza.

Iza ponoći bataljon se vraćao u Vrtlinsku. Bio je to posljednji dan ratne 1944. godine.

U studenom i prosincu, kao i poslije, naša obavještajna služba radila je u mnogo složenijim uvjetima. Više nismo imali precizne podatke o rasporedu neprijatelja, njegovim namjerama i načinu djelovanja za svaki pojedini rejon i uporište. Jedinice I i IV gorskog zdruga bile su locirane uz glavnu željezničku prugu i cestu od Okućana do Ivanić-Grada. Jedinice I KKD bile su također na toj dionici glavne pruge, dijelom oko Siska i velikim dijelom oko Dugog Sela i Vrbovca. I HUD orijentirana je prema Bjelovaru i Koprivnici. Slična je situacija i s drugim jedinicama koje su počele pristizati u širi rejon Zagreb ba i Međimurja. Pokreti jedinica — kao i boravak izvan većih naseljenih mesta — i borbe s njima nisu više omogućavali brzo i potpuno prikupljanje podataka. S druge strane, u selima u kojima je veći broj ljudi bio u neprijateljskim jedinicama, osobito u ustašama, okupatorski saradnici i rodbina prikupljali su podatke o našim jedinicama i obavještavali komande. Naše su čete bližu uporišta napadane od jačih snaga čim bi tu ostale nekoliko sati. Bio je problem uhvatiti »živi jezik.« Kozaci su upadali u sela, pljačkali, silovali i ubijali. Zbog toga je MPO često pružao zaštitu narodu u selima oko uporišta, osobito u onim na periferiji slobodne teritorije Moslavine.

1 9 4 5 . G O D I N A

Početak posljednje godine rata bio je ispunjen pojačanom aktivnošću jedinica MPO-a. Popuna gubitaka nije mogla biti ostvarena iz KMP, dobrovoljaca više gotovo i nije bilo, mobilizacija je već pokupila sve sposobno za vojsku, i naša i neprijateljska. Stoga je ŠIGO naredio da se rasformira I bataljon Posavskog partizanskog odreda pa je njegovima boračkim sastavom popunjen uglavnom I bataljon Odreda, a nešto je dato za popunu II bataljona MPO-a. MPO je sredinom siječnja 1945. imao oko 400 boraca i starješina, ili u bataljonima od 180 — 200 boraca. Naoružanje bataljona bilo je dobro, borbeni moral uzo- ran. To je ocijenio i ŠIGO. Veći dio ljudstva koje je došlo u MPO bio je iz moslavačkih sela južno od pruge Zagreb — Beograd. Oni su rado stupili u MPO. Međutim, borci iz sela bliže Savi i Sisku više su željeli ostati u tim rejonima. To je utjecalo na znatno smanjenje brojnog stajna Posavskog odreda, dok je MPO ojačan. To je bilo dobro rješenje s obzirom na uvjete djelovanja. Jedinice manjeg brojnog sastava mo-

STANKO LES-DANKO zamj.
politkomesara MPO 1944/45.

gle su bolje manevrirati u prostoru između Save i glavne komunikacije.

U Štabu moslavačkog odreda došlo je do kadrovske promjene. Već u studenom, pa i u prosincu, bile su izvršene promjene: na mjesto pomoćnika komesara Odreda Vlade Husa postavljen je Stanko Leš-Danko, poslije njega Josip Vidiček. Umjesto političkog komesara Ive Karlovića došao je Đuro Srnec. Na početku godine Vidiček je otišao iz Odreda pa je ŠMPO ostao bez pomoćnika komesara. Za operativnog oficira postavljen je Dragan Đakula, dok je komandant Božo Kušec i dalje ostao na toj dužnosti do kraja. U I bataljonu politički komesar, bataljona postao je Đuro Kuzmić, komandant bataljona Dragee Brezinčak ostao je na dužnosti (jedno vrijeme bio je na kursu).

U II bataljonu poslije pogibije Miloša Popovića, komandant je Josip Todorović, koji je nakon kraćeg vremena napustio dužnost zbog bolesti. Poslije njega za novog komandanta postavljen je Ivo Perković, koji se nakon kraćeg vremena vratio u Posavski odred za komandanta Odreda. Na dužnost komandanta II bataljona postavljen je Ivo Mandekić, obavještajni oficir ŠIGO. Polit, komesar i pomoćnik komesara ostali su isti. Sve čete nisu bile popunjene, u nekim su nedostajali pomoćnici komesara četa, dok je vojni kadaš bio popunjen. No, s obzirom na to što su svi komesari četa i delegati bili postavljeni na dužnost, nije se mnogo osjećao nedostatak pomoćnika polit, komesara četa. S dužnosti informativnog oficira bataljona, Stanko Tomašić je postavljen za komandira II čete.

ZASJEDA KOD YTDRENJAKA

Cestom Zagreb — Beograd danonoćno su se kretale kolone jedinica prema Zagrebu, a odatle prema sjevernoj Italiji, Austriji ili zapadnoj Mađarskoj, Dio snaga neprijatelj je dovodio u sjeverozapadni dio Hrvatske i Slavonije.

Naveče 3. I 1945. godine II bataljon MPO-a postavio je jednostranu zasjedu koloni koja se kretala u rejonu Vidrenjaka. Večeralo se ranije pa je bataljon oko 18 sati već bio na maršu pravcem s. Mustafina Klada — s. Komptator — k. 112 — s. Vidrenjak. Oko 21 sat čitav bataljon, osim bočnog osiguranja od Ludine, bio je u zasjedi. Snijega je bilo oko 20 cm. Svi borci bili su u bijelim ogrtačima od plahtki. Zalegli na blagoj kosi pa se ne vide. Tišina je potpuna. Hladno je, mraz štipa za lice. Iako svi borci imaju rukavice, ruke ipak zebu. S vremenom na vrijeme trljaju ruke da bi ih ugrijali.

Moglo je biti 22 sata kada je kurir dotrčao s osmatračnicom, gdje je bio s operativcom bataljona Perom Vuksanom. Odmah je izvjestio

komandanta bataljona: »Idu Nijemci. Kolona je velika. Stići će za desetak minuta.« Komandant bataljona naredi kuriru da ode do komandira četa i prenese naredenje: vatrica mora biti što jača, čekati signal za otvaranje vatre po koloni. Desetak minuta potraje kao čitav sat. »Idu«, prode šapat bataljonom. Iz Vidrenjaka se pojavi kolona. Crni se u noći na snijegu kao velika zmijurina koja, eno, promalja glavu i ide dalje prema mostu na Česmi i Obedišću.

Vatru otvori desni puškomitrailjezac. To je bio signal bataljonu.

Nijemci su umorni, na maršu su već više od mjesec dana, još malo pa će stići u Zagreb, a onda tko zna! Rat se bliži kraju. Nisu više oholi i nabusuti kao nekada, ali još su uvijek disciplinirani.

Kad čelo kolone stiže u visinu desnog krila zasjede, vatrena zavjesa, malo povijena na krajevima, prosu vrelu tanad. Bio je to grom iz vedra neba. Padaju mrtvi i ranjeni, čuju se jauci, vika, komande unteroficira. Kolona začas nestane s ceste. Ali i vatrica partizana naglo prestane, kao što je iznenadno i počela. Bataljon se munjevito izvlači malim udoljem. Zadatak je izvršen. Dok su se njemački vojnici snašli, sredili i otvorili vatru, gadajući nasumce, partizanske su čete u malim kolonama napuštale rejon zasjeđe.

Bataljon je prošao bez gubitaka, dok je neprijatelj, prema podacima koji su sutradan prikupljeni, imao 4 mrtva i 20 ranjenih.

RUŠENJE PRUGE KOD NOVOSELCA

Već slijedeće noći, 4. I 1945. godine, II bataljon dobije zadatak da poruši prugu na relaciji Križ — Popovača. Štab bataljona u toku dana prikuplja podatke i donosi odluku da prugu poruši nigdje drugdje nego u rejonu Novoselca, tik pored jakog uporišta. Tu nam se nitko ne nada pa to treba iskoristiti. U toku dana izvršene su pripreme. Ostavivši manja osiguranja i dio boraca, koji su bili bolesni, u Mustafinoj Kladi, bataljon je oko 19 sati krenuo pravcem: s. Mustafina Klada — s. Rečica — s. Razljev — k. 101. i 102. Česma je prijeđena preko improviziranog mosta koji su koristili seljaci. Ostavljena je patrola da ga čuva dok se bataljon ne vrati sa zadatka. Iz rejona prijelaza česme, od k. 100, bataljon je prošao između Novoselca i Obedišća preko polja. Jedna četa ostala je na cesti u zasjeđi sa zadatkom da glavnini bataljona osigura povratak. Zatim 1. i 2. četa sijeku prugu desno i lijevo od mjesta rušenja. Četa diverzanata i diverzanti II bataljona radili su brzo.

Situacija je bila veoma složena i opasna, desno je Novoselac Križ, jak garnizon, oko željezničke stanice čitavo utvrđenje s bunkerima, žičanim preprekama i minskim poljem. Lijevo, ili južnije, nalazi se jaka

posada na željezničkom i cestovnom mostu. Bataljon je u rasporedu neprijateljskih snaga. Svaki borac i starješina izvršavaju zadatke disciplinirano. Psihička napetost na vrhuncu. Bataljon je u osinjaku i mora se raditi točno i brzo. Bio je to velik rizik i drsko smiona odluka. Ali pravilna! Kad je došlo do borbe s posadom kod željezničkog mosta i s posadom kod željezničke stанице i »Našičke«, bilo je kasno. Diverzanti su već učinili svoje. Komadi šina lete na sve strane. Nestalo je 1600 m pruge. Prekinuta je na 52 mesta. Neprijatelj će morati skinuti sve šine i postaviti nove.

Čim su se stišale eksplozije partizanskih mina, a posljednji odjeci gubili se u dolini rijeke Lonje i u šumi Žutici, jedinice bataljona s diverzantima žurno su se povlačile pod vlastitom zaštitom. Neprijatelj je otvarao vatru svuda: oko Križa i Novoselca, u rejonu mostova na Česmi, na cestovnom i željezničkom. Ali sve je to bilo beskorisno, pucnjava u prazno, bez rezultata.

Između dva i tri sata, 5. I, jedinice bataljona stigle su u rejon Mustafine Klade. Diverzanti su produžili za Pobjenik. Zadovoljstvo je bilo golemo. Zadatak su izvršili i borci i komande i štab. Bez gubitaka.

BORBA S KOZACIMA KOD MIKLEUŠKE

Prvi bataljon MPO-a djelovao je tih dana slično kao i II bataljon, na sektoru Popovača — Kutina. Budući da su neprijatelju već bili dojadili stalni napadi na prugu, na kolone u maršu i na jedinice na osiguranju objekata, komandant kozačkog puka naredio je komandantu diviziona u rejonu Popovača — Voloder da odbaci partizane od komunikacija i barem za nekoliko dana smanji njihov pritisak.

Tako je 10. I 1945. ujutro izvršen prodor na pravcu s. Gračanica — s. Mikleuška i s. Voloder — Mikleuška. Bataljon je iznenaden brojnošću napadačkih jedinica. Došlo je do oštре borbe u rejonu Mikleuške. Neprijatelj, izrazito premoćan, potisnuo je I bataljon prema Srpskom Selištu. Nije bilo lako istjerati Drageca i njegov bataljon s tih položaja. Kozaci su morali upotrijebiti artiljeriju i minobacače te izvršiti napad na otkrivenom zemljištu. Partizani su vješto koristili zemljište i uz prihvat postepeno i polako odstupali nanoseći gubitke u mrtvima i ranjenima. Kozaci su uspjeli privremeno prodrijeti na oslobođenu teritoriju u dubini od nekoliko kilometara. Pljačkali su, ali ništa više. Toga dana izbačeno je iz stroja, prema podacima ŠIGO, 25 vojnika, od toga 11 mrtvih i 14 ranjenih. I bataljon prošao je gotovo bez gubitaka, imao je svega 2 lakše ranjena.

Budući da su jedinice X korpusa tada na Bilo-gori i u Podravini, STM je osjetljiva. Radi osiguranja slobodne teritorije kotara Garešnice, I bataljon MPO-a rokiran je na taj sektor. Stoga je i II bataljon rokirao svoje glavne snage na sektor Kutina — Popovača, razmjestivši se u Srpskom Selištu umjesto I bataljona. Njegova 2. četa ostala je u rejonu Mustafine Klade, orijentirana prema Križu i Ludini.

U drugoj polovini siječnja bataljoni MPO-a intenzivno su nastavili borbene aktivnosti. Budući da je neprijatelj ponovo ovладao kotarskim

centrom Garešnicom i namjeravao da u njoj duže ostane, I bataljon vodio je s njim više borbi i okršaja u širem rejonu.

BORBA KOD GAREŠNICE

Zauvezši centar Garešnice 15. I 1945, dijelovi Donskog kozačkog puka kretali su se prema Hercegovcu. (J rejonu s. Brestovac — s. Zdenici, I bataljon MPO-a dočekao je kozake i protupješadijskim nagaznim minama nanio im osjetne gubitke. Jedna naša četa bila je iznenadena te se morala brzo povući izgubivši jedan puškomitrailjez i automat. Međutim, glavnina bataljona solidno je izvršila zadatok. Kada je kolona naišla u zonu minskog polja (mine su bile postavljene u jarcima pokraj puta), obasuta vatrom potražila je spas baš u tim jarcima bacajući se na mine. Bio je to loš dan za neprijatelja koji je doživio iznenadjenje iznad Garešnice, u neposrednoj blizini uporišta. Prema prikupljenim podacima i evidenciji u ŠMPO i ŠIGO, I bataljon nanio je zaista velike gubitke: 25 mrtvih i 37 ranjenih. Prema tome, iako je uspio potisnuti bataljon, kozački puk je toga dana zapravo bio poražen.

Nedugo nakon toga, 22. I 1945. ustaše su organizirale svoju vlast u Garešnici. O tome kratko izvještava novi upravitelj kotarske oblasti Garešnice dr Kurt. Izvještaj je datiran 29. I 1945. godine.

Narod Garešnice i okolice već se navikao na rad organa narodne vlasti, pa je ponovni upad vojnih jedinica i ustašku vlast teško podnosiо. Manji dio ustaša vratio se u Garešnicu. Ovaj put bio je to samo privremen boravak ustaških glavešina. Uskoro će morati ponovo bježati u Bjelovar, ili Kutinu, gdje će im biti bliže.

JOŠ NEŠTO O KOZACIMA

Prva KKD najjača je divizija u međurječju Drava — Sava u to vrijeme. Najprije je težište njezina djelovanja južno od Save i oko Save, do jeseni 1944. Zatim je čitava divizija u širem rejonu Križevaca, Zagreba, Siska i Novske, a nakon toga sačinjava glavninu snaga sa I HUD i PTS u borbi s glavninom snaga X i VI korpusa na prostoru Virovitica — Koprivnica — Sisak — Novska.

Divizija je gotovo korpus jer ima 6 kozačkih, 1 artiljerijski i rezervni puk te brojne prištapske jedinice i službe. Borbenu vrijednost divizije nije trebalo potezenjivati, naprotiv, svaka naša nepažnja grdnog nam se osvetila. Samo solidno organiziran napad ili obrana, prije svega iznenadenje, omogućavali su uspjeh. Imali smo uspjeha u borbi s dijelovima jačine eskadrona i diviziona pa i puka. Ali kada je neprijatelj grupirao jače snage, onda je zajedno s ustaškom I HUD uspijevao potisnuti naše jedinice, brigade i divizije. Manevri naših jedinica (zabacivanje u pozadinu čitavih brigada pa i divizije) prisiljavali su ga da ponovo pregrupirava snage, tako da nikada nije uhvatio u kliješta nijednu našu jedinicu, izuzev II brigadu 33. divizije u Oborovu potkraj ožujka 1944. godine.

No, i pored žestokih borbi sa I KKD, najteže je bilo to što su pradnici tih jedinica masovno pljačkali, silovali čak i starice, ubijali, palili, vješali stanovništvo. Usprkos surovoj disciplini, drilu i jakoj fa-

šističkoj propagandi, bilo je pojedinaca i grupa koje su bježale iz kozackih jedinica i prelazile u NOV i PO. Jedno vrijeme imali smo tzv. rusku četu od takvih prebjeglih boraca. Dakle, bilo je časnih izuzetaka. U MPO-u također je bilo nekoliko desetina bivših pripadnika I KKD koji su prešli na našu stranu, borili se, neki su izginuli a mnogi su bili ranjeni. Spomenuo bih dvojicu.

Mosi. Gračenica: Raskrsnica puteva, kuća Skočić, gdje su kozaci objesili Pelegrin Miju

Nikolaj Bondarenko, o kojem je već bilo riječi, već je u prosincu 1943. prešao na našu stranu, iskreno se opredijelio za NOB-u, borio se hrabro i više puta se istakao. Kao puškomitrailjezac nanio je mnogo gubitaka. Bio je rodom od Harkova, pitomac artiljerijskog učilišta, južno od Kijeva bio je kontuzova, i zarobljen. U logoru je stupio u jedinice generala Vlasova, koje su olinjnjizirali Nijemci, zato da bi za vrijeme borbe prebjegao na stranu Crvene armije. Stigavši u Jugoslaviju, u prvoj borbi kod Siska prešao je na partizansku stranu i gotovo cijelo vrijeme ostao u Moslavackom odredu. Nikolaj je bio omalen, lijepo je crtao i pjevao, discipliniran borac, primljen u SKOJ, iako je bila direktiva da se to ne čini, da se izbjegava primati ljude čija prošlost nije dovoljno jasna. Nikolaj je nekoliko puta lakše ranjan. Ostao je živ i s ostalim prebjeglim borcima predat je potkraj rata predstavnicima Crvene armije. Tada mu se gubi svaki trag. Nema nikakvih podataka.

Početkom prosinca 1944. godine predala su se tri kozaka iz garnizona Popovače II bataljonu MPO-a. Prilikom predaje izjavili su da dobrovoljno prelaze na stranu NOV, da se hoće boriti protiv fašista. Postali su borci II bataljona. Nakon dan-dva obavještajni organi ŠIGO i

MPO vraćaju ih natrag u Popovaču da organiziraju veći broj vojnika koji hoće prijeći partizanima. Aleksej, prezimena se ne sjećam, jedan od trojice, izjavio je da će dovesti veći broj pripadnika kozačke divizije iz uporišta.

Informativni oficir bataljona ispratio je s patrolom Alekseja iznad Popovače, ugovorio vezu i poželio mu uspjeh. Prošlo je 8 dana, ništa, 15 dana opet ništa, čitav mjesec, Aleksej se ne vraća. Izdao nas je, pomislili smo. Ako nam padne šaka, platit će, govorili su drugovi u štabu.

Međutim, u Mikleuški prilikom borbe kozaka sa I bataljonom MPO-a, 10. I 1945. jedan je kozak ušao u seljačku kuću: i zamolio da ostane. Drugarica O. S. čudno je gledala neprijateljskog vojnika. Kolabala se. Što hoće ovaj, provocira me, pomisli. »Ja Aleksej, ja partizan, reći to komesaru, ti menja sakrit«, i sam podje na tavan. Dobro, odluči se drugarica i sakrije Alekseja.

Nakon odlaska kozaka iz sela, odbornici odvedu Alekseja partizanima. Počelo je saslušavanje. Ne vjeruju mu, tko zna kakvu je priču izmislio. Kada je Aleksej ispričao detalje da je već bio u II bataljonu i da je vraćen u Popovaču po zadatku, drugovi su odlučili provjeriti njegove navode. Bili su istiniti, naravno. Aleksej je poslije povratka u Popovaču bio sumnjiv kozačkim obavještajnim organima i vraćen u kažnjenički bataljon, gdje je ostao do dana borbe u rejonu Mikleuške. Aleksej je ostao u Odredu a zatim je otišao u II moslavačku brigadu 33. divizije. Bio je teško ranjen u bedro kod Virovitice posljednjih dana rata. Istakao se kao puškomitraljezac. Drugovi su pričali da je teška srca otišao u SSSR. Bojao se, o tome je otvoreno govorio, da će ih strijeljati zato što su pali u zarobljeništvo. Ni o njemu nema podataka.

Inače, bilo je slučajeva da su se kozaci nakon prelaska na našu stranu, vraćali u svoje jedinice i izdavali sve što su saznali o nama. To je obavještajna služba ubacivala u naše redove svoje agente. Zato je pomno ispitivan svaki slučaj prelaska pojedinaca i grupa iz jedinica I kozačko-konjičke divizije.

OTELI PARTIZANIMA PUŠKOMITRALJEZ

Bilo je to 27. I 1945. godine. 2. četa II bataljona bila je razmještena u Mustafinoj Kladi. S njom su bili operativni oficir i komesar bataljona. Tih dana četa nije bila odviše aktivna. Zašto? Komesar bataljona bio je nekoliko dana odsutan, a četa je uglavnom izviđala jačim patrolama. Zbog odsutnosti glavnine bataljona aktivniji je postao neprijatelj. Pored kozaka i ustaše su se osmjelile da upadaju na naš teritorij. U sela u kojima su imali više saradnika odlazili su češće. Postali su toliko drski da su prilazili Mustafinoj Kladi i pripucavali na četu. Uznemiravali su nas.

U tim ustaškim jedinicama, koje tada i mi i neprijatelj nazivamo milicijom, bilo je tzv. osvetničkih vodova sastavljenih od ustaša zločinaca i organiziranih na principu trupova. Njihovi seoski špijuni obaveštavali su ih o jačini i rasporedu naših jedinica.

Te večeri komandir desetine Ivan Ćuk dobio je zadatak od komandira 2. čete da ide u izviđačku patrolu u selo Grabričinu i da u tome rejonu ostane na predstraži do ponoći. Desetina je dobro izvršila prvi

dio zadatka, prekontrolirala je situaciju u Grabričini, potom je zapo-sjela predviđeni položaj. Međutim, došlo je do promjene situacije. Budući da u tome rejonu nije bilo neprijatelja, »situacija je mirna«, desetar Ćuk ostavlja desetinu u Grabričini na raskrsnici putova, a sam uzima puškomitralsca Sertića s njegovim pomoćnikom i upućuje se u Kompator. Nešto ga je vuklo da izviđa u pravcu toga sela u kojem je bio više puta u kući S. Uradio je to na svoju ruku. Da zlo bude veće, slobodno se kretao seoskim putem koji vodi sjevernom ivicom platoa na kome se nalazi Kompator. Umjesto da je oprezno ušao u selo preko njiva, izvršio izviđanje pa onda i otišao u kuću S., on je bezbrižno išao putem.

Moglo je biti 21 sat kada je Ćuk stigao iznad sela Kompatora kojih dvadesetak metara blizu raskrsnice putova i raspela. U ovom dijelu Moslavine gotovo u svakom selu postoji usamljen križ s Isusovim raspelom, bilo da je u kapelici ili na običnom drvenom stupu. Iza Ćuka desno kretao se puškomitraljezac, a nekoliko koraka za njim pomoćnik. Nisu opazili ništa sumljivo, iako su već upali u ustašku zasjedu postavljenu u obliku potkovice. Odjednom ustaški puškomitraljezac otvara vatru iz kuće Grudenica. Istovremeno zapraštaju puške sa svih strana. Ćuk pada pogoden, Sertić pokušava pobjeći desno niz strminu, ali i njega rane, pomoćnika isto tako. Uhvate ih žive. »Kolji ih«, viču ustaše i bodu bajonetima svu trojicu. Posebno su se okomili na Ćuka, krupnog i visokog desetara.

Desetina u Grabričini odmah je shvatila što se dogodilo pa je otvorila vatru prema Kompatoru. To je ubrzalo odlazak ustaša u Ludinu sa zaplijenjenim puškomitrajezom i dvjema puškama. Bio je to težak gubitak.

Sutradan je za tu nesreću saznao Štab II bataljona u Srpskom Se- lištu. Komandant ŠIGO major Kličković nazvao je telefonom Štab. Kurir vezista pozove pomoćnika komesara bataljona i reče:

»Major Kličković traži komandanta bataljona.«

Pomoćnik komesara uđe u kuću i uzme slušalicu. »Tko je tamo«, oštro upita major.

»Ovdje Vukašin«, odgovori pomoćnik komesara.

»Gdje je komandant?« nastavi major.

»Nalazi se na položaju ispred sela, a ja sam upravo pošao k njemu.«

»Znaš li ti da je banda sinoć ubila desetara i dva borca u Kom-patoru i otela puškomitrajez?«

»Ne znam, to mi je prvi glas«, odgovori pomoćnik komesara.

»Slušaj, znaš ti šta to znači oteti partizanima puškomitrajez? Da si odmah sjeo na konja i otišao u 2. četu. Sredi stanje i ovih se dana potući s neprijateljem. Hoću izvještaj šta si učinio, koliko si ubio ban-de«, završi major Kličković, komandant Štaba istočne grupe odreda — ŠIGO.

»Razumijem, druže majore, odgovori pomoćnik komesara bataljona i spusti slušalicu.

Kuriru odmah naredi da spremi konja, reče mu što se dogodilo u četi i neka o tome izvijeste komandanta bataljona.

Pomoćnik komesara bataljona istoga je dana stigao u četu na drugi kraj Moslavačke gore. Odmah je izvršena analiza događaja, a poslijepodne sahranjeni su Čuk, puškomitraljezac Sertić i njegov pomoćnik na groblju u Vrtlinskoj uz vojničke počasti. Prisutnim borcima i narodu održan je govor o zločinima ustaša.

LUDINICA

Četa je i slijedećih dana ostala u rejonu Mustafine Klade, ali je išla u akcije, aktivirala se. Snijeg je bio dubok a noći hladne. Održan je sastanak s komandom čete uz prisustvo komesara, pomoćnika komesara bataljona i operativnog oficira. Kritizirana je neaktivnost čete i nebudnost. Usljedio je sastanak partijske i skojevske organizacije i, na kraju, čitave čete. Oštrosu osuđeni javašluk i nedisciplina. Posebno je ukazano na gubitak puškomitraljeza. To je sramota za partizane! Gubitak trojice drugova i oružja posljedica je nedovoljne opreznosti i organiziranosti. Na taj je način izvršena vojna i politička priprema ljudstva 2. čete.

Naveče, 28. 2. 1945. članovi Štaba bataljona naredili su komandiru 2. čete Stanku Tomašiću da pripremi jedan vod sa tri puškomitraljeza u bijelim ogrtačima za sutrašnju akciju. Vod je morao biti spremam u 4 sata ujutro.

Prema podacima kojima smo raspolagali, ustaše su stvarno zago-spodarile situacijom u nekim selima. Obezobrazili su se do te mjere da manjim grupama u po bijela dana upadaju u sela na oslobođenoj i poluoslobodenoj teritoriji, posebno u Gornju Jelensku, Moslavačku Slatinu, Donju i Gornju Vlahiničku u Katoličko Selište i Ludinicu. Govorilo se da su u nekim selima organizirali zabave pa čak i svadbe.

Napasti četom Popovaču ili Ludinu i potući se s neprijateljem bilo je neprihvatljivo. Lako se mogao doživjeti neuspjeh. Zato je odlučeno da se odabranim vodom od 23 borca sa tri puškomitraljeza i nekoliko automata izvrši upad u Ludinicu i pohvataju domaće ustaše. Ovo selo izabrano je i zato što su u njega, kada nije bilo partizana, upale domaće ustaše predvodene po zlu čuvenim Zajecom, Magićem i sličnima. Bila je namjera da se eventualno i takvi ustaše uhvate.

Točno u 4 sata ujutro 1. II 1945. kreće kolona partizana između Ruškovic i Pešćenice te u cik zore izbjiga na tzv. Vojvodića kosu. Naš stari saradnik Ivo Vojvodić objasni situaciju na terenu i potvrdi podatke o kretanju ustaša, ali ništa konkretno nije znao imati koga u Ludinici.

Ludinica leži na uskoj i malo povijenoj kosi u vidu jezika između dva veća grebena. Selo je većim dijelom bilo neutralno, ali je ipak više ljudi bilo za NDH i ustaše, posebno u prvom periodu, a najviše pristalica imala je Mačekova politika. S NOP-om je saradivao manji broj seljaka. U partizanima je bilo svega osam omladinaca, od kojih je baš u tom vodu bio Stjepan Kolarić. Ipak i u tome selu imali smo MNOO, te omladinsku organizaciju. Od tih 8 boraca iz Ludinice poginula su četvorica. Predsjednik MNOO-a bio je Mijo Obranović. Od tih boraca u Ludinici je još Ivan Lisac.

U rejonu kuće Vojvodić izvršen je raspored za upad i pretres sela. Da ne bi bilo iznenađenja, jedna desetina otišla je ivicom šume i ušla u selo iz pravca »Jelen-Grad«, pa je tek onda glavnina voda upala i pretresla kuću po kuću. Nigdje nijednog ustaše, kao da su u zemlju propali, a još sinoć bili su tu. Vjerojatno ih je bilo i u selu, ali su se sakrili u tajna skloništa. Inače smo vrlo rijetko bili prisiljeni pretresati čitavo selo da bismo pohvatili neprijateljske vojnike.

Šta sada? Dan je već počeo da osvaja! Pomoćnik komesara bataljona naredi komandiru 2. čete Tomašiću da organizira doručak po kućama, ali da najprije postavi osiguranje na kraju sela, a jednu nepunu desetinu pod rukovodstvom pomoćnika komesara čete Špoljara da uputi na kosu i južno od Ludinice u rejon groblja Moslavačke Slatine kako neprijatelj ne bi iznenadio partizane u Ludinici. Na tom mjestu obično smo postavljali osiguranje iz pravca Popovače.

Oko 7 sati dotrči kurir (Đurđa se zvao, rodom iz Podравine) u kuću u kojoj su bili komandir čete i pomoćnik komesara bataljona. »Evo bande, puno ih je selo, idu čerkezi« (tako su ih borci zvali). Već nam je bilo poznato kako nastupaju Kozaci. Vod je smjesta izvučen navrh sela. U rejonu kuća Magić bio je pogodan položaj za obranu. Sve se odvijalo filmskom brzinom.

Naređenje je glasilo:

Zauzeti položaj, pustiti ih na blisko odstojanje, a zatim jakom vatrom puškomitrailjeza i ostalog oružja nanijeti gubitke i odmah izvršiti protivnapad. Komandir čete brzo je organizirao obranu, bolje reći zasjedu. Na lijevom krilu je komandir voda Zdenko Červenko⁷⁰) sa »šarcem« M-42, od kojeg se ne rastaje. Tu je i borac što je došao iz domobranstva rujna 1944. s puškomitrailjezom »belgijancem«. Kisela lica reče: »Lako je vama, vi ste mladi pa možete bježati.«

I dok se to zbiva, čelo kozackog eskadrona u čoporu, bez reda i na konjima vičući naleti na zasjedu, na vod 2. čete II bataljona MPO-a. Kao gromom pogoden, ošinuti vatrom dva puškomitrailjeza za tren zastanu, a onda ne opalivši ni metka okrenu konje i pobegnu niz selo glavom bez obzira. »Naprijed, juriš, ura«, začuje se iz desetaka grla, i vod prijede u gonjenje neprijatelja prateći ga vatrom.

Bilo je to potpuno iznenadenje!. Eskadron je razbijen za svega desetak minuta, bez otpora. Zavoj puta za Katoličko Selište spasio je kozake koji na hitrim konjima ubrzo nestanu za grebenom Vojvodića kose. Nisu se zaustavili ni u Katoličkom Selištu, već su pobjegli pravo u Ludinu. U panici koja ih je zahvatila gazili su svoje mrtve i ranjene, neke su konji vukli po zemlji jer su se objesili o uzengije ispavši iz sedla.

Zarobljeno je nešto čebadi i nekoliko buradi (kozaci su je pripremili za pljačku vina).

Prema podacima naših obavještajnih organa i na osnovu onoga što smo sami vidjeli, neprijatelj je zaista loše prošao. Ubijeno je 9 a ranjeno 6 vojnika i starješina. Bila je to osveta za Ćuka i drugove.

") Zdenko Červenko, borac iz Katoličkog Selišta, hrabar puškomitrailjezac i komandir voda istovremeno, nije se htio rastati od puškomitrailjeza; poginuo poslije oslobođenja u borbi s ustaškim križarima.

Moral čete bio je odličan pa je nastavila borbama u toku veljače, uglavnom samostalno, na prostoru oko Ludine.

Komandanti ŠIGO i MPO bili su zadovoljni tim uspjesima. Odred je nastavio borbenom aktivnošću svojih bataljona.

I bataljon MPO-a i dalje je ostao u širem rejonu Garešnice do 20. veljače, kada se vratio na sektor Kutine. II bataljon otišao je na svoj sektor Popovača — Križ — Ivanić-Grad. Bataljoni odreda bili su veoma aktivni i kao da su znali da će MPO uskoro biti rasformiran.

Spomenut će samo neke borbe u veljači.

Sutradan, poslije uspjeha 2. čete II bataljona u Ludinici, I bataljon sa 2. i 3. četom vodi žestoku borbu u rejonu Velikog i Malog Pašijana. Neprijatelj je s više od 200 vojnika krenuo na slobodni teritorij, koji je sezao do Garešnice, s namjerom da s juga napadne snage 33. divizije koja je tih dana vodila teške borbe na liniji r. Česma — Nova Ploščica — Berek.

S jednom satnjom pokušao je prodrijeti do Mlinske i Trnovitice. Uspio je samo djelomično. Bio je prisiljen na povlačenje u Garešnicu. Budući da je I bataljon bio u Velikom i Malom Pašijanu, satnija je morala napadati preko otkrivenog prostora, stoga je imala teške gubitke. Bataljon je imao jednog poginulog i dva ranjena, neprijatelj 11 mrtvih i 7 ranjenih.

Do borbe je ponovo došlo 8. II u istom rejonu, ali sada su tu bile 1. i 2. četa I bataljona. Pokušaji istog neprijatelja ostali su bez rezultata. Domobrani poučeni iskustvom iz borbe prije nekoliko dana, povukli su se natrag u uporište Garešnicu. Bataljon je imao samo jednoga ranjenog, a neprijatelj dva mrtva i sedam ranjenih. Ovaj put odnos poginulih i ranjenih vojnika bio je realniji, odnosno srazmjeran, jer je neprijatelj nastupao opreznije nego 2. II.

U isto je vrijeme II bataljon Odreda vodio više uspješnih borbi oko Kutine i Popovače.

Neprijatelj je imao osjetnih gubitaka.

Budući da je neprijatelj koristio glavnu cestu Zagreb — Beograd da bi s Balkana izvlačio svoje snage prema sjeverozapadu, borbene aktivnosti na komunikacijama i oko njih postale su težišni zadatak Moislavačkog odreda. Svakog dana ujutro neprijatelj je upućivao jake odrede da čiste pravce povlačenja njemačkih jedinica.

II bataljon sa 1. i 3. četom (2. četa je na području Ludine) postavlja rano ujutro zasjedu kozacima i Nijemcima u rejonu Volodera jugoistočno od Popovače, sjeverno od ceste na uzvišenjima koja su bila djelimično pošumljena. U zahvatu puta postavljene su u jarcima protupješadijske nagazne mine. Znalo se da će neprijatelj toga dana rano ujutro krenuti prema Kutini u jačini jedne satnije, odnosno eskadrona. Kozaci i Nijemci išli su pješke ne sluteći da su upali u zasjedu. Jedan dio vojnika nagazio je na mine. Nakon kraće borbe bataljon se povukao jer je iz rejona Volodera otvorena minobacačka i mitraljeska vatra. Da se duže zadržao na kosi koja je nagnuta prema Voloderu, bataljon bi pretrpio veće gubitke. Neprijatelj je imao 4 mrtva i 6 ranjenih, a bataljon MPO-a samo jednog ranjenog.

Kako su se borili bataljoni MPO-a u toku siječnja i veljače 1945. godine vidi se pregleda.

I bataljon je 26. II krenuvši na prugu s diverzantima, naišao na kolonu kozaka. Došlo je do borbe u kojoj je neprijatelj imao 3 mrtva i 5 ranjenih. II bataljon je posljednju borbu u sastavu MPO-a vodio 28. II 1945. u rejonu Katoličkog Selišta, gdje je njegova 3. četa sačekala oko 50 kozaka i ustaša, ubila 4 i ranila 8 vojnika.

Kako je MPO mogao uspješno izvršiti i svoje posljedne zadatke?

1. Bio je izgrađena borbena jedinica koja se uspješno nosila u borbi s Nijemcima, kozacima, ustašama i domobranima. Budući da je narod bio uz NOB-u, svaki pokret neprijatelja pravovremeno je otkrivan, iako su ponekad nedostajali točni podaci.

2. Neprijatelj nije u periodu od prosinca 1944. do ožujka 1945. imao jačih jedinica u širem rejonu za veće operacije na STM jer je bio privremeno zauzet svojim glavnim snagama u Podravini. Da je privremeno i zauzeo neka mjesta na našoj slobodnoj teritoriji, morao bi držati veći broj manjih garnizona, za što on nije imao dovoljno jedinica.

3. Naše glavne snage u međurječju Drava — Sava (VI i X korpus) vodile su uspješne i žestoke borbe u Podravini za virovitički mostobran te u operacijama obrane rejona Daruvar — Pakrac protiv glavnih operativnih snaga I HUD, PTS, glavnine I KKD i drugih jedinica. I i IV gorski zdrug, Željeznička bojna, ustaška milicija i dio jedinica I KKD morali su osiguravati glavne komunikacije dolinom Save.

Zbog svega toga STM je bila relativno mirna, a jedinice MPO-a, III brigade Ozne, KMP te Vojne oblasti X korpusa mogle su osigurati normalan rad pozadine i političkih organizacija.

RASFORMIRANJE ODREDA

Naredbom vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita od 1. ožujka 1945. godine, NOVJ je dobila naziv JA (Jugoslavenska armija). Sve naše jedinice ušle su u sastav I, II, III i IV armije JA. Jedinice koje su se u završnim operacijama za konačno oslobođenje Jugoslavije našle iza fronta neprijatelja, postepeno su ulazile u sastav armija. Tako je VI slavonski korpus ušao u sastav III armije pod komandom generala Koste Nada već 1. I 1945., a X korpus zagrebački 1. III 1945. godine.

Situacija u međurječju Drava — Sava bila je veoma složena i teška posljednjih mjeseci rata. Jedinice VI i X korpusa, osim danonoćnih borbi na magistralnim komunikacijama u dolini Save i Drave, vodile su žestoke frontalne borbe s jakim operativnim snagama čvrsto ih vezujući za sebe. Kako je vrijeme odmicalo, neprijatelj je u prostoru sjeverozapadne Hrvatske gomilao sve veće snage. Pored 69. armijskog, tzv. rezervnog korpusa, pristigle su i jedinice 15. armijskog korpusa. Od I KKD i još nekih dijelova formiran je I kozacki konjički korpus sastava I i II konjičke divizije. Na frontu između Save i Drave, na dijelu tzv. Zvonimirove linije, bilo je nanizano 14 njemačkih i ustaško-domobranskih i kozackih divizija, pored ostalih: 7. SS »Princ Eugen«

divizija, 40. i 180. te 11. njemačka divizija, I i II kozačka konjička divizija, I HUD, 9, 22. i ostale domobransko-ustaške divizije. Iako je brojno stanje većine divizija bilo znatno smanjeno, bile su to u cjelini jake snage.

U sjeverozapadnoj Hrvatskoj i dalje su postojali PO. Osim Moslavackog i Posavskog odreda, ŠIGO je pod svoju komandu dobio Zagrebački i Zagorski partizanski odred. Kako su naše glavne snage u završnom dijelu operacija za oslobođenje zemlje napredovale, tako su se ovi partizanski odredi gasili.

MPO je rasformiran 1. III 1945. godine. Njegovi su bataljoni po četama ušli u sastav jedinica 33. divizije. Starješine su raspoređene u sve brigade tako da je ljudstvo posljednjeg sastava MPO-a produžilo borbu do kraja rata u sastavu ove naše divizije, koja se zvala i Moslavacka partizanska divizija. Bio je to častan kraj Moslavackog partizanskog odreda koji je postojao u svim ratnim godinama od 1941. do 1945.

Umjesto zaključka iznijet ću još neke podatke o tome, ovom po mnogo čemu značajnom partizanskom odredu. Nema točnih podataka, ali je sigurno da je kroz MPO prošlo oko 5—6 tisuća boraca, 15 partizanskih bataljona borbenih jedinica. Prosječno brojno stanje bataljona kretalo se oko 200 boraca i starješina, neki su bili znatno veći, neki nešto manji. Za popunu jedinica u Slavoniji otišlo je po grupama oko 500 boraca samo u razdoblju od siječnja do svibnja 1943. godine. Kroz nastavnu, odnosno omladinsku četu a zatim bataljon, prošle su na stotine boraca u druge jedinice. Iz MPO-a je neprekidno odlazilo ljudstvo ne samo u brigade već i u sve druge jedinice na prostoru Moslavine, u partizanske straže, komande mjesta, Komandu moslavackog područja, u pozadinske jedinice i ustalone. Komanda moslavackog područja imala je početkom 1944. u svom sastavu 1100 boraca i starješina. Od krupnijih snaga imali smo Diverzantski odred, bataljon pa brigadu Ozne i druge jedinice. 1943. godine upućena je u Istru omanja četa skojevaca od 40 boraca i rukovodilaca. U 13. proletersku hrvatsku brigadu također je upućena jedna omladinska četa iz Moslavine. Sve ove jedinice razvile su se iz MPO-a, pa je njegovo značenje u stvaranju borbenih jedinica u Moslavini, sjeverozapadnoj i sjevernoj Hrvatskoj zaista neprocjenjivo.

Njegovanje bratstva i jedinstva, borba za čistoću partizanskih redova i pravilan odnos prema narodu pozitivne su karakteristike Moslavackog partizanskog odreda. Komunistička je partija, vodeći pravilan kurs, izgradila kroz jedinice MPO-a brojne kvalitetne i revolucionari odane kadrove. Ako uzmemo da je prosječan partizanski bataljon imao oko 60—75 starješina, računajući od desetara do komandanta bataljona, proizlazi da je MPO kroz borbu iškolovao oko 1200 starješina.

Moslavacki partizanski odred imao je više stotina mrtvih i oko 1500 ranjenih. Proliveno je mnogo partizanske krvi u borbi za slobodu, za bratstvo i jedinstvo, za novu socijalističku Hrvatsku i Jugoslaviju. Neprijatelji svih boja bili su mnogo puta tučeni i nikada nisu uspjeli razbiti i uništiti MPO. Opkoljavan i pritješnjen mnogo jačim snagama, uvijek se uspio probiti ili izvući iz okruženja, vodeći pretežno partizanski način ratovanja. Odred je uspješno izvršio sve osnovne zadatke

nanijevši neprijatelju velike gubitke u živoj sili i vatrenim sredstvima. Iako nemamo točnih podataka o gubicima neprijatelja, ipak možemo reći da je u toku četiri ratne godine izbacio iz stroja oko 1400—1500 mrtvih i 1900—2000 ranjenih vojnika i starješina. Zaplijenio više od 2000 komada oružja raznih vrsta i zarobio oko 1500 vojnika. Prema tome, izbacio je iz stroja 4000—5000 neprijateljskih vojnika i starješina, ili dva pješadijska puka.

Narod Moslavine i šireg rejona Zagreba, Siska i drugih većih mesta sjeverozapadne Hrvatske dao je velik doprinos u borbi za slobodu i nezavisnost, dao je svoje najbolje sinove i kćeri u partizanske odrede, brigade, divizije i korpuze.

Neka i ova knjiga bude skroman doprinos historiji NOB-a. Neka ovi događaji i ljudi ostanu zapisani i otrgnuti od zaborava za mlađe generacije koje se odgajaju na iskustvima narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije Jugoslavije.

**MOSLAVAČKI PARTIZANSKI
ODRED
II DIO**

Mr FRANKO MIROŠEVIĆ

PREGLED RAZVOJA KPJ i SKOJ-a I NJIHOVA ULOGA U RAZVOJU NOP-a U MOSLAVINI

ORGANIZACIJE KPH 1941. GODINE

1. Stanje u organizacijama Partije 1941. godine

a) Organizacijske prilike

Napad fašističkih sila na Jugoslaviju, moslavačke komuniste nije zatekao nespremne. Oni su taj napad vrlo brzo osudili. Još u vrijeme potpisivanja akta kojim je Kraljevina Jugoslavija pristupila Trojnom paktu, u selima Mikleuški i Ciglenici komunisti organiziraju demonstracije. Prilikom odlaska vojnika na front, na željezničkoj stanici u Ivanič-Gradu, pred oko 1000 ljudi, Alojz Vulinec, sekretar Okružnog komiteta KPH Čazma, ukazuje seljacima na opasnost koja im prijeti od fašizma i traži od vojnika da se bore protiv agresora.¹

Komunisti se angažiraju u obrani zemlje. U tom cilju organiziraju 4. i 5. travnja 1941. godine savjetovanje sekretara partijskih organizacija kotara Dugo Selo, Čazma i Kutina, kojem su prisustvovali i delegati CK KPH Josip Kraš i Stjepan Kendjel.² Direktive i uputstva od CK KPH komunistima Moslavine prenosi Rade Končar, sekretar CK i dr Pavle Gregorio.

Okupacija i uspostava ustaške vlasti mijenja uvjete života i rada komunista. U prvo vrijeme većim dijelom oni žive legalno, slobodno se kreću i tajno sastaju. Održavaju se stalne veze s rukovodstvima od kojih primaju uputstva za rad. S obzirom da su članovi Partije bili pretežno Hrvati, ustaše ih u početku ne uznenaravaju, iako ih budno prate i kontroliraju njihovu djelatnost. Partijske organizacije bile su malobrojne, ali organizaciono sredene. Postojao je Okružni komitet KPH Čazma s kotarskim komitetima: Čazma, Kutina i Dugo Selo. Kotarski komitet Garešnica nalazio se u sastavu Okružnog komiteta KPH Bješovar. U Moslavini je početkom rata bilo 20 partijskih organizacija s ukupno 217 članova,³ uključeno kotar Garešnica.

Broj komunista koji se nakon okupacije aktivno uključuje u pripreme za dizanje ustanka nije moguće točno ustvrditi. Na osnovu izjava organizatora ustanka u Moslavini vidljivo je da ih je bilo mnogo manje od ukupnog broja članova koji je prethodno naveden. Komunisti su nakon okupacije, u teškim i sudbonosnim prvim mjesecima fašističke vlasti održali brojne sastanke na kojima su raspravljali o dizanju ustanka. Tim sastancima su prisustvovali i brojni simpatizeri. Nekim sastancima prisustvovalo je i 30 — 40 ljudi.

b) Hapšenja komunista i simpatizera

Kad se djelatnost komunista razgranjava i proširuje, njihov rad postaje sve primjetniji ustašama. Vlast bivše Banovine Hrvatske predaže im spiskove komunista. Prva hapšenja uslijedila su nakon prvih akcija otpora. Bile su to prve sabotaže, rezanje telefonskih žica koje

komunisti poduzimaju u čitavoj Moslavini potkraj lipnja i početkom srpnja 1941. godine. Nakon takvih akcija ustaše su na području Čazme i Ivanske uhapsili 20 ljudi među kojima je bilo 14 komunista. Većina je kasnije bila puštena jer im nisu mogli dokazati da su sudjelovali u sabotažama. Prema izjavi Ivana Frgeca, ustaše su na području kotara Kutina u to vrijeme uhapsili oko 100 ljudi, među kojima su bili i svi istaknuti komunisti u kotaru.⁵ Nakon peticije koju je potpisalo 300 ljudi svi uhapšeni bili su pušteni iz zatvora.

U Dišniku je 7. srpnja 1941. godine uhapšen Branko Horvat, sekretar KK KPH Garešnica, koji se u tom selu trebao sastati s Ivanom Tosićem i Slavkom Martinićem. Uz njihovu pomoć valjalo je utjecati na seljake da se uključe u pokret protiv okupatora i ustaške vlasti. Ubrzo zatim uhapšeni su Mirko Mihalinec, Ljudevit Tot, Ivo Hodak, Duka Pribanić, Nikola šušnjar, Vladimir Zvolinski i Joco Vasiljević.

12. kolovoza 1941. godine uhapšen je i Andrija Lustig, org. sekretar Kotarskog komiteta KPH Garešnica, a ubrzo i Valent Bolt.⁶ Tako se u ustaškom zatvoru u kolovozu 1941. godine našao čitav Kotarski komitet KPH Garešnica. Hapšenje članova Kotarskog komiteta Garešnica pokazuje da komunisti tog kotara nisu bili dovoljno budni i oprezni pred ustaškom vlasti. Vjerojatno su krivo procjenjivali političku situaciju, vjerujući da ih ustaše neće hapsiti ako ne uđu u trag njihovih akcija.

Polovinom rujna 1941. godine stigao je u Kopčić Brdo Vinko Golubić. Ustaše su ga više puta hapsili, no uvijek im je uspio pobjeći iz zatvora. Čak su ga dva puta osudili na smrt. Uz pomoć doušnika Ivana Jelančića, ustaše su ga ponovo pokušali uhapsiti, što im nije uspjelo. Uhapsili su neke simpatizere komunista iz Kopčić Brda.

Hapšenju nisu obeshrabrla komuniste, ali su utjecala na usporavanje priprema za borbu.

2. Komunisti se pripremaju za oružanu borbu

Odluke viših partijskih organa i njihovo prenošenje u Moslavini

Pripreme komunista za ustanak počinju odmah po napadu fašističkih sila na Jugoslaviju. Neposredno nakon kapitulacije stare Jugoslavije, Pavle Gregorić, 20. travnja 1941. godine kao čl. i delegat CK KPH, zajedno s Kasimom Čehajićem »Turčinom«, sekretarom Okružnog komiteta KPH Bjelovar, boravi u Garešnici. Na sastanku s Brankom Horvatom i Andrijom Lustigom oni prenose direktive CK KPJ od travnja 1941. godine.⁷ Na sastanku je posebno istaknuta potreba čvršćeg povezivanja partijskih organizacija kao i potreba prikupljanja oružja, municije i ostalog ratnog materijala. Odlučeno je također da se razgovara s istaknutim predstavnicima HSS-a i SDS-a kako bi se uz njihovu suradnju stvorio širok antifašistički front protiv Nijemaca i ustaša. U vrijeme kad ustaše hapse Srbe, komunisti prilaze Srbima i objašnjavaju da ustašto ne poistovjećuju s hrvatskim narodom, da su ustaše izdajnici hrvatskog naroda i sluge neprijatelja koji progone sve što se suprotstavlja okupaciji i njihovoj zločinačkoj politici, pri čemu ne štede ni Hrvate koji se s takvom politikom ne slažu.

Odluke Majskog savjetovanja CK KPJ, koje je održano u svibnju 1941. godine u Zagrebu, u Moslavini prenosi dr Pavle Gregorio. Na sastanku u Gornjem Šarampovu, u drugoj polovici svibnja 1941. godine, komunisti Moslavine raspravljaju o potrebi osnivanja omladinskih udarnih grupa koje će poduzeti sabotažne akcije, sakupljati oružje, municiju, hranu i odjeću. Tim odlukama komunisti Moslavine nastojali su započeti oživotvorenje odluka Majskog savjetovanja. Zbog opreznosti i zaštite od hapšenja, reorganiziraju se kotarski komiteti i popunjavaju novim članovima.

KPH I SKOJ 1942 — 1943. GODINE

1. Prilike u partijskim organizacijama 1942. godine

a) Borina provala

Partijske organizacije Moslavine u prvoj polovini 1942. godine radile su pod veoma teškim uvjetima i borile se s mnogim teškoćama. Borina provala u veljači i ožujku 1942. godine⁸ desetkovala je mnoge od njih, posebno na kotaru Čazma i Kutina, a njihove članove i simpatizere dovela do zatvora i smrti.

Prvo hapšenje komunista i njihovih simpatizera izvršeno je na kotaru Čazma noću 16/17. ožujka 1942. godine u selu Dubravi kada je uhapšeno 14 pripadnika NOP-a. Jedan od njih, Franjo Smerda, iste noći nakon hapšenja umro je u mukama u žandarmerijskoj stanici u Dubravi. Veći broj uhapšenih bio je kasnije strijeljan. Hapšenja su uslijedila u selima: Gornji Šarampov, Prkos, Lonja, Pobjenik, Čazma, Mostari, Dereza, Kopčić Brdo, D. Vlahinička, Vidrenjak i M. Ludina. Hapšenja su organizirana u tri navrata, a uslijedila su kao rezultat ispitivanja uhapšenih i njihovih izjava prilikom istrage. U kotaru Čazma bika je uhapšeno 37 komunista (među njima i tri člana Kotarskog komiteta) i 25 simpatizera. Hapšenje je prepolovilo partijsku organizaciju kotara Čazma (prije hapšenja imala je 68 komunista).

U kutinskom kotaru uhapšeno je 5 komunista i 11 simpatizera. Četvorica uhapšenih bili su članovi Kotarskog komiteta KPH Kutina. Kutinska organizacija bila je brojčano malena. Prije hapšenja imala je 19 članova.

U kotaru Dugo Selo uhapšena su 4 člana Partije i nekoliko simpatizera.

Nakon te provale partijske organizacije same su se osipale tako da je nakon hapšenja ostalo svega 18 komunista.

Prema tome, na području Okružnog komiteta Čazma uhapšeno je nakon Borine provale 46 komunista, među njima je bilo 8 članova kotarskih komiteta i oko 36 simpatizera⁹. Mnoge organizacije dotad najbolje bile su potpuno likvidirane, npr. organizacije u selima Dubrava, Pobjenik, Gornji Šarampov i Ivanić Kloštar. Među uhapšenima bilo je mnogo omladinaca. To je bio veliki udarac za Partiju i NOP u Moslavini jer je uslijedio upravo u vrijeme kad je partizanski pokret trebao brže razvijati naročito u hrvatskim selima. Hapšenje za kraće vrijeme obustavlja aktivnost u mnogim partijskim organizacijama na po-

dručju okruga Čazma. Neki komunisti se demoraliziraju, povlače se iz NOP-a i ne prihvacaјu suradnju zbog straha od hapšenja i novih progona. Slično je bilo i s njihovim simpatizerima kod kojih se ta bojanan javlja još u većoj mjeri. Većina uhapšenih za vrijeme Borine provale stradala je u zloglasnom logoru Jasenovac i ostalim logorima ustaške NDH.¹⁰

Borina provala velik je uspjeh neprijatelja, posebno Ustaške nadzorne službe koja je iskoristila nebudnost partijskih organizacija uspjevši se uvući među njene članove.

U kotaru Garešnica nije bilo hapšenja u doba Borine provale. Članovi kotarskog komiteta uhapšeni kolovoza 1941. godine bili su oslobođeni sredinom studenog 1941. godine akcijom seljaka Kaniške Ive.¹¹ Oni su kasnije prešli u ilegalnost i uspješno organizirali prve partizanske akcije potkraj 1941. godine. U 1942. godini uz prisustvo partizanskih jedinica na garešničkom kotaru uspješno se razvija NOP, međutim i na tom kotaru se tek u svibnju 1942. godine obnavlja kotarski komitet, skojevska organizacija, AFŽ i NOO.

b) Organizaciono sređivanje partijskih organizacija

Već početkom 1942. godine iz jedinica MPO-a upućeni su u partijске organizacije okruga Čazma Mato Svjetličić, Karlo Remenar, Stjepan Kendjel, Tomo Buden i Ankica Kežman, da ožive njihov rad. Oni su zajedno s Ivanom Frgecom, Vinkom Jeđutom i Stankom Lešom trebali obnoviti rad Partije u ovom kraju.

Dušan Čalić-Cule, dotad sekretar OK KPH Nova Gradiška, došao je u Moslavинu 15. srpnja 1942. godine uz pomoć partijske organizacije iz Kaniške Ive. Najprije je zajedno s Ivanom Frgecom radio na obnovi partijskih organizacija kotara Kutina, gdje su obnovili partijske organizacije u Kutini, Ilovi i Mikulanici dok je u Kostrinji osnovana nova s tri člana a u Osekovu dotadašnja proširena.

U izvještaju CK KPH Dušan Čalić o tome piše: »Ja sam reorganizao ovaj srez (misli na kotar Kutinu, opaska pisca) i neke nove jedinice osnovao od odanih i borbenih ljudi. Sad sam prošao jedinice, povezao ih i sad će biti biran SK« (kotarski komitet Kutina, opaska pisca).

Iz kotara Kutina Čalić je krenuo u kotar Dugo Selo, zatim u kotar Čazmu.

U selu Mikulanici 13. kolovoza održana je konferencija OK KPH Čazma u kući Milana Brajera »Šprajca«. Prethodno su izabrani članovi kotarskih komiteta. Konferenciji je prisustvovalo 7 članova. Konferencija je izabrala okružni komitet, ustvrdila uočene slabosti u radu i odredila zadatke koje su svi komunisti i njihovi simpatizeri trebali provoditi u život. Na okrugu Čazma bilo je u to vrijeme 15 partijskih organizacija: na kotaru Dugo Selo 6, kotaru Kutina 5 i kotaru Čazma 4. Na teritoriju okruga Čazma bilo je 49 komunista (Kutina 18, Čazma 16 i Dugo Selo 25).¹² Konferencija je također ustvrdila da se partijske organizacije moraju očistiti od oportunistika, učvrstiti i proširiti. Poseban je zadatak komunista da osnuju među radnicima pilane u Križu i Popovači partijske organizacije. U Novoselcu je partijska organizacija

osnovana 10. rujna 1942. godine.¹³ Za sekretara OK KPH Čazma bio je izabran Vinko Jedut-Čuk, koji je dotada radio u partijskoj organizaciji sela Poljana kraj Ivanića-Grada. U sekretarijat su bila izabrana još 4 člana.

Nakon konferencije u kolovozu 1942. godine ubrzo se popravlja stanje u partijskim organizacijama okruga Čazma. Već početkom druge polovine rujna 1942. godine organizacije se sređuju. Mnogi kolebljivci i oportunisti su isključeni, organizira se partijska tehnika, sređuju se prilike u partijskim organizacijama vojnih jedinica MPO-a, bio je izabran bataljonski biro, povećava se broj članova Okružnog komiteta (od pet na 9 članova), osniva se biro Okružnog komiteta od dva člana, organiziraju se partijski kursevi, proširuju se partijske organizacije, ostvaruje se bolja suradnja s pristalicama HSS-a. Sve to Dušan Čalić potvrđuje u izvještajima koje je upućivao Povjerenstvu CK KPH za Zagreb 19. rujna 1942. godine. U to vrijeme na okrugu Čazma bilo je 150 članova Partije i 25 partijskih organizacija.¹⁴

I pored svega, mnogi su problemi i dalje ostali, što potvrđuje pismo kojeg je Dušan Čalić uputio Ivi Marirkoviću 11. studenog 1942. godine u kojem se ukazuje na lošu organiziranost kotarskih komiteta pa traži da se iz Zagreba pošalju ilegalci koje treba uključivati u rad OK KPH Čazma i OK KPH Bjelovar.

Da sredi prilike u Okružnom komitetu Čazma, CK KPH 2. siječnja 1943. godine donosi odluku da Okružni komitet uspostavi svoje sjedište pri Štabu Moslavackog NOP odreda. Time se nastojala uspostaviti što neposrednija veza najvišeg partijskog organa u Moslavini s vojnim jedinicama, što dotad nije bilo dovoljno izraženo. Sve to djeluje na izgradenost komunista i boraca u vojnim jedinicama i na njihovo poznavanje osnovnih postavki komunističkog pokreta te idejne svijesti koja je bila prijeko potrebna za populariziranje i širenje ideja NOP-a.

c) Priključenje KK KPH Garešnica, Okružnom komitetu Čazma.

Početkom 1943. godine odlukom CK KPH priključen je KK KPH Garešnica Okružnom komitetu Čazma. Odluka je donesena s razloga da se omogući normalan rad Okružnog komiteta Čazma koji je radio u vrlo teškim uvjetima. U 1942. godini na području kotareva Čazma i Kutina nije bilo oslobođenog teritorija što je uvelike otežavalo rad. Naprotiv, na teritoriju kotara Garešnica gdje je djelovao KK KPH Garešnica u drugoj polovici 1942. godine ustaljuje se oslobođeni teritorij s centrom oko sela Veliki i Mali Prokop. Pretpostavljalo se da će na tom području Okružni komitet Čazma imati povoljnije uvjete za rad u cilju širenja baze NOP-a na čitavom moslavackom području. Tako je Moslavina od tada i u organizaciji Partije predstavljala jednu cjelinu, što je povoljno djelovalo na jačanje NOP-a u dalnjim fazama ustanka.

d) Politička djelatnost komunista

Osnovni pokretač ustanka u prvim mjesecima borbe 1942. godine bila je Moslavacka partizanska četa i njeni rukovodioci. To je bilo uopravdu u ono vrijeme kada partijske organizacije Moslavine zbog Borilne provale proživiljavaju teške trenutke u radu. Budući da je gotovo

čitava 1942. godina protekla u konsolidaciji partijskih organizacija, u logu Moslavačke partizanske čete preuzima Moslavački partizanski bataljon, zatim Moslavački NOP odred. Iako se i kod vojnih jedinica javljaju mnoge slabosti u radu, partizanske su jedinice svojim akcijama i političkim djelovanjem u masama bile glavni propagatori ustanka. Njihovi komunisti i rukovodioci najviše se ističu na mitinzima koje organiziraju u oslobođenim selima i selima u kojima prolaze i vrše akcije, iako je sve to bilo nedovoljno jer su te jedinice mogle oslobiti samo manji dio Moslavine. Njihovi mitinzi bili su povremeni i usmjereni samo u onim pravcima i području gdje je bilo dostupno njihovo kretanje. Zbog toga veliki broj sela (naročito onih naseljenim Hrvatima i uz pruge i komunikacije) ostao je van okvira njihove djelatnosti pa to nije moglo zadovoljiti potrebu za kontinuiranjem i planskim rastom ustanka na čitavom području Moslavine i dijela Posavine koji je pripadao nadležnosti Okružnog komiteta Čazma. Područje na kojem se u većem dijelu 1942. godine kreću partizanske jedinice skučeno je i pretežno rijetko naseljeno, pa ni efekt njihove propagande nije mogao imati djelotvorniji uspjeh. Pogotovo je bio zapostavljen politički rad među Hrvatima jer su se partizanske jedinice kretale pretežno selima naseljenim Srbima. U hrvatskim selima nije bilo aktivista jer je u njima rad s obzirom na političku propagandu bio vrlo težak ne samo zbog propagande pristaša politike HSS-a već i zbog jakih neprijateljskih vojnih posada u njima i stroge policijske i ostale kontrole ustaške vlasti.

Narod nije imao jasnu sliku o onome što partizani borbom žele postići. Zatrovani neprijateljskom propagandom seljaci se u početku plaše partizana, neki pred njima napuštaju svoja sela bježeći u neprijateljska uporišta. U narodu su se čule i ovakve izjave: »Hvala bogu da je prošao i taj prvi susret s partizanima jer smo dosada stalno bili u strahu i svaku noć očekivali da nas pokoljete. Sada vidimo da ustaške vlasti sve lažu što god nam govore o partizanima.«¹⁵

U 1942. godini baza NOP-a, prema tome i propaganda komunista za pokretanja širokih narodnih slojeva Moslavine u NOP, bila je svedena pretežno na srpska sela Moslavine koja su se nalazila podalje od važnih komunikacija i uporišta. Zbog slabosti i kadrovske osiromašnosti partijskih organizacija najaktivniji u širenju političke propagande bili su istaknuti rukovodioci partizanskih jedinica Moslavine. Za tu djelatnost bili su zaduženi politički komesari koji su je organizirali i brinuli da se što uspješnije provodi.

O radu političkih komesara iz tog vremena ima dosta podataka. Na žalost, izvještaji samih vojnih jedinica moslavačkih partizana puni su kritika o radu komesara. Tako se u izvještaju Štaba Moslavačkog NOP odreda i Štaba II operativne zone često konstatira da komesari ne obavljaju svoju dužnost onako kako bi to trebalo raditi i da prave greške. Predbacuje im se da među borcima nisu uspjeli podići ugled Partije niti su uspjeli politički obrazovati borce. Javlja se i pritužbe na odnos komandnog kadra prema borcima, na međusobnu netrpeljivost i uskogrudnost s obzirom na prijem novih članova u Partiju. Tako je npr. među borcima bio mali broj Srba komunista, iako su oni u studenom 1942. godine činili većinu od ukupnog broja boraca u Mo-

slavačkom NOP odredu. U jednom dokumentu se o tome navodi: »Po nacionalnoj pripadnosti, članova Hrvata ima 62%, Srba 36%, ostalih 2%. Vrlo je mali postotak Srba članova, što ne odgovara broju Srba koji sudjeluju u partizanskim jedinicama iz ovog kraja. Njihov postotak bi trebao biti daleko veći jer ukupan postotak Srba partizana je preko 70%. Postavlja se pitanje uslijed čega je ta nenormalnost. Odgovor je jednostavan, slab politički rad u pozadini a prvenstveno je slab rad Partije.¹⁶

Uočavajući sve teškoće koje su utjecale na razvitak NOP-a u Moslavini, valja istaći da je pisac ovog izvještaja uočio problem, međutim treba imati na umu i činjenicu da su kriteriji prilikom primanja članova u Partiju bili prestrogi pa odatle i prestroge ocjene s obzirom na rad njenih članova. Zasigurno se može reći da ipak nije sve bilo tako loše kako se u tom izvještaju navodi, pogotovo se to odnosi na konstataciju da je rad Partije bio slab.

U partijskim izvještajima iz tog vremena piše se s dosta kritičnosti o radu političkih komesara kojima se predbacuje da nisu uspjeli uspostaviti vezu s pučanstvom koje, po mišljenju izvještača, još nedovoljno odlučno pruža pomoć partizanima. Smatralo se da mnogi nisu po svojim sposobnostima bili dorasli zadatku koji su obavljali. U jednom dokumentu se o tome piše: »Neprijatelj taktizira kao ni u jednom kraju. To je posljedica lošeg političkog rada komesara.«¹⁷ Teško bi bilo prihvatići navedenu tvrdnju istinitom i uzroke takvom stanju tražiti isključivo u radu političkih komesara. Mnogi od njih vjerojatno nisu bili dorasli svom zadatku, međutim oni su bili onakvi kakvi su mogli biti. U svakoj političkoj akciji izgradivali su se i stjecali nova iskustva i spoznaje. Većina učesnika NOP-a u Moslavini smatra da su politički komesari uspješno obavljali svoje zadatke, da im je umnogome rad bio olakšan jer je gotovo svaki borac bio politički radnik. Političkim komesarima ne može se osporiti velika uloga u propagandnoj djelatnosti. Radeći pod veoma teškim uvjetima, komesari nisu uvijek mogli postići maksimalne rezultate koje su od njih tražili, zbog toga su 1 takvi zahtjevi bili nerealni.

Sumirajući rad partijskih organizacija u 1942. godini može se zaključiti da one nisu imale potrebne organizacione čvrstine i samostalnosti u radu. Trebale su stalnu pomoć od viših partijskih organa. Oni su redovito upućivali sposobne komuniste koji su općinskim i kotarskim komitetima pružali pomoć. Nije se griješilo samo u onim organizacijama koje su radile pod teškim uvjetima, već i na oslobođenom teritoriju. Njihovi članovi često su bili nebudni prema neprijatelju i nisu vodili računa o njegovim akcijama i namjerama, zato je bilo i provala u partijske organizacije koje su redovito završavale hapšenjem komunista. Poosljednja veća provala u partijske organizacije Moslavine bila je na kotaru Kutina u prvoj polovici 1943. godine.

Na plenumu OK KPH Čazma, koji je održan u svibnju 1943. godine, razmatrano je stanje u partijskim organizacijama okruga. Na savjetovanju je zaključeno da Okružni komitet nije djelovao kao kolektivni organ, da je imao mnogo propusta u radu, da radi bez plana i

sistema i da nije pružao potrebnu pomoć nižim partijskim organima. Loše je bilo i to što nije postojala tješnja veza između Okružnog komiteta i Komande Moslavačkog NOP pokreta.

2. Djelatnost Partije na oživljavanju rada skojevske organizacije

a) Razvoj skojevskih organizacija

Skojevskih organizacija do 1942. godine u Moslavini bilo je vrlo malo. U memoarskoj građi organizatora ustanka navodi se da je prva skojevska organizacija u Moslavini osnovana 1939. godine u selu Ivanska, dok je u Garešničkom Brestovcu osnovana 1940. godine. Rat prekida njihov rad.

Osnivanje skojevskih organizacija u toku NOB-a uslijedilo je nakon osnivanja Okružnog komiteta SKOJ-a Čazma srpnja 1942. godine u Kutinskom Selu (sekretar je bio Stanko Leš a članovi Karlo Remeš i Josip Božić). Rukovodstvo se često mijenjalo i dopunjavalo. Okružnom komitetu pripadalo je područje kotara Dugo Selo, Kutina i Čazma. Kasnijom reorganizacijom pripadaju mu i kotari Sisak i Garešnica.

Može se pretpostaviti da su se nakon formiranja Okružnog komiteta formirali i kotarski komiteti. Tako je 10. kolovoza 1942. godine u selu Kostrinji kod Popovače osnovan Kotarski komitet SKOJ-a Kutina. U toku 1942. godine skojevske organizacije osnivaju se u mjestima: Andigola, Prokljuvani (kotar Čazma) Begovača, Dišnik, Garešnica, Mala Mlinska, Malo Vukovje, Podgarić, Rogoža, Tomašica, Oštari Zid, Trnovitički Popovac, Velika Bršljanica, Velika Trnovitica i Veliki Prokop (kotar Garešnica). Veliki broj osnovanih skojevskih organizacija na području kotara Garešnica usko je vezan za polet NOP-a u tom kraju u drugoj polovini 1942. godine.¹⁸

U 1942. godini na području kotara Kutina bilo je 16 aktiva SKOJ-a u 12 sela. Iste godine je u kotaru Čazma bilo 14 skojevac, u kotaru Kutina 61 skojevac, u kotaru Garešnica 94 skojevca.

U 1943. godini povećava se broj skojevskih organizacija. Osnovane su organizacije u mjestima: Hercegovac, Kaniška Iva, Ladislav, Mala Bršljanica, Mali Pašijan, Mali Potok, Nova Ploščica, Šimljanica, Veliko Vukovje (kotar Garešnica), Babinac, Bojana, Cerina, Čazma, Donji Miklouš, Gornji Draganac, Komuševci, Milaševci, Pavličani, Pobjenik, Siščani, Srijedska i Vagovina (kotar Čazma). Kotar Čazma bilježi veliki porast broja skojevaca. Do sredine 1943. godine ima oko 73 skojevaca. Broj skojevaca u kotaru Garešnica smanjuje se u početku 1943. godine, da bi se do sredine 1943. ponovo povećao. U srpnju 1943. godine postoje 24 skojevske grupe sa 128 članova. Kotar Kutina u srpnju 1943. godine ima 9 skojevskih organizacija sa 42 člana.¹⁹ Navedeni broj skojevaca i skojevskih organizacija nije identičan s brojem koji se navodi u izvještaju OK KPH Čazma od 21. lipnja 1943. godine. Prema tom dokumentu, u lipnju 1943. godine na Okrugu Čazma postoji Okružni komitet SKOJ-a sa 5 članova, 8 općinskih komiteta, 55 organizacija i 284 člana.²⁰ S obzirom da je prethodno navedeni broj uzet na osnovu sjećanja učesnika, sigurnim se može smatrati broj koji je naveden u spomenutom izvještaju Okružnom komitetu KPH Čazma.

Skojevske grupe postojale su i u vojnim jedinicama. U Moslavačkom NOP odredu potkraj 1942. godine ima 51 skojevac a u kolovozu 1943. godine broj se povećava za 32 člana. U rujnu iste godine u Moslavini ima 191 član SKOJ-a. Skojevske organizacije postojale su u svakom bataljonu, četi i vodu kao i u bolničkoj četi i diverzantskom vodu. Rukovodstvo SKOJ-a u bataljonu bio je biro, dok su u četama postojale grupe.

Aktivnost skojevskih organizacija sredinom 1943. godine usko je vezana s općim opredjeljenjem većine stanovništva Moslavine za NOP. Kotar Garešnica bio je poluosloboden. U njemu se provodi masovno primanje u SKOJ.

b) Teškoće u radu skojevskih organizacija

Skojevske organizacije Okruga Čazma borile su se sa sličnim teškoćama kao i partijske organizacije. Rad nije zadovoljavao a čvrstina organizacija bila je slaba. Nedostatak sposobnih kadrova uvelike se osjećao. Skojevski rukovodioci bili su mlađi i bez iskustva pa su se teško snalazili u komplikiranoj političkoj borbi.

c) Rad na okupljanju omladine

Pored poslova koje su skojevci obavljali za mobilizaciju boraca u jedinice NOV (najviše mobiliziranih bilo je iz redova omladine), skojevci su u 1943. godini dali veliki doprinos organizirajući mjesne organizacije USAOH-a. Oni su bili i njena osnovna pokretačka snaga. U odborima USAOH-a najodgovornije funkcije bile su povjerene skojevcima. Tajnik organizacije USAOH-a bio je redovito istaknuti skojevac. Ljeti 1943. godine skojevci se angažiraju obrađujući zemlju za potrebe vojske, skupljaju pomoć za NOP, organiziraju priredbe, pomažu ravnjenicima, organiziraju takmičenja i slično.

3. Antifašističke masovne organizacije

a) USAOH do rujna 1943. godine

Neposredno nakon 1. konferencije USAOH-a, koja je održana u Otočcu 28 — 29. lipnja 1943. godine izabran je Okružni odbor USAOH-a Čazma. Bilo je to 25. srpnja 1943. godine u partizanskoj bazi na Kopčić Brdu u biizini sela Andigola.²¹ Osnivačkoj konferenciji prisustvovalo je 38 delegata s kotara Čazma, Garešnica i Kutina. Predstavnici Siska nisu stigli jer je neprijatelj zauzeo područje kroz koje su trebali proći do Kopčić Brda. Konferencija je izabrala odbor od 5 članova. Prvi predsjednik Okružnog odbora bio je Vukašin Karanović, koji je ujedno od OK SKOJ-a bio zadužen za rad USAOH-a na teritoriju Moslavine. Česte promjene u rukovodstvu SKOJ-a uzrokovale su i promjene u rukovodstvu USAOH-a.

U doba održavanja 1. konferencije u Okrugu Čazma bila su tri odbora u kotarevima Čazma, Garešnica, i Kutina, 8 općinskih odbora i 149 mjesnih odbora. U Kotaru Čazma pored kotarskog odbora postojala su 4 općinska i 77 mjesnih s ukupno 580 članova. U Kotaru Kutin-

na 2 općinska, 32 mjesna i 370 članova. Kotar Sisak u doba osnivanja okružnog odbora imao je kotarski odbor.²²

Po osnivanju Okružnog odbora, omladina Moslavine organiziranije se uključuje u razne akcije kojima pomaže NOP. Pod utjecajem političke aktivnosti SKOJ-a i Partije, omladinu zahvaća radni entuzijazam. Učestvuje u akcijama osnivanja odbora USAOH-a, radi na kukuruznim poljima, kosi sijeno, skuplja priloge narodne pomoći, osniva amaterske kazališne grupe, pjevačke zoorove, skuplja hranu za vojsku, angažira se u proučavanju političkog materijala i slično.

Organizacije USAOH-a nastaju u vremenu jakog poleta NOP-a u Moslavini. Djelovale su na oslobođenom, poluoslobođenom i neoslobođenom teritoriju. I one, kao i skojevske i partijske organizacije, političkim radom suzbijaju djelatnost HSS-a i četničke tendencije. Naročito se omladina angažira u akcijama za mobilizaciju novih boraca za jedinice NOV u Moslavini. U srpnju 1943. godine mobilizirano je 250 omladinaca. U takmičenju za mobilizaciju najviše uspjeha imala je omladina čazmanskog kotara.

b) Organizacije AFŽ do rujna 1943. godine

Prve organizacije AFŽ u Moslavini osnivaju se 1942. godine. Te godine postojali su mjesni odbori u selima: Dišnik, Rogoža, Velika Bršljanica, Veliki Prokop (kotar Garešnica), Bosiljevo, Grabovnica i Pavličani (kotar Čazma).²³ Za Kotar Kutinu nema podataka. Odbori se osnivaju uglavnom na području gdje se nalaze partizanske jedinice i gdje postoji oslobođeni ili poluoslobođeni teritorij. Organizacija AFŽ u to vrijeme obuhvaća mali broj žena, svega 48.²⁴ U 1943. godini broj mjesnih odbora se povećava, oni se organizaciono sređuju i povezuju. Najprije se osniva Kotarski odbor Garešnica ljeta 1943. godine u Velikoj Bršljanici. Kotarski odbor Čazma osnovan je 27. lipnja 1943. godine u šumi Marči. Ubrzo se osniva i Kotarski odbor Kutina.²⁵ U 1943. godini osnovani su odbori u: Andigoli, Bojani, Čazmi, Daskatici, Derezi, Donjem Mikloušu, Gornjim Dragičevcima, Gornjem Dragancu, Ivanskoj, Marčanima, Martincu, Milaševecima, Općevcu, Palančanima, Pobjeniku, Podbrdanima, Samarici, Siščanima (kotar Čazma), Hercegovcu, Kaniškoj Ivi, Maloj Mlinskoj, Malom Potoku, Malom Pašijanu, Podgariću, Gornjoj Garešnici, Oštrom Zidu, Velikoj Mlinskoj, Velikom Pašijanu, Velikoj Trnovitici i Velikom Vukovju (kotar Garešnica), Srp. Selištu, Osekovu, Mikleuški, Potoku, Kutinici i drugim selima (kotar Kutina)²⁶ U navedenim odborima bilo je okupljeno oko 300 žena.²⁷

U kolovozu 1943. godine na Kopčić Brdu osnovan je Okružni odbor AFŽ Čazma. Predsjednik je bila Najka Deanović iz Rogože a tajnica Katica Kušec iz Žabna kraj Siska. Okružni odbor imao je svoj izvršni odbor i plenum.²⁸ Podstrek konstituiranju rukovodstva AFŽ-a u Moslavini dala je svojim prisustvom Kata Pejnović koja je u to vrijeme boravila u Moslavini i svojim iskustvom i autoritetom mnogo pridonijela konsolidaciji odbora AFŽ-a.

Žene Moslavine uključuju se u sve akcije NOP-a i svojim prisustvom pomažu Partiji, SKOJ-u i USAOH-u u širenju baze NOP-a. Ne propuštaju nijednu iniciranu akciju. Kao i omladina, posebno se zalažu za

uspjeh mobilizacije. Žene su se naročito brinule da se što veći broj bjegunaca iz neprijateljskih jedinica privoli da stupi u partizanske jedinice. Žene organiziraju analfabetske tečajeve, organiziraju selo za prikupljanje pomoći partizanima, učestvuju u obradi napuštenih polja i polja partizanskih porodica. Veliku ulogu žene su imale u akciji kojoj je bio cilj da se očuvaju što veće količine žita od neprijatelja. O tome »Glas žene« broj 1 od 1. srpnja 1943. godine piše: »Dok naše sestre Like, Korduna, Banije, Žumberka, BiH, Crne Gore i Slavonije krvare iz teških rana četiriju ofenziva, žene Moslavine daju svoj prilog borbi motikama, natapaju njive svojim znojem i suzama i vode računa o ishrani fronte. One neće dozvoliti da im ustaše i Nijemci oduzmu ni jedno zrno žita, one neće dati ni jednu kap mlijeka, ni jednu slamku si-jena.«

JAČANJE PARTIJSKIH I SKOJEVSKIH ORGANIZACIJA U 1944. GOD.

1. Prilike u partijskoj organizaciji 1944. godine

a) Stalan porast broja komunista

Veliki uspjesi NOV u Moslavini u drugoj polovici 1943. godine stvaraju preduvjete za jačanje partijskih organizacija. Potkraj 1943. godine u Moslavini je bilo 418 članova Partije.²⁹ Komunisti su se nalazili u svim političkim strukturama oslobođenog teritorija kao i u rukovodstvu moslavačkih partizanskih jedinica. Sekretar OK KPH Čazma i dalje je u 1943. godini Vinko Jeđut. Poslije njega za kratko vrijeme sekretar postaje Franjo Smolčić. U veljači 1944. godine imenuje se novi Okružni komitet kojem se na čelu nalazi Marijan Cvetković s članovima Tomom Budenom, Valentom Boltom, Ivom Borićem, Mićom Teslom, Ivom Altićem, Katicom Kušec i Ivom Keletićem. U siječnju 1944. godine partijske organizacije Moslavine bilježe porast broja članova.³⁰ Ima ih 727 (u taj broj uračunati su i članovi Partije u vojnim jedinicama). Bez njih na okrugu je bilo 587 komunista.³¹

Ni neprijateljske ofenzive nisu uspjele smanjiti njihov broj jer ih u srpnju 1944. godine ima 565.³² Potkraj 1944. godine broj vidno raste pa ih ima 794.³³ Povećanje broja komunista nije pratilo i povećanje broja partijskih organizacija. U siječnju 1944. godine bilo je u Moslavini 60 partijskih organizacija, u lipnju 69, u prosincu 53.³⁴ Nije se povećavao ni broj općinskih komiteta. U siječnju ih je bilo 14, u srpnju 11, u prosincu ponovo 14. Na okrugu su 5 kotarskih komiteta: Garešnica, Kutina, Sisak, Čazma i Dubrava. Od ukupnog broja članova Partije najviše je bilo Hrvata. Na dan 22. studeni 1943. godine bilo je: 297 Hrvata, 89 Srba, 19 Čeha, 5 Slovaka, 6 Mađara, 1 Talijan i 1 Poljak.³⁵ 1. siječnja 1944. godine bilo je 510 Hrvata, 139 Srba i 58 ostalih.³⁶ 4. prosinca 1944. godine bilo je 516 Hrvata, 139 Srba i 45 ostalih pripadnika nacija i narodnosti.³⁷ Po socijalnoj pripadnosti najviše je seljaka. Prema evidenciji od 22. studenog 1943. godine bilo je: 233 seljaka, 145 radnika, 28 intelektualaca te 14 namještenika.³⁸ U siječnju 1944. godine bilo je 354 seljaka, 250 radnika i 123 ostalih zanimanja, u prosincu 1944. godine 292 seljaka, 192 radnika i 124 ostalih zanimanja.³⁹ Nacionalni i socijalni sastav partijskog članstva bio je u skladu s nacionalnim i socijalnim sastavom moslavačkih jedinica.

b) Pojava oportunizma u partijskim organizacijama

Pored vidnih uspjeha koje su komunisti Moslavine postigli u organiziranju i razvitku NOP-a, u radu su imali i dosta teškoća. Nedostajala je potrebna organizaciona čvrstoća a članovima iskustvo i znanje za uspješnije propagiranje ideja NOB-e među širokim narodnim massama. Nesnalaženje u konfliktnim situacijama, kada je trebalo pronaći najbolji način da se suzbije utjecaj neprijatelja, kao i brzo reagiranje na neprijateljske postupke, utjecalo je na povremene uspjehe neprijatelja, što je usporavalo brže širenje NOP-a.⁴⁰ Sektaštvo s obzirom na prijem novih članova i pomirljivost prema pojedincima koji su živjeli na oslobođenom teritoriju a nisu prihvaćali ideje NOP-a, kao i nebudnost s obzirom na prijem novih članova⁴¹, bile su slabosti partijskih organizacija.

O njima se raspravljalo i na Okružnom partijskom savjetovanju održanom 2. ožujka 1944. godine,⁴² na kojem se zaključuje da je potrebno povećati odgovornost svih članova Partije prema zadacima. Odluke su utjecale na jačanje partijske discipline, što je bilo potvrđeno na kotarskim konferencijama.

Osnovni zadaci komunista koje je savjetovanje postavilo bila je borba za jačanje utjecaja NOO-a. Komunisti su dobili određene zadatke za rad u NOO-ima. Do kraja ožujka 1944. godine Okružna partijska konferencija, kojoj je prisustvovalo 86 delegata⁴³, ističe potrebu teorijskog uzdizanja članova Partije i nužnost odgovornosti za neizvršavanje zadataka. Osuđuje se oportunizam i neiskrenost pojedinaca prema Partiji. Zaključeno je da iz Partije treba isključiti sve one koji ne izvršavaju zadatke i koji rade suprotno liniji Partije. Ubrzo nakon toga izvršene su mnoge organizacione promjene. U rukovodeće organe dolaze novi ljudi.⁴⁴

Impuls promjenama dalo je savjetovanje koje organizira Povjerenstvo CK KPH za sjeverozapadnu Hrvatsku u veljači 1944. godine u Moslavini. Na njemu se raspravljalo o svim važnim pitanjima razvijanja NOP-a u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Između ostalog govorilo se o priznavanju naše borbe od strane Saveznika i o pomoći koju nam Saveznici pružaju. Posebno se ukazuje na potrebu da se to među širokim massama popularizira, što može pozitivno utjecati na uključivanje u NOP onih koji još kolebaju. Također se traži da se narod svestranije upozna s odlukama II zasjedanja AVNOJ-a i odlukama ZAVNOH-a.

Raspravljujući o učvršćivanju bratstva i jedinstva i ulozi partijskih organizacija i svih članova Partije, savjetovanje uočava neke slabosti koje su bile izražene u pojavi nacionalne netrpeljivosti pa se s obzirom na to ukazuje na sljedeće: »Ponegdje se dozvolilo da u odnosu prema Srbima izbije hrvatski šovinizam. I prema srpskom šovizmu kojeg se također zapazilo na našem terenu nije povedena pravilna borba. Neki su drugovi zaboravili da je uz ostalo potrebno srpskom narodu prikazati i to, kako je jedino NOP nastavak slavnih tradicija srpske prošlosti. Nepravilan stav imala je većina partijskih organizacija prema nacionalnim manjinama, Česima, Slovacima, Mađarima, Nijemcima. Podcenjivale su se velike snage koje se u njima kriju, koje također treba mobilizirati u borbu za novu slobodnu Jugoslaviju a ne da ih ostavljamo neprijatelju da ih on iskoristi.⁴⁵

c) Sređivanje stanja u partijskim organizacijama

Velike promjene u sređivanju organizacionog stanja u partijskim organizacijama očituju se od vremena kad je Marijan Cvetković postao političkim sekretarom Okružnog komiteta KPH Čazma.⁴⁶ U tom razdoblju provodi se čišćenje partijskih organizacija od oportunizma i kolebljivaca. Održavaju se redovna savjetovanja i sastanci, analizira se rad organizacija. Velika se pažnja poklanja ideoološkom uzdizanju članstva, vodi se odlučna borba protiv pokušaja razbijanja jedinstva NOP-a, susvija se djelatnost mačekovštine i velikosrpstva, razvija se aktivnost za stvaranje široke političke osnovice NOP-a. Od sredine 1944. godine partijske organizacije sve se manje bave svojim slabostima, a sve se više uspješno rješavaju vitalna pitanja NOP-a. Do kraja NOB-a u rukovodstvu Okružnog komiteta KPH Čazma bilo je i dalje promjena. Mjesto Marijana Cvetkovića sekretar je postao Ivo Sarajčić, koji na toj dužnosti ostaje do ožujka 1945. godine kad dužnost sekretara preuzima Pavle Žukina-Šumski. Uz njega u Okružnom komitetu KPH Čazma bili su Katica Kušec, Danica Radaković, Josip Galeković i Ivo Borić.

2. Organizacije SKOJ-a

a) Nagli rast broja članova

Početkom 1944. godine broj članova SKOJ-a u Moslavini naglo raste. Potkraj 1943. godine u Moslavini su bila 903 člana SKOJ-a i 123 organizacije. U siječnju 1944. godine taj se broj naglo smanjuje kada ima 413 članova i 65 skojevskih organizacija.⁴⁷ Veliki broj članova potkraj 1943. godine bio je uvjetovan činjenicom što nije bilo realnog kriterija prilikom prijema članova u SKOJ. U SKOJ se primalo bez provjeravanja, što je utjecalo na to da su u članstvo primani mnogi kolebljivci i osobe bez izgrađene skojevski svijesti.⁴⁸

U izvještaju OK KPH Čazma od 22. siječnja 1944. godine o tome piše: »Ne znaju provjeravati one koje primaju, pa se u SKOJ uvuklo mnogo onih koji su neprijateljski raspoloženi prema našoj borbi, čak ima i ustaša i četnika.«⁴⁹ Masovni prijem članova u SKOJ prijetilo je toj organizaciji u Moslavini da prestane biti kadrovska organizacija. Nakon uočenih grešaka ubrzo se provodi čišćenje pa se brojno stanje naglo smanjuje.

b) Čišćenje skojevskih organizacija

Savjetovanje održano 5. ožujka 1944. godine zaključilo je da se SKOJ očisti od onih koji mu ne pripadaju te da se u njegove organizacije uvede disciplina i odgovornost. Zadaci savjetovanja se u nekim organizacijama shvaćaju kruto, što dovodi do drastičnog smanjivanja broja članova. Tako npr. od 200 članova SKOJ-a u kotaru Kutina ostalo je samo 66.⁵⁰ Okružni komitet SKOJ-a Čazma u izvještaju od 7. travnja 1944. godine⁵¹ samokritički analizira rad skojevskih organizacija. U njemu se između ostalog kaže: »Skojevske organizacije se nisu odgojile u komunističkom duhu a ni u borbenom. Borbenost se nije ocjenjivala kroz akcije (likvidacija šverca, špijuna, pisanje parola, obrada zemlje, podizanje škola, građenje cesta). U SKOJ smo primali

one koji su dobro recitirali i ispjevali koju pjesmu.⁵² No, i nakon čišćenja nisu nestali organizacioni problemi u toj organizaciji. Organizacije koje nisu bile čvrsto povezane raspadaju se pod neprijateljskim terorom u doba ofenziva na oslobođeni teritorij. Hapšenja prilikom upada neprijatelja u pojedina mjesta plaše omladince, pa ih je bilo teško nakon povlačenja neprijatelja uključiti u politički rad. U tom pogledu najteže je bilo stanje u skojevskim organizacijama kutinskog kotara. U svibnju i lipnju 1944. godine skojevske organizacije uspostavljaju organizacionu čvrstinu i komunističku svijest. Međutim, ni tada još ne uspijevaju okupiti najbolje omladince u svoje redove. U jednom dokumentu o tome se navodi: »Izvan SKOJ-a ostali su mnogi borbeni omladinci i dobri a primljeni su oni koji su znali lijepo pričati«.⁵³ Novi članovi primali su se nakon zalaganja i uspješno obavljenih zadataka u akcijama koje SKOJ organizira. U svibnju je primljeno 100 novih članova, pa ih je u to vrijeme u Moslavini bilo 509 (od toga 220 u vojnim jedinicama) s ukupno 56 organizacija.⁵⁴ Poduzete mjere u pogledu organizacionog srđenja imale su uspjeha. U izvještaju od 2. lipnja 1944. godine, OK KPH Čazma navodi da su se skojevske organizacije sredile i da poduzimaju mnoge akcije. Raspačavaju letke na neoslobodenom teritoriju, organiziraju sabotažne akcije, pomažu rad NOO-a, uključuju se u rad udarnih grupa. I broj članova se povećava. U lipnju u Moslavini ima 597 skojevac, od toga 318 u vojnim jedinicama.⁵⁵

SKOJ-u pripada velika zasluga za organiziranje omladine u USAOH. Skojevci se bore za jedinstvo te organizacije te njeno uključivanje u JNOF. Problemi koji su postojali u partijskim organizacijama snažno su se reflektirali i na SKOJ. Kada se prilike u Partiji sređuju, sređuje se i skojevska organizacija.

B I L J E Š K E

1 Muzej Moslavine, sjećanja S Kendela

2 Zbornik Moslavine 1. str. 285

3 Isto, str. 231 (S. Degoricija: »Razvoj radničkog pokreta i KP Jugoslavije u Moslavini«)

4 Isto, str. 276 (ovaj podatak autor je dobio od Ivana Frgeca)

5 Isto

6 Isto, str. 278

7 Direktive su upućivale komuniste da nauče rukovati oružjem te da osamostale rad svojih komiteta. Na sastancima im se objašnjavaju uzroci poraza Kraljevine Jugoslavije, suština ustaške vlasti i štavovi koje u vezi s navedenim komunisti trebaju zauzeti.

8 O dolasku Bore Pavića u Moslavini, Katarina Belčan Vučković u knjizi Fragmenti NOB u Moslavini na str. 107 piše: »Mlad mršavi muškarac Boro Pavić s kudravom žutom kosom rekao je da je student iz Zagreba, sin poznatog sindikalnog funkcionera Pavića, a mala bucmasta žena da je njegova drugarica Melita (Eva) studentica medicine i da se nalazi već dva mjeseca u Kalničkom partizanskom odredu. U kući Ivana Kolarika iz sela Zgališća okupio se velik broj pripadnika NOP-a i njihovih simpatizera na kojem je (Boro Pavić, opaska pisca) govorio o borbama protiv ustaša i Nijemaca. Tako je saznao mnoge pojedinosti o [partizanima u Moslavini što je sve prenio ustašama«

9 Zbornik Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u str. 528

10 Muzej Moslavine u Kutini, sjećanja Ivana Frgeca, Ivan Frgec u svojim sjećanjima o tom hapšenju tvrdi da su ustaše prilikom Borine provale uhapsile oko 420 komunista i njihovih simpatizera. S time se slaže i

Josip Šepak, Stanko Les i Stjepan Kendel. U izvornim dokumentima nema podataka o broju uhapšenih koje navodi Frgec. Po svemu sudeći bliži istini je podatak o broju uhapšenih kojeg navodi Dušan Čalić.

- 11 Zbornik Moslavine 1 str. 278
- 12 Zbornik Sjeverozapadna Hrvatska u NOB str. 532
- 13 IHRPH, KP 43 — 65 Izvještaj D. Čalića Povjerenstvu CK KPH Zagreb
- 14 Zbornik Sjeverozapadna Hrvatska u NOB str. 535
- 15 Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslavenskih naroda (u dalnjem tekstu Zbornik dokumenata) Tom V knjiga V dok. 2
- 16 IHRPH KP 44 — 171 Od ukupno 357 boraca Moslavačkog NOP odreda, 237 boraca bilo je srpske narodnosti, 93 hrvatske, 3 slovenačke, 3 bugarske i židovske.
- 17 Zbornik dokumenata, Tom V knjiga 9, dok. 88
- 18 Pregled radničkog pokreta i NOB-e na okrugu Čazma (u dalnjem tekstu Pregled) str. 153 — 159.
- 19 Isto,
- 20 IHRPH KP 46 — 444.
- 21 Muzej Moslavine Kutina, Omladinski borac broj 2/1-46
- 22 Pregled, str. 95 — 100, 101 — 110, 214 — 215
- 23 Isto, str. 164 — 165, 101 — 110
- 24 Isto, str. 101 — 110, i 164 — 165
- 25 Zbornik Moslavine, 1 str. 325
- 26 Pregled, str. 101 — 165
- 27 Isto,
- 28 Zbornik Moslavine, 1 str. 330
- 29 IHRPH KP 102 — 4836 Izvještaj OK KPH Čazma od 22. 1. 1944.
- 30 IHRPH KP 63 — 170
- 31 Isto, KP 63 — 175
- 32 Isto, KP 63 — 765
- 33 Isto,
- 34 Isto
- 35 Isto
- 36 Isto
- 37 Isto
- 38 Isto
- 39 Isto
- 40 Isto, KP 63 — 765
- 41 Isto, KP 60 — 564
- 42 Isto
- 43 Isto, KP 56 — 106
- 44 IHRPH KP 57 — 156
- 45 Isto, KP 11 — 1189
- 46 Isto, KP 57 — 170
- 47 Isto, KP 13 — 1464
- 48 Isto
- 49 Isto, 102 — 4863
- 50 Isto, KP 11 — 1202
- 51 Isto, KP 57 — 170
- 52 Isto
- 53 Isto
- 54 Isto, KP 58 — 281
- 55 Isto

Dr Pero Nasakanda

MOSLAVAČKI ODRED I RAZVOJ NARODNE VLASTI U MOSLAVINI

Partizanski odredi, kao glavna oružana udarna snaga borbe, posebno u početnom razdoblju NOB-a, javljaju se ujedno i kao nosioci izgradnje i najznačajnija zaštita organa nove, narodne vlasti.

Ta opća karakteristika u potpunosti je ostvarena i u djelovanju Moslavačkog partizanskog odreda.

Prvi začeci organa narodne vlasti u toku 1941. godine

Postanak i razvoj prvih organa narodne vlasti tijesno je povezan s pripremama, razvojem i širinom ustanka. U Moslavini, u usporedbi s nekim drugim krajevima, razvoj narodne vlasti karakterizira specifičnost: začeci narodne vlasti stvaraju se ranije nego oružane grupe, njihova aktivnost prethodi razvoju oružanog ustanka. To su bili »odbori za ustanak« i »odbori NOF-a«.

Nakon okupacije, stvaranja »NDH« i poziva CK KPJ na oružani ustanak, u partijskim je rukovodstvima sazrijevalo uvjerenje da je oružana borba moguća ako ojača neposredan politički utjecaj Partije na široke slojeve naroda, na seljaštvo i ako se suzbije politički utjecaj HSS-a. To je zahtijevalo orientaciju Partije, zatim i Moslavačkog partizanskog odreda na politički rad, na pojačanu agitacionu propagandnu aktivnost, na stvaranje raznih političkih organa antifašističke borbe i time na stvaranje šire osnovice oslobođilačkog pokreta.

Sredinom lipnja 1941., na osnovu informacije o predstojećem napadu na Sovjetski Savez i direktiva CK KPJ i CK KPH o pripremama za oružani ustanak, koje je komunistima Garešnice prenio dr Pavle Gregorić, kotarski komitet Garešnica daje zadatak komunistima da počnu okupljati povjerljive ljudi po selima i stvarati »odbore za pripremanje i organiziranje ustanka«, kako su ih tada po sjećanju učesnika nazivali. Bilo je u planu da se samo na području Garešnice osnuje 20 odbora. Na stvaranju »odbora za ustanak« posebno inzistira Kasim Čehaić-Turčin, sekretar OK KPH Bjelovar, na sastanku komunista i simpatizera sa šireg područja kotara u Frankovićevom jarku pokraj Kaniške Ive, potkraj lipnja 1941.¹⁾ Među zadacima koji su postavljeni pred ove organe ističu se: pružanje otpora ustaškoj vlasti u pokušajima pokrštavanja, preseljenja srpskog stanovništva i pretresa sela radi oduzimanja oružja. Nakon pokolja Srba u Gudovcu poraslo je opće raspoloženje u narodu da se pruži otpor ustaškoj vlasti, što omogućuje Nikoli Šušnjaru i Mili Janjaninu da osnuju »odbore za ustanak« u selima Stupovači i Velikoj Bršljanici. Posredstvom tih odbora Partija je hrabrla srpsko stanovništvo, upućivala ga da se ne pokrštava, da se ne odaziva ni na kakve pozive ustaške vlasti, da izbjegava svaki kontakt s njihovim organima, sklanjajući se u šumu ili polje. Osnovni zadatak tih odbora bio je da organiziranim pružanjem otpora okupatoru obu-

¹⁾ Izjava Nikole Šušnjara, Valenta Bolta, Andrije Lustig-Dade, i ostalih Muzeju Moslavine u Kutini.

hvate sve one koji se ne mire s postojećim stanjem i žele pružiti otpor ustaškoj vlasti i aktivno se uključiti u pripremanje oružanog ustanka. Zbog toga se na sastancima odbora najviše govori o razvoju ustanka u drugim krajevima, prikupljanju oružja, municije i o ostalim neposrednim pripremama za podizanje ustanka. Hapšenje većine članova Kotarskog komiteta Garešnica ne samo što je odgodilo stvaranje partizanskih grupa već je usporilo i stvaranje »odbora za ustanak«.

Ali aktivnost nije zamrla jer preostali dio članova Partije koji se zadržao na slobodi, osobito Ivo i Đuro Bolt, Ludvig Bogdan te Josip i Slavko Kezele nastavljaju rad na stvaranju simpatizerskih grupa na području vukovinske općine, sela oko Garešnice, zatim sela na području istočnog dijela Moslavačke gore, a stvorene su i simpatizerske grupe u selima Ruškovac, Nova Ploščica i Velika Trnovitica. Preko »odbora za ustanak« i simpatizerskih grupa organizirane su prve diverzantske akcije.²⁾ Snažniji impuls razvitku NOP-a na području Moslavine u posljednja tri mjeseca dala je Okružnica CK KPH br. 3 od 30. rujna 1941. godine.³⁾

Pošto je dr Pavle Gregorić upoznao komuniste Moslavine sa zadacima Okružnice CK KPH br. 3, u Moslavini se osnivaju odbori Narodnooslobodilačkog fronta (NOF-a). O osnivanju nema dokumenata tako da se autentična rekonstrukcija ne može izvršiti, već se na osnovu memoarske građe zaključuje da do njihova osnivanja dolazi na čitavom području Moslavine. Sredinom listopada formirani su odbori NOF-a u Tomašici i Hercegovcu.⁴⁾

S obzirom na to da se kotarski komitet KP Garešnica još uvijek nalazio u zatvoru, na inicijativu dra Pavia Gregorića u Garešnicu dolazi Zvonko Brkić sa zadatkom da obnovi aktivnost partijske organizacije. U selima oko Garešnice osniva niz simpatizerskih grupa, iz kojih će se početkom 1942. razviti narodnooslobodilački odbori. Potkraj 1941. i početkom 1942. osnovani su odbori NOF-a u selima Velikom Prokopu, Novoj Ploščici, Velikoj Trnovitici, Dišniku, Pašjanu, Oštrom Zidu i Popovcu.⁵⁾ Potkraj listopada osnovani su prvi seoski odbori NOF-a u Osekovu, Garešnici i Kutini, a sredinom studenoga u Mikleuškoj, Srpskom Selištu, Paurskoj Kutinici i Kraiškoj Kutinici. Tako je u većini navedenih mjesta spontano raspoloženje srpskog stanovništva da se odupre okupatoru i ustaškoj vlasti dobivalo organiziran oblik.

Na čazinanskom kotaru dolazi potkraj 1941. do osnivanja odbora NOF-a u Grabovnici, Andigoli, Pobjeniku i Dubravi. Jedino na po-

²⁾ Opširnije o tome Marija Bardić. Stvaranje prvih partizanskih jedinica na području Moslavine, Zbornik Moslavine I, Kutina, 1968, str. 242 i dalje.

³⁾ Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske (ubuduće IHRPH), Fond CK KPH, k. 4 dok. 20.

⁴⁾ Prema sjećanju Rade Pavlovića, ove odbore je osnovao Odred »Matija Gubec«, formiran od komunista Banove Jaruge, Četrdeset godina, knjiga 6, str. 154, Beograd, 1964.

⁵⁾ Prema mišljenju Nikole šušnjara, osnovani su potkraj jeseni 1941. a Andrija Lustig je iznio autoru da je na njihovu osnivanju osobito radio Nikola Janković, istaknuti komunist s područja Ivanić-Grada, početkom 1942.

druđu Ivanić-Grada i Križa nema u toku 1941. osnivanja odbora, jer je kod tamošnjih komunista vladalo uvjerenje da je lakše ilegalno raditi dok se formalno ne osnuje odbor, zbog manjih mogućnosti provala, a za legalno djelovanje nisu postojale nikakve mogućnosti. Ipak je i tu ilegalno prikupljan materijal za prve moslavačke partizane, u čemu se posebno ističe selo Vezišće.⁶⁾

Napominjemo da u memoarskoj građi i usmenim izjavama organizatora NOP-a u Moslavini ne susrećemo jedinstvene nazive tih odbora, već se sve do kraja 1941. naziv »odbor za ustank« isprepliće s nazivom »odbor NOF-a.« Tako u vrijeme stvaranja prvih oružanih grupa garešničke i čazmanske, a zatim Moslavačkog odreda potkraj 1941, u Moslavini djeluje oko 25 »odbora za ustank« odnosno »odbora NOF-a.«

Sela u podnožju Moslavačke gore: Kraiška i Paurska Kutinica, Veliki i Mali Prokop i Podgarić predstavljala su prvi sloboden teritorij na području sjeverne Hrvatske. Iz »base« ustanka borci Moslavačkog odbora spuštaju se u grupama i u ostala mjesta Moslavine šireći ideje NOP-a i čisteći ih od špijuna i ustaških agenata.

Njihovo stvaranje pod raznim nazivima pokazuje bogatstvo formi koje su partijske organizacije primjenjivale kako bi se približile massama i aktivirale onaj dio stanovništva koji je osuđivao okupatorsku i ustašku vlast i bio spreman da u raznim oblicima pomogne razvoj narodnooslobodilačkog pokreta. Stvarani su uglavnom u ilegalnim uvjetima, a politički zadaci i rad bili su kod njih jače naglašeni nego kod istovrsnih organa na oslobođenom teritoriju. Oni nastaju i djeluju pretežno kao politički organi borbe, a o njihovoj je aktivnosti ovisilo koliko će pojedinaca biti uvučeno u NOP, koliko će se proširiti i ojačati baza ustanka. Njihovo stvaranje u pojedinim mjestima najbolji je znak da je Partija u njima stjecala politička uporišta kao oslonac Moslavačkog partizanskog odreda i izvor njegova brojčanog jačanja. Njihovi primarni zadaci nakon stvaranja Moslavačkog partizanskog odreda postaju: snabdijevanje partizanskih boraca svim potrebnim materijalom, mobilizacija novili boraca, organizacija raznih oblika zaštite stanovništva, a nakon stvaranja oslobođene teritorije u području Moslavačke gore ovi organi postepeno preuzimaju i funkciju organa nove, narodne vlasti.

Dakle, u samom početku, njihovo stvaranje moramo promatrati kao rezultat političke aktivnosti prvih odlučnih i sposobnih organizatora i učesnika NOB-a u stvaranju začetaka nove vlasti, dok u pojedinstvima oblika i sadržaja rukovodstvo NOB-a još nije razradilo revolucionarnu koncepciju i dok na taj teren nisu stigla precizna i jedinstvena uputstva na osnovu kojih su osnovani narodnooslobodilački odbori. Pojavu tih prethodnika NOO-a, Andrija Lustig-Dado objašnjava tako da je »narod već tada navikao da u borcima i komunistima gleda začetke nove vlasti.« Nema podataka da su bilo gdje na tom području ovi organi nastajali spontano. Oni su isključivo djelo Partije i Moslavačkog partizanskog odreda, njihova produžena ruka u narodu.

⁶⁾ Opširnije u izjavama Stanka Lesa i suradnika, Muzej Moslavine u Kutini.

Potkraj 1941. nastaju prvi odbori NOF-a na širokoj narodnooslobodilačkoj antifašističkoj programskoj osnovi Partije, koju je ona u Hrvatskoj dala svojom Okružnicom CK KPH br. 3, nastojeći da u oslobođilačkoj borbi skupi sve progresivne snage, pojedince ili grupe svih prijašnjih političkih stranaka.

Razvoj narodnooslobodilačkih odbora uoči Prvog zasjedanja AVNOJ-a

Pored početnih značajnijih uspjeha antifašističke koalicije, koji su porobljenim narodima ulijevali nadu u mogućnost pobjede nad snagama fašizma i reakcije, na jačanje NOB-a u drugim, osobito susjednim područjima u toku 1942. posebno utječu jačanje i uspjesi Moslavacačkog partizanskog odreda⁷⁾ i dva partijska programska dokumenta: Okružnica CK KPH br. 4 i Fočanski propisi. Osobito je značajna Okružnica CK KPH br. 4, njen drugi i treći dio, gdje su precizirani zadaci NOO-a na oslobođenom i neoslobođenom području.⁸⁾ U toku 1942. razvoj NOP-a i narodne vlasti u Moslavini nije tekao ravnomjerno, bio je mnogo bolji u sjeveroistočnom nego u jugozapadnom dijelu od Moslavacačke gore. Na sjeveroistočnom, garešničkom dijelu, NOP je već u prvoj polovici 1942. zahvatio široke narodne mase najvećom aktivnošću u selima ispod Moslavacačke gore, a masovnost i aktivnost je slabila kako se sela udaljavaju od te baze Moslavacačkog odreda. Do sredine 1942. razvoj ustanka i narodne vlasti u Moslavini ima manjih plima i oseka a od sredine te godine u stalnom je usponu.

Nakon povratka Moslavacačkog odreda iz Slavonije, potkraj ožujka 1942., oživjela je aktivnost na stvaranju NOO-a jer se djelovanje borača »uglavnom svodilo na politički rad u selima u kojima smo boravili.« Na tom radu osobito su se angažirali drugovi iz ovog kraja: Geno, Slavni, Ćelo, Dado, Zmaj i drugi, koji su gotovo svako veće odlazili u pojedina sela i održavali sastanke.⁹⁾

Kao rezultat intenzivne političke aktivnosti na garešničkom kotaru dolazi do osnivanja većeg broja NOO-a, a dotadašnji »odbori za ustank« i »odbori NOF-a«, na osnovu Okružnice CK KPH br. 4, proširuju sadržaj rada i mijenjaju naziv u NOO-e. Prema podacima SUBNOR-a Garešnice, do polovice 1942. bilo je u tom kotaru formirano oko 20 NOO-a. To potvrđuju i dokumenti (ocjena dr Pavia Gregorića da je na ovom kotaru stanje »najbolje« na bjelovarskom okrugu, kojem Garešnica još uvijek organizaciono pripada, iako je geografski i vojnopolitički sastavni dio Moslavine¹⁰⁾). Prema izvještaju Dušana Čalića, već su sredinom 1942. u 60% sela garešničkog kotara organizirani NOO-i, a na ostalom području okruga Čazma u oko 10% sela.¹¹⁾

Uspješan razvitak narodne vlasti kratkotrajno je omela II neprijateljska ofenziva na Moslavacačku goru, iz koje se Moslavacački partizanski odred uspješno izvukao, prebacio u Slavoniju, odakle se vraća po-

⁷⁾ Opširnije u radu Vukašina Karanovića »Moslavački partizanski odred«.

⁸⁾ Zbornik NOR-a, tom V, knjiga 2, dok. 42, str. 109 — 115.

⁹⁾ Zlatko Glik, Partizanska godina, Zagreb, 1963, str. 64.

¹⁰⁾ IHRPH, Fond CK KPH, k. 8, dok. 119.

¹¹⁾ IHRPH, Fond CK KPH, k. 10. dok. 234.

četkom svibnja i poduzima nekoliko značajnijih akcija koje su podigle ugled NOP-u na čitavom području Moslavine.¹²⁾

U selima smještenim u podnožju Moslavačke gore, Velikom i Malom Prokopu, Podgariću, Mikleuškoj, Kopčiću, Andigoli i drugima, NOO-i djeluju kao legalni organi narodne vlasti. U većini ostalih mjesta, gdje se neprijateljska vojska češće zalistala, odbori djeluju ilegalno. Konspirativno iskustvo stvoreno ranije, kad su članovi Partije i njeni simpatizeri djelovali kao ilegalne trojke, došlo je sada do punog izražaja.

Organii narodne vlasti slabije su se formirali u jugozapadnom dijelu Moslavine, čazmanskom, kutinskom i dugoselskom kotaru. Osim jačeg utjecaja HSS-a i oportunizma dijela partijskog kadra, na to stanje najviše je utjecala provala ustaškog provokatora Bore Pavića na osnovu koje je uhapšeno oko 420 članova KP i simpatizera NOP-a, od kojih je velik broj strijeljan ili izgubio život u logorima.¹³⁾ Nakon provalе i hapšenja dolazi do dezorganizacije u partijskim redovima. Organizacije su razbijene, a dio partijaca je dezertirao. Na teško stanje na tom području upozorio je Povjerenstvo CK KPH za Zagreb Ivan Božičević-Bijeli, koji za takvo stanje okrivljuje partijske organizacije, zatim partizane, jer nisu izveli neku upadljiviju akciju, i Okružni komitet Čazma, za koji kaže da je »nedorastao za masovan revolucionaran rad u smislu Okružnice CK KPH br. 3 i 4«, a i CK KPH koji nije poslao nikoga da pomogne u radu.¹⁴⁾

Potaknut tim pismom i hapšenjem članova OK Čazma, dr Pavle Gregorić šalje na područje Moslavine Dušana Čalića-Culu, do tada sekretara OK Nova Gradiška, sa zadatkom da očisti partijske organizacije i reaktivira rad. Pošto je u toku srpnja 1942. obišao partijske organizacije, on ocjenjuje da su pored pojave zapuštenosti, izoliranosti i oportunizma »ljudi dobri, ima novih, odanih i borbenih elemenata i perspektive su vrlo dobre«. Uz već navedenu ocjenu o stanju na garešnjem kotaru gdje je »srpski dio stanovništva potpuno uz nas, pojava četništva u ozbiljnijoj formi nema, Hrvati su 80% uz nas, ali ne stupaju aktivno u borbu, u kotarima Kutina, Dugo Selo« »narod je uz nas, ali masovno ne stupa u borbu, dosta se odazivlje u domobransku vojsku, dolazi na naše mitinge — saslušaju nas ali se plaše birati u NOO-e«. Konstatira da ustaša nema mnogo »ali ih ima u većini sela po nekoliko, strah su za narod, špijuniraju, ubijaju i tako koče borbenost naroda«. Nakon mjesec dana intenzivnog rada, Čaliću uspijeva da aktivira mnoge organizacije i pojedince i pokrene rad »po liniji NOO-a gdje se najslabije radilo«¹⁵⁾

Brojno stanje NOO-a na tom dijelu Moslavine nije zadovoljavalo jer na području kotara Dugo Selo djeluju samo tri NOO-a sa 10 članova, na području Kutine tri akciona NOO-a, a na području Čazme HSS

") Zbornik NOR-a, tom V, knjiga 4, dok. 138, 154, knjiga 5, dok. 151.

") Isto, tom V, knjiga 3, dok. 165.

^M) IHRPH, Fond Povjerenstva GK za sjevernu Hrvatsku, k. 43, dok. 26, Pismo Ivana Božičevića-Bijelog od 12. IV 1942.

«) IHRPH, Fond CK KPH, k. 10, dok. 234, Izvještaj Dušana Čalića od 24. VII 1942.

je u 6 sela formirao svoje odbore koji su »spremni da rade po zadaćima Okružnice CK KPH br. 4, te ih je potrebno povezati u NOF«.

Nakon formiranja novog okružnog komiteta Moslavine na čelu s Vinkom Jeđutom, NOP se uspješnije razvija i na jugozapadnom dijelu Moslavine. U kolovozu je formirano 9 novih NOO-a, ali stanje još uvjek ne zadovoljava, pored ostalog i zbog toga što »ustaše i HSS svakako nastoje da narod ne ide u našu vlast«.¹⁶⁾ Jedan od uzroka nezadovoljavajućeg stanja nalazi se u činjenici što se ovdje još uvijek »ne pljačka kao drugdje te seljacima nije prevršilo«¹⁷⁾, nema masovnog terora, već se kažnjavaju samo partizanske porodice, za opomenu drugima.

Pred NOO-ima u Moslavini sredinom 1942. postavio se problem: kako narod pokrenuti na značajnije akte otpora, kako postići da većina naroda koja simpatizira NOP prekorači granicu od simpatije do aktivnog otpora. Uspješnom rješavanju toga problema, karakterističnog u to vrijeme i nešto kasnije za ostale krajeve sjeverne Hrvatske, mnogo će pridonijeti: povratak ojačalog Moslavačkog odreda iz Slavonije, dolazak Ivana Hariša i pokretanje učestalih i po značenju velikih diverzantskih akcija, duži boravak Ive Lole Ribara povezan s otklanjanjem nedostataka u vojnom rukovodstvu II operativne zone i tješnje povezivanje toga područja sa susjednim područjima, osobito Banjom, dolazak banijskih partizanskih jedinica i poduzimanje većih zajedničkih akcija koje su dovele do stvaranja i učvršćivanja većeg oslobođenog teritorija. Borbeno i političko iskustvo Moslavačkog partizanskog odreda, stvoreno boravkom u Slavoniji, obilato je korišteno nakon povratka u Moslavini. Niz uspješnih akcija Moslavačkog partizanskog odreda, osobito neuspjeh velike neprijateljske ofenzive sredinom studenog 1942., zaplašili su neprijateljske snage koje se kroz duže razdoblje ne usuduju pokrenuti iz okolnih uporišta.¹⁸⁾

Oslobođeni teritorij u sjeveroistočnom podnožju Moslavačke gore, koji narod naziva »Mala Moskva«, a poslije se uvriježio naziv »Prokop-ska Republika«, postao je siguran oslonac Moslavačkog odreda i izvor novih boraca, a njegovo stalno prisustvo i akcije koje je poduzimao utječu na podizanje borbenog morala stanovništva Moslavine i stvaraju šire mogućnosti za rad i razvoj NOO-a i drugih organizacija NOP-a.

U studenom 1942. ovdje su osnovane prve radionice: obućarska, krojačka, mesarska, potkivačka i bravarska radionica. Uz svestranu aktivnost brojnih članova NOO-a okolnih sela, posebnu je aktivnost razvila »radna četa« iskopavši brojne zemunice na skrovitim mjestima Moslavačke gore, gdje su smještene velike količine sakupljenog i zaplijjenjenog materijala. Bolnička četa je uz pomoć NOO-a smjestila brojne ranjenike po kućama na liječenje i oporavak. Tu su do sredine

») IHRPH, Fond Povjerenstva CK KPH za sjevernu Hrvatsku, k. 43, dok. 99.

¹⁷⁾ Isto, k. 43, dok. 101. Opširnije o tome Dušan Čalić, Organizaciono stanje i rad partijske organizacije okruga Cazma u 1942. god., Zbornik Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, Varaždin, 1976, str. 527—536.

¹⁸⁾ Zbornik NOR, tom V, knj. 8, dok. 53 i 132, knj. 9, dok. 75 i 155, knj. 10, dok. 18.

1943. radionice Moslavačkog partizanskog odreda, tada prelaze u nadležnost Okružnog NOO Moslavine.¹⁹⁾ Narodnooslobodilački odbori na tom oslobođenom teritoriju postali su jedina vlast, vlast koju je organizirao narod, u koju je imao povjerenja, jer je potjecala iz njegove sredine, i u kojoj je, uz Partiju i partizanske odrede vidio oružje svoga oslobođenja. Mladi organi narodne vlasti organizirali su snabdijevanje Moslavačkog partizanskog odreda i drugih partizanskih jedinica koje su ovdje povremeno djelovale bez većeg opsega rekvizicija i drugih nepopularnih mjera, držeći se načela dobrovoljnosti. Prinudne mjere poduzimane su samo protiv reakcionara i ljudi povezanih s okupatorom.

Po sjećanju Andrije Lustiga-Dade, bilo je i takvih pojedinaca, na primjer u selu Bršljanici, koji bi nakon toga što su povezli nešto za partizane odmah prali svoja kola jer su »služila đavlu«. Prema takvim i sličnim pojedincima NOO-i primjenjuju iznimno i prinudne mjere, u uskoj suradnji a najčešće i prema naredbama štaba Moslavačkog partizanskog odreda.

Oslobođeni teritorij i boravak Moslavačkog partizanskog odreda bitno utječe na razvoj i jačanje NOP-a na neoslobodjenom jugozapadnom dijelu Moslavine. Kako su na tom području partijske organizacije i NOO-i bili malobrojni, komandant Moslavačkog partizanskog odreda Marijan Cvetković traži iz Zagreba partijske radnike za rad na terenu.²⁰⁾

Češći prolazi partizana kroz pojedina sela, mitinzi i ostali oblici političko-propagandnog rada odvajali su mase od političkog utjecaja HSS-a, čiji je »veći dio nižih funkcionera pristupio NOP-u i u njemu radi, dok je manji dio ostao još po strani i čeka, „kaj bu stari rekel‘. Oni odvajaju Mačeka od jugoslavenske vlade u Londonu, neće ni da čuju za Jugoslaviju kakva je bila... Partizani postaju popularni, ljudi ih rado očekuju u svojim selima, žele da likvidiraju pojedine bandite čija prisutnost onemogućava da NOP postane masovan... ustaški pokret je pokoleban, u stanju raspadanja, u mnogim selima su raspuštene organizacije »pripremne bojne«... Usprkos simpatija za partizane, mobilizacija Hrvata je još uvijek dosta slaba«.²¹⁾

Pored već istaknutih slabosti partijske organizacije, jedan je od uzroka ovoj pojavi tradicionalna pasivnost hrvatskog seljaštva odgajanog putem HSS u duhu lažnog pacifizma pod čijim utjecajem NOB ne shvaća svojom, već borbom Komunističke partije. Valja istaći da je HSS, s jakim političkim utjecajem i izgrađenom metodom poluilegalnog rada, širila defetizam tvrdeći da partizanska borba nema perspektive, već samo donosi stradanja narodu, da će velike sile ionako o sve mu odlučivati, da će one omogućiti da na vlast dođe HSS i Maček, i da zato treba sačuvati snage neuključivanjem u partizanski pokret.

¹⁹⁾ Isto, tom V, knj. 9, dok. 87.

²⁰⁾ IHRPH, Fond Povjerenstva CK KPH za Sjevernu Hrvatsku, k. 43, dok. 129.

²¹⁾ IHRPH, Fond Povjerenstva CK KPH za sjevernu Hrvatsku, k. 44, dok. 171.

²²⁾ IHRPH, Fond Povjerenstva CK KPH za sjevernu Hrvatsku, k. 44, dok. 202 i 228.

Iz raspoloživih dokumenata može se zaključiti da se stanje potkraj 1942. popravlja postepenim stvaranjem jedinstva Odreda i pozadine. Naročit polet i požrtvovnost u radu osjeća se kod žena. OK Čazma zaključuje da žene treba birati u NOO-e »ne kao delegate, nego kao članove«.

Javilo se i mišljenje da se pri Štabu Moslavačkog partizanskog odreda formira posebna komisija koja bi imala savjetodavnu funkciju s obzirom na NOO-e, ali se od toga odustalo zbog opasnosti da komisija, kao što to čine pojedini komesari, »gleda na NOO-e kao na neke podređene intendantske organe kojima se samo naređuje, od kojih se samo traži«²³⁾

Kao organi nove, narodne vlasti, NOO-i rješavaju gotovo sva pitanja iz života svojih sela. Pokrenuli su rad škola, razvili živu suradnju s učiteljima na prosvjetnom i kulturnom polju i pokrenuli rad trgovina. Organizirana je kurirska služba, a prema neprijateljskim uporištima organizirane su straže i stalna dežurstva. Vodili su brigu o siromašnim porodicama i porodicama boraca.

Poseban zadatak NOO-a bilo je zbrinjavanje oko 7000 izbjeglica s Kozare, koji su privremeno »unijeli strah i paniku«.²⁴⁾ Dobrim prihvatom od strane domaćeg stanovništva, kod Kozarčana su postepeno blijedile posljedice neprijateljskog terora; tako su polagani temelji uzajamne dublje povezanosti i trajnog prijateljstva kozaračkoga i moslavačkog stanovništva.

Sa stabilizacijom oslobođene teritorije, centralizacijom ustaničkog područja u okviru »Prokopske Republike«, karakter NOO-a, kao novih organa vlasti, dolazio je sve više do izražaja, ali je proces njihovog učvršćivanja i osamostaljivanja s obzirom na Štab Moslavačkog partizanskog odreda tekao dosta sporo, sve dok svoj rad nisu razvili viši NOO-i.

Dakle, i na ovom, izuzev sjeveroistočnog dijela Moslavačke gore, pretežno neoslobodenom području, počeo je proces stvaranja NOO-a kao revolucionarnih organa vlasti. Područje stvarne okupatorsko-ustaške vlasti, do koje im je na tom području i te kako stalo, nije se više poklapalo s neoslobodenim područjem, već se uglavnom svodilo na veća mjesta s jačim vojnim posadama i na utvrđena područja oko najznačajnijih komunikacija i industrijskih poduzeća. U mnogobrojnim selima upornim radom komunista, komandnog kadra i boraca Moslavačkog partizanskog odreda i drugih aktivista NOP-a, započeo je proces uništavanja aparata i utjecaja ustaške vlasti, a formiranjem NOO-a stvarano je svojevrsno dvovlašće karakteristično po stalnom jačanju organa nove, narodne vlasti kao osnovnog pitanja revolucije. U Moslavini 1942. godina predstavlja ne samo godinu nastanka prvih NOO-a već i početak njihovoga postepenog prerastanja iz političko-ekonomskih organa borbe u organe narodne vlasti.

") IHRPH, Fond CK KPH, k. 13, dok. 350.

») IHRPH, Fond CK KPH, k. 13, dok. 351.

Izgradnja narodne vlasti u Moslavini između Prvoga i Drugog zasjedanja AVNOJ-a

Pored formiranja AVNOJ-a kao »općenacionalnog i općepartijskog političkog predstavništva narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji«, a stvarno kao najvišeg organa vlasti, na razvoj NOP-a i narodne vlasti u Moslavini pozitivno utječu: slom njemačke ofenzive pod Staljingradom, kojom je ujedno slomljen i propagandni mit o nepobjedivosti njemačke vojske, jačanje antifašističkog savezništva i angloamerički uspjesi u Africi, Italiji, na Pacifiku, a posebno neuspjesi velikih neprijateljskih ofenziva na našem teritoriju. Postepeno je slamana ustaška propaganda koja se upirala da NOP prikaže kao djelo »odmetnika« i »četničko-komunističkih bandi s velikosrpskim ciljevima«, jer je ulazjenje hrvatskog naroda u jedinice i organizacije NOP-a postala očigledna činjenica. Kako to ocjenjuje dr Vladimir Bakarić, »razgaranje ustanka« u sjevernoj Hrvatskoj sredinom 1943., kada mu prilaze i u nje ga se aktivno uključuju hrvatske mase, postaje jedan od prijelomnih momenata razvoja ustanka u Hrvatskoj.²⁵⁾

Dotadašnja uporna borba za hrvatske mase i njihovo aktivno uključivanje u NOP, borba protiv ustaške »NDH« i stavova vodstva HSS-a u Moslavani bilježi u toku 1943. značajne uspjehe.

Uvod i svojevrstan pečat novoj etapi u razvoju narodne vlasti i transformaciji NOO-a od »privremenih« u »stalne organe demokratske vlasti« dala je Naredba o izborima NOO-a Vrhovnog štaba NOV i POJ, izdana početkom rujna 1942., poznatija pod nazivom »Septembarski propisi« i popraćena Titovim pismom Glavnom štabu Hrvatske u kojem govori o novom karakteru NOO-a.

Prvi izbori za NOO-e u Moslavini

Iz raspoloživih dokumenata dade se zaključiti da navedeni propisi 0 izborima za NOO-e dopiru do vojnopolitičkog rukovodstva NOP-a u Moslavini u prosincu 1942., jer je taj kraj tada bio povezan s CK KPH s obzirom na druge krajeve sjeverne Hrvatske.²⁶⁾ Poticaj provođenju prvih izbora i ostalih mjera koje su dovele do konstituiranja, učvršćenja i afirmacije NOO-a kao organa nove, narodne vlasti, dalo je partijsko savjetovanje u malom slavonskom selu Zvečevu, održano pod rukovodstvom Vlade Popovića, sekretara Operativnog rukovodstva CK KPH. S područja Moslavine sudjelovalo je desetak članova OK Čazma 1 KK Garešnica te nekoliko članova Štaba Moslavačkog partizanskog odreda.²⁷⁾ Za naše razmatranje značajni su zaključci o proširivanju ustanka na krajeve koje još nije zahvatio, o jačanju političkog rada u masama hrvatskog naroda i političkom organiziranju oslobođenog teritorija. Posebno je naglašeno značenje izbora za NOO-e, jer se na tom zadatku »nije do sada učinilo ništa.²⁸⁾ Odmah otpočinje ostvarivanje zadatka sa savjetovanja u Zvečevu. Formiraju se snažne jedinice na

²⁵⁾ IHRPH, Fond CK KPH, k. 16, dok. 675.

²⁶⁾ IHRPH, k. 18, dok. 699, Pismo Vlade Popovića — CK KPH od 4. I 1943.

²⁷⁾ Isto, k. 18, dok. 712.

području Slavonije u koje odlazi iz Moslavine 300 boraca Moslavačkog partizanskog odreda potkraj 1942., zatim 500 boraca početkom i 200 boraca potkraj ožujka 1943.²⁹⁾ Odlazak tako velikog broja boraca, komandnoga i partijskog kadra u Slavoniju dovodi do kratkotrajne križe u razvoju NOB-a u Moslavini. Pojačanim političkim radom partijskih, skojevskih organizacija i NOO-a, kriza je prevladana, a stvaranjem i učvršćivanjem slobodnog teritorija u Moslavini otvorena su vrata zagrebačkim radnicima koji masovno dolaze u jedinice NOV. Velike neprijateljske ofenzive s mnogostruko jačim snagama, sredinom i potkraj veljače te početkom i sredinom travnja, ometale su i povremeno prekidale razvoj NOP-a u Moslavini, ali nisu mogle sprječiti njegov kontinuirani rast.³⁰⁾

Na savjetovanju u Zvečevu definitivno je izdvojeno područje Garešnice iz virovitičkog okruga i pripojeno čazmanskom. OK Čazma se tada prebacio na oslobođeni teritorij Moslavine i zajedno sa Štabom Moslavačkog partizanskog odreda pokrenuo intenzivnu političku aktivnost u stvaranju antifašističkih organizacija i provođenju izbora za NOO-e. Značajan doprinos toj aktivnosti daju Vlado Popović, koji se zbog bolesti duže zadržao u Moslavini, i Ivo Marinković, koordinator rada Povjerenstva CK KPH za Zagreb, koji ovdje boravi početkom 1943. Kao rezultat te aktivnosti početkom proljeća 1943., u Moslavini djeluje 48 organizacija KP i 252 člana, 72 grupe SKOJ-a sa 876 članova i 88 odbora USAOJ-a sa 853 člana. Najužu suradnju sa NOO-ima razvile su i organizacije AFŽ-a, njihova 3 općinska i 69 seoskih odbora.³¹⁾

Broj NOO-a, u usporedbi sa stanjem potkraj 1942. povećan je jer su formirana i djeluju 3 kotarska, 4 općinska i 105 seoskih NOO-a. U garešničkom kotaru većina NOO-a djeluje ilegalno, »**potpuno su se afirmirali kao narodna vlast a u preko 20 sela su provedeni slobodni izbori za NOO-a.**« Tamo gdje djeluju javno, osobito gdje su izabrani na slobodnim izborima »narod ih smatra za svoju jedinu vlast«.³²⁾

Iz raspoloživih dokumenata nije moguće rekonstruirati detalje izbora, ali se iz sjećanja neposrednih učesnika može zaključiti da su u izbornoj aktivnosti sudjelovale sve organizacije. U selima su održani brojni masovni sastanci. Članovi OK Čazma, KK Garešnice i štaba Moslavačkog partizanskog odreda, koji su inicirali sastanke, nastojali su da u diskusiju uvuku što više ljudi koji su na taj način kritizirali dotadašnji rad NOO-a, iskazivali svoje potrebe i izjašnjavali se o kandidatima koje će na zboru predlagati za NOO-e. U sjedištima NOO-a javljaju se zidne novine s člancima o konkretnim životnim pitanjima tih sela. Organizacije SKOJ-a angažirale su se u ispisivanju parola i ostvarivanju kulturno-umjetničkog programa, koji je održan nakon zборa, a organizacije AFŽ-a bile su zadužene za dekoracije prostorija.

²⁹⁾ Zbornik NOR, tom V, knj. 10, dok. 45, 66; knj. 12, dok. 66, knj. 13, dok. 25.

³⁰⁾ Isto, tom V, knj. 12, dok. 143; knj. 13, dok. 39, knj. 14, dok. 39 i neprijateljski dokument II2.

³¹⁾ IHRPH, Fond Povjerenstva CK KPH za Zagreb, k. 45, dok. 342.

³²⁾ Isto, k. 46, dok. 419.

Narodu je temeljito objašnjen rad i ustrojstvo NOO-a, što je po-većalo interes za rad odbora i poticalo odbore na požrtvovniji i kvalitetniji rad. Tamo gdje nisu postojali uvjeti za javne izbore, nastavljeno je osnivanjem ilegalnih NOO-a.³³⁾ Provedeni izbori za NOO-e pridoni-jeli su porastu njihovog autoriteta i jačanju njihove samostalnosti s obzirom na partijske jedinice i partijske organe. Bilo je i nadalje po-jedinačnih slučajeva da terenski partijski radnici, organizacije ili komande partizanskih jedinica smijene pojedini odbor ili odbornika, ali takva je praksa suzbijena i NOO-i se sve više okreću biračima i sve više zavise od svoje izborne jedinice. S afirmacijom NOO-a, kao orga-na narodne vlasti, i porastom njihove uloge nestajalo je i potcenjivač-kog odnosa prema funkciji odbornika koji se javljaо kod pojedinih boraca, pa i pojedinaca iz Komande Moslavackog partizanskog odre-da, koji su isticali da pojedinci prihvaćaju rad u odboru kako bi izbjegli odlazak u jedinicu.

Uz osnivanje ili izbor viših NOO-a, javni izbori za NOO-e, tamo gdje su provedeni, značili su definitivno raskidanje naroda s ustaškom vlasti. Okupatoru i ustašama povremeno je uspijevalo da razbiju pone-ki ili više NOO-a, ali nikada više nije na području podnožja Moslavacke gore uspostavio svoju vlast.

Osnivanje ZAVNOH-a i njegovo značenje za razvoj narodne vlasti u Moslavini

Osnivanje ZAVNOH-a predstavlja prijelomni događaj u povijesti razvitka narodne vlasti u Hrvatskoj. Odmah nakon Prvog zasjedanja AVNOJ-a, CK KPH je započeo pripreme za saziv ZAVNOH-a. Već 17. prosinca 1942. Povjerenstvo CK KPH za Zagreb upućuje pismo OK Čazma sa zahtjevom da na svojem području pronade najmanje jednog kandidata »popularnog u narodu, pristašu NOP-a, poštenog, bez obzira kojoj je ranijoj stranci ili struji pripadao«.³⁴⁾ U idućem pismu od 4. siječnja CK KPH obavještava OK Čazma da su na odredište stigla dvojica drugova s ovog područja predviđena za ZAVNOH, a kako ovaj okrug broji oko 140 000 stanovnika, u ZAVNOH-u treba biti zastupljen s pet vijećnika, četiri Hrvata i jedan Srbin, što je proporcionalno struk-turi stanovništva.

Zbog neprijateljske ofenzive, zasjedanje ZAVNOH-a predviđeno za kraj siječnja 1943. odgođeno je, ali je na ovom području nastavljeno intenzivno objašnjavanje značenja i karakter AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Inicijativa za formiranje ZAVNOH-a nailazi u Moslavini na vrlo povo-ljan politički odjek »jer o tome seljaci na čitavom području rado slu-šaju, rado bi to primili kao nešto svoje...«³⁵⁾ Početkom ožujka 1943. formiran je inicijativni odbor ZAVNOH-a, koji djeluje do osnivanja ZAVNOH-a sredinom lipnja i za to vrijeme pokreće niz akcija u cilju formiranja i jačanja NOO-a. U vrijeme konstituiranja ZAVNOH-a, u

") Opširnije o tome: Ankica Belčan, Fragmenti iz NOB-a u Moslavini, Kutina, 1959. str. 204.

³⁴⁾ IHRPH, Fond Povjerenstva CK KPH za Zagreb, k. 44. dok. 229.

³⁵⁾ IHRPH, Fond Povjerenstva CK KPH za Zagreb, k. 45, dok. 386.

Moslavini djeluju tri kotarska, 5 općinskih i 132 seoska NOO-a,³⁶⁾ što svjedoči o jačanju NOP-a u širinu i uključivanju u njega seljačkih masa.

Svi predviđeni kandidati za ZAVNOH nisu stigli na njegovo prvo zasjedanje koje je održano 13. i 14. lipnja 1943. Aktivno učešće u zasjedanju uzeli su vijećnici Ljuban Đarić i Oskar Kućan. Na zasjedanje nije stigao upućeni Ivan Bolt pa je za vijećnika primljen na drugom zasjedanju kao i Franjo Antolić, a Ivan Kosak na trećem zasjedanju. O razvoju i stanju NOP-a u Moslavini na zasjedanju su govorili Ljuban Đarić i Oskar Kućan.³⁷⁾

»Jedva sam već dočekao da dođem ovamo... tri puta smo već pokušali prijeći Savu i četvrti nam je put konačno uspjelo«, bile su riječi Ljubana Đarića. Unatoč brojnim teškoćama NOP se uspješno razvija i »danас naš Moslavački odred stoji u našim krajevima kao jedan čvrst stup koga nisu kadri oboriti 15 do 20 000 bandita... Puno puta smo prisiljeni napustiti naš oslobođeni teritorij na dan dva, da se uskoro opet vratimo... Narodnooslobodilački odbori postoje u svakom selu. Imamo općinskih i kotarskih odbora koji rade od januara. Mi smo promijenili staru reakcionarnu vlast još od srpnja mjeseca prošle godine... i sada više nije moguće kao prije da bi nastao razdor između Srba i Hrvata...«

Oskar Kućan je istakao uspjehe partizana koji su glavni dio svojih snaga dali u slavonske brigade, ali se i dalje uspješno bore i u samoj Moslavini. Ocjenjuje se da oslobođeni teritorij nije velik, ali je vrlo značajan jer predstavlja žarište oslobođilačke borbe.

»Na našem oslobođenom teritoriju osigurana je prava narodna vlast. Posebno poglavlje predstavlja briga naroda za snabdijevanje naše vojske. Kod sakupljanja hrane i odjeće postoji takmičenje. Ugodno iznenađenje priredio je narod na dan svećane proslave 1. maja, kada je prikupio mnogo darova. Veći dio čazmanskog kotara još je pod okupatorom, ali to nije bitno. U svim mjestima su formirani narodnooslobodilački odbori koji pomažu borbu. Toj činjenici treba zahvaliti da se narodnooslobodilačka borba tako razvila. Izgledi za žetu su sjajni i berba će se voditi pod parolom: ni zrna žita okupatoru. Bilo je i kod nas raznih instrukcija i uputa iz izdajničkog vodstva HSS-a na čelu s Mačekom, ali to vodstvo se moralo uvjeriti da je u Moslavini slično generalštabu "bez vojske.«

Ulazak u ZAVNOH Filipa Lakuša, jednog od prvaka HSS-a na ovom području, njegova istupanja prije a osobito poslije zasjedanja, u kojima je oštro osudio držanje Mačeka koji »na sve strašne zločine koje je činio gadni sluga najgadnijeg gospodara bezglavnik Pavelić nije dao u javnost ni najmanji protest«, a HSS je pretvorio »u jednu petljaniju nesposobnu da može što dobiti za svoj narod«, te njegov izbor za jednog od potpredsjednika Izvršnog odbora ima veliko političko značenje za područje Moslavine zbog ugleda koji je uživao u redovima seljaštva i članstva HSS-a. Svojim primjerom povukao je nekoliko bivših rukovodilaca HSS-a i velik dio članstva, posebno na čazmanskom

") IHRPH, Fond Povjerenstva CK KPH za Zagreb, k. 46, dok. 444.
") ZAVNOH, 1943. str. 198 — 201.

i sesvetskom području, da javno proklamiraju svoj stav, osude vodstvo HSS-a i pristupe NOP-u.

Poslije konstituiranja ZAVNOH-a, u Moslavini dolazi do naglog širenja NOP-a, čiju bazu sve više čini hrvatski narod, pretežno seljaštvo kod kojeg dolazi do naglog opadanja političkog ugleda Mačeka i vodstva HSS-a zbog njihovoga dugotrajnog političkog čekanja, lojalnosti pa i pomaganja NDH.

Formiranje ZAVNOH-a kao reprezentativnog i najvišeg političkog općenarodnog organa NOP-a u Hrvatskoj, reprezentativni sastav vijećnika s područja Moslavine, uspjesi i snaga NOP-a na ovom i drugim područjima dovode do toga da je proces uključivanja hrvatskih masa u oružanu borbu uzimao šire razmjere, a proces raslojavanja HSS-a, koji je počeo prije rata i bio ubrzan u prvoj i drugoj godini ustanka, sada je poprimio intenzivne i široke razmjere.

To je ujedno vrijeme najžešće političke borbe, jer je nasuprot jačanju ugleda i utjecaja Komunističke partije, antifašističkih organizacija i NOO-a, jačanju Moslavačkog odreda i širenju oružanog ustanka, došlo do pojačane aktivnosti reakcionarnog dijela HSS-a, oživljavanja njihovih oružanih grupa »Zaštite«, koje poduzimaju pljačkaške akcije, njihovog povezivanja s četničkim elementima i pojačane aktivnosti nekih vjerskih krugova, sve sa ciljem da se spriječi razvoj NOP-a. U to vrijeme ustaški pokret doživljava politički slom jer se njegov režim oslanja isključivo na grubu silu. Pred antifašističkim raspoloženjem goleme većine naroda, seoski ustaše bježe iz ustaštva ili odlaze u uporišta.

Ustaška vlast postoji samo u nekoliko jačih uporišta sa središtem u Kutini. Više se nitko ne odaziva na pozive ustaške vlasti čiji teror postaje sve žešći a meta tog terora najžešće su članovi NOP-a. Tako je, npr., u lipnju 1943. u selima Velika Bršljanica i Vukovje uhapšeno oko 30 ljudi, većinom članova NOP-a.³⁸⁾

Reakcionarni dio vrhova HSS-a povezuje se s ustašama koji njihovo djelovanje i novčano pomažu. Pred narodnim gnjevom i oni se povlače u uporišta.

Po ocjeni OK Čazma, borba s reakcionarnim dijelom HSS-a »došla je na takav stupanj koji traži da ih se preda narodnom судu i nemilosrdno istrijebi jer narod za njih traži smrtnu kaznu«. U Mikeluški je propao pokušaj stvaranja mješovite organizacije ustaša i četnika jer nije dobila nikakav oslonac u narodu.³⁹⁾

U političku aktivnost uključuje se i Moslavački partizanski odred prema uputstvima koja je komesaru Odreda uputio komesar II operativne zone u kojima je istaknuto da je reakcionarno vodstvo HSS-a »glavna unutrašnja opasnost NOP-a« te ga je potrebno »raskrinkati istinitim argumentima, govoriti o njegovoј špijunaži, mobilizaciji u korist ustaša, suradnji s četnicima. To je lako učiniti nakon hvatanja špijuna, pri čemu treba stvarati uvjete da sam narod likvidira takve elemente.«⁴⁰⁾

³⁸⁾ IHRPH, Fond Povjerenstva CK KPH za Zagreb, k. 46, dok. 419.

³⁹⁾ Isto, k. 46, dok. 444.

⁴⁰⁾ Zbornik NOR, tom IX, knjiga 3, str. 546 — 547, dok. 132.

Pojačano djelovanje HSS-a osjeća se osobito na kotaru Čazma, gdje prvaci Blažek i Haglijan odlaze svakog tjedna u Zagreb po instrukcije. U Ivanić-Gradu osnovali su »lovačko društvo« koje im služi kao maska za prikupljanje neprijatelja NOP-a. U kotaru Kutina, u selima Stružec, Potok i Donja Jelenska, nastoje okupiti pristalice, ali im se na sastanke odaziva vrlo mali broj ljudi.⁴¹⁾

Osnovne teze političko-propagandne aktivnosti reakcionarnog dijela HSS-a glase: »da nema partizana, u zemlji bi bio mir«; »uzalud je prolijevanje krvi po šumama — treba čuvati glavu i krov nad glavom — veliki će ionako odlučiti«; »država se ne stvara pod bukvom« i druge-

Provlači se i teza kako 75% partizana u Hrvatskoj čine pristalice HSS-a koji će »kad veliki odluče«, preuzeti vlast i odvojiti Hrvatsku od Jugoslavije. Na svaki način treba spriječiti »porast šume«, a ako se i ode, treba ostati vjeran HSS-u jer će »šuma najviše stradati«. Agitiraju za odlazak u domobranstvo, koje će u slučaju prevrata biti uz HSS i tako će se »fizički očuvati hrvatski narod«, koji je malen i ne može sam odlučivati, »jedino ga Maček može spasiti« u sporazumu sa zapadnim saveznicima. Protiv NOP-a, osim već spomenutog djelovanja katoličkog klera, primjetna je pojačana aktivnost vjerskih sekti svetoantunaša na čazmanskom i baptista na garešničkom kotaru.

Sve to jasno potvrđuje da je nasuprot naporima Komunističke partije i ostalih antifašističkih organizacija da u NOP uvuku široke narodne mase, došlo do zbijanja svih reakcionarnih snaga u borbi za izolaciju Partije od hrvatskih narodnih masa. Takva politička situacija bila je najbolja proba snage i sposobnosti narodnooslobodilačkog pokreta na čijem je čelu stajala Partija, provjera snaga i organizacija NOP-a u cijelini. Partijski kadrovi i ostali aktivisti NOP-a morali su brzo učiti i stjecati iskustva jer je prijetila opasnost da ih politički iuskusniji kadrovi HSS-a potisnu na margine povijesnog zbivanja. Intenzivan rad Izvršnog odbora ZAVNOHA-a i njegova uputstva, koja sada redovitije i brže stižu na ovo područje, kao i neposredne upute partijskih organa, bili su dragocjena pomoć u političkoj borbi.

Značajan impuls širenju baze NOP-a dalo je partijsko savjetovanje u Moslavini 20. srpnja 1943. za područje Moslavine i bjelovarskog okruga. Zaključeno je da se pored populariziranja ZAVNOHA-a organiziraju konferencije s funkcionerima HSS-a radi njihovog aktivnog uključivanja u NOP i angažiranja u radu NOO-a. Održane konferencije u svim kotarima dale su pozitivne rezultate. U Moslavini su Kemfelja i ostali reakcionari HSS-a bili bez ikakvog političkog utjecaja. Mobilizacija za NOV je dobro krenula i samo u tri ljetna mjeseca u partizanske jedinice otišlo je više od 400 novih boraca. Narod je već prije prekinuo odnose s ustaškom vlasti u najvećem broju sela garešničkog kotara, a sada je takvo stanje nastajalo u kotarima Čazma i Dugo Selo.

Na jačanje NOP-a bitno utječe borbena i politička aktivnost ojačalog Moslavačkog odreda, posebno u zapadnom dijelu Moslavine — prema Ivanić-Gradu, zatim povratak vijećnika sa zasjedanja ZAVNOH-a

") IHRPH, Fond Povjerenstva CK za Zagreb, k. 46, dok. 419.

i njihovo neumorno objašnjavanje odluka ZAVNOH-a i konferencije s članovima HSS-a u svim kotarima, na koje se odazvao velik broj funkcionera i članova ove stranke.

Nakon dužih uvjeravanja, i bivši narodni poslanik u Saboru NDH za kotar Garešnicu Tomo Vojković prilazi NOP-u i u svojoj izjavi 2. rujna ocjenjuje NOB kao jedino ispravan put hrvatskog naroda, odujući priznanje Komunističkoj partiji kao »pokretaču i rukovodiocu odlučne borbe protiv okupatora.«⁴²⁾ Njegova izjava široko je odjeknula kod pristaša HSS-a, koji nakon konferencije, koja je s njima održana u Dišniku, pristupaju NOP-u.

Politička borba vodila se i unutar NOO-a, pogotovo tamo gdje su u odbore ušli i članovi HSS-a stranački nastrojeni, koji su se u NOO-ima ponašali kao »predestinirani vođe«, potcjenvivački se odnosili prema narodnim masama, plašili ih da će im komunisti u slučaju pobjede »oduzeti zemlju i imovinu i sve ih tjerati na kazan«.⁴³⁾

Boreći se da u NOO-e uđu najpošteniji ljudi, koje narod cijeni, odani NOB-u, Partija je nastojala da u radu odbora osigura što veće sudjelovanje narodnih masa, da se podnošenjem izvještaja, ne samo višim organima već i narodu svojega sela, jača demokratičnost u radu odbora i osigura podrška i učešće narodnih masa u rješavanju najaktualnijih problema svoje sredine. Upravo je aktiviranjem stanovništva u konkretnim oblicima borbe i drugim aktivnostima, Partija relativno lako vodila borbu protiv svih onih elemenata koji su se uvukli u NOO-e pokušavajući iskriviti liniju NOP-a i onemogućiti ostvarivanje zadataka.

Formiranje i aktivnost kotarskih NOO-a i Okružnog NOO-a Moslavine

Specifičnost razvoja narodne vlasti u Moslavini bila je u tome da kotarski i okružni NOO-i nastaju prije općinskih NOO-a. Potkraj ožujka 1943. formiran je Kotarski NOO Garešnica u Velikoj Bršljanici, čiji je prvi predsjednik Ivan Bolt a tajnik Mića Tesla. Uskoro je u Osekovu formiran Kotarski NOO Kutina. Prvi predsjednik ovog odbora je Franjo Antolić a tajnik Josip Hrasnička. Kotarski NOO Čazma formiran je u proljeće 1943. a njegov prvi predsjednik je Franjo Turković-Škeco. Kotarski NOO-i su kadrovski dobro popunjeni i organizaciono se brzo razvijaju sa širokim djelokrugom rada.

Posebnu brigu odbori poklanjuju žetvi i vršidbi s ciljem da što manje žita dođe u ruke neprijatelja. Borba za žetu, vođena pod parolom »ni zrna žita okupatoru«, imala je sve karakteristike ekonomsko-političkog rata s neprijateljem i donijela je pun uspjeh snagama NOP-a.

Kompleks pitanja koja su rješavali KNOO-i iz dana u dan se pojavljivaju jer su ljudi, imajući u njih povjerenje, često dolazili i za bezznačajnije stvari. Andrija Lustig-Dado, sjećajući se rada KNOO-a Garešnica, iznio je autoru da su u ovaj odbor naročito dolazile žene, čak i iz neprijateljskih uporišta, da rješavaju svoje bračne probleme, znajući da se nova, narodna vlast bori za ravnopravnost žena u braku.

⁴²⁾ Arhiv Vojnoistorijskog instituta, Beograd- Fond NDH dok. 15, 45.
") IHRPH, Fond Povjerenstva CK za Zagreb, k. 46, dok. 398.

U razdoblju srpanj — listopad 1943. nastaje i veći broj općinskih NOO-a, koji su rasteretili kotarske NOO-e, koji su poslije toga postali operativniji i ekspeditivniji, što pridonosi njihovoј daljoј afirmaciji u očima širokih narodnih masa.

Potreba za višim narodnooslobodilačkim odborom koji bi obuhvaćao čitavo moslavačko područje osjećala se u praksi odmah nakon formiranja kotarskih NOO-a, jer se problemi ishrane osnaženog Moslavačkog odreda i ostalih jedinica, kao i problemi privrede, prosvjete, zdravstva itd. nisu više mogli rješavati u užim lokalnim okvirima. Aktivnost za formiranje okružnog NOO-a poklapa se sa stvaranjem povoljne političke atmosfere vezane uz osnivanje ZAVNOH-a i rasprave o kandidatima za vijećnike. Ovu su političku aktivnost nekoliko puta prekidale neprijateljske ofenzive na području Moslavine i za izvjesno vrijeme odgodile izbore za okružni NOO Moslavine.⁴⁴⁾

Neprijateljske su ofenzive pokazale da su Moslavački odredi i druge partizanske snage u neposrednoj blizini Zagreba toliko narasle i ojačale da mogu izdržati i najteže kušnje, jer i najveće snage koje je neprijatelj tada mogao upotrijebiti nisu mogle ozbiljnije ugroziti uspješan razvoj NOP-a. Međutim, neprijateljske akcije, kao i ranije akcije na području Like, Korduna i Banije, u znatnoj su mjeri opustošile ovo područje, ostavivši za sobom brojne probleme ishrane boraca, stanovništva, privrede, zdravstva, čije je rješavanje zahtjevalo stvaranje najvišeg organa vlasti za čitavo područje Moslavine.

Nakon provedenih izbora, na osnivačkoj konferenciji u selu Miklošu, 15. srpnja 1943, izabran je Okružni NOO koji u početku nosi naziv ONOO Čazma, a od kraja 1943. ONOO Moslavine. Konferenciji su prisustvovala 84 delegata čazmanskoga i garešničkog kotara, dok delegati kutinskog kotara nisu stigli zbog »zapreka vojničke prirode«. U Izvršni odbor izabrano je 5, a u plenum 14 članova. Za prvog predsjednika Izvršnog odbora izabran je Ivan Turković-Škeco, a za tajnika Valent Bolt-Zelenko.⁴⁵⁾

Malo kasnije, 28. srpnja 1943, uz sudjelovanje Štaba II operativne zone formirana je Komanda moslavačkog područja, čije je sjedište u Novom Selu, zatim u Samarici.⁴⁶⁾ Formiranje ova dva organa, a posebno okružnog NOO-a, veoma je značajno za razvoj NOP-a u Moslavini, za mobilizaciju širokih masa u rješavanju brojnih životnih problema, za organizaciono učvršćivanje i brzi unutrašnji razvitak sistema narodne vlasti.

Preko ONOO Moslavine ostvarivane su direktive i uputstva stava od strane Izvršnog odbora ZAVNOH-a. Izvršni odbor ONOO-a Moslavine pružao je stalnu pomoć novoizabranim NOO-ima s ciljem da se učvrste, lakše upute u rad, osamostale i otklone brojne slabosti. Slabosti su bile neminovne jer postojeći kadrovi, odbornici, često polupismeni ljudi ne samo u mjesnim nego i u višim NOO-ima, bez potreb-

⁴⁴⁾) Zbornik NOR, tom V, knj. 14, dok. 82, knj. 15, dok. 7, knj. 17, dok. 56.

⁴⁵⁾) Navedeno prema: »Narodna pravda« br. 1 od 12. kolovoza 1943. Jedan primjerak u Muzeju Moslavine u Kutini, 3/I-B-9.

⁴⁶⁾) IHRPH, Fond CK KPH, k. 26, dok. 1516.

nog iskustva nisu mogli bez ozbiljnih teškoća rješavati sve složenije zadatke.

Formiranjem ONOO-a Moslavine stvorena je mogućnost djelotvornog uskladivanja rada NOO-a i rukovodenja iz jednog centra, što dovodi do jačanja vertikalne povezanosti i odgovornosti u radu NOO-a.

Odredbe novog Poslovnika o radu NOO-a, koji je donio Izvršni odbor ZAVNOH-a 14. lipnja 1943, počinju se primjenjivati od jeseni 1943. i znatno pridonose daljoj izgradnji narodne vlasti.⁴⁷⁾

Tada se u unutrašnjoj organizaciji NOO-a počinju formirati odjeli, odsjeci i komisije. Prema raspoloživim dokumentima zaključujemo da je svestranu i intenzivnu aktivnost razvio Ekonomski odjel ONOO-a Moslavine, čiji je predsjednik vijećnik ZAVNOH-a Franjo Antolić, s brojnim stalnim ili povremenim komisijama. Kontinuiranim radom ističe se komisija za pomoć opustošenim krajevima, formirana nakon pisma CK KPH upućenog OK Čazma i Bjelovar o pokretanju kampanje za prikupljanje sredstava ishrane kao pomoć iscrpljenim područjima Like i Korduna.⁴⁸⁾ Ona je koordinirala rad kotarskih i općinskih komisija koje su sa seoskim NOO-ima neposredno sudjelovale u prikupljanju pomoći. Intenzivnim je radom u razdoblju od 4. X do 10. XI sakupljeno i u opustošene krajeve Like, Korduna i Banije otpremljeno 21385 kg masti, 800 kg meda, 45830 kg pšenice, 15950 kg kukuruza, 1600 kg graha, 1400 šećera, 161 svinja, 46 ovaca itd.⁴⁹⁾ S obzirom na to da je Moslavina razvijen stočarski kraj, značajan oblik pomoći bilo je slanje stoke. Tako je samo u srpnju 1943. poslano 120 komada goveda, a u listopadu 123 komada goveda i 15 pari konja.⁵⁰⁾

Aktivne su i komisije za žetu i sjetu te prehrambene komisije. Počeli su radom zdravstveni i prosvjetni odsjeci. Intenzivniji rad počinje odlukom Predsjedništva ZAVNOH-a kojom je na području Moslavine osnovan Zdravstveni inspektorat, a za inspektora postavljena dr Bonka Oreščanin. Formirane su Zdravstvene sekcije kod mnogih NOO-a, a tri zdravstvene ekipe na čelu s liječnicima obilaze teren i pružaju besplatnu liječničku pomoć te suzbijaju zarazne bolesti, između ostalih i spolne bolesti koje su se raširile ubacivanjem većeg broja špijunki-prostitutki iz Zagreba, zatim provode vrlo živu zdravstvenu propagandu; u ekipama se nalaze pojedini odbornici NOO-a »za politički rad«.⁵¹⁾

Podno Moslavačke gore, kraj sela Podgarić, podignute su nove bolnice i ambulante za ranjene i bolesne borce i okolno stanovništvo. Kadrovski dobro popunjene i opskrbljene instrumentarijem bile su ospozljene i za veće kirurške zahvate.

Djeluju i komisije za mobilizaciju, u koje ulaze po jedan član Komande područja, jedan član Kotarskog i predsjednik mjesnog NOO-a. Samo u kotaru Čazma djeluju 10 tako formiranih komisija. Osnovan je i Mobilni centar.

⁴⁷⁾ ZAVNOH, 1943. str. 224—230, dok. 78.

⁴⁸⁾ IHRPH, Fond CK KPH, k. 27, dok. 1652.

⁴⁹⁾ IHRPH, Fond ONOO Moslavine, k. 64, dok. 24.

⁵⁰⁾ Isto, dok. 28.

⁵¹⁾ Isto, dok. 16; Fond CK KPH, k. 29, dok. 1890.

Po ocjeni Povjerenstva CK KPH za Zagreb, LI Moslavini je od početka ustanka do sredine 1943. u jedinice NOV mobilizirano oko 2000 boraca, a približno toliko i na preostalom području sjeverne Hrvatske, uključujući i Zagreb.⁵²⁾

Zapaženu aktivnost razvio je i propagandni odjel koji izdaje list »Glas slobode«, glasilo Okružnog NOO-a Moslavine, i nekoliko podlistaka putem kojih se informiraju narodne mase o najznačajnijim dogadjima u Moslavini, uspjesima NOB-a u drugim krajevima i saveznika na drugim frontovima.⁵³⁾

Snažna propagandna aktivnost kojom rukovodi ONOO Moslavine prati raspačavanje obveznica Zajma narodnog oslobođenja. Preko kotarskih NOO-a mobiliziran je cijelokupni aparat narodne vlasti; preuzeta obaveza prikupljanja 3740 000 kuna brzo je ostvarena i novac poslan ZAVNOH-u. U toku akcije, samo u mjesecu listopadu 1943. održano je oko 120 mitinga, nakon kojih je pored raspačavanja obveznica zajma došlo i do jačanja narodnooslobodilačkih fondova kotarskih i okružnih NOO-a, u koje su ušle znatne količine novčanih priloga i raznih predmeta potrebnih za snabdijevanje partizanskih jedinica, nastrandalog stanovništva i rad NOO-a.⁵⁴⁾

Gospodarski odsjek ONOO-a i komisija za sjetu organizirali su jesenju sjetu vodeći brigu o kvalitetnoj obradi zemlje i nabavci sjemenja, obradi vakantnih zemljišta; mobilizirali su i velik broj zanatlija u pružanju besplatnih zanatskih usluga siromašnom stanovništvu. Jesenja sjetu, vodena pod parolom »narod sije, narod će i žeti«, obiluje primjerima solidarnosti u pružanju pomoći siromašnim seljacima i članovima NOO-a, koji zbog angažiranja u radu odbora nisu stizali obaviti sjetvene radove.⁵⁵⁾

Bilo je odbora koji se nisu snašli, gdje je zbog neaktivnosti ili borbe za ostvarivanje ličnih interesa dolazilo do smjenjivanja pojedinih

") Navedeno prema izvještaju Povjerenstva CK za Zagreb Centralnom komitetu KPH od 6. VIII. Navedeni su i podaci da je s područja zagrebačkog okruga mobilizirano 450—500, bjelovarskog 600, krapinskog 110, a nedostaje podatak za varadinski okrusi (IHRPH, Fond CK KPH, k. 26, dok. 1516).

") Prema sačuvanim primjercima dade se zaključiti da je »Glas slobode« izlazio kao mjesečnik, u početku u 750, a 1943. u 1000 primjeraka. Podlisci »Vijesti« i »Moslavacke vijesti« izdaju se češće, prema potrebi dva i više puta mjesečno.

") Muzej Moslavine u Kutini; Fond ONOO Moslavine, 5/I-B-3.

") »Moslavacke vijesti« broj 8/1943. donose prikaz aktivnosti sela Oštri Zid u jesenjoj sjetu. Tu piše: »Ni pedalj zemlje ne smije ostati neobraden«, tako glasi parola pod kojom naš narod uzima oružje u ruke i obrađuje svaki komadić zemlje, rasporeduje se alat i vozna stoka, čini se sve da bi se postigla što bolja žetva, jer će ovogodišnju žetvu uživati samo naš narod i njegova vojska... Mjesni NOO Oštri Zid donio je, u zajednici sa cijelim selom, zaključak da se obradi zemlja siromašnih suseljana koji nemaju pluga ni voznog blaga. Organizirao je cijelo selo i pristupilo se radu. U najkraće vrijeme sva su ta polja bila obrađena zajedničkim radom. Isto tako priskočilo je selo bez ikakvog poziva u pomoći tajniku svoga NOO-a, jer radi svojih službenih poslova nije stigao svršiti radove na svom polju. Za jedan dan sjetu je bila obavljena. Narod je govorio: »Ko je za nas taj ne smije stradati« (Muzej Moslavine u Kutini, 3/I-B-11).

članova, a u dva slučaja, u Kostanjevcu i Šimljanici, selo je smijenilo odbore i umjesto njih imenovalo povjerenike. Velika većina odbora uspješno ostvaruje zadatke ne samo na oslobođenom nego i na neoslobodenom području. To potvrđuju primjeri općine Dubrava u čazmanskom kotaru koja zbog dobrog rada NOO-a, što postaje u svakom selu, živi kao oslobođeni teritorij iako tamo nema partizanske vojske.

Značajnu pomoć Okružnom NOO Moslavine i okružnim rukovodstvima političkih organizacija pružaju Anka Berus i Dragutin Saili, koji stižu početkom jeseni 1943. sa zadatkom da pripreme formiranje novog Povjerenstva CK KPH za sjevernu Hrvatsku sa sjedištem u Moslavini. Radom Anke Berus otklonjene su brojne slabosti i rad je NOO-a, izuzev uskog pojasa oko Kutine i Gojila, gdje su jaka neprijateljska uporišta, »stao na zdrave noge«.

Dragutin Saili je pomogao u razgraničavanju odnosa između Komande područja i Okružnog i kotarskih NOO-a, održao brojne sastanke s kotarskim NOO-om Kutina i seoskim odborima oko Osekova u cilju njihovog osposobljavanja za prihvatanje i opskrbljivanje ljudi koji dolaze s područja Banije i slanja živežnih namirnica, stoke i svinja s čitavog područja sjeverne Hrvatske za Baniju i ostale opustošene krajeve.⁵⁶⁾

Djelovanjem Okružnog NOO-a Moslavine, oslobođeni dio ovog područja postaje upravno-politička cjelina.

U vrijeme Drugog zasjedanja AVNOJ-a u Moslavini djeluju:

Okružni NOO Moslavine

Kotarski NOO Garešnica	Kotarski NOO Čazma	Kotarski NOO Kutina
5 općinskih NOO-a	5 općinskih NOO-a	3 općinska NOO-a
37 seoskih NOO-a	57 seoskih NOO-a	51 seoski NOO

Dakle, u to vrijeme u Moslavini djeluju: Okružni NOO, 3 kotarska NOO-a, 13 općinskih i 145 seoskih NOO-a. Svojim radom NOO-i pokrivaju oko dvije trećine teritorija i sela u Moslavini, a mreža NOO-a potpuno je prekrila oslobođeni teritorij. Zadan je odlučan udarac okupatorsko-ustaškoj vlasti, a dotadašnje dvovlašće završavalo je pobjom organizacija i snaga NOP-a.

Razvoj narodne vlasti u Moslavini od Drugog zasjedanja AVNOJ-a do oslobođenja

Drugo zasjedanje AVNOJ-a predstavlja prekretnicu u procesu nastajanja nove Jugoslavije. Ovim zasjedanjem položeni su temelji nove državne zajednice jugoslavenskih naroda. Slikovito rečeno, izgrađen je vrh piramide sačinjen na čvrstom temelju nepreglednog mnoštva narodnooslobodilačkih odbora. Taj temelj revolucionarne vlasti nastao je iz ustaničke prakse naroda, kojeg je vodila Komunistička partija garantirajući mu ne samo nacionalno nego i socijalno oslobođenje — odlučnim raskidom sa starom kapitalističkom Jugoslavijom.

") IHRPH, Fond CK KPH, k. 29, dok. 1890.

Sve odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a, posebno o federalivnom uređenju nove Jugoslavije, o oduzimanju prava legalne vlade izbjegličkoj vlasti i zabrani povratka u zemlju kralju Petru te o dodjeljivanju Titu zvanja maršala — naišle su na širok odjek kod naroda Moslavine.

Na dan zasjedanja AVNOJ-a borci Moslavine postižu značajan uspjeh — oslobođaju Čazmu i uništavaju neprijateljski garnizon od oko 1000 vojnika.⁵⁷⁾

Ovaj borbeni uspjeh, uz objašnjenje odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a na preko 100⁵⁸⁾ sastanaka u toku prosinca 1943, dovodi do snažnog priliva u jedinice NOV — više od tisuću novih boraca.⁵⁹⁾

Dobro prihvaćanje odluke o zabrani povratka kralju Petru i zah-tjevima da ta zabrana bude definitivna od strane srpskog stanovništva, dovelo je do još većeg zbližavanja s hrvatskim stanovništvom.

Po našoj ocjeni, izgradnja narodne vlasti u Moslavini već je u drugoj polovici 1943. dosegla nivo ostalih ustaničkih krajeva, a po broju NOO-a u siječnju 1944. dostiže kulminaciju s obzirom na čitavo razdoblje NOB-a. Pored okružnog i tri kotarska NOO-a, tada djeluje 13 općinskih i 192 seoska NOO-a.

U okviru okružnog NOO-a formirani su i razvijeni odjeli, a u okviru kotarskih NOO-a odsjeci. Brzina i širina koja je pratila formiranje NOO-a potkraj 1943. i početkom 1944. uzrokovala je nepovoljan sastav pojedinih odbora, što je dovelo do njihove političke nestabilnosti. Na osnovi nekoliko dokumenata može se zaključiti da se u odborima našlo i neprijateljskih elemenata, koje je trebalo odstraniti.⁶⁰⁾ Na tu povjavu ukazalo je i partijsko savjetovanje za sjevernu Hrvatsku održano u Moslavini sredinom veljače 1944. U pripremanju savjetovanja, u Moslavini u siječnju 1944. borave dr Vladimir Bakarić i Lepa Perović-Zina i pružaju značajnu pomoć u radu okružnih i kotarskih organa Partije i narodne vlasti.

U kadrovski ojačalom Povjerenstvu CK KPH za sjevernu Hrvatsku, sa sjedištem u Moslavini, pored Anke Berus, čije je to uže zaduženje, na izgradnji i jačanju izvanpartijskih organizacija duže vrijeme radi i Savo Zlatić, politički rukovodilac Povjerenstva.⁶¹⁾

") Zbornik NOR, tom V, knj. 21, dok. 88, 130, 163, 165.

⁵⁸⁾ U »Glasu slobode« br. 23 — 24 nalazimo o tome slijedeće: »Da je na? narod svjestan da o sudbini naše zemlje ne može nitko odlučivati osim AVNOJ-a vidi se po tome s kolikom pažnjom su praćene historijske odluke Drugog zasjedanja u Jajcu... Na svim sastancima narod je s oduševljenjem prihvatio sve odluke, posebno odluku o zabrani povratka kralju Petru, uvjeren da su one garancija sigurne sutrašnjice... Povodom historijskih odluka održano je u čazmanskom kotaru 65 sastanaka na kojima je prisustvovalo 4000 ljudi, žena i omladine... U Kutinskom kotaru više od 20 sastanaka na kojima je preko 2000 prisutnih pozdravilo posebno odluku o stvaranju federalivne Jugoslavije... preko 30 sastanaka održano je u garešničkom kota-ru, a preko 3000 ljudi najviše se interesiralo o federalivnom uređenju i što će biti s narodnim manjinama...«

⁵⁹⁾ »Od oslobođenja Čazme do danas... baš u vrijeme kad su se na II skupštini AVNOJ-a donosili krupni historijski zaključci... preko 1000 mlađih je stupilo u redove NOV...« piše u »Glasu slobode« br. 25.

⁶⁰⁾ IHRPH, Fond CK KPH, Čazma, k. 102, dok. 4836, 4837.

⁶¹⁾ IHRPH, Fond CK KPH, k. 32, dok. 2091 — 1.

Partijsko savjetovanje za cijelo područje sjeverne Hrvatske održano u Čazmi 16., 17. i 18. veljače 1943., uz prisustvo oko 350 delegata, ukazalo je na neravnomjeran razvitak NOP-a na pojedinim područjima, na zaostajanje u varaždinskom okrugu i Podravini. Zaključeno je da težište u daljem partijskom radu mora biti na razvoju ustanka u hrvatskim krajevima, jačanju partijskih organizacija i njihovog utjecaja te mobilizaciji i izgradnji izvanpartijskih organizacija.

U zaključcima savjetovanja za NOO-e se kaže da ih treba učvrstiti i ojačati tako da predstavljaju istinski čvrstu demokratsku vlast. Om treba da postanu prave najmasovnije narodne organizacije, organizatori i rukovodioci narodne borbe, rada i života. »Oni treba da vode istinsku politiku na političkom, pravnom, socijalnom, prosvjetnom, zdravstvenom i drugim područjima. Uz aktivno učešće masa, očistiti NOO-e od špekulanata i prikrivenih neprijatelja NOB-a.«⁶²⁾

Prema raspoloživim podacima dade se zaključiti da je čišćenjem NOO-a porastao njihov ugled u narodu. Bilo je grešaka koje su se očitovale u sektaškom odnosu prema pojedinim pristašama HSS-a, u njihovom olakom isključivanju ili dovođenju u neravnopravan položaj »na pozicije drugorazrednih članova NOO-a«. Tu pojavu je razmatrao i Biro CK KPH 5. i 6. ožujka 1944. i u pismu Povjerenstvu CK KPH za sjevernu Hrvatsku zatražio da članovi Partije otklone nepravilan odnos prema pristašama HSS-a i NOO-ima, da ih angažiraju na praktičnim zadacima odbora kako bi se osjećali odgovorni za njihov rad; tako bi se otklonile slabosti koje se vuku iz prošlosti.⁶³⁾

Slični nedostaci, npr. nepovjerenje prema mladima i nedovoljna suradnja NOO-a i USAOJ-a, javljat će se i kasnije na čitavom području sjeverne Hrvatske. Jedan je od razloga ulaženje u partijske organizacije i NOO-e novoprimaljenih članova idejno nedovoljno izgrađenih, koji putem NOO-a nisu mogli ostvariti svu širinu partijske platforme NOP-a.

Neposredno nakon navedenog partijskog savjetovanja provedena je reorganizacija moslavačkog odreda. Odvojen je sisački kotar, a od dijelova bjelovarskoga i čazmanskog kotara formiran je novi kotar Dubrava, čime je moslavački okrug postao kompaktniji.

Sredinom veljače 1944. uslijedila je velika neprijateljska ofenziva na Moslavini praćena bjesomučnim okupalorsko-ustaškim terorom koji je teško pogodao pojedine članove i čitave NOO-e. Neprijateljske snage prodrle su do Podgarića, zapalile ambulante, radionice Komande područja, pljačkale i izvršile brojna nasilja osobito u mjestima Dubrava, Palančani, Sovari i Rječica.⁶⁴⁾

Svaki nalet neprijatelja na oslobođeni teritorij praćen je pljačkom, ubojstvima, silovanjem i paležom. Prilikom napada na Čazmu zapaljene su 63 kuće, u Grabovnici 15, u Suhaji 5. Ustaški teror najviše je usmjeren na članove NOO-a i njihove porodice. Ustaške porodice postaju potkazivači. Uhvaćen je i pogubljen čitav NOO Ivančana i Gornjeg

") IHRPH, Fond CK KPH, k. 33, dok. 2160.

") IHRPH, Fond CK KPH, k. 33, dok. 2207.

") IHRPH, Fond CK KPH Čazma, k. 102, dok. 4838.

Vukašinca, a pojedinačnih ubojstava odbornika bilo je najviše u kota-
rima Dubrava i Kutina.

Prema raspoloživim dokumentima može se zaključiti da je u Moslavini od početka do sredine 1944. uhapšeno ili ubijeno više od 100 odbornika.

Narodnooslobodilački odbori morali su se vrlo brzo prilagoditi novonastaloj situaciji i poduzeti protumjere. Preko sudskeih organa poduzete su oštре mjere protiv većeg broja ustaških porodica, a Sud Okružnog NOO-a Moslavine proveo je velik broj istraga; na osnovi donijetih rješenja više je ustaških porodica protjerano, a njihova imovina konfiscirana.⁶⁵⁾

Kao rezultat čestih upada neprijatelja raspala su se 3 općinska i oko 60 seoskih NOO-a, a na čitavom području stvorena je psihoza »dolaska ofenzive«. Primarni zadatak NOO-a postala je borba protiv panike, demoralizacije i nereda. Morala su se tražiti trenutna i hitna rješenja u zbrinjavanju stanovništva, organiziranom povlačenju u šumu i skrivanju pred neprijateljem najvrednije i najpotrebnije imovine. NOO-i su vrlo brzo organizirali dobre civilne straže, povezali sela i izgradili sistem međusobnog obavještavanja te uspostavili dobre kurirske veze s višim NOO-ima. Sve je to uz djelovanje oružanih, udarnih grupa i Moslavačkog partizanskog odreda, spriječilo kretanje i teror manjih neprijateljskih grupa, podiglo borbeno raspoloženje i mobilnost naroda u slučaju većih neprijateljskih ofenziva.⁶⁶⁾

U travnju su naleti neprijatelja počeli jenjavati, a početkom svibnja u Moslavini dolazi 28. udarna divizija, koja je nakon akcija na Hercegovac, Novsku i Ivanić Kloštar ponovo učvrstila oslobođeno područje. Rad narodnooslobodilačkih odbora se stabilizira, popunjeni su mnogi odbori, komande mjesta i područja, a nakon konferencije Okružnog NOO-a i Komande područja otklonjeni su postojeći sporovi između njih i ostvarena koordinacija rada.

U ustanovama NOO-a i komandama područja na oslobođenom području radi više stotina ljudi, u radionicama je proglašen udarnički rad, izvršena je podjela zemlje na obradu, a uočene slabosti su ispravljene »na širokim seoskim sastancima, gdje su uz učešće naroda donašana najbolja rješenja«.⁶⁷⁾

U toku 1944. Moslavina postaje najznačajnije središte u razvoju NOP-a na čitavom području sjeverne Hrvatske. Ovdje djeluje Povjerenstvo CK KPH za sjevernu Hrvatsku, čiji članovi Savo Zlatić, Dra-

") »Narod je to istjerivanje i konfiskaciju povoljno primio, a i opaža se da su sela u kojima je to učinjeno slobodnija«, kaže se u Izvještaju Okružnog NOO-a Moslavine ZAVNOH-u od 4. V 1944, Muzej Moslavine u Kutini, 5/I-B-2.

") IHRPH, Fond OK KPH Čazma, k. 102, dok. 4837, 4839, 4834, 4849.

") Mjesni NOO-i umjesto da direktno i ekspeditivno rješavaju pojedine životne probleme sela, previše to čine pismenim putem, obraćaju se višim NOO-ima, i ta prepiska ide ponekad i do Okružnog NOO-a. Trebalo je rješavati nepravilnosti koje su se pojavile kod podjele konfiscirane zemlje jer su došli do izražaja razni lični i familijarni interesi. (Navedeno prema Izvještaju ONOO Moslavine Oblasnom NOO Zagreb (Muzej Moslavine u Kutini, 5/I-B-2).

gutin Saili, Mile Počuća i osobito Anka Berus, koja je zadužena za rad vanpartijskih organizacija, pružaju dragocjenu pomoć partijskim organizacijama i NOO-ima da se brže oslobođaju slabosti i da u svakodnevnoj političkoj borbi izoliraju sve one snage koje su se na osnovi svojih klasno-političkih ciljeva opredijelile protiv NOP-a i nove narodne vlasti.⁶⁸⁾

U selu Mikleušu formiran je 15. svibnja 1944. Oblasni NOO Zagreb koji je, boraveći pretežno u Moslavini, svojim kadrovskim potencijalom, putem svojih odjela organizirao nekoliko savjetovanja, kursova i pokretao rješavanje brojnih problema sa svih područja društvenog života. Pružao je neposrednu pomoć NOO-ima u Moslavini i tako značajno pridonio izgradnji i usavršavanju organa narodne vlasti.

Potkraj 1944. i početkom 1945. rat se približavao kraju i mnogi krajevi naše zemlje bili su definitivno oslobođeni. Upravo su tada za jedinice NOV, NOO-e, partijske i druge organizacije sjeverne Hrvatske nastupili teški dani. Na ovo područje pristizale su jake neprijateljske snage sa zadatkom da osiguraju važne komunikacije koje su služile neprijatelju za izvlačenje njegovih snaga s Balkana. Neprijatelj je poduzimao akcije s velikim snagama i pri tom zajedno s domaćim kvilsinzima, koji su se zajedno s njim povlačili, nemilosrdno ubijao i pljačkao nedužno stanovništvo.

Moslavina s osloncem na oslobođeni teritorij Slavonije ostala je jedino čvršće uporište NOP-a i podrška borbi na ostalim područjima sjeverne Hrvatske. Prema direktivi Oblasnog komiteta Zagreb o čuvanju kadra, najveći broj članova NOO-a, NOF-a i ostalih organizacija s područja krapinskog, varaždinskog i bjelovarskog okruga prebačen je u Moslavinu s ciljem da se ovdje izvrši njihovo pripremanje za preuzimanje i organiziranje vlasti poslije oslobođenja.⁶⁹⁾

Moslavina, jedini oslobođeni teritorij s/z Hrvatske potkraj 1944. i početkom 1945., snosila je gotovo sav teret izdržavanja jedinica X korpusa, oblasnih ustanova i velikog broja izbjeglica. Odbornici s ostalog područja sjeverne Hrvatske raspoređeni su na rad u odjele i odsjekе Okružnog NOO Moslavine i kotarskih NOO-a Garešnica i Čazme sa zadatkom da se kroz razvijen sistem i sadržajan rad organa narodne vlasti »upute u rad i steknu što više iskustva za zadatke koji ih očekuju poslije oslobođenja na njihovom terenu«.⁷⁰⁾

Zbog izbjeglica, čiji se broj popeo na više od 6000, i brojnih ustanova narodne vlasti, sva potrošnja bila je strogo racionirana. Provedeno je nekoliko sabirnih akcija na čitavom okrugu jer je oslobođeni teritorij već bio iscrpljen.

Sredinom ožujka 1945. uslijedila je posljednja neprijateljska ofenziva na oslobođeni teritorij Moslavine, Sve ustanove NOP-a zajedno sa zbjegom prebačene su na grubišnopoljski i daruvarski kotar. Brojni

⁶⁸⁾ Opširnije o tome: Anka Berus, Bilješke o radu Povjerenstva CK za sjevernu Hrvatsku od 1943. — 1944. Zbornik Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, str. 56 — 75
») IHRPH, Fond Oblasnog komiteta Zagreb, k. 60, dok. 652, k. 64, dok. 964, 973.
⁷⁰⁾ Isto, k. 64, dok. 821.

članovi NOO-a odlaze u jedinice NOV. Područje sjeverne Hrvatske ostaje bez oslobođenog teritorija. Ne za dugo, jer je povratak ustanova NOP-a i zbjega uslijedio početkom travnja. Po povratku u Moslavini smanjen je prijašnji glomazni aparat okružnog i kotarskih NOO-a, što je povećalo njihovu operativnost. Obnavlja se rad NOO-a da bi se pripremili za preuzimanje vlasti poslije oslobođenja.⁷¹⁾

Pošto su u završnim operacijama jedinice I i III armije, u suradnji s jedinicama X korpusa, oslobodile Moslavini, na masovno posjećenim zborovima birani su NOO-i i odbori Narodnooslobodilačkog fronta.⁷²⁾

Široka mreža i dobra organiziranost NOO-a u toku NOB-a u Moslavini postala je siguran oslonac izgradnje i djelovanja narodne vlasti poslije oslobođenja.

KLASNA STRUKTURA I KARAKTER NARODNE VLASTI

Pokrećući narod u oružanu borbu protiv okupatora i domaćih kvislinga u okviru opće nacionalnooslobodilačke platforme KPJ, Komunistička partija Hrvatske pozvala je u borbu sve rodoljube — bez obzira na socijalne i političke razlike. Široku platformu oslobodilačke borbe, uz samo manja odstupanja epizodnog karaktera, rukovodstvo NOP-a u Moslavini ostvarilo je do kraja NOB-a.

Klasna struktura narodnooslobodilačkih odbora značajna je za ocjenjivanje njihovoga klasnog karaktera. Prvenstveno nas pri tom zanima koliko je u strukturi organa narodne vlasti zastupljeno radništvo i seljaštvo, dva nesumnjivo odlučujuća faktora NOB-a i socijalističke revolucije. Značajna su i pitanja: kako i kada pojedini društveni slojevi ulaze u NOB, kako se prema njenim ciljevima odnose pojedini dijelovi seljaštva, kao najmasovnije i glavne snage jedinica NOV i NOO-a, kako se mijenjaju njihovi klasni interesi, kakva je uloga Komunističke partije, pokretača i rukovodeće snage NOP-a i narodne vlasti.

U samom početku oslobodilačke borbe Partija se oslanja prvenstveno na radništvo iz onih sredina u kojima je i prije okupacije imala svoj oslonac. U strukturi prvih partizanskih grupa, zatim i Moslavačkog odreda, učešće radništva mnogo je veće nego je njegovo učešće u strukturi stanovništva. Tako u socijalnom sastavu Moslavačke partizanske čete »Kasim Čehaić« nalazimo 28 radnika, 16 seljaka, 3 intelektualca i jednog službenika.⁷³⁾

Početni uspjesi u aktiviranju radničke klase donekle su prekinuti potkraj 1941. i u prvoj polovici 1942. hapšenjem ili odlaskom u partizanske jedinice najspasobnijih partijskih kadrova, upravo onih kadrova koji su i prije okupacije širili utjecaj Partije i među radništvom uživali veliki osobni autoritet.

Povjerenstvo CK KPH za Zagreb u nekoliko je navrata upozoravalo komuniste ovog područja da je jedna od najslabijih strana njih-

") Isto, k. 64, dok. 963, 981.

") Isto, k. 64, dok. 1020.

⁷³⁾ Marija Bardić, Stvaranje prvih partizanskih jedinica na području Moslavine, Zbornik Moslavine, Kutina, 1968, str. 260—261.

ve aktivnosti u tome što nisu uspjeli prodrijeti s idejama NOP-a među radništvo, stoga su sve do potkraj 1942. postignuti skromni rezultati.⁷⁴⁾ U tvornice, kojih je inače malo, ideje NOP-a teško su prodirale sve do kraja NOB-a jer su njihovi vlasnici postali suradnici okupatorske i ustaške vlasti, neprijatelj ih je dobro čuvao zato da bi iz njih izvukao što veću korist, drastično suzbijajući svaki oblik političke aktivnosti koja nije odgovarala njegovim interesima.

Veći uspjeh u aktiviranju radničke klase na platformi NOP-a postignut je kod pilanskih radnika u Garešničkom Brestovcu i Novoselac Križu, a Kotarski NOO Kutina je u srpnju 1943. organizirao uspješan petodnevni štrajk 600 radnika u naftnom poduzeću Gojio, nakon kojega je krenuo politički rad i među radnicima ovog poduzeća.⁷⁵⁾ U specifično teškim uvjetima, u redovima radničke klase stvarani su punktovi putem kojih su širene ideje. NOP-a, skupljani prilozi za jedinice NOV, te je tako ostvareno povezivanje radničke klase u neprijateljskim uporištima sa slobodnim teritorijem oko Moslavačke gore.

Društvenu ulogu radničke klase u NOB-u i socijalističkoj revoluciji neposredno je osiguravala njezina avangarda, Komunistička partija, dobrom organizacijom i jasnoćom ciljeva, pravilnim ocjenjivanjem političke situacije, odabiranjem revolucionarnih parola, koje su postepeno prihvatali i podržali najširi slojevi naroda.

U uvjetima partizanskog ratovanja, glavna bitka oružanog ustanka i najznačajniji procesi u izgradnji narodne vlasti u Moslavini odvijaju se u njenim planinskim predjelima sa seljaštvom kao okosnicom i glavnim nosiocem tog procesa. Bilo je jasno da se partizanske jedinice mogu održati jedino u predjelima Moslavačke gore s osloncem na sela u njenom podnožju, zatim i šire oko nje. Od kraja 1941. selo i seljaštvo postaju poprište dramatične političke bitke za njihovo oslobođanje ispod utjecaja HSS-a i za aktivno uključivanje u NOB. Ostvariti tu orientaciju, pokrenuti i uključiti u NOP prije svega hrvatsko seljaštvo, bio je složen, dug i vrlo težak proces.

Politizacija sela u Moslavini odvijala se putem Hrvatske seljačke stranke, više kroz isticanje tradicionalno seljačkih vrednota nego kroz revolucioniranje seljačkih masa, koje nije odgovaralo njenom buržoaskom vodstvu.

U ratnom košmaru s još uvijek nejasnim perspektivama, »politika čekanja« odgovarala je psihičkom stanju ljudi, osobito seljaka, koji se sve do potkraj 1942. prvenstveno orijentiraju prema osnovnom životnom interesu »da spase glavu«, i dok vide da im je lakše ako ostaju kod kuće, ili odlaze u domobrane, ili se skrivaju kao vojni bjegunci — oni to i čine. Niskom stupnju društveno-političke svijesti, privrženosti »svome domu«, sitnovlasničkoj i inertnoj seljačkoj psihologiji, u početku je bila bliža, razumljivija i prihvatljivija »politika čekanja« nego rizična borba protiv okupatora i ustaša. Ta politika, a ne osobni utjecaj Mačeka, koji se često prenaglašava, bit će značajnim uzrokom pasivnosti najvećeg dijela prvenstveno hrvatskog a zatim i dijela srpskog

») IHRPH, Fond Povjerepstva CK KPH za Zagreb, k. 43, dok. 22, 31.

») IHRPH, Fond CK KPH, k. 26, dok. 1516.

stanovništva. Srpsko seljaštvo — prvenstveno zbog opasnosti od fizičkog istrebljenja, nasilnog preseljenja, stanja neizvjesnosti i iščekivanja — postepeno se orijentiralo prema Partiji i narodnooslobodilačkoj borbi.⁷⁶⁾

Zbog toga 1942. nije značajna samo po većim vojnim uspjesima, već i po upornom političko-propagandnom djelovanju u kome je sudjelovalo cjelokupni partijski kadar, osobito obnovljeno okružno i ko-tarska rukovodstva, borački i komandni kadar Moslavačkog odreda. Taj rad je rezultirao stvaranjem brojnih NOO-a pomoću kojih se postupno proširivala osnovica NOP-a, širila istina o njegovim ciljevima i neutralizirala ustaška i HSS-ovska propaganda.

U Povjerenstvo CK KPH za Zagreb stiže potkraj 1942. više izvještaja s ovog područja koji govore o sve širim kolebanjima prema NDH u redovima seljaštva i njegovom postupnom priklanjanju NOP-u. To se prvenstveno odnosi na siromašno seljaštvo u selima na širem području Moslavačke gore, koje je najranije zahvaćeno kovitlacem ustanka i prvo uključeno u aktivnost NOO-a. Na užem području istočno i zapadno od Moslavačke gore najranije je razbijena antikomunistička propaganda i demantirane su parole da će komunisti pobjedom NOB-a oduzeti seljacima zemlju, stoku, stvoriti državnu zemlju, natjerati da na njoj rade i hrane se na kazanu. Tu pojavu zapaža u Moslavini Dragutin Sali-Konspirator, koji u izvještaju CK KPH ističe da je »narod oduševljen Narodnooslobodilačkom borbom, ali postoji kod ljudi dosta jaka bojazan da će to biti pobjeda komunista, koji će im oduzeti zemlju i sve ih tjerati na kazan.

Početkom 1943., zbog učvršćenja i organiziranja života na oslobođenoj teritoriji, ta bojazan postepeno iščezava i kod srednjeg seljaka, kod koga se lomi povjerenje u HSS, koja više i nije seljačka, u njene vode i njihovu »gospodarsku politiku«, koja se pretvorila u služenje interesima okupatora.

Iskusivši učestao neprijateljski teror i rekviziciju, seljak je upoznao fašizam u pravom svjetlu. To je jedan od razloga da je prerastao od simpatizera NOP-a u aktivnog učesnika NOB-a. Privučen je i prije-lazom velikog broja srednjeg i dijela rukovodećeg kadra HSS-a, što je, kao izraz političke pobjede Partije, dovodilo do postepenog rasula te stranke. Polovinom 1943. »politika čekanja« gubi za najveći dio seljaštva prijašnju uvjerljivu perspektivu. Seljaštvo masovno pristupa NOP-u, što dovodi do prekretnice i masovnog oružanog ustanka u Moslavini.

⁷⁶⁾ »Još uvjek je teško odvojiti mase od rukovodstva HSS-a i pridobiti ga za našu borbu. Živo smo se bacili na propagandu. Proturili smo 1000 proglaša CK KPH koji su učinili snažan utisak u hrvatskim selima i puno se čitaju. Partizani održavaju u hrvatskim selima mitinge i u tome uspijevaju. Ali da budemo iskreni — do sada nismo uspjeli hrvatske mase pridobiti za našu narodnooslobodilačku borbu pod rukovodstvom Komunističke partije, ali smo uvjereni da ćemo u tome uskoro imati više uspjeha. Na protiv, srpski živalj, osim iznimaka, je za Partiju, za njeno vodstvo u oslobođilačkom pokretu i većini slučajeva za sovjetsku vlast. NOO-a imade u srpskim selima vrlo mnogo, pogotovo tamo gdje su partizani bili dulje vremena...« navodi se u izvještaju dra Pavia Gregorića-Brzog o stanju na čazmanskom okrugu od 22. travnja 1942.

U toku 1944. u NOP postepeno ulazi i malobrojni ali utjecajni sloj krupnog seljaštva, trgovaca, obrtnika više s ciljem »da pridobiju narod za sebe u slučaju budućih izbora poslije rata«.⁷⁷⁾ Njihovo ulaženje u NOO-e poklapa se i povezano je s transformacijom politike HSS-a »još nije vrijeme« u politiku »ulazimo u NOO-e«, a nešto kasnije »ulazimo u odbore JNOF-ak«.

Odnos pojedinih društvenih slojeva i njihovo učešće u NOP-u ogleda se i u strukturi narodnooslobodilačkih odbora.

Uoči oslobođenja, socijalni sastav izvršnih odbora kotarskih i okružnog NOO-a je slijedeći: Kotarski NOO Čazma: 7 seljaka, 3 radnika, 1 intelektualac, 1 obrtnik; Kotarski NOO Kutina: 7 seljaka, 2 radnika, 1 obrtnik; Kotarski NOO Garešnica: 6 seljaka, 2 radnika, 1 intelektualac, 1 obrtnik. U Plenumu Okružnog NOO Moslavine bilo je 20 seljaka, 5 radnika i 3 intelektualca. Približan sastavu NOO-a je i socijalni sastav odbora JNOF-a.

Tako se u Izvršnom odboru Okružnog odbora JNOF-a Moslavine nalazi: 10 seljaka, 3 radnika, 3 intelektualca, a u izvršnim odborima tri kotarska odbora JNOF-a 30 seljaka, 6 radnika i 2 intelektualca.⁷⁸⁾

O socijalnom sastavu općinskih i seoskih NOO-a nema podataka, osim općih konstatacija da je njihova struktura pretežno seljačka, a zbog slabog učešća i utjecaja radničke klase veća je prisutnost »desnog oportunizma«, koji se ogleda u suviše pomirljivom stavu prema pojedincima koji su u odbore ušli radi ostvarivanja stranačkih, a ne općih ciljeva NOP-a⁷⁹⁾ Ovi podaci upućuju na zaključak da struktura NOO-a približno odgovara strukturi stanovništva ovog područja.

Najveći broj NOO-a izrastao je iz seljaštva kao najmasovnije socijalne osnove, što je razumljivo jer ono i u strukturi stanovništva čini veliku većinu. Pretežno seljački sastav seoskih i općinskih NOO-a odrazio se i u strukturi viših i najznačajnijih, kotarskih i okružnih NOO-a. Nastojanje Partije da u NOO-e budu izabrani »videniji ljudi«, što u sebi pored poštenja i ostalih vrlina znači i imovno stanje, ostvareno je ulaskom u odbore srednjeg seljaštva, koje sa siromašnim seljaštvom dominira u strukturi organa narodne vlasti. To što su oni bili ranije pretežno pristaše HSS-a predstavlja uspjeh Komunističke partije koja ih je angažiranjem putem NOO-a i odbora JNOF-a povezala s radničkom klasom, s kojom su zajedno prihvatali rukovodeću ulogu u NOP-u.

Dakle, po svom sastavu ovi organi na području Moslavine predstavljaju specifični oblik diktature proletarijata udruženog sa seljaštvom. Specifičan po tome što je masovno angažiranje seljaštva u NOP-u i njegovo učešće u NOO-ima nadišlo ulogu pomagača radničke klase u revoluciji, ono je partizanskim jedinicama, antifašističkim organizacijama i NOO-ima dalo osnovnu ljudsku snagu i uporište i zbog toga nije moguće dati primat radničkoj klasi, već je ispravnije govoriti o radništvu i seljaštvu kao o dva tjesno povezana suborca, koji su prvi put

⁷⁷⁾ IHRPH, Fond Povjerenstva CK KPH za sjevernu Hrvatsku, k. 59, dok. 224.

⁷⁸⁾ IHRPH, Fond Oblasnog komiteta KPH Zagreb, k. 64, dok. 1028.

⁷⁹⁾ Isto, k. 63, dok. 737.

u našoj povijesti zajednički i ravnopravno u NOO-ima donosili značajne političke, ekonomski i druge odluke kao stvarni subjekti vlasti.

Konačan je rezultat da je na ovom području, kontroliranom od snažnih neprijateljskih snaga i karakterističnom po dvovlašću, uspješno ostvaren proces rušenja kako stare buržoaske tako i ustaške vlasti te uspostavljanja nove, narodne vlasti. Sto dvovlašće već u toku NOB-a nije završilo potpunom pobedom snaga NOP-a i organa narodne vlasti, uzrok je samo u golemoj koncentraciji neprijateljskih snaga na ovom području.

Vukašin Karanović

OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA

Znatno ranije nego će armije fašističke Njemačke, Italije i njihovin saveznika napasti kraljevinu Jugoslaviju obavještajne službe tih zemalja izvršile su svoje zadatke. U vlasti, generalštabu, ministarstvima, u privredi, u političkim strankama i svuda gdje je to bilo značajno, fašisti su imali svoje ljudе i organizacije. Kombinirajući snažnu propagandu s raznovrsnim drugim sredstvima specijalnog rata, sile osovine stvorile su veoma jaku i dobro organiziranu petu kolonu. Izdajnici raznih boja natjecali su se u travanjskom ratu 1941. godine tko će veću pomoć pružiti fašističkim divizijama.

Odmah nakon okupacije zemlje obavještajne službe okupatora priступile su organizaciji svoga rada u novim uvjetima. Čitav aparat bivše jugoslavenske policije i snaga sigurnosti preuzeli su novi gospodari. Osim časnih izuzetaka većina tih kadrova nastavila je rad za faštiste. Rukovodioci službi sačuvali su kartoteke o komunistima i naprednim ljudima i sve to predali neprijatelju. Upravo izdajnici te vrste krivi su za mnoge zločine nad komunistima i naprednim ljudima širom Jugoslavije. Abver, Gestapo, Ovra i druge obavještajne i kontraobavještajne službe ne bi mogle 1941. godine imati ni toliko uspjeha koliko su imale u borbi protiv KPJ. Ali bili su tu izdajnici koji su i osobno poznavali i mnoge komuniste.

Dakle, hiljade petokolonaša, folksdojčera, agenata, žbira, žandara i sličnih stavilo se u službu okupatora i njegovih slugu Pavelića, Nedića, Rupnika i drugih. Već prvih dana okupacije ustaše formiraju u NDH svoje žandarmerijske (oružničke) formacije. 13. travnja 1941. Kvaternik osniva »Hrvatsko oružničko zapovjedništvo«. Pavelić ima tri oružničke pukovnije ili diviziju žandara. Svaka velika župa ima oružničko krilo, a kotarske oblasti veći broj oružničkih postaja (stanica), jačine odjeljenja ili voda. Svaka veća općina imala je svoju oružničku postaju s 5 — 15 oružnika. Prvih dana okupacije jedinice i organizacije HSZ su pokrivali najveći broj sela i bile u ulozi pomoćnih oružničkih formacija. Ovo se posebno odnosi na sjevernu Hrvatsku i Moslavинu.

Ustaška nadzorna služba (UNS) formirana je odmah nakon uspostave ustaške NDH. Dobar dio kadra UNS-a činili su pripadnici policije i ob. službi bivše Jugoslavije. Bili su to dobro obučeni kadrovi, koji su u višegodišnjoj borbi protiv naroda i KPJ stekli bogato iskustvo. Otuda i relativno dosta uspjeha UNS-a u 1941. i dijelom u 1942. godini.

Razbijanje naših prvih malih partizanskih odreda u s/z Hrvatskoj (Zagrebački, Kraljevički, Bjelovarski, Moslavački) oko Zagreba, Koprivnice, Carevdara i Bjelovara djelo je UNS-a oslonjenog na oružnike i ustaše. Međutim, to su bili uspjesi u početnom periodu kada se još nisu dobro snalazile organizacije KP i NOP-a.

Pored UNS-a kao specijalne službe, te oružništva kao policije potretka, obavještajnom djelatnošću bavile su se sve ustaške institucije, komande i starješine, kao jedinice i pojedinci. Svi oni su bili dužni obavještavati o pojavi komunista, partizana i svemu onom što je bilo protiv okupatora i NDH. Ustaški tabornici bili su glavni u općinama. Oni su pored ostalog rukovodili i radom obavještajne službe na općini, doduše na niskom stručnom nivou, ali radili su. Po liniji vlasti, preko kotarskih oblasti i općinskih načelstava, obavještajna služba dobivala je dio informacija.

Bio je to pokušaj ustaša da stvori masovnu, totalitarnu obavještajnu službu i da na taj način osigura provođenje svoje zločinačke politike. Može se reći da su mnogi ustaški glavari i glavarčići podugo vremena bili u zabludi. Privid masovnosti, u njihovim glavama podrške naroda Paveliću i njemačkim fašistima brzo se rasplinjavaao. Kako je NOP i oružana borba jačala, uspjesi UNS-a i ostalih bivali su sve manji i manji.

Neprijatelj je u domobranskim jedinicama imao također obavještajne organe. Kvalitet tih kadrova bio je znatno slabiji od onih u UNS-u, pa ni rezultati im nisu bili bogzna kakvi.

Ako malo analiziramo neke uspjhehe UNS-a u 1941. godini i nešto kasnije u borbi protiv organizacija KPH-a, NOP-a i prvih naših jedinica, onda treba imati u vidu i slijedeće:

- neke partiske organizacije i pojedini članovi KP nisu se najbolje snašli u prvim danima;
- povremena hapšenja i puštanja komunista na nekim kotarevima zavarali su izvjestan broj drugova, pa su mnogi kasnije stradali;
- nedovoljna opreznost i nepostojanje masovnije mreže organizacije NOP-a, utjecalo je na izvjesno gubljenje kadrova;
- sistem vlasti NDH i okupatora bio se raširio na čitavoj teritoriji, pa je neprijatelj lakše prikupljao podatke o aktivnosti NOP-a. S druge strane, sam NOP, ciljevi NOB i mnogo drugog nisu u početku oružane borbe bili poznati širokim masama naroda, što je dovodilo do toga da su obični ljudi obavještavali »vlast« o nepoznatim ljudima i događajima. Ovo tim više, jer takvi ljudi nisu znali da će ustaše samo za riječ ili sumnju ubiti ili otjerati ljude u logor.

Kasnije, kada je borba i ovdje počela, a ustaše pokazale svoje pravo lice, nestalo je i slučajne pomoći običnih ljudi ustaškoj vlasti, pa su im uspjesi bivali sve rijedi.

Njemački fašisti su na području NDH imali svoje obavještajne i kontraobavještajne službe. Tu je Abver, kao vojna obavještajna služba i Gestapo kao tajna policija. Osim toga, Nijemci su imali čitav niz organa i institucija koje su se sve bavile i obavještajnim radom. Kod ovoga stalno treba imati u vidu da su sve kvislinske službe i organi bile podređene Nijemcima. Gestapo je bio svemoćan, njegovi rukovodnici radili su što im je bila volja, mogli su ubiti, objesiti, potjerati u logor koga su god željeli ili odlučili. To im je bio i metod rada.

Pri Štabu njemačkog generala u NDH, koji je kasnije nosio naziv Opunomoćeni general u NDH (fon Glaise Horstenu), postojao je i odjel obavještajne službe. Svaka njemačka jedinica imala je svoje obavještajne organe. Osim toga postojali su posebni obavještajni centri u Varaždinu, Zagrebu, Karlovcu, Petrinji, Sisku, Ivanić-Gradu, Kutini, Novoj Gradiški, Bjelovaru i drugim mjestima. Znači, osim obavještajnih organa 187. divizije u čijem se operativnom području nalazila i Moslavina, neprijatelj je imao obavještajne centre oko Moslavine i u njoj samoj.

Jedan od važnih izvora informacija za neprijatelja bila je i njegova goniometrijska i dektipterska služba, koja je u toku NOR-a imala dosta uspjeha u hvatanju naših radio-depeša i njihovom dešifriranju.

Saslušanje zarobljenika, uhapšenika, a zatim njihovo vrbovanje i ubacivanje u naše redove bio je jedan od omiljenih metoda rada neprijateljskih obavještajnih službi. Osim uspjeha s »Borinom provalom«, koji je bio zaista veliki za neprijatelja, ni UNS, a također Abver i Gestapo nisu na području Moslavine postigli neke veće rezultate. Biće je pojedinih uspjeha, koji nisu mogli bitno utjecati na ishod borbe s NOP-om. Naprotiv, neprijatelj je i na ovom polju pretrpio velike gubitke i bio tučen.

Fašistima nije pomoglo ni to što su jedinice 187. divizije bile u velikoj mjeri specijalne snage za vođenje borbe protiv partizana i NOP-a kao pokreta. Čitav jedan puk SS-a i mnogobrojne manje samostalne i specijalne jedinice nisu bile dovoljne. Uzalud su fašisti imali podršku ustaša i kulturbundaša, naša je NOB-a stalno jačala.

Može se postaviti pitanje kako to? Kako je bilo moguće boriti se protiv tao dobro organiziranih obavještajnih službi neprijatelja? Na ovo pitanje moguće je odgovoriti ovako:

— KPJ na čelu s Titom bila je suvremena proleterska Partija, solidno organizirana, pripremljena i dobro vođena. Njena rukovodstva i kadrovi uopće, bili su na visini zadataka, sposobni da organiziraju i vode oružanu borbu i revoluciju;⁸⁰⁾

— Partija je imala ogroman utjecaj u širokim narodnim masama. Ciljevi NOB-a i socijalističke revolucije, koje je postavila KPJ odgovarali su milijunskim masama naših naroda i narodnosti. Zato neprijatelj nije mogao uništiti Partiju, jer je narod štitio komuniste, organizacije NOP-a i partizane.

⁸⁰⁾ U jesen 1941. g. OKW i MILER priznaju da je KPJ stekla veliko iskustvo u ilegalnom radu protiv organa biv. jugoslavenske države, da je to solidno organizirana Partija od vrha do dna.

Na području Moslavine tokom čitavog rata neprijatelj je nastojao da otkrije, a zatim uništi organizacije KPH, SKOJ-a, USAOH-a, AFŽ-a, NOO-a i razumije se naše borbene jedinice, prije svega MPO. Osim borbe na bojnom polju između partizana i raznih ustaško-domobranksih, njemačkih i kozačkih jedinica, vodila se neprekidna borba i obavještajnih službi. Na strani neprijatelja bile su brojnije službe sa školovanim kadrom specijalista — zločinaca. Na našoj sirani bila je istina, rodoljublje, narod i čvrsta vjera u pobjedu. Iskustvo je stvarano u borbi protiv neprijatelja uopće i njegovih obavještajnih službi posebno.

Na tom frontu vodio se pravi rat, često nevidljiv za prosječnog čovjeka i ljudi. Iako u prvoj fazi borbe u Moslavini pa i u MPO-u nema obavještajnih organa i kadrova koji oficijelno i stručno radi na obavještajnom i kontraobavještajnom planu, na tome se zadatku neprikladno radilo. Svaki borac i starješina budno je pratilo sve oko sebe što se radi. Čim bi se došlo do određenih podataka — oni bi se ocijenili, a zatim je odlučivano što treba uraditi. Članovi KP, SKOJ-a i ostalih naših organizacija, pa i svaki naš simpatizer i suradnik su svaki na svoj način radili i na prikupljanju obavještajnih podataka. Na taj su način za naša partijska rukovodstva i MPO radile stotine i hiljade suradnika NOP-a, što neprijatelj nije imao. Tome treba dodati da su naši ljudi radili svjesno i dobrovoljno. Svaki pokret neprijatelja pa i izgovorena riječ protiv NOB su se saznavali. Takvu obavještajnu službu nije imao niti jedan agresor u povijesti niti će je imati i otuda je svaki osuđen na poraz.

Prije organizacione šeme naše obavještajne službe u Moslavini evo nekoliko primjera iz rada naše i neprijateljske obavještajne službe.

Neprijatelj je najviše uspjeha imao u 1941. i 1942. godini. Evo nekih primjera: Na području kotara Čazma UNS je uhapsio oko 25 — 30 članova KP već 1941. godine, što je negativno utjecalo na bolju organizaciju NOP-a i brži razvoj MPO. Među uhapšenima je bilo i članova KK KPH Čazma.

U Garešnici je sredinom 1941. godine uhapšen seretar KK KPH Branko Horvat, a nešto kasnije i veći dio članova kotarskog komite-ta. Iako su uhapšeni bili pušteni, ipak je to u mnogome ometalo bolju organizaciju na pripremi za oružanu borbu, a time i rad na stvaranju većeg broja organizacija NOP-a.

Slična situacija bila je i na području kotara Kutina. Uhapšen je sekretar KK KPH Kutina Dragan Dragičević, koji je kasnije i ubijen u Jasenovcu. Kasnije, 1942. i 1943. godine, UNS je uspio da uhapsi i ubije još tri sekretara KK KPH Kutina (Šturlan, Brcković i Kozjak), kao i nekoliko članova kotarskog komiteta.

Najveći uspjeh UNS je postigao u tzv. Borinoj provali. Naime, UNS je uhapsio Jošt-Pavić i Borisava »Boru« 1941. godine u Zagrebu. Na istrazi je Jošt bio slabici i izdao sve što je znao, a zatim je pristao na suradnju s UNS-om. On je solidno pripremljen pa je postao jedan od vrsnih agenata UNS-a. »Bora« je pod vidom partijskog aktiviste došao po partijskoj vezi iz Zagreba u Moslavini s jednim višim partijskim rukovodiocem (koji razumije se nije znao da je Jošt izdajnik). On je kao takav išao od veze do veze, sa sastanka na sastanak članova KP,

SKOJ-a i ostalih, sakupljujući važne podatke o organizaciji NOP-a. S njime je bila i njegova djevojka, također agent UNS-a. Tako je »Bora« radio na području kotareva Križevci, Čazma i Kutina. Došao je do velike provale. UNS je hapsio redom. Neki su drugovi poginuli prilikom hapšenja, ili zbog mučenja (Franjo Vidović u Čazmi i Smerda u Dubravi). Prema nepotpunim podacima neprijatelj je pohapsio blizu 400 ljudi mahom suradnika NOP-a, članova KP, SKOJ-a, NOO-a, što je bio težak udarac za nas, a najveći uspjeh UNS-a.

Kod ovoga slučaja treba istaći da je neprijatelj uporno tragao za organizatorima i organizacijama NOP-a. Dosta velik broj drugova je ubijen, a najveći broj otjeran u logor u Jasenovac. Manji dio se spasio zamjenom i na razne intervencije naših ljudi, ali je većina stradala u čuvenoj »Borinoj« provali.

Imao je neprijatelj još i drugih uspjeha. Uspio je ubaciti izvještaj broj svojih ljudi u naše redove, osobito u neke organizacije na terenu. Bilo je slučajeva da je neprijatelj organizirao deztererstva ili stvarao paniku i slično. Ali, svi ti pokušaji i poneki uspjesi nisu mogli odlučujuće utjecati na razvoj NOB i konačan uspjeh.

Da vidimo kako je prošao neprijatelj u Moslavini. Osim onoga što je već rečeno u prvom dijelu knjige, treba iznijeti još i slijedeće:

— razumljivo je da naše organizacije i rukovodstva bilo KP, SKOJ-a ili drugih naših organizacija nisu imala dovoljno iskustva s neprijateljem u cjelini, a posebno na obavještajnom i kontraobavještajnom planu. Ovo osobito u prvoj fazi borbe. Zato ih ne treba kriviti, jer da se mnogo toga znalo ne bi neprijatelj postigao ni ono što je uspio u toku 1941. i 1942. godine, pa i kasnije;

— trebalo je najprije stvoriti organizacije (KP, SKOJ-a i ostale), izgraditi ih, a u tome je procesu, zakonito, moralo biti i slabosti. Na kraju, tolike snage neprijatelja morale su negdje i postizati uspjeh, jer savršene organizacije nije bilo;

— bitno je podvući činjenicu da su ŠMPO, štabovi bataljona i komande četa, kao i sva partijska rukovodstva od početka NOB-a pa do kraja NOR-a vodili oštru borbu i protiv neprijateljskih obavještajnih službi. Po onome što smo postigli, čvrsto stoji ocjena da je i tu neprijatelj bio tučen i to žestoko: on nije uspio sprječiti, a kamoli onemoći razvoj NOB na području Moslavine.

Evo samo nekih primjera i podataka o tome:

— neprijatelj nije uspio nigdje u Moslavini otkriti naše organizacije u cjelini, pa ih onda nije ni mogao razbiti i uništiti;

— uspjesi koje je neprijatelj imao, ipak su djelomični, često periferni i bez bitnog utjecaja na borbu i rad naših jedinica i naših organizacija u kotaru, općini ili selu;

— likvidacija⁸¹⁾ istaknutih ustaških ideologa i rukovodilaca koji su najčešće bili i obavještajci ili izviđači, a u pravilu istovremeno i silnici i zločinci, doprinijela je ubrzanom razvijanju ustaške vlasti po-

⁸¹⁾ Svaki zarobljeni-uhvaćeni neprijateljski vojnik, starješina ili političar, organ vlasti i sl. bio je saslušan, sudeno mu od narodnog suda i zatim je strijeljan, kao neprijatelj i izdajnik naroda.

sebno u selima Moslavine. Strah od smrti paralizirao je ustaške doušnike i suradnike. Bila je to lažna mjera borbe na obavještajnom i kontraobavještajnom planu. Ostavši bez važnih informacija neprijatelj je najčešće išao na slijepo i, razumije se, nije pogáđao pravi cilj;

— Partija je osigurala čistoću partizanskih redova, posebno štabova i rukovodstava, što je bilo presudno za uspješno vođenje borbe.

Već prvi pokušaji pojedinaca da rade protiv NOB-a bili su osuđeni. Tako su strijeljani i neki borci iz 1941. godine (Ilija Marić-Ciklon i Tomo Matijević-Malarija i još neki). Bilo je slučajeva u Moslavini da su strijeljani neki naši bivši odbornici ili predsjednici NOO-a koji su u stvari bili neprijatelji. Osuđen je pokušaj četničke organizacije iz Bjelovara da stvori svoje organizacije u Moslavini i da se ubaci u MPO. Uhvaćen je na pr. domobrani narednik Petar Krupljan i strijeljan kao pripadnik četničke organizacije iz Bjelovara.

S druge strane ostvaren je veoma uspješan prodor u neprijateljske jedinice. Naša obavještajna služba imala je svoje ljude u svim većim mjestima i jedinicama. U jedinicama Prvog gorskog zdruga imali smo više oficira i podoficira kao suradnike koji su davali korisne podatke. Znali smo točan raspored neprijateljskih snaga, jačinu, čak i poimenično sve starještine i njihovo držanje prema NOB-i. Bilo je mnogo drugova u neprijateljskim redovima koji su radili na razne načine za NOP. Među njima ima i onih koji imaju posebne zasluge. Takvi su radili sve dotle dok nisu bili u opasnosti da ih neprijatelj otkrije, a tada bi odlazili u partizane. Jedan od takvih je bio i oružnički narednik Vjekoslav Matok, koji je u Kutini bio jedan od vrsnih naših suradnika. On je potkraj prosinca 1942. godine došao u partizane, da bi nakon petnaest dana primio dužnost komandira I čete I bataljona Moslavačkog odreda.

U drugoj polovini rata, kada imamo organiziran rad naše obavještajne i kontraobavještajne službe, onemogućeno je neprijatelju da nešto ozbiljnije postigne na STM. U razobličavanju izdajničke politike Mačeka i njegovih sljedbenika, naša obavještajna služba pružala je dragocjene podatke.

Veliki uspjeh postigli su naši organi u borbi protiv neprijateljskih obavještajnih službi, koje su uporno pokušavale i uspijevale ubaciti neke svoje organe na STM u cilju prodora u jedinice i rukovodstva. Strijeljano je nekoliko ustaških elemenata na toj liniji.

Sema organizacije naših snaga sigurnosti u Moslavini sredinom 1944. godine izgledala je u globalu ovako:

- Odjeljenje zaštite naroda (Ozna) za Zagrebačku oblast bilo je locirano u Moslavini u selu Miklouš;
- Ozna za okrug Moslavine;
- Ozna za grad Zagreb;
- Ozna za svaki kotar okruga Moslavine u sjedištima kotarcva; na slobodnoj teritoriji;
- Ozna 3 u svim jedinicama X Korpusa Zagrebačkog, sve do bataljona;
- Ozna 3 KMP
- Ozna 3 SIGO
- Ozna 3 SMPO

Svaki Štab od bataljona pa na više imao je svoje obavještajne organe i organe Ozne. U partizanskom bataljonu imali smo obavještajnog, odnosno informativnog oficira. Na zadacima Ozne u bataljonu radio je načelno pomoćnik komesara bataljona.

Od jedinica, koje su prije svega izvršavale zadatke na liniji sigurnosti, imali smo tada već čitavu brigadu Ozne (III brigada), koja je bila u sastavu I divizije Ozne Hrvatske. Pri KMP i komandama mesta, sve njihove jedinice izvršavale su zadatke iz domena sigurnosti, osiguravajući STM, komandna mjesta, centre veze, razne ustanove i rukovodstva. Posebne jedinice bile su zadužene za osiguranje povjereništva CK KPH za svjevernu Hrvatsku, te komandu vojne oblasti X korpusa i ostale važne objekte na području Moslavine.

To znači, da smo u cijelosti imali organiziranu obavještajnu i kontraobavještajnu službu, organe i jedinice, te sudstvo s istražnim zatvorenim i radne jedinice sastavljene od kažnjenika osuđenih na kraće vremenske kazne.

Kad bi sve ove snage zbrojili, izlazi da su nad zadacima sigurnosti bdjeli brojni naši sposobni i prekaljeni kadrovi, ljudi odani stvari revolucije, oslonjeni na narod, na komande, starješine i borce, posebno na omladinu. Brigada Ozne,⁸²⁾ jedinice KMP i posebne straže angažirane za sigurnost STM, zatim razmještaj i rad svih komandi i rukovodstava pokazuje da je bilo angažirano oko 1400—1500 vojnika i streljina. Ovo navodimo zato da se vidi da su na tome zadatku morale biti jake snage. Osim toga, posredno i povremeno su na zadacima iz domena sigurnosti radile i jedinice ŠIGO, prije svega jedinice MPO.

Sva naša partijska, skojevska i druga rukovodstva, od selà do okruga, radila su također na zadacima sigurnosti, svaki u svom rejону i prema svojim mogućnostima.

N. B. PREBEG

**Teritorijalna obavještajna služba i
Odjeljenje zaštite naroda (OZNA)
Zagrebačke oblasti u NOR-u od jeseni 1943.
do proljeća 1945. godine s osvrtom na grad Zagreb⁸³⁾**

Organizaciji teritorijalne obavještajne službe na teritoriju 2. operativne zone NOV i PO Hrvatske prišlo se uoči kapitulacije fašističke Italije i neposredno iza kapitulacije. Nešto ranije bili su osnovani obavještajni centri u Moslavini i na Kalniku pa su tada samo reorganizirani. Do tada su organizacije KP i vojna obavještajna služba organi-

") Ova brigada pokrivala je teritoriju Zagrebačke oblasti. Štab i glavna snaga najviše su bili na području Moslavine.

⁸³⁾ Ovaj izvod obuhvata organizaciju i rad teritorijalne ob. službe Zagrebačke oblasti do osnivanja OZN-e svibnja 1944. g.

zirale, i dosta uspješno vodile borbu protiv neprijateljskih obavještajnih službi koje su nasrtale prema partizanskim jedinicama, organizacijama i pripadnicima NOP-a. Za rad na teritoriju Zone osnovan je Pomoćni obavještajni centar za Gornju Hrvatsku. Na okrug Pokuplje osnovani su Rajonski obavještajni centar Žumberak i ROC Pokuplje. Na ostalim okruzima ROC-evi su pokrivali teritorij okruga. Za okrug Zagreb osnovan je ROC Prigorje; za okrug Čazma ROC Moslavina; za okrug Bjelovar ROC Bjelovar, za okrug Varaždin ROC Kalnik, za okrug Krapina ROC Zagorje. Osnovan je i Centar za rad uz mađarsku granicu, a za rad u Međimurju i za rad na području prema Zagrebu određeni su posebni drugovi, koji su radili pod rukovodstvom ROC-a. Osnovani su kotarski obavještajni centri KOC-eri za rad na teritoriju kotara. Nakon oslobođenja Koprivnice osnovan je Mjesni obavještajni centar Koprivnica MOC. Povjerenici su pronalaženi po općinama i u selima i gradovima neoslobodenog, poluoslobodenog i oslobođenog teritorija. U Zagrebu djeluje Centar obavještajne službe pod rukovodstvom Povjerenstva CK KPH za Sjevernu Hrvatsku.

Također organizirana teritorijalna obavještajna služba djeluje do osnivanja Odjeljenja za zaštitu naroda (OZNE) u svibnju 1944. godine. U jedinicama NOV i PO postoji u to vrijeme posebna organizacija obavještajne službe koja u tijesnoj suradnji s teritorijalnom obavještajnom službom radi na praćenju vojnih namjera neprijatelja i osiguranju jedinica od neprijateljskih špijuna. Organizatori teritorijalne obavještajne službe i nosioci rada su u prvom redu kadrovi iz vojne obavještajne službe, zatim kadrovi koje su dodijelile organizacije KP i vojne jedinice. Oblasni komitet, Štab zone, okružni i kotarski komiteti davali su kadrove i pružili pomoćoj novoj organizaciji.

Sastav kadrova bio je dobar. Po političkom i borbenom iskustvu bio je u skladu s tadašnjim mogućnostima NOP-a kao cjeline u odnosu na širu raspodjelu kadrova. Među njima bilo je radnika, seljaka, daka, studenata, apsolvenata, pravnika, inženjera, učitelja, trgovackih pomoćnika, strojara, činovnika i željezničkih službenika. Većina kadrova bila je s terena ili iz vojnih jedinica, okruga iz kojih su ušli u rajonske ili kotarske obavještajne centre u tim okruzima, pa su poznavali teren i probleme, što im je omogućavalo brže organiziranje i ulaženje u rad. Nije potrebno posebno isticati vrijednost prometnika iz Dugog Sela, koji je ušao u ROC Prigorje, za organizaciju praćenja saobraćaja na pruzi Zagreb — Beograd i za uspostavljanje veza sa željezničarima u Zagrebu. Situacija u kojoj su djelovale vojne jedinice i organizacije NOV zahtjevala je da i teritorijalna obavještajna služba počne zauzimati svoje mjesto i obavljati dodijeljene joj poslove.

Na cijelom teritoriju Zone naglo se širi ustanak, rastu postojeće i stvaraju se nove jedinice NOV i PO, raste broj organizacija NOP-a. Uz postojeći oslobođeni teritorij oslobođaju se nova mjesta i vrše se pripreme za daljnje oslobođanje. Neprijatelj se nije odrekao da na njima djeluje. Iz brojnih neprijateljskih uporišta, djeluju obavještajne službe prema jedinicama NOV i PO i prema oslobođenom teritoriju. Nijemci dovlače u NDH nove divizije i znatno pojačavaju obavještajne organizacije za borbu protiv NOP-a. Zagreb je centar njemačkih i ustaških obavještajnih službi u NDH, koje provode organizaciju i ško-

luju agente i diverzante za borbu protiv NOP-a i ubacuju ih na oslobođeni teritorij. Zagrebačka oblast je više nego udaljeniji krajevi za neprijatelja posebno važna, pa su u tom pravcu usmjerena i nastojanja njihovih obavještajnih službi. Kad već ne mogu uništiti jedinice NOV i PO, pokušavaju pomoći agenata na terenu i ubacivanih u organizacije NOP-a i vojne jedinice osigurati pregled zbivanja i nanijeti štete organiziranjem diverzija, ubojstava rukovodećih kadrova, trovanjima, širenjem zaraznih bolesti i raznim drugim akcijama. Sve je to nametalo da se teritorijalna obavještajna služba orijentira:

- na pronalaženje povjerenika i stvaranje punktova u neprijateljskim uporištima i oko njih;
- na prikupljanje podataka o neprijateljskoj vojsci i njenim namerama, u suradnji s vojnom obavještajnom službom, zatim na prikupljanje podataka o neprijateljskim obavještajnim službama, njihovim centrima, obavještajcima i agentima; na prikupljanje podataka o djelovanju neprijateljskih organizacija i narodnih neprijatelja, te na prikupljanje raznih podataka, potrebnih rukovodstvima organizacija NOP-a. Na oslobođenom i na teritoriju koji su kontrolirali partizani, služba se orijentirala na otkrivanje i onemogućavanje djelovanja agenata neprijateljskih obavještajnih službi, ostavljenih na tim teritorijima ili ubačenim na njih, kao i na otkrivanje neprijateljske djelatnosti.

Istovremeno, stvaranjem organizacija teritorijalne obavještajne službe i njihovim postepenim ulaženjem u rad, prišlo se obuci kadrova. Pri Pomoćnom obavještajnom centru održavani su kratki kursevi, organizirani po uzoru na kurseve održavane pri Glavnom obavještajnom centru za Hrvatsku, s nešto skromnijim mogućnostima, s obzirom na predavače. Kurseve su polazili članovi ROC-eva, POC-eva i neki općinski povjerenici. Sličan kurs bio je održan i pri Rajonskom obavještajnom centru Bjelovar. Na održavanju kurseva pri POC-u radio je, uz ostale članove, i član POC-a koji je u kolovozu 1943. godine, zajedno s grupom drugova iz Žumberka i Pokuplja, završio kurs pri GOC-u za Hrvatsku.

Polaznici tečaja upoznavani su s radom Gestapoa (Geheime Staatspolizei-tajna državna policija-politička). Pod tim nazivom mislilo se na sveukupni obavještajni aparat Trećeg Reicha. Upoznavani su i s radom ustaške obavještajne službe, te, samo radi upozorenja, s radom mađarske obavještajne službe. Dat je osvrt i na rad bivše talijanske obavještajne službe u Jugoslaviji, a govorilo se informativno i o obavještajnim službama nekih savezničkih zemalja. Na kursu se govorilo i o neprijateljskom radu mačekovaca na sprečavanju razvoja NOB-a; o Draži Mihailoviću i četnicima u Hrvatskoj, s osvrtom na neprijateljsku propagandu protiv NOP-a četnički orijentiranih pojedinaca na teritoriju Oblasti; o ustašama i ustaštvu od Janka Puste u Mađarskoj i Lipara u Italiji do izvršenja atentata i masovnih zločina u zemlji.

Gоворило се и о раду војних судова, njihovom односу према обавјештajnoj službi и међusobnoj suradnji између војносудских истражитеља и ROC-eva.

Cilj kurseva bio je da se na njima, koristeći se stečenim iskustvima i saznanjima o neprijatelju, razradi sistem rada i da se prenosi na cijeli teren. Poznati su rezultati koje je KPJ postigla u periodu prije rata na odgoju kadrova za čuvanje organizacija od prodora policijskih agenata. To iskustvo bilo je dragocjeno u oslobođilačkom ratu, te se u posebnim uvjetima dopunjavalо novim saznanjima i prenosilo na partiske i vojne kadrove, na sve organizacije NOP-a, na cijeli pokret. Teren Zagrebačke oblasti bio je takav da je svaki učesnik NOP-a, posebno svaki rukovodilac, morao bdjeti na zaštitu vlastitih kadrova od neprijatelja. Svi obavještajci, od rukovodioca do povjerenika, trebali su da nastave i dalje razvijaju te vrijednosti. Morali su uočiti kako saznati namjere neprijatelja i kako ga onemogućiti da sazna naše namjere.

Već u prvim izvještajima, a i kasnije, ističu se vijesti o zločinima ustaša i Nijemaca. ROC Bjelovar u izvještaju za listopad 1943. godinejavlja da je u Bjelovaru pohapšeno više od 100 ljudi. ROC Prigorje obavijestio je, u jednom od svojih prvih izvještaja, da je jedna uhapšena radnica iz Sesveta izjavila da je bila u terorističkoj grupi koja je imala za cilj da u ime partizana pljačka i ubija. Ona je izdala 25 naših drugova i drugarica, koji su pohapšeni. 6. studenog 1943. godine došla je iz Svetog Ivana Zeline grupa ustaša s partizanskim kapama u selo Radovište i pohvatala 14 drugova iz udarne grupe. 17. studenog, grupa ustaša kreće se po selima na ovom terenu i tuče ljude. Dvojica ustaša došli su s partizanskim kapama, izubijali su, ranili i opljačkali jednog čovjeka. 16. siječnja 1944. godine jedan ustaša ubio je kurira komande mjesa Pitomača. Ustaša je s oružjem ubijenog kurira pobegao u Viroviticu. Između 21. i 22. siječnja iste godine ubijen je član NOO-a i njegova drugarica u selu Sedlarica općina Pitomača. Četvorica napadača pobegli su u šumu; putem su naišli na zasjedu, ubili jednoga druga i uspjeli pobjeći. 27. siječnja 1944. ubijen je predsjednik NOO-a u selu Ždala, Koprivnica. Izdao ga je Pavao Čekada, koji je pobegao s ustašama. Stalnim racijama u Prigorju neprijatelj rekvirira hranu, a vojnim obveznicima dostavljaju pozive za vojsku. U racijama najviše učestvuju feldžandari (Feldgendarmerie) i Nijemci. Ubijaju ljude koje uhvate u bijegu.

Gotovo sva sela kotara Dugo Selo opljačkali su Kozaci. Oni su silom uzimali meso, mast, satove, radio-aparate. Noću su razbijali klijeti i odvozili vino. U Ježevu je pohapšeno 25 simpatizera NOP-a. Od 13. siječnja do 30. veljače 1944. godine po selima uz prugu Zagreb — Beograd, između Kutine i Ivanić-Grada, Nijemci i ustaše pohapsili su 69 ljudi, među njima jednog političkog radnika, tri predsjednika i više članova NOO-a, te tri člana SKOJ-a. U pljački i zlostavljanju ljudi prednjačile su ustaše osvetnici. Ovdje se prvi put nailazi na ustaše koji se tako nazivaju na teritoriju Zagrebačke oblasti. Nisam utvrdio odakle taj naziv. Kasnije ćemo u Podravini sresti »Legiju hrvatskih osvetnika« — N. B. P.) iz ustaške bojne u Popovači, koji su s partizanskim kapama na glavi stalno upadali u nezaštićena sela u ovom dijelu Moslavine i vršili zločine. Istovremeno je ROC Zagorje pisao da su ustaše u ko-taru Klanjec pohapsile više ljudi kao taoce i u zatvor među njih bacile bombu od koje je poginuo jedan simpatizer NOP-a, čiju su imovinu nakon toga opljačkali. Njemačke SS jedinice pljačkaju sve do čega

dođu: vino, rakiju, slaninu, kobasice, pokrivače, brašno, sapun, a zapalili su i nekoliko štagalja, piše u istom izvještaju.

5. veljače došle su ustaše s partizanskim kapama u selo Puričani, općina Trojstvo, pohapsile sve članove NOO i otjerale ih u Bjelovar. Na Kalniku Nijemci u toku ožujka 1944. godine hvataju sve sposobne muškarce do 46 godine starosti i odvode ih. U selu Ivanecu (Ludbreg) ubijeno je 13 ljudi i spaljeno 11 kuća. U selu Šegovina ubijena je jedna žena i spaljene tri kuće. Narod se povlači s partizanima. U Legradu, Kotoribi i Svetoj Mariji u Međimurju, došli su noću mađarski agenti s partizanskim kapama i obilazili naše simpatizere, razgovarali s njima i dijelili im naše letke. U zamjenu su tražili naše stare letke, jer će ih, kako su govorili, dati na čitanje drugovima.

Svi oni koji su tim trikovima nasjeli, bili su idući dan pohapšeni. 3. svibnja 1944. godine ustaše su u Ludbregu strijeljale 9 ljudi. Na području općine Đelekovač ustaše iz Koprivnice pohapsile su nekoliko partizanskih porodica. Prema izvještaju iz Zagreba od 20. I 1944. godine u raciji vršenoj u Zagrebu uhvaćeno je 3600 ljudi. Vojni dezterteri koji su bili među njima, upućeni su u vojne jedinice. Prema istom izvještaju policija u Zagrebu sastavila je listu od 5000 talaca.

Ovo su izvaci samo iz nekoliko izvještaja. Dani su samo zato da bi se vidjelo, barem djelomično, na kakve je sve načine neprijatelj vodio borbu. Može se primijetiti da na širem terenu neprijatelj upada u sela s partizanskim kapama i vrši akcije slične njemačkim »Trupovima«, formiranim za ubacivanje na oslobođenom partizanskom teritoriju. Sve naše jedinice i organizacije bile su upoznate s formiranjem »Trupova«.

Osim vijesti o zlodjelima okupatora, u ROC-evima se prikupljaju i podaci o onim osobama koje su javno neprijateljski djelovale. Bile su to ustaše, od kojih su se neke hvalile učinjenim zločinima, a za neke se znalo da su ih učinile. U prikupljanju takvih vijesti puno su pomagale organizacije i pripadnici NOP-a, jer su ih oni na svom terenu znali. Vojne jedinice su one, koji su bili na njima dostupnom terenu, predvodile vojnim sudovima, gdje su odgovarali za učinjena nedjela. Vojnim sudovima predvođene su i druge osobe za koje se patrolama komandi mjesata ili jedinicama na isturenim terenima činilo da ih je potrebno ispitati. Bilo je među njima bjegunaca iz domobranstva, švercera, naših deztertera i raznih osoba koje su se našle na udaljenim terenima, izvan svog mesta boravka. Za mnoge od njih je, na traženje vojnosudskih istražitelja, teritorijalna obavještajna služba naknadno prikupljala podatke na terenu, kako bi se moglo ocijeniti da li je predvođeni djelovao protiv NOP-a. Kako je to izgledalo u praksi, vidi se iz podataka vojnosudskog odsjeka pri komandi moslavačkog područja za siječanj 1944. godine. Od 1. do 25. siječnja u ovom odsjeku bilo je 86 uhapšenih švercera, zarobljenika, dousnika i drugih. Od tog su četvorica osuđena na smrt, 33 na prisilni rad, 20 ih je pušteno radi pomjicanja dokaza, mobilizirano je 8, a upućeno u partizane 25. Vojnosudski odsjek pri komandi Bjelovarskog područja počeo je rad 15. siječnja 1944. godine. Do podnošenja izvještaja imao je 23 pritvorene i 6 dopraćenih osoba koje je osudio Vojni Komande mjesata Pitočića na izgon u neprijateljsko uporište.¹¹ Izvještaju se navodi: »...

Većina predmeta je u istraživanju te se prikupljaju konkretni dokazni podaci da se može donijeti konačna odluka u duhu uputstva G. š. za obrazovanje vojnih sudova pri komandama područja... »

Samo na teritoriju ROC-a Zagorje, prema izvještaju POC-a za prvu polovicu veljače 1944. godine, Vojni sud Zagorskog NO PO u zadnje vrijeme, osudio je osim raznih narodnih neprijatelja, 14 osoba koje su bile agenti i sakupljači podataka o partizanima i suradnicima NOP-a za njemačke i ustaške obavještajce. Među njima su bila i dva agenta, ranije ubijenog ustaškog obavještajca iz Župske redarstvene oblasti u Varaždinu. Osim opisanih sakupljača informacija za neprijateljske obavještajne službe otkriveni su na terenima rajonskih obavještajnih centara i agenti ustaških i njemačkih obavještajnih službi. Među njima je bilo i onih koji su školovani za obavještajni rad. Tako je u Zagorju uhvaćen gestapovski agent koji je otkrio više svojih veza na terenu. U Prigorju je drug zadužen za rad prema Zagrebu saslušao iz Zagreba ubaćenu u partizane agenticu ustaške obavještajne službe. Ona je otkrila način školovanja i pripremanja za ubacivanje u partizane. Nabrojila je i zadatke koje je dobila. U Moslavini je uhvaćen gestapovski agent koji je upućen iz Zagreba, sa zadatkom da prikupi podatke o situaciji među partizanima, njihovom brojnom stanju i naoružanju. Uhvaćena su dva agenta ustaške obavještajne službe, koji su iz Zagreba, prije namjeravanog napada ustaša na Koprivnicu, izvršenog 9. veljače 1944. g. upućeni da se vrate u Koprivnicu, sa zadatkom da prate zbivanja u gradu i prikupljaju podatke o pripadnicima NOP-a i njihovom radu. Na Kalniku je uhvaćen gestapovski agent, jedan od potomaka grofova, koji se i sam nazivao grofom. Dolazio je do Komande kalničkog područja i Štaba 2. operativne zone. Za Komandu područja nabavlao je i neke sitne stvari. Pokušavao je da jednog rukovodioca odvede u kraj zapadno od Varaždina. Pričao je da tamo ima okupljene ljudi za formiranje partizanske čete. Kad su ga organi POC-a pretresli, pronađena je kod njega, uz našu propusnicu, i legitimacija Gestapoa. Provjera na terenu je pokazala da od ljudi koje je najavljuvao da su pripremljeni za ulazak u partizansku četu, nema ni traga. Nije teško prepostaviti kakve je planove imala njemačka obavještajna služba.

Naša obavještajna služba otkrila je namjeru neprijatelja da u Koprivnici pohapsi 16 suradnika NOP-a. Svi oni bili su o toj namjeri na vrijeme obaviješteni.

Događaje na terenu i izvještaje dobivene iz okupiranih gradova na teritoriju Oblasti, potvrđivali su i izvještaji dobiveni preko Obavještajnog centra iz Zagreba, koji je djelovao pod rukovodstvom Povjerenstva CK KPH za Sjevernu Hrvatsku i Obavještajnog punkta, nedaleko od Dugog Sela, koji je pod rukovodstvom ROC-a Prigorje djelovao u Zagrebu. Potvrđivali su ih i drugi izvještaji dobiveni preko povjerenika ROC-a Prigorje u Zagrebu. Nije potrebno posebno isticati da je izvještaj od 31. listopada 1943. godine u kojem se javlja da je na nedavno održanom sastanku između Pavelića, poslanika Trećeg Reicha Kasschea i »njemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj« Glaisea dogovoren da se u partizane na oslobođeni teritorij uputi 300 špijuna, shvaćen kao potvrda zbivanja na terenu Oblasti. Kao strah od prodora

naše obavještajne službe, moglo se donekle shvatiti naređenje ministra oružanih snaga NDH koji je, prema izvještaju iz Zagreba od 10. siječnja 1944. godine, naredio da se »obavještajna služba i služba špijunaže« u domobranstvu pojača do krajnjih granica. Naime, generalu Navratilu bio je poznat raspis Glavnog stožera, Izvještajni odjel — o organizaciji i radu partizanske obavještajne službe — od 1. listopada 1943. godine. Prema onom što se u tom raspisu javlja, dolazi se do zaključka da su im pala u ruke uputstva GOC-a za Hrvatsku. Ali Navratilovo naređenje moralo se u POC-u shvatiti i kao mjera koja će otežati stvaranje povjerenika i održavanje veze s njima u domobranskim jedinicama. Upozoravalo je na još veći oprez. To je upozoravalo naše obavještajne organe posebno na vijest o nedavno održanom saštaku kod Pavelića, gdje je bilo govora da se Lovački zdrugovi opreme za djelovanje u manjim grupama, na slobodnoj partizanskoj teritoriji (civilna odijela i dr.).

Ovdje je iznesen samo dio onga što su sve Nijemci i ustaše poduzimali da bi zadali udarce NOP-u. Poznato je kakav su teror vršili u gradovima gdje su hapsili, mučili, vješali, ubijali i odvodili u logore smrti. Izneseni su samo neki karakteristični detalji da bi se vidjelo kako se naša obavještajna služba postavljala u raznim situacijama, kako prema onim doušnicima i agentima oružnika NDH i ustaša, tako i prema vrhu odakle su ubacivani školovani agenti i još više tamo gdje su pravljeni planovi. A zadaci POC-a bili su da, osim djelovanja na oblasti, koliko može, pratiti i zbivanja u Zagrebu.

Da su informacije iz Zagreba, dobivene preko naših povjerenika, o dogovoru Pavelića, Kaschca i Glaisea za ubacivanje agenata u partizane bile točne, vidi se iz dokumenata policijskog atašea pri ambasadi Trećeg Reicha u Zagrebu. On je zapisao da je 6. veljače 1944. godine, na osnovi ranijih razgovora, sklopljen sporazum između njegovog (Helmovog) ureda i obavještajne službe, koja je djelovala u sastavu Ravnateljstva za javni red i sigurnost NDH, pod rukovodstvom Branka Rukavine, zaključeno da se u sastavu Ureda II/B osnuje »Odjel za protukomunističku obavještajnu službu«. Time je, kako kaže Helm, stvorena baza za suradnju »komunističkog odjeljenja hrvatske obavještajne službe« i njegovog ureda. »Postignut je sporazum da se zajednički obrađuju i organiziraju slijedeća pitanja:

1. Ugrađivanje pogodnih agenata u rukovodstva Komunističke partije,
2. Razmjena iskustva koja se na to odnose,
3. Razmjena uhvaćenih materijala, ilegalnih letaka i novina,
4. Odašiljanje pogodnih agenata u redove partizana u cilju organiziranja sabotaža, razaranja i prenošenja obavještenja,
5. Organiziranje i vršenje atentata na vodeće partizane i članove centralnih rukovodstava,
6. Pomoć pri nabavci potrebnih predmeta za opremu kao kopir-aparati, naoružanje, eventualno radio-aparati za akciju,
7. Urediti zaštitu hrvatskih agenata u slučaju njihovog prebjegavanja kod njemačkih vojnih ustanova na terenu i njegovog upućivanja u Zagreb.«.

Iz Helmovog zapisa vidi se i da će Obavještajna služba i Politička policija (kontrašpijunaža protiv komunizma) Ravsigura ubuduće čvršće suradivati, jer će Obavještajna služba ići u akcije zajedno s Političkom policijom radi pribavljanja agenata od onih koji su predviđeni za hapšenje prije nego ih se kompromitira.

Na inicijativu Helma zaključeno je i da se obavještajna služba u NDH centralizira, te da se poduzmu mjere, kako bi župske redarstvene oblasti na terenu, do krajnjih granica mogućnosti, pomogle opuno-moćenicima obavještajne službe kod pojedinih župskih vlasti.

Do sada smo se osvrtali na neke djelatnosti neprijateljskih obavještajnih službi. Podimo sada od vrha prema dolje, jednom drugom linijom. Prema izvještaju pomoćnog obavještajnog centra za Gornju Hrvatsku, 9. studenog 1943. godine je održana u Zagrebu konferencija mačekovaca s drom Robertom Kronholzom, suradnikom Neubachera, predstavnika Ministarstva vanjskih poslova Trećeg Reicha za Jugoistok. Na konferenciji su sudjelovali dr Bariša Smoljan, inž. August Košutić i drugi. Cilj sastanka bio je da se osnuje nova vlada bez poglavnika, koja bi u zemlji uvela red i zakonitost. U izvještaju iz Zagreba, od 14. II 1944. godine, opet se javlja da je Kronholz trebao da pregovara s vodstvom HSS-a, a naročito s Košutićem, Torbarom i Pernarom, da ih pridobije za suradnju s Nijemcima, Nedićem i Rupnikom.

Ove vijesti potvrđio je na saslušanju poslije rata inž. August Košutić. On je izjavio da je s Kronholzom vodio razgovore dva puta. Na drugom su sastanku mačekovci Kronholzu predali spisak osoba, svojih pristaša, iz takozvane druge garniture, koje bi po njihovom mišljenju trebalo da uđu u vladu.

S druge strane, kako piše u istom izvještaju, među mačekovcima je u to vrijeme aktuelna kombinacija za stvaranje neke katoličke federacije, u koju bi, uz Hrvatsku, ušle Austrija, Mađarska i čehoslovačka.

U to vrijeme Maček, koji je o događajima obaviješten, prema izvještaju naše obavještajne službe iz Zagreba od 10. veljače 1944. godine izjavljuje: »... Moja je sutrašnjica...«

Sve su to poznate stvari. Saznanje o njima kad su se događale bilo je korisno forumima KP. Ovdje ih se spominje da bi se vidjelo kako su mačekovci igrali na razne karte, da bi se dočepali vlasti. Ne zaboravimo da je to vrijeme kad i oni vjeruju da se rat bliži kraju, očekuju zapadne saveznike na Jadranu i misle da će im predati vlast. Odatile i žurba i niz kombinacija kako sačuvati domobrane, pa i ustaše, i kako onemogućiti jačanje NOP-a, ali i niz akcija da se te zamisli provedu.

U već spomenutom izvještaju od 14. II 1944. g. navodi se da je mačekova bijela garda u zadnje vrijeme aktivnija. U izvještaju se iznose podaci o vezama prema Bjelovaru i Čazmi, spominju se kuriri koji održavaju veze s nekim njihovim ljudima na partizanskom teritoriju. Da odmah spomenemo: osnivanje bijele garde zamisao je profesora Tomašića, koji je po odobrenju Košutića i radio na njenoj organizaciji. Cilj je bio da bijela garda na terenu sprječi razvoj NOP-a i posluži za borbu protiv NOV-a.

ROC Moslavina otkrio je pokušaje osnivanja bijele garde u kotaru Čazma. Učesnici su bili reakcionari iz bivše HSS-trgovci, mlinari i kuhaci. Preko Ivanić-Grada bili se povezani sa Zagrebom. U izvještaju se navodi da se izgleda u Bjelovaru okupio centar reakcije, pa i bijele garde. POC je već iz Zagreba bio dobio obavijest o organizatorima bijele garde, koji su u Bjelovaru, a i ROC Bjelovar je to pratio. U to vrijeme već u Gudovcu i okolici, u kotaru Bjelovar, postoji 66 bjelogardejaca ili članova milicije sastavljenih od bivših pripadnika pripremne ustaške bojne i Hrvatske seljačke zaštite. To je jedina oružana formacija koja već na prijelazu iz 1943. u 1944. godinu vrši akcije protiv partizana. Istovremeno mačekovci na širem terenu od Čazme i Garešnice prema Bjelovaru, u pojedinim selima ističu mačekovske parole i još uvijek, mada sve rijede, da bi spriječili mobilizaciju u NOV, propovijedaju politiku čekanja i pružaju otpor mobilizaciji. Ponegdje i prijete pojedinim, njima poznatim, partizanima. Ljudi nagovaraju da idu u neprijateljsku vojsku, kao i u nekim selima kotara Kutine. Povremeno se u ovom trokutu (Čazma, Garešnica, Bjelovar) u nekim dijelovima pojavljuje naoružanih po nekoliko neprijateljskih osoba.

ROC Bjelovar pratio je pokušaje mačekovaca da osnuju bijelu gardu u nekim selima Podrayine. Saznalo se tako da su neprijateljski elementi pripremali razoružanje partizanske straže u Hlebinama, što je spriječeno. U siječnju 1944. g. pripremali su napad na Komandu mjesata u Pitomači. Na liniji Virovitica — Koprivnica prekidane su naše televeze. Na otkrivanju organizacije bijele garde u Pitomači radili su ROC Bjelovar i obavještajna služba iz Slavonije. Tamo je bio osnovan bjelogardijski odbor, izabrani su vodnici i desetari, a izvršena je i rasподjela po desetinama. Tu su se okupili bivši pripadnici pripremne ustaške bojne i drugi. Namjere napada na komandu mjesta u Pitomači su spriječene, a organizatori su se našli pred Vojnim sudom. Pozadina te organizacije bio je njemački ob. centar u Virovitici, s kojim je jedan bivši narodni zastupnik HSS-a održavao veze.

Župnik fašist

Zanimljiv je slučaj sa župnikom Želimirom Likom, koji je 1941. godine organizator i provodilac pokrštavanja Srba u selu Mikleušci kod Kutine.

Za prekrštavanje izvršene su sve potrebne pripreme, Muškarci, žene i omladine morali su učiti molitve, ceremonijal i sve drugo da bi se pripremili za prijelaz na rimokatoličku vjeru. Glavni oslonac u provođenju te prljave rabote imao je župnik Liko kod članova crkvenog odbora u Mikleuški. Oni su širili paniku da se svi Srbi pokrste jer će inače biti pobijeni. Sve organizacione i tehničke pripreme išle su upravo preko tih kolebljivaca i saradnika svake vlasti, pa i ustaške.

Nakon uspješno obavljena posla, Liko je došao u selo Mikleušku i tu se nastanio kao župnik. Bio je to jedinstven slučaj u Moslavini. Činilo se da će taj prepredeni jezuit uspjeti pasivizirati narod toga velikog sela. Međutim, KP i njeni članovi, organizacije NOP-a pomrsile su račune fašistima. Već 1941. godine u partizane odlazi Milan Vuksan-Brzi, a 1942. Mikleuška daje čitav niz boraca. Pokret snažno jača, ali stalno

se osjeća da neko muti situaciju u selu. Neki naši saradnici se hlađe i počinju izbjegavati aktivni rad, pojavljuju se i prvi »dezerteri«. To je 1943. g! usložilo situaciju u Mikleuški Partijska, osobito skojevska organizacija vode borbu protiv tude politike. Rukovodioci na zboru naroda javno raskrinkavaju župnika Liku i njegove saradnike. Postalo je jasno da župnik Liko politički radi protiv NOP-a i da obavještava neprijatelja u Kutini o partizanima. Štab MPO-a triput je hapsio župnika Liku, ali svaki puta su članovi crkvenog odbora organizirali 40 — 50 ljudi iz sela koji su zahtijevali da bude pušten na slobodu.

Potkraj ljeta 1943. Liko je bio treći put pušten na intervenciju vjernika iz sela Mikleuške. Čini se da je tada ocijenio da više ne smije ostati u selu, pa je otišao u Kutinu, zatim u Zagreb da produži svoju zločinačku aktivnost.

Sve do tada se nije znato tko je zapravo pop Liko. Naši obavještajni organi sumnjali su da se bavi i obavještajnim radom, imali su i nekih podataka o tome, ali ne i takvih da ga se razotkrije. ŠMPO je uhapsio jednog agenta Gestapoa koji je izjavio da je Liko njemački obaveštajac. No to se nije sticajem okolnosti iskoristilo na vrijeme, pa je župnik uzmakao.

Mnogi su se iznenadili poslije oslobođenja kada su iz novina saznavali da je s grupom Kavran i ostalim strijeljan i Želimir Liko koji je ubačen iz Austrije kao ustaški oficir radi organizacije »križara«, župnik iz Mikleuške bio je oficir njemačke obavještajne službe.

Druga faza odvija se nakon ulaska ustaša u Koprivnicu, 9. veljače 1944. g. i neprijateljskih ofenzivnih operacija, na širem teritoriju oblasti Prigorje, Zagorje, Kalnik, Bilogora i Posavina, nakon oborovske bitke. To je period kada mačekovci pod zaštitom Nijemaca i ustaša i uz njihovo učešće, na nekoliko mjesta uspijevaju, osnovati oružane formacije bijele garde ili milicije, ovisno o tome kako su ih gdje zvali. U izvještaju za veljaču 1944. g. ROC Bjelovar navodi da se u Podravini osjeća sve veće povezivanje mačekovaca s ustašama i direktna suradnja. Spominje se nekoliko sela u kojima organiziraju »Narodnu obranu« u koju ulaze, uglavnom, bivši članovi HSZ. Kao organizator ističe se mačekovac Čekada. U izvještaju se iznosi da se te organizacije stvaraju nakon napada ustaša i njihovog ulaska u Koprivnicu, te jake propagande o ofenzivi. Evo skraćenog prikaza kako se to odvijalo u jednom selu. Kad je banda ulazila u selo, piše u izvještaju, »dali su bubnjat« i sazivali ljude na sastanak. Izvikivali su parole: »Živio doktor Maček, živjela bijela garda, Dolje partizani«. Kroz selo je na čelu kolone išao ustaški satnik, iza njega zapovjednik bijele garde, a za njim voda i organizator Čekada. Čekada govori o borbi protiv partizana i kaže da oružja nemaju, ali će se za oružje boriti. Nakon Čekade govori ustaški satnik i hvali poglavnika kao vodu. Dok čekada uzvikuje »Za dom spremni«, okupljeni šute. Za vrijeme neprijateljskih operacija u Prigorju, u kotaru Sveti Ivan Zelina, u općini Kasina, postao je bivši pukovnik HSZ, zamjenik zapovjednika milicije, inače rezervnog ustaškog bojnika. Na mobolizaciji u miliciju pomagao je i bivši satnik HSZ. Milicija, koju su osnovali, patrolirala je po selima i šumama. U još jednom se-

lu u ovom kotaru organizirana je milicija. Organizirao ju je jedan bivši predsjednik seoskog NOO-a. Iz dva sela u okolini Posavskih Brega otišlo je nakon oborovske bitke, u kojoj smo mi imali velike gubitke, oko 30 ljudi u miliciju. I ovdje je organizator bio bivši zapovjednik HSZ. U kotaru Ivanec, piše ROC Zagorje, mačekovci šire »Pravicu«, u općini Lepoglava bijelu gardu organizira bivši zapovjednik HSZ za kotar Ivanec. Ima oko 20 do 30 naoružanih. Kreću se u civilu. U Lepoglavi drže stražu. Milicija postoji i u općinama Lobor i Mihovljan, piše ROC. Pripadnici milicije dolaze kućama i pucaju po našim kuririma. Stizali su u POC i izvještaji o osnivanju bijele garde u Đelekovcu i još nekim selima uz Dravu; u općini Ivanić-Kloštar, kotar Čazma, gdje su miliciju mobilizirani u dva sela obukli u ustaške uniforme, kao i vijesti da je bivši narodni zastupnik iz kotara Zagreba povezan s mačekovcima u Zagrebu; da dvojica mačekovaca na općini Oroslavljje rade na osnivanju bijele garde. Stizale su i druge vijesti o radu mačekovaca koji su nagovarali ljudi da idu u neprijateljsku vojsku, da bježe iz jedinica NOV i POJ, kao i da napuštaju NOP, pa sve do vijesti da je jedan mačekovac na području Kalnika izjavio da ništa ne smeta sporazum između četnika i Mačeka, ako su ga sklopili.

Ali rajonski obavještajni centri su obavještavali da su seljaci Đelkovca tražili sudenje zarobljenim bjelogardejcima u njihovom selu i da je u Peterancu bijela garda, zajedno s ustašama, pružila našim jedinicama otpor iz škole u kojoj su se zabarikadirali. U kotaru Đurđevac, gdje je bijela garda pokušavala pomagati ustašama u vršenju mobilizacije, ljudi su bježali u šumu, u partizane. Organizatoru odlaska u miliciju iz općine Posavski Bregi studio je sud Posavskog odreda, a sud Zagrebačkog odreda studio je nekim organizatorima milicije u kotaru Sveti Ivan Zelina. 17 pripadnika milicije i ustaša uhvaćeno je u jednoj akciji kod Ivanić-Kloštra. Ovdje je navedeno više primjera da bi se vidjelo kako su mačekovci i ustaše, uz pomoć Nijemaca, pokušavali da tešku vojnu⁸⁴⁾ situaciju iskoriste za jačanje svojih pozicija, te kako se na terenu provodila i završila ideja mačekovca Tomašića o osnivanju bijele garde, radi sprečavanja jačanja NOP-a i borbe protiv NOV-a. Svi Tomašićevi napori i napori njegovih pomagača u Zagrebačkoj oblasti, završili su s nekoliko stotina, na razne načine mobiliziranih, bjelogardijaca i pripadnika milicije. Mačekovci su pomagali i mobilizaciju u neprijateljsku vojsku. Iz izvještaja POC-a za Gornju Hrvatsku za ožujak 1944. godine GOC-u, vidi se, da je prema nepotpunim podacima za prva tri mjeseca 1944. godine neprijatelj nešto pohvatao, nešto silom otjerao, a nešto mobilizirao u razne svoje vojne jedinice između 5.000 i 6.000 ljudi... Ova mobilizacija bila je poduprta s reakcionarima iz bivše HSS koji su se djelomično i sami priključili i uzeli oružje u ruke... (navode se imena nekih) tako da se danas nalaze u zajedničkom taboru s ustašama... «

Među mađarskom nacionalnom manjinom djelovala je fašistička organizacija »Strelasti krstovi«. Članovi te organizacije bili su povezani s njemačkom komandom u Gojilu⁸⁵⁾ i s višim forumima »Strelastih

⁸⁴⁾ U to vrijeme vodile su se žestoke borbe na području Zagrebačke oblasti.

⁸⁵⁾ Na Gojilu je bio dugo vremena ob. centar Nijemaca.

krstova« u Zagreba. Radili su na sprečavanju mobilizacije u NOV-i, naravno u dogovoru s Nijemcima, zbog čega su neki od njih bili osuđeni na izgon.

Od osnivanja teritorijalne obavještajne službe, do osnivanja OZNE za osam mjeseci, gotovo u svim kotarevima postoji barem po jedan član KOC-a, a u nekima i više njih. U većini općina već su postojali općinski povjerenici. Kadrovi su stekli iskustvo u radu. U vrlo teškim uvjetima svakodnevno su polagali ispite. Neki od njih, od općinskih povjerenika, članova KOC-eva, ROC-eva, te neki članovi i šef POC-a, odlazili su na izvršavanje zadataka u predgrađa gradova, a neki i u neprijateljska uporišta. Stvorena je čvrsta povezanost s organizacijama i pripadnicima NOP-a na široj osnovi. Povjerenici su sjedili u više neprijateljskih štabova ili oko njih, od onih najnižih do Minorsa i Stožera za vezu između Minorsa i »Štaba njemačkog opunomoćenog generala« u NDH. Sjedili su i u nekim drugim, za nas važnim punktovima, odakle su pratili događaje i obavještavali o njima. S njima su organizirane veze. Tako su osigurani brojni izvori potrebnih informacija. Mnogi od njih imali su u radu dobrih rezultata, neki manje, a neki u pojedinim traganjima nisu uspjeli. Kako zaboraviti mladu Međimurku koja se školuje u Budimpešti, poznaje grad, piše opširne izvještaje o smještaju industrije i mjesecima uzaludno pokušava pronaći nekog od mađarskih drugova, radi uspostavljanja veze s mađarskom partijom. U tome ni ona, a ni neki drugovi iz Međimurja, u tom periodu nisu uspjeli. Uspjeli su, međutim, uspostaviti druge veze. U osam mjeseci palo je više povjerenika u gradovima i selima. Palo je i više od 10% rukovodećih kadrova općinskih povjerenika, članova kotarskih obavještajnih centara i članova i šefova rajonskih obavještajnih centara. Bili su to divni drugovi, drugovi za koje zapreke nisu postojale. Pali su, kao i mnogi drugi borci NOR-a, na izviđanju, tamo gdje nije bilo naših jedinica da ih zaštite. Takvi su bili zadaci partizanskih obavještajaca u NOR-u.

**MOSLAVAČKI PARTIZANSKI
ODRED**
III DIO

(S J E Ć A N J A)

Dr PAVLE GREGORIĆ-BRZI

U posjeti Moslavačkom partizanskom odredu

Potkraj siječnja 1942. godine, točnije 26. 01, krenuo sam sa Zvonkom Brkićem, tada sekretarom KK KPH-a Garešnica, šumskom željeznicom u Podgarić, a odatle pješke u MPO. Nije bilo nimalo lako putovati toga dana po veoma dubokom snijegu i velikoj studeni. No, idući po našim vezama uspješno smo stigli u Odred koji se bio smjestio istočno od Humke u zemunicama. Toga dana održani su sastanci rukovodstva Moslavačkog odreda i partiskske organizacije. Izvršena je organizacija Odreda, koji je tada bio jačine jedne partizanske čete, tako da je imao desetine i vodove, komandire desetina, vodnike i delegate. Stipe je tada i zvanično postavljen za komandanta Odreda, a Svetličić Mato-Svetli za komesara. Prilikom razmatranja vojno-političke situacije, rukovodstvo Odreda bilo je upoznato što mu je raditi u narednom periodu. Dogovoren je da Odred ispolji što veću aktivnost, osobito kada se poboljšaju vremenski uvjeti. Prema prikupljenim podacima, očekivala se neprijateljska akcija protiv Moslavačkog odreda. Odlučili smo da se Odred potuče s neprijateljem, da mu nanese što više gubitaka, da mu se dade lekcija na bojnom polju. Pored toga, odlučeno je da ukoliko neprijateljske snage budu suviše jake i ugroze opstanak u Moslavačkoj gori, MPO će se izvući preko Ilave u Slavoniju i tu razmjestiti po selima. Nakon kraćeg vremena ponovno će se vratiti na Moslavačku goru i razvijati borbeno djelovanje.

Moral, disciplina i spremnost za borbu bili su na visini. Naoružanje u Odredu bilo je dosta dobro za one prilike. Istoga dana vratili smo se ja i Dorat šumskom prugom do Vel. Prokopa, kod Ljubana Đarića, a zatim noću produžili pješke za »Jamu«. Bio je to veoma težak i naporan marš. Zvonko Brkić, krupan i visok, lakše je izdržao taj napor i pomogao meni da ipak stignemo u »Jamu«, jer da njega nije bilo, pitanje je da li bih mogao izbjegći smrzavanje. Kada smo stigli u »Jamu« i ogrijali se, u šali sam rekao Zvonku: »Lako je tebi, ti si visok i jak kao Dorat.« Tako je Zvonko Brkić dobio nadimak Dorat.

Sutradan po našem odlasku, tj. 27. 1. 1942, MPO je imao žestoku borbu na Moslavačkoj gori u kojoj je odnio sjajnu pobjedu nad neprijateljem uz male vlastite gubitke. Odjek uspjeha partizana bio je veoma snažan, po svim selima prepričavala se borba u kojoj je neprijatelj imao ozbiljne gubitke, naročito ustaše iz Garešnice. Bio je to vojni, politički i moralni poraz ustaša. Mnogi seljaci koji su bili protiv ustaša brže su se opredjeljivali za NOP.

Uspjesima Moslavačkog partizanskog odreda pridonijeli su mnogi znani i neznani borci i saradnici, među kojima je bio i Petar Ham, po narodnosti Nijemac, koji je kao komunist radio za Partiju čitavog rata, boraveći u Hrastovcu nedaleko od Garešnice. Njegova čitava porodica bila je uključena u NOP i aktivno radila na izvršavanju raznovrsnih zadataka.

Jedan od vrsnih saradnika i organizatora NOP-a bio je i Ljuban Đarić iz Velikog Prokopa. On je uključio u pokret od prvih dana svojeg sina, dvije kćerke i suprugu. Sretao sam ga i kasnije u toku rata

kao vijećnika AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Bio je na I i II zasjedanju AVNOJ-a. Taj čestiti čovjek davao je sve od sebe od prvog dana oružane borbe. S mnogo odgovornosti i čvrstine izvršavao je sve zadatke čika Ljuban, kako smo ga u to vrijeme zvali.

TOMO BUDEN-HITRI

Počeci stvaranja prvih partizanskih jedinica u Moslavini

Razvoj NOP-a kao i stvaranje borbenih jedinica u Moslavini 1941. — 1942. g. imaju svoje specifično obilježje.

Ti specifični uvjeti diktirali su kasniji početak oružane borbe i sporiji razvoj sve do kraja 1942. g. kada pristupanje naroda ovoga kraja NOP-u i NOB-i poprima masovniji karakter. Prve borbene jedinice stvarale su se od manjih grupa komunista i prešle su velike prepreke trpeći od početka znatne gubitke sve dok nisu stvorene znatnije i jače vojne jedinice. Postoje nekoliko objektivnih razloga zbog kojih se pokret sporije i postupnije razvijao kao što su:

- relativno malobrojna partijska organizacija, kao i nedovoljno revolucionarno iskustvo i borbenost,
- jak utjecaj na mase građanskih političkih partija: HSS-a (Hrvatske seljačke stranke), SDS-a (Samostalne demokratske stranke), JRZ (Jugoslavenske radikalne zajednice),
- jaka ustaško-njemačka propaganda o stvaranju nezavisne države Hrvatske, te u velikim pobjedama fašističke Njemačke, kao i zastršivanje naroda hapšenjem i progonima.

Intenzivniji rad i aktivnost komunističke partije na kotaru Garešnica počeli su od 1938 godine, iako je u Kaniškoj Ivi osnovana partijска организација još 1932. g. Ostale organizacije osnivane su kasnije, uglavnom 1939. i početkom 1940. godine, tako da je na kotaru Garešnica 1940. g. bilo 5 partijskih organizacija s 28 članova i to u Kan. Ivi, Garešnici, Gar. Brestovcu, Hercegovcu i Novoj Plošćici. Početkom 1940. godine osnovan je i prvi kotarski komitet Garešnica od 4 člana, a krajem 1938. g. osnovan je i Okružni komitet Bjelovar u okviru kojeg je bila i garešnička partijska organizacija. Kako na kotaru Garešnica nije bilo industrije, osim pilane na Brestovcu, gdje je radilo oko 200 radnika, sastav članstva bio je uglavnom od seljaka i zanatskih radnika.

Dosta mlada bez većeg borbenog i revolucionarnog iskustva, partijska organizacija se našla pred vrlo složenim i teškim zadacima nakon okupacije zemlje i pokretanja masa u NOB-u. Na području bivšeg kotara Garešnica pretežno je bilo stanovništvo hrvatske nacionalnosti (oko VS%), zatim srpske nacionalnosti, te Nijemci, Česi i Mađari. Najjači utjecaj imala je HSS, jer je imala jaku organizaciju u svim selima s mjesnim i općinskim odborima i kotarskim odborom. U većini sela bila je organizirana i tzv. Seljačka zaštita. Zahvaljujući baš HSS-u i njihovom vođi Mačeku ustaše su nakon okupacije uspjeli preuzeti i

učvrstiti vlast, jer je Maček pozvao sve pristaše da se pokore ustaškoj vlasti i da s njom suraduju.

Među stanovništvom srpske nacionalnosti bila je utjecajna SDS koja je ranije bila u opoziciji, ali su i njeni vođe bili dosta pasivni, iako je srpski narod bio u velikoj većini protivan ustaškoj vlasti. Neznanat utjecaj i malobrojne pristaše imala je u srpskom narodu JRZ, koja je bila bivša najreakcionarnija režimska stranka, a ujedno i antikomunistička.

Iako je ogromna većina hrvatskog stanovništva bila pasivna ili protivna stvaranju ustaške vlasti, najreakcionarniji dio HSS-a solidarizirao se s novim režimom, pa je dio pristaša HSS-a naročito iz redova »Seljačke zaštite« potpomagao u stvaranju i učvršćenju ustaško-fašističke vlasti. Zaštita je organizirano djelovala i pomagala u travnju 1941. godine na razoružavanju jugoslavenske vojske u povlačenju, prikupljanju i predaji oružja vlastima, kao i u organiziranju ustaških seoskih organizacija i, u većini sela, ustaških straža. To nije bila naročito značajna snaga, jer su u ustaše odlazili ljudi bez većeg ugleda u narodu, ali su ipak pridonijeli da se učvrsti prva ustaška vlast. U okviru HSS-a postojalo je i tzv. lijevo krilo, među kojima se našla većina vođa HSS-a na kotaru, pa je s njima partija, preko pojedinih drugova, uspostavljala kontakte. Razgovaralo se o tome kako bi HSS trebao pozvati članstvo na otpor ustaškoj vlasti, naročito nakon odluke CK KPJ o dizanju ustanka protiv okupatora i domaćih izdajnika. Njihova parola je bila da nije vrijeme, da treba čekati, da se oni ne slažu s ustašama, i da se neće opredijeliti za pokret, ali da ništa nemaju protiv komunista i partie i eventualnih njihovih akcija. Svojim pristašama govorili su da ne treba ići u ustaše, a u domobrane da idu. Pasivno držanje imala je većina rukovodstva SDS-a prema NOP-ju.

Kako je na tom području 1941. godine bio relativan mir i nije bilo terora ni progona (osim hapšenja pojedinaca i prijetnji i zastrašivanja) parola čekanja bila je prihvatljiva za veći dio stanovništva, pa je takova politika bila najjača barijera na putu organiziranja NOP-a kao i NOB-e.

U svim je selima gdje su živjeli Nijemci već prije rata putem raznih agenata stvarana organizacija »kulturbund« koja je nakon okupacije postala vojna organizirana fašistička snaga, jer je imala oružje i vojne štabove. Tako su u selima Hrastovac, Vel. i Mal. Mlinska, Palešnik i Bršljanica bila jaka fašistička uporišta.

U selima Vel. i Mal. Pašijan, te u Popovcu i Dišniku bilo je Mađara koji su bili organizirani u fašističku organizaciju tzv. Strelasti križ. Te organizacije stvarane su sa znanjem bivših jugoslavenskih vlasti koje su tolerirale njihovu djelatnost već prije rata. Ustaše su vršile veliku propagandu za ustaški poredak govoreći kako je narod Hrvatske dobio pravu nacionalnu slobodu. Pozivali su na mir, pa su u početku biti pomirljivi prema komunistima, jer nije odmah došlo do hapšenja, iako su imali spiskove skoro svih članova partije na teritoriju Garešnice.

Gоворили су како се комунистима није неће додати у колико престану са дјелovanjem. Устаše су устанак у другим крајевима настојали

prikazati kao borbu protiv hrvatskog naroda, a pokolj srpskog stanovništva kao borbu za spas hrvatskog naroda. I u ovim krajevima zastrašivali su narod govoreći da se po šumama kriju četnici koji zlostavljaju ljudе i da je svako dužan prijaviti vlastima sumnjivo lice, ili će u protivnom biti najstrože kažnjen. Stanovništvo srpske nacionalnosti bilo je u neprekidnom strahu od iseljenja ili odvođenja u logore, a naročito nakon pogubljenja 195 ljudi u Gudoveu nad kojima su ustaše iz okolice Bjelovara izvršile gnusni zločin. Naveliko se razvila propaganda o brzom napredovanju njemačke vojske u unutrašnjost Sovjetskog Saveza, kao i brzoj pobjedi njemačke vojske.

U takovoј političkoј situaciji tokom 1941. godine djelovala je na kotaru Garešnica partijска organizacija sa sve većim intenzitetom, preko pojedinaca i grupa ljudi u selima, sa simpatizerima partije i antifašistima. Putem pojedinačnih kontakata kao i manjih sastanaka nastojalo se suprotstaviti takovoј fašističkoј propagandi, kao i štetnosti Mačekove politike čekanja. Nekoliko članova partije povuklo se, dok su ostali članovi djelovali aktivno u svojim sredinama okupljajući nove simpatizere i antifašiste.

Radi lakšeg djelovanja podijelili su članovi komiteta razine pa je Valent Bolt djelovao na području Kan. Ive, Vukovja i Stupovače, Branko Horvat u Dišniku i Bršljanici, Tomo Buden u Brestovcu, Hercegovcu i Zdenčacu, dok je Andrija Lustig kao sekretar djelovao u centru, t.j. u Garešnici, održavajući stalne veze i kontakte s Okružnim komitetom i drugom Kasimom Čehaićem, sekretarom OK. Veliku pomoć dobila je partijска organizacija dolaskom druga Paje Gregorića na okrug Bjelovar, te na teritoriji blizu Garešnice gdje se dulje zadržavao. Njegova baza bila je kod Bohumila Vojaćeka na rijeci Toplici tzv. Jama, a dolazio je na više sastanaka kotarskog komiteta i proširenih sastanaka s partijskim članstvom i simpatizerima. Bile su uspostavljene dobre i neprekidne veze, tako da su dobivane direktive kao i partijski materijal. Raspačavanjem letaka, pisanjem parola, te usmenm djelovanjem sve više se osjećao na terenu rad partijске organizacije, pa se i sve više zaoštravao odnos vlasti prema komunistima, tako da je već polovicom 1941. godine, a i kasnije prijetilo hapšenje komunistima koji su morali biti na stalnom oprezu. Narod je sve više dolazio do spoznaje o tome, kako je NDH fašistička tvorevina podređena njemačkom rajhu i kako ta tzv. Slobodna Hrvatska služi isključivo fašističkoj Njemačkoj. Najjače uporište partije bio je Gar. Brestovac gdje je organizacija 1941. godine imala 9 članova, a također je bilo desetak aktivnih omladinaca. Iako je na Brestovcu bila svega oko jedna trećina radnika proletera, a ostalo seljaci iz okolnih sela, većina radnika bili su simpatizeri. Ta organizacija bila je i najrevolucionarnija, a kroz nekoliko štrajkova i djelovanjem putem kulturno-sportske i sindikalne aktivnosti stvorila je jak utjecaj i stekla ugled i povjerenje radnika.

Na nekoliko sastanaka tokom 1941. g. kojima je prisustvovao i drug Pajo Gregorić kao i Kasim Čehaić, raspravljalo se o mogućnosti organiziranja sabotaže, kao i otpočinjanja stvaranja oružanih grupa i akcija. Bilo je potrebno prije svega prikupiti oružje kojega se teško moglo naći, jer je sve bilo predano vlastima odmah nakon okupacije. Naime svi oni koji su posjedovali oružje morali su ga pod prijetnjom

smrtne kazne predati vlastima. Osim toga bilo je nužno imati osigurane veze i baze za prihvati i smještaj onih drugova koji bi otišli u ilegalnost i borbu. U takovim uvjetima bilo je jedino moguće organizirati prve borbene jedinice od članova partije koji su bili u tom momentu spre-mni otići u borbu. Okružni komitet KP Bjelovar u dogovoru s kotarskim komitetom Garešnica donio je odluku da se formira borbena jedinica od komunista općine Garešnica i Ivanjska koja bi se prebacila na Kalnik, jer su tamo postojali uvjeti za prihvati i razvoj borbe. Radi konačnog dogovora i odlaska određenih drugova u partizane održan je sastanak 1. VIII 1941. na židovskom groblju kraj Garešnice kome je prisustvovao sekretar OK Bjelovar Kasim Čehaić.

Moslavački odred

Prije odlaska na Kopčić brdo i spajanja s odredom »Sloga« Garešnički odred imao je 14 boraca i to:

1. Tomo Buden, radnik Hrvat čl. KP iz Brestovca,
2. Ivan Bobinac, radnik Hrvat čl. KP iz Brestovca,
3. Slavko Kezele, seljak Hrvat član KP iz Garešnice,
4. Josip Kezele, seljak Hrvat čl. KP iz Garešnice,
5. Ferdo Einšpigl, dak Nijemac skojevac iz Brestovca,
6. Andrija Saćarić, radnik Hrvat omladinac iz Brestovca,
7. Petar Petrov, radnik Bugar čl. KP iz Brestovca,
8. Stjepan Rek, radnik Talijan čl. KP iz Uljanika,
9. Mile Maršić, seljak Srbin antifašist iz Kašljevca,
10. Jakob Valjevac, radnik Hrvat simpatizer iz Kašljevca,
11. Milan Vuksanović, seljak Srbin antifašist iz Mikleuške,
12. Mile Kukić, seljak Srbin antifašist iz Kutinice,
13. Ilija Bogdanović, seljak Srbin antifašist iz Kutinice,
14. Obrad Rakić, seljak Srbin antifašist iz Kutinice.

Od naoružanja je bilo 13 karabina, 1 lovačka puška i 2 pištolja. Drug Jovo (nepoznatog prezimena) nakon akcije u Brestovcu vratio se natrag na područje Daruvara, jer je bilo dogovorenno ranije s Pajotn Gregorićem da će on pomoći u izvršenju ove akcije.

Nakon napada na domobransku stražu kod Prečeca MPO je bio na Kopčiću. 31. 12. 1941. Odred je izvršio marš na istočni dio Moslavine.

Po dolasku na istočni dio Mosi, gore Odred se povezao s okolnim selima: Kutinicom, Vel. i Mal. Prokopom, Mikleuškom i drugima, osiguravši opskrbu hranom, a odmah po dolasku prišlo se izgradnji sklo-ništa (bunkera). Iz te baze odlazilo se na razne akcije: hvatanje i ra-zoružavanje pojedinih ustaša i kulturbundovaca, održavanje političkih sastanaka po selima i formiranje antifašističkih odbora, odnosno na-rođnooslobodilačkih odbora. Oko polovice siječnja 1942. godine, jedna desetina odreda zaustavila je ispod selà Kapilice odgon stoke na otkup u Garešnicu a namijenjene za transport u Njemačku (prisilni otkup) i vratila stoku i vlasnike njihovim kućama. Bila je po selima prinudno sakupljana i mast, pa je tako došla obavijest od simpatizera iz Popovca da imaju prikupljenu mast i da je partizani trebaju oduzeti. **Tako** je oduzeta mast u Popovcu i Podgariću.

Sve te akcije kao i pojava partizana u sve većem broju snažno su odjeknuli na području Garešnice i Kutine, jer se vrlo brzo o tome proširio glas po svim selima. To je unijelo nervozu u ustaške redove i pokolebalo dobar dio ustaških simpatizera dok su oni najvjerniji sluge Pavelića počeli govoriti kako će pohvatati sve te »četnike« govoreći da su to banda koja pljačka. Širili su propagandu da su to ljudi iz drugih krajeva, da su to Srbi i kako će ih lako uništiti.

Nasuprot tome pojava Odreda na tom području kao i njegovo djelovanje uveliko je djelovalo na podizanju morala i ohrabrenja među narodom ovog kraja, a naročito kod srpskog stanovništva koje je živjelo u neprekidnom strahu od prijetnji ustaških vlasti, pa je u Odredu osjetilo svoju zaštitu.

Narod je Odred primio s velikom radošću. Opskrbljivao ga je hranom, a 7. siječnja na pravoslavni božić pripremljeno je u Kutinici slavlje za čitav Odred, koji je bio razmješten skoro po svim kućama u selu.

Ustaška propaganda bila je usmjerena na to da se prikaže kako je u ovom dijelu Hrvatske mir, da je ovdje narod uz ustaški pokret. Teško su se mirili s tim da priznaju da su baš tu borbu pokrenuli ljudi iz Moslavine i to uglavnom pripadnici hrvatske nacionalnosti.

Protiv pripadnika srpske nacionalnosti koji su bili u Odredu podozimali su represalije, pa su porodicu Mile Kukića iz Kutinice (ženu i dvoje djece) uhapsili i otjerali u zatvor u Bjelovar. Mili Kukiću su poslali poruku da napusti partizane i prijaviti se vlastima, te obećali da mu se ništa neće dogoditi, ali da će mu u protivnom strijeljati ženu i djecu. To je Kukića dovelo u veliko iskušenje. Nije mogao izdržati i pored našeg upozorenja da je to varka, otišao se javiti. Nakon kratkog vremena bio je strijeljan.

Odred se stalno povećavao dolaskom novih drugova iz Moslavine, a 2. siječnja 1942. Odredu su se priključili drugovi iz Bilo-gore i to: Veno Biškup, Duka Prilika, Branko Halapa, Nikola Vujičić, Stevo Ivančević i Pero Kovač. Nakon uspješnog bijega iz zatvora u Odred su došli drugovi Andrija Lustig, Nikola šušnjar, Joco Vasiljević, kao i drugi: Zlatko Glik, Stevo Milaković, Ivan, Ivanović, Ilija Marić i Tomo Matijević, tako da se Odred do 27. siječnja povećao na 47 boraca, koji su bili naoružani s 47 pušaka, jednim puškomitrailjezom, nekoliko bombi i kratkog oružja. Oko 15. siječnja u Odred je došao Pavle Vukomanović-Stipe koji je kao iskusni španjolski borac upućen da preuzme vojno rukovođenje Odredom.

Prva partizanska uporišta

Sela Veliki i Mali Prokop bila su prva partizanska uporišta na istočnom dijelu Moslavačke gore u kotaru Garešnica. Već ranije uspostavljena veza preko Julisa Erdeljija vaktara na šumskoj pruzi, Branka Bosanca i Ljubana Đarića, širila se dalje u Mali Prokop do Steve Ćupurdije, a otuda i u Kraišku Kutinicu do Mile Kukića. Preko tih ljudi bio je okupljen i veći broj mještana koji su prihvatali ideju borbe za oslobođenje tako da je prva partizanska jedinica u tim selima imala osiguran smještaj i prehranu. Živjeli su tu pretežno srednje siromašni

seljaci od kojih je manji dio bio zaposlen u šumi na sjeći drva. To je brdsko područje pa se teško moglo živjeti od škrte zemlje. Tu ranije nije bilo većeg političkog utjecaja partije, ali su ljudi, uglavnom sve Srbi, prihvatali ciljeve NOP-a. To su bili uglavnom antifašisti. Za kratko vrijeme bili su u NOP obuhvaćeni skoro svi stanovnici Velikog i Malog Prokopa i Kutinice, a u susjednim selima Dišniku, Popovcu, i Srpskom Selištu bili su organizirani antifašistički odbori koji su aktivno djelovali. Ljuban Đarić bio je siromašan seljak s troje djece (dvije kćeri i sin Cvijan), ali vrlo odvažan. On se potpuno stavio na raspolaganje NOP-u s čitavom porodicom. U Malom Prokopu je Stevo Ćupurdija imao sina Milana i jednu kćer. Već 1941. bili su okupljeni svi omladinci u tim selima i stvorena je omladinska organizacija. Veliki Prokop i kuća Đarića bili su glavni punkt odakle su išle i veze u druga sela pa tako i preko Julijusa Erdeljija, Marije Janković i Slavka Vujića iz Garešnice za »Jamu« do Paje Gregorića. Tu bi se dogovaralo o budućim akcijama, dobivale informacije o stanju na terenu, o kretanju ustaša i žandara i slično. Može se reći da su ta sela krajem 1941. godine bila i prva slobodna teritorija na istočnom dijelu Moslavacke gore. Bez takove podrške stanovništva smještenog uz Moslavacku goru bilo bi se vrlo teško ili nemoguće održati to više što je nailazila žestoka zima i bilo ograničeno kretanje partizana. Zbog podrške navedenih sela i prva baza odreda bila je smještena u šumi povrh sela Kutinice. Tu su bile izgrađene zemunice, a iz sela Prokopa, Popovca, Kutinice, Selišta, Dišnika, Bršljanice i Stupovače, gdje su djelovali odbori, Odred je bio opskrbljivan hranom.

Okupljeni omladinci brzo su se politički razvijali da bi se nakon kratkog vremena stvarale skojevske organizacije. U jednom i drugom Prokopu su se naročito isticali Cvijan Đarić (sin Ljubana), Milan Ćupurdija (sin Steve) iz Malog Prokopa, Vukašin Karanović, Pero Popović i Nikola Pilipović. Bili su to odvažni omladinci spremni na svaki zadatok. Sjećam se kada je nakon samog završetka borbe kod Humke došao Cvijan Đarić sav zadihan da vidi kakova je situacija. Bio je sav sretan kad je saznao kako su partizani potukli neprijatelja i rekao da su u selu u strahu za partizane, jer su na 47 boraca upućene velike neprijateljske snage. Također se sjećam lijepog i stasitog Milana Ćupurdije koji je bio vrstan omladinac. Prilikom pretresa sela poslije ofenzive pokušao je pobjeći, ali su ga ubili ustaše.

Od neprocjenjive važnosti bila je veza preko Julijusa Erdeljija. To je bila siromašna radnička obitelj (mislim s troje male djece), a živjeli su oskudno od male plaće. Kada smo se jedne noći zatekli kod njega (Bobinac i ja) i ostali da predammo, naišao je šumski vlak iz Brestovca za Podgarić, a vlakom su išla i dva žandara. Imao je samo dvije sobe: u jednoj smo bili mi, a kada su žandari krenuli u kuću brzo je rekao: »Budite bez brige, ja će njih brzo otpratiti.« Mi smo, razumije se, bili spremni da žandare u slučaju da nas otkriju likvidiramo. Međutim, on je odmah rekao: »Gospodine naredniče imam fine šljivovice, a zima je pa da se malo podgrijete« i ponudio ih rakijom. Pitali su ga ima li šta novog i nije li 'možda video kretanje partizana ili kakovih sumnjivih ljudi, našto je on, jasno, odgovorio da nije. Tako su oni sjeli na vlak i otišli za Podgarić. Kada smo mu kasnije rekli da

smo bili spremni napasti ih čim bi otvorili vrata — odgovorio je: »E pa onda bih i ja i žena i djeca morali s vama.« Znam da nisu imali ni kruha dovoljno, ali izadnje što su imali dali bi drugovima koji bi naišli. Zato smo u Dišniku organizirali akciju prikupljanja hrane i pomoći drugu Erdeljiju.

Ivan Bobinac »Čelo«

Kad sam se 1934. godine uposlio u Brestovcu, zatekao sam Bobinaca već kao starog radnika Brestovačke pilane. Po struci stolar, radio je u stolarskoj radionici i slovio kao vrstan i marljiv radnik.

Radnici u Brestovcu tada nisu bili sindikalno organizirani, pa je poslodavac vršio nemilosrdnu eksploraciju. Radilo se 10 sati bez plananja prekovremenog rada, a satnica je iznosila 1 do 3 dinara. Prva sindikalna organizacija stvorena je u tajnosti 1935. godine, a Bobinac je bio jedan od osnivača i u prvom upravnom odboru. Aktivan, borben i vrlo otvoren postao je za poslodavca nepočudan pa je bio otpušten iz posla. Pod pritiskom sada već organiziranih radnika i sindikata bio je vraćen na posao, a potpisana je i prvi kolektivni ugovor s poslodavcem. Ivo je kroz čitavo vrijeme rada u Brestovcu bio aktivni borac za bolje radne uvjete, učestvovao je u organiziranju i provođenju štrajkova, djelovao je kao pravi komunista iako još nije bio član partije. Kod njega u radionici sastajali bi se često drugovi i vodili političke diskusije, naročito za vrijeme španjolskog građanskog rata. Tu bi se našle pa i čitale razne brošure, a tu bi se dogovaralo i o akcijama sindikata i tome slično. Nekad bi se tu našlo i po četiri, pet drugova, pa kad bi naišao poslovoda brzo bi se razišli. Zbog toga je Ivo bio i upozoravan od poslovode.

Prilikom pregovora sindikata s poslodavcem o povišenju satnica 1940. godine došao je i delegat HRS-a iz Zagreba. Kako se već tada osjećala nestasica brašna zbog sve veće isporuke Njemačkoj, ovaj delegat kupio je u trgovini jedan veliki paket brašna i ostavio ga u radionici da ga po odlasku odnese u Zagreb. Ivo je napisao parolu: »Živio SSSR« i stavio je u brašno. Kako u pregovorima radnici nisu pristali na uvjete koje je predložio delegat, jer su za radnike bili nepovoljni, bilo je očito da HRS gubi pozicije, a da jača utjecaj komunista. Nakon izvjesnog vremena u Brestovac dolaze dva delegata HRS-a iz Zagreba (mislim da se jedan zvao Štampar, a drugi Juranić). Došli su sa sreskim načelnikom iz Garešnice i s dva žandara. Prikupili su sve radnike u Dom i tražili od njih da smijene odbor sindikata, jer da su u njemu »crveni« i da oni, t. j. »crveni«, tu u Brestovcu vladaju. Za dokaz navode: slušanje radio Moskve, marksističke knjige u čitaonicu, a pokazuju i parolu nađenu u brašnu. Kada je delegat HRS-a rekao da tu među radnicima ima »crvenih«, radnici su gromko uzviknuli: »Svi smo mi crveni.« Tako su i ovaj puta otišli neobavljeni posla.

Ivo je bio prisiljen da radi često prekovremeno kako bi osigurao obitelj: ženu i dvoje djece. Supruga mu nije radila, a u tadašnjim uvjetima bilo je teško zaraditi za minimalnu egzistenciju jedne porodice.

Prilikom napada Njemačke na Jugoslaviju Ivo se našao u jedinici u SI. Brodu. Da izbjegne zarobljavanje putovao je 6 dana iz Broda pje-

ške šumom i sporednim putevima. Tada već kao član partije aktivno se uključuje u rad. Zbog aktivnosti nalazi se pod paskom vlasti. Prilikom odlučivanja o stvaranju prve partizanske grupe na sastanku kotarskog komiteta, krajem srpnja 1941. godine Ivo se javlja među prvima. Kako je trebalo odmah krenuti pošli smo uzeti potrebne stvari pa sam ga u razgovoru pitao šta će mu žena s djecom, jer ostaju neopskrbljeni. Odgovorio mi je: »Čekanja nema, ako mi nećemo ići, a tko će drugi. Oni će se nekako snaći i preživjeti, a ja uostalom i idem u revoluciju da bi njima sutra bilo bolje.« Takav odlučan i beskompromisran borac i rukovodilac bio je Ivo kroz rat i posljice rata.

Slavko Kezele »Slavni i Josip »Čiko«

Slavko je radio u Brestovcu, a otac Josip, po struci krojač, bavio se više zemljoradnjom. I Slavko je izučio krojački zanat kod oca, ali kako se od toga tada nije dalo živjeti, uposlio se na Brestovcu i to na teškom tovaraškom poslu. Josip je bio učesnik Oktobarske revolucije i poznat kao »boljševik« što je u svakoj prilici i isticao. Nosio bi svakog dana mlijeko u radničko naselje Brestovac i u kontaktu s radnicima govorio o socijalizmu, ruskoj revoluciji i si. Djelovao je na svojstven način tako, da ga ne može zaskočiti tadašnji zakon i režim iako je i vlastima bio poznat kao zagovarač socijalizma i revolucije. Otuda vjerojatno i razlog za opredjeljenje Slavka koji je kao radnik 1939. godine postao članom partije u Brestovcu. Napadom Njemačke na Jugoslaviju, Slavko se našao u 108. puku u Bjelovaru. Nakon rasula vojske dolazi kući s karabinom koga dobro sakriva i čuva znajući da će mu jednog dana trebati. Negdje u kolovozu 1941. zbog opasnosti od hapšenja Slavko i Josip odlaze u ilegalnost. Sklanjaju se kod simpatizera i prijatelja i politički djeluju, uspostavljaju nove veze i pridobivaju nove simpatizere. Hapšenjem sekretara KK-a druga Lustiga i ostalih članova komiteta i aktivista na terenu Garešnice, ostao je Slavko i održavao veze s drugom Pajom Gregorićem u »Jami«, s Brestovcem i ostalim aktivistima na terenu, dok je Josip imao uglavnom svoju bazu u Novoj Ploščici kod simpatizera i prijatelja, gdje bi se dulje zadržavao, pa je tu i u drugim mjestima vodio političku agitaciju za pripremanje oružane borbe. Josip je naime bio bolestan pa je Slavko morao ostati s njim da ga štiti. Inače bi i on išao u prvoformiranu partizansku grupu u Ivanskoj. Kada smo se u XI. mj. Bobinac, Muftić i ja vratili (nakon akcije u Marinkovcu) za Garešnicu, tada naoružani mogli smo planirati nove akcije. Slavko je do tada uspostavio dosta veza s onim selima gdje ih ranije nije bilo, a naročito je bila važna veza s Brankom Bosancem (Bonom) i Ljubanom Đarićem u Vel. Prokopu jer je tim vezama stvoren preduvjet za prvu partizansku bazu na ovom teritoriju. Slavko je imao sve podatke o naoružanju ustaša i gdje se oni nalaze, kao i o naoružanju kulturbunda na Brestovcu, pa smo tako u dogovoru s Pajom Gregorićem isplanirali izvršenje akcije koja je bila uspješno izvedena. Tako su Slavko i Josip učestvovali u stvaranju uvjeta za organiziranje druge partizanske jedinice na terenu Garešnice, kao i u svim dalnjim akcijama u Moslavini.

Slavko je bio jedno vrijeme komesar Moslavačkog partizanskog odreda. Bio je poznat svim ljudima kao vrlo dobar drug cijenjen me-

đu svim stanovnicima kako kod Hrvata, tako i kod Srba. Kasnije se nalazio na raznim značajnim vojno-političkim dužnostima sve do odlaška u mirovinu u činu potpukovnika 1952. godine.

Josip-»Čiko«, fizički dosta slab nalazi se od 1942. pa dalje uglavnom na terenu, naročito u selima Ploščici, Trnovitici i selima bivše općine Berek. Aktivno je djelovao sve do oslobođenja. Kako je bio već u podmaklim godinama a ispaćen još od prvog svjetskog rata a rastom mali i slabunjav — izgledao je i mnogo stariji, nego što je bio, pa mu otuda i naziv »Čiko«. I pored toga bio je primjer izdržljivosti i neustrašivosti. Bio je veliki optimista od samog početka. Često puta bi mu netko postavio pitanje, da li će moći izdržati, a on bi odgovorio: »Vodite vi samo brigu o sebi, a ja ću s vama dokle ću moći, pa ako iznemognem nije me ni šteta«. Bio je uvijek vedar i raspoložen i osjećao se vrlo zadovoljnim što je revolucija počela. Često bi govorio o teškoćama i svemu onome što nosi revolucija, podsjećajući na ono što je proživio u Rusiji. To je imalo velikog utjecaja na moral kod mlađih drugova.

Ferdo Einspiegel »Sivi«

Ferdo je porijeklom Nijemac, bio je tada gimnazijalac, a roditelji su mu živjeli u Brestovcu. Bio je vrlo aktivan omladinac. Otac mu je bio činovnik na pilani Brestovac i član kulturbunda, ali se kao takav nije naročito isticao. Ferdo je imao dva brata: jednog studenta i drugog trgovca u Brestovcu. U porodici je još bila i sestra Ankica. Ferdo je bio miljenik obitelji, naročito majke, a bio je i inače omiljen među mladima, pa su ga prozvali »Braco«. Inače je bio lijep i stasit mladić. Iako mu je otac bio u kulturbundu, Ferdo, kao i njegov brat Ivica stali su na stranu partije. Ferdo je protiv volje roditelja stupio u partizane 8. prosinca 1941. godine prilikom akcije na Brestovcu. Brzo se razvijao i bio je hrabar borac, a nakon završenog oficirskog kursa pri Glavnom štabu Hrvatske postao je komandant bataljona u Moslavačkom partizanskom odredu. Predstavljao je tada uzornog i sposobnog oficira.

U neprijateljskoj ofenzivi 1943. godine njegov se bataljon nalazio na položaju Dišnik — Bršljanica i prilikom bombardiranja Ferdo je poginuo od avionske bombe. Bio je to veliki gubitak, a i žalost u čitavom bataljonu, jer je Ferdo, iako mlad, bio vrlo sposoban vojnik, strog i pravedan, pristupačan i blizak svakome i svi su ga borci jako voljeli. I njegov brat Ivica poginuo je u partizanima 1943. godine.

I Ferdo i Ivica živjeli su u dobro situiranoj obitelji bez ikakve oskudice, pa, iako Nijemci, opredijelili su se za drugu-pravu stranu od roditeljske. I pored privrženosti roditeljima i roditeljskog prijekora oni su stali na stranu revolucije i za nju obojica dali svoje živote.

Petar Petrov-Vanča

Emigrirao je negdje 1935. godine u Jugoslaviju. Bolje reći pobegao je od progona bugarskih vlasti zbog političkih razloga. Našao se u Banja Luci i zaposlio u tamošnjoj pilani gdje se povezao s tamošnjim komunistima i aktivno djelovao u sindikatu i nogometnom klubu.

1937. ili 1938. g. zaposlio se u pilani Brestovac i kao dobar nogometničar igrao u radničkom klubu Brestovac. Politički je bio napredan i aktivan i oko njega kao simpatizera KP okupljali bi se omladinci. Vrlo je aktivno djelovao u svom krugu. Bio je mali rastom, pa su ga zvali »mali Pero«. Imao je smisla za crtanje i slikanje, a lijepo je i pjevao, pa je bio jako omiljen među radnicima. Iako Bugarin, bio je lijepo primljen od svih radnika, a bio je vesele naravi i vrlo dobar drug. Najprije je pripadao jednom kružoku simpatizera KP, a pod konac 1939. primljen je za člana partije. Kad se pripremao odlazak u partizane, krajem kolovoza 1941. javio se i on govoreći, kako je došlo vrijeme da se ovdje u Jugoslaviji bori za ideje zbog kojih je morao otići iz Bugarske. Prilikom stvaranja prve partizanske grupe pošao je i Pero, ali zbog bolesne noge ne bi izdržao pa se vratio i ostao u Brestovcu. Nastavio je s političkim djelovanjem sve do 8. XII. 1941. kada s Einšpigelom, Saćarićem i Milakovićem prilazi partizanima prilikom izvođenja akcije razoružanja kulturbunda u Brestovcu. Kroz tih par mjeseci, s ostalim drugovima, okupio je široki krug omladinaca i simpatizera. Rezultat toga je i to što su i ova trojica s njim stupili u partizane. Tako je Pero reagirao na poziv partije na ustank i postao aktivni borac s puškom u ruci ovdje u svojoj drugoj domovini. Bio je to discipliniran i odan borac, uvijek vedar i raspoložen, a prošao je kroz razne dužnosti od borca, oficira u ratu i rukovodioca poslije rata. Kada smo u prosincu 1941. trebali uspostaviti vezu s Odredom u Kopčiću, pitao sam tko će ići sa mnom. Javio se Pero. Kako je to bio prilično veliki marš pitao sam ga da li ga boli nogu i da li će moći izdržati. Odgovorio je: »Mogu ja sada ako hoćeš i u Bugarsku«. Nakon oslobođenja, kad smo se opet susreli pitao sam ga da li će se možda vratiti u Bugarsku, a on mi je rekao: »Ovdje sam se borio tu ću i ostati«.

Andrija Saćarić

Pilanski radnik na Brestovcu, sin siromašnih seljaka, vrlo povučen, miran i šutljiv, nije se nigdje naročito isticao, ali je znao da na Brestovcu djeluju komunisti i stalno se nalazio u krugu ostalih naprednih omladinaca. On nije mnogo govorio, ali je više slušao i razmišljao. Znao je da partija poziva u borbu i on se odlučio da 8. XII. 1941. stupi s ostatim drugovima u partizane. Osjećao je sve tegobe života, jer je kao nekvalificirani pomoćni radnik na stovarištu rezane građe imao malu plaću. To što je zaradio trebalo je biti za pomoć čitavoj porodici, jer su mu roditelji imali kućicu i vrlo malo zemlje. Znao je to da se ide u NOR i socijalističku revoluciju. Imao je veliko povjerenje u one drugove koji su već otišli ili isli s njim, pa je osjetio da revolucija treba donijeti bolji budući život.

Prilikom napada na stražu na željezničkom mostu kod Prečeca, nedaleko Ivanić-Grada, 23. XII. 1941. Andrija je bio raspoređen da s još jednim drugom presiječe telefonske žice. Izgleda da mu je to bio pre malen zadatak pa je s drugovima raspoređenim za napad na zgradu pošao i on. Prilikom upada u zgradu u pucnjavi je pogoden i poginuo. Tako je mladi Andrija Saćarić proveo u partizanima svega 15 dana. Imao je sestru Ankicu, koja je također bila radnica na Brestovcu. I ona je otišla u partizane i poginula.

Stivo Milaković »Aco«

Radio je u Brestovcu na stovarištu rezane građe do 8. XII. 1941. godine, kada se prilikom akcije u Brestovcu priključio partizanima.

Rodom je iz Zdenčaca, a sin je seljaka koji je također bio zapošlen na Brestovcu. Bio je to otvoren i odlučan omladinac koji se, iako nije imao veće političko iskustvo, opredijelio za NOP. Njegov je otac, odmah nakon okupacije, stao na stranu ustaša, a »Aco« je shvatio pravi put i otišao u NOB-u. U prvoj ofenzivi neprijatelja, 27. I. 1942. »Aco« je bio ranjen. Nije bilo moguće da ostane u četu jer je ona stalno bila u pokretu, pa je morao ostati negdje sakriven da ga neprijatelj ne uhvati. Kad se četa morala povući, određen je Joco Vasiljević da ga smjesti u selu i tako je »Aco« bio smješten u Malom Prokopu kod jedne kuće. Kako je poslije ofenzive i povlačenja čete neprijateljska vojska vršila detaljnu pretragu u svim selima smatrajući da su partizani negdje tu skriveni, »Aco« je bio u jednom sjeniku zakopan u sijenu nekoliko dana s malo hrane i u hladnoći, a rana se nije mogla previjati. Pretraživali su i sjenik u kome je i on bio, ali ga nisu pronašli.

»Aco« je sve to izdržao i nakon ozdravljenja vratio se u četu. Ostao je u partizanima do kraja rata kao dobar borac da bi se nakon oslobođenja opet vratio u Brestovac. Rat između njega i njegovog oca nije završio pa bi »Aco« često dolazio i odlazio od kuće.

Otac mu je izdržao i kaznu zatvora zbog učešća u neprijateljskoj djelatnosti. Jednom prilikom »Aco« se vratio kući upravo kada mu je otac pekao rakiju. »Aco« je legao i zaspao. Otac ga je na spavanju ubio sjekirom. Uvijek su bili na ratnoj nozi upravo zbog svojih različitih opredjeljenja zbog čega bi dolazilo do svađa, pa je tako »Aco« tragično završio svoj život.

VJEKOSLAV JANIĆ-CAPO

Dolazak u Moslavini

Moj dolazak u Moslavini nije bio direktn, kao drugova iz sisačkog odreda koji su u Moslavini stigli od mene kasnije. Imao sam želju da se borim u Banijskoj proleterskoj četi. Sa tom četom krenuo sam za Slavoniju. Sa nama je išao i drug Franjo Ogulinac-Seljo tada član Glavnog štaba Hrvatske — operativni oficir. Poslije Slavonije Ogulinac-Seljo je produžio za Moslavinu i ja sa njim. Sa nama su pošli drugovi Stanko Parmaš, Štefep Španjolac, te Duka Ogulinac. Prvo mjesto u Moslavini gdje smo dobili vezu bilo je selo Kaniška Iva, a zatim selo Veliki Prokop, te brdo Crkvište gdje je bilo zborno mjesto Moslavačkog odreda. Stigavši na Moslavinu Seljo je kao član glavnog štaba popunio štab II operativne zone. Komandant II operativne zone Vukomanović Pavle-Stipe bio je još ranije postavljen na tu dužnost. Za komesara zone postavljen je Stanko Parmač. A ja sam postavljen za zamjenika komesara. Bilo je to prvo veće popunjavanje štaba II operativne zone. Štab zone imao je veliku teritoriju (zagrebačka oblast — žumberak — Hrvatsko Zagorje, Kalnik, Bilo-gora i Moslavina). Budući da nije bio od početka popunjeno i kompletan taj naš štab nije razumije se

mogao dati odgovarajuće rezultate. Poznato je da je tada postojao još jedan štab II operativne zone na Žumberku. U to vrijeme nije bila dovoljno razgraničena teritorija između II i III operativne zone i njihova nadležnost u rukovođenju pa je Moslavački odred bio dosta vremena pod rukovodstvom tih dvaju štabova. Ovo se prema nekim ocjenama dosta negativno odražavalo na djelatnost i brži razvoj jedinica Odreda i njihov razvoj.

Već kod prvih susreta sa ljudima i narodom Moslavine, osjetio sam njihovo antifašističko raspoloženje a kasnije se to uveliko sve više potvrdilo. I danas kada se prisjećam naše oslobođilačke borbe dragi mi je što sam veći dio NOR-a proveo u moslavačkom kraju.

O Moslavačkom partizanskom odredu

Kada je riječ o Moslavačkom partizanskom odredu onda da prije svega navedeni nekoliko podataka i stavova, te mojih ocjena. U Moslavački partizanski odred kao član štaba II Oper, zone stigao sam u proljeće 1942. godine, onda kada je njegova jačina bila nešto veća od prosječne partizanske čete. Na terenu Moslavine sam ostao sve do ljeta 1943. godine na dužnostima u štabu zone, zamjenika i komandanta Moslavačkog partizanskog odreda. Potom sam po obavještajnim i sličnim zadacima poslan u Zagreb, Zatim po izlasku iz Zagreba postavljen za komesara Kalničkog par. odreda, potom za obavještajnog oficira u Štabu II operativne zone, onda u f moslavačkoj udarnoj brigadi bio komesar a sredinom marta 1944. komesar štaba istočne grupe odreda. U istočnoj grupi odreda bio sam sve do kraja rata, odnosno do njegovog rasformiranja početkom ožujka 1945. godine. Prema tome Moslavački partizanski odred bio mi je dugo matična jedinica ili jedinica koju poznam.

Obzirom na to da je ova knjiga o nastanku i razvoju MPO-a kroz koji su prošle hiljade boraca, da je postojao četiri ratne godine, da su od tih boraca i jedinica formirane naše brigade, divizije i dijelom X korpus zagrebački, želim da uz ovu konstataciju navedem još neke.

Pored iznešenih slabosti, perioda nedovoljne aktivnosti nekih pogrešnih rješenja u datim uslovima, cijenim da je ovaj partizanski odred odigrao veoma uspješno svoju glavnu ulogu. On je sve osnovne zadatake izvršio sa uspjehom. Posebno bih istakao dvije stvari: Prvo, život i borbenost odreda koji ni jednom nije bio poražen ni razbijen, dao je dosta žrtava, ali nikada nije bio desetkovani i drugo, što je KP čitavo vrijeme rata imala puni uticaj na borbu i djelovanje odreda u kome je stvarano zaista bratstvo i jedinstvo.

Iz prvog dijela knjige vidi se borbeni put odreda koji nedvosmisleno govori o veoma intenzivnom djelovanju jedinica MPO-a, uspjesima i gubicima neprijatelja. Mislim da je sasvim vidljivo što sve odred radi u pojedinim fazama borbe. Vide se također i političke prilike na terenu, tj. uvjeti u kojima djeluje Odred. Veliki je broj partizanskih četa i bataljona koje su kao gotove borbene jedinice iz MPO odlazile u brigade i divizije između Drave i Save. Popuna jedinica borcima te formiranje jedinica KMP diverzantskog odreda, jedinica OZNE

i drugih moglo se vršiti jer je odred zaista kako kaže autor bio i borbeni nastavni centar.

Zadržat će se samo kratko na nekim ličnostima i pojedinim događajima vezanim uz MPO u vidu sjećanja i fragmenata.

Moji drugovi iz borbe

Nisam u mogućnosti da ovdje pomenem sve one i ono što bi želio niti da ih sada navodim nekim redom. Dolaskom u MPO u proljeće 1942. godine ubrzo sam upoznao borce i rukovodioce iz prve formacije MPO. Osim Stipe Vukomanovića tu su bili još i drugovi: Brzi, Pjetika, Vukelić Grga, Iso, Vesela (Kežman), Tomo Buden — ne znam im puna imena a tu sam našao i Ivana Turčinović-Surog, Iliju Striku-Sviba, Nikolu Božića-Juga, Nikolu Sušnjara-Genu, Slavka Kezele-Slavnog, Radvana Vukelić-Racu, Ivana Bobinac-Čelu, Ferdu Ainšpigel-Sivog, Valenta Bolt-Zelenka, Zlatka Glika-Gorkog, Josipa Ružičku, drugarice Fatimu, Sojku Bojku, Petra Petrov-Vanču i mnoge druge. Nije trebalo mnogo vremena da se u većem broju sela upoznam sa aktivistima NOP-a i ne samo s njima. Posebno sam lijepo doživio s. Veliki Prokop i njegove ljudе. To malo selo osim veoma malih izuzetaka (pojedinaca) dalo je sve od sebe. Tu sam upoznao Peru Popovića člana KP veoma sposobnog i odanog komunistu, Ljubana Đarića, njegovu porodicu i mnoge druge drugove kao što su Nikola Pilipović, Vukašin Karanović, Cvijo Đarić, Nikola Pucarin, Pero Pilipović, Branko Bosanac, Nikola Gilić, Nikola Radošević i drugi. Svi su oni bili već u partizanima ili bili organizatori NOP-a, članovi SKOJ-a. Prvi javni nastup (miting) — održao sam upravo u s. Veliki Prokop. Iz svake kuće praktično je bilo partizana osobito u drugoj polovini 1942. godine do proljeća 1943. godine kada je Štab MPO-a prištapske jedinice, štab bataljona ili neka od četa boravio u tome selu. Radi svega toga selo je dobilo i naziv Prokopska Republika.

Slika sela Veliki Prokop kako sarn ga doživio u proljeće 1942. godine nije bila osamljena. Na moslavačkom terenu kako garešničkom tako i čazmanskom i drugim bio je veliki broj sela koja su po gore opisanom ličila na selo V. Prokop.

Tako na primjer bila su to sela: Mali Prokop, Dišnik, Rogoža, Popovac, Kaniška Iva, Andigole, Vrtlinska, Pobijenik kao i druga.

Rasplamsavanjem naše Narodnooslobodilačke borbe na Moslavini broj takozvanih dobrih sela postaje sve mnogobrojniji i ne samo sela nego i općina i kotareva.

O nekim drugovima koje sam napred imenično naveo i još nekim drugim želim ukratko još nešto reći. Činim to iz razloga što sam ih poznavao nešto više, a čini mi se da su do sada nedovoljno spominjani i to:

Ljuban Đarić

Moj prvi susret s moslavačkim partizanima bio je u s. Veliki Prokop upravo u kući Ljubana Đarića. Tu sam upoznao prve vodeće ličnosti MPO-a i NOP-a. čika Ljuban kako su ga obično zvali bio je stariji čovjek, seljak, veoma dobar organizator NOP-a i prvi predsjednik

MNO-a Veliki Prokop, čitava njegova porodica uključena je u NOP, ono malo imovine što je imao davao je na raspolažanje pokretu kada je god zatrebalio. Bio je on dobar poznavalac prilika na terenu. Preko njega smo bili obavještavani o konkretnim stvarima u Prokopu i okolnim selima što mi je dobro došlo u radu. Sin Ljubana Cvijo već tada je bio partizan, a kasnije i drugi sin Boško i dvije kćerke. Taj siromašni seljak čija je kuća bila van sela u šumi zaista je nesebično davao sve od sebe. Sjećam se kako je vatreno zastupao NOP i njegove ideje, bio je dovoljno širok i tolerantan sa ljudima, veoma aktivan u organiziranju organa narodne vlasti, pa je kao takav bio i izabran za vijećnika AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Mnogo puta sam se s njim sretao u ratu, svaki susret je bio prisutan i drugarski. Odnos naroda prema partizanima bio je vanredan u čemu nije mala zasluga i čika Ljubana Đarića.

Pero Popović

O ljudima u s. Veliki Prokop kada govorimo moram posebno da kažem nekoliko riječi o Peri Popoviću. Bio je to član Partije i sekretar Partijske ćelije jedan od organizatora pokreta. Odlučan u izvršavanju svih zadataka, dobar saradnik i organizator rada, Popović je držao veze u čitavom nizu sela, pribavljao informacije o neprijatelju, širio našu propagandu, slao kurire u raznim pravcima, održavao sastanke i sve drugo. Šteta što je nesrećom pao rano u ruke neprijatelja, bio uhvaćen i ubijen već sredinom studenog 1942. godine. Njegov mlađi brat Pajo Popović bio je već 1942. godine partizan i dosta vremena kurir u štabu Moslavačkog odreda. Volio sam toga omalena rastom ali veoma vedrog i čvrstog borca koji je do kraja rata postao rukovodilac i član KP.

Slavko Kezele-Slavni

Slavnog sam upoznao među prvima moslavačkim partizanima. On je jedan od prvih boraca Moslavine i organizatora NOB-e. Njegov otac Josip bio je učesnik oktobarske revolucije i po povratku u zemlju mnogo je pridonio širenju socijalističkih ideja u Garešnici i u većem broju sela na kotaru. Stari »čiko« kako smo ga zvali kao krojački radnik poznavao je mnoge ljudе, što mu je dobro došlo u toku NOB-e pri organiziranju organa narodne vlasti i NOP-a. Slavko-Slavni bio je komunist, seljak — radnik, narodni čovjek što bi se reklo. Umio je sa ljudima i narodom. Borili smo se zajedno i radili na jačanju NOP-a i Moslavačkog odreda. Bio je neobično skroman i demokratičan.

Poslije odlaska glavnine Moslavačkog odreda u Slavoniju krajem 1942. godine primio sam dužnost komandanta Moslavačkog odreda, a Slavni je postavljen za polit, komesara Odreda. Bili smo zajedno sve do augusta 1943. godine u štabu Odreda. Sretali smo se stalno i dalje i kada više nismo bili u istoj jedinici. Uvijek smo ostali iskreni i bliski.

U toku rata Slavni je imao veliki ugled u Moslavini. Bio je to zaista politički komesar partizanskih jedinica u prvom redu odvažan i hrabar. Održao je mnoge zborove, riješio mnoga politička, vojna i ljudska pitanja. Borio se za ljudе da im pomogne, bio je osjetljiv kad se radilo o čovjeku, pomagao je ljudima i zajedno sa njima ispravljao njihove greške. Poslije oslobođenja zemlje bio je na dužnosti u JNA

odakle je penzioniran kao potpukovnik. Poginuo je u saobraćajnoj nesreći 1978. godine.

U životu poslije rata nije ga služila sreća, ali se borio. Ostao je pravi čovjek. Ljubav i briga koju je pokazao prema svome sinu i nečaku kojima je bio i otac i majka rijetko se susreće.

Stjepan Brkljačić-Busa

Busu sam poznavao još prije rata, bio je to čvrst i otresit čovjek. Opredijelio se rano za NOP i stupio u partizane u proljeće 1942. godine. Došao je u Moslavini sa dijelom Sisačkog partizanskog odreda pod komandom Mije Bobetka krajem srpnja 1942. godine, tada vodnik voda, a ubrzo je postao i komandir čete. On je bio jedan od onih ljudi koji burno reagira u borbi. Inače lično bio je to skroman čovjek.

U MPO-u prošao je dužnost od komandira voda, komandira čete, operativca u bataljonu, zamjenika komandanta i komandanta bataljona. Vedio je Busa I partizanski bataljon odreda do kraja prosinca 1942. do maja 1943. godine kada je sa bataljom od 260 boraca sa dobrim naoružanjem otišao u Slavoniju u sastav 12. slavonske udarne i proleterske brigade gdje je ostao do svoje junačke pogibije u borbi za ustaško uporište Đulovac.

Da spomenem i jedan događaj iz Businog ličnog života. U jesen 1942. godine Busa se upoznao u s. Trnovitički Popovac sa mladom Slovenskom Emom Vaumpotić (njena porodica protjerana je od strane Njemaca 1941. godine iz rejona Celje). Nedugo iza toga potražio je Busa da se ženi sa njom. Bilo je to neuobičajeno za ono vrijeme. Došli smo da se borimo, a ne da se ženimo rekoše mu neki drugovi. A on onako odlučan kakav je bio reče da to neće smetati nikome, te da je to bolje nego da krišom vodi ljubav sa Emom. U štabu odreda poslije duže diskusije složili smo se da se Busa oženi. Marijan Cvetković bio je kum, pa smo upriličili i prvu partizansku svadbu u Moslavini. Ema je došla u partizane tih dana, a kasnije je otišla za Busom u Slavoniju. Ostala je živa, nalazi se u Ljubljani kao umirovljenik.

Grgica Vukelić-Mali

Neobično sam cijenio Vukelić Grgicu, mislim da je bio postolarski radnik od Ivanić-Grada. Bio je utjelovljena skromnost i do najveće mjeđe druželjubiv savjestan i marljiv. Zadatke prima bez pogovora, a drugovi borci ga cijene i vole. Nije imao sreću da doživi završetak rata.

Jednu divnu stvar borci su znali o njemu. Dogodilo se na Moslavackoj gori strašne zime 1941. na 1942. godine. Bio je debeo snijeg preko 1 metar visine i živa u termometru -25° .

Prva Moslavačka partizanska četa da bi preživjela kopala je zemunice i sjekla drva koja je u njih ugrađivala. Grgica je nešto znao o asortimanu i kvaliteti sječenih drva. U takovim časovima gdje se radiло o životnom opstanku upozoravao je drugove koje drvo da sijeku da ne sijeku lijepo ravno bez kvrga jer kako je stalno govorio da je to industrijsko drvo i da će nam ono korisno doći poslije rata u oslobođenoj domovini.

Obzirom na prostor nisam u mogućnosti da navedem još mnoge drugove, kojih se rado sjećam, te molim da mi oproste.

NIKOLA ŠUŠNJAR-GENO

Narodni heroj Nikola Božić-Jug

Nikola Božić-Jug rođen je 1. svibnja 1910. godine u Stupovači, gdje je živio sve do odlaska u bivšu jugoslavensku vojsku. Osjećajući težak život za vrijeme buržoasko-monarhističkih vlasti, a posebno na selu, on se odlučuje da nakon odsluženja vojnog roka, ostane u pograničnim jedinicama. U toj je službi kao podoficir ostao do sloma stare Jugoslavije, koju su porobile hitlerovske i talijanske fašističke snage. Poslije toga on se vraća naoružan u Stupovaču.

U ljetu 1939. godine Marko Stepanov i ja, obojica SKOJ-evci, sreli smo se prvi put s Nikolom Božićem-Jugom. U dužem razgovoru upoznali smo ga o stanju u Staroj Jugoslaviji i o aktivnosti i zadacima komunista u takovim uslovima. Šire smo ga informirali o situaciji u svijetu i o izbijanju drugog svjetskog rata, koje pripremaju fašističke snage Njemačke i Italije.

On se potpuno složio s iznešenim stavovima i rekao, da je prvi put u životu tako detaljno upoznat s takovom situacijom u Jugoslaviji i u svijetu i da mu je žao što i on nije član KPJ i da želi s nama biti u stalnom kontaktu dok smo zajedno u Stupovači.

Odmah poslije okupacije naše zemlje došao sam k svojim roditeljima u Stupovaču i redovno održavao vezu s drugom Valentom Boltom, sekretarom partiskske organizacije u Kaniškoj Ivi i organizacionim sekretarom Kotarskog komiteta KPH-a Garešnica. Poslije sastanka KK Garešnica na kojem je dr Pavle Gregorić prenio zaključke CK KPJ, bio sam zadužen za područje tadašnje općine Veliko Vukovje i počeo sam organizirati u svim selima »Odbore za pripremu i organizaciju oružanog ustanka«. Odmah sam stupio u kontakt s Nikolom Božićem-Jugom, koji je bio vojnički vrlo sposoban i spreman da krene u borbu.

Takav prvi sastanak koncem svibnja 1941. godine održan je u Stupovači, a kome je prisustvovalo petnaest ljudi. Tu je bio prisutan i Nikola Božić-Jug.

Na tom sastanku upoznao sam drugove sa situacijom u našoj zemlji i mogućem napadu njemačkih fašista na Sovjetski Savez. Posebno sam istakao značaj rada »Odbora za pripremu i organizaciju oružanog ustanka«. Osnovni zadatak je da se svi članovi Odbora angažiraju u prikupljanju oružja i pripremanju ljudi za odlazak u partizane. Isto tako rečeno je da će Odbor biti redovno informiran o djelovanju ustaških fašističkih organizacija na ovom području i u cijeloj Hrvatskoj, kao i o stanju u svijetu. Članovi Odbora treba da to prenose na sve simpatizere i antifašiste i da prikupljaju informacije o neprijateljskoj aktivnosti na našem području.

Drug Nikola Božić-Jug rekao je na tom sastanku da je on spreman da se krene u oružanu borbu i da će on preuzeti obavezu prikupljanja oružja i pripremanju ljudi za formiranje oružanih grupa u borbi protiv fašističkih snaga i zaštite naroda na tom području. Svi prisutni na ovom sastanku potpuno su se složili s iznešenim stavovima i pri-

jedlozima. Na koncu sastanka formiran je »Odbor za pripremu i organizaciju oružanog ustanka« u Stupovači.

Poslije ove sjednice, početkom lipnja 1941. godine formirao sam takove odbore u Velikoj i Maloj Bršljanici, Rogoži, Brinjanima i Velikom Vukovju. Tim sastancima prisustvovao je i Nikola Božić-Jug. I ako tada nije bio član komunističke partije, on se osjetio ne samo kao vojnik, nego i kao vrlo aktivan politički radnik na ovom terenu. Zato se i njega smatra jednim od organizatora ustanka na ovom dijelu Moslavine.

Zbog velike aktivnosti Moslavačkog partizanskog odreda, komunista i »Odbora za pripremu i organizaciju oružanog ustanka«, povodom napada na žandarmerijsku stanicu u Velikom Vukovju, 25. ožujka 1942. godine i napada na kulturbundaše u Velikoj Bršljanici, partizanima se dobrovoljno priključilo 80 nenaoružanih ljudi.

Jug se posebno istakao kao hrabar i snalažljiv borac u borbama na Moslavačkoj gori početkom 1942. godine.

U travnju 1942. godine na inicijativu dr Pavia Gregorića jedna moslavačka četa pod rukovodstvom Nikole Sušnjara-Gene krenula je na Bilo-goru i spojila se s grupom Gece Bogdanovića. Tada je formiran Bilo-gorski partizanski odred u čiji sastav je ušlo sedam partizana na čelu s drugom Venom Biškupom iz sastava Moslavačkog partizanskog odreda. Za komandanta je imenovan Geco Bodganović, a za političkog komesara Bilo-gorskog partizanskog odreda Veno Biškup.

Tada su se dogovorili o zajedničkoj akciji za napad na neprijateljske snage u Velikoj Pisanici. U ovoj borbi učestvovao je i Nikola Božić-Jug kao puškomitraljezac. U toku borbe dolazi do punog izražaja njegova hrabrosti, odlučnost i inicijativa. Kad je napadnuta općinska zgrada i pošta, Nikola Božić-Jug je primijetio da se u jednoj gostionici nalazi grupa ustaša. On je odmah krenuo u gostionicu i na mjestu razoružao sve ustaše. Poslije ove uspješne akcije partizani su se povukli na Bilo-goru. Poslije svečanosti polaganja partizanske zakletve, partizani su javno pohvalili Nikolu Božića-Juga zbog njegove hrabrosti u ovoj akciji i odali mu posebno priznanje.

Poslije povratka u Moslavini u šestom mjesecu 1942. godine Moslavački partizanski odred nalazio se u šumi Dišnica ispod Gojla. Tu je održan partijski sastanak. Na moj prijedlog Nikola Božić-Jug, zbog njegove izvanredne hrabrosti, discipline, sposobnosti i aktivnog političkog rada, primljen je za kandidata Komunističke partije Jugoslavije.

Prilikom pripremanja našeg napada na Gojio, Nikola Božić-Jug je prikupio detaljne podatke o rasporedu neprijateljskih snaga na Gojlu, u Kutini, Banovoj Jaruzi i Garešnici. On je o tome informirao Operativni štab. Poslije toga razrađena je cijela akcija za napad na Gojio 6. rujna 1942. godine.

On je dobio zadatku da sa slavonskim jedinicama i Moslavačkom četom kreće u pravcu Banove Jaruge i Garešnice i da se osigura na tom području putem zasjeda, sigurnost borbe na Gojlu.

Rano u jutro 7. rujna, prema našem dogovoru, drug Nikola Božić-Jug organizira napad na žandarmerijsku stanicu i općinsku zgradu u Velikom Vukovju. Ta akcija vrlo uspješno je izvršena i zgrade su zapa-

ljene. Odmah poslije ove akcije zajedničke jedinice savladale su kulturbundaše u Maloj Mlinskoj, a zatim je izvršen organiziran napad na Grubišno Polje. U toj borbi drug Jug uspijeva s moslavačkim partizanima razoružati i zarobiti oko 120 domobrana. Bio je to veliki uspjeh, zahvaljujući njegovoj sposobnosti i inicijativi, kao vojnog rukovodioca koji direktno učestvuje u toj borbi.

Prilikom ponovnog formiranja MPO u Bijeloj, Jug je — zbog vojne sposobnosti, hrabrosti i povjerenja u redovima boraca — postavljen za operativnog oficira štaba Moslavačkog partizanskog odreda.

On se stalno angažirao u pripremama svih akcija u borbi protiv neprijateljskih snaga. Te akcije vrlo su uspješno završavane likvidacijom neprijateljskih uporišta i zarobljavanjem brojnih neprijateljskih vojnika, oružja i druge opreme.

Pored brojnih akcija moslavačkih partizana Nikola Božić-Jug se posebno isticao u borbama na neprijateljska uporišta u Čazmi, Velikom Grđevcu, Bereku, Dubravi i Ivanjskoj. On se iako je bio operativni oficir štaba Odreda, uvijek nalazio među borcima. On direktno učestvuje u borbama, privlači se bunkerima, bombama i šmajserom uspijeva da ubrza likvidaciju neprijateljske obrane, što je dovelo do brže pobjede i likvidacije takovih uporišta.

Na kraju dolazi 20. prosinca 1942. godine do poznate akcije u Gračenici. Po planu trebalo je napasti transportni vlak, koji vozi vojnu opremu od Zagreba prema Beogradu. Na ovu akciju ide drug Nikola Božić-Jug s prvim bataljonom Moslavačkog odreda. Nakon rasporeda četa ovog bataljona Nikola Božić-Jug s prvom četom priprema napad na vlak. Čim je vlak stigao, izvršen je napad na njega. Odmah u početku napada došlo je do jakog otpora. Prema razradenom planu postalo je jasno da to nije onaj vlak koga se očekivalo, već da se radi o vojnem transportu oklopne njemačke jedinice s kompletnom posadom, tenkovima i oklopnim kolima. Zbog takove situacije prva četa nije izvršila upad u vlak. Dat je nalog za povlačenje. U tom času se Nikola Božić-Jug s grupom boraca nalazio u neposrednoj blizini lokomotive. Unatoč jakoj neprijateljskoj puščanoj i mitraljeskoj vatri, on upada u lokomotivu i odstranjuje osoblje lokomotive. Tada upada u prvi vagon gdje su se nalazili njemački oficiri. Uspijeva da ih sve likvidira, a zatim prelazi u drugi vagon gdje je dočekan i ubijen rafalom iz automata. Tako, boreći se hrabro, završava svoj život, tako završava i njegov borbeni put, put hrabrog borca moslavačkih partizana.

Zbog svega što ga je krasilo kao borca i rukovodioca, zbog njegovog herojskog ponašanja u svim borbama, kroz koje je prošao, zbog njegovog neustrašivog držanja i u ovoj posljednjoj borbi, proglašen je 24. srpnja 1953. godine Narodnim herojem.

Njegov lik neustrašivog borca, sposobnog i odlučnog vojnog rukovodioca kao i omiljenog druga moslavačkih partizana, ostat će u duhom sjećanju ne samo njegovim ratnim drugovima, nego i narodu Moslavine.

ILIJA STRIKA-SVIB

Prva akcija

Prva moja partizanska akcija bila je napad MPO-a, pod komandom Pavia Vukomanovića-Stipe na neprijateljsko uporište u selu V. Vukovje. Nisam imao oružja pa sam s posebnom željom išao u akciju. Bila je mjesecina, žandari su nas dočekali organiziranom vatrom, napad nije uspio. Bio sam tužan što nismo uspjeli doći do oružja (bilo nas je oko 25 bez oružja). Ilegalac bez oružja bio sam do 25. V 1942. kada sam otišao u MPO.

Matija Crnečki-Cer postaje partizan

U proljeće 1942. grupa ilegalaca iz Stupovače (Nikola Božić-Jug, Radovan Vukelić-Race, Mile Janjanin-Stari i ja) sakrivala se u šumi Dišnici sjeverno od Gojla. Iskopali smo tajno sklonište. Jednog dana došao je k nama žandarmerijski narednik. Zapravo je naišao na nas u šumi. Bio je to Matija Crnečki-Cer. Rekao nam je da se opredijelio za NOB-u. Bio je u uniformi i naoružan. Videći da mu baš ne vjerujemo, Matija nam reče:

»Drugovi, evo vam moja puška, imajte povjerenje u mene.«

Tako je Matija Crnečki postao partizan. Istakao se u borbama i ubrzo je postao rukovodilac u jedinicama MPO-a. U listopadu 1942. postavljen je za komandanta 1. bataljona MPO. Poslije smo bili zajedno u KMP i drugdje. Bio je izvanredan drug i komunist, isticao se drugarskim odnosom prema ljudima.

Selo Stupovača

Narod sela Stupovača dao je sve od sebe u vrijeme našeg napada na Gojilo. U selu je bilo veoma živo. Prvi put se sakupilo na stotine partizana. Bio je tu operativni štab na čelu s Bogdanom Crnobrnjom-Toljom, Štab I slavonskog odreda, Banijskog odreda i MPO. Narod je smjestio i ugostio svoju vojsku. Bilo je mnogo partizana iz Stupovače koji su bili vodiči jedinicama. Mnogi omladinci bili su angažirani na raznim zadacima MNOO-a. Neprijatelj nije mnogo saznao o svemu tome, stoga nije bilo intervencije.

Selo je dalo više od 120 boraca i rukovodilaca.

Tukli smo Nijemce

Početkom lipnja 1943. došlo je do reorganizacije Štaba MPO-a. Postavljen sam za vršioca dužnosti komandanta. Vjekoslav Janić-Capo za polit, komesara, a Đuro Blaha za njegovog zamjenika.

Štab odreda nalazio se u selu M. Prokop. Naš 1. bataljon bio je u rejonu sela V. Bršljanica i Dišnik sa zadatkom da sprječi prodor iz pravca Kutine, Gojila i Garešnice prema središtu slobodne teritorije, gdje su se u selima V. i M. Prokop nalazile pozadinske ustanove, KK KPH, KK SKOJ-a, KNOO Garešnica i ostale.

12. 6. 1943. ŠMPO je naredio Štabu 1. bataljona da isturi jednu četu prema V. Vukovju i postavi zasjedu njemačkim fašistima, a s ostatim snagama da odbije napad iz rejona sela V. Bršljanica.

Toga dana rano ujutro ubili smo i zarobili pola voda Nijemaca kod V. Vukovja. Istog dana nešto kasnije njemačka kolona upala je u zasjedu glavnine bataljona kod V. Bršljanice. Zarobljeno je više od 30 Nijemaca, zaplijenjeno mnogo oružja i opreme.

Bila je to značajna pobjeda MPO. Posebno se istakao komandant 1. bataljona. Štab II OZ pohvalio je ŠMPO-a i bataljon. Kada je nedugo nakon toga bio teško ranjen komandant Ferdo Einspigel, prilikom napada iz zraka, bilo nam je veoma teško. Ferdo je bio prevežen u M. Prokop, gdje je umro. Poginuo je jedan od vrsnih partizanskih komandanata. Nijemac, borac od 1941.

Komanda moslavačkog područja

Poslije teškog bombardiranja M. Prokopa, Štab MPO-a odlučio je premjestiti svoju pozadinu u rejon Podgarića i Novog Sela. Već tada smo imali čitavu malu industriju, radionice, bolnice, ambulante i drugo. Štab je sve teže rukovodio razgranatom djelatnošću pozadine.

Stoga je 23. 8. 1943. formirana Komanda moslavačkog područja. Određen sam za prvog komandanta KMP. Za mog pomoćnika i partijsko-političkog rukovodioca određen je Slavko Kezele-Slavni, a za zamjenika Jovo Carić. Bilo je teško, ali smo ipak napredovali, stalno dopunjajući formaciju.

Prvo sjedište KMP bilo je u Novom Selu. Bili smo razmješteni po seljačkim kućama. Pored užeg dijela komande imali smo mobilizacijski i sudski odsjek sa zatvorom, komandu stana, zaštitnu jedinicu, intendanturu i radionice. Poseban sektor bila je bolnica i sanitetska služba u cjelini. Nakon toga formirali smo i komande mjesta za Garešnicu, Kutinu, Dubravu, Čazmu i Berek.

Bilo je mnogo posla na području mobilizacije, obuke novih boraca i organizacije pozadinskih jedinica i ustanova.

Međutim, te godine javio se i problem deserterstva iz NOV. Jedan od uzroka bio je rad neprijatelja na oslobođenoj teritoriji. Budući da su propali pokušaji stvaranja četničke organizacije u Moslavini (već na prve pokušaje reagirali smo oštro), neprijatelj je s početničkih pozicija pokušao razbiti NOP osnivanjem vjerske sekte novovjeraca tzv. svetopismaša. U nekim selima odjednom se počela omasovljavati organizacija pod čijim su se utjecajem počele osipati MNOO pa i jedinica. Pod parolom da im vjere brane uzimati oružje u ruke, kolovode sekte prešli su u ofanzivu. Uočivši opasnost, osobito među Srbima, KMP poduzima čitav niz akcija, ali uspjeha nije bilo. Zato je odlučeno da se uhapsi dvadesetak kolovoda iz nekoliko sela. Odlukom suda nekoliko je osuđeno na smrt. Tako je pokušaj neprijatelja propao. Običan seljak zapravo nije znao o čemu se radi, pa je nasjedao i od aktivnog saradnika NOB-a postepeno postajao protivnik.

Veliki doprinos uspjehu KMP posebno su dali Karlo Remenar-Čibo, Matija Crnečki-Cer, Jovo Carić, Slavni, Pavao Mrkonja-Sever.

ANTE BUŠLJETA-BUŠO

U Moslavačkom odredu

Početkom srpnja 1941. godine otišao sam na rad u Čazmu kod obrtnika Steve Vunića gdje sam radio do kraja kolovoza iste godine — kad sam se ponovno vratio u Zagreb. U Čazmi sam bio partijski povezan s drugovima Jožom Radanovićem, Ivom Vrebcom, Franjom Vidovićem, Dukom Pazdrijanom. Čitavo vrijeme boravka u Čazmi (oko dva mjeseca) bio sam uključen u partijski rad, a za to vrijeme sam po partijskom zadatku odlazio u dva navrata i u Zagreb.

20. 10. 1941. g. agenti UNS-a pokušali su me uhapsiti u Zagrebu. Međutim, uspio sam im u posljednji trenutak pobjeći, poslije čega sam (istu dan) stigao u Čazmu na partijsku vezu: Vrebac, Radanović, Vidović i Pazdrijan. Sklonio sam se kod druga Ivana Vrebca, te sam nakon desetak dana otišao vezom na Andigole i priključio se prvoj dvojici boraca koji su tu već bili stigli — drugovima Pavlu-Pjetiki Maričiću i Grgi-Malom Vukeliću. Od druga Ivana Vrebca, iz Čazme, preveo me je po noći na Andigole drug Ivica Klepac — partijski kurir, u čijoj kući sam se i priključio ranije spomenutoj dvojici prvih boraca u bazi na Andigoli.

Naime, 20. listopada 1941. g. oko 10,30 sati došao sam iz Velike Gorice u radnju obrtnika Ivana Gašparića u Maksimirskoj cesti br. 48. On i njegova supruga Katica saopćili su mi da su me dva ustaša agenta tražila prije nekoliko minuta i da — bježim. Sada je nastupila borba za vrijeme — da što prije pobjegnem iz grada. Bio sam naoružan pištoljem »Štajer 1917« 9 mm s 15 metaka. Odlučio sam bježati natrag u Veliku Goricu, zgrabiti najnužnije stvari koje sam tamo imao i iz Velike Gorice nastaviti bijeg biciklom prema Čazmi. Iz grada sam se odlučio izvući redovnom autobusnom linijom Zagreb — Velika Gorica. Tako sam u 13 sati — 20. 10. 1941. g. sjeo na ugлу Amruševe i Petrinjske ulice, pred nekom podrumskom gostionom, u »TAPRED-ov« autobus i zauzeo sjedalo u posljednjem redu. Autobusi, kao i sva druga prevozna sredstva morali su da se zaustave na »mitnici« na starom Savskom mostu — gdje su ustaše vršili kontrolu ulaska i izlaska iz grada i legitimirali sve putnike. To je bio slučaj i s tim autobusom kojim sam bježao za Veliku Goricu. Autobus je bio pun putnika — oko 40 do 45 ljudi. Kraj autobrašta se okupilo 5 — 6 ustaša. Dvojica od njih su ušla u autobus i počeli legitimiranje putnika: jedan jednu, a drugi drugu uzdužnu polovicu autobrašta. Poslije prva dva tri reda sjedala, koja su ustaše legitimirali, nastala je neka galama i svada među ustašama koji su bili oko autobrašta. Jedan od dvojice koji su bili u autobraštu i legitimirali putnike izletio je van. Pogledao sam malo bolje i opazio da se ustaše svadaju i jedan na drugoga nešto galame oko dvoje, troje seljačkih kola (taljiga), koja su u tom momentu došla u grad preko Savskog mosta i u kojima sam zapazio neke napunjene vreće (vjerojatno nekakvi poljoprivredni proizvodi) i nešto peradi (guske, patke i kokoši). Drugi ustaša koji je ostao u autobraštu nastavio je legitimirati putnike. Međutim, kako je galama oko seljačkih kola kraj autobrašta bila sve bučnija ustaša iz autobrašta bacao je pogled na to koliko i na legitimacije putnika. Sve vrijeme dok se ustaša primicao legitimiranjem — ka

posljednjem sjedala — držao sam, skupljen u grču, pištolj s metkom u cijevi, odlučan da tome ustaši ovo bude posljednje legitimiranje, a meni, eventualno, i kraj napora da se bijegom izvučem iz grada i po zamišljenom planu stignem do Čazme. Nikakva druga rješenja nisu dolazila u obzir, jer sam pored ustaške potjere za mnom, imao kod sebe i veću količinu letaka. Da su se okolnosti do kraja razvijale protiv mene — drugačije sigurno ne bi moglo biti, jer je na par metara pred mnom bila Sava, odnosno most, a tu 5—6 ustaša naoružanih, neki šmajserima, a neki kratkim talijanskim puškama. S druge strane bijeg prema unutrašnjosti grada u toj situaciji — bio bi sigurno put bez povratka.

Sreća? Ima je ili nema? Ne vjerujem u nju. No, ustaša koji je ostao legitimirati putnike u autobusu prekinuo je naglo legitimiranje na redu sjedala ispred mene i još tri čovjeka koji su samnom sjedili u posljednjem redu. Izletio je najednom, kao zvijer van među ostale ustaše i među njima ugrabio »svoju gusku« i još neke zavežljaje iz seljačkih taljiga, kreveljeći se na svoju ostalu »braću« i na one seljake koji su na taj način morali »prodati« svoje proizvode. Pri izljetanju iz autobusa ustaša je dreknuo: »Vozi!«. U tom momentu vozač pritisnu papučicu za gas na autobusu i krenusmo bez stajanja i smetnji do Velike Gorice, kamo sam stigao oko 14 sati. Čim sam došao u radionicu u kojoj sam bio zaposlen, drug Josip Novak (sada živi u Đakovu), radnik kod iste poslodavke i Nikola Jug, sin poslodavke (obojica simpatizeri KPJ) odmah su me obavijestili da su me i velikogoričke ustaše tražile također prije kraćeg vremena, negdje oko 13 sati, istog dana. Znači, sat vremena prije nego sam stigao. Odmah sam uzeo najnužnije stvari i biciklom nastavio bijeg u pravcu Čazme. U selo Orle, udaljeno dvadesetak km od Velike Gorice, stigao sam za veoma kratko vrijeme i tu sam trebao prijeći rijeku Savu. Mosta tu nije bilo, a skeledžija koji je prevozio, bio je na drugoj strani rijeke i čekao da s te strane naiđu ljudi i da ih prevozi na desnu obalu na kojoj sam čekao da se prebacim prema Ivanić-Gradu i dalje za Čazmu. Dozivao sam skeledžiju da pređe na desnu obalu Save, da mi se žuri i da će platiti posebno »prazan hod« skele pošto mu još s tamošnje strane nije nitko naišao za prevoz. Pristao je i došao prazan na desnu obalu. Tako sam se prebacio na suprotnu stranu Save, te produžio planiranim pravcem. Noć me već zatekla u prolazu kroz Ivanić-Grad i po mraku sam, bez svjetala, po makadamskoj cesti, prešao biciklom čitav put oko 20 km između Ivanić-Grada i Čazme. Negdje oko 19 sati stigao sam u Čazmu kod Ivana Vrebca (sada živi u Vrbovcu) i tu sam kod njega bio sakriven 11 dana. Tu, kod druge Ivana Vrebca, (sada već pokojni) drugovi Joža Radanović, Franjo Vidović i Mićo Jovančević, te drug Duka Pazdrijan (danas živi u Čazmi) i ja dogovarali smo dalje korake o radu i odlasku u Prvu partizansku grupu na Andigole.

Noću 31. listopada otišao sam iz Čazme u selo Andigole — Kopčić brdo, na sjevernim padinama Moslavačke gore Prebacio me partijski kurir — omladinac Ivica Klepac (danas živi u Zagrebu). U kući druga Klepca našao sam već dva naoružana druga koji su tu već ranije došli. To su bili drugovi: Pavle-Pjetika Maričić i Grga-Mali Vukelić, obućarski radnik iz Ivanić-Grada. Drug Maričić bio je šumski radnik u šumi

Garjevica u Moslavačkoj gori. Pjetika je bio naoružan karabinom 7,9 mm i, koliko se sjećam, s 25 do 30 metaka, a Grga revolverom na bubanj tipa »Kolt« s, koliko se sjećam, 20 — 25 metaka i jednom defenizvnom bombom »Kragujevkom«. Ja sam bio naoružan pištoljem »Štajer« 9 mm, za koji sam imao 15 metaka. Nas trojica smo bili tu na Andigoli do pred kraj studenog, a krajem toga mjeseca došli su nam i drugovi Marko-Mak Čuljat i Josip Augustinović-Dugi. Dobivši za to partijske direktive čitavo to vrijeme smo zajedno s drugom Ivicom Klepcom i njegovim ocem Antunom, te Matom Petrlić kopali i iskopali zemunice za dolazak i smještaj nove grupe drugova s područja Ivanić-Grada, koji su stigli u tu prvu bazu 10. prosinca 1941. godine. Te noći 10. prosinca stigli su slijedeći drugovi: Alojz Vulinec-Sloga, Mato Svetličić-Svijetli, Ivo Miletić-Brada, Ivan Pokas-Bosi, Stjepan Barilić-Vago, Josip Turčinec-Tuk, Karlo Remenar-Čibo, Vinko Golubić-Golub, Stjepan Srac-Malča, Ivan Muškon-Nežo i Mato Šantek-Crni.

14. prosinca 1941. godine službeno je formirana čazmanska partizanska grupa, pošto je toga dana izabранo i njezino rukovodstvo i to: politički komesar grupe je drug Alojz Vulinec-Sloga, zamjenik političkog komesara je drug Mato Svetličić-Svijetli, komandir je Ivan Pokas-Bosi, a zamjenik komandira je drug Marko Čuljat-Mak. Za sekretara partijske organizacije grupe izabran je drug Ivo Miletić-Brada, pošto još tada zamjenici polit, komesara nisu automatski bili i partijski rukovodioci, kao što će to biti u toku kasnijeg razvoja revolucije. Toga istog dana čazmanska naoružana partizanska grupa položila je i zakletvu — u toj bazi na Andigoli — Kopčić Brdu, u zemunici br. 2. Grupa je imala ukupno 16 boraca.

Na našem maršu, koji smo otpočeli uvečer 31. 12. 1941. godine s Andigola — Kopčić brda prema krajnjem cilju Garić-piramida, kod Garešnice, na prijelazu, dakle, stare 1941. na novu 1942. godinu, zaustavili smo se u barakama poduzeća za eksploataciju šume »Našička DD« ili »NIHAG«, ne sjećam se točno, u Garjevici na Moslavačkoj gori. Te noći smo s velikim brojem šumskih radnika održali miting na kojem smo im objašnjavali ciljeve narodnooslobodilačke borbe. Tu su nam se odmah priključila još dva nova druga: Lazo Volaš-Lako i Božo Brezić-Iso, obojica šumski radnici. Kasnije je, ubrzo, iz ovog poduzeća otišao znatan broj šumskih radnika u NOB.

Po dolasku na Garić mi smo za vrlo kratko vrijeme, možda za 4 — 5 dana, izgradili tri zemunice u koje smo svi mogli biti smješteni i zaklonjeni, bar u najelementarnijem smislu, te prve ratne i strahovito surove zime 1941/1942. godine. Tu su nam, također, vrlo mnogo pomogli drugovi iz sela Kutinice. Dok nismo zemunice završili noćivali smo u selu.

Ovdje u ovu bazu na Gariću stigla je i grupa drugova s Bilo-gore na čelu s drugom Petrom Biškupom-Venom. Mislim da je ta grupa drugova stigla prvih 7 — 8 dana siječnja 1942. godine, a koliko se sjećam u njoj su bili: Petar Biškup-Veno, Duka Prilika-Brko, Ante Dobrić-Pepo, Franjo Zagajski-Lav, Franjo Kokor-Grab, Nikola Vujčić-Nojo, Bogdan Jelača-Zona, Stevo Maršić-Ličan i Braco (pravo ime ne znam). Negdje je bio iz okoline Bjelovara ili Križevaca (ne radi se o Ferdi Einspigelu-Braci).

Odred je tako proboravio u bazi na Gariću sve do 27. 1. 1942. osposobljavajući se kroz to vrijeme vojno i idejno-politički. Osim toga, kroz to vrijeme Odred je vrlo snažno mobilizatorski i politički propagandno djelovao u selima na južnim padinama Moslavačke gore, potičući u njima intenzivno osnivanje narodnooslobodilačkih odbora, partijskih i skojevskih organizacija, te organizacija AFŽ i učestvujući najdirektnije u tome. Na ovim zadacima su veoma mnogo pomogli oni drugovi iz Odreda koji su bili rodom s ovog područja.

27. 1. 1942. godine, rano ujutro, u našu bazu na Gariću stigao je drug Cvijo Đarić, iz sela Veliki Prokop, jedan od naših prvih i najaktivnijih suradnika, čiji će otac Ljuban kasnije biti i član ZAVNOH-a i AVNOJ-a, i obavijestio nas da je krenula na nas neprijateljska ofenziva od nekoliko stotina ustaša, domobrana i »kulturbundaša« i da su već u toku jučerašnjeg dana pretresali mnoga sela na južnim padinama Moslavačke gore, te da su krenuli — i to glavnina — šumskom željeznicom do sela Podgarić, te da bi s te strane, najvjerojatnije, trebalo očekivati svaki čas izbijanje neprijatelja na vrh Garića. Po tome, smio bih tvrditi, za nas sudbonosnom obavještenju i to gotovo u zadnji čas, drug Cvijo se odmah vratio u Veliki Prokop kako bi iz toga pravca i on i ostali naši organizirani suradnici mogli intenzivno promatrati i pratiti situaciju i kretanje neprijatelja i pravovremeno nas dalje o tome obavještavati. Bila je strahovita zima, snijeg je na planini bio visok oko metar, a na nanosima ga je bilo i preko dva metra. Tih su se dana velika bukova stabla u šumi, u kojoj smo bili, jednostavno raspucavala i to naročito noću, pred zorou, kada hladnoća dostiže stravičan vrhunac. To je izgledalo kao da pucaju pištolji manjeg kalibra. Ovo smo najbolje mogli slušati, svaki od nas pojedinačno, za vrijeme noćnog stražarenja. Nismo imali čime mjeriti temperaturu zraka, ali smo kasnije obaviješteni da je na južnim padinama Moslavačke gore, tih dana, u Garešnici, Kutini i Velikom Vukovju, temperatura zraka bila oko -35° Celzija.

Takav je bio i 27. siječanj 1942. godine kada je neprijatelj na nas poduzeo svoju prvu ofenzivu s jakim snagama ustaša, »kulturbundaša« i domobrana.

U toj borbi poginuo je drug Vinko Golubić-Golub, radnik, rodom iz sela Odre, kraj Velike Gorice, kod Zagreba.

Osim pogibije druga Goluba teže je u toj borbi ranjen i drug Stjepo Milaković-Aco, radnik s pilane Brestovac, inače rodom iz sela Zdenčac, kod Garešnice.

Iako smo, kao vojnici revolucije, bili duboko svjesni da na našem revolucionarnom putu teče i krv i znoj i da nema i neće biti pobjede te revolucije bez teških žrtava, mi smo svi teško podnijeli gubitak našeg dragog druga Vinka Golubića. On nam je svima, njegovim ratnim drugovima, ostao u trajnom sjećanju, kao drug s čijeg vječno vedrog lica nikada nije silazio smiješak kroz koji se toplo izražavalo veliko i nesebično drugarstvo i ljubav prema drugu, prema ljudima uopće, kao i veliki optimizam i vjera u pravednost naše borbe i u njenu konačnu pobjedu. Golub je to gotovo svakodnevno znao izražavati i našim revolucionarnim pjesmama. Često je pjevao i pjesme iz prijeratnih sovjetskih filmova, koje smo kao radnici gledali i koji su nas u ta vremena

inspirirali za borbu, kao što je na primjer pjesma: »Mnoge pjesme o Volgi nam zbole« iz filma »Volga, Volga«, zatim pjesmu: »Zapjevaj pjesmu kad mori te tuga« iz filma »Pastir Kostja«, te pjesmu: »Mi što nekoć rulja divlja skitasmo se« iz filma »Put u život«, koji je slikao besprizornu djecu Rusije, poslije sloma kontrarevolucije. Drug Husein Muftić-Mujo, Petar Petrov-Vanča, pa i ja, često smo s Golubom u kvaritetu pjevali, a onda uz nas i ostali drugovi. Mujo i Vanča, kao i Golub, također su bili vrlo daroviti pjevači, naročito revolucionarnih i narodnih pjesama.

ANTE DOBRILA-PEPO

Dolazak u Moslavački partizanski odred

Poslije pogibije Tome Vinkovića, sekretara OK KPH Bjelovar, 14. I 1942, istog dana podvečer krenuo sam iz stana Pere Kolibaša na zakazani sastanak s Grgom Jankezom na periferiju Bjelovara. Put je vodio u pravcu Narte. U određeno vrijeme nalazio sam se na mjestu sastanka. Grga je bio s Ružom Turković, kurirom CK KPH. Dao mi je zna): da nastavim putem. Usporio sam hod i Grga me stiže. Prije ceste koja kreće za Korenovo, skrenuli smo uljevo seoskim putem. Već je pao mrak. Nakon polsatnog pješačenja Grga je krenuo preko livada i oranica udesno malim proplancima. Imao je mnogo briga i posla, a ujedno je bio i pod dojmom što se dogodilo s Tomom Vinkovićem. Kad smo prilično odmakli u gluhi noć, pripalili smo cigarete. Obratio mi se:

»Ne znamo točno kako je došlo do provale Tome Vinkovića? Da li ga je netko teretio od uhapšenih drugova iz Bjelovara ili okolice, a možda su otkrili njegovo sabotiranje oružja s kojim su ustaške i domobranske jedinice slane u Bosnu? Obruč se steže i oko Perove kuće, zato sam odlučio da se prebaciš u Moslavački partizanski odred dok se prilike na tom području ne srede. Za sada je rad onemogućen na terenu našeg OK KPH Bjelovar. Kad se za to ukaže prilika, ponovno ćemo te povući ovamo.«

Nakon duljeg pješačenja, negdje u daljini začuo se lavež pasa. Na jednom mi se obratio:

»Ne znam da li će druga na vezi naći kod kuće. Imat će posla da ga ubijedim kako bi te vodio do slijedeće veze.«

Ostao sam čekati na livadi, a Grga je krenuo prema usamljenoj kući. Čuo sam škripu vrata i ugledao blijedo svjetlo petrolejke. Vrata se zatvorile. Tajac.

Čekao sam prilično dugo. Premrznu mi noge, obrazi i uši. Skakutao sam na mjestu, ali ni to nije pomoglo. Šetao sam, ali najradije bih bio trčao, da osjetim cirkulaciju krvi u nogama. Najednom začujem škrip utvrda. Pojave se obrisi dviju osoba koje krenu prema meni. Prepoznao sam Grgin glas, ali i raspravu došljaka. Grga je ubjedivao sagovornika da učini tu uslugu Partiji jer je, eto, nastupila takva situacija da se natrag ne može zato što mi prijeti hapšenje. Rukovao sam

se s došljakom i on pristane da me vodi do prve slijedeće veze. Oprostio sam se s Grgom. Krenusmo u nepoznatom pravcu.

Znam da je moj vodič bio seoski postolar, ali nisam znao iz kog je sela, niti sam ga pitao da se ne bi predomislio i ostavio me na nepoznatom putu. Razgovarao je preko volje. Korak mu je bio brz. Dulje pješačenje ugrijalo mi je noge. U sumraku, prije svitanja, zaustavili smo se i pripalili cigarete. Popušili smo ih u klečećem stavu. Za cijelo to vrijeme moje je vodič osluškivao lijevo i desno, ali ništa se nije čulo. Najednom se okuraži i reče:

»Ti ćeš ostati ovdje dok se ja ne vratim.«

Krenuo je. Vidio sam da se približava jednoj seoskoj kući. Bio sam uvjeren da će se ovdje odmoriti poslije tolikog pješačenja. Na žalost, moja se želja nije ostvarila. Moj dosadanji kurir predao me novom kuriru. Zahvalio sam mu. Krenusmo svaki u svom pravcu. Novi kurir bio je otvoreniji i bez straha. Govorio je o partizanima i njihovim akcijama oko Garešnice, Čazme i Kutine... I tako razgovarajući stigli smo oko 9 sati ujutro do jednog sela ispod strme planine. Tu me moj kurir u seoskoj krčmi preda gostoničaru koji se nalazio iza šanka. Kurir je bio kratak:

»Druga predaj na vezu za Odred.«

U gostonici nije bilo nikoga, razgovor se vodio slobodno i bez šaputanja. Gostoničar nas je ponudio i zajedno s nama ispio čokančić kuhane rakije, za moj sretan dolazak u partizane. Tik uz gostonicu nalazila se seoska trgovina koju je vodio gostoničar. Moj kurir kupi potrepštine za domaćinstvo i nakon dobrih želja u uspjeh borbe krene na put kući. Od gostoničara sam doznao da on nije vlasnik, već trgovачki pomoćnik koji uslužuje mušterije u dućanu i u gostonici. Kliko se sjećam, preživao se Basa. Ime sela nemogu se sjetiti. U razgovoru s Basom doznao sam da partizani ovamo dolaze na vezu obično oko četiri sata poslije podne, malo podalje s lijeve strane dućana i puta, u poveću seosku kuću. Upitao sam ga kako je s neprijateljskim elementima u selu, da li ovamo dolaze ustaše ili žandari? Odgovorio mi je:

»Ne treba da se bojiš. Selo je za partizane... Neprijatelj ne zalazi u selo. Ako bi što bilo opasno, na vrijeme će biti obaviješten.«

Vrijeme je sporo odmicalo. U gostonici su se okupili seljaci i o svemu slobodno razgovarali. Netko je popio čašu ili dvije vina, drugi čokančić rakije, tako je gostonica uvijek bila puna do podne kad su ljudi isli na objed. Iz gostonice su vrata s unutrašnje strane vodila u dućan, gdje su domaćice dolazile u kupovinu.

Ucrvao sam se do četiri sata. Počeo me hvatati umor i san. Vrijeme do dva sata poslije podne podnio sam dobro, ali poslije obilnog ručka s Basom, najednom sam osjetio potpunu smalaksalost.

Prošetao sam gornjim dijelom sela. Iza dućana žuborio je potok, a malo niže preko potoka je prelazio drveni most prema šumi. Na svježem zraku brzo mi je prošao umor, ali vrijeme je i dalje sporo prolazilo. Prije četiri bio sam ponovno kod Base. Nikakvih novosti: U pola pet stiže seljak po mene i vodi me u onu veliku seosku kuću preko puta gostonice. Tu sam se upoznao s Bićom, kurirom Odreda.

»Dobro nam došao«, pozdravio me Bićo.

Uzvratio sam sa pozdravom: »Bolje vas našao«, i pesnicu prislonio uz čelo.

Bićo je prikupio poštu i drugi materijal za Odred. Ispraznio je i tanjur palente s mlijekom, obrisao brk i rekao:

»Druže, možemo krenuti, čeka nas daleki put.«

Krenuli smo uz strmu planinsku kosu. Pješačenje je bilo otežano zbog nanosa snijega. Bićo je hodao plaho kao srna. Kako neće, već je više puta padao u neprijateljsku zasjedu, iz koje se uvijek izvukao zahvaljujući dobrom oku, sluhu i karabinu. Sada nosi važna obavještenja, prebacuje nove borce, partijsku štampu i direktive, sve što ne smije pasti neprijatelju u ruke. U posljednje vrijeme nisam se mnogo kretao, pa sam zaostajao iza Biće. On me hrabrio: »Još malo pa ćemo se izvući iz ove strmine.« Pričao mi je u kojim je sve akcijama sudjelovao, o nezgodama koje je zbog neopreznosti nekih drugova doživio. Bio je visok i jak čovjek. Okat. Nosio je šubar u velikom petokrakom zvijezdom. Ispod kožuha imao je karabin, a preko grudi i pojasa redenike s municijom. Imao je pištolj i dvije kragujevačke bombe. Na planinskom vrhu odahnemo. Bićo je napeo uši ne bi li čuo njemu nepoznat glas u gustoj šumi.

»Noć ima svoju moć«, nekoliko je puta rekao Bićo. I, eto, negdje u daljini nešto se pomaknulo. Tko se to šulja? Pucketaju grane. Pst! Bićo uzauzima položaj za bukvom. To činim i ja. Nakon izvjesnog vremena reče:

»Svetu mu nedjeljicu, pa to mora da je divlja svinja.«

U zoru stižemo na proplanak iznad Prokopa. Poviše njega put vodi u Garić-planinu, gdje je Odred. No do tamo imamo još pješaćiti. Kroz branjevinu se spuštamo na proplanak i prilazimo kući Ljubana Đarića. Bilo je 9 sati. Domaćin nas srdačno dočekuje sa svojom čeljadi. Svi rade za NOB i glavna su veza s Moslavackim odredom. Tu se odmorimo dok nam domaćica pripremi jelo. Bićo i ovdje prikupi prijelalu poštu i druga obavještenja za Odred.

Ponovno uz brdo. Sada je golišavo jer su u pravcu Piramide bukve posječene i raste niska branjevina. U kasno poslijepodne stižemo do prvih straža koje je Odred izbacio radi osiguranja, a nakon toga i do zemunica u kojima je bio smješten odred na Garić planini.

Bićo me odveo u zemunicu Štaba. Upoznao me s komandirom Pavlom Vukomanovićem-Stipom, komesarom Matom Svetličićem-Svjetlim, Ivanom Miletićem-Bradom, sekretarom partijske čelije, i s drugim prisutnim drugovima. Pošto je predao raport i poštu, Bićo se povukao na odmor, a mi smo do kasno u noć uz lojenicu diskutirali i čitali nove partijske materijale i štampu.

Ideološko-politički i kulturni rad u odredu

U Štabu odreda iste je večeri po mom dolasku zaključeno da po mažem komesaru Svetličiću i sekretaru partijske čelije Miletiću. Prodiskutiran je i program djelatnosti. U Odredu su se čitale najnovije vesti s naših bojišta koje su stizale u vidu kratkih obavještenja, s tere-

na, guje su hvatane iz emisija stranih radio-stanica. Bile su to i vijesti o bitkama na ruskom frontu i borbama engleskih trupa s Nijemcima i Talijanima. Komentirali su ih Svetličić ili Miletić.

Po mom dolasku bio je organiziran kratki kurs za proučavanje Historije SKP (b), na kojem sam bio zadužen za predavanja i konzultacije. Kurs je bio organiziran po grupama jer borci nikad nisu bili svi na okupu. Uz proučavanje Historije SKP (b) tumačio se i razvojni put naše Partije. Usposređivani su ruski uvjeti, historijski razvitak KPJ i partijska linija u uvjetima NOB-a.

Moslavački partizanski odred, kao i ranije partizanske grupe na tom području, dobivali su sve materijale koji su štampani u tehnicu OK KPH Bjelovar da bi poslužili za ideološko-političko uzdizanje boraca. Diskusije su bile zanimljive, popraćene primjerima iz naše borbe i taktike neprijatelja, koji je partizane nazivao »četničkom bandom«. Neprijatelj je to činio zato da odvoji narod od pravedne borbe za oslobođenje. Svaki borac trebao je da bude i politički radnik.

Jedan lugar nije se slagao s linijom naše borbe i napustio je Odred.

U slobodne sate, naročito u predvečerje, pjevale su se borbene pjesme u zemunicama, npr. Bilećanka, Zidarska (Gradi kuće do neba...) »Bilo-gora, nam je mati, suho liše krevet moj, iz nje krećem svakog dana u krvavi teški broj.« Nabrusimo kose, Pjesma o Matiji Gupcu, i druge borbene pjesme koje su se pjevale na radničkim manifestacijama prije rata.

Zagrebački partizanski odred, 1941. adaptirao je s ruskoga na naše prilike dvije kitice pjesme »Po šumama i gorama naše zemlje ponesne, idu čete partizana slavu borbe pronošte...« Te dvije kitice prenijeo sam borcima Moslavačkog odreda. Poslije nekog vremena u odredu je nastala i treća kitica. Pored toga, borce sam naučio da pjevaju talijansku pjesmu Bandiera rossa (Avanti popolo) koja glasi:

Avanti popolo, alla riscossa,
bandiera rossa, bandiera rossa.
Avanti popolo, alla riscossa,
bandiera rossa trionferà.

Bandiera rossa la trionferà,
bandiera rossa la trionferà',
bandiera rossa la trionferà,
evviva il comunismo e la libertà.

Vogliamo fabbriche, vogliamo terra,
ma senza guerra, ma senza guerra.
Vogliamo fabbriche, vogliamo terra,
ma senza guerra vogliamo star.

Ma senza guerra noi vogliamo star,
ma senza guerra noi vogliamo star,
ma senza guerra noi vogliamo star,
evviva il comunismo e la libertà.

Istu pjesmu tada sam adaptirao i za naše prilike na hrvatsko-srpskom jeziku, a te dvije kitice su glasile:

Ustajte narodi sada je hora,
crveni barjak pobjedit mora.
Crveni barjak će pobjediti,
crveni barjak će pobjediti,
crveni barjak će pobjediti,
i slobodu narodima donjeti.

Ustajte narodi na barikade,
fašizam vašu slobodu krade.
Fašizam čemo mi uništiti,
fašizam čemo mi uništiti,
fašizam čemo mi uništiti,
i slobodu narodima donjeti...

Pored toga, borce sam na hrvatskom jeziku učio španjolsku republikansku himnu, a Stipe ju je pjevao na španjolskom jeziku.

Na večernjim sijelima u zemunicama, pored borbenih pjesama čitala se i partizanska štampa, koja je bilježila podvige boraca iz Like i drugih krajeva. Pero Biškup-Veno najradije je recitirao Krležine »Ballade Petrice Kerempuka«. Ja sam recitirao pjesme Čedomira Minderovića i druge. U kulturnom programu učestvovali su i ostali borci. Borbeni duh i moral boraca bio je na visini.

VUKAŠIN KARANOVIĆ

D u b r a v a

Dubrava se nalazi na desetak kilometara sjeverozapadno od Čazme. Ona je dugo bila u sastavu kotara Čazme, kao jedna od najvećih općina. Imala je 1941. oko 11.000 stanovnika. Kao naseljeno mjesto nastala je odavno. Zbog svog geografskog položaja i uvjeta razvoja, Dubrava je odavno postala općinski centar. S grupom zaselaka dosta rano predstavlja malo trgovачko privredno središte.

Područje Dubrave je dio velike ravnice koja se proteže sjeverno od Save između Zagrebačke gore na zapadu, Bilo-gore na sjeveru i Moslavacke gore na jugoistoku. Kanal Glogovnica sa zapada i juga, te česma s istoka uokviruju teritoriju Dubrave s tri strane.

Još 1920. godine osnovana je u Dubravi prva organizacija KPJ od 11 članova. Prvi sekretar bio je Nikola Ferberuš (umro 1960. godine). Ova organizacija bila je povezana s onom u Čazmi. Situacija u radu organizacije KP u Dubravi slična je kao i kod drugih: ilegalni rad, osipanje, programi i obnavljanje itd.

1939. godine u Dubravu je došao farmaceut Stanislav Ilakovac koji s Jožom Radanovićem i drugima aktivno radi na širenju komunističkih ideja, osobito među radnicima. U Dubravi je organizirana sindikalna organizacija još ranije (1936. godine), što je sve omogućilo da se organizira partijска celija od 11 članova polovinom svibnja 1941. godine.

Kasnije su oformljene prva i druga partijska celija koje su sačinjavali:

- Stanislav Ilakovac,
- Franjo Smerda,
- Lukica Kovačević,
- Ivan Skrba,
- Zvonko Klepac,
- Ilija Tatomir,
- Erno Prihistal,
- Andela Sekelj,
- Stjepan Jelenčić,
- Micika Zalešak.

Na tim zadacima neposredno je radio Josip Radanović-Joža član KK KPH Čazma (kasnije i sekretar toga komiteta). Prema tome Dubrava je imala dosta jaku partijsku organizaciju već 1941. godine i dobre uvjete za razvoj NOP-a. Sve naše organizacije (SKOJ- NOO-i, AFŽ, USAOAH) osnovane su na području općine Dubrava među prvima na kotaru Čazma.

U selu Marinkovac grupa moslavačkih partizana, na čelu s Tomom Budenom-Hitrim otela je 22. 11. 1941. od ustaša prve tri vojničke puške, što je bilo jako značajno u prvim danima formiranja MPO. Dalje, izvedeno je više raznih sitnih akcija i većih akcija u općini Dubrava. Postignuti su dobri rezultati u stvaranju naših organizacija, u prikupljanju raznog materijala i aktivnom radu na širenju NOP-a od 1941 do ožujka 1942. godine.

Međutim, poznato je da je pored uspjeha bilo i neuspjeha, pa tako i u Dubravi kao mjestu i općini. Ona je imala velike gubitke početkom 1942. godine, kada je došlo do poznate tzv. Borine provale. U dane 16. i 17. ožujka uhapšeni su slijedeći drugovi i drugarice:

1. Stjepan Bradić iz Dubrave,
2. Josip Buden iz sela Mostara (uspio pobjeći iz zatvora dok se nalazio u bolnici u Bjelovaru 16. 3. 1943.),
3. Nikola Bradić (Stjepanov) ubijen u logoru Stara Gradiška,
4. Nikola Ferberuš iz sela Zgušća, nakon istrage pušten kući — umro 1960. godine,
5. Ivan Kolarik iz sela Zgališća ubijen u logoru Jasenovac,
6. Marenika Kolarik iz Zgališća ubijena u logoru Stara Gradiška,
7. Lukica Kovačević iz Dubrave član KPH ubijen u Jasenovcu,
8. Stjepan Lipovac iz Dubrave, član KPH, ubijen u Jasenovcu,
9. Milan Puhović iz sela Zvonika čl. KPH, ubijen u Jasenovcu,
10. Andela Sekelj iz Dubrave, član SKOJ-a bila u logoru Stara Gradiška, 1944. zamijenjena, poginula u Oborovu 29. 3. 1944. kao borac II moslavačke brigade,
11. Antun Sekelj iz sela Zgališća pušten kući poslije istrage,
12. Matija Sekelj iz sela Zgališća, čl. KPH nakon istrage pušten kući,
13. Ivan Skrba iz sela Zgališća, kandidat za čl. KPH bio doveden u žandarsku stanicu Dubrava, odakle je pušten kući,
14. Franjo Smerda Sekretar partijske organizacije, mučen u žandarskoj stanici, umro od zadobivenih rana,

15. Josip Ouhar iz Zgališća član KPH ubijen u Jasenovcu,
16. Stjepan Ouhar iz s. Zgališća čl. KPH ubijen u Jasenovcu.

Osim ovog velikog hapšenja i kasnije su vršena hapšenja: 12. 12. 1941. uhapšen je npr. Stanislav Hakovac, sekretar partijske organizacije, koji je ubijen u Jasenovcu, zatim su hapšeni Židovi, Srbi i razumije se članovi KP, SKOJ-a, NOO-a i drugi.

Iako su to bili teški gubici za partijsku organizaciju Dubrave, nužno je istaći da je u ljetu 1942., a posebno u drugoj polovini te godine NOP u usponu. Radi oživljavanja rada KP SKOJ-a i ostalih organizacija i daljeg jačanja NOB-a na kotaru Čazma, upućena je grupa partijskih rukovodilaca na taj teren. To su prije svega bili Tomo Buden-Hitri, Mato Svetličić-Svijetli, Ankica Kežman-Buden-Vesela. Oni su s Vinkom Jedutom-Čukom, Stankom Leš-Dankom, Karлом Remenar-Čibom i drugima na terenu uspjeli organizirati nove i obnoviti stare organizacije KP SKOJ-a, NOO i AFŽ na kotaru Čazma, posebno na općini Dubrava. U tome veliku je pomoć pružio MPO šaljući dio svojih snaga na taj dio Moslavine.

Prvi napad na neprijatelja u Dubravi

Cijeneći vojno-političku situaciju u to vrijeme u Moslavini, ŠMPO je s KK KPH Čazma odlučio da se izvrši napad na žandare u Dubravi.

Preko organizacija KP i SKOJ-a prikupljeni su potrebni podaci. Utvrđeno je da neprijatelj u Dubravi nije držao jače snage, jer je smatrao da poslije hapšenja u samoj Dubravi i okolnim selima u ožujku 1942. godine partizani nemaju većeg utjecaja kod naroda. Međutim, ta mu je ocjena očito bila slaba. U Dubravi je bila žandarmerijska stаница jačine odjeljenja žandara, nešto ustaša i članova općinske ustaške vlasti.

Budući je MPO u to vrijeme čistio teritorij Moslavine od ustaških dijelova po većim selima i općinskim centrima, to je i Dubrava došla na red da se izvrši napad.

Noću 11/12. 11. 1942. godine Štab II bataljona MPO pod rukovodstvom Steve čučkovića, komandanta bataljona i komesara Ivana Pande-Tateka, odlučio je da izvrši napad na žandare u Dubravi i općinsku upravu s poštom. Za napad je odredena II četa toga bataljona pod komandom komandira Steve Štekovića i političkog komesara Ilije Tatomira-Gavrana. Dijelom snaga trebalo se osigurati s pravaca Čazma, Vrbovec i Ivanić-Grad.

Bio je to više prepad, jer je postignuto iznenađenje neprijatelja. Evo što o tome kaže Ivo Buden-Zrik.

Bilo je predvideno da prvi i drugi vod, uz nužna neposredna osiguranja, izvrši napad na žandarmerijsku stanicu, a na poštu treći vod koji će vršiti osiguranje u mjestu patrolama.

Dubrava je kao općinsko mjesto bila prije okupacije poznata po vojoj živosti, razvijenoj trgovini i imala je nekoliko pogona: ciglanu, nlinove, pilanu.

Iza ponoći 11/12. studenog 1942. godine bilo je sve tiho i mirno. >traža se mijenjala. Oko 2 sata stražar nije primijetio ništa sumnjivo.

Uputio se u dvorište žandarmerijske stanice i pritvorio ulazna vrata. Odjednom su se vrata s treskom otvorila. Stražar se naglo okrene i ukoči od zaprepaštenja pred uperenim pištoljem i dvije puške. Čulo se: »Ruke uvis! Ovdje partizani. Odloži oružje.« I dok se on još nije ni snašao, pored njega je protrečalo nekoliko naoružanih partizana. Upali su u spavanaču i osvjetlivši je baterijom povikali: »Predajte se! Ovdje partizani.« Ispod pokrivača iz vojničkih kreveta izviruju glave širom otvorenih očiju, punih straha. Ruke žandara podigle su se uvis.

Ubrzo iza toga žandari su u gaćama bili pohapšeni na čelu s komandirom. U međuvremenu je nekoliko drugih partizana praznilo šoške s puškama, opasačima, bombama i fišeklijama punih metaka, sa kupivši bogat plijen. Partizani su naredili žandarima, da se do jutra ne smiju udaljavati iz stanice.

Istovremeno, bez otpora, na pošti su partizani uzeli novac na koji su poštarici izdali potvrdu. Uništili su telefonsku centralu i udaljili se.

Ujedno su u trgovini komesar i komandir čete kupovali veste, šalove, cigarete i ostale potrepštine za borce, plativši to novcem zaplijenjenim od neprijatelja.

Poslije toga četa se prikupila i napustila Dubravu. Ona je završila svoju akciju bez gubitaka. Do zore je stigla četa do šume Otok, gdje je predanila, a navečer, 12. studenog je nastavila put u selo Derezu i tu se smjestila po štagljevima braće Šepak.

U Dubravi je zaplijenjeno 10 vojničkih pušaka »Mauzer«, 3 pištolja, 1200 metaka, desetak bombi, 10 kompleta uniformi i druge opreme. Bio je to pun vojnički, a još više politički uspjeh postignut bez gubitaka.

Neprijatelj je, poučen iskustvom, nakon toga ojačao svoje snage u Dubravi, tako da je ona postala osrednje uporište na području kotara Čazma. Tek u ljeto 1943. godine doći će do drugog napada na Dubravu.

Drugi napad na Dubravu (25/26. srpnja 1943.)

Narod općine Dubrava u 1943. godini pomaže masovno NOB-u. Osnovani su NOO-i i organizacija omladine, čime su stvoreni uvjeti da NOP postane razvijen i snažan. Međutim, držeći u svojim rukama Dubravu kao uporište, neprijatelj je znatno ometao rad naših organizacija. Otuda je došlo do odluke da se izvrši napad na neprijatelja u Dubravi. Štab II operativne zone forsirao je napad na Dubravu, težeći da se na taj način znatno proširi slobodna teritorija u Moslavini i time približi onoj na Kalniku. S druge strane to je ujedno značilo izolaciju Čazme kao većeg neprijateljskog uporišta i stvaranje uvjeta za napad na to kotarsko mjesto.

MPO je tada imao u svom sastavu I i II bataljon, s oko 500 boraca. Jedinice odreda bile su dobro naoružane i borbeno izgradene. Ali, u Dubravi je neprijatelj imao tada osim ustaša i žandara 5-tu oružničku satniju iz oružničke škole Bjelovar. To je sada činilo garnizon jačine oko 200 do 250 vojnika i starješina. Budući su to bili oružnici, koji su imali dobar starješinski kadar, neprijatelj je izvršio organizaciju obraće naseljenog mjesta Dubrava. To, i nedovoljne pripreme jedinice MPO-a, utjecale su na to, da njegove jedinice ne izvrše zadatak u potpunosti.

Naime, neprijatelj je pružio organiziran i žestok otpor i uspio se održati.

Iako su neke jedinice odreda prodrle u samu Dubravu i okružile pojedine otporne točke neprijatelja, uporište nije palo. Zbog upornosti da se postigne uspjeh, odred je tom prilikom imao jednog mrtvog, jednog teže i 10 lakše ranjenih. U cilju izvlačenja poginulog druga ranjeno je te noći pet partizana. Taj primjer rječito govori o partizanskoj etici i junaštvu. U borbi za Dubravu zaplijenjen je 1 puškomitrailjez i 1 puška. Nema podataka o gubicima neprijatelja, ali ih je i on imao.

Sutradan, odnosno 26. 7. 1943., što znači istoga dana neprijatelj je napustio Dubravu, povukavši svoje snage, jer se bojao da će partizani slijedeće noći ponoviti napad. To znači, da je napadom na neprijateljske snage u Dubravi MPO postigao cilj: Dubrava je bila oslobođena, a neprijatelj istjeran. Taj dan je kasnije uzet kao dan oslobođenja Dubrave. Neprijatelj je samo povremeno držao Dubravu u svojim rukama i to samo prilikom većih operacija.

Veliki doprinos NOB-i dao je narod općine Dubrava. U svim selima imali smo NOO-e, organizacije SKOJ-a, USAOH-a, AFŽ-a i organizacije KPH u većim selima i Dubravi.

U jesen 1943. godine Dubrava je važan partizanski centar u Moslavini. Osim općinskih rukovodstava (KPH i dr.) tu je i komanda mesta Dubrava na čelu sa Milanom Perkovićem-Crnim.

Krajem ožujka 1944. godine formiran je kotar Dubrava. Činile su ga općine: Dubrava, Farkaševac, Gudovac i Pojana. To je učinjeno radi bolje organizacije i razvoja NOB-a na tom području i njihovog povozivanja u cijelini. Dubrava je otada i naš kotarski centar.

Da zaključimo: općina Dubrava ima svoje posebno mjesto u Moslavini, pa je zato na ovom mjestu kratko obradujemo. Ona je kao što se vidi karakteristična po tome što ima razvijen NOP, ali i dosta teške gubitke u kadru. Postignuti su veliki uspjesi i masovno učešće naroda. Organi narodne vlasti organizirali su u Dubravi još 1943. godine čitavu privredu, koja je radila za potrebe naših jedinica i vlasti (mlin, ciglana, kožara i dr.). I još ovo: u početku travnja 1945. godine oko Dubrave i u samoj Dubravi vodile su se veoma žestoke borbe između snaga naše 33. divizije i I udarne hrvatske divizije Pavelića. U teškoj borbi Dubrava je dala veliki broj svojih sinova i kćeri koji su pali za oslobođenje, nezavisnost i slobodu.

Franjo Horvatić

Taj vrsni omladinac, član SKOJ-a bio je u sukobu sa žandarima kod Carevdara 6. 8. 1941. godine teško rajen i zarobljen. Fašisti su ga odveli u Koprivnicu i onako ranjenog mučili dok nije izdahnuo. Nisu saznali ništa. Bio je to prvi borac Moslavine koji je poginuo u borbi za slobodu. Evo nešto više podataka o Skojevcu Franji Horvatiću.

Franjo Horvatić, sin je Šime i majke Mare r. Lukinović. Rođen je 28. siječnja 1923. godine u Ivanskoj, općina Čazma, a po narodnosti Hrvat. Bio je đak, a potječe iz napredne srednje seljačke porodice.

Naprednoj omladini, koja je djelovala u Ivanskoj pripadao je od svoje rane mladosti. Član SKOJ-a postao je od njegovog osnivanja u Ivanskoj 1939. godine.

Bio je član »Dilektantske sekcije« pri Dobrovoljnem vatrogasnem društvu u Ivanskoj, a koja je osnovana da radi na širenju kulture, na održavanju priredbi i drugih skupova na području općine Ivanska.

Članovi partije i SKOJ-a u toj sekciji radili su na omasovljenju sekcije i podizanju svijesti članova. Kad je rad komunista bio otkriven, sekcija je rasformirana. Zabranjen je svaki dalji rad, po nalogu tadašnjih općinskih i kotarskih vlasti. Za rad sekcije je rečeno da radi na širenju komunističkih ideja. Na čelu sekcije kao predsjednik bio je Rudolf Lukčić tada sekretar SKOJ-evske organizacije.

Kao član te sekcije Franjo je bio vrlo aktivan u radu. Bio je bistar, inteligentan i napredan, te omiljen među mladima.

S drugim drugovima iz partijske i SKOJ-evske organizacije, Franjo je 1940. godine u Ivanskoj pisao po plotovima i kućama uljenom bojom parole u neposrednoj blizini žandarmerijske stanice u samom centru sela. Parole su glasile: »Živjela KPJ-u« »Živio SSSR« i druge. Učestvovao bi u podizanju »majbauma« za Prvi maj, te isticanju zastava. Isto tako je 1940. godine Franjo s drugim drugovima u svojoj kući organizirao široki krug mladih-sastanak, a na kojem je govorio skojevski rukovodilac Okružnog komiteta SKOJ-a Bjelovar, drug Gustav Perl »Benda«.

Kad se u selu Gornja šušnjara u kući Drage čanadžije člana KPH prikupilo 4. 8. 1941. desetak člana KP i SKOJ-a, bio je među njima i Franjo Horvatić. Stupio je u prvu partizansku jedinicu i pošao u borbu za slobodu. Bio je to sasvim logičan korak i stav mladog komuniste.

Šime Horvatić, otac Franjin, bio je član KP od 1935. godine. Došavši iz zarobljeništva iz Rusije širio je ideje oktobarske revolucije i rano se opredijelio za komunistički pokret. Kao takav utjecao je na političko opredjeljenje sina Franje. Šimu su 1944. godine uhvatili njemački fašisti i zaklali ga.

Sestre Franjine Dragica i Roza bile su aktivni učesnici NOB-e i rukovodioci SKOJ-a i AFŽ-a.

Mara Horvatić, majka Franjina bila je također suradnik NOP-a.

Čitava, dakle, porodica Horvatić bila je komunistička i partijska. Dala je sve od sebe u oslobođilačkoj borbi. Poginuli su otac i sin, Šime i Franjo.

Svećenik iz Ladislava

Iako je veliki dio klera, na čelu s nadbiskupom Alojzijem Stepincom bio na strani fašizma, a mnogi i ratni zločinci, bilo je među svećenicima rodoljuba i antifašista, koji su pomagali NOB-u. Na području Moslavine, pored izdajnika u mantijama kao što su bili Želimir Liko, Đurić, Halauš i slični, bilo je i onih koji su ostali uz narod i njegovu oslobođilačku borbu. Kao suradnici NOP-a bili su među najaktivnijima župnici Trdan, Kocković i Stjepan Čerget, koji su svojim radom i držanjem pokazali u toku NOB-e gdje je mjesto svećenicima.

Herman Trdan rođen 1892. godine, Slovenac po narodnosti, još je u mладим danima osjetio svu težinu nacionalnog ugnjetavanja. Studirao je u Minhenu i imao prilike da se upozna s politikom njemačkih i austrougarskih vlastodržaca, a kasnije i onih u kraljevini SHS. Bio je to čovjek koji je puno učio i čitao. Govorio je više jezika, kažu čak sedam.

Prije rata službovao je Herman u Makedoniji, Bosni i Hrvatskoj. Prije dolaska u selo Ladislav na području kotara Garešnica 1938—39, bio je župnik na kotaru Sisak u selu Gušće. Bio je to napredan čovjek, koji je mrzio fašizam, a volio svoj narod.

Na dan 6. travnja 1941. godine Trdan je služio misu u crkvi u Ladislavu. Imao je radio aparat pa je saznao da su fašisti bombardirali Beograd i da je otpočeo rat. Okupljenim vjernicima je rekao da za naše narode neće biti dobro, jer je fašizam neman koja sve ruši.

Već prvih dana okupacije taj se narodni svećenik opredijelio protiv ustaša i okupatora. Ubrzo je počeo organizirano raditi za NOP. Slušao je radio, bilježio vijesti i to dostavljao organizaciji NOP-a i Pavlu Gregoriću-Brzom. Prikupljao je podatke o neprijatelju i širio ideje NOP-a. Mnogi aktivisti NOP-a i rukovodnici KP imali su kod Trdana sigurno sklonište i veze. Da su otkud ustaši glavari Šterger, Kaurić i Pižeta znali čime se bavi župnik iz Ladislava sigurno bi ga ubili. Ali, oni to nisu znali.

Široka je lepeza aktivnosti Trdana za NOP. Kad je neprijatelj vršio pripreme za veće akcije protiv MPO i partizana, onda je Herman bio taj koji je slao važna obavještenja ŠMPO i našim rukovodstvima. Ne posredno je surađivao sa Zvonkom Brkićem-Doratom, braćom Vojanček i drugima. Znao je mnogo o NOP-u kao pokretu i ljudima u njemu, ali nije odavao tajne i snalazio se veoma dobro kao partizanski suradnik. On je vršio pozitivan utjecaj na ljudе, kao svećenik i čovjek. Radi toga imao je veliki ugled kod naroda. Bio je pravi narodni svećenik. Nije mu smetala komunistička ideologija da se nađe na pravoj strani, na strani NOB-e.

Poslije oslobođenja Trdan je pružio veliku pomoć organima naše narodne vlasti. Za zasluge u NOB-i priznat mu je staž od 1941. godine. Kao istaknuti antifašist bio je primljen kod Maršala Tita.

Eto, kao čovjeku iz naroda — svećeniku posvetio sam i ovih nekoliko redaka u znak priznanja. Neka se to zna i neka se ne zaboravi.

STANKO LEŠ-DANKO

Parlijsko-politički rad u MPO-u

Budući da sam dosta vremena proveo u MPO na dužnosti pomoćnika komesara u bataljonu i Odredu, a i ranije kao Sekretar OK SKOJ-a, poznat mi je rad Partije i SKOJ-a u jedinicama Odreda.

KP je organizirala MPO, što je vidljivo iz teksta knjige. Iznijet će neke ocjene o radu partijске i skojevske organizacije. Prvo, od postanka MPO-a, pa kroz čitav njegov razvoj i borbu, u svim jedinicama

ud čete naviše imali smo partijske i skojevske organizacije. Partija je u jedinicama Odreda u toku čitavog rata osigurala svoju idejno-političku borbenu i moralnu ulogu. Nikada u MPO-u nije bilo kriznih političkih situacija. Razumije se, bilo je slabosti i grešaka, problema koje je nametala borba, bilo je sektašenja prilikom prijema u KP i SKOJ, kolebanja pojedinaca i slično. Ali to je bilo normalno, osobito u Odredu gdje su borci partizani doživljavali svoje prvo borbeno krštenje. Odred je živ primjer kako su stotine i tisuće boraca sticale iskustvo na putu za brigade i divizije. Sve te borce KP je idejno i politički osporobila kroz NOV i POJ, u čemu je njena odlučujuća zasluga.

Organizaciono stanje KP i SKOJ-a bilo je različito, zavisno od razvoja Odreda. Sve krupnije promjene u organizaciji i formaciji Odreda i njegovih jedinica odrazile su se na shemu organizacije Partije i SKOJ-a. Svaka četa i samostalni vod imali su svoje partijske i skojevske organizacije. Brojno stanje bilo je veoma različito, zavisno od stupnja prijema novih članova, dolaska članova KP i SKOJ-a, te od gubitaka u borbi, mrtvih i ranjenih, kao i od toga koliko su dugo četa ili bataljon bili istog sastava. Na primjer, pri formiranju novih četa i bataljona formirale su se i nove organizacije KP i SKOJ-a. U pravilu su bile manjeg brojnog stanja (čelije KP u četi od 5 — 7), ili većeg, npr. skojevska grupa, da bi nakon mjesec-dva te organizacije narasle na desetak članova KP i 12—15 članova SKOJ-a u četi.

Osnovni zadaci članova KP i SKOJ-a:

- objašnjenje ciljeva NOB-a,
- razvijanje visokoga borbenog morala boraca i jedinica,
- izgradnja političke svijesti boraca kao pripadnika NOV i POJ i njihova vojno-stručna obuka,
- razvijanje bratstva i jedinstva te drugarskih odnosa u jedinicama,
- organizacija kulturno-prosvjetnog života i rada u jedinicama (zidne i džepne novine, skečevi, recitacije i dr.),
- aktivan društveno-politički rad s narodom, svuda gdje su se jedinice kretale i zadržavale, posebno rad s omladinom.

Metod rada partijskih i skojevskih organizacija bio je vrlo efikasan i zbog toga što je svakoj akciji-borbi prethodio dogovor komunista o značenju, težini i načinu izvršenja borbenog zadatka. Bilo je pravilo da se poslije izvršenog zadatka izvrši analiza uspjeha i slabosti. To je omogućilo da se uoče pozitivna i negativna iskustva, što je odlučujuće utjecalo na izgradnju kadrova i boraca za naredne zadatke.

Sudjelovao sam s jedinicama MPO-a u mnogim borbama, pa bih iznio samo neke detalje, bez ulaženja u opisivanje cijelih akcija.

Sredinom veljače 1944. godine (16. i 17. II 1944.) održano je političko savjetovanje u Čazmi. Kao pomoćnik političkog komesara 2. bataljona bio sam učesnik toga velikog skupa. Drugog dana savjetovanja, oko 11 sati, stigli su izvještaji da je jedna neprijateljska kolona saставljena od žandara, domobrana i Nijemaca prodrla kroz položaj mog bataljona prema Čazmi i stigla do sela G. Draganca, 4 — 5 km sjeverozapadno od Čazme.

Neprijatelj je iz garnizona Bjelovara i Narte uspio dijelom snaga **zaobići** glavne snage bataljona istočno od puta Štefanje — Čazma i **izbiti u** visinu sela Vagovine. Nijemci su bili na skijama i u bijelim ogrtačima. Jedna četa bataljona nalazila se na položaju ispred G. Draganca sa zadatkom da neposredno osigurava Čazmu.

Saznavši za to uzjahao sam konja i otišao u četu. Izvršili smo rokiranje čete udesno, sukobili se s Nijemcima te u kratkoj ali oštroj borbi razbili ih i natjerali u bjegstvo. Neprijatelj je imao nekoliko mrtvih i više ranjenih; zaplijenjeno je nešto skijaške i druge opreme. Bila je to intervencija čete iz dubine, čime je otklonjena opasnost po Čazmu **u** kojoj se održavalo važno savjetovanje.

Istakao bih borbenu sposobnost četa i bataljona da adekvatno reagiraju u nastaloj situaciji. Sve se odvijalo brzo i odlučno. Da nije bilo dubine u rasporedu jedinica bataljona i odlučnog reagiranja, uspio bi upad Nijemaca koji su prodirali kroz međuprostor prema Čazmi; njihov prođor u Čazmu nanio bi nam velike štete i gubitke. Nijemci su težili da, koristeći vremenske uvjete, maskiranjem prođu do Čazme, računajući s time da će se MPO angažirati u borbi s domobranima i žandarima u rejonu Štefana.

Partizanski transport

Ljeti 1944. godine (u srpnju — kolovozu), ŠMPO naredio je da naš 1. bataljon (Crnićev) osigura transportne kolone zaprežnih kola za ZAVNOH. Sjećam se da je u transportu bilo 50-ak kola punih žita, masti, ratnog materijala, papira i drugog. Transportna kolona bila je dugačka, što je zahtjevalo da marševski poredak bataljona bude elastičan i adekvatan zadatku u uvjetima marš-rute. Pravac kretanja bio je, u grubom, prema: Cazmi — s. Lipovčan, — s. Obreška — Lipovac — s. Tedrovo, zapadno Ivanić-Grad — s. Oborovo — s. Orle — s. Mraclin. Dužina marša bila je 50 — 60 km, što je normalno za partizane. Međutim, na toj marš-ruti trebalo je prijeći glavnu cestu i prugu Zagreb — Beograd, rijeku Savu, cestu i prugu zapadno od Siska i čitav niz kanala, šuma, močvara i naseljenih mjesta. Naš transport kretao se noću uz izdašnu pomoć MNOO-a, organizacija KP, SKOJ-a i ostalih. Zahvaljujući tome, čitav transport i kompletan partizanski bataljon prešli su glavnu prugu u visini s. Lipovac u po bijela dana (13 — 14 h) i u blizini bunkera.

Posada bunkera čuvala je istovremeno i most na rijeci Lonji, ali nije reagirala, u njemu smo imali svoje ljude.

Toga dana stigli smo u Oborovo, gdje je organizirano prelaženje preko Save, odmor ljudstva i večera. Tu je izvršena i smjena zaprega, seljaci iz rejona Čazme vraćeni su sa svojim zapregama, a teret su preuzeли seljaci iz sela Orle, Drenak, Vrbovo i drugih. Iste noći kolona je stigla na cestu i prugu, z — s. kod Mraclina. Bila je noć osrednje vidljivosti. Sve je bilo organizirano za prijelaz pruge, ali iz pravca Gorice naišla je jača patrola kozaka pa je došlo do borbe. Četa koja je bila na osiguranju razbila je neprijatelja za kratko vrijeme. Prijelaz je uspješno izvršen.

Negdje oko 10 sati predali smo transport TPO-u i bataljon se odmah vratio prema Savi. U toku noći stigao je do Veleševca na desnoj obali Save. Svanjivalo je. Odlučili smo da predammo u selu. Organiziran je odmor ljudstva uz potrebna osiguranja. U selu smo ostali do 14—15 sati. Već je bio obavljen ručak po kućama, kad iz pravca Zagreba nadleti jedan njemački transportni avion, koliko se sjećam bio je »dornier«. Grupom p/m otvorili smo vatru i avion je pogoden, dimeći se, odletio prema Sisku gdje se srušio. Bila je to vatra bataljona po niskoletećem avionu, koja je organizirana u času. Jedinice i borci već su bili obučeni za takvo djelovanje.

Iz sela Veleševca bataljon je krenuo na marš prema s. Plesu — Humki — Vezišću — s. Okešincu — te između Novoselca Križa i s. Obedišća preko sela Rećice u s. Vrtlinsku. Dio puta preko pruge i ceste prošli smo noću i bez borbe.

Braća Pantlik

U Bunjanima, zapadno od Križa (gdje je bio općinski centar ustашke vlasti), braća Pantlik imala su imanje i ciglanu.

Franjo Pantlik bio je domobranički oficir, a Drago je vodio ciglanu i radove na posjedu. Bili su Česi, dobri i pošteni ljudi naprednih pogleda i orientacije. Nisu bili članovi Partije, ali su aktivno i organizirano radili za NOP već od početka 1942. godine, što im je i priznato. Njihov rad bio je posebno značajan na obavještajnom planu. Organizirali su i veze sa Zagrebom. U njihovoju kući održavali su se sastanci, prihvaćali su se drugovi s terena ili oni koji su iz Zagreba dolazili u partizane.

U jesen 1942. godine bio sam kod Pantlika radi organizacije omladine u Bunjanima i prenošenja poruke Vinka Jeduta-Čuka, sekretara OK KPH Čazme, vezi u Zagrebu. Ostao sam dva dana na tome zadatku. Budući da su braća Pantlik već bili iskusni u tome poslu, smjestili su me u »ringhof« (prostoriju za loženje peći ciglane). Glavni radnik majstor bio je Đovani, Talijan, naš saradnik, pa sam se osjećao sasvim sigurno iako je tih dana ovdje bila smještena i jedna domobranska satnija. U kući siromašnih seljaka Nacka i Ruže Vitligaj, koja se nalazila preko puta ciglane, održao sam sastanak sa članovima SKOJ-a i omladine.

Tom prilikom pioniri Milan i Zvonko Krsnik (12—14 godina) u više su navrata krali domobranima municiju. Ukrali su nekoliko bombi, cipele, veš i ostalo. Domobranska satnija osiguravala je rad ciglane. Zadatak je bio opasan, ali je izvršen uspješno.

Likovi

Danas kada se prisjećam tih teških ali slavnih dana ne mogu da ne spomenem neke drugove, borce i starještine iz MPO-a:

Karlo Remenar-Čibo moj poznanik prije rata, član SKOJ-a i KP, jedan od vrsnih rukovodilaca u Moslavini.

Ivan Kosak, po dolasku u partizane ubrzo je postao komandir udarne grupe, zatim udarne čete i komandant partizanskog bataljona.

U prvoj polovini 1944. Kosak je bio komandant MPO-a, zatim i komandant 2. moslavačke brigade 33. divizije.

Sjećam se komandanata, komandira i komesara:

Vukašina Tumbasa-Tigra, Dmitra Gostovića-Vuka, M.'lana Krnića, Dragana Džakule, Drage Crnića, Nikole Srbote, Miloša Popovića, Venu Čizeka, Ivana Žica, Zvonka Lovrića, Drageca Brezinčaka, Đure Kuzmića, Stjepana Likera, Slavka Lecija, Ivana Kandučara i Rudija Hapel-skofera.

Pomoćnik komesara Odreda Vlado Hus bio je dobar partijski rukovodilac, odličan drug i čovjek kojeg su svi voljeli.

Spominjem omladinke i skojevke, rukovodioce: Ijubicu Prosenik, Zoru Klemenčić, Dragicu Deliju, Oktobru, Natašu, Danicu, Magdu, Štefu, Ankicu, Milicu i druge čijih se imena i prezimena više ne sjećam. Bile su to mahom veoma mlade djevojke (16—18 godina) koje su se redovito javljale kao dobrovoljci u svim zadacima. Bile su u četama i bataljonu sekretari SKOJ-a, pomoćnici nišandžije puškomitraljeza i mitraljeza, borci u stroju. Mnogo ih je poginulo, a one koje su ostale žive postale su rukovodioci SKOJ-a u četama, bataljonima, sekretari partijskih čelija u četama, sekretari KK SKOJ-a Čazme, Garešnice i Kutine, ili članovi OK SKOJ-a Moslavina, ili su raspoređene u jedinice divizije i KMP.

ZVONKO PRAGAJ

Skojevska organizacija Moslavačkog odreda

Organizacija Saveza komunističke omladine Jugoslavije u Odredu bila je organizaciono postavljena na slijedeći način: u četama su djelovale skojevske grupe na čelu sa sekretarom, koji je (ako je bio član Partije) odgovarao za rad partijskoj čeliji, a neposredno je bio vezan za pomoćnika komesara čete. Svi sekretari skojevskih grupa u bataljonu sačinjavali su bataljonski biro SKOJ-a, na čelu sa sekretarom ili bataljonskim rukovodiocem SKOJ-a, koji je bio i član bataljonskog biroa Partije, vezan za pomoćnika komesara u bataljonu. Organizacijom je rukovodio rukovodilac SKOJ-a Odreda, vezan za pomoćnika komesara i ujedno član komiteta KP Odreda. Skojevski rukovodioci nisu nosili činove niti su bili članovi štaba ili komande. Imali su status borca radi što bližeg kontakta s boračkom masom, djelovanja na terenu kao i služenja ličnim primjerom. Budući da su birani najistaknutiji omladinci u većem dijelu s dugogodišnjim partijsko političkim stažom, oni su bili vrlo prisno primani u svim štabovima i komandama. Dobro su ih prihvaćali i borci s kojima su poslije moralno-političkih priprema sudjelovali neposredno u borbi. Disciplinski su pripadali štabu jedinice u kojoj su djelovali. U borbi su izvršavali raznovrsne zadatke, od boračkih do koordinirajućih u jedinicama, bili su izaslanici s ostalim članovima štaba i slično. Skojevski rukovodioci bazirali su u raznim dijelovima jedinice, planski, po nahodenju štaba. U saradnji s ostalim članovima štaba i partijskim rukovodiocima usmjeravali su rad organizacije, moralno-političku izgradnju i neposrednu vezu s terenom. Pre-

težan dio Odreda bili su omladinci i omladinke raznog uzrasta i stupnja vojne i političke izgrađenosti. Skojevsku organizaciju Odreda usmjeravale su prije svega partiskske organizacije kao i štabovi putem svojih sektora djelatnosti.

Bitni sadržaji djelatnosti organizacije bili su: politička izgradnja na temelju usvajanja linije NOB-a, izučavanje marksističke literature, izgradnja lika skojevca budućeg komuniste, zatim priprema i rad s omladinom na terenu, tj. organizacija skojevskih grupa po selima, a kasnije organizacija USAOH-a, kulturno prosvjetna djelatnost u jedinicama i terenu (opismenjivanje, priredbe, omladinski zborovi, izrada džepnih novina, proučavanje štampe i letaka, rad dilektantskih grupa, zborova, muzičkih sekacija, sportska djelatnost, pisanje parola u zauzetim uporištima itd.). Posebna je pažnja posvećivana prijemu novih boraca i njihovu navikavanju na naše običaje i norme, budnosti i sigurnosti jedinica.

Forme rada bile su raznovrsne i kratki dogovori skojevskih grupa pred akciju, radni i teoretski sastanci grupa i biroa, analize na bataljonskim i odredskim konferencijama, učešće predstavnika iz jedinica na kotarskim, okružnim i oblasnim konferencijama SKOJ-a, skojevski kursevi u jedinicama i pri partijsko-političkim rukovodstvima na terenu, lični kontakti, pojedinačna zaduženja u jedinici i na terenu. Obično su bataljonski biroi SKOJ-a, prema baziranju i planu kontrole teritorije, saradivali s kotarskim komitetima SKOJ-a Garešnica (2. bataljon) a s KK SKOJ-a Kutina (1. bataljon), dok je rukovodilac SKOJ-a Odreda imao neposrednu vezu s Okružnim komitetom SKOJ-a Čazma.

Na dužnosti rukovodilaca SKOJ-a Odreda bili su:

Zlatko Glik, listopad — polovina prosinca 1942, Zagrepčanin, intelektualac, niska rasta, jake kudrave kose, vrlo obrazovan, razvijena smisla za rad s ljudima, posebno s omladinom. Zbog bogatog iskustva, polovinom prosinca 1942. postao je sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za Čazmu.

U to vrijeme sekretar SKOJ-a 1. bataljona bio je Božo Roje, a 2. bataljona Zvonko Pragaj-Zvona.

Božo Roje, polovicom prosinca 1942. do siječnja 1943, iz radničke porodice, završio veliku maturu 1941/1942, član rukovodstva skojevske organizacije na gimnaziji u Sisku i Mjesnog komiteta SKOJ-a. Do dolaska u Moslavинu, rukovodilac na Baniji. Niskog je rasta, žustrih i energičnih pokreta, jedan od najhrabrijih. Postao član OK SKOJ-a Čazma.

Zvonko Pragaj-Zvona, siječanj — svibanj 1943. rukovodilac, dak s malom maturom 1941/1942, član rejonskog komiteta i MK SKOJ-a Sisak i na radu u KK SKOJ-a Sisak u Brezovici.

Sekretar 1. bataljona je Slavko, a u 2. bataljonu Dežman.

Dežman je sekretar do kraja 1943. Od siječnja do kraja 1944. Vučašin Karanović, jedan od vrlo iskusnih skojevskih rukovodilaca s garešničkog kotara, sin šumskog radnika sa Savom Mandićem u tom periodu glavni nosilac koordinacije skojevske organizacije na terenu i u Odredu.

KLiKovodioci u bataljonima i četama često su se mijenjali zbog gubitaka, odlaženja na nove dužnosti, prelaska na terenski rad, i slično. Citava plejada skojevaca: boraca, puškomitraljezaca, desetara, komandira vodova i delegata, svojom hrabrošću, primjerom i požrtvovnošću ugradili su sebe u borbenu izgradnju Odreda i njegovih jedinica.

Brojno stanje skojevskih grupa u četama kretalo se od 7 — 23 člana, u bataljonu 65 — 78 članova, u Odredu 150 — 230 članova. Bio je to solidan sastav s obzirom na prosječno brojno stanje Odreda od 500 — 600 boraca.

Našu organizaciju usmjeravali su partijsko-politički rukovodioci Odreda: Franc Knebl, Slavni, Suri (Ivan Turčinović), Ivan Altić i Perković. Svaki je od njih na svoj način doprinio izgradnji skojevske organizacije, naročito skojevskih rukovodilaca. Od vojnih rukovodilaca najčešće kontakte sa skojevskom organizacijom održavali su: Marijan Cvetković, Slavko Janić, Ferdo, Josip Ružička, Stevo Brkljačić-Busa, Vuk, Bugarin Bratko i Cibo. Na svako njihovo priznanje bili smo gordi i još čvršći.

Komandant Busa i komesar Grga-Mali isticali su hrabro držanje Zagrepčanina Slavka pri jurišu na crkvu s koje je tukao mitraljez u neprijateljskom uporištu Okoli, travnja 1943. Slavko je tri puta jurišao na crkvu i bacao bombe. Bio je teško ranjen u pluća, kao rukovodilac SKOJ-a bataljona. Najveću pomoć dobivali smo od partijsko-političkih rukovodilaca bataljona, četa i vodova. U tome su se naročito isticali: Tatck, Pavleković, Gavran, Zec, Korčagin i drugi. Oni su nas najbolje razumjeli i svakodnevno s nama rješavali probleme. Bila nam je dragocjena pomoć OK SKOJ-a Čazme, naročito u vezi s poznavanjem stanja na terenu, političkog djelovanja neprijatelja, slanja direktiva za politički i organizacioni rad, opskrbe štampom i lecima kao i organiziranja savjetovanja. Iz PK SKOJ-a za sjevernu Hrvatsku naročito su se isticali (u prenošenju širih informacija, iskustava, sagedavanju problematike povezane s iskustvima u vojsci i na terenu, te u organizaciji i radu kursova, okružnih i oblasnih konferencija) Mika Špiljak, Milutin Baltić i Milka Kufrin. Iz OK KPH Čazma često nas je obilazio Vinko Jeđut-Čuk.

Već u listopadu 1942. naše je djelovanje na omladinu, na terenu koji je kontrolirao Odred, bilo vrlo aktivno naročito u selima: V. i M. Prokop, Podgarić, Novo Selo, G. Garešnica, Popovac, V. i M. Bršljanića, Dišnik, Mikleuška, Srpsko Selište itd. Tu je bio ogroman rezervoar od dvije do tri tisuće omladinaca i omladinki koje je trebalo aktivno vezati za NOP i na dobrovoljnoj bazi uključiti u partizane. Bio je to zadatak koji je uspješno riješila partijska i skojevska organizacija Odreda s kotarskim komitetima Garešnice, Kutine i Čazme. U svim tim selima formirane su skojevske grupe od 5 — 15 članova, a poslije i snažne organizacije USAOH-a. Najaktivnija je bila skojevska grupa Novog Sela, koja je okupila svu omladinu, aktivirala je u masovnoj izradi zimske odjeće, rublja, rukavica, kapa za jedinice. Organizirano nas je posjećivala i darovala tim poklonima. Te su akcije duboko moralno-političke.

tički djelovale na jedinice. Sekretar SKOJ-a toga našeg divnog sela bila je Ankica Pruša, energična omladinka iz porodice koja nas je pomagala od prvog dana. Imala je četiri brata u partizanima, od kojih je Stefan poginuo u napadu na Garešnicu ožujka 1943.

2. Bataljon Moslavačkog odreda

U vremenu od 6 — 10. X 1942. formirani su u Bijeloj i Borcima na red bom Štaba III Operativne Zone: Moslavački, Kalnički i Bilo-gorski odred, 11. X i XII slavonska brigada. Za nas je to bio velik doživljaj. Prvi put na okupu vidjeli smo našu impozantnu snagu, oko 2.500 partizana iz Slavonije, Banije, Bosne, Moslavine, Kalnika i Bilo-gore. Upravo je bila uspješno završena akcija na Španovicu, kao i mjesec dana ofanzivnih akcija u Moslavini, Bilo-gori i Slavoniji. Na prostoru Bijela i D. Borci prikupljeni su: tri bataljona BPO, Moslavački bataljon, Krajiški proleterski bataljon, Banjiska proleterska četa, I i II slavonski odred te borci s Kalnika i Bilo-gore, Štab zone, razne druge komande i partijsko politička rukovodstva.

Postrojavanje je izvršeno 7. X do podne. Govorio je Karlo Mrazović, komesar Zone, o značenju ovog dana za dalji razvoj NOP-a u ovom dijelu Hrvatske i o našim budućim zadacima. Formiranje Moslavačkog odreda izvršeno je tako da su 1. i 2. četa dosadašnjeg Moslavačkog bataljona činile jezgro novoformiranog 1. i 2. bataljona, a 3. četa je raspoređena ravnomjerno u oba bataljona. Rukovodeći sastav bio je izdvojen i raspoređen u oba bataljona na nove dužnosti. Ponovo smo postrojeni, položili smo zakletvu (iako su mnogi to već ranije obavili.) Zatim nam se kratkim govorom obratio komandant Odreda Marijan Cvetković (dotadašnji komandant Moslavačkog bataljona).

Štab odreda sačinjavali su drugovi: komandant Cvetković, komesar Knebl, zamjenik komandanta Slavko Janić, zamjenik komesara Suri i rukovodilac SKOJ-a Odreda Zlatko Glik i rukovodilac SKO-a 1. bat. Boža Roje.

Naš 2. bataljon imao je 220 boraca, 18 članova Partije i 38 skojevaca. Bio je formiran u tri čete, čete u tri voda po 2 — 3 desetine. U štabu bataljona bili su drugovi: komandant Stevo Čučković, komesar Tatek, zamjenik komandanta Ferdo, zamjenik komesara Pavleković, rukovodilac SKOJ-a Zvonko Pragaj. Komandir 1. čete je Ružička, komesar Korčagin, 2. čete Cibo, komesar Gavran, 3. čete Kozarčanin, komesar Zec. Čete su imale 56 — 65 boraca, sa po jednim ili dva puškomitraljeza, ostalo su puške raznih modela. Odjeveni u razne uniforme i civilna odijela, s kapama od trorogih do raznih šešira, sportskih kapa i šubara, ali s obaveznom petokrakom od ukusnih minijaturnih do velikih gotovo kao šaka. Veći dio sastava bataljona sačinjavali su omladinci. Raspoloženje je bilo svečano. Iza Moslavačkog bataljona bio je solidan borbeni put, što se prenosilo i na novi sastav Odreda. U Bijeloj i Borcima susreli su se stari borci koji su se poznavali iz revolucionarnog rada do rata, ilegalnog rada u okupiranim gradovima. Obnavljala su se sjećanja.

Vrlo lijep jesenski dan koristili smo za posljednje pripreme prije marša. Primali smo raspoređenu municiju, nizali okvire, pripremali obuću i dobivali suhu hranu, komad kruha i kuhane govedine.

Zajedno s bataljonima Banijskog odreda pred mrak je otpočeo neprekidni marš za Moslavinu, a Banjci su preko Osekova otišli za Baniju. Bataljon je raspoređen na baziranje u V. Prokopu, Popovcu i G. Garešnici. Kontrolirao je opće pravce istočno od Moslavačke gore prema Čazmi, Narti, Bereku, Hercegovcu i Garešnici. Štab bataljona i 3. četa razmješteni su u V. Prokopu, u kući Desanke Masleše, 2. četa u Popovcu a 1. četa u G. Garešnici. Čete su u svojim bazama bile operativno samostalne u kontroli teritorije i u akcijama na pravcima: 1. četa prema Čazmi, Narti, Bereku i Šimljanici, 2. četa prema V. Grđevcu, Hercegovcu i Garešnici, 3. četa (rezerva bataljona i Odreda) za kontrolu prema Garešnici i V. M. Bršljanica, kao i neposredno osiguranje V. Prokopa, tj. kako smo ga tada zvali, »Male Moskve«.

Na istom principu razmješten je i 1. bataljon u Dišniku koji je kontrolirao pravce prema: Garešnici, Gojilu, Kutini i Popovači. Takav raspored pokriva je gotovo cijelu oslobođenu teritoriju. Akcije četa, vodova, desetina i pojedinih grupa, razvijale su veliku samoinicijativu i smjelost komandira. Organiziran je politički rad s masama na mjestima lokacije jedinica. Štabovima bataljona i odreda osiguran je manevar po unutrašnjim pravcima, kao i brzo ukupno djelovanje na veći izabrani cilj, a poslije akcije brza dekoncentracija u već pripremljene baze lociranja. Takvoj taktici neprijatelj je mogao doskočiti samo općom koncentričnom ofanzivom na Moslavačku goru, za što je on samo povremeno imao dovoljno snaga, ali ni tada nije postizao cilj. U takvim bi slučajevima komanda Odreda prihvatala ili ne bi prihvatile borbu, zavisno od uvjeta i onda bi iznenada izvršila marš-manevar s cjelokupnim sastavom kroz međuprostore ili probaj u novi prostor Slavonije, Bilo-gore ili Posavine. Poslije stišavanja ofanzive, Odred se vraćao i nastavljao akcije. Tako se princip prisutnosti svagdje, stalno ponavljao i neprijatelj mu nije uz svo napinjanje mogao parirati. Za takvo djelovanje bila je neophodna umješnost i odlučnost naših starješina.

Centar cjelokupne djelatnosti bilo je selo V. Prokop. U njemu su bili bazirani Štab odreda, OK Partije i SKOJ-a za Čazmu, drugovi iz CK i Povjerenstva za sjevernu Hrvatsku i sve moguće radionice. U gornjem dijelu iznad vinograda bila je bolnica; u selu su se održavala sajetovanja, sastanci, konferencije, tu je štamparija, odavde su kretale legalne i ilegalne veze za Baniju, Sisak, Zagreb, Zagorje, Bilo-goru i Slavoniju. Sve nas, koji smo iz okupiranih gradova u ilegalnim uvjetima rada dolazili u Moslavinu, impresionirao je slobodni partizanski prostor. Ideš slobodno, pjevaš revolucionarne pjesme, narod te prihvaća kao da si mu najrođeniji, djeluje narodna vlast, prisustvuješ priredbama i živiš kao da nema rata.

Drugim bataljom rukovodila je grupa iskusnih vojnih i partijsko-političkih rukovodilaca, radnika, seljaka, studenata i daka. Oni su bili poštovani i voljeni zato što su nam bili primjer kao borci i stariješine visoke moralno-političke svijesti. Izrasli su na odgovorne dužnosti iz naše sredine, prekaljeni u borbi, brinuli su o nama na svakom koraku i dijelili s nama zlo i dobro. Zadnji su dolazili na hranu, prvi su bili u jurišu, lijegali su pošto su sve pregledali i uvjerili se da je svaki od boraca zbrinut. U izgradivanju takvog lika rukovodioca veliku

ulogu imao je znalački i smišljen rad partijske i skojevske organizacije. Svestranost djelatnosti bataljona na zaduženom prostoru ogledala se u izvođenju akcija na Čazmu, Nartu, Ivanjsku, V. Grđevac, Hercegovac, na prugu Kloštar — Popovača u organizaciji narodne vlasti i dje-lovanju na terenu, počev od masovnih zborova do organizacije pomoći svih vrsta i mobilizacije na dobrovoljnoj osnovi. Unutrašnji partijsko-politički rad u bataljonu bio je usmjeren na borbenu izgradnju jedinica, izvođenje obuke u slobodno vrijeme, na četne i vodne sastanke s analizama borbi, postupaka na terenu, međusobnih odnosa, teoretskog rada i kulturno-prosvjetne djelatnosti. Takva svestranost učinila je bataljon vojno-političkom cjelinom spremnom na sve moguće zadatke: vojne, političke, kulturno-prosvjetne i ostale. Takva jedinica, kad se pojavila na određenom terenu, postizala je značajne i dalekosežne rezultate. Zato smo bili veoma osjetljivi na najsitnije greške ili propuste. To nas je, među ostalim, razlikovalo od ostalih vojnih formacija. Narod je to visoko cijenio. Zaista smo bili njegova narodna vojska.

Sve to bilo bi nezamislivo bez djelovanja naših rukovodilaca, bez njihove pojedinačne osobenosti koja se prenosila na jedinicu i stvarala specijaliste za napad, za zauzimanje zgrada i bunkera, za zasjede, divržantske akcije i slično.

Naš bataljon vodio je Stevo čučković, prvoborac, radnik, visok i plećat, širokoga i čvrstog lica, kestenjave kose, odjeven u vojničku uniformu, s uvijek urednim i očišćenim čizmama, zapasan dvogledom u vojničkoj futroli. Kad se zategne, na njemu sve stoji kao saliveno. Kao komandant i strog i odmjeren. Neustrašiv. Nikad u borbi ne legne. Za vrijeme ofanzive neprijatelja u oktobru 1942, poslije zauzimanja Čazme, izvršili smo juriš iznad V. Prokopa. Ali neprijatelj nas je od Novog Sela udario u bok i zahvatio u poluokruženje u gustoj šumi. Komandu je tada preuzeo sam čučković.

»Prekini paljbu, ni metka više«, prenijeto je strojem.

Zdrugovci i uz to još su neko vrijeme pucali, zatim su prestali. Ležimo napeti, čujemo pojedinačno dovikivanje, zatim izviruju, neki izlaze iz zaklona, grupiraju se. I dalje šutimo. Živci napeti da eksplodiraju. Prišli su nam, tako reći, na bajonet. Tada se začuje čučkovićeva komanda:

»Pali, juriš!«

Ispred svih je komandant. Razbili smo ih za tren oka i natjerah na prugu, zatim smo se naglo izvukli i pregrupirali. Jednostavan postupak, ali presudan.

Komesar bataljona je Ivan Panda-Tatek, stari zagrebački kožarski radnik. Srednjeg je rasta, pročelav, blaga pogleda, opuštenih brkova, malo zafitiljenih na vrhovima. Dosta tromih pokreta, ali veoma živ u akciji. Stari član Partije iskusan sindikalni aktivist do rata. Sa svakim je blizak i svakom je pristupačan. Djeluje kao pravi otac, »Tatek« za nas mladiće i borce njegova bataljona. Razumije svačije teškoće, tješi i uvjерava. Čovjek širokih političkih pogleda, jednom riječju: pravi partizanski komesar.

Zamjenik komandanta je Ferdo Einspigel iz Brestovca kod Garešnice, radnik, član SKOJ-a cio rata. Prvoborac ovog kraja. Nedavno je

završio Oficirski kurs u Lapcu. Po nacionalnosti Nijemac, do rata aktivan nogometničar u klubu Brestovac. Vitak u tijelu, kestenjave valovite kose, okruglog lica, umiljata pogleda, vrlo lijep kao pojava. U ophodjenju s drugovima vrlo pažljiv i odmijeren. Nosi bivši oficirski šinjel, konjičke čizme, najviše se ističe nova celuloidna oficirska torbica za sekcijske potrebe. Ugledan i popularan u bataljonu. Svagdje je prisutan: u kontroli straže, prilikom podjele hrane, u maršu, na odmoru. U borbi je na čvornom ili samostalnom pravcu koji mu dodijeli komandant. Ostalo mi je u sjećanju kada smo dobili zadatku da iz Hercegovca izvučemo »živi jezik« (zarobljenika) radi podataka o uporištu i zasjede na željezničkoj stanici. Ferdo je na takvim zadacima bio primjer točnosti: energičan upad u uporište, smion udar, zatim organizirano izvlačenje bez gubitaka. Najviše nas je zbližavalo što smo obojica najčešće sprovodili vrijeme u četama, on po vojnoj, ja po skojevskoj liniji.

Zamjenik komesara Pavleković izrazito je visokog rasta, rodom iz Posavine s izrazito posavskim narječjem imao je plavu rijetku kosu. Stalno je kalodontom prao zube i opominjao nas koji to ne činimo. Uvijek je imao kompletan i uredan pribor za održavanje lične higijene. Predbacivao nam je kada se nismo umili. Na licu je imao bradavicu koja je kada se naljutio, pocrvenila. Tako smo mu čitali raspoloženje. Imao je poduži nos na račun kojeg smo se često šalili ali bez njegova znanja. Znalački i umješno je rukovodio partijsko-političkim radom. Bio je svestran i vrlo energičan partijski rukovodilac i taktičar. Budno je pazio na sprovođenje partijske linije u bataljonu i na terenu.

Od komandira četa najpopularniji je bio Ružička, od komesara se isticao Zec, bio je svestran. Niskog rasta, živih pokreta, suhonjav, izražajnog pogleda, koji svakoj riječi daje uvjerljiv dojam. Aktivan sindikalni i omladinski rukovodilac. Mnogo je čitao. U diskusijama je bio neobično uporan, ali i ubjedljiv. Najviše je pažnje posvećivao omladinskom sastavu čete i skojevskoj organizaciji, koja je bila najbolja u bataljonu. Nije se odvajao od svoga kratkog karabina, koji je bio tako čist da je postao četni primjer. Vrlo hrabar, u akcijama je u prvim redovima.

Od skojevskih rukovodilaca isticao se Dežman, Zagrepčanin, visokog rasta, blage naravi, taktičan s ljudima. Obučen u gestapovski šinjel, s opasačem koji uvijek pomalo visi i pravi na bokovima neizbjegljene nabore. Malo pognut kad razgovara s manjim od sebe. Najbolji skojevski rukovodilac četa. Odvažan borac.

Takav mi je ostao u uspomeni naš 2. bataljon.

Listopad — studeni 1942.

Naš komandir Ružička

To je najpopularniji komandir čete u 2. bataljonu 1. moslavačkog odreda, srednjeg je rasta, vitak u stasu, plave valovite kose, prčasta nosa, s nekoliko prednjih zlatnih zuba. Za nas je tada Ružička u pravom smislu bio kicoš: uvijek ispeglan, namirisan, kose namazane uljem. Kad sretne nekog intimnijeg, odmah mu stavi do znanja: »Pogle-

daj ovu uniformu, od čistog je kangarna.« Na nogama ima lakovane čizme do koljena, a na njima mamuze. Zveči pri hodu. Preko ramena na uprtaču »mauzer« s dugom cijevi u drvenoj futroli, koji mu se stalno klati po bedru. Njegova je četa najbolja u bataljonu kako po urednosti, smještaju i vojničkom redu, tako i u borbi, četa je bila smještena u školi u Gornjoj Garešnici, imala je 58 boraca od kojih 8 članova Partije i 19 skojevaca, sa dva puškomitrailjeza, ostalo su karabini, po neki štuc i nekoliko lovačkih pušaka, četa je iz baze samostalno kretnula u akcije na pravcima: Popovača, Čazma, Bjelovar, Berek, po grupama, desetinama, vodovima. Inicijativa je bila do maksimuma razvijena, i najniži starješina mogao je doći do izražaja. To je bio stil rukovođenja. Ružička je energičan i samoinicijativan komandir. Sve zna što se događa na terenu, i trenutačno djeluje. Neobično je obljubljen kod boraca. U borbi je neustrašiv, nikad ne legne, najbolje gađa i baca bombe iz svih mogućih stavova. Omiljen mu je način komandiranja u borbi prodoran zvižduk na prste, zatim potcikuje i svagdje je prisutan. Četa je uvijek sita, svega ima u izobilju i u »magacinu«. On sve lično dijeli borcima, nitko se ne može potužiti da je nešto nepravedno podijeljeno. Sam je organizirao pranje rublja, kupanje, presvlačeњe, popravak odjeće i obuće a kod kovača popravak oružja. Borci mu vraćaju neizmjernom odanošću u borbi. Kao sekretar bat. biroa SKOJ-a bazirao sam u njegovoј četi i često mu se divio kao organizatoru. Nedjeljom predvečje očisti se i iskiti velika prostorija škole, ispisu se parole. O zabavi je već obavijestio najudaljenija sela. Ljudi dolaze masovno, mlado i staro. Ružička insistira da bude što manje govorancije. Kaže: »Znaš, samo najhitnije, a onda ples i veselje.« Često smo ga zadirkivali na račun toga. Njegove zabave bile su najposjećenije, mobilizatorski su djelovale na omladinu, na odlazak u jedinice. Neobično je volio skojevce svoje čete i u njima imao oslonac u najtežim situacijama. Ako je ponekad djelovao nedovoljno promišljeno, svi smo se uvjerili u suprotno za vrijeme prve veće ofanzive na Moslavini, kad je četa u selu Oštrom Zidu ostala u okruženju. U Oštri Zid upala je bojna ustaša iz pravca Gudovca. Naši izvidači dali su podatke da se predvečje neprijatelj povukao na obližnja brda. Naš je zadatak bio da zorom likvidiramo grupu koljača iz Gudovca koja se zadržala u sredini sela. U selo smo upali u dvije napadne kolone, ali smo iznenada dobili vatru sa svih strana. Desnom kolonom komandirao je Ružička i smirenio mahnuo pištoljem prema šumi kamo smo se nas 17 izvukli. Ostali dio čete ostao je opkoljen u selu boreći se oko dvije zidane kuće. Od Popovca i šimljaničkih vatara se brzo približuje s leđa i desnog boka. Ispod zvonika gomila ustaša, komora, konji i minobacači. Gdje je komandir? Iz šipražja najednom izlazi Ružička, razbarušene kose, u ruci drži dugački »mauzer«, sav poprskan blatom, samo plave oči sijevaju. Daje nam znak pištoljem da se sakupimo. Gleda nas, a onda se glasno nasmije: »Gužva, a«, kaže i dalje se smije. »Smlatio sam »mauzerom« trojicu. A sada juriš na zvonik, desno, pali.« Pomiješali smo se s ustašama, paljba na sve strane. Nisu izdržali. Bježe. Gomila mrtvih i ranjenih u žutim ustaškim čizmama. Konji su se poplašili. Prevrnute kare i kola. Ružička naređuje juriš na selo. Spojili smo se s našima. Zadatak je izvršen. Brzo, bez zadržavanja, svijamo se u kolonu put Garića. Iz-

nijeli smo ranjene i mrtve. Tek sada razgovaramo o jurišu nas 17 na više od 50 ustaša kod zvonika. Ružička veli: »To je bilo jedino pravilno. Iznenadili smo gomilu, jer su bili uvjereni da smo u selu svi opkoljeni, tako da ta, u toj situaciji njihova — dobro naoružana gomila, ništa nije vrijedila.

Puškomitral ješci!

listopad — studeni

Od puškomitraljezaca najviše su se isticali hrabrošću i umješnog rukovanja Branko Vukelić i njegov pomoćnik Baćo. Branko je bio iz Velike Bršljanice a Baću smo znali kao Baću. Branko je poginuo na V. Grđevcu a puškomitraljez je preuzeo Baćo. Svoj puškomitraljez »brnac« (češka zbrojovka) Branko je uvijek čistio, glaćao, zavijao u šatorsko krilo na kiši, a sam je bio mokar do kože. On i Baćo sročili su ovu pjesmu o brncu:

Brno, tiću veseliću.
Najljepši moj mladiću.
Garav si mi ko Čaruga,
Rafal imaš ko zbrojovka.
Kad te Branko obgrli,
Cićiš, režiš, poskakuješ.
Biješ Švabu, biješ žacu, ustaše
i bandu svaku.
Brno, tiću veseliću,
Dok je Branka i desnice,
kragujevke i askerice,
past će banda hametice.

Njih dvojica su nerazdvojni. Glavnu riječ ima Branko. Često se otresa na Baću: »E, Baćo, Boćo nikad od tebe puškomitraljesca.« A Baćo će: »Zašto, kileru nijedan? Na to Branko tobože razljučen: »Još pitaš, reci de ti meni gdje dode na brncu plinskog klip i kakva je njegova uloga?« »Hm« na to će Baćo, »kod nožica!« Branko se okrene, koša mu se naježila, crne oči izbuljio: »E, mandove jedan, zašto te imam, tup si ko vo! Rekoh da je plinski klip u prednjem dijelu navlake, na njega udaraju barutni plinovi i potiskuju pokretne dijelove sa zatvaračem unazad poslije opaljenja. Budalo, a još skojevac.«

Tako se njih dvojica stalno koškaju, nerazdvojni su i zadatak uviđek izvrše. Pri napadu na V. Grđevac, dio uporišta je pao, ali se tvrde zgrade mlinovi i crkva, zdrugovci i ustaše i dalje odupiru. Crkvu brani jača grupa ustaša s teškim mitraljezom na tornju. Branko istrčava iza ugla i iz stojećeg stava kao puškom tuče po tornju. Rafal s crkve presjeće ga preko grudi. Baćo dohvati brnac i preko mrtvoga Branka pobije grupu ustaša koji su jurišali iz susjednih zgrada. Tako Baćo postane jedan od boljih puškomitraljezaca iako nije znao funkciju plinskog klipa. Nema više Branka, a Baćo kroz suze jeca: »Gdje pogibe takav momak, a ja osta, što i mene nije.« Tako odlazi mladost za bolje sutra. Bataljon nastavlja i popunjava se novim borcima.

Selo Grbavac

13. 2. 1943.

Gorak okus pri izgovoru imena ovog sela, ne zbog sela kao sela, već zbog iznenadenja koje nam je pripremio neprijatelj: dvadesetak poginulih i ranjenih drugova iz Busina bataljona Moslavačkog odreda.

Bilo jeto potpuno iznenadenje: u gustoj magli napadnut je usnuli i premoreni bataljon, razmješten na kratak odmor po kućama sa 24 kola teških ranjenika, među kojima u bunilu od tifusa i Vlado Popović, sekretar CK KPH, Štab odreda, dio OK Čazme i niz političko-partijskih rukovodstava s terena. Kako je do toga moglo doći? Mi koji smo neprijatelja stalno iznenadivali, sami smo bili iznenadeni. Zašto? Ofanziva na Moslavini je u toku. Odred je bio opterećen većim brojem teških ranjenika i bolesnika. Cilj je bio usiljenim maršem preko sela Grbavca i V. Barne sprovesti ranjenike u bolnice Slavonije i izbjegći ofanzivu, zatim se pogodnim manevrom vratiti na matičnu teritoriju. Pripremalo se i veće savjetovanje u Slavoniji. Za marš i zadatak izvrešne su pripreme. Bataljom je komandirao iskusni i otresit komandant Busa. Kretanje se odvijalo usiljenim maršem s punim osiguranjem, što je iscrpilo borce do te mjere da se već na usputnim zastancima diskutiralo o manjem odmoru. Da bude zlo veće, kod V. Zdenaca zarobljen je jedan kamion natovaren sirom. Neprijatelj je tako otkrio naš pravac kretanja. Bila je mrkla noć i magla. Prst pred okom nije se video. Pred zoru je Štab bataljona s dijelovima Štaba odreda, prije dolaska bataljona održao u školi u Grbavcu sastanak na kojem sam kao rukovodilac Skoja i ja bio prisutan. Vijećano je šta da se radi. Postojala su dva rješenja, prvo, bez obzira na umor i iscrpljenost produžiti marš do V. Barne, još 5 — 6 km, ili drugo, ovdje dati kraći odmor, istimariti konje, koji su jedva vukli kola, zatim nastaviti u V. Barnu i tamo predaniti. Usvojeno je ovo drugo. Grbavac leži uzdužno u pravcu sjeverozapad — jugoistok. Na ulazu u selo lijepa velika škola s proširenim dvorištem, od koje se odvaja usječen put za V. Barnu. Prema jugoistočnom izlazu iz sela groblje. Kuće i poljoprivredni objekti uglavnom su od drvene građe. Po bočnim stranama sela vinogradci i šumarići. Naš raspored u selu: Štab odreda i ostala partijsko-politička rukovodstva u školi, nešto više od škole je Štab bataljona, kola s ranjenicima u usjeku puta za V. Barnu, čete su raspoređene po kućama s obje strane puta, predstražno osiguranje, zatim desetine na groblju i kod teških ranjenika i jedan isturen i dio prema Grubišnom Polju, stražarska mjesta kod četa i pred školom. Zanemarena su jača bočna osiguranja u vinogradima. Naređeno je da se spremi doručak i da se poslije odmora od dva do tri sata nastavi marš. Samo što se ljudstvo razmjestilo po kućama, svi su pozaspali. Nas sedam smjestili smo se u kuću nešto više od sredine sela prema groblju: četiri na pod u kuhinji a trojica na pod u sobi. Najednom je otvorena uraganska vatrica po kući i prozorima. Jedan drug s kožnatom kapom ušankom i znakom saniteta na lijevom rukavu pokušao je iskočiti kroz prozor iz kuhinje. Odmah je dobio metak u čelo. Drugi je izišao kroz vrata i pokušao pretrčati do zdenca u dvorištu. Bio je pokošen. Vatra je dolazila od štale. Nas petorica otvorimo vatru prema štali i izvršimo juriš. Neprijatelj se povukao u šljivik, a nama se pridružila i jedna desetina iz susjedne

zgrade s puškomitralskom topovnjakom. Izvršili smo juriš i na šljivik. Tada se već na sve strane čulo naše: »Juriš«. »Ura — partizani«. Lijevo od nas, s jednim natporučnikom koji je nedavno došao u Odred, juriš je vodio komandant Slavko Janić. Dalje na lijevom krilu, kod kola s ranjenicima, čula se jaka vatrica, komande i psovka našeg Buse. Zadivio me taj drugi koji je došao k nama kao natporučnik. Jurišao je u stojećem stavu na vinograd i pao smrtno ranjen. Nastao je kratak zastoj. Naša grupa brojila je 40 boraca iz raznih četa, saniteta i komore. Zaključili smo da je glavno iznenađenje prošlo. Ustaše i zdrugovci bili su razbijeni. Zatim smo svi zajedno prema V. Barni izvršili juriš na vinograde i neposredne visove iza njih i odbacili ih prema Grubišnom Polju. Kad smo se vratili u selo prizor je bio strašan. Na svakom koraku mrtvi i ranjeni partizani pomiješani s mrtvima ustašama i zdrugovcima. Razbijena kola, pobijeni konji, prevrnuti tovari. Svi smo blatnjavi i umorni, ali ipak smo zadovoljni jer smo tako reći u potpunom iznenađenju razbili neprijatelja i nanijeli mu gubitke od 36 mrtvih i ranjenih. Grupu koju smo zarobili osudili smo po kratkom postupku. Brzo smo formirali kolonu i pod zaštitnicom usiljenim maršem produžili za V. Barunu. Bila je to velika škola i pouka kako se treba planski osigurati i izabrati mjesto za odmor, bez obzira na iscrpljenost. Činjenica je da je u tom neuspjehu (trenutno razbijanje neprijatelja) koji nas je iznenadio sve što se moglo kretati bilo u streljačkom stroju, svi smo jurišali na život ili smrt. Bataljon, iako je imao gubitaka, nije onespoljen za borbu. Iz V. Barne bataljon se vratio u Moslavini, napao Berek i Garešnicu i samostalno prokrstario Posavinom, zatim je ušao u sastav 12. udarne slavonske brigade. U toku 1943. prošao je slavni put kroz Slavoniju, Bilo-goru, oslobođio Lepoglavu, poslije Trakoščana vratio se u Slavoniju, učestvovao je u borbama na Motajici i Prnjavoru te postao proleterski u sastavu 12. proleterske slavonske brigade. Njegov komandant poginuo je na Đulavesu kao zamjenik komandanta brigade.

PAVLE MRVOŠ

Srpsko Selište i okolina u NOB-i

Još negdje 1930. godine počeli su na područje bivšeg kutinskog kotara dolaziti neki Nijemci — da li iz Austrije, ili Njemačke, to ne znam. Okupljali su oko sebe pripadnike njemačke narodnosti, koji su na ovom području kutinskog kotara bili naseljeni još negdje od 1880. i 1890. godine. Te Švabe su doselili iz Madžarske. Najviše ih je bilo u Srpskom Selištu — 32 obitelji. Ondašnji učitelj u Srpskom Selištu bio je Đuro Funduk, Hrvat, ali potpuno jugoslavenski orientiran. Osnovao je u selu sokolsku četu, koja je bila kao neka sekacija kutinskog sokol-skog društva.

Njemu taj dolazak Švaba iz Austrije i Njemačke nikako nije bio ugodan pa je nas, mladiće, organizirao, pa smo jedne noći, kada su ti Švabe (iz Austrije ili Njemačke) sa Švabama u Srpskom Selištu imali skup (u dvorištu nekog Štikl Jakoba) kolčevima i batinama rastjerali

Švabe. U toj akciji je on lično s nama učestvovao i pod njegovim rukovodstvom smo mi to i učinili.

Poslije tog vremena, sve do 1938. godine više se nitko nije pojavljivao kod tih Švaba u Srpskom Selištu. Međutim, 1938. godine poslije priključenja Austrije Njemačkoj, počeli su ponovno dolaziti ljudi njemačke narodnosti iz Austrije. Tada su osnovali prvi kulturbund u Srpskom Selištu. Mi onda nismo znali čemu to vodi. To smo saznali tek 1940. godine, kad je Njemačka okupirala Poljsku, Francusku i skandinavske zemlje. Te Švabe su se počele javno okupljati. Tada smo mi primijetili da su oni organizirani u neku organizaciju.

Oni su odmah po okupaciji naše zemlje, zajedno s Mačekovom zaštitom, svlačili i razoružavali bivšu jugoslavensku vojsku — prebojili i prekrojili uniforme u crnu boju, metnuli haknkraje na rukave i počeli već odmah prvih dana djelovati kao neka oružana snaga.

Moram istaći da sa stanovništвом sela nisu uopće loše postupali, niti se prikazivali drukčijima, osim svega trojice, četvorice, koji su se složili s ustašama i djelovali kao izvjesni konfidenti. Za primjer je istaći nekog Ivana Fajštalera i Hinka Brauna, a i dosta drugih, koji su skrivali obitelji srpske nacionalnosti koje su bile najviše ugrožene od ustaša.

Bilo je takovih primjera, da su pojedini Švabe dolazili našim državima i govorili, kada je netko nešta pričao o partizanima te se potpuno s nama solidalizirali. No, negdje krajem rujna 1942. godine, poslije gojilske akcije, dolazi njemačka vojska iz Kutine u Selište i prisilno iseljava sve te švapske familije, koje su otišle u Njemačku, zatim u Poljsku. Ima dosta slučajeva sada, da ti pojedini Švabe, ili bolje rečeno većina njih, dolaze u ove krajeve i u Srpsko Selište, obilaziti svoje komšije i to upravo oni koji se nikada nisu ogriješili, ili napravili kakav ružan gest prema stanovništvu u Srpskom Selištu, gdje su stanovali.

Okupaciju naše zemlje narod je dočekao s velikom uzinemirenošću i nesigurnošću, jer se odmah u prvi mah nije znalo kako će ta nova ustaška vlast početi da djeluje. Nažalost nakon nekoliko dana već je otkriveno pravo jeno lice.

Vec 7. svibnja bili su uhapšeni u Srpskom Selištu: Pavle, Nikola i Andrija Mrvoš; u Mikleuškoj: Petar Vučinić, Ilija Marić i Milutin Čabrac. Pavle Mrvoš je uhapšen zbog sumnje da ima oružje i što je još 1940. godine raspačavao neki balkanski bilten, koji je uređivao Savica Kosanović, tadašnji ambasador Jugoslavije u SAD.

U tom biltenu uglavnom je napadan njemački fašizam, vlada Cvjetkovića — Mačeka i tzv. njemački munjeviti rat (blitzkrieg). Vučinić i drugovi iz Mikleuške bili su pohapšeni, jer su jedino u Mikleuškoj 27. marta 1941. godine organizirane demonstracije pod parolom »Bolje rat, nego pakt, bolje grob, nego rob«. Vučinić je iz Kutine otjeran u logor Danicu kod Koprivnice, a odatle u Jadovno kraj Gospića, odakle se više nije vratio.

U kutinskom bivšem kotaru, osim nekolicine ljudi, koji su bili ustашki nastrojeni, ogromna većina hrvatskog stanovništva i pripadnika

lijevog krila HSS, branila je srpsko stanovništvo i nije bilo nekih ubijanja, kao u drugim krajevima.

Moram napomenuti, da je u bivšem predratnom kutinskom kotaču zaista vladala veoma miroljubiva atmosfera između hrvatskog i srpskog stanovništva. Bilo je čak i mješovitih brakova. Ni na jednoj, ni na drugoj strani nije bilo nekih ekstremnosti. Moglo bi se reći da je u pravom smislu vladalo bratstvo i jedinstvo i da zbog toga nije došlo do pokolja kao u drugim krajevima.

Rukovodstvo bivše kutinske općine i kotara, također je bilo protiv proganjanja nedužnog stanovništva, osim iznimaka: Adrineka, ustaškog logornika i nekoliko drugih, ali koji su bili nemoćni da bilo šta učine. Takovo stanje održalo se sve do kolovoza 1941. godine, kada počinju ponovna hapšenja.

11. 8. u noći uhapšen je u Kulinskim Čairama Đuro Kljaić i to po žandarima iz Kutine, koji su došli s konjskim zapregama. S njim su došli u Selište, gdje su uhapsili Pavia Vlajsovića, Pavia Mrvoša, Nikolu Mrvoša i Iliju Šotića.

Kad smo došli u Kutinu, a to je bilo već rano u zoru 12. 8. uzeli su nam samo generalije i odveli nas u zatvor.

Tu smo našli i Lazu Jančića iz Mikleuške i Marka Radusinovića, kojega su nakon 2—3 dana i pustili, jer je nađen u selu, a nije imao odobrenje za noćno hodanje.

Nas ostale izvukli su iz zatvora pokojni Šime Sever, dr Pavle Slanić i Jozo Mikoč. Sva trojica su kasnije poginula u Jasenovcu zbog svojeg rada za narodnooslobodilački pokret.

Neki su bili osumnjičeni samo kao protivnici režima i zbog toga što su bili srpske nacionalnosti. Pavle Mrvoš je bio optužen da je protivnik ustaške vlasti i da vodi propagandu komunizma, o čemu postoji i dokumenat u prijepisu u Državnom sekretarijatu narodne obrane u personalnoj službi — Odjel za spomenice u Beogradu.

Poslije ovih pojedinačnih hapšenja došlo je do pokrštavanja u selu Mikleuški i Srpskom Selištu. Tu je uz ustaše djelovao Želimir Liko — župnik iz Kutine. Kad su s uspjehom završili svoj zadatak u Mikleuškoj, odmah nakon osam dana, došli su u Srpsko Selište. Ovdje im je narod pružio otpor, tako da se župnik s ustašama vratio u Kutinu neobavljen posla. Za odmazdu zbog takvog postupka mještana Srpskog Selišta, koncem 9. mjeseca 1941. godine dolaze ustaše noću u selo u zatvorenim automobilima (crnom maricom). Pohapsili su osam obitelji s 42-jicom članova, odnosno žitelja i otjerali ih u logor Caprag kraj Siska, odakle su ih internirali u Srbiju, gdje su ostali do VI mjeseca 1945. godine, kada su se vratili kući, osim jednoga koji je umro u Srbiji naravnom smrću.

U kuće ovih ljudi, koji su iseljeni za Srbiju, ustaše su dopremili neke muslimanske obitelji iz Bosne, koji su ostali u Srpskom Selištu do početka proljeća 1942. godine. Kad se ustanak počeo širiti u ovome kraju, te su se muslimanske obitelji vratile u Bosnu. Napominjemo da se ti muslimani nisu družili niti s ustašama, niti s kulturbundašima, te da uopće nisu politički djelovali.

Moram napomenuti da su se ove muslimanske obitelji sasvim lojalno odnosile prema stanovništvu Srpskog Selišta.

U X. i XI. mjesecu 1941. godine dolazi u Srpsko Selište Franjo Šturlan iz Moslavačke Gračenice. Okuplja oko sebe nekoliko naprednih ljudi i osniva Mjesni narodnooslobodilački odbor u Srpskom Selištu od sedam članova. Zatim su osnovani mjesni narodnooslobodilački odbori u Mikleuškoj i Selišnoj Kutinici. Odbor je imao zadatku da širi ideje Narodnooslobodilačkog pokreta, prikuplja hranu, oružje i municiju za borce NOV-e i da se u izvjesnoj mjeri bavi i obavještajnim poslovima. Tu smo imali prilično dobrih uspjeha, tako da smo preko svojih suradnika u Kutini znali za svaki dan, kuda se neprijatelj kreće.

Krajem 1941. godine Franjo Šturlan ponovno dolazi u Srpsko Selište kod pok. Milana Komlenovića, koji je bio član KP i u dogovoru s njim u kandidatsku grupu su tada bili primljeni pok. Petar Basara i Pavle Mrvoš. Ova se trojka počela baviti aktivnim političkim radom zajedno s ostalim članovima Mjesnog NOO-a i negdje koncem mjeseca prosinca ili početka siječnja 1942. godine dolaze u selo Nikola šušnjarno, Joco Vasiljević i Milan Vuksanović, kao pripadnici prve moslavačke partizanske jedinice. Pavle Mrvoš donosi im jedan karabin s 30 metaka i stalno postaje svakodnevna veza s borcima Moslavačkog odreda. Takav rad je trajao sve do IV. mjeseca 1942. godine, kad su bile provaljene partijske organizacije Zagreba i u općinama: Čazmi, Ivaniću, Popovači, Kutini i Ludini. To je tzv. Borina provala. Tada je uhapšeno nekoliko ljudi na ovom području: sekretar Kotarskog komiteta Dragan Dragičević i org. sekretar Kotarskog komiteta Franjo Šturlan, koji su otjerani u logor Jasenovac, odakle se više nikada nisu vratili.

U Mikleuški je također tada bilo uhapšeno nekoliko drugova i to: Milan Stjepanović, Stevo Mrvoš, Nikola La'ous i Mirko Kosanović. Svi su oni, osim Nikole Labusa ubijeni u logoru Jasenovac, a Labus je otjeran u Njemačku u logor, odakle je 1944. godine nekako pobjegao i vratio se kući. I sada živi u selu Mikleuška.

Osim naprijed navedenih pojedinačnih hapšenja u 1941. godini treba spomenuti još i to da su 20. prosinca ustaše, odnosno žandari, uhapsili Đuru Labusa iz Mikleuške i Katu Dejanović-Varičak iz Srpskog Selišta, koji su osuđeni po prijekom pokretnom ustaškom sudu u Bjelovaru, gdje su odmah i strijeljani.

O MPO-u

U ljeti 1942. godine, poslije jednog povlačenja s Moslavačke gore, Moslavački odred se povukao prema Slavoniji i (dobro se sjećam) tada smo u dnu sela Vukovja u Međurečkom lugu u šumi polagali zakletvu. Prije zakletve Nikola Sušnjar-Geno, kao komesar i Ivan Turčinović-Suri, komandir, upoznali su borce sa značajem polaganja zakletve rekavši, da svatko onaj tko se ne osjeća dovoljno sposobnim, može slobodno napustiti jedinicu i da mu se ništa neće dogoditi, osim ako bi djelovao za neprijatelja.

Kroz proljeće i ljeto 1942. godine vršeno je više manjih i većih akcija, koje su dosta dobro uspjele. Jedna je izvršena u selu Krivaju

na željezničku stanicu, gdje su borci NOV-e uništili instalacije u zgradu, zapalili je, isjekli telegrafske žice i odnijeli nešto plijena potrebnog za borce NOV.

Koncem VIII. mjeseca 1942. godine odred se povukao iz Moslavačke gore u šumu kod Srpskog Selišta, gdje je logorovao oko 3 dana.

Tada je pohvatano nekoliko ustaških elemenata, kojima je bila izrečena najstroža kazna zbog njihovih nedjela protiv simpatizera NO pokreta. Prije ove akcije, 2. kolovoza 1942. godine, borci Moslavačkog partizanskog odreda došli su u selo Mikleušku i Srpsko Selište, gdje su održani javni mitinzi, na kojima su govorili Pavle Vukomanović-Stipe, Nikola Sušnjar-Geno i Ivan Turčinović-Suri. Tada je i župniku Želimiru Liki u Mikleuškoj saopćeno da ne smije silom goniti pokrštene iz Selišta u crkvu, već jedino ako to oni sami hoće, jer da pokrst nad pravoslavnim življem nema nikakove zakonske osnove. Ako bi on dalje na tome radio bit će protjeran ili kažnjen od NO pokreta.

Već 16. i 17. X. 1942. godine po našem povratku s Čazme, neprijatelj je poduzeo veliku ofanzivu s više hiljada neprijateljskih vojnika, želeći da unište borce NO vojske. Iako opkoljeni nakon dva dana borbe s tako nadmoćnom neprijateljskom vojskom, moslavački borci uspjeli su se kroz neprijateljski obruč probiti i povući u pravcu Bilo-gore.

Prethodnica Moslavačkog NOP odreda povlači se s Bilo-gore napala je jedan kamion ustaša na cesti Veliki Zdenci — Veliki Grđevac, gdje je poginuo jedan, a trojica ustaša su ranjena. U Bilo-gori smo tada izvršili dvije akcije s bilogorskim bataljonom i to na Veliku Pisanicu i Veliki Grđevac.

Po povratku iz Bilo-gore, druga četa prvog bataljona NOP odreda istjerala je iz Velike Bršljanice ustaše, koji su iseljavali Nijemce. Tu je ubijeno nekoliko ustaša, a borci su zaplijenili jedan karabin i 100 metaka. Istog dana je na partizansku zasjedu kod sela Čaira naišao jedan eskadron neprijateljske konjice. Neprijatelj je imao četiri poginula vojnika.

Poslije ovih akcija druga je četa prvog bataljona Moslavačkoga odreda, pojačana još jednom desetinom i puškomitrailjezom, napala žandarmerijsku stanicu u Dubravi kod Čazme. To je bilo 12. XI. 1942. godine. Na žandarsku stanicu pošao je zamjenik komandanta bataljona Pero Basara, komandir čete Stevo Šteković, zvani Kobac, Ilija Tatomić (Gavran) komesar čete, inače mještanin Dubrave i vodnik Pavle Mrvoš. S nekoliko vojnika upali su u žandarsku stanicu, gdje je zaplijenjeno 10 karabina, 3 pištolja, preko hiljadu metaka, nekoliko bombi i nešto ostale ratne opreme.

Na pošti je zaplijenjen sav novac. Zaplijenjenim novcem smo trgovcima platili robu koju smo uzeli za borce: mnogo vesti, košulja i drugog raznog materijala. (O ovoj akciji postoji i materijal u Muzeju Moslavine).

U travnju 1943. godine organizirana je neprijateljska ofanziva na Moslavačku goru. Moslavački NOP odred bio je iznenaden ovom ofanzivom i povukao se bez borbe u šumu između Srpskog Selišta i Mikleuške, gdje je predanio i prenoci. Interesantno je, koliko je djevojaka i žena sudjelovalo u tako teškoj situaciji, jer je to bilo upravo u ne-

posrednoj blizini Srpskog Selišta. Te su djevojke i žene hranile i obavještavale borce Moslavačkog NOP odreda o kretanju neprijatelja. Nezamisliv je entuzijazam mještana toga sela, koje je i od početka 1941. godine, zajedno sa stanovništvom Selišne Kutinice i Mikleuške, izdrušno pomagalo NO vojsku.

Razmišljajući danas dublje o tim akcijama i pomoći naroda tadanjeg kutinskog kotara gotovo je nemoguće sve to opisati, jer ono što je narod trpio od neprijatelja u njegovim povremenim upadima u sela — takav entuzijazam i pomoć NO vojsci — moglo bi se nazvati herojskim djelima. Jer zamislimo kako nenaoružane žene i djevojke čine ono što bi se nekada i vojnik s puškom u ruci ustručavao napraviti.

3. i 4. VII. 1943. godine neprijatelj je pripremio veliku ofanzivu na Moslavačku goru (s velikim njemačkim i domobranskim snagama u jačini od blizu 10 hiljada) s namjerom, po ne znam koji put, da uništi partizanski pokret Moslavine, ali mu to nije uspjelo. Odred se povukao u Posavinu u sela Mužilovčicu, Kratečko, Gušće i druga, odakle se vratio nakon nekoliko dana. Prije povlačenja za Posavinu u starom logoru na Crkvištu (bio sam tada komesar treće čete drugog bataljona, a komandir je bio Dušan Komlenac) — pozvao me komandant odreda Vjekoslav Janić-Capo, rekavši mi da predam sve što imam za četu komandiru. Ja treba da uzmem desetinu vojnika, s kojima trebam otići u selo Podgarić s predsjednikom NO odbora starim čikom Cvjetojevićem, koji će mi reći gdje se nalaze ranjenici, koji su bili na liječenju u konspiraciji. Rekao mi je da sam osobno odgovoran Partiji i njemu za sigurnost ranjenika za vrijeme dok se Moslavački partizanski odred ne vrati opet u Moslavinu. Nekoliko dana bilo je zaista teško. Neprijatelj je hodao na svega 50-tak metara oko ranjenika. Nije ništa uspio pronaći i već se drugog dana povukao u svoje polazne baze.

U ovoj ofenzivi, koja je po brojnosti neprijateljske vojske bila najveća, učestvovalo je nekoliko hiljada njemačkih vojnika, među kojima su bili i neki »folksdojčeri« (koji su znali naš jezik). Pohapsili su nekoliko mještana, među kojima: Radu Varićaka, Gaju Komlenca, Iliju Solešu i Milku Mrvoš.

Prvu trojicu su nakon saslušanja pustili kućama, a Milki Mrvoš su izrekli smrtnu osudu i poveli je sobom preko Čaira, odakle je posredstvom jednog »folksdojčera« uspjela pobjeći.

Kroz cijelo ovo vrijeme, od odlaska iz jedinice u Općinski komitet i Kotarski narodnooslobodilački odbor, stalno sam bio u nazužem kontaktu s rukovodstvom Moslavačkog partizanskog odreda, sve do njegovoga rasl'ormiranja, odnosno priključenja u moslavačke brigade u ožujku 1945. godine.

Budući sam cijelo vrijeme rata bio u Moslavini, osim kratkog boravka u Slavoniji, Bilo-gori, Kalniku i Posavini, poznat mi je rad i ostalih faktora, koji su djelovali na terenu. Moram reći, da je ono što je radio narod u pozadini (i u Slavoniji i u Bilo-gori, Kalniku, Posavini i Moslavini), nešto što se ne može zamisliti sada u mirno doba. Nenaoružane žene i djevojke, djeca i starci, činili su za svoju NO vojsku sve ono što u mirnom vremenu mislimo ne bi činili ni vojnici pod oružjem.

Jt 6

Što je stanovništvo u pozadini radilo za svoju vojsku? Nije to bila samo prehrana kad bi vojska došla u selo. Osim time sva se pozadinska organizacija bavila i obavještajnom službom, sakupljanjem hrane, odjeće, municije, brigom za ranjenike i tako dalje.

Moram reći nekoliko riječi o pok. Petru Basari, koji je rođen 1912. godine u Srpskom Selištu u kući siromašnih roditelja. Završio je osnovnu školu u Selištu, a onda dva razreda građanske škole u Kutini. 1925. godine otisao je u naukovanje preko »Privrednika« u Beograd i negdje u Banatu izučio trgovачki zanat. On je rano stupio u MPO kao borac, ali je ubrzo postao rukovodilac. Istakao se Pero hrabrošću i sposobnošću. Poginuo je junački u Husajnu 18/19. siječnja 1943. g. kao zamjenik komandanta bataljona MPO.

Treba spomenuti organizaciju narodne vlasti, AFŽ, te rad omladinskih i SKOJ-evskih organizacija na području bivšeg kutinskog kotara. Sva su sela bila obuhvaćena i organizirana. Kao primjer može služiti Kutina kao uporište, u kojoj su djelovala tri mjesna narodnooslobodilačka odbora: jedan u kutinskom brdu za gornji dio Kutine, tj. sadašnje ulice: Vinogradska, Gubčeva i Lipa, drugi odbor je djelovao u Kutinskom selu (sada Radićevoj ulici), a treći odbor u centru.

Ovi odbori, a posebno ovaj u centru, služili su kao obavještajni centri, tako da nije bilo niti jednoga dana, a da mi preko naših suradnika, nismo dobivali točna obavještenja o broju neprijateljskih vojnika, o njihovom naoružanju, o imenima i prezimenima komandnog kada, o njihovom kretanju itd. Ti su izvještaji dolazili k nama svaki dan u Srpsko Selište, gdje je bio obavještajni centar, u kojem su radili pok. Mirko Puljarić, Ljuban Kolundžić i Stevo Soleša. Iz toga su centra izvještaji slani obavještajnoj službi X zagrebačkog korpusa.

MARIJAN LACAN-LAZO

Iz Siska u Moslavini

Potkraj prosinca 1942. g. došao sam u Moslavini iz Siska. Uvjeti ilegalnog rada 1941/42. godine u KK SKOJ-a, KK KPH Sisak i u partijskoj tehnici bili su zaista teški. Moj dolazak na slobodnu teritoriju Moslavine, gdje postoji jak MPO, organi nove narodne vlasti i naše političke organizacije bio je prekretnica u radu kao komuniste i boraca za slobodu. Bila je to gotovo sloboda, izvanredan i prijatan događaj.

Posebno snažan utisak ostavio je na mene prijem u OK KPH Čazma, organiziranost života i rada. Susret s narodom, osobito s omladincima, bio je takav da sam s mnogo poleta otpočeo izvršavati zadatke čl. OK KPH Čazma zaduženog za agitaciju i propagandu i jedno vrijeme za SKOJ u okrugu. Prvi nastup na skupu naroda imao sam u selu Stupovači, zatim u Rogoži, Bršljanici, Dišniku, Trn. Popovcu, Prokopu. Bio sam radostan što mogu slobodno, glasno i jasno govoriti o NOB-u i revoluciji.

Okružni komitet KPH Čazma upravo je tada početkom 1943. g. izšao na slobodnu teritoriju i smjestio se u selu V. Prokop. Okružna i kotarska partijska tehnika bile su u kući Pere Babića. Tu sam uredi-

vao Bilten, vijesti s frontova. Radilo se noću do kasno. Oko 22 sata slušam radio-Moskvu i London. Tako svježe vijesti štampali smo i su-tradan slali jedinicama MPO-a, rukovodstvu KP, SKOJ-a i NV, te na teren narodu. Bilo je to efikasno informiranje boraca, političkih organizacija i građana. Pored toga izdavan je »MOSLAVAČKI BORAC« razni leci i preštampavan je i umnožavan »SRP I ČEKIĆ«, »ŽENA U BORBI« itd. Od tehničkih sredstava imali smo šapirograf i geštetner najnovijeg modela. Sav štamparski materijal nabavljeni smo putem naših organizacija u gradovima, posebno u Zagrebu. Jedan smo dio zapisali od neprijatelja. Matrice, lak i ostalo stizalo je našim vezama u V. Prokop. Bila je to solidna organizacija opskrbljivanja materijalom.

**Jedno veče u OK KPH Čazma
(Siječanj 1943.)**

Selo V. Prokop bilo je pokriveno snijegom. Osrednja seljačka kuća Pere Babića služila je za smještaj i rad. U ovećoj sobi gori petrolejka, na malom stoliću je radio-aparat na bateriju. Blizi se 22 sata, oveća grupa drugova je tu, članova OK, ili iz OK SKOJ-a i neki iz štaba MPO-a. »OVDJE RADIOSTANICA SLOBODNA JUGOSLAVIJA«, ili: »Govori Moskva«... ili: »Ovdje radio-London«. Sve se pretvorilo u uho, sluša najnovije vijesti. Budući da sam znao ruski, prevodio sam na naš jezik i istovremeno zapisivao novosti. Čim su vijesti bile gotove, nastali bi komentari o novostima, a ja bih s radnom grupom prešao na izradu Biltena. Najprije su bile vijesti SLOBODNE JUGOSLAVIJE, Radio-Moskve, Radio-Londona, na kraju LOKALNE vijesti.

Svaki politički rukovodilac koji je išao u jedinice ili na teren bio je blagovremeno informiran o situaciji u svijetu u Jugoslaviji i o razvoju NOB-a u sjevernoj Hrvatskoj i Moslavini. Sva naša vojna i partij-ska rukovodstva dobivala su štampane materijalne. Bilo je to veoma značajno kao metoda u radu Partije i ostalih naših organa.

U drugoj polovini siječnja 1943. boravio je u V. Prokopu Vladimir Popović, član CK KPJ i v. d. sekretara CK KPH. On je prisustvovao sastanku Okružnog komiteta Čazma. Na sve nas ostavio je snažan utisak prije svega po odlučnosti i jasnoći zadataka koji stoje pred NOP-om uopće i KP posebno. Posebno je insistirao na boljoj organizaciji i radu KP i SKOJ-a, mobilizaciji omladine i jačanju organa narodne vlasti.

Sekretar OK KPH Čazma bio je tada Vinko Jedut-Ćuk. Radeći u Okružnom komitetu imao sam prilike vidjeti na djelu toga iskusnoga partijskog radnika. Ćuk je na mene ostavio vrlo pozitivan utisak. **Baš** sam od njega naučio da se sve pojave i događaji moraju ozbiljno analizirati, vagati, pa tek onda odlučivati. Raditi na brzinu, donositi adhoc rješenja nije stil rada komunista. Ćuk mi je ostao u sjećanju kao čovjek koji zna postupati s ljudima, prije svega s mladima i narodom. **Na** sastancima OK KPH Čazma i KK davao je zrele prijedloge i aktualna rješenja.

U V. Prokopu donijete su zimskih mjeseci 1943. važne odluke za razvoj NOB-a na području Moslavine i MPO-a. Odlučeno je da se što prije osnuju kotarska rukovodstva, zatim okružna (NOO, USAOH, AFŽ),

da se odlučno razbije Mačekova politika čekanja i masovno uključi narod u NOP. I zaista, svi ti veoma značajni zadaci ostvareni su u 1943. godini s mnogo uspjeha.

Razgovor s velikim županom

U proljeće 1943. god. organiziran je sastanak sa Stjepanom Uroićem tada velikim županom Velike župe Zagorje. Kao član OK KPH Čazma dobio sam zadatak da obavim taj razgovor. Bio je to pokušaj da se taj glavar NDH privoli na saradnju sa NOP-om.

Sastanak je organizirao Ivan Frgec-Pilot i još neki drugovi iz KK Kutina. Jedne večeri stigla je naša grupa u selo Repušnicu u kuću Uroića. Lijepo nas je primio kao delegaciju. Diskutiralo se 2 — 3 sata, ali Uroić je ostao čvrsto na svojoj liniji, nije pristao da prijeđe na stranu NOP-a.

Sličan razgovor vodili smo s brojnim rukovodiocima HSS-a, od kojih je većina prišla NOB-u (Vojković, Mađarić, Novosel i dr.).

STEVO DEJANOVIĆ

Odlazak u partizane

21. 8. 1941. godine hapse ustaše i žandari 33 obitelji iz sela V. Vukovje a među njima i obitelj moga oca Jandre. Sve su nas s najnužnijim krpicama otjerali u logor Bjelovar, a nakon izvjesnog vremena u logor u Slavonsku Požegu. Nakon dva mjeseca vratili su nas našim opljačkanim domovima. U logoru sam mnogo strahota i video i osobno doživio.

Međutim, i nakon povratka iz logora iz Bjelovara i Slav. Požege, nad stanovništвom Vel. Vukovja ustaške vlasti ne prestaju s terorom. Pripremali su se na prekrštavanje Srba s pravoslavne na rimokatoličku vjeru. Prekrštavanje je trajalo od prosinca 1941. godine do zaključno ožujka 1942. Glavni organizator i realizator tog sramnog ustaškog čina bio je ustaša klerofašista Josip Đurić, velečasni iz Kaniške Ive. Ta lakrdija nije mimošla ni moju obitelj: 13. 1. 1942. godine. Pošto se nisam htio prekrstiti, došao sam do otvorenog sukoba s ustaškim popom Đurićem. Pred mnoštvom naroda, 9. 2. 1942. godine, prozvao me je na propovjedaonicu i osudio me kao nekog heretika.

Savo Mandić i njegov otac Luka imali su snažan utjecaj za moje opredjeljenje za NOP. Oni me povezuju s predratnim članom KPJ i organizatorom NOP-e, drugom Valentom Boltom-Zelenkom, preko kooga sam dobio vezu s partizanskim odredom u Moslavini. U njihovoј kući, jedne tamne svibanske noći 1942. godine, sastao sam se s dva partizana i jednom partizankom (Josip Ružička, Čeh, radnik, poginuo u NOB-i, proglašen narodnim herojem, Mile Lončar, zemljoradnik, Srbin, živi u selu Rogoža i Fatima Dobrila radnica, Hrvatica, p. pukovnik JNA, živi u Splitu).

Ovo troje hrabrih i ponosnih partizana, zbratimljenih iz triju nacija: češke, srpske i hrvatske imalo je za mene odlučujući utjecaj za

odlazak u partizanske redove. Odmah sam, i bez ikakvog predomišljanja, rekao: »Drugarice Fatima i drugovi, dolazim k vama i to s punom partizanskom ratnom spremom. Želim da se borim protiv okupatora i svih vrsta izdajica našega naroda.«

Susret s njima ostao mi je u neizbrisivom sjećanju.

Kao da ih sada gledam, mlade i lijepo s trorogom na glavi, a naoružani do zuba — štono kaže naš narod. Svako od njih je imalo karabin s fišeklijama i mecima i nekoliko bombi oko pojasa, a drugarica Fatima još i pištolj. Vedri, živahni i nasmijani govorili su nam o svojim akcijama, poduhvatima i ciljevima NOP. Od uzbudjenja i sreće nisam mogao vjerovati da su predamnom živi i opipljivi junaci kao iz junačkih narodnih priča. Oko jedan sat poslije pola noći, kad su prvi pijetlovi zakukurikali, razidemo se svaki na svoju stranu, opterećeni novim mislima i novim zadacima. Preko ograda, krijući se od svakog živog stvorenja, došao sam svojoj kući i uronio duboko u stog sijena. Preokupiran i opterećen raznim mislima, koje su nezavisno od mene i moje volje nekontrolirano vršljale u mojoj glavi, nisam mogao zaspati. Pred zoru sam se digao, nahranio i očešljao konje, očistio štalu i pripremao se za proljetno oranje. Odjednom banu moja majka Ljuba s kravljicom u lijevoj ruci, pa priupita: »Sine moj, radosti moja, gdje mi se skitaš cijele noći u ova gadna i opasna vremena. Po svu noć nijesam oka stisnula, neki nemir je u mene ušao, pa sam jadna noćas šetala po dvorištu i šljiviku čekajući tvoj dolazak.« Pošto od moje majke nisam krio svoju vezu i aktivnost za NOP, u uzbudjenju sam joj rekao: »Majko, noćas sam vidio u kući kumova Mandića prave, pravcate partizane, pa sam zbog toga kasno došao.« Potom joj ispričam sve što sam vidio i što smo govorili, što me se dojmilo. Rekoh joj još nešto: da će uskoro i ja biti narodni borac.

Na to mi majka reče: »Bojim se za tebe Stevo moj. Noćas su psi zavijali kao vuci, a ove zloslutne ptičurine sove po cijelu noć pjevaju« (zavijanje pasa i javljanje sova noću, po narodnom vjerovanju, donose nečiju smrt). »Ti radi što ti je drago, od mene ti prosto bilo, neka te gospod bog sačuva i Sv. Jovan Krstitelj (krsna slava mojih roditelja) od svakog zla.«

Majka mi priđe, zagrli me i poljubi pa suznim očima ode dojiti kravu. Još u toku dana majka je za mene sašila vojnički ranac. Od kume Milke Krkaš dobio sam vojnu četuricu, a od djeda Mile Šakića pištolj kalibra 6,35 mm sa sedam metaka.

Djed Mile mi reče: »Stevo, ja sam ostario, sinova nemam, a znam šta je rat, pa ti zato poklanjam ovaj moj pištolj, jer sam uvjeren da ga dajem u prave ubojite ruke. Da sam mlađi i ja bih otiašao u šumu među partizane, a ovako će na svoj način pomoći koliko budem mogao.«

Djedu Mili sam se zahvalio za pištolj i obećao da će se neprijateljima našeg naroda osvetiti za sve njih, a naročito za smrt ujaka Luke, ujne Drage i brata Milana, za ujaka Nikolu i ujnu Milku Hinić iz Pakracca i brata Tomu Hinića iz Beograda. Suznih očiju i s obavezama rastao sam se od svoga dragog djeda Mile Šakića, te odoh s pištoljem do skrovita mjesta.

Pošto sam već dobio poziv za domobranstvo **u** radnu bojnu, gdje bi mi lopata i pijuk bili ubojito oružje, izradio sam taktički manevr **za moj** odlazak **u** partizane.

Prije svega, želja mi je bila obmanuti vlasti tzv. NDH o mome radu i odlasku u partizanske redove. Da se ne dosjete, govorio sam im da **ću** se odazvati na vojni poziv za odlazak u domobranstvo. Da bi ih **u** to uvjerio, barem za neko izvjesno vrijeme, zamolio sam mladića **Tomu** Kovačića iz sela Vel. Vukovja, da u moje ime napiše iz domobranstva jednu dopisnicu za moje roditelje kao alibi kad budu ustaše ili žandari pitali za mene. Za odlazak u partizane odredio sam isti dan kada sam se trebao javiti vojnoj komandi u Bjelovaru.

U poznu jesen 1941. godine u kući moga oca Jandre, u selu Veliko Vukovje, sastali su se susjadi — njih osam gazda srednjih godina, sve viđeniji ljudi. Jedan od njih, djed Mile, usukanih prosijedih brkova (kao rogovi mog Peronje) služio je u austrougarskoj vojsci kao cuksfirer s tri kolajne. Drugi je kvalificirani kuhanik Nikola, koji je mnogo toga po svijetu čuo i video, a u selu i ponešto zakuhao. Treći je kum Petar, najbogatiji gazda u Grabičanima, a bavio se lovom i često je bio viđan u društvu općinske gospode. Četvrti je kum Marko koji je učestvovao u oktobarskoj revoluciji, ali o tome se nikome nije povjerao i vodio je neku kompromisnu politiku. Peti je stric Mile, najmlađi među njima, protivnik režima stare Jugoslavije, seljak koji je pročitao mnogo knjiga, pa su mu susjadi zbog te vrline mnogo zamjerali. Šesti je djed Nikola, koga su zvali »Amerikanac«, jer je u Americi bio četiri puta po nekoliko godina i u svijetu je ponešto čuo i naučio, ali ni sam sebe u mnogo čemu nije razumio. Sedmi je susjed Gajo, najsiromašniji među njima, koji je samo klimao glavom i odobravao svima koji su govorili. Osmi je bio moj otac Jandre, neutralac, koji je bježao od svih politika kao vrag od tamjana.

Svima njima, osim strica Mile, bila je zajednička politika čekanja. Nadali su se da će netko treći o njima voditi računa. Čekali su bolja vremena.

Bilo je zanimljivo slušati to šareno društvo i njihove različite poglede na zbivanja toga vremena. Uz čašu vina svi su uglas govorili i čovjek naprosto nije znao koga bi slušao.

Odjedanput kum Petar reče, i to onako službeno, ozbiljno i odječeno:

»Ljudi moji, draga braćo i kumovi, čuo sam ovih dana nešto što **ni crna** zemlja ne smije znati.«

Sva čeljad u kući umuknu, a ja načulih uši da čujem što će to **kum** Petar sada tako strašno tajanstveno reći. Kako on malo zastade, **oni za stolom** uglas:

»**Ma** reci, Petre, kume i brate, što nas još strašnije čeka od onoga što smo već proživjeli.«

Počeše mu se kleti Svevišnjim bogom i krsnom slavom, pa i Božićem, da **iz** ove kuće neće izustiti ni riječi što od njega čuju. Tada **on** reče da je čuo od bilježnika, gospodina Save o nekim komunistima te **nekim** crvenima komunističkim knjigama. Svaki onaj koji pročita

te knjige one ga obmanu, zavedu, zavrte pamet, čovjek pomandija, a može i da poludi. Što je najgore, ne može se više toga zla riješiti.

»O, da nam gospod Bog oprosti i sačuva toga zla«, prekrsti se s tri prsta kum Petar, a ostali za njim, osim strica Mile i kuma Marka.

Tada uzme riječ kum Marko i reče onako ironično:

»Da, ljudi, tako je, tko pročita komunističke knjige, ili one boljševičke, ne može ga više nitko od toga odvratiti. Čak ni baba Sirnica sa svim svojim travama, niti baba vračara Stana, pa niti onaj čuveni vračar iz Bijele kod Daruvara kod koga su sve naše udovice, raspuštenice, udovci i raspuštenici bili.«

Pošto više nisam imao strpljenja da ih slušam, ustadoh s malog stočića na kojem sam sjedio u zapećku, pa se primaknem vratima. Radi svake sigurnosti uhvatim bravu od vrata i zapitam:

»Molit, ču lijepo, kume Pero, gdje se mogu dobiti ta mandjijaška čuda?«

Još nisam sve ni rekao, a moj otac Jandre skoči kao oparen pa pojuri prema meni. Spasiše me od batina moje hitre noge. Produžih pravu u selo Rogožu u kuću Save Mandića i njegova oca Luke. Ispričam kumu Savi sve što sam u kući čuo i zamolim ga da mi da, ako ima, pravu komunističku knjigu, jer bih je želio pročitati. Kum Savo, dobroćudan čovjek, s mnogo ljudskoga u njemu, smješka se, a glas mu pun topline, milina ga je slušati.

»Kume Stevo«, reče, »imam jednu komunističku knjigu, i to pravu rusku, evo ti je pa je pročitaj.«

Uzeo sam knjigu, okretao i zagledao je sa svih strana i počeo čitati. Čitam ja, pa čitam i tako za jedan sat proslovkam tri stranice ruskog romana. Brzo mi dosadi čitanje pa rekoh kumu Savi da to nije prava komunistička knjiga, jer me ne obmanjuje. Pozdravim se s domaćinom i vratim se kući nezadovoljan što nisam pronašao pravu komunističku knjigu.

U veljači 1942. godine uhvatio sam vezu sa starim predratnim komunistom Valentom Boltom. Razgovarali smo o mom odlasku u partizane. Na kraju razgovora zamolio sam ga da mi da pravu komunističku knjigu. Drug Valent me pogleda, nasmiješi se i reče:

»Druže Stevo, pravu komunističku knjigu naći ćeš kod drugova u šumi.«

Prvog srpnja 1942. našao sam se sa svom partizanskom ratnom spremom u partizanskoj četi.

Tokom noći prebacili smo se negdje na zapadne padine Moslavačke gore i tu smo se cijeli dan odmarali. Pod sunčanim nebeskim svodom, u hladovini starih hrastova i bukava, vodio sam razgovor s komandirom čete Surim i komesarom Genom u vezi s mojim dolaskom u partizane. Radi stroge konspiracije, a vezano uz razgovor koji smo vodili, dadoše mi partizansko borbeno ime Nebojša. Iskoristio sam priliku i odmah zamolio političkog komesara čete da mi da pravu komunističku knjigu koju s nestrpljenjem očekujem. Uputio me sekretaru čelije koji me je lijepo primio, pričajući mi o komunistima i komuni-

stičkim knjigama. Nakon razgovora dao mi je knjigu »Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma« i rekao:

»Druže Nebojša, to je prava komunistička knjiga, ali se bojim da je za tebe preteška i da je nećeš razumjeti.«

Citajući knjigu uvijek sam se vraćao na početak, jer je nisam razumio. Od jutra do mraka, u šumskoj tišini, uporno sam po ne znam koji put čitao jednu jedinu stranicu nastojeći da je naučim napamet, ali u tome nisam uspio. Vratio sam drugu sekretaru knjigu ne rekavši mu ni jednu jedinu riječ. Sekretar me razumio, uzeo je knjigu i rekao:

»Nisu dobri borci koji se u prvom neuspjehu razočaraju. Bitno je da si kao narodni borac na revolucionarnom i pravednom putu u borbi za slobodu svog naroda. Kroz taj životni i revolucionarni put, u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika, protiv buržoaske eksploracije čovjeka po čovjeku, za bolje sutra svih naših naroda i narodnosti, kada ćemo svi biti slobodni i ravnopravni, upoznat ćeš pravu komunističku knjigu.«

Tada sam shvatio da sam na dobrom putu do prave komunističke knjige. Bio je to moj put borbe, rada i učenja.

IVAN KNEŽEVIĆ

U odredu

U Moslavački NOP odred stupio sam 20. II 1943. Odred se sa 1. bataljonom i prištapskom stražom nalazio u selu Prokopu. Sutradan je izvršen raspored novopristiglog ljudstva. Raspoređen sam u 2. vod 1. četu 1. bataljona. Kako sam prije dolaska u NOV, ilegalno radio za NOP u Zagrebu, raspoređen sam na dužnost političkog delegata voda.

U štabu 1. bataljona bili su slijedeći rukovodnici: Stevo Brkljačić-Busa, komandant bataljona, Grga Vukelić-Mali, politički komesar, i Stjepan Pavleković, zamjenik političkog komesara, ujedno i sekretar bataljonskog biroa, komandir čete bio je Mato Šantek-Crni, polit, komesar Dimitrije Vukobradović-Baja i zamjenik polit, komesara Ante Vuković, koji je dan prije stigao iz Zagreba.

U jedinicama Odreda, računajući i vrijeme koje sam proveo u Udarnoj grupi na području kotara Kutina, proveo sam oko 7 mjeseci, od polovine veljače do prve polovine prosinca 1943. godine.

Kako sam prije stupanja u NOV aktivno i organizirano radio za NOP, izvršavanje borbenih i ostalih zadataka u jedinicama Moslavačkog odreda nije mi izazivalo bitnije teškoće. Direktan sukob s okupatorom činio mi se lakšim, snošljivijim, nego ilegalan rad u Zagrebu. To napominjem zato što se onda govorilo a i danas se može čuti, da je bilo lako raditi na terenu, odnosno u pozadini. Iz moje ocjene ne bi trebalo zaključiti da je život u jedinicama Moslavačkog odreda bio udoban, naprotiv, bio je vrlo težak.

Prva oružana akcija u kojoj sam učestvovao bila je napad na žandarmerijsku stanicu u Ivanić Kloštru. Koliko se sjećam izveden je u prvoj polovini ožujka 1943., izvršila ga je 1. četa 1. bataljona. Imali smo

podatke da žandari neće dati jaci otpor. Međutim, za svaki slučaj u jednom smo selu uzeli oružje pomoću kojeg ćemo prodrijeti u stanicu, pored ostalog ponijeli smo drveni šumski bat, veliku tesarsku sjekiru, kramp, čuskiju i sli. Ova su sredstva trebala poslužiti da razbijemo ulazna vrata i prozore. Prije početka akcije određeni su neposredni izvršioci. U grupu za napad određeni su slijedeći drugovi: Ante Vuković, zamjenik polit., komesara čete, Mladen Šoić, polit., delegat 1. voda, šita, vodnik 2. voda, Ivan Knežević, polit., delegat voda i Stevo Grgeč borac, član SKOJ-a. Grupa je imala i lično oružje pušku i jednu ručnu bombu. Zgrada u kojoj su se nalazili žandari bila je ogradiena povisokim plotom sa dva ili tri reda bodljikave žice. Do žice smo došli nepriječeni, ali kada smo se počeli prebacivati, otkriveni smo i žandari su otvorili vatru. Međutim, u isto je vrijeme i naša neposredna podrška otvorila vatru po puškarnicama. Uspjeli smo da se nepovrijedeni prebacimo u dvorište. Obostrana vatra se nastavila, žandari su se stalno pojačavali. Naš je položaj od prvog časa bio vrlo težak. Netučeni prostor bio je tako skučen da je jedva osiguaravao ležeći stav. Bez obzira na situaciju pokušali smo razbiti vrata, odnosno prozor, i ubaciti se u zgradu. Ali vrata i prozori bili su s unutrašnje strane zazidani. Nismo ih mogli razbiti. Naša je podrška jenjavala jer nije bilo municije. Žandari su kroz otvore ispod krova bacali ručne bombe uza sam zid, gdje smo bili donekle zaštićeni od puščane vatre. Bombe su naprsto pljuštale; padale su neposredno uz borce. Sreća je bila u tom što se žandari nisu pridržavali pravila o aktiviranju ručnih bombi, bacali su ih nešto ranije, tako da nam je uspijevalo da ih odbacimo od sebe i otklonimo smrtnu opasnost (slučaj Vukovića i Kneževića). Izgubili smo i najmanju nadu da ćemo uspjeti. Sada je i povlačenje postalo opasno, trebalo je prijeći brisani prostor koji su žandari držali pod neprekidnom vatrom. Komandir čete, ne obazirući se na opasnost, dao je znak za povlačenje. Naša zaštita bila je vrlo slaba, zbog nedostatka municije. Neprijateljska vatra postala je vrlo efikasna, a ishod našeg povlačenja bio je tragičan. Uspješno su se povukli: Vuković, Knežević i Grgeč. Prilikom savlađivanja žičane ograde teško je ranjen Šoić, vodnik Šita nije se povukao i njegova sudbina nije nam bila jasna. Knežević se po drugi put prebacio preko žičane ograde u dvorište i našao vodnika smrtno ranjenog na pločniku ispod prozora. Teškom mukom izvukao ga je do ograde i uz pomoć drugova prebacio preko žice. Ranjenik je nakon kraćeg vremena podlegao ranama. Poslije neuspjelog napada povukli smo se u šumu da se odmorimo i pripremimo za slijedeći zadatak.

Kako je četa u prijašnjim akcijama postizala uspjehe, ovaj neuspješan napad teško smo doživjeli. Cijelim putom od Ivanić Kloštra do šume borci su osjećali utučenost, neraspoloženje, žalost za poginulim i ranjenim drugovima. Neuspjeh je trebalo objasniti. To je urađeno sutradan (kao uobičajena praksa poslije svake akcije). Tokom cijelog puta Šoić se hrabro držao, što je veoma pozitivno utjecalo na tešku situaciju. Iako teško ranjen u pluća, stalno je pjevao borbene i revolucionarne pjesme. Njegovo držanje ostalo mi je u trajnom sjećanju i ne samo meni nego i ostalim borcima. Šoić je i tom prilikom pokazao pravi lik borca komuniste.

Prvih dana svibnja 1943. godine 1. bataljon Moslavačkog odreda upućen je u sastav XII slavonske brigade, a manji broj boraca i rukovodilaca bataljona upućen je na moslavački teren, južno od željezničke pruge Zagreb — Beograd, radi formiranja udarnih grupa. Prema naređenju Štaba MNOP odreda, jednu udarnu grupu trebalo je formirati na području općine Novoselec Križ. Određeni su ovi drugovi: Ivan Kosak, dotadašnji komandir 1. čete 1. bataljona, na dužnost komandira udarne grupe, i Ante Vuković, dotadašnji zamjenik polit, komesara čete. Drugu udarnu grupu, prema istoj naredbi, trebalo je formirati na području općine Popovača. Određeni su: Josip Božić-Mali na dužnost komandira udarne grupe i Ivan Knežević na dužnost polit, komesara grupe. Određena je i pobliža lokacija gdje grupe treba formirati: prvu grupu u šumi Žutici, drugu, ili kako se zvala Kutinsku grupu, u rejonu Osekova, na pogodnom mjestu u šumi u Lonjskom polju.

Obje grupe ili, pravilnije rečeno, kosturi za formiranje budućih udarnih grupa, krenule su iz Podgarića na zadatak prvog dana svibnja. Prije dolaska komandiri i polit, komesari budućih udarnih grupa dobili su osnovne zadatke koje moraju izvršavati na svom terenu. O zadacima je raspravljanje na sastanku prije polaska. Sastanak je organizirao Štab Moslavačkog NOP odreda, prisustvovali su pored članova Štaba: budući komandiri i polit, komesari grupe te neki članovi općinskih komiteta KP s terena gdje su se grupe trebale formirati. Ne mogu sigurno tvrditi, ali mi se čini da je bio prisutan i sepretar OK KP Čazma Vinko Jedut-Čuk.

Prije dolaska Kutinske udarne grupe, na području općine Popovača djelovala je manja grupa koja je povremeno izvodila manje oružane akcije, imala je 3—5 boraca. Grupom je rukovodio Zvonko Bezjak. Po našem dolasku na područje općine Popovača odnosno u s. Osekovo obje grupe su se fuzionirale, kako je to ranije naređeno i nadalje djelovale kao Kutinska udarna grupa.

Došavši u rejon Osekova povezali smo se s kotarskim komitetom Kutina, odnosno s Francom Kozjakom, sekretarom komiteta i sa NOO-om Osekova. Bazu smo uspostavili u manjem šumarku u Lonjskom polju, nedaleko sela. Potrebno je napomenuti da ovu bazu grupa nije mijenjala za svo vrijeme postojanja, gotovo četiri mjeseca. Grupa je za dva dana bila sposobljena da izvrši svaki zadatak.

Partizanski bunar

Udarne grupe koja je djelovala na području općine Novoselec Križ uspostavila je bazu u rejonu šume Žutice. Na tom mjestu danas je uređeni bunar kao historijski spomenik. Iskopan je za vrijeme boravka grupe u bazi. Vjerujem da se drugovi iz ove grupe neće ljutiti ako navedem da su bunar iskopali borci Kutinske udarne grupe, i to istog dana, ili sutradan, kada su borci grupe Žutica izvršili dobro poznatu akciju na njemačko-domobransku vojnu komisiju koja je trebala da sprovodi prisilni otkup stoke na području Moslavine. Kutinska udarna grupa iskopala je bunar zbog slabog funkcioniranja veze između udarnih grupa. Kutinska grupa bila je pozvana da dode u Žuticu radi izvršenja zajedničke akcije na vojnu komisiju. Međutim, zbog kašnjenja

poziva, grupa nije stigla na vrijeme i nije mogla sudjelovati u akciji. Zakasnilo se nekoliko sati. Borci Kutinske grupe ostali su se odmarati u bazi domaćina. Sutradan su domaćin i domaćica baze, Lakuš i njegova žena spremili ručak za svoje goste Kutinčane. U toku spremanja ručka domaćin se požalio da je u bazi najveći problem voda. Po vodu moraju ići dosta daleko, što je povezano s opasnošću da budu otkriveni. Borci gosti ponudili su se da će do ručka iskopati bunar. Domaćin je uvjeravao goste da je to nemoguće jer da su borci grupe domaćina u nekoliko navrata pokušavali pronaći vodu, ali svaki put bez uspjeha. Međutim Kutinska grupa nakon tri sata kopanja nailazi na takav izvor da su se jedva neokupani izvukli iz bunara. Bunar su provizorno ozidali drvenim cjepanicama. Svega jedan sat poslije završenog posla voda je bila tako bistra i hladna da smo svi pili, pa i oni koji nisu bili žedni. Dok smo mi uređivah bunar, grupa Žutica prebrojavala je u šumi rejona Prečac plijen, uglavnom kune, bilo je oko 25 milijuna.

Baza je uopćen pojам. Baze su bile različite, kako po uređenju tako i po namjeni. Baza Kutinske udarne grupe organizirana je u početku u rejonu Osekova i sastojala se od dvije ili tri nadstrešnice pokrivenе olistalim granjem. Pod nadstrešnicama, bilo je naslaganih zelenih grana, po njima trava, odnosno sijeno. Tu smo se danju odmarali, ali ne svakog dana. Iz Osekova su nam donosili ručak, rjeđe doručak, a večeravali smo po selima, tamo gdje smo se zatekli. Bilo je dana kada smo sa sobom nosili hranu za više dana. To se obično dešavalo za vrijeme akcija na većim udaljenostima od baze i kada smo htjeli da nam se izgubi trag.

Rjeđe smo u bazi ostavljali suvišnu opremu (šinjel, čebe i slične predmete). Ponekad bismo ostavljali po dva-tri borca, obično drugove koji se tog dana nisu dobro osjećali. Inače smo bazu ostavljali bez osiguranja. Grupa je imala dva voda. Prilikom planiranja zadatka težili smo da se jedan vod preko dana nalazi u bazi ili u neposrednoj blizini. To nije bilo pravilno; dešavalo se, i to ne rijetko, da su se oba voda nalazila na zadatku po nekoliko uzastopnih dana; u tom slučaju baza je ostajala bez osiguranja, odnosno bez ljudstva. U neposrednoj blizini selo Osekovo koje se tada neslužbeno zvalo »partizansko Osekovo«, u većini slučajeva poslužilo nam je kao baza broj jedan. Osim toga, stalno smo se nalazili u pokretu i u toku dvadeset i četiri sata bili smo u nekoliko sela.

Uloga baze udarne grupe u Žutici bila je nešto drugačija. Baza je imala svoga stalnog domaćina koji se brinuo o svemu. Jedan, ponekad i dva obroka dnevno pripremana su za borce u bazi. Baza je služila za prikupljanje ljudi koji su stupali u NOV. Dužnost domaćina baze obavljao je Filip Lakuš i njegova drugarica.

Sličnu je funkciju imala i baza udarne grupe u šumi Brezovici. Vidi se da u organiziranju baza nije bilo šablonu. Težilo se da se borci što manje bave sami sobom, a da im ostane što više vremena za izvršavanje zadataka.

Navest će neke akcije Kutinske udarne grupe:

- 1) hvatanje i razoružavanje žandarmerijske patrole u rejonu Popovače u svibnju 1943;

2) napad na domobransku satniju u M. Gračanici, u lipnju iste godine; zarobljen je jedan vojnik, zaplijenjeno: puškomitraljez, puška, streljačka municija, poginuo Ivan Fumić;

3) u duševnoj bolnici u Popovači zaplijenjeno: šećer, riža odjevni predmeti (šećer i riža otpremljena u bolnicu u Podgariću);

4) napad na njemačku patrolu na želj. pruzi u neposrednoj blizini Popovače, zarobljena dva njemačka vojnika, zaplijenjen jedan automat i »viski pištolj;

5) u Galdovu zarobljeno 6 ili 7 mornara, zaplijenjeno šest pištolja i manja količina municije;

6) dva napada na neprijateljski garnizon u Popovači, prvi put zajedno s jedinicama MPO-a, drugi put samostalno; u drugoj akciji zaplijenjeno pet pušaka s municijom, vojničke uniforme, dvoja zaprežna kola;

7) napad na državno dobro šašina Greda; zaplijenjeno oko 120 grla rogate stoke, pretežno krupnih volova, i mnogo svinja raznog uzrasta; uništeno 5 ili 6 traktora, zapaljeni su gospodarski objekti i velika količina sijena i slame; rogu stoku istog smo dana prebacili u Trokut preko Save u Baniju; akciju smo izvršili zajedno s udarnom grupom iz Žutice;

8) u tri navrata vođena je borba u Osekovu i svaki smo put istjerali neprijatelja iz sela. U prvoj borbi zarobili smo domobranskog vojnika i zaplijenili pušku. Druga borba također je bila sa domobranima. Treću borbu vodili smo sa SS jedinicom (četom); zarobili smo dva njemačka vojnika i zaplijenili dvije puške i jedan poluteretni auto-amfibiјu. Akcija je registrirana jedino u domobranskom izvještaju, gdje se između ostalog kaže da su dne 16. 9. 1943. u Osekovu partizani napali SS postrojbu koja je iz Zagreba došla radi prisilnog otkupa stoke; postrojba se povukla na željezničku stanicu Popovaču, vlastiti gubici: 4 teško i više lakše ranjenih, jedan nestao (čudno, a zarobili smo dvojicu); Zbornik, tom V, knjiga 19, str. 687; smrtno je ranjen Drago Svaton i teško Gradiček.

Njemačka jedinica, prema podacima koje smo dobili od domobrana iz garnizona Popovače, brojila je oko 130 vojnika, oficira i podoficira. Napad smo izvršili jednim vodom, jer je tog dana drugi vod s komandirom grupe bio na terenu. U vodu koji je napadao bilo je 18 ili 19 boraca.

Budući da je ovo bio prvi odnosno i posljednji napad grupe na jednu jaču njemačku jedinicu, kada smo mi bili stvarni pobjednici, pokušat ću o toj borbi reći nešto više i konkretnije. Te noći vod je bio u akciji u garnizonu Popovače i zaplijenio izvjesne količine predmeta. Iz Popovače smo se vratili u Osekovo u svanuće. Naš pokret do baze nije bio bezopasan jer je postojala mogućnost da nas vide ljudi koji nam nisu bili naklonjeni i da o bazi obavijeste neprijatelja. Zbog toga smo odlučili da preko dana ostanemo skriveni u selu, u štali našeg simpatizera Mara Roginić-Malarica. Borci koji nisu bili na dužnosti legli su da se odmaraju. U kući smo zatekli troje drugova i drugarića koji su u toku noći stigli iz Zagreba u NOV. Rekli su mi da je te noći u Osekovo stigla grupa od 30 ljudi i da su razmješteni po kuća-

ma da se odmore i nahrane. Novoprisligli borci trebali su u toku noći produžiti u jedinice Moslavačkog NOP odreda. Međutim, odmor nije dugo potrajaо. Još nisam dobro ni zaspao, kad dođe stražar i obavijesti me da se njemački tenk zaustavio ispred naših vrata. Istrčao sam onako pospan i video da je stražar u pravu. Točno ispred vrata, svega desetak metara udaljen, stajalo je čudno vozilo, oko njega i na njemu grupa njemačkih vojnika i dva ili tri oficira. Probudili smo borce. Ja i komandir voda Ranko Jelavić, još smo malo osmatrali Nijemce i ustanovili da zauzimaju položaje na nekoliko mjesta vrlo opasnih za naše povlaчење. Mogli smo se provući jedino Lonjskim poljem, i to ravničastim područjem. Povući se, a da ne budemo otkriveni, bilo je nemoguće. Izlazak pred Nijemce na brisani prostor bilo je više nego opasno. Osim toga, morali smo voditi računa o sudsibini novopristiglih boraca koji su također bili u velikoj opasnosti da budu pohapšeni i strijeljani.

U takvoj situaciji donijeli smo odluku da izvršimo napad i to odmah. Prema odluci, komandir voda napada jednu grupu koja je zauzela položaj na raskršću. Grupa je raspolagala s puškomitrailjezom; činilo nam se da je to bio oslobođeni vod. Kasnije smo vidjeli da je bilo čelo jedinice. Nakon likvidiranja grupe, komandir voda produžit će napad lijevom stranom glavnog seoskog puta. Ja sam s jednom desetinom izvršio napad na komandu jedinice, odnosno na vozilo i grupu u njegovoj neposrednoj blizini. Budući da je položaj na koji je napadao komandir voda bio 150 metara udaljen od kuće u kojoj smo se nalazili, sačekao sam nekoliko minuta dok se komandir voda privukao svome cilju napada. Tada smo u isti čas napali. Napad je bio veoma drzak. Nijemci su istog trenutka počeli bezglavo bježati, zatim su se donekle sredili i organizirano povlačili. Gonili smo ih dok nije napustio i posljednju kuću u selu. Kako je selo poveliko, borba je trajala gotovo dva sata. Dok smo se mi borili, odbornici NOO sklonili su novopristiglom borce u obližnju šumu u Lonjsko polje. Vozilo su pokušali odvesti u šumu jer su se opradano bojali da borci udarne grupe neće moći Nijemce istjerati iz sela.

Nijemci su nas stvarno iznenadili, ali ishod borbe nedvosmisleno potvrđuje da smo ih mi nadmudrili. 18 boraca naoružanih jednim puškomitrailjezom, jednim automatom, puškama i ručnim bombama natjeralo je u bijeg elitnu njemačku jedinicu, sedmerostruko jaču u ljudstvu, u naoružanju i više.

Pobjedu smo proslavili tako što smo se tog dana slobodno kretali po selu. Vozilo je konjskom zapregom odvučeno u Odred. Međutim, neprijatelj je kaznio našu pobjedu. Istog dana u samo smrknuće došao je s tenkovima u tako zvano Gornje Selo, privukao oklopni vlak u širi rejon Vidrenjak, zatim je artiljerijskom paljbom obasuo selo. Bombardirao ga je gotovo sat i pol. Sreća je bila što je dolazak tenkova otkriven pa su se seljaci sa stokom uspjeli izvući u Lonjsko polje prije glavnog udara. Pomoglo je i to što su artiljeri uzeli pogrešne elemente i 50—100 metara prebacivali selo. Jedino je minobacačka vatrica bila točna i porušila krovove na nekim kućama. Koliko se sjećam, ljudskih žrtava nije bilo osim jedne žene. Udarna grupa (jedan vod) s ranjenim drugovima, novopristiglim borcima, odbornicima i terenskim

radnicima također se povukla u šumu u Lonjsko polje. Razumljivo je napomenuti da su tenkovi stigli samo do Gornjeg Sela, i da se nisu dalje kretali, vjerovatno zbog lekcije koju je SS dobio prije podne u Donjem Selu.

U pisanim dokumentima o udarnim grupama, njihovim zadacima, brojnom stanju i sl. ima nejasnoća koje vrlo lako mogu navesti na pogrešan zaključak o njihovu značenju i ulozi. U spomenutim dokumentima može se pročitati da su udarne grupe brojile od 3 — 5, odnosno do 7 boraca. Taj podatak ne bismo smjeli smatrati netočnim. Međutim, ne bismo smjeli zanemariti ni podatak da su neke udarne grupe brojile od 35 do 40 boraca. Ostati na podatku da su udarne grupe brojile 5 boraca bilo bi historijski netočno, a politički i vojnički veoma štetno.

Kao primjer navodim Kutinsku udarnu grupu, koja je od formiranja, odnosno dolaska na područje općine Popovača, imala dva voda. Svaki je vod imao po dvije desetine. Grupa je brojila od 35 — 40 boraca. Sjećam se imena većeg broja boraca:

1. Josip Božić-Mali, komandir grupe,
2. Ivan Knežević, polit, komesar grupe,
3. Slavko Babić, delegat voda,
4. Borovečki,
5. Zvonko Bezjak, komandir voda,
6. Mato Biškup,
7. Kos,
8. Grediček,
9. Horvat, — Slabinec,
10. Benko,
11. Mijo Mohoter,
12. Ivan Zrinski,
13. Ivan Fumić,
14. Ivo Mukavec,
15. Farkaš,
16. Zvonko Dejanović-Marko,
17. Slavko Biškupec,
18. Molnar,
19. Drago Svaton, šofer,
20. Anka Bezjak,
21. Jelka,
22. Rudolf Pribolšan,
23. Josip Cvitanović-Cico,
24. Posilović,
25. Bencir,
26. Drago Pogačar,
27. Coha,
28. Joža Vincar,
29. Lenart,
30. Zlata Perković,
31. Siščanka.

Imena ostalih desetak boraca udarne grupe ne mogu se sjetiti.

Sličan sastav imale su i udarne grupe u Žutici i u Marčanima; brojčano su bile nešto slabije. Udarne grupe u Srpskom Selištu, u š. Brezovici, u Srpskoj Kapeli itd., imale su različito brojno stanje.

Praksa je potvrdila da uspjeh udarne grupe, pored ostalog, ovisi o brojnom stanju. Grupa koja broji 5 boraca podesna je jedino za veoma male akcije, za zarobljavanje i hapšenje pojedinaca, vojnika, posebno oficira, te drugih saradnika okupatora. Za veće akcije potrebna je udarna grupa od najmanje 10 do 20 boraca. To je posebno važno kada grupa pokriva veći teren i kada je udaljena od operativne jedinice.

U novoformiranom 1. bataljonu MNOP odreda, čiji su sastav sačinjavali borci dotadašnjih udarnih grupa, ostao sam do ulaska bataljona u novoformiranu brigadu »Matija Gubec« (13. XII 1943.). Kada je ušao u sastav brigade, postao je njen 2. bataljon.

Bataljon je od formiranja do stupanja u brigadu izvršio nekoliko veoma uspjelih borbenih akcija. Sjećam se napada na tvornicu suho-mesnatih proizvoda »Predović« u Vrbovcu, napada na oklopni vlak na želj. stanici Voloder, rušenja pruge u rejonu Ivanić-Grada te zauzimanje neprijateljskog garnizona u Čazmi.

Napad na domobransku posadu koja je osiguravala tvornicu izvršen je istovremeno s napadom 2. moslavacke brigade koja je napadala garnizon u Vrbovcu. Tvornicu je osiguravalo oko 40 domobrana. Napad je izvršen u 22 sata; bio je iznenadan i veoma žestok; tvornica je zauzeta za svega dvadesetak minuta. Akcija je osim vojničkog i političkog imala i ekonomsko značenje. Tvornica je radila isključivo za njemačku vojsku, klala i obrađivala tovljene svinje iz Rumunjske. U trenutku zauzimanja, u tvornici su se nalazile velike količine poklanih svinja i obrađenog mesa i masti.

Plijen je bio golem. Vojnike smo zarobili s oružjem i opremom. Zaplijenili smo izvjesnu količinu vojničke odjeće i obuće koja se nalazila u priručnom magazinu. Zaplijenjena je golema količina svinjskog mesa. U toku noći sve meso i s dijelom masti utovareno je na 150 zaprežnih kola i jedan tvornički kamion i otpremljeno u pravcu M. Dubrave, zatim na Kopčić-brdo i u okolna sela. Nakon dan-dva, veće količine plijena prebačene su preko Save za Baniju i Liku. Bataljon je osiguravao prebacivanje plijena iz Moslavine do Otočca. U Otočcu je dobio PT top kalibra 37 mm. S tim topom bataljon je zauzimao, pored ostaloga, i garnizon u Čazmi, s tim topom ušao je u sastav brigade »Matija Gubec«. Ponekada smo u bataljonu zbijali šalu na račun topa. Govorili smo da smo Ličanima preskupo platili taj top. Za onoliku količinu mesa mogli smo od neprijatelja dobiti cijelu artiljeriju.

U studenom 3. četa napada oklopni vlak na želj. stanici Voloder. Imali smo podatke da će u rane jutarnje sate kroz Voloder proći putnički vlak na kome će se nalaziti dvadesetak domobrana s vojnom opremom i prehrambenim namirnicama. Štab bataljona je smatrao da je za izvršenje akcije dovoljna jedna četa i da je zadatak moguće izvršiti bez većih napora. Međutim, dogodilo se sasvim drugo.

Vlak je stao na stanici u predviđeno vrijeme, ali to nije bio vlak koji smo očekivali, nego oklopni vlak s njemačkim vojnicima. Čim se

vlak zaustavio u stanici, određen broj boraca, prema planu, uskače u vagone. Dolazi do obračuna. Budući da su Nijemci bili nadmoćni, za svega nekoliko minuta izbace borce iz vlaka, zatim sami iskoče iz vagona i zauzmu položaj iza kotača, odakle su uspješno tukli svaki pokret partizana. U neravnopravnoj borbi u samom početku poginu tri naša borca, između kojih i komandir čete Ranko Jelavić. Ranko je pokošen mitraljeskim rafalom kada je pokušao svom ranjenom borcu pružiti pomoć. Ranko je bio primjeran drug i borac. Kao student tehnike postao je član SKOJ-a. U srpnju 1943. stupio je u Kutinsku udarnu grupu, bio je hrabar starješina, za kratko vrijeme postao je komandir voda i član KP. Prelaskom udarne grupe u 1. bataljon postavljen je na dužnost komandira 3. čete. Kao perspektivni kadar bio je predviđen na položaj zamjenika komandanta bataljona. Ranko je zaslužio da se njegovo ime nalazi među svjetlim likovima boraca revolucije koji su dali svoj život za socijalističku domovinu.

Od 29. do 30. studenog 1943. godine 1. bataljon Moslavačkog NOP odreda učestvovao je u zauzimanju neprijateljskog garnizona u Čazmi. U početku napada bataljon je imao zadatak da zauzme položaj u rejonu groblja koji su držali žandari, zatim žandarmerijsku stanicu. CJ toku dana bataljon je izvršio svoj osnovni zadatak među prvima. U toku noći i sutradan bataljon je sarađivao sa 2. bataljonom Moslavačke brigade u zauzimanju položaja koga su držale njemačke jedinice.

Poslije zauzimanja garnizona bataljon je upućen u Dapce da preuzeme položaj 17. slavonske brigade radi sprečavanja eventualnog neprijateljskog pokušaja da ponovno zauzme Čazmu (17. slavonska brigada držala je taj položaj za vrijeme napada na Čazmu).

13. decembra 1943. kompletan bataljon ulazi u sastav novoformirane brigade »Matija Gubec« kao njen 2. bataljon, zatim s brigadom odlaže u Hrvatsko zagorje.

MIRKO FAJDIGA,

Slovenci u MPO-u

Nekoliko dana prije njemačkog napada na Jugoslaviju odazvao sam se pozivu KPJ i otišao u dački dobrovoljački bataljon (Celje, Karlovac). Poslije razbijanja bataljona u Karlovcu oko 10. travnja 1941. g. probio sam se s nekoliko drugova u Maribor. Tu sam počeo surađivati u pripremama za otpor, ali su Nijemci uhapsili čitavu našu porodicu, kao i mnoge druge, te nas 12. srpnja 1941. transportirali vlakom iz Maribora u koncentracioni logor Slavonsku Požegu. Odavde su nas otjerali u Bosanski Novi. Po slovenske porodice morali su iz obližnjih kozaračkih sela doći srpski seljaci s kolima. Po mojoj obitelji (otac, majka, Stanko i ja) došao je neki seljak s kolima iz Grabašnice ili nekog drugog sela s Kozare. U Grabašnici smo bili bratski prihvaćeni u kući seljaka, pjesnika samouka, komuniste Dragana Marina. Već drugi dan po dolasku sprijateljili smo se svim domaćinima. Dragan je imao još braću Božu i Mladena. Nakon nekoliko dana ustanovio sam, da Dragan Marin aktivno radi na pripremama za ustanak. Njemu su dolazili ko-

unisti iz Prijedora, Bos. Novog, Banja Luke i možda još iz kojeg kraja. Znajući da sam skojevac (ispričao sam mu sve o sebi i o radu u partijskoj organizaciji u Mariboru) nije ništa od svoga rada krio predamnom.

Vlasti NDH su poručile slovenskim porodicama da se povuku s Kozare, što su one i učinile (bar na području oko Bos. Novog). O tom pitanju savjetovao sam se s Draganom Marinom i on mi je rekao. »Spasavaj svoje, a ja će morati svoje i nekoliko sela.« Naredio je bratu Boži, koji je natovario na kola moga oca, majku i brata, te skromni prtljag koji smo imali. Krenuli smo u dolinu. Blizu željezničke stanice Svodna uz Sanu primijetili smo kolone neprijateljske vojske i Božo je brzo rastovario moje i prtljag. Oproštaj je bio kratak i srdačan. Poručio sam još Dragana, da ćemo se uključiti u NOB čim budemo mogli, kako smo se pred odlazak dogovorili.

U Bos. Novom su bile sve slovenske porodice prihvateće jako mrko i hladno. Vlakom su nas prebacili u Zagreb, u Crveni križ, u Derenčinovoj ulici. Ovdje je bio prihvat još gori nego u Bos. Novom. To je bilo u drugoj polovini kolovoza.

M o s l a v i n a

Kotarska oblast u Garešnici je o dolasku Slovenaca javljala 31. 8. 1941. godine Državnom ravnateljstvu za ponovu slijedeće: Izvješćuje se, da je danas u 8 sati stigao transport Slovenaca useljenika u Garešnicu i to ukupno 54 osobe. Prema otpremnom listu stigli su svi osim Ivana i Štefke Majnik označenih pod brojem 1 i 2 otpremnog lista. Osim toga stigli su istim transportom Franjo Mozetić, Eva i Marijan, te Mirko Fajdiga, Alojz, Antonija i Stanko, a koji nisu zavedeni u otpremnom listu. Prema iskazu vođe transporta Marijana Podulić, ove osobe su se priključile transportu u Zagrebu i tako su dopremljene u Garešnicu.

Razmještaj useljenika izvršen je nakon odmora i okrepe u sabraništu u Garešnici i to tako, da je u općinu Vukovje upućeno ukupno 28 osoba. U ovu općinu upućene su veće obitelji. U općinu Garešnica upućeno je 12 osoba, općinu Berek 6 osoba i u općinu Vel. Zdenci 8 osoba. Otprema na samo mjesto je izvršena kolima. Useljenici su razmješteni po najimućnijim kućama u navedenim općinama. Nekoliko useljenika našlo je odmah uposlenje.

Područna općinska poglavarnstva upućena su, kako se ima postupati s useljenicima. Popis useljenika i potrebna kartoteka uvedena je odmah. Dolazak transporta, primanje i opskrba ljudi je izvršena u redu i sav razmještaj po općinama izvršen je bez ijednog incidenta.

O svim zapažanjima izvjestiti će se.

Moli se prednji izvještaj primiti na znanje.

V. d. kotarskog predstojnika: Drag. Skojić, v. r.

Kod Paje Misirače u V. Vukovju boravio sam, mislim, nešto preko mjesec dana. To je bila prava idila, upravo dobar dopust u crnim dñima ustaškog nasilja. Domaće sam stalno tješio, da ih ipak možda neće otjerati u logor iako sâm u to nisam bio uvjeren. No ipak se sve

sretno svršilo. Ustaše ih nisu otjerali i čitava porodica je surađivala s NOP, te ga i materijalno pomagala. Možda sam o radu Misirača za NOP premalo napisao. Znam naime da sam u poslednjim godinama rata uvijek bio obavještavan, da Misirače rade s nama, a osobno sam kod njih svratio kao partizan 1943. i 1944. jedno tri puta. Naročito su bili angažirani Sava i Joco.

Otac mi je rekao, da idem raditi na Šumariju u Garešnicu. Međutim, ja nisam znao, da se on dogovorio s dipi. inž. Lipovcem, da dođem kod njega na Imovinsku šumariju. Mislio sam da je u Garešnici samo jedna i tako sam se javio listopada 1941. godine direktoru dipi. inž. Dragutinu Mayeru. Pošto su i ovde trebali šumarske tehničare i šumske manipulante, to su me odmah primili.

Mayer me postavio za samostalnog šefa šumske manipulacije. Moj djelokrug je bio Veliki i Mali Prokop, Podgarić i Gradina kod Oštrog Zida. U lugarnici je bio lugar Dušan Poznanović sa ženom Tinom i kćerkom Milkom.

Kad sam već stanovao u Popovcu stigle su u selo dvije protjerane slovenske porodice. To su bile porodice Jurija Vaupotiča, općinskog bilježnika iz Laškog pri Celju i Vinka Žgura, direktora mariborske pošte. Osim žene Vaupotič je imao kćerke Emu i Nadu, te sinove Bogomira i Zdravka, dok je jedna kćerka bila u Bjelovaru udata za šefa željezničke stanice Stefanovića. Žgur je imao ženu i kćerku Danicu. Vaupotiče su bratski prihvatali domaćini Miće Šimraka, te ih smjestili u svoju kućicu odmah do Johana Bitnera, a Žgurovu porodicu jednako srdačno je prihvatile trgovачka porodica Volf.

Posebno poglavljje predstavlja moje poznanstvo iz listopada 1941. g. s Ljubom Đarićem, Perom Popovićem, Vukašinom Karanovićem i možda još s kime iz Vel. Prokopa, te s braćom Pilipović iz Malog Prokopa.

Svjetlu točku u NOP Moslavine predstavlja i slovenska porodica Josipa Grče, koja je živjela u osnovnoj školi u Krajiškoj Kutinici. Tamo je zapravo bio nešto prije rata učitelj Josip (Pepi) Grča-Mlađi. Međutim, travnja 1941. pobjegao je njegov otac Josip iz sela Petešovci kod Lendave ispred mađarskih nacija, da ga ne bi otjerali u logor, te se nastanio kod sina u školi. S njime su bili još žena, sin Mirko i sestra Vida. Za Grču-starijeg doznao sam u Garešnici od svog oca. Rekao mi je, da ih je posjetio, da je pouzdan naš čovjek i vatren protivhitlerovac. Otac mi je savjetovao, da Grču što prije posjetim. To sam i učinio. Prihvaćen sam bio kao najmiliji gost. Svi Grčini oduševili su me, a jedinstven je bio stari. Bio je politički vrlo obrazovan i spremjan odmah za svaku protivhitlerovsku akciju. Možda je to bilo kod moje druge posjete (1941. g.) kada mi je pokazao tajno sklonište u kojem je imao oružje i radio aparat (možda je bilo još štogod?). Josip Grča morao je mjesечно jednom u Garešnicu po penziju. Tada je obavezno svraćao kod naših, a znao je doći u Garešnicu i više puta mjesечно. Kada se kod naših zapričao ili kako drugačije zadržao, znao bi kod nas i prespavati. Svakim njegovim dolaskom izmjenjivali smo mišljenja i vijesti koje smo svaki po svojoj liniji doznali. No Grča nas je iznenadio. Imao je radio aparat, slušao je Moskvu, London, Slobodnu Jugoslaviju i sve štogod je dobio. To je bilo vrlo značajno, jer je us-

pješno informirao veliki krug antifašistički raspoloženih ljudi o uspjehima na širem narodnooslobodilačkom planu antihitlerovske koalicije, a naročito smo bili veseli zbog velikih uspjeha jugoslavenskih partizana. Oduševili smo se kad su Švabe stali pred Moskvom.

Moj je otac poznavao velik krug naših ljudi od kojih je mnogo doznao, a ja sam često svraćao kod Mlađanovih. Ovamo su dolazili Oskar i Đurdica Rjetković, porodica Aržek, inž. Lipovac i još drugi naši ljudi. Za Đurdicu se zna, da su je ustaše otkrili i strijeljali, a njezin brat Oskar otišao je u partizane. U Garešnici sam također rado svraćao kod slovenske porodice Antona Orla. Imao je ženu, kćerku Vesnu i sina Miloša. Stanovali su kod Boltovih, odnosno u kući prije Aržekovih. Miloš (rođen 1925. đak), dolazio je svakog dana kod moga brata Stanka. Bio je sjajan dečko. Opredijeljen za NOP bio je već 1941. Sestra Vesna (r. 1923. završila trgovacku akademiju u Celju) bila je također od 1941. za NOP (isto kao i otac i majka). Miloš je otišao u Moslavacki odred početkom kolovoza 1943. Sada je u Splitu, kao kapetan I. kl. u mirovini. Vesna je otišla u Moslavacki odred, čini mi se u rujnu 1943. Kasnije je prešla u I Moslavacku brigadu. Poginula je lipnja 1944. u Novakima kod Dubrave, kao borac, bolničarka 4. bataljona.

U Velikom Pašijanu je bila slovenska porodica Pelicon. S roditeljima su bile četiri kćerke i tri sina. Po izjavama domaćih Ljubo i Stanko su otišli u partizane i obojica poginuli. Stanka sam jednom sreо. Mislim, da je bio tada u koloni II Moslavacke brigade. Kasnije se govorilo, da su obojica otišli prema Sloveniji, te na putu poginuli. Porodicu Pelicon, zapravo njihovu djecu više puta sam nagovarao, da idu u partizane. To je činio i moj brat Stanko. Za porodicu Grča dodajem, da su otišli 1943. godine u partizane Josip mlađi i Mirko. Josip je poginuo.

U Garešnici je bio i Slovenac Miloš Škrl, činovnik, nogometniški izvjestivač iz Celja. Uključio se među domaće nogometare i dobio zaposlenje, pa je tako bolje prolazio. Ali je svakako bio naš. Više puta sam ga upozorio, da je dužan ići u partizane što je Miloš 1944. (možda 1945.) i učinio. U Garešnici sam 1941. i 1942. svraćao i kod naše porodice postolarskog majstora Krančevića. S njihovim kćerkama Milenom i Nevenkom razgovarao sam o NOP-u.

Organizirani NOP

Mnoge do sada navedene moje veze mogu se smatrati kao organizirana djelatnost za NOP, ali svakako moram istaći ono glavno, što je bilo neposredno vezano za Partiju i organizaciju ustanka, te za NOP.

Mislim, da je to bilo krajem 1941. godine, kad sam susreo u Popovcu Ljubana Đarića. Znali smo se dobro, jer sam često prolazio mimo njegove kuće iznad Velikog Prokopa. Tamo bi znali malo porazgovarati. Jednom prilikom mi je govorio, kako je bio u Sovjetskom Savezu, te da je učestvovao u Oktobarskoj revoluciji. No Ljubana sam puno puta sretao u Velikom Prokopu i u Popovcu, a posebno u bifeu kod Irene Volf. Ali, vjerojatno me je s njime upoznao lugar Dušan Poznanić, koji je o Ljubanu imao vrlo dobro mišljenje. Osobno sam se vrlo dobro znao i s Ljubanovim sinom Cvijom Đarićem, koji je radio

kod mene kao šumski radnik. Ljuban mi je tada, kako rekoh, spomenuo, da želi sa mnom nasamo razgovarati. Pozvao sam ga, da dode u lugarnicu u moju sobu. To nije bilo ni najmanje sumnjivo, jer je kod mene dolazilo više radnika i seljaka zbog poslovnih stvari. Ljuban mi je tada govorio, da dolazi k meni u ime organizatora NOP, te da želi da se i ja aktivno uključim u NOP. Ja sam bez razmišljanja pristao i Ljuban mi je dao prvi zadatak: da prikupljam novac od naših ljudi za NOP, te da ga onda predajem njemu. Drugi zadatak je bio prikupljanje informacija interesantnih za partizane, a treći: da javim, ako doznam za kakvo oružje.

Siječnja 1942. godine prikupili su ustaše veće svoje snage i krenuli u hajku-potjeru za moslavačkim partizanima. Bilo je jako hladno i mi smo u Popovcu promatrali kolone ustaša, kako su nadirale prema Podgariću. Kako se borba između ustaša i partizana odvijala i završila već je više puta napisano. Ali ukratko: Uspjeh Moslavačkog odreda je bio silan. U snijegu ostalo ispred partizanskih položaja u Gariću sedam leševa — ustaša iz Garešnice. Vijest o ustaškom porazu pronijela se nadecko brzo kao da ju je nosio vjetar. Partizanskom uspjehu radovale su se hiljade ljudi. To se nije smjelo pokazati javno, ali se tada govorilo samo o tome, kako su partizani dobro »dočekali« ustaše. Naročito je taj poraz frapantno — zastrašujuće djelovao na malobrojne ustaše u Garešnici, a također i na malobrojne njihove sumišljenike. U Garešnici je bio organiziran nekakav žalobni sprovod, na koga su morali svi Garešničani. Iz ustanova su morali ići svi po spisku, a njihovi šefovi su odgovarali za učešće svojih podredenih službenika, činovnika i drugih. Ali i ako se sve to organiziralo nasilno, mnogi nisu došli na sprovod, a naročito je puno nedostajalo naroda koji nije bio zaposlen. Mog oca su također natjerali, pa je išao s kolegama iz Poreznog ureda. Poslije sprovođa je vrlo rado govorio, kako su se on i njegov dobar drug Kosihajda (naš suradnik) i još neki u povorci rugali i na svoj način zabavljali — uživali. Obično je onda znao zaključiti, kako rado bi išao svaki dan na ovakve sprovođe. Smrt ustaša u Gariću je bio efikasan šok za ustaštvo u čitavoj moslavačkoj regiji. U Garešnici su prvi dana poslije te njihove tragedije nešto prijetili kako će se osvetiti i kako će poubijati sve partizanske sumišljenike, partizanske porodice. Židove, Srbe i Slovence, te komuniste i ne znam koga sve još. Ali od toga nije bilo ništa. Suprotno tome, njihovi uniformirani i neuniformirani prijatelji počeli su se brzo hladiti i nisu bili više tako oduševljeni kao ranije, a ni više tako »spremni« kao do tada. Neki ustaše, koji su imali kod svojih kuća uniforme i oružje, počeli su to s najrazličitijim izgovorima, vraćati. Najviše su se izgovarali, da su bolesni, a snalazili su se i na druge načine.

Ljeti 1942. doznao sam od oca (čini mi se, da mi je hitno poručio da dođem u Garešnicu), da će ustaše hapsiti i tjerati Židove u logor. To sam odmah javio Ireni Volf, s prijedlogom da hitno — odmah pobegne u partizane, čini mi se, da je Irena dobila vijest o predstojećim hapšenjima i od nekog drugog. Irena je odmah obavijestila Zlatka Siselbersteina, da pobegne u partizane. A možda je i Zlatko Irenu obavijestio o predstojećim hapšenjima (zaboravio sam). Samo sigurno znam, da sam i ja imao neke trke oko toga. Moga oca sam zamolio, da oba-

vijesti Židova Miška Eislera, trgovca u Garešnici, te porodicu Nade Eisler, da bježe u partizane. Otac je išao k Mišku kući, a žena mu je rekla, da je Miško s konjima u šumi gdje tovari drva. Otac je krenuo u Bukvik kod Garešnice. Našao je Miška, te mu rekao, da kreće s kolima u Dišnik, jer ga kod kuće već čekaju ustaše iako tada još nije bilo ustaša kod kuće. Miško se izgovarao, da im ništa nije učinio i zašto bi ga tjerali u zatvor. Otac ga nije mogao uvjeriti i Miško je krenuo kolima kući. Tamo su ga već čekali ustaše. Otjerali su u zatvor čitavu porodicu, pa i porodicu Nade Eisler. Iz zatvora su bili otjerani u Jasenovac, te poubijani. Ne znam da li je moj otac obavijestio da bježi i porodica Nade Eisler.

Iz Garešnice je pravovremeno pobjegao Zlatko Sielberstein i otišao u partizane. U partizane je takoder pobjegla Irena Voll. U njihovoј kući su se dogadjaji odvijali tragično. Majka i dvije tetke bile su prestarne, da bi mogle bježati u šumu, a mlada sestra Matilda se za odlazak među partizane nije mogla odlučiti. Bila je nježna i mislila da ni zdravstveno nije bila najspremnija, pa je ostala sa starima u nekoj nadi i vjeri, da nije ništa kriva, te da se ipak neće izvršiti nad njima ono najstrašnije: ubijstvo u logoru. Logorske tragedije i najrazličitije sudbine i ustaška zvjerstva nisu tada još tako dopirala do naroda, kao godinu dana kasnije, ili 1944. godine, kada se znalo, da nema povratka iz logora smrti u Jasenovcu, ili Staroj i Novoj Gradiški ili drugih. Ustaše su otjerali, osim Irene sve, te ih u logoru poubijali. Kada su ustaše ušli u Popovac otišao sam iz lugarnice u osnovnu školu kraj Volfove kuće. Bojao sam se, da će možda i mene arestirati. U školi je bila učiteljica — pravoslavka Vuka i kada su već ustaše opkolili Volfovku kuću sjetio sam se kako sam neoprezno postupao. Mogli su ustaše tada tražiti Vuku. Kod nje bi našli i mene, pa bi vrlo lako otjerali oboje. No to se srećom nije dogodilo. Vuka je brzo nakon hapšenja Volfovih otišla sama iz Popovca, a kuda — ne znam. Volfove su u Popovcu svi voljeli, a kada se ta tragedija zbivala, bilo je selo kao izumrlo. Ja sam gledao svu tragediju krijući se, da me ustaše ne vide. Žene su plakale, a ustaše su ih surovo tjerali, da što prije napuste kuću. Ustaško nasilje je raslo i polulegalno se više nije moglo za NOP raditi. Poznata je bila parola (ustaška): ko nije s nama taj je protiv nas. No sva sreća je bila u tome što je nas bilo previše.

Muslim, da je to bilo u proljeće 1943. kada je četa dobrovoljaca komandira Bože Kušeca — preobučena u domobrane napala vlak na željezničkoj stanici Hercegovac.

Ja sam bio tada kod kuće u Garešnici. Da se na željezničkoj stanici Hercegovac nešto dogada mogli smo brzo ustanoviti, jer se čula pučnjava. Zračna linija je 2 do 3 km, pa je to svakako moguće. Do nas je brzo stigao glas, kako su partizani prevarili domobrane, upali u vagone i likvidirali one, koji se nisu htjeli predati. Zatim su vlak zapalili i naredili strojvodici, da ga natjera prema Garešnici. Goreći vlak je vozio prema Garešnici, ali se možda na pola puta zaustavio. Bilo nas je nekoliko, koji smo s Mladanove njive gledali kako gori vlak. O toj uspješnoj akciji, koja je pozitivno odjekivala po čitavoj Moslavini, govorio mi je u Moslavackom odredu još iste godine Zdravko Vaupotić, koji je takoder učestvovao u njoj. Tom prilikom zarobljen je Stefano-

vic. Kada su Stefanovića kao zarobljenika saslušavali, nisu mogli zaključiti, da li da ga puste ili da ga strijeljaju. On im je rekao, da je šef željezničke stanice u Bjelovaru i ne znam šta još. Bio je smrtno preplašen. Zdravko ga je primijetio, ali se nije zauzimao za njega, a vjerojatno ga zet nije primijetio. Partizani su bili zatim u dilemi šta sa Stefanovićem da rade. Pitali su ga, da li poznaje kog partizana, koji bi mogao za njega posvjedočiti da je on pošten prema NOP i da je željezničar. Stefanović im je zatim rekao, da je u partizanima Zdravko, brat njegove žene Hedvige. Navodno su se zatim počeli naši smijati i pozvali Zdravka. Zdravko se odazvao jako »službeno«, te potvrdio da ga poznaje, te da je zaista njegov svak. Partizani su primijetili, da ga Zdravko nekako ne simpatizira pa su opet Zdravku dosadivali, da kaže da li su njih dvojica posvađani ili slično. Zdravko im je tada odgovorio: »Vidite, stariji je od mene, školovaniji, rezervni oficir, pa ne ide u partizane. Zato ga ne volim.« Zdravka su još pitali, da li je Stefanović za ustaše. Zdravkov odgovor je bio — da nije, a onda je još slijedilo zadnje pitanje: da li se slaže, da ga puste. Zdravko je, opet nekako preko volje rekao: »Pa pustite ga, šta ćemo s njime.« Naši su zarobljenika pustili.*

Zdravko je bio izvanredan mladić i vrlo hrabar borac. Imao je tek 16 godina, ali je bio jak i visok (viši od mene). U ponašanju je bio ozbiljan (možda i suviše ozbiljan) i jako skroman. Govorio je malo, pa su zato iz njega jedva izvukli izjavu za Stefanovića na koga se ljutio, što mu pravi sramotu time što ne ode u partizane. Stefanović sam poznavao i ja kao poštenog i mirnog. Imao je ženu i dvoje djece. Meni, koji sam bio malo stariji od Zdravka je bilo jasno, da se Stefanović ne može kao mi mladići tako lako odlučiti za odlazak u partizane (no to nije bilo ni za nas tako lako — obzirom na porodice, koje su poslije bile izložene krvolocima — ustašama). Zdravko je poginuo 1944. Pokopan je na groblju blizu Popovca.

Odlazak u Moslavački odred

Mislim da je bilo na kraju srpnja 1943. godine kad sam se javio štabu odreda. Operativac Čelik me prihvatio, a pošto su me neki drugovi, kao komandant i još neki poznati — htjeli zadržati u administraciji štaba, zamolio sam ih, da me dadu u četu, i oni su mi molbi udovljili. U četu sam, naime, želio jer sam tamo imao odličnog druga Zdravka Vaupotića. Mate Škrlijan je bio moj komandir, a Ankica (prezime sam zaboravio) komesar. Komandant moga 1 bataljona je bio Lojzek Kovačić, politkomesar »Čelo«, Ivan Bobinac s Brestovca, a zamjenike sam zaboravio. Sa SKOJ-em nisam imao teškoća. Rekao sam da sam član od prije rata i odmah su me uključili u rad skojevske organizacije. Kako sam došao do svoje puške? U četi sam bio nekoliko dana bez puške. Za stražu i patrole mi je svoju pozajmljivala neka bolničarka. Noći 9/10. 8. 1943. postroji Lojzek Kovačić bataljon, pa pozove da izade oko 30 dobrovoljaca (mislim da je bataljon tada brojao oko

* — Stefanović je radio u Bjelovaru za NOP na obavještajnim pitanjima. Danas živi u Celju.

200 boraca). Prvi je izletio hrabri Zdravko Vaupotić i tako me oštro pitajući pogledao, da sam bio odmah do njega. Mislim, da nas je bilo u tren oka na Lojzekovoj strani preko 30, tako, da je počeo zaustavljati nove dobrovoljce. Krenuli smo brzim pokretom na cestu negdje blizu Volodera. Na određeno mjesto u zasjedu stigli smo za oko 2 do 3 sata. Legli smo u kukuruze i Lojzek nam je rekao, da čekamo »koturase« — biciklističku domobransku jedinicu, s kojom su bili vođeni neki razgovori. Rečeno je da domobrane treba odlučno napasti, ali ne gađati po vojnicima jer će se, navodno, svi predati. Svanuo je dan, ali domobrana nije bilo ni od kud. Mislim da su trebali doći iz Kutine. Ležali smo u kukuruzima, te čekali. Razgovarao sam s operativnim oficijerom čete ili bataljona Milanom Dopuđom, rezervnim poručnikom iz Čazme.

Mislim, da je inače bio učitelj. U partizane je stigao pre nekoliko dana i Lojzek Kovačić mi skrenuo pažnju da vidim kako će se ponasati u napadu, s primjedbom, da o tome javim samo njemu. Sunce je bilo već visoko, ali neprijatelja ni od kuda. Većina boraca je zaspala, ali se odjednom začu kamion, koji se nam bližio. Odmah smo bili u pripravnosti za napad. Lojzek je naredio da niko ne puca, dok on ne ispalji rafal iz šmajsera po neprijatelju. To je bio i ujedno znak za napad. Kamion je vozio polako i Lojzek je opalio. Za njim smo opalili svi. Kamion je stao i Lojzek je povikao: »Ne pucaj!«. U kamionu su digli u vis ruke svi domobrani (bilo ih je oko 20). S povikom »juriš« smo napalili na kamion. S kamiona smo tjerali domobrane, ali su neki naši borci bili neoprezni (malo prespori) pa su im dvojica ili trojica pobegli u kukuruze skočivši iz kamiona prije našeg opkoljenja — na južnu stranu. Krv je curila s kamiona, ali to nije smetalo mene niti Zdravka, kao ni druge borce. Skočili smo te počeli kupiti puške. Oko vrata objesio sam najprije svoju pozajmljenu francusku pušku, a onda sam povrh dodao još dvije, a treću sam zadržao u ruci. To su bile odlične mauzerke. U džepove sam natrpao municije, a uzeo sam i fišeklje. Kada je Lojzek otvorio kabinu teretnjaka, iz nje se izvalio debeli civilista, koji je otkupljivao žitarice. Šofer nam je, krijući od domobrana govorio da je naš, a Lojzku je rekao, da je član KP, te moramo s njime postupati, kao da je naš neprijatelj. Kamion smo zapalili, te se povukli u moslavacka brda. U štabu odreda su bili zbog uspjele akcije vrlo veseli. Mislim, da smo zarobili nešta preko 20 mauzerica, dva puškomitrailjeza Zbrojevka i dosta municije. Osobno sam bio sretan, jer sam donio — zarobio tri puške. Ali me čekalo veliko razočaranje. Stab odreda je naredio, da se preda sve što smo zarobili. Jedina nada ostao mi je komandant Lojzek, koji mi je obećao, da će se zauzeti, da dobijem jednu pušku. Situacija je naime bila nezgodna. U odredu je bilo više starijih boraca, koji nisu bili naoružani, pa je bio ustaljen red, da oružje najprije dobiju stariji borci. No Lojzek je uspio. Bio sam sretan i ponosan, jer nisam dobio pušku na poklon, već da sam je lično oteo neprijatelju. Poslije borbe javio sam Lojzku, da je hrabro kao svi dobrovoljci jurišao i Milan Dopuda. Kasnije me nikada nitko više nije ispitivao za Dopudu. Mislim, da nije bilo ni potrebno, jer se u svim borbama isticao kao hrabar borac i dobar rukovodilac.

Vjerojatno je to bilo u kolovozu 1943. godine kad je išao naš odred u akciju na bolnicu (ludnicu) kod Popovače. Ja sam bio najprije u

O/U

zasjedi, a kada su naši već razoružali stražare, pomagao sam prazniti ekonomat. To je bila sjajna akcija. Nismo imali nikakvih žrtava, a zaplijenili smo blizu desetak kola punih suhog svinjskog mesa, slanine i drugog živeža. Bilo je malo nezgodno što su nas neki bolesnici (luđaci) psovali i nazivali banditima, jer da im krademo hranu i drugu robu, Među duševnim bolesnicima bilo je i onih koji su dovikivali: »Živjeli partizani, bravo naši, pobijte ustaše« i slično. No ta noć je bila nekako vrlo zabavna. Odnijeli smo također puno čebadi i lijekova, te otjerali 18 goveda. Jedna nam se krava izgubila u branjevini i neki od komandanata me je poslao s patrolom nazad, jer da moramo tu kravu po svaku cijenu pronaći. To glupo naređenje, također, neću nikada zaboraviti. Mislim da smo se morali vratiti čak iz Čaira. Iznad bolnice su nas neki seljaci već upozoravali na neprijateljske patrole, koje su kre-nule iz Popovače, kada su doznale za našu akciju. Kravu smo konačno našli u nekoj šikari, te je dotjerali do štaba odreda gdje smo je predali intendantu.

Ova akcija je tako dobro uspjela zahvaljujući našoj dobroj obavještajnoj organizaciji i dobroj suradnji odreda s terenskim aktivistima, koji su nam uvijek javljali o dobrom prilikama za izvođenje vojničkih akcija. Moram podvući da je bilo zaplijenjeno više od deset pušaka, puno municije, a, mislim, i jedan puškomitrailjez. Skoro sam zaboravio spomenuti, da su u ostvarenju te akcije najviše suradivali naši liječnici. Oni su nas obavijestili kad je stigla razna roba u skladišta, te da neće biti naročitih poteškoća s domobranskom stražom. Mislim, da su kasnije sumnjali u te liječnike, te da su ih nekuda premjestili.

Krajem kolovoza 1943. godine poslali su me na SKOJ-evski tečaj u Podgarić. Mislim, da je bio tada sekretar SKOJ-a u odredu Tino Lončar iz Bedekovčine (poslije rata živi u Zagrebu). Kurs je trajao desetak dana, a vodio ga je student Božo Roje, komunist iz Siska.

Slijedio je odlazak u Moslavački odred brata Stanka, druga Miloša Orla i njegove sestre Vesne, te Nade Aržek, svih iz Garešnice. U štabu odreda rekao sam početkom kolovoza 1943, da bi bilo svakako potrebno izvesti partizansku mobilizaciju onih mladića, koji su tada trebali da se odazovu neprijateljskoj mobilizaciji. Moj prijedlog je bio prihvaćen i o izvedbi sam se posebno dogovarao s Lojzekom Kovačićem. U patrolu za Garešnicu, gdje bi po noći odveli mladiće koji su tako i tako kanili u partizane, javili smo se ja, Zdravko Vaupotić i još neki drugovi. Ali je iznenada došlo do male promjene. Komandant Lojzek mi je rekao da ne mogu s patrolom u Garešnicu, jer taj zadatak već izvodi neka druga grupa. Pitao sam ga, da li imaju točnu adresu moga brata Stanka, Joce Mauhera i još mnogih drugih. Ja sam naime poznao u Garešnici svaku kuću i ne bi mi bilo teško pronaći sve mladiće, koji su kanili u odred. Naša patrola je bila tek zbog toga, da li se roditelji lakše izgovarali pred žandarima i drugima. Po noći, nešto prije svanuća vratila se patrola iz Garešnice i dovela oko desetak mladića. Među njima je, sjećam se, bio i Joco Mauher. Patrola se još pohvalila, kako je donijela od Mladana puno cigareta i duhana. Naljutio sam se na njih, te ih pitao, zašto nisu išli po moga brata Stanka. Debelo su me gledali, a zatim sam postavio isto pitanje i Joci Mauheru, koji je znao da se u partizane sprema i Stanko — njegov drug i komšija i

vršnjak. Primijetio sam: »Previše ste mislili na duhan, a ne na ljudi koji su u opasnosti i žele u partizane.« Zamolio sam Kovačića, da me smjesta pusti u Garešnicu. Znao sam da bi se moglo s nekolicinom drugova, koji su ostali u Garešnici (vojni obveznici) loše svršiti. Stvar je naime bila još u tome, da sam ja poslao poruku bratu Stanku, da ćemo doći po njega i jošneke drugove i da ćemo ih formalno mobilizirati. Lojzek Kovačić mi je rekao, da sada ne smijem u Garešnicu, jer će brzo dan, te da će moći s patrolom u Garešnicu navečer. Pomicao sam se. Slijedilo je ugodno iznenadenje. Možda je to bilo oko 8 ili 9 sati, kada su mi javili, da je došao u odred moj brat Stanko. Mislim da smo bili u Dišniku. Rekao mi je, da je rano ujutro doznao za partizansku »mobilizaciju«, a pošto nisu partizani kod nas svratili brzo je uzeo nešto ličnog pribora i pobegao kroz Bukvik u Dišnik. Moja majka je zatim otišla, dogovorno sa Stankom kod susjede Mauher, te plakala, kako bi je čuli i prvi susjedi (Birovi) i rekla, da su partizani po noći otjerali Stanka. Mauherica je pozvala u kuću pa se smijala, rekvavši da je i njen Joco otišao s njima. Brzo su se dogovorile, kako će se zagovarati, ako bude potrebno. Za susjedu Mauher sam već spomenuo, da je imala s našima veze, te da je već 1942. i 1943. više puta donijela mojoj majci ili ocu vijesti i partizansku štampu. U 1942. godini kada su Ema, Bogomir, Zdravko i njihova majka Marija Vaupotić, intenzivno radili s partizanima, otišao je zbog sigurnosti i penzije u Garešnicu (iz Popovca) njihov otac Jurij. Moja majka mu je našla siguran stan kod naše porodice Stojan, koji je imao sjajnu ženu Slovensku. Jurij Vaupotić je bio slabog zdravlja, morao je držati dijetu i odlaziti kod liječnika. Kod naših je bio svaki dan, te stalno suradivao u NOP-u kako sa mnom i s našima, pa i preko članova svoje porodice.

U Moslavačkom odredu sam brzo postao sekretar SKOJ-a u četi. Ako se ne varani krajem kolovoza 1943. formiran je 3. bataljon. U njemu je bila većina boraca iz udarne skupine Ivana Kosaka. Komandant je postao Ivan Kosak, politkomesar Luka Jaras, njegov zamjenik neki radnik iz Zagreba, inače mislim Dalmatinac — nešto stariji, a mene su postavili za sekretara SKOJ-a toga bataljona.

U Moslavačkom odredu je u to vrijeme bio Slovenac Lojzek Vomajer iz Podvelke pri Mariboru. Godine 1941. je radio kao trgovacki pomoćnik u Mariboru i vodio prve partizane na gorski masiv Pohorje. Kasnije je izmakao Švabama u Hrvatsku i pobegao u Moslavački odred. Sada živi — sve poslijeratne godine u Mariboru. U odredu je bio sa mnom i Josip Bakarić. Sada živi u Zagrebu. On je došao već kao član KPJ u Maribor oko 1938. (možda 1939.) iz Zagreba. Radio je na mariborskoj periferiji na Pobrežju kao brijački pomoćnik. Povezao se s partijskom organizacijom, te dolazio više puta i kod nas u Maribor (jer je bio i moj brat Lojzek član KPJ).

Bakarić je bio 1941. na Pohorju u partizanskoj četi. Iste godine se razbolio, pa su ga poslali na bolovanje, a kada mu je bilo nešto bolje pobegao je u Hrvatsku i pošao nešto kasnije u Moslavački odred. U I Moslavačkoj brigadi je bio 1944. neko vrijeme komesar 4. bataljona. U jednoj borbi je teško ranjen, ali se poslije ozdravljenja opet vratio u brigadu.

No u Moslavačkom odredu je bilo još nekoliko Slovenaca. Među njima je bio veliki junak, seljak Srećko Podlesnik iz Lovrenca na Pohorju. To je bio strašan borac. Naročito ga se sjećam iz borbe u Čazmi. Sjajan drug je bio i Ivo Morela, umjetnik, slikar, Slovenac, koji je živio u Zagrebu. Poginuo je u borbi u Zagorju 1944. Žena je također bila u odredu i u brigadi. Puno puta se istakla kao hrabar borac.

EMA BRKLJAČIĆ

Progon iz rodne Slovenije

Noću 11/12. rujna 1941. godine došli su gestapovci u Laško i među ostalima pohapsili i moju porodicu: oca, majku, sestru Nadu i braću Bogumira i Zdravka. Sve su nas istjerali iz domova s malo najnužnijih stvari koje smo pokupili na brzinu. Fašisti su nas strpali u autobuse i odveli u sabirni logor u Rajhenburg — Brestanicu. Nakon 15-tak dana svi smo ukrcani na teretni vlak i protjerani u NDH. Nijemci su nas predali ustašama u Slavonskoj Požegi, gdje smo ostali oko deset dana.

Nakon toga ustaše su nas dotjerali u Garešnicu. Tamo je po selima, već bilo Slovenaca, tako da je i moja porodica raspoređena kod seljaka u selu Trnovitički Popovac. Ja, sestra Nada i brat Bogumir raspoređeni smo kod Janića, a otac, majka i brat Zdravko kod Šimraka. Ustaše su naredili seljacima da nas moraju hraniti, a nama da moramo biti lojalni prema vlastima NDH.

Unatoč toga što su nas u Popovcu prijateljski primili (bilo je i onih koji nisu), bio je to za nas gorak kruh, osobito za moje roditelje. Nismo bili navikli da o nekome ovisimo. Ali bili smo bez igdje ičega, jer su nam Nijemci sve oduzeli. Zato smo radili kod seljaka, mučili se i nekako preživjeli. Da nas ne bi ustaše selili od kuće do kuće zamolili smo Jovu Šimraku da nam dopusti useliti se u malu kućicu koja je bila slobodna. On je to učinio, pa smo se svi tu nekako smjestili. Sestra Nada je otišla kod druge sestre u Bjelovar, koja je tamo živjela s mužem.

U proljeće 1942. godine se u selu već govorilo o partizanima i njihovim borbama. Sjećam se da smo u početku prve informacije i propagandni materijal dobivali od Jove Sarača i Steve Mujadina. Više puta smo razgovarali o situaciji na frontu, pogotovo kada smo se sastali u gostionici kod Irene.

U selu Popovcu je bilo više nacionalnosti (Srbi, Hrvati, Švabe, Mađari, česi, Slovenci i drugi). Osim par izdajnika, mislim da su u glavnom svi bili simpatizeri NOB-e. Znala sam da je brat Zdravko već ranije postao član SKOJ-a i da je više puta morao po zadatku u Garešnicu. Onda je imao tek 14 godina. Što se više govorilo o partizanima, moja je želja bila sve veća da se sastanem s njima. Iako su partizani već ranije dolazili noću u Popovac, ja sam se prvi put s njima srela tek u jeseni 1942. godine.

Jela Vukobradović je moju majku i mene pozvala da dođemo navečer kod njih na komušanje kukuruza. Otac je bio protiv toga da

idemo, jer se skoro svake noći čula u selu pucnjava, pa je želio da smo navečer svi kod kuće. Pošto je njihova kuća bila blizu naše, to smo ipak otišle. Sabralo se mnogo ljudi. Momci su svirali i pjevali, bilo je veselo. Oko 11 sati čula se sasvim blizu pucnjava. Neko je brzo zatrnuo svjetlo. Nastala je tišina. Zatim su u kuću došli partizani. Kad su upalili svjetlo, majci i meni obratio se jedan vrlo zgodan i uredan partizan. Pitao nas je odakle smo i šta radimo u Popovcu. Ispričali smo mu da su nas Nijemci iselili iz Slovenije.

Dugo smo razgovarali i nakon toga sam s majkom otišla kući.

Nekoliko dana iza toga dojašio je na lijepom konju prijepodne pred našu kućicu taj isti partizan. Meni je donio mali buketić poljskog cvijeća i zamolio me za vodu i ručnik da osvježi lice. Bili smo svi kod kuće i s njime pričali. Rekao nam je da je operativni oficir Moslavačkog odreda i da se zove Busa. Ostavio je na sve nas vrlo dobar utisak, a pogotovo na mene. Zato sam njegovo cvijeće dugo čuvala. Od toga dana nas je više puta posjetio.

Jednog lijepog sunčanog dana došao je Busa s dva lijepa, osedlana konja. Popela sam se na konja i nas dvoje smo veselo i razigrano jašili po popovačkim livadama. Bili smo zaljubljeni. To su bili rijetki trenuci bezbrižnosti.

Brzo iza toga Busa me odveo u štab Moslavačkog odreda i upoznao s Marijanom Cvetkovićem, Francem Kneblom, Capom i drugima. Svi su me srdačno primili i lijepo pogostili. Ja sam na sve to bila jako ponosna. Drugovi iz štaba su nakon toga više puta svratili do nas.

12. studenog 1942. godine napustila sam Popovac i s Busom otišla u partizane u Veliki Prokop. Radila sam u Agitpropu gdje su se pripremali i stampali razni izvještaji i letci o situacijama na bojištima. Ovdje su uglavnom radili drugovi iz Zagreba.

Što sam Busu više poznavala, sve sam ga više voljela. Bio je vrlo dobar, pažljiv, veseo, volio je pjesmu. Uvijek je bio uredan i dotjeran. Bio je izvanredno hrabar. Svi su ga voljeli i cijenili. Budući smo se obostransko jako voljeli, odlučili smo da se vjenčamo. Svadba je održana početkom devembra 1942. u Prokopu u Štabu Odreda. To je bila prva partizanska svadba u Moslavini.

Bila je jaka zima, a snježni pokrivač pokrio je čitav kraj. Noć je bila hladna, obasjana mjesecinom i zvijezdama, kad sam se sa svojom majkom i Busom vozila na saonicama iz Popovca u Prokop. Bilo je jako romantično, kao u priči. U štabu je bilo svečano i već sve pripremljeno za svadbu. Kumovi su nam bili Marijan Cvetković i Franc Knebl. Obojica su nam držali osjećajne govore. Sačinjen je i zvanični protokol. Imali smo bogatu gozbu, sviralo se i pjevalo. Za Busu i mene su u Prokopu pripremili najljepšu sobu, svu ispunjenu ručnim radovima. Sve je bilo vrlo lijepo, čak se pucalo od veselja.

Prvi put sam išla u borbu kada smo napadali Berek. Kada je zapucalo s svih strana počela sam plakati: mislila sam da ćemo svi poginuti. Neke drugarice su me počele tješiti, a ja sam samo plakala, sve dok nije došao Busa i uvjeroio me da nije niko stradao. To se kasnije nije nikada više ponovilo. S Busom sam bila na položaju i prilikom napada na Garešnicu.

Braća Bogomir i Zdravko su također već prije završetka 1942. godine bili u partizanima. Roditelji su ostali sami. Opskrbljivali su se iz naše pozadine iz Podgarića, a i seljaci su im pomagali.

1943. godine otišla sam s Businim bataljonom u Slavoniju i ušli u sastav 12. proleterske brigade. Bogomir je također bio u tom bataljonusu kao komandir jedne čete.

U Slavoniji smo bili stalno u pokretu. Redale su se akcije za akcijama i borba za borbom. Sjećam se borbi u Podravini i Posavini. Prešli smo čitavu Slavoniju. Napadali smo neprijateljska uporišta: Našice, Lipik itd. Bili smo na Krndiji i Dilju. Bilo je naporno, jer su marševi bili dugi često i po 8 do 10 sati hoda. Sve smo dobro podnijeli, bili smo mlađi, a drugarstvo, moral i borbenost bili su na visini. Ništa nam nije bilo teško.

U ljetu 1943. godine se čitava divizija, u kojem sklopu je bila i naša brigada, prebacila u Zagorje. Ovdje smo izvršili uspješnu akciju na zloglasni zatvor Lepoglavu i oslobođili sve političke zatvorenike. Zaузeli smo i dvorac Trakošćan u kojem je bilo puno bande.

U kolovozu 1943. godine su se naše jedinice nalazile u Zvečevu. Očekivali smo dolazak komandanta Glavnog štaba Hrvatske. Zborno mjesto bilo je u parku. Svi su bili tamo, a ja sam s kurirom ostala u štabu radi veze. Nije prošlo sat vremena kad sam čula avione. Izašla sam iz kuće i trčala do jednog većeg drveta gdje sam legla. Dolazilo je puno štuka. Bombardirali su selo i pucali iz mitraljeza. Bomba je pala i blizu mene. Osjetila sam kako pada po meni zemlja, a onda sam se onesvijestila. Kad sam otvorila oči, pokraj mene je klečao kurir i čistio zemlju s mene. Polako sam se digla. Srećom težih ozljeda nisam imala. U to je na konju dojurio Busa, a iza njega Bogomir. Bili smo izdani. Par dana prije toga došlo je k nama iz Zagreba 12 mladića i djevojaka. Drugi dan su dvije djevojke kod šume naletile na našu strazu. Kada su ugledale partizane, počele su bježati. Oni su ih uhvatili i doveli u štab. Počelo je saslušavanje. Saznali smo da su došli u partizane po nalogu gestapoa iz Zagreba. Prije toga su ih obučavali i pripremali za špijunažu. Pohvatili smo i ostale, osim jednog, i strijeljali ih. Tako je neprijatelj bio obaviješten gdje se nalaze naše baze. Na sreću su se za vrijeme bombardiranja svi partizani nalazili u parku i tako nije bilo žrtava.

U Voćinu se sredinom rujna 1943. godine pripremao napad na Dulovac. Bilo nas je više bataljona, te štabovi brigada i divizije. Busa me uspio nagovoriti da ne učestvujem u ovoj borbi. Rekao mi je da je bolje da za to vrijeme operem i pripremim čisto rublje i košulje. Poslušala sam ga. Otpratila sam ga do bataljona, koji je već bio spremjan za polazak. Oprostili smo se i kolona je krenula. U njoj je bio i Bogomir.

Nestrpljivo sam očekivala njihov povratak. Kad su se nakon završene borbe počeli vraćati prvi partizani upitala sam ih za Busu. Odgovorili su mi da dolazi. Dugo sam čekala i ispitivala. Niko nije imao snage da mi kaže istinu. Tek kada se vratio Bogomir sa svojom četom, rekao mi je da je Busa poginuo. Nisam mogla vjerovati. Bilo mi je strašno. Ne samo meni, svima. Metak ga je pogodio u lijevo rame. Rana je bila velika i iskrvario je.

Drugi dan su Busu dopremili pred štab divizije i nakon toga pokopali na groblju u Voćinu. Bio je velik i tužan sprovod. Osjećala sam se osamljeno iako je bio sa mnom Bogomir i drugovi iz štaba divizije, najbolji Busini prijatelji.

Ponovo u Moslavini

Ja sam ostala još neko vrijeme u štabu divizije. Jednog dana mi je Marijan Cvetković predložio da se vratim roditeljima u Popovac, jer će tako možda lakše preboliti Businu smrt.

Majka je bila sretna što sam se vratila, a i tužna, jer je i nju smrt Buse jako pogodila. Nakon povratka u Popovac radila sam u općinskom komitetu kojeg sam postala član.

U prosincu 1943. godine preselila sam roditelje iz male kućice koja je bila već u dosta slabom stanju, a na ideju Jele Vukobradović, kod Milana Dragojevića, koji je bio sam u kući. Pero Dragojević je bio u partizanima, a roditelji otjerani u logor. Dobili smo na raspolaganje veliku sobu u kojoj je bio drveni pod. Lijepo sam je okrečila i uredila. U Popovac sam dolazila samo povremeno. Uglavnom sam se nalazila u Prokopu, Podgariću i Gornjem Mikloušu. Ako smo se morali radi bande povlačiti, onda sam vodila sa sobom i roditelje.

Brat Zdravko

1944. godine sam saznala, da se brat Zdravko, koji je tada bio komandant bataljona u I mosl. brigadi nalazi nedaleko od Popovca. Obavijestila sam majku i zajedno smo ga posjetile. Iako je bio najmladi u bataljonu, bilo mu je tek 17 godina, svi su ga slušali, poštivali i voljeli. Tom prilikom smo zadnji put s njime razgovarali. Našoj posjeti se jako obradovao. Tog dana je njegov bataljon odmarao, zato nam je posvetio dosta vremena. Majka je bila presretna i ponosna na svojega najmladega sina. Smatrala ga je još djetetom. Drugovi iz njegovog bataljona pričali su nam o njegovoj hrabrosti, o njegovome drugarstvu i disciplini. Nekoliko dana nakon toga, prilikom napada na Nartu, Zdravko je bio teško ranjen u lijevu stranu pluća. Brzo se prenijela vijest da leži u bolnici u Podgariću. Pošto je ova bolnica bila strogo konspirativna, majka nije dobila dozvolu da ga posjeti. I meni su jedva dozvolili. Zajedno s mamom sam išla u Podgarić. Ona je ostala kod straže, a mene su vezanih očiju dopremili u bolnicu. Stigla sam u trenucima operacije, koju je izvršio poznati zagrebački kirurg dr Grbović. Po operaciji su ga donijeli na krevet. Kad se je počeo dizati i vikati, položila sam njegovu glavu u krilo i brisala mu znoj. Bio je u agoniji. Pozivao je na juriš i davao naredenja. Bilo je strašno. Polako se smirio i umro mi na rukama.

Kad me je ugledala mama, odmah je znala što se dogodilo. Ja sam pala u takav šok da su me odmah otpremili u bolnicu u Prokop. Liječnici mi nisu dopustili da prisustvujem sahrani, koja je bila narednog dana u Popovcu. Nakon toga me je majka posjetila u bolnici.

Na liječenju sam ostala dva mjeseca. Bila sam potpuno slaba, pa sam dobila zaduženje da politički radim u bolnici u Podgariću.

U proljeću 1943. godine Busin bataljon nalazio se na Staroj straži — na Kopčiću. Ja sam tada bila u štabu, a Bogomir desetar jedne čete tog bataljona.

Na cesti u pravcu Čazme bila je naša zasjeda, koja je uhvatila na motoru s prikolicom jednog njemačkog oficira i vojnika-šofera. Oficir je naše odmah upozorio da dolaze tenkovi i rekao šuma — šuma. Naši su obojica razoružali i s motorom dovezli u štab. U štabu je počelo preslušavanje, a ja sam prevodila, jer sam znala njemački. Oficir nas je zamolio da s nama razgovara bez prisustva vojnika. Predao nam je čitav plan akcije njemačke vojske, koja je krenula iz Bjelovara. Imao je specijalku na kojoj je bilo označeno gdje će nas napasti. Da su podaci točni ubrzo smo se uvjerili, jer smo čuli tenkove. Borba na Kopčiću trajala je čitavi dan do kasno navečer.

U toku noći pošto nam je stigla municija prešli smo cestu i prugu Zagreb — Beograd i stigli u šumu Žuticu. Sa sobom smo vodili i zarobljenog njemačkog oficira. Taj Nijemac je bio začuđen našim korektnim postupokom prema njemu kao zarobljeniku. Govorio je kako su njemu pričali da partizani kolju sve svoje zarobljenike, da su neuredni, da imaju dugačku kosu, velike nokte itd. Na kraju je rekao: »Pa vi ste prava regularna vojska,«

Prilikom zarobljavanja, tom smo njemačkom oficiru oduzeli samo oružje, a sve drugo ostalo je kod njega i kod vojnika. On je imao fotoaparat »Lajku«. Kad je zamolio da mu ga ostavimo i to smo učinili. Sve to ostavilo je pozitivan utjecaj na tog njemačkog oficira, koji je izjavio da je antifašist, inače učitelj po profesiji.

U šumi Žutica smo se odmarali, ali nas je taj dan neprijateljska avijacija uznemiravala. Pošto nije ništa otkrila to je bilo samo vršeno izviđanje. Taj dan smo ostali bez hrane, što nije bilo prvi puta. Poslije podne toga dana Busa je sa Štabom odlučio da se taj njemački oficir pusti. Data mu je mogućnost da govori a ja sam prevodila. On se zahvalio na korektnom postupku i na kraju je zamolio komandanta bataljona Stjepana Brkljačića-Busu, moga supruga, da mi on — Nijemac pokloni zlatni lančić s privjeskom i zaželi na taj način sreću. Na kraju smo ga pitali da li će ga vojnik, kojeg smo također pustili, izdati njezovim starijima. Rekao je da neće, da će vojnik njega slušati. Obećao je taj njemački oficir da nas neće nikome izdati i tako je, pošto je dobio propusnicu, bio pušten.

STEVO ČUČKOVIĆ

Iz Banije u Moslavini

U podoficirsku školu bivše jugosl. vojske stupio sam 1939. godine, a 1. 11. 1940. izašao iz nje kao aktivni podnarednik. Bio sam komandir voda u 53. pješ. puku. Poslije 27. ožujka 1941. godine u Karlovcu je održan susret s grupom podoficira i vojnika pred kinom »Edison«. Sastanak su organizirali članovi KPJ Ranko Matić, Desput, Ilija Opačić i još neki. Oni su se interesirali za stanje u vojsci.

Prilikom formiranja ratnih jedinica raspoređen sam u 106. pješ. puk za K-ra voda. Puk se kretao za Brčko, a odatle ka Tesliću, gdje je

bio zarobljen bez borbe 16. travnja 1941. Ta sramna kapitulacija žestoko me ozlojedila. Uspio sam nekako pobjeći u rodno selo Babinac kod Gline.

Krajem 1941. godine stupio sam u partizane u četu Ilije Tarabića. U Banjiskom partizanskom odredu bio sam do sredine 1942. godine. Učestvovao sam u mnogim borbama i stekao ratno iskustvo.

15. 6. 1942. godine bila je postrojena 2-ga četa. Komesar Stanko Naletilić održao je četni sastanak, na kojem je postavljen zadatak da se izabere 10 dobrovoljaca s jednim puškomitrailjezom, koji će ići u Moslavinu. To je značilo, ostaviti Baniju i poći preko Save u nepoznatoto. Sutradan sam kao sekretar SKOJ-a u četi istupio prvi s puškomitrailjezom i rekao da se javljam dobrovoljno. Odmah je iz stroja čete izasla čitava desetina, sve mladića. Istog dana u selu Mečenčanima formirana je četa od 44 borca i rukovodioca s Mijom Bobetkom kao komandirom. Bili su to većinom borci iz okoline Siska koji su ranije došli iz Sisačkog PO.

U selo Moščenica j/z od Siska stigli smo uveče, a zatim produžili marš na istok ispod Siska i rano ujutro stigli u selo Crnec koje se nalazi j/z od Siska za svega 6 — 7 km. Trebalo je preći veliku rijeku Savu. U Crncu je postojala skela. Ali, skelu je čuvalo 5 — 6 ustaša. Nedaleko odatle bila je i žand. stanica. Što sad? Odluka je donijeta za čas. Komandir Bobetko bio je odlučan i hrabar čovjek. Dio čete je napao ustaše i razoružao ih, a dio žandare blokirao vatrom.

Kada je skela bila zauzeta i pripremljena za prelaz svi smo se ukricali i prešli Savu. Bilo je to ujutro, ljeto, lijepo vrijeme, a četa boraca za slobodu izvela je drzak i hrabar podvig. Neprijateljski su telefoni zvrjali na sve strane: partizani u Crncu, prelaze Savu, razoružali ustaše, napali oružnike i t. d. U isto vrijeme četa je hrlila ka šumi Brezovica. Vodio ju je vodič, koji nas je dočekao na Savi. Preko sela Topolovac i Budašovo stigli smo u šumu Brezovicu kod Debelog bresta u partizansku bazu — logor. Tu smo zatekli oveću partizansku grupu. Tu je Mika Šmiljak, Vlado Smolčić, Tomo Buden i Vesela, Stevo Pal i drugi borci. Susret je bio izvanredan, srdačan i drugarski. Siščani se ponovno sastaju medusobno, a i sa nama Banjcima. Dobro smo se nahranili i pošli na odmor poslije dugog puta i napora.

Sutradan, 20. 6. 1942. g. već rano ujutro nastupio je neprijatelj sa svih strana. Bili smo opkoljeni. Održano je kratko savjetovanje o tome što nam valja činiti. Odlučeno je da se u užem rejonu organizira kružna obrana, a zatim izvrši proboj k sjeveru i šumi Žutici.

Neprijatelj je nastupao u streljačkom stroju. Cak je i avion »Roda« vršio izviđanje. Došlo je do dosta oštре borbe koja je poduze potrajava. U odlučnom momentu izvršili smo vatrenu pripremu i probili streljački stroj neprijatelja, a zatim otišli na sjever za leđa neprijatelju. U toj borbi nismo imali gubitaka dok ih je neprijatelj imao. Zarobili smo dva domobrana.

Slijedećeg dana okupili smo se ponovno u Brezovici. Jedna naša desetina nabavila je dvoje svinja, koje je stručno obradio Branko Đaković poznati puškomitraljezac, tako da smo svi imali suhe hrane za naredna 2 — 3 dana.

Istoga dana krenuli smo za Moslavačku goru. No, prije toga morali smo preći glavnu prugu i cestu Zagreb — Beograd. Odlučeno je da prugu predemo blizu Križa, kao i to da se minira pruga i njemački vojni vlak. Dobio sam zadatak da osiguravam rad — miniranje grupe diverzanata. Bili su to Ivan Hariš-Gromovnik, Boro Miličević i Ivo Svetliči-Orsi. Moji pomoćnici kao puškomitraljesca bili su: prvi, Dmitar Radanović i drugi Petar Mamuzić. Uspješno smo obavili svoj dio posla, a diverzanti posebno. Na minu je naišao njemački vlak koji je vozio njemačke i bugarske oficire. Uništena je lokomotiva i desetak vagona. Bio je to golemi uspjeh partizana.

Onako, iz pokreta slijedećeg dana izvršena je akcija u Mosi gori kod Miklouša i u Podgariću, gdje su onesposobljene šumske manipulacije i onemogućena eksplotacija šuma. Tu smo se spojili s MPO, a zatim vratili u Posavinu i nakon mjesec dana ponovno vratili u Moslavačku goru. Uspješan napad na Brestovac i formiranje bataljona, ojačali su MPO.

U sastavu MPO, učestvovao sam u borbama za Gojilo, Veliku Mlinšku i drugdje. Poslije napada na Grubišno Polje primio sam dužnost K-ra četvrte čete MPO, a nešto kasnije i K-ta 2-g bataljona MPO. Krajem 1942. otisao sam za Slavoniju, a u rujnu 1943. postavljen sam za K-ta MPO.

Kao borac-puškomitraljezac, komandir desetar, K-ir voda, čete, K-t bataljona i MPO sjećajući se tih teških, ali i slavnih dana, moram reći da je narod Moslavine dao mnogo u NOB-i. Jedinice MPO-a dale su mnoge žrtve, ali i odnijeli pobjedu nad neprijateljem.

U Moslavini gotovo nema sela, a posebno većih mjesta u kojima se nije borio MPO. Čazmu je Odred napadao 1942., i dva puta 1943. Bio sam K-t odreda u studenom 1943. kada je naša Prva moslavačka brigada napadala neprijatelja u Čazmi. S njom je napadao i naš Prvi bataljon, koji je veoma uspješno izvršio svoje zadatke. Neprijatelj je potučen do nogu i uništen.

Na dužnosti političkih komesara sa mnom bio je, pored ostalih Ivan Pandža-Tatek (u četi i 2-gom bat.). Bio je to stari član KP, divan drug i pravi partizanski komesar. U Odredu je bio Đuro Blaha, a zatim Nikola Sušnjar-Geno. Jedan od vrsnih komandira čete u 2-gom bataljonu bio je Josip Ružička, kasnije K-t. brigade »Jan Žiška«. Poginuo je 1944., i proglašen narodnim herojem.

Ne bih obrađivao borbe Odreda, jer je to iznijeto u prvom dijelu knjige. Samo da kažem još ovo: KP je rukovodila NOB-om uspješno i na području Moslavine. MPO je imao veliku ulogu u NOR-u. Iz njega su nastale naše brigade i divizije, te mnoge pozadinske jedinice i ustavne. Posebno mi je drago što sam kao pripadnik MPO-a veći dio bio u Moslavini i borio se za bratstvo i jedinstvo, za slobodu i novu socijalističku Jugoslaviju.

BOŽO KUŠEC

Dolazak u partizane

Dok sam se nalazio u domobranstvu u Zagrebu radio sam za NOP. Drugovi su tražili da tu ostanem što duže, jer sam mogao dosta koristiti. Kao podoficir i četni starješina imao sam objave, dozvole i pečat, te sam mogao da se slobodnije krećem, da izdajem objave i druga potrebna dokumenta aktivistima radi njihovog sigurnijeg kretanja. Dolazeći u Križ povezao sam se s drugom Antonom Bartolom-Sokolom jednim od rukovodilaca KP u Križu. Donosio sam razni materijal, obavještenja i drugo. Prvih dana listopada 1942. godine bio sam u Križu, gdje sam imao sastanak sa Sokolom. U Križ sam došao kao na odsustvo. Međutim, kada sam se vratio u Zagreb i pošao u jedinicu, još nisam ni ušao u kasarnu a na ulici, ispred kasarne, sreo sam naporučnika Ivana Vilima. On mi se okrene i reče: »Bježi, čekaju da te uhapse«. Odmah sam ušao u tramvaj i otišao u grad na vezu radi obavijesti o provali, a zatim sam prvim vlakom pošao u Križ. Razumije se: bio sam uzbuden. Neki Posavec, narednik, koji je surađivao s nama za NOP, bio je uhapšen i sve odao na saslušanju.

Stigavši u Križ, odmah sam se javio na već ranije dogovorenu vezu drugu Antonu Bartolu-Sokolu i još nekim drugovima. Oni su me sa svojim kurirom uputili u partizane. Išli smo od veze do veze, najprije u selo Obedišće, zatim u selo D. Vlahinićka, a potom smo stigli u Osekovo na kotaru Kutina. Tu smo se povezali s Ivanom Frgecom-Pilotom, tada sekretarom KK KPH-a Kutina, koji je organizirao prebacivanje jedne grupe drugova u Moslavački odred. Bio sam u uniformi domobranskog vodnika s pištoljem pa bi u prvi mah neki drugovi pogledali na mene s dozom nepovjerenja, dok im ne bi bilo rečeno da sam suradnik NOP-a. Noću 4/5. 11. 1942. godine prešli smo glavnu željezničku prugu a zatim i cestu. Nakon sat hoda našli smo se u Mikleuški. Noć je bila veoma tamna, maglovita i kišna, ali me to nije smetalo. Išao sam u novi život, u partizane, svjesno napuštajući neprijateljsku vojsku. Bio sam već dosta iskusan vojnik — starješina i ako ne i s borbenim iskustvom. Sutradan, 5. 11. poslijepodne, stigao sam po kaljavom seoskom putu u malo i siromašno selo Mali Prokop. Već ispred sela zaustavila nas je partizanska patrola, raspitala se o svima, a zatim nas je kurir odveo u centar sela, ako se to tako može nazvati u kuću seljaka Petra Jakšića. Tu je bio štab Moslavačkog partizanskog odreda. Partizanski rukovodioci u partizanskim kapama s tri roga imali su na lijevim rukavima oznake.

Moj prvi utisak bio je povoljan; bogami to je vojska. Stražar ispred kuće, štab odvojen od domaćih, sve u punom vojničkom redu. Primili su me drugarski. Dobio sam dobru večeru. Sa spavanjem je bilo lošije, morao sam se zadovoljiti sijenom u štaglju. Obišao sam dakle, s juga Moslavačku goru dok sam stigao do partizana. Jer nije se tada moglo jednostavno ni stići ni postati partizan. Sve dok nisam stupio u Odred u M. Prokop postojala je opasnost da me neprijatelj goni, a sada kad sam stigao, bio sam sretan i psihološki miran. Eto postao sam partizan. Tamo na zapadnoj strani Moslavačke gore ostao je moj rodni Križ, u njemu rođaci i prijatelji. Mnogo puta će kasnije biti blizu toga velikog

sela na brijegu, sa starom velikom školom i velikom crkvom sela u kojem se ušančio neprijatelj.

Neko vrijeme bio sam pri štabu MPO-a, a zatim sam otišao u četu i ubrzo postao komandir voda, a zatim i čete. Brzo sam napredovao, što je bilo u onim ratnim uvjetima i normalno, jer sam imao nešto više vojničkog iskustva od nekih drugih drugova. Bilo mi je lijepo u drugom partzianskom bataljonu MPO-a: četa je bila dobrog sastava, postizala je lijepe uspjehe, s relativno malo žrtava.

Budući sam bio dugo vremena u MPO-u: od borca, komandira voda, komandira partizanske čete, zamjenika kamandanta partizanskog bataljona, člana štaba, načelnika štaba i komandanta, imao sam prilike upoznati mnoge borce i rukovodioce Moslavačkog odreda koji su dali sve od sebe u NOB-i. Mnogi su mi ostali u dubokom sjećanju kao hrabri i sposobni borci koji su mnogo doprinijeli razvoju jedinica Odreda i NOB-a uopće. Ali, broj je isuviše veliki da bih mogao nabrojati sve drugove redom, ili da neke navodim, a neke ne. Zato ću se ograničiti samo na nekoliko borbi i drugova koje bih istakao.

Imao sam više prilika da osobno učestvujem u napadima ili prepadima na domobranske posade. Već sam se bio u neku ruku specijalizirao za takve akcije. Znao sam dobro odnose u neprijateljskoj vojsci, osobito u domobranstvu, običaje, način rada, raspored i ostalo, što mi je olakšavalo izvršavanje takvih zadatka.

Napad na domobransku satniju u Šarampovu i zarobljavanje velikog broja domobrana s kompletним naoružanjem bez žrtava, bio je jedan od uspjeha koje su jedinice Moslavačkog odreda izvele uz moje osobno učešće i rukovođenje. Ovaj napad je obrađen u tekstu knjige pa o tome ne bih govorio. No, istakao bih da je to bio višestruko veliki uspjeh zato, jer je akcija izvedena gotovo u uporištu Ivanić-Grad iznenadno, odlučno i s puno uspjeha, što je predstavljalo veliki gubitak za neprijatelja. Odred je došao do velikog broja pušaka, veće količine municije i dva puškomitraljeza, što je bilo od osobite važnosti u to vrijeme kad je Odred naglo rastao i oružje mu je bilo krajnje potrebno. Drugo što bih trebalo podvući jeste to da je neprijatelj izgubio jednu jedinicu tako reći na vratima Zagreba bez otpora, bez borbe, što je negativno utjecalo na njegov borbeni moral, a pozitivno na moral pripadnika NOP-a i opredjeljenje mladih ljudi za odlazak u partizane.

Organizacija napada na neprijatelja u rejonu željezničke stanice Hercegovac u više navrata, a posebno ona od 29. 3. 1943. godine kada je dio Odreda primjenjujući lukavstvo (vod partizana bio je obučen u domobransku uniformu) i pored osiguranja koje je neprijatelj poduzeo vod je iznenadnom akcijom likvidirao posadu vlaka i stanice, te uništio kompoziciju putničkog vlaka, zarobivši oružje municiju i opremu.

Budući sam bio zaista dugo u Moslavačkom odredu sve od borca do komandanta Odreda, posebno što sam se na dužnosti komandanta MPO-a našao u zadnjoj ratnoj godini (veći dio 1944. godine i sve do 1. ožujka 1945.) to ću iznijeti nekoliko ocjena i stavova.

Prvo: mislim da je važno istaći da je MPO jedan od manjeg broja odreda kod nas koji postoji od 1941. — 1945. godine. To je Odred koji, kad gledamo u cjelini, uspješno izvršava sve svoje osnovne zadatke to-

kom čitavog rata. Jedinice Odreda poslužile su kao jezgra, ili osnova ili dijelovi formiranja naših krupnih jedinica u sjevernoj Hrvatskoj, brigada, divizija i kasnije korpusa. Isto tako —mnoge pozadinske jedinice i ustanove izrasle su iz Moslavačkog odreda kao i njihove komande i starješine. Toga je na moslavačkom području bilo mnogo, počev od prvih bolnica, indendantskih radionica, kasnije tehničkih radionica, tajnih sklađišta i skloništa pa sve do pune organizacije rada komande moslavačkog područja, jedinica Ozne, diverzantskih i drugih specijalnih jedinica i ustanova. Odred je osim borbenih zadataka u vidu napadnih djelovanja imao važnu ulogu da svojim rasporedom i organizacijom obrane osigura slobodni teritorij Moslavine, a time i povoljne uvjete za razvoj i djelovanje organizacija KP, SKOJ-a, USAOH-a, AFŽ-a i, posebno, organa narodne vlasti. Na taj način Odred je veoma uspješno odigrao tu krupnu svoju ulogu ostvarujući je kroz borbu s neprijateljskim snagama.

Drugo: karakteristično je za ovaj naš Odred da se od prosinca 1941. godine, kada je objedinjen u jedinstveni odred, uspio održati na prostoru Moslavine čitavo vrijeme rata, a da ni jedanput nije bio razbijen od strane jakih neprijateljskih snaga. Neprijatelju nije pošlo za rukom da ostvari svoje ciljeve i uništi Odred, iako je mnogo puta uspijevao da ga okruži u širim ili užim rejonima na Moslavačkoj gori i području Moslavine. To znači da je Štab odreda uspješno rukovodio svojim jedinicama bez obzira što se sastav štaba, kao što je poznato, stalno mijenjao. Mnogi rukovodioci su odlazili, dolazili su novi, mlađi, koji su izrastali u vatri borbe. Razumije se bilo je propusta, grešaka i slabosti, pa i neuspjeha, što je u krajnjoj liniji i normalna pojava u tako složenim ratnim uvjetima kakvi su bili u našem oslobodilačkom ratu u ovom dijelu zemlje i Moslavini posebno.

Treće: moralno-politička čvrstina, izrazito velika fleksibilnost u organizaciji rada i borbe je jedna od karakteristika za jedinice odreda. Onda logično proizlazi uspješan i konstantan razvoj i jačanje jedinica Odreda, priliv novih boraca i jačanje pokreta na čitavom području Moslavine.

Jedna od posebno važnih karakteristika za jedinice Odreda i Odred u cjelini je stalno razvijanje i jačanje bratstva i jedinstva, učešće u borbi pripadnika svih naroda i narodnosti. Za MPO je moguće reći da je to partizanski odred koji ne zna za rasulo, trivenja i političke sukobe unutar jedinica. Partija je uspjela da tokom čitavog rata ima puni utjecaj na moralno-političko jedinstvo jedinica, boraca i starješina, da organizira ideološko-politički i propagandni rad i osigura pravilno provođenje linije KPJ-u odnosno KPH-a u život.

U toku 1944. godine, krajem te i početkom 1945. godine jedinice odreda djelovale su u još složenijim uvjetima i veoma često morale voditi žestoke borbe s jakim neprijateljskim snagama trpeći i same dosta gubitaka. I u takvim uvjetima Odred je uspješno izvršio svoje zadatke.

Bilo je dosta borbi u kojima su jedinice Odreda imale uspjeha, bilo je perioda kada aktivnost pojedinih jedinica nije bila na visini itd., što se sve dobro vidi iz opisa djelovanja jedinica Odreda u ovoj knjizi.

Ali je bitno to, da kada ocjenjujemo Moslavački odred: kako je odigrao svoju ulogu i izvršio svoje osnovne vojne i političke zadatke, onda mu je ocjena pozitivna i visoka.

Ako je za prvu polovinu rala bilo karakteristično da Odred djeluje na širokom prostoru manjim jedinicama i u intervalima, u drugoj polovini rata prisutna je karakteristika višednevnih borbi i stalnog borbenog djelovanja, što je nametala situacija i naše komandiranje. Na ovo je posebno utjecala činjenica prisutnosti veoma jakih snaga neprijatelja i njegov pokret na terenu, jer krajem rata neprijatelj nije više samo u velikim mjestima, već je praktično na frontu. Borbe su znale trajati više dana uzastopno, što je, osim gubitaka, bio složen zadatak i zbog premorenosti ljudstva i loših meteo uvjeta.

I, na kraju, u vezi s ovim još da podvučem da su zadnji mjeseci borbe jedinica Odreda zahtijevali stalnu aktivnost četa i bataljona na širokom području uz glavnu željezničku prugu i cestu od Ivanić-Grada do Banove Jaruge. Napadi na prugu i objekte na njima u ovom periodu bili su posebno značajni.

Kada je riječ o pripadnicima Moslavačkog odreda želim da istaknem da je Odred dao mnogobrojne istaknute borce i rukovodioce koji su se pokazali hrabri i sposobni u raznim fazama borbe i dali svoj veliki doprinos razvoju naših borbenih jedinica. Radi se o stotinama ljudi, što treba imati u vidu, jer je Odred bio i kadrovska baza kako za jedinice tako i za partiskske i političke organizacije na terenu. Osim starijih drugova organizatora ustanka, rukovodilaca Partije i jedinica, kao što su prvi komandanti i komesari Moslavačkog odreda Pavle Vukomanović-Stipe, Marijan Cvetković, Vjekoslav Janić-Capo, Slavko Kezele-Slavni, Vinko Jedut-Ćuk, sekretar OK KPH-a Čazma, upoznao sam, borio se i drugovao s mnogim drugovima koje kao što sam rekao ne mogu sve navesti, ali bih ipak spomenuo neke drugove kao što su: Ferdo Ajnšpigel-Sivi koji je poginuo kao komandant bataljona Moslavačkog odreda početkom srpnja 1943.; Stjepan Brkljačić-Busa poznati komandant bataljona u Odredu, a zatim u 12. slavonskoj proleterskoj brigadi; Josip Ružićka komandir čete, operativni oficir i zamjenik komandanta bataljona u Moslavačkom odredu, kasnije prvi komandant čehoslovačkog bataljona »Jan Žiška« i partizanske brigade »Jan Žiška«; Matija Crnečki-Cer, komandant I bataljona Moslavačkog odreda; Ilija Strika zamjenik komandanta MPO-a, komandant Moslavačkog područja; komandiri i komandanti bataljona: Vukašin Tumbas-Tigar, Dmitar Gostović-Vuk, Todor Ivanišević i mnogi drugi. Sjećam se i tu je i Drago Crnić, komandant I bataljona Moslavačkog odreda 1944; Ivan Kosak, koji je bio najprije komandir Udarne grupe Žutica, komandant Moslavačkog odreda i komandant II moslavačke brigade, kojega sam znao još prije rata; Dragan Džakula, zamjenik komandanta Odreda i operativac Štaba istočne grupe Odreda; Miloš Popović operativac odreda i komandant II bataljona odreda, koji je junački poginuo 4. prosinca 1944. godine u žestokoj borbi u selu Komptator; Dragutin Brezinščak-Dragec, komandir Udarne čete i komandant I bataljona Moslavačkog odreda, te mnogi drugi komandiri i komandanti, politički komesari, koje ovdje nisam spomenuo, a bili su moji drugovi, ratnici, od kojih su mnogi izginuli ili umrli poslije rata. Spominjem ih zato da se ne zaborave, jer ih se rado sjećam kao divnih, hrabrih i dobrih drugova.

SAVO DEJANOVIĆ

S Moslavačkim bataljonom u 16. omladinskoj

Neposredno prije napada jedinica 4. slavonske divizije na neprijateljsko uporište Voćin nalazio sam se u 2-gom bataljonu (Moslavačkom) 16. omladinske brigade »Joža Vlahović«. Iz štaba brigade došao je kurir i donio mi otpusnicu s tim, da se javim KK **KPH** Garešnica radi rasporeda na dužnost. Bio sam nesposoban za teže marševe pa brigadni liječnik, sa štabom bataljona, donio je takvu odluku.

U mojoj četi ostali su Stevo Dejanović-Nebojša, moj stariji brat, na dužnosti politkomesara čete i brat od strica Stevo-mlađi, kao borac. Kada sam rekao Nebojši da sam otpušten iz brigade, on se složio da je to najbolje, ali je preporučio da ostanem još dan-dva dok se ne završi borba za Voćin. Toga su dana (kad su vršene pripreme za napad na Voćin) u našu četu stigli novi borci, pa sam dao svoju uniformu jednom od njih, a ja sam dobio civilno odijelo.

Borbe za Voćin bile su teške i žestoke. Znali smo kad su naši u napadu i kada se ustaše brane. Njihovi rafali su im dugi i ne štede municiju. Naši borci su gađali štedeći municiju, a puškomitrailjezi su djelovali kratkim rafalima. Borba se vodila do samog jutra, a stizali su kuriri s vijestima, da se ustaše krvavo brane i da napad nije jurišem uspio. Jedinice su se povukle na polazne položaje čekajući drugu noć za ponovni napad. Moja četa, kako mi je i brat rekao, imala je glavni zadatak: prva je jurišala na sam grad — kulu, a kako su ih ustaše koncentriranom vatrom dočekali, morali su se povući u korito rijeke Voćinke ispod grada. Tu su ostali cijeli dan: nisu smjeli ni da se usprave, jer su ustaše gađali svakog pojedinca. Borci su mi kasnije pričali kako su na pušku stavljali partizanku, te je polako dizali: čim bi je ustaše opazile, gađali bi i metcima bušili kape. Cijeli dan su ostali na rijeci, bez hrane. Tek su u sumrak mogli prići kuvari s hranom. Čim se spustila noć, po naređenju komandanta Duke Prilike brigada je krenula na juriš. Borci, onako ozebli nisu ni stali sve do samih bunkera na vrh grada, ne pazeći na mitraljesku vatru ustaša.

Grad je osvojen na prvi juriš. Ustaše su osjetili snažni juriš partizana, te su probile obruč i spašavale se bijegom s grada — kule ka Voćinu.

U tom proboju ustaše su se gotovo izmiješali s partizanima. Jedan se ustaša snašao i skočio do jedne drugarice: zgrabio je njenu kapu i nastavio bježati, ali sad s kapom partizankom. No, ta se drugarica snašla i ubila ustašu.

U borbi za Voćin ranjen je moj brat Stevo-stariji. Prva vijest koju sam čuo govorila je da je poginuo Nebojša, a zatim da nije, ali da ie teško ranjen.

U livadama sam našao jednog konja, zajašio ga i galopom otišao u Voćin. Na samom ulazu u mjesto stoje kola i u njima Nebojša-mlađi. Ne mogu ga voziti, jer su mu presječena rebra, te najmanji pokret izaziva neizdržive bolove.

Ja sam odmah organizirao njegovo nošenje. Na sreću tu su bili naši seljani: Mile Komlenac, Dragan Hršić, Dušan Reljić i ja, pa smo

ga nas četvorica nosili polako na nosilima sve do previjališta u selu Kuzma. U previjalištu brigade su ga odmah previli i ustanovili da ga je mina teško ranila i da mu je dio granate presjekao rebra, prošao kroz pluća i izašao na pleće. Gledao sam ranu i nisam mogao da shvatim kako ne diše na usta, već na ranu. Tek kada su mu stavili zavoj nastavio je normalnim disanjem. Stevo se teško osjećao, a bolovi su bili veliki. Govorio je u bunilu i stalno zvao mene. Pred zorou se malo smirio, pa me onda prepoznao i zamolio da ga nikamo ne vozimo, nego da ga ubijem, jer da on ne može ove rane preboljeti.

Ja sam ga tješio i dvorio. Sve što mu je trebalo donosio sam mu. Kiša se spustila, a gromovi su pucali: kao da se nebo otvorilo i urotilo protiv nas. Zaprežna kola stizala su iz susjednih sela da voze ranjenike na Ljutoč i Ravnu goru. Seljaci su imali nešto slame i sijena u kolima, ali to nije bilo dovoljno za teške ranjenike, pa smo tražili sijena i spremali udobnije ležaje u kolima za teže ranjenike.

Kad su svi utovareni kolona je krenula, ali kod najmanjeg stresa kola, bolovi bi Stevu tako mučili da je jaukao i zvao me, da ga ubijem jer da dalje ne može. Varao sam ga da još malo izdrži, jer da smo već na domaku bolnice, pa će sve muke brzo prestati. Vodio sam sām volove, samo da bi kola išla lakše, ali to se »brzoc« oteglo punih 8 sati.

Kad smo stigli u bolnicu, dočekao nas je jedan partizan s riječima: »Produžite, nema više niti jednog mjesta.« Ja sam to odbio i zamolio ga da odem do upravitelja bolnice, kome sam rekao da Stevu više ni koraka neću voziti, jer je u tako teškom stanju da će umrijeti do Ravnene gore. »Ili ga primite, ili ēu ga stvarno ubiti, da se dalje ne pati.« Tada su mi rekli neka ga donešemo. Ali: morali smo najprije napraviti nešto kao krevet od četiri kolca i pruća, a mjesto jastuka donijeli smo bujadi trave. To mu je bila postelja. Tu sam prenoćio uz brata, koji je ležao nepomično. Na večer smo dobili toplu krumpirovu juhu ali bez soli. Stevo se malo pridigao, jer se osvijestio, pa me pozvao: »Sava, odmah sutra idi kući i donesi masti i soli, jer se nadam da ēu te ovdje još živ dočekati. Pazi se u putu da te ne uhvate ustaše. Uzmi i moju bombu, imaj dvije: znaš jedna za njih — prva, a druga — da te ne muče. U civilu si, pazi, idi preko naše veze — od sela do sela, pa ćeš za nekoliko dana doći u Moslavинu. Reci mami što se dogodilo samnom, ali ne govorи da je baš tako kako jeste. Nemoj da je uplašiš.«

Sutra dan zorom sam krenuo za Gornje Borke, preko Bijele za Kreštelovac. U Bijeloj sam čekao noć. Čekajući kurire i vodiče, za put od sela do sela, u Kreštelovac sam stigao u jutarnjim satima — gotovo u svanuće. Došao sam na javku. Znao sam da su naši suradnici. Ali s prozora mi se javi jedna žena i reče da oni ne znaju ništa o partizanima i da oni nisu za partizane. Treba da tražim druge suradnike i vodiče. Gotovo me uplašilo ponašanje ove žene. Pa ona me je prije tri mjeseca primila u kuću, a njen muž vodio po noći kao kurira za Kip i dalje za Borke. U toj teškoj situaciji počeo sam da pitam i molim: »Pa šta se to dogodilo da me se sada odričete.« Tada se sjetim da u Kreštelovcu živi jedna žena udata iz moga sela, Vel. Vukovja, te da je poznavala moga oca. Smogoh dovoljno hrabrosti i rekoh: »Ja sam iz Vel. Vukovja, a ovdje živi jedna žena udata iz moga sela, pa me odvedite k njoj, da mi ona pomogne.«

Tada me primiše i stvarno odvedoše u kuću Radanovića koji se oženio iz našeg sela kod kuće Sladovića. Obje ove porodice su partizanske. Odmah me primi i odvede u bunker uz napomenu: »Otkuda ti sad u selu kad je ono puno ustaša. Zato te nisu ni prihvatali ovi ljudi. Dobro da si naišao na mene, jer su jučer ustaše slali svoje provokatore našim suradnicima da ih provociraju, a onda su ih hapsili i kao suradnike strijeljali.«

Dva sam dana ostao kod Radanovića i čekao da nastavim put za Pašijan preko M. Zdenčaca i Brestovca. Kući u Vukovje nisam odmah smio otići, jer je naše selo po noći bilo slobodno, ali po danu su znali dolaziti ustaše ili Nijemci s Gojla ili Garešnice.

Konačno sam noću stigao kući. Našao sam baku i majku kod kuće. Otac se skriva pa je poluilegalno živio: nije čekao bandu, ali od kuće nije odlazio.

U razgovoru sam im sve ispričao: da je Stevo ranjen, da je u bolnici i da sam došao po hrani da mu odnesem. Došao je i otac. Pozdravili smo se i izljubili. Onda mi je rekao: »Znaš, odmah moramo u Puljkovac. Tamo imam bunker, nitko za njega ne zna. Tamo ima hrane, a u bunker se možemo sigurno skloniti, jer nas sva hitlerovska vojska ne bi našla. Usto mi je rekao da imaju obavijest, da će u jutro rano početi kretanje bande, te da će sigurno doći u naše selo.«

Tako sam se nakon ratovanja i marša našao s ocem u bunkeru, koga je on brižljivo i gotovo umjetnički iskopao u obali potoka Bršljanica. Kopao je zemlju i bacao u vodu da se ne odaju tragovi. Bunker je bio 2 x 2 m i obložen daskama. Na ovčijoj koži smo ležali. Hrane i pića je bilo.

Do bunkera smo morali posebno paziti da nam se ne vide tragovi. U blizini ulaza morali smo se penjati po drveću, da nigdje ne ostavimo traga.

Samo što se sunce promolilo gledamo kroz otvor bunkera, na koja je navukao otac granje, selo i po selu kolonu vojnika.

Cijeli dan smo ostali u bunkeru. Tu smo razgovarali o svemu. Otac je nastojao da me predobiže da zajedno s njim dočekamo slobodu u ovom bunkeru, jer je, mora se priznati, u njemu udobno, a veza sa selom bila je osigurana. Kad baba Sara izvjesi veliku bijelu plahtu na ogradu Đure Dejanovića, znači da bande nema u selu i da možemo ići kući. Ako nema plahte treba sjediti u bunkeru.

Razgovor oca i sina

Kad me je otac saslušao: kako je u Slavoniji, kako su sela spaljena, kako narod živi u podrumima i šumama, kako se vode ogorčene borbe — on uze riječ i reče:

»Slušaj Sava, ovdje u selu mnogi viđeni ljudi vam zamjeraju. Smatraju vas komunistima, komesarima, bombašima, koje će, ako ne izginete u borbi, sutra, kada dođe sloboda, pobiti kraljeva vojska i Amerikanci i Englezi koji će dovesti kralja. Kažu da još uvijek ima mogućnosti da se vas dvojica Stevo i ti spasite, ali da se povučete iz borbe i da eto ovdje samnom dočekate slobodu, jer kome sada da se požali Petar Radak, kome je sin jedinac poginuo, ili Jovica Hinić kad mu je je-

dini sin poginuo kao i mnogi drugi. Ovdje je sigurno, a sloboda će doći. Trebaju nam samo žive glave koje treba sada sačuvati.«

Ja sam bio u moslavačkom odredu, a zatim otišao zajedno s bratom u XVI omladinsku brigadu, koja je neprekidno bila u teškim borbama. U tim borbama sam stekao povjerenje u sebe i u Partiju u koju sam primljen za člana. Prije toga sam bio Skojevac, pa kandidat KP, pa konačno, po uvjerenju članova Partije postao i član Partije. Prošao sam tešku ofanzivu, postao sam delegat voda, a kad je brat obolio od tifusa, povjerili su mi da zamijenim brata kao komesara čete, pa sam u cijeloj ofanzivi bio v. d. komesara I čete II bataljona XVI omladinske brigade. Sada mi ovaj govor oca teško pade, te rekoh ja njemu: »Slušaj tata, pa da li ti znaš da smo ja i Stevo komunisti, članovi KPJ, da smo se borili cijelo vrijeme s narodom Slavonije i da taj narod ne živi ovako kao vi: ustaše dodu u selo i od vas traže mir i red, pa vas ne diraju. Znaš li ti: ako Slavonija i Bosna padnu, od vas neće biti ni jednoga, i pored te politike, koju neprijatelj sada vodi prema vama. Ja ti neću ostati u bunkeru, ja sam došao po sol i mast da ranjenima odnesem i da se s njima dalje borim. A sloboda koja će doći, nije za one koji će je čekati u bunkeru.«

Otac ljut i nezadovoljan mojim stavom, oštro mi reče: »Nikome da nisi to rekao — da si ti i Stevo članovi KPJ, jer se komunistima, po riječima ovih drugih, loše piše.«

Tada ja njemu odgovorili: »A koji su to drugi, dajde ti meni reci da ih ja znam. Sigurno su ti drugi na strani neprijatelja, sigurno nisu naši. Da li ti tata tima pripadaš, da li se ti s njima slažeš?«

Otac poče da uzmiče: »Ne ja njima ne pripadam, jer ste vi tamo, — mislim na komuniste, ali i meni je teško, trebate me razumjeti.«

»Nema tata razumijevanja za nerazumne, nego ti prestani voditi razgovore s takovima, jer to su reakcioneri, saboteri koji čekaju slobodu na leševima komunista i ostalog naroda, da bi je onda oni s Englezima i kraljem Pretrom uživali.«

Razgovor je bio gotov. Napustio sam bunker i više se nisam vraćao u njega, već sam natrpao pun ranac hrane, soli i masti i krenuo nazad za Slavoniju. Prije no što sam pošao, susreo sam strica Milu Dejanovića, koji me pozvao na razgovor.

Prvo njegovo pitanje je bilo, da li znam nešto o Stevi, njegovom sinu Stevi, mlađem Dejanoviću. Stevo je bio svega 16 godina star, a bio je borac 16. omladinske brigade. Ranjen je u borbi na Voćinu, ali nisam još tada znao u kakvom je stanju. Dao mi je stric dvije kocke šećera i jabuku da mu odnesem i neka mu kažem da je i on, Mile Dejanović, partizan s puškom u ruci. Vraćao sam se istim putem, istom vezom nazad u Slavoniju na Ljutoč, u bolnicu gdje su ležali Stevo mlađi i Stevo stariji-Dejanović, oba ranjeni. Stigao sam u bolnicu pred večer i našao ih žive, ali mlađi Stevo je bio teško ranjen. Teško je disao i teško govorio. Pitao me za svoje kod kuće. Dao sam mu šećer. Jednu je kocku uzeo. Brat mi Stevo (stariji) kaže: »Nemoj ga puno zamarati, jer je on teški ranjenik.« Nakon razgovora zaspali smo, ali me u jutro zove stariji Stevo: »Sava, naš brat Stevo je noćas umro. Idi iskopaj raku i zapamti gdje je sahranjen. Ja ne mogu ići s tobom.«

Pokojnog Stevu Dejanovića (Miiinog) su iznijeli iz bolnice i čekali da se zakopa. Ja sam s još dva druga pronašao mjesto između dva bunkera, kako bi ih kasnije, kada dođe sloboda, prepoznao i došao po njegove kosti.

Iskopali, smo grob, položili mrtvo tijelo, a zatim sam ja od letvica pokrio tijelo i zatrpaо zemljom.

Ostao sam u bolnici još 10 dana. Svakoga sam dana obilazio grob — i ranjenog brata Stevu. Stevo je bio bez odijela: mina mu je raznijela ono što je imao na sebi, pa je trebalo da se pobrinem za njegovu odjeću, kad izade iz bolnice. Na svu sreću u krojačnici bolnice je radio naš prijatelj i suborac Tona Vrebac iz Kaniške Ive, koji je pristao da od dijelova šinjela i ostale odjeće, koje sam ja pronalazio i prao u potoku (od krvi) te sušio na suncu, napravi odijelo: hlače i bluzu — dolamicu za Stevu.

Stevi je bilo svakoga dana bolje, pa sam ja najzad otišao u Moslavинu, a za nekoliko dana je stigao Stevo za mnom, te smo tako, nakon izvjesnog vremena, otišli zajedno na (moslavački partijski kurs koji se održavao u selu Prokopu.

Kad je Stevo došao kući, sukobio se s ocem, a otac je za sve krivio majku s kojom je gotovo bio pred rastavom braka. Majka je napustila kuću i otišla kod sestre Mare Jovića, a otac je ostao sam sa svojim mislima i problemima.

Kako smo htjeli pomoći majci, nije nam ostalo drugo, već da oca tužimo Kotarskom komitetu partije, za maltretiranje majke i za njegov stav prema nama.

S u d e n j e

Kotarski komitet Garešnica i kotarski NOO prihvate naše optužbe, te ga pozvaše na sudenje, da ga saslušaju i da donesu svoju odluku. Poziv za sudenje dobio je naravno i otac. Uzjašio je konja i došao prije nas, djece (Steve, Jelke i mene). Tom судu je predsjedavao Mića Tesla nama svima poznat kao suseljan i prvoborac, a i kao predsjednik KNOO.

Otac je na pitanja suda odgovarao kratko, sav u jednom izvanrednom raspoloženju. Zatim je pred ocem davao svoj iskaz Stevo, koji ga je optužio, da sluša razne reakcionare, da maltretira majku i da time koči NOB. Sestra Jelka je već tada bila član kotarskog fronta AFŽ-a. Ponovila je iste optužbe kao i Stevo, a zatim sam ja davao iskaz, kojim sam ocu u oči iznio razgovor u bunkeru s njim. Tražio sam da majku pusti na miru i da joj dade njenu imovinu, a da ćemo mi bez njega s njom dalje živjeti.

Otac je na kraju obećao, da neće više dirati i maltretirati majku. Pristao je da se roba i imovina koja pripada majci podijeli odmah isti dan.

Na večer smo stigli ja i Stevo kući. Majka je došla da odnese svoju robu, pa je s bakom dijelila u sobi što je njen, a što je bakino i očevo.

Za to cijelo vrijeme otac je ležao na krevetu. Gledao je u strop ne govoreći ništa.

Ja i Stevo smo razgovarali. Na kraju smo mu rekli: »Reci nam tata, da li tebi znaće ti »neki« koji tako govore protiv nas i naše NOB, više od nas, tvoje djece koji se borimo uz ovaj napačeni narod. Ti se sada protiviš i čekaš nešto treće. Nije li te sramota, da čekaš slobodu, koju si meni nudio u bunkeru, dok drugi ginu za tu slobodu.«

Negdje oko 2 sata u jutro se otac podiže iz kreveta, zajeca i reče: »Recite materi neka nikuda ne ide, neka ostane u kući s bakom, a ja idem odmah s vama. Ne mogu ni ja ostati s ovima, što čekaju slobodu u bunkeru.« Nastalo je veselje: izljubismo se s ocem, a zatim se sva roba, koja je već bila podijeljena vrati nazad, te tako otac krenu s nama isti dan za Moslavačku goru u Prokop. Otac je ostao u Moslavini, brat je otišao u Posavski odred za komesara Odreda, a ja sam otišao na srednji partijski kurs u Voćin, a zatim za komesara II bataljona daruvarskog odreda.

Otac je nakon kratkog vremena morao napustiti, zajedno s majkom, selo. Otjerao je stado ovaca u Moslavačku goru, a baka je ostala sama da dvori stoku koja je ostala kod kuće.

Nakon nekog vremena našao sam oca u Prokopu tužna. Govorio mi je da se dogodilo veliko zlo. Otjerao »Lala« ustaša krave, konje, a i sve ostalo su opljačkali iz kuće. Došli su direktno našoj kući da opljačkaju komesare. Brzo sam raspoložio oca, govoreći mu da smo mi svi živi i da još nitko od nas nije poginuo, a to bi bilo zlo. Krava i konja će biti ako mi ostanemo živi i dođe sloboda. Otac je ostao na Moslavačkoj gori i obilazio svoje stado ovaca radeći za NOP.

Nije prošla ni nedjelja dana, a ja naišao u noći kroz selo Rogožu. U kući Rajšića nađem oca, te svratih da ga pozdravim. Tužan otac, još tužniji nego prije, i opet mi govori o velikom zlu. Šta je sad opet, kakovo zlo? »Pa evo psi latalice poklali ovce i sada sam ih gotovo rasstrgane predao u Prokop da se pokolju i pojedu.« Opet sam tješio oca, govoreći mu da to nije ništa, jer mi smo živi i još uvijek tučemo neprijatelja. Sloboda će sigurno doći, bit će ovaca i svega drugoga, samo ti sad ratuj, bar nemaš brige za imovinu, koja te vezala za ovo selo. Tako je otac, konačno nakon tužne »sudbine« njegove imovine: otjeranih krava i konja i poklanih ovaca, slobodan krenuo sa mnom u Slavoniju, gdje se borio puškom u ruci. Dočekao je i proboj srijemskog fronta i slobodu u konačno oslobođenoj domovini.

PAVLE BOROVNIJAK

Učešće mještana sela Osekovo u NOB-i

Osekovo se nalazi jugozapadno na području općine Kutina, vezano za Lonjsko polje. Selo je smješteno pet kilometara od južnih obronaka Moslavačke gore. Jedinstven se pruža pogled na donju Posavsku ravnicu i bosanske planine. Prometne veze sa okolnim mjestima su dobre tako da od središta Osekova do suvremenog auto-puta udaljenost je svega 2,5 km, na istok do Donje Gračenice 4,5 km, na zapad do sela Stružec 5,6 km i na sjever do centra sela Potok 4 km. Udaljenost od grada Kutine kao sjedišta općine je 13,5 km a do Popovače općinskog

sjedišta prije rata, oko 5 km. Upravo radi takovih dobrih veza neprijatelju je bilo moguće da sa svih strana brzo intervenira i ometa rad ustanova koje su se nalazile u selu za vrijeme rata.

U početku Narodnooslobodilačke borbe, tj. 1941. godine u selu je živjelo 1.736 stanovnika u 397 domaćinstava.

Od ukupnog broja stanovnika velika većina su Hrvati, zatim u selu imade Madara, Talijana, Čeha i Srba, ali uvijek su jedinstveni.

Interesantno je napomenuti da su proizvođači koristeći se pašnjacima Lonjskog polja za stare Jugoslavije, u toku NOR-a pa i prve portne godine razvijali veliku i jeftinu proizvodnju u stočarstvu, posebno konja. Bilo je pojedinih domaćinstava koji su imali i do 15 komada konja. Bilo je i takovih slučajeva da se oplodnja konja stihiski obavljala na pašnjacima, da su konji bili na pašnjacima danju i noću. U staje su ih dovodili samo u toku zime i u onim slučajevima kada su morali bježati od vode, kada su rijeke Sava i Lonja poplavile Lonjsko polje. Bilo je i takovih slučajeva da pojedina grla nisu bila korištena za voznu spregu i poljoprivredne radove, a bila su stara tri i više godina.

U selu je tada znalo biti po 1000 i više grla konja, 1600 — 2000 grla rogate stoke i po 3.500 — 4.000 komada svinja. Sva ta stoka napasivala se organizirano u takozvanim čordama, ili kako to kažu Moslavci u čredama. Vlasnici su imali plaćene čuvare stoke koje su plaćali dijelom novcem a dijelom u naturi tj. žitom po jednom grlu. Takav način ispaše i proizvodnje stočarstva tada je omogućavala i tako zvana zemljiska zajednica, u kojoj su domaćinstva bila organizirana i sami su si odredivali visinu novčane naknade za ispašu stoke po jednom grlu.

Političke prilike za stare Jugoslavije i pred sam početak II svjetskog rata manje više su bile identične prilikama u svim hrvatskim selima. Hrvatska seljačka stranka (HSS) imala je dominantan utjecaj, posebno od 1935. godine do početka Narodnooslobodilačkog rata.

U takvoj situaciji izbjiali su na površinu i pristaše desnog krila HSS tzv. frankovci, koji su se kasnije opredijelili za ustaški pokret. Voda tih bio je Vjekoslav Adrinek koji je lično održavao veze sa Antonom Pavelićem. Sjećam se još kao dječak da je Pavelić dolazio u Osekovo 1924. godine i tom prilikom posjetio Adrineka i u njegovoju kući održao tajni sastanak sa grupom ljudi iz Oseka. Razumljivo je da je dolaskom na vlast ustaša u Hrvatskoj Adrinek bio odmah postavljen od zloglasnog Pavelića za tzv. tabornika pa i logornika za područje tada kotara Kutina.

Pod utjecajem ovih bila je organizirana i tzv. zaštita koja je u Osekovu razoružala jednu grupu vojnika stare jugoslavenske vojske, koja je bježala i povlačila se kroz područje Oseka nakon kapitulacije Jugoslavije, a tim oružjem naoružali su se ustaše u selu.

Takove su bile uglavnom političke i ekonomске prilike u to vrijeme u Osekovu do rata. U takvoj situaciji i razvojem događaja rasle su i razvijale se napredne misli i ideje koje je počeo razvijati povratnik iz SAD-a Mirko Šivak. U Osekovu su ilegalno dolazile napredne novine, brošure i knjige, a među prvima nalazila se brošura Vase Pelagica »Umovanje zdravog razuma«. Godine 1940. u selu je formirana partij-

ska ćelija (organizacija SKJ-u), koja je politički i idejn o djelovala među ljudima, ukazivala na opasnost od njemačkog fašizma koji je nagle i brutalno počeo sa okupacijom pojedinih evropskih zemalja.

Odmah na početku okupacije naše zemlje gostioničar Vjekoslav Adrinek koji je bio postavljen za ustaškog logornika okupio je svoje pristaše i formirao jednu ustašku jedinicu od 50-tak pripadnika. Pojedini ustaše bili su vrlo opasni, a to iz razloga jer su poznavali aktivne drugove u selu koji su ilegalno radili na organiziranju ljudi za NOB-u. Odmah su počeli sa rasturivanjem ustaških letaka u kojima su se prijetili smrću svima onima koji neće njima predati oružje i vojnu opremu i koji će na bilo koji način pomagati NOP.

Članovi partijske organizacije bili su toliko aktivni da su u vrlo kratkom vremenskom razdoblju raskrinkali ustašku politiku, njihove daljnje ciljeve i namjere, tako da se je postojeća ustaška jedinica već u proljeću 1942. godine počela rasipavati, a pojedini koji su bili zavedeni počeli pomagati NOB-u. Ostalo je svega 15 — 17 ustaša koji su ostali do kraja vjerni Paveliću. Pred naglim razvojem narodnog pokreta oni su bili prisiljeni povući se iz sela i otici u neprijateljsko uporište Popovača odakle su povremeno u noći dolazili u selo. Održavali su vezu sa svojim obiteljima, i prikupljali informacije o aktivnosti pojedinih drugova i razvoju narodne vlasti i ostalih političkih organizacija, koje su informacije tada slali logorniku Adrineku u Kutinu. Razumljivo je da su na taj način i uspjevali organizirati povremene prepade i pohapsiti desetak naših aktivista koji su većim dijelom izgubili svoje živote u zloglasnim logorima Jasenovac i Gradiška. Šestero aktivista Narodnooslobodilačkog pokreta ubili su u selu u toku narodnooslobodilačkog rata. Većina tih ustaša nestala je u bijegu nakon oslobođenja zemlje a četvorica su, koji su bili ostali izvedeni pred sud i bili kažnjeni na vremenske kazne. I sam logornik Vjekoslav Adrinek sa svojom ženom Maricom uspio je pobjeći iz zemlje i dospio je pod konac u Argentinu gdje je umro. Tako je ta sramna ustaška grupa doživjela prezir svojih sugrađana u selu i za uvijek nestala sa ovog područja.

Već sam napomenuo da je u selu postojala partijska organizacija formirana još prije rata i da je aktivno djelovala u ratnim godinama i poslije rata i koja i danas akтивno radi u selu.

U prvim ratnim danima i mjesecima u tu organizaciju SK dolazili su: Ivan Frgec, Stevo Kendel-Sedi, Dušan Čalić-Cule i pomagali joj u radu. Tako je već u prvim mjesecima 1942. godine formirana SKOJ-evska grupa od petnaestak omladinaca i omladinki, koja se je kasnije naglo širila i jačala. SKOJ-evska grupa odnosno njeni članovi unijeli su svježinu, polet i revolucionarnost u radu na dalnjem razvoju narodnog ustanka. Od tih mladih komunista posebno su se isticali u radu: Slavko Koren, Marija Babić, Marica i Katica Sruk koji su svaki u određeno vrijeme i rukovodili SKOJ-evskom organizacijom i ostalim omladinskim organizacijama u selu, na području općine Popovača i kasnije kotara Kutina.

SKOJ-evska organizacija je bila toliko aktivna da je među ostalim zadacima kao što je organizacija prehrane, smještaj boraca i političkih radnika koji su dolazili u selo, informiranja o kretanju neprijateljske

vojske i radu neprijateljskih elemenata uspjela organizirati 20 omladinaca i omladinki koji su još u XII mjesecu 1942. godine otišli u operativne jedinice NOV.

U Osekovo je formiran prvi narodnooslobodilački odbor još 1941. godine. Nagli razvoj narodnog ustanka nametnuo je tome odboru jedan takav živi i brzi tempo da se je radilo danju i noću i često puta bez predaha, jer su u selo dolazili svi mogući politički radnici, manje partizanske grupe pa kasnije sve do krupnijih vojnih jedinica, bataljona, brigade i divizije.

Osekovo je upravo radi jednog takvog masovnog i bujnog rada bilo od boraca i rukovodilaca nazvano »Mala Moskva«. Mnogi vijećnici AVNOJ-a i ZAVNOH-a medu kojima su bili i Mladen Ivezović i Kata Pejnović prolazili su kroz Osekovo i tu bi se odmorili. Osekovo sa svojim zaselkom Kostrinja bili su centri za prebacivanje stotine boraca iz donje Posavine i Siska koji su odlazili u partizane na područje Moslavine. Za prebacivanje desetke vagona žita i ostalih živežnih namirnica za Baniju, Kordun i Liku. I ne samo to, Osekovo je primilo kao svoje drage goste i drugove dvije brigade VII banijske divizije na njihovom historijskom putu 1944. godine kod prelaza na područje sjeverne Hrvatske. I danas u susretu sa preživjelim borcima ove proslavljenje jedinice čuju se riječi zahvalnosti ljudima sela Osekova na prijemu za kojeg kažu da je bio jedinstven za njih u toku čitavog NOR-a. U Osekovu je za čitavo vrijeme rata bila smještena i živjela majka Narodnog heroja general pukovnika Vlade Janića, a da neprijatelj za nju nije nikada saznao. Bilo je nekoliko drugova preko kojih su njeni sinovi Vlado i Slavko održavali stalnu vezu. Jednom prilikom 1943. godine posjetio ju je sin Vlado i zahvalio se komunistima i omladincima na pažnji i brigi koju posvećuju njegovoj majci.

Godine 1943. nalazila se u selu drugarica Kata Pejnović. Tu se odmarala i kada je išla iz Like za Moslavinu i Slavoniju. Kada su joj drugovi kazali: »Drugarica Kata tu možeš biti sigurna« onda je odgovorila: »Znadem ja drugovi o vama i narodu vašeg sela čula sam u Centralnom komitetu KPH-a i Glavnom štabu za Hrvatsku«. Mislim da su ovakve riječi zahvalnosti tih drugova dovoljna potvrda o radu i aktivnosti naroda sela Osekova u toku NOR-a.

Za sve uspjehe koji su postigli građani sela Osekova u toku NOB-e treba posebno odati zahvalnost i priznanje komunistima i SKOJ-ecima Loga sela, koji su znali i umjeli provesti takvu organizaciju rada kojom su pokrenuli gotovo sve gradane u NOB-u protiv fašizma i domaćih izdajnika.

U zaseoku Kostrinja kod Osekova rano u proljeće 1942. godine formiran je Kotarski komitet Komunističke partije Jugoslavije za kotar Kutina. Na tome sastanku po sjećanju Ivana Frgeca bio je prisutan i drug Dušan Čalić zvani Ćule. U taj Komitet bili su izabrani Ivan Frgec za sekretara a za članova Tomo Brcković zvani Lovac, Ivan Vidović-Pan, Milan Brajer-Šprajc i Josip Božić zvani Mali.

Iste godine tj. u ljeti 1942. godine održana je u Kostrinji kotarska konferencija SKOJ-a za kotar Kutina. Za sekretara je bio izabran Josip Božić-Mali, a za članove Marija Babić, Marica Sruk zvana Srna i još

neki čijih imena se drugovi ne sjećaju. Sjedište kotarskog komiteta SKOJ-a bilo je dulje vrijeme u Osekovu u kući Ivana Sruka.

Osekovo je sa svojim zaselkom Kostrinja imalo 138 aktivnih učenika NOR-a. Od toga broja poginulo je na frontovima i u logorima 51 drug i drugarica. Među poginule ubrajamo i političkog sekretara kotarskog komiteta KPH-a za kotar Kutina druga Tomu Brcković-Lovca.

Osekovo je dalo 16 aktivnih ličnosti za općinske i kotarske političke organizacije i organe narodne vlasti. Od toga broja jednog političkog i dvojicu organizacionih sekretara kotarskog komiteta Partije — 4 politička sekretara kotarskog komiteta SKOJ-a, jednog političkog sekretara općinskog komiteta KPH, jednog političkog sekretara općinskog komiteta SKOJ-a, jednog predsjednika kotarskog NOO, dva predsjednika i jednog tajnika općinskog NOO, jednog tajnika kotarskog odbora narodne fronte, jednog predsjednika za okružni NOO i jednog vijećnika ZAVNOH-a.

MIŠKO GEC

Selo Hrastelnica u NOB-i

Selo Hrastelnica spada u ona sela na bivšem kotaru Sisak koja su dala veliki doprinos NOB-i. Još prije rata veliki broj stanovnika sela (oko 100) rade kao radnici (u Tvornici tanina, šešira, na ciglani itd.) Najviše ih je zaposleno kao obalski radnici (»bajeraši«). Teški uvjeti života i siromaštvo ubrzali su opredjeljenje većine seljaka za napredni pokret. Komunistička partija jača svoj utjecaj i 1939. godine dolazi do osnivanja partiskske celije u selu.

U selu je bila organizacija HSS-a koja je okupljala oko 200 ljudi. Tu su bili i članovi KP, te simpatizeri Partije. Kao i u drugim selima, u Hrastelnici je 1939. godine osnovana HSZ od 38 članova. Komandir je bio Ivan Šajković, napredan čovjek. Veći dio pripadnika HSZ bili su lijevo orientirani članovi HSS-a.

Dolaskom ustaša na vlast u selu je vođa ustaša postao Mijo Blaženić. On je uspio okupiti, što milom — što silom, oko pedesetak seljaka u ustašku pripremnu bojnu. Međutim, većina ljudi su bili protiv okupatora i ustaša. Svega oko 10 pripadnika Blaženićeve vojske učestvovala je u borbi protiv NOP-a, od koji je petoricu strijeljao zbog izdaje i zločina (neke još 1942/43).

Zbirnik ustaša u selu bio je Jelković (Mišin) koji je često krio partizane i radio za NOP.

To, da ustaše nisu imale više uspjeha u selu i da su brzo razbijeni — govori o uspjehu Partije. Nakon strijeljanja onih istaknutih ustaša, gotovo čitavo selo je prišlo NOP-u. Izdaja više nije bilo. U selu su osim organizacije KPH postojale dvije SKOJ-evske i dvije omladinske organizacije, te mjesni narodnooslobodilački odbor.

Zahvaljujući dobrom radu organizacije KP, dobili smo od pripadnika HSZ, odnosno pripadnika pripremne ustaške bojne, 10 pušaka s priborom i municijom, jer je utjecaj partije na pojedine ljude iz te sredine bio odlučujući. To je bio veliki uspjeh, jer smo došli do oružja bez proljevanja krvi. Te puške su otišle u Sisački partizanski odred.

Evo jednog primjera u vezi s tim. Kada su predviđeni drugovi odlazili u Sisački odred, Tomo Matašić nije imao oružja. Otišao je kod Stjepana Svetca koji mu je na njegovo traženje dao vojničku pušku s pribojom i municijom. Tako se naoružao borac Tomo Matašić. Oružje je prije toga bilo sklonjeno u tajna skloništa i mjesta. Tako su dvije puške bile sakrivene u kapeli u mjesnom groblju u Hrastelnici. Jedan drug je sakrio dvije puške uz Savu objesivši ih vezane za žicu na vrbu, tako da su sve te puške sačuvane i iskorištene.

NOP u Hrastelnici je bio solidno organiziran u svakom pogledu. U selu je bilo 20 — 30 tajnih skloništa u koja se moglo skloniti 4 — 5 ljudi i tu ostati zakonspirirani. Na taj način bilo je moguće da se, po potrebi, u selu skloni čitava jedinica ili grupa političkih radnika. Koliki je doprinos naroda ovog sela NOB-i može se jasno vidjeti i iz slijedećih podataka:

Od oko 900 stanovnika (173 domaćinstva) Hrastelnica je dala boraca:

1941. godine	21
1942. godine	22
1943. godine	26
1944. godine	22

ili svega ukupno 91 borca. Osim toga selo je dalo velik broj suradnika NOP-a od čega 78 onih od 1941. do 1945. godine, 50 njih od 1942. do 1945. godine, 77 suradnika od 1943. — 1945. godine i 44 od 1944. — 1945. godine. To su učesnici u pokretu. Od tog broja bilo je 60 — 70 drugova i drugarica posebno aktivnih u radu KP, SKOJ-a i drugih organizacija, te organa narodne vlasti. Prema tome Hrastelnica je kao selo dala oko 150 — 170 ljudi neposredno u borbi i aktivnom radu, što predstavlja snagu jednog prosječnog partizanskog bataljona.

Među piginulima su Ivo Šajković, Ante Škember, Tomo Bešanić, Ivo i Nikola Krznarić i drugi. Mara Juhović, supruga Jandre Juhovića nije prije rata bila politički organizirana. Bila je to obična seljačka žena. Međutim, odlaskom Jandre u partizane ona aktivno radi na političkom planu, organizira žene, pomaže mjesnom narodnooslobodilačkom odboru i omladini i kao takova postaje član KPH. Kad je bila uhapšena, ustaše su je mučili i vodili kroz sela pokraj Save da je počažu narodu. Nije ništa odala ta hrabra žena, iako je toga mnogo znala. Izdržala je ne rekavši neprijatelju ništa. U selu Gušće ustaše su je objesili radi zastrašivanja naroda i sprečavanja širenja NOB-a.

Najveći broj boraca iz Hrastelnice bio je u jedinicama Moslavačkog partizanskog odreda. Jedan dio bio je na radu u rukovodstvima KP, SKOJ-a i drugima. Da spomenem samo dio boraca iz Hrastelnice koji su izrasli u rukovodioce u toku rata.

1. Jandra Juhović — sekretar KK KPH,
2. Miško Gec — član KK, oficir OZN-e i predsjednik kotarskog NOO,
3. Ivo Šajković — partijsko-politički radnik, poginuo u ratu,
4. Ivo Perković-Crni — komandant bataljona i Posavskog odreda,
5. Stevo Vuković — komandant partizanskog bataljona, poginuo 1944.
6. Tomo Matašić — komandant partizanskog bataljona u ratu,
7. Tona Bešanić — komandir partizanske čete,

8. Josip Klišanić — komandir partizanske čete u ratu,
9. Vlado Vuković — komandir čete,
10. Mijo Crnčić — komandir čete,
11. Tomo Crnčić — komandir čete,
12. Stevo Lovrenić — partijski aktivist,
13. Ivo Lovrenić — sekretar KK SKOJ-a,
14. Ljubica Prosinić — sekretar KK SKOJ-a,
15. Ivo Svetopetrić — sekretar Općinskog komiteta KPH,
16. Nikola Bjelanović — komandir partizanske čete,
17. Tomo Tominac — komandir čete,
18. Ivo Bešanić — komandir čete,
19. Ivo Vugić — komandir čete,
20. Marica Lovrenić — član kotarskog odbora AFŽ i učesnik kongresa.

U selu Budaševu, koje se nalazi nešto istočnije od Hrastelnice, osnovana je partijska organizacija znatno ranije. Njen utjecaj i rad u Hrastelnici omogućio je stvaranje partijske organizacije i kasnije snazan razvoj organizacije NOP-a. Kuća braće Smolčića bila je važan partijski punkt još prije rata. Tri brata: Franjo, Tomo i Vlado i njihove drugarice su bili već sredinom 30-tih godina članovi KP. Franjo je organizator borbe na kotaru Sisak. Bio je sekretar KK KPH Sisak i sekretar Okružnog komiteta KPH Čazma — Moslavina, te sekretar Oružnog komiteta KPH Zagreb. Brat Vlado već je 1942. godine pomoćnik komesara bataljona i dalje partijski rukovodilac. Toma Smolčić je također bio u Moslavini na raznim dužnostima. Između ostalog bio je komesar bolnice i sekretar KK KPH Garešnica jedno vrijeme. Iz tog sela su Ivo Perković-Crni i mnogi drugi poznati borci i rukovodioci. Ivo Perković je bio zamjenik komesara Moslavačkog partizanskog odreda u I polovini 1943. godine. Poginuo je kao komesar bataljona u II moslavačkoj brigadi kod Oborova, 29. 3. 1944. godine.

IVAN ČANAĐIJA

OKRUŽNI NOO MOSLAVINA Prebacivanje hrane u opustošene krajeve

Krajem ove (1968.) i početkom slijedeće (1969.) godine navršava se 25 godina od jedne značajne akcije koju je u toku jeseni i zime 1943. organizirao i provodio Okružni NOO Moslavine. Bila je to akcija prebacivanja hrane (iz Moslavine) u pasivne i ratom opustošene krajeve Banje, Korduna i Like.

Odmah nakon žetve i vršidbe 1943. godine Okružni NOO zajedno s kotarskim, općinskim i mjesnim NOO-ima, te drugim antifašističkim organizacijama Moslavine, organizirao je sakupljanje hrane na čitavom području Moslavine (osim neprijateljskih uporišta), a nešto kasnije i prebacivanje te hrane u opustošene krajeve. Ova akcija poduzeta je na inicijativu ZAVNOH-a i Glavnog štaba Hrvatske.

Žito je sakupljeno od naroda na dobrovoljnoj bazi a od vlasnika mlinova i vršalica uz priznanice ZAVNOH-a. Sve druge namirnice koje

su u toku ove akcije sakupljane, dobivane su od naroda također na dobrovoljno bazi.

Budući da je ova akcija provođena odmah poslije žetve 1943. godine najveća aktivnost bila je usmjerena na sakupljanje žita. Ta aktivnost odvijala se pod parolom »Ni zrna žita okupatoru«, a svrha joj je bila i ta, da se što više žita spremi na sigurna mesta, jer je i neprijatelj bio u akciji preko svojeg poduzeća ZEMPRO-a (koje je vršilo prisilan otkup), a i preko svojih čestih upada i pljačke u mnogim moslavackim selima.

Istodobno, u okviru ove akcije, sakupljana je hrana i za potrebe NOV-e i drugih naših ustanova i organizacija, koje su djelovale na području Moslavine.

U to vrijeme učestale su i sve veće akcije moslavackih jedinica koje su, uz ostalo, završavale i zapljenom većih količina živežnih namirnica. Tako su jedinice II moslavacke brigade i Moslavackog odreda u noći između 26. i 27. IX 1943. godine napale neprijateljsko uporište Vrbovec i tom prilikom zarobile velike količine mesnih proizvoda, veći broj živih goveda, konja i svinja, oko tri vagona šećera, te razne druge živežne namirnice. Najveći dio tih namirnica ustupile su te jedinice za potrebe pasivnih i ratom opustošenih krajeva.

Sakupljena hrana (naročito žito) spremana je u zemunice koje su, u tu svrhu, na raznim mjestima Moslavacke gore tada izgradivane. Manje količine sakrivane su i kod pojedinih seljaka naših suradnika, a isto tako i na raznim drugim podesnim i sigurnim mjestima. Jedan dio hrane (naročito živa stoka) bio je deponiran kod Komande Moslavackog područja koja je, u jesen 1943. godine, imala sjedište u Podgariću.

Do kraja 1943. sakupljeno je na području Moslavine za potrebe opustošenih krajeva oko 50 vagona hrane i to najviše žita.

Najveći problem bio je prebacivanje te hrane u opustošene krajeve. Trebalo je savladati mnoge prepreke da hrana stigne na određena mesta. Neprijateljske posade bile su u to vrijeme još u svim kotarskim i gotovo svim općinskim mjestima, a negdje čak i u pojedinim većim selima. U početku prebacivanja nijedno veće uporište u Moslavini nije bilo likvidirano.

Na jednom sastanku, koji je povodom toga održan oko polovine rujna 1943. na Andigoli, gdje je tada bilo sjedište Okružnog NOO-a Moslavina, ja sam bio zadužen za prebacivanje hrane u opustošene krajeve. Sjećam se da mi je tada predloženo da — s obzirom na težinu ovoga zadatka — sam pronađem jednog druga koji će mi biti glavni suradnik. Ja sam predložio da to bude drug Ivan Dabac, što je bilo i prihváćeno. Na osnovu toga ja sam postao predsjednik Okružne komisije za pomoć opustošenim krajevima, a Ivan Dabac moj zamjenik. Ovom sastanku prisustvovali su i Ivan Turković-Škeco, predsjednik Okružnog NOO-a i Vinko Jedut-Ćuk, sekretar Okružnog komiteta KPH za okrug Moslavinu.

Uskoro su osnovane i kotarske komisije. Predsjednici kotarskih komisija bili su slijedeći drugovi: za kotar Čazmu Filip Lakuš ml., za kotar Garešnicu Ibro Ibrišagić, a za kotar Kutinu Ivan Sruk.

Sjećam se da sam osobno prisustvovao osnivanju kotarskih komisija za kotar Čazmu i kotar Garešnicu. Prije postavljanja ovakove organizacije, na organiziranju prebacivanja radio je kraće vrijeme Ivan Frgec-Pilot, koji je u rujnu 1943. otišao na drugu dužnost.

Prebacivanje hrane u opustošene krajeve vršili smo preko Banije i preko Pokuplja.

Prebacivanje u pravcu Banije vršeno je preko Osekova (kotar Kutina), a prebacivanje u pravcu Pokuplja preko Oborova (kotar Dugo Selo).

U akciji prebacivanja učestvovao je Moslavački odred, moslavačke brigade i druge moslavačke jedinice. One su pratile i osiguravale transport s hranom do Save, a bilo je slučajeva kada su neke jedinice išle i dalje, terenom preko Banije i Pokuplja.

Prebacivanje preko Banije

Radi efikasnijeg djelovanja i lakšeg održavanja veze s kotarskim komisijama u Moslavini, ja sam se potkraj rujna 1943. godine prebacio iz Andigola u Osekovo, gdje je bio smješten Kotarski NOO Kutina. Odmah po dolasku u Osekovo stavio sam se u vezu s Franjom Antolićem, predsjednikom Kotarskog NOO-a Kutina, i zajedno s njime i još nekim drugovima iz toga NOO-a (čijih se imena više ne sjećam), mi smo organizirali sve potrebno za prihvata kolona s hranom iz Moslavine i njenog daljnog prebacivanja do Save u pravcu Banije.

Kotarske komisije Čazme i Garešnice počele su odmah nakon tога prebacivati žito i druge namirnice u Osekovo, gdje se, već od ranije, prikupljala hrana s područja kotara Kutine. Okružna komisija, uz pomoć Kotarskog NOO-a Kutine, formirala je u Osekovu veće transporte i upućivala ih dalje, preko Lonjskog polja, do Save. Neki transporti koji su stizali s područja kotara Čazme i Garešnice nisu u Osekovu pretovarivani, već su samo dopunjeni (povećani) s još nekoliko kola, odnosno s hranom koja je tu čekala prevoz i nastavili put dalje, sve do Save.

Potreban broj zaprega za transport od Osekova do Save mobilizirao je Kotarski NOO Kutina na svom području.

S prvim transportom s područja kotara Čazme došao je u Osekovo Ivan Dabac i proslijedio s njim sve do Save. On je od tada bio stalni pratilac gotovo svih transporata koji su formirani ili kompletirani u Osekovu.

Na Savi je radila jedna komisija koja je preuzimala hranu iz Moslavine i prevozila je na drugu, desnu obalu Save kod sela Ivanji i Crkveni bok, te osiguravala kola za daljnji prevoz preko Banije.

Osiguravanje kolona vršile su jedinice Moslavačkog odreda i brigada. Neke su to radile kroz dulji period, a neke povremeno, kada su se prebacivale preko Save po nekim drugim, svojim zadacima. Na području kotara Kutine imali smo dulje vrijeme jednu jedinicu (veličine bataljona), koja je osiguravala transporte od Osekova do Save. Sjećam se opet kad je jedan bataljon išao po oružje u Baniju i usput osiguravao transport s hranom do Save. Komandant tog bataljona bio je

Ivan Kosak. Bilo je slučajeva kad su manji transporti išli i bez ikakvog vojnog osiguranja.

Ja sam u Osekovu i na terenu kuda su prolazili transporti prema Savi boravio duže vremena. Otuda sam održavao veze (preko kurira) s kotarskim komisijama Čazme i Garešnice i s njima koordinirao rad: kad i kakove namirnice treba slati u Osekovo. Odlazio sam više puta i na područja tih kotara i opet se vraćao u Osekovo. Kotarski NOO Čazma bio je tada na Andigoli, a Kotarski NOO Garešnica u Vel. Bršljanici.

Najveći problem za kotarske komisije Čazme i Garešnice bio je prelaz ceste i pruge Zagreb — Beograd. Transporti s područja kotara Čazme prelazili su te komunikacije u selu Donja Vlahinička, a transporti s područja kotara Garešnice u Voloderu.

Transporti iz tih kotara kretali su gotovo uvijek navečer, tako da su u noći prešli cestu i prugu (što je bilo najopasniji dio puta), i u zoru stizali u Osekovo. Iznimno, samo jedan ili dva transporta, prešli su cestu i prugu po danu.

Kotarski NOO Kutina, koji je u ovoj akciji imao veoma važnu ulogu, prebacivao je hranu sa svoga područja (u manjim količinama) i prije postavljanja ovakove organizacije. Ja pretpostavljam da su i s područja kotara Čazme i Garešnice, odmah poslije žetve i vršidbe, također prebačene izvjesne količine žita.

Komanda Moslavackog područja imala je u ovoj akciji također veoma značajnu ulogu. Kod nje su bile deponirane razne živežne namirnice iz akcije moslavackih jedinica u Vrbovcu, koje su u rujnu 1943. godine, radi veće sigurnosti, prebačene iz Andigola u Podgarić. Tu je bila živa stoka (konji, volovi, krave i svinje), zatim veće količine usoljene slanine, masti, nešto soli, a vjerojatno i neke namirnice koje su sakupljene na području kotara Garešnica. Ta komanda formirala je sama svoje transporte i prebacivala ih u Osekovo, a neke, vjerojatno, i skroz do Save. Ja sam u toku ove akcije dolazio u vezu s Ilijom Strikom, komandantom i Pavlom Mrkonjom-Sevćem, intendantom Komande moslavackog područja.

Svi transporti koje smo upućivali preko Osekova i Lonjskog polja u pravcu Save i Banije bili su uglavnom veći transporti. Oni su se sa stojali od 50 do 60 kola, a neki su imali i oko 100 kola.

Za sve vrijeme prebacivanja uživali smo veliku pomoć i podršku naroda i mjesnih NOO-a koji su, u jesen 1943. godine bili osnovani već u 90% sela i mjesta Moslavine. Prilikom dolaska u sela mogli smo se, gotovo svuda, obraćati na mjesne NOO-e i druge antifašističke organizacije.

Sjećam se jednog putovanja iz Osekova u Podgarić krajem listopada, ili početkom studenog 1943. godine. Franjo Antolić, Ivan Rukavina-Sido i ja bili smo članovi IO Okružnog NOO-a Moslavina i išli smo na sjednicu IO. (Okružni NOO preselio se par dana prije toga iz Andigola u Podgarić). Iz Osekova smo krenuli po danu poslije podne. Usput smo pratili kola natovarena kožom i još nekim stvarima, koje je Kotarski NOO Kutina slao Okružnom NOO-u.

Kad smo prešli prugu Zagreb — Beograd i počeli se približavati cesti Popovača — Kutina, primijetili su nas neki drugovi iz Volodera i upozorili da su u selu Nijemci i da ne smijemo dalje. Nijemci su došli po svoje mrtve, koji su malo prije, u borbi s jednom grupom naših partizana, na cesti poginuli. Brzo su nas sklonili u jedan podrum, a kola s kožom u neki štagalj. Drugovi iz Mjesnog NOO-a toga sela bdili su nad nama i pratili kretanje Nijemaca koji, na sreću, nisu došli u onaj dio sela gdje smo se mi sklonili. Kad su Nijemci otišli, mi smo prešli cestu Popovača — Kutina još po danu i krenuli u pravcu Gornje Jelenske. Među drugovima koji su nam tada pružili pomoć bio je i Pavao Popinjač, član Općinskog NOO-a Popovača (a mislim i Kotarskog NOO-a Kutina).

U prvi mrak stigli smo u Gornju Jelensku gdje nas je čekalo opet novo iznenađenje. Uz sva naša nastojanja nismo mogli pronaći ni jednog člana Mjesnog NOO-a toga sela. Naime, toga dana bili su u Gornjoj Jelenskoj ustaše iz Popovače i upravo pred naš dolazak otišli su iz sela. Ne mogu se više sjetiti što su radili u selu, ali sjećam se da su ljudi bili jako ustrašeni i da nam nisu vjerovali da smo partizani. Mislili su da smo ustaše, samo da smo stavili na glave kape troroge s petokrakim zvjezdama. Dugo vremena (možda čak i dva sata), uvjerali smo ljude na koje smo naišli da nismo ustaše već partizani i tek nakon toga javio se jedan drug i priznao nam da je on predsjednik NOO-a. Da nije bio s nama Franjo Antolić, predsjednik Kotarskog NOO-a Kutina, ne znam kako bi to dugo trajalo. Njega je netko od prisutnih ljudi prepoznao.

Nakon okončanja ovog nesporazuma raspoređeni smo po kućama, gdje smo ostali do sljedećeg jutra, kad smo krenuli dalje, preko Moslavacke gore u Podgarić. Mislim da bi i danas pogodio kuću u kojoj sam, zajedno s Ivanom Rukavinom-Sidom, tada večerao i spavao.

Ovo su samo dva primjera pomoći naroda i mjesnih NOO-a, i to nama pojedincima. Ali su isto tako oni pružali svu moguću pomoć i našim transportima, naročito onda kad su transporti prolazili najopasnije dionice puta: ceste, pruge, rijeke i druga slična opasna mjesta.

U akciji prebacivanja učestvovao je i drug Ivan Rukavina-Sido. On je djelovao na terenu kuda su prolazili transporti od Osekova do Save. Dobro je poznavao taj teren i bio je vrlo aktivan i borben.

Ja sam posljednji put (u jesen 1943.) bio na području kotara Kutina i terenu prema Savi negdje u drugoj polovini studenog 1943. Vratio sam se u Okružni NOO nekoliko dana prije oslobođenja Čazme (29. XI 1943.). Poslije oslobođenja Čazme bio sam uključen u aktiv za održavanje sastanaka po selima kotara Čazme.

Drug Dabac ostao je na terenu prema Savi i dalje. On je s drugovima iz Kotarskog NOO-a Kutina i Kotarske komisije toga kotara prebacio još nekoliko manjih transporta. Posljednje prebacivanje bilo je čamcima od sela Kostrinje preko Lonjskog polja do Save.

Prebacivanje preko Pokuplja

U listopadu 1943. godine došlo je do prekida prebacivanja preko Banije zbog upada neprijateljskih jedinica i paljenja sela Ivanji i Črkve-

ni bok, te jače blokade željezničke pruge Sunja — Novska (na prelazu Šaš), kao i drugih komunikacija na tom području. Ja i Dabac smo bili u to vrijeme na području kotara Kutine. Kad smo vidjeli da do prebacivanja neće uskoro doći tim pravcem, vratio sam se u Okružni NOO, koji je tada bio u Podgariću, i izvijestio kakva je situacija. Ivan Dabac je ostao i dalje na tom terenu sa zadatkom da, čim to bude moguće, nastavi prebacivanjem.

Drugi ili treći dan nakon mog povratka održan je sastanak rukovodilaca Okružnog komiteta KPH za okrug Moslavini, Okružnog NOO-a Moslavina, Moslavačkog odreda i Komande Moslavačkog područja (na Kopčiću ili Vrtlinskoj) na kojem je odlučeno da se odmah organizira prebacivanje preko Pokuplja. Na tom sastanku je određeno da trojica drugova i to: od Okružnog NOO-a Ivan Čanadija, od Komande Moslavačkog područja Pavao Mrkonja-Sever i od Moslavačkog odreda jedan drug čije sam ime zaboravio (bio je komesar), odmah odu u Oborovo i tamo urede sve što je potrebno za prebacivanje preko tog terena.

Isti dan, u noći, nas smo se trojica sastali u Vrtlinskoj i preko Pavličana i šume Jantak krenuli u pravcu Oborova. Preko šume Jantak do sela Deanovac — radi hitnosti i lakšeg snalaženja — vodio nas je Ivan Fitnić, predsjednik Mjesnog NOO-a Pavličani. U Deanovcu smo pred zoru prešli željezničku prugu i oko podne stigli u Oborovo.

U Oborovu je drugi dan u jutro održan sastanak kojem su prisustvovali članovi KK i članovi Kotarskog NOO-a Dugo Selo, koji su se tog dana našli u Oborovu, i mi iz Moslavine. Na sastanku je dogovorenno da ćemo mi prebacivati hranu iz Moslavine do Oborova, a u Oborovu će se vršiti zamjena kola i pretovar tereta i otuda upućivati transporti dalje u pravcu Pokuplja. Potreban broj zaprega za zamjenu kola će mobilizirati Kotarski NOO Dugo Selo na svom području. U pogledu osiguranja predviđeno je da će moslavačke jedinice vršiti osiguranje od Moslavine do Oborova, a dalje, nakon prelaza Save, one jedinice koje se nalaze na tom području.

U vezi toga smo drugi dan prešli skelom na desnu obalu Save, i u selu Veleševcu našli Turopoljsko-Posavski odred. S drugovima iz Štaba toga odreda mi smo se tada dogovorili da će njihove jedinice osiguravati transporte od Oborova (kada oni predu Savu) pa dalje, odnosno terenom preko velikogoričkog kotara, sve do mjesta primopredaje.

Sjećam se da je bio lijep sunčan dan i nedjelja poslije podne. (J velikom ograđenom dvorištu u Veleševcu bila je zabava i ples. Plesalo je mnogo mlađih partizana sa ženama i djevojkama iz toga sela. Partizani su na glavama imali kape troroge s petokrakim zvjezdama.

Mi smo se nakon toga, slijedeću noć, vratili na Andigole. Usput smo otpremili dvoja kola novih vreća koje smo preuzeли od Kotarskog NOO-a Dugo Selo, kuda ih je, kako su nam rekli, za potrebe prebacivanja poslao GŠH. One su nam dobro došle jer smo, pošto smo prebacivali velike količine žita, bili stalno u velikoj krizi za vreće.

Za vrijeme našega boravka u Oborovu i Veleševcu dolazili smo u vezu i surađivali s više drugova iz Kotarskog komiteta i Kotarskog NOO-a Dugo Selo, ali njihova imena nisam upamtio. Mislim da je je-

ouu

dan od drugova s kojima smo te dane dolazili u vezu bio i Mato Cobović-Mrak.

Kad smo na povratku u Moslavinu, pred zoru, prešli prugu Zagreb — Beograd i htjeli ući u selo (mislim Bunjane), umalo što nismo (zajedno s kolima i vrećama), upali među ustaše koji su tu već stigli iz Križa. Na prilazu selu primijetila nas je jedna žena i upozorila da je selo puno ustaša. Mi smo se brzo povukli i čekali dok ustaše nisu otišli. Srećom, bila je gusta magla i nije se daleko vidjelo.

Ja sam odmah nakon našeg povratka u Moslavinu, zajedno s drugom Filipom Lakušom-mladim, koji je bio predsjednik kotarske komisije za kotar Čazmu, počeo raditi na pripremama za formiranje transporta preko Oborova, odnosno Pokuplja. To smo radili na području kotara Čazme gdje su bile spremljene velike količine žita u zemunica, te razne druge namirnice poslije akcije moslavačkih jedinica u Vrbovcu.

U toku tih priprema obavješteni smo da će se, u određeni dan, prebacivati jedna naša veća jedinica u pravcu Oborova, i u vezi toga da spremimo veći transport, koji će ta jedinica usput pratiti i osiguravati. To nam je saopćio Vinko Jeđut-Čuk, sekretar Okružnog komiteta KPH za okrug Moslavinu.

Tada se pojavio problem zaprega. Naime, sela na tom području (oko Moslavačke gore) bila su toliko opterećena raznim prevozima za potrebe NOB-e, da tu nismo mogli mobilizirati potreban broj kola za ovaj transport. Zato smo izvršili mobilizaciju kola na sjeveroistočnom dijelu kotara Čazme u selima Siščani, Draganac i još nekima, koja su udaljena od Andigola i oko 20 km. Ovaj zadatak izvršila je jedna pozadinska jedinica koja je bila stacionirana na Andigoli. Mobilizirano je oko 100 kola koja su tokom noći prešla jednim putem koji se nalazi u neposrednoj blizini Čazme — bez smetnji. (Čazma je bila tada još jako neprijateljsko uporište).

Čim su došla kola utovar je odmah započeo i trajao čitavi dan. U tome su učestvovali mjesni NOO-i Andigola, Vrtlinske i Pavličana, te veći broj partizana koji su bili na raznim pozadinskim dužnostima. Sva natovarena kola bila su koncentrirana u jednoj uvali kraj sela Pavličani. Otuda je na večer krenuo transport u pravcu Oborova. Osiguranje je preuzeila jedna jedinica II moslavačke brigade (ili odreda) veličine bataljona, a moguće i veća, kojoj smo mi (ja i Lakuš) predali ovaj transport.

Pratilac ovog transporta od strane Okružne komisije bio je Karlo Šimičević. Taj dan, na večer, kad je transport krenuo, svi mi, koji smo na njegovu formiranju radili, nismo više mogli od silnog umora stajati na nogama.

Prema onome što smo saznali kasnije, kad se vratio drug Šimičević i ostali drugovi iz pratnje, ovaj transport je odmah pri prelazu pruge Zagreb — Beograd doživio napad jedne neprijateljske jedinice. Tom prilikom su se jedna kola prevrnula i iz njih je ispalta jedna bačva masti. Pošto nije bilo moguće tu bačvu ponovo natovariti, a da ta mast ne bi pala u ruke neprijatelju, pratioci transporta su je zapalili.

Kada je transport sutradan stigao u Oborovo, tu se, zbog nekih novih okolnosti, nije mogao ostvariti onaj plan koji smo mi nekoliko dana ranije, s Kotarskim NOO-om Dugo Selo, zajedno utvrdili. Ne znam radi čega (jer je od tada prošlo 25 godina), ali kola iz Moslavine nisu u Oborovu zamijenjena, nego su ona nastavila prevoz i dalje terenom preko Save.

Transport je bio otkriven i kod Kravarškog napadnut od neprijateljske avijacije. Jedan dio tereta je tada i propao, ali najveća količina je ipak stigla i predana ispostavi Centralne komisije ZAVNOH-a. (Ne mogu se više sjetiti gdje je ta primopredaja izvršena).

U jedinici koja je pratila i osiguravala ovaj transport bio je i Nikola Sušnjar-Geno, sada član Izvršnog vijeća Sabora SRH i Josip Bili, pukovnik JNA. Oni bi mogli dati više podataka o kretanju ovoga transporta i dogadjajima koji su se tokom putovanja zbivali.

Nakon ovog slučaja nismo više u toku 1943. upućivali transporte preko Pokuplja. Taj teren bio je suviše otvoren uslijed čega su velike kolone bile lako uočljive, a blizina Zagreba i drugih neprijateljskih uporišta omogućavala je neprijatelju brzu akciju, a naročito napad iz aviona.

Pošto se situacija na prelazu Save u Ivanjskom i Crkvenom boku nešto poboljšala, nastavili smo opet prebacivanje preko Banije.

Prebacivanje iz Bjelovarskog okruga

Krajem 1943. ili početkom 1944. stigao je u Moslavini jedan transport od oko 100 kola žita koje je uputio Okružni NOO Bjelovar. Žito je trebalo prebaciti dalje za opustošene krajeve. Transport su dopratili Pero Bogdanović, ing. Đuro Regan i Ivan Hrnčević.

Okružni NOO Moslavina bio je tada smješten u Mikloušu Donjem. Ja sam bio pročelnik Ekonomskog odjela, ali i dalje zadužen za prebacivanje hrane u opustošene krajeve.

Baš nekako u to vrijeme stigao je u Moslavini i Đuro Uzelac iz Ekonomskog odjela ZAVNOH-a. Đuro Uzelac je zajedno s nama, uz ostala pitanja, raspravljao i o nastavku prebacivanja iz Moslavine. Naiime, zbog raskvašenog terena, velikih voda u Lonjskom polju, pojačane neprijateljske aktivnosti i kontrole, naročito saobraćajnica (cesta, pruga, Save), i prebacivanje iz Moslavine bilo je u to vrijeme onemogućeno.

I skele na Savi bile su uništene, što međutim nije bio razlog obustavi prebacivanja, jer su one uništene još prije gore navedene situacije, pa je prebacivanje preko Save i ranije vršeno čamcima. Prema tome, u to vrijeme, nije postojala mogućnost za prebacivanje ni preko Banije ni preko Pokuplja. U takvoj situaciji stigao je i transport iz Bjelovarskog okruga.

Đuro Uzelac, drugovi iz Bjelovarskog okruga (koji su ovaj transport dopratili) i mi iz Moslavine, poduzimali smo sve potrebne mjere da se transport iz bjelovarskog okruga uputi dalje, ali u tome nismo uspjeli i žito iz Bjelovara ostalo je u Moslavini.

Ivan Hrnčević i ing. Đuro Regan prisustvovali su konferenciji gospodarskih i tehničkih stručnjaka koja je održana u oslobođenoj Čazmi 21. I 1944. Na toj konferenciji, među ostalim, mnogo je raspravljanog i o prebacivanju hrane u opustošene krajeve.

Prebacivanje sjemenja

Uz prehrambene artike prebacivane su i razne vrsti sjemenja i nešto poljoprivrednog alata. Iz izvještaja Okružne komisije, upućenog ZAVNOH-u 24. XI 1943. godine, vidi se da je u toku listopada 1943. prebačeno iz Moslavine, među ostalim, i 370 kg sjemena. Bilo je toga sigurno i više, ali u drugim periodima koji nisu bili obuhvaćeni ovim izvještajem.

U mjesecu siječnju 1944. došao je iz ZAVNOH-a u Moslavinu ing. Marko Hercigonja (inače docent na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu u Zagrebu), sa zadatkom da u Moslavini organizira sakupljanje sjemenja i njegovo prebacivanje u opustošene krajeve. Okružni NOO bio je tada smješten u Samarici u zgradu Župnog ureda. Ja sam bio pročelnik Ekonomskog odjela, a ing. Zdenko Vitasović okružni agronom. Sjećam se da smo tada, zajedno s inženjerom Hercigonjom, razradili plan za ovu akciju, odnosno predviđeli područja na kojima se moglo najbrže, i najviše postići.

Radi lakšeg djelovanja ing. Marko Hercigonja se smjestio u Kotarskom NOO-u Čazma koji je bio u oslobođenoj Čazmi. Akcija je provođena preko gospodarskih komisija i mjesnih NOO-a. Hercigonja je bio vrlo aktivan i neumoran, gotovo stalno na terenu. On je nastojao da i svaku najmanju mogućnost iskoristi za prebacivanje sjemenja. U tu svrhu on je u našim partizanskim radionicama dao izraditi posebne vrećice i tko god je išao iz Moslavine za ZAVNOH, (a on je zato saznao), morao je ponijeti barem jednu vrećicu sjemenja. Vrećice su nosili i pojedinci i grupe partizana, naravno ako nisu bili opterećeni nečim drugim, ili ako nisu imali takove zadatke, da im to nije bilo moglo.

Koliko je na taj način prebačeno sjemena ne zna se, ali je vjerojatno da su to bile znatne količine. Prebacivanje je vršeno na taj način zato, jer se zbog neprijateljske aktivnosti i neprohodnih putova, u to vrijeme, nije moglo drukčije.

Drug Hercigonja je forsirao ovu akciju jer se približavalo proljeće, odnosno vrijeme proljetne sjetve. On je krenuo za ZAVNOH zajedno s II moslavačkom brigadom koja je išla u Oborovo radi preuzimanja oružja. Brigada je ponijela sobom i 320 kg sjemenja. Nažalost, drug Hercigonja nije uspio ovaj zadatok provesti do kraja, jer je, u poznoj Oborovskoj bici 29. III 1944. među ostalim borcima, i on poginuo.

Rezultati akcije i pokušaji prebacivanja u 1944.

U rujnu 1943. došli su u Moslavinu u vezi ove akcije drugovi ing. Željko Gumhalter, delegat ZAVNOH-a i Josip Horvat, delegat GŠH. Oni su, zajedno s nama, radili na organiziranju prebacivanja, učestvovali u prebacivanju preko Banije, a drug Horvat i preko Pokuplja.

Na području Moslavine bilo je 1943. sjedište Povjerenstva Centralnog komiteta KPH za sjevernu Hrvatsku i Slavoniju, kojim je rukovodila Anka Berus. Povjerenstvo se također angažiralo u ovoj akciji. Družarica Berus osobno je forsirala ovu akciju, pratila njeno izvršenje i pružala nam potrebnu pomoć.

Moslavačke jedinice također su mnogo pridonijele izvršenju ove akcije. One su osiguravale transporte terenom preko Moslavine, do mjesta primopredaje na Savi. Bilo je slučajeva kada nam te jedinice (radi svojih, drugih zadataka), nisu mogle dati odgovarajuće osiguranje. Ali one su i tada, svojim prisustvom na tom terenu i svojim akcijama, stvarale situaciju koja nam je pomagala, odnosno olakšavala izvršenje ovoga zadatka. Uslijed toga smo mi mogli neke manje transporte upućivati i sa slabijim osiguranjem, a neke smo opet (iako je to bio veliki rizik), uputili i bez ikakvog osiguranja.

Sjećam se da sam u toku ove akcije dolazio u vezu i s drugom Nikolom Šušnjarom-Genom (vjerojatno radi ovih osiguranja), koji je u jesen 1943. bio komesar Moslavačkog odreda, a nešto kasnije komesar II moslavačke brigade.

U toku ove akcije prebačeno je iz Moslavine u pasivne i ratom opustošene krajeve oko 27 vagona hrane. Osim toga prebacili smo i oko 20 pari konja s kolima i opremom (kompletne zaprege) za vuču, nešto poljoprivrednog alata, nešto sjemenja i raznih drugih predmeta.

Koliko je od te hrane išlo za potrebe pojedinih krajeva Banije, Korduna i Like, odlučivala je Centralna komisija pri ZAVNOH-u. Vjerojatno da je najveći dio išao za potrebe Korduna i Like, jer je Banija imala i bogatih područja, koja do tada nisu postradala, pa je vjerojatno mogla i sama (kada je to situacija dopuštala), pomagati ona svoja područja, koja su bila ratom opustošena.

Ovo je bila bratska pomoć naroda i vojske Moslavine narodima i vojsci pasivnih i ratom opustošenih krajeva Banije, Korduna i Like. O tome je u ono vrijeme pisala i naša partizanska štampa. Tako »Glas slobode« glasilo Okružnog NOO-a Moslavina u br. 15 od 17. XI 1943. objavljuje članak pod naslovom »Bratska pomoć kuje još više jedinstvo naših naroda« u kojem se, uz ostalo, navode podaci i o količinama hrane koja je, do toga vremena, prebačena u opustošene krajeve.

U siječnju 1944. održane su u Moslavini dvije regionalne konferencije koje je sazvao ZAVNOH.

Prva konferencija održana je u Cerini (u zgradici Osnovne škole) 16., 17. i 18. I 1944. To je bila konferencija okružnih NOO-a s područja sjeverne Hrvatske i Slavonije kojoj su prisustvovali delegati okružnih NOO-a s tih područja i delegati Oblasnog NOO-a za Slavoniju. (Oblasci NOO za Zagrebačku oblast još nije bio formiran.)

Druga konferencija održana je u oslobođenoj Čazmi (u zgradici bivše gostionice Vincek) 21. I 1944. To je bila konferencija gospodarskih i tehničkih stručnjaka s područja sjeverne Hrvatske i Slavonije kojoj su prisustvovali neki stručnjaci i iz neprijateljskih uporišta.

Ovim konferencijama prisustvovala je i Anka Berus, član Centralnog komiteta KPH i član ZAVNOH-a, zatim Nina Rubčić, Đuro Uzelac i drugi.

Na obje ove konferencije raspravljalo se, među ostalim, i o problemu prebacivanja. Naročito se o tome mnogo raspravljalo na konferenciji NOO-a u Cerini. Doneseni su i odgovarajući zaključci koji se, međutim, kasnije, nisu mogli provesti. Mi smo u to vrijeme imali u Moslavini oko 30 vagona hrane spremljene za opustošene krajeve, koju, zbog neprohodnih putova i pojačane neprijateljske aktivnosti, nismo mogli prebaciti.

Bilo je govora i o izradi samara, pomoću kojih bi mogli prebacivati hranu i po lošim i za kola neprohodnim putovima. Ne sjećam se da li se o tome raspravljalo na ovim konferencijama ili kasnije u Okružnom NOO-u. Ovo je bio prijedlog Đure Uzelca, ali do njegove realizacije nije došlo.

Sjećam se da je početkom siječnja 1944. Okružni NOO Moslavina, u vezi prebacivanja, uputio na područje Banije Ivana Dabca. Međutim, ni nakon njegovog povratka, prebacivanje nismo mogli nastaviti.

I Štab X zagrebačkog korpusa poduzimao je mjere da se prebacivanje nastavi. Prema sjećanju Ivana Dabca taj Štab je u ljetu 1944., radi ispitivanja terena i uspostavljanja veza, uputio u Baniju Milana Brunovića, Rudi Pencingera i njega (Ivana Dabca). U Baniji je veza uspostavljena, ali zbog situacije na tom terenu do prebacivanja nije došlo.

Čitava ova akcija provođena je pod veoma nepovoljnim uvjetima. Od prevoznih sredstava korištene su samo konjske zaprege (jer drugih nije bilo), kolone su napadane pri prelazu cesta, pruga i Save, a bilo je nekoliko napada i iz neprijateljskih aviona.

Pa ipak, uza sve te i druge teškoće, zahvaljujući prvenstveno pomoći naroda Moslavine i drugih područja kuda su prolazili naši transporti, kao i zalaganju učesnika ove akcije, ovaj zadatak je izvršen uspješno i uz minimalne gubitke (prema svome značenju i veličini).

U ovoj akciji učestvovalo je vjerojatno još dosta drugova koje ja ovdje nisam spomenuo. To nije učinjeno namjerno, nego se to moglo dogoditi samo zato, što se nekih događaja i imena, nakon tolikih godina, nisam više mogao sjetiti.

DRAGUTIN BREZINŠČAK-DRAGEC

Prvi susret s partizanima

Neprijateljska propaganda širila je o partizanima svakakve laži i izmišljotine, pa se tada među ljudima pričalo svašta. Do tada nisam imao nikakve veze sa NOP-om. Jedne večeri u jesen 1942. vraćao sam se od Albina Bosnera svojoj kući. Slušali smo radio-vijesti o situaciji na frontovima. Bilo je oko 23 sata, kad naiđem na partizane. »Stoj«. »Stao sam«, odgovorim. »Jedan naprijed, ostali stoj«, ponovi isti glas. U prvi mah sam se dobro preplašio. Gotov sam, pomislim. Međutim, kad mi

partizani pridoše, na njima troroge kape sa zvijezdom, prepoznam Stevu Duvandžiju iz Mikleuške. Lagnulo mi, on me poznaje, neće me ubiti.

Te sam večeri praktično pristupio NOP-u. Drugovi su mi objasnili ciljeve NOB-a i postavili zadatke, dajući mi uputstva što i kako da radim. Od tada sam aktivno i organizirano radio do odlaska u partizane. Radio sam na obavještajnim zadacima. Kada je došao Nikola Gostović iz Srpskog Selišta i organizirao MNOO, primio sam dužnost predsjednika toga odbora.

Potkraj 1943. (14. XI) postao sam komandir Udarne grupe jer više nisam mogao ni htio ostati na terenu. Tada je grupa ustaša upala u rejon Lipa, ubila 14-god. omladinca Ivu Pregleja i ranila člana MNOO-a Đuru Abramovića. Uspio sam pobjeći.

Prije nego iznesem svoja sjećanja o MPO-u i borbi protiv neprijatelja, reći ću: Već prije rata znao sam se s mnogim drugovima, s nekim sam išao u osnovnu školu, koji su zatim otišli u partizane. To su između ostalih: Đuro Kuzmić, Josip Preglej, Albin Bosnar, Ivo Brlek, Stjepan Brlek, Stjepan Haludek i Drago, Mijo i Stjepan Pelegrin i Alojz Gregorić.

Imali smo povjerenje jedni u druge, oni koji su prvi stupili u NOP povlačili su one druge. Bili su to radnici i siromašni seljaci.

Bio sam komandir udarne grupe — voda, čete i 1. bataljona MPO-a. Kroz te jedinice prošlo je na stotine boraca i starješina, zato želim spomenuti pojedine neustrašive borce koji su smjelo napadali neprijatelja, upadali u uporišta, poduzimali prepad, kažnjavali narodne izdajice, borili se za bratstvo i jedinstvo u sjevernoj Hrvatskoj.

Borba sa žandarima-oružnicima

Jedan je od naročitih zadataka udarnih grupa bio da ojačana desetina ili vod krstari oko neprijateljskog uporišta ili upada u njih s ciljem da zarobi ili ubije pojedince ili grupe.

U veljači 1944. krenuli smo iz Srpskog Selišta prema Repušnici i Kutini da nešto uhvatimo ili uništimo. Nešto će naići. Neprijatelj je čuvao cestu i prugu manjim posadama i tzv. ophodnjama.

Idući grebenom Kletište — Lipa, nas 12 naišli smo na svatove kod Ante Horvata (ženilo se i u ratu). Domaćin nas je zadržao na veselju, pilo se i jelo, ispaljeno je i nekoliko metaka. Zbog zadržavanja od 2 — 3 sata, htio sam se vratiti, ali borci su navalili da se spustimo na cestu i zarobimo nekog domobrana. Pristao sam.

Krenuli smo prema cesti, imali smo 1 puškomitrailjer, nosio ga je Albin Bosnar, to je onaj koji je zarobljen u Repušnici. Navratili smo u kuće poznatih ustaša da ih pohvatamo, ali nijednoga nismo našli. Na cesti smo postavili zasjedu i sačekali neko vrijeme, ali nitko nije naišao. Naišao je samo vincilir (vincilir je stručni radnik, čuvar velikih vinograda). Trupeljak. Upitali smo ga ima li kod gostioničara Marcijuša neprijateljskih vojnika. On odgovori da nema (toga dana otišao je u domobranu, lagao nam je). Ideo dalje prema željezničkoj pruzi, moglo je biti oko 14 sati, naiđe seljanka, pitamo i nju ima li bande kod Marcijuša. Ona najprije odgovori da nema, zatim doda: »Tamo su žandari«.

Potrčali smo i opkolili kuću gospodinjice Marcijuša. Albin je dobio zadatak da ostane na cesti i drži pod vatrom prozore. Grupa za napad Mićo Smrekar, Režebek, ja i još dva borca krenemo verandom prema vratima. Bila su otvorena. Tog trenutka iz kuće su izišla 3 žandara s puškama »na gotovs«. Čim su nas ugledali, svaki opali metak i uskoče u kuću. Mićo baci ofanzivnu bombu u kuću a Albin raspali iz puškomitrailjeza po prozorima.

Kuća se obavila dimom. Naredim žandarima da se predaju, ili čemo ih pobiti. Poslušali su i podignutih ruku izidu u dvorište. U kući je bio i jedan domobran.

Tako smo u po bijela dana, 400 metara od posade zarobili 3 žandara i 1 domobrana, zaplijenili 3 voj. puške i 1 pištolj, lance lisice, žandarmijske torbice i ostalu opremu.

Zarobljenici su sprovedeni u KMP, gdje im je suđeno. Kod narednika su nađeni dokumenti koji su govorili o zločinima.

Dodjela zemlje seljacima

U ožujku 1944. krenuo je jedan vod prema Repušnici u krstarenje i zasjede. Bila je lijepa noć, mjesecina, vidi se dobro. Stigli smo na ceslu Kutina — Popovača, postavili zasjedu, ali neprijatelja nema pa nema. Odlučimo otići na prugu nešto podalje od bunkera i sačekati domobransku patrolu. Čekali smo pola sata, kad iz pravca Kutine idu 3 domobrana, vidimo ih, ali šutimo i čekamo. Kada su stigli u našu visinu i upali u zasjedu, ustali smo nas trojica i viknuli: »Stoj, ruke uvis.« Dvojica su se odmah predala, a treći je pružio otpor pa smo otvorili vatru i libili ga. To je izazvalo pucnjavu duž pruge i iz Kutine. Stoga nije bilo pametno vraćati se preko pruge i ceste. Odlučio sam da se povučemo Ijužnije od pruge u rejon Oštarić — Vrbak — Sekulića stan — kanal i Treibe/. i da se kasnije vratimo u Srpsko Selište.

I kada smo stigli na Adu, našli smo napuštenu vatu s nekoliko ražljk'va ribe što nam je dobro došlo za doručak. Zatim smo se povezali s Uašim odbornicima (Šalkovićem, Šipušoni i drugima). Oni su pekli riči ali su se sklonili jer su vidjeli domobransku kolonu.

I sutradan, bila je nedjelja poslijepodne, nedaleko odatle u rejonu frč skupilo se 30 — 40 seljaka iz okolnih sela. Prodavala se zemlja ZZ •t'mljišne zajednice) u zakup za tu godinu. U ime ustaške vlasti došli • Slavko Lenart i Cedran.

B Ispitam situaciju pomoću odbornika Marka Sekulića (ubijen u Jatovcu) i sa dva borca odem među seljake. Kad smo stigli, svi zinu, ot-Bd sad partizani. Pitam Leenarta i Cedrana šta to rade. Odgovore da Baju nadmetanje za prodaju zemlje seljacima, tz. štandove, parcele, k Naredim im da od sada više ne smiju prodavati zemlju, već je mo-Bu podijeliti seljacima. Najprije moraju dati onima koji nemaju zem- B řunda onima koji imaju 1 — 2 jutra. Zaprijetim im ako tako ne uči-doći čemo u Kutinu i postrijeljati čemo ih. Pored toga sam naredio iz blagajne pošalju novce partizanima. Poslije nekoliko dana dali su hnu Frgecu nekoliko stotina tisuća kuna.

Sejaci su nam glasno odobravali. Govorili su »to je narodna vlast«, ko se radi. Slijedeće noći vratili smo se u Selište.

Hvatanje ustaše Antoliša

Potkraj zime 1944. došla je naša jedinica u Osekovo da osigura i kontrolira teren. Od rukovodilaca NOP-a komandir je saznao da se u Potoku, kod žene udovice ubijenog ustaše, zvane Svinjičanke, nalazi poznati ustaški krvnik iz Strušca Miško Antoliš. Odlučimo da ćemo ga likvidirati. Budući da je to bio jedan od zadataka udarnih jedinica MPO-a, donijeta je odluka da se odmah kreće lila zadatak. Već smo nekoliko puta hvatali Antoliša, međutim jedinica se svaki put morala vratiti neobavljeni posla.

Noć je bila tamna i hladna. Kolona od 12 partizana išla je brzo, na čelu jedan poznati borac iz toga kraja. Jedinica je stigla u selo Potok oko 22 sata, u rejon kuće ustaške udovice. Komandir grupe rasporedio je borce oko kuće sa svih strana, postavio mrtvu stražu i isturio patrolu od tri borca prema Popovači.

Pošto je kuća opkoljena, komandir jedinice pokušao je otvoriti vrata. Bila su zaključana, ili zakračunana. Na lupanje se nitko ne javlja. »Otvorite, ovdje domobrani«, predstavi se komandir partizanske jedinice, ali opet ništa. Borac Josip Preglej predloži da se razbije prozor i upadne u kuću. Komandir se složi i upadne u kuću. S Preglejom i još dvojicom boraca pretraži cijelu kuću, ali ustaše nigdje. Na krevetu leži baba koja reče da tu nema nikoga. Preglej više da je mlada valjda u nekoj drugoj sobi. Komandir otvori vrata, posvijetli baterijom srednju prostoriju, u kojoj nije bilo nikoga, naglo otvori još jedna vrata, zatim pokuša na vrata jedne sobe. Bila su zaključana. Komandir povije da će razbiti vrata. Nakon toga začuje se ključ i mlada žena udovica poginulog ustaše iskoči i potrči u drugu sobu. Komandir je natjera da se vrati i naredi da upali svjetlo. Ona je to učinila. Ustaša Antoliš stajao je kraj kreveta. Kada mu je komandir naredio da podigne ruke uvis, ustaša baci ručnu ofanzivnu bombu. Komandir istovremeno otvori vatru iz automata, ali ga eksplozija odbaci, rani i izazove djelomičnu kontuziju. Ustaša Antoliš baci i drugu bombu, koja eksplodira dalje, ali komandir je već ležao na podu. Dvojica partizana na vrijeme iskoče iz prostorije. Zamjenik komandira D. G povije: »Pogibe komandir«. Nasta zabuna, što ustaša Antoliš iskoristi i sa ženom pobegne na tavan.

Komandir jedinice, još ošamućen iskoči iz kuće i zapovjedi svom zamjeniku da uhvati živog ustašu. U susjednoj kući jedan borac za desetak minuta previje komandira koji je bio lakše ranjen. Nakon toga komandir se vrati, a zamjenik ga izvijesti da je ustaša bacio još dvije bombe s tavana i da mu se ne može prići. Komandir vikne: »Šta čekate, slamu ovamo, zapalit ćemo kuću, neka izgore!«.

Kada je to čuo, Antoliš odluči da bježi kroz vrata na krovu preko šupe za kola. Polako otvori vrata, pripremi bombu da je baci ispred sebe i da iskoristi zabunu. Vjerljivo bi uspio da nije bilo partizana na mrtvoj straži kraj kruške, koji ga spazi, nanišani i pogodi u grudi. Antoliš padne naglavce na krov kolnice, a bomba eksplodira pod njim jer nije stigao baciti. Stražar opali još jedan metak, zatim povije: »Evo ga, mrtav je!« Komandir naredi da se dva borca popnu na tavan i pronađu ustašku udovicu.

Borci Preglej i Pelegrin podugo su pretraživali tavan kad se odjednom začuje tučnjava i galama. Komandir poviše: »Ne tucite kurvu, sudit ćemo joj!« Preglej se javi: »Našli smo još jednog ustašu«. Partizani nisu znali da je s Antolišom bio i njegov kompanjon. »Daj ga dolje«, naredi komandir i izvede ustašu na cestu. Borci su bili ogorčeni, našli su petroleja i benzina i htjeli su zapaliti kuću i ustašu. Međutim, komandir poslije kratkog saslušanja ustanovi da je taj ustaša iz Popovače poznati zlikovac, pa sa zamjenikom i ostalim borcima odluči da ga strijelja na licu mjesata.

Poslije toga komandir se ponovno vrati u kuću po ustašku udovicu. U velikoj sobi nađe dvije puške, uniformu i ostalu opremu, ali od uđovice ni traga. Uzalud su je tražili po cijeloj kući. Međutim, ona je iskoristila trenutak kada se grupa bavila ustašom broj 2, tj. Vojvodićem, sakrila se u WC jamu, skočivši kroz otvor na daskama. Ostala je u izmetu sve do jutra, dok se nije potpuno uvjerila da su partizani otišli.

ĐURO KUZMIĆ

Neke akcije MPO

Kao i mnogi drugi, našao sam se u domobranstvu, gdje sam bio od jeseni 1942. do ljeta 1943. Raspoloženje ljudi, osobito nas mladih, bilo je takvo da smo službu u domobranstvu smatrali prisilom. Zato smo se opredjeljivali za NOP čim bi nam se ukazala prilika.

Došavši na odsustvo u srpnju 1943., odlučio sam da se ne vraćam. Povezao sam se s Dragecom Brezinščakom, Albinom Bosnerom i drugima, koji su već bili u NOP-u, te sam počeo aktivno i organizirano raditi do odlaska u borbu. Postao sam borac Udarne grupe MPO-a, koja je tada bila uz KK KPH Kutina. Od desetine je narasla do čete, zatim do partizanskog bataljona u sastavu MPO-a. U toj jedinici ostao sam do kraja veljače 1945. na dužnostima borca, delegata voda, političkog komesara čete i bataljona.

Prvih nekoliko mjeseci udarna jedinica osiguravala je KK KPH i druga kotarska rukovodstva, ali njen glavni zadatak bila je borba s neprijateljskim snagama.

Zarobljavanje grupe Nijemaca

Nakon formiranja 1. bataljona MPO-a, koji je nastao od Udarne čete, jedinice bataljona nalazile su se u rejonu Srpskog Selišta.

Komandir moje čete bio je Ivan Zrinski, ja sam bio komesar. Po naredenju komandanta bataljona Drageca Brezinščaka, četa je dobila zadatak da djeluje južno od glavne željezničke pruge u širem rejonu Osekovo — Stružec — Potok, odnosno Popovača. Osnovni zadaci čete bili su: napadi na manje jedinice, prepadi na manje kolone, likvidacija ustaških špijuna, hvatanje predstavnika vlasti, zarobljavanje pojedinača i grupa, kontrola teritorije, mobilizacija novih boraca te političko-propagandni rad itd.

Početkom rujna 1944. četa se našla u rejonu sela Osekova.

Toga jutra, oko 9 sati, dobili smo obavještenje da su u susjedno selo Potok stigli Nijemci i kozaci i da ih nema mnogo. Odlučeno je da glavnina čete izvrši napad. Predsjednik MNOO-a Osekovo Ivan Sruk pomogao je prikupiti podatke.

Četa je odmah krenula isturajući osiguranja. Oko 10 sati okružili smo neprijatelja koji se razmjestio u selu blizu uporišta Popovače. Jedna naša kolona išla je kroz voćnjake desno, druga lijevo od puta, treća duž puta. Neprijateljski stražari prvi su otvorili vatru. Budući da smo bili nadmoćniji, poslije kratkog vatreneog prepada izvršili smo juriš. Sve je bilo gotovo za nekoliko minuta.

Neprijatelj je imao jednoga mrtvog podoficira i 2 ranjena (jednog oficira). Oficir se bojao da će moći ga ubiti pa je vikao: »Ja sam Francuz, iz Loraine.« Zarobljeno je 6 Nijemaca i kozaka, među njima liječnik u činu pukovnika. Oficir je pucao na nas iz malog »waltera«; bio je sav uprljan blatom jer se bacio u jarak kraj puta kad je došlo do borbe.

Zarobljene oficire i vojnike odveli smo u Osekovo. Vodili smo ih selom da ih narod vidi. Nakon 2 sata neprijatelj je otvorio topovsku vatru po Osekovu, zatim je pokušao prodrijeti u selo, ali je bio odbijen. Naš je uspjeh to veći što nismo imali gubitaka.

Borba s Kozacima u Gušću

Poslije okršaja, četa 1. bataljona žurila je iz V. Svinjičke prema Gušću u donjoj Posavini. Dobili smo podatke da kozaci pljačkaju selo.

Krećući se prema sredini sela Gušće, ubzo smo stigli i iz pokreta napali neprijatelja, zabavljenog plijenom. Iznenađen oštrim napadom povukao se u Sisak; imao je 2—3 mrtva i nekoliko ranjenih; zaplijenjeno je nekoliko šljemova i druge opreme. Mi nismo imali gubitaka. Narod u selu bio je oduševljen.

Na tom području četa je ostala mjesec dana djelujući na partizanski način. Tada je bio velik problem prelaziti prugu Zagreb — Beograd jer su jedinice zaposjele sva sela oko pruge i ceste. Da nije bilo naroda i naših organizacija, mi bismo mnogo teže izvršavali zadatke. Narod nas je sklanjao, obavještavao i hranio.

Američki avijatičari

U toku 1944. više puta spasili američke i engleske avijatičare koji su se spuštali padobranima iz oborenih ili oštećenih savezničkih aviona. Samo je manji dio pao neprijatelju u ruke. Jedinice Moslavackog odreda pratile su spašene savezničke pilote iz Moslavine u Glavni štab Hrvatske.

Bilo je to sredinom svibnja kada je Štab MPO-a naredio Štabu I bataljona da organizira pratnju 18 avijatičara. Komandant bataljona Dragutin Crnić naredio je formiranje specijalne grupe za pratnju. U tom vodu bio sam i ja. Komandir grupe bio je Miloš Popović, član Štaba odreda.

Grupa je krenula iz rejona Čazme pravcem Pobjenik — Rječica — Vidrenjak, gdje je prešla cestu i prugu Zagreb — Beograd i preko sela

Vezišća stigla u šumu Žuticu. Tu je ostala veći dio slijedećeg dana. Organizirana je ishrana pomoću naših saradnika iz Vezišća. Sjećam se da Amerikanci nisu bili odviše oduševljeni tvrdim posavskim sirom, ali ipak su se dobro počastili. Savu smo prešli blizu Preseke. Na desnoj obali dočekala nas je veza. Producili smo prema pruzi Zagreb — Sisak. Međutim, kurir koji nas je vodio pokazao je pravac gdje treba da prijedemo prugu, zatim se vratio. Noć je bila topla, vidljivost osrednja. Neprijatelj je opazio našu kolonu, koja je sada bila veća za tridesetak ljudi koji su nam se pridružili nakon prelaska Save. Došlo je do žestoke pucnjave iz bunkera s obje strane mjesta prelaza preko pruge. Budući da je kolona bila podugačka, došlo je do zabune i razdvajanja na dva dijela. Veći dio novodošlih boraca, koji su išli za Kordun, i 12 američkih avijatičara, odvojili su se od naše grupe. Na sreću, nije bilo gubitaka. Poslije prelaska opet smo se spojili, razmjestili zapadno od sela Poljane, u šumi, gdje smo predanii. Narod nas je toga dana hranio i Amerikanci su bili oduševljeni bogatom seljačkom trpežom: bilo je nekoliko vrsta jela, rakije, vina, sira, kolača i mesa. Slijedeće noći nastavili smo do Pokupskog, gdje smo prešli Kupu, zatim smo produžili za Topusko. Amerikance smo predali Komandi mesta.

DRAGAN D2AKULA

U udarnom bataljonu

Došao sam u Moslavini u kolovozu 1943. godine sa Štabom II operativne zone, koji se do tada nalazio na Žumberku (komandant Vlado Matetić, politkomesar Marko Belinić, načelnik Rade Bulat). Nakon boravka u Moslavini, Štab II OZ premjestio se na Kalnik, a ja sam ostao u Moslavini.

Prvih dana rujna formiran je i 3. bataljon MPO-a i ja sam određen za komandanta. Moji utisci o pokretu u Moslavini: NOP je dobro organiziran, narod raspoložen za borbu. MPO je izrastao u jaku partizansku jedinicu. Budući da sam od 1941. bio u borbi imao sam dosta iskustava u rukovođenju jedinicom. Bio sam zadovoljan sa svojim bataljonom, borcima i starješinama. Borbeni moral i jedinstvo bili su na visini. Bataljon je otišao u 1. moslavačku brigadu koja je formirana od jedinica Mosi, odreda 21. IX 1943. kod Stare Straže nedaleko od Čazme.

Potkraj travnja 1944. godine u MPO-u je formiran UDARNI BATALJON. Naredbom Štaba Istočne grupe odreda postavljen sam za komandanta udarnog bataljona. Bio je to drugi po redu udarni bataljon MPO-a i bio je namijenjen za borbene akcije na širem poručju Moslavine. Bila je to dobra jedinica iako osrednje jačine. Ljudstvo je bilo pobrano i s borbenim iskustvom. U više borbi bataljon je postigao dobre uspjehe bez većih gubitaka.

T r u p

Zadatke Udarnom bataljonu dao je i Štab Istočne grupe odreda, a nešto kasnije uzeo ga je pod svoju neposrednu komandu.

Još dok je UB bio u sastavu MPO-a, zadatke mu je davao Štab Istočne grupe odreda, Štab 33 divizije i Štab 10. korpusa. Tako je bilo u svibnju 1944. godine. Dobio sam zadatak od komandanta 10. korpusa Vlade Matetića da s Udarnim bataljonom likvidiram neprijateljski trup (specijalna diverzantsko-izviđačka jedinica), koji je ubačen na slobodnu teritoriju Moslavine.

Fašisti su već tada češće upotrebljavati jedinice tipa trupova za prepade i napade na naše štabove, centre veza, pozadinske ustanove, rukovodstva Partije i narodne vlasti.

Podaci su ukazivali da je trup ubačen negdje između Vrbovca, Dubrave i Čazme te postoji opasnost da izvrši napad na naša rukovodstva u širem rejonu Čazme i sela Miklauš — Samarica.

Čitavih 10—15 dana jedinice Udarnog bataljona tragale su za neprijateljskim trupom, ali bez uspjeha. Bataljon je krstario i manevrirao na širem prostoru, ljudstvo je gotovo spalo s nogu, a neprijatelja nigdje. Dobili bismo poneki podatak, ali kad tamo dode četa ili vod, nigdje nikoga. Poduzeli smo čitav niz mjera u cilju prikupljanja podataka, kako preko naših obavještajnih organa, tako i preko SKOJ-a i drugih organizacija.

Ali jednog dana, oko 11 — 12 sati, kada se Udarni bataljon nalazio u rejonu sela Vukšinac i Ivančani na odmoru, stiže jedan omladinac na biciklu. Stražar je zaustavio omladinca i počeo ga ispitivati. Omladinac se žistro raspravlja sa stražarom tražeći komandanta. Čuvši to, naudio sam stražaru da pusti omladinca s biciklom. Bio je to zgodan visok momak, predstavio se kao skojevac iz Dubrave. On mi saopćи da se tu nedaleko u šumi istočno od sela Vukšinac nalazi neprijateljski (njemački) trup. Nisam mu povjerovao jer je tih dana bilo dosta takvih obavještenja, a trupa nigdje. Skojevac je bio uporan, tvrdio je da ćemo sada uhvatiti trup jer on zna gdje je. Budući da smo bili na okupu, izvršili smo kratku procjenu situacije sa članovima Štaba bataljona i komandirima četa (mislim da je bio Josip Todorović).

Donijeta je odluka da 1. četa zaposjedne položaj duž puta i rejon groblja s. Vukšinac sa zadatkom da pohvata neprijatelja ako pokuša pobjeći ili izbjegne ostalim jedinicama bataljona. S tom četom ostao je komesar bataljona (zvali smo ga Šturman). 2. i 3. četa treba da obuhvati rejon trupa, opkoli ga i uništi.

Sve se odvijalo brzo i efikasno. Partizani su bili solidna vojska, borci su išli smjelo, ali oprezno jer su u trupu bili specijalisti za blisku borbu. Visoka mlada hrastova šuma omogućivala je pokret, ali šiblje je ometalo dobar pregled. Moralo se pažljivo kretati.

Trup je zaista bio blizu rejona gdje se odmarao Udarni bataljon. Dva ljeta protivnika jedan kraj drugoga, a da to ne znaju. Fašisti su se zakonspirirali u šumi isturivši osmatrača na ivici šume na drvo. Međutim, partizani su bili u šumi, kretali su kroz šumu, tako da osmatrač nije otkrio dolazak bataljona. Čini se da je osmatrač trupa zadriješao i uočio začelje bataljona pa više nije mogao obavijestiti svoje. Sišavši s drveta, fašist je počeo bježati. Za njim se stušio komandir 3. čete opalivši 2 — 3 metka, ali osmatrač je uspio pobjeći.

Uskoro iza toga 2. i 3. četa obuhvate rejon gdje je trebao biti trup. Šuma je bila sve gušća, što je otežavalo pokret i osmatranje. Nedaleko, na jednom proplanku seljak je orao na konjima. Podosmo još malo naprijed i ulijevo, razmakosmo šiblje, kad na omanoj čistini sjedi njemački oficir i čita kartu (vjerojatno je ocjenjivao situaciju pošto je čuo pučnjeve). On nas još ne vidi. Izdam naredenje komandirima da se pripreme za prepad. Kraj mene je bio puškomitrailjezak Pero Vuksan, poznat kao hrabar i sposoban borac (kasnije komandir čete i operativni oficir 2. bat. MPO-a). »Udri«, naredim Vuksanu, a on podvrisne i otvori vatru iz p/m, što je bio znak ostalima. Bio je to kratak, ali žestok vatreni prepad 5 p/m, desetak automata i mnogo pušaka. Stotine zrna osulo se po neprijatelju, koji je bio teško iznenađen usred bijela dana.

Njemački trup bio je uništen, zarobljeno je 16 ili 17 vojnika, desetak je ubijeno. Iz grupe koja je najduže pružala otpor, jedan je vojnik (kozak) uspio dotrčati do seljaka na njivi, raspregnuti konja i na njemu bez sedla pobjeći.

Kod ubijenoga njemačkog kapetana našli smo radnu kartu (specijalku) s podacima. Jedan od objekata napada trupa bila je Vojna oblast 10. korpusa.

Eksploziv

U lipnju 1944. godine Udarni bataljon nalazio se u selu Cerini zapadno od Čazme. U Štab bataljona dode borac sav zaduhan i reče: »Druže komandante, banda je zaplijenila eksploziv od diverzanata Ilije Gromovnika u selu Mostari. Preko telefona Gromovnik je poručio: »Spašavaj što se može spasiti. Kako ću izvestiti GŠH da je banda otela eksploziv!«.

Odmah sam krenuo sa 2. četom bataljona trčećim korakom prema Mostarima. Stigli smo na vrijeme. Ustaše, koji su zaplijenili naš eksploziv zabavili su se u selu tražeći prijevoz. Kratak i silovit napad urođio je plodom, neprijatelj je razbijen pobjegao prema Ivanić-Gradu, a Udarni bataljon vratio je eksploziv diverzantima. Moj zamjenik bio je Mile Krnić, koji je uskoro primio bataljon, a ja sam otišao na dužnost operativnog oficira i zamjenika komandanta MPO-a Bože Kušeca.

Dr JOSIP SRUK

SELO OSEKOVO I OKOLICA U NOB i

1. Formiranje i djelovanje organizacije Komunističke partije

Iako Osekovo, kao najveće selo kotara Kutine, radničke klase u pravom smislu (osim nekolicine što su putovali svakodnevno do radnog mjesta) dvadesetih godina još gotovo i nema — izuzev nešto polupoljoprivrednika — poluradnika koji povremeno rade, npr., kao šumski radnici i slično — ipak već u to vrijeme u selo prodiru napredna politička strujanja socijalističke orientacije. To se događa kako pod

utjecajem povratnika iz ruskog zarobljeništva (bivših austrougarskih vojnika), koji su doživjeli oktobarsku revoluciju, tako i povratnika ekonomskih emigranata iz zapadnih zemalja, npr. Mirka Šivaka iz SAD.

Kao rezultat toga, u okviru HSS, tada najjače političke stranke u ovom kraju, pa i u Osekovu, jača utjecaj naprednih snaga koje se konfrontiraju s raznim reakcionarnim političkim strujama. Potpun neuspjeh doživljava jedan skup što ga je u vatrogasnem domu »Spravišću« organizirao dr Ante Pavelić uz pomoć Vjekoslava Adrineka (budućeg logornika).

Tridesetih se godina povećava broj zanatlija i sindikalno organiziranih radnika koji propagiraju ideje socijalizma šireći ilegalno od vlasti zabranjene publikacije i agitirajući u prilog političke platforme KPJ, SSSR-a i republikanske Španjolske. Aktivnosti se odvijaju pod utjecajem i po direktivama Kotarskog komiteta KPH u Kutini, ali i partijskog rukovodstva u Sisku.

Međutim, u uvjetima ilegalnosti rada Partije i nužnosti očuvanja visokog stupnja konspiracije, u selu je tek 1940, pod rukovodstvom Franje Sturlana-Kuleša, sekretara KK KPH Kutina, i Ivana Frgeca, člana KK, konstituirana partijska ćelija od četiri člana: Tome Brckovića¹⁾, Marka Cetina, Milana Korena i Franje Sruka²⁾.

Premda je brojčano malena, utjecaj organizacije u selu, ali i izvan njega, već je tada velik; razvija značajnu aktivnost na propagandno-agitacijskom planu u smislu ideja i politike Partije, pridobijajući sve veći broj simpatizera za tu politiku. Osobitu pažnju posvećuje djelovanju među naprednim lokalnim funkcionarima i članstvom HSS-a, što će u NOB-u biti faktor odlučujuće važnosti.

Nakon kratkotrajnog jenjavanja intenziteta djelovanja po dolasku ustaša na vlast, već u toku ljeta i jeseni 1941. ova organizacija uz pomoć Ivana Frgeca nastavlja aktivnost u novim uvjetima. Osobito veliku pažnju posvećuje raskrinkavanju ustaškog pokreta i fašističke ideologije u cjelini, ukazujući ljudima na zločine ustaša i neminovnu kratkotrajnost njihove strahovlade. Pavelićev čovjek Vjekoslav Adrinek bio je imenovan logornikom okupivši oko sebe manju grupu istomišljenika i, još više, neobaviještenih seljaka, za koje se, da bi istupili iz ustaškog pokreta, partijska organizacija uporno bori dosta uspješno (tako da je njihov broj od pedesetak u početku rata pao ispod dvadeset pretkraj rata). Izuzetan uspjeh postignut je i na planu političke izolacije ustaša pa je njihov utjecaj među ljudima smanjen na minimum.

Okupljajući sve patriotski raspoložene i antifašistički orientirane gradane već potkraj 1941. i početkom 1942. partijska organizacija provodi široku akciju prikupljanja novčanih priloga i materijalne pomoći za Moslavacki partizanski odred i potrebe NOP-a uopće, primajući u svoje redove najodanije: Stanka Kopejtka, Antuna Babića (Kostrinja) i Ivana Sruka. U proljeće 1942. u članstvo KP primljeni su i Slavko Koren, Duro Babić, Ljudevit Bezjak, Stjepan Sruk i Franjo Antolić (za-

¹⁾ Tomo Brcković-Lovac, poginuo kao sekretar KK KPH Kutina 31. siječnja 1943. prilikom hapšenja nakon »provale« »Pan«—Ivan Vidović, kojom je prilikom uhapšeno oko 60 aktivista NOP-a u kotaru Kutina.

²⁾ Franjo Sruk, nosilac Partizanske spomenice 1941., živi u Zagrebu.

slupnik u Saboru bivše Banovine Hrvatske i predsjednik Kotarskog odbora HSS-a).

Pokraj 1941. u selu je osnovan odbor Narodne fronte u sastavu: Tomo Brcković-Lovac, Janko Loina, Milan Koren, Ivan Sruk i Franjo Sruk; odbor je u proljeće 1942. prerastao u seoski narodnooslobodilački odbor sastavljen od petnaestak članova s predsjednikom Stjepanom Riglarom (na toj dužnosti do početka 1944, kada je uhapšen i odведен u logor).

U prvoj polovici 1942. partijska organizacija direktno angažira najistaknutije ugledne prvake HSS-a i postiže velik uspjeh. Među ostalima, u pokret je pored Franje Antolića uključen i Mirko Galeković iz Gračenice, bivši općinski načelnik općine Popovača; njihove obitelji i rodbina aktivno se uključuju u NOP; slijedi ih i znatan broj lijevo orijentiranih pripadnika HSS-a.

Do kraja 1942. partijska organizacija povećava se na više od dvadeset članova (novoprmljeni: Karlo Jagarić, Nikola Lacković (Mika), Marko Bistrički, Kazimir Gregurec, Mijo Pentak, Franjo Kotarski, Mato Baričević, Zvonko Bezjak, Tomo Posavec i Pavao Babić). Taj se broj približno održava kroz veći dio rata (jedni odlaze u operativne jedinice, drugi su uhapšeni, odvedeni u logore ili su poginuli, a treći se primaju).

Uz pomoć Ivana Frgeca-Pilota, Josipa Božića-Malog, Dušana Čalića-Cule, Stjepana Kendela-Sijedog, Vinka Jeduta-Čuka i još nekih partijskih radnika, organizacija u 1942. razvija vrlo široku i svestranu aktivnost, osobito u ovih nekoliko osnovnih pravaca:

1. Organiziranje i usmjeravanje rada masovnih društveno-političkih organizacija Narodne fronte, SKOJ-a, AFŽ-a, USOH-a i narodnooslobodilačkih odbora u Osekovu i okolnim selima.

2. Intenzivan angažman članova Partije na pridobijanju za NOP što većeg broja ljudi u susjednim selima (osobito među prijateljima, rođacima i znancima).

3. Organiziranje i osiguranje kurirske službe i službe vodiča, održavanje veza osobito između Moslavine i Banje i Posavine.

4. Prikupljanje novčane i druge materijalne pomoći za NOP, angažiranjem velikog broja ljudi na zadacima i šireći krug suradnika.

5. Organiziranje udarnih grupa (izvan sastava Odreda), određivanje njihovih zadataka i konkretnih akcija i aktivno angažiranje članova KP u njima.

6. Traženje i nalaženje suradnika u neprijateljskim vojnim formacijama radi dobivanja informacija i prikupljanja pomoći (oružje, municija, lijekovi i sl.), kako u domobranstvu i žandarmerije, tako čak i u ustaškim redovima, u čemu su postignuti vrlo značajni rezultati. Pojedini takvi suradnici veoma su dugo po zadatku Partije ostali u neprijateljskim redovima (npr. avijatičarski narednik-vodnik Pavao Orešković otkriven je i strijeljan u Zagrebu 1944), drugi su pred hapšenjem uspjeli doći u partizane (npr. žandarski narednik Ivo Tičić-Nikola, koji je poginuo u NOV).

7. Prikupljanje obavještenja o neprijatelju, pokretima njegovih jedinica, organiziranje seoskih straža i dr.

8. Prihvati, opskrba i prebacivanje novih boraca — kojih je na stotine prošlo kroz Osekovo — što su stizali iz raznih mjesta, najviše iz Zagreba, u namjeri da stignu do Moslavačkog odreda ili neke druge jedinice.

U cilju cjelovitije ocjene djelovanja partijske organizacije Osekova, valja istaknuti da je selo dalo više od 170 aktivnih sudionika NOR-a, od čega je pedeset palih boraca (nekoliko je ubijeno u logorima), dok je broj aktivnih suradnika NOP-a veći.

2. Osnivanje i djelovanje organizacije Saveza komunističke omladine Jugoslavije

Po direktivi partijske organizacije — pošto je već više naprednih omladinaca bilo uključeno u izvršavanje zadataka NOP-a, a s nekolicinom je obavljen razgovor o formiranju organizacije SKOJ-a (u kući Tome Brckovića-Lovca, člana KK KP Kutina) u travnju 1942. sazvan je pod rukovodstvom Slavka Korena sastanak grupe najaktivnijih i najprovjerenzijih omladinaca.

Sastanak je održan u kući Stjepana Sruka, kojom je prilikom osnovana prva organizacija SKOJ-a u sastavu: Marica Sruk (Srna), Katica Sruk, Marica Njokoš, Zvonko Koren i Josip Sruk. Za sekretara je izabrana Marica Sruk a organizacija je pokrivala samo Gornje Selo. U SKOJ je tih dana primljena i Marica Babić-Mirjana iz Kostrinje (zaselak Osekova), ali zbog udaljenosti nije bila formalno uključena u ovu organizaciju.

Početkom ljeta (u lipnju) u Gornjem Selu osnovana je i druga organizacija (ćelija) u koju su ušli: Zora Loina, Ivan Carek, Zvonko Koren i Josip Sruk (sekretar), dok je prva proširena (Ivan Mraković-Iglić). Odmah nakon toga formirana je organizacija i u Donjem Selu u sastavu: Anka Gmaz, Josipa Lončarićek, Ivo Brećek i Josip Brećek (sekretar). Nakon toga osnovan je mjesni komitet SKOJ-a, sekretar Marica Sruk. U toku ljeta i jeseni 1942. organizacije se stalno proširuju i potkraj godine imaju tridesetak članova.

U toku ljeta i jeseni 1942. organizacije SKOJ-a razvijaju među omladinom, uz pomoć Partije, vrlo široku aktivnost u popularizaciji NOB-a, pružanju i prikupljanju pomoći za NOV, raskrinkavanju i izoliranju ustaških elemenata. Tako se ne radi samo u Osekovu nego i u većem broju okolnih sela općine Popovača, osobito u Gračenici, Potoku, Strušcu, Voloderu, Donjoj Jelenskoj, Ravniku i Popovači.

Svaki je skojevac bio zadužen da stupi u kontakt sa svim rođacima, prijateljima i znancima koji su antifašistički raspoloženi, osobito s omladincima radi aktiviranja u NOP i stupanja u SKOJ ili Savez mlade generacije (budući USAÖJ). Već je potkraj 1942. uz pomoć Josipa Božića-Malog, sekretara KK SKOJ-a Kutina, osnovano nekoliko skojevskih organizacija u susjednim selima.

Već u to vrijeme veći broj članova SKOJ-a, pa i **SMG, obavlja zadatake kurira i vodiča, osobito na relaciji od Moslavačke gore (preko Mlikeuške, Volodera, Kostrinje, Strušca i Žutice - Brezovice) prema Posavini i Baniji, i obratno, prema Moslavačkoj gori i Slavoniji.**

Jedan od značajnih zadataka, permanentnog karaktera, bio je i agitacija u korist NOP-a među kolebljivim elementima (neopredijeljenim a i politički pasivnim) i sakupljanje materijalne pomoći za Moslavački odred i potrebe NOB-a uopće, pa i među onima koji su imali nekog od rodbine u neprijateljskim redovima, čak i u ustašama (potkraj 1942. primanje u SKOJ dviju sestara ustaše, Mare Etveš i Kate Etveš iz Donjeg Sela).

Jedan od najznačajnijih uspjeha skojevske organizacije svakako je djelotvorna agitacija protiv odlaska u domobranstvo mladića dospjelih za vojsku i pristupanje nekoliko njih u Odred već u jesen 1942. Značajnu pomoć takvoj aktivnosti pridonio je i prvi dolazak veće partizanske jedinice u selo u rujnu 1942., kada su ustaše na čelu s logornikom Vjekoslavom Adrinekom uspjeli pobjeći i kada je održan prvi masovni miting ispred njegove kuće usred sela. Značajno je i prisustvo u tom kraju prve Udarne grupe Moslavačkog odreda s komandrom Đurom Gajdekom-Šoferom (iz Gračenice).

Od toga vremena, osobito od kraja 1942., kada ustaška posada definitivno bježi, Osekovo postaje izrazito partizansko selo u kojem su sjedišta rukovodstava gotovo svih općinskih i kotarskih organa narodne vlasti i političkih organizacija i baza udarnih grupa, punkt za prihvati i prebacivanje u partizane brojnih pojedinaca i grupa. To daje nove poticaje organizacijama SKOJ-a koje se proširuju.

Dok se novoprimaljeni skojevcu obično zadužuju za ispisivanje parola za raspačavanje propagandnog materijala, prikupljanje pomoći i slično, iskusniji članovi organizacije obavljaju složenije zadatke kao što su kurirski, obavještajni i drugi, uključujući i sudjelovanje u oružanim akcijama manjeg opsega u sastavu udarnih grupa.

U jesen 1942. odlaze prvi članovi SKOJ-a i omladinci u Moslavački partizanski odred: Ivan Carek (poginuo), Stjepan Pintarić (umirovljeni oficir), Ivan Prigorec (poginuo), nešto kasnije Ivan Lončarićek. U siječnju 1943. u dogovoru s većinom omladinaca prispjelih za odlazak u domobranstvo, izvršena je singirana mobilizacija njih dvadesetak u NOV kako njihove obitelji ne bi bile izložene represalijama neprijatelja. Iste noći »mobilizirano« je u susjednim selima (Potok, Stružec, Gračenica i Voloder) više desetaka mladića i upućeno u Odred.

Pored organizacije KP, odlučujuću ulogu, u ovom pothvatu imao je SKOJ jer su među novomobiliziranih borcima najutjecajniji bili skojevcu koji su značajno utjecali na opredjeljenje ostalih omladinaca. U tom razdoblju u partizane odlaze sve više skojevcu i omladinci mlađih godišta, koji još nisu vojni obveznici: Josip Stančić (poginuo), Josip Brećek (poginuo nesretnim slučajem nakon rata), Stjepan Ivančić (poginuo), Stjepan Šambar i drugi. U istom periodu odlaze i prve omladinke: Zdenka Koren, Štelica Kralj, Zdenka Krok, Maca Jugović, Matica Sruk, Katica Sruk i dr.

SKOJ posvećuje izuzetnu pažnju okupljanju najšireg kruga omladine i njenom aktiviranju u okviru Saveza mlade generacije, za čijeg je rukovodioca određen Josip Sruk. Među značajne aktivnosti SKOJ-a, osobito u toku 1943. i 1944., kada je selo bilo više nego poluoslobodeno (neprijatelj je samo u nekoliko navrata s jačim snagama uspio ući u

selo), ubrajamo i one što su se odnosile na djelovanje u seoskim stražama, na prenošenje obavještenja o kretanju neprijatelja, agitiranje među domobranima prisjelim na dopust (pošto su obično svučeni i razoružani) da odu u NOV, ili barem da se ne vrate u neprijateljske redove; u Osekovu i u svim susjednim selima postojale su i pionirske organizacije. Iz redova SKOJ-a izrasta veći broj rukovodilaca na vojnim i političkim funkcijama. Bili su članovi i sekretari Kotarskog komite-ta SKOJ-a Marica Babić-Mirjana, Marica Sruk-Srna, Katica Sruk, Marica Grizel-Branka, Josip Sruk), članovi okružnog komiteta SKOJ-a (Marica Sruk-Srna, Marica Babić-Mirjana i Marica Grizel-Branka).

3. Djelovanje seoskih udarnih grupa

Pored udarnih grupa, kao sastavnog dijela Moslavačkog partizanskog odreda, koje su djelovale na području Osekova, povremeno ili stalno već od jeseni 1942. (prva pod komandom Dure Gajdeka-Šofera, druga 1943. s komandirom Josipom Božićem-Malim i komesarom Ivom Kneževićem, treća 1944. pod komandom Duke Gmaza), u Osekovu od kraja 1942. stalno postoji i seoska udarna grupa.

Udarna grupa promjenljivog je sastava i broja članova, proširuje se ad hoc, po potrebi, u zavisnosti od konkretnih zadataka koje izvršava i u najvećem periodu svog djelovanja nema stalnog komandira, iako ju je najduže vodio Zvonko Bezjak. Najčešće je samostalno izvršavala zadatke, ponekad u zajednici ili suradnji s udarnom grupom Odreda, ili s pojedinim političkim radnicima-terencima. U njoj su najveću ulogu imali članovi Partije i SKOJ-a, ali je kroz njene redove prošao i znatan dio drugih aktivista.

Iako je teško spomenuti sve one koji su duže ili kraće vrijeme bili članovi udarne grupe, od kojih su neki sudjelovali samo u jednoj akciji, ipak su najviše doprinijeli uspjehu direktnim sudjelovanjem: Zvonko Bezjak, Slavko Koren, Karlo Jagarić, Josip Sekereš (Joško), Ivo Brećek, Josip Antolić, Josip Hundak, Đuro Babić, Stjepan Fanjkotić, Ivo Lončarićek, Ivo Bokulić, Nikola Lacković (Mika), Marko Cetin, Pišta Casar, Mijo Bartolec (Miško), Stjepan Horvatić (Jakšić), Ljudevit Podvalje, Janoš Kertis, Stjepan Sruk i drugi.

Za većinu članova udarne grupe karakteristično je da su do odlaska u Odred (ili u neku drugu jedinicu NOV) tokom dana normalno obavljali svoje svakodnevne poljoprivredne i ostale poslove, a noću su išli u akcije, koje, iako su najčešće manjeg opsega, imaju izvanredan psihološki učinak. Neprijatelj vjeruje da na određenom području ima mnogo više partizana nego što ih stvarno ima, ne razlikujući partizane regularnih borbenih jedinica od udarnih grupa; često i ne zna da takve grupe postoje. Udarna grupa djelovala je na čitavom području općine Popovača.

Premda je Udarna grupa Osekova, u dugom razdoblju svojega postojanja, izvršavala brojne i raznovrsne zadatke, ipak su najznačajniji i najčešći:

1. Razoružanje i svlačenje neprijateljskih vojnika na odsustvu ili u prolazu.

2. Osiguravanje političkih rukovodstava, skupova, sastanaka i sl.

3. Oštećivanje i rušenje PTT linija.
4. Konfiskacija imovine narodnih neprijatelja.
5. Pratnja i osiguranje preko pruge i ceste Zagreb — Beograd prema Moslavačkoj gori, ili odatle prema Baniji (ljudi, materijala, zaprežnih kola s prehrambenim artiklima i sl.).

Udarna grupa izvršavala je zadatke u sastavu od 3 — 7, ponekad i više članova. U akcijama u nekim selima priključuju joj se i aktivisti iz tih sela kao vodiči, poznavaoci terena i prilika, kao pojačanje. Prilikom razoružavanja i svlačenja neprijateljskih vojnika, u grupu je pored domaćih ljudi uključen i poneki pojedinac koji nije poznat u tom kraju; on bi ušao u kuću, dok su ostali, poznati, ostajali raspoređeni oko kuće kako ne bi bili prepoznati.

DOMINIK POLETO

Ciglenica

Prije naseljavanja zemljišta na kome je sada selo Ciglenica, stajala je razrijedena šuma, vlasništvo grofa Auša.

Talijani su zemlju kupili 1910. godine i tada su počeli i da se naseljavaju u Ciglenici.

Naime, Talijani su u vremenu od 1877. do 1892. godine migrirali iz sjeverne Italije, uglavnom iz okoline Udina. Prvi su se naselili u okolini Pakracca u selo Ploština, gdje su radili kao šumski radnici. Drugi, koji su doselili 1892. godine, naselili su se u okolici SI. Požege u sela Breštovac, Skenderovac i Kaptol, kod Kutjeva. U Ciglenicu se doselilo devet porodica: Devilia i Salvador iz Ploštine, a porodice Pitiko, Benedicti, Ortolan, Poletto, Debona, Delpont i Jakomini iz okoline SI. Požege. Kasnije su se u Ciglenicu doselile još dvije porodice: Babić i Žanić, ali ovi nisu porijeklom Talijani.

Dolaskom u Ciglenicu, oni su se uglavnom bavili zemljoradnjom. Krčili su šumu i obrađivali iskrčenu zemlju. Porodice su bile brojne, s mnogo djece: u prosjeku od 5 do 11 djece. Selo se dosta brzo razvijalo, a to ih je prinudilo da se osim obrade zemlje, bave i proizvodnjom cigle i drvenog uglja, kako bi se prehranili. Ovakve siromašne obitelji s puno djece nisu imale mogućnost za školovanje te djece. Starija godišta su ostajala nepismena ili samouka, a rijetko koji je imao po koji razred osnovne škole. Ovo vrijedi sve do nastanka bivše Jugoslavije. Tada su djeca dorasla za školu bila obavezna da pohađaju osnovnu školu. Do drugog svjetskog rata, iz Ciglenice je jedino Josip Salvador završio gimnaziju i pomorsku vojnu školu.

Neke porodice (Salvador, Devilia, Delpont i Debona), koje su se naselile u Ciglenicu još za vrijeme boravka u Slavoniji, primili su hrvatsko-austrougarsko državljanstvo. Ovo državljanstvo priznato je i za bivše Jugoslavije, dok su ostale porodice zadržale talijansko državljanstvo, pa kao takvi nisu bili vojni obveznici u bivšoj Jugoslaviji. U toku naseljavanja, a pogotovo kasnije Talijani u Ciglenici su se zbližili sa stanovnicima — mještanima sela Mikleuške, iako su bili različite vjero-

ispovijesti. S mještanima sela Gračenica nisu se tako zbližili, iako ih je vezivala isla vjeroispovijest i zajedničko groblje.

Sve do NOR-a u Ciglenici nije djelovala nikakva politička organizacija, jer su uglavnom bili strani državljeni i nisu imali pravo glasa.

Prva politička rasprava (o kojoj se u Ciglenici dugo govorilo), odvijala se jedne nedjelje popodne u dvorištu kod Debone, gdje su se po običaju ljudi skupljali radi dogovora i kuglanja, u ljeto 1939. godine. Tada je kao aktivna vojna osoba — pomorac Josip Salvador, došao na dopust pa je tom prilikom objašnjavao prisutnima zbivanja u svijetu i uvjeravao prisutne da će bez obzira na uspjehu koje su do tada imale fašistička Italija i Njemačka — one izgubiti rat. Ovo je uvjeravanje imalo utjecaja na stanovnike u Ciglenici, šta pokazuje njihova pasivnost nakon okupacije. U to je vrijeme Josip Salvador bio kao aktivni vojnik ukrcan na razarač »Zagreb.«

Pred sam rat Ciglenica je imala 42 porodice s oko 190 stanovnika, a od toga oko 70% djece ispod 15 godina života i staraca iznad 60 godina.

O k u p a c i j a :

Odmah iza okupacije stanovništvo Ciglenice je ostalo zbrunjeno i potpuno pasivno (obzirom na polupismenost i bez radija i štampe, jer se u Ciglenici u to vrijeme nije čitala štampa, a nije bilo ni radija). Ovo me je doprinio i jedan nemio događaj, kad je jedna grupa, predvodeća i pod utjecajem tada popa Ljubinkovića i Kličkovića iz Mikleuške, prolazeći pokraj Ciglenice izvirkivala uvredljive parole kao npr. »Dolje Talijani, Talijane u Italiju«, i slično. Ovo je ljudi pogodilo, jer je to dolazilo iz Mikleuške, s kojom su odnosi bili izvanredno dobri. Da je to učinio bilo tko drugi, Cigleničani ne bi bili iznenađeni.

U toku 1941. i 1942. godine stanovništvo je bilo povučeno i pasivno. U Ciglenici nije bilo odlaska u ustaše. Oni Talijani, koji su imali državljanstvo, odazivali su se na pojedinačne pozive i odlazili u domobranstvo. Također, nitko od talijanskih državljenika nije otišao dobrovoljno u talijansku vojsku.

Krajem 1942. godine dobila je jedna grupa mladića talijanskog državljanstva poziv da se javi talijanskom konzulatu u Zagrebu, ne značući zbog čega su pozvani. Javili su se u Zagreb, odakle su pod žandarskom pratnjom transportirani u Trst. Tam su bili lječnički pregledani. Oni, koji su bili sposobni, upućeni su u talijansku kraljevsku vojsku širom Italije, gdje su bili sve do kapitulacije Italije. Neki su dospjeli u njemačko zarobljeništvo, dok su se drugi na različite načine, u toku 1943. i u prvoj polovini 1944. godine, vratili u Ciglenicu i pridružili se NOP-u.

Učešće u NOB

Iz Ciglenice su učestvovali u NOP i POJ slijedeći drugovi i drugarice:

1. Josip Salvador, poginuo kao operativni oficir Štaba MPO početkom 1944. godine,
2. Antun Pitiko, poginuo kao komesar čete krajem 1944. godine.

3. August Benedeti, od posljedica teškog ranjavanja u glavu umro odmah poslije završetka rata,
4. Gabrijel Ortolan, odmah po završetku rata upućen je u artiljerijsku školu u Čupriji, gdje je umro,
5. Abel Salvador, veterinarski podoficir, umro je u Zagrebu odmah po završetku rata,
6. Ernest Ortolan, sada penzioner u Kutini, pri kraju rata bio na dužnosti komesara čete,
7. Drago Babić, pri kraju rata bio na dužnosti komesara čete, sada živi u Puli kao penzioner,
8. Domenik Poletto, u toku rata obavještajac, ranjavan, RVI, kao penzionirani potpukovnik JNA sada živi u Novom Sadu,
9. Nikola Poletto, RVI, sada živi u Ciglenici kao penzioner,
10. Viktor Ortolan, učesnik kao borac, ranjavan, RVI, živi u Ciglenici,
11. Katica Ortolan, bolničarka, sada u penziji, živi u Ciglenici,
12. Ivan Poletto, učesnik u Prekomorskoj brigadi, ranjavan, vratio se u Ciglenicu, a zatim odselio u Gračenicu gdje je umro,
13. Stipe Žanić, pri kraju rata bio je na dužnosti komandira, sada živi u Sisku,
14. Ivan Benedeti učesnik kao borac, a zatim je prešao u miliciju, sad je član SRVS, živi u Ciglenici,
15. Fabijan Poletto, učesnik kao borac, sada penzioner u Ciglenici,
16. Josip Pitiko, učesnik kao borac, sada živi u Ciglenici,
17. Josip Poletto, učesnik kao borac, sada živi u Kutini,
18. Petar Devila, učesnik kao borac, sada penzioner, živi u Ciglenici,
19. Paškale Ortolan, učesnik kao borac, sada živi u Ciglenici,
20. Štefica Ortolan, s priznatim statusom učesnika NOR, sada kao penzionerka živi u Ciglenici i
21. Anka Babić, s priznatim statusom učesnika u NOB, sada živi u Srp. Selištu.

Prvi učesnici NOR iz Ciglenice prije 9. 9. 1943. godine bili su: Josip Salvador, Štefica Ortolan, Domenik Poletto, Nikola Poletto i Fabijan Poletto.

NOO

Narodnooslobodilački odbor, oformljen je u početku 1943. godine. Odbor je formiran pod rukovodstvom Đure Gostovića iz Srp. Selišta. U prvi NOO sela Ciglenice izabrani su:

1. Ivan Debona, za predsjednika,
2. Ilija Ortolan, za potpredsjednika i ujedno za ekonoma,
3. Martka Benedeti, za tajnika,
4. Ivan Salvador, za člana,
5. Vjekoslav Salvador, za člana.

U toku 1944. u NOO-u su izvršene izmjene, tako da su ušli novi članovi i to:

1. Stipe Žanić, za predsjednika,
2. Drago Babić, za tajnika,

3. Ernest Ortolan, za člana i
4. August Benedeti, za člana.

Od članova starog NOO ostali su Ilijan Ortolan i Ivan Salvador.

U ovakvom sastavu NOO je kratko djelovao, jer je većina članova NOO-a u drugoj polovini 1944. godine napustila Odbor. Otišli su u operativnu jedinicu.

U toku 1944. godine u Ciglenici je oformljen i odbor NOF-a, gdje je za predsjednika izabran Andelin Poletto.

ODBOR AFŽ

U Ciglenici je postojala organizacija žena. U odbor su izabrane:

1. Štefica Ortolan, za predsjednicu,
2. Katica Ortolan, za člana,
3. Regina Poletto, za člana.

USAOJ

U Ciglenici je u toku 1944. godine oformljena i omladinska organizacija, a u Odbor su izabrani:

1. Blaženka Ortolan, za predsjednika,
2. Ana Salvador, za člana,
3. Antonija Pitiko, za člana,
4. Anka Babić, za člana,
5. Marija Salvador, za člana.

U toku 1944. godine su neki iz Omladinske organizacije primljeni u SKOJ, tako da je oformljena i Skojevska organizacija.

U SKOJ su primljeni:

Nikola Poletto,
Antonija Pitiko,
Olga Pitiko,
Gabrijel Ortolan,
Blaženka Ortolan.

U toku rata u Ciglenici nije postojala partijska organizacija.

Drugovi iz Ciglenice, koji su u toku rata primljeni u članstvo KPJ, primani su i bili su vezani za druge partijske organizacije, jer nisu u to vrijeme boravili na teritoriju sela Ciglenica.

IVAN BRLEK

Prvi kontakti s NOP-om i partizanima

Iz domobranstva sam uspio pobjeći. Naime, jedan pisar mi je izdao lažnu objavu kojom sam se mogao poslužiti. Kad sam došao kući (oko polovice sedmog mjeseca 1943.) stupio sam u vezu s Dragom Haludekom, koji je već bio povezan s partizanima. Nekoliko dana iza toga

došao je k Haludeku terenac Dušan Miščević. S Dušanom sam se dogovorio koji dan da dođe i odvede me u partizane. I zaista, Dušan je došao i odveo me preko sela da ljudi vide. Kad smo stigli do glavne ceste ušli smo u Vidičkov kukuruz. Stali smo i on mi je objasnio što će dalje raditi. Rekao mi je neka se krijem, jer će me od sada ustaše proganjati i neka čekam njega dok opet dođe po mene.

Čekao sam krijući se kod kuće, ali ne dugo. Počela je potraga za mnom i ustaše su mi postavljali zasjede. Srećom sam zadobio povjerenje majke Duke Kuzmića, koja mi je obećala da će me sigurno sakriti i hraniti samo pod uvjetom da me nitko ne smije vidjeti. Skrivala me brižno.

Negdje oko polovice osmog mjeseca od jednom se pojavio i njezin sin Đuro. Pobjegao je iz domobranstva. Sada mi je bilo lakše čekati. Nama se pridružio i Stjepan Haludek. Već smo bila trojica. Napravili smo bunker iz kojega nismo izlazili. Čekali smo Dušana, ali on se nije pojavio. Kasnije smo saznali da je poginuo. Vidjevši da je veza prekinuta, počeli smo tražiti drugu vezu. Dočulo se da isto tako postoji i druga grupa: Drago Brezinčak, Albin Bosnar i Pepek Preglej. Jednog dana pošli smo do njih i odmah zajedno krenuli u Srpsko Selište. Čuli smo da će nam tamo znati reći gdje da stupimo u vezu s partizanima. I zaista, kad smo stigli do sredine sela Srpskog Selišta zaustavila nas je patrola pozadinske straže. Mislim da je to bilo 15. 11. 1943. To je bio prvi susret s partizanima.

Kako nismo imali oružja mislim da smo tamo dobili jednu trometušku pušku, jedan mali pištolj i jednu bombu. Na vrhu Srpskog Selišta odredili su nam jednu praznu kuću za bazu. Tu smo se i smjestili, a hranili se u selu po kućama. Bio sam sada borac Udarne grupe Kutina.

Prve akcije bile su nam: uvečer puškaranje oko garnizona Kutina i zasjede ustaškim grupama. Namjera je bila: pošto-poto doći do oružja. Nije bilo sreće. Nikako dočekati ustaše. Tako smo se jedno veče našli u selu Repušnica i saznali da su domobranci u selu. Kroz vrtove ušli smo u jednu kuću gdje su dva domobranca za stolom nešto jeli. U istom trenutku bili su zarobljeni. Od oružja zarobili smo puškomitrailjez s municijom i jednu pušku. Oružje smo odnijeli, domobrance ostavili, a mi što brže nestali iza vrtova. Štitila nas je tamna noć. Sad smo postali još hrabriji. Išli smo često u akcije oko Kutine, Repušnice i Husaina.

U prosincu 1943.

Dobili smo podatke da noću izlazi patrola jačine jednog voda domobranaca. Odlučili smo zarobiti ih. Postavili smo zasjedu s obje strane pruge i to pomalo rijetko, jer nas je bilo premalo. Dočekali smo ih i pozvali na predaju. Domobranci su se bez oklijevanja predali. Razoružane, u gaćama smo ih uputili u Kutinu, a zarobljeno oružje i opremu smo ponijeli. Sada smo imali dovoljno oružja i municije kao i ostale opreme. Velik je to bio uspjeh.

Zarobljavanje straže na skretnici željezničke stanice u Kutini

Kod mosta preko potoka Kutinice u Kutinskom selu, oko 500 m udaljena od željezničke stanice, nalazila se stražarnica u kojoj je bilo smješteno oko petnaestak domobrana koji su čuvali most i skretnicu. Odlučili smo zarobiti ih. Blizina posade na željezničkoj staniči i prilaz stražarnici zadavalo nam je muke. Saznali smo da postoje vrata za zadnji izlaz iz prve seljačke kuće kod stražarnice.

I odluka je pala: kroz tu kuću izaći u času kad stražar bude na stražarskoj stazi okrenut leđima prema kući, i onesposobiti ga ne biraći sredstva. Svakako bez pucanja i bilo kakve buke. Zatim ćemo pozvati cijelu stražu na predaju, oduzeti opremu, naoružanje i municiju, te krenuti put Lonjskog polja. Tako je i učinjeno. Stražara je iza leđa za usta uhvatio, mislim, Pepek Preglej. Čulo se muklo: »Maras, ubiše me« i on se predao bez ikakve daljnje borbe. Na redu je stražarnica. U grupi za juriš bio sam i ja. Sjećam se da su domobranci odgovorili: »Predajemo se«. Uhvatio sam za kvaku ulaznih vrata i gurao ih, ali se nisu mogla otvoriti. Ponovno ih pozovem da otvore vrata ili će ubaciti bombe. Uto je netko iznutra viknuo: »Vrata se otvaraju prema van«. I zaista: povučem ih k sebi i vrata se otvore. Vojnici su bili na krevertima s rukama dignutim u vis. Predali su se. Najprije smo razbili telefon, a zatim pokupili oružje i domobrance odveli na kraj Kutinskog Sela. Tu smo mobilizirali seljačka kola i ponovno se vratili — otprilike za jedan sat i pol u stražarnicu, te pokupili sanduke s municijom. Na našu sreću patrola još nije prošla pokraj stražarnice, pa nije otkriveno zarobljavanje. Tako smo i ovaj puta dobro prošli. Oružje, municiju i zarobljenike smo otpremili u pravcu Trebeža, odakle smo idućeg dana (po danu) krenuli u pravcu Srpskog Selišta. Izabrali smo pravac preko Glogovca. Opremu i municiju nosili smo na leđima. Bez teškoća smo stigli u bazu. Ne sjećam se koliko je od tih zarobljenika prihvatile poziv da ostanu u partizanima.

Obavještajni rad

Obavještajni (po našem tadašnjem nazivu), informativni rad usmjeren je u dva osnovna pravca: prvo, u prikupljanju podataka o brojnom stanju, naoružanju i moralno-političkom stanju neprijatelja od Gojila do Križa, i drugo u doznavanju neprijateljskih planova.

Koristio sam se terenskim radnicima, teritorijalnim obavještajcima i svim partizanima iz neprijateljskih uporišta, te osobnim izviđanjima. Imena suradnika teško mi je navesti, jer sam ih već zaboravio. Sjećam se ponekog kao što su: Mirko i Ankica iz Selišta, Molnar iz Kutine, Mirko Brlek (do hapšenja), Albin Preglej iz Glogovca i mnogi drugi koji su pomagali NOB.

Prihvat domobranske baterije iz Kutine

Ne znam zbog kakvih akcija stigli smo jedno veče u jedno selo negdje u blizini Šumečana. Stigao je telefonski poziv i meni je izdato naređenje da krenem na Trebež gdje će naći predstavnika domobranske baterije 105 mm. S njime se treba dogоворити i isplanirati vrijeme, mjesto i način izvlačenja baterije iz uporišta Kutina.

Dobio sam jednog pratioca i krenuo na put. Prošli smo cestu i prugu negdje kod Križa. Izabrao sam pravac i krenuo kroz Lonjsko polje u pravcu Trebeža. Negdje između 8 i 9 sati u jutro stigao sam u blizini Trebeža. Odjednom se predamnom pojavilo mnoštvo vojnika. Zaustavili se i stadoh uz jedan deblji jasen, a moj pratilac uz drugi do mene. Ja sam ovdje trebao naći predstavnika baterije, a ne toliku vojsku. Vjerovao sam da sam prevaren. Spasa nema. Treba prekontrolirati i pripremiti bombu za samoubojstvo. Vidjevši da sam zbumjen, dva su oficira krenula prema meni, a vojnici su ostali u gomili. Odlanulo mi je kad sam vidio da dvojica prilaze k meni. Za prvoga sam mogao vidjeti da je oficir. To mi je nekako dalo do znanja da ipak oni hoće pregovore. Dočekao sam ih i pozdravili smo se, pa odmah stupili u razgovor. Pucalo se od Jasenovca i Kutine. Objasnili su mi da su umjesto na pregovore evo stigli s cijelom baterijom. Izvukli su se pod borbotom. Rekoše da su bili progonjeni i da im je još nešto ostalo u uporištu — mislim kola za prevoz municije i još neka odjeljenja. Ja ih, naravno nisam mogao prihvati i osigurati (kao pješadija artiljeriju), jer sam bio samo s jednim borcem. Zajednički smo odlučili krenuti put Mužilovčice — Kratečkog i pronaći put za selo Osekovo. Tako smo i učinili. Kad smo stigli do Mužilovčice morali smo se zaustaviti radi iznemoglih konja. Na tom se putu, ne znam kako, našla jedna četa Posavskog odreda. Nejačka četica (oko polovice djevojaka) pridružila se i prihvatile osiguranje marša. Odjednom je dojurio od Jasenovca jedan kurir-konjanik i rekao nam da nas dostižu ustaše iz Jasenovca. Odmah smo krenuli u pravcu sela Kratečko. A i od Kratečkog nismo smjeli dalje na zapad, jer se negdje u blizini nalazila neprijateljska posada.

Komandir baterije mi je rekao da se ništa ne bojimo, jer, ako dođe do sukoba, oni neće topove dati iz ruku dok su živi. Krenuli smo preko mokrog Lonjskog polja u pravcu Osekova. Naišli smo na trokut kanala i nismo mogli dalje. Tu smo zauzeli položaj i pripremali se za obranu, ako nas neprijatelj nastavi i dalje progoniti. Međutim, neprijatelj je odustao i povukao se. Sredili smo se i s odmornim konjima krenuli u određenom pravcu. Ali nismo daleko stigli. Polje je bilo natopljeno i točkovi topova duboko su upadali u zemlju. Srećom, bilo je u polju na ispaši seljačkih konja, pa smo se i s njima pomogli. Predvečer istoga dana stigli smo u jednu šumu jugoistočno od sela Osekova. Postavili smo vezu s NOO Osekovo i dobili hranu. Mislim da smo tu prenoćili jednu noć. Preko predstavnika NOO Osekovo uspostavili smo vezu s našom četom (Dragom Brezinščakom) i posadom bunkera pokraj kojega smo morali proći. S Dragom je dogovorenod da nas s četom sačeka s obje strane ulaska za selo Mikleuška radi eventualnog osiguranja. S bunkerom je dogovorenod da ne pucaju dok mi ne predemo prugu i cestu, a poslije kako ih je volja. Poručili smo im da ćemo ako zapucaju, iz topova pucati na bunker. Negdje u predvečerje istog dana krenuli smo poljskim putem za Mikleušku. Nedaleko bunkera prošli smo željezničku prugu, zatim cestu i došli na cestu za Mikleušku. Tu nas je dočekao Drago Brezinščak, a topovi su stigli na odredište bez gubitaka.

STANKO TOMAŠIĆ

U drugom bataljonu MPO

U Drugi bataljon MPO-a došao sam iz Druge moslavačke brigade početkom rujna 1944. godine. Štab bataljona nalazio se u rejonu sela Ruškovica, a zatim najduže u selu Mustafina Klada. Nakon kraćeg vremena postavljen sam na dužnost informativnog, odnosno obavještajnog oficira u bataljonu. Moj zadatak bio je da prije svega prikupljam podatke o neprijatelju, jačini i rasporedu njihovih snaga i o njihovim namjerama. Poseban zadatak je bio Križ i Novoselec, gdje je neprijatelj imao jake snage. Budući sam rodom iz sela Kompatora, a prije odlaska u partizane radio sam kao omladinac, to mi je poznavanje situacije i ljudi olakšavalo rad u ulozi obavještajnog oficira. S druge strane u bataljonu je bilo dosta boraca iz Križa, Novoselca i okolnih sela, što je omogućavalo da preko njihovih rođaka i prijatelja u uporištu dobivamo razne podatke i obavještenja.

Od brojnih akcija koje smo izveli s jedinicama Drugog bataljona, iznijeti će neke.

Brat Drage Majnarića, Ivica bio je zubar u Križu. Naš suradnik Drago, kao borac bataljona, više puta nas je vodio u Križ i Novoselac, te se povezao sa svojim bratom i drugima. U neprijateljskoj jedinici imali smo jednog poručnika koji je radio za NOP. Ne sjećam mu se imena. Taj oficir davao nam je važne podatke.

Već od ranije radio je za NOP i vodnik Mate Primorac. Kada sam primio dužnost obavještajnog oficira ubrzo sam se povezao s Matom. Upravo tih dana Vrhovni komandant Tito uputio je poziv pripadnicima neprijateljskih jedinica da pređu na stranu NOV-e. Vodnik Primorac je organizirao svoj vod i osim 2 — 3 vojnika čitav je uspio prevesti u NOV-u. To ljudstvo je raspoređeno u čete bataljona, a Mato je zadržan pri štabu bataljona da pomogne obavještajnom oficiru. Koristeći veze Primorca i njegovo poznavanje rasporeda neprijatelja izveli smo čitav niz akcija.

Primorac je uspostavio vezu s nekim domobranima u uporištu. Dobili smo podatke da se domobrani poslige podne okupljaju kod gostionice PASARIĆ (vlasnika su već ranije ubili ustaše).

Nakon dogovora u Štabu bataljona komandant Miloš Popović mi reče: »Izaberi borce pa idi noćas i pohvataj tu bandu i dovedi ih ovamo«. »Razumijem druže komandante«, rekoh Milošu i ostalim članovima štaba bataljona.

Naše su se patrole kretale sve do rijeke Česme, tako da smo kontrolirali čitav prostor oko Križa. Istoga dana krenuli smo ja i Mate Primorac u domobranskim uniformama k Novoselec - Križu. Pješke smo stigli u selo Razlev i tu kod I. Posavca dobili dva bicikla na kojima smo produžili put u uporište. Išli smo pokraj pruge i ubrzo stigli do ceste Zagreb — Beograd, a onda produžili k centru sela Novoselac.

Vozeći tako bicikle kao »domobranska patrola«, Mate je bio vodnik, a ja domobran, oko 17 sati stigli smo bez teškoća do gostionice Pasarić. Kod gostionice je bilo nekoliko bicikla, a u gostionici oveća grupa domobrana, mislim oko 12, a među njima i jedan podoficir. Domobrani su sjedili i pili, a jedna grupa se kartala.

Osmotrili smo prostor oko gostonice i cestu, ostavili bicikle pred zgradom i s automatima na gotov upali u gostonicu. Mate, onako visok i krupan naredi: »Dižite se i izlazite u koloni po jedan: idete s nama. Neka nitko ne pokušava ništa, jer ako makne prstom gotov je«. Iznenadenje je bilo veliko, a otpora nije bilo. Brzo smo oduzeli nekoliko pištolja i bombi i poveli kolonu domobrana izvan sela prugom ka selu Rečica i dalje. Sve se odigralo brzo tako da smo uskoro prešli Česmu i stigli navečer u Štab bataljona. Bicikle smo ostavili u Novoselcu, pa ih je vlasnik sutradan sam odvezao kući, jer bi inače nama dvojici samo smetali.

U bataljonu su bili zadovoljni ovim uspjehom. Sa zarobljenim domobranima održan je sastanak na kojem im je objašnjena situacija i predloženo da ostanu u partizanima. Svi su pristali. Kasnije su neki otišli u brigadu.

Drugom prilikom na sličan način zarobili smo nekoliko domobrana u Novoselcu.

Oteli mobilizirane omladince

Nešto kasnije, mislim da je to bilo sredinom listopada, dobili smo podatke da su ustaše izvršile mobilizaciju omladinaca u Novoselcu i okolnim selima. Podaci su bili točni. Mobilizirani su smješteni u kuću Klečara. Tu su trebali prenoći, a sutradan ići na vlak, pa u Zagreb. Među omladincima bila je većina onih koji su simpatizirali NOP, pa i onih koji su već radili za nas. Svega dvojica, koliko se sjećam, bili su negativni.

Štab bataljona odlučio je da se ta grupa omladinaca otme od neprijatelja.

Formirali smo specijalnu grupu. Osim mene i Mate bilo je još 4 — 5 probranih boraca s jednim puškomitrailjezom. Noć je bila dosta tamna pa je kretanje bilo sporije, ali i sigurnije za upad u neprijateljsko uporište. Kad smo stigli u blizinu kuće moglo je biti 22,30. Izvršili smo izviđanje neposredne okoline: nije bilo stražara i neposrednog osiguranja, osim što su patrole svojim kretanjem vršile posredno osiguranje mobiliziranih. Neprijatelj nije očekivao naš upad u samo uporište.

Opkolili smo kuću Klečara i za par minuta mobilizirani omladinci bili su postrojeni u kolonu, koja umjesto k Zagrebu krenu u selo Mustafina Klada u partizane. Do »granice« (rijeke Česme) išli smo žurno, a kasnije lagano. Stigli smo rano ujutro u Štab bataljona. Članovi štaba bili su zadovoljni, posebno komandiri četa jer im se povećalo brojno stanje. Omladinci su raspoređeni u jedinice bataljona. Samo dvojica onih koji su naginjali ustašama kasnije su pobegli iz bataljona neprijatelju.

Komandir Ivo Grudenić

Ivo Grudenić rodom iz Katoličkog Selišta bio je borac, desetar i komandir voda. Prilikom formiranja drugog bataljona MPO-a postavljen je za komandira druge čete toga bataljona. Bio je dobar borac i drug, voljeli su ga svi u četi i bataljonu.

Svaki zadatak je druga četa primala i izvršavala s puno odgovornosti. Tukla se solidno Grudeniceva četa.

Negdje sredinom studenog 1944. godine dobio je Štab bataljona zadatak da osigura prelazak preko glavne ceste i pruge veće grupe članova ZAVNOH-a i drugih rukovodilaca, koja je išla za Kordun i Liku. Za izvršenje ovog važnog zadatka određena je druga četa s Grudenicom na čelu.

Poslije izvršenih priprema padom mraka četa je krenula iz Mustafine Klade i stigla u Vidrenjak. Grudenić je posjeo dio sela i ceste, a zatim četom prišao pruzi. Prelaz preko pruge je uspio bez borbe. I kada je sve bilo gotovo, čete su se svile u kolonu i produžile marš k Savi. Ivo je bio na začelju, čekajući da i posljednji borci pređu prugu.

Izgleda da je neprijateljska posada kod željezničkog mosta na Česmi otkrila prelaz partizana, pa je otvorila paklenu vatru (prelazilo se nedaleko od mosta). Od »zalutalog« zrna smrtno je ranjen komandir druge čete Ivo Grudenić, koji je eto poginuo tu nedaleko rodnog sela.

Dužnost komandira druge čete primio je vodnik Josip Boćan iz Kompatora, moj susjed, drug iz djetinjstva. On je poginuo 4. 12. 1944. u selu Komator gotovo kraj kuće noseći ranjenog komandanta Popovića.

Borba kod Katoličkog Selišta

Po završenom oficirskom kursu u Daruvaru primio sam dužnost komandira druge čete drugog bataljona MPO. Dakle, bio sam posljednji komandir te čete. Dok je cijeli bataljon bio oko Ludine i Popovače, četa je djelovala u njegovom sastavu. Ali jedno je vrijeme druga četa bila sama na čitavom prostoru, pa joj je bilo zaista teško, ali borila se dobro.

Sredinom veljače, rano ujutro, četa je posjela položaje ispred sela Ruškovica sa zadatkom da sačeka ustaše u zasjedi. Prema podacima koje smo dobili, neprijatelj je planirao upasti na naš slobodni teritorij, radi pljačke, hvatanja vojnih bjegunaca i mobilizacije starijih godišta.

Naše patrole su izvijestile da je neprijatelj krenuo i već bio pošao ka Ruškovici, ali se onda orijentirao ka selu Katoličko Selište izbjegavši zasjedu. Neko je od neprijateljskih elemenata u Ruškovici izvješio bijelu platu kao znak da su partizani u selu.

Kada smo vidjeli da neprijatelj ode u K. Selište, naredio sam četi da napadnemo. Napad je bio silovit pa smo poslije kratke, ali oštре borbe razbili neprijatelja i potjerali ga u Ludinu. To je bilo između 9 i 10 sati. Nismo imali gubitaka, dok je neprijatelj imao 2 — 3 ranjena.

Ispred sela Katoličko Selište ostavio sam jednu desetinu kao predstražno odjeljenje, a glavnina čete posjela je istočni dio sela i utvrdila se. Oko 13,30 sati jedna jača kolona ustaša i domobrana iznenadila je odjeljenje na predstraži i uz upotrebu tri tankete upala u Katoličko Selište. Došlo je do žestoke borbe u kojoj se četa odlično držala i nije dopuštala neprijateljskim snagama da napreduje. Četa je bila na pogodnim položajima i ukopana, pa je neprijatelj nije mogao ni pronaći. Osjećali smo se jaki i sigurni, pa smo se dovikivali s ustašama. Zvali smo ih neka podu naprijed ako smiju, a oni krijući se iza kuće dovi-

kivali su i psovali nas. Bio sam neoprezan pa sam u toj prepirci ustao iz zaklona. Odjednom osjetim strašan udar u lijevu ruku. Ruka klonu, bio sam ranjen (prebijena kost). Komandu nad četom preuzeo je vodnik špoljar, a mene su uz jedan jarak izvukli iz borbe. Četa je ostala čvrsto na položaju i odbila neprijatelja, koji se predveče povukao u uporište Ludinu.

P R E G L E D
**NOSILACA PARTIZANSKE SPOMENICE 1941.
 S PODRUČJA MOSLAVINE**

ALTIĆ IVAN-JOVO*,
 AVGUSTINOVIC JOSIP-DUGI*,
 BALTIC ĐURO,
 BARILIĆ STJEPAN-VAGO,
 BARIĆ KAJA,
 BARLOVIĆ BRANKO,
 BEREKOVIĆ ĐURO-TOP,
 BOBINAC IVAN-ČELO*,
 BOBETKO DRAGO-MAGA",
 BOGDAN LUDVIG*,
 BOGOVIĆ NIKOLA,
 BOLT VALENT-ZELENKO*,
 BOLT IVAN*,
 BOLT ĐURO,
 BREZIĆ BOŽO-ISO,
 BUDEN TOMO-HITRI,
 BUDEN IVO-ZRIK,
 BUDEN JOŽA,
 CVETKOVIĆ MARIJAN,
 CVETKOVIĆ KSENIJA-SEKA,
 ČAČIĆ MILAN-SIVI,
 CAVIĆ NENAD,
 ČUPURDIJA STEVO*,
 DADASOVIC BRANKO-CANE,

DOBRIJEVIĆ NIKOLA,
DOZET TOMO",
ĐARIĆ LJUBAN*,
ĐARIĆ CVIJAN,
DURANIĆ STJEPAN,
FIKET MIRKO,
FRGEC IVAN-PILOT*,
FRID ZLATKO,
GEC MIŠKO,
GLIK ZLATKO-GORKI,
GRAHEK ZVONKO,
HAM PETAR*,
HRŽENJAK ĐURO,
IVANKOVIĆ ZVONKO-VONTA,
IVANOVIĆ IVAN-RUJO*,
JANIĆ VJEKOSLAV-CAPO,
JUHOVIĆ ANDRIJA-JANDRA,
KARANOVIĆ VUKAŠIN,
KEZELE JOSIP-ĆIKO*,
KEZELE SLAVKO-SLAVNI*,
KEŽMAN ANKICA-VESELA,
KLARIĆ ANA,
KLEPAC IVO,
KNAPIĆ DRAGUTIN,
KNEBL FRANJO-FRANC,
KOLAR VJERA,
KUŠEC KATICA,
KVEŠTEK MATO*,
LACAN MARIJAN-LAZO,
LEŠ STANKO-DANKO,
LONČAR MARTIN",
LOVRENIĆ STEVO*,
LOVRENIĆ MARA*,
LOVRENIĆ IVAN-CRNI,
LOVRENČEVIĆ NIKOLA,
LUSTIG ANDRIJA-DADO,
MAJER KREŠO,
MAJER VERA,
MALINA JOSIP-JOSO,
MANOJLOVIĆ M1LOŠ-M1MA,
MARIĆIĆ PAVLE-PJETIKA,
MATEŠIĆ TOMO*,

MAŽIĆ STEVO,
MILAKOVIĆ STEVO-ACO",
MILETIĆ IVAN-BRADA",
MILIČEVIĆ BORIVOJE-BORO,
MRKONJA PAVAO-SEVER",
MRVOŠ PAVLE-GOLUB,
OGULINAC ĐURO,
PAZDRIJAN ĐURO,
PETEK EDO-ŠP1RO",
PERKOVIĆ ZLATA,
PETROV PETAR-VANČA",
PILIPoviĆ NIKOLA-NINA",
PRAGAJ ZVONKO,
PREDRAG MARA,
RAKIĆ OBRAD,
REMENAR KARLO-ČIBO",
ROJC BOŽO,
SEVER VINKO,
SMOLČIĆ FRANJO",
SMOLČIĆ MACA",
SMOLČIĆ TOMO",
SMOLČIĆ MARICA,
SMOLČIĆ VLADO,
SMOLČIĆ JULKA,
SMUD IVAN",
SOVIĆ TOMO-TOMIĆ,
SRAC ĐURO-PERO,
SRAC STJEPAN-MALČA*,
SRUK FRANJO,
STOJANOVIĆ JOSIP,
SVETLIČIĆ MATO-SVETLI",
ŠANTEK MATO-CRNI",
ŠALAJA STJEPAN",
ŠEPAK ĐURĐA,
ŠUŠNJAR NIKOLA-GENO,
TATOMIR ILIJA-GAVRAN,
TOMINAC KATA,
TRSTENJAK VLADO-BRCKO,
TUĐMAN STJEPAN,
TUMBAŠ VUKAŠIN-TIGAR,
TURČINEC JOSIP-TUK",
TURČINOVIĆ IVAN-SURI,

TUŠKANEC JAGA*,
TUŠKANEC MARIJA,
TUŠKANEC JOSIP",
VASILJEVIĆ JOCO-ZMAJ*,
VOJAČEK LEOPOLD",
VOLAŠ LAZO-LAKO",
VUJIĆ SLAVKO-ZVUK,
VUKOBRAĐOVIĆ ĐURO,
VUKSANoviĆ MILAN-BRZI,
VULINEC ANKA",
ZMIJANAC NIKOLA",
ZOROJA BRANKO,

NAPOMENA: U ovaj pregled ušli su nosioci Partizanske spomenice živi i umrli koji su rodom s područja Moslavine ili su tu duže boravili. Osim rukovodilaca u MPO-u u Pregled su ušli i rukovodioci KP, SKOJA, AFŽ, NOO-a jer su svi radili na jačanju jedinica MPO-a.

* Umrli poslje oslobođenja.

**TUMAČ
ZNAKOVA, KRATICA I POJMOVA**

KPJ = Komunistička partija Jugoslavije
 KPH = Komunistička partija Hrvatske
 KP = Komunistička partija
 SKOJ = Savez komunističke omladine Jugoslavije
 NOB = Narodnooslobodilačka borba
 NOP = Narodnooslobodilački pokret
 MPO = Moslavački partizanski odbor
 ŠMPO = Štab mosl. partizanskog odreda
 II OZ = Druga operativna zona
 Š II OZ = Štab II operativne zone
 IGO = Istočna grupa odreda
 ŠIGO = Štab istočne grupe odreda
 KMP = Komanda moslavačkog područja
 KM = Komanda mjesta
 STM = Slobodna teritorija Moslavine
 K-t = Komandant
 K-r = Komesar
 K-ir = Komandir
 DO = Diverzantski odred
 GDO = Grupa diverzantskih odreda
 KPB = K-t part, bataljona
 KPČ = K-ir partizanske čete
 KV = K-ir voda

NEKI OPĆEVOJNI POJMOVI I NJIHOVA PRIMJENA

BORBA — Sukob grupa boraca, voda, čete i bataljona s neprijateljskim snagama.

BORBENA DJELOVANJA, u vojnoj terminologiji, adekvatniji je izraz borbena dejstva, pod kojim se razumijeva borbena aktivnost MPO-a na užem ili širem području.

PROTUDJELOVANJE — PROTUDEJSTVO

UPORIŠTE — To što smo zvali neprijateljskim uporištem u Moslavini i Sjev. Hrvatskoj nije adekvatan izraz, ali je bio određen i predstavlja neprijateljsko mjesto u kojem je neprijateljska vojska, bez obzira na jačinu, sastav i vrstu jedinica.

GEOGRAFSKO TOPOGRAFSKE KRATICE

k = kota
 tt = trigonometrijska točka
 s = selo
 š = šuma
 p = potok

r = rijeka
Stará Straža, Veliko Brdo = naziv za zemljjišni objekt
ist. = istočno
zap. = zapadno
s/z = sjevero-zapadno
isklj. = isključno
uklj. = uključno

TEHNIČKE KRATICE

MTS = materijalno tehnička sredstva
P/M = puškomitrailjez
MNB-81 = minobacač 81 mm
BOMBA = ručna bomba
HAND GRANATA = ručna bomba
»BRNAC« = puškomitrailjez »brno«
MP = njemački automat
ŠARAC = puškomitrailjez M-34 njemačke proizvodnje

KRATICE ZA RUKOVODSTVA POLITIČKIH ORGANIZACIJA I ORGANA NARODNE VLASTI

OK KPH ČAZMA = Okružni komitet KPH Čazma
KK KPH = Kotarski komitet KPH
OK Skoja = Okružni komitet Skoja
KK Skoja = Kotarski komitet Skoja
00 USAOH-a = Okružni odbor Ujedinjenog saveza antifašističkih mladića Hrvatske
KO USAOH-a = Kotarski odbor USAOH-a
00 AFŽ = Okružni odbor Antifašističkog fronta žena
KO AFŽ = Kotarski odbor AFŽ-a
JNOF = Jedinstveni narodnooslobodilački front
ONOO = Okružni narodnooslobodilački odbor
KNOO = Kotarski narodnooslobodilački odbor
MNOO = Mjesni narodnooslobodilački odbor

NEKI NEPRIJATELJSKI NAZIVI I KRATICE

NDH = Nezavisna Država Hrvatska
VELIKA ŽUPA = dio NDH, neka vrsta okruga ili oblasti
UNS — Ustaška nadzorna služba
ORUŽNICI = žandari
ORUŽNIČKA POSTAJA = žandarmerijska stanica
ROJ = desetina — odjeljenje
SATNIJA = četa

BOJNA = bataljon

PUKOVNIJA = puk

ŽELJ. BOJNA = jedinica za osiguranje pruge

OPKOPARI = inženjeri

SAMOVOZ = automobil

SAMOKRES = pištolj

SAMORADNO ORUŽJE = automatsko oružje (automat, P/M i **si.**)

BITNICA = baterija

TOPNIK = artiljerac

SKLOP = divizion

S A D R Ž A J

Strana

UVODNI DIO7
O Moslavini7
Društveno ekonomski i političke prilike uoči rata 1941. godine	9
Radnički pokret, štrajkovi i organizacije Sindikata	10
Gradske fašističke i profašističke političke organizacije i stranke	11

MOSLAVAČKI PARTIZANSKI ODRED — I DIO

1941. GODINA

Partija priprema ustanak19
Formiranje Moslavačkog partizanskog odreda (MPO)	24
»Jama«	28
Prva iskustva	30
Drugo formiranje MPO	32
Najvažnije akcije MPO-a 1941. godine	35
Agitaciono propagandni rad	48
Uvjeti djelovanja MPO-a 1941. godine	49

1942. GODINA

Organizacija rukovođenja i komandiranja51
Politička situacija u Moslavini u prvoj polovini 1942. godine	52
Prva protudjelovanja neprijatelja na Moslavački odred	53
Borba na Moslavačkoj gori 27. I 1942. godine	60
Krvav pir ustaša	67
Povratak u Moslavini	69
Napad na žandarmerijsku stanicu Veliko Vukovje	70
Druga veća protuakcija neprijatelja na MPO	72
Prospekt djelovanja MPO-a do sredine 1942. godine	79
Akcija na Garešnički Brestovac	86
Formiranje Moslavačkog partizanskog bataljona	90
Gojilska operacija	91
Napad na kulturbundaše u Velikoj Mlinskoj	99
U Podravini	104
Obračun s ustašama u Grubišnom Polju	104
Napad na ustaško uporište u Španovici	106
Treće formiranje MPO-a	108
Napad na Čazmu	112
Treća protuakcija na Moslavačku goru	117
MPO na Bilogori	125
Napad na stražu kod Strušca	131
Četvrto protudjelovanje na Moslavačkoj gori	135
Pogibija Pere Popovića	139
Upad u Kutinu	145
Napad na poluoklopni vlak kod Gračanice	148
Odlazak glavnih snaga MPO-a u Slavoniju	152
Vojnopolitičko savjetovanje u Zvečevu	158

1943. GODINA

Veliki Prokop —partizanska republika	161
Husain	165
Bogat pljen u Gornjem Šarampovu	171
Garešnička operacija	173
Gore sela Moslavine	181
Partizanski pucnji u Križu	186
MPO opet ima dva bataljona	190
Tako se ne pozdravlja	193
Dalje jačanje snaga MPO-a	197
Štuke	208
Teško izdajnicima	211
Borbe MPO-a sredinom 1943. godine	218
Borba s Nijemcima kod Bršljanice	219
Pogibija komandanta I bataljona	222
Obavještajna i kontraobavještajna služba	226
Diverzantsko djelovanje	232
Aktivnost Odreda u srpnju i kolovozu 1943.	237
O snagama neprijatelja	244
Formiranje udarnog bataljona	248
Komanda Moslavačkog područja	249
Partizanska bolnica na Moslavačkoj gori	253
Boravak Štaba II operativne zone u Moslavini	256
Odlazak udarnog bataljona na Kalnik	260
Drugi napad na Čazmu	261
Hercegovac	264
Popovača	267
Značenje formiranja brigade u Moslavini	274
Akcija u Vrbovcu	280
Čazmanska operacija	288
Odlazak još jednog bataljona izvan Moslavine	305

1944. GODINA

Aktivnost Odreda u siječnju i veljači 1944. godine	310
Formiranje 33. divizije X korpusa zagrebačkog	315
Borba na Savi kod Dubrovčaka Levog	322
Vojnopolitičko savjetovanje u Čazmi	327
Napad na vlak kod Ladislava	328
Formiranje ŠIGO	335
Oborovo	337
Prva borba s kozacima	342
Udarna grupa »Kutina«	346
Veliki župan	350
Pratinja ranjenika za Slavoniju	353
PPK bataljon	364
Napad na Zbjegovaču	367
Borbe u kolovozu	370
Dolazak 12. i 7. divizije u Moslavинu	377
Rujanski poziv maršala Tita	386

Peričićevi topnici u partizanima	386
Formiranje III moslavačke brigade	389
Posljednja reorganizacija MPO-a	389
Jačanje Narodnog fronta	391
Garešnica	392
Miloš Popović	397
Junkers	398
Veno Čižek	401
Razmjena zarobljenika	407
Kompator	409
Vatromet uoči Nove godine	413

1945. GODINA

Zasjeda kod Vidrenjaka	416
Rušenje pruge kod Novoselca	418
Borba s kozacima kod Mikleuške	418
Ludinica	423
Rasformiranje Odreda	426

MOSLAVAČKI PARTIZANSKI ODRED — II DIO

Mr Franko Mirošević: Pregled razvoja KPJ i SKOJ-a i njihova uloga u razvoju NOP-a u Moslavini	431
Dr Pero Nasakanda: Moslavački odred i razvoj narodne vlasti u Moslavini	446
Vukašin Karanović: Obavještajna služba	473
Nikola B. Prebeg: Teritorijalna obavještajna služba	479

MOSLAVAČKI PARTIZANSKI ODRED — III DIO (Sjećanja)

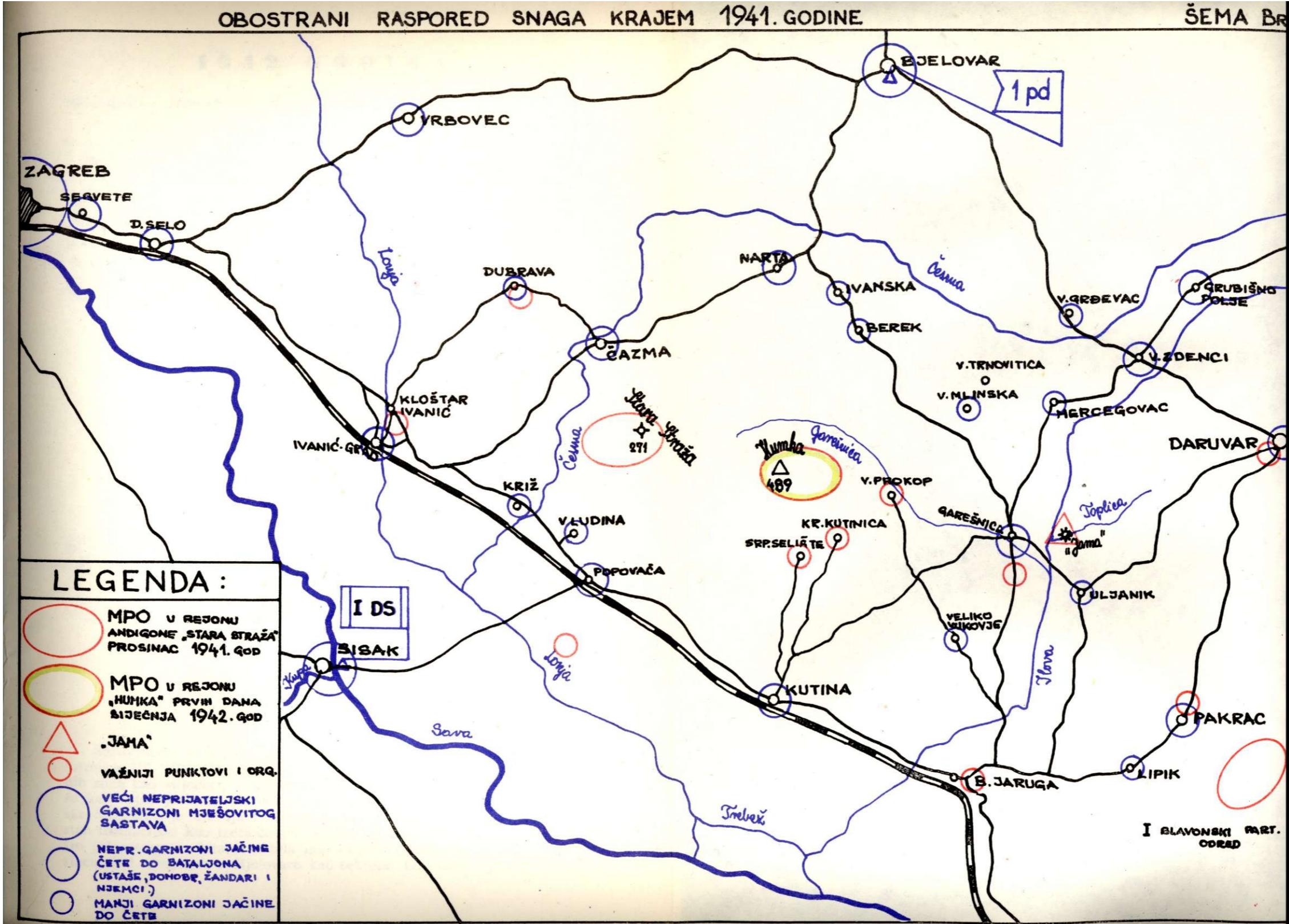
Dr Pavle Gregorić-Brzi: U posjeti MPO	493
Tomo Buden-Hitri: Počeci stvaranja prvih partizanskih jedinica u Moslavini	494
Vjekoslav Janić-Capo: Dolazak u Moslavini	504
Nikola Sušnjar-Geno: Narodni heroj Nikola Božić-Jug	509
Ilija Strika-Svib: Prva akcija	512
Ante Bušljeta-Bušo: U Moslavačkom odredu	514
Ante Dobrila-Pepo: Dolazak u Moslavački partizanski odred	518
Vukašin Karanović: Dubrava	522
Stanko Leš-Danko: Partijsko-politički rad u MPO	528
Zvonko Pragaj: Skojevska organizacija Moslavačkog odreda	5j2
Pavle Mrvoš: Srpsko Selište i okolina u NOB-i	542
Marijan Lačan-Lazo: Iz Siska u Moslavini	^48
Stevo Dejanović: Odlazak u partizane	^50

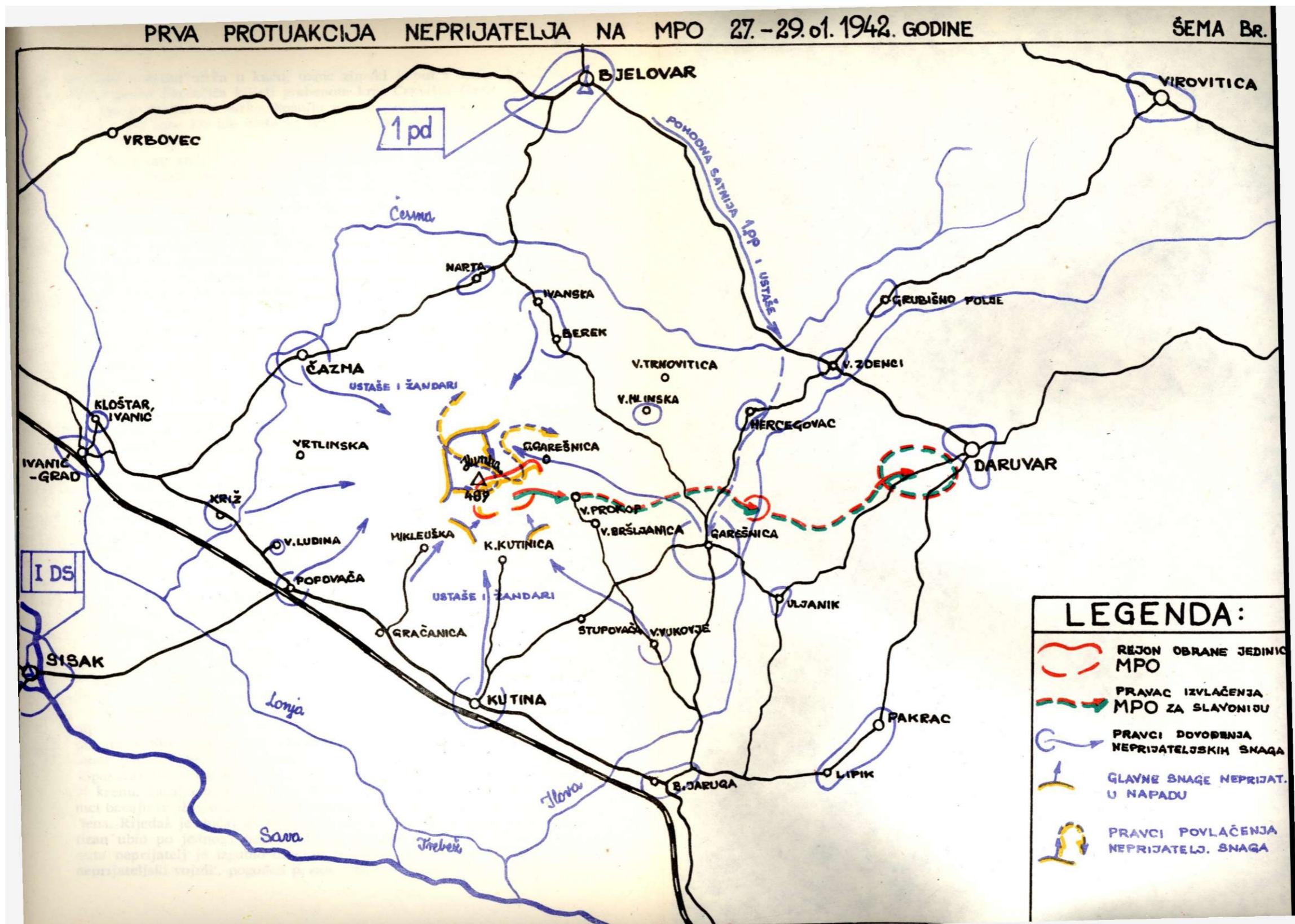
640

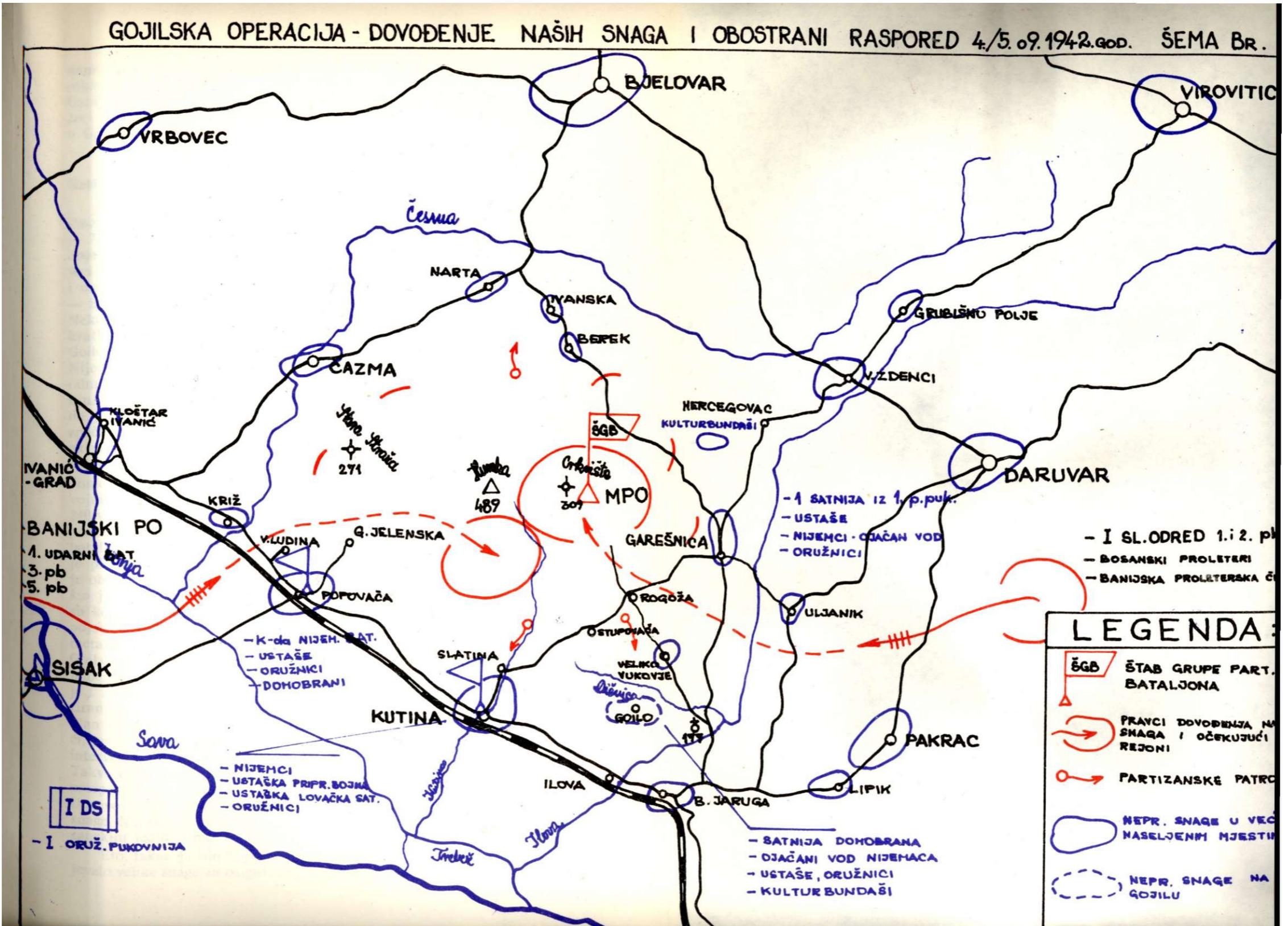
Ivan Knežević: U Odredu554
Mirko Fujdiga: Slovenci u MPO-u562
Ema Brkljačić: Progon iz rodne Slovenije572
Stevo čučković: Iz Banije u Moslavini576
Božo Kušec: Dolazak u partizane579
Savo Dejanović: S moslavačkim bataljonom u 16. omladinskoj583
Pavle Borovnjak: Učešće mještana sela Osekova u NOB-i588
Miško Cee: Selo Hrastelnica u NOB-i592
Ivan Čanadija: Okružni NOO Moslavine594
Dragutin Brezinščak-Dragec: Prvi susret s partizanima604
Đuro Kuzmić: Neke akcije MPO608
Dragan Džakula: U udarnom bataljonu610
Dr Josip Sruk: Selo Osekovo i okolica u NOB-i612
Dominik Poleto: Ciglenica618
Ivan Brlek: Prvi kontakt s partizanima621
Stanko Tomašić: U drugom bataljonu MPO625
Pregled nosilaca partizanske spomenice629
Tumač znakova, kratica i pojmove633

OBOSTRANI RASPORED SNAGA KRAJEM 1941. GODINE

ŠEMA BR

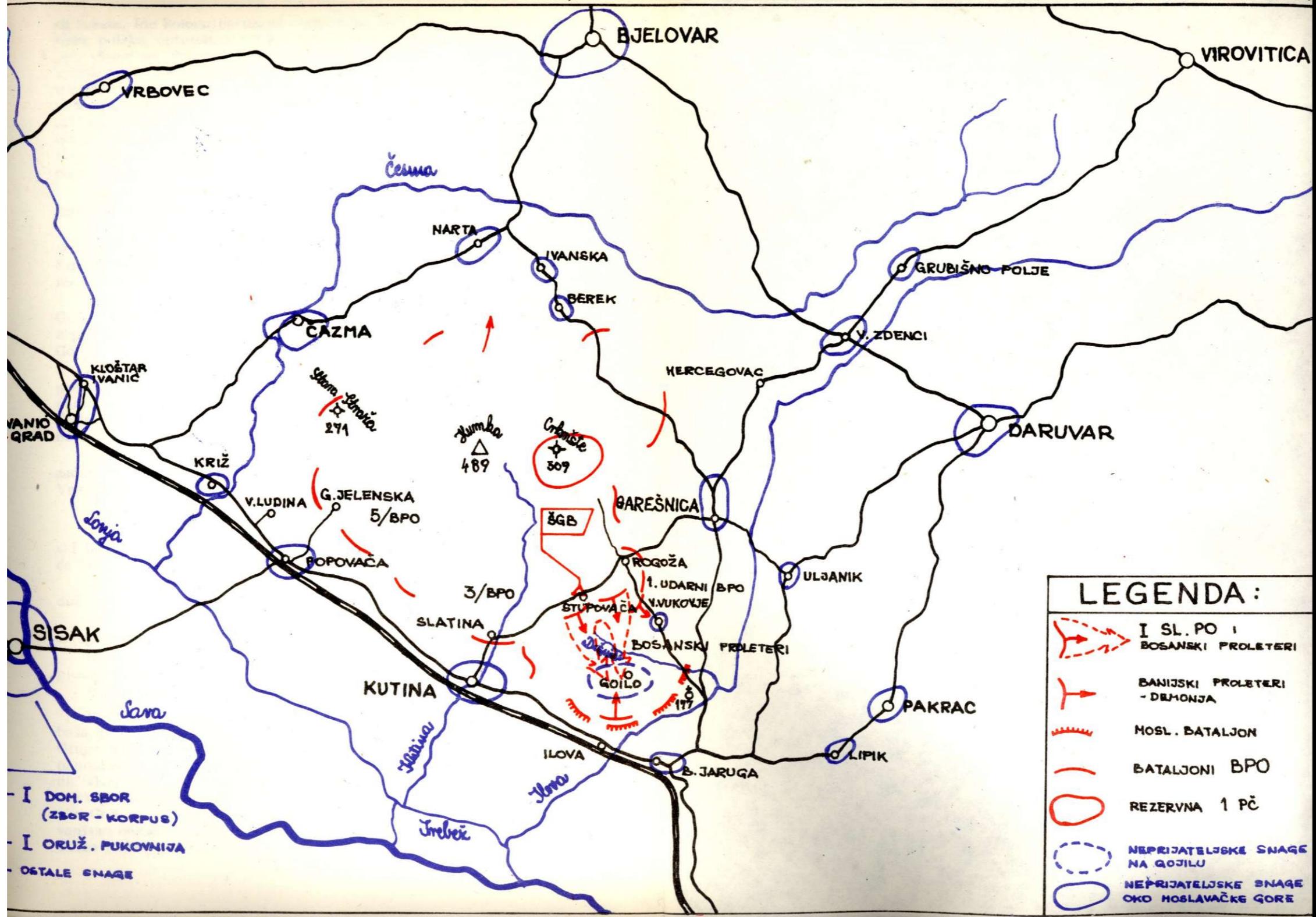

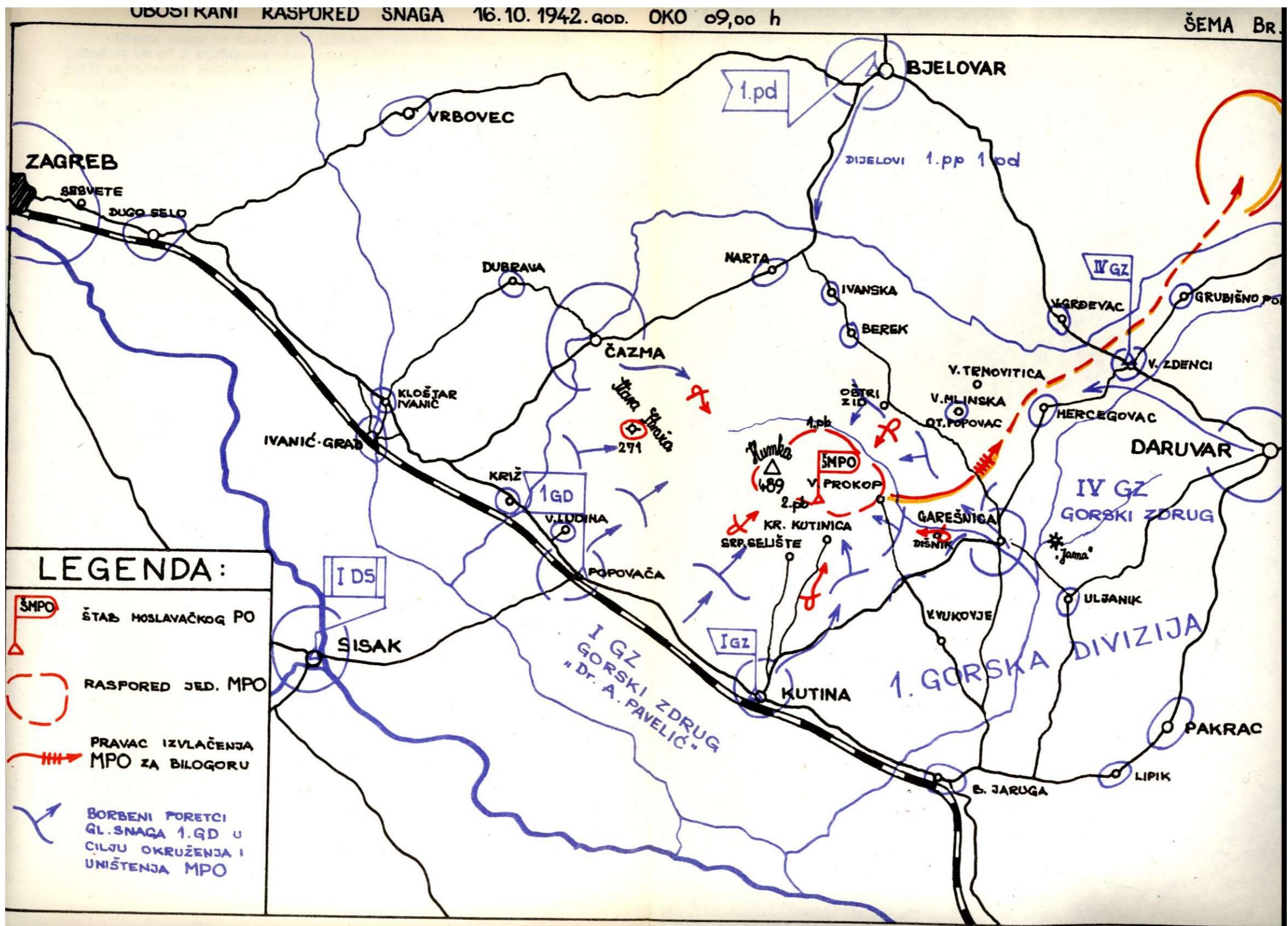

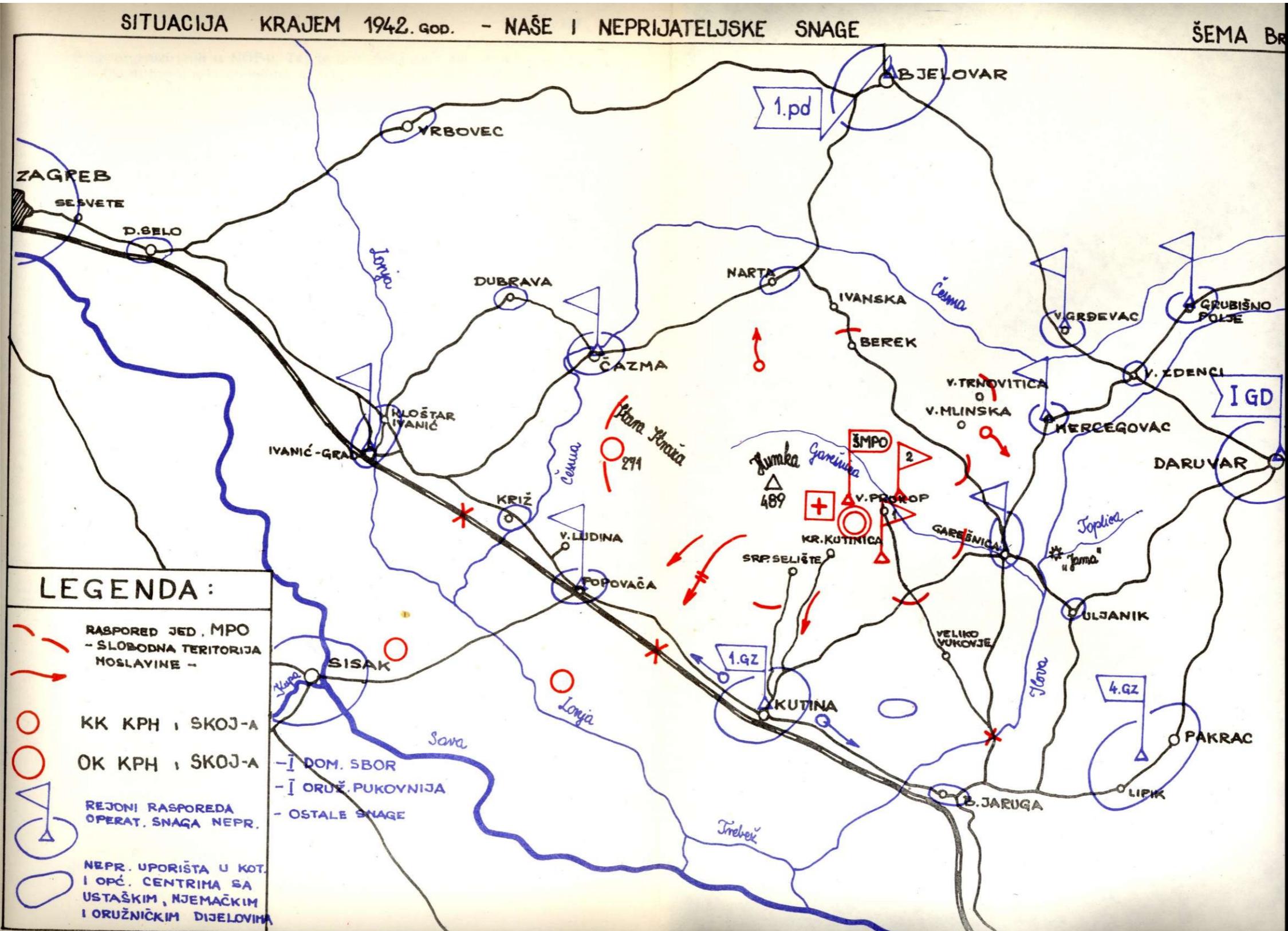

SITUACIJA UOĆI NAPADA NA GOJILO 05.09.1942. GOD. U 20,00 h I ŠEMA ODLUKE ŠTABA GRUPE PART. BATALJONA

ŠEMA BR. 4

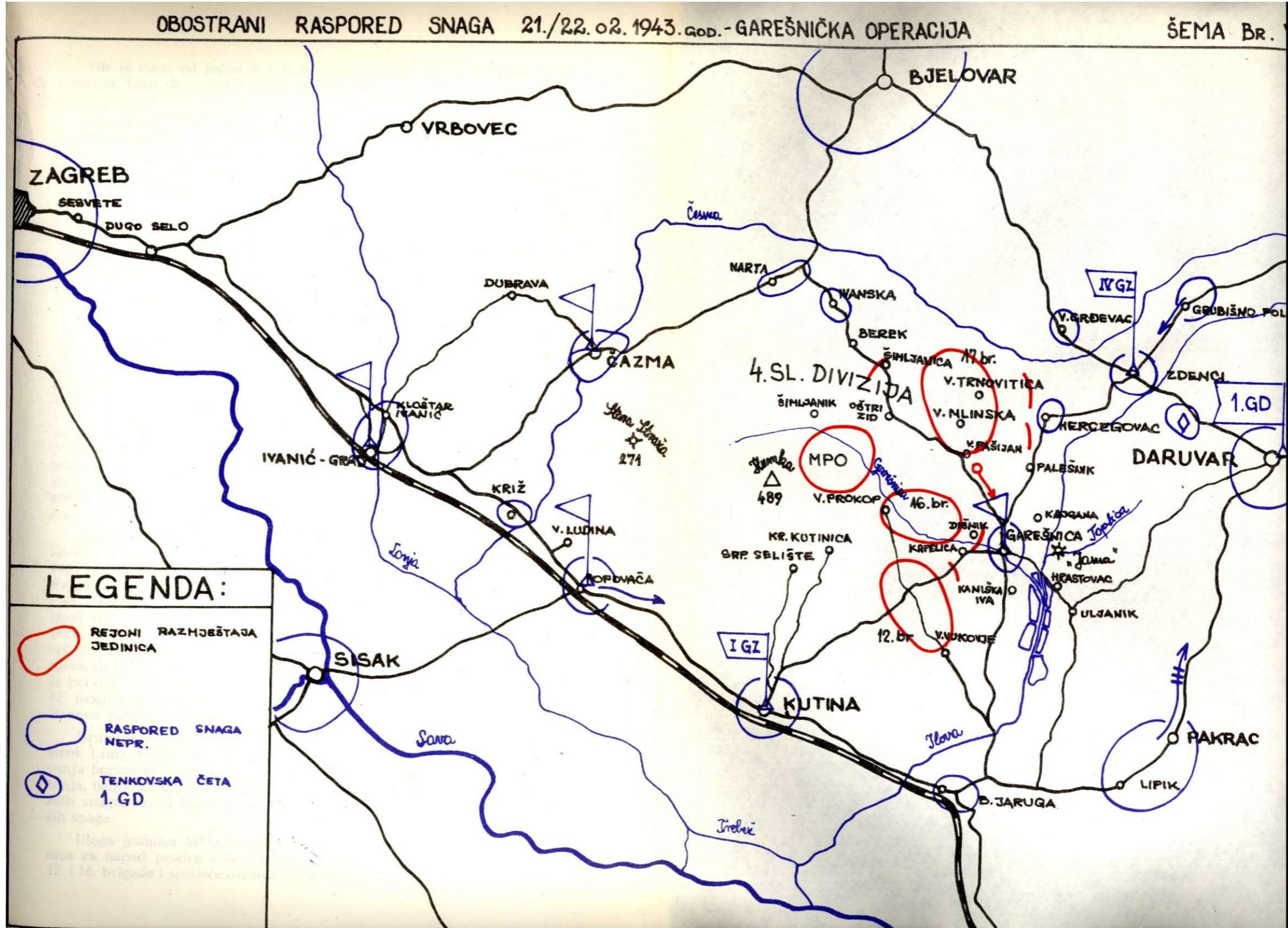

OBOSTRANI RASPORED SNAGA 21./22. ož. 1943. god. - GAREŠNIČKA OPERACIJA

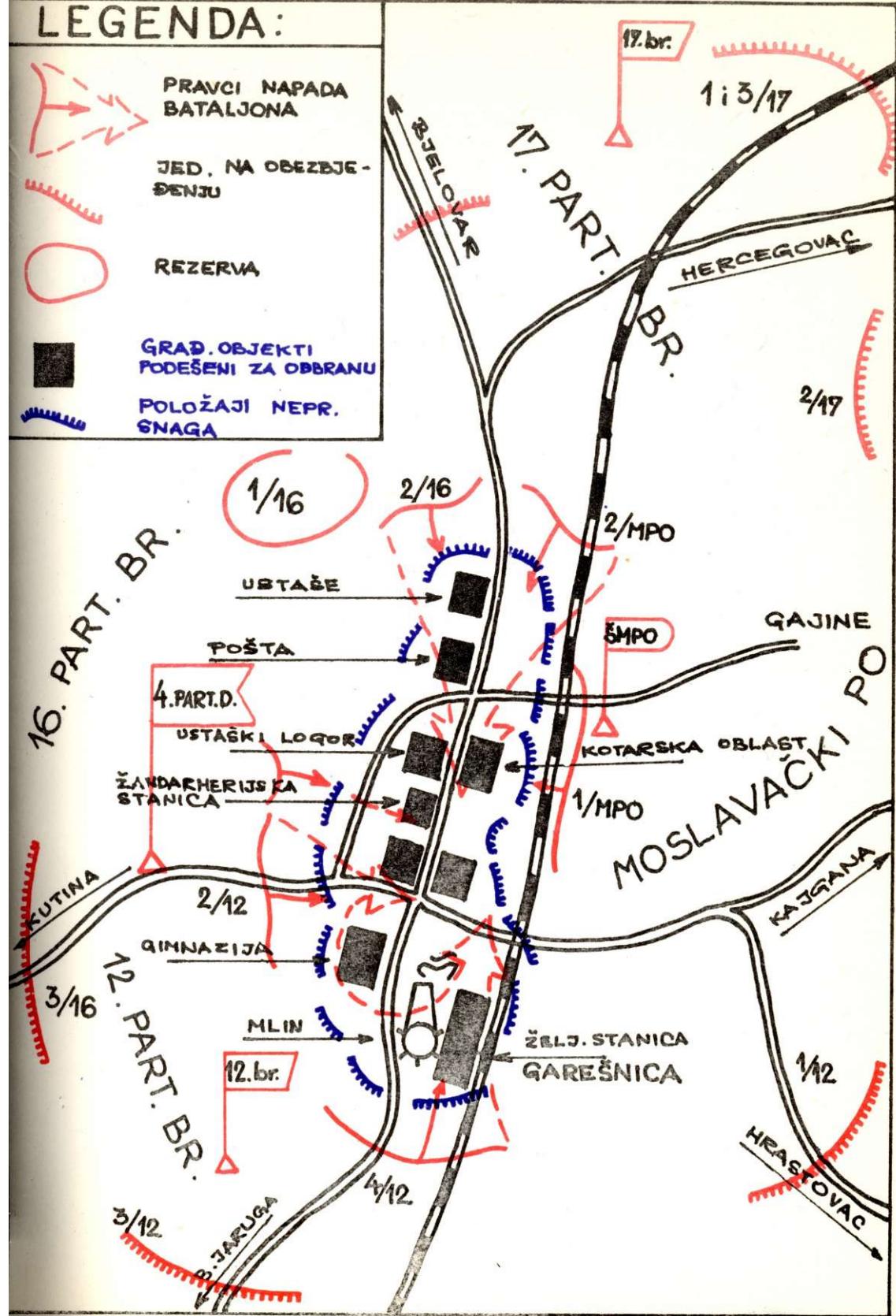
ŠEMA Br.

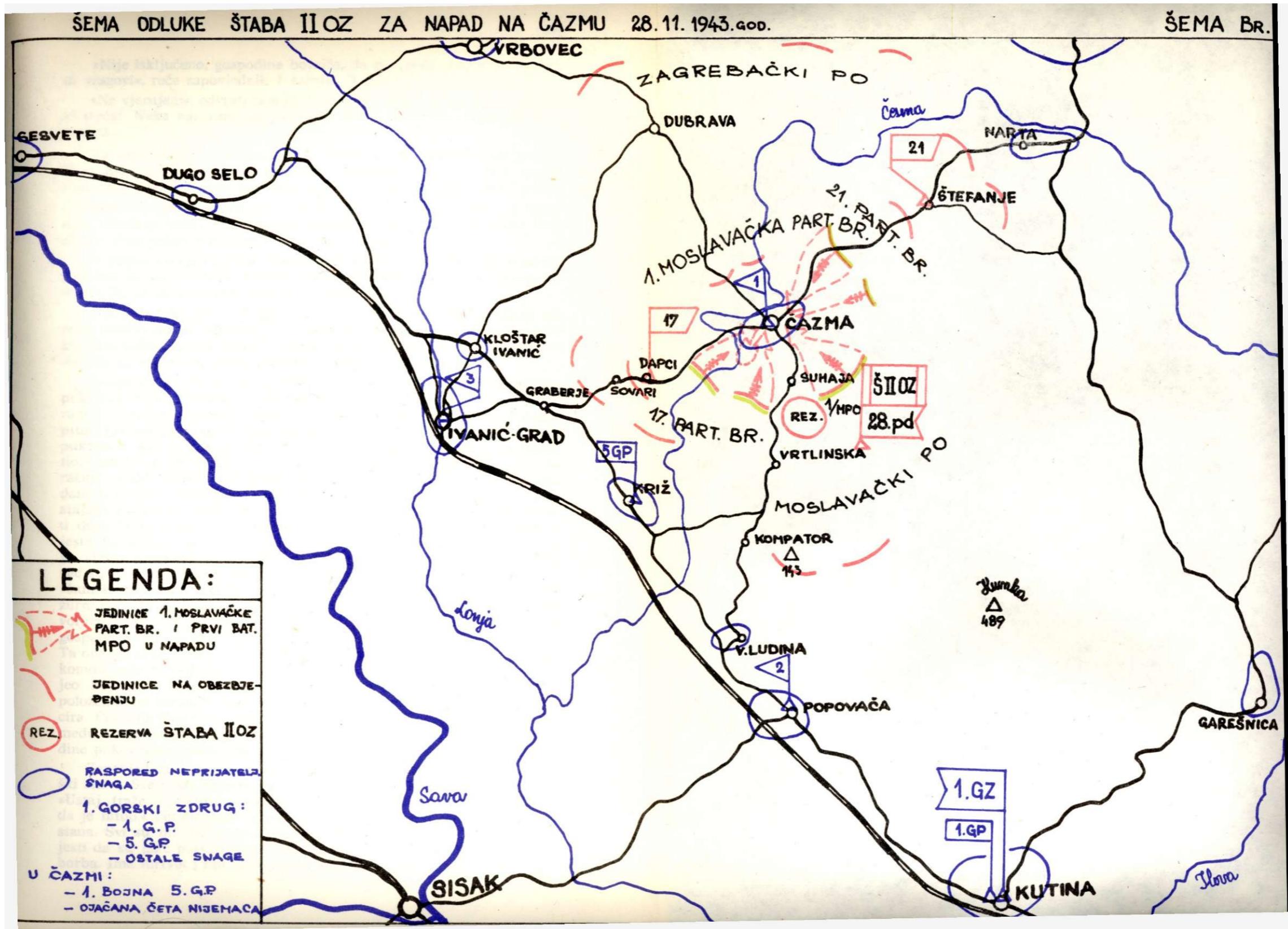

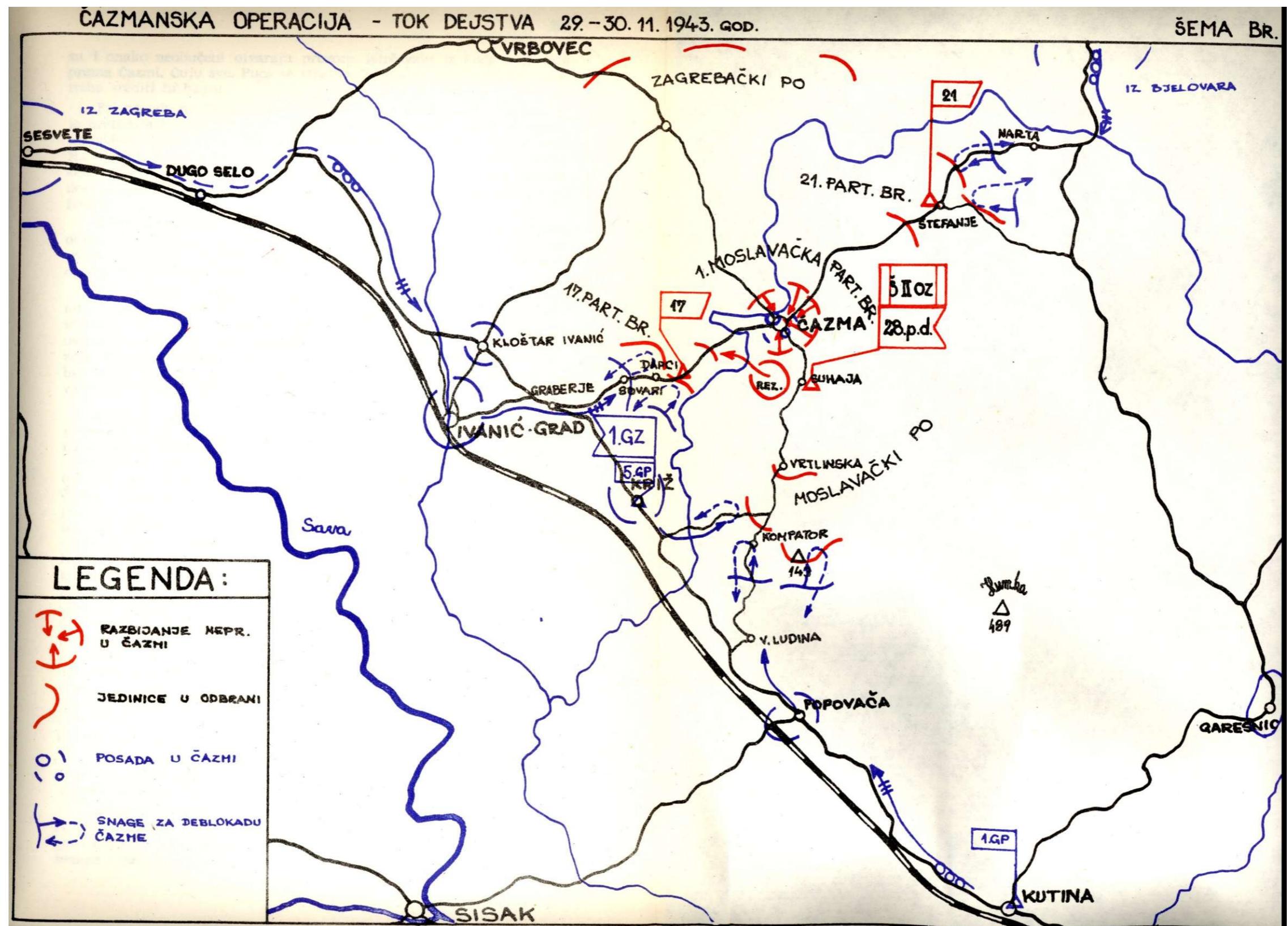
ŠEMA ODLUKE ŠTABA 4. SL. DIV.

ŠEMA Br.8

LEGENDA:

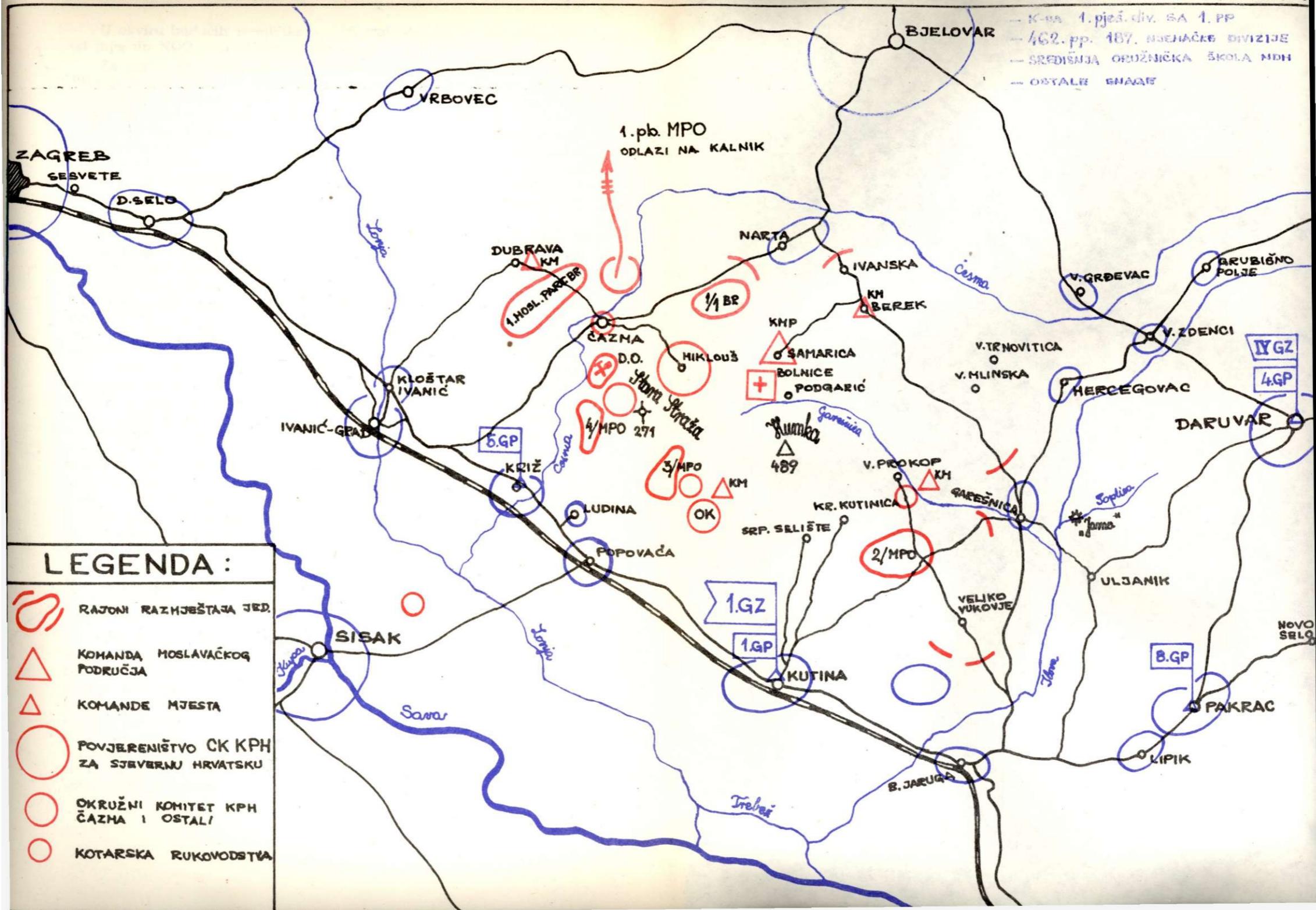

SITUACIJA KRAJEM 1943. GOD.

ŠEMA Br. 1

OBOSTRANI RASPORED SNAGA SREDINOM KOLOVIZA 1944. GOD.

ŠEMA BR. 1

